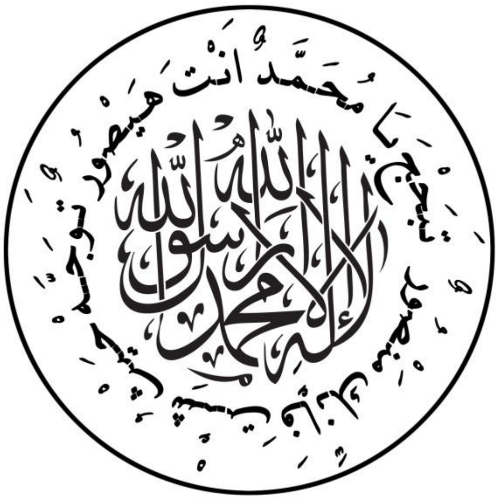
YAZILAR
18

2014

İhramcızâde
Hacı İsmail Hakkı
ALTUNTAŞ

İSBN:
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :

2014

بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

İnternetteki sitemiz **http://ismailhakkialtuntas.com/** da 2014 yılarında okuyucularımızla paylaştığım yazılardan bir kısmıdır.

Yazılarda sıra gözetilmedi. Değişik konular peş peşe yazıldı. Bu şekilde okuyan açısından fazla sıkıntı oluşturmayacağı düşünüldü.

Tevfik ve inayet Allah Teâlâ'dandır.

İhramcızâde
İsmail Hakkı ALTUNTAŞ
Esenler /İstanbul

Başlangıç: 20. 07. 2014

Bitiş : 04. 08. 2014

İçindekiler

HATIRLADIĞIM HÂDİSELERDEN BİR KISIM–Mahir İZ

Medine-i Münevvere kumandanı Şeyhü'l-Harem Osman Paşa idi. Birkaç oğlundan sâdece mektep arkadaşım olan Hamza Osman'ı tanırdım ki bilâhare mebus da oldu. Hicaz Valisi Râtib Paşa idi. Medîne-i Münevvere'de ondokuz ay kaldık. 1908 Meşrutiyet İnkılâbı biz orada iken vuku buldu; şenlikler yapıldı. Tebdil-i saltanat vâki oldu; yine donanmalar oldu. Kanun-ı Esasi ilân edildi; yine şehrâyin [şenlik; büyük hâkimiyet ve kuvvete âit sevinç, donanma.] yapıldı. Hicaz demiryolu Şam'dan Medine'ye geldi; yine ilân-ı sürür ve şâdmânî edildi..

Meşrutiyetten sonra orada bulunan bir Hamidiye Alayı maaşların verilmemesinden dolayı isyan etti. Harem-i Şerîf'i bastılar, kapılarını kapayıp birer nöbetçi diktiler. Cuma günü bile istediklerini içeri alıp, istemediklerini geri çevirdiler. Hattâ bu münasebetle ulemâ arasında «cumanın sıhhati» hakkında münâkaşalar yapıldı. Bir kısmı «**İzn-i âm** [Herkese müsaadeli olan. * Ist: Cum'a namazı kılınan cami kapısının kayıtsız şartsız her müslümana açık olması] **olmadığı için cuma namazı sahîh değildir.»** dedi; bir kısmı da **«Bâğînin [**isteyen; âsî, zâlim, yoldan sapmış isyan etmiş, meşru idâreye başkaldıran.] **hareketi izn-i âmmı haleldar etmez.»** dedi. Bu münâkaşaları ben yakından takip ettim.

O zaman Medine-i Münevvere'de ulemâ arasında en âlim zât **Şafiî Müftîsi Seyyid Ahmed Berzencî Efendi** idi. Mahmudiye Medresesi Müderrisi ise ileri âlimlerden sayılırdı. Her sabah, vazife başlamadan babamın etrafında toplanarak bazı eserler okurlardı. Nâib Osman Efendi, [Mekke ve Medine Kadısı'ndan başka «Kadı Muavini* mâhiyetinde bir de «Nâib» vardı.] Mahmudiye Müderrisi, benim hocam ve ismini hatırlayamadığım bir zât daha **Buhar-i Şerif ve Edebu'l-Kadî**'yi müzakere ederlerdi. Kitabî olarak en fasîh Arapça muhavereyi Medine'ye pazara gelen kabîle şeyhleri yapardı; onları birbirleriyle konuşurken zevkle dinlendim. Konuşmaları, Medine halkının konuşmasına hiç benzemezdi; insan adeta iki âlimin bir kitap okuduğunu zannederdi.

Medine'nin hususiyetlerinden biri de, İslâm diyarından gelen mücavirlerden çoğunun bir iş tutarak oraya yerleşmiş olması, aşk-ı Resûl ile mücâvir olan bazı kimselerin, sabah namazlarını haber vermek üzere şafiî vaktinde sokaklarda yüksek sesle **"ent'el-hâdi ent'el-hak, yâ Hak"** diye zikretmeleridir. Bir de beni çok heyecana sevkeden şey, hacc zamanı cuma hutbeleri idi. Harem-i Şerifin yirmi yedi hatibi vardı. Bunlardan **Sâkıb ve Hammad Efendiler** heyecanlı hatiplerdi. Hele Sâkıb Efendi'nin, hutbelerinde Hadîs-i Şerif okuyacağı zaman:

لقد ورد في الخبر عن النبي الصادق الابر

dedikten sonra parmağı ile Ravza-i Mutahhara'yı işâret ederek

صاحب هذا القبر صلى الله تعلى عليه و سلم وهو في قبره حى انه قال

(BU KABRİN SAHİBİ SALLALLÂHÜ TEÂLÂ ALEYHİ VESELLEM, O KABRİNDE HALİ HAZIRDA DİRİDİR, VE BUYURDU Kİ.."

dediği an, iğne atılsa yere düşmeyecek derecede kalabalık olan Harem'de çığlıklarla kendinden geçenlerin husule getirdiği heyecan, ayrıca bir zevk-i manevî idi.

Diğer zamanlarda olduğu gibi, Ramazan-ı Şerifte de «Ayn-ı Zerka» denilen buz gibi latîf suyun sakalarla halka dağıtılması Vakf'ın en aziz bir ikrâmı idi. Medine-i Münevverde hiç unutamadığım iki sîmâ Şafiî Müftîsi ile Farisî hocam İsâ Ruhî Efendi merhumlardır. Biz orada iken, Şehremini Rıdvan Paşa vak'asından dolayı nefyedilen Bedirhânîler ile büyük mücahit Şeyh Şâmil'in oğlu Kâmil Paşa âilesi de orada bulunuyordu. 1937 senesinde Nişantaşı Erkek Orta Mektebini, Maârifin kiraladığı Kâmil Paşa Konağında açmış ve o vesile ile kendisiyle ilk defa müşerref olmuştum. Sonraları mahdûmu Said Bey'le de görüştüm. Büyük hemşirem Bihîn Hanım da, merhumun kerimeleri Naciye Hanım'la tanışırlardı.

Medine-i Münevvere'de ondört çeşit hurma saydılar. Medine'de «hurma» denilince yerliler gülerler; «hurma» kelimesi telâffuzu itibariyle Arabistan'da «kadın» demektir. Hurma'ya yaş ise «rutab», kuru ise «temr» demek lâzımdır. En çok hoşuma giden, «Çelebi hurması» dedikleri büyük ve pek latif hurmaydı. Bir de çekirdeksiz üzüm gibi, çekirdeksiz bir hurma olurdu ki, ayrı bir nefâseti ve tadı vardır. Bir de dönüşte yolluk olarak aldığımız tahin helvası kadar lezzetli helvayı başka yerde yememiş olduğumu hatırlarım.

Harem-i Şerîf'te sabah namazının husûsiyeti vardır. Şafiîlerce en erken vakitte kılmak daha faziletlidir. Bu sebeple, onlar kendi mihraplarında cemaatle herkesten önce edâ ederler, sonra Malikîler, nihayet daha büyük bir cemaatle Hanefîler kılarlardı.

Ben sabah namazına gelebildiğim zamanlar her üç imama farza niyetle iktidâ ederdim ve bundan çok büyük zevk alırdım. Tabiî bu üç namazdan ikisi nâfile olurdu. Bir de Harem-i Şerîf an'anesi vardı ki, Mescid-i Saadet'e girilince Ravza-i Mutahhara'ya teveccühle Salât ü Selâm getirilir, erbâb-ı takvâ iki rekât «Tahiyyetü'l-mescid» kılarlardı. Bu namaz 'Câmii selâmlama namazı' demekti.

İkindi ile akşam arası bir Mısırlı Hâfız «Bâb'ür-Rahme»de mukabele okurdu. Bu, vakfın vazifelisidir. Mısır tilâvetleri arasında merhum Şeyh Rıf'at müstesnâ, onun kadar güzel okuyana rastlamadım. **Sh: 40-42**

İSPRİTİZMA CELSELERİ

Birinci Cihan Harbinin son seneleriydi. O zaman Ankara'da Hukuk Mahkemesi âzâsından Avni Efendi adında bir zât vardı. Medresede okuduktan sonra Hukuk Fakültesi'ne ve Fen Fakültesi Tabiiyye şûbesine de devam etmişti. Kendisi Kırşehir'in Mucur kazasından olup, fevkalâde kuvvetli bir medyum idi. Her gece Vâli'nin, Kadı'nın ve muhtelif kimselerin evlerinde yapılan ispritizma [Ruhun ölmediğine inanan, gereğinde ölülerin ruhlarıyla ilişki kurulabileceğini ileri süren inanış, ruh çağırma:] tecrübelerinde medyum olurdu. Bir gece de biz ricâ ettik, kabul etti. O gece arkadaşlarımızın hemen çoğu o toplantıda bulundu. Bir de buna hiç inanmayan, yukarıda kendisinden bahsettiğim **Mısırlı Abdülhakîm Fehmi Bey** arkadaşımız o mecliste bulunuyordu ve hiç inanmadığı için, herkesin parmaklarını koyduğu büyük ve ağır bir yemek masası üzerine bütün kuvvetiyle, fakat hissettirmeyerek koluyla basıyordu.

Medyum: **«Ey ruh! Geldiysen masanın ayağını kaldır ve vur»** dedi. Masanın ayağı kalktı, bir defa vurdu. Abdülhakîm Efendi bir kere daha vurmasını rica etti. Medyum: **«Ey ruh! Uç kere vur»** dedi. Masanın ayağı üç defa kalkıp yere inince Mısırlı arkadaş: **«Allah Allah! Efendi, yâ Allah!»** diyerek şaşırıp kaldı. Ben kâtiplik ediyordum. Arkadaşlardan felsefe hocası Çorumlu Abdurahman Dursun Bey, Kabakçı Mustafa veya Patrona Halil gibi ihtilâlcileri çağırdı. Bu

Abdurrahman Bey vaktiyle medresede okumuş, sonra Yüksek Muallim Mektebi'ne girmiş ve felsefe kısmından şahâdetnâme almış, medresede edindiği kanaatlerini değiştirmiş, kendisine göre bir ateist olmuştu.

Öteki arkadaşlar da bazı şeyler sordular; hepsine cevap vermiyordu. Ben de Nâmık Kemâl'in rûhunu istedim, dâvet edildi. Eski edebiyat ile yeni edebiyat arasındaki farkı ve bu husustaki düşüncelerini sordum. Sarı kâğıtlı müsvedde defterinin üçte ikisi verdiği cevapla dolmuştu ve tam kendi üslûp ve ifadesiydi. Ne yazık ki defterimi sonradan kaybettim; o sözleri şimdi buraya aynen geçirmek isterdim.

«Fuzûlî'yi çağıralım ve zamana uygun bir beyit söylemesini kendisinden rica edelim» dediler. Mütârekenin ilk yılı idi. Hiç unutmam, çünkü çok tekrar ettim, aynen hatırımdadır. Şu beyti söyledi:

Mü'minlerin başı yok,
Dayanacak taşı yok.

Herkesi bir hayret istilâ etti. Abdülhakîm Efendi'ye anlattık, o da şaşırdı.

Medyum Avni Efendi ile bir gece de Âşir Molla'mn evinde toplandık. Orada Ankara eşrâfından Taşhan sahibi Ziya Bey ve mektebimizin Arapça hocası Trabzon Müftîsi Cûdî Efendi de vardı. Masanın etrafına toplandılar, medyum bir iki defa:

«Ey ruh! Geldinse haber ver» der demez, masanın ayağı vurdu. «Adın ne?», «Şükrü», «Nerelisin?», Ankaralı», «Hangi mahalleden?», «Telüce», «Ne iş yaparsın?», «Ayakkabıcıyım», Ne zaman öldün?», «Kırkyedi sene evvel» «İçimizde Ankaralı tanınmış bir kimse var mı?», «Var», «Babasının adı ne?», «Hacı Süleyman» dedi.

Bütün Ankaralılar ve biz donduk kaldık, zirâ Taşhan sahibi Ziya Bey'in babasının ismi Hacı Süleyman idi. Biz bilmediğimiz için mahallenin yerini sorduk. Telüce mahallesi, lisenin karşısında ve Ankara Hastahanesi'nin karşı cephesindeki tepede imiş. Sorulacak başka bir şey olmadığı için, başkaları çağrıldı. Herkese seviyesine göre cevaplar verildi.

O gece ben, yanımda oturan Cûdî Efendi'ye kendi kanaatimi söyledim. Dedim ki: **«Ben bu gelen kuvvetin ruh olduğuna inanmıyorum; çünkü ruh, cesedinin yanında veya mele-i a'lâdadır. Herkesin emriyle hareket etmez ve ona râm olmaz. Akıl buna mânî olduğu gibi, nakilden de uygun bir hüküm bulunamaz. Bu olsa olsa cin taifesidir? Eskiden de biliriz, cinci hocalar vardı. Bunlar bir kısım cinn'i kendilerine râm etmişlerdi. Yıllarca herkes bu hususta birçok menâkıp dinlemiştir. Esâsen cin tâifesinin vücûdu Kur'ân ile sâbittir.»** Cûdî Efendi bu sözlerimi tasdik etti ve «Medyuma bir sual tevcih edelim» dedi. **«Malûmdur ki, Hazret-i Ali'nin kabrinin nerede olduğu târihen sâbit değildir, kimse bilmez, ancak makamı vardır. Bunu soralım»** dedi, sorduk. Gelen kimdi bilemiyorum, fakat müphem bir cevap verdi. Cümlenin bir sıfatı da hatırımda değildir: «İnsan» olan mı, «kâmil» olan mı, hâsılı, faziletli bir sıfat kullanarak dedi ki:

«... olan yerde yatmaz.»

Fakat en mühim cevaplar, o zaman Ankara vâlisi olan akrabamızdan Azmi (Savut) Bey'in büyük dâmâdı Bâb-ı Ali Evrak Müdîri Hacı Nûri Bey'in cep defterindeydi, herhâlde evlâdına intikâl etmiştir. Bize okuduğu bazı parçalar vardı ki, hakîkaten,

O büyük adamlara yakışır ifâdelerdir. **Sh: 81-82**

**

SÂRÂ HANIM VE İSPİRTİZMA

Beykoz Orta Okulu'nda Kandilli Lisesi mezûnlarından matematik yardımcı öğretmeni bir Sârâ Hanım vardı. Bu, Medineli Hacı Osman Efendi'ye mensûp, yaşına göre çok ağırbaşlı (20 yaşlarında) bir hanım kızdı. Arkadaşları ile birlikte dersler bitip, talebe dağıldıktan sonra muallim odasında ispritizma tecrübeleri yapardı. Sârâ Hanım kuvvetli bir medyum idi. Bir gün tesadüfen odaya girdim. Gülüşmeye başladılar: **«Sizin her cuma akşamı nereye gittiğinizi artık öğrendik. Tozkoparan'a gidiyorsunuz.»** dediler. Halbuki ben Zeyrek'e Fil Yokuşuna gidiyordum. «Bulamadınız» dedim. «Bir gün bulacağız» dediler. Ve gözümün önünde devam ettiler. Baktım bir fincan, yuvarlak bir kâğıda harfler yazılı, fincan ortada, masa başındakiler parmaklarını fincanın üstüne koyuyorlar ve fincan hareket ederek harfleri dolaşıyor ve derhal cümle peydâ oluyordu. Halbuki bizim yukarıda bahsettiğimiz Mucurlu Hâkim Hüseyin Avni Efendi'nin idâresindeki ispirtizma tecrübeleri çok zordu. Ve saatlerce devam ediyordu. Bu o kadar kolaydı ki hiç zaman kaybedilmiyordu. Çünkü fincan hemen sür'atle harflerin üzerinde dolaşıyor, cümleler meydana çıkıyordu.

«Benim de sorularım var.» dedim. «Siz de istediğinizi sorun.» dediler. *İstiklâl Marşı*'nın mübdii ve Safahat şâiri Akif Bey iki ay evvel vefat etmiş ve vefatını bir gün sonra sınıfta haber almış, beynimden vurulmuşa dönmüştüm. Onun teessürü devam etmekteydi. **«Mehmed Akif Bey'in rûhunu çağıralım»** dedim. Geldi. Ben de şunu sordum: **«Aziz Ustâdım! Haber alamadığım için son teşyi' vazifesini yapamadım. Bana kırılmış olmanızdan şüphe ediyorum.»** Derhal cevap verdi: **«Şüphene kırıldım.»** Bu söz üzerine o kadar irkildim ki, kendimden geçtim. Çünki Akif Bey, sözü hep böyle veciz bir tarzda söylerdi. Demek istiyordu ki: **«Ben seni tanımaz mıyım, kırılmış olmamdan nasıl şüphe ediyorsun? Ben darılsam, işte bu şüphene darılırım.»**

Babanzâde Nâim Bey'i dâvet ettik. Fakat onunla yaptığımız muhavere hatırımda kalmadı. Maksadım, o ilim ve fazlıyla, kayınpederi Fatih Türbedârı Âmiş Efendi'den, ümmî fakat Hakk'tan mevhûp irfân ve kemâlâtıyla, kendisini tanıyanlarca söylenen keşifleri ile bilinen o ârif zâttan, mânevi yönden istifâde şeklini öğrenmekti. Reisül ulemâ â'yândan Ayasofya kürsü vâizi Manastırlı İsmâil Hakkı Efendi'yi dâvet etmelerini istedim. Hazret geldi. **«Rahat mısınız, muazzep misiniz?»** diye sordum. **«Muazzebim»** diye cevap verdi. **«Neden?»** dedim. **«Kaal ilmine bakmışız, hâl ilmini anlamamışız.»** dedi. Tasavvufa büsbütün arka çeviren ulemâ-yı âlâmdan olduğuna hükmettim. Müşârünileyh, Ayasofya'da kürsüden inerken düşmüş, ayağı kırılmıştı. Meslektaşları ve muhâlifleri arasında **«İttihatçılara boyun eğdiği için Allah câmide dersini verdi.»** denmişti. Sh. 325-326

Manastırlı, Meşrûtiyetten evvel din âlimlerinin «Ulemâ-yı Sitte» dedikleri altı otoriteden biri idi. Diğerleri Tikveşli Yusuf Efendi, Tokadî Şâkir Efendi, Evkaf Müfettişi ve Hukuk Fakültesi Ahkâm-ı Arazî muallimi Hüseyin Hüsnü Efendi (bilâhare Şeyhülislâm), *Mecelle* şârihi ve fakültede müderris Atıf Bey, Mısır Kadısı Yahya Reşid Efendi olup, bu zevât, İlmiye mesleğinin benâm âlimlerindendi.

ÖLDÜKTEN SONRA EVLİYÂNIN TASARRUFU VE TEMESSÜL

Şeriat erbâbı ölümden sonra evliyâdan tasarrufu reddeder. Birçok asırlarda ölüye isnat edilerek, şâyi olan rivâyetler merhûma olan muhabbet ve râbıtanın eseridir. Hayât-ı bâkîye intikal etmiş olan bütün canlılar fânî hayattan artık el etek çekmişlerdir. Müdâhaleleri aklen de muhaldir. Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk, Peygamber Efendimiz için **«Sen de öleceksin, onlar da muhakkak öleceklerdir»** meâlindeki âyet-i kerîme'de sarahaten beyan buyurmuştur. İkinci hayat artık mahşerdedir. Fakat tevâtür derecesinde bazı vak'alar işitilmiş, görülmüş ve yazılmıştır. Bunlar için o zaman ancak aklî bir yol vardır. Varlıkları Kur'ân-ı Kerim ile sâbit, ecsâm-ı latîfe'den olan cinlerin, o büyük zevâta olan rabıtalarının bir cilvesi dersek, zannederim hiçbir zelleye düşmüş olmayız.

Cinlerin vücûdu ayrıca Huddâm sahipleri ve ispritizma ile sabittir. Birçok âsâr sâhibi meşhur müdekkik âlim İsmâil Ertuğrul Fennî Bey'in de ispirtizma husûsunda bu fikirde olduğunu Edhem Feyzi Gözaydın Bey'in bana getirdiği onun bu hususta yazdığı küçük bir kitaptan öğrendim.

Bu münâsebetle söyleyelim ki, «tevessül» de meşru değildir. Peygamberler dâhil, geçmiş bütün fazl u kemal erbâbı, büyük takvâ sâhipleri, keşif ve kerâmet ehli hürmet ve tevkîr ile yâd edilmeye lâyıktır. Haklarında hiçbir hürmetsizlik gösterilmemelidir. Hayır ile yâd edilmeleri Peygamber Efendimiz'in emridir. Onlara karşı yapılacak en büyük vazife ruhlarına «Fâtiha» okumaktır. Bunun dışındaki bağlantılar kime karşı olursa olsun şirk-i hafîdir.

Biz ancak hayatta bulunan erbâb-ı kemâl'den istifâde yolunu aramalıyız. Çünkü onların vazifeleri tebliğden ibarettir?

Bir kere düşünelim: Herkes kendi şeyhine bu irtibâtı öldükten sonra devam ettirirse, asırlar geçtikçe her yerde yüzlerce binlerce ilâhlaştırılmış putlar peyda olacak, ortada ne Hâtemü'l-Enbiyâ, ne de Vahdâniyet-i İlâhiye mefhûmu kalacaktır. İmânını korumak isteyenler, âhirete intikal etmiş olan zevât eser bırakmışsa ve içindeki yazılar nasslara aykırı değilse, ancak onları okuyup fikren istifâde etmeye bakmalıdırlar.

Birçok meşâyihin eserlerini önüne gelen şerh etmeye kalktığından ve bunlar tasavvuf ve usûl-i fıkhı bilmediklerinden imânı sakatlayacak hatalara düşmüşlerdir. Bunları iyi niyetle yapılan şerhler için söylüyorum. Yoksa Batinîlerin bu dini kökünden yıkmak için uydurdukları sözlerin, yazılan kitapların hadd ü hesâbı yoktur. En güzel delîl olarak İlmî ve târihî bir misal verelim:

Bir gün ben bu husustaki fikirlerimi söylediğim zaman Bağlarbaşı'nda bize gelmiş olan Edebiyat Muallimlerinden Sıdkı Karababa Bey, **Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye** müellifi Ahmed Rif'at Bey'in eserinden bahsetti; ricam üzerine o eserden bana istinsah ederek getirdi."

Hülâsaten arzedelim: Aslı beşinci cildin 180-181. sahifelerinde, meşhur **Tabakât** sahibi Abdülvahhab Şa'rânî, **Futûhât-ı Mekkiye'yi (Levâmi'ül-Envar'il-Kudsiyye)** adıyla hülâsa etmiş, daha sonra onu da özetleyerek **El-Kibrîtü'lAhmer** unvânı ile bir eser daha vücuda getirmiştir. İmam Şa'rânî der ki: **Futûhât'ı** ihtisar ettiğim, (yâni kısalttığım) sıralarda **«Ehl-i sünnet ve'l-cemaat»** itikadına uymayan bazı yazıları gördüm ve durakladım. Kitabımdan çıkarmak istedim. Fakat tereddütten kendimi kurtaramadım. Nihayet bir gün Mısır'ın tanınmış âlimlerinden **Seyyid Ebü't-Tabîbü'l-Medenî** ile karşılaştım ve bu tereddüdümü söyledim. Kendileri hemen cebinden bir kitap çıkardı. Bu eser, Konya'da Muhyiddin-i

Arabi'nin el yazısı ile yazılmış olan nüshadan kopye edilmişti. Esere baktım. Kitabımdan çıkarmak istediğim cümlelerin hiçbirini orada göremedim. O vakit anladım ki, Mısır'da elden ele dolaşan **Fütûhât-ı Mekkiyye** nüshalarının hepsi Şeyh Muhyiddin-i Arabi'nin ehl-i sünnet inancına muhalif olduğunu göstermek ve kendisini halkın nazarından düşürmek için yazılmıştır; birtakım iftiralarla dolu nüshalardır. Nasıl ki kendilerinin **Füsûsü'l-Hikem** ve diğer nüshalarının da böyle karıştırılmış olduğu esefle görülmüştür.

İtikat ve amelleri sapık olan birçok kimseler, yalnız Şeyh Muhyiddin-i Arabî'yi değil, birçok tanınmış tasavvuf erbâbının manzûm, mensur eserlerini de bu sûretle ifsât etmişlerdir. Gayeleri yalnız o zâtları halkın nazarından düşürmek değil, İslâm akaidini bozup dinî ihtilâle sebep olmaktır.

Bu sebeple en emniyetli yol: Bir eseri bir zâta isnat edebilmek için, matbaanın icadından evvel, eğer kendi el yazısı ile yazılmış veya kendi nezâretinde hayatında başkasına dikte ettirmiş ise, o eser onundur diyebiliriz. Bu yol imâna bir halel vermemekle beraber, aynı zamanda ilmî bir usûl olur. Matbaanın icadından sonra ise, kendi zamanında basılmış eserler için aynı ihtiyata başvurmak yerinde olur. Fakat bu ihtiyat din dışı yazılmış eserler için lüzumlu değildir. Tedkîk metotları dahilinde yazılmış eserler ilmî mahiyet kazanırlar. **Sh: 292-294**

ABDÜLAZİZ MECDÎ EFENDİ

Mecdî Efendi'yi, Mesnevîhan Maraşlı Tâhir Efendi anlatmıştı: Bir gün Bayezid'de Fâtih Türbedârı Amiş Efendi ile karşılaştığında elini öpeyim derken boynuna sarılıp bütün kuvveti ile sıkmaya başlar; **«Ver Şeyhim»** diyerek nasip almak ister. Âmiş Efendi kurtulmak istedikçe, Mecdî Efendi sarılır, sıkar ve **«Vermezsen bırakmam»** der. Nihayet Amiş Efendi **«Verdim, be adam»** diyerek kendini kurtarır.[1][1]

İstanbul Belediye Mektupçusu Osman Nuri Bey, Abdülaziz Mecdî Efendi'ye mensuptu ve Mecdî Efendi hakkında müstakil bir eser yazmıştır.[2] [2]

---

1 [1]Fâtih Türbedârı Âmiş Efendi mazanneden [Zannolunduğu yer. Zan götüren. * Ermiş sanılan.] bir zât imiş. Ben kendisine yetiştim ise de görüşemedim. Meşhur Müderris Babanzâde Nâim Bey'in hem kayınpederi, hem de şeyhi idi. Ummî olmasına rağmen, irfânen yüksekliği Naîm Beyi ona bend etmişti.

2 [2]Osman Nuri Bey ile bir gün Profesör M. Hamidullah Bey'in konferansında buluşmuştuk. Söz Mecdî Efendi'ye intikal etti ve şunu anlattı: Bir cuma günü Hazretin yanında bulunuyorduk, üç kişi idik. Ezan okunmaya başladı. Misafirlerden biri kıpırdamaya başladı. Hazret bunu görünce **«Bir işiniz mi var?»** diye sordu. Misafir: **«Hayır, ezan okundu cemaate gidilmeyecek mi?»** deyince, **«Cuma toplantı değil mi? İşte burada toplanmış bulunuyoruz.»** demiş olduğunu nakletti. Bunu ne maksatla söylediğini ben anlamadım. Osman Nuri Bey'in vahdet-i vücud meselesinde vahdet-i mevcud'a saptığını Sahaflarda nakledilen bir sözünden anlamıştım. Ahsen-i takvîm'i, sokaktan geçen bir köpek ile mukayesede bulunmuş, hatta köpeğin medfuâtını [Defedilip dışarı çıkarılmış olanlar.] da sözüne karıştırmış. İşte yalnız yarım hoca insanı dinden çıkarmıyor, yarım derviş de böylece imânı sarsıyor.

Abdülaziz Mecdî Efendi merhum çok kuvvetli mutasavvıf bir şâirdi. Kendi elyazısı dîvânını Prof. Dr. Süheyl Ünver Bey kardeşimiz kırk sene kadar evvel bana iâre [Emaneten vermek.] etmişti, göz gezdirmiştim. Mecdî Efendi ile dayızâdem Prof. Sârim Hüsnü Çelebioğlu'nun kayınpederi Sâlih Bey'in cenazesi münasebetiyle Cerrehpaşa'da bir kahvede hazırlığa intizarda bulunurken görüşmüştüm.

Abdülaziz Mecdî Efendi âlim, zeki, şâir, üstün dirâyet ve firâset sahibiydi; gördüğünü tesir altında bırakırdı. Istitraden belirteyim ki, bu hâl meşhur Şeyh Ken'an Bey'de de vardı ve daha kuvvetli idi. Bir zamanlar tarîkatlere lâkayıd kalan Hasan Hasri Bey, Abdülaziz Mecdî Efendi ile 1930 yıllarında temastan sonra değişmişti. Ben bir yaz tatilinde Edremit'ten İstanbul'a dönerken Balıkesir'e uğradığım zaman Haşan Basri Bey'i ziyaret etmiştim. Bana Abdülaziz Mecdî Efendi'nin kerâmetinden bahsetti. Şöyle ki, Mecdî Efendi bir gün Basri Bey'in yazıhanesine gelmiş, hava açıkmış. **«Basri Bey, hava çok sıcak, biraz yağmur yağsın mı?»** demiş. Basri Bey de cevaben: **«Nasıl münasipse efendim»** dedikten bir müddet sonra hava kararıp şiddetli bir yağmur yağmaya başlamış. Sağnak devam edince **«Artık yeter mi Basri Bey?»** demiş; o da **«Siz bilirsiniz efendim»** deyince;

Pekiyi, artık kesilsin» demiş ve yağmur durmuş. Bu hâdise Hasan Basri Bey'i Mecdî Efendi'ye çok bağlamıştı.

Ben, Edremit'te Orta Mektep Müdîri iken Basri Bey ile muhabere ederdik. Kendisiyle Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Balıkesir mebusu iken tanışmıştık, kırk yıllık baba dostu idi. Bir türlü içinden çıkamadığım Merzifonlu Cûdî Efendi'nin «Şuhûd» manzûmesindeki tasavvufî bir beytin mânasını kendisinden sormuştum:

Zemîne düşdü hakîkat semâya saklandı

Türâb-ı Âdem'in idrâke intisabından.

Bu beyti nesre çevirirsek **«Âdem'in toprağı idrâke intisap edince, yâni ona akıl verilince, yere düşmüş olan hakîkat semâya yükselip saklandı»** demek olur. Bu beyti sormadığım kimse kalmamıştı. Kimse beni tatmîn edememişti. Ferid Bey hocamız bile **«Adam, bunu anlaşılmasın diye yazmış.»** demişti. Basri Bey beni severdi, itimadı vardı. Kendisi de anlayamadığı için Mecdî Efendi'ye yazmış, onun cevabını bana gönderdi. Baktım ki, tam aksini nesre çevirmiş, hiç anlaşılmaz bir hâl almış. Şair olan Haşan Basri Bey'in edebî kültürünün bunu fark etmeye yeterli olduğunu bildiğim için, Mecdî Efendi'nin bu izâhını nasıl kabul ettiğine hayret ettim. Ve bu mesele dolayısıyla «tasavvuf» hakkında birbirimize altı yedi mektup teâtisinde bulunduk.

Bu hâdiseden beş sene sonra idi. Ben Nişantaşı Erkek Orta Mektebi Müdîri iken kendisinden bir mektup aldım. Muhterem üstad Ali Himmet Berki Efendi, Mâverdî'nin el-Ahkâmü's-Sultâni'ye'sinin tercüme edilmesini Hasan Basri Bey'den istemiş olduğundan bahisle, bu kitabı benim tedârik etmemi istiyordu. Bu münâsebetle yine bir iki kere mektuplaştık. Bir mektubunda, Balıkesir'den bana Edremit'e göndermiş olduğu mektuplarım geri istedi ve benim ona gönderdiklerini de bana iâde etti. Eski fikir ve nokta-i nazarından dönmüş olduğunu bu sûretle anladım.

* *

16 Yazılar

İnsan günlük hayatında mühim gördüğü hâdiseleri günü gününe not etmezse işte böyle benim gibi **«derbeder bir mecmua-yı havâtır»** olur. Kronolojik sıra ile yazılmış hâtıralar belki daha fazla tarihî kıymeti hâiz ve alâka çekicidir. Fakat ne çare ki ben eski dostlarımın ve talebelerimin ısrarı üzerine hâtıralarımı yazmaya ilkin 15 yıl önce giriştim, sonra 8 yıl kadar bir fasıla verip tekrar başladımsa da yine ihmâle uğradı. Bu sefer üçüncü defa yazmaktayım. Bu açıklamayı yapmaktan maksadım şu ki, arada unutulmuş hâdiseleri hatırladıkça sıralı sırasız yazıyorum; onları anlatırken okuyucularım beni mâzur görsünler. Asırlık ömrün üçüncü rub'unu tamamlamış bir adamın yazılarındaki bu zikzaklık, onun yürüyüşüne muvâzi sayılabilir. Sh: 205-207

Kaynak: Mahir İZ, Yılların İzi, Kitabevi, Nisan 2000,İstanbul

WALTER BENJAMİN Ve HAYATIN BİTİŞİ

1892 Walter Benjamin 15 Temmuz'da tüccar Emil Benjamin ve eşi Pauline'in (kızlık soyadı Schoenflies) üç çocuğundan ilki olarak doğdu.

1902-1912 Charlottenburg'daki Kaiser-Friedrich-Schule'nin, liseye devam edilen bölümüne gitti.

1905-1907 Haubinda'daki taşra yatılı okulunda iki yıl kaldı, orada Gustav VVyneken'le tanıştı.

1912 Berlin'de lise mezuniyet sınavını verdi.

1912-1915 Freiburg i.B. ve Berlin'de felsefe okudu. Özgür Üniversiteliler örgütlenmesinde çalıştı.

1912 Şair C. F. Heinle ile dostluğu başladı.

1914 Özgür Üniversiteliler Birliği'nin başkanı oldu. Daha sonra evleneceği Dora Sophie Pollakia tanıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, C. F. Heinle ve kız arkadaşı intihar ettiler. Benjamin gençlik hareketinden çekildi.

1915 Gerhard Scholem'le ilk tanışma

1915- 1917 Üniversite öğrenimine Münih'te devam etti.

1917 Dora Pollak'la evlendi. Askerlikten muaf tutuldu ve İsviçre'ye yerleşti.

1917-1919 Üniversite öğrenimine Bern'de devam etti.

1918 Tek oğlu Stefan'ın doğumu. Ernst Bloch'la tanışması.

1919 Bern'de Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik (Alman Romantik Döneminde Sanat Eleştirisi Kavramı) çalışmasıyla, "sununa cum laude" doktor unvanını aldı.

1920 Berlin'e döndü. Ekonomik zorluklarla karşılaştı

1921 . "Angelus Novus" dergi projesi

1921-1922 Wahlverwandschaften Essay'i (Seçilmiş Akrabalıklar Denemesi) yazdı. Florens Christian Rang'la dostluk kurdu.

1923 Yaz yarıyılında Frankfurt Üniversitesi'nde yakın dönem Alman edebiyat tarihi üzerine doçentlik tezi hazırladı. Theodor Wiesengrund (Adorno) ve Siegfried Kracauer ile ilk kez burada tanıştı.

1924 Mayıs-Ekim: Capri'ye gitti. Tragedya Kitabı'nın ilk yazılışı. Asja Lacis'le aralarında bir aşk ilişkisi doğdu, Lacis onu Marksizmle ilgilenmeye yöneltti.

1925 Doçentlik tezi kabul edilmedi.

1926 Mart-Ekim: Paris. Franz Hessel'le birlikte Proust çevirmeye başladı. Frankfurter Zeitung ve Literarische Welt için gazete yazıları yazmaya başladı.

1926-1927 Kasım / Ocak: Moskova gezisi. Asja Lacis'le yeniden görüşmesi

1927 Paris'te Passagen-Arbeit'a (Pasajlar Çalışması) başladı. Orada Scholem'le buluştu. Filistin'e gitme planları yaptı. İlk esrar içme deneylerini yaptı.

1928 Rowohlt Yayınevi, Einbahnstraße (Tek Yön) ve Ursprung des deutschen Trauerspiels (Alman Tragedyasının Kökeni) kitaplarını yayımladı.

1929 Bertolt Brecht'le ilk buluşma. Asja Lacis Berlin'de. Benjamin radyo çalışmalarına başladı.

1930 Dora Pollak'tan boşandı. Bertolt Brecht ve Bernard von Brentano'yla birlikte "Krise und Kritik" dergisini yayımlama planı.

1931 Rowohlt Yayınevi için bir denemeler kitabı planı. Kraus- Essay'ı (Kraus Denemesi) yazdı. Berliner Chronik (Berlin Günlüğü) üzerinde çalıştı. Temmuz'da Nizza'ya döndü; intihar etmeyi planladı. İlk vasiyetini yazdı.

1933 Mart ayında sürgüne çıktı. Nisan'dan Institut für Sozialforschung (Sosyal Araştırmalar Enstitüsü) için çalışmaya başladı.

1934-1935 Paris'te, Skovsbostrand'da Brecht'in yanında ve San Remo'da boşandığı eşinin yanında kaldı. Para sıkıntısı çekti. Passagen-Arbeit'ı (Pasajlar Çalışması) yeniden ele aldı.

1936 Paris'te Kunstwerkaufsatz (Sanat Yapıtı Makalesi). Deutsche Menschen (Alman İnsanlar) adlı mektup antolojisi, Detlef Holz takma adıyla Luzern'de yayımlandı.

1937-1938 Baudelaire kitabı üzerinde çalıştı.

1938 Temmuz-Ekim: Danimarka'da Brecht'in yanında sonkez kaldı. Das Paris des Second Empire bei Baudelaire (Baudelaire'de ikinci imparatorluk Dönemi Paris'i) bölümünü tamamladı. Deutsche Menschen (Alman İnsanlar) adlı mektup antolojisi, Detlef Holz takma adıyla Luzern'de yayımlandı.

1937-1938 Baudelaire kitabı üzerinde çalıştı.

1938 Temmuz-Ekim: Danimarka'da Brecht'in yanında son kez kaldı. Das Paris des Second Empire bei Baudelaire (Baudelaire'de ikinci imparatorluk Dönemi Paris'i) bölümünü tamamladı.

1939 Über einige Motive bei Baudelaire (Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine) bölümü üzerinde çalıştı. Savaşın başlamasıyla Nevers'teki Clos St. Joseph kampında gözaltında tutuldu. Kasım ayında serbest bırakıldı.

1940 Paris'e döndü. Über den Begriff der Geschichte'yı (Tarih Üzerine Tezler) yazdı. Haziran ayında kız kardeşiyle birlikte Lourdes'a kaçtı. Ağustos'ta Max Horkheimeı'in aracılığıyla ABD'ye giriş vizesi aldı. Eylül ayında, Pire- neler üzerinden Ispanya'ya geçme denemesi başarısızlıkla sonuçlandı. Walter Benjamin 26 Eylül'de İspanyol sınırındaki Port-Bou'da intihar etti.

Walter Benjamin /Tarihin Sonu (1940)

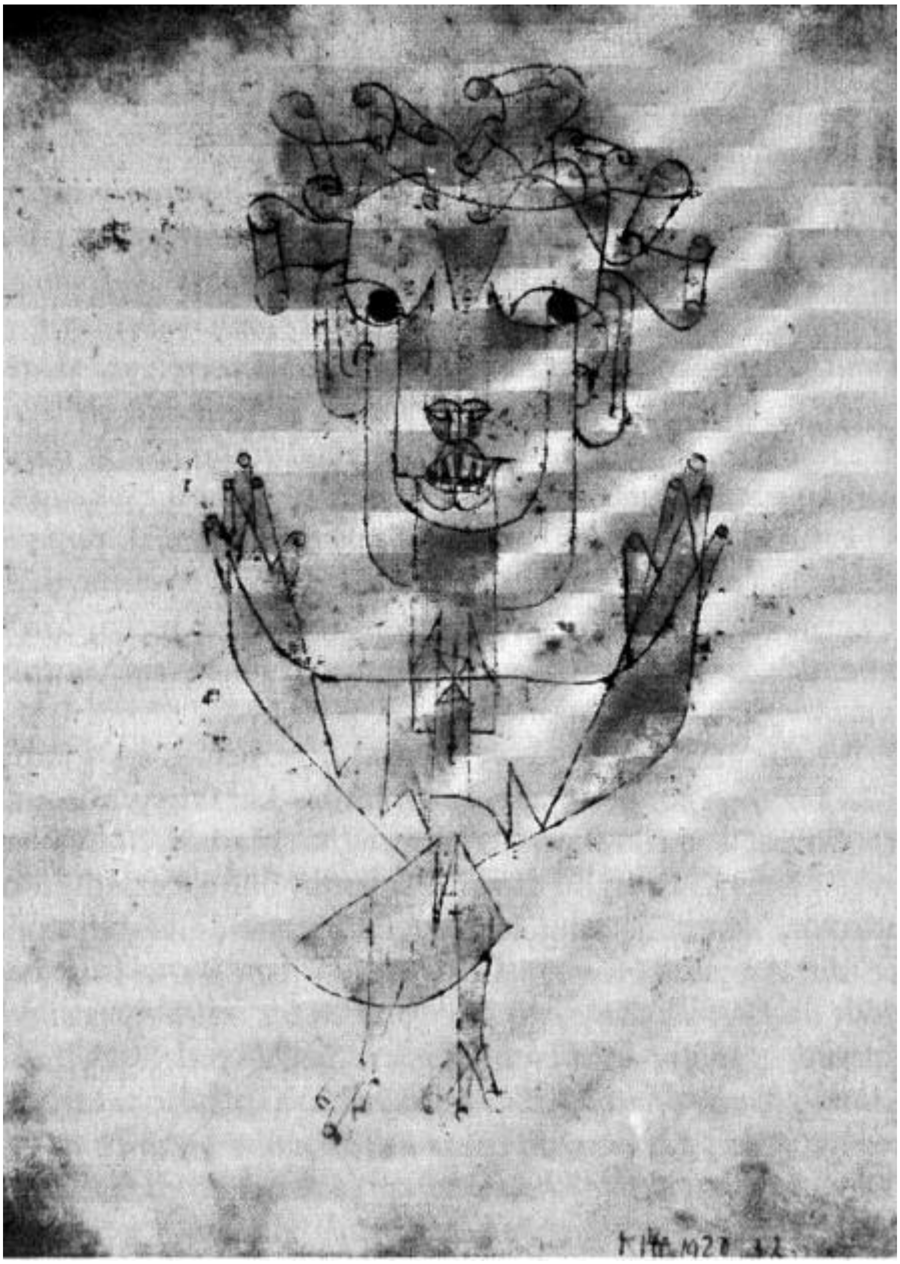
Benjamin, kamptan serbest bırakıldıktan sonra, karartma içindeki ve alarma hazır bekleyerek yaşayan Paris'e geri döndü. Yaşamını elinden geldiğince yeniden düzenlemeye

çalıştı. Uzun süredir kendine sorun çıkartan kalp yetmezliği öyle kötüleşmişti ki, yürürken *her üç ya da dört dakikada bir* dinlenmek için *durmak* zorunda kalıyordu. Yine de, yanda kalan çalışmasına, olanak bulabildiğince yeniden başladı. 11 Ocak 1940'ta Bibliothèque Nationale'deki okuma kartını bir yıllığına yeniletti. Birkaç gün sonra Gretel Adorno'ya yazdığı bir mektupta, yeni bir çalışmaya başlamakla -Rousseau'nun ve Gide'in otobiyografilerini karşılaştırarak incelemeyi düşünüyordu- çok istediği *Baudelaire* çalışmasına devam etmek arasında karar veremediğini söylüyordu: *bu çalışma öteki çalışmalara göre gönlümde kesinlikle daha çok yer tutuyor, ama bu çalışma, yazarının yaşamda kalmasını güvencelemek amacıyla bile olsa ertelemeye ya da yarıda bırakılmaya gelmez* · Mayıs ayında Adorno'ya az ve öz *kararımı Baudelaire'den yana verdim,* diye yazarken, bu kararın ne gibi sonuçlar doğurabileceğini biliyordu. Öte yandan, bir kaçış olanağı aramayı da sürdürüyordu. Amerikan konsolosluğu nezdinde, ABD'ye gitmesini hızlandıracak, kota dışı bir vize almak için girişimlerde bulundu; ve enstitüdekilerin, Amerika'ya göç etmesi üzerinde ısrarla durmaları için de Horkheimer'e yoğun baskı yaptı. Benjamin, 1940 yılının kış ve ilkbahar aylarında, yeniden *Baudelaire* üzerinde çalışmaya koyulmadan önce, *Tarih Kavramı Üzerine* tezlerinde, *yirmi yıl koruduğunu, evet koruduğunu,* kendine *sakladığını* söylediği düşünceleri kaleme aldı. Yazmaya karar verdiği *Baudelaire'in* devam bölümleri için yöntembilimsel bir açıklama olarak, ama aynı zamanda tarihsel zamanın özü ve materyalist tarihçinin görevleri hakkında ilkesel bir düşün- seme olarak da planlanan bu tezler, Benjamin'in yazdığı son metin olduğundan, onun vasiyetini oluşturuyor. Benjamin bu metinde Hitler-Stalin paktının yarattığı şoktan sonra, *genel olarak ilerleme düşüncesini* en acımasız bir biçimde yargılıyor. Gerçi bu sırada sadece sosyal demokratların naif iyimserliğini adıyla anıyor, ama *çalışmanın ne olduğuna ilişkin bu kaba Marksist kavramı* eleştirirken, komünistleri de kastediyor. *Bu kavram, toplumdaki gerilemeleri değil, doğa üzerinde egemenlik kurma yolundaki ilerlemeleri dikkate almak istiyor. Daha sonra Faşizm'de karşımıza çıkan teknokratik özellikler, bu kavramda şimdiden bulunuyor*. Buna karşılık Benjamin *Tek Yön*'de yazdığıyla uyum içerisinde, doğru devrim kavramını bir kez daha ortaya çıkarmaya çalışıyor: devrim, kötü sürekliliğin kesintiye uğratılmasıdır, (dünya tarihinin) *bu seferinde yolculuk eden insan soyunun imdat frenini çekmesidir, tarihin açık gökyüzü altındaki diyalektik bir sıçramadır.*

Bu son metinde bütün ümitsizlik ortadan kalkmıştır. Benjamin, güncel olayları hiç dikkate almadan, gözünü hedefe dikiyor: ***Sınıfsız toplum kavramına gerçek mesiyanik çehresi yeniden kazandırılmalıdır; elbette proletaryanın devrimci politikasının çıkarları doğrultusunda.*** Bu yeniden kurma, materyalist tarih yazarına verilecek görev olarak düşünülmektedir. *Materyalist tarih yazımının... temelinde yapımcı bir ilke vardır. Düşüncenin sadece devinmesi değil, aynı zamanda durdurulması da düşünmenin bir unsurudur. Düşünme, gerilimlere doymuş bir sıralanışta ansızın durduğu yerde, bu sıralanışa bir şok uygular, ve bu sıralanış bu şok sayesinde bir monad* biçiminde belirginleşir.* [Monad: Leibniz'in metafiziğinde basit, başka bir şeye indirgenemez birim; kendi içinde, maddi tözlerden farklı olarak, güçler içeren psişik etkinlik merkezi.] *Tarihsel materyalist, tarihsel bir nesneye sadece ve sadece onu monad olarak gördüğü yerde yaklaşır. Bu yapıda olup bitenin, başka bir deyişle, bastırılmış geçmiş için verilen mücadelede devrimci bir şansın mesiyanik bir biçimde devinimsiz kılınışının işaretini ayrımsar.*

Bu cümlelerde dinsel ve siyasal düşünce iç içe geçmiştir. Başka bir deyişle, politika

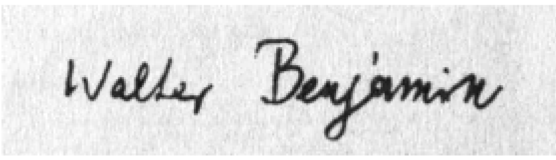
eskatalojik [yükselme, pahalanma, kızışma, gerginlik] bir karaktere bürünmüştür; yargısını tarihsel materyalistin hazırladığı dünya tarihi içinde gerçekleştirdiğini görür. Benjamin bunu, tezlerinin ortasında, bir kez daha Angelus Novus biçiminde tasvir etmiştir: *Klee'nin,* Angelus Novus *adlı bir tablosu var. Bu tabloda, baktığı şeyden uzaklaşmak üzereymiş gibi görünen bir melek resmedilmiştir. Gözlerini, ağzını ve kanatlarını açmıştır. Tarihin meleği böyle olmalı. Yüzünü geçmişe çevirmiş. Bizim gözümüze bir olaylar zincirinin göründüğü yerde, durmaksızın enkaz üstüne enkaz yığan ve bu enkazı onun ayaklarının önüne fırlatan tek bir felaket görür o. Elbette, orada kalmak, ölüleri uyandırmak ve parçalananları bir araya getirmek ister. Ama cennetten esen bir fırtına, meleğin kanatlarına dolmuştur ve öyle şiddetli esmektedir ki, melek kanatlarını artık kapatamaz. Bu fırtına onu hiç durmaksızın sırtını döndüğü geleceğe doğru iter, bu sırada önündeki enkaz yığını göğe doğru yükselmektedir. Bizim ilerleme dediğimiz şey, işte bu fırtınadır.*

Angelus Novus, Paul Klee'nin suluboya resmi (1920). Benjamin tarafından 1921 yılında satın alındı

Bu resim, geriye bakan tarihçiyi, tarihin sonuçsuz kalmasını dikkate alan ve kendisi de başarısız olan biri olarak gösteriyor. Tarihçi yine de umudunu koruyor. Benjamin'in, bu başarısızlığın yorumu olarak alıntıladığı Kafka'nın cümlesi, tarihçi için de söylenebilir: *çünkü, Kafka'nın dediği gibi, sonsuz umut vardır, ancak bizim için değil.* İnsani olanın bu olumsuzlanmasında, Benjamin'in düşüncesinin mesiyanik uğrağı kökenini ve hedefini bulur. İnsanlar hakkında ve insanlar için bir umudu olmayan diyalektik materyalist, eskatolojik felakete bağladığı umuda güvenmek zorundadır; bu felaket, dünyayı bir anda yerli yerine oturtacak ve materyalist tarihçinin kurtarıcı "anımsaması"nda, geçici olarak işe koyulacaktır. Bu felaket, daha en başından beri, Benjamin'in çok yönlü başarısızlığının ortasında gösterdiği soğukkanlılığın gerekçesiydi. Yahudi geleneğinin en başlangıçtaki tipi olan peygamber, böylelikle Benjamin'de geri dönmüştür. **Nasıl ki peygamberler halklarının tarihsel felaketinin çifte isabetsizliğinde ve siyasal kehanetlerinin tutmayışı karşısında, bunların dinsel kurtuluş tarihi içinde gerçekleşeceğinden daha bir emin oluyorlarsa; Benjamin de siyasal bir dünyevi olarak sadece, dünyasının -Avrupa'nın dünyasıdır bu- kurtuluşuna beslediği umuda daha da çok kapılmak için başarısızlığa uğramıştır.**

1940 Mayısı'nda, Batı cephesindeki "oturma savaşı" sona ermişti; Hitler'in birlikleri Hollanda'ya, Belçika'ya ve Fransa'ya girmişti. Haziran'ın ortasında, ilk Alman birliklerinin Paris'i işgal etmelerinden hemen önce, Benjamin kız kardeşiyle birlikte güneye kaçtı. *Gaz maskesi ve özel eşyaları dışında başka hiçbir şeyi yanma alma* fırsatı bulamamıştı. Elyazmaları ve diğer ufak tefek eşyaları Paris'te kalmıştı. *Pasajlar Çalışmasına* ilişkin malzemelerini ve önçalışmalarını Georges Bataille'a vermişti; Bataille da bu malzemeyi Bibliothèque Nationale'de koruyarak kurtarmıştı. Benjamin, Haziran ortasından, Ağustos sonuna dek Lourdes'da kaldı ve Horkheimer ve Adorno'nun, kendisine ABD için bir giriş vizesi sağlamayı başarabilip başaramayacaklarının *belirsizliğinden* büyük sıkıntı duydu. Sonunda vizeyi Ağustos'un son günlerinde, Marsilya'daki Amerikan konsolosluğundan alabildikten sonra, bir grup mülteciyle birlikte Pireneler'den gizlice İspanya'ya geçmek üzere yola koyuldu. Fransa'dan çıkış vizeleri olmadığı için, İspanyol sınırından geri çevrildiler. Bunun üzerine Benjamin, 1940 yılının 26 Eylülü'nü 27'sine bağlayan gecede, sınır köyü Port-Bou'da aşırı dozda morfin hapı içerek yaşamına son verdi. Bu küçük yerleşimin mezarlığında, Benjamin'in mezarının hangisi olduğu artık belli değildir. Sh:161-166

Kaynak: Walter Benjamin / Bernd Witte Özgün adı: Walter Benjamin Almancadan Çeviren: Mustafa Tüzel, 1. Baskı: Ocak 2002, İstanbul

DEĞİŞEN BİLGİ TABANINDAKİ "Yeni Gerçekler" Peter F. DRUCKER

Önümüzdeki on yıllarda eğitim alanında meydana gelecek değişiklikler modern okulun, üç yüzyılı aşkın bir süre önce kitapların basılmasıyla ortaya çıkışından bu yana görülen değişikliklerden daha büyük olacaktır. Bilginin gerçek sermaye ve zenginlik yaratan başlıca kaynak haline gelmekte olduğu bir ekonomi, eğitim performansı ve eğitim sorumluluğu açısından okullara yeni ve zorlu talepler yöneltmektedir. Bilgi işçilerinin egemen olduğu bir toplum ise, sosyal performans ve sosyal sorumluluk açısından daha da yeni –ve daha da zorlu taleplerde bulunur. Eğitimli insanın nasıl bir kimse olduğu üzerinde bir kez daha durup düşünmek zorunda kalacağız. Aynı zamanda, öğrenme ve öğretme biçimlerimiz de çok kesin ve hızlı bir biçimde değişmektedir –bu kısmen öğrenme sürecine ilişkin yeni kuramsal anlayışın, kısmen de yeni teknolojinin sonucudur. Son bir nokta da, okullardaki pek çok geleneksel disiplinin kısır, belki de eskimiş hale düşmesidir. Böylece ne öğrendiğimiz ve öğrettiğimiz, hatta bilgi derken neyi kastettiğimiz konusunda da birtakım değişikliklerle karşı karşıya bulunmaktayız.

Eğitime İlişkin Sorumluluklar

Okulda kazanılan öğrenim ve okuldan alınan diplomalar, bilgi toplumundaki iş, geçim ve meslek kapılarının açılmasında giderek daha etkili olduğuna göre, toplumun bütün üyelerinin okuryazar olması gerekir. Ve bu yalnızca "okuma, yazma ve aritmetik" le sınırlı olmamalıdır. Okuryazarlık artık temel bilgisayar becerilerini de kapsamaktadır. Teknolojiden, teknolojinin boyutlarından, özelliklerinden, ritimlerinden epey bir şeyler anlamak demektir – bu ise, bugün bütün ülkelerde hemen hiç olmayan bir şeydir. Okuryazarlık, kent, ulus ve ülke sınırlarının insan ufuklarını artık kısıtlamadığı karmaşık bir dünya hakkında epey bilgili olmayı gerektirir. Bu nedenle, insanın kendi kökleri ve topluluğuna ilişkin bilgisi de ayrıca büyük önem kazanmaktadır. Bu yeni tür okuryazarlık, yeni kitle iletişim araçları yoluyla epey sağlanabilmektedir. Televizyon ve video cihazlarının bugünün küçük çocukları için, okulda edindikleri kadar enformasyon sağlayan bir kaynak oldukları kuşkusuzdur–hatta daha fazlasını verdikleri bile söylenebilir. Ancak bu enformasyon yalnızca okul yoluyla – düzenlenmiş, sistemli, amaçlı öğrenme yoluyla kişinin malı ve kullanabileceği bir araç haline dönüşebilir.

Bilgi toplumunun bir gereği de bu toplum içindeki bütün üyelerin öğrenmeyi öğrenmeleridir. Hızla değişmek, bilginin kendi doğasından kaynaklanan bir şeydir. El becerileri çok yavaş değişirler. Taş ustası Sokrates -geçimini bu yolla sağlıyordu-kendisini günümüz taş ustalarının çalışma yerlerinde bulsa yabancılık çekmezdi. Oysa düşünür Sokrates modern felsefenin sembolik mantık ve dilbilimi gibi anahtar disiplinlerinin hem ilgi alanları, hem kullandıkları araçlar karşısında tam anlamıyla afallayıp kalırdı. **Mezuniyetlerinin üzerinden on yıl geçmiş olan mühendisler, eğer bilgilerini bu süre içinde tekrar tekrar tazelemem işlerse, "eskimiş" duruma düşmüşlerdir bile.** Aynı şey hekimler, hukukçular, öğretmenler, jeologlar, yöneticiler ve bilgisayar programcıları için de geçerlidir. Üstelik, insanın seçebileceği bilgiye dayalı meslekler sınırsızdır. En uzun öğrenimi sağlayan en iyi okul sisteminin bile öğrencileri bu seçim yollarının hepsi için hazırlayabilmesi mümkün değildir. Böyle bir sistemin bütün yapabileceği, öğrencileri öğrenmeye hazırlamaktan ibarettir. Ticaret sonrası bilgi toplumu, öğrenmenin sürekli olduğu ve insanların ikinci meslekler edindiği toplum demektir.

Amerikan Okulları ve Bu Okulların Öncelikleri

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki pek çok okul sistemi, herkese okuryazar olma imkânı vermektedir (ancak bu imkan şimdilik geleneksel anlamıyla sınırlıdır): Kuzey ve Batı Avrupa'nın her yerinde, Japonya'da. Kore'de. Pek eski olmayan bir tarihte -1960'a kadar Amerikan okulları da aynı imkânı sağlıyordu. Artık durum böyle değildir. Amerikan okulları şu ya da bu nedenle -bir şeyler öğretme misyonlarını sosyal açıdan gerekli başka hedefler karşısında geri plana itmiş olmaları kuşkusuz bunun önemli bir nedenidir eğitim sorumluluklarına sadık kalmadılar. **Amerikan okullarının herkesi okuryazar hale getirme konusundaki başarısızlığı Amerika için gerçek bir "Paslı Bölge" dir.** Tüketici ürünlerindeki yüksek maliyet ve bozuk kaliteden çok daha büyük bir zayıflıktır bu. Bilgi toplumunda ekonomiye temel oluşturan şey bilgi tabanıdır.

Otuz yıl öncesi, İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda, Amerikan okulları öncü durumdaydılar. Başka ülkelerdeki "en iyi" okulların bazıları, 1960 yılının Amerika'sındaki "en iyi" okullardan belki daha iyiydiler. Ama o zamanlar hiçbir ülkede genel düzey Amerika'daki kadar yüksek değildi. Ancak, Amerika'nın sanayi alanındaki öncülüğü, Amerikalı imalatçıları nasıl kendini beğenmiş hale getirmişse, Amerika'nın otuz yıl önceki eğitim öncülüğü de Amerikalı eğitimcileri aynı şekilde kendini beğenmiş bir duruma getirmiştir. O halde. Amerikan okullarına herkes için üst düzeyde ilkokul düzeyinin epey üzerinde okuryazarlık sağlama kapasitesinin yeniden kazandırılması birinci öncelik olmak zorundadır. Okul ve eğitim konuları, ileriki yıllarda Amerikan toplum hayatında ve politikasında çok önemli bir yer tutacaklardır.

Aslında neyin gerekli olduğunu oldukça iyi biliyoruz. Yapılacak iş öyle pek de zor bir şey değildir. Ancak siyasî yönü hayli fazladır. Gerekli olan şey, okullardaki standartları yükseltmek ve oldukça sıkı bir disiplin sağlamaktır. Böyle olmasını, eğilim düzeyleri oldukça yüksek ve bir şeyler öğrenmeye hazır çocukları bulunan ana babaların kendileri talep edeceklerdir (bu tür talepler daha şimdiden vardır). Ama yüksek standartlara ve disipline en çok ihtiyacı olan bazı çocukların ana babaları, bu konuya karşı direnmektedirler -özellikle de bazı yoksul azınlık gruplarındaki çocukların ana babalan. Bu kimseler söz konusu taleplerde "ırkçılık " ve "ayrımcılık" görmektedirler. Bu, yalnızca Birleşik Devletlerde değil. Batı Almanya'da Yeni Solun altmışlı yıllarda güç kazandığı bölgelerdeki üniversitelerde de olan bir şeydir (sözgelimi, Bremen'de), işveren durumunda olabilecek kimseler, Amerika'daki "sorumlu okullar"ın mezunlarından kendilerini nasıl sakınıyorlarsa, Almanya'dakiler de "sorunlu üniversiteler"in mezunlarından öyle sakınmaktadırlar.

Amerika, okul sistemi içinde rekabetin bulunmadığı tek önemli gelişmiş ülke durumundadır. Fransa'da, ilkokul düzeyinin üzerinde birbirine paralel iki sistem vardır; giderlerin her ikisinde de devletçe karşılandığı devlet okulları ve Katolik okulları. Bu, İtalya'da da böyledir. Almanya'da ise oldukça küçük bir seçkin grubu üniversiteye hazırlamaya yönelik bir okul olan **Gymacısium** vardır.

> **Gymnasium: Antik Yunanistan'da halka açık yarışmalara katılan atletlerin beden eğitimi için düzenlenmiş, çevresinde revaklı avlular bulunan büyük bina. Bu yer aynı zamanda sosyalleşme ve hoş entellektüel uğraşlar için de kullanılırdı. Kelime, Yunanca "çıplak" anlamına gelen gymnos sözcüğünden türetilmiştir.**

Japonya'daki okullar öğrencilerin üniversiteye giriş sınavlarındaki performanslarına göre sınıflandırılmaktadır. Üst sıralarda yer alan okulların öğretmenleri, bu durumlarına uygun olarak takdir edilmekte, yükseltilmekte ve para almaktadırlar. Buna karşı, Amerika'daki parasız resmî okullar neredeyse tam bir eğitim tekeline sahiptirler -performans standartları yoktur- ve sistemin kendi içinde de dışardan da pek bir rekabet söz konusu değildir. Bu durum şimdiden değişmektedir. Ana babalar -sosyal yenilikler alanında - öncü durumda olan Minnesota'da, artık çocuklarını eyalet sınırları içindeki herhangi bir okula yerleştirebilmekte, eyalet yönetimi de dışardan kabul ettiği her çocuk için harcadığı parayı o okul bölgesine geri ödemektedir. Bu, eyalet yönetiminin çocuk ve ailesinin seçtiği, standartlara uygunluğu onanmış herhangi bir okula, çocuğun öğrenim giderleri için gösterilen gider belgeleri karşılığında ödeme yaptığı bir sisteme doğru atılmış ilk adımdır. Parasız resmî okullar lobisi bu görüşe şiddetle direnmektedir. Ama ne kadar süreyle etkili olabilecektir bu lobi?

Ortak kanıya göre, Chicago'daki parasız resmî okullar ülkedeki en kötü okullar arasındadır. Onların yanı başında ise, Chicago'daki en berbat gecekondu bölgelerinden gelen siyah çocukların bir şeyler öğrenmeyi gerçekten başardıkları Chicago Katolik Piskoposluk Bölgesine ait özel okullar bulunmaktadır. Bu başarılı okullar malî yönden sürekli tehlikededirler. Ancak, Chicago'nun kent içlerindeki yoksul bölgelerinde yaşayan siyah aileler için, bu okulların talep ettiği son derece düşük ücretler bile gerçek bir özveri gerektirir. Chicago'nun önünde yalnızca iki seçim yolu vardır: Ya karşılığında ödeme yapılan gider belgeleri çıkararak Chicagolu siyahların çocuklarını bir şeyler öğrendikleri okullara göndermesini sağlayacak ya da Chicago'lu siyahların (bu, kentteki en geniş seçmen kesimi demektir) öğrenim vergilerine gösterdikleri direnme -daha şimdiden olduğu gibi kentin parasız resmî okullarım yavaş yavaş kapanmaya mahkum edecektir. Zengin ya da yoksul, Chicago'lu beyazlar kentteki resmî okulları çoktan terk etmiş durumdadırlar. Ya kentin doğru dürüst okulları olan varoşlarına taşınmışlar, ya da çocuklarını standartları, disiplini olan, öğretim yapabilen özel okullara yerleştirmişlerdir.

Amerikan Öğretmenler Federasyonu. 1984 yılında New York eyaletindeki Rochester'da kent yönetimiyle yeni bir sözleşme yaptı. Bu sözleşmeye göre, ücretler artmakta,, ama söz konusu artıştan yalnızca performans standartları yüksek olan ve yükselmeye devam eden öğretmenler yararlanmaktadır. **Sözleşme, performans standartlarına uymayan öğretmenler için işten çıkarma uygulamasını da getirmektedir.** Disiplini, performans standartlarını ve rekabeti, okulun temel nitelikleri -haline getirdiğimiz her yerde sonuç almışızdır -kuşkusuz, bu okullar mucize yaratmış değildirler, ama herkese okuryazarlık kazandırma konusunda kabul edilebilir, nitelikli bir iş yapmaktadırlar.

Öğrenmeyi Öğrenmek

Okuryazarlık kazandırmak -bir bilgi toplumuna yakışan- yüksek düzeyli niteliğiyle bile öğrencilere, öğrenmeye devam etmek ve bunu istemek için gerekli kapasite ve bilgiyi sağlamaktan daha kolay bir iş olacaktır. Henüz hiçbir okul sistemi bu konuya bir çözüm bulmuş değildir. Latincede eski bir söz vardır: **Non schola sed vita discimus (Okul için değil, hayat için öğreniriz).** Ancak ne öğretmenlerin ne öğrencilerin bu sözü ciddiye aldıkları görülmüş değildir. Aslında, bildiğim kadarıyla, meslek okulları -tıp, hukuk, mühendislik, ticaret okulları- dışında hiçbir okul öğrencilerinin neler öğrendiğini anlamaya

bile çalışmamıştır. Öğrencilerin sınav sonuçlarına ilişkin olarak tuttuğumuz kayıtlar ciltler dolusudur. Ama mezunlarının o harika notları aldıkları derslerden –konu ister matematik, ister yabancı bir dil, ister tarih olsun–bir on yıl sonra hâlâ neler bildiklerini sınayan bir okul bilmiyorum ben. Ama, insanların öğrenmeyi nasıl öğrendiklerini biliyoruz. Aslında, bunu iki bin yıldır bilmekteyiz. Küçük çocukların yetiştirilmesi konusundaki görüşlerini kaleme alan ilk ve en bilge yazar, **büyük Yunan biyografi yazan ve tarihçisi Plutarch**, bunu, Hıristiyanlık döneminin ilk yüzyılında **Paidecı (Raising Children)** başlıklı etkileyici küçük kitabında dile getirmişti. Gerekli olan öğrenenlerin sonuç almalarını sağlamaktan ibarettir. Gerekli olan, iyi yapabildikleri her ne ise, öğrenenler o alanda kusursuzluğa ulaşabilsinler diye, onların güçlü yönleri ve yetenekleri üzerinde durmaktan ibarettir. Genç sanatçılara –müzisyenlere, oyunculara, ressamlara– öğretmenlik yapan herkes bunu bilir. Genç atletlere öğretmenlik yapan herkes de. Ama okullar bunu yapmamaktadırlar. Üzerinde durdukları şey, bu değil, öğrenenlerin zayıf yönleridir.

Öğretmenler on yaşındaki bir çocuğun ana babasını görüşmeye çağırdıklarında, genellikle şöyle derler:

"Oğlunuz Jimmy'in çarpım tablosu üzerinde çalışması gerekiyor. Çok geri durumda."

Şunu söyledikleri pek olmaz:

"Kızınız Mary, zaten iyi yaptığı bir şeyi daha iyi yapabilmek için, yazı yazma konusuna çok daha fazla ağırlık vermeli."

Öğretmenler –bu, ta üniversite sıralarına kadar böyle gitmektedir- öğrencilerin zayıf yönleri üzerinde durmaktadırlar ve bunda da haklıdırlar:

Hiç kimse on yaşındaki bir çocuğun on ya da on beş yıl sonra ne yapacağını önceden kestiremez, insanın bu aşamada eleyebileceği seçenekler bile fazla değildir. Okulun, ilerde yönelecekleri taraf ne olursa olsun, öğrencilerin gene de ihtiyaç duyduktan temel becerileri onlara vermesi gerekir. Öğrenciler iş görecek duruma gelmelidirler. Ama insan, performansı zayıflıklar üzerine kuramaz, hatta bunlar düzeltilseler bile: performans ancak güçlü yönleri temel alabilir. Okullar ise bunları öteden beri göz ardı etmekte, hatta neredeyse önemsiz saymaktadır. Güçlü yönler sorun çıkarmaz –okullar da– sorunlar üzerinde odaklaşırlar.

Bilgi toplumunda öğretmenler şöyle demeyi öğrenmek zorunda kalacaklardır: **"Oğlunuz Jimmy ya da kızınız Mary' ve çok daha fazla yazı alıştırması yaptıracağım. Çocuğun yeteneği var ve bu yeteneğin geliştirilip ilerletilmesi gerekir."** Birazdan tartışılacağı gibi, yeni öğretme teknolojisi bunu mümkün kılacaktır; hatta, bu teknoloji, çoğu zaman. öğrencilerin güçlü yönleri üzerinde durulması için neredeyse zorlayıcı olacaktır.

Ancak ihtiyacımız olan eğitim sistemi bilginin sorumluluğunu vurgulamak durumunda da kalacaktır. "Bilgi, kudrettir" diye eski bir atasözü vardır -bu atasözünde- ilk kez bir gerçek payı buluyoruz. Bilgi işçileri oluşturdukları bütünlük içinde "yönetenler" durumuna geleceklerdir. "Lider" olmaları da gerekecektir. Bunun için de. bir etos, birtakım değerler ve ahlak gerekir. **"Ahlakî eğitim"** bugün tartışılır duruma düşmüştür. Bu tür eğitimin düşünmeyi, tartışmayı ve görüş ayrılıklarını bastırmak ve otoriteye körü körüne boyun eğmeyi aşılamak için kullanıldığı çok olmuştur. Aslında çoğu kez **"ahlaka aykırı eğitim"** halini almıştır. Ama eğitimin kurucuları olan ve aşağıda tartışılan kimselerin hepsi de –Konfüçyüs'ten Arnold of Rugby'ye kadar moral değerler olmadan

eğitimin de olamayacağını biliyordu. Modem eğitimin önerdiği biçimde, moral değerlerin bir kenara bırakılması, eğitimin yanlış değerleri vermesinden başka bir şey değildir. Böyle bir şey, kayıtsızlık, sorumsuzluk, kinizm aşılar. Bilgi toplumunda, eğitimin moral değerlerinin tam olarak ne tür değerler olacağı ateşli tartışmalara yol açacaktır. Ama moral değerlerle eğitim ve moral değerlere bağlılık büyük önem taşıyacaktır. Bilgi insanları sorumluluk almayı öğrenmek durumundadırlar.

Eğitimin Sosyal Amaç Niteliği

Bugünlerde hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok okulda aynı konular öğretilmektedir. Genelde, öğretim yöntemleri yüzyılların geçmesiyle değişmez. Ancak, okullar birbirlerine çok benzemekle birlikte, eğitimin sosyal amacı -eğitimin oluşturmaya çalıştığı toplum türü ve biçimlendirmeyi hedeflediği yönetici ve lider tipleri - büyük bir farklılık gösterir.

En açık sosyal amaçlı eğitim kavramı aynı zamanda en eski olanıdır: Çinlilerin hükümdarı Konfüçyüsçü bilim adamı ve beyefendi olarak görme ideali. Hıristiyan dönemden epey önce belirlenen ve bir sisteme bağlanması ancak M.S. yedinci yüzyıldaki T'ang Hanedanı dönemini bulan bu ideal yakın zamanlara kadar değişmeden kalmıştır. Bugün Komünist Çin'de gördüğümüz eğitim içeriği açısından artık Konfüçyüsçü bir nitelik taşımasa bile, yapısı ve temel değerleriyle Konfüçyüsçü özelliğini hâlâ fazlasıyla korumaktadır.

Batıda benzer bir düzenleme girişimi on altıncı yüzyıl sonlarına ve on yedinci yüzyıl başlarına kadar görülmedi. Bu tarihlerde ilk olarak Cizvitler matbaada basılan kitapların ileri düzeyde eğitim üzerinde kurulacak tekel yoluyla, kendilerine toplum üzerinde siyasî ve sosyal denetim imkanı sağlayacağını gördüler. Soylular ve eğitim görmüşler üzerinde egemenlik kurabilmek için, ilk modem okulun tasarımını gerçekleştirdiler. Bundan kısa bir süre sonra ise, **John Amos Comenius** adında bir Çek -herkesin okuryazar olmasını savunan ilk kişidir- ilk ders kitabını ve okuma kitabını geliştirdi. Comenius, ateşli Katolikler olan Habsburgların siyasî egemenliğine rağmen, yurttaşlarının bu yolla Protestan kalabileceklerini umuyordu. **Comenius, okuryazar olmanın insanlara İncil'i kendi evlerinde okuma imkânı vereceğini savundu.** Çekoslovakya'da bulunan oldukça büyük bir azınlık gerçekten de günümüze kadar Protestan olarak kalmıştır.

On sekizinci yüzyılda bütün Batı, eğitimin ve okulların önemli sosyal güçler olduğunu kabul etti. Amerika'nın sömürge olduğu dönemlerde, Comenius'un güçlü etkisiyle, okullar baştan itibaren insanlara yurttaş kimliği verecek biçimde tasarımlandı. Thomas Jefferson'un Virginia için düşündüğü eğitim kalıbı -Çin'deki Konfüçyüsçülerden sonra, eğitim alanındaki en kapsamlı stratejidir- herkes için, sınıf farkı gözetmeyen bir nitelikteydi ama gene de, demokrat bir seçkinler grubu yaratmaya yönelikti. Amerika'ya olan göçün bir sel haline dönüştüğü on dokuzuncu yüzyılda. Amerikan Okulu yeni gelenleri Amerikalılaştırmak için bir araç ve Amerikan inancını öğreten bir kurum niteliği kazandı. Okulun oynadığı bu rolde sağladığı başarı, bundan yüzyıl sonra ırkların bütünleştirilmesi için bir araç olarak gene okulu seçmemizde başka bütün etkenlerden daha önemli olmuştur.

Amerika'daki sömürgecilerin herkesi eğitmeye yönelik kendi sistemlerini oluşturmalarıyla aşağı yukarı aynı zamanda, Avrupa'da da benzer bir sistemin tasarımı gerçekleştirildi -bunu yapan da on sekizinci yüzyılda yaşayan Avusturyalı İmparator II. Joseph'di. II. Joseph sosyal

politikasının çok önemli bir parçası olarak ileri düzeydeki eğitim -"**gymnasium"** - üzerinde durdu. Bu okulda Cizvit okullarında ya da Amerika'daki sömürgecilerin kurdukları okullarda öğretilenlerle aynı konular öğretilmekteydi. Ancak amaçlan farklıydı. Joseph'in hareket noktası, eğitim üzerindeki denetimi Katolik Kilisesinin elinden söküp almak: eğitim gören kimselerin eğilimleri açısından laik olmalarını ve din adamlarının siyasî gücüne karşı çıkmalarını sağlamak ve halktan gelme yetenekli gençlere sosyal sınıflarını değiştirebilme imkanı tanımaktı. Avusturya'daki gymnasium eğitimin sosyal araç olarak kazandığı başarıyı gösteren en iyi örneklerden biridir. Bu okul giderek yoğunlaşan milliyetçi çatışmalara ve gerginliklere rağmen, yüz elli yıl boyunca Avusturya'nın birlik içinde kalmasını sağladı. Mezunları, öğrenimlerini imparatorluk sınırlan içinde konuşulan pek çok farklı dilde yapmış olsalar da, aynı değerlere sarılıyor, aynı etosu paylaşıyorlardı. Bu kimseler imparatorluğun 1918'dc yıkılmasına kadar, dil ve ulusal köken sınırlarını aşarak bir arada çalışan eğitimli bir yönetenler sınıfı oluşturdular.

Aşağı yukarı aynı sıralarda -on sekizinci yüzyıl ortalarında çok uzaklarda yer alan Japonya'daki **Bunjin (yani "aydınlar sınıfı" ya da hümanistler)** eğitimi geleceğe yönelik yeni bir görüş ve yeni bir sosyal sınıf yaratmak için kullandılar. Bu kişiler, kılıçla dövüşen savaşçılar (samurai), köylüler ve kentliler diye ayrılan üç kalıtsal sınıfıyla aile temeline dayanan resmî hiyerarşiyi reddederek, bunun yerine, bilim adamı, hattat ve sanatçı olarak gösterilen performans dışında başka hiçbir şeyin önem taşımadığı bir **meritokrasi** [Meritokrasi : Düşünsel yönden üstün nitelikli bir seçkinler grubu ve bu grubun ülke yönetimi içinde önemli konumlara geldiği sistem (Çevirenin notu).] oluşturdular. Böylece modern Japonya'nın temellerini attılar. Bundan yüz yıl sonra 1867'de, Tokugawa Şogununun feodal rejimi yıkılıp Meiji Restorasyonu başladığında, yeni liderlerin hepsi de, yetmiş yıl önce hattat-ressamlar Nukina Kaioku ve Rai Sanyo gibi seçkin Bunjin'in kurdukları bir akademinin mezunlarıydılar.

I. Napolyon, eğitim kurumlanın yeni ve farklı bir Fransa yaratmak üzere amaçlı olarak biçimlendirdi. **Grandes ecoles'ü** yeni bir seçkinler grubu hedefleyen okullar olarak kurduğu zaman daha imparator bile değildi. Öğretmen yetiştirmek üzere kurulan **Ecole Normale** ile, mühendis yetiştirmek için kumlan **Polytechnique'in** amacı, Fransa'nın Devrim öncesindeki toplum ve yönetim biçimine bir daha geri dönmemesini sağlamaktı. Bu okullar Fransa'ya üstün yetenekleri olan bir yönetenler sınıfı kazandıracaktı -soylu olmayan, din adamlarının siyasî gücüne karşı çıkan ve milliyetçi bir yönetenler sınıfı- **Grandes ecoles** günümüzde de Fransa'daki yönetici seçkin grubu ve onlarla birlikte Fransız yönetiminin ve Fransız toplumunun temel değer ve görüşlerini biçimlendirmektedir.

Birkaç yıl sonrasında, ama Napolyon savaşlarının hâlâ sürdüğü bir sırada -Prusyalı devlet adamı ve modem dilbiliminin öncülüğünü yapan büyük bilim adamıWilhelm von Humboldt, 1809'da ilk modem üniversiteyi kurdu. Humboldt'un Napolyon'a verilen bir karşılık olarak tasarımlanan Berlin Üniversitesi, Napolyon'un ***grandes ecoles*** u gibi, halktan gelme kişilerin oluşturduğu bir seçkinler grubunu eğitecekti. Ancak amaç. Ancien Regime'e dönüşü engellemek değil, böyle bir rejimin Devrim sonrası toplumuna egemen olmasını sağlamaktı. Humboldt'un kurduğu üniversitenin görevi, topluma bir düşünsel özgürlük alanı vermekti. Bir başka özgürlük alanı daha olacaktı, pazar ekonomisi. İkisi bir arada mutlak bir monarşiye destek verecek ve onun ayakta kalmasını sağlayacaklardı. Bu **Rechtsstaat,** yani yönetenin "halk" yerine "Yasal Kral" olduğu siyasî sistemdi. Bu sistem, Almanya'da şu ya da bu biçimde. 1918'e kadar ayakta kaldı. Hatta 1933 yılında Nazilerin gelişine kadar tam anlamıyla ortadan

kalkmış değildi.

Modern ileri düzey eğitime biçim veren son kişi, Dr. Thomas Arnold, ünlü "Arnold of Rugby" dir. Arnold'dan önceki ileri eğitim sistemlerinden hepsi de -Çin'de, Amerika'da, Avusturya'da Japonya'da, Fransa'da, Almanya'da okulu sosyal sınıflar arasında yer değiştirme imkânı veren ve bu yolla yetenekli ve başarılı kimselerin "alt sınıflardan kibar sınıflar arasına ve sosyal bir konuma doğru yükselmelerini sağlayan bir araç olarak görüyordu. Oysa Arnold'un geliştirdiği özel okulun amacı sınıf sistemini sürekli kılmaktı. **"Beyefendiler"i eğitecek bir okuldu bu "beyefendiler" ise bu nitelikleriyle doğar, öğrenim yoluyla beyefendi olmazlar.** Arnold, özel okulları iyi ailelerin çocukları için yatılı okullar yaparak, İngiltere'deki okul sistemini sosyal sınıflar arasındaki hareketliliği engeller duruma getirmiştir. On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde sosyal sınıflar arasındaki hareketliliğin, her bakımdan. Birleşik Devletler dışındaki öbür Batılı ülkelerden daha fazla olduğu çok söylenmiştir. Oysa İngiltere'de bugün bile aşırı bir sınıf bilinci ve sınıf duygusunun sıkıntısı çekilmektedir. Çünkü ileri eğitim sistemleri arasında, bir tek İngiltere'deki okul sistemi, alt sınıflardan gelme yetenekli ve başarılı gençleri lider gruplar arasına girme ya da en azından sosyal saygınlık kazanma yolunda ilerlemeye davet etmek bir yana, onlara bu imkânı vermemiştir bile. (Buna karşı, İskoç okulları ve üniversitesi on sekizinci yüzyılda sosyal sınıflar arasında hareketlilik sağlayacak güçlü araçlar olarak geliştirildi.)

Yeni Gereklilikler

Eğitimin yeni bilgi toplumu gerçekliği karşısındaki sosyal amacı ve sorumluluğu ciddi bir biçimde tartışılacaktır -bu tür tartışmalar olmalıdır da. Alınacak karar oybirliğiyle alınamayacak kadar önemlidir- ya da olduğu gibi bırakılamayacak kadar. Anahtar niteliğindeki birkaç gereklilik şimdiden açık hale gelmiştir:

- Bilgi toplumu içinde ve bilgi toplumu için yapılan eğitimin sosyal bir amacı olacaktır. Değerlerden yoksun bir eğitim olmayacaktır; hiçbir eğitim sistemi böyle değildir.

- Gerekli olan eğitim sistemi açık bir sistem olmalıdır. Öğrenimi ileri düzeyde olanlarla "öbür yarı" arasındaki çizgiyi geçilmesi mümkün olmayan bir engel haline getirmemelidir. Kökenleri, varlık durumları ya da önceki öğrenimleri ne olursa olsun, yeterli ve başarılı kimseler için eğitim yolu ve eğitim aracıyla toplum içinde yükselme yolu açık olmalıdır. Bu konuda birtakım belirtiler vardır. **Sözgelimi Japonya'daki öğretmenlerden sınıflarında gelecek vaat eden çocuklara dikkat etmeleri ve bu çocukları akademik yönden yeterli biçimde yetiştirerek, onların ilkokuldan ortaokula, ortaokuldan liseye ve liseden de üniversiteye geçmelerini sağlamaları istenir.** Japonya'daki öğretmenler dershanede öğretmenlik yaptıkları kadar, öğrenciye ve öğrencinin ailesine danışmanlık da yapmaktadırlar. Batı Almanya'da ise, geleneksel çıraklık eğilimi akademik ilerleme için paralel yükselme basamakları olarak kullanılmaktadır. Bu basamaklardan biri akademik yönü ağır basan ortaöğrenimden -geleneksel Gymnasium- dan üniversiteye doğru uzanmaktadır. Öbürü ise, genç erkek ya da kadınların haftada üç gün çalışıp, üç gün okula giderek, bu yolla hem pratik hem de kuramsal temel kazandıkları çıraklık programı ile başlar. Bu temel onlara, daha sonra **Fachhochschule'ye** devam etme ve kendilerine özellikle ticaret hayatında ilerleme kapıları açacak bir akademik diplomaya sahip olma imkanı tanımaktadır.

Fachhochschule

> *A (FH) (plural: Fachhochschulen) or University of Applied Sciences (UAS) is a German type of tertiary education institution, sometimes specialized in certain topical areas (e.g. engineering, technology or business). Fachhochschulen were founded in Germany and later adopted by Austria, Liechtenstein, Switzerland and Greece. An increasing number of Fachhochschulen are abbreviated as Hochschule, which is also the generic term in Germany for all institutions awarding academic degrees in higher education, or expanded as Hochschule für angewandte Wissenschaften (HAW). Due to the Bologna process, Universitäten and Fachhochschulen award legally equivalent academic Bachelor's and Master's degrees. Fachhochschulen do not award doctoral degrees themselves. This and the rule to call professors with a professional career of at least three years outside the university system remain their major difference from traditional universities.*

Ama bunlar arasında en çok gelecek vaat eden yaklaşım, şimdiki halde Amerika'da vardır. Öbür eğitim sistemlerinin hepsinde öğrenci belli bir aşamaya özgü diplomayı, bu aşama için uygun olan yaşta almak durumundadır -bu, ortaokul, lise ya da kolej için hep böyledir. Almanya'daki öğrenciler üniversitede yedi ya da on yıl süreyle kalabilirler ya da süresiz olarak kalırlar. Ancak 0-11, dokuz ya da yirmi yaşlarında başlamamışlarsa, üniversiteye girdikleri ender görülen bir şeydir. Aynı durum, Japonya, İngiltere ve Fransa için de büyük ölçüde geçerlidir. Birleşik Devletlerde ise, liseden ayrılan öğrenciler yıllar sonra okula geri dönmeye ve lise ya da kolej diplomalarını almaya teşvik edilirler.

• Geleneksel sistem içindeki her okul kendisini sonu olan bir şey gibi görmektedir. Öğrenciler belli bir okul için gerekli olan öğrenim süresini tamamladılar mı, eğitimleri "biter." Bilgi toplumunda **"bitmiş eğitim"** diye bir şey yoktur. Bilgi toplumunda ileri düzeyde eğitim görmüş kişilerin tekrar tekrar okula geri gelmeleri gerekir. Devamlı eğitim: özellikle de hekimler, öğretmenler, bilim adamları, yöneticiler ve muhasebeciler gibi öğrenim düzeyleri yüksek olan kimselerin eğitimlerine devam etmeleri, ilerde önemli bir büyüme sanayii oluşturacaktır. Ancak, şimdiki halde. Birleşik Devletler ve bir ölçüye kadar da İngiltere dışındaki okul ve üniversitelerde, devamlı eğitimden bütünüyle kaçınılmakta, böyle olmasa bile konu ciddî bir kuşkuyla karşılanmaktadır.

• Eğitim artık okullarla sınırlı kalamaz. İşveren durumundaki her kurumun öğretmenlik yapması da gerekir. Japonya'daki büyük işverenler -devlet kurumlan ve ticarî işletmeler bunu şimdiden kabul etmişlerdir. Ancak, bu konuda da öncü durumda olan gene Birleşik Devletlerdir: Birleşik Devletlerdeki işverenler -ticarî kuruluşlar, devlet kurumları, -ordu çalıştırdıkları kişilerin, özellikle de bunlardan eğitim düzeyleri en yüksek olanların eğitimi ve yetiştirilmeleri için, bütün okul ve üniversitelerin bir arada harcadıkları kadar para ve çaba harcamaktadırlar. Avrupa'daki uluslaraşırı şirketler de çalıştırdıkları kişilerin, özellikle de yöneticilerin devam eden eğitimlerini giderek daha çok üstlenmektedirler.

• Son olarak da "meritokrasi"nin yozlaşarak "plütokrasi"ye dönüşmesini önlemek, eğilimin sosyal sorumluluğu içine girecektir. İyi işler ve mesleklere giden yolu diplomaya bağlamak, eğer diploma zenginlik için değil de, yetenek ve çalışkanlık için veriliyorsa, kabul edilebilir bir şey olur. Diplomanın yeteneğin takdiri yerine, yeteneğin önüne dikilen bir engel haline gelmemesi için özen gösterilmelidir. Diploma, Dr. Arnold'un İngiltere'de kurduğu özel yatılı

okullar gibi bir "sınıf' sembolü haline gelmemelidir. Bu tehlike en **"meritokratik"** ülkede daha şimdiden bir gerçek olarak belirmiştir: Japonya'da. Japonya'daki üniversiteler öğrenim için hiç para almamakta, ya da alınan miktarı çok düşük tutmaktadırlar: ancak prestijli üniversitelerine giren ve böylece hem devlet, hem de sanayi kesiminde en çok gelecek vaat eden işlere girme imkânını bulanlar giderek artan bir oranda zengin çocukları olmaktadır. Evlerinde kendilerine ait çalışabilecekleri bir odaları olmayan Japon gençlerinin üniversite giriş sınavlarında başarılı olma şansları pek fazla değildir. Evlerin kalabalık olduğu bir ülkede, ancak durumları iyi olan kimseler çocuklarına böyle bir mekân sağlayabilirler.

Durumları iyi olan ve kendileri de ileri düzeyde eğitim yapmış ana babaların çocukları daima avantajlı olacaktır. Ancak bu avantaj başkaları için aşılması mümkün olmayan bir engel haline gelmemelidir. Bunun bir yolu –ki bu. Birleşik Devletlerde en etkili yol olacaktır ileri düzeydeki eğitim için yapılan masrafların, mezunlar hayata atıldıklarında kazançlarından kesilerek geri alınabilir hale getirilmesidir. Modern ekonomide yapılan hiçbir yatırım, ileri düzey bir eğitim sonucunda elde edilen diploma kadar kazanç getiremez. O halde vergi yükümlülerinin öğrencilere para yardımında bulunmaları için bir neden yoktur. Ama bu kişiler öğrenci olmaya devam ettikleri sürece parasızdırlar. **Adaletin, hak duygusunun ve ekonominin bir gereği olarak, ileri düzeydeki diplomalarının kendilerine ömür boyu sağladığı ek kazançtan topluma olan borçlarını ödemek durumundadırlar.**

Eğitim ekonomiyi ateşler. Topluma biçim verir. Ama bunları "ürün"ü, yani eğitimli insan yoluyla yapar.

Eğitimli bir insan, hem bir hayat sürmek, hem de hayatını kazanmak için gerekli donanıma sahip kişidir. Sokrates ve Arnold of Rugby, bütün güçleriyle "hayat" üzerinde durup, işin "hayat kazanma" yanını, önemsiz belki de bayağı bir şey gibi görerek dikkate almadılar. **Ancak herhangi bir toplumda, ihtiyaçları düşünür Sokrates kadar kısıtlı olan ya da Arnold'un "beyefendiler"i gibi zengin babalara sahip kişilerin sayısı yok denecek kadar azdır.** Öbür eğitim felsefelerinin hepsi işin iki yanını daima dengelemişlerdir. Bilgi toplumundaki eğitim de aynı dengeyi sağlayacaktır. Ne iyi para kazanıp yaşanmaya değer bir hayatı olmayan öğrenim görmüş barbar tipini kaldırabilir, ne de kararlılık ve etkili olma yeteneğinden yoksun kültürlü amatör tipini. Eğitim. bilgi toplumunda bir yandan etkili olma becerileri öğretirken, bir yandan da "erdem" aşılamak zorunda kalacaktır. Şimdilik eğitim sistemlerimiz ikisini de yapmıyor -bu da sırf şu soruyu sormamış olmamızdan geliyor: **Bilgi toplumu içinde eğitimli insan ne demektir?**

Bugünlerde, Birleşik Devletlerde "beşerî bilimler"in gerilediğine, belki de ortadan yok olduğuna ilişkin pek çok yakınma duyuyoruz. Pek çok kitapta, uygarlık ve kültüre destek veren büyük gelenekler bilinmiyor diye yazarların hayıflandıklarını görüyoruz. Bu yakınmaların geçerliği vardır. Öğrenim görmüş bir barbarlar toplumu oluşturma tehlikesi belirmiştir. Ama kimin kabahatidir bu? **Gençlerin bugünlerde "klasikler"e ilgi duymadıkları söyleniyor: "tarihe cephe almış" oldukları söyleniyor. Oysa, kendi deneyimleri, toplundan, ihtiyaçları ile bağlantılı bir biçimde sunulduğu zaman, gençler tarihe ve bir bütün olarak büyük geleneklere çoşkulu tepki vermektedirler.** Yaşları daha büyük olanlar, yani devamlı eğitime katılanlar ise, genellikle, etikten, tarihten, büyük romanlardan: kendi deneyimlerini, kendi hayatlarında ve işlerinde karşılaştıkları zorlukları, anlamalarına yardım edebilecek hiçbir şeyden yeterince yararlanamamaktadırlar. Bu kişiler, aynı zamanda, bilim ve teknolojinin esaslarını yönetim ve politikanın özelliklerini ve değerlerini: kısacası, beşerî

nitelikli, kapsamlı bir eğitimi oluşturan her şeyi öğrenmek için de büyük bir istek duymaktadırlar.

Ama bütün bunları anlamlı kılmak ve insanların içinde yaşadıkları gerçeklere yansıtmak zorundayız. "Beşerî bilimler"i sahip olmaları gereken niteliğe yeniden kavuşturmalıyız: Görmemize yardımcı olan ışık ve doğru hareket etmemizi sağlayan rehber olma niteliğine. Bu, öğrencinin işi değildir: öğretmenin işi olmalıdır. **Altmış yıl önce, 1927'de Fransız düşünür Juli en Benda, hakikati, ister sağ, ister sol kökenli olsun, ırkçı ve siyasî dogmaların gerisine iten çağdaş bilim adamları ve yazarlara karşı, La Trahison des clerks (The Betrayal of the Intellectuals) adını verdiği yaman bir saldırı yayımladı. Benda'nın saldırısı, geleceği tahmin ederek, hem Hitler'li yıllarda Alman aydınlanılın hakikate karşı yaptıkları ihaneti, hem de otuzlu yıllarda ve İkinci Dünya Savaşından sonraki yirmi ya da otuz yıl boyunca Komünist Parti sempatizanları ve Stalincilerin hakikate karşı olan ihanetlerini önceden seziyordu. Beşerî bilimlerin, züppelik, küçük görme ya da tembellik yüzünden ölüp gitmelerine izin vermek de aynı şekilde bir ihanettir.** Bilgi toplumunun ortaya çıkışı, bizleri, geçmişin bilgeliği ve güzelliğini bugünün ihtiyaçları ve çirkinliği üzerinde odaklaştırmaya zorlayacaktır. Bu, bilim adamlarının ve hümünistlerin bir hayatın yaratılmasına yaptıkları katkıdır.

Bunu yapmak için gerekli anahtarı, öğrencileri hayatlarını kazanacak biçimde yetiştirirken karşımıza çıkan ihtiyaçlarda bulabiliriz. Çünkü eğitim sistemlerimiz hiçbir yönleriyle öğrencileri ilerde içinde yaşayacakları, çalışacakları ve etkili olacakları gerçekliğe hazırlamamaktadır. Okullarımızın bundan sonra kabul etmek zorunda kalacakları gerçek, bilgi toplumu insanlarının çoğunluğunun hayatlarını görevli elemanlar olarak kazanmalarıdır. Bu kişiler bir kuruluş bünyesinde çalışmaktadırlar. O kuruluş içinde etkili olmak zorundadırlar. Bu ise eğitim sistemlerinde hâlâ geçerli olan varsayımın tam tersi olan bir şeydir. Arnold'un özel okulu, mezunlarının toplum içinde lider konumuna sahip olacakları varsayımına dayanıyordu; "çalışan elemanlar" olmalarını beklemiyordu. Amerikan üniversitesinin ya da Alman üniversitesinin ürünü olan profesyoneller ise, hayatlarını bağımsız bir kişi olarak ya da en fazla, küçük bir ortaklıkta çalışarak kazanmak üzere yetiştirilmekteydiler. Hiçbir eğitim kurumu –hatta mezuniyet sonrası yönetim okulları bile öğrencilere bir kuruluşun üyeleri olarak etkili duruma gelmeleri için gerekli temel becerileri vermemektedir: Düşünceleri sözlü ve yazılı olarak sunma yeteneği (kısa, yalın, açık bir biçimde): insanlarla birlikte çalışma yeteneği; insanın kendi çalışmasını, katkısını, mesleğini biçimlendirme ve yönlendirme yeteneği: ve genel olarak, kuruluşu insanın kendi emelleri ve kendi başarıları ile birtakım değerlere gerçeklik kazandırmak için araç olarak kullanma becerileri. **Sırası gelmişken, şunu da ekleyebiliriz: Bunlar, 2.500 yıl önce Sokrates'in Eflatun'un Diyaloglarında yaşanmaya değer bir hayatın anahtarları olarak dile getirdiği düşüncelerle çok büyük bir benzerlik göstermektedir.**

Öğretmekten Öğrenmeye Doğru

İnsanların nasıl öğrendiklerini artık biliyoruz.
Öğrenme ile öğretmenin aynı madalyonun iki yüzü olmadığını artık biliyoruz - öğrenme ile öğretme farklı süreçlerdir.
Öğretilebilen şeylerin öğretilmesi gerekir ve bunlar başka türlü öğrenilemez. Ama öğrenilebilen şeylerin de öğrenilmesi gerekir ve bunlar öğretilemez.
Yeni kazandığımız bu anlayış, ilgi odağını giderek öğrenmeden yana kaydıracaktır.
Birkaç bin yıldır, odak noktası öğretmek olmuştur: bugünün usta öğretmenlerinin öğretme biçimi, üç bin yıl önceki usta öğretmenlerin öğretme biçimleriyle aynıdır. Hiç kimse onların yaptığını tam olarak kopya edecek bir yöntemi henüz bulmuş değildir. Ama şu soru ta on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelinceye kadar hiç sorulmamıştı:
Nasıl öğreniriz?
Ancak bir kez sorulunca, yeni bilgiler ve yeni anlayışlar hızla çoğaldı.

Yeni bilginin teknoloji ve uygulama halini alması her zaman için uzun bir süre gerektirdiğinden, öğrenme konusundaki bilgimiz, okulların bugüne kadar uygulamaya koyduklarını bir hayli aşmaktadır. Ama artık, öğrenmeyle ilgili yeni bilgilerin uygulamaya dönüşmekte olduğu bir noktadayız. Her şeyden önce, farklı kimselerin farklı biçimlerde öğrendiklerini biliyoruz. Aslında öğrenme işlemi, parmak izleri kadar kişiye özgü olan bir şeydir; öğrenme biçimleri tamamen aynı olan iki kişi yoktur. Herkesin farklı bir öğrenme hızı, farklı bir ritmi, farklı bir dikkat süresi vardır. Eğer öğrenen kişiye, kendisi için yabancı olan bir hız, ritim ya da dikkat süresi zorla uygulanırsa, öğrenme çok düşük düzeyde gerçekleşir ya da hiç gerçekleşmez; yalnızca yorgunluk ve öğrenmeye karşı direnç oluşur. Ama farklı kimselerin farklı konuları farklı biçimlerde öğrendiklerini de biliyoruz. **Çoğumuz çarpım tablosunu davranışsal olarak, yani alıştırma ve tekrar yoluyla öğrenmişizdir. Oysa matematikçiler için çarpım tablosunu "öğrenmek" diye bir şey yoktur; onlar çarpım tablosunu algılarlar. Bunun gibi, müzisyenler de notasyonu öğrenmezler; algılarlar.** Doğuştan atlet olan hiç kimse topu yakalamayı hiçbir zaman öğrenmek zorunda olmamıştır. Bazı şeylerin öğretilmesi gerçekten de gereklidir –ve bunlar yalnızca değerler, anlayış, anlam değildir. Bir çocuğun güçlü yanlarının neler olduğunu saptamak ve yeteneği başarıya doğru yönlendirmek için bir öğretmen gerekir. **Mozart bile babası usta bir öğretmen olmasa, bildiğimiz o büyük deha olmazdı.**

İnsan bir konuyu öğrenir. İnsan bir kişiye öğretmenlik yapar.

Artık bu yeni bilgiyi uygulamaya koymak için hazır durumdayız. Bunun bir nedeni demografidir. Gelişmiş ülkelerde, çoğu kimse metropoliten alanlarda yaşamaktadır. Böylece öğrenen kişinin herkes için tek bir öğrenme ve öğretme pedagojisi olan tek bir okulla sınırlı kalması artık söz konusu değildir; küçük köyler ancak bu kadarını kanırabiliyordu. Öğrenen kişi, yaya olarak, bisikletle, ya da otobüsle kolayca ulaşılabilir uzaklıkta olan ama her biri farklı bir öğrenme çevresi sunan okullar arasında seçim yapabilir. Tahmin edilebileceği gibi, öğrenenlerin öğrenme biçimlerinin ne olduğunu saptamak ve onları el altındaki okullar arasında kişisel öğrenme profillerine en uygun olanı hangisi ise, oraya yönlendirmek, yarının öğretmeninin sorumluluğu olacaktır.

Yeni Öğrenme Teknolojisi

Yeni teknoloji bizi bu değişikliği yapmaya zorlayacaktır. Çünkü bu teknoloji bir öğretme teknolojisi olmaktan çok bir öğrenme teknolojisidir. İlk kez kırk yıl önce Kanadalı Marshall McLuhan'ın işaret ettiği gibi, ortaçağ üniversitesini değiştiren şey, Rönesans değildi. Matbaada basılan kitaptı. McLuhan'ın "iletişim aracı mesajdır" biçimindeki ünlü sözü, kuşkusuz abartmalıdır. Ancak "araç" ne tür mesajların gönderilip alınabileceğine gerçekten işaret eder. Aynı ölçüde önemli bir nokta da, aracın ne tür mesajların **gönderilemeyeceğini** ve **alınamayacağın/** bilerlemesidir. Ve ileşitim aracı hızla değişmektedir. Basılı kitap nasıl on beşinci yüzyılda eğitim için "yüksek teknoloji" haline gelmişse, bilgisayar, televizyon ve video kasetleri de yirminci yüzyıldaki eğitimin yüksek teknolojisi haline gelmektedirler. O halde yeni teknolojinin okullar ve öğrenme biçimlerimiz üzerinde derin bir etki yaratacağı kesindir.

On dördüncü ve on altıncı yüzyıllarda öğretmenler tarafından şiddetli bir dirençle karşılanan basılı kitabın zaferi, Cizvitler ve Comenius, basılı kitabı temel alan okullar kuruncaya kadar mümkün olmadı. Ancak basılı kitap, baştan itibaren okulları öğretme biçimlerinde çok kesin değişiklikler yapmaya zorladı. Daha önce öğrenmenin tek yolu, ya el yazmalarını zahmetli bir biçimde kopya etmek, ya da yapılan konuşmaları ve anlatılan dersleri dinlemekti. Birden insanlar okuyarak öğrenir hale geldiler. Buna benzer, belki daha da büyük bir teknoloji devriminin ilk aşamalarını yaşıyoruz.

Bilgisayar, özellikle çocuklar yönünden, basılı kitaba göre çok daha "kullanıcı-dostu"dur. Sabrının sınırı yoktur. Kullanıcı, ne kadar çok hata yaparsa yapsın, bilgisayar yeni bir deneme için hazır olacaktır. Dershanedeki hiçbir öğretmenin durumuyla kıyaslanamayacak kadar öğrenen kişinin emrindedir. Öğretmenlerin kalabalık sınıflarda çocuklara tek tek zaman ayırabildikleri enderdir. Buna karşı, bilgisayar hep oracıktadır: çocuk, hızlı da öğrense, yavaş da öğrense, ortalama bir çocuk da olsa: çocuğa şu konu zor, öteki konu kolay da gelse: çocuk yeni bir şeyler öğrenmek istese de, daha önce öğrendiklerine geri dönmek istese de. Ve basılı kitaptan farklı olarak, bilgisayar sonsuz bir çeşitliliğe izin vermektedir. Eğlencelidir.

Ama bir de televizyon ve beraberinde getirdiği koskoca bir görsel pedagoji dünyası vardır. Otuz saniyelik bir reklama, çoğu öğretmenin bir aylık öğrenim süresine sıkıştırabileceğinden daha fazla pedagoji sığmaktadır. TV reklamının konusu, ikincil bir nokta olarak kalır: önemli olan, sunuştaki beceri, profesyonellik ve kandırıcılık gücüdür. Bu yüzden de çocuklar okula düş kırıklığına uğramaya ve boş çıkmaya mahkum birtakım beklentilerle gelmektedirler. Bekledikleri öğretmenlik bilgi-becerisinin düzeyi çoğu öğretmenin sahip olabileceği düzeyi aşmaktadır. Okullar giderek daha büyük bir oranda, bilgisayar, televizyon, film, video ve ses bantları kullanmaya zorlanacaklardır. Öğretmen giderek daha çok bir denetçi ve akıl hocası durumuna gelecektir -belki de, yüzyıl kır önce ortaçağ üniversitesinde oynadığı role çok benzer bir rolü olacaktır. Öğretmenin işi yardım etmek, yol göstermek, örnek olmak, yüreklendirmek olacaktır; asıl işi konunun kendisini aktarmak olmayabilir.

Basılı kitap, Batıda öğrenmeye karşı o güne kadar ve o günden beri hiç görülmeyen bir sevgi dalgasının kabarmasına yol açtı. Her çevreden insana kendisi için en uygun olan hızda, kendi evinin özel ortamında, ya da düşünce yapılan benzer okuyucuların oluşturduğu hoş bir

çevrede, öğrenme imkanı verdi. Mesafe ve coğrafya koşullan yüzünden ayrı düşmüş insanların birlikte öğrenmelerini sağladı. En azından Batıda "öğrenme"yi yaratan belirleyici olay, "antik dünyanın yeniden keşfi" olmadı -bu dünya hiçbir zaman kaybedilmiş değildi. Bu olay, basılı kitapla gelen yeni teknolojiydi. Bilgisayarlar ve teknoloji bir araya gelerek, öğrenme sevgisinde benzer bir patlama yaratabilirler mi? **Yedi ya da sekiz yaşında bir çocuğun bir saaat boyunca bilgisayarıyla bir matematik programı üzerinde çalışmasını veya daha da ufak bir çocuğun "Susam Sokağı"nı izlemesini gören herkes bu patlama için gerekli olan barutun birikmeye başladığını bilmektedir.** Okullar boğmak için ellerinden geleni yapsalar da, yeni teknolojilerin yarattığı öğrenme keyfi bu konuda etkili olacaktır. Birleşik Devletler ve Japonya'daki okullar, otuz yıl boyunca şiddetli bir direnç gösterdikten sonra yeni teknolojileri kullanmak, öğretim yöntemlerine katmak ve öğrencilerinde öğrenme arzusu yaratmak için daha büyük bir istek göstermektedirler; öğrenme arzusu, temelde, eğitimli olmanın esasıdır.

Bilgi Nedir?

Basılı kitap on beşinci yüzyılda ilk ortaya çıktığı zaman "bilgi" içeren şeyler de, bilgiyi aktarma yöntemleri kadar büyük bir değişim geçirecek duruma gelmişti. Bizler de benzer bir dönüm noktasında olabiliriz. Basılı kitabın ortaya çıktığı dönemdeki Skolastikler gibi, bizler de uzmanlaşmanın hem yeni bilgiler kazanmak, hem de bu bilgileri aktarmak için en etkili yol sayıldığı iki yüzyıl geçirmiş durumdayız. Doğa bilimlerinde bu hâlâ işe yarayabilir. Başka alanlarda ise uzmanlaşma bilgiye giden yol üzerinde bir engel durumuna gelmekte, bilginin etkili kılınmasında ise daha da büyük bir engel oluşturmaktadır. Akademik çevreler bilgiyi baskıya geçen şey olarak tanımlamaktadırlar. Ama bunun bilgi olmadığı kesindir: işlenmemiş veridir bu. Bilgi bir şeyi ya da bir kimseyi değiştiren enformasyon demektir -bunu, ya eylem için bir neden oluşturarak yapar, ya da bireyi (veya kuruluşu) farklı ve daha etkili bir eylem gerçekleştirebilecek duruma getirerek. Yeni "bilgi"nin pek küçük bir bölümü bunu başarabilmektedir.

Daha elli yıl önce, dönemin büyük bilim adamları çok satan kitaplar yazmaktaydılar. Ne **John Maynard Keynes**, ne **Joseph Schumpeter** -yüzyılın iki büyük iktisatçısı olan bu kişiler"popüler olma amacında" değildi. Ama her ikisinin eserleri de iktisatçı olmayan pek çok kişi tarafından büyük bir hevesle okundu. İngiliz tarihçi **Arnold Toynbee**, 1930'lu yıllarda kitaplarını yazarken kalabalıkları memnun etmeye çalışmadı: iki büyük klasikçi **Edith Hamilton ve Werner Jaeger**'in Yunanlılar üzerinde yazdıkları kitaplar da bunu yapmıyordu. Oysa bu kimselerin eserleri sürekli olarak çok satan kitaplar listesine girdi: o dönemin önde gelen Amerikalı tarihçilerinin eserleri de öyle. Bugün onların yerine geçen kimseler ise, yazılarını, kendi meslektaşlarının bile okumadığı bilimsel dergilerde bastırabilmek için para ödemek zorunda kalmaktadırlar. Bilgi sahibi kimselerin kendilerini başkalarınca anlaşılır kılmakla yükümlü oldukları yolundaki eski düşünceyi artık kabul etmiyoruz. Ancak bu yapılmadıkça, üretilmiş bir bilgi de olmayacaktır. Okuyucular hazırdır, hatta susamışçasına beklemektedirler. iyi araştırmacılar -Amerikalı tarihçi Barbara Tuchman, Fransız tarihçi Fernand Braudel, İngiliz astrofizikçi Stephen W. Hawkinslütfedip, çalışmalarını makul bir düzyazı ile sundukları zaman, kitapları hemen büyük bir rağbet görmektedir.

Bilim adamlarının kullandıkları üslubun özellikle anlaşılmaz olmasından kimi ya da neyi suçlamamız gerektiği, konumuzun dışında kalmaktadır. Önemli olan nokta şudur: Akademik kökenli uzmanların bildikleri, hızla "bilgi" olmaktan çıkıyor. En iyi haliyle "bilginlik", daha yaygın olan en kötü haliyle de salt "veri" olarak kalıyor. İki yüz yıl boyunca bilgi üreten disiplin ve yöntemler artık tam anlamıyla üretken olmaktan çıkmışlardır; bu, en azından, doğa bilimleri dışında böyledir. Farklı disiplinleri bir araya getiren çalışmalarla, disiplinlerarası çalışmalarda meydana gelen hızlı artışa bakarak, yeni bilgiyi, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda öğretme, öğrenme ve araştırma süreçlerine çerçeve oluşturan disiplinlerden elde etmenin artık mümkün olmadığı gerçekten de ileri sürülebilir.

Alman-Isviçreli Hermann Hesse, 1943 yılında son romanı **Das Glasperlenspiel (Magister Ludi)**'i yayımladı. Hesse, zamanlarım Çin müziği çalarak ve romanın başlığında yer alan boncuk oyunu gibi çapraşık bilmeceler çözerek geçiren ve bu arada dışardaki bayağı dünyayla her türlü temastan kaçınan, kapalı bir aydınlar tarikatı yaratmıştı. Bunu yaparken, aklından geçirdiği şey, Alman düşünür ve yazarlarının Nazi dönemi sıralarında, her türlü kabalıktan uzak, incelikli bir iç dünyasına çekilmeleri oldu. Ama sonunda Hesse'nin kahramanı, düşünceye dayalı oyunlarda yaşanan "iç sürgünü" nü reddeder ve gerçek insanların, dolayısıyla da gerçek bilginin, pis, gürültülü, kirlenmiş ve bozulmuş dünyasına geri döner. Almanca konuşan aydınların Hitler zamanında bir mazeretleri vardı; günümüz akademisyenlerinin böyle bir mazeretleri yoktur ama onlar da çoğunlukla Hesse'nin boncuk oyunuyla yarattığı dünyaya çekilmiş durumdadırlar. Bilgiyi, tekrar etkili kılma, yeniden gerçek bilgi haline dönüştürme zorunluluğunu duyacaklar mıdır?

Okulların ve eğitimin ilerde önemli değişiklikler geçirecekleri kesindir -bu değişiklikler için talep bilgi toplumundan gelecek ve değişiklikleri yeni öğrenme kuramları ve öğrenme teknolojileri başlatacaktır. Değişikliklerin ne kadar çabuk geleceğini, tabiî, bilemiyoruz. Ancak önce ***nerede*** meydana geleceklerini ve en çok ***nerede*** etkili olacaklarını büyük bir doğruluk payı ile tahmin edebiliriz: Amerika Birleşik Devletlerinde. Bu kısmen, en açık, en esnek ve en az merkeziyetçi, en az denetimci eğitim sisteminin Birleşik Devletlerde

bulunmasındandır. Ama kısmen de, elindeki sistemden en az hoşnut olan ülkenin de Amerika olmasından gelmektedir ve Amerikalıların bu hoşnutsuzluğu haklı nedenlere dayanmaktadır. Sh: 237-257

ÇÖZÜMLEMEDEN ALGILAMAYA YENİDÜNYA GÖRÜŞÜ

1680 dolaylarında, o sıralarda Almanya'da çalışan -Protestan olduğu için anayurdundan ayrılmak zorunda kalmıştı-**Denis Papin** adında bir Fransız fizikçisi, buhar makinesini icat etti. Kendisi böyle bir makineyi fiilen yaptı mı, bilemiyoruz; ancak makinenin tasarımını yaptı ve ilk emniyet supabını gerçekleştirdi. Bir kuşak sonrası, **1712'de, Thomas Newcomen** ilk işler durumdaki buhar makinesini İngiltere'deki bir kömür madenine yerleştirdi. Böylece madenden kömür çıkarılması mümkün hale geldi -daha önceleri İngiltere'deki kömür madenleri hep yeraltı sularının baskınına uğramaktaydı. **Newcomen'in makinesi, buhar çağını açtı.** Bundan sonra, iki yüzyıl boyunca, teknoloji modeli mekanikti. Fosil yakıtlar, hızla, ana enerji kaynağı haline geldiler. En son kullanılan itici güç ise, bir yıldızın, yani güneşin içinde olup bitenlerle aynı şeydi. 1945'te atomik fizyon, bundan birkaç yıl sonra ise, atomik füzyon, güneş içinde olanları kopya etti. Bunun ötesine geçilemez. 1945 yılında mekanik evreni model alan çağ sona erdi. **Tam bir yıl sonra, 1946'da, ilk bilgisayar, ENIAC'ın üretimine geçildi.** Bu olayla da, enformasyonun çalışma için düzenleyici ilke haline geleceği bir çağ başlamış oldu. Ancak, enformasyon, mekanik süreçlerden çok, biyolojik süreçlerin temel ilkesidir.

Uygarlığı, çalışmayı düzenleyen temel ilkede meydana gelen değişiklik kadar etkileyen pek az olay vardı. M.S.800 ya da 900 yılına kadar, Çin teknoloji, bilim ve genel olarak kültür ve uygarlık alanlarında bütün Batı ülkelerinin çok önündeydi. Sonradan, Kuzey Avrupa'daki Benediktin rahipleri yeni enerji kaynaklan buldular. Bu noktaya kadar, başlıca, belki de tek enerji kaynağı insan denen iki ayaklı hayvan olmuştu. Sabanı çeken köylünün karısıydı. Hamut kullanımı ile çiftçinin karısının yerini, hayvan gücünün alması ilk kez mümkün hale geldi. Benediktin rahipleri ayrıca antik dönemlerde oyuncak olarak kullanılan su çarkları ve yel değirmenlerini ilk makinelere dönüştürdüler, iki yüz yıl içinde teknolojik öncülük Çin'den Batıya geçti. Yedi yüz yıl sonra da Papin'in buhar makinesi, yeni bir teknoloji ve bu teknolojiyle birlikte yeni bir dünya görüşü yarattı -mekanik evren.

Bilgisayarın 1946 yılında ortaya çıkışıyla, enformasyon, üretimdeki düzenleyici ilke haline geldi. Bununla da yeni bir temel uygarlık doğdu.

Enformasyonun Sosyal Etkileri

Bugünlerde, enformasyon teknolojilerinin maddî uygarlık üzerinde, ticarî mallar, hizmetler, ticarî kuruluşlar üzerinde yarattığı etkilere ilişkin pek çok (neredeyse gereğinden çok) şey söylenip yazılmaktadır. Oysa enformasyonun sosyal etkileri de aynı ölçüde önemlidir, hatta daha bile önemli olabilirler. Söz konusu etkilerden biri yaygın bir biçimde görülmektedir: Bu tür bir değişiklik, girişimcilik alanında bir patlama getirir. Gerçekten de, 1970'li yılların sonlarında Birleşik Devletlerde başlayıp, on yıl içinde Komünist olmayan bütün gelişmiş ülkelere yayılan büyük girişimcilik dalgası, üç yüzyıl önceki **Denis Papin** döneminden bu yana görülen bu tür dördüncü büyük dalgadır. Bunlardan ilki, on yedinci yüzyılın ortasından on sekizinci yüzyılın ilk dönemlerine kadar sürdü: başlaması "Ticaret Devrimi" sayesinde,

ücret karşılığı aldıkları ağır yükleri gerçekten de uzun mesafeler arasında taşıyabilen, açık denizlere dayanıklı yük gemilerinin geliştirilmesinden sonra ticaret alanında meydana gelen çok büyük gelişme ile oldu. İkinci büyük girişimcilik dalgası -on sekizinci yüzyılda başlayıp, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru sürmüştür-genellikle "Sanayi Devrimi" diye adlandırdığımız olgudur. Daha sonra da, 1870 dolaylarında, yeni sanayiler üçüncü girişimcilik dalgasını başlattı -bunlar, farklı itici güçler uygulamakla kalmayıp, daha önce hiç oluşturulmamış, ya da ancak çok küçük miktarlarda gerçekleştirilmiş ürünler çıkaran ilk sanayilerdi: Elektrik, telefon, elektronik, çelik, kimya ve ilaç, otomobil ve uçak sanayileri.

Şimdi de, enformasyon ve biyolojinin başlattığı dördüncü dalgaya tanık oluyoruz. Bu seferki de, daha önceki girişimcilik dalgalan gibi, **"yüksek teknoloji"** ile sınırlı değildir; "yüksek teknoloji"yi olduğu kadar **"orta teknoloji"**yi, "düşük teknoloji"yi ve **"sıfır teknoloji"**yi de kapsamaktadır. Daha öncekiler gibi, bu da yeni ya da küçük ticarî teşebbüslerle sınırlı değildir, mevcut ve büyük teşebbüslerde de vardır ve çoğu kez, en etkili, en yararlı biçimde bu tür teşebbüslerde görülmektedir. Ve daha öncekiler gibi, "buluşlar"la, yani teknolojiyle sınırlı değildir. Sosyal alanda gerçekleştirilen yenilikler de, aynı oranda "girişimciliğe dayalı", aynı oranda önemlidirler. Sanayi Devrimiyle gelen bazı sosyal yeniliklerin -modern ordu, kamu yönetimi, PTT, ticarî bankanın demiryolu ya da buharlı gemi kadar etkili oldukları kesindir. Bunun gibi, içinde bulunduğumuz girişimcilik çağı her türlü yeni teknoloji ve maddî ürün kadar getireceği sosyal yenilikler özellikle de politika, devlet, eğitim ve ekonomi bilimindeki yenilikler açısından da önemli olacaktır.

Enformasyonun bir başka önemli sosyal etkisi de açıkça görülmekte ve geniş bir biçimde tartışılmaktadır: Enformasyonun ulusal devlet üzerinde, özellikle de ulusal devlette yirminci yüzyılda baş gösteren hipertrofi,[bir organ veya bölümün yapıcı hücrelerinin sayılarının aynı kalmasına rağmen hacimsel büyümelerine bağlı büyüme.] yani totaliter rejimler üzerinde yarattığı etki. **Kendisi de modern kitle iletişim araçlarının, gazetelerin, sinemaların ve radyonun ürünü olan totaliter rejim, eğer enformasyon üzerinde tam bir denetim kurabilirse, ayakta kalabilir. Ama herkes evinde oturup, bir uydu aracılığıyla enformasyona doğrudan ulaşabilirken -bunu sağlayan "alıcılar" daha şimdiden öylesine ufalmıştır ki, hiçbir gizli polis örgütünün bunları bulabilme umudu yoktur -enformasyon üzerinde devlet denetimi artık mümkün değildir. Hatta enformasyon artık uluslaraşırı bir nitelik kazanmıştır:** para gibi, enformasyonun da "anayurt"u yoktur.

Enformasyon ulusal sınır tanımadığına göre, yeni "uluslaraşırı" insan toplulukları da yaratacak ve bunlar birbirlerinin yüzünü bile görmeden, iletişim halinde oldukları için, paylaşma duygusunu yaşayacaklardır. Dünya ekonomisi, özellikle de para ve krediden oluşan "sembol ekonomisi", daha şimdiden, ulusal niteliği olmayan, uluslaraşırı topluluklardan biri haline gelmiştir. Enformasyonun başka sosyal etkileri de bunlar kadar önemlidir ama pek fazla görülüp, tartışamamaktadır. Bunlardan biri, yirminci yüzyıl kentlerindeki muhtemel değişikliklerdir. Bugünün kentini, on dokuzuncu yüzyılda gerçekleştirilen büyük atılım yarattı: insanları tren ve tramvay, bisiklet ve otomobil aracılığıyla işe taşıma yeteneği. Değiştirecek olan ise, yirminci yüzyılın büyük atılımı olacaktır: Düşünceleri ve enformasyonu harekete geçirerek, işi insanlara taşıma yeteneği. **Aslında kent -Tokyo kent merkezi. New York kent merkezi, Los Angeles kent merkezi, Londra kent merkezi, Paris kent merkezi, Bombay kent merkezi yararlılık özelliğini artık tüketmiş**

durumdadır. Artık insanları kent içine ve dışına taşıyamaz duruma geldik: Tokyo ya da New York'taki ofis binalarına varabilmek için tıklım tıklım vagonlarda iki saat süren yolculuklar yapılması, Londra'daki Piccadilly Circus'ta yaşanan curcuna, ya da her sabah ve akşam Los Angeles'taki çevre yollarında trafiğin iki saat boyunca kitlenmesi, durumun böyle olduğuna işaret etmektedir. Kredi kartlarının, mühendislik tasarımlarının, sigorta poliçeleri ve sigorta alacaklarının ya da sağlık kayıtlarının kullanımı gibi çalışmalarla, enformasyonu şimdiden insanların bulundukları yerlere -kentlerin dışına taşımaya başladık bile. İnsanlar gittikçe artan bir oranda evlerinde, ya da çok sayıda kimsenin yapacağı gibi, kalabalık kent merkezlerinin dışındaki küçük "uydu ofisler"de çalışacaklardır. Faks makinesi, telefon, çift yönlü video ekranı, teleks, telekonferans, demiryolunun, otomobilin ve aynı zamanda uçağın yerine geçmektedir. Yetmişli ve seksenli yıllarda, bütün büyük kentlerdeki hızlı yapılaşma ve bununla birlikte gelen gökdelen patlaması, sağlık işaretleri değildir. Bunlar, kent merkezlerinin sonlarının gelmeye başladığını gösteren belirtilerdir. Çöküş yavaş olabilir: ama kurulmaları büyük bir başarı olan bu merkezlere, en azından bugünkü halleriyle, ihtiyacımız kalmamıştır.

Kent, iş merkezi olmak yerine, bir enformasyon merkezi haline gelebilir -enformasyonu (haber, veri, müzik) çevreye dağıtıp yayan yer olabilir. Yılda bir iki kere, büyük bayram günlerinde, çevredeki kırsal alanlardan gelen köylülerin bir araya toplandıkları ortaçağ katedraline benzeyebilir: bilge rahipleri ve katedral okulunu saymazsak, ortaçağ katedrali iki bayram arasındaki günlerde bomboş olurdu. **Yarının üniversitesi de, öğrencilerin fiilen devam ettikleri bir yer olmaktan çıkarak, enformasyon ileten bir "bilgi merkezi" haline gelecek midir?**

İşin yapıldığı yer, işin yapılış biçimini büyük ölçüde belirler. Yapılan iş üzerindeki etkisi de büyüktür. Büyük değişiklikler meydana geleceğinden emin olabiliriz -ancak bunlar nasıl ve ne zaman olacaktır, şimdilik tahmin bile edemeyiz.

Biçim ve İşlev

Belli bir görev ya da kuruluş için elverişli büyüklüğün ne olması gerektiği, bizi zorlayacak temel sorun haline gelecektir. Mekanik bir sistem içinde daha büyük performans belli oranlarda büyümeye gidilerek sağlanır. Daha büyük güç daha büyük verimdir: Daha büyük olan, daha iyidir. Ama bu, biyolojik sistemler için geçerli değildir. Biyolojik bir sistemde büyüklük işlevin ardından gelir. Büyük olmak hamamböceği açısından amaca ters düşer bir şeydir; küçük olmak da, aynı şekilde, fil açısından amaca ters düşer. **Biyologların pek hoşlanarak söyledikleri gibi, "sıçan, bir sıçan olarak başarılı hale gelebilmek için ihtiyacı olan her şeyi bilir."** Sıçanın insandan daha zeki olup olmadığını sormak saçmalıktır; söz konusu edilen, bir sıçan olarak başarılı hale gelmenin gerekleri ise, o zaman sıçan, insan da dahil bütün hayvanlardan çok daha ileri durumdadır. (Bu konudaki en iyi kitap, **İskoç biyolog Sir D'Arcy Wentworth**'ün 1917'de yazdığı **On Growth and Form** dur -kuruluş tasarımı ve kuruluş yapısıyla ilgili herkes için "şart" olan bir kitaptır bu.) Enformasyona-dayalı bir kuruluşta, büyüklük bir "işlev" ve bağımsız olmaktan çok, bağımlı bir değişken halini alır. Aslında, enformasyonun nitelikleri, etkili olan en küçük boyutların en iyisi olacağına işaret etmektedir. "Daha büyük" boyutlar, iş ancak başka türlü yapılamıyorsa, "daha iyi" olacaktır.

İletişimin etkili olabilmesi, hem enformasyon hem anlam olmasına bağlıdır. Anlam ise

paylaşmayı gerektirir. Dilini bilmediğim bir kimse. beni telefonla arasa, aramızdaki hattın son derece temiz olması, bana hiçbir yarar sağlamaz. Ben o dili anlamadıkça, "anlam" diye bir şey yoktur -meteoroloji uzmanının eksiksiz bir biçimde anladığı mesaj bir eczacı için laf kalabalığıdır. Ancak grup çok büyükse, paylaşma doğru dürüst gerçekleşmez. Paylaşma, sürekli olarak yeniden doğrulanmayı gerektirir. Yorum yapabilme yeteneği gerektirir. Bir topluluk olmasını gerektirir. "Bu mesajın ne anlama geldiğini biliyorum, çünkü Tokyo'daki. ya da Londra'daki, ya da Pekin'deki adamlarımızın düşünme biçimlerini biliyorum." ***Biliyorum*** sözü, "enformasyon"u "iletişim"e dönüştüren katalizördür.

Büyük Ekonomik Bunalımın ilk günlerinden 1970'lere kadar geçen elli yıl boyunca, eğilim, merkeziyetçilik ve büyüklükten yana oldu. **1929'dan önce, cerrahî müdahale söz konusu değilse, doktorlar paralı hastalarını hastaneye yatırmıyorlardı.** 1920'li yıllardan önce hastanelerde doğan bebek sayısı çok azdı; bebekler çoğunlukla evde dünyaya gelirlerdi. 1930'lar gibi geç bir tarihe kadar, Birleşik Devletlerdeki yükseköğrenim dinamiği, küçük ve orta boy, beşerî bilimler kolejlerinde toplanmıştı. İkinci Dünya Savaşından sonraki yönelim ise, giderek büyük üniversiteye ve daha da büyük olan "araştırma üniversitesi" ne doğru oldu. Aynı şey devlet için de söz konusuydu. Ve büyüklük, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iş dünyasında saplantı haline geldi. Her firmanın ille de "milyar-dolarlık şirket" olması gerekiyordu.

Yetmişli yıllarda eğilim değişti. Artık iyi yönetim olmanın belirtisi daha büyük olmak değildir. Artık sağlık hizmetleri söz konusu olduğunda, hastane dışında daha iyi yapılabilen her şey hastaneden başka bir yerde yapılsın, diyoruz. **Yetmişli yıllardan önce, Amerika'da durumları hafif olan akıl hastaları için bile en iyisinin bir akıl hastanesine yatmak olduğu düşünülmekteydi.** Bu tarihlerden sonra, başkaları için tehlike oluşturmayan akıl hastaları hastanelerden çıkarılmıştır (bu uygulama her zaman iyi sonuçlar vermemektedir). Yüzyılımızın ilk üççeyreğinin, özellikle de İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemin ayırıcı özelliği olan büyüklük sevdasından uzaklaştık. **Büyük ticarî işletmeleri hızla yeniden yapılandırıp "daraltıyoruz." Devlet görevlerini "özelleştiriyoruz"; bunları, özellikle yerel topluluklarda, devlet kesiminin dışındaki müteahhitlere veriyoruz.**

O halde, belli bir görev için uygun olan büyüklüğün ne olduğu sorusu, giderek daha büyük bir önem kazanacaktır. **Bu işi bir arı mı, sinekkuşu mu, fare mi, geyik mi, yoksa fil mi en iyi yapar?** Bunların hepsine de ihtiyaç vardır, ama her biri farklı bir iş için ve farklı bir ekolojide gereklidir. Uygun büyüklük, giderek, görev ve işlev için gerekli olan enformasyonu en etkili biçimde kullanan büyüklük olacaktır. Geleneksel kuruluşu bir arada tutan, kumanda ve kontrol sistemi olmuşken, enformasyona-dayalı kuruluşun "iskelet"i en elverişli enformasyon sistemi olacaktır.

Çözümlemeden Algılamaya

Teknoloji doğa değildir, insandır. Teknoloji aletlerle ilgili değildir: insanın çalışma biçimiyle ilgilidir. Aynı şekilde, insanın yaşama biçimi ve düşünme biçimi ile de ilgilidir. **Evrim kuramını -Charles Darwin'le birlikte -keşfeden Alfred Russel Wallace'in ünlü bir sözü vardır. "İnsan yönlendirilmiş ve amaçlı evrim geçirebilen tek hayvandır; insan alet yapar."** Ama teknoloji insanın bir uzantısı olduğu içindir ki, teknolojideki temel değişme, her zaman hem dünya görüşümüzü ifade eder, hem de dünya görüşümüzü değiştirir.

Bilgisayar, bir bakıma, on yedinci yüzyılda Denis Papin'in zamanında ortaya çıkan mekanik evrene özgü, çözümsel, kavramsal dünya görüşünün nihaî ifadesi olmaktadır. Her şeyi hesaba kattıktan sonra, dayandığı kaynak, Papin'in çağdaşı ve dostu olan düşünür – matematikçi **Gottfried Leibniz**'in, tüm rakamların "dijital" olarak, yani 1 ve 0'la ifade edilebileceği yolundaki keşfidir. Bilgisayar bu çözümlemenin, **Bertrand Russell ve Alfred N. Whitehead'in Principia Mathematica**'sında **(1910'dan 1913'e kadar yayımlanmıştır) rakamların ötesinde mantığa' uygulanması sayesinde mümkün olmuştur; bu da, belirsizlikten kurtarılıp "veri" haline getirilebilirse, her kavramın 1 ve 0'la ifade edilebileceğini ortaya koydu.**

Bilgisayar Papin'in üstadı olan René Descartes'a giden çözümsel ve kavramsal modelin bir zaferidir ama bizi bu modeli aşmaya da zorlamaktadır. "Enformasyon"un kendisi, gerçekten de çözümsel ve kavramsaldır. Ama enformasyon her biyolojik süreç için düzenleyici ilkedir. Modern biyolojinin bize öğrettiğine göre, hayat bir "genetik şifre"de, yani programlanmış enformasyonda biçim bulmaktadır. Gerçekten de, o gizemli gerçekliğin, yani "hayat"ın doğaüstüne başvurmayan tek tanımı, hayatın enformasyon tarafından düzenlenen madde olmasıdır. Ve biyolojik süreç çözümsel değildir. Mekanik bir olguda, bütün, kendisini meydana getiren parçaların toplamına eşittir ve bu yüzden çözümleme yoluyla anlaşılabilir. Oysa biyolojik olgular "bütünler'dir. Bunlar, kendilerini meydana getiren parçaların toplamından farklıdır. Enformasyon gerçekten de kavramsaldır. Ama anlam öyle değildir: anlam algılamadır.

Matematikçi ve düşünürlerin Deniş Papin ve çağdaşları tarafından formüle edilen dünya görüşlerinde, **algı "sezgi"ydi ve ya sahte, ya da mistik, kolay anlaşılmaz, gizemli bir şeydi.** Bilim, algının varlığını yadsımadı (ama pek çok bilim adamı yadsımıştır). Geçerliğini yadsıdı. Çözümlemecilerin belirttiğine göre, "sezgi" ne öğretilebilir ne eğitilebilir. Mekanik dünya görüşü, algının "ciddî" olmadığını, "hayattaki daha incelikli şeyler"in, onlar olmadan da yapabileceğimiz şeylerin düzeyinde olduğunu bildirir. Okullarımızda, "sanat eleştirisi"ni keyif alınacak bir konu olarak öğretiyoruz. Sanatı, sanatçı için olduğu gibi, çetin, zorlayıcı bir disiplin olarak öğretmiyoruz.

Oysa biyolojik evrende, algı merkezde yer alır. Ve eğitilip, geliştirilebilir -hatta böyle yapılması gerekir. Duyduğumuz şey, "K" "E" "D" "İ" değildir: "kedi"dir. "K" "E" "D" "İ". çağdaş deyimle, "parçalar"dır: çözümlemedir. Gerçekten de, bilgisayar parçaların ötesine geçmezse, anlam gerektiren hiçbir şey yapamaz. "Uzman sistemler"in anlamı da budur: bu sistemler, bilgisayar mantığına, çözümse! bir sürece, bir işin ya da konunun bütününü anlamaktan doğan, deneyim algısını yerleştirmeye çalışırlar.

Aslında, algılamaya doğru yönelişimiz, bilgisayardan epey önce başlamıştı. Yaklaşık yüzyıl önce, 1890'lı yıllarda, konfigürasyon (Geştalt) psikolojisi, duyduğumuz şeyin "K" "E" "D" "İ" değil de, "kedi" olduğunu ilk kez fark etti. O günden bu yana psikolojinin hemen her çeşidi – ister gelişim, ister davranış ya da klinik psikolojisi olsun çözümlemeden algılamaya doğru yönelmiştir. Post-Freudcu "ruhsal çözümleme" bile "ruhsal algılama" halini almakta ve kişinin mekanizmaları, "itkil'er"i yerine kişinin kendisini anlamaya çalışmaktadır. Devletin ya da işadamlarının yaptıkları planlamalarda, giderek daha çok "senaryolar"dan söz ediyoruz; bunlarda da hareket noktası bir algıdır. Tabiî, herhangi bir "ekoloji" de çözümleme değil algılamadır. Ekolojide "bütün"ü görmek ve anlamak gerekir; "parçalar" ancak bü-

tüne bakılırken vardır.

Elli yıl kadar önce ilk Amerikan kolejinde -Vermont'taki Bennington'da-beşerî bilimler eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak, uygulamalı sanat dersleri -resim, heykel, seramik, bir müzik aleti çalmak- verilmeye başlandığında, bu tüm saygıdeğer akademik göreneklere meydan okuyan, küstahça, ilkelere aykırı bir yenilik oldu. Bugün her Amerikan kolejinde aynı şey vardır. Kırk yıl önce herkes nesnel olmayan modern resmi reddediyordu. Bugün ise, modern ressamların eserlerini sergileyen müzeler ve galeriler insanla doludur ve bu eserler rekor fiyatlarla alıcı bulmaktadır. Modern resmin "modern" yanı, izleyiciden çok, ressamın gördüğünü sunmaya çalışmasıdır. Modem resim, betimlemeden çok, anlamdır.

Descartes, üç yüzyıl önce ***"Düşünüyorum,*** o halde varım," diyordu. Bizler artık şunu da demek zorundayız. "***Görüyorum***, o halde varım." Descartes'tan bu yana kavramsal olan vurgulanmıştır. Giderek, kavramsal olanla, algısal olanı daha çok dengeleyeceğiz. Aslında, bu kitabın konu ettiği yeni gerçekler, **konfıgürasyondurlar** ve bu yönleriyle, çözümleme kadar algılama da isterler. Sözgelimi yeni çoğulculuk biçimlerinin dinamik dengesizliği: çok-katlı uluslaraşırı ekonomi ile uluslaraşırı ekoloji; çok gerekli olan yeni "eğitimli insan" arketipi. Ve bu kitap ***düşünmemizi*** olduğu kadar ***görmemizi*** de sağlamaya çalışmaktadır.

İmmanuel Kant'ın yenidünya görüşünü bir sistem içine oturtan metafiziği yaratması için, Descartes ve çağdaşı Galileo'nun mekanik evren biliminin temellerini atmalarının üzerinde yüzyıldan fazla bir zaman geçmesi gerekti. **Sonra da Kant'ın Salt Aklın Eleştirisi (1871) eseri, yüzyılı aşkın bir süre. Batı felsefesine egemen oldu. Friedrich Nietzsche gibi.** Kant düşmanlarına anlamlı gelen soruları bile bu kitap belirledi. Hatta bu yüzyılın ilk yarısında Ludwig Wittgenstein için bile "bilgi" tanımının kaynağı hâlâ Kant'tan geliyordu. Ama çağdaş düşünürler artık Kant'ın ilgi konuları üzerinde durmamaktadırlar. Onlar konfigürasyonlarla uğraşırlar -işaretler ve sembollerle, örüntülerle, mitle, dille. Algıyla uğraşırlar. **O halde mekanik evrenden biyolojik evrene olan bu yöneliş, sonunda, yeni bir felsefî sentez gerektirecektir, Kant, bu senteze, Einsicht, ya da Critigüe of Pure Perception** **[Salt Algının Eleştirisi]** **adını verebilirdi. Sh: 261-270**

Kaynak: Peter F. DRUCKER, YENİ GERÇEKLERDevlet ve Politika Alanında Ekonomi Bilimi ve İş Dünyasında Toplumda ve Dünya Görüşünde, Çeviren :**Birtane KARANAKÇI,** TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları, 1991 ANKARA

****

DİĞER YAZILAR

“Bilinir”ken, “Bilinilmesi İstenilmeyenler”den “PETER FERDİNAND DRUCKER”

PETER FERDINAND DRUCKER’IN YÖNETSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ETKİN YÖNETİCİNİN SEYİR DEFTERİ

THE POST-CAPİTALİST SOCİETY / Post-Kapitalist Toplum (1993) Kapitalist Ötesi Toplum Peter F. DRUCKER

SÂMİHA AYVERDİ HANIMEFENDİ'DEN GÖNLÜMÜZE İLHAMLAR

Takdim

Fikir ve îman hayâtımıza müstesnâ eserler kazandırmış olan Muhterem Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin gönül coşkunluğunu ve iç dünyâsının zenginliğini büyük bir şiiriyetle dile getiren bu kitap, onun 1938 senesinde başlayan yazı hayâtının cemiyete, fikrî meselelere ve Türk târihine vukufla eğildiği devrelerindeki eserlerinden ziyâde îmânını bir duygu meşheri hâlinde büyük bir şevkle dile getirdiği ilk eserlerinin bir halkası gibidir.

Müslüman Türk olmanın verdiği mesûliyetle ömrü boyunca bir cihat şuuru içinde fasılasız otuzu aşkın eser veren, hizmeti dağlar misâli olan Ayverdi "Hancı" ile bizi yolun başındaki Sâmiha Ayverdi'ye götürmekte, sanki: "Elime verilen kalemle elimden geleni yaptım; ama işte ben gene buyum, gene aşkı ve şevki taptâze olanım" demektedir.

Yazdığı her kelime için pâyansız minnet ve şükran...

Ilhan AYVERDİ

Sayfa altındaki herhangi bir sayıyı tefe'ül ederek tıklayın. Muhakkak gönlünüze işaret ve ilham eden bir ışık bulacaksınız. (hzl)

____

Handır bu gönlüm, yâ misâfirhâne...

Dert konuklar, derman konuklar, hayal konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar; muhal konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan.
Handır bu gönlüm, yıkık, dökük...

Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bir hancı vardır, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan..

**

Bu salıncakta kolan vurmaktan vazgeçelim mi?

diyorsun. İstersen geçelim.

Başım mı döndü?

Dizlerim mi yoruldu?

Kollarım mı kesildi?

Dermansız, tâkatsiz, halsiz mi düştüm?

Hayır hiçbiri değil. Seninle hayat salıncağında uçarcasına sallanmayı göze almanın heyecânı, ıztırâbı, korkusu o mertebe büyüktür ki ölümle ikizdir, beraberdir.

İşte ben de bu hayat kavsini, ölümle dirim arasında bir uçtan bir uca uçarken, başım birinin zirvesinden ötekinin şâhikasına değer durur.

Hayat hızla sürünüp geçerken bir ses:
öl, der. Çabuk öl!
Ölümün kucağına atıldığım zaman ise gene, o ses, hem de telâşlı, hem de sanki bir daha dirilmeyecekmiş gibi, korkulu ve üzgün, tâ cân evime bâsübâdelmevt kadehini dayar.

**

Kimsin?

diye sordular.

Bu dünyâda işi bitenim!

dedim.

Öyle de neden sefere çıkmazsın?

dediler.

İşi bitmemiş olanlara yoldaşlık etmem murattır, dedim.

Senin için mürit diyenler de, murat diyenler de var, hangi sisin sen?

dediler.

İşte buna gülesim geldi Yesriblim!

Kâh mürîdin, kâh murâdın olduğumu onlara söyler miyim hiç?

**

Sen ateşperestsin, dediler

Belî. Semenderle yek-murâdım, dedim.

Sen Mecûsîsin, dediler.

Belî. Gönlümdeki ateşe taparım, dedim.

Seninçün putperesttir diyenler de var, dediler.

inkâra sebep ne?

îmânım sana gönül verip benden kaçalı kâfirim artık, dedim.

Sen Mezâmir okuyup ağlarmışsın, dediler.

Ah, ağlarım elbet. Dâvud da bir vakitler benim için göz yaşı dökmüştü, dedim.

Duyduk ki, hep Mûsâ'dan yana çıkarmışsın, dediler.

Nasıl çıkmam?

Fir'avn'a karşı koyarken benimle meşveret etmişti, dedim.

Hilâf değil bu söz...

sen tersâsın, dediler.

Belî, belî. Mesîhâ ile ilişiğim ezelîdir, dedim.

Seni müselman tutanlar da eksik değil...

dediler.

Hem de ne doğru. Muvahhidim ben. Bu cihanda seni birlemekten gayri ne kârım var Allah'ım, dedim.

**

Muratsız değilim, müritlerdenim Vermezsen dileğim, göz yum çalayım. Dediğim dediktir, ister de isterim Bırak da yolunda harâmî olayım,

İzimi bulamaz yâr da ağyar da Kellesi koltuğunda şehitlerdenim.

**

Onu ne zaman tanıdın?

dediler. Dünyâya gelme den çok evvel, dünya henüz şekillenip sûret bağlamadan, dedim.

**

Ne mutlu sana ki Kadir Gecesi dünyâya gelmişsin, diyorlar.

Onlara nasıl söyleyebilirim ki, seni ilk gördüğüm gün benim için Kadir Gecesi olduğunu...

Evet, o gün bu gün, seninle geçen her günüm, her saat Kadir nurları ile ışıklıdır. Bunu da bilen bilir, ammâ bilen de âşikâr etmez, sâdece yaşar vesselâm...

**

Kapını aç, kapını aç.. Sana geldim, kapını aç...

Bu dünyâdan o dünyâdan, aldım boyum ölçüsünü...

Ezel ebed arasında, nice eyyam gezip tozdum...

Sığamadım dü âleme, sana geldim, kapını aç...

Yoldaşım var, çift kişiyim, günah benden hiç ayrılmaz...

Tek değilsem n'olur sanki?

Yer gök sığmış o kapıya...

Bizi de al, kapını aç, kapını aç, kapını aç...

**

Bir an oldu gene de gittin. Amma o zaman, bu zaman, hayâlin bende rehindir. Sen gelinceye kadar, yemîn ettim bırakmam.
Kande isen tez gel...
gel de hayâline izin verip, seni onun yerine oturtayım. Oturtayım da gene başıma geleceklere râzı, sen söyle ben dinleyeyim.
Söyle fermanlım, söyle...
bana gene, duymak istediklerimi de, istemediklerimi de, dudaklarını kulağıma yaklaştırıp bir bir söyle, bekliyorum.

**

Bir daha bana: Ne yârdan ne serden...
deme. Yârim de sensin, serim de öyle...

**

Alın yazım, alın yazım!
Yeşim yeşim yeşerip de çemen olsan, gene seni tanırım.
Alın yazım, alın yazım!
Tâne tâne yağmur olup döküisen de gene seni tanırım.
Alın yazım, alın yazım!
Saklansan da gizlensen de, renk renk kaftan, boy boy hil'at giyinsen de, vallah billâh gene seni, ben tanırım, ben tanırım!
Alın yazım, alın yazım!
Yaylalarda yaylasan da, cihan cihan dolansan da, elbet seni ben tanırım, ben tanırım!
Kâh kitapsın meşk eylenen. Kâh insansın aşk bekleyen. Kâhi zaman bir tas zehir, kâhi sagîr, kâhi kebîr.
Kâh yürekte bir kanlı ok. Kâh cefâya bir gözü tok. Kâh perende, kâhi tuzak...
Kâh muhteşem, kâh unufak. Memnû meyve, zâf-ı derûn.
Alın yazım, alın yazım!
Kâh sevilen, kâhi seven. Kâh öldüren, kâhi ölen. Kâh yakılan, kâhi yanan, her ne olsan ben tanırım, ben tanırım!

**

Ben devletten ayrıldım...
Ben izzetten ayrıldım; yer gök ağlamış çok mu?
Devletlimden ayrıldım.
Zaman zaman içindeydi, ben zaman m içinde, yerin göğün bilmediği devran benim içimde.
O devrandan ayrıldım. O zamandan ayrıldım; yansa cihan ateşe, ben cihandan ayrıldım.
Gönül gönül içindeydi, ben gönülün içinde, ins ü cinnin bilmediği hicran benim içimde.
Ben yerimden ayrıldım, ben yurdumdan ayrıldım. Yansa cihan ateşe, uş, ben senden ayrıldım.

**

Kâh meltemlerle harelenen sular gibi ürperip, dudak değdirecek kıyı ararım.
Kâh fırtınalarla yeri göğü koparan dalga olup, didikleyecek sâhil ararım.
Kâh ocağından kaçan kıvılcım olur, ateşleyecek zemin ararım.
Kâh bağrı deşilmiş yanardağlara döner, kol atacak yıldız ararım.
Bâzen gizliden gizli olur, bâzen âşikârdan âşikâre çıkarım.
Yüzünü gözünü yerlere süren sular gibi yeksân olsam da, gökleri e i ele dolaşan bulutlar gibi kat kat, boy boy yükselsem de, her zaman vurgun, her zaman başı dumanlı olduğumu nasıl inkâr edeyim?

**

Ey yaran!
Biliniz ki kâh şehir olurum. Kâh harâbe. Kâh hazîne olurum. Kâh vîrâne.

Ben Nuh'un gemisine de bindim. Ben Süleyman'ın tahtına da çıktım. ÂsaFla cinlerin, Hâman'la, Âsiye'nin yollarında durdum. Züleyhâ ile Yûsuf'un muâşakalarını gördüm. Belki hem Yûsuf hem Züleyhâ oldum.

Kâh yanan, kâh yakılan; kâh asılan, kâh kesilen; kâh sevilip, kâh tekmelenen neden ben olmayayım?

Tahtım var, askerim var. Bir kurulmuş devletim var...

Ama, geceleri sur kapısından çıkıp dilenen neden ben olmayayım?

Kâh dopdolu bir kadeh, kâh kadehleriyle sabahlayan bir sarhoş, kâh ümmî, kâh âlim, kâh kuzgun, kâh şâhin...

Hem kılıç hem kalkan, hem Dârâ hem İskender, hem zillet hem saltanat, hem şâhika hem uçurum, neden ben olmayayım?

Acep ben, ezel denizinde kâh kabaran kâh yatışan bir dalga mıyım ki, asırdan aşıra yuvarlana yuvarlana bugüne geldim. Bugünden de yarına doğru geçip gitmekteyim?

Yolun neresindeyim, demiyorum. Başlamamış ve bitmeyecek olan bir yolun her noktası bir baş ve son değil de nedir?

**

Ey tövbesini bozan, yemînini unutan, mezhebinden dönen, geçmişini silen, geleceğine baş çeviren adam. Yoksa, senin de adımların onun yoluna mı düştü?
Ey adını unutan, bildiğini şaşan, dili tutulan, canı hulkûma gelen adam!
Yoksa, gözüne görünmüş olanla, sen de mi yüz yüze geldin?
Ey yolunu şaşıran, evini unutan, yaşını başını bilmeyen, sayıyı hesâbı, mîzânı yekûnu yağmaya veren mecnun adam!
Acaba sen de mi zamânın katiline rastladın, sen de mi iki cihânı kalbinden vuran o insafsızın eline düşüp böyle mekânsız, duraksız, kararsız oldun?
Şayet öyle ise İtiraf et de, seninle haldaş, sırdaş, yoldaş olalım.

**

Fecrin dudağı, yıldızları üfleyi üfleyi söndürse, zamânın ayağı, yılları çiğneyi çiğneyi geçip yürüse, sayvan sayvan bulutlar kat kat olup dürülse, bükülse, göz göz olmuş yürekler çileyi çileyi sızlayıp inlese...
Denizler tutuşup odlara yansa, dağlar ters dönüp taklalar atsa, cennetle cehennem sulh etse barışsa...
Yazılmaz bozulmaz derdimden, kim ne bilir, ne söylerse esselâ!

**

Akşam oldu. Yüreğim, varını yoğunu müsrifçe harcayan bir bahar kadar gamsız, seni bekliyor. Nerde kaldın?
Nerdesin, ey gönüller fırtınası?
Yaz meltemleriyle tatlı tatlı çırpınan bir perde gibi, yüreğimin açık duran penceresinde, halecan ve ümitle kabarıp taşarak seni bekliyorum. Nerde kaldın, nerdesin?
Es!
.. Gizlendiğin yerden çık artık, ey gönüller fırtınası!
Evvelce nasıl, ne diye geldin?
Geldin de azamet ve haşmetinle uğuldar olup, bu câhil yüreği, gömülü olduğu alaca karanlıktan çıkardın, göz kamaştırıcı sırlarınla yüz yüze getirdin, sonra da kaçtın, günlerin gecelerin ardına saklandın, ey zâlim rüzgâr, ey gönüller fırtınası!
Akşam basıyor. Karanlıktan da aydınlıktan da uzak olan bu kişmîrî gök, bir siyâhî köle ile, bir sarışın câriyeden doğmuş, çalık renkli melez edâsıyle karşımda boy göstermekte. Benden ne istiyor?
Dilini dileğini anlamıyorum ki...
Gel, gel de sen sor...
sen anla ey koca saltanatlım, ey gönül fırtınası!
Senin için cihet zaman ne ola?
Doğudan es, batıdan es, yerden es, gökten es...

ister öldür, ister dirilt, ey gönül fırtınası!
Seni kim istemezse istemesin. Heybetinden dehşetinden kim korkarsa korksun, kim kaçarsa kaçsın. İstemeyeni sen de isteme, kaçandan sen de kaç. Ammâ o meçhul inzivândan benim için çık. Es, uğulda; ey gönül fırtınası!

**

Bir gün şu hayat harmanından, senin bir savruntunla uçup gideceğim. Ama kâh sen benim peşimde, kâh ben senin izinde, kim bilir hangi diyârın hangi köşesinde gene senin elinle dikilip, senin nefeslerinle filizleneceğim, ey gönül fırtınası!
Vergi mi istiyorsun?
Bac mı lâzım?
istediğin bunlar ise vereyim. Dedim ya, müsrifim. Elimde avucumda nem varsa al, senin olsun. Yeter ki sen gel, gel de etrâfımda uğulda, gürle, ey gönüller fırtınası!
Bastığı yerlere şallar döşenen, geçtiği yollara kumlar serpilen, her nefesine kurbanlar kesilen, tahtları, sarayları inci ve cevahirle işlenen bir hükümdar, senin yanında n'ola?
Zaman, akıl ermez cilve ve sillelerle onun mülkünü de devletini de yağmalarken, ey gönüllerin tek tâcdârı!
Gel, bir zamanlar geldiğin gibi, gene gel...
Karşımda bütün dehşetinle savrul. Şiirden es, besteden es, renkten es, kokudan es, suretten es, sîretten es, hikmetten es, irfandan es, safâdan es, cefâdan es, îmandan es, inkârdan es, zevkten es, vecdden es, sars, savur, yerden yere vur, ey gönül fırtınası!
Baht mısın, tâlih misin?
Kâr mısın, zarar mısın?
Çile misin, safâ mısın?
Nîmet misin, mihnet misin?
Av mısın, tuzak mısın?
Şirk misin, îman mısın?
Çarp, yık...
sür götür, ey gönüller fırtınası!

**

Nişangâhım, ben nişangâh...
Gelen vurur, geçen vurur; nâdan vurur, dânâ vurur; yâr vurur, ağyar vurur. Neme lâzım, vuran vursun...
Ah o okçu, ah o okçu...
Deler kanmaz, deşer kanmaz.
Nişangâhım, ben nişangâh...
Hancı vurur, yolcu vurur; yahşi vurur, yaman vurur; bahtlı vurur, bahtsız vurur. Kul cefâsı cefâ değil...
Çalap germiş kemânını, çeker vurur, vurur kanmaz.

**

Müşkülüm var, müşkülüm var. Ey yârânım, müşkülüm var.

Ben aklımı şaşmadan, dü âlemi aşmadan, dertlere sataşmadan bir kaybım var bulur muyum?

Deyin bana bulur muyum, ne dersiniz, bulur muyum?

Bir kaybım var, bir kaybım var...

Ey dostlarım, bir kaybım var.

Cihan cihan dolaşmadan, yıldız yıldız tırmaşmadan, ölüm ile sarmaşmadan ben kaybımı bulur muyum?
Deyin bana bulur muyum?
Ne dersiniz, bulur muyum?

**

Ben geceyim, gün isterim. Ben ateşim, kül isterim. Ben şiirim vezn isterim.
Ben dertliyim, şifâmı ver. Parça değil tam isterim. Tükenmişim, çâremi bul. Bütünlenmiş can isterim.
Dağılmışım, topla beni. Pâre pâre kılma beni...
Gövdem başım nerde bilmem...

Merkez mihver baş isterim.
Ecel yakın, destur gerek...
Destur deyip yol isterim.
**
Seni ölü sananlar var.

Ölü mü?

Tövbeler tövbesi.

Dirilerden hiç kimse, şu kadına söz geçiremedi ama, o dik kafalı inatçı, bir tek işâretinle el pençe emrindedir, ey toprak altında yatan, ey ebedî hay olan...

**

Isrâfil sûrunu vakitsiz çalsa, âb-ı hayat yol bulup yoluma aksa...
Ömürler; ömrüme asırlar katsa...
Şu ölmüş gönül dirilir mi dersin?

**

qqq
Sustur beni, kes şu lisânı...

Bir âhenk olayım, cihânın sığdığı titreyiş olayım...
Elsiz ayaksız, isimsiz sıfatsız, kayıtsız vâdesiz köpürüp taşayım.
Yetişmiyor bu lisan, sığmıyorum dünyâya...
Sığmıyorum kendime. Aç şu kapıları, çöz şu zincirleri...
Bırak da cihâna çıkışlar yapayım. Bırak da gönülden hamleler kılayım.
Gitmek istiyorum. Ayak değmedik, kuş uçmadık, sel geçmedik, yel esmedik dünyâlara gitmek istiyorum.
Zâhidâne cümbüşler burda kalsın. Şekiller, sûretler sîzlerin olsun. Bırakın gideyim. Merâmın kelâmın el pençe durduğu, sevdânın biricik ibâdet olduğu dünyâlara gideyim. Bir titreyiş olayım, bir âhenk olayım. İsimsiz sıfatsız, renksiz şekilsiz tek soluk olayım. Olayım Allah'ım!
Senin olayım!

**

Yoluma devam ederim. Ederken de kimsenin şaşamayacağı kadar kendime şaşarım: İki yüzlü!
Hem ona dört elle sarılan, hem de ondan kurtulma hevesine düşensin öyle mi?
derim.
Hâşâ, hâşâ...
senden âzâd olmak isteyen ben değilim ey cânıma işlemiş gönül yanığı!
Soğuklar, yağmurlar karlar fırtınalar altında, doğacak baharın sancısını çekerken feryâd eden tabiat gibi, vakit vakit inleyip sayıklar olurum. Ama sen ki hâlâşinâsın; bunları bir çaresizin nâçarlığı kabul etmez misin?
Tâ ezel gününden başlamış şu dünya muhârebesine, celâdet ve kudretinle katılırken, beni vurmak için gönüllü yazıldığını bilmez miyim?
Ey efendim, gönül yanığı!
İstersen havasız, istersen susuz, istersen azıksız kalayım. Yeter ki bir lahza dahi benden ırak olma, ey şevketlim, ey gönül yanığı!
Gece, içimin tuğyânından yorgun düştü. Gülsem de küssem de gitmeye hazırlanıyor. Onu perişan eden ben değilim, sensin; evet sensin. Ama gör ki intikamını gene benden alıyor. Peki gitsin...
Gün de gece de dünya da ukbâ da sel gibi akıp gitsin...
Sen kal, sen var ol, ey ulvî nasip...
Ey cihanlara bedel olan gönül yanığı!

**

Ey benim eşsiz kahramânım!
Gün geldi, senin yolunda sabır taşı bile çatladı. Gerçi insan oğlunun taştan daha katı olduğu anları varsa da, sırasında sudan bile yeksân olduğunu da bilirsin. Ya böyle bir dem, böyle bir zaaf ve tâkatsizlik baş kaldırıp elimi kolumu büker, kararlarımı, öfkelerimi yağmaya verirse, o zaman, taksirin kimde olduğunu kulağıma fısıldar, beni döneklikle suçlandırmadığını söyler misin?

**

Eridim diyorsun, ama su kesilmemişsin.

Yandım diyorsun, ama ne ateşten ne külden bir haber var.

Yaralıyım diyorsun, kan damlaları hani?

Şâhâne müjdelerle geldim, diyorsun, bu ekşi yüzde beşâret ne arar?

Hastayım, diyorsun iniltiden, figandan bir haber yok.

Sarhoşum, diyorsun, ayık bakış, dolaşıksız dil, seni yalanlıyor.

öldüm diyorsun, âh hani o günler, hani o mevta itaati, o ebedî rızâ?

**

Güneş bulutların kalbini delik deşik edip karanlığı yutmak istiyor da, sen arzu istek nedir bilmeyecek misin?

Yorgun gün, bir aşk telâşı ile son ışıklarından soyunup başını yastığa bırakmak istiyor da, sen daha, dilek ümit nedir bilmeyecek misin?

Toprak, içinde tuttuğu nefesini üfleyince, yerden çiçek, çemen bitiyor da, sen, sırlarını dökmek için hiç mi telâş etmeyecek, insaf nedir bilmeyecek misin?

**

Cennet neresi?
dediler. Senin olduğun yerdir...
dedim.
Cehennem neresi?
dediler. Senin olmadığın yerdir...
diyecektim, ama diyemedim. Senin olmadığın yer yok ki...
Âh, vali ah da yok, billâh da yok Allah'ım...

**

Biz insanlar, durmadan güzel bir manzara gördük mü, ne âlâ, tıpkı cennet deriz. Hoşumuza gitmeyen acı ve nâhoş bir hal içine düştük mü, sanki cehennem demekten kurtulamayız. Halbuki senin olduğun yerin cennet, seni tanımayan, senden koku almamış her yerin cehennem olduğunu bilmem neden bilemeyiz!
..
**

ödenmez borcum var bu âlem halkına: Verdikçe, daha ver, daha ver!
diyorlar.
Sorarsan borcumu bu cihan halkına: Yavuzu yahşiyi sevmektir!
diyorlar.
**

Tundan tuna gitmeyi, renkten renge girmeyi, senden değil derlerse, ya ben kimden öğrendim?

Yetmiş iki milletle, yetmiş türlü mezheple, izzet zillet mihnetle, vahdet kesret hicretle, hasret hasret hasretle haşır neşir olmayı, senden değil derlerse, ya ben kimden öğrendim?

**

Bu karanlık gece, bana bir çift siyah gözü hatırlatıyor.
Bahçenin yâseminlerle sevişen havası, içimi koparan bir kokuyu hatırlatıyor.
Gökyüzünün kara tahtasındaki yıldız yıldız yazılar, sökülüp okunmaz olmuş bir destânı hatırlatıyor.
Gökteki ayı, içine düşürecekmiş gibi gerilmiş bulutlar, gönlüme çelme takmış çok eski günleri hatırlatıyor.
Yüreğim yumuşayıp su kesildikçe, taş kalpli zamanı, inâdı tutmuş bir alınganı, bir insafsızı hatırlatıyor.
Gelmişi ile geleceği ile bu uyku sersemi mahmur gece, kâh gecelerin kâh gündüzlerin eteğine saklanan bir garibi, ben derkenârı hatırlatıyor.
**

Çocuktum, ufacıktım, ama yüreğimde koca bir dert, koca bir acı, koca bir ateş vardı. Hüzün müydü, melâl miydi, istek miydi, hasret miydi, neydi ki?

Ben büyüdüm o büyüdü. Yel esti eyyam geçti...

Günler günleri, geceler geceleri, aylar ayları, yıllar yılları kovaladı durdu. Artık onu içime sığdıramaz oldum.

Bu, ne hüzündü, ne kederdi, ne sevinçti, ne istekti, ne de melâl...
Meğer bu, senden bir haberci, bir sözcü, bir müjdeciymiş, ne bilirdim ben?

**

Gülene ağlayana, sevene dövene, aldanana aldatana, ekene toplayana herkese hak veriyorum. Her el açana istihkakını dağıtan sen olduğun için, ey hesâbı kitabı şaşmaz mîzancı!

**

Hesâba kitaba aklım ermiyorsa, ne gam?

Seni hesapla kitapla mı buldum Allah'ım?

Hîleye hud'aya zihnim yatmıyorsa, ne zarar?
Seni tuzakla kementle mi yakaladım Allah'ım?

**

Allah'ı sevip şeytanı düşman tutar mısın?

Allah'ı severim, fakat şeytanı düşman tutmam. Zîra muhabbet-i İlâhî gönlüme dolmuştur; Şeytanın düşmanlığına yer yoktur.

**

Bir terkipten görünmüştün...

Benzeri yok bir suretten: Güzel gözler, güzel kaşlar, yasemin el, bir servi boy...

Yâsemin el ve servi boy, güzel kaşlar, güzel gözler...

Veresiye bir terkipti. Geçmez olmaz, geldi geçti.

Günü geldi, güzel yüze servi boya, ada sana: Veda!

dedin.

Zâten o ad bir libastı. Bir el çekip soyuverdi.

Soyuverdi. Ama n'oldu?

Sen hep osun. Ebed sensin, ezel de sen. Gelsen de sen, gitsen de sen...

Menzil menzil, devir devir...

Kâh i Arap, kah ise Türk...

Boş komadın bu dünyâyı...
Ne ki dünya kemlik etti.
Ölüm, hayat oyuncağın...

Kâh bununla kâh onunla, hem oynarsın, hem oynatır...

Gene bir boy oyun ettin. Ettin ama câna değdi.

**

Ağaçlar uyuyor, dağlar uyuyor, çimen çayır uyuyup kalıyor da, neden ben uyanığım?
Güneş uyuyor, ay yıldız uyuyor, yer gök uyuyor da neden benim gözlerim açık?
Hicran uyuyor, hüzün uyuyor, acı, keder, yatışıp uyuyor da gamlı gönlüm neden bîdar?
Kelâm uyuyor, merâm uyuyor, ses soluk âhenk uyuşup kalıyor da, neden yüreğimde bu derin ezgi, bu bitmez heyecan, ey hicrânına pâyan olmayan Devletli?

**

Şu etrâfın güzelliğine bak...

dedim. Gözüm senden gayriyi görmüyor, dedi.

Hele şu yürek ezici kaval sesini dinle...
dedim.

Kulaklarıma senin kelâmından gayrisi haramdır...
dedi.
Ya şu, havaya asılmış güzel kokuları içine çekmez misin?
dedim.
Senin, canımı tutmuş kokun, cihânın ıtrini bastırmış, duyamıyorum ki...
dedi.
Bir türkü söyle de dinleyeyim öyleyse, dedim.
Senin methinden gayrisine dudaklarım bağlı olduğunu daha öğrenmedin mi?
der gibi sitemlerin en acısıyla yüzüme bakıp başını yana çevirdi...

**

Ün mü diledim, sevap mı istedim, şan mı bekledim?
Ayıbım çok...
Günah tepemden aşkın. Kulum ben. Kul çulhası eğri gerek.
Dillere düşenim, kemlikte sürçenim, haram sudan içenim.
Velî değil, deliyim ben.
Del'olana zincir gerek.
Zincir zindan, tımar gerek...

**

Fakîr oldum, avucuma para koydurdun; sultan oldum, başıma tâc oturttun.
Kâh iki taş arasında ezilip un-ufak oldum, tozlarımı yele verdin. Kâh cihanla birleşip kabıma sığmaz oldum; dünyâlardan öte âlemler açtın.
Asgardan asgar oldum. Daha küçül!
dedin. Âzamdan âzam oldum; yetmez, daha büyü!
dedin. Dirildim; öl!
dedin. Öldüm; dirilmemi istedin.
Büyücü değilsin. Hâşâ sihirbazlık da kapından uzak. Anlamıyorum, nedir öyle ise bu göz bağcılık, bu şaşırtmaca, bu oyun?

**

Bulutlar, vefâsız sevgililer gibi arkalarına bakmadan kaçıp gitti. Aldatmayı bilirsin ama, aldanmayı bilir misin sen?

Seher vakti, ellerini gecenin koynuna sokup gömleğini yırttı. Didik didik etmek hünerindir ama, bu acıyı hiç çektin mi sen?

Birden, mâzînin sağır ve dilsiz derisi yırtıldı. Bir geçmiş zaman, oluk oluk gönlüme akmaya başladı. Adını bir boy duymuşsan da, gönül nedir bilir misin sen?

Güneş, ilk aşk heyecânı çeken bir kız kadar ürkek, meçhul sevgilisinin kapısından süzülüp gitti. Kaçmayı bildiğin, mâlûm. Israr, özleyiş, hele tâkip nedir, bilir misin sen?

Uyku, gene tadını gözlerimden esirgeyip, boş kalan yerini yaşlarla doldurdu. Bir gözüm olduğunu bilirsin ama, yeşil olduğunu bilir misin sen?

**

Batan gün, çiçeklerin kâsesini altınla doldurdu. Dayanamadım. Gönlümü uzatıp: Bana da!
dedim.
Kaşlarını çattı. Peki ama ödünçtür, az sonra geri alacağım, râzı mısın?
dedi ve demesiyle de ufukta, bir tâvus kuşuymuş gibi, elvan elvan yelpâzelenen kuyruğunu bırakıp kayıplara karıştı.
Ah bu gelmeleriyle gitmeleri bir olanlara ne diye iltifat ederiz bilmem ki?

**

Bir dâne var gönlümde: Yağmur istemez, güneş istemez, hava istemez, toprak istemez...
Sürmez serpilmez, sen olmayınca, sen olmayınca...
Bir sır var gönlümde nâm istemez, şân istemez, söz istemez, saz istemez, açılmaz saçılmaz sen olmayınca, sen olmayınca...

**

Fakîr oldum, avucuma para koydurdun; sultan oldum, başıma tâc oturttun.

Kâh iki taş arasında ezilip un-ufak oldum, tozlarımı yele verdin. Kâh cihanla birleşip kabıma sığmaz oldum; dünyâlardan öte âlemler açtın.

Asgardan asgar oldum. Daha küçül!

dedin. Âzamdan âzam oldum; yetmez, daha büyü!

dedin. Dirildim; öl!

dedin. Öldüm; dirilmemi istedin.

Büyücü değilsin. Hâşâ sihirbazlık da kapından uzak. Anlamıyorum, nedir öyle ise bu göz bağcılık, bu şaşırtmaca, bu oyun?

**

Bulutlar, vefâsız sevgililer gibi arkalarına bakmadan kaçıp gitti. Aldatmayı bilirsin ama, aldanmayı bilir misin sen?

Seher vakti, ellerini gecenin koynuna sokup gömleğini yırttı. Didik didik etmek hünerindir ama, bu acıyı hiç çektin mi sen?

Birden, mâzînin sağır ve dilsiz derisi yırtıldı. Bir geçmiş zaman, oluk oluk gönlüme akmaya başladı. Adını bir boy duymuşsan da, gönül nedir bilir misin sen?

Güneş, ilk aşk heyecânı çeken bir kız kadar ürkek, meçhul sevgilisinin kapısından süzülüp gitti. Kaçmayı bildiğin, mâlûm. Israr, özleyiş, hele tâkip nedir, bilir misin sen?

Uyku, gene tadını gözlerimden esirgeyip, boş kalan yerini yaşlarla doldurdu. Bir gözüm olduğunu bilirsin ama, yeşil olduğunu bitirmişin sen?

**

Batan gün, çiçeklerin kâsesini altınla doldurdu. Dayanamadım. Gönlümü uzatıp: Bana da!

dedim.

Kaşlarını çattı. Peki ama ödünçtür, az sonra geri alacağım, râzı mısın?

dedi ve demesiyle de ufukta, bir tâvus kuşuymuş gibi, elvan elvan yelpâzelenen kuyruğunu bırakıp kayıplara karıştı.

Ah bu gelmeleriyle gitmeleri bir olanlara ne diye iltifat ederiz bilmem ki?

**

Bir dâne var gönlümde: Yağmur istemez, güneş istemez, hava istemez, toprak istemez...

Sürmez serpilmez, sen olmayınca, sen olmayınca...

Bir sır var gönlümde nâm istemez, şân istemez, söz istemez, saz istemez, açılmaz saçılmaz sen olmayınca, sen olmayınca...

**

Elimde mehek taşı...

Her neyi denesem, kalp çıkıyor. Bu da geçmez, bu da kalp, diyor.

Sefâyı denedim, cefâyı denedim, ikbâli denedim, idbârı denedim, her neyi sınadıysam, esah çıkmadı.

Elimde mehek taşı...

Dünyâyı denedim, ukbâyı denedim, acıyı denedim, tatlıyı denedim, her neye baktıysam esah çıkmadı.

Elimde mehek taşı...

Diyor ki ey kadın, artık deneme...

Baksana sağına; baksana soluna...

Hepsi de kalp, hepsi de yalan...

Esah olan ise, o ulu Allah...

**

İzinden, gözünden, sözünden, özünden Allah ayırmasın. Ey Hakk'ı bildiren, ona götüren, perdeyi kaldırıp onu gösteren...

Hakk'ın var olduğunu, varlığın Hak olduğunu, görünenin gösteren, gösterenin görülen olduğunu bildiren!

Bu dünyâda, o dünyâda, Allah senden ayırmasın...

**

Gökyüzünün sayısız dünyâlarından tâ bizim dünyâmıza düşmüş taş parçasına "Hacer-i Esved" diyerek yüzlerimizi sürüyoruz.

Bizim dünyâmızın balçığından yoğrularak şekillenip, adına da Âdem dediğimiz insana neden yüzümüzü gözümüzü sürmekten çekiniyoruz?

**

Aşk etti revan, seller olup Kaftan aştı,
Kaf'lar ne ki?
Vechindi murat, gül yüzünün rengini açtı.
Mislin göremem hem bulamam hem aramam ey tek olan sen!
Şirktir dilemek, yâ aramak mâdemki yüzün gül olup açtı.

**

Senin ordun var. Ordunda da askerlerin var. Kimi çavuş, kimi onbaşı, kimi yüzbaşı hattâ paşa. Bunların hiçbirinde gözüm yok. Bana: Emirberim...
de, yeter. İster barışa yolla, ister savaşa...

**

Akşam oldu. Bulutlar, zengin ama cimri bir adam gibi, yağmuru tek tek, damla damla dökmeye başlarken, vazgeçip rüzgârla yer değiştirdi.
Bir zaman da bu oynak esinti, geçişleri görülmeyen perilerin ayak sesleriymişçesine kâh telâşlandı, kâh parmak uçlarına basa basa hafifleyerek geceyi eteğinden yakaladı.
Gece, gündüz neme benim?
Seni eteğinden yakalayacak zorbâzû bir kahraman olmadıktan sonra leyi ü nehar, isteyenin olsun Allah'ım...

**

Ben Şarklıyım. Güneşin doğduğu taraftanım. Buluta sözüm geçmez ama, güneşin memleketlisi olduğum için, hatır gönül, naz niyaz yolunda karşılıklı cilveleştiğimiz çok olur.

Gece dünyânın üstüne basılmış efsânevî bir mühür gibi, girift yazısını tabiata nakşetmiş. Sanki bir görünmez dudak da, bu zor hecelenir yazıyı sökmek için kendi kendine mırıldanıp duruyor.

Güneşe haber yolladım. Geciksin, doğmasın diye...

O da bana, müjdelerle yüklü bir haberci gibi koşarak ve gülümseyerek gelen rüzgârla cevap gönderdi. Ne fayda ki, tuzak olup av olmayan bir sevgili misâli, çabuk kaçtı; ne dediğini anlayamadım.

Zâten bu gece hiçbir ses, kulaklarımın eşiğini atlamıyor. Zîra yüreğimdeki mihmânın nefeslerinden gayri, duyulmuşlar da, duyulacaklar da karşımda boş kadehler gibi kuru ve mânâsız.

Acabâ güneş, sözümü dinleyecek ve doğmayacak mı dersiniz?

Rüzgâr da kaçıp nerelere saklandı bilmem ki?

Nasıl edip de tekrar bulup sormalı?

Yok, yok istemez. O güneş ki hemşehrimdir, ben istemedikçe ışığını dünyâya salıp da, çatısını duvarını karanlıklardan ördüğüm kalemi yıkar mı hiç?

**

Gece, acep kimlere hoş görünmek için, bu akşam kadife elbisesini giymiş...
Mihmânım da diyor ki:

- Hayır, senin gözlerin keskin değildir. İyi bak, sırtında canfes libâsı var.
- Ama elime geçirdiğim eteği kaygan ve yumuşak...
- diyorum.

O gene:

- Hayır...
- bu elbise hışırtılı bir kumaştan dikilmiş. Kımıldadıkça, dere kenarındaki sazlar gibi mırıldanıyor.

Evet, ben de bir ses işitiyorum. Acabâ mihmânım, bunun, tekrar güneşten müjdeler getiren rüzgârın sesi olduğunu neden bilmek istemiyor?

**

İsmini sorarlarsa söylemem. Sen de benimkini sakla. Bu dünyâya lâzım olan, nam nişan değildir, insan oğlu, güneşe bir ad takmamış olsaydı da o gene seher vakti gerine gerine doğmakta, akşam vakti de kirpiklerinden yorgunluk akarak batmakta devam edecekti.

Varsın âlem halkı, bizim de kim olduğumuzu araştırmakta kalsın. Kalsın da, yalnız seyrânımızın gözcüsü olsun. Hoş o meraklıların suallerini cevaplandırmak istesem de, üstesinden gelemeyeceğimi biliyorum. Zîra şu anda seni kendimden ayırt edebiliyor muyum sanki?

Seni ararken kendimle buluşuyor, kendimi bulmak isterken seninle yüz yüze geliyorum. Bel-ki gene şu anda, yeni doğmuş bir çocuksun da deseler inanacağım, bir ihtiyarsın da deseler, evet diyeceğim.

Ey cihânım, kâinâtım, derdim, devâm olan sen!

Bu gece uyku, parmaklarını gözlerime bastırmadı. Benden hayır olmadığını anlayan gece ise, her zamanki gibi, tabiatın gözlerini öperek uyuttu. Daha gün doğmadan da, yüzüne gül suyu serpilerek uyandırılan genç bir sultan gibi, mışıl mışıl uyuyan, yeri göğü boncuk boncuk çiğ tâneleri ile ıslatarak uyandırmaya uğraşıyor.

**

Haydi, sudan yeni çıkmış tâze bir kıza benzeyen bu nemli ve tarâvetli sabah saatinde bir boy dolaşalım.

Bahçede, sabaha kadar tembel tembel uyuyan gül fidanı, görünmez bir hayat hamlesiyle nasıl goncasını açarsa, ben de bu cihan ortasında, gelecek zamanlara armağan hazırlamak istiyorum.

**

Râzı mısın, bana mecnun desinler?

Senden uzaklara düşeli, günüm gecem hep yolculukla geçiyor. Dağ demiyor, tepe demiyor, yürüyor, yürüyorum. Sırtımda ne de çok ağırlığım varmış. Hepsinden evvel kunduralarımı atayım dedim. O zaman da ayaklarımı taşlar kesti. Ama ziyânı yok...

bu acı, içimdekini yavaşlatıyor.

**

Muhacir kuşlar bile yıldan yıla göçecekleri memleketi tanıyıp şaşırmazken, ey cânı cânımdan ayrı düşen!

Söylesem de, sussam da, gece gün, akşam sabah demeyip sana hicret etmekte, yerimi yuvamı arar olmakta, bir kanatlı mahlûktan daha mı az ferâset göstermeliyim?

Ey cânı cânımı çağıran!

Ko, diyen istediğini desin. Senin ezelden dâvetlin olup yollara düştüğümü, düşüp de bir mevzide, bir menzilde karar edemediğimi dünyâ ne bilir, ne anlar Allah'ım?

Ya, seni bu cihâna bağlayan yüz ipliğin doksan sekizi, o dâvetlinin ellerine kollarına dolanmış olduğunu söyleyenin de sen olduğunu, gene kendi başının havasına düşmüş dünyâya kim anlatır Rabbim?

**

Bilirsin, daha kendimi mânâ âleminin emekleyen bir çocuğu bulmaya başlarken, dilimin döndüğü, gücümün yettiği kadar, seninle bu cihan ortasında aracılık etmeyi, önüne geçilmez bir heyecanla yaşar oldum. Çok defâ susayım artık susayım...

bir daha hiç ağzımı açmayayım...

dediğim de oldu. Ama çeşmenin suyunu elinin ayası ile tıkamak gafletinde bulunan çocuk, bu karşı koyuşa isyan eden sularla nasıl tepeden tırnağa ıslanırsa ben de ne zaman kendi kendimi susturmak istediysem o söz geçmez coşkunluğun sitemi tûfânına uğradım.

Devletlim!

Âfâk içinde, mâverâ içinde neyim ben?

Ezelden ebede savrulan zaman harmanı içinde, bir burçak...

Kâh ekilen, kâh biçilen, kâh yeşerip, kâh dişlenen bir dâne...

Bu dâne, evvelce seni bilmeye özenir, bileceğini sanırdı. Zamanlar geçtikçe hiçbir şey bilmeyeceğini, bu dünyâya, sâde hayran olmak için gelindiğini öğrendi. Bilmenin âlâ derecesi bilmemek, ilmin gayesi de ilimsizlikmiş. Buna, biz îman etmeyiz de kim eder?
Söyle, kim eder?

**

Diyorlar ki: Nereye gitsen dünyânı da berâber götürüyorsun. Yüzümü yenimle örtüp gülümsüyorum.

Dünyâmı mı götürüyorum, öyle mi?
Ne fâhiş hatâ!
Kimse bilmiyor ki, varımla yoğumla sana göç etmişim. Sevincimle, kederimle, geçmişimle, geleceğimle, ümidimle, hayâlimle sana taşınmışım. Senin dünyâna göçmüşüm. Senden gayri dünyam mı var ki onu sırtımda taşıyayım Allah'ım!

**

Söyledin. Yıllar ve yıllardır, neler neler söyledin. Her biri çağladı, yaprak yaprak döküldü, birikip hazînelerim oldu. Kıyametler gelip geçse, bunlar eksilmez, tükenmez, ey varlığının hırsızı olduğum Devletli...

eskimez, tükenmez.

Şimdi susuyorsun. Fakat karanlıkları boydan boya kesen şimşek gibi, sükûtundaki o heybetli esrârın dilinde, gene gökten sahîfe sahîfe inen bir semâvî kitabın belâgati var. Kanlı bir meydana dönmüş yüreğimin üstüne yemîn ederim ki, bu sükûtun, sanki binlerce dudak kesilip gene veriyor, veriyor.

Bundan sonra ister söyle, ister sus, istersen sâdece dinle. Ama cümle âlem şuna inansın ki, evvelce söylemediklerin de, bugün sükûtunun kuytuluklarında konuşuyor.
**
Ben, ustamın hazînesinde bir kara mangırım. Ama o, bu kara, bu kırık mangırcığı, kor gibi altınlar arasından çekip, pey sürerek hazînesinde yer verdi. Üstelik: Seni kendim için, beni âleme söyleyip bildirmen için seçip aldım, dedi.
**
Od muyum, ocak mıyım?

Damla mıyım, deniz miyim?

Dâne miyim, tuzak mıyım?

Av mıyım, avcı mıyım?

Bilmem ki ben neyim?

Zaman olur köle, esîr; zaman olur sultan, emîr...
Esah mı, öyle mi, öyle miyim ben?

**

Duâ edecektim, içimden bir ateş yükseldi, kelâmımı, merâmımı yakıp kül etti.

Bir ses duydum. Sen mi idin, yoksa ben mi?

Bir ses duydum: Allah!

diye feryâd etti.

Bilmiyorum. Sen mi idin, yoksa ben mi?
Bir ses duydum: Lebbeyk!
diye cevap verdi. Lebbeyk, lebbeyk!
.. diyen sen mi idin, yoksa ben mi?

**

Ey yalnızlığımın kapısını çalan!
Acımın içinden sesin geliyor. Biraz memnun, biraz mahzûn, sıcak, mahrem sesin geliyor.
Ey yüreğimin eşiğini atlayan!

Derdimin içinden devân geliyor. Biraz acı, biraz tatlı, hem şifâlı, hem sefâlı, kâh sitemkâr, kâhi şâdân, sesin geliyor, sesin geliyor.

**

Taş, seni bilemediği için taştır. Demir, seninle ısınmadığı için soğuktur. Seninle olup da senden olmayanlar da öyle, ah öyle.

Sensiz olan zaman, bir bakar kör değil de ya nedir Allah'ım?

**

Yollar gidiyor varmak için bilmem nereye?

Yollar yürüyor varmak için bir son hedefe. Meçhulse hedef, gittiği yol yolcuya nâgâh İblis dahi der, gafletine bir kuru eyvah!

.

**

Yıllarla yarış etmede gönlüm sana varmak telâşından Bil aczini, vazgeç diyorum, kuş gibi uçmak savaşından Koşsan da koparsan da, kıyâmet bulamazsın onu dışta Aç gönlünü gelsin de tanırsın varışından, revişinden.[Gidiş, hal, tavır. * Tutum, yol.]

**

Lisan tutmayan, renk de koku da tutmayan fakat seni tutan o âlem nerede?

Ben hep buradayım. Fakat o nerede?

Gönül kervanı yürür, fakat görülmez. Şimdi o kervan nerede?

Yoksa, ben de onun içinde miyim?

Bilmiyorum. Hem bilsem de söyleyemem.

Senin kulağınla işittik de, kendi dilimle nasıl söyleyebilirim?

Söylemem. Ama, yüz Nasuh tövbesi bozduran bir ses: Söyle, söyle...

diyor.

Ne yapsam?

Nasuh da değilim. Söylesem mi acep?

**

Göz alabildiğine uzayıp giden ormanları yetiştiren, sulayıp büyüten hep sensin.

Ben ise, sâdece oralarda avlanıyorum. Elimde de, torbamda da ne azık varsa, hepsi, ama hepsi de mülkünün bereketleridir.

**

Ağlasam, ah ağlayabilsem...

ama ne mümkün!

Sanki bir muharebe sonu, bir mütâreke günü yorgunluğu içindeyim. Fakat ben, iğreti barış değil, mutlak sulh isterim. Hedef bu: Zafer ve barış.

Yâ Rabbî, imdat yolla. Beni mağlûp etme!

Mâdemki elime tevhit bayrağını verdin, bunu yere düşürtüp nefsim düşmanına çiğnetme!

**

Dümenim sensin. Ne tarafa döndürürsen oraya giderim.

Kâh emîr olur, buyruk dinlemem. Kâh esîr olur, gülmem söylemem...

ölüm nedir?

derlerse, onu da söylemem, hiç mi hiç söylemem...

Sensizliktir, demem. Vallahi demem, billâhi demem Allah'ım...

**

Bir ses: Ben neyim?

dedi. Sen, sensin, sensin, sensin!

dedim.

Ne yapayım...

Senden daha güzel bir şey yok ki seni ona benzeteyim Allah'ım!

58 Yazılar

**

Beni bu dünya tuzağına kim düşürdü?

Sana rastlamak, seninle karşılaşmak için mi ayaklarım bir gizli ağa takılıp şu cihâna yuvarlandım?

Bana bu çalkantılı yüreği kim verdi?

Suların bile uyuduğu bu dünyâda, gece gün demeden sana akmak için mi, durulup yatışmaz oldum Allah'ım?

Ne zaman doğdum, ne zaman büyüdüm?

Doğmaya da ölmeye de inanmadığımı açığa vursam ne olur?

Söyle...

Dünyânın beşiğini sallayan ilâhî âhenkten payıma, senin sesini kim duyurur oldu?

Şunu da söyle...

beni bu dünya çarkına kaptıran da kimdir?

Kendi eskisini yeni yapan sağdan aldığını sola veren, kendi harcı, kendi hamuruyla olup biten dünya için, biliyorum ki çürüyen de doğan kadar bu dâimî devrin hizmetkârı. Yoksa bu mahkûmiyette, irâdenin irâdesini görmek için mi, hayretleri hikmetleri az bulur oldum?

Beni bu dünyânın bayağı ve süflî çileleri arasına kim arkamdan itti?
Suçlara, günahlara ikrah ve nefretle bakıp, imtihanda sıfır almam için midir bu oyun?

**

Eflâk mi şaşıracakmış?
Şaşırsın.
Şems manzumesi mi dağılacakmış?
Dağılsın.
Cihan altüst mü olacakmış?

Olsun. Hangi semâvî inkıraz, hangi kıyâmet, senin hasretinden daha korkunçtur.

Ne yapayım, özleyiş, kıyâmet perdelerini kaldırınca, zincir ehline yakışır sözler söylüyorum. Suçlarımı bağışlamak için benzerim olmaya ne hâcet?
Diyorlar ki, kulun günâhına Allah'ın affı âşıkmış. Nerde bir taksir görürse oraya koşan bu affa da, görüyorsun ki işte kulların âşık Allah'ım!

**

Ocağa, nefsinin iştihâlarını sür, yansın...

bu, çerçöp yapılı arzuları odun misâli ateşe atarsan, çömleğin içindeki aş da o kadar tez kaynar.

Mecnûn'a da evvelce Kay s derlerdi. Ama yanıp pişmeklik onun adını Mecnûn'a çevirdi.
**

Sakın ipek kurduna, kozasının içinde mahpus olduğu için acıyıp hâne sini vîrân etme...

Bil ki o, bu tenhâlıkta hoş ve sarhoştur.

Ey benim Allah'ım, emret ki, sana sığınmış olan gönlü de, kimse hücresinden çıkarmaya kalkışmasın..
**

Bacadaki duman, ocaktaki ateşin habercisidir.
Allah'ım, ya benim için için yanıp tütüşüm, gözüne hiç ilişmedi mi?

Bana tahammül ver Allah'ım...

Çünkü tahammülüm de, bu ocakta yanıp kül oldu.

Daha fazla yakma...
Korkarım, bu ateş etrafa sıçrarda cümle âlemi tutuşturuverir...

**

Sordular, nasıl bir îmânın tâlibisin?

dediler. Hz. Muhammed: Yâ Ebû Bekir, bana bir melek göründü, sen Allah'ın resûlüsün dedi, deyince; tasdik ettim, sen Peygambersin, diyen Ebû Bekir'inki gibi îman isterim.

Resûlullah, peki ama sen benden hiçbir delil ve işâret görmeden sözümü nasıl kabul ettin?

deyince Bu yüz yalan söylemez!

diye Allah'ın resûlünü kabûl eden Ebû Bekir'inki gibi îman isterim.

Gerçeklerin üstüne ışık tutacağını zannettiğimiz aklımız türlü araştırmalarla hakîkati didik didik etmeden inananların îmânını isterim.

Varını yoğunu, tanıyıp inandığı peygamberi yoluna sebil eden büyük kadın Hatîce'ninki gibi ve henüz çocuk denecek yaşta o nebî ile kanı canı ve rûhu ile yoğrulan Aliyyü'l-Murtazâ'nınki gibi bir îman isterim.

Yoksa akılla didiklenerek lîme lîme edilmiş bir îmandan takdîr-i İlâhî bizi ırak tutar inşallah...

**

Hayâtın ve ölümün gizli ve âşikâr imtihanlarından sana sığınırım yâ Rabbim...

**

Allah'ım, dünya dünya olalı beri seni binlerce ağız târif etmeye uğraşmış, binlerce kalem yazmış, sahifeler, kitaplar dolup taşmış.

Bilen de söylemiş, bilmeyen de. Bilen muammâdan gitmiş, kimse anlamamış. Bilmeyenin dili dolaşmış çapraz söylemiş gene kimse anlamamış.

Allah'ım...
Sen müşkülden müşkülsün...
gönlünde, şevk ve muhabbetten bir anahtarı olmayan, o derûn râzını nasıl açıp çözebilir?

**

Gönlüme: Ağla...
eliyorum, ağia...
Ama kimseler görmesin. Zira göz yaşı çabuk hasede uğrar.
Ağla...
ağla ki temizlensin bu yürek...
Yoksa, kurumuş çeşmelerin yalağı, süprüntülük olur.

**

Bir ses duyuyorum. Kurt kuş onu dinliyor. Çayır çimen de öyle. Cennet cehennem, yer gök, günler aylar hep ona kulak kesilmiş. Tek nabız gibi çarpan kâinat da o sese müştak.

İnsan var, onu dinlerken ne dünyâsı kalıyor ne ukbâsı...
Ama insan var, onu ne duyuyor ne de anlıyor. Ah, en acısı, ne de îman edip inanıyor.

**

İsterim ki, bin sene, binlerce sene sonra da benim için gülesin, benim için ağlayasın. Her bir zerrenle benim için olasın.
Bin sene, binlerce sene mi dedim?
Hayır. Bütün bir ebediyet...
Senden ayrı olsam da beraberim. Ama beraber olduğumu bilmemekten korkuyorum.
Ebediyet de ne demek?
Ölçülere, endazelere sığmayan bir devr-i dâim içinde, seninle yaşamak, seninle ölmek istiyorum.

**

Kurdu kuşu sindirip yola getiren insanoğlu, neden seni ehlileştirememiş ey gönüller aslanı!

Havada uçan, denizde yüzen, dağları aşan âdemoğlu her tuttuğunu koparmış da, neden sana diş geçirememiş ey gönlümün tek sultânı.

**

Mektubumu elim yazmadı. Yok, yok benim yazıcım gönlümdür.
Hayır, eksik söyledim...
Ne elim var ne de gönlüm...
Çenk de sen, mızrap da.
Ama bilmem ki ne zaman, sen ben, demekten kurtulacağım?

**

Şaşarım hâlâ, ne seçtin beni?
Ne seçtin beni bu âlem içinden.
Salım mı var, saltanatım mı?
Uşaklarım mı var, halayıklarım mı?
Hanlarım mı var, külhanlarım mı?
Hem eğ irenim, hem dokuyan...
Hem dikenim, hem yamayan...
Hem ekenim, hem toplayan...
Hem biçenim, hem de yırtan...
Ne ağzım duâlı, ne gönlüm safâlı...
Yüze çıkar, göze çarpar günahlarım baştan aşkın.
Yolcu olsam, durak bilmem. Avcı olsam, ırak görmem...
Şaşarım, şaşarım ne seçtin beni?
Ne seçtin, nice seçtin bu garîbi cihan içinden?

**

Kör de olsam seni göreyim, sağır da olsam seni duyayım...
Ermez elle, yetmez güçle gene sana erişeyim, ey cihânın efendisi!
Ocağın olsam odsuz tüteyim...
Odun olsam ocaksız yanayım...
Gizlin olayım, gizlenmezin olayım, gelmişin olayım, geleceğin olayım. Tuzağın olayım, avın olayım. Bağın olayım, gülün olayım. Gamın olayım, neş'en olayım. Varın olayım, yokun olayım...
Şevkin olayım, aşkın olayım.
Âh olayım, olayım...
Nâz olayım, niyâz olayım...
Derd-i dilinle zâr olayım, ey cihânın efendisi!

**

Bir kuyudur kova değmez, muammâdır akıl ermez, sağ keçeden sol keçeden dolaşılmaz, erişilmez.

Burcu burcu sevdâ tüter, yanar döner, yakar gider. Kâh gün olur, kâh gecedir. Adı sanı çift hecedir. Bilmeceden bilmecedir. Ah bu gönlüm, ah bu gönlüm!

**

Ne gelen umûrumda, ne giden umurumda...
Gelip gidici sen olmayalı beri ne gözlerim yolda, ne gözleri yolda olanlar umûrumda.
Kandil mi istedim, çerağ mı yak dedim?
Gecemden günümden hayır kalmayalı beri, ne zaman umûrumda, ne zamandan mekândan ümit tutanlar umûrumda...

**

Günler geçer, aylar geçer, yıllar çağlar, akıp geçer, geçmez olan yâre bile, teni atlar câna geçer.

Ya sen benim tanışığım, ya sen benim bitişiğim!
Nerde kaldın, nerdesin sen?
Korkar mısın, çekinir mi?
Nişlersin de geçmezsin sen?
Yolum yolun çaprazlamaz, ayrı düştük, bilmez misin?
Sarp da olsa, kayalık da, mahşer sırat her ne olsa, geç yolumdan geç Devletlim. Yolun izin, gönlüm gerek...

**

Rahmet olsam serpilsem, filâna, ibn-i filâna...

Yetmiş iki millete, gök ehline, cihân içre cihâna...
Zulmet zulmet dolaşsam, şûle olup saçılsam, bed huyluya, kem gözlüye, âsî, cânî, mücrime, zamân içre zamâna.
Rızık olsam dağılsam, sefîl, zelîl, nâçâre, devrân içre devrâne...

**

Niyetlerden evvel davranayım, fikirlerden evvel yollanayım, izini kollayım, hayâlin kovalayım, sağa çarpayım, sola vurayım. Yolum yoluna düşer mi dersin?

Olmazları olur kılayım. Kaf dağına çeri salayım. Anka ile dost olayım, seni ona aratayım, yalvarayım, yakarayım, yolum yoluna düşer mi dersin?

İsrâfil'den sûr kapayım, bilir bilmez ben çalayım, kıyâmeti koparayım, haşır mîzan ettireyim, yolum yoluna düşer mi dersin?

**

Taştan yastık kodun, katı gelmedi. Yedi iklim dolandım zorlu gelmedi. Tek sana rastlayım rastlayım diye...
Sağa çarptım, sola vurdum, zelîl oldum, aziz oldum, ömür ömür gezdim durdum, güç gelmedi, hayf gelmedi; tek sana varayım, varayım diye...
Sazda eğlendim, sözde eğlendim, dağda bayırda dur durak bilmedim, tek izine rastlayım diye...
Yel gibi uçtun, sel gibi geçtin, göz açıp kapayınca, gözden silindin...
Yaralandım, berelendim, paralandım, acım acı gelmedi; tek seni göreyim, göreyim diye...
Hasretin zâlimden zâlimmiş meğer...
Dil döktüm, yakamı bıraksın diye...
Yalvardım, yakardım yola gelmedi...
Gelmedi, gelmedi, inşâ fa gelmedi...

**

Yıldızlar el ele tutuşup karşıma gelse, seni benden dilese...

Melekler cem olup saf saf dizilse, ille onu ver bize...

dese...

Yerler gökler dize gelse, yalvarı yaivarı kaddin dilese...

Zaman kol kol akıp yolumu kesse, seni elimden almak istese...

Cihânın kılıcı bağrımı delse, kanımı canımı sebîl eylese...

Azrail ölüme ferman getirse, ruhumu kabzedip alsa götürse...

Değil gülünü, dikenini vermem.

**

Ne uyurken ninni istediğin, ne uyanıkken türkü söylettiğin var. Ne kırlarda çiçek topluyor, ne toplanmış çiçekleri kokluyorsun.
Huyun mu değişti, keyfin mi kaçtı, küstün, gücendin mi yoksa?
Ne zamâna iltifâtın, ne devrâna ihtiyâcın kaldı. Ne bir zevke el ettiğin, ne kimseyi özlediğin var.
Ah haklısın, haklısın, hem de ne haklı...
Huyunu çevirdik, keyfini bozduk, küstürdük, gücendirdik, kaçırdık elden.
Ne hazin ki senden sonra, dünya düzenini bozmadı. Gene güldü, gene söyledi, gene çaldı, gene çağırdı. Ama bir garip var ki, onun dünyâsı feleklerden silindi. Ne yer denecek yeri, ne gök denecek göğü kaldı. Kabûl olmuş bir duâ gibi sâde çağırışlarını duydu, sâde ona icâbet eder oldu.

**

Sen, her devri ile kıvılcım saçan bir bileyi taşı gibi, bin bir acı bin bir ıztırap püsküren aşk çarkında hançerini bileyen ve onu rastgele, ah rastgele kullanansın.

Ama gene sen, doğruya doğru demeyi de bilen, hakikatle mağlûp olmakta hoşluk bulansın. Yalvarırım; bir an, bilmezliği, anlamazlığı ko da beni dinle.

Sanki bütün bir ömür seni görmemiş gibiyim. Bunu bildiğini biliyorsam da tekrârımı hoş gör. Dileğimin yerine gelmeyeceğini de bildiğim halde, ne yapayım, gene de hararetten yanan bir hasta gibi: Su, su!

diye inliyorum.

Biliyorsun değil mi?

Şu sensiz günlerin ne kadar, âh, ne kadar uzadığını biliyorsun değil mi?

Sabah olsa da ya sen bana gelsen, ya da ben sana gitsem...

Eğer güneş, hasretimi bilse, yemîn ederim ki vakitsiz doğar.

Allah'ım!
Dayanamayacağım, dayanamayacağım artık...
Sabaha yıllar var. Beni güneş etmez misin ki şu gecenin içinden, beklenmedik bir saatte doğayım?
Doğayım da aramıza gerilen o simsiyah geceyi parça parça edeyim.
**

Affet beni, ey uğrunda ölümlere kanamadığım, affet!

Seni artık bir dîvâne, bir çılgın gibi çağırmayacağım. Gelmediğin zamanları hesap edip, adetlerin korkunç boğultusuna gömülmeyeceğim, ¡ster gel, ister gelme. Gelsen de, gelmesen de olan olmuş bana.

Kıyabilsem, billâh seni suçlardım. Ne diye şu garip dünyâya gelip sükûnumu bozdun?
inkâr edemem. Aldınsa da verdin. Keyfimi rahatımı altüst ettinse de bir sihirli taht düzüp, bu şenindir, diyerek kolumdan çekip üstüne oturttun. Ne ki ıztırâbı da taç yapıp, gene kendi elinle başıma koyan sen oldun. Saltanatım, hükümranlığım eşsiz de olsa, bilmez misin ki, buyruğu da, devleti de koyup bu cihânın dışına yol bulmak tek kârımdır benim.
**

Yanan mumun alevi içinde bir siyah nokta vardır. O nur, bu küçücük zulmet köşesinden doğar. Biliyorum. Biliyorum ki benim aydınlığım da karanlığım da bunun gibi can cana, iç içe berâber yanar durur. Ben, bütün azamet ve ihtişâmı ile parlayan bu şavkın zulmetinden kaçan değilim. Ama zaman zaman dayanamaz olur da, hırçınlık edersem darılmak neden?
Nihâyet alnıma beşeriyet damgasını vuran, sırtıma şu vücut kaftanını giydiren kimdir Allah'ım?

**

Kime gideyim, kime gideyim, bir çift sözüm var kime ideyim?
Sen gidicek kimsesizim; bu dünyâda ben nideyim, ben nideyim, ben nideyim?
Kimim, kimsem?
Söyle bana, kime gideyim?
Ben nideyim, ben nideyim?
Derd-i d âğı m kime diyeyim?
Sensiz kalmış cihân içre, ömrü günü ben nideyim, ben nideyim, ben nideyim?

**

Kuş olsam uçar mıyım?

Kervan olsam geçer miyim, dost ilinden, ilinden?

Yel olsam eser miyim, sel olsam akar mıyım, yâr ilinden, ilinden?

Kul olsam, kulak olsam, el pençe durak olsam...

Boyun büksem, can oynasam, bir kelâmcık duyar mıyım, yâr dilinden, dilinden?

Hey zemâne zemâne!
.. Su gibi akışım yok, gün gibi yakışım yok.
Can versem aşar mıyım, dost ilinden, ilinden?

**

Çin'deyim, Hint'teyim, her yerdeyim ben. Ölenle ölürüm, kalanla kalır. Ağlayana yüzüm yok, gülenleyim ben. Darağacında katilleyim. Mahkemede mücrimle. Kendim de şaşarım, kaç parçayım ben?

Şahbaz gibi bulut deler, kötürümle sürünürüm. Bir âşıkın göz yaşında, yanındayım ben.

Şebnem şebnem asılırım günlere gecelere...

İplik iplik dolanırım seslere hecelere...

Zaman içre durağım yok, mekânsızım ben.
Hod müşkülüm. Kadîm'denim, bilmeceyim ben. Melek, şeytan, âciz kalmış, bilememiş, çözülmedik bilinmedik muammayım ben...

**

His şekillenip kelâm olsun. Arzu çâk olup merâm olsun. Hasret dile gelsin, figân olsun. Yâr süngü takınsın, kan kıtâl olsun.

Gönlümden acep neyi anlatır?
Zaafım şahlansın, misilsiz güç olsun. Kudretim kükresin, bir âfet olsun. Yüreğim yarılsın, sırları fâş olsun.

Gönlümden acep neyi anlatır?
..
**

Kan kırmızı sehere yüz vermedim. Sırma renkli güneşe: Gel evime!
demedim. Saz benizli mehtâba hiç de gönül çekmedim. Seni gördüm, seni sevdim, sana taptım ey gönlümün perisi!
Doldum ama taşmadım, taşdımsa da coşmadım, cilve işve kör düğümmüş, sıkıştırdım açmadım.
Zemin âşık, zaman âşık, ben âşık...
Yola düştüm yaralandım. Sana vardım, sende kaldım, ey gönlümün perisi!

**

Yarım kaldı, yarım kaldı...

Gene destan yarım kaldı...

Dünya dünya olacaktan, sen söyledin, ben dinledim; ben söyledim, sen dinledin, biter sandım, bitirmedin, yeter sandım, yetirmedin. Kâh söyledin, kâhi sustun. Ne yaptıysan bitirmedin.

Kasdın buydu tâ ezelden...
ey destancı, yarım kaldı, gene destan yarım kaldı.
**

Hüzün kapımı çaldı. Vuruşundan tanıdım. Kim o, demeye kalmadan itip içeri girdi.
Kızdım. Nedir bu destursuz geliş?
dedim. Kahkahalarla gülmeye başladı.
Hakkı da var ya...
Kendi çatısı altına izinle gireni de kim görmüş?

**

Bir konuğum var: Adı ruh. Sıkıldı artık bu evden. Geldiği yere gitmek istiyor. Neden izin vermiyorsun?

Mekânını özledi diyorum sana...

Yolcu yolunda gerek. Bırak, bırak ki gitsin artık...

**

Buçuk gün gelir; ahvâlim sorar, hâlim arar, dermânım olurdun.
Nittim sana ki, kaçtın bu ilden?
..

Zaman tezgâhında berâberce bez çözer; elvan elvan, top top canfes, dîbâ dokurduk. Ömrünün bütün yükünü ömrümün sırtına koyup: Vedâ!
diyeli beri, dâne misâli ezilip un-ufak oldum.
Acep gene, bir gün gelir, ahvâlim sorup hâlim arar, dermânım olur musun?
Ne günâh ettim ki bilmem, kaçtın bu ilden?

Tezgâhını boş komak, koyup da utandırmak ne haddim?
İşte, bıraktığın yerdeyim; eğiriyor, büküyor, çözüp dokuyorum. Âlem halkı, gene önümde kelep kelep iplik görmede. Gene elim oynuyor. Bindallılar, mor atlaslar da eksik değil...

.

Ama bir çıkrığım daha var ki gizlice zâmânı sarıyor, tez bitsin, tez tükensin, göçmeklik günü

tez gelsin diye durmadan çeviriyor, çeviriyorum. Olur da buçuk gün ben sana koşar, ahvâlim anlatır, hâlim söyler, derman dilerim diye...
Ey benim ustam, ey hünerlim!
Yoksa tezgâh başında sıktım mı seni?
Eğri mi dokudum, yanlış mı büktüm, kemlik mi ettim?
Nittim \ neyledim ki kaçtın bu ilden?

**

Kuş cıvıltısından, nalın şakırtısından, bilezik çıngırtısından, yaprak hışırtısından sesler topladım; bir kız onları iplik iplik tarayıp eğirecek, sonra da senin güzel boynuna şal dokuyacak.

Ak sümbülden, gök lâleden, yâseminden, menekşeden kokular topladım; bir kız onları kat kat dürüp, güzel başına yastık yapacak.

Ağaçlardan çayırlardan, tepelerden bayırlardan renkler topladım; başka bir kız da onları kesecek, biçecek, o eşsiz vücûduna libas dikecek.

Ey varımı yoğumu paylaşmaya doyamadığtm!
Dahası var; gözlerden gönüllerden, visallerden firaklerden, yığın yığın sevdâ topladım; bir kız da onları karıp karıştıracak ve sana görülmedik duyulmadık bir taht düzecek...

**

Neden geceleri gelirsin?
dediler.
Tenhâlığa fırsat bulmak için, peşimden ayrılmayan gölgemden dahi ırak olmak için...
dedim.
Neden bir haldaşın yok; neden kimseleri istemezsin?
dediler.
Yüreğimdeki dertle baş başa kalmak için...
Belki, dertten de özge bir dert ile halvet olmak için...
dedim.
Neden hikâyeni parmağına dolayan dünyâya kızıp küsmezsin?
dediler.
Beni bırakıp sergüzeştimin eteğine asılsınlar, dedikodu çalılığının dikenlerine takılıp da beni unutsunlar için...
dedim.
Neden, küheylân çatlatan sipâhîler gibi koşar durursun?
dediler.
Gönlüm ezelle yaşıttır. Ondan geri kalmamak için.
O zaman bu zaman, tozu dumana katarak peşim sıra koşanı, yalnız bırakmamak için...
dedim.

**

Gün çıkrıktan sağılır gibi açılıp uzasın da, zihnime dolan mânâlar yumak yumak çözülüp dünyâya akmasın olur mu?

Sabah rüzgârı, gözlerini ovuşturan uyku sersemi kırları sarsıp kendine getirsin de, içimde esen fırtınalar, dalımı budağımı kırıp koparmasın olur mu?

Fecrin parmağı ufuklarda meşalesini yaksın da, gönlümde söken şafak, gizlimi âşikârımı ele güne fâşetmesin olur mu?

**

Hem Çinliyim, hem Hintliyim; Türk elinden, Acem'denim...
Rûmî demiş zaman bana, Frengistan memleketim. Aşîreti, göçebeyi nice eyyam gezen benim.
Yedi iklîme serpilmişim. Îsâ, Mûsâ kadîm dostum. Müslümânım tevhittenim.

**

Hasret bir han; ben hancıyım. Hasret bir yol; ben yolcuyum. Hasret kalem; bense yazı. Hasret mizan; bense mahşer.

Hasret bir saz; ben bin nağme. Hasret çile; bense derviş. Hasret çarmıh; ben bir mahkûm. Hasret kılıç, bense şehit.

Hasret deryâ, ben bin dalga...
Yüzer yüzer yüzücüyüm. Hasret sırat, ben bir yolcu. Geçer, geçer, geçiciyim.
**
Bir canımı bin parçaya doğrayan, bir parçamla bin bir tezgâh dokuyan yanıma geldi; yanıma geldi.
Selâm verdim, selâm aldı; yer gösterdim, duymazlandı. Adım adım yanıma geldi. Gelme...
dedim; gene geldi.
Sorup suâl eylemedim; kasdı nedir bilemedim; dileğini sezemedim; yanıma geldi; yanıma geldi.
Kurbânınım, söyle...
dedim. Gülümsedi, baş çevirdi. Biraz daha yanıma geldi.
Niçin gelir bu tasasız?
Öldüre mi, ya güldüre?
İkisi bir zâti...
dedim.
Fikri zikri taşra sürdüm. Düşünceyi saldım yele...
Azcık daha yanıma geldi. Yanıma derken canıma geldi.
**

Bir sel var içimde, ona yatak istiyorum.

Bir ankâ var içimde, ona kanat istiyorum.

Bir mahşer var içimde, ona mîzan istiyorum.

Bir dünya var içimde, ona nizam istiyorum.

Bir kavga var içimde, ona karar istiyorum.

Bir mecnun var içimde, ona zincir istiyorum.

Bir mîras var içimde, ona vâris istiyorum.
Bilmiyorum ne var içimde?
Sel gelir sel alır, yel gelir yel alır, el gelir el alır. Sağarlar açarlar, çalarlar, kaçarlar. Gene de dolar, gene de taşar.
Bir defîne var içimde, ona yağma istiyorum.
**
Seferim var, seferim var...
Dıştan içe seferim var.
Bir eyyam gideyim, cihandan göçeyim, candan geçeyim...
Seferim var, seferim var...
Yanıma yanaşma, derdime sataşma; sorma hâlimi, bilen bir Allah...
Seferim var, seferim var...
Bırak gideyim, gideyim, kendimi geçeyim; tâ yanına varınca, kapına ulaşınca...
Seferim var, seferim var...
Dur deme duramaz oldum; dünyâya sığamaz oldum. Yıldız yıldız atlayım, yeri göğü aşayım, sen önüme düşeli, önü ardı olmayan, seferim var, seferim
**
Kaybım var Hak dostları, kaybım var.
Akçe mi, mücevher mi?

Senet sepet, hazîne mi?

Sırça saray, defîne mi?

Kaybım var Hak dostları, kaybım var.
Kimyâ, simyâ, sihir bilmem. Bilmediğim daha neler...

Adak, nezir, duâm da yok.

Çaresizim. Siz arayın, siz yalvarın, siz dileyin. Avuç açın, boyun bükün.

Kaybım var Hak dostları, kaybım var. Ben kendimi kaybeyledim. Gezin tozun soruşturun. Dağı taşı arşınlayın, yeri göğü karışlayın.

Beni bulun, beni bulun...
Beni bana kavuşturun.

**

Nedir bu titreyiş, bu ihtizaz, bu çırpınış?
Şevk olası mı, aşk olası mı?
Bilmiyorum nedir bu?
Yüze çıkası değil...
Veled-i kalb diyorlar; esah mı acep?
Rast mı, doğru mu?
Aşksa da, şevkse de, veled-i kalbse de, taşsın gönlümden, dolsun dünyâya.
Bu arzu, bu ezgi, bu hicran, ihtizaz, sûret bağlasın, şekle bürünsün, göç etsin benden, aksın cihâna.
Bilmiyorum nedir, nedir bu ihtizaz?
Şevk olası mı, aşk olası mı?
Veled-i kalb diyorlar, desinler elhak. Günlerden bir gün de, taşıp doğası mı?
Doğup da söz olası, saz olası mı?

**

Derdim var Allah'ım, derdim var. Nideyim, nişleyim bu derdi?

Suya verdim, su almadı, göğe verdim, gök almadı. Yere verdim, yer almadı. Ele verdim, sele verdim...

Pulluk pulluk, döküm saçım...

Dağ almadı, taş almadı.

Akıtmalı ata binsem, cihanları gezip dönsem...
Yele, sele selâm versem, yılan kaymaz, kervan aşmaz bayır çayır koşup geçsem...
Kanatlansam göğe çıksam, bulut bulut boyun büksem, yıldız yıldız yüzüm sürsem, alın!
desem, bir el atıp alırlar mı?
Bakın!
desem, bir göz atıp bakarlar mı?

**

Canım cihâna serpildi, topla beni kıvam gerek...
Ben esîrim baştan beru, âza t değil, zindan gerek...
Günahkârım, rahmet nerde?
Rahmet bana yüzün gerek. Ben deliyim, deli deli, zincir gerek, zincir gerek...
Ben coşmuşum sel misâli, misal bana yüzün gerek...
Ben suretim, mânâ hani?
Ben mânâyım sûret gerek...
Vakit geldi, vakit geldi, bu dünyâdan geçmek geldi...
Fermanı yaz, güzel ellim, geri dönmez izin gerek!
..

**

İliğine kadar titreyen gecenin kulağına eğildim:

Korkar mısın, üşür müsün, kaçan ne ürperirsin?

dedim.

Sustu...
Yapraklarda yumak yumak yuvarlanan güneşin kulağına eğildim:

Ne bu telâş, bu saklanış?

Bir özge tasan mı var?

dedim.

O da sustu.
Murâkabeye varmış, soluğu kesilmiş denizin kulağına yanaştım.

Daha sormadan baş çevirdi, dudak bağladı, sükût etti.

Ayıplanmaz korkarlar elbet. Korku ne çok bu dünyâda:

Ateş âfet, çile mihnet, dağ dağ olmuş...

Küme küme, öbek öbek...

Korkanlardan bir korkan da benim işte. Korkuyorum: Anlamazdan, hasret, hicran tanımazdan, omuz silken, dudak büken, gülüp geçen, aşk çekmemiş bîçâreden, zâri zâri korkmaktayım, korkuyorum.

**

Münâdî bağırttım, cihânı çağırttım, arattım, tarattım, yalvarttım, yakarttım, gelmedi, gelmedi, giden gelmedi.

Savulun savulun, bir de ben arayım...

Günahtan gideyim, sevaptan gideyim, îmandan gideyim, inkârdan gideyim...

Göğü eğeyim, yeri deleyim...

desturlu gideyim, destursuz gideyim, gideyim, gideyim, ona gideyim.

Yerlerin altında Kaf'ların ardında, zeminde zamanda, şu koca devranda savulun savulun kendim arayım.

Kendim arayım, kendim bulayım...

Otlağı olayım, durağı olayım, uğrağı olayım, konağı olayım...

Hiçbiri olmazsam yalvarın dostlar, yalvarın, yalvarın, kurbânı olayım.

Kaynak: Sâmiha AYVERDİ, Hancı, Kubbealtı, 4. Baskı 2011, İstanbul

YORGUNLUK ÜZERİNE DENEME

Ve duasından kalktığı zaman, şakirtlere geldi, onları kederden uyumakta buldu

Luka'ya göre İncil 22,45

Eskiden yalnızca korkulacak yorgunluklar tanırdım.

Ne zaman, eskiden ?

Çocukken, üniversite çağı denilen zamanda, ilk aşk yıllarında bile, hatta tam da o zamanlar. Bir gece ayini sırasında, kalabalık, göz kamaştıracak denli aydınlatılmış ve tanıdık noel şarkılarıyla çınlayan köy kilisesinde çocuk, beraberindekilerin ortasında çuha ve mum kokularıyla sarmalanmış oturuyordu ve bir acının şiddetiyle yakalandı yorgunluğa.

Nasıl bir acı ?

Tıpkı hastalıklara "iğrenç" ya da "korkunç" denildiği gibi, bu yorgunluk da iğrenç ve korkunç bir acıydı; çarpıtan bir acı. Hem çevreyi -kilisedekileri, çuha ve keçeden dikilip, daracık bir yere tıkıştırılmış bez bebeklere, belirsiz bir uzaklıkta parlayıp sönen tüm şatafatıyla sunağı, işkencecilerin karmakarışık ayinleri ve büyüleriyle dolu bir işkence odağına çeviriyordu hem de yorgunluk hastasının kendisini çarpıtıyordu; onu fil kafalı, grotesk bir biçime dönüştürerek: bir fil gibi ağır, kurugözlü, kabarık derili. Yorgunluk yüzünden dünyanın, bu örnekte kış dünyasının, dokusundan, kar havasından, ıssızlığından, sözgelimi o kızak kaydırmaları sırasındaki ıssızlıktan yoksun kalırdı çocuk. Geceleri diğer çocuklar birer birer evlerine girip gözden kaybolduklarında, yıldızların altında bir başına, büyülenmişçesine kızak kaydırırken tüm varlığıyla oradaydı: sessizlikte, esip geçmede, buz tutmuş yolların maviliğinde -böylesi hoş soğuklar için, "çekici" denirdi. Ama şimdi orada, kilisede Demirden Bakire tarafından sarılır gibi, yorgunluk tarafından sarılmış olan onun soğuğu duyumsayışı tümüyle farklıydı ve O, çocuk, yani ben ayinin ortasında eve gitmek için yalvarırdım. Eve gitmek, her şeyden önce "dışarıya" demekti ve bu beraberindekilere, yöre sakinleriyle birlikte geçirecekleri göreneklerin yitişiyle zaten giderek seyrelmiş olan cemaat saatlerini zehir ederdi (yine).

Neden suçluyorsun kendini (yine) ?

Çünkü o zamanların yorgunluğu zaten bir suçluluk duygusuyla içiçe geçmişti, suçluluk duygusu tarafından daha da güçlendirilir, akut bir ağrıya çevrilirdi hatta. Herkesin içinde beceremedin yine: Üstelik şakaklarda çelik bir cendere, üstelik kalpten kan çekilir gibi; bundan onlarca yıl sonra bile o yorgunluklardan ötürü duyduğum ani utanç yinelenir; ancak gariptir, çevremdekiler sonraları pek çok şeyi başıma kakmışlardır da, o yorgunluğu asla...

Üniversite yıllarının yorgunluklarına benziyor muydu bu?

Hayır. Artık suçluluk duygusu yoktu. Dersliklerdeki yorgunluk, geçip giden saatlerle birlikte beni, tersine, dikkafalı veya isyankâr yapardı hatta. Genelde havasızlık ve yüzlerce öğrencinin biraraya tıkıştırılmışlığından çok dersi verenin, kendi konusu olması gereken konuya karşı kayıtsızlığındandı bu. Üniversitenin o profesörleri ve doçentleri kadar, konularından heyecan duymayan insanları bir daha hiç görmedim; herkes hatta hiç de *kendilerini* ilgilendirmeyen evrakları karıştıran banka memurları, tepedeki güneşle aşağıdaki katran dumanı arasındaki

ısıda çalışan asfalt işçileri bile daha canlı bir izlenim verirdi. Sesleri, söylediklerinden ötürü asla (iyi öğretmenlerin kendi konuları karşısında kapıldıkları türden) bir şaşkınlık, hayranlık, ilgi, kendine-soruş, saygı, öfke, hiddet, kendi -de bilemeyiş titreşimine kapılmayan, samanla doldurulmuş unvan sahipleri gibi, tekdüze bir sesle durmaksızın vızıldarlar, vurgularlar, kurulmuşçasına konuşurlardı -tabii bir Homer'in göğüs sesiyle değil, sınavı anıştıran bir sesle-, olsa olsa aralara yavan bir espri ya da anlayanlara yöneltilmiş kötücül bir ima sıkıştırarak. Bu sırada dışarıda, pencerenin önü yeşerir ve mavilenir ve ardından kararırdı; ta ki öğrencinin yorgunluğu isteksizliğe, isteksizlik düşmanca duygulara dönüşene dek. Yine çocukluktaki gibi, o "Dışarıya! Hepinizden uzağa!" Ama nereye? Eskiden olduğu gibi, eve mi? Ama şimdi üniversite yıllarında, orada, o kiralık odada farklı, aile evinden tanınmayan yeni tür bir yorgunluktan korkulurdu: kentin kıyısında, yalnız bir odada yorgunluk; "yalnız-yorgunluğu".

Ama bunda korkulacak ne var dı ki?

Odada, iskemle ve masanın yanı başında, yatak durmuyor muydu?

Kaçış olarak uykunun sözü bile olamazdı: Birincisi bu tür yorgunluk, insanın parmağını oynatmasına, hatta gözlerini kırpıştırmasına bile olanak tanımayan bir felç durumuna sokardı. Soluma bile tıkanmış gibiydi, öyle ki insan kendini ta içine dek donmuş, bir yorgunluk anıtı gibi hissederdi; ve yatağa doğru adımlar bir kez başarılsa bile, kısacık, baygınlığı andıran, geçiştirilmiş uykunun ardından -uyku duyumu değildi bu- insanı ayıltan ilk dönüşle birlikte uykusuzluğun içine düşülürdü; çoğunlukla geceler boyunca, çünkü bir odada yalnız başınayken yorgunluk daima öğle üzerinin geç saatlerinde ya da akşamın ilk saatlerinde, bastıran karanlıkla birlikte çıkagelirdi. Başkaları uykusuzluğu yeterince anlattılar: **Uykusuzluğun, sonunda dünyanın algılanışını bile nasıl belirlediğini, uykusuz insanın varoluşu, en iyi olasılıkla, salt bir mutsuzluk, her davranışı anlamsız, her aşkı gülünç görebileceğini, şafağın çiğ ışıklarına dek nasıl öylece yattığını anlattılar. O şafak ki, ona uykusuzluk cehennemindeki kendi yalnızlığının da ötesinde yolunu şaşırmış, yanlış gezegene savrulmuş tüm insanlığın cehennemi gibi görünür.»**. Uykusuz insanların dünyasında ben de bulundum (zaman zaman hâlâ oradayım). İlkbahar arifesinde, henüz karanlıktaki ilk kuşlar çoğunlukla nasıl paskalyaya özgüdürler -ancak şimdi tiz çığlıkları içeriye, hücre yatağına dolarken nasıl da alaycılar, **"yi-ne-uy-ku-suz-bir-ge-ce".** En uzaktakileri bile rahatça duyulabilen kilise çanlarının, her çeyrek saatte bir, yine berbat bir günün habercisi gibi çalışı. Kıpırtısızlığın ortasında, birbirlerinin üzerine saldıran iki erkek kedinin, dünyamızın merkezindeki canavarlığın çığırtkanları gibi, tıslayıp cıyaklamaları. Sanki uykusuz insanın tam tepesinde seri üretim yapan bir makina, bir düğmeye basılarak çalıştırılmış gibi, yine kıpırtısız bir havada ansızın başlayan, bir kadının sözümona şehvet dolu inilti ya da çığlıkları, tüm sevgi maskelerimizin birdenbire düşürülüşü ve paniğe kapılmış bencilliğin yeniden ortaya çıkışı (artık çiftler birbirlerini değil, bir kez daha, yalnızca kendilerini severler, çığlık çığlığa) ve bayağılık gibidir. Uykusuzluğun epizodik [bölümlerden oluşmuş, aralıklı, olaylı] ruh halleri -Tabii müzmin uykusuza bu ruh halleri değişmez gibi görünürler, en azından uykusuzların anlattıklarından anladığım kadarıyla, kendilerini birer kural gibi kabul ettirirler.

Ama kronik bir uykusuz olmayan sen: uykusuzluğun dünyasını mı anlatmak niyetindesin, yoksa yorgunluğunkini mi?

Uykusuzluğun üzerinden geçen doğal yol üzerinden yorgunluğunkini. Ya da daha doğrusu, çoğulu: Farklı yorgunlukların farklı dünyalarını anlatmak istiyorum. -Sözgelimi bir kadınla birlikteyken ortaya çıkan yorgunluk bir zamanlar nasıl da korkutucuydu. Hayır, ortaya çıkmazdı bu yorgunluk, oluşurdu, fiziksel bir süreç gibi: bölünme olarak. Ve asla yalnızca beni değil, aynı zamanda kadını da etkilerdi hep, sanki birden dönen hava gibi dışarıdan, atmosferden, uzaydan gelirdi. Orada yatar, ayakta durur ya da otururduk; neredeyse doğal olarak bir arada ve kısacık bir an içinde birbirimizden koparak. Böyle bir an daima bir korku, hatta bazen bir dehşet anıydı, bir düşüş gibi. "Dur! Hayır! Olamaz!" Ancak hiçbir şeyin yararı yoktu; ikisi de önlenemez bir biçimde birbirlerinden uzağa düşmekteydiler; her biri, son derecede kendine özgü yorgunluklarının içine; bizim yorgunluğumuz değil, benimki burada, seninki orada. Bu durumda yorgunluk, duygusuzluğun ya da yabancılığın bir başka adı olabilir -ancak çevresine etkiyen basınç açısından soruna uygun sözcük buydu. Olayın yeri, örneğin büyük, havalandırmalı bir sinema salonu olsa bile ortalık ısınır ve daralırdı. Koltuk sıraları çarpılırdı. Beyaz perdedeki renkler sararır ve ardından solardı. Birbirimize yanlışlıkla dokunacak olsak, ellerimiz karşı elektrik kutbunca çarpılmış gibi, seğirerek kaçarlardı birbirlerinden."... günü, öğle üzerinin ilerleyen saatlerinde, bulutsuz gökyüzünden **Apollo Sineması** üzerine bir yorgunluk afeti çöktü. Henüz omuz omuza oturmaktayken, yorgunluk basıncının dalgaları tarafından birbirlerinden uzağa fırlatılan ve ***Aşka Dair*** adını taşıyan filmin sonunda, diğerine bakmadan ve bir söz söylemeden sonsuza dek ayrı yollara giden genç bir çift bu afetin kurbanı oldu." Evet, böylesi bölen yorgunluklar insanı her zaman bakışsızlık ve dilsizlikle çarpardı; ona "senden yoruldum" demeyi asla beceremezdim, basit bir "yorgunum" demeyi bile (ki bu, ortak çığlığımız olarak bizi belki de tekil cehennemlerimizden kurtarabilirdi): Böyle yorgunluklar konuşma yetimizi, ruhumuzu yakıp kavururlardı. Ardından ayrı yollara gitmeyi gerçekten de becerebilseydik bari! Ama hayır, o yorgunluklar, içte bölünmüşleri, bedenleriyle bir arada kalmaya zorlardı. Bu sırada her ikisi de, yorgunluk cini tarafından çarpılmış, bizzat korkulası hale gelirlerdi.

Korkmak mı ?

Kimden ?

Her biri, diğerinden. Dilsiz kalmak zorundaki bu tür yorgunluk şiddete zorlardı. Belki de bu şiddet kendini, ötekini çarpıtan bir bakışta dışa vururdu yalnızca; salt bir kişi olarak değil, aynı zamanda *öteki cinsiyet* olarak da çarpıtan: şu içselleşmiş kadınca yürüyüşle, şu iflah olmaz erkek pozlarıyla iğrenç ve gülünç, kadınlar ya da erkekler takımı. Veya şiddet örtük bir biçimde gerçekleşirdi, üçüncü bir şeye yönelerek, bir sineği ilgisiz bir tavırla ezerek, bir çiçeği dalgın bir tavırla yolarak. İnsanın kendi canını yaktığı da olurdu, kadın parmak uçlarını kemirirken, adam elini bir ateşe sokarken, kendi suratını yumruklarken, kadın, tıpkı bir küçük çocuk gibi, ama onun koruyucu yastıklarından da yoksun, kendini dümdüz yere fırlatırken. Bazen böylesi bir yorgun beraberindeki tutsağa, erkek ya da kadın düşmanına, bedensel olarak da saldırırdı, onu yolundan temizlemek isterdi, dili dolaşarak haykırılan hakaretlerle kendini ondan kurtarmayı denerdi. Çift-yorgunluğunun bu şiddeti, her şeye karşın o yorgunluktan çıkmanın tek yoluydu yine de; çünkü genellikle en azından ayrılmayı becerirlerdi ardından. Ya da yorgunluk yerini, insanın yeniden hava alabildiği ve düşünebildiği bir bitkinliğe bırakırdı. Biri belki her şeye rağmen ötekine dönerdi ve henüz olup bitmiş şeyler tarafından iliklerine dek ürpererek, olanı kavramaktan aciz, hayretle birbirlerine bakarlardı. Buradan, ötekine bir bakış doğabilirdi yeniden, ancak yepyeni

gözlerle: **"Neydi başımıza gelen, sinemada, sokakta, köprüde ?"** (Bunu dile getirecek ses de yeniden bulunurdu, ansızın bir ağızdan ya da genç kadın için genç adam tarafından ya da tersi). Bu bakımdan, iki genç insanın uğratıldıkları böylesi bir yorgunluk, bir dönüşüm anlamını bile taşıyabilirdi: başlangıcın kaygısız tutkunluğundan ciddiyete. Ötekini biraz önce yapmış olduklarından ötürü suçlamak kimsenin aklına gelmezdi; tersine bu, kadın ve erkeğin birlikteliklerindeki bir şartın beraberce farkına varıştı. Eskiden sözgelimi" ilk günahın bir kalıtı" diye adlandırılan, bugünlerdeyse nasıl adlandırıldığını bilmediğim bir şart. Bu yorgunluktan her ikisi de sıyrılabilirse, bunun bilgisiyle, tıpkı bir felaketten kurtulmuş biricik iki insan gibi, bundan böyle hayat boyu -inşallah !birbirlerine ait olurlar ve böyle bir yorgunluk bir daha asla başlarına gelmezdi, inşallah. Ve birlikte mutlu ve hoşnut yaşarlardı, ta ki başka bir şey -o yorgunluğa göre çok daha az bilmecemsi, çok daha az korkulası, çok daha az şaşılası bir şey aralarına girene dek: Gündelik şeyler, ıvır zıvır, alışkanlıklar.

Ama bölen yorgunluklar yalnızca kadın ve erkek arasında mı var; aynı biçimde dostlar arasında da yok mu?

Hayır. Yorgunluğu bir dostumun yanında duyduğum sürece, bu kesinlikle bir felaket olmazdı. Şeylerin gidişatı olarak yaşardım bunu. Sonuçta sınırlı bir süre için beraberdik ve bu sürenin ardından herkes kendi yoluna gidecekti, yavan bir saatin ardından bile, dostluğun bilinciyle. Dostlar arasındaki yorgunluklar tehlikesizdiler, genç ve üstelik çoğunlukla uzun süredir bir arada olmayan çiftler arasında ise, tersine bir tehlike. Dostluklardakinden farklı olarak aşkta -bu tüm ve tam olma duygusunu başka nasıl adlandırmalı?

Yorgunluğun patlak verişiyle, ansızın her şey sallantıya düşerdi. Büyüden çıkış. Bir darbeyle ötekinin suretinden tüm hatlar kaybolurdu; erkek, kadın bir dehşet saniyesi içinde resim vermez olurdu artık; bir saniye öncesinin sureti salt bir serapmış: Kısacık bir an içinde iki insanın arasındaki her şey bitebilirdi böylece -ve en ürkütücüsü de, böylelikle insanın kendisiyle de işi bitmiş gibi görünmesiydi; insan kendini çok çirkin, hatta daha şimdi bir varoluş tarzını birlikte cisimlendirdiği öteki gibi *gereksiz* bulurdu ("tek beden, tek ruh"); kendisinin de, lanetlenmiş karşıtı gibi, derhal ortadan kaldırılmasını ya da bertaraf edilmesini isterdi; insanın çevresini kuşatan şeyler bile dağılıp beyhudeleşirlerdi ("nasıl da yorgun ve harap, geçip gidiyor banliyö treni" -bir dostumun yazdığı dizenin anısı): O çift-yorgunluklarının yayılıp dal budak salması tehlikesi de vardı, tek bir bireyin ötesinde, evreni, ağaçlardaki halsiz yaprakları, ansızın felç olmuş gibi akan ırmakları, rengi solmuş gökyüzünü de kapsayan bir yaşam yorgunluğu biçiminde. Ama böyle bir şey ancak kadınla erkek birbirleriyle yalnız olduklarında gerçekleştiğinden, geçip giden yıllar içinde ben de uzun süren tüm "başbaşa" durumlarından kaçındım (ki bu da bir çözüm değildi, ya da korkak bir çözümdü).

Şimdi çok farklı bir sorunun zamanı: Bu korkutucu, kötücül yorgunlukları -konunun bir parçası oldukları için yalnızca bir görev bilinciyle ve bundan ötürü de -bana öyle geliyor ki ağır aksak, ayağını sürüyerek, tüm abartılarıyla -zorba yorgunluk öyküsü uydurma değilse bile, en azından abartılmıştı-gönülsüzce anlatmıyor musun?

Bu berbat yorgunluklardan şu ana kadar salt gönülsüzce değil, kalpsizce de söz edildi. (Ve bu, laf olsun diye yapılmışken bir meseleyi eleveren bir söz oyunu değil yalnızca.) Bu kez anlatımımın kalpsizliğini bir hata olarak görmüyorum. (Ayrıca yorgunluk benim konum değil, sorunum -kendime yönelttiğim bir suçlama.) Ve bundan sonrası için de, beni bu denemeyi

yazmaya iten, kötü olmayan, daha güzel ve en güzel yorgunluklar için de aynı ölçüde kalpsiz kalacağım: Olabildiğince kalpsiz bir biçimde, sorunuma ilişkin sahip olduğum resimlerin peşisıra gitmek, ardından her seferinde kendimi kelimenin tam anlamıyla resme yerleştirmek ve bu resmi, tüm titreşim ve kıvrımlarıyla birlikte, dil yardımıyla kuşatmak bana yetmeli. Resimde yer almak (oturmak); bu bana bir duygu olarak bile yetiyor. Eğer denemenin devamı için yorgunluktan bir şey daha isteyebilseydim, bu daha çok bir duyum olurdu: Endülüs sabahlarının bu Mart haftalarına özgü güneşinin ve ilkbahar rüzgarlarının duyumunu parmaklarımın arasında tutabilmek isterdim; daha sonra içerde, odada otururken de, bu muhteşem parmak araları duyumu, molozların arasında yetişen papatyaların o nefis kokulu esintileriyle de güçlenip, iyi yorgunlukları çevreleyen, gelecek cümlelere sinebilsin diye, o cümlelere layık olsun ve her şeyden önce, onları geçmiş cümlelerden daha hafif kılabilsin diye... Ama şimdiden bildiğimi sanıyorum: Yorgunluk zordur; yorgunluk sorunu tüm türleriyle zor kalacaktır. (Yaban papatyalarının esintilerine de, şu hep var olan leş kokusu her seferinde, ve her sabah daha fazla karışıyor; ama ben o kokunun tadını her zamanki meraklısına, kendini leşlerle en iyi biçimde besleyen akbabalara bırakmak istiyorum.) – Öyleyse haydi, yeni bir sabahla birlikte devam; meselenin gerektirdiği gibi, satırların arasında daha çok hava ve ışıkla, ama aynı zamanda, yaşanmış resimlerin dinginliğinin yardımıyla toprağa, sarı-beyaz papatyaların arasından görünen moloza hep yakın kalarak. Eskiden yalnızca korkulacak yorgunluklar tanıdığım tümüyle doğru değil. Çocukluğum zamanında, kırklı yılların sonu, ellili yılların başında harmanın makinayla dövülmesi, henüz bir olaydı. Bu iş ekin daha tarladayken otomatik olarak değil -makinanın bir yanından içeriye atılan başaklar, diğer yanından düşen öğütülmeye hazır çuvallar-, harman zamanı çiftlikten çiftliğe dolaşan, kiralık bir makinanın yardımıyla evde, samanlığın orada yapılırdı. Harman dövme işlemi için gerçek bir yamaklar zincirine gerek duyulurdu ki, bu yamaklardan biri demeti, dışarıda duran, ambara oranla çok büyük ve yükü de çok yüksek olan arabadan aşağıya, sıradakine atardı. İkinci yamak, demeti olabildiğince, yanlış tarafından vermemeye dikkat ederek, kavranamayan başak tarafı önde olacak biçimde içeriye, uğultusuyla bütün ambarı titreten makinanın başındaki asıl kişiye uzatırdı. Demet burada çevrilir ve başak uçlarından dikkatlice dişli silindirlerin arasına sürülürdü -her seferinde büyük bir çatırtı koparararak. Sonra boş saman sapları makinanın arkasından kayarak dökülür ve bir yığın oluşturdukları zaman, sıradaki yamak tarafından çok uzun, tahta bir çatalla yukarıya, zinciri oluşturan son yamaklara doğru kaldırılırdı. Genellikle ambarın çatı aralığında tam mevcuduyla toplanmış köy çocuklarından oluşan bu son yamakların görevi, yükselen saman kuleleriyle birlikte giderek artan bir karanlıkta samanı en kuytu köşelere dek sürüklemek ve son kalan boşluklara tıkıştırıp sıkıştırmaktı. Kapının önünde duran araba, ambardaki durulmayla birlikte hafiflediğini ilan ederek boşalana kadar böyle kesintisiz, hareketlerin hızla içiçe geçtiği, ancak yanlış bir hamle tarafından anında tıkanıp düğümlenen bir akış içinde sürüp giderdi. Harman saatinin sonuna doğru zincirin en sonundaki yamak bile, eğer hâlâ biteviye bir hızla önüne sürülüp duran samana karanlıkta el yordamıyla bir yer bulamazsa, genellikle hiçbir hareket alanı olmadan saman dağlarının arasına sıkışıp kalıyor ve boğulmak üzereyken yerini bırakıp kaçarak akışı bozabiliyordu. Ama harman dövümü bir kez başarıyla tamamlanmış, gürültüsüyle her şeyi bastıran makina -ağızdan kulağa haykırarak bile anlaşmak mümkün değildi durdurulmuşsa: O nasıl bir sessizlikti öyle, yalnızca ambarda değil, tüm ülkede; nasıl bir ışıktı, gözleri kamaştırmadan insanı kucaklayan... Toz bulutları yatışırken titreyen dizlerle yalpalayarak ve sendeleyerek, ki bu biraz da oyundu artık,

dışarıda avluda toplanırdık. Bacaklarımız ve kollarımız çizilmiş; saçlarımızın, el ve ayak parmaklarımızın aralarına başak sapları girmiş olurdu. Ancak bu resimde en kalıcı olan, burun deliklerimizdir: Yalnızca biz çocuklarınkiler değil, erkekler ve kadınlarınkiler de tozdan, kararmakla kalmayıp, simsiyah olurlardı. Öylece otururduk -benim anılarımda hep dışarıda, öğle üzeri güneşin-deve konuşarak ya da susarak bu ortak yorgunluğun tadını çıkarırdık. Bazıları avludaki banka oturmuş, diğerleri arabanın dingiline, ötekiler biraz daha ötede, çamaşırların serildiği otların üzerinde; tüm komşuların, tüm kuşakların bir anlık birliği içinde toplanmış gibiydik gerçekten de. Bir yorgunluk bulutu, uçucu bir yorgunluk bizi birleştirirdi o zamanlar (bir sonraki demet yükü gelene dek). Köyde geçen çocukluğumdan bende, böylesi biz-yorgunluklarına ilişkin daha çok resim vardır.

Geçmiş yüceltilmiyor mu burada?

Eğer yüceltilmeyi başarıyorsa bu geçmiş, o halde benim de buna bir itirazım olmamalı ve ben böyle bir yüceltmeye inanırım. O zamanın kutsal bir zaman olduğunu biliyorum.

Ama senin burada anıştırdığın, toplu el emeğiyle makina başında yalnız çalışma arasındaki karşıtlık salt bir fikir, üstelik haksız bir fikir değil mi?

Anlatıda beni ilgilendiren tam da böylesi bir karşıtlık değil, tersine saf resim; ancak isteğime karşın, kendini dayatan bir karşıtlık varsa eğer, o halde saf resmi anlatmayı başaramamışım demektir ve bundan böyle bir şeyi anlatırken, onu alttan alta başka bir şeye karşı kayırmaktan daha da özenle sakınmalıyım. -Bir şeyi ötekinin zararına betimlemek, yani manikeizmin bu karakteristik özelliği -katıksız iyi, katıksız kötü-, eskiden görüşlerden en fazla arınmış, en hoşgörülü konuşma tarzı olan anlatıya bile hâkim oldu bugünlerde: Size burada iyi bahçıvanları anlatıyorum, ama bunu yalnızca, başka bir yerde kötü avcılardan söz edebilmek için yapıyorum. Oysa durum şu: El emekçilerinin yorgunluklarına ilişkin dokunaklı, anlatılabilir resimlerim var, buna karşılık makina kullanıcılarının yorgunluklarına ilişkin (henüz) yok. O zamanlar, harman sonrasında kendimi birdenbire halk gibi bir şeyin içinde otururken görürdüm, sonraları ülkem Avusturya'da hep arzuladığım ve hasretini hep daha çok duyduğum gibi bir halkın içinde... Yalnız bir bireyin, bir yeniyetmenin uykusunu getirecek "bütün halkların yorgunlukları" değil sözünü ettiğim, İkinci Cumhuriyet'in somut, küçük halkının ideal yorgunluğundan söz ediyorum: İkinci Cumhuriyet'in tüm toplulukları, zümreleri, birlikleri, heyetleri, cemaati, biz köylülerin harman sonrasında oturduğumuz gibi, alnı pak bir yorgunlukla öylece otur salar keşke; ortak yorgunlukları içinde her biri ötekiyle eş, yorgunlukları tarafından birleştirilmiş, daha da önemlisi arındırılmış... Alman işgali altında gizlenerek yaşamak zorunda kalmış bir Fransız dostum, bir Yahudi, kurtuluştan sonra "tüm ülkenin haftalarca ışıdığını" anlatmıştı bir kez, tabii yücelterek, ama o ölçüde de aydınlatarak: Benim Avusturya için kurduğum bir emek-yorgunluğu düşü de buna benzerdi. Ama: Paçasını ucuz kurtarmış bir suçlu, tıpkı bazı ezeli kaçaklar gibi, oturduğu ya da durduğu yerde sık sık uyuklar, çok derin ve gürültüyle uyuduğu da olur, ama o, birleştiren yorgunluklar şöyle dursun, yorgunluğu tanımaz hiç. İçten içe kendisinin bile özlemini çektiği cezaya kavuşmadığı sürece, son hırıltılı nefesini verinceye dek, onu bu dünyadaki hiçbir şey yormayı başaramayacaktır. Ve benim bütün ülkem, sözde önder güçlere varıncaya dek, böylesi yorulmazlarla, her-daim-ayıklarla dolu. *Caymamış* zorbalar ve yukarda betimlelenlerden çok farklı, yaşlandıkları halde yorulmamış, kitle katili, taşralı oğlanlar ve kızların oluşturduğu yamaklarının kaynayan yığını, bir an için bile olsa bir yorgunluk geçidi oluşturacak yerde, arsızca sahneye fırlıyor. Bu yığın, torunlarını şimdiden öncü kollar halinde

eğiten, kendi gibi sonsuza dek asabi bir küçük adamlar neslini ortalığa saçtı bile, öyle ki, bu alçak çoğunluğun içinde azınlıklara, yorgunluk halkının o çok gerekli toplantısı için hiçbir zaman yer olmayacak. Bu devletin tarihinin sonuna dek, bu ülkede herkes kendi yorgunluğuyla yalnız kalacak: Halkımızı ilgilendirdiği kadarıyla bir zamanlar -ne zaman olduğunu söylemem gerekmez-kısacık bir an için gerçekten de inandığım dünyevi adalet, görünüşe bakılırsa yokmuş meğer. Daha doğrusu, böylesi bir dünyevi adaletin hükümleri Avusturya sınırları içinde yürürlüğe girmedi ve o kısacık umudun ardından düşünüyorum ki, hiçbir zaman da girmeyecek. Dünyevi adalet yok. Kabul etmek zorunda kaldım ki, halkımız, tarihin umarsızca düşkün, iflah olmayacak, kefaretini hiçbir zaman ödeyemeyecek, yola getirilemeyecek olan ilk halktır.

Şimdi bu apaçık bir fikir değil mi yalnızca?

Fikir değil, bir resim; çünkü düşündüğümü anında gördüm. Burada görüş olan ve bundan ötürü doğru olmayan şey, belki şu "halk" sözcüğü; çünkü bu resimde göremediğim tam da bir "halktı"; nedametsiz, insanlıktan çıkmış edimlerini kavrayamayacak ve sonsuz döngüye yargılı bir *"yorulmazlar yığını"* göründü bana. Ancak başka resimler derhal karşı çıkarlar buna ve yeniden adalet isterler. Ama bunlar o denli içime işlemiyor, yalnızca yumuşatıyorlar beni. -Atalarım, izlerini sürebildiğim kadarıyla, serilerden, rençberlerden (topraksız küçük çiftçilerden), eğitim görebilmişleriyse yalnızca dülgerlerden oluşuyordu. Benim o yorgunluk halkı olarak hep birarada, sık sık gözümün önüne gelenler de çevredeki o dülgerlerdi. Savaştan sonraki ilk inşa dönemiydi ve çocukların en büyüğü olarak ben, ailenin kadınları, annem, büyük annem ya da yengem tarafından sefertaslarındaki sıcak öğle yemekleriyle çevredeki yeni yapılara gönderilirdim. Ailenin, savaşta ölmemiş tüm erkekleri, bir süre için altmış yaşındaki dedem bile orada diğer dülgerlerle birlikte çatı çatkılarında çalışırlardı. Benim resmimde, yemek vakti kaba inşaatın yanında, kısmen işlenmiş kiriş tahtalarının ya da daha işlenecek, rendelenmiş kütüklerin üzerinde otururlar. Yine o farklı oturuşlar; şapkalarını çıkarmışlardır ve yapışmış saçlarının altından alınları, esmer yüzlerinin tersine, sütbeyazı görünür. Hepsi de ufak tefek, adaleli, buna karşılık zarif ve narin bir izlenim bırakırlar; şiş göbekli bir dülger hiç hatırlamam. Kendini bu yabancı ülke ve köyde genellikle yalnızca, kent görmüşlere özgü bilgiç gevezelikleriyle gösterebilen Alman asıllı üvey babam, o "dülger yamağı" da dahil (nur içinde yatsın), usulca ve suskunluk içinde yemeklerini yerler. Yemekten sonra bir süre daha otururlar; hafif bir yorgunlukla birbirlerine dönerek ve şakasız, küfürsüz, seslerini asla yükseltmeden aileleri hakkında konuşurlar; neredeyse yalnızca bu konuda veya havanın dinginliğine ilişkin hiçbir zaman üçüncü bir konu olmaz giderek öğleden sonraki iş dağıtımına dönüşen bir sohbettir bu. Aralarında bir ustabaşı olduğu halde hiçbirinin önderliği, son sözü söyleme hakkı olmadığı izlenimi kalmış bende; içlerinden hiç kimse ve hiç bir şeyin "hakim" hatta yalnızca "üstün" bile olmaması yorgunluklarının bir parçasıdır. Bununla birlikte, tüm o ağırlaşmış ve iltihaplı gözkapaklarına karşın -bu yorgunluğun özel bir belirtisi zihinleri açıktır: her biri tepeden tırnağa dikkatli ("Al!" -Bir elma atılır"Tuttum!"); canlı (anlatmaya sık sık hepsi bir ağızdan, gayri ihtiyari, damdan düşercesine başlanır: "Savaştan önce, annem henüz hayattayken, bir kez St. Veit hastanesinde ziyaretine gitmiştik, sonra da, gece vakti Trixen vadisinden elli kilometre yürüyerek eve dönmüştük..."). Yorgunluk halkının o kesitine ait resimlerin renk ve biçimleri, iş tulumlarının mavisi, peleseyle kirişlere çarpılan kırmızı çizgiler, kırmızı ve mor renkli, yassı dülger kalemleri, metrenin sarısı, su terazisinin içindeki hava kabarcığının ovalidir.

Şakaklarına yapışmış, terden ıslak saçlar şimdi kurumuştur ve kabarırlar; yeniden giyilmiş şapkalarda hiçbir rozet olmaz, şapkanın bandındaysa kaz tüyü yerine bir kurşun kalem. O zamanlar transistörlü radyo olsaydı bile o inşaatlara giremezdi; en azından bana öyle gelir. Ve yine de o yerlerin kutsallığından gelen müziğe benzer bir şey çalınır sanki kulağıma - duyarlı yorgunluğun müziği. Evet, bir kez daha anlıyorum ki, kutsal bir zaman manzarasıdır o -Kutsal'ın kesitleri. Tabii ki ben bu yorgun halkın -harman makinasının başındakinden farklı olarak-bir parçası değildim ve ona imrenirdim. Ancak sonraları bir yetişkin olarak bir kez bu halkın parçası olabildiğimde, bu yemek taşıyıcısının düşlediğinden çok farklı oldu. Büyükannemin ölümü, büyükbabamın emekliye ayrılışı, tarımın terkiyle birlikte, çiftlikteki çok kuşaklı büyük aile de son buldu -yalnızca bizim çiftlikte de değil üstelik-ve annemle babam kendi evlerini inşa ettiler. En küçük çocuklara varıncaya dek ailedeki herkesin bir biçimde katılmak zorunda kaldığı bu evin inşasında ben de işe koşuldum ve böylece yepyeni bir yorgunluğu tanıdım. Özellikle ilk günlerde, tepeleme yapı taşlarıyla dolu bir el arabasını balçığın üzerine yatırılmış kalasların üzerinden, yokuş yukarıya, kamyonların giremediği inşaata getirmekten ibaret bu işi, artık ortak emeğimiz olarak değil, bir eziyet olarak yaşıyordum. Bu bitip tükenmeyen, insanı soluksuz bırakan, sabahtan akşama dek yinelenen yokuş yukarı itme işinin zahmeti beni öyle güçlü çarpmıştı ki, çevremdeki herhangi bir şeyi görecek halim bile kalmamıştı artık. Yalnızca önüme dikebiliyordum gözlerimi, boz renkli, keskin kenarlı tuğla parçalarına, kalasların üzerinden akan gri çimento ırmaklarına ve özellikle de, çıkıntı ve dönemeçlerinden geçebilmek için el arabasını çoğunlukla hafifçe kaldırmak ya da yana kaydırmak zorunda olduğum, kalastan kalasa geçiş noktalarına. Bu noktalarda yük ve beraberinde ben, sık sık devriliyorduk. O haftalarda angaryanın ya da köle emeğinin ne anlam taşıyabileceğine ilişkin bir fikir edindim. "Dayak yemiş gibiyim", denir halk arasında: Evet, o günlerin sonunda yara bere içinde kalan yalnızca ellerim değildi, ayak parmaklarım da, aralarına sızmış çimentodan yanmış, pelte gibi olduğum yere çökerken (otururken değil) yorgunluktan dayak yemiş gibiydim. Yutkunmaktan aciz, hiçbir yemeği yiyemiyor ve konuşmayı beceremiyordum. Ve belki bu yorgunluğun özel bir belirtisi de, ondan kurtuluş yokmuş gibi görünmesiydi. Gerçi insan neredeyse olduğu yerde sızıp kalıyordu ama, ertesi şafakta, işe başlamadan hemen önce, eskisinden de daha yorgun uyanıyordu; sanki bu hayvanca çalışma, küçücük bile olsa, yaşam belirtisi sayılabilecek herşeyi -sabah ışığının, şakaklardaki rüzgarın duyumu-uzaklaştırıyordu insandan, hem de sonsuza dek; sanki böylesi bir yaşarken ölmüşlüğün sonu hiç gelmeyecekti. Eskiden zorlukların karşısında hemen bir bahane bulur, kaçamak yollarını bilirdim. Oysa şimdi denenmiş yollardan sıvışabilmek için bile -"Ders çalışmam gerek, yatılı sınavına hazırlanmalıyım"; "Size ormanda mantar aramaya gidiyorum "fazlasıyla mecalsizdim. Ve beni canlandırabilen hiçbir cesaret telkini yoktu: Kendi meselem söz konusu olduğu halde -bizim evimiz-bir yabancı işçi yorgunluğu asla yakamı bırakmıyordu; yalnızlaştıran yorgunluk. (Ayrıca, herkesi korkutan böyle işlerden daha bir sürü vardı, su kuyusu kazmak gibi sözgelimi: "Bu iş bir bela, bir lanet!" O ölümcül yorgunluğun giderek insandan uzaklaşması ve yerini dülger yorgunluğuna bırakmasıydı hayret verici olan. Yerini dülger yorgunluğuna bırakması mı? Hayır, sportif bir enerjiye, bir tür zoraki neşeyle gelen, rekabet hırsına bırakırdı yerini.)

Yine başka bir yorgunluk deneyimi de, sonraları, üniversite yıllarında para kazanmak için yapılan vardiyalı çalışmanın yorgunluğuydu. Noel ve paskalyadan hemen önceki haftalarda, sabahın köründen -ilk tramvaya yetişebilmek için saat dörtte kalkar, elimi yüzümü

yıkamadan, evdekileri rahatsız etmemek için odadaki boş bir reçel kavanozuna işerdim-öğle üzerinin ilk saatlerine dek, büyük bir satış mağazasının gönderme servisinde, yukarıda, çatı aralığının yapay ışığında çalışılırdı. Eski kartonları parçalıyor ve bandın bulunduğu yandaki mekanda paketlenen yeni kutular için taban ve destek olmak üzere güçlü bir giyotinle, bu kartonlardan büyük diktörtgenler kesiyordum (sürekli yapıldığında, düşünceleri çağırarak, ama ritmiyle onları çok başıboş bırakmayarak, bana neredeyse iyi bile gelen bir etkinlikti; tıpkı eskiden evde odun kırmak ya da kesmek gibi). Vardiyadan sonra sokaklara çıktığımızda ve herkes kendi yoluna gittiğinde o yeni yorgunluk gelirdi işte. Oracıkta, yorgunluğumun içinde yapayalnız, gözlerimi kırpıştırarak, tozlanmış gözlüklerim, kirlenmiş açık gömlek yakamla tanıdık sokak görüntüsüne ansızın bambaşka gözlerle bakmaya başlardım. Kendimi, dükkânlara, tren istasyonuna, sinemalara, üniversiteye doğru gidenlerle birlikte yürürken görmezdim artık. Uykusuz ve içe kapanık olmadığım, ayık bir yorgunlukla yürüdüğüm halde, toplumdan yalıtılmış bulurdum kendimi ve bu korkunç bir andı; herkesin tersi yönde, yitikliğe doğru giden tek kişiydim. Ardından, yasak bölgelere girer gibi girdiğim öğle üzerinin dersliklerinde o bıkkın sesleri, her zamanki kadar bile dinleyemezdim. Misafir öğrenci gibi bir şey bile olmayan benim için söylenmiyordu orada söylenenler. Her geçen gün, vardiyalı işçilerin küçük, yorgun topluluğunun içinde olmayı daha çok arzulardım ve şimdi, bu resmi izlerken anlıyorum ki, daha o zamanlarda, henüz ondokuz yirmi yaşlarındayken, yazmaya ciddi bir biçimde başlamadan çok önceleri kendimi diğerleri gibi bir öğrenci olarak hissetmez olmuşum ve bu hoş olmayan, daha çok, ezik bir duyguydu.

Hafif romantik bir üslupla anlattığın yorgunluk resimlerini, yalnızca şu senin el emekçilerinden ve yoksul köylülerinden devşirdiğinin, ama ne büyük, ne de küçük burjuvalardan hiç aktarmadığının farkında mısın?

O resmedilebilir yorgunlukları burjuvalarda hiç görmedim ki.

En azından düşlemeyi olsun beceremez misin?

Hayır. **Yorgunluk onlara yakışmaz gibi gelir bana; yorgunluğu bir tür yakışıksız davranış olarak görürler, çıplak ayakla dolaşmak gibi.** Üstelik bir yorgunluk resmi vermeyi beceremez onlar, çünkü etkinlikleri öyle değil. Olsa olsa sonunda, inşallah hepimiz gibi, bir ölüm yorgunluğu gösterebilirler. Aynı biçimde, bir zenginin ya da, Odipus ve Lear gibi tahtını bırakmış kralları bir yana koyarsak, bir erk sahibinin yorgunluğunu da düşleyemem. Hatta günümüzün tamamen otomatikleştirilmiş işletmelerinden, paydos saatinde çıkan yorgun işçiler bile göremiyorum. Gördüğüm, yüzlerindeki zafer ifadesi ve kocaman bebek elleriyle, köşeyi döner dönmez buldukları ilk oyun makinasının kollarına, kayıtsız-zinde tavırlarıyla asılmayı sürdürecek olan kasıntı insanlar. (Şimdi nasıl karşı çıkacağını biliyorum: "Ölçüyü kaçırmaman için, böyle şeyler söylemeden önce senin gerçekten yorulmuş olman gerekirdi." *Ama:* Zaman zaman haksızlık etmem *gerek,* üstelik buna hevesim de var. Ayrıca resimleri izlediğim bu arada kendi sorunuma layık olacak biçimde, bir güzel yoruldum.) Vardiyalı-işçi-yorgunluğu ile karşılaştırılabilecek bir başka yorgunluğu nihayet "yazmaya başladığımda" -bu benim tek olanağımdı-tanıdım, haftalarca, aylarca. Yazmanın ardından kentin sokaklarına çıktığımda kendimi eskiden olduğu gibi, yine oradaki kalabalığa ait görmüyordum. Ancak bu kez eşliğindeki duygu çok farklıydı: Sıradan gündelik yaşama katılan biri olmamak beni hiç rahatsız etmiyordu; tersine yaratım yorgunluğum içinde, bitkinliğin sınırındayken bana enikonu tatlı bir duygu veriyordu bu: Toplum değildi bana kapalı olan, ben topluma, herkese kapalıydım. Sizin eğlentileriniz, şenlikleriniz, kucaklaşmalarınız beni

ne ilgilendirir ? Nasılsa benim için ağaçlar, otlar vardı orada, Robert Mitchum'un yüzündeki anlaşılmaz ifadeyi yalnızca benim için oynadığı beyazperde, Bob Dylan'm yalnızca benim için söylediği "Sad-Eyed Lady of the Lowlands"ini ya da Ray Davies'in kendine ve bana ait "I'm Not Like Everybody Else"ini çalan Jukebox.

Ama böyle yorgunluklar kibre dönüşme tehlikesini taşımıyorlar mıydı?

Evet. Gerçekten de kendimi soğuk, insanlara tepeden bakan bir kibrin içinde yakalıyordum hep, hatta daha da kötüsü, hayatta benimki gibi asil bir yorgunluğu asla veremeyecek olan tüm sıradan mesleklere tepeden bakan bir acıma duygusu içinde. Yazmanın ardından gelen böyle saatlerde dokunulmaz biriydim ben -benim anladığım anlamda dokunulmaz, yani unutulmuş bir köşede bile olsam, deyim yerindeyse, tüm heybetimle kurulurdum; "Dokunma bana!". Ve gururlu yorgun kendine dokunulmasına izin verdiğinde bile sanki dokunulamıyordu ona. Bir açılma olarak, hatta dokunulmanın ve dokunabilmenin doyumu olarak yorgunluğu çok sonraları yaşadım ancak. Yalnızca hayattaki büyük olaylar gibi, çok seyrek oluyordu bu ve uzun süreden beri olmadı, sanki yalnızca varoluşun belirli bir evresinde olanaklıymış ve ondan sonra hep olağanüstü durumlarda, bir savaş, doğal afet ya da başka bir buhran sırasında yinelenirmiş gibi. Bu yorgunluğun bana -hangi yüklemi kullanmalı bu durum için? "bahşedildiği?","düştüğü?" birkaç kez, gerçekten de kişisel bir buhran içindeydim ve bu sırada şansımın yardımıyla benzer bir buhran geçiren bir başkasına rastladım. Ve bu başkası hep bir kadındı. Yalnızca buhran yeterli değildi; henüz üstesinden gelinmiş bir güçlük de gerekiyordu. Kadınla erkeğin saatler süreyle düşlere has böylesi bir çift oluşturabilmeleri için her ikisinin de önce uzun, zorlu bir yolu geride bırakmış olmaları, her ikisine de yabancı üçüncü bir yerde, her türlü yurttan -ya da yurtsamadan-uzakta karşılaşmaları, dahası, kendi ülkeleri de olabilen bir düşman ülkenin ortasında bir tehlikenin veya en azından uzun sürmüş bir karışıklığın beraberce üstesinden gelmiş olmak zorunluluğu neredeyse bir kural gibiydi. O yorgunluğun her ikisini de, erkeği olduğu gibi kadını, kadını olduğu gibi erkeği de, nihayet durulmuş sığınaklarında ani sarsıntılarla birbirlerine teslim etmesi ancak ondan sonra mümkün oluyordu; öylesine doğal öylesine içten. Şimdi düşünüyorum da, ne türden olursa olsun hiçbir birliktelikte, bir aşk birliğinde bile eşi benzeri yoktur bunun; "ekmekle şarabı paylaşmak gibi"; bir dostum böyle adlandırmıştı bu durumu. Veya bir şiir dizesi geliyor aklıma, yorgunluk içinde böylesi bir birleşmeyi betimleyebilmek için: "... aşkın sözcükleri gülerdi her biri..." ki, bedenlerin çevresinde sessizlik hüküm sürdüğünde bile, "tek beden ve tek ruh" durumunun karşılığıdır bu. Ya da Alfred Hitchcock'un bir filminde, (henüz) biraz uzak ve çok yorgun olan Cary Grant'a sarılan çakırkeyif Ingrid Bergman'ın söylediklerini biraz değiştirmek isterim: **"Haydi gelin artık yorgun bir adam ve sarhoş bir kadın; iyi bir çift doğar buradan!": "Yorgun bir adam ve yorgun bir kadın; en güzel çift doğar buradan!"** Veya "Seninle birlikte" ("Mit dir") burada, İspanyolca'daki "contigo" gibi tek bir sözcükte gösterir kendini. Ya da Almanca söylemek gerekirse, "*Seninim*" yerine belki *"Sana* yorgunum"... Böyle ender deneyimlerin ardından Don Juan'ı bir baştan çıkarıcı olarak değil, daima tam vaktinde yorgun bir kadının yakınında bulunan yorgun, *hep* yorgun bir kahraman olarak düşünürüm, bu sayede her kadını kucağına düşüren bir kahraman ancak erotik yorgunluğun gizemleri bir kez yaşandıktan sonra hep onun yokluğunda anılacaklardır. Çünkü iki yorgunun başına gelen bir ömür boyu sürer artık: o iki kişi birbirlerine öyle kapılmış olmak kadar kalıcı bir şey daha tanımazlar ve ikisi de bunun yinelenmesi için bir gereksinim duymaz, hatta bundan

kaçınırlar. Yalnız: Bu Don Juan, kendini ve yanındakini öyle olağanüstü biçimde tavına getiren o hep yeni yorgunluklarını nasıl başarır? Yalnızca bir ya da iki kez değil, cildin en küçük gözeneklerine dek beden çiftinin bir ömür boyu içine işleyen, bu türden tam binüç eşzamanlılık, her bir heyecanı gerçek, aldatmacadan uzak, içinde hiçbir yapmacıklık barındırmayan, ani sarsıntılarla mı demeli? Kesin olan bir şey varsa, bizim gibiler yorgunluğun böylesi ender görülen esrimelerini bir kez yaşadıktan sonra, sıradan bedensel cilveleşmeler adına yitirilmiş sayılırlar.

Ya bunların ardından sana kalan nedir ?

Daha büyük yorgunluklar.

Şimdi anıştırdıklarından daha büyük yorgunluklar var mı senin gözünde?

On yıldan da daha uzun bir süre önce, Alaska'daki Anchorage'dan New York'a giden bir gece uçağına binmiştim. Çok uzun ve zahmetli bir uçuştu; geceyarısından epeyi sonra Cook İnlet gölü kıyısındaki bu kentten havalanış -sular yükselirken dikelerek Cook Inlet'in sularına doğru akan buz kütleleri, çekilen sularla birlikte, kararmış renkleriyle gölden çıkarak, hızla yine okyanusa doğru uzaklaşırlardı-, Kanada/Edmonton'a kar fırtınası altında bir ara-iniş, iniş sırası beklerken havada turlayarak ikinci bir ara-iniş, ardından öğleden önce Chicago'nun donuk güneşi altında, pistteki bekleşme, boğucu bir öğle üzeri, New York'un bir hayli dışındaki havalimanına iniş... Nihayet otele geldiğimde uykusuz, havasız ve hareketsiz gecenin ardından -dünyadan kopmuş-hasta gibi, hemen uyumak istedim. Ama sonra aşağıda, Central Park kıyısında, bana şenlikteymişler gibi görünen insanların gezindiği yazsonu güneşinde uzamış caddeleri gördüm ve o zaman odada bir şeyler kaçıracakmışım duygusuyla beni dışarıya, kendine çekti bu görüntü. Hâlâ sersem gibi, hatta sabahlamışlığın ta içimde duyduğum ürkütücü sarsıntısıyla, güneşin altında bir kahve terasına, uğultu ve benzin kokularının yakınına oturdum. Ama ardından, şimdi nasıl geldiğini hatırlamadığım - yavaş yavaş mı, yoksa yine ani sarsıntılarla mı ? değişim: Karamsarların uyumaları geceler boyu engellendiği zaman bunalımlarının üstesinden gelebildiklerini okumuştum bir kez; tehlikeli bir biçimde sallanan "benliklerinin asma köprüsü" böylelikle sağlamlaşıyormuş. İçimdeki sıkıntı yerini yorgunluğa bırakırken, ben de kendimi öyle görüyordum. Bu yorgunlukta sağlığa kavuşturan bir şey vardı. "Yorgunluğa karşı mücadele etmek" denmez mi hani ? Bu ikili mücadele sona ermişti işte. Yorgunluk dostumdu şimdi. Yeniden orada, dünyadaydım, dünyanın da tam ortasında -Manhattan'da olduğum için değil üstelik. Ama başka şeyler de geldi arkasından, bir sürü şey ve hepsi de birbirinden sevimliydi. Akşama dek oturmak ve bakmaktan başka hiçbir şey yapmadım; sanki bu sırada nefes almam bile gerekmiyordu. **Göz çıkaracak kadar göşterişli nefes alma alıştırmaları ya da Yoga duruşları gerekmiyordu**: Orada oturuyor ve yorgunluğun ışığında gerektiği gibi soluyorsun. Ansızın beklenmedik ölçülerde güzelleşen bir sürü kadın durmaksızın geçip gidiyorlardı önümden - arada bir gözlerimi yaşartan bir güzellik ve hepsi de geçip giderlerken beni algılıyorlardı: Dikkate almıyordum. (Özellikle güzel kadınların, bazı yaşlı erkekler ve çocuklar gibi, yorgunluğun bu bakışını önemsemeleri garip.) Ama o kadınlardan biriyle birlikte bunun ötesinde bir şeyler yapma düşüncesi asla geçmiyordu aklımdan; onlardan hiçbir şey beklemiyordum. Onlara yalnızca öyle bakabiliyor olmak yetiyordu bana. Ve bu gerçekten de iyi bir izleyicinin bakışıydı, diğerleri arasında böyle en az bir izleyici olmadıkça başarılamayacak bir oyunda. Bu yorgunun bakışı bir etkinlikti, bir şeyler yapıyor, müdahale ediyordu: Oyunun aktörleri bu gözlerin önünde, sözgelimi daha uzun süre oyalanarak, daha

iyi, daha güzel oluyorlardı. Bu ağır göz kırpma onlara değer veriyor -onları değerlerine kavuşturuyordu. Öte yandan yorgunluk, bu biçimde bakan kişiyi sürekli huzursuzluk veren kendi Ben'inden de sanki bir mucize sonucu kurtarıyordu: Tüm gerginliklerden, alışkanlıklardan, tikler ve kaygı kırışıklarından arınmış, nihayet Robert Mitchum'unkiler kadar anlaşılmaz, kurtarılmış gözlerden başka hiçbir şey yoktu artık. Ve ardından: Kendinden soyunmuş bakış, etkinliğini geçip giden güzel kadınların çok ötelerine genişletiyor, yaşayan ve kıpırdayan her şeyi kendi dünyasının odağına yerleştiriyordu. Yorgunluk eklemliyordu - parçalarına ayırmayan, tersine tanınır kılan bir eklemleme. Sıradan karmaşa, o bakışın yardımıyla bir ritm kazanarak biçimin nimetlerine kavuşuyordu -göz alabildiğine biçim-yorgunluğun geniş ufku.

Şiddet sahneleri de, çatışmalar, çığlıklar da geniş ufukta beliren biçimin nimetleri mi ?

Ara-zamanda, barış içindeki yorgunluğu anlatıyorum burada. Ve o saatlerde Central Park'ta da huzur vardı. Şaşırtıcı olan, yorgunluğumun, bakışıyla şiddet, kavga yada yalnızca düşmanca bir davranış girişimini daha filizlenirken -yatıştırarak?, yumuşatarak? zararsızlaştırıp, oradaki geçici barışa katkıda bulunuyor gibi görünmesiydi. Yaratım yorgunluğunun bazen aşağılayıcı olabilen acıma duygusundan çok farklı bir acıma sayesinde başarıyordu bunu: anlayış olarak dert ortaklığı sayesinde.

Ama o bakışta farklı olan ne vardı ki ?

Neydi onu tanımlayan ?

Öteki'nin nesnesini, sezilebilir bir biçimde, kendisiyle birlikte görüyordum: Şimdi altından geçtiği ağacı, elinde tuttuğu kitabı, bir dükkanın yapay ışığı bile olsa, onu saran ışığı; açık renk elbisesi *ve* elindeki karanfille *birlikte* şu yaşlı pezevengi; bavulunun ağırlığıyla birlikte yolcuyu; omuzuna oturttuğu görünmeyen çocuğuyla beraber dev adamı; park korusundan girdaplar oluşturarak uçuşan yapraklarla beraber kendimi; başlarımızın üzerindeki gökyüzüyle birlikte hepimiz.

Ya böyle bir nesne olmadığında ?

O zaman yorgunluğum yaratıyordu onu ve daha şimdi boşlukta yitmiş olan Öteki, bir an içinde kendi nesnesinin esintisini duyumsuyordu. -Dahası: Birbiriyle ilintisiz binlerce akış, dört bir yandan gelerek benim önümde, biçimin de ötesinde, bir sıralanış düzenine geçiyordu. Her biri -olağanüstü, hafif dokunmuş-bir anlatıda tam kendi yerlerini bulan parçalar olarak içime işliyordu. Üstelik süreçler, sözcüklerin aracılığına başvurmadan, kendilerini anlatıyorlardı. Yorgunluğum sayesinde dünya adlarından kurtulmuş ve büyümüştü. Bu konuda, Dil Ben'imin dünyayla kurduğu dört ayrı ilişki biçimine dair bir resmim var: Birinci resimde sessizim, süreçlerden acıyla koparılmış İkincisinde dışardan gelen sesler karmaşası, konuşma içime işliyor, ancak ben bu sırada, en fazla bir çığlık atabilir durumda, hala sessizim üçüncüsünde iradem dışında, cümle cümle anlatmaya başlayarak nihayet hayat geliyor içime; bu çoğunlukla belirli birine, bir çocuğa, dostlara yöneltilmiş bir anlatım ve nihayet, bugüne dek en kalıcı biçimiyle o zamanki berrak bakışlı yorgunluğumda yaşadığım dördüncü resimde, dünya susarak, hiçbir söz kullanmadan kendini anlatıyor; bana da şuradaki ağarmış saçlı izleyici komşuma da, oradan salınarak geçen muhteşem kadına da... Tüm barışçıl olaylar aynı zamanda birer anlatıydılar ve önce bir ozana ya da vakanüvise gerek duyan kavgalar ve savaşların tersine bu anlatılar, benim

yorgun gözlerimde kendiliklerinden birbirlerine eklenerek destanlaşıyorlardı; üstelik, orada anladım ki ideal bir destandı bu: Uçucu dünyanın resimleri birbirlerine tutunuyor ve biçim kazanıyorlardı.

İdeal mi ?

Evet, ideal: Her şey olması gerektiği gibi oluyordu çünkü. Sürekli yeni bir şeyler oluyordu ve hiçbiri fazla ya da eksik değildi Herşey bir destanda olması gerektiği gibiydi; kendini anlatan insanlık tarihi olarak kendini anlatan dünya, bu nasıl olabilirse öyleydi işte. Ütopik mi? Buradaki bir afişte **"La utopia no existe"** yazısını okudum. **Çevrilirse, yok-yer yoktur,** anlamına gelir. Bunu bir kez düşündüğünde dünya tarihi yön değiştirmeye başlar. Benim o zamanki ütopik yorgunluğum ise kesinlikle bir yer çıkarttı ortaya, en azından o belirli yeri çıkarttı. Orada yer duygusunu her zamankinden daha çok hissettim. Oraya yeni gelmiş olduğum halde yorgunluğum sayesinde yerin kokusunu almış, uzun zamandır orada yerleşmiş gibiydim. -Ve sonraki yılların benzer yorgunluklarında oraya birçok başka yerler de eklendi. Öyle zamanlarda yabancıların, bir yabancı olan beni kendilerine tanıdık geldiğim için ya da yalnızca öylesine selamlamaları ilginçtir. Edinburgh'da Vaftiz'i, Son Akşam Yemeği'ni ve benzer sahneleri nihayet doğru bir mesafeden gösteren, Poussin'in "Yedi Kutsama"sını saatlerce izledikten sonra, harika yorgunluğumla oturduğum ve kendimden emin tavrımla -bu yorgunluğun bir parçasıydı-bir istisna hizmet görmekten rahatsızlık duymadığım İtalyan lokantasındaki tüm garsonlar, sonunda beni daha önce bir kez gördüklerinde birleşmişlerdi. Üstelik hepsi de başka bir yerde: biri Santorini'de (ki hiç gitmemiştim oraya), diğeri bir yaz önce, bir sırt çantasıyla Garda gölü kıyısında -ne sırt çantası doğruydu ne de göl. Çocukların okul kapanış şenliğinde geçen uykusuz bir gecenin ardından Zürih'den Biel'e giden trende, Tour de Suisse'den dönen, tıpkı benim gibi sabahlamış bir kadın oturmuştu karşıma. Yarışın düzenlenmesine katılan bankası ona bisikletçilerle ilgilenme görevini vermişti orada: çiçekler vererek, zafer kürsüsüne çıkanların yanaklarına öpücükler kondurarak... Yorgunluk kadını öyle damdan düşercesine konuştu-ruyordu ki, birbirimiz hakkında ki her şeyi zaten biliyorduk sanki. Ardarda iki yarış kazanan bir bisikletçi, ikinci seferinde öpülürken onu tanımamıştı bile; yaptıkları sporla öylesine doluymuş kafaları. Bunu neşe içinde, saygı duyarak, düş kırıklığı göstermeden anlatmıştı. Şimdi de uyumayacaktı zaten, çok açtı ve Biel'de kız arkadaşıyla birlikte öğle yemeği yiyecekti -şimdi bunu düşünürken, dünyayı tanıdık kılan o yorgunluğun başka bir nedeni daha aydınlanıyor kafamda: bir tür açlık duygusu. Tokluğun yorgunluğu böyle bir şeyi başaramaz. Hammet'in "Sırça Anahtar" ındaki genç kadın Sam Spade'e, kendini Spade'le birlikte gördüğü düşünü anlatırken, "aç ve yorgunduk" diyordu: Onları daha sonra da biraraya getiren şey bu açlık ve yorgunluktu. Olduğu yere çöküp kalmış yorguna, hep koca-man açılmış gözleriyle beklenti içinde yönelen çocukların ve diğer yorgunların yanısıra, budalaların ve hayvanların da bu türden yorgunluklara karşı özel bir zaafı var gibi gelir bana. Birkaç gün önce burada, Linares'de yanındakinin elinden tutmuş, dalgın bir tavırla hoplaya zıplaya gezinen bir budala, kağıtlarla boğuşarak geçirdiğim öğle öncesi ve sonrasının ardından banktaki oturuşum karşısında şaşkınlığa kapıldı, sanki orada kendisi gibi, hatta daha da şaşırtıcı birini görüyordu. Bana bakarken mongoloidin yalnızca gözleri değil, bütün suratı parladı, hatta olduğu yerde durdu ve yoluna devam etmesi için düpedüz çekiştirilmesi gerekti -bir bakış onun gibi birini algıladığı ve ona değer verdiği için yüzünde katışıksız bir haz ifadesi. Ve bu ilk kez olmuyordu: Avrupalısı, Arabi, Japon'uyla, yeryüzünün tüm

budalaları, kendilerini sergiledikleri oyunu her yerde çocuksu bir coşkuyla sahnelerken yorgunluk budalasının bakış alanına çoktan girmişlerdir. Bir çalışma ve ağaçsız bir Friulan vadisi boyunca uzun bir yürüyüşten sonra, "iliklerime kadar yorulmuş" bir halde Medea adlı köyün yakınlarındaki bir orman kıyısından geçiyordum. Orada otların üzerinde bir ördek çifti, bir karaca ve bir tavşan yanyana oturmaktaydılar ve ortaya çıkışım sırasında da, ilk kaçma hareketlerinin ardından dinginliklerini sürdürdüler; ot yolarak, yemlenerek, paytak paytak dolanarak . -Katalonya'daki Poblet manastırı yakınında, anayol üzerinde iki köpek çıkmıştı karşıma, biri büyük, diğeri daha küçük -babayla oğul gibi. Bazen peşim sıra bazen de önüme geçerek benimle birlikte yürümeye başlamışlardı. Öyle yorgundum ki, her zamanki köpek korkum hissettirmemişti kendini. Üstelik, diye geçirmiştim aklımdan, bu çevrede o kadar çok dolaştım ki, kokuları çoktan üzerime sinmiştir; bu köpeklere tanıdık geliyor olmalıyım. Köpekler gerçekten de oynamaya başlamışlardı: "baba" çevremde dönerken "oğlu" da onun peşinde, bacaklarımın arasından geçerek. Evet, diye düşünmüştüm, doğru bir insani yorgunluk resmi bu: Açıyor, geçilir kılıyor, şu hayvanlar da dahil, tüm yaratıkların destanına geçit veriyor. Ama burada bir ekleme yapmanın yeri geldi belki: Linares'in hemen dışındaki, her gün gittiğim moloz ve papatya bozkırında insanlarla hayvanlar arasında geçen çok farklı olayların da tanığı oldum. Bunlara ilişkin, yalnızca kısa değinmeler: Orada, uzaktaki yıkıntıların ya da taş blokların gölgesinde dinlenmek istermiş gibi oturanlar, gerçekteyse pusuda duranlar, çevrede, moloza sokulmuş ince sopaların ucunda sallanan küçük kafeslerden bir kurşun atımı uzaktalar; kafeslerin içinde, çırpındıkça kafesleri daha da çok sallayan küçük kuşlara neredeyse hiç yer yok; büyük kuşlar için canlı yemler bunlar (oysa kartalın gölgesi tuzaklardan çok uzakta; önümdeki kağıdı okşayarak uçarken benim yakınlarımda; paskalya öncesi yas haftasında İspanya inler ve uğuldarken açık havada çalıştığım, kurşun ocağı yıkıntılarının yanındaki sessiz ve ürpertici okaliptüs korusunun yakınlarında); ya da güneşin batışından sonra, neşesinden kabına sığamamışcasına çingene mahallesinden taşarak, çevrelerinde oynaşan çevik ve asil görünümlü köpekle çayırlığa doluşan çocuklar; biraz sonra bir yarı-yetişkinin sahnelediği gösterinin izleyicileri olarak kendilerinden geçen çocukların bağırışmaları altında bir tavşanın savana salınması ve arkasından köpeğin fırlaması, zikzaklar çizerek koşan tavşanın kısa sürede yakalanması, köpeğin tavşanı ensesinden ısırması, önce bir oyun gibi yere bırakması, yeniden kaçan tavşanın bu kez daha da kısa sürede enselenmesi, köpeğin ağzında hızla yukarı kaldırılıp iki yana silkelenmesi, dişlerinin arasındaki ganimetle birlikte köpeğin -tavşanın çığlığını peşinden sürükleyerek tarlanın bir ucundan öbür ucuna koşturmasından oluşan bir gösteri, çocuk sürüsünün yeniden mahalleye girişiyle gösterinin kapanışı; köpek, başta yürüyen kişinin yukarı kaldırdığı eline doğru sıçramakta, bu el tarafından kulaklarından kavranmış tavşan sallanmakta, patiler sarkmış, kana bulanmış, batan güneşe karşı yürüyen kolun en önündeki küçük gövdesi hala biraz seğirmekte ve çocukların kafalarının üzerinden profili görülen yüzü, çaresizliği ve terkedilmişliğiyle, tüm hayvanların ya da insanların yüzünden daha yüce; -ya da daha dün, yazmakta olduğum okaliptüs korusundan kente dönerken rastladığım yeniyetmeler: zeytinliklerin oradaki duvarın kenarında, ellerindeki zeytin dalları ve kamış sopalarla haykırarak ileri geri fırlayan, taşları tekmeleyerek çevreye saçan yeniyetmeler; bir taşın altındayken, şimdi ansızın güneşin altında korunaksız kalan, kıvrılmış, uzun ve kaim bir yılan, önce kafasını hızla oynatmak ve dilini çıkarmak dışında hiç hareket etmeyen -kış uykusunun ağırlığı mı hâlâ?-, ama sonra dört yandan inen sopaların vızıltısı, parçalanırken sert bir darbe indiren kamış ve hâlâ

uluyarak ileri geri sıçrayan kart çocukların (kendimi de onlarla beraber hatırlıyorum) yarattığı patırtıda nihayet dikelen yılan; olabildiğince yükselirken aynı zamanda acınılacak bir durumda, saldırmak üzere değil, hatta tehditkâr bile olmadan, yalnızca doğuştan gelen yılan davranışıyla ürkütücü boynunu gösterip, öylece dikilmişken, profilden, ezilmiş başı ve ağzından sızan kanla, şimdi atılan taşların altında ansızın olduğu yere yığılarak, tavşanı andıran yılan; üzerine alışılmış insan ve hayvan şekilleri işlenmiş bir perde açılırken, sahnenin derinliklerinden kısacık bir an için görünen, etkileyici bir şekil gibi, üçüncü bir şekil: -Ama o *birleştiren* yorgunlukların bana anlattıkları, içimde, doğal bir geriye dönüş gibi -durmaksızın daha da gerilere giderek o destansı soluğu yaratırlarken, hiçbir şey anlatmayan, olsa olsa kanıtlayan bu dehşet sahnelerini, her şeye rağmen *aktarmak* için bu inat nereden geliyor?

Ama bunları yalnızca kaydetmek istediğin halde, bunu yaparken isteğine karşın neredeyse anlatmaya başlaman ve bu anlatının yüklem biçimini, -di'li geçmiş zamanı, kasıtlı olarak, ancak bir hile yardımıyla engellemen, bunların yalnızca dehşet sahneleri olmadığını göstermiyor mu?

Üstelik dehşet betimlemesinin, ne kadar barışçıl olursa olsun, şu senin yorgunluk destanının olaylarına göre daha görsel, veya en azından daha etkili olduğunu anlamıyor musun ?

Ama ben etkili olmak istemiyorum zaten. İstediğim -resimlerle bile olsa-kandırmak değil. Herkese, alabildiğine kendine özgü, anlatan yorgunluklarını hatırlatmak istiyorum. Ve bu yorgunluklar denemenin sonunda görsellik de kazanacak; belki de biraz sonra, gerektiği kadar yorulduğum zaman...

Peki, anekdotlarının ve bölük pörçük anlatılarının ötesinde, saf yorgunluğun aslı, özü nedir öyleyse ?

Nasıl bir etki yapar?

Onunla ne yapılabilir ?

Yorgun kişiye bir edim olanağı tanır mı bu yorgunluk?

Yorgunluğun kendisi, olası en yetkin edimdir zaten. Onunla bir şey yapılması gerekmez, çünkü yorgunluk, kendinde bir başlangıçtır, bir yapmadır "bir başlangıç yapmak" denir günlük dilde-. Yorgunluğun bir-başlangıç-yapması bir eğitimdir. Yorgunluk öğretir - uygulanabilir. Ne eğitimi, diye soruyorsun şimdi. Eskiden, düşünce tarihinde bir "kendinde" şey tasarımı vardı; artık geçti, çünkü nesnenin kendisini hiçbir zaman kendinde gösteremeyeceği, yalnızca benimle ilişkisi içinde gösterebileceği düşünülüyor. Oysa sözünü ettiğim yorgunluklar, benim için bu eski tasarımı yeniliyor ve anlamına açıklık kazandırıyorlar. Dahası: Tasarımla beraber idea'yı da veriyorlar. Dahası: Nesnenin idea'sında neredeyse elle tutulur bir yasaya dokunabiliyorum: Nesne, kendini şu anda gösterdiği gibi *olmakla* kalmaz, aynı zamanda böyle olması *gereklidir.* Ve dahası: Nesne böylesi kökten yorgunluklarda, hiçbir zaman yalnızca kendisi için görünmez, daima öteki nesnelerle birlikte görülür. Sayıları az bile olsa, sonunda herşey bir aradadır işte. "Şimdi köpek de havlıyor -işte herşey tamam!" Ve sonuç olarak: Böyle yorgunluklar paylaşılmak isterler.

Neden böyle filozofça?

Haklısın -belki de hâlâ yeterince yorgun olmadığım içindir-: Saf yorgunluk saati geldiğinde

felsefi sorular kalmaz. Bu zaman aynı anda uzamdır, bu zaman-uzamı aynı anda tarihtir. Var olan aynı zamanda *oluşur* da. Öteki aynı zamanda ben'dir. Yorgun gözlerimin altındaki şu iki çocuk:... ben olur. Ve ablanın küçük kardeşini, dükkanda kolundan çekerek sürüklemesi aynı zamanda bir anlam ifade eder ve bir değeri vardır ve hiçbir şey diğerinden daha değerli değildir -yorgun kişinin nabzına düşen yağmur damlası, ırmağın öte yakasında yürüyenlerin görüntüsü kadar değerlidir ve böylesi hem iyi, hem de güzeldir ve böyle olmalıdır, bundan sonra da böyle olmalıdır ve en önemlisi, böylesi doğrudur. Ablanın yani benim, kardeşini yani beni kucağına alması; bu *doğrudur.* Ve yorgun bakışa, göreceli olan mutlak, parçaysa bütün olarak görünür.

Görsellik nerede kaldı?

Bu "Hepsi birlikte" durumu için bir resmim var: Genellikle onyedinci yüzyıl Hollanda resmine özgü o çiçekli ölü doğalar; canlı gibi görünen çiçeklerin üzerinde, şurada bir böcek, burada bir salyangoz, orada bir arı, bir kelebek durur ve hiçbiri diğerlerinin varlığından haberdar olmasa bile, bir bakışta, *benim* bakışımda hepsi biraraya gelirler.

Bilgiçlik taslamadan görselleştirmeyi deneyemez misin?

O halde, senin de bu arada yeterince yorulmuş olduğunu umalım. Benimle tarla yolunun kenarındaki taş duvara otur, hatta daha iyisi, yola, üzerinde ot bitmiş ortadaki şeride çömel benimle birlikte. O "Her şey birarada!" nın haritası şu renkli yansımada nasıl da birdenbire kendini ele verir: Toprağa bu denli yakınken doğru mesafedeyiz demektir ve solucan uzunluğunda, çok eklemli, kumu oyan böceğin yanısıra, bir zeytini çekiştiren karıncaya, bakışlarımız altında önlem alarak tortop olan tesbih böceğine ...

Görsel haber değil, anlatı!

Birkaç gün önce bu tarla yolunun tozunda bir köstebek leşi, törensi bir yavaşlıkla hareket ediyordu, tıpkı burada, Endülüs'te paskalya sırasında, sehpalar üzerinde sokaklardan geçirilen acı ve yas heykelleri gibi; leşi ters çevirdiğimde altından, altın pırıltılarıyla ilerleyen bir leş böcekleri kafilesi çıktı; ve geçtiğimiz kış haftalarında, Pireneler'de, tıpkı buna benzer bir tarla yolunda, aynı şimdiki gibi çömelmiş, karın yağışını izlemiştim; lapa lapa yağan minik kar tanecikleri, yerdeyken açık renk kum taneciklerinden ayırd edilemiyor, ama erirlerken arkalarında birikintiler bırakıyorlardı, yağmur damlalarınkinden çok farklı, onlara göre çok daha geniş yüzeyli, daha düzensiz, ağır ağır toza bulanan koyu lekeler; ve çocukluğumda, yerden yüksekliğim, şimdi çömelmiş olan bizim toprağa uzaklığımız kadar-ken, büyükbabamla Avusturya'daki, aynı buna benzer bir tarla yolunda şafak vakti yürümüştüm, ayaklarım çıplak, toprağa bu kadar yakın, ama tozdaki dağınık kraterlerden, tıpkı uzaydaki gibi uzaktım; bu kraterler yaz yağmuru damlalarının bıraktığı oyuklardı, hep yeniden hatırlanan ilk resmim.

Yorgunluğun etkisine ilişkin mesellerinde, nesnelerin küçültülmüş ölçeklerinin yanısıra, nihayet bir' de insan ölçeği! Ama yorgun olan, neden hep yalnızca sensin?

En tepelerdeki yorgunluklarım, bana aynı zamanda hep bizim yorgunluklarımız gibi gelirler. Karst'da, Dutovlje'de, gecenin geç saatlerinde yaşlı adamlar olurdu barda ve ben onlarla birlikte savaşta bulunmuştum: Yorgunluk, hakkında hiçbir şey bilmediklerimizin bile öyküsünü kurar. -Orada, ıslatılarak geriye taranmış saçları, çökmüş yüzleri, kırık tırnakları ve temiz gömlekleriyle dikilen şu ikisi tarım işçileridir, labradores; bütün gün ıssızlıkta

didinmiş ve şurada dikilen diğer herkesin tersine, bu kent barına uzun bir yolu teperek gelmişlerdir; tıpkı önündeki yemeği yalayıp yutan oradaki adam gibi; O da bir yabancıdır burada; memleketindeki firması tarafından, Linares'deki Landrover fabrikasında montaj işine gönderilmiş, ailesinden de çok uzaktadır; ya da ayaklarının dibindeki köpekle, hergün zeytinliklerin kıyısında duran yaşlı adam; ayağını bir daim çatalına dayayıp, ölmüş karısının yasını tutar orada. -İdeal yorguna "fantezi gelir"; ancak, sözgelimi İncil'deki ya da Odisea'daki uyurlara gelen, belirgin fantezilerden farklıdır bu fantezi: saydamdır: Yorgun kişiye, olup biteni gösterir-Ve artık, yorgunluğun son basamağına ilişkin fantezimi anlatmak için hâlâ yeterince yorulmadıysam eğer, o zaman pervasızlaşarak yapacağım bunu. Bu basa-makta yorgun Tanrı oturmaktaydı, yorgun ve güçsüz; ama yorgun halinde -yorgun bir insanın olabileceğinden de biraz daha yorgun-bakışıyla her yerde hazır ve nazırdı; nerede olursa olsun, dünyadaki olayların farkına vardığı ve içine girebildiği zaman, bir tür güç sahibi olabilecek bir bakıştı bu.

Basamaklara ilişkin bu kadar söz yeter! Bir kez olsun, yorgunluğu öylesine, geldiği gibi karmakarışık anlat!

Teşekkür ederim! Böyle bir karmaşa, şimdi bana da, sorunuma da uyar. -İşte: Zafer kazanana değil, yorguna adanmış bir Pindar odu! Kutsal Ruh'u bekleyen ayin topluluğunu, istisnasız tüm katılanlarıyla bir yorgunlar topluluğu olarak tasarlarım. Yorgunluğun verdiği esin, ne yapılması gerektiğinden çok, nelerin bir kenara bırakılabileceğini söyler. Yorgunluk: Bütün krallar düş görmeden uyurlarken, düş gören tek kralın parmağına dokunan melek. *Sağlıklı* yorgunluk -yalnızca bu bile bir dinlenmedir. En yabanıl hayvanların çevresinde toplanabilecekleri ve sonunda yorgunluğuna katılabilecekleri farklı bir Örfe olan bir yorgun. Yorgunluk dağınık kişiye ritmini verir. Philip Marlowe -bir özel dedektif daha-olaylarını çözerken, geçirdiği uykusuz geceler çoğaldıkça, daha iyi ve daha keskin zekalı olurdu. Nausikea'nın kalbini yorgun Odiseus kazanmıştı. Yorgunluk, seni hiçbir zaman olmadığın kadar gençleştirir. Daha az Ben'in daha çokluğu olarak yorgunluk. Yorgunluğun dinginliğinde her şey şaşırtır Şu şaşılacak kadar sakin adamın, o şaşılacak kadar sessiz Calle Cervantes'den geçerken koltuğunun altında taşıdığı kağıt tomarı ne kadar da şaşırtıcıdır! Yorgunluğun zirvesi: Bir keresinde, bir paskalya gecesi, köyün yaşlı erkekleri diriliş ayininde, kilisenin içindeki mezarın başına, mavi iş tulumları yerine parlak kumaştan kırmızı bir şalla, yüzüstü uzanmışlardı, enselerinin güneşten yanmış derileri, ömür boyu sürmüş gerginliklerin sonucu, toprak gibi çok-köşeli biçimler alarak çatlamıştı; ölmekte olan büyükanne, sessiz yorgunluğuyla tüm ev ahalisini, hatta kocasının saman alevi gibi parlayan, iflah olmaz öfkesini bile yatıştırmıştı; ve burada, Linares'de, her akşam barlara getirilen bir sürü çocuğun yoruluşunu izledim: Ne açgözlülük, ne de ellerindeki, her şeyi kapma hırsı kalıyordu, sonunda, artık yalnızca oynuyorlardı. Ve tüm bunlardan sonra, yorgunluğun böyle derin resimlerinde bile ayrılıkların hep sürdüğünü eklemeye gerek var mı?

İyi, güzel: Sorunun belirli bir görselliğe sahip olduğu yadsınamaz (her ne kadar bu, gizemcilerin yarım yamalak gevelenen tipik görselliğinden öteye gidemese de). Ama bunlara benzer yorgunlukları nasıl yaratmalı şimdi?

Zorla uyanık kalarak mı?

Kıtalararası uçuşlar yaparak mı?

Zorlu yürüyüşlerle mi?

Herkülvari bir çalışmayla mı?

Ütopyan için bir reçeten var mı?

Tüm ahali için, tablet biçiminde uyanıklık dizginleyiciler ya da yorulmazlar ülkesindeki içme suyu kaynaklarına karıştırılacak bir toz gibi?

Kendim için bile, bildiğim bir reçete yok. Yalnızca şunu biliyorum: Böyle yorgunluklar planlanamazlar, önceden hedeflenemezler. Ama hiçbir zaman nedensizce ortaya çıkmadıklarını, daima bir zahmetin ardından, bir geçiş, bir üstesinden-geliş sırasında geldiklerini de biliyorum. -Haydi, artık kalkalım ve gidelim buradan, dışarıya, sokaklara; insanların arasına karışıp bakalım, acaba bu arada küçük bir ortak yorgunluk, oradan el sallayacak mı bize ve bakalım bugün neler anlatacak?

Ama tıpkı doğru sorular sormaya olduğu gibi, gerçek yorgunluğa da yakışan kalkmak değil oturmaktır, değil mi? Artık ağarmış saçlarına karşın hep telaş içindeki oğlu tarafından sürüklenen o yaşlı kambur kadının, çay bahçesinde dediği gibi: "Ah, biraz daha *oturalım* !"

Evet, oturalım. Ama burada, bu ıssızlıkta, okaliptüslerin uğultusunda tekbaşımıza değil, bulvarların ve caddelerin kenarında, belki bir jukebox'in yakınında, izleyerek oturalım.

İspanya'da hiç jukebox yok ama.

Burada, Linares'de bir tane var; çok garip bir tane...

Anlat!

Hayır. Bir başka sefere, jukebox [müzik kutusu, paralı müzik kutusu, otomatik plâkçalar] üzerine bir denemede. Belki..

O halde, sokağa çıkmadan önce son bir yorgunluk resmi daha!

Peki. Bu, aynı zamanda insanlıkla ilgili olarak da son resmim: kozmik bir yorgunluk içinde, en son anda barışmış.

Ek
Savana yerleştirilmiş o küçük kuş kafesleri, kartallar için yem olarak konmamışlar. Böyle dörtlü bir kafes kümesinin ortasında oturan bir adam, sorum üzerine *kuş ötüşünü* açık havada duyabilmek için, kafesleri dışarıya, moloz örtülü tarlaya taşıdığını anlattı; kafeslerin yanında, yerlere saplanmış zeytin dalları da, kartalları gökyüzünden çekmek için değil, isketelerin *ötmesi* içinmiş.

İkinci Ek:
Yoksa isketeler, insanların, değişiklik olsun diye, arada bir *pike yaparken* görmek istedikleri kartala doğru mu sıçrıyorlar öyle?

Linares, Endülüs, Mart 1989

Kaynak: Peter HANDKE, Yorgunluk Üzerine Deneme, Trc: Cemal ENER, Nisan Yayınları, Birinci Basım Mayıs 1991, İstanbul

PETER HANDKE (6 Aralık 1942, Griffen, Avusturya) Avusturyalı romancı ve oyun yazarıdır. 12 yaşına kadar din ağırlıklı eğitim veren bir okulda okuyan Handke 1961 yılında Graz Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi ve ögrencilik yıllarında yazmaya

başladı. İlk roman denemesi olan Die Hornissen Suhrkamp Yayınevi tarafından yayınladı.
1971 yılında annesi intihar etti. Kendisini çok etkileyen bu olayı Mutsuzluğa Doyum adlı romanına konu edindi. 1967'de Hauptmann ödülü'nü, 1973'te Büchner Ödülü'nü daha sonra da Kafka Ödülü'nü kazandı.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Peter_Handke

ÇAĞDAŞIMIZ MAKYAVEL

“Yenilik getirenlerin kendi başlarına mı iş gördüklerini, yoksa başkalarının yardımına mı bağlı olduklarını araştırmak lazımdır; yani, kendi eserlerini yürütmek için rica etmeye mi mecburdurlar, yoksa zorla iş görebilirler mi?(...)

“İyi silahlanmış bütün peygamberlerin galip çıkmaları ve silahsızların başarısızlığa uğramaları bundandır. {Hükümdar, s. 21)

— Niccoló Machiavelli

Niccoló Machiavelli günümüzde bir siyaset kuramcısı olarak anılıyor. Bir siyaset felsefecisi de diyebiliriz. Felsefe tarihlerinde genellikle ona da bir bölüm ayırıyorlar.

Oysa Machiavelli 1469–1527 yılları arasında yaşamış bir devlet adamı. Floransa’da doğmuş, Floransa’da ölmüş, yaşadığı sürece Floransa’ya hizmet etmiş, görevden uzaklaştırıldığında da, Floransa’yı yönetenlere yazılarıyla yol göstermeye çalışmış bir devlet adamı.

Onun bir siyaset kuramcısı olarak felsefe tarihlerine geçmesine bu tür yazılarından kitap boyutlarındaki *Il Principe* (Hükümdar) ile *Discorsi* (Söylevler) neden olmuş. Ayrıca, adının, **“amacına varmak için her kötülüğü yapan”** ya da, kısaca, “ahlaksız” anlamına terimleşmesi de bu yapıtları yüzünden.

> **Anlaşılan, Medici’ler Machiavelli’yi devlet görevlerinden uzaklaştırmasalar, bu yazılar yazılmayacak, bugün yeryüzünde “Makyavelizm” diye bir terim olmayacak, Niccoló Machiavelli de, çağının pek çok devlet adamı gibi, unutulup gidecekti. Dahası, yüzyılımızda amaçlarına varmak için her kötülüğü yapanlar, işlerini alttan alta, ikiyüzlülükle yürütürlerken, bir yandan da, Makyavelizmin ne kadar kötü bir şey olduğu konusunda söylevler çekmek zorunda kalmayacaklardı.**

“Makyavelizm” terimi önce Fransızcada kullanılmış, sonra bu yaygın dilin etkisiyle başka dillere de geçmiş. *Türkçe Sözlük*’de de var :

“Makyavelizm : öz. a. (*Machiavelli’nin adından*) Politikada, ereğe varmak için, ahlaka aykırı da olsa, her türlü aracı hoş gören anlayış.”

İngilizce sözlükler de, aşağı yukarı, böyle “politika” çerçevesinde kalan karşılıklar veriyorlar. Ama *Yeni Redhouse* ucunu biraz aralamış :

“Hileli politika veya iş kabilinden, entrikacı.”

Tahsin Saraç’ın *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*’ünde ise “politika” sınırlaması kaldırılmış :

“Düzen, dolap; düzencilik, dolapçılık; çıkarı için anasını satarlık; hainlik, kalleşlik.”

Bir insan düşünün, adı anılınca bunlar geliyor akla. Ne yapmış bu Machiavelli ki böylesine kötü bir damga yemiş?

Yaşadığı çağda, İtalya’daki hükümdarların, düşmanlarını nasıl alt ettiklerini, ülkeleri nasıl ele geçirdiklerini, yönettikleri devletleri nasıl koruduklarını, başarılı olmak için ahlak kurallarını

nasıl çiğnediklerini gözlemlemiş, gerçekçi bir yaklaşımla, tam bir açık sözlülükle, başarılı olmanın yolu budur diye, uygulanan acımasızlıkları, ahlaksızlıkları yazıya geçirmiş.

Hükümdar adlı kitabının bir yerinde şöyle diyor :

> **"Ve bütün insanların, bilhassa, yargılayıcısı bulunmayan hükümdarların icraatında neticeye bakılır. Bunun için bir hükümdar muzaffer olmayı ve devleti muhafaza etmeyi sağlasın, vasıtalar daima muteber ve makbul sayılır ve herkesçe övülür; çünkü halk görünene ve olana kapılır; dünyada ise halktan başka bir şey yoktur; çoğunluğun dayanacak yeri olunca, azınlığın sözü olmaz. Adını söylemek uygun düşmeyen zamanımızdaki bir hükümdarın ağzı barış ve doğruluktan gayri söz etmez; halbuki her ikisinin de en büyük düşmanıdır; bunlara riayet etmiş olsaydı, bunlar birkaç defa, ya itibarını veya devletini kaybettirirlerdi."** (ss. 71-72)

Evet, başarılı oldun mu, **"araçlar her zaman geçerli ve iyi"**dir, iş halka iyi görünmekte, halkın gözünü boyamaktadır, **"barış ve doğruluk"** sözlerini dilinden düşürmez, ama **"itibarım ve devletini"** korumak için ne gerekliyse onu yaparsın!..

Bunlar Machiavelli'nin düşünüp bulduğu, kendi yarattığı değil, gözlemleyip saptadığı şeyler. Başarılı olanlar böyle yapıyorlar, biz de başarılı olabilmek için böyle yapmalıyız diyerek bir siyaset felsefesi oluşturuyor. Yaşadığı çağda, gırtlağına kadar kötülüklere batmış İtalya'da, Floransa'nın bağımsızlığını yitirmemesini, güvenliğini koruyabilmesini, düzenli bir devlet yapısına kavuşmasını, İtalya'daki dağınık devletlerin birleşerek dış düşmanlara, İspanyollara, Fransızlara, İsviçrelilere, Cermenlere karşı ülke topraklarını korumalarını özlüyor.

Machiavelli, aslında, Medici'lerin Floransa'ya geri dönüşüyle devlet görevlerinden uzaklaştırılmış bir cumhuriyetçi. Gönlü kesinlikle monarşiden yana değil. 1494'de Piero di Lorenzo de' Medici, Fransızların yardımıyla Floransa'dan sürülüp cumhuriyet yanlıları kentin yönetimini ele aldıktan sonra, genç Machiavelli, daha yirmi dokuz yaşındayken, önemli görevlere atanmış, hem iç, hem dış politikada etkili olmuş, ülkesini korumak için profesyonel olmayan bir ordu kurmuş, tam on dört yıl Floransa Cumhuriyeti' ne hizmet etmiş. 1512'de Medici'ler Papa'nın baskısıyla geri geldikten sonra ise, cumhuriyetçi bir komploya karıştığı suçlamasıyla tutuklanmış, işkence görmüş, sonunda serbest bırakılmışsa da, özgürlükleri kısıtlanmış, yenik, ezik bir devlet adamı olarak bir köy evine çekilmek zorunda kalmış.

Ama bir cumhuriyetçi olduğu kadar, gerçekçi de Machiavelli. Onun için önemli olan, her şeyden önce, Floransa; iç çekişmelerini düşmanlarının yakından izledikleri, topraklarını paylaşmak, kentlerini haraca bağlamak amacıyla fırsat kolladıkları İtalya... **Bu ülkede birliği ancak çok güçlü, herkesi yıldıran bir hükümdar sağlayabilir diye düşünüyor... Kilise'nin de desteğiyle...**

.Floransa'nın yeni Medici'si, Papalığı da elinde tutan bir aileden gelen Lorenzo di Piero de' Medici olabilir bu hükümdar. Machiavelli, onu bu göreve yönlendirmek amacıyla yazdığı anlaşılan *Hükümdar* adlı yapıtının sonuna doğru şöyle diyor :

> **"Cansız gibi kalan memleket, yaralarını saracak, Lombardia'daki soygunlara, Napoli Krallığının ve Toskana'nın verdiği haraçlara son verecek ve uzun zamandan beri kanayan cılk yaralarını tedavi edecek kişinin kim olabileceğini beklemektedir. Bu kadar saygısızlık ve zulümden kendisini kurtaracak birini göndermesi için Allaha nasıl**

yalvardığı görülüyor. Bir bayrağın arkasından gitmeye tamamıyla hazır ve istekli olduğu da görülmektedir; yeter ki bu bayrağı tutacak biri bulunsun.

"Ve bunun için, görünürde, sizin ünlü hanedanınızdan başka daha çok ümit bağlayabileceği bir hanedan da yoktur; o hanedan ki, talih ve liyakati ile, Allah'ın ve başında bulunduğu Kilise'nin inayeti ile bu kurtuluşun önderi olabilir." (ss. 104-105)

Son sayfada :

"Böylece bu fırsatın geçmesine müsaade edilmemelidir, ta ki bu kadar zamandan sonra İtalya, bir kurtarıcısını görsün. Bu yabancı akınlarından ıstırap çekmiş olan bütün ülkelerde bu kurtarıcının ne kadar sevgi ile, nasıl bir intikam ateşi ile, nasıl sarsılmaz bir imanla, nasıl bir vecd ve ne kadar göz yaşı ile karşılanacağını ifadeden acizim. Ona hangi kapılar kapalı kalabilir?

Hangi halk ona itaat etmemezlik edebilir?

Hangi haset ona karşı koyabilir?

Hangi İtalyan ondan saygısını esirgeyebilir?

Bu barbar tahakküm herkese iğrenç gelmektedir." (s. 108)

Amaç memleketini düşmanlardan korumak olunca, Makyavelizm daha bir hoş mu görünüyor yoksa!.. Oysa değişen bir şey yok. Haklı bir savaş söz konusu, ama gene her türlü düzen, dolap, kalleşlik geçerli...

Nerden geldi şimdi Machiavelli böyle birdenbire gündeme?

İlginizi çekmiştir, alıntıların dili oldukça eski. Geçenlerde kitaplığımda başka bir kitabı ararken bu *Hükümdar* çevirisini buldum. 1955 yılında, Ankara'da, Yıldız Matbaası'nda basılmış. Yayınevi yok. Anlaşılan çevirmen kitabı kendisi yayımlamış. İtalyanca aslından yapılmış çeviri. **Çevirmen Yusuf Adil Egeli** başa kısacık bir "Sunuş" yazısı koyarak birtakım önemli noktalara değinmiş.

Biri şu :

"Hükümdar'ı **okurken yazıldığı yüzyılda İtalya Yarımadası'nın irili ufaklı birçok prensliklere, cumhuriyetlere ayrıldığını, bunların birbirleriyle devamlı savaş halinde bulunduklarını, bu savaşlar neticesinde küçük devletlerden birtakımının yok olduğunu, yenilerinin doğduğunu, el değiştirdiklerini, büyük devlet hüviyeti almaya başlamış bulunan İspanya ve Fransa'nın bu iç kavgalara sık sık karıştıklarını, nihayet o devirlerde hemen hiçbir yerde milli ordular bulunmadığını hatırlamak faydalı olacaktır."**

(s- I)

Biri de şu :

"Hisler bir tarafa bırakılarak, vakıalar soğuk ve tarafsız mantığın tahlilinden geçirilince çıkan neticeler ahlak duygularımızı ve ideallerimizi incitirse, bu neticeleri çıkaranı mahkûm etmek doğru olur mu?

> **“Bu esere, bugünün anlayışına göre, bir bakımdan, *İktidar* adını vermek de mümkündür : Usuller yumuşatılmış olmakla beraber davranışlar, ana hatlarıyla, her memlekette ve memleketten memlekete pek az farklıdır.**
>
> **“Bu böyle olagelmiştir : İnsanlık, insanlık idealine henüz pek çok uzaktır.”** (ss. I–II)

Yusuf Adil Egeli’nin onca emek verip *Hükümdarı* neden çevirdiği bu sözlerinden anlaşılıyor. Herkesin sözbirliği etmişçesine yerdiği Makyavelizm, yumuşatılmış, inceltilmiş, bilimselleştirilmiş, iyice sırıtkanlaştırılmış görünümleriyle *çağdaşımızdır.* Bir dakika ayrılmıyor yanımızdan, her gün, her yerde karşımıza çıkıyor...

Bu kitabı okuduğumu, doğrusu, unutmuştum. Açıp içine bakınca, baştan sona, önemli bulduğum yerlerinin altını çize çize okumuş olduğumu gördüm. Neden böylesine önem vererek okumuşum acaba *Hükümdar*’ı?

Bilemiyorum, ama Bertrand Russell yüzünden olabilir. Bu filozofun bir sözüne takılmıştım 1960’ların başında :

> **“Dünya gittikçe Machiavelli'ye yaklaşıyor, bugün onun felsefesini çürütmek isteyen çağdaş insan, on dokuzuncu yüzyılda bu işi yapmak isteyenlerden çok daha derin düşünmek zorundadır.” *(Batı Felsefesi Tarihi)***

Bu sözü bir yazıma alıp altına da şunu eklemiştim :

> **“Yıllarca önce yazmış o kitabı Bertrand Russell. Bugün Machiavelli’nin felsefesini çürütemezsiniz.” *(Çağını Görebilmek,* s. 66)**

Hükümdar’ı, altını çizdiğim yerlere ağırlık vererek, baştan sona yeniden gözden geçirdim.

Machiavelli son çözümlemede insanların iyiliğini düşleyen bir düşünür, ama bu her şeyi kapsayan amaca, ya da ara amaçlara yönelirken, insanlara acımanın, <u>kötülük etmeme kaygısının, ahlak kurallarının, güçsüzlüğe yol açacağına inanıyor.</u> Kamunun iyiliği için, devletin gücü için her şey yapılabilir, yapılmalıdır kanısında. Kamunun iyiliği ile devletin gücünü birbirinden ayırmıyor. Küçük, güçsüz devletlerin kargaşa içinde yaşadıkları bir ülkede böyle düşünmesi doğal.

Bir de, en önemlisi, Machiavelli, insanın doğasının değişmez olduğuna inanıyor. Felsefesini kesin doğrular saydığı saptamalarına dayandırıyor. Belli bir çağda, belli bir çevrede yaşayan insanlarda gördüğü özelliklere göre düşünüyor. İnsanın değişmez ÇAĞDAŞIMIZ MAKYAVEL doğası ise hiç de iç açıcı görünmüyor Machiavelli’nin kaleminde :

> **“İnsanlar hakkında, genel olarak, şu denebilir ki : nankör, dönek, olduğundan başka türlü görünür, düşüncesini gizleyici, tehlikeden kaçıcı ve kazançta açgözlüdürler; ve onlara iyilik yaptığın müddetçe, yukarda söylediğim gibi, ihtiyaç uzak olduğu zaman, hepsi de şenindirler; kanlarım, mallarını, canlarını, evlatlarını sana teklif ederler; fakat sıkışıklığı zaman baş çevirirler.(...)**
>
> **İnsanlar, kendisinden korkulan bir kimseye olmaktan ziyade, kendisini sevdirmiş olan bir kimseye zarar vermekte daha az çekingendirler; çünkü sevgi bir minnettarlık bağı ile durur; insanlar ise kötü olduklarından, her şahsi menfaat fırsatında bu bağ kopar; fakat korku hiç bırakmayan bir ceza kaygusu ile beslenir.” (s. 66)**

> **“İnsanlar babalarının ölümünü, mal ve mülklerinin kaybolmasından daha çabuk unuturlar.”** (s. 67)

> **“İhtiyatlı bir hükümdar, verdiği sözü tutmak kendi aleyhine dönerse ve bu sözü vermeyi gerektiren sebepler ortadan kalkınca, sözünde ne durabilir ne de durmalıdır. İnsanların hepsi de iyi olsalardı bu kaide iyi olmazdı; fakat kötü oldukları için ve sana karşı sözlerinde durmayacakları için, sen de onlara verdiğin sözde durmaya mecbur değilsin.”** (s. 70)

Bu son alıntıda, **“İnsanların hepsi de iyi olsalardı...”** dediğine göre, Machiavelli bütün insanların kötü olduklarına inanmıyor. Aslında, gönlünde yatan, iyi insanlardan oluşan bir cumhuriyet... İnsanlar için böylesine kötü sözler etmesine karşılık, “halk”a pek vurmuyor. Başlardaki bir alıntımızda, ilginizi çekmiş olabilir, **“Dünyada ise halktan başka bir şey yoktur,”** diyordu. Şu sözleri de, halktan insanları üst tabakalardan insanlara üstün tuttuğunu gösteriyor :

> **“Büyükleri namuslu bir surette ve gayriye zarar vermeden memnun etmek kabil olmadığı halde, halkı memnun etmek mümkündür; çünkü büyükler ezmek, halk ise ezilmemek istediği için halkın dilediği büyüklerin dileğinden temizdir.”** (s. 37)

Gene halkla ilgili başka alıntılar :

> **"Halkın zulüm görmemekten başka bir dileği yoktur." (s. 38)**
>
> **"Bir hükümdar için halkın sevgisini kazanmak şarttır; başka türlü olursa, kötü günlerinde çaresiz kalır.(...) 'Halka dayanan batağa dayanır' meşhur atasözü ile bu inancımı cerh etmeye kimse yeltenmesin; çünkü halktan bir kimse, düşmanlardan veya memurlardan zulüm gördüğü zaman, hükümdar halka dayanır ve onun kendisini kurtaracağını umarsa bu atasözü doğrudur." (s. 39)**

Machiavelli kendisini tutuklatıp cezaevine attıran, işkenceden geçirten Lorenzo di Piero de' Medici'ye İtalya'yı nasıl kurtarabileceğini, *Hükümdar*'da uzun uzun anlatırken, sergilediği engin devlet adamlığı deneyimi karşılığında, herhalde ondan bir görev de bekliyordu. Ülkesi için kaygılanmasının, eylem tutkusunun ötesinde, ailesinin geçimini sağlamak için de böyle bir göreve gereksinimi vardı. *Hükümdar* ona bu olanağı sağlamadı. Ama daha sonraları, 1520'lerde, Medici'ler Machiavelli'ye bazı görevler verdiler.

1527 Mayısında Kutsal Roma-Germen İmparatoru Şarlken Roma'yı kuşatıp yağmalayınca, değişen koşullar altında, Floransa da bağımsızlığına yeniden kavuştu. Ama cumhuriyetçiler, bir hükümdara kurtarıcı olarak bakmış, yol göstermiş, hizmet etmiş olan Machiavelli'ye artık güvenmiyorlardı. Eski görevlerini alamamak onda büyük bir düş kırıklığı yarattı. Hastalandı, bir ay sonra da öldü.

Buraya kadar yaptığımız alıntılarda, sanırım, Machiavelli yeterince ortaya çıkmadı, günümüzün politikacıları, devlet adamları, hatta iş adamları karşısında pek "masum" kaldı. "Çağdaşımız" dedik, bitirmeden, çağımıza uzanan sözlerinden de hiç olmazsa birkaç örnek verelim :

> "İnsanlar ya okşanmak veya söndürülmelidirler; zira insanlar, hafif zararlardan intikam alırlar, ağır zararlardan ise intikam alacak halleri kalmaz. Bir insana yapılan kötülük öyle olmalıdır ki, intikamından korkmaya yer kalmasın." (s. 6)
>
> "Kim ki başkasının kudretli olmasına sebep olur, kendini mahveder." (s. 12)
>
> **"Bir ülkeye sahip olabilmek için onu yıkmaktan başka hiçbir emniyetli yol yoktur. Ve hür yaşamaya alışmış bir şehri zaptedip de onu yıkmayan kimse, kendisinin o şehir tarafından yıkılacağını beklemelidir." (s. 17)**
>
> **"İyi kullanılmış zulüm (kötülüğe iyi denebilirse), kendini güven altına almak zoru ile bir defada toptan yapılan ve, sonra, üzerinde ısrar edilmeyen, fakat mümkün olduğu kadar uyruğun iyiliğine çevrilen zulümdür. Fena kullanılmış zulüm ise, başlangıçta az olduğu halde, zamanla sönecek yerde çoğalan zulümdür." (s. 35)**

Makyavelizm günümüzde hiçbir engel tanımadan derin yatağında gürül gürül akıp gidiyor. Bu suda yıkananlar ise, her gün, değişik kılıklar, değişik yüzlerle, kentte, kırda, her köşe başından, her ağacın arkasından karşımıza çıkıveriyorlar.

(Adam Sanat, Mayıs 1990)

İYİ KULLANILMIŞ ZULÜM

> "İyi kullanılmış zulüm (kötülüğe iyi denebilirse), kendini güven altına almak zoru ile bir defada toptan yapılan ve sonra, üzerinde ısrar edilmeyen, fakat mümkün olduğu kadar uyruğun iyiliğine çevrilen zulümdür. Fena kullanılmış zulüm ise, başlangıçta az olduğu halde, zamanla sönecek yerde çoğalan zulümdür." *(Hükümdar,* s. 35)

Machiavelli'nin bu sözünü öyle bir çırpıda okuyup geçmemek gerekir. Darbe yapıp bir ülkenin yönetimine el koyanların güdümlü demokrasilere yönelişlerinden, işçileri yaşama savaşımında çaresizliğe düşüren sağlıksız üretim ilişkilerini olduğu gibi koruyabilmek için, toplu sözleşmelerle bir rahatlama olanağı yaratan patronlara kadar, pek çok kişiyi, pek çok durumu kapsıyor bu söz. Günümüzdeki nice eylemin kuramı bu sözden çıkarılabilir...

Hangi düşünür savunduğu böylesine aykırı, aşağı yukarı her dönemde karşı çıkılmış görüşlerle, beş yüz yıl sonrasına kadar, insanları etkisi altında tutabilmiştir!.. İyi insanlar, beş yüz yıldır, kötü bir düşünürün etkisinde kötülük yapıyorlar!.. İnanılır şey mi?..

Sovyetler Birliği'nde uzun bir süre Machiavelli'nin yapıtlarını okumak yasaktı. Yetiştirileceğine inanılan "yeni insan"ın kafasında bu tür pisliklere yer olmasın isteniyordu...

Oysa Machiavelli özgün bir düşünür değil, bir gözlemci... Gerçekler karşısında duygusallığa kapılmayan, gerçekleri özlediği gibi görmeye çabalayarak çarpıtmayan bir gözlemci... Başkalarının göremedikleri şeyleri görmüş olduğu da söylenemez. Uygulayanlar onun gördüklerini çok daha önceden görmüşler, çok daha önceden biliyorlardı ki... Bilmeseler nasıl uygularlar?.. Ama "Başarının yolu budur!" diye açık açık söyleyen, kuramlaştıran, yazıya döken yoktu anlaşılan...

Her dönemde karşı çıkılmış görüşlerle, beş yüz yıl sonrasına kadar, insanları etkisi altında tutabilmenin gizi bu noktada beliriyor :

Machiavelli insanlarda değişik biçimlerde sürüp giden bir özelliği beş yüz yıl önceki görünümüyle gözleyip yazıya geçirmiş. Etki onun gözleminden gelmiyor. İnsanlardaki çok ilkel bir özellik yüzyıllardır sürüp gitmekte... Eğitim bu özelliğin karşısında çaresiz kalmış; bugün de öyle... Kuramın sorumluluğu ise Machiavelli'ye yüklenmiş, ama eylem gittikçe daha karmaşıklaşmış, daha inceliklerle donanmış olarak sürüyor...

Sovyetler Birliği'nde yıllarca kimse okumuyor Machiavelli'yi, "kuram" yok, ama insanlardaki bu çok ilkel özellik, "amaca varmak için her araç geçerlidir" görüşü orada da yaşıyor. Çünkü orada da insanlar, orada da Çıkar çatışmaları var... Yaşam eğitimden güçlü...

İster istemez şöyle düşünüyor insan :

Yoksa Machiavelli'nin suçu bu akışın bir noktasında dürüstlük etmesi, gözlediklerini günün ahlak kurallarına uydurmadan yazıya geçirmesi miydi?

Nâzım Hikmet'in **Kan Konuşmaz** adlı romanında, olay örgüsüne pek de bağlı olmayan bir bölüm var. Bir düşünceyi yansıtmak için araya sokulmuş izlenimi veriyor. İki avukat konuşuyorlar :

Kâmran derin ve kâbuslu bir uykudan uyanıyormuş gibi silkindi:

— Ömer, oğlum, dedi. Avukat da bir insan mıdır? Değil midir?

— Ömer bu hiç beklemediği suale birdenbire cevap veremedi.

— Kâmran tekrar etti :

— Söylesene, avukat denen mahluk da bütün öteki insanlar gibi yiyen, içen, düşünen, seven, gülen, ağlayan bir insan mıdır, değil midir?

— Elbette öyledir, hocam.

— Öyleyse, avukat da bir makine değil bir insansa, avukatın da bazı meselelerde kanaatleri var demektir. Ve avukat da her insan gibi kanaatleri için, icabında şahsi menfaatlarını çiğneyerek harekete geçer, mücadele eder değil mi?

— Evet, tabii...

— Mücadele ne demektir, Ömer? Bunu sen iyi bilirsin herhalde... mücadelede bütün mesele düşmanı can evinden vurmaktır. Düşmanla merdane dövüşmek, yüzde yüz kavga etmek lazımdır, kavgada hileye başvurulmamalı gibi palavralara inanmazsın, değil mi?

— İnanmam...

— Öyleyse, mesele kalmadı. Bak ne yapacağız?.. Benim vicdani kanaatim, senden meseleyi dinledikten sonra, bu çocuğun dedesinin evine gitmesi değil, Kunduracı Hilmi'nin yanında kalmasını bana emrediyor. Mademki bu böyledir, o halde bu kanaatimin tahakkuku için kavga etmeliyim... yani ne yapıp yapıp çocuğu anasının, Hilmi'nin yanında bıraktırmalıyım. Doğru değil mi?..

— Doğru... fakat nasıl yapacaksın bu kavgayı? Sen, dedesinin avukatısın? Davayı açmaktan vaz mı geçeceksin? Vazgeçsen bile...

89 birdenbire Ömer'in sözünü kesti :

— Hayır, dedi. Davayı bırakacak değilim, bilakis...

— Ömer şaşırdı :

— Anlamadım...

— Kâmran alaylı bir sesle :

— Meslek namusumu ayaklar altında çiğneyeceğim, dedi. Anlıyor musun? Kavga kavgadır. Yemek nasıl pişirildi, diye sorulmaz, sofraya geldiği vakit lezzetli mi, lezzetsiz mi, ona bakılır... en iyi pilav toprak tencerede pişer... matlup çocuğun anasında kalması, Kunduracı Hilmi'nin yanında adam olması...

— değil mi?.. **Bu gayeye ulaşmak için her yol mubahtır.** Yalnız davayı kaybettikten sonra, dedenin peşin verdiği ücretin bir kısmını iade ederim. Eh, bu kadar da temizlik ister...

Ömer, Kâmran'ın yanından bir parça şaşalamış, Kâmran'a karşı sevgisi bir hayli artmış olarak çıktı.

— Meseleyi o akşam Sait Amcaya anlattığı vakit, Sait Amca :

— Yazık ki, dedi, şu Kâmran'ı geç tanıdık... (ss. 280, 281)

Kavgada şövalyelik (günümüzdeki deyimle sportmenlik) yok, "gayeye ulaşmak için her yol mubah"...

"Mubah" Arapça bir sözcük. Anlamı : "Dince yapılmasında sakınca olmayan, yapılması günah ya da sevap olmayan."

Çevirirsek : "Amaca ulaşmak için her araç geçerlidir," diyor Avukat Kâmran Bey. Amaç "iyi, haklı, doğru" ise, aracın "kötü, haksız, yanlış" olmasına aldırmamak gerektiğini savunuyor.

Bölümün bir yerinde Kâmran Beyden "89" diye söz edilmesi, bu avukatın 1789 Fransız Devrimi'ne duyduğu hayranlıktan kaynaklanmakta : "1789 Kâmran Bey" takılması "89"a kadar kısalmış. "89" deyince anlaşılıyor "Avukat Kâmran Bey"den söz edildiği. Ömer ise eylemci bir işçi çocuğu. Okuyup avukat olmuş...

Devrimci bir küçük kentsoylu avukat ile devrimci bir işçi avukatın bu tartışmalarından anlıyoruz ki, tartışılan daha kapsamlı bir konu da olsa, eylemi hiçbir zaman denetimlerinde tutamadıkları bilinen kuramsal kentsoylu ya da soylu ahlakına aldırış etmeden, gene "amaca ulaşmak için her araç geçerlidir" görüşüne göre düşünülecek, "meslek namusu", ya da "mertlik", "hilesizlik" gibi kaygılara kapılınmayacaktır.

Ömer akşam olayı, sağlam bir devrimci olan Sait Ustaya anlattığında, onun da, Kâmran Beye, bu davranışından dolayı yakınlık duyduğunu görüyoruz. Yazarın da bu parçayı romana Kâmran Beyin düşünüş tarzını sergilemek için eklediği belli...

Demek ki "amaç" olumluysa, "iyi, haklı, doğru"ysa, Makyavelciliğe karşı çıkılmıyor...

Ama "iyi" ile "kötü" görecedir, diyoruz...

Karşılıklı bir çatışmaya giren iki yan da, kendi açılarından, kendi yorumlarıyla "iyi, haklı, doğru" olabileceklerine göre, Makyavelcilik bütünüyle geçerlilik kazanmış olmuyor mu?

Ya da saltık bir ahlak var demektir...

Peki, hangisi? Birinin, "Öldürmeyeceksin!" dediği yerde, öbürü, **"Vur pençe-i Ali'deki şemşîr aşkına"** diyor... Birinin yücelttiğini öbürü batırıyor...

Ahlak kurallarını toplumsal konumların, çıkarların belirlediği çok açık, açık da...

Sonunda varılan nokta şu :

> **"Biz, insandışı ve sınıflarüstü kavramlara dayanan her türlü ahlakı reddediyoruz. Bunun toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin çıkarları uğruna işçileri ve köylüleri aldattığını, kandırdığını, uyuttuğunu söylüyoruz.(...) Ahlak, insan toplumunun daha**

yüksek bir düzeye vardırılması ve kendini emeğin sömürülmesinden kurtarmasına yardımcı olma amacına hizmet eder." (Anan : Thomson, *İnsanın Özü,* ss. 132, 133)

Bu sözleri 1920'de Lenin söylemiş. Ama o tarihten beri yaşanan onca çözülmeye, yozlaşmaya, gevşemeye karşın, aşağı yukarı yüz yıl önce, Engels'in Avrupa için yaptığı bölümleme, nerdeyse bugün de geçerli :

"Geçmiş inanç dönemlerinden kalma Feodal-Hıristiyan ahlakı; iki ana bölümlemesi, Katolik ve Protestan ahlaklan, onların da alt bölümlemeleri, Cizvit-Katolik ve Ortodoks-Protestan'dan serbest 'ileri' ahlaklara kadar. Bunların yanı sıra çağdaş kentsoylu ahlakı ile geleceğin proletarya ahlakı, öyle ki en ileri Avrupa ülkelerinde bile geçmişin, bugünün ve geleceğin ahlakları üç büyük grup olarak bir arada güçlerini sürdürüyorlar. Öyleyse doğru olan hangisi?" (*Anti-Dühring,* International Publishers, 1939. pp. 103,104)

"Geleceğin ahlakı hangisiyse o," demek kolay da... Herkes kendi toplumsal konumu, kendi çıkarları açısından verecektir bu sorunun yanıtını. Geleceği kendi özlemlerine göre çizecektir. Yukarda söylediğimiz gibi, herkesin "amaç"ı kendince "iyi, haklı, doğru" olacağı için de Makyavelcilik bütünüyle geçerlilik kazanacaktır.

Zaten öyle değil mi? Öyle de, işte, üstü örtülü geçiliyor. Açık açık söylemiyor kimse...

Şu "görecedir" dediğimiz "iyi" ile "kötü"nün, "görece" fazla savrulmayacak, genel bir tanımını bulamaz mıyız?

Erich Fromm şöyle diyor :

"Yaşama hizmet eden her şey iyidir; ölüme hizmet eden her şey de kötüdür. İyilik yaşama, yaşamı hızlandırmaya, gelişmeye ve açılmaya duyulan saygıdır. Yaşamı boğan, kısıtlayan, paramparça eden her şey de kötülüktür." (Aşağıda agy, s. 47)

Güzel de, bu sözler insandaki eğilimlerin bir yönü için geçerli yalnızca. Yaşamseverlik ahlakının yanında bir de "Yaşasın ölüm!" diye bağıranların ahlakı var... Onlara *göre...*

Erich Fromm'un Sevgi ve Şiddetin Kaynağı adlı kitabından parçalar okuyalım :

"Ölümseverlik eğilimi olan insan yaşamayan, ölü olan her şeye, cesetlere, çürümüş şeylere, dışkıya ve pisliğe büyük bir ilgiyle çekilen ve kendini kaptıran kişidir. Ölümseverler hastalıktan, cenazelerden, ölümden söz etmekten hoşlanan kişilerdir. Yalnızca ölümden söz ederken canlanırlar." (ss. 38, 39)

"Ölümsever kişi öldürene tutkundur; öldürülenlerden nefret eder." (s. 40)

"Ölümsever kişilere göre adalet, yanlışsız bir bölme işlemi demektir; bu kişiler, kendilerince adalet saydıkları şey uğruna ölmeye ve öldürmeye hazırdırlar. 'Yasalara ve düzene' taparlar yasayı ve düzeni tehdit eden her şey onların gözünde yüce değerlerine karşı girişilmiş şeytanca bir saldırıdır." (s. 41)

Bu eğilim, ölümseverlik eğilimi, insandaki bir bozulmanın ürünü değil mi? Hasta değil mi ölümseverler?

İşkenceciler, Hitler'ler, Eichmann'lar gibi aşırı örnekler düşünülürse, öyle... Onlara karşı koymak daha kolay... Ne var ki ölümseverlik eğilimleri bireylerde değişik oranlarla ortaya çıkıyor. Yaşamı değil de ölümü, gelişmeyi değil de yıkımı seven herkes hasta izlenimi

vermez. Hatta ölümseverliği sonradan açığa çıkan kimi önderler, "yapıcı, koruyucu, kurtarıcı" kişiler olarak yücelip yığınları kendilerine bağlayabilirler...

Şöyle diyor Erich Fromm :

> **"Öldürme olanağı ve gücü bulamayan ama ölüm sevgisi kendini başka, yüzeysel ya da daha zararsız biçimlerde belli eden birçok birey vardır. Buna bir örnek, hiç durmadan çocuğunun hastalıkları, başarısızlıkları, geleceği için karamsar varsayımlarla uğraşan annedir; bu anne, çocuğundaki olumlu değişikliklere sevinmez, çocuğun neşesine karşı bir tepki göstermez, onun içinde gelişen yeni bir şeyi de fark etmez.(...) Bu anne çocuğuna gözle görülür bir zarar vermez; ama onun yaşama sevincini, büyümeye duyduğu inancını yavaş yavaş öldürür ve sonunda çocuğuna da kendi ölümseverlik eğilimini aşılar." (s. 42)**

Ölümseverlerle yaşamseverler ayrı dünyalarda yaşamıyorlar. Çoğunca iç içeler. Dahası ölümseverlik eğilimleriyle yaşamsever- lik eğilimleri değişik oranlamalarla kişilerde birleşiyor.

> **"Katıksız ölümsever delidir, katıksız yaşamseverse azizdir. İnsanların çoğunda ölümseverlik ve yaşamseverlik eğilimlerinin özel bir karışımı görülür; önemli olan, bu iki eğilimden hangisinin ağır bastığıdır." (s. 48)**

Öyleyse ahlakların biçimlenmesinde ölümseverlik eğilimleri de etkili olmuştur, diyebiliriz...

Bu sözle ahlaklara karşı bir kuşku ortaya vurulmuş oluyor. Bana öyle geliyor, size de öyle geliyorsa, "Yaşamseverlik iyidir, ölümseverlik kötü" görüşüne katılıyoruz demektir. Açımız belirleniyor. Yoksa ahlaklara ölümseverlik bulaşmış olabilir diye kaygılanmaz, bu düşünceyi yüze çıkarmaz, bir kuşku duymazdık.

Öyleyse Erich Fromm'un yaşamseverler açısından yaptığı tanıma "görece" olmayan bir "iyi" ile "kötü" tanımı diye bağlanabiliriz :

> **"Yaşama hizmet eden her şey iyidir; ölüme hizmet eden her şey de kötüdür."**

Ne var ki "kötü"nün kötülüğünü saptadığımız anda, iyilik adına, ona karşı çıkmak, onu yok etmek zorundayız. Ölümsever- lik eğilimlerini engellemeli, bütün izlerini, etkilerini yeryüzünden silmeliyiz. Yani yaşamseverliği korumak için ölümseverleşmemiz gerekiyor. İyiliği korumak için kötü olmaya katlanmazsak, gene kötü oluruz. İşte bu, Makyavelciliğin vargeli...

Kötüye karşı kötünün silahlarıyla karşı çıkmak zorunluluğu...

> **"Ne acıdır ki, bizler de başkaldırdığımız bu haksız anlayışa karşı, aynı yöntemleri kullanarak savaşmak zorundayız."** (M. Komşu, *Sirena,* s. 184)

Öbür yanağımızı çevirsek?.. İyilikle?.. Belki... Çatışma böylesine büyümeden... Sömürü böylesine örgütlenmeden...

> **"Yaşamsevgisinin gelişmesi için gerekli koşulların arasında şunları sayacağım : Bebeklik sırasında başkalarıyla sıcak ve şefkat dolu ilişkiler; özgürlük, tehditlerden uzak olma; içte uyum ve güç yaratan ilkelerin — öğütlerle değil de örneklerle — öğretilmesi; (...) toplumsal koşullara gelince, (...) ilkönce söz edilmesi gereken en belirgin etken, hem ekonomik, hem de ruhsal açıdan, *kıtlığa* karşı *bolluk* içinde olma**

> **durumudur. İnsanın enerjisinin çoğu saldırılara karşı yaşamı savunmak ve açlıktan kurtulmak için harcanırsa, yaşam sevgisi engellenir, ölüm sevgisi güçlenir. Yaşam sevgisinin gelişebilmesi için gerekli başka bir toplumsal koşul da *adaletsizliğin* ortadan kaldırılmasıdır. Bununla (...) bir toplumsal sınıfın ötekini sömürdüğü, doyumlu ve onurlu bir yaşamı engelleyen koşulların insanlara zorla kabul ettirildiği (...) toplumsal durumu belirtmek istiyorum. Son olarak, yaşam sevgisinin gelişmesinde önemli bir koşul da *özgürlük*tür. Ne var ki kısıtlayıcı siyasal zincirlerden 'özgür olmak' yeterli bir koşul değildir. Yaşam sevgisinin gelişebilmesi için bir şey 'yapmak' özgürlüğü gereklidir : Yaratma ve kurma özgürlüğü, şaşabilme ve göze alabilme özgürlüğü." (Fromm, agy, ss. 51, 52, 53)**

Hem toplumsal, hem bireysel koşullarıyla ölümseverlik eğilimlerini besleyen düzenlerde, insanlar, kaçınılmaz olarak, kötülüğe karşı koymanın çaresini gene kötülükte görecek, yaşam- severler de ister istemez ölümseverliğe yöneleceklerdir.

Doğası açısından, önceden, "ne iyi, ne de kötü" denebilen insan, böyle düzenlerde elbette **"nankör, dönek, (...) düşüncesini gizleyici, tehlikeden-kaçıcı ve kazançta azgözlü"** (*Hükümdar,* s. 66) görünecektir. Başka türlü olması nasıl beklenebilir?..

Yaşadığımız dünyanın insanları da, yüzyıllardır süregelen zulmün ürünleridir. Bazı dönemlerde, bazı bölgelerde iyi kullanılmış zulmün, bazı dönemlerde, bazı bölgelerde ise kötü kullanılmış zulmün ürünleri...

İnsanlık bir türlü *insanlık ülküsü*'ne ulaşamıyorsa, ölümseverlik eğilimlerinden kurtulamıyorsa, bunun başlıca nedeni, çıkar çatışmalarında, yüzyıllardır insanın insana uyguladığı zulümdür. Giderek bu zulümden tat alınmaya başlanmış, sadist, mazoşist eğilimler ağırlık kazanmış, toplumsal olaylardan, sporlara kadar, her alanda, acı çektirmenin, acı çekmenin yayıldığı, arandığı, dolayısıyla, paraya dönüştürüldüğü görülmüştür.

Durgun batak, leş kokulu batak!
Atımı getirin benim, kır atımı!

İyi de, bu bataktan "dörtnala" nasıl çıkılacak?.. İnsanlar dayanılmaz düş kırıklıkları içinde bocalarlarken?..

Mehmet Komşu, yukarda bir tümcesini alıntıladığım, *Sirena* adlı romanına "Önsöz Yerine" dört satır koymuş :

> **"Uğruna öldüğümüz özgürlük ideallerimize ne oldu? Bu değişen dünyayla onlar da mı değişti? Eğer öyleyse, bu inançlarımız için yüzyıllardır çekilen acıların hiçbir anlamı kalmadı mı?" (s. 5)**

Kalmadı mı?

Bu soru ölümseverlik bildirgesi gibi...

Romanın ortalarına doğru bir yerde ise şu sözler yer alıyor :

> **"Sıradan bir insan olarak yaşamak ne güzel. Neler olup bittiğini anlamadan, yoksulluktan kurtulmak için iyi bir iş aramak, güzelce sayılabilecek bir kadınla evlenmek, akşamları sulusepken bir televizyon filmi seyretmek, çocukların üstü başı, ya da eve alınacak yeni eşyalar, ya da iyi bir yaz tatilinin düşü üzerinde konuşmak, bir**

daire almak için biriktirilecek para ve geleceğe yönelik planlarla geçecek bir yaşam. Akşamları da yemekle içilen birkaç kadehle, günün olayları üzerine şöyle çok bilmişçesine bir şeyler söylemek.

"Gerçekleri bilmenin insana verdiği o delice sıkıntıdan, cezaevlerinin, soğuk ve insanı ürperten hücrelerinin verdiği korkudan, nereden vuracağı belli olmayan bir silahın her an üzerinde dolaşan gölgesinden, dostlarımızın ve arkadaşlarımızın morgun beton masaları üzerine yatırılmış kanlı cesetlerinin, o insanı kahreden görüntülerinden, gizli avlularda kurulmuş idam sehpalarından, çamurlu sokaklar ve paslı tenekelerle örtülü gecekondularda yaşayan insanlardan, bozkır tozlarının örttüğü toprak damlı evlerde oturan yoksul köylülerden, kömür ve mazot dumanları ile kararmış eski binaların, o izbe ve rutubet kokulu ıslak bodrumlarında yaşamlarını tüketen, terk edilmiş ihtiyarlardan, birçok kişinin, uykunun o doyumsuz kollarında olduğu sırada, batakhanelerin o insanın midesini bulandıran havasım soluyan ve yüzünün beyazlığını renkli boyaların arkasına saklayan kadınlardan habersiz bir yaşam.

"En kolayı da, bütün bunları tanrının kutsal takdirinin kaçınılmaz bir gerçeği olarak kabul etmek.

"Bizim yanılgımız neydi?" (ss. 84, 85)

Beş sayfa arkada :

"Oysa her şey son derece basitti. Birilerinin daha iyi yaşaması için, diğerlerinin daha kötü yaşaması gerekiyor. İşte, gerçek bu kadar açık ve seçikti. Dünyadaki yaşam sürdükçe, hep birileri diğerlerinden daha iyi ve farklı yaşamak isteyecek, bunun için de kuşkusuz elinden geleni yapacak. Diğerlerinin arasında kalan birkaç kişi de, bu haksız farklılığa başkaldıracak. Daha önce de olduğu gibi, bundan sonra da böyle olacak. Benden sonra, benim yerimi alacak biri mutlaka olacağı gibi, onların yerini alacak birileri de her zaman bulunacak." (s. 90)

Mehmet Komşu'nun *Sirena'sı* "yeniden doğan özgürlük sevincinin öyküsü" olmanın ötesinde, yaşamseverlik eğilimleriyle eyleme geçen bir devrimcinin umutsuzluğa kapılarak nasıl ölüm severliğe yöneldiğini de sergiliyor :

"Bir tek şeyin gerçek olduğuna inanıyorum, o da, ölümün bütün acıların sonu olduğuna." (s. 177)

Evet, insanlar dayanılmâz düş kırıklıkları içinde bocalarlarken, bu bataktan "dörtnala" nasıl çıkılacak? Ölümseverlikten yaşamseverliğe nasıl geçilecek? Maçlarda "Ölmeye geldik!" yerine "Yaşamaya geldik!" diye bağırmak insanımızın içinden ne zaman gelecek? Ölümseverlik ırmağında boğulmadan, kim, nasıl ulaşacak karşı kıyıya?

Çıkarları sömürüye, baskıya bağlı olanlar, **"Haydi artık yeter, biraz da insanca yaşayalım!"** demeyeceklerine göre, istenmese de, bir savaşıma girilecek... Bu savaşımda yaşamseverliği savunanların da ölümseverlik eğilimleri güçlenecek... Kim üstün gelirse gelsin, yenen yenileni baskı altında tutmak zorunda kalacak... Kısacası, yaşamseverlik kazansa da ölümseverliğe dönüşmüş olacak...

Yoksa Stalin, bugün, Hitler'le birlikte anılır mıydı?..

"Şu karşı kıyıya geçene kadar ölümsever olalım, sonra gene yaşamsever oluruz..." Ne var ki bir düğmeye basıp "Çıt!" diye değiştirilemiyor insanların eğilimleri...

Hayvanlar gibi, davranışları doğuştan hazır olarak dünyaya gelmiyor insan. İçine doğduğu kültür çevresine göre biçimleniyor. Yaşam koşullarıyla, eğitimle, öğrenimle oluşuyor davranışları, ahlakı, kişiliği... Bir kez oluştuktan sonra da kolay kolay değişmiyor. Ya uzun süreli, ya da çok çarpıcı, sarsıcı etkiler gerekli değişmesi için. Ölümseverlik eğilimleri ağır basan bir kişinin, birdenbire yaşamseverlik eğilimleri ağır basan bir kişiye dönüşmesi hiç de kolay değil; olanaksız bile denebilir...

"İyi, haklı, doğru" amaçlara yönelirken, **"Her savaşımda Makyavelcilik kaçınılmazdır, amaca varmak için her araç geçerlidir!"** diyerek yola çıkanlar, yandaşlarını ölümseverlik eğilimleri ağır basanlardan seçenler, gençlerin eğitimlerini, öğrenimlerini, kavgada güçlü, acımasız olmaları için, nefrete, intikama, şiddete dayandıranlar, başarıya ulaşıldığında, ortada "iyi, haklı, doğru" hiçbir şey kalmadığını, savaşım sona erince söneceği sanılan ölümseverlik eğilimlerinden bir türlü kurtulunamadığını gördüklerinde hiç şaşırmamalıdırlar...

Savaşların eşiğinde bile insanları yaşamseverlik ilkelerine göre eğitmek gerekir.

"Ne acıdır ki, bizler de başkaldırdığımız bu haksız anlayışa karşı, aynı yöntemleri kullanarak savaşmak zorundayız." Evet, *ne acıdır ki!..*

İnsanlar, haklı haksız, her savaşın kötü olduğunu bilmelidirler...

Sövmeyi, itişip kakışmayı, dövüşmeyi öğrenmesin diye, çocuğunu sokağa bırakmak istemeyen anneye doktor çıkışıyor :

"Olur mu öyle şey! Koyverin sokağa!.. Dövüşsün de, sövüşsün de!.. Siz hangi topluma çocuk yetiştiriyorsunuz!?"

Gerçekçi bir yaklaşım olduğu, çocuğun yaşayacağı topluma ayak uydurmakta zorlanmamasına yönelik bir öğüt olduğu kesin, ama temelinde Makyavelcilik yatıyor bu anlayışın...

> **"Nasıl yaşandığı ile nasıl yaşanması gerektiği arasında o kadar fark var ki, yapılanı yapılması gereken için bırakan bir kimse varlığını korumaktan ziyade yok olmayı öğrenmiş olur; çünkü her yönde iyilik gütmek isteyecek bir kimsenin, iyi olmayan o kadar kimse arasında, yok olması tabiidir." (*Hükümdar*, s. 61)**

Kanımca, bu tür bir gerçekçilik insanlığın bütün kurtuluş yollarını kapatmaktadır. Bu tür kaygılarla eğitim alanına girilince insanlardaki ölümseverlik eğilimleri ağırlık kazanacak, dünya sonu gelmez bir çıkar savaşımının acımasızlıklarında büsbütün kana bulanacaktır.

Makyavelcilik üzerine kurulu bir eğitim, öğrenim düzeni asıl bu — "yok olmayı öğrenmek"tir...

İnsanlık "iyi, haklı, doğru" amaçlarına yönelirken, Makyavelci gerçekçiliğe boyun eğmemenin, ölümseverliğe yönelmemenin çarelerini aramak zorundadır...

"Gücümü gerçekleri görebilmemden, düşüncelerimin doğruluğundan, yaşama, insanlara duyduğum sevgiden, daha iyi bir geleceği özlemekte yığınların yanında olmamdan alıyorum..." diyebilmek...

(Adam Sanat, Haziran 1990)

İYİ İLE KÖTÜ

"Görece" sözcüğünü kullanmadan anmadığımız "iyi" ile "kötü" konusunun "görece fazla savrulmayacak, genel bir tanımını" bulmuştuk Erich Fromm'da :

> **"Yaşama hizmet eden her-şey iyidir; ölüme hizmet eden her şey de kötüdür." (*Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, s. 47)**

Daha önce de, daha sonra da, araya hep bir "görece" sokarak dö ıüp dönüp geldik bu konuya. Bir ara Makyavelciliğin vargeline düştük : "İyiliği korumak için kötü olmaya katlanmazsak, gene kötü oluruz." (*Çağdaşımız Makyavel,* s. 238) Başka bir yerde şöyle dedik: **"Ne yandan baksak, bu işe iyilik-kötülük diye yaklaşmanın yanlışlığı ortaya çıkıyor."** (*Çağdaşımız Makyavel,* s. 245) Sonunda ise "Evrensel insanlık değerleri" sözüne gelip dayandık :

> **"Böylece birtakım saltık değerlerin varlığını mı savunmuş oluyoruz?**
>
> **"Öyle de denebilir... İyice irdelenmesi gereken çetin bir konu..."** *{Çağdaşımız Makyavel,* s. 268)

Böyle bir söz ettikten sonra iyi ile kötü üzerinde durmam, bu konuyu iyice irdelemek özleminde olduğum izlenimini yaratabilir. Oysa bu konunun iyice irdelenmesi ancak felsefe öğrenimi görmüş kişilerin yapabileceği bir iş. Ben, sadece, yazılarımda ortaya attığım sorulara, daha çok sağduyuya yaslanarak birtakım yanıtlar verirken, eytişimsel düşünce yolundan çok uzaklara düşüp düşmediğimi araştırmak istiyorum.

"Öyle de denebilir..." sözü başka bir yorumun da bulunabileceğini deyimliyor. "Evrensel insanlık değerleri" her zaman, her yerde geçerli saltık değerler mi? Böyle saltık değerlerin varlığını kabul edince fizikötesi düşünce alanına mı kaymış oluyoruz?

Önce önümüze bir iki kitap alıp eskileri karıştıralım, serbest çeviriler, alıntılarla, genel bilgilerden özetlemeler yapalım, yüzyıllar yılı neler denmiş bakalım bu iyi ile kötü konusunda.

Birtakım düşünürler öncesizlikten sonrasızlığa değişmeyecek saltık ölçütler aramışlar. İnsanların büyük çoğunluğu da bu tür ölçütlere inançla bağlanmış. **Örnekse İbranilerin On Emir'i bütün zamanlara, bütün yerlere egemen olan Tanrı'nın koyduğuna inanılan ilkeleri getirir :**

> ***“Seni Mısır ülkesinden, tutsaklık yurdundan çıkaran Tanrın Rab benim.***
>
> ***“Karşımda başka tanrıların olmayacak.***
>
> ***“Kendin için oyma put yapmayacaksın; yukarıda, göklerde olanın, aşağıda yerde olanın, yerin altında sularda olanın suretini yapmayacaksın; onların önünde eğilmeyeceksin, onlara tapmayacaksın; çünkü ben, senin Tanrın Rab, benden nefret eden babaların günahını çocuklar üzerinde, üçüncü kuşak üzerinde ve dördüncü kuşak üzerinde arayan ve beni seven, buyruklarıma uyanların binlercesine iyilikte bulunan, kıskanç bir Tanrıyım.***
>
> ***“Tanrın Rabb’in adını boş yere ağza almayacaksın; çünkü Rab, adım boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.***
>
> ***“Sebt gününü kutsamak için onu hatırında tut. Altı gün çalışacaksın ve bütün işlerini yapacaksın; ama yedinci gün Tanrın Rabb’e Sebt’tir; sen ve oğlun ve kızın, erkek ya da kadın hizmetkârın ve hayvanların ve evindeki konukların hiçbir iş yapmayacaksınız.***
>
> ***“Tanrın Rabb’in sana verdiği topraklarda ömrün uzun olsun diye babanı ve anneni say.***
>
> ***“Öldürmeyeceksin.***
>
> ***“Zina etmeyeceksin.***
>
> ***“Çalmayacaksın.***
>
> ***“Komşuna karşı yalan tanıklık etmeyeceksin.***
>
> ***“Komşunun evine, karısına ve erkek ya da kadın hizmetkârlarına ve öküzüne ve eşeğine ve onun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.” .***

Bu ilkelerin t. Ö. 16. ile 13. yüzyıllar arasında belirlendiği söyleniyor. Musevilerle Hıristiyanlar bunları Tanrının Musa Peygambere Sina Dağında bildirdiğine inanırlar.

Öbür uçta duran düşünürler ise iyi ile kötünün görece olduğunu, zamana, yere, koşullara göre değişik değerlendirmeler olabileceğini savunurlar. Örnekse yalan söyleyerek bir kötülüğü önleyebilirsiniz. Birisi bir başkasını öldürmek için arıyordur, nerede olduğunu size sorar, bildiğiniz halde, “Bilmiyorum,” dersiniz. Söylediğiniz yalanla bir can kurtarmış, yani yalan söylemekle kötülük değil, iyilik etmiş olursunuz.

Bu iki uç arasında (saltıkçılarla görececiler arasında), birçok düşünür ilginç görüşler öne sürmüşlerdir.

Efesli Herakleitos (İ.Ö. 6-5. yüzyıllar) iyi ile kötüyü bir *uyum* içinde görerek *oluş*’u karşıtların çatışmasının sonucu olarak değerlendirir, **“hiçbir tanrı ve insan tarafından yaratılmamış ve hep böyle süregelmiş, hep böyle süregidecek”** bir varlık düzeninden söz eder. Bu filozofa göre, evrende değişmeyen, başkalaşmayan, karşıtlarıyla birleşmeyen hiçbir şey yoktur : **“Her şey akıp gider. Aynı ırmağa iki kez giremezsin.”** Biz ancak karşıtlıkları, iyi ile kötüyü görürüz. Oysa bunların uyumunu görebilmek, her şeyi kapsayan yasaya, evrensel ilkeye göre yaşamak gerekir.

Sofistlerin konuyu ele alışları ise bütünüyle insana dönüktür. Protagoras (İ.Ö. 5. yüzyıl) **"İnsan her şeyin ölçüsüdür,"** der.

Demek ki iyi ile kötünün de ölçüsü insan, yani bireydir. Öyleyse her birey neyin iyi, neyin kötü olduğuna kendi karar verecektir. Dışardan zorlanacak kurallar, yasalar yoktur. Ahlak alışkanlıklardır. Herkes istediği gibi yaşamalıdır. Birinin iyi dediğine, bir başkası kötü diyebilir. Öznellik, bireycilik adına dış baskılara yönelik bu karşı çıkış, aşırılığıyla yadırgansa da, düşünceye verdiği önemle, insana güveniyle' çok ilginçtir.

Sokrates de (İ.Ö. 5. yüzyıl) bir yönüyle Sofistlere benzer: Geleneklere, törelere, yerleşik ahlak kurallarına, insana dıştan zorlanan değerlere boyun eğmez. O da insanın her şeyin ölçüsü olduğu kanısındadır. Ama iyi ile kötünün temel ilkeleri bulunması gerektiğini, bu değerlendirmenin bireye bırakılamayacağını düşünür. Bireyci değildir. İyi nedir? Bütün evrene ölçüt olabilecek yüce iyilik nedir? Sokrates bu sorulan "Bilgi" diye yanıtlar. Bir kimse iyiliği bilirse ona uyacaktır. Hiç kimse kötülüğe gönüllü değildir. Onun için de sürekli aramak, "iyi"nin ne olduğu konusunda bilgi edinmeye çalışmak gerekir. Yaşamın amacı budur, iyinin ne olduğunu bulmaya çalışmaktan daha değerli bir şey olamaz.

Platon'a göre (İ.Ö. 5-4. yüzyıllar) duyular dünyası gerçekdışı, akıp giden, değişen bir dünyadır; kötüdür. An, değişmeyen düşünceler (ideler) dünyası ise iyidir. İnsan bu gerçek dünyayı ancak us yoluyla tanıyabilir. Demek ki us insan için en yüce iyiliktir. Yaşamın amacı ruhu bedenden kurtarıp gerçek düşünceler dünyasına ulaştırmaktır. Bu akıp giden, değişen gölgeler dünyasında da insan ancak bütün davranışlarını usuyla yönlendirirse mutlu olabilir. Bedensel açlıkların, özlemlerin usla denetlenmesi gerekir. Us iyiliktir, usla denetlenmeyen bedensel açlıklar, özlemler ise kötülüktür.

Aristoteles'e göre (İ.Ö. 4. yüzyıl) evrende her şeyin amacı kendini bütünüyle gerçekleştirebilmektir. Her şey öteki şeylerden başkadır; belirli yetenekleri, yetkinlikleri vardır. Bu yetenekleri, yetkinlikleri bütünüyle gerçekleştirebilen şey iyidir. İnsanın belirleyici özelliği ise usudur. Bu yetkinlik yalnız insanda vardır. Demek ki insan için en yüce iyilik, usunu bütünüyle gerçekleştirebilmektir. İnsanın öbür yönleri, duygular, özlemler, bedensel açlıklar usla tam bir uyum içinde olmalı, usun denetimine girmelidirler. Ölçülülük, ılımlılık, dengelilik iyidir. Böyle davranmaya insanın dışardan zorlanması gerekmez, usunu bütünüyle gerçekleştirmiş olması onu içinden gelerek böyle davranmaya yönlendirecektir.

Epikuros'a göre (İ.Ö. 4-3. yüzyıllar) bütün insan davranışlarının amacı hazdır, mutluluk herkes için en yüce iyiliktir. Ama hazlar seçilirken dikkatli olunmalıdır. Bazı hazlar sonunda insana acılar getirebilir. Hazları usa uygun bir tarzda tatmalıdır.

Hazlar üç çeşittir: 1. Tadılması gereken hazlar; 2. Göz yumulması gereken hazlar; 3. Sakınılması gereken hazlar. "Doğal ve zorunlu" olan hazlar tadılmalı, "doğal" ama "zorunlu " olmayan hazlara göz yumulmalı, "doğal ve zorunlu" olmayan hazlardan ise kesinlikle sakımlmalıdır. Ayrıca Epikuros'a göre zihinsel hazlar bedensel hazlardan daha üstündür.

Stoacılar (İ.Ö. 4-3. yüzyıllar) insan için en yüce iyiliğin evrene uyum sağlamak olduğunu söylerler. İnsan evrenin bir parçasıdır. Evrende yönetici güç us olduğuna göre, insanları bireysel davranışlarında da us yönetmelidir. İnsan evrenin yasalarına boyun eğmeli, doğaya uymalıdır. İyi insan doğaya uyarak yaşayan, davranışlarını evrensel usun bir parçası olan usuyla denetleyen insandır.

Felsefede dinlerin baskısı arttıkça iyi ile kötü arasında kesin karşıtlıklar öne çıkarılmaya başlar. Örnekse Philo'ya göre (İ.S. 1. yüzyıl) Tanrı bütün iyiliklerin, madde ise bütün kötülüklerin kaynağıdır. Gene insanın usu, ya da ruhu iyiliklerin, bedeni ise kötülüklerin yatağıdır. Böylece, insanın amacı bedeninden (günahlarından) arınıp Tanrıya (iyiliğe) ulaşmak olarak belirlenir.

Apolojistler (İ.S. 2. yüzyıl) Tanrının insanı iyi olarak yarattığını, ama onun Tanrıdan yüz çevirip bedene yöneldiğini söylerler. Böylece günah (kötülük) ortaya çıkmıştır.

Aziz Augustinus (İ.S. 354-430) Tanrının bütünüyle iyilik olduğu, eksiksizlik olduğu inancındadır. Tanrı evreni yokluktan yaratmıştır. Bu doğruysa, nasıl olur da iyi bir Tanrı, her şeyi yapabilecek güçteyken, içinde kötülük olan bir evren yaratır? Bu soruyu ortaya atan Augustinus yanıtını şöyle verir: Evrende her şey iyidir. Bize kötü gibi görünen şeyler de evrenin bütünlüğü içindeki yerlerinde iyidirler. Bir resmin güzelliğine gölgelerle karanlık köşelerin de katkısı vardır. Bunlar resmin bütünlüğünden çıkarılıp parçalar olarak izlenirlerse kötü görünürler. Ama resmin içinde bütünün güzelliğine katkıda bulunurlar. Evrende gördüğümüz kötülükleri Tanrı evrenin bütününü güzelleştirmek için yaratmıştır. İnsan dünyadaki hazlara sırtını dönüp kusursuz iyiliğe, Tanrıya yönelmelidir.

Skolastikler iyi ile kötü sorununu Aziz Augustinus gibi ele alırlar.

Fransız filozofu Petrus Abaelardus (Pierre Abelard, 1079- 1142) biraz değişik bir yaklaşımla, doğru ya da yanlış davranışların, davranışın kendisinde değil, davranışı yapanın niyetinde değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunur. Birisi bir başkasından bir şey çalarsa, çalma olayı kendi içinde iyi ya da kötü değildir. Çalan bu hırsızlığı iyi niyetle yapmışsa, yaptığı iş iyidir. Bir kimse iyi bir iş yapmak niyetiyle kötü bir iş yaparsa günaha girmez. Böylece iyi ile kötü sorunu insanın vicdanına kalmaktadır. Yüce iyiliğe, yani Tanrıya, insanı kendi erdemliliği götürecektir. Yüce kötülük ise Tanrıdan kopma, Tanrıya karşı çıkmadır.

Skolastik filozofların en büyüğü sayılan Aquinah Tommaso'ya göre (1225-1274) Tanrı her şeyi, bu arada insanları da, belirli bir amaçla yaratır. En yüce iyilik bu amacı gerçekleştirmektir. İnsan niçin, hangi amaçla yaratılmış olduğunu anlarsa, Tanrının iyiliğini bulmuş olur. En yüce davranış us ya da inanç yoluyla, en yüce noktasında da sezgiyle Tanrıya ulaşmaya çabalamaktır. Bir manastırda kendini Tanrıya adayarak yaşayan insan ülküsel (ideal) insandır.

Alman filozofu Johann Eckhart (1260-1327) Tanrının bütünlüğü üzerinde durarak insanın bireyciliğini bütünden kopma, dolayısıyla kötülük olarak değerlendirir. Tanrıyı gören insanın kendisi için ölüp Tanrıya gömülmesi gerektiğini söyler. İyilik yapmakla iyi olunmaz, kendini Tanrıda yitirmekle iyiliğe ulaşılır.

Buraya kadar okuduklarımızdan iyi ile kötü sorununa doyurucu bir yorum yapılamadığı, uygulamaya yön verecek bir açıklığa ulaşılamadığı, en önemli soruların kaçamak yanıtlarla geçiştirildiği, genellemelere sapıldığı görülüyor. Din alanında ise, özellikle kafaları kurcalayan, iyi Tanrının kötülüklerle dolu böyle bir dünyayı, nasıl olup da yarattığı konusu boşlukta kalıyor. Gerçi eski Hıristiyanlıkta Tanrının yanı sıra ona başkaldıran Şeytan da işlenir. İnsanın karşısında eğilmek istemeyen Şeytan (Başmelek) insana düşman kesilmiş, onu Tanrı buyruğundan saptırıp günaha sokmuş,

böylece de dünyaya kötülüğü getirmiştir. Tanrı iyiliklerin bağışlayıcısı, Şeytan kötülüklerin zorlayıcısıdır. Ama bu durumda da yanıtlanması güç bir soru var : "Şeytanı Tanrı yaratmadı mı?"

Hıristiyanlık bütün zamanlar, bütün yerler, bütün koşullar için geçerli saltık kötülüklerin neler olduğunu, başta verdiğimiz *On Emir*'deki gibi, çeşitli düzenlemelerle, inananlarına hep sunmuştur. Örnekse, Aquinalı Tommaso'nun yaptığı günahlar sıralaması şöyle: 1. Kibir; 2. Açgözlülük; 3. Şehvet, aşırı ve yasaklanmış cinsel istek; 4. Kıskançlık; 5. Oburluk ve ayyaşlık; 6. Öfke; 7 Tembellik.

I.S. 7. yüzyılda kurulan İslam'da da günahlar çeşitli bakımlardan sınıflandırılır. "Hayr" ile "Şerr"in Tanrıdan olduğu inancı İslam bilgeleri arasında tartışmalara yol açmıştır. Tanrıya karşı işlenen günahlar (namaz kılmamak, oruç tutmamak gibi), kullara karşı işlenen günahlar (zekât vermemek, sözünde durmamak, adam öldürmek gibi) bölümlemesi en genel bölümlemedir. Başka bir sınıflamaya göre günahları büyük (kebire), küçük (sagire) olarak ikiye ayıranlar bunların sayılan ya da neler olduğu konularında tam bir anlaşmaya varmış değillerdir. **Büyük günahların 17 tane olduğunu söyleyenler şöyle bir sıralama yaparlar :** Kalbe ilişkin (4) : Tanrıya ortak koşmak, günahta ısrar, Tanrının bağışlamasından umut kesmek, azabından emin olmak. Dile ilişkin (4) : Yalancı tanıklık, namuslu kadına zina iftirası, bir hakkı iptal eden yalan yemin ve sihir. Mideye ilişkin (3) : İçki kullanmak, yetim malı ve faiz yemek. Ele ilişkin (2) : Hırsızlık ve adam öldürmek. Edep yerine ilişkin (2) : Zina ve homoseksüellik. Ayaklara ilişkin (1) : Savaştan kaçmak. Bütün bedene ilişkin (1) : Ana babaya başkaldırmak.

Kimi bilgeler günahların insan yapısında yer alan dört nitelikten kaynaklandığını söylerler : **Rablık, Şeytanlık, Hayvanlık, Yırtıcılık.** ***Rablık*** herkese üstün olma, kibir, övünme, övgü bekleme, zenginliğe düşkünlük gibi eğilimlerin; ***Şeytanlık*** çeke memezlik, hile, aldatma, kötülük, bozgunculuk, azgınlık gibi eğilimlerin; ***Hayvanlık*** aşırılık, saldırganlık, yemeye, cinselliğe aşırı düşkünlük gibi eğilimlerin; ***Yırtıcılık*** öfke, kin, vurup kırma, öldürme gibi eğilimlerin kaynağıdır.

Küçük günahları ise belirlemek, sıralamak olanaksızdır. Bunlar önemsiz değildirler, bunlardan kaçınılmazsa büyük günah özelliği kazanırlar.

İslam'a göre bütün insanlar doğuştan günahsızdır, ama peygamberler dışında herkes günah işleyebilir. İnsandan beklenen hiç günah işlememesi değil, işlediği günahta direnmemesi, tövbe ederek ondan arınmasıdır.

Görüldüğü gibi, dinler iyi ile kötüyü olabildiğince dizgeli bir biçimde sınıflamaya, neyin iyi, neyin kötü olduğunu açık açık ortaya koymaya özen gösteriyorlar. Bütün zamanlar, bütün yerler, bütün koşullar için geçerli saltık değerler saptayıp bunlara inançla bağlanılmasını, Tanrının her zaman, her yerde, her şeyi gördüğünü söyleyerek sağlamaya çalışıyorlar.

İyi ile kötü sorununu çağcıl felsefe de ele almıştır.

Thomas Hobbes (1588-1679) evrendeki temel etkenin devinim olduğu görüşündedir. Onun düşünüşünde iyi ile kötü sorunu da bir devinim sorunudur. Devinim başarılıysa haz, başarısızsa acı verir. Bir insana haz veren şey iyidir; acı verense, kötü. Böylece iyi ile kötü insandan insana değişebilir. Öyleyse saltık iyi ya da kötü yoktur. İkisi de insanın belli koşullar altındaki durumuna bağlıdır, insandaki değişmeyle iyi şeyler kötü, kötü şeyler de iyi olabilir.

Descartes'a göre (1596-1650) Tanrı kusursuzdur, bizi yanılgıya sürükleyemez. Biz kendimiz yanılgıya düşer, kendi yanlış işlerimizin acısını çekeriz. Demek ki Tanrının insana verdiği iyiyi kötüden ayırma gücü yeterli değildir. Yargı verecek durumda değilken verdiğimiz yargılarda genellikle yanılır, iyi yerine kötüyü seçeriz.

Spinoza'nın (1632-1677) kuramı da aşağı yukarı aynı doğrultudadır. Yanılma bilgi eksikliğindendir. Bilgiye dayanmadan girişilen devinimler özlenmeyen sonuçlar doğurur, acı getirir. Her bireyin temel çabası kendini esirgemek, bozulmadan korumaya çalışmaktır. Bu çaba iyidir. Bu çabayı önlemeye yönelen her şey kötüdür. Ama bu çaba usa dayalı olmalıdır. Salt çabalamak yetmez, ne yaptığını, yaptığının getireceği sonuçlan bilmek gerekir. En büyük mutluluk insanın yaptığını çok iyi anlayabilmesidir. Kendi çabamızı anladıkça, Tanrının görünümleri olduğumuz için, çabamızın gerçekte Tanrının çabası olduğunu görürüz; çünkü biz Tanrıyız. İnsan için en büyük iyilik bu algılamadır; böylece kendini sevmekle Tanrıyı sevdiğini anlar.

John Locke (1632-1704) bütün bilgilerin dışımızdan geldiğine, bebeklikte boş bir kâğıt gibi olan beynimize yazıldığına inanır. İyi ile kötü kavramları da böyle gelişir. İnsanlar aynı deneyimlerden geçerek aynı sonuçlara ulaşırlar. Sonunda birtakım şeylerin iyi, birtakım şeylerin de kötü olduğu üzerinde görüş birliğine vapılır. Üstelik ana babalarımız da daha ilk günden başlayarak bize sürekli neyin iyi, neyin kötü olduğunu anlatırlar. Sonradan bunların içimizden doğduğunu sanırız. Vicdan Tanrısal bir gücün değil, uzun süre taşıdığımız bu düşüncelerin ürünüdür. Haz ile acı insanda doğuştan vardır. Mutluluk hoşumuza gider, acıdan kaçarız. Onun için de mutluluk getiren şeylere iyi, acı getiren şeylere kötü deriz. Ama herkes aynı şeylerden mutlu olmaz. Bu nedenle yasalar konmuştur. Tanrının yasaları ödevleri, günahları belirler; yönetimin yasalan suçları belirler; toplumsal çevrenin yasaları saygınlığı, dışlanmayı belirler. İnsan bütün bunlan deneyimleriyle öğrenir, bilgilenir, kişisel çıkarlarını korur : İnsan iyidir, çünkü iyi olmak ona kişisel hazlardan en büyük payı verir.

Locke'u izleyen kimi filozoflar, araya başkalarının mutluluğunu da katarak, ahlakı bireyin kendi mutluluğuna olduğu kadar, başkalarının mutluluğuna da dayandırmışlardır.

Richard Cumberland (1631-1718) insanın bütünüyle bencil olmadığını, temelde başka insanlara sevgi duyma eğilimi içinde olduğunu söyler. İyi ile kötünün değerlendirilmesinde topluluğun mutluluğu belirleyicidir.

Francis Hutcheson (1694-1746) ahlak ölçütü olarak bir eylemin "insanlığın yararına olup olmadığı"na bakmak gerektiğini savunur. Bu filozofun "En çok sayıda kişiye, en yüksek düzeyde mutluluk" sözü Yararcılık (Utilitarianism) akımının temel ilkelerinden biri olmuştur.

G. W. Leibniz (1646-1716) Tanrının iyiliği ile dünyadaki kötülükler arasındaki çelişki üzerinde durur, "iyimser" bir açıklama arar. Dünya kusursuz değildir, ama "olabilecek en iyi dünya"dır. Bu dünyadaki kötülük insanın öz bakımından sınırlı yaratılmışlığının sonucu fizikötesi bir kötülüktür. Fizik kötülükle ahlaksal kötülük ise, bu fizikötesi kötülüğün kaçınılmaz sonuçlandır. Kötülük ayrıca iyiliğin ortaya çıkmasına da yardımcı olur; bir resimde renkleri canlandıran, güzelleştiren gölgeler gibidir. Üstelik insanın ruhunda yaratılıştan gelen birtakım ilkeler vardır ki, bunlar mantıkla izlenirse bir iyi ile kötü ölçütüne ulaşılabilir. Hazzı arayıp acıdan kaçmamız bu ilkelerden biridir. Ama çoğu zaman insanlar bu yaratılıştan gelen

ilkelere boyun eğmez, tutkularına, aşırı eğilimlerine kapılarak iyi ile kötüyü değerlendiremezler.

Immanuel Kant (1724-1804) için ahlak yasası insan usunun, kendi kendine, zorunlu ve genel geçer kurallar koymasıdır. **"Öyle davranın ki, davranışınızı yönlendiren düzgü evrensel bir yasa olabilsin."** Bir eylemi belirleyen ilke, bütün insanlar için geçerli bir yasa haline getirilince hâlâ geçerliğini koruyabiliyorsa, özgür ve dolayısıyla ahlaklı bir eylemin ilkesi olabilir. Ahlak yasası insan düşüncesinde önseldir (a priori), onun için de bir insan iyi niyetle davranırsa, davranışı iyi olur. **"İnsanlığa kendi kişiliğinizde de, başkalarında da, her durumda, bir amaç olarak bakmalısınız, hiçbir zaman bir araç olarak değil."** Her insanın, bütün insanlarla paylaştığı "insan onuru"nu kendi benliğinde koruması bir ödevdir; ancak bu nitelikteki eylemler ahlaklıdır.

Kant'ı izleyen J. G. Fichte (1762-1814) insanın kendi içinde bir ahlaksal değer olduğu öğretisinden yola çıkarak dinlerin bu önsel ahlak yasasının tanrısal olduğuna inanılmasını, böylece güç kazanmasını sağladığını ileri sürer. İnsan doğruyu anlamak için zekâsını geliştirmelidir. Bilgisiz insan iyi olamaz. Ahlak yasasına saygı duymak yetmez. Ahlak, ya da iyilik, bir kez kazanılınca hep süren bir şey değildir; bilgili insanın her durumda ahlak yasasının isteklerine göre davranmasını sağlayan sürekli bir çabadır. Fichte için bilgi ahlakın onsuz olmaz bir parçasıdır.

Schopenhauer (1788-1860) yaşam isteminin dünyadaki bütün savaşımın, dolayısıyla da kötülüklerle acıların nedeni olduğunu söyler. Kör istemlerin birbiriyle savaşıma girdiği, güçlünün güçsüzü öldürüp yok ettiği bir dünyada kötülük egemendir. Yaşama istemi bencilliği doğurur. Her birey, başkalarına ne olduğuna aldırmadan, kendi çıkarlarını korur. Böylece Schopenhauer için ahlakın temelleri başkalarına duyulan sevgi ya da acımadır. İnsan başkalarını ne kadar severse, onlar için o kadar kaygılanacak, böylece iyi olacaktır. İyi bir yaşam bireysel istemlerin aşılmasıyla sağlanır; özveri mutluluğu, barışı getirir. Her birey, tıpkı bizim gibi, evrensel istemin bir parçası olduğuna göre, bir başkasıyla savaşıma girmek, parçası olduğumuz bütünün bir parçasıyla savaşıma girmektir. Bunu anladığımız zaman savaşımı bırakıp sevgiye yöneliriz.

Daha yakın dönemlere gelindikçe iyi ile kötü belli topluluklara, belli durumlara göre değerlendirilmeye başlanır.

Yararcılık akımının ilk savunucularından **Jeremy Bentham (1748-1832)** yararlılık ilkesini "herhangi bir nesnenin, çıkarı söz konusu olan taraf için haz, iyilik ya da mutluluk üreten ya da kötülüğü, acıyı ya da mutsuzluğu engelleyen özelliği" olarak tanımlar. İyi ile kötüyü evrenin doğası değil, toplumsal etkenler belirler. Ahlak yasalarını Tanrı koymaz, ayrıca kötü davranışların Tanrıyı kızdırdığı, iyi davranışların ise mutlu ettiği de doğru değildir. Önemli olan, bireyin davranışlarının başkaları üzerindeki etkileridir. İyiliğin ölçütü, **"En çok sayıda kişiye, en yüksek düzeyde mutluluk"** sağlamaktır.

John Stuart Mill de (1806-1873) Yararcılık akımının bu ilkesine bağlıdır. Her eylem şöyle sorgulanmalıdır : "Çok sayıda bireye, yüksek düzeyde iyilik getirecek mi?" Bencillik ortadan kalkmakta, iyiliğin ölçütü toplumsal yarar olmaktadır. Mill, ayrıca, iyiliklerde nitelik ayrımı bulunduğu görüşündedir; zihinsel iyilikler, duyumsal iyiliklere üstündür. Böylece eylemin toplumsal sonuçları kadar, doğası da önem kazanır.

Herbert Spencer (1820-1903) iyi ile kötü yönelimlere bilimsel bir taban bulmaya çalışır. Evrim açısından, yönelim gelişen bir şeydir, devinimlerin amaçlara ayarlanmasıdır. En gelişmiş, dolayısıyla en iyi yönelim, yaşamı hem birey, hem çevresi, hem de gelecektekiler için zenginleştiren yönelimdir. Topluluk ahlakın asıl amacıdır. İyi yönelimler saltık doğru, görece doğru diye ikiye ayrılırlar. Hem bireye, hem topluluğa, hem şimdi mutluluk veren, hem de gelecekti verecek olan yönelimler saltıktır; yalnızca gelecekte verecek olanlar ise görecedir. Amaç saltık doğruları gerçekleştirmektir.

Pragmacılık akımından William James (1842-1910), John Dewey (1859-1952) gibi filozoflar her davranışın ancak deneyimde yol açtığı sonuçlar dizisi içinde değerlendirilebileceğini savunurlar. Topluluk ile topluluk içindeki bireyin amaçlarına yönelik şeyler iyidir. İyi bir davranış bireyi araç olarak değil, amaç olarak görür. Tek tek bireyleri önemsemekle topluluğu önemsemiş oluruz. İnsan toplumsal bir birim olarak iyi ile kötünün asıl amacıdır. Kendi yaşamını geliştiren kişi, ister istemez, başkalarının yaşamını da geliştirir. Bireysellik toplumsal bir üründür, bir topluluğun üyesi olmadan gerçek bir bireysellik geliştirilemez.

II

Gelelim yüz elli yıla yakın bir süredir dünyayı etkileyen eytişimsel (özdekçilik dialectical materialism) özdekçiliğin iyi ile kötü konusuna nasıl yaklaştığına. Selâhattin Hilâv'm *Diyalektik Düşüncenin Tarihi* adlı kitabından konumuzla ilgili bir bölümü okuyalım :

> **"Her varlık, kendi olumsuzlanmasını içinde taşıdığı için gelişebilmektedir. Maddeci diyalektik bakımından, karşıtlıkların birliği, çok önemli bir kavramdır. Metafizikçi, eşyayı, birbirleriyle olan ilintilerinin dışında, gerçekliklerinden sıyırarak ve kendilerinde ele alır. Yani, onları katkısız (saf) bir halde ele alır. Bundan ötürü, metafizikçi için, sözgelimi, bilgi ya da bilgisizlik, iyilik ya da kötülük, hiçbir derecelenme göstermeyen ve birbirlerinden apayrı katkısız şeylerdir. Oysa, maddeci diyalektik için iki ucu bilgi ve bilgisizlik olan sürekli bir uzanış söz konusudur. Nitekim kötülük ve iyilik arasında da sayısız dereceler vardır ve bu derecelerin teşkil ettiği sürekli uzantının uç noktalarından biri kötülük, öteki de iyiliktir. Ve belli şartlar altında, bunların birinden ötekine geçmek her zaman mümkündür." (s. 163)**

Görüldüğü gibi, eytişimsel özdekçilik iyi ile kötüyü **"birbirlerinden apayrı katkısız şeyler"** olarak ele almıyor. Özetlememizin ta başındaki Herakleitos'u anımsıyoruz : **"Evrende değişmeyen, başkalaşmayan, karşıtlarıyla birleşmeyen hiçbir şey yoktur."** Sonra görececiler... Eytişimsel özdekçilik de görececi; değişmeyen, her zaman, her yerde, her koşulda geçerliliğini koruyan saltık değerlerin varlığını kabul etmiyor.

Oysa ben sürekli ayırıyorum: Yaşam iyi, ölüm kötü; barış iyi, savaş kötü; özgürlük iyi, tutsaklık kötü; paylaşma iyi, sömürü kötü vb... Araya "dereceler" filan koymadan... Ayrıca sanatlara da bir erek gösteriyorum, değişmez bir erek : Evrensel insanlık değerleri...

Eytişimsel düşünce yolundan çok uzaklara düştüğümden kuşkulanmam boşuna değil... Ama bana, ne olursa olsun, "Savaş, tutsaklık, sömürü iyi" dedirtemezsiniz... Bir püf noktası olmalı bu işin...

Örnekse şu yaşam ile ölüm konusuna nasıl yaklaşıyor eytişimsel özdekçilik, ona bir bakalım :

> **“Metafizik düşünce, hayat ile ölümü, birbirinden apayrı ve birbirine dönüşemeyecek olan karşıt şeyler gibi ele alır. Hayat ile ölüm arasında bir çelişme olduğu besbellidir. Ama bu çelişme, normal bir süreç içinde ortadan kalkar ve her adımda hayatın, ölüm haline dönüştüğü (geldiği) ve hayatın ortaya çıkmasına, ölümün imkân verdiği görülür. Bir organizma içinde, belli hücreler başka hücrelere yer açmak için ortadan kalkarlar. Demek ki, hayat ile ölüm arasında, metafizik bir çelişme değil, yani aşılması kabil olmayan mutlak bir çelişme değil, sadece, diyalektik bir çelişme vardır. Bu, hayatın, kendi içinde ölüm şartlarını ve ölümün kendi içinde hayat şartlarını taşıması demektir.”** (agy, s. 161)

Ama bizim Erich Fromm’dan aldığımız “ölüm” bu ölüm mü? “Yaşama hizmet eden her şey iyidir; ölüme hizmet eden her şey de kötüdür,” denirken, “yaşam” ile “ölüm” oldukça değişik anlamlar kazanıyorlar.

Gene Selâhattin Hilâv’ı okuyalım :

> **“Tohumun bitki haline gelmesi tohumun öz varlığını ortadan kaldırıyorsa da, yine aynı tohumun her türlü ortadan kalkması, mutlaka diyalektik bir gelişmenin gerçekleşmiş olduğunu göstermez. Sözgelimi, tohumun, bir insan ayağı ile ezilerek ortadan kaldırıldığını düşünelim. Bu durumda, tohum ortadan kaldırılmış ve değişikliğe uğratılmıştır ama burada diyalektik bir dönüşüm (değişme) söz konusu değildir. Daha doğrusu, tohumun organik bir varlık olarak gelişmesi bakımından diyalektik bir değişme söz konusu değildir. Çünkü bu durumda, tohum bitkisel varlığının diyalektiğinden çıkmış ve organik-olmayan maddeler varlığının diyalektiğine girmiştir.”** (agy. s. 163)

Tohumun bitki haline gelerek yok oluşu ile bir insan ayağı altında ezilerek yok oluşu... İkisi de ölüm... ama başka başka ölümler... “Ölen” bir insanla “öldürülen” bir insan arasında da “ölüm” açısından çok önemli bir ayrım var. Erich Fromm “Ölüm” derken, doğal ölümü değil, öldürülmeyi düşünüyor.

Ölüm eytişimsel bir değişme diye nitelense de, öldürme *saltık* bir kötülüktür... diyebilir miyiz?

Görece düşünüş izin vermez buna. Hemen örnekler atar ortaya : Adamın biri eline bir makineli tüfek almış kalabalığa ateş ediyor, insanları öldürüyor, sen de arkasında o adamı öldürecek durumdasın, elinde de silahın var. Ne yaparsın? Adamı öldürürsen bir kişiyi öldürmüş olacaksın, öldürmezsen önleyebileceğin bir kitle kıyımına göz yummuş olacaksın... Görececiye göre o adamın yaptığı kötülük, senin o adamı öldürmen iyiliktir... Peki, ya o elinde makineli tüfek olan adam ülkesini düşmanlara karşı koruyan bir direnişçi, ateş ettiği kalabalık da.düşman askerleriyse? O zaman her şey tersine döner.

Evet, görececilik böyle...

Gene de evrensel insanlık değerlerinden kuşkuya düşmek bana çok yanlış geliyor. Adam öldürmek saltık kötülük. Belli bir durumda, koşullar gereği, daha büyük bir kötülüğü önlemek için adam öldüren kişi, “iyi” bir iş yapmamış, “iyilik adına bir kötülüğe katlanmak” zorunda kalmıştır. “İnsanlar, haklı haksız, her savaşın kötü olduğunu bilmelidirler,” derken de görececilerin verecekleri örnekleri düşünebiliyorum. Bu tür örnekler hep Makyavelciliğin

vargelleridir. İyi insanların kötülüğe katlanmak zorunda kalmaları, kötülüğü temize çıkaramaz.

III

Bir de eytişimsel özdekçiliğin eski ustalarına danışalım; bakalım Engels (1820-1895) ne diyor bu konuda.

Anti-Dühring*'de* şöyle bir bölüm var :

> "Doğru ile yanlış konusunda fazla bir ilerleme gösteremedikse, iyi ile kötü konusunda bu kadarını da gösteremeyiz. Bu karşıtlık bütünüyle ahlak alanındadır, bu alan da insanlık tarihi içindedir, son ve kesin doğrular ise en az bu tarlaya serpilmiştir. İyi ile kötü kavramları ulustan ulusa, çağdan çağa öylesine değişir ki çoğu zaman birbirleriyle tam bir çelişme içindedirler. Gene de, birileri karşı çıkabilir, iyi kötü değildir, kötü de iyi değildir diye; iyi kötüyle karıştırılırsa bütün ahlak son bulur ve herkes canı ne isterse onu yapmaya ya da yapmamaya başlar.(...) Ama sorun böylesine kolay çözümlenemez. İş bu kadar kolay olsaydı iyi ile kötü üzerine kesinlikle bir tartışma olmazdı; herkes neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilirdi. Ama bugün durum nasıl?
>
> Bize hangi ahlak öğütleniyor?
>
> Önce, geçmiş inanç dönemlerinden kalma Feodal-Hıristiyan ahlakı; iki ana bölümlemesi, Katolik ve Protestan ahlakları, onların da alt bölümlemeleri, Cizvit-Katolik ve Ortodoks-Protestan'dan serbest 'ileri' ahlaklara kadar. Bunların yanı sıra çağcıl kentsoylu ahlakı ile geleceğin proletarya ahlakı, öyle ki en ileri Avrupa ülkelerinde bile geçmişin, bugünün ve geleceğin ahlakları üç büyük grup olarak bir arada güçlerini sürdürüyorlar.
>
> Öyleyse doğru olan hangisi?
>
> Saltık geçerlik kazanma anlamında, hiçbiri; ama elbette bugün en fazla dayanıklı öğe içeren ahlak bugünün yıkımını simgeleyen, geleceği simgeleyen ahlaktır : bu da proletarya ahlakıdır.
>
> "Çağcıl toplumun üç sınıfı, feodal aksoyluluk, kentsoyluluk ve proletarya'nın kendi özel ahlakları olduğunu gördüğümüzde şu sonuca varıyoruz ki, insanlar, bilinçli ya da bilinçsizce, ahlaksal düşüncelerini, son çözümlemede, sınıfsal durumlarının dayandığı uygulamadaki ilişkilerden üretiyorlar — üretim ve değiştirmeyi içeren ekonomik ilişkilerden.
>
> "Ama gene de yukarda andığımız üç ahlak kuramında birçok ortak şey var — hiç değilse bunlar durağan görünen bir ahlakın parçalan değil mi? Bu ahlak kuramları aynı tarihsel gelişmenin üç ayrı dönemini simgeliyorlar, onun için de ortak bir tarihsel arka yapılan ve yalnızca bu nedenle kaçınılmaz olarak da birçok ortak yanlan var.(...)
>
> "İşte bunun için biz, ne olursa olsun, ahlak dünyasının da kalıcı ilkeleri, tarihi ve uluslar arasındaki ayrımları aşan ilkeleri bulunduğu ileri sürülerek bize kabul ettirilmek istenen hiçbir ahlaksal dogmayı, sonrasız, son, hiçbir zaman değişmez ahlak yasasını kabul etmiyoruz. Tersine, bütün eski ahlak kurallarının, son çözümlemede, toplumun o belirli dönemde ulaştığı ekonomik evrenin ürünü

> **olduğunu savunuyoruz. Ve toplum bugüne kadar sınıf çatışmalarıyla geldiğine göre, ahlak her zaman bir sınıf ahlakı olmuştur; ya yönetici sınıfın egemenliğini ve çıkarlarını olumla- mış, ya da, ezilen sınıf yeterince güçlü duruma gelince, bu egemenliğe karşı bir başkaldırmayı ve ezilenlerin gelecekteki çıkarlarım simgelemiştir. Bu süreçte insan bilgisinin bütün öbür dallarında olduğu gibi, ahlakta da ilerleme olduğundan şüphe edilemez. Ama daha sınıf ahlakının ötesine geçmiş değiliz. Sınıf çatışmalarını ve onların düşüncedeki kalıntılarını aşmış gerçek bir insan ahlakı, ancak, yalnızca sınıf çelişmelerinin sona erdirildiği değil, bunların günlük yaşamda bütünüyle unutulduğu bir dönemde gerçekleşebilir." (International Publishers, 1939, pp. 103-105)**

Barış, özgürlük, paylaşma da deseniz Engels'in kabul etmeyeceği anlaşılıyor. Hiçbir ahlaksal dogma tanımıyor.

Ama "insan bilgisinin bütün öbür dallarında olduğu gibi, ahlakta da ilerleme" olmuş. İngilizce çeviride "progress" sözcüğünü kullanmışlar. "İlerlemek, ileri gitmek, gelişmek" anlamlarına geliyor bu sözcük. "Değişmek" başka şey, "ilerlemek, gelişmek" başka... Engels bir gelişmeden söz ettiğine göre, insan bilgisinin bütün öbür dallarında olduğu gibi, ahlakta da olumlu değişmeler görüyor demektir. Yani "iyi"ye gidiş. Her şey belirsizse, göreceyse, hiçbir şeye koşulları dışında "iyi" diyemezsek, bir değişmeye nasıl, hangi ölçütle olumlu bakılabilir, "gelişme" denir. Anlaşılan Engels'in kafasında da "iyi" olduğuna inandığı şeyler var. Bunlara doğru gidişi "gelişme" diye değerlendiriyor.

Anti-Dühring ilk olarak 1877'de yayımlanmış. Bambaşka bir ortamda yapılmış bir tartışmayı içeriyor. Ya tartışma yüzünden _ aşırılıklara düşülmüş, ya da ben bazı şeyleri yanlış anlıyorum.

Bogdanov'un bu kitaba yöneltti̇ği eleştiriler üzerine yazarken Lenin şöyle diyor :

> **"Bogdanov için (bütün Mach'cılar gibi) bilgimizin görececiliğini tanımak saltık doğrunun bütünüyle dışlanmasını gerektirir. Engels içinse saltık doğru görece doğrulardan oluşur. Bogdanov bir görececidir; Engels bir eytişimci."** *(A Handbook of Marxism,* **Burn, Gollancz 1935, p. 663)**

Bu ayrımın böylesine bir açıklıkla belirtilmesi, sanırım, eytişimsel özdekçiliği, görececiliğin kucağına düşürülmekten, dolayısıyla da, "Barış, özgürlük, paylaşma...". diye iyilikleri sıralamayı, bu alanda birtakım saltık doğrular aramayı, fizikötesi düşünceye sapma diye değerlendirilmekten kurtarıyor.

Biraz daha okuyalım :

> **"Çağcıl maddecilik, ya da Marx'çılık açısından, nesnel, saltık doğrunun bilgisine yaklaşmamızın görece sınırları tarihsel olarak koşullara bağlıdır; ama bu doğrunun varlığı, ona sürekli olarak yaklaşmakta olduğumuz olgusu gibi, koşullara bağlı değildir." (agy, p. 665)**

Başka bir yerde :

> **"Görececiliği bilgi kuramının temeli yapmak, kendini, kaçınılmaz bir biçimde, kuşkuculuğa, bilinemezciliğe, safsatacılığa, ya da öznelciliğe mahkûm etmektir. Bilgi kuramının temeli olarak görececilik, yalnızca bilgimizin görececiliğinin onaylanması**

> **değil, bilgimizin yönelmekte olduğu, insanlıktan bağımsız bir nesnel sınırın ya da amacın yadsınmasıdır. (...)**
>
> **"Eytişim, Hegel'in açıkladığı gibi, görececilik, olumsuzlama ve kuşkuculuk 'öğeleri'ni içerir, ama bu yüzden görececiliğe indirgenemez." (agy, pp. 666, 667)**

Bunlar son derece uyarıcı, aydınlatıcı sözler kanımca. Eytişimciliğin görececilik olmadığını çok iyi bellemek gerekiyor.

Ayrıca, görececilik çerçevesinde de kalsa birtakım değerler savunulacaktır.

"Ölüme karşı yaşamı, savaşa karşı barışı, tutsaklığa karşı özgürlüğü, sömürüye karşı paylaşmayı, adaletsizliğe karşı adaleti, yok etmeye karşı yaratmayı, düşmanlığa karşı dostluğu, nefrete karşı sevgiyi, geçmişe karşı geleceği" savunmaktan söz edildiğinde, örnekse, "Hangi adaleti?" diye sorulabilir. Adalet sözü çok kaypak, görece bulunabilir, ama bu bizim *adaleti* savunmamızı engellemez.

Kuşkuculuğun, bilinemezciliğin, safsatacılığın, öznelciliğin ötesinde, hatta bu öğeleri de, sırasında olumlu yönde kullanarak geleceğe yönelen, görece doğrulardan oluşan saltık doğruya ulaşmaya çalışan, varlığı koşullara bağlı olmayan "evrensel insanlık değerleri"ni yüceltmeyi amaçlayan düşünce eylemlerinin başında sanatsal eylemlerin yer aldığını hiç, ama hiç unutmamalıyız.

(Adam Sanat, Ekim 1990)

YÜKSEK KULTUR

"Seçkin Aydınlar" başlıklı yazımda, toplumsal çalkalanmaların sanatlarda yarattığı bölünmeyi belirlerken şöyle demiştim :

> **"Bir yanda yüksek kültür ürünü, seçkin aydınların sanatı, öte yanda kitle kültürü ürünü popüler (halkın da anladığı, sevdiği) sanat."**

Yazımı okuyup görüşlerini bildiren bir iki gençle ayaküstü konuşurken, "yüksek kültür", "seçkin aydınlar", "kitle kültürü", "popüler sanat" gibi birtakım sözleri böyle yan yana sıralayıp geçivermenin doğru olmadığım anladım. İyice tanımlanmadan kullanılan sözler yanlış çağrışımlara yol açabiliyor.

Örnekse, "yüksek kültür" ne demek?

"Kültür" sözcüğünün birkaç anlam taşıyan belirsizliğine "yüksek" sözcüğünün "yüksek tabaka"yı çağrıştırması da eklenince, "yüksek kültür"ün soylularla onların arkada bıraktıklarının üstüne oturmak isteyen kentsoyluların kültürü olduğu sonucuna varılabiliyor.

Oysa ben "yüksek kültür" sözünü başka bir anlamda kullanıyorum. Bu tür anlam kaymalarının getireceği yanlış anlamalardan korunmak isterim.

Kültür

"Yüksek kültür"ün ne olduğunu belirleyebilmek için, ilkin "kültür" sözcüğünü ele alalım :

“Culture” İngilizcede, öncelikle, tarlayı sürüp ekime hazırlamak anlamına geliyor. Buna zamanla ekileni büyütme süreci, giderek, benzetme yoluyla da, insanların eğitilmesi anlamlan eklenmiş. On sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın ilk yansında, Endüstri Devrimi’nin etkisiyle, dile yeni kavramlar girer, bazı sözcükler yeni anlamlar yüklenirken, “culture” da önce insanların zihinsel yetkinliğini, sonra bir toplumun genel olarak zihinsel gelişmelerini belirtir olmuş. Arkasından, sanatları bütünüyle içeren bir anlam edinmiş. En sonra da, yirminci yüzyıla doğru, özdeksel, tinsel, bütün yönleriyle, bir topluluğun yaşam biçimi anlamına kullanılmaya başlanmış.

> Türkçeye Fransızcasının etkisiyle “kültür” olarak gelen bu sözcüğe Osmanlıcada “hars” karşılığını bulmuşlar. “Hars”ın anlamlan daha önce : “1. Tarla sürme; 2. Sürülmeye hazırlanmış tarla” iken, yirminci yüzyıl başında üçüncü bir anlam kazanmış : “3. Fransızcadan *culture* karşılığı olarak, kültür.” Türk Dil Kurumu’nun “kültür”e karşı önerdiği Türkçe sözcük ise “ekin”.

Görüldüğü gibi, Osmanlıcası da, Türkçesi de “culture” sözcüğünün ilk anlamına karşılık olarak düşünülmüş, ama kullanımın getirdiği değişik anlamlan üstlenebildikleri söylenemez. “Hars” sözcüğü ortaya çıktığı dönemde öyle bir gelişme göstermiş miydi, bilmiyorum, ama bugün “harslı insan”, ya da “ekinli insan” diyemiyoruz, bir insanın “hars düzeyi” ya da “ekin düzeyi”nden söz edemiyoruz; “kültürlü insan” diyoruz, “kültür düzeyi” diyoruz. Bu yabancı sözcüğü benimsemiş, işlemişiz.

Kültür Tanımları

Kitaplardan “kültür” tanımlarını okuyalım :

“Bir topluluğun tinsel özelliğini, duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan gelenek durumundaki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının tümü.”

Başka bir yerde :

“Bir toplumun duyuş ve düşünü birliğini sağlayan, gelenek, görenek, düşünü ve sanat değerlerinin tümü.”

Bu iki tanımda “yaşayış”, “gelenek”, “görenek” sözcükleriyle nelerin anlatılmak istendiği pek açık değil. Daha geniş, daha açık bir tanım şöyle :

“Bir halkın ya da bir toplumun özdeksel ve tinsel alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü, yiyecek, giyecek, barınak, korunak gibi temel gereksemelerin elde edilmesi için kullanılan her türlü araç gereç; uygulanan teknikler; düşünceler, beceriler, inançlar, geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar; düşünce, duyuş, davranış ve yaşama biçimlerinin topu.”

“Kültür” sözcüğünün çağdaş anlamını veren bu tanımları okuyunca, kullanırken hiç yadırgamadığımız birtakım söyleyişlerin bulandığı görülüyor. Örnekse, yukarda geçen “kültürlü insan”, “kültür düzeyi” gibi sözler havada kalıyor. Bu tanımlara göre, herkes bir kültürün içinde, kültürlü olmayan yok ki, kültürlüler ayırılıp nitelensin... Ayrıca, “kültür” bir yaşama biçimini bütün yönleriyle deyimlediğine göre, bir “düzey”den de söz edilemez. Ölçütü nedir?

Bu tanımlarıyla “kültür” insana değil, insanın içinde bulunduğu “özdeksel ve tinsel” dünyanın tümüne yönelik...

Bir de şu tanımı okuyalım :

“Kültür (ya da uygarlık) toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenek ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.”

Bu tanımda “toplumun bir üyesi” olmaktan, “yetenek ve alışkanlıklar” kazanmaktan söz ediliyor. Demek ki bir “toplum içinde”, birtakım “yetenek ve alışkanlıklar” edinme sürecinden geçilecek. Burada niteleme insana yönelik...

Böylece “kültür” sözcüğünün daha eski bir anlamını sürdürdüğünü görüyoruz : “Gerekli bilgileri edinerek beğeni, eleştiri, değerlendirme yeteneklerini geliştirmiş olma durumu.”

O zaman “özdeksel ve tinsel” dünyanın tümüne oranlanan “bir düzey” tutturmak da kendiliğinden gündeme girer.

“Kültürlü insan” dediğimizde, iyi öğrenim görmüş, çalışkanlığı, zihinsel yetenekleriyle gelişmiş bir kişi, beğeni, eleştiri, değerlendirme gücü edinmiş bir insan (kısacası : bir “aydın”) geliyor gözümüzün önüne. İçinde yetiştiği kültür çevresine göre ortalamanın üstünde bir düzeye ulaştığı görülerek “kültürlü” diye niteleniyor.

"Kültür” sözcüğü daha başka anlamlarını da yaşatıyor. Örnekse, tarih bilgisinin genişliğini beğendiğimiz bir kişi için, Tarih kültürü ne kadar geniş,” diyoruz. Burada “kültür” belli bir konuda edinilmiş “derinliği olan, düzenli bilgi” anlamına geliyor.

Uygarlık

Yukardaki son tanımda “kültür (ya da uygarlık)” denmiş. Bunun da üstüne gidelim : “Kültür” ile “uygarlık” arasındaki ilişki nedir?

“Uygarlık” tanımlan şöyle :

“Bir ulusun, bir toplumun düşün ve sanat yaşamıyla eriştiği düzey, özdeksel ve tinsel varlıklarının tümü.”

Başka bir yerde :

“Bilim ve sanatın gelişmesiyle oluşan ileri insanlık düzeyi.”

Başka bir yerde :

“İlkellik ve bilgisizlik durumundan kurtulup sanat, bilim, yönetim alanlarında eğitim görerek iyi alışkanlıklar ve davranışlar edinme durumu.”

Başka bir yerde :

“Sanat, bilim, yurtyönetimi konularında gelişerek toplumsal kültürde ileri düzeye ulaşmak.”

Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi, “uygarlık” *bir durumu* değil, *gelişmiş bir durumu* belirliyor. Demek ki sanat, bilim, yurtyönetimi konularında gelişmemiş kültürlere “uygar” denilemez. Gene o soru geliyor akla : Ölçütü nedir?

İngilizce ile Fransızcada kullanılan “civilisation” sözcüğünün Latince kökeni “kentli” anlamını taşıyor. Osmanlıca “medenî” sözcüğü de Arapçada “kentli” demek. Çölde yaşamayan, kentte

oturan, bilgili olan kişilere “medenî” diyorlar. Bu sözcüğün, toplumsal gelişmelerin belirli bir aşamasından sonra ortaya çıktığı açık. “Uygarlık”dan söz edebilmek için, “yabanıl-ilkel-öldürücü” olmayan bir kültüre ulaşılmış olması gerekli.

Kültür ile Uygarlık

Gene de “kültür” ile “uygarlık” eşanlamlı sözcükler arasına konuyor. Çünkü “kültür” sözcüğü de, birçok durumlarda (bilimsel kullanımlarını aştığı kadar), “ileri, gelişmiş, yabanıllıktan uzak” nitelemelerini getirmekte.

Eşanlamlı bu iki sözcük arasındaki ince ayrım nedir, sözlükten bakalım :

“Uygarlık özdeksel ve toplumsal yönlerden iyi yaşama biçiminin ileri bir aşamasını belirler; *Kültür* uygarlığın düşünsel görünümüne ağırlık verir: Uygar yaşamın olanakları içinde aydınlanmayı, beğeni geliştirmeyi, eğitmeyi öne alarak inceliklere iner.”

“Kültür” sözcüğüne yüklenen çağdaş (toplumbilimsel) anlam düşünülürse, sözlüğün belirlediği bu ayrım geçerliğini yitirir. Ayrıca, “ileri bir aşama” gibi sözler de bir açıklık getirmiyor. Neye göre ileri?..

Gene de anlatılmak isteneni anlıyoruz. “Uygarlık” sözcüğü kentlere yerleşme ile sıkı bir ilişki içinde düşünülüyor. Genel olarak da çağdaş uygarlık, yani Batı uygarlığı, daha da sınırlarsak, kentsoylu uygarlığı deyimlenmek isteniyor. Buna iyimser bir yaklaşımla, bir sonraki aşama, kentsoylu uygarlığını izleyeceği varsayılan toplumsalcı uygarlık da eklenebilir. Böylece, “ileri bir aşama” sözüne de değişik bir yorum getirilmiş olur.

Ne var ki eski uygarlıkları araştıran bilim adamları, şaşırtıcı görüşler ortaya atıyor, geçmişte günümüzdekinden çok daha “insanca” ilişkiler içinde yaşayan topluluklar bulunduğunu ileri sürüyorlar. Alışkanlıklarımızdan sıyrılıp biraz derinliğine düşününce, “ileri bir aşama” diye nitelediğimiz kentsoylu yaşama biçiminde, pek çok yönden, hiç de “uygar” sözcüğüne sığmayan ilişkiler içinde olduğumuzu kolayca görebiliriz. Komünizme geçişin “proletarya diktatörlüğü” dönemini, çeşitli nedenlerle, bir türlü aşamayan toplumsalcı ülkelerde de durum başka türlü değil.

Öyleyse, *“Uygarlık* özdeksel ve toplumsal yönlerden iyi yaşama biçiminin ileri bir aşamasını belirler” tanımındaki “ileri" sözcüğü, zaman içindeki ya da birbirini izlemedeki bir “ileri”liği göstermiyor. Bunun gibi, *“Kültür* uygarlığın düşünsel görünümü- ııc ağırlık verir : Uygar yaşamın olanakları içinde aydınlanmayı, beğeni geliştirmeyi, eğitmeyi öne alarak inceliklere iner” tanımındaki “kültür” sözcüğüne de, “kültür”ün çağdaş (toplumbilimsel) anlamına göre daha dar çerçeveli bir anlam yüklenmiş oluyor. Anlaşılan, eşanlamlı “kültür” ile “uygarlık” sözcükleri arasındaki ince ayrımı belirtmenin başka yolu yok.

Bir yaşam biçimini kapsayan “kültür”e “toplumbilimsel anlamıyla kültür” dedik. Aydınlanmayı, beğeni geliştirmeyi, eğitmeyi öne alan “kültür”e de “düşünsel anlamıyla” ya da, konumuz sanatlar çerçevesinde kalacağına göre, “sanatsal anlamıyla kültür” diyebiliriz.

Sanatsal Anlamıyla Kültür

İşte bu noktada, söz sanatsal anlamıyla kültüre gelince, “yüksek kültür” ile “kitle kültürü” ayrımı ortaya çıkıyor: Seçkin aydınlar, demokrasi anlayışıyla birlikte gittikçe sayıları artan sanat alıcılarının, başka bir deyişle, “kitlelerin” ilgilendiği, izlediği, kolay, ucuz, sıradan,

birbirinin benzeri, alışkanlıklar yaratıp o alışkanlıkları sömüren, ticaretin denetimi, yönlendirişi altındaki sanatsal ürünleri benimsemiyorlar. Kitle kültürü ürünleri olarak nitelenen bu yapıtların dışında, *karşısında,* ticaretin denetimini, yönlendiriciliğini kabul etmeyen, ya da belirli sınırlar içinde, sanatsal kaygılarını koruyarak, bir uzlaşma alanı bularak kabul eden yapıtlar yer alıyor. Seçkin aydınlar "yüksek kültür" ürünü olarak nitelenen bu yapıtları benimsiyorlar.

Yalnızca işinin kurallarına boyun eğen sanatçılar da, aslında, kitlelerle bütünleşmeyi özlüyor, ama sanat anlayışlarından ödün vermeden buna olanak bulamayacaklarını biliyorlar. Kapalı, seçkin aydınlarla çevrili küçük bir ortamda, içine kapanma eğilimini aşabilirse ancak bilinçliliğiyle aşabilen, kırgın, küskün sanatçıların bir araya toplandıkları görülüyor. Kimileri de kendilerini kandırmayı başarıp birkaç bin sanat alıcısını kitleler gibi görmeye başlıyorlar.

Böylece baştaki tümceye geliyoruz:

"Bir yanda yüksek kültür ürünü, seçkin aydınların sanatı, öte yanda kitle kültürü ürünü popüler (halkın da anladığı, sevdiği) sanat."

Birincisi, dürüst, sanata, insana değer veren, kitlelere ulaşmayı özleyen, ama çoğu zaman bunu başaramayan, her anlamda ilerici, sağlıklı sanatçıların yanı sıra, değişik nedenlerden toplumla, insanlarla ilişkileri kopmuş, sağlıksız, ama işinin ustası sanatçıları da barındıran bir ortam...

İkincisi, dürüstlükten uzak, insana değer vermeyen, kitleleri sömürmek için seven, her anlamda tutucu, kentsoylu ticaret ahlakına göre duyan, düşünen, yaşayan, ustalığını kazancıyla ölçen sanatçıları barındıran bir ortam...

Çok karmaşık bir sorun böyle sonuca bağlanabilir mi? "Yüksek kültür" ile "kitle kültürü" sözlerinin sınıflarla ilgisi yok mu? "Yüksek kültür" varlıklı sınıfların, "kitle kültürü" varlıksız sınıfların ya da kesimlerin kültürü değil mi?

Ayrıca, daha "seçkin aydınlar" ile "popüler sanat" sözleri de var açıklanması gereken.

Yüksek Kültür - Kitle Kültürü

Önce şunu belirtelim : "Yüksek kültür" bir sınıfın kültürü değildir. Çünkü seçkin aydınlar bir sınıf oluşturmazlar, çeşitli sınıflardan yetişir, kişisel çıkarlarına dayanmayan düşünsel seçimlerine göre şu ya da bu sınıftan yana olurlar. Yazarlar, sanatçılar, seçkin aydın nitelikli kişiler gördükleri öğrenimin, yüksek bilinç düzeylerinin etkisiyle nerdeyse toplumun kıskaçlarından kurtulmuş kişilerdir. İçinden yetiştikleri sınıfa karşı dönebilmeleri, düşünceleriyle, eylemleriyle kendi çıkarlarına ters düşen yönelişlere girmeleri bunu gösterir. Onun için de, yaratıcısı ya da alıcısı oldukları "yüksek kültür" ürünü yapıtlar, varlıklı sınıfların, ya da çağrışıma neden olan sözcükle söylersek "yüksek tabaka"nın, kültürü içinde yer almaz.

"Kitle kültürü" ürünü popüler sanatı ayakta tutan, bu yoldaki sanatçıları paraya boğarak destekleyen ise varlıksız sınıflar ya da kesimler değildir. Yoksulluk içinde yaşayan, yeterli öğrenim göremeyen, yaşama savaşımına boylu boyunca gömülmüş insanların, ticaretin gözünde hiçbir önemi yoktur. Ticaret ödeme gücü olanlara yönelir : Kentsoylularla küçük kentsoylulara... "Kitle kültürü" ürünü dediğimiz popüler sanatı destekleyen, ayakta tutan, bu varlıklı sınıflardır. Kentleşme sürecinde onların çevresine sokulan kırsal kesim insanları, öğrenim görmüş, yabancı diller konuşan, apartmanlarda yaşayıp otomobillerden inmeyen bu

yarı aydınlan gözlerinde büyütür, onlara öykünürler. Onların beğendiği sanat yapıtlarına alıcı olmayı "yükselme" diye görürler.

"Kitle kültürü" ürünü yapıtlar gerçekten çeşitli toplum katlarını içine alan büyük bir kitlenin ortak sanat gereksinimini karşılar. Ama işin öncülüğünü, destekleyiciliğini varlıksız sınıflarda, göç olayından etkilenmiş ya da etkilenmemiş kırsal kesim insanlarında aramak, sanatlardaki yozlaşmaların sorumluluğunu onlara yüklemek çok yanlıştır. Onlar yüzyılların ortak emeğiyle geliştirilmiş, "yüksek kültür" ürünü yapıtlara kaynaklık eden, özgün sanatlarından, kentsoyluların çevresinde yaşama zorunlulukları yüzünden vazgeçmişlerdir. Yükseliyoruz sanarak kendi özgün sanatlarından kopup yoz sanatlara kaplanmışlardır.

Arkada bıraktıklan, artık değer vermedikleri sanatların korunması, önemlerinin vurgulanması ise gene seçkin aydınlara düşmüştür. Nitekim bugün bütün dünyada halk sanatlarını değerlendirmek, ilerici eylemlerin bir parçası haline gelmiştir.

Bu noktada "popüler sanat"ın (halkın da anladığı, sevdiği sanatın) aslında bir halk sanatı olmadığını, içinde yaşadığımız alışveriş düzeninin her şeyi yozlaştıran baskılan altında, ödeme gücü bulunan kesimler için üretilen, pazara dönük, reklamla öne çıkarılan, çeşitli yöntemlerle yarattığı alışkanlıkları sömüren tipik bir kentsoylu sanatı olduğunu söyleyebiliriz.

Seçkin Aydınlar

Gelelim seçkin aydınlara... "Yüksek kültür" gibi, "seçkin aydınlar" sözü de oldukça itici. Seçkinlik kendini beğenmişliği, yüksekten bakmayı, her türlüsünden züppeliği akla getiriyor. Ayrıca, kültürün yalnızca seçkin insanların ürünü olduğu görüşü savunuluyormuş gibi bir hava da esiyor bu söz kullanılınca.

Oysa tarihsel süreç içinde toplumbilimsel kültürün kitlelerce yaratıldığını kimse yadsıyamaz. Ne var ki, sınıflı toplumlarda, yaşama biçimlerindeki ayrımlar belirip soylular, kentsoylular, işçiler değişik kültürler oluşturunca, sanatsal kültürü ancak varlıklı sınıfların, *seçkinlerin* geliştirebileceği görüşü yaygınlaşmıştır. Uzun yıllar, bu seçkinliğin iyi öğrenim görmekten değil de, doğuştan geldiğine inanıldığını da biliyoruz. Sınıflar arasındaki engeller aşıldıktan, öğrenim yaygınlaştıktan sonra ise anlak ile yeteneğin bir sınıf ayrıcalığı olmadığı kesinlikle anlaşılmıştır. Şu bir gerçek: Zihinsel gelişme için, beğeni gelişmesi için, yetişme yıllarında iyi beslenme, sağlıklı büyüme, olumlu çevre etkileri, eğitim, öğrenim gibi çok yönlü, uygun "özdeksel ve tinsel" koşullar gerekir. Bu koşullar ise büyük oranda egemen sınıfların, varlıklı kesimlerin elindedir. Gene de kentlerde kötü koşullar altında yaşayan işçi çocukları arasından, kırsal bölgelerin geçimini güçlükle sağlayan köylü çocukları arasından ünlü sanatçılar, beğeni, eleştiri, değerlendirme yetenekleri gelişmiş, seçkin aydınlar çıkmıştır.

Demokrasi düşüncesi, eğitimi, öğrenimi yaygınlaştırma yolunda önemli adımlar atınca, karnını doyurma savaşımının ötesindeki mutlulukları yalnızca yüksek sınıfların bir özelliği olmaktan çıkarınca, "seçkin aydınlar"ı besleyen kaynak, varlıklılığı ile yüksekte görünmeyi sürdürmeye çabalayan egemen sınıflar olmaktan çıkmıştır. Kentsoylu öğretisi, savunduğu değer yargılarıyla, seçkin aydın olmayı yüreklendirmez, tersine, engeller. Onun için de, kentsoylu çocukları seçkin aydın nitelikleri edinince genellikle sınıflarından kopmakta, içinden çıktıkları çevrelere nerdeyse düşman kesilmektedirler. Bugün seçkin aydınların, kapitalist toplumlarda, daha çok, orta tabakalarla alt tabakaların iç içe giren bölgelerinden yetiştiği görülmektedir.

Seçkin aydın nitelikleri edinmek için, öncelikle, aydın (kültürlü insan) olmak, bilgilenmek, başka bir söyleyişle, iyi bir öğrenimden, bilinçli bir kitap okuma döneminden geçmek gere

kir. Birçok durumda bu kitap okuma dönemi okul öğreniminden daha önemlidir. Ayrıca, beğeni, eleştiri, değerlendirme yeteneklerinin gelişmesi için, sanatlarla uzun süren bir içli dışlılık yaşanmalı, sanatçılarla ya da seçkin sanat alıcılarıyla bir arada olunmalıdır. Bu gelişme sürecine çağdaş bir dünya görüşünün, yaşam anlayışının temel oluşturması ise belki de en başta anılması gereken koşuldur. Bütün bunların ötesinde, sıradan aydın ile seçkin aydını ayıran başlıca özellik çok yönlü düşünmeye alışmış, gelişmeye, yeniliklere açık kalmayı öğrenmiş olmaktır. Düşüncesini "inanç"larla, "saplantı"larla değil, gerçeklerle, yaşamın akıp giden karmaşık oluşumlarıyla denetleyen, gerekirse değiştiren, bağlandığı., savunduğu doğruların sürekli saptamasını yapabilen insan...

Bir düş yaratığı mı anlatıyorum?

Seçkin aydınların da yetersiz yönleri olabilir. Onlar da, herkes gibi, kusurları olan insanlardır. Bu yadsınamaz. Ama yüksek kültür ürünü sanatların yaratıcıları da, alıcıları da ancak bu saydığım özelliklerle büyük oranda donanmış olurlarsa "seçkin aydın" diye nitelenebilirler.

"Yüksek kültür" gibi, "seçkin aydmlar"ın da yüksek tabakayla bir ilişkisi bulunmadığı yeterince anlaşılmıştır sanırım, bunca sözden sonra —bu umut dolu demokrasi çağında...

Barış yılınızın barış yılları olması dileğiyle...

Ocak 1986 (Adam Sanat, Şubat 1986)

KİTLE KÜLTÜRÜ

Demirtaş Ceyhun'un **'"Seçkin Aydınlar Kültürü - Kitle Kültürü' mü?"** (Gösteri, Nisan 1986) başlıklı yazısından, tartışılması özlenen konulan bulup çıkarmak hiç de kolay değil. Toptan küçümsemeler, dolaylı suçlamalar, kaba anıştırmalar, bilerek anlamazlıktan gelmeler, kısacası üstünde durulmasına gerek olmayan sözler ayıklanınca geriye pek az şey kalıyor.

Bir şu soru :

> **"Kuşkusuz, bugün toplumumuzda da birtakım kültür çatış- malan var. Ancak, acaba gerçekten şu an toplumumuzdaki (ülkemizdeki) çatışan kültürler sayısını iki rakamıyla sınırlayabilmemiz olanaklı mı?"**

Bir de şu sözler :

> **"Batılıların (mass culture) dedikleri 'kitle kültürü' deyimi (kavramı) kapitalist Batı'mn sosyo-politik dilinde de anca 1950'lerden sonra kullanılmaya başlanmış. Biliyorsunuz, Marksizme göre, sınıflı toplumlarda çatışan kültürler 'burjuva kültürleri' ile 'proleter kültürler'dir. Sanayi devrimi geliştikçe ve proleterya siyasal egemenliği de ele geçirdikçe, proleter kültür, er geç bütün dünyada burjuva kültürüne egemen olacaktır. İşte işçi sınıfı ideolojisinden yana olan düşünürlerin yorumlarına göre, kapitalizm, Marksizmin bu *'işçi sınıfı — proleter — kültürü'* kavramına karşı, bu *'kitle kültürü'* (mass culture) kavramını icat etmiştir. Kapitalist Batı, böylece kendi işçi sınıfına karşı yeni bir kültür taarruzunda bulunmaktadır. Amaç, hem işçi sınıfını kendi geleneksel öz kültüründen soyutlamak, hem de statükoyla uzlaşmış, edilgin birer tüketiciler haline dönüştürmektir."**

Önce şunu soralım :

Demirtaş Ceyhun'un sözünü ettiği bu "kültür taarruzu", "proleter kültürü" deyimi yerine, "kitle kültürü" deyiminin kullanılmasıyla mı başlamıştır? Yani 1950'lerden sonra kimi yazarlar "proleter kültürü" demeyip "kitle kültürü" demeye giriştikleri için mi "işçi sınıfı kendi geleneksel öz kültüründen" soyutlanma durumunda kalmıştır?

İşçi sınıfını da içine alan geniş bir kitleye yönelik (kitle iletişim araçlarından yararlanılarak yaygınlaştırılan, endüstrileşen) bir kültür saldırısıdır söz konusu olan. Ortada adı konulması gereken bir olgu vardır. Politika dışı (ya da politikası edilginliği geliştirmeyi amaçlayan) her anlamıyla yüzeysel, "alıştırmaya ve tekrarlamaya" dayalı (keyif verici madde örneği), öncelikle kazanca yönelik bir kültür üretilmekte, pazarı hep elde tutması için de, her yolla öne çıkarılmaktadır. Bu saldırgan kültüre "kitle kültürü" değil de, "proleter kültürü" mü diyeceğiz? Tüketicileri arasında işçiler de bulunduğu için, ticaretin yönlendirdiği bir kültüre "proleter kültürü" denebilir mi?

Sanıldığı gibi, "burjuva kültürü" ile "proleter kültürü"ne yeni adlar verilmiyor. Bir terim kaydırması yok ortada. "Yüksek kültür" ile "kitle kültürü" ayrımı değişik bir düzlemde yapılan bir ayrımdır. Sınıflı toplumlarda kitle iletişim araçlarının gelişmesi, tüketime sunulmasıyla ortaya çıkan birtakım gerçeklerin anlaşılması, tartışılabilmesi için böyle bir ayrıma gitmek gerekmiştir.

“Yüksek kültür” dendiğinde akla gelen, kentsoyluların, kentsoylular için, kentsoylu duyarlığıyla ürettikleri tek yönlü bir kültür değildir. Örnekse, çağdaş Türk şiirinde yüksek kültür ürünleri, Nâzım Hikmet, Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Veli, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Cemal Süreya, Sezai Karakoç, Ataol Behramoğlu, İsmet Özel gibi (daha pek çok ad verilebilir) seçkin şairlerin yazdıklarıdır. Bu şairleri toptan kentsoylu kültürü içine sokabilir miyiz?

“Yüksek kültür bir sınıfın kültürü değildir. Çünkü seçkin aydınlar bir sınıf oluşturmazlar, çeşitli sınıflardan yetişir, kişisel çıkarlarına dayanmayan düşünsel seçimlerine göre şu ya da bu sınıftan yana olurlar.”

Anlaşılması güç, kapalı sözler değil bunlar.

“Yüksek kültür” içinde değişik sınıfların kültür ürünleri yan yana yer alıyor. Bir oranda, “kitle kültürü” içinde de öyle. Çünkü ticaret para getireceğini sezerse, “yaşamsal” bir tehlike görmediği kadar düşmanına bile silah satmaktan çekinmez.

Kısacası, “kitle kültürü” yerine “proleter kültürü” deyiminin kullanılması olanaksızdır.

***

Ayrıca, “proleter kültürü” deyimi kendi düzleminde kullanılırken de çok dikkatli olunmalıdır. Bu deyimle belirlenmek istenen, kapitalist toplumlarda işçi sınıfı çıkarlarını savunan, ama, ister istemez, başat kültürün etki alanında olan, onun izlerini taşıyan, “tepki” niteliğindeki bir başkaldırma kültürüdür.

Bu “proleter kültürü” ile 1917’de Proletkult’un kurulmasına neden olan aranışm ereği, başka bir deyişle, “laboratuvarlarda” oluşturulmaya çalışılan “proletarya kültürü” aynı şey değildir. Proletkult’u yönlendirenler, geçiş dönemindeki bir toplumda, kentsoylu kültürünün etkilerinden bütünüyle arınmış bir kültürün oluşturulabileceğine inanıyor, eski dönemlerin kültür kalıtıyla bütün bağları koparmak istiyorlardı.

“İşçi sınıfı kendisine gerekli olan toplumsalcı düşünce, duygu ve yaşam biçimlerini hemen bugünden tezi yok yaratmalıdır,” gibi sözler ediliyor,

Yarın uğruna Raffael’in yapıtını yakacağız,
Müzeleri yıkıp sanat çiçeklerini çiğneyeceğiz...

diye şiirler yazılıyordu.

Bu coşkulu aydın tavrının yanlışlığını sezip Proletkult’un son bulmasını sağlayan kesin karşı çıkışta ise şu hiç unutulmaması gereken sözler yer almıştır :

> **“Marxçılık kentsoylu döneminin en değerli kazançlarını reddetmek şöyle dursun, tersine, iki bin yıllık insan düşüncesinin ve kültürünün gelişmesinde değerli ne varsa hepsini dönüştürüp içine sindirmiştir.” (Lenin)**

Proletkult’un özlediği anlamda bir “proletarya kültürü”nün hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini savunan görüş ise özetle şöyleydi :

> **“Her egemen sınıf kendi kültürünü ve bunun sonucunda kendi sanatını yaratır. Tarih Antik Çağ’ın ve Doğu’nun kölelik üzerine kurulmuş kültürünün, Orta Çağ Avrupası’nın feodal kültürünün ve günümüz dünyasına egemen olan burjuva kültürü-**

nün tanığı olmuştur. Bu da proletaryanın kendi kültür ve sanatını yaratması gerektiği sonucuna götürebilir bizi. Oysa sorun ilk bakışta göründüğü kadar basit değildir.(...) Tarihin gösterdiği gibi, egemen bir sınıf çevresinde yeni bir kültürün oluşumu çok zaman gerektirmekte ve ancak o sınıfın politik çöküşü öncesine rastlayan bir dönemde tamamlanabilmektedir. Peki, proletaryanın bir 'proleter' kültürü yaratmak için yeterince zamanı var mıdır? (...) Proletarya kısa süreli bir geçiş dönemi olarak görür diktatörlüğünü.(...) Demek ki, proletarya diktatörlüğü döneminde, yeni bir kültürün yaratılması, yani en geniş bir tarihsel ölçüde kültürel kuruluş söz konusu değildir. Ama tarihte eşine rastlanmadık bir diktatörlüğün demirden kıskaçlarına duyulan gerekliğin ortadan kalkmasıyla başlayacak olan kültürel kuruluş da, artık bir sınıf özelliği taşımayacaktır. Bu düşünceler bizi, proleter kültürünün varolmadığı ve hiçbir zaman da varolmayacağı sonucuna götürmektedir.(...) Burjuva kültürünün karşıtı olarak proleter kültürü konulu bulanık ve belirsiz tartışmaların kaynağında, proletaryanın tarihsel yazgısının son derece eleştirisiz bir tarzda burjuvazininkiyle bir tutulması yatmaktadır.(...) Bir sınıf kültürü o sınıftan bağımsız olarak yaratılamaz.(...) Sırf işçi sınıfının tek tek temsilcileri tarafından yaratıldı diye, birtakım başarıları (çok değerli olsalar bile) proleter kültürü saymak, son derece hafif ve yüzeysel bir davranış olur.(...) 'Proletarya kültürü' ve 'proletarya edebiyatı' gibi terimler, hatalı bir şekilde, geleceğin kültürünü, bugünün dar sınırlan içine sıkıştırdığı için tehlikelidirler." (Troçki)

Biz, gene de, düşünmeyi kolaylaştırmak için, kapitalist toplumlarda, işçi sınıfı içinde üretilen, işçi sınıfı çıkarlarını savunan yapıtlardan oluşan kültüre "proleter kültürü" diyebiliriz. Ama deyimin — biri genel (olmaz denilen), öbürü özel (olmakta olan) —iki anlamı bulunduğunu hiçbir zaman unutmadan...

***

Bugün ülkemizde çatışan kültürleri iki rakamıyla sınırlamanın doğru olup olmadığı konusuna gelince.

Sorunun "yüksek kültür - kitle kültürü" ayrımı düzleminden başka bir düzlemde sorulduğu hemen anlaşılıyor. "Yüksek kültür - kitle kültürü" ayrımı bu sorunun arkasındaki düşünceyi karşılayamaz. "Kentsoylu kültürü - işçi sınıfı kültürü" diye genel bir bölümlemenin de, örnekler üzerinde düşünmeye başlanıp ayrıntılara inilince yetersiz kaldığı görülecektir.

Dizgesel olmayan, yüzeyden bir yaklaşımla, bugün Türkiye'de yaşayan kültürler şöyle sıralanabilir :

1-Yabancı kültürler;

2-Yabancı kültürlerin etki alanında, Cumhuriyet döneminde gelişen, çağdaşlaşmadan yana, ulusal kültür;

3-Osmanlı döneminden kalma, dinsel inançlardan güç alan, zaman zaman iyice etkisini duyuran, çağdaşlaşmaya karşı çıkan kültürler;

4-Kırsal yörelerdeki yan feodal denilebilecek kapalı kültürler;

5-Bütün bu kültürler arasında, ikili üçlü birtakım bireşimler yapmayı deneyen, ilerici, devrimci bir ulusal kültür.

Değişik yaklaşımlarla, ayrıntılara inilerek, başka bölümlemeler de yapılabilir. Ama ülkemizde çok çeşitli kültürlerin bir arada yaşıyor olması, bu kültürler arasında sürekli bir çatışmanın bulunması, bir kültür sorununa yaklaşırken, *gerekiyorsa,* “yüksek kültür – kitle kültürü” diye konuşmamızı engellemez. Yalnızca sınıflar düzleminde bölümlemeler yapmak bir zorunluluk değildir.

Örnekse, yukardaki sıralamayı da, sınıfları göz önünde tutarak yapmadık. Ama, *gerekiyorsa,* düşünmeyi kolaylaştırıyorsa, gerçeklere daha uygun düşüyorsa, öyle de yapılabilir.

Bugün Türkiye’de kentsoylular, toprak ağalan, küçük kentsoylular, orta köylüler, sanayi işçileri, tarım işçileri, yarı proleterler, yoksul köylüler gibi, değişik yaşama biçimleri (toplumbilimsel anlamıyla değişik kültürleri) olan sınıflar, sırasında sınıf özelliği kazanan ara tabakalar var. Bunlar kitle kültürünün yaygın kitle iletişim araçlarıyla giriştiği korkunç saldırıya karşın, belli oranlarda, “geleneksel öz kültürlerini” koruyorlar. Kitle iletişim araçlarının ulaşamadığı yerlerde, kapalı topluluklarda, eğitim öğrenim görme olanağı kısıtlı yörelerde bu oran doğallıkla daha yüksek oluyor. Buna dayanarak sınıflara, ara tabakalara göre bir sıralama da yapılabilir.

** *

Demirtaş Ceyhun’un konuyu başka yönlere çekmesi yüzünden, “Seçkin Aydınlar” başlıklı yazıdan çok uzaklara düştük O yazımın amacı, toplumların kültür varlığının korunmasında, gelecek kuşaklara taşınmasında seçkin aydınların önemini belirlemekti. Elli milyonluk bir ülkede, beş bin satılacak bir dergi niçin çıkarılır, üç bin basılacak bir kitap niçin yazılır, niçin yayımlanır?

Bu sorulara yanıt arıyor, *en azından,* sanatçı, yazar, yayıncı, dergici olarak, hep birlikte, yaptığımız, yapmakta olduğumuz işin bir değeri olup olmadığını araştırıyordum. Seçkin aydınların önemini vurguladıktan sonra, yazıyı “seçkin aydın yozlaşmasına” değinerek şöyle sona erdirmiştim :

“Sanattan anlamak, kültürlü kişi olmak bir üstünlük olarak görülmeye başlanıyor. Seçkinliğin tadı çıkarılmak isteniyor.

“Giderek seçkin görünmenin, herkesten başka olmanın, anlaşılmamanın yeni yeni yolları aranıyor. Tutarsız davranışlar, yapmacık tavırlar, pipolar, fularlarla, sağlıklı insanları, sanata da, sanatçıya da düşman edecek, geçmişi, bugünü, geleceğiyle toplumdan soyutlanmış bir sanat çevresi oluşuyor. Bir şeyleri diri tutan, kuşaktan kuşağa taşıyanlar, kesinlikle, bu seçkin aydınlar değildir.

“Günümüzün sanat eleştirmenleri, gönülleri arınmış bir kitle kültürüne duyulan özlemle dolu olsa da, seçkin aydınlara önem vererek yaklaşmak, bu çevreyi yozlaşmalardan korumak zorundadırlar. Yüksek kültürün sürmesini sağlamak gerektiğine inanılıyorsa buna katlanılmalıdır.”

“Seçkin Aydınlar” başlıklı yazı hiç beklemediğim yankılar getirdi. Kimi okurlarca da yanlış anlaşıldı. Ama, Demirtaş Ceyhun’un sandığı gibi, ilerici gençlerle bir tartışmam olmadı, tam tersine, olayların akışıyla kafaları bulanmış bir iki gençle “ayaküstü konuşurken” aldığım övgüler, “Yüksek Kültür” başlıklı ikinci yazıyı yazmama neden oldu. Olumsuz eleştirileri değil, olumlu ama yanlış anlamalarla dolu övgüleri karşılamak amacını güdüyordu, Demirtaş Ceyhun’un (“bir arkadaşın uyarısı üzerine”) okuduğu o yazı.

Bu yanlış övgülere ayaküstü söylenip geçmiş sözlerden değil, aldığım mektuplardan da örnek verebilirim :

> **"(...) Görüşlerinize büyük ölçüde katılıyorum.**
>
> **"Nasıl ki bir kutsal / kutsal olmayan (sacré / profane) ayrımı varsa, bir elit / ayaktakımı ayrımı olması da kaçınılmazdır. 'Seçkinler sanatı' ile 'kitle sanatı' arasında bir bölünme her zaman olacaktır. Ancak, söz konusu yazınızda da belirttiğiniz gibi, böyle bir bölünme sınıfsız bir toplumda olmaz, ki, bu da, sadece bir ütopyadır, bir düştür.(...)**
>
> **"Lisede okurken 'halka inmeyi' büyük bir marifet sayıyorduk. Aslında halk neden hoşlanır, toplum neyi beğenir diye yola çıkan bir aydın veya sanatçı, bence, daha başından batağa saplanıp kalmıştır.(...)**
>
> **"Diğer taraftan, bu tip zoraki bir tavrı benimseyen sanatçı, ister istemez yapmacık ve zoraki olacak, bu, düşünce ve eserinde de göze çarpacak, 'devrimcilik' kalkanı altında hiçbir estetik ve sanatsal yanı olmayan bayağılıkları 'toplumsal sanat' diye yutturmaya kalkışacak, karşı eleştirilere de bilinen basmakalıp sloganlarla yanıt vermeye çalışacaktır.**
>
> **"Siz bu yazıyı yazmakla, aydınlar ve sanatçılar kalabalığının ortasına büyük bir taş yuvarlamış oldunuz : Ortalık toz duman içinde kaldı. Şimdi ilk şaşkınlığın şoku atlatıldıktan sonra bakalım ne olacak? Bu taşı yerinden kaldırmaya çalışacak 'kahramanlar' çıkacaktır; ama, onlar da, eninde sonunda, bu taşın altında kalmaya mahkûmdurlar.(...)"**

Bu mektuba ekli bir de şiir vardı. Şöyle başlayan bir şiir :

"Ruh için yazdım. Güruh için, halk için, yığınlar için, toplum için, kalabalıklar için, ayaktakımı için, yazmadım."

Okurların, şiirlere, öykülere olduğu gibi, eleştiri yazılarına da kendilerinden çok şey kattıkları yadsınamayacak bir gerçektir. Şair, "Şiirlerime ne anlam verirlerse, anlamları odur," diyebilir, ama eleştirmenin durumu çok başka: Yazdığının yanlış yorumlandığını, sağa sola çekildiğini görürse, yeniden yazar, açıklamalara girişir, görüşlerini daha iyi yansıtmaya çalışır.

"Seçkin Aydınlar" başlıklı yazımın sonundaki, "seçkin aydın yozlaşması" bölümü, bence, çok önemliydi, ama yukardaki mektupta görüldüğü gibi, bir okurun kendi düşünceleri doğrultusunda, o bölümü yok saymasına engel olunamıyor.

Aydınlarda, özellikle de seçkin aydınlarda görülen kusurlu yanları şöyle sıralayabiliriz : Birlikte davranışlardan kaçan olumsuz bir bireycilik; iyi eğitim, öğrenim görmemiş insanları, kitleleri hor görme; benimsemediği düşüncelere, inançlara önem vermeme; kişileri yüceltme; ün düşkünlüğü; önderlik özlemi...

Önemli kusurlar bunlar. Üstelik, az da değil, birinden korunan öbürüne yakalanabilir. Gene de ben bu engelleri aşabilen, bilinçli seçkin aydınların "bir şeyleri diri tuttuklarına, kuşaktan kuşağa taşıdıklarına" inanıyorum.

Nedense, bu sözü söylerken de hep François Truffaut'nun *Fahrenheit 451* adlı filmi geliyor aklıma.

İnsan düşüncesinin baskı altında tutulduğu, eğitim, öğrenim kurumlarının çağdaşlıktan, insanlığın en değerli “duygu ve düşünce birikimleri”nden uzağa itildiği dönemlerde, üç bin basılan kitapların, beş bin satılan dergilerin (başka bir söyleyişle, seçkin aydınların) *ayrıca* bir önem kazandıklarını, “yaşamsal” bir görev yüklendiklerini özellikle belirtmek isterim.

(Adam Sanat, Haziran 1986)

YAŞAMDAKİ ŞİİR

Denizle insan arasındaki bağı ele alan, insanın ölüm getiren bir sevgiliye koşar gibi denize koşuşunu anlatan romanlarda, kolayca tadılan, acı, ama çok etkili bir şiirsellik vardır. Çeşitli ülkelerin edebiyatlarında örnekleri bulunan bu tür romanlara bizim edebiyatımızda Halikarnas Balıkçısı'nın (Cevat Şakir'in) yapıtları örnek gösterilebilir.

Dilimizin en büyük şairlerinden biri, Nâzım Hikmet, bu yazarımız için şöyle diyor :

> **"Şakir büyük şairdir. Hiçbirimiz onun ayarında klasik manasıyla, lirik anlayışıyla şair olamadık."** ***(Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar,*** **3. Basım, s. 106)**

Burada "lirik" sözcüğüyle anlatılmak istenen, yalnızca "coşkun, ateşli anlatım" değil, daha çok, belirli bir çevrede yaşayan "insanların ortak duygularının yansıtılışı"dır. Yani söz konusu edilen doğrudan doğruya içerikteki şiirsellik...

Duygulardaki şiirsellik...

Evet, Halikarnas Balıkçısı'nda duygulardır ağır basan. Örnekse **Aganta! Burina! Burinata'***nın* giriş bölümünü okuyalım :

> **"Rahmetli babamı andıkları vakit, 'Nur içinde yatsın' veyahut 'Toprağı bol olsun' demezlerdi. Çünkü babam denizde boğulmuştu. Zaten boğulan yalnız o muydu? Soy sopumuzun erkeklerinin çoğu denizde kalmıştı. Annem kaptan kızı idi. Babama varınca kaptan karısı oldu. 'Babam doya doya göremedim. Evlendim, kocamla sürekli olarak iki aycağız yaşamadım' der, beni gösterir, 'Buncağız da denizci olursa halim ne olur? Kaptan kızı, kaptan karısı oldum, sanki bunlar yetmiyormuş gibi üstelik bir de kaptan anası olmasam bari' diye ilave ederdi. Mezarlık servilerinin altlarında ninelerim, teyzelerim yatarlardı. Fakat orada erkek hısım akrabamın mezar taşlarına rastlanılmazdı. Neredeydiler?**
>
> **İnsan her yerde ölür — ne bileyim, dağda, taşta, harp meydanında — ne var ki denizden başka her yerde bir izi, bir kemiği, dikili bir mezar taşı kalır. Denizde boğulan denizcinin ise tıpkı bir hülya, bir rüya gibi tam bir kayboluşu, bir silinişi vardır. Annem, 'Ne olacak toprak insanı topraktan, deniz insanı da sudan yaratılır. Topraktan olanlar toprağa dönerler. Sudan olanlar akıp denize karışırlar' derdi. Annem böyle söylerken, babam da yanık sesiyle, 'Sakın ha denizci olayım deme!' derdi. Ne var ki kasabanın bütün sokakları her ne kadar sağa sola sapsalar da, eninde sonunda denize çıkıyorlardı." (1. Basım, s. 5)**

Denizcilerin yaşamını başka anlatılardan da bildiğimiz için, kolayca havasına girdiğimiz bir hüzün var bu satırlarda. Ayrılık, genç yaşta ölüm, ardında bir iz bırakmamak, bir mezarı bile olmamak... Değişik bir ortamda, değişik koşullarda yaşayan insanların, sızlandıkları, ama değiştiremedikleri bir alınyazısına boyun eğişleri... Bu çaresizliğin halk ağzında şiirleşmesini de saptamış yazar : **"Topraktan olanlar toprağa dönerler. Sudan olanlar akıp denize karışırlar."** Ama bu acının altındaki sevgiyi, bağlanışı, mutluluğu da sezerek deniz insanının "aykın kültürünü şöyle özetliyor : **"Ne var ki kasabanın bütün sokakları her ne kadar sağa sola sapsalar da, eninde sonunda denize çıkıyorlardı."**

–Şiirsel bir özetleme...

-Çok da etkili...

"Aykırı kültür" sözüyle belirlemek istediğim duyuş, düşünüş, yaşayış aykırılıkları üstünde biraz duralım. Konumuz için çok önemli...

Halikarnas Balıkçısı'nın anlattıkları, yansıttığı çevrelerin insanlarına şiirsel gelmeyebilir; kentlerde değişik bir kültür içinde yaşayan insanlara "aykırılık''larıyla şiirsel gelen şeyler onları etkilemeyebilir.

Yıllar önce bir sanatçı arkadaş anlatmıştı: Çamaşırcılık eden bir kadının okumaya meraklı kızına, **Orhan Kemal'in** ***Çamaşırcının Kızı*** adlı yapıtını vermiş. Ertesi gün okuyup bitirmeden kitabı geri getirmiş kız, **"Ben bunları biliyorum,"** diyerek okumak için bilmediği şeyler istemiş...

-Yeni şeyler öğrenmek istiyor...

-Yeni, eski, bilmediği şeyler...

Aslında sorun bilip bilmemenin de ötesinde. Değişik, "aykırı" şeyler ilginç geliyor insanlara. Şiir düzleminde de böyle... Aykırılık bir şiirleştirme yöntemi... Her türlüsü... Örnekse **Halikarnas Balıkçısı kitabının adını** ***Aganta! Burina! Burinata!*** koymuş. Bunlar Türkçe olmayan denizcilik terimleri. Türkçe konuşan insanlara, aykırılıklarıyla şiirsel geliyorlar. Anlamlan hiç önemli değil! Tıpkı Asaf Hâlet Çelebi'nin **"Om mani padme hum"**ları gibi... Ahenkli bir ses... Aykırı... Şiirsel...

Halikarnas Balıkçısı'nda yer yer başka şiirleştirme teknikleri görülse de, ağırlığın lirizmde olduğu kesin.

-Yani coşkuda, duygusallıkta...

-Evet, içerikte... Ama lirizmin yanı sıra, anlattığı azınlıktaki deniz insanlarının çoğunluktaki kara insanlarına "aykın" görünmelerinden doğan şiirsellik de çok önemli...

-Coşku, duygusallık, aykırılıklar...

Başka yazarlara geçelim. İnsan ilişkilerindeki şiirselliklere başka yazarlardan da örnekler verelim.

Sait Faik'den bir parça :

> **"Atikali'nin bilmediğim sokaklarına sapıyorum. Bekçi düdükleri geliyor. Bir evden deli gibi birisi fırlıyor. Üstüme çullanıyor.**
>
> **"— Dostumu öldürdüm âbi, diyor, sakla beni.**
>
> **"Paltomun cebini gösteriyorum. Dikişlerinden yağmur girmiş, sabahki yediğim simidin susamları kokan cebimi. Girip kayboluyor.**
>
> **"— İsmin ne senin? diye sesleniyorum cebime.**
>
> **"— Hidayet.**
>
> **"— Neden öldürdün, Hidayet?**
>
> **"—Seviyordum be âbi!"** ***(Alemdağında Var Bir Yılan,*** **1. Basım, ss. 3-4)**

Sait Faik'in "Öyle Bir Hikâye"sinden aldığım bu parçadaki son sözler, diyebilirim ki, öyküyü kat kat aşan bir yaygınlık kazanmıştır : **"Neden öldürdün, Hidayet? Seviyordum be âbi!"** Gezdiği, yürüdüğü yerde, tekerleme gibi, bu sözleri yineleyen sanatseverler vardır.

–Gerçekten de etkili, çok çağrışımlı, yoğun bir söz...

–Dikkat ederseniz, bu çarpıcı şiirselliğin kaynağı da aykırılık... Sağlıklı bir insan, ya da herkes gibi düşünen, aykırı olmayan bir insan diyelim, sevdiğini öldürür mü? Çaresizlikler, yokluklar içinde yaşayan, bu yüzden dengesizleşen, yozlaşan insanlarda görülebilen bu mantıksız "mantık" aykırılığıyla şiirsellik kazanıyor. Hidayet için ne düşünüyorsunuz?

–Nasıl?

–Bir yakınlık duyuyor musunuz Hidayet'e?

–Sanırım...

–Öfkelenmediğiniz kesin... Ama düşünün, bir insan öldürülmüş, Hidayet bir katil... "Seviyordum be âbi!" sözüyle her şey birden değişiyor. Olaylara onun açısından bakıyor, bu aykırı yanıtta derin anlamlar buluyor, acıyoruz Hidayet'e. Üstelik de bir çırpıda oluyor bütün bunlar. Okur olarak duygularımızı, düşüncelerimizi yokladığımız da söylenemez. "Seviyordum be âbi!" sözü yetiyor şiirsel bağlanışımıza. Ayrıca, bu sözün kolayca ulaşılan bir söyleniş ahengi de var. Söylenişini duyar gibiyiz...

–Evet, bu neyi gösterir?

–Çok *gerçek* bu söz... Yaşamdan alınma... Düşlerle örülen bir öyküye yaşamdan bir şiir taşı, bir değerli taş olarak alınıp yerleştirilmiş...

–Yaşamdaki şiir...

–Çekip almış sanatçı... Yalnız, bir oyun yapmış... Düşlerle örülen bir öykünün içine yerleştirmiş... Hidayet gerçek değil, gerçek olsa cebe girebilir mi? Dostunu da öldürmedi, hepsi kuruntu, yazarın uydurmaları, oyunları; gerçi var böyle insanlar, sevdiği için öldürenler, inanılmaz şey, ama Hidayet onlardan biri olamaz, soyut çünkü Hidayet, kimseyi öldüremez... Ama ne güzel yakalamış yazar : "Seviyordum be âbi!"

–Böyle şeyler düşünmedim...

Böyle şeyler düşünülmez, ya da düşünülür de düşünüldüğü bilinmez, bir kıpıda hepsi gelip geçer, ya da gelmeden, yüzeye bile çıkmadan geçer gider.

–Yani düşündüm mü diyorsunuz!..

–Hidayet düşlerle örülen bir öykünün soyutluğu açık açık belirlenen bir kişisi değil de, gerçekçi bir öykünün somutluğu vurgulanan bir kişisi olsaydı, siz bu aykın sözün şiirine kolay kolay varamazdınız.

Kim bu Hidayet? Yaşam anlayışı size çok uzak, çok ters, kesinlikle bir arada bulunmak istemeyeceğiniz bir insan, bir katil... Ne yapıyor bu sözleriyle? <u>Sevdiği kadını neden öldürdüğünü açıklıyor... Nasıl yakınlık duyulabilir bir katilin açıklamasına!</u> Benim bilir bilmez sıraladığım o gelişigüzel düşüncelerden çok daha fazlası bir kıpıda geçti kafanızdan. Düşünceler, duygulanımlar...

Yazar da işinin ustası... Düşlere vurup Hidayet'i cebine, susamların arasına sakladı... Böylece de, yaşamdan alınma, aykırılığın yarattığı bir şiirsellik, gerçeklerden soyutlanıp bir düş dünyasında çıkıverdi ortaya...

–Aykırılığa çok önem veriyorsunuz...

–Bir de belirsizlik... Düzyazıda, belirsizlikten de bol bol yararlanılıyor şiirleştirme yolunda.

Sait Faik'den buna da çok açık bir örnek verebiliriz. "Hişt, Hişt!.." adlı öyküde kullanılan şiirleştirme tekniği, Behçet Necati- gil'in "Solgun Bir Gül Dokununca" adlı şiirinde kullandığı tekniğe çok benzer. Şiirde neyin dokununca solgun bir gül olduğu belirsizdir; öyküde de, neyin "Hişt! Hişt!" dediği...

> **"Yola indim. İstediği kadar hişt desin. İsterse sahici sulu bir dost olsun. İsterse kimseler olmasın, kendi kendime kulağıma hişt hişt diyen bir divane olayım, ben, aldırmayacağım." (*Alemdağında Var Bir Yılan,* s. 75)**

Ama okur olarak, adını koyamasanız da, bilirsiniz, anlarsınız neyin "Hişt! Hişt!" dediğini... Belirsizlikten doğan bir şiirsellikle dolarsınız.

> **"Nereden gelirse gelsin, dağlardan, kışlardan, denizden, insandan, hayvandan, ottan, böcekten, çiçekten. Gelsin de nereden gelirse gelsin!.. Bir hişt hişt sesi gelmedi mi fena. Geldikten sonra yaşasın çiçekler, böcekler, insanoğulları...**
>
> **"— Hişt hişt.**
>
> **"— Hişt hişt.**
>
> **"—Hişt hişt."** (agy,s. 77)

Bu örnekte önemle üstünde durulması gereken bir özellik var : Sait Faik başka sözcüklerle daha açık anlatılabilecek bir şeyi, şiirsel olsun diye belirsizleştirmiyor. Yaşımda duyduğu bir şiirselliği yazıya dökmek isterken, bir anlıtma çabası içinde, belirsizliğe başvuruyor. "Hişt" sözcüğüne yeri bir boyut eklemek *zorunda* kalıyor.

Buna da yaşamdaki şiir mi diyorsunuz?

Yaşamda mı, yazarda mı, ayırmak güç... Sanınm yazar ağır basıyor... İnsanla çevresi arasındaki ilişkinin şiiri diyebiliriz... Gözlemle değil de, duyarlıkla varılan şiir...

....

"KİTAP YAKMAK YOK"

1930'larda Almanya'da kitaplar yakıldığı, bütün dünyada, bu arada Türkiye'de, **"Kitap Yakmak Yok"** diye tepki yazıları yayımlandığı yıllarda ben çocuktum. Üstünden altmış yıla yakın bir zaman geçti, konu gene o konu: Kitap yakmak yok...

1930'larda neden yakılıyordu kitaplar?

Nazilere karşıt düşünceleri içerdikleri, ya da salt Yahudi yazarlarca yazılmış oldukları için...

A. L. Haight'ın Banned Books (Yasaklanmış Kitaplar) adlı yapıtından o günleri anlatan bir bölümü okuyalım :

“10 Mayıs 1933’de öğrenciler Yahudi yazarlarca yazılmış kitabı bir araya toplayıp Berlin Üniversitesi’nin önündeki alanda yaktılar. Çiseleyen bir yağmur altında yükselen alevleri 40 000 kişi sessizce seyretti. Propaganda Bakanı Dr. Goebbels ‘bu davranışın sembolik önemi’ üzerine bir konuşma yaptı. Birçok başka Alman üniversitesinde de benzeri gösteriler düzenlendi. Alanda Marxist edebiyatın yakıldığını ‘resmen’ seyreden 5.000 Münih’li öğrenciye şöyle dendi : ‘Alman düşmanı kitapları yakan bu ateş, kalplerinizde de vatan sevgisini tutuştursun.’ Kitapçı dükkânlarına dalan öğrenciler şenlik ateşi için uygun gördükleri kitapları parasını ödemeden aldılar. Üniversite kitaplıklarını da yağma etmemeleri için kendilerine engel olmak gerekti.

“Aşağıdaki listede eserleri ateşe atılan çok önemli yazarlardan bazıları bulunmaktadır

“Sholom Asch, Lion Feuchtwanger, Gorki, Stefan Zweig, Marx, Freud, Helen Keller, Jack London, Hemingway, John Dos Passos, Jakop Wasserman, Emil Ludwig, Arthur Schnitzler, Troçki, Lenin,Stalin, Zinoviev, Alfred Adler, Theodore Lessing, Franz Werfel, Hugo Munsterberg, Thomas Mann, Heinrich Mann, Remarque, Einstein, Heinrich Heine, Mendelssohn, Maxmilian Harden, Kurt Eisner, Barbusse, Rosa Luxemburg, Upton Sinclair, Ben Lindsay, Arnold Zweig.

“1935 yılı Şubatında, Adolf Hitler’in Almanya’da yasak ettiği kitaplardan meydana getirilen bir Amerikan kitaplığı Brooklyn’deki Jewish Center’da Profesör Einstein tarafından açıldı. Açış konuşmasında Einstein bu kitaplardan çoğunun Almanya’da yasaklanmasındaki ‘biricik sebebin onlardaki insani nitelik’ olduğunu, ‘nefret ve düşmanlık üzerine kurulan her toplumun çökmesinin kaçınılmazlığını, çünkü insan ruhundaki olumsuz itkilerin bir kere oluşup güçlendikten sonra, ister istemez günlük hayatta da patlak vereceğini’ belirtti.

“Nazilerin bu büyük kitap yakma şenliği İkinci Dünya Savaşt’na kadar sürdü.”

Almanlar Avusturya’da, Çekoslovakya’da da aynı “kültür temizliği”ni yaptılar. Kitaplar yakılırken alanlara toplananlar hep bir ağızdan “Deutschland Über Alles”yi söylüyorlardı.

Sonra savaş bilindiği gibi gelişti, Almanya’ya bir yandan Müttefikler, bir yandan Sovyetler girdi. Ülke ikiye bölündü. 1946’da, savaş ertesinde, çok ilginç bir şey oldu :

“Almanya’daki Amerikan Askeri Hükümeti Nazileri hatırlatan şeylerin imha edilmesini emretti. Amaç Alman militarizmini ve Nazi ruhunu elden geldiğince ortadan kaldırmaktı.(...) Doğu Almanya’daki komünistler de kendi görüş açılarından aynı şeyi yapmaktaydılar.”

Nazilerin kitap yakma şenliklerini başlattıkları 1933 yılının üstünden on üç yıl geçmişti. Naziliğe karşıt düşünceleri, özgürlükleri savunmak, korumak, yaşatmak için insanlık büyük acılara katlanmış, İkinci Dünya Savaşı gibi, benzeri görülmemiş bir savaşı göze almıştı. Bunca sıkıntının, bunca acının sonunda ise, alanlarda kitap yakma şenlikleri yapılmasa da, “Nazi düşünüşünü temizleme” adı altında, kitaplıklardan, okullardan, kitabevlerin- den kitaplar toplanıyor, depolara kaldırılıyor, Hitler, Goebbels, Mussolini derken, araya Marx ile Engels de karışıyordu.

Özgürlükler için savaşanların, savaşı kazanınca, Nazi düşünüşünü temizlemenin yolu olarak kitap yasaklamayı seçmelerindeki tersliği görmemek olanaksızdı. Almanya'daki Amerikan Askeri Hükümeti'nin bu davranışı bütün dünyada tepkiler yarattı.

Ama uygulama kaçınılmazdı anlaşılan. Alttan alta sürdürüldü.

Hele altı yedi yıl sonra, soğuk savaş ortamına girilince, hiç beklenmedik bir noktaya varıldı :

1953 yılında, Doğu Almanya'da toplanıp ortadan kaldırılan "Alman, Nazi ve yabancı" yazarların kitaplarının sayısını 5.000.000 olarak veren kaynaklar vardır.

Aynı yıl, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise, Dulles'm deyimiyle, "birçok yabancı memlekette son derece verimli ve başarılı bir şekilde çalışmakta olan Amerikan Haberler Merkezi kitaplıklarındaki" kitapların ayıklanması konusu gündeme gelmişti. Senatör McCarthy, bu kitaplıklarda, komünistleri tutan yazarların 30.000 cilt kitabı bulunduğunu ileri sürüyordu.

Sonuçta Amerikan Haberler Merkezi kitaplıklarından kırktan fazla yazarın yapıtlarının kaldırıldığı söylenir.

Bu temizleme işi sürdürülürken, 14 Haziran 1953'de, Başkan Eisenhower'in Dartmouth Koleji'nde yaptığı ünlü konuşma ortalığı büsbütün karıştırdı. Konuşmanın bir yerinde şöyle diyordu bu asker kökenli Başkan :

"Kitap yakanlara katılmayınız. Yanılgıları, onların her zaman var olduğunu gösteren delilleri ortadan kaldırarak saklayabileceğinizi sanmayınız. Kendi anlayışınıza göre, yaptığınız işin kötü olduğuna inanmadıkça, kitaplığınıza gidip herhangi bir kitabı okumaktan korkmayınız. Tek sansürünüz kendi anlayışınız olmalıdır.

"Komünizmin ne olduğunu, ne öğrettiğini, insanlara neden bu kadar çekici geldiğini, neden bu kadar çok kimsenin ona bağlandığım bilmeden, onu nasıl yenebiliriz. Hemen hemen bir din haline geldi, alt düzeyde de olsa.

"Onunla savaşmanın daha iyi bir yolunu bulmalıyız, kendi halkımızın düşünce özgürlüğünü sınırlamamalıyız. Onlar da Amerika'nın bir parçasıdır. Bizim düşüncelerimize karşıt düşen şeyler düşünseler bile, düşündüklerini söylemek, yazmak, başkalarının ulaşabileceği yerlerde bulundurmak haklan tartışılamaz; ya da bu Amerika değildir."

Bu apaçık sözler, o günün soğuk savaş siyasasına denk düşmediği, Dışişleri Bakanlığı'nın denizaşırı kitaplıklara gönderdiği genelgelere uymadığı için, Başkan'ın hemen bir basın toplantısı yapması, sözlerine açıklamalar getirmesi gerekli görülmüştü : Evet, bazı kitaplar yasaklanabilirdi...

Demokrasi son derece güç bir yönetim biçimi.

Baskıcı yönetimlerin, hiçbir engel tanımadan, insanları hiçe sayarak aştıkları güçlükleri, demokrasi ilkelerine bağlı yönetimler, çok daha uzun sürede, çok daha umutsuz günler yaşayarak aşmaya çalışıyor, bazen de aşamıyorlar. Üstelik baskıcı yönetimlerle varılabilen yerlere, demokrasi anlayışı içinde hiç varılamama olasılığı da var.

Baskıcı yönetimlerde gücü ele geçirdiniz mi, arkası kolay :

Kafanıza uymayan görüşleri savunan kitaplan toplatıp hamura gönderirsiniz. Gazeteleri, dergileri çeşitli yollarla denetiminize alırsınız. Televizyon nasıl olsa elinizin altında. Zararlı bulduğunuz sanat yapıtlarını, resim, heykel, depolara kaldırtır, gerekirse parçalatır, kayboldu dersiniz. Filmlere sansür... Tiyatrolara yardım... Onlar zaten ayakta zor duruyor, elinizi çektiniz mi yıkılıp giderler. Olmazsa şöyle bir dokunuverirsiniz. Müzikle mimarlıktan zarar gelmez; ticaretin elindeki sanatların denetimi kolaydır. Şairlerle romancılar sorun yaratabilirler. Önce ufak tefek işler önerirsiniz, baktınız olmuyor, bir iki sıkıştırırsınız, soluğu yurt dışında alırlar...

Bunlar yüzeyde, görünen yönleri işin. Sanıldığı kadar da önemli değil. Asıl eğitimi ele almak önemli. Çocuklar daha ilkokul sıralarmdayken sizin düşünceleriniz doğrultusunda eğitilmelidirler. Böylece, büyüdüklerinde her konuda sizin gibi akıl yürüten, sizin gibi düşünen kişiler haline gelirler. Değer yargıları, dinsel inançlarıyla, her şeyleriyle size benzerler.

Baskıcı yönetimlerin görünümünü çizmek için söylediğim bu sözlerin, kimi demokrasi yönetimlerine de uyduğu bir gerçek.

Uyar, çünkü her demokraside demokrasi ilkelerinin tümü bulunmaz da ondan.

Demokrasiyi yalnızca parlamentosu olmak, partiler kurmak, serbest seçimler yapmak diye değerlendirenler, çoğu zaman, demokrasi ilkelerinden hayli uzaklara düşerler.

Demokrasiyi denetleyen, koruyan güçlü özerk kuramların bulunmadığı ülkelerde, seçim yoluyla yönetimi ele geçirenlerin, bu üste çıkışın getirdiği olanaklardan yararlanarak, karşıtları üzerinde yoğun bir baskı kurabildikleri bir gerçektir. Karşılarına aldıkları partilerin yöneticilerini, o partileri destekleyen kişileri ya da kuruluşları zor durumlarda bıraktıkları gibi, doğrudan halka da yönelebilirler. Örnekse, yeterli oy alamadıkları bölgelere alttan alta kısıtlamalar getirir, devletin olanaklarından yararlanmalarına, ilerlemelerine, gelişmelerine engel olurlar.

Anayasası, yasaları demokrasi ilkelerine tam anlamıyla uymayan ülkeler, özgürlük alanında sağlam bir yere oturtulamaz- lar. Parlamento, partiler, seçimler, elbette çok önemlidir, ama "demokrasi" için kesinlikle yeterli değildirler. Özgürlükleri, insan haklarını koruyan bir anayasa, bu anayasaya uygun yasalar, hükümetlerin gücünün erişemeyeceği, demokrasinin güvencesi olan özerk kurumlar, demokrasi ilkelerine dayanan bir "temel eğitim ve öğretim" anlayışı bulunmayan ülkelerde, demokrasinin varlığından söz edilemez.

Hele o gözlerden uzakta kalan, ilk bakışta görünmeyen, ama hiç kuşkusuz en önemlisi, demokrasi ilkelerine dayanan "temel eğitim ve öğretim" anlayışı...

Başka bir söyleyişle : Uzun yol...

Özgürlükler adına onca insan kanı akıtıldıktan sonra, Almanya'daki Amerikan Askeri Hükümeti, ya da Doğu Almanya'daki komünistler, **"Nazi düşünüşünü temizlemek"** için, bu uzun yolu seçemezlerdi. Böylece de, ne acıdır, kitap yakanlara karşı girişilen savaşın sonunda, gene kitaplar yasaklandı.

Başkan Eisenhower, uzun yolu seçemeyen Dışişleri Bakanlığı'nı korumak için, basın toplantısında, "Bazı kitaplar yasaklanabilir," derken, çaresiz bir siyasa adamı, Dartmouth

Koleji'nde öğrencilere, "Kitap yakanlara katılmayınız," derken ise, bağımsız bir düşünce adamıydı.

Uzun yol... Demokrasi ilkelerine dayanan "temel eğitim ve öğretim"... Bu nasıl verilecek?

Beyin yıkama yöntemleriyle kafalara yerleştirilen "Nazi düşünüşü", kitaplar yasaklanmadan, depolara kaldırılmadan, raflarda okunmayı beklerken, nasıl "temizlenecek"?

Karşı beyin yıkama yöntemleriyle mi?

Bu kısa yol, Nazi düşünüşünü temizlerken, Nazi yöntemlerine düşmek demektir ki kesin bir yenilgiyi belirler. Tıpkı kitap yakmaya karşı, kitapları depoya kaldırmak gibi...

Eğitimi çocuklara doğruları göstermek, öğütler vermek olarak niteleyen anlayıştan uzaklaşmak, demokrasi ilkelerine dayanan bir "temel eğitim ve öğretim"e geçişte ilk adımdır. **"Parlak konuşmalara karşı bağışıklık kazanmak demokratik bir ülkenin yurttaşları için son derece önemlidir,"** diyen Bertrand Russell, **çağdaş reklamcılığın gücünden yararlanan propagandacıları düşünerek şunları yazıyor** :

"İşe ana okulunda başlardım, çocukların, aralarından seçme yapması gereken iki çeşit şekerle : şekerlerden biri güzel olur, güzelliği soğuk ve kesin bir dille belirtilirdi; öbürü çok kötü bir şeker olur, en iyi reklamcıların en büyük ustalığıyla övülürdü. Az zaman sonra onları kırda tatil yapmak için bir yer seçmeye bırakırdım : bir harita göstermek yoluyla övülen güzel bir yer ve parlak afişlerle övülen çirkin bir yer.

"Tarih öğretimi de buna benzer bir şekilde yürütülmelidir. Geçmişte büyük bilgeler gibi görünen nice hatip ve yazar bugün kimsenin inanmadığı şeyleri savunmuştu: büyücülüğün gerçekliği, kölelik kurumunun iyiliği gibi. Gençlerin bu gibi söz sanatı ustalarını tanımasını, retoriklerini ve yanlış düşüncelerini değerlendirmesini sağlardım. Yavaş yavaş çağdaş sorulara geçerdim. Tarih bilgilerine iyi bir hazırlık olarak onlara İspanya üzerine (ya da o anda en fazla tartışmaya yol açan konu üzerine) önce *Daily Mail,* sonra da *Daily Worker*'da söylenen şeyleri okurdum; sonra onlardan gerçeğin ne olduğunu çıkarmalarını isterdim. Çünkü hiç şüphe yok ki bir demokratik ülke yurttaşı için gazeteleri okuyarak gerçeğin ne olduğunu anlamak ustalığı kadar faydalı bir şey olamaz. Birinci Dünya Savaşı'nın önemli anlarında gazetelerde yazılanlarla sonradan resmi tarihe yazılanları karşılaştırmak bu amaç için yararlı olur. Ve o zamanki gazetelerde ortaya çıkan kitle isterisi öğrencileri şaşırtınca, onlara — dengeli ve dikkatli yargılama yeteneğine sahip olmazlarsa — hükümet böyle bir korku ve kan dökme isteği yaratır yaratmaz aynı duruma düşecekleri anlatılmalıdır.

"Gel gelelim, büsbütün olumsuz bir duygusal tavır öğretmek istemem; bütün güçlü duyguların yıkıcı bir çözümlemeyle yok edilmesinden yana değilim. Bu tavrı yalnız toplu isterinin temeli olan duygularla ilgili olduğu zaman savunuyorum, çünkü savaşlara ve diktatoryalara yol açan şey toplu isteridir. Ama bilgelik *sadece* usal değildir: us kılavuzluk edip yön gösterebilir, ama eyleme yol açan gücü doğurmaz. Bu gücü veren duygulardır. İyi toplumsal sonucu olan duygular, nefret, öfke, korku gibi kolaylıkla ortaya çıkmazlar. Bunların yaratılmasında birçok şeyler ilk çocukluk dönemine bağımlıdır; birçoğu da, ekonomik koşullara. Ne var ki, normal eğitim sırasında, iyi duygular geliştirecek besin verilebilir ve insan hayatına değer katan şeyler gerçekleştirilebilir." *{Power-A New Social Analysis,* Çev : Murat Belge, Yeni Dergi, Sayı 20)

Görüldüğü gibi, uzun yolun ucunu ta ana okulundan başlatıyor Bertrand Russell. Düşünme, değerlendirme, seçme yetenekleri geliştirilen insanlar yetiştirmek amacım güdüyor. Kendi değer yargılarını onlara benimsetmeye çabalamıyor. Her şey ortada dursun, insanlar gelsinler, baksınlar, değerlendirsinler, kendi yargılarını kendileri versinler istiyor. İyiyi kötüyü ayırmak herkesin hakkıdır diye düşünüyor.

Bu sanat yapıtı muzır mı, değil mi?

Daha doğrusu, bu bir sanat yapıtı mı, değil mi?

Kim değerlendirecek?

Bir kurul kurarız, muzır derse muzır olur.

Ya sanat yapıtı?

Muzırsa o da muzırdır.

Yasaklanır yani!?

Caydırıcı cezalar verirsek bir daha kimse yayımlamaz öyle şeyleri.

Peki, niye yayımlanıyor bu kitaplar?

Çok satıldığı için.

Çok satılıyor demek! Neden çok satılıyor acaba?

Ahlak diye bir şey kalmadı...

Demek ki ülkemizin insanları iyiyi kötüden ayırabilecek düzeyde değiller. Düşünme, değerlendirme, seçme yetenekleri gelişmemiş. Ahlak diye bir şey de kalmamış. Bir muzır kurulunun onlara bu iyi, şu kötü demesi gerekiyor.

Ya da böyle bir yetersizlik söz konusu değil. Birileri kendi değer yargılarım herkese benimsetmeye çabalıyorlar.

İlk olasılık kesin bir aşağılama; İkincisi ise, açık bir baskı, özgürlük kısıtlaması... İkisi de demokrasi ilkelerine uymayan yaklaşımlar...

Türkiye'de kitapların çok az satıldığı biliniyor, dergiler de öyle. Bunlar neden daha fazla satılıyor? Üstelik ucuz da değiller. Bu tür yayınları okumak kötü bir şeyse, neden insanlar iyi kitapları, dergileri değil de, bunları okuyorlar? Bir bozukluk varsa, nerede?

Bu bilim adamlarının, cinsellik üzerine incelemeler yapanların konusudur. "Ahlak diye bir şey kalmadı" türünden boş sözlerin hiçbir anlamı olamaz. İnsanın gelişmesi, bilgilenmesi, dönüşümleri, bunalımları, gereksinimleri... Bunlar hep bilimsel yaklaşımlarla ele alınacak, bilimsel çözümler getirilecek konulardır. Bir toplumda aşırı bir cinsel açlık görülüyorsa, öte yandan birtakım kişiler bu alanda nerdeyse sakatlar gibi yaşıyorlarsa, köklü bilimsel araştırmalara yönelmek gerekir.

Her şey olabilir. Belki de bozukluk insanlarımızda değildir, belki de göreneklerimizde, törelerimizde doğaya aykırı, insanları bunalıma iten yönler vardır. Bilemem. Bilim adamlarına başvurulmalı...

Bildiğim şu: Yasakçılıkla hiçbir yere varılamaz. Demokrasilerde kısa yol değil, uzun yol geçerlidir. Onun için de demokrasi son derece güç bir yönetim biçimidir. Anaokulunda başlar. Yasakçılığın hiçbir çeşidine ödün vermeden, kendi seçimini kendi yapan insanlarıyla gelişip serpilir.

Ya da yoktur...

(Adam Sanat, Mayıs 1988)

Kaynak: Memet FUAT, Çağdaşımız Makyavel-Deneme, Adam Yayınları, Anadolu Yayıncılık A.Ş. Birinci Basım: Mart 1992, İstanbul

136 Yazılar

OSMANLILIĞIN DIŞ SİYASETİNDE: İNGİLTERE

Osmanlılıkta Yeniçerilerin kaldırılmasından önce, dış siyaset diye bir şey vardı denilemez. (Nitekim bu devrede Kapitülasyonlar gibi "Düveli Muazzama" denilen emperyalist devletler de, sürekli savaşlara rağmen Osmanlılar üzerinde önemli bir etki yapmış değillerdi.) Osmanlılarca bütün Avrupa bir tek devlet sayılıyordu. (Küffarı, Millet'i vahide).

Osmanlıların Avrupalıları ayrı siyaset güden ayrı devletin saymaları, her birine ayrı ayrı elçi yollamaya başladıkları zamanın görüşüdür. Yani bu görüşe geldikten sonra Osmanlılar ayrı devletlere ayrı elçiler yollamak lüzumunu duymuşlardır. O zamana kadar dış siyaset buradaki yabancı elçiler ya da, arada bir yollanan fevkalade elçiler aracılığıyla döndürülüyordu. (Avrupa devletlerinin ayrı sayılmasında borç almak zorunluğunun etkisi de gözönünde tutulmalı, bilhassa borcun önceleri bizimle doğrudan doğruya münasebeti henüz bulunmayan, bizim ölçüleninize göre de daha küçük memleketlerden arandığına dikkat edilmelidir.)

Osmanlılar dış siyasetlerinde can düşmanı saydıkları Rusya ve Avusturya'dan sonra ilk büyük devlet olarak Fransız'ları kabul etmişlerdi. (Bunda Fransız büyük inkılâbını hazırlayan Fransa'daki ekonomik temel birikmenin etkisi aranmalıdır)... Üçüncü Selim, daha Veliahtlığındayken Fransa'yla temas aramıştır. Reformcu takımı da, Fransız etkisindeki adamlardan meydana gelmiştir. Bunda, İngiltere'nin Mısır ve Arabistan siyasetinin etkisi olsa gerektir.

Üçüncü Selim, İngiltere'ye karşı Fransa'yı tutmanın cezasını hayatiyle ödemiştir. (Üçüncü Selim'in Fransa siyaseti, büyük inkılâpta biraz zedelenmiş, reaksiyoner Fransız aristokrasisinin göçmenlikteki davranışına atbaşı olarak belki Padişah bir ara İngiltere siyaseti gütmeye kalkmış, bu siyaseti, Napolyon'un Mısır'a saldırışı desteklemiş, Üçüncü Selim, ancak bu devrede başarılı reformlara gidebilmiştir. Napolyon'la Üçüncü Selim arasında, Osmanlı İmparatorluğumun topraklarındaki İngiliz çıkarlarının sağlamca yerleşmesine karşılık yeniden işbirliği başlamış, bu işbirliği, çoğunlukla gericileri kullanan -zorda kalma-yınca ilericilerle işbirliği yapmayan İngiliz tutucu politikacılarının kışkırtmasıyla Üçüncü Selim'in canına mal olmuştur.

İkinci Mahmut'un, yeniçerileri kaldırma gücünü elde etmesi, azgınlaşan -emperyalizme doğru hızla ilerleyen batı devletlerinin kapitülasyonları işler hale getirebilme isteklerinden büyük destekler görmüştür, denebilir.

Asker-Ulema-Padişah üçlüsünün milletsiz devlet, ekonomisiz talan sistemine dayanan şartları, kapitülasyonları değil batı anlamında en ufak hukuk sistemini yürürlüğe koyamıyor, yabancı sermayeye değilse bile hammadde toplayan aracılarına hiçbir güven sağlayamıyordu.

Ordunun, batıda olduğu gibi, devlet ortağı olmaktan çıkarılıp aylıklı milli ordu haline getirilmesi kaçınılmaz bir durumdu. Bu durumda belki yalnız İngilizler değil, bütün büyük batı devletleri, Sultan Mahmut'a bu engeli aşması, Osmanlılıkta ilk defa despot bir idare kurabilmesinde büyük yardımlar yapmışlardır.

Fransız rekâbeti karşısında Mısır'ı, vakit kaybetmeden ele geçirmek zorunluğu İngiliz politikasını Sultan Mahmut çağında yeniçerisiz kalmış Osmanlı başkentinden geçici olarak uzaklaştırmış, Osmanlıyı dize getirmek için ileri sürülen Mehmet Ali Paşa-İbrahim Paşa

kuvvetleri Kütahya'ya dayanınca, Sultan Mahmut Osmanlı tarihinde ilk ve son defa en büyük, en tehlikeli koza, Rus kozuna, başvurmuştur. Böylece, Mısır'ı ele geçirmek için İstanbul'dan bir zaman ayağını kesmeyi göze alan İngiltere'nin yerini, kolaylıkla Rus Çarı'nın askerleri alıvermiştir.

İngiliz emperyalizmi, Fransızlar da sayılmak şartıyla bütün öteki emperyalistlerden daha usta, daha sabırlı, psikolojik faktörlere daha saygılı ve daha anlayışlı -yani daha tok, daha güçlü ve imkânlı olduğu için, Mısır'ı birdenbire açıktan açığa, kabaca ele geçirmeye gitmemiş, metbuu kolayca yenen Mehmet Ali Paşa idaresini gene Osmanlı tahtına bağlı bırakarak güçten düşürmüş, aynı zamanda bir taşla birkaç kuş vurarak, yeniden İstanbul'a yerleşerek politikasını, öteki rakiplerinden daha iyi bir surette yürütür olmuştur. Bu yürüyüşte bazı uzak-Afrika Osmanlı Eyaletleri'ne Fransa'nın göz dikmesiyle, Çarlığın açık, hoyrat genişleme hırsı İngilizler'in işlerini kolaylaştırmıştır.

Mustafa Reşit Paşa'nın İngiltere'de yetiştiği, İngiliz adamı olduğu bilindiği için, Abdülmecit'in 1839 Tanzimat Fermanının tipik bir İngiliz politikası olduğu artık tamamıyla anlaşılmıştır.

Bu fermanın yürüyebildiği kadarının başarı şerefi gibi, gibi yürütülemeyen yönlerinin suçu veya sorumluluğu da doğrudan doğruya İngiliz politikasına aittir.

Abdülâziz devrinde donanmaya verilen önem genellikle ordunun silâhlanması iktisaden önceleri İngiliz siyaseti güdüldüğünü göstermektedir. Abdülâziz'in tepelenmesinin, Mahmut Nedim Paşa'nın Sadrazamlığına rastlaması da tesadüf olmasa gerektir. **Abdülâziz İngiliz siyasetine karşı şantaj olarak Rus siyasetiyle çıkmak istemenin cezasını, belki de Üçüncü Selim gibi -bir parça da Menderes gibi-canıyla ödemiştir.**

(Osmanlı İmparatorluğu gibi batı sisteminden geri kalmış ülkelerde emperyalistlerle güdülecek siyasette -şeytanla bir çuvala girmekteki tehlikede- canını kaybetmek, belâların en küçüğü, hatta birincisidir.)

Abdülâziz'e karşı İngiliz siyasetiyle çıkan Mithat Paşa'ya gelince, Paşa, Abdülhamit'in köpeoğluluğunu küçümsemiş, ya da, sırtını dayadığı İngiliz efendinin namusunu, mertliğini değerinden fazla büyütmüş, Abdülhamit'in akıl hocası Mister Tomson'un kimi ve neyi temsil ettiğini anlayamadığı için önce Başvekilliği, sonra vatanı kaybetmiş, Avrupa'da barınamamış, belki de, İngiliz'e karşı Fransa'yla oynamak alıklığına kadar düşmüştür.

Abdülhamit'in, sonraları okul öğrencilerinin batıya gitmelerini önlemeye çalışan herifin, Mithat Paşa gibi bir düşmanı, Osmanlılıkta hiç geleneği bulunmadığı halde, Avrupa'ya sürgün etmesi, aslında İngiliz siyasetine ne kadar güvendiğini, bu güvende de hiç yanılmadığını gösterir. Mithat Paşa, İngiliz efendisini kaybettiği için Avrupa'da barınamamış, memlekete dönmüş, Şam Valiliği'ndeyken belki Fransızlarla biraz daha anlaşmaya çalışmış, nihayet İzmir baskınında son defa sığınmak istediği İngiliz Konsolosluğu'nda meyhane miçolarına kolayca işleyen kapitülasyonlara rağmen sığınak bulamamış, buna karşılık içeri girebildiği Fransız Konsolosluğundan da kapitülasyonlara rağmen çıkıp teslim olmak, yani boynunu ölüme uzatmak zorunda kalmıştır.

Mithat Paşa'nın Taif'te 3 yıl tutulması, Abdülhamit'in elinden aldığı mahut senedin nerede bulunduğunun bilinmemesi ya da İngilizlerin ellerine geçen bu senetle yeteri kadar şantaj yaptıktan sonra Abdülhamit'e istediği güveni sağladıkları güne kadar sürmüş denebilir.

Mithat Paşa'nın boğulması, İngilizlerin Abdülhamit'in kişiliğinde Mithat Paşa'dan daha güçlü, daha güvenilir bir adam bulmuş olmalarındandır. Nitekim Abdülhamit, bundan sonra İngiliz siyasetinin Osmanlı yüksek tabaka ajanlarına zaman zaman hediye ettiği sonuçsuz bir Yunan zaferiyle de mükâfatlandırılmıştır.

Osmanlılığın yıkılmasına kadar İngiliz politikası, Rusya ile anlaştığı zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma, Rusya ile çatıştığı zaman bu İmparatorluğu bitirici savaşlara girmek için zorlama oyunu olarak sürmüş bu savaşlar, başarıyla sonuçlansa bile Osmanlılık gerek toprak, gerek ekonomik bakımdan zararlara uğramaktan kurtulamamıştır. Abdülhamit'i sonunda Alman dostluğuna yatıran baskı bu öldürücü İngiliz siyasetidir.

Abdülhamit'in 1908'de başına gelenler, 93 savaşından sonra Rusya'yla savaşa girmeye kesinlikle karşı olması sonunda İngiltere siyasetine karşı Alman siyasetini çıkarmak alıklığında bulunmasıdır. Buna karşı İngilizler hemen Jön Türkleri tutmuşlar, başından beri İngiliz taraftan görünen Selânikli Jön Türklere Almanya'ya dönerek gelecek dünya savaşı dışında kalabileceğini uman Abdülhamit'i meşrutiyete zorlamışlardır.

İlk zamanlarda bu kadar cezayı yeterli bulan İngilizler, Sait, Kâmil, Hüseyin Hilmi, Tevfik Paşa kabineleriyle oynayıp dururken ya İttihatçıların Abdülhamit'ten kurtulmak, ya da gizli Alman oyunuyla Abdülhamit devrilmiş, buna karşılık bazı İttihatçı şefler açıkça Almanya'yı tutarak Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı dövüşmeye kalkışmışlardır.

Bu davranışın sonunda hem İmparatorluk yıkılmış, hem de Alman taraftarı İttihatçı şefler dünyada barınak bulamayarak birer birer tepelenmiştir.

Mütareke devri, Osmanlılıkta İngiliz siyasetinin büsbütün açığa vurulduğu, yüze çıktığı devirdir. İngilizler bu devirde önce Vahidettin'le oynamaya kalkmışlar, Tevfik Paşa'yı bunadığı halde iktidara getirmişler, sonra, Vahidettin'e karşı, Al'i Osman sülâlesinin artık, dağılmış İmparatorlukta, anavatan denilen Anadolu halklarının **Osmanlılığa karşı duyduğu alerjiyi de göz önüne alarak bu halkları tutamayacaklarını görüp, Mustafa Kemal'i tutmayı uygun bulmuşlardır**. **Bu dönüş İngiliz siyasetine, bir yeni Yunan Zaferi karşılığında Musul'u ve diğer İngiliz çıkarlarını kazandırdığı gibi, İkinci Cihan Savaşı'nda Türkiye tarafsızlığını da kazandırmıştır.**

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'deki nüfuzunu Amerika'ya devretmesine rağmen, Adnan Menderes'in Sovyet siyaseti şantajına karşı başına gelenlerde, klasik İngiliz siyasetinin kandığını görenleri büsbütün evhamlı saymamak yerinde olur. Görülüyor ki, 1800'den bu yana, Osmanlılık önce birçok parçalarını kaybetmiş, sonunda yıkılmıştır. Bu süre içinde bütün canlarını veren Padişahlarla politikacıların hayatlarının bir yerinde İngiliz düşmanlarıyla işbirliği yapmaya kalkmalarının birer rastlama olmadığını söylemek aşırı bir iddia olamaz. (Bu o kadar garip bir olaylar zinciridir ki, bağımsızlık isteyen Arnavutların, Arapların, hatta Balkan milletlerinin hiçbirinin siyasi kaderi bu işi jeopolitik durumun aldatmacasıyla Rusya'yla beraber yapmak isteyen Ermenilerin başına gelenlere benzememesi üzerinde ayrıca durulmalıdır.

Bu tablonun dayandığı temel kanuniyet eğer gerçeği yüzde önemli bir nisbette yansıtıyorsa, Abdülhamit'i Mithat Paşa'ya tercih eden İngiliz siyasetinin, Mustafa Kemal Paşa'yı Vahidettin'e tercih ettiğini söylemek de gene pek aşırı bir görüş olamaz. Nitekim, Anadolu savaşının belli başlı dönemeçlerinde ve dayanaklarında çok önemli birer İngiliz

ajanının bulunması da rastlantılarla açıklanamaz. İngilizler bilhassa askeri olaylarda, kurtuluş savaşçılarına hiçbir yerde esaslı bir zorluk çıkarmamışlar, her yerde, silâh atmadan geri çekilmişler, sonra da öne Fransız'ları sürerek Kurtuluş hareketinin İstanbul'a karşı meşruluğunu müttefikleri arkasından kabul etmişlerdir.

Anadolu savaşı sırasında, Kurtuluş kadrosunun güttüğü Sovyet dostluğu siyaseti ise, son hesaplaşmada Anadolu'nun ve boğazların Sovyetleşmesini önlemekten, en kritik durumda, İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz siyaseti güdülmesinden başka bir sonuç da vermemiştir. Yüksek siyasette çekilen söylevlere, edilen küfürlere, yani literatüre değil, maddi sonuçlara bakmak gerektir.

Lawrance'in tarih yüzüne çıkışı ile 1917 ihtilâli arasındaki rastlantı.

19'uncu yüzyıl başlangıcından 1917'ye gelene kadar İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına bilhassa parçalanmasına karşıydılar. Bunu Osmanlılar içinde debelendikleri kapitülasyon şartlarıyla anlayamadılar. İngiltere ancak 1917'den sonra Rus baskısından Rus payından kurtulduğunu sanarak, Osmanlılığın gerçekten parçalanıp yıkılmasına yanaşmıştır.

Bir yandan dünyaya yaygın bir gerçek barışseverlik politikası kampanyası sürdürüp bir yandan -hatta el altından ihtilâl -yani vatandaş savaşı körüklenemez. Böyle bir kurnazlığı mümkün sayanlar, kısa bir süre sonra, hele endüstri ve sosyal haklarını elde eden güçlü organizasyonlar -başta sendikalar-bakımından ilerlemiş memleketlerdeki proletaryanın bu iç savaşı kabul etmedikleri gerçeğiyle karşılaşacaklardır.

Bir memlekette sosyalizmin hemen başarı kazanması için o memlekette üretimin sosyalleşmiş olması şarttır.

Milli demokratik devlet, bir sınıfın, hatta karşılıklı duran iki sınıfın değil, halkların ezici çoğunluğunu temsil eden bütün vatansever partilerin meydana getireceği devlettir.

Üretim güçleri yüksek bir basamağa erişememiş bulunan toplumlarda, sosyalizm ancak toplum kuvvetlerinin sosyalizmi kurma güçlüklerini -fedakârlıklarını-gönüllü olarak omuzlamaları, buna uzun zaman dayanmayı isteyerek göze almalarıyla mümkün olur, yoksa, halkları zorlamak icabeder ki, bu zorlama sonunda varılan amaçla bu amacı elde etmek için ödenen pahanın iyi hesaplanması zorlamayı göze alanlar için var olmak şarttır.

Bu süre içinde yalnız İngiliz düşmanlarıyla işbirliği yapmaya kalkan Padişahlarla politikacıların hayatlarını kaybetmiş olmaları rastlantı sayılamaz.

İngilizlerin mütarekede, İngilizlerin Halifelik'ten yana oldukları yalanını ortaya çıkaran en büyük delil, İstanbul'un sonuna kadar askeri baskı altında tutulması, buna karşılık Ankara'dakilere hiçbir İngiliz asker baskısı gösterilmemesidir. Sh:87-93

**

OSMANLILIK MESELELERİ

Misak-ı Milli neden (Milli) oluyor? Hatay'ın Arap sayılıp Suriye'ye bırakıldığı bir çağda, Kürtçe konuşulan topraklar üstünde (Kürt Teali Cemiyeti), (Kürt Muhtariyeti) meseleleri atılmışken İngilizler-Fransızlar neden durmamışlar bu meselenin üstünde?... Şeyh Sait isyanını çıkaran Kürdistan, niçin, İngiliz kurmayları oralarda fink attıkları halde, istiklâl, hiç değil muhtariyet istememişler?

Atatürk Bitlis'i kurtarırken Said'i Kürdi yanında idi.

27 Mayıs'ın mümkün olduğu bir memlekette toprak ağalarının, aracı kapitalistlerin devletin dışında devlete dayanarak soyma gücünden başka devletten müstakil bir politik güce gerçek bir sahip bulunduklarını düşünmek gerçeği düpedüz görmemektir.

-Toprak Ofisi'nin hâlâ devletin elinde olması Türk köylüsünün Asyalı ticaret sisteminden uzaklaşmadığını gösterir. (Buna pancar işini de katmak gerektir. Devlet fabrikalarına satmak, tohumu devletten almak. Prim.

Mutlak fikir hareketin tecridinden başka birşey değildir.

Üretim gidişi içinde (Prosesüsü) insanların birbirleriyle olan münasebetleri mülkiyet münasebetlerini (mülkiyet durumunu ( ) belirler, (tayin eder.) Bu mülkiyet durumu üretim prosesü içinde insanların birbirleriyle olan münasebetleri bilindi mi, artık toplumun bünyesi (constitutionu) kolayca anlaşılır. Çünkü toplumun bünyesi, mülkiyetin bünyesine göre kalıp alır.

Bu açıdan Osmanlı toplumuna, kısaca ve cahilce merkezi feodalite demenin -eğer bu sözde yanlışlık varsa bizi nerelere götüreceği, ne korkunç karanlıklara, çıkmazlara atacağı meydana çıkar.

Toplumumuzun dayandığı ekonomik temel bilinmeyince bütün sosyalizm istekleri, kişiliğimizdeki romantik atılımlardan, ütopik hayâllerden ileri gidemez. (Ayaklarımız kesinlikli yere basmaz.) Marks'tan yüzyıl sonra bir ülkenin sosyalist geçinenleri kendi yurtları için, kendilerini böyle bir cahilliğe bilerek bilmeyerek -ki burada bilmemek artık özür değildir- bağlıyorlarsa, burada düpedüz kolaya kaçıp kaytarmak, daha kötüsü boğuşmadan kaçmak, vardır. Hiç değil, kendimize ihanet vardır. (Ekonomik materyalizm bir anlamda şemacılık henüz tarihsel idealizmi, daha sarih olmak üzere idealizmi reddetmez.)

Sh:93-97

OSMANLILIK TÜRKLÜK

Bugün karşımıza Lâzlık ve Kürtlük çıkarsa bunun suçu bizde -biz Osmanlılarda-dır. Çünkü Anadolu halkları Türk halkları değil, Osmanlı halklarıdır. Türklük, aslında Osmanlı olan bir toplum için birleştirici bir unsur olarak değil, ayırıcı, dağıtıcı bir unsur olarak düşmanlar tarafından düşünülüp bize dayatılmış bir tutumdur.

Örnek: Türkçeyi "Öz Türkçeye doğru geliştirmek" bir açıdan düpedüz vatan ihâneti sayılır. Türk dilini, Lâzların, Kültlerin büyük kitleler halinde yaşadığı bir vatanda salt öz Türkçe olarak geliştirmeye kalkmak, bu iki unsuru, bunların yanı sıra, öteki Türk olmayan unsurları

kendi isteğimizle Türkleşmenin dışında tutmaya çabalıyoruz demektir. Aslında biz batılaşmaya, yani gâvurlaşmaya-Frenkleşmeye-Anglo-Saksonlaşmaya çabaladığımız için, Lâzları, Kürtleri Türkleştirmeyi aklımızdan geçirmekte olamayız. Çünkü bizzat kendisini bir başka şeyle değiştirmeye yönelmiş, buna aptalca koşulmuş bir toplum, başka toplumları kendisine benzetemez, kendisi içinde eritemez. **Bu açıdan kendilerini Türk sayan aydınların, İttihatçılardan bu yana sürdürdükleri Türkleşmek akımı düpedüz, bağımsız devletten ve parçalanmaz vatandan vazgeçme atılımıdır.**

Her şey, Türkiye Cumhuriyeti lâfının, Osmanlı Cumhuriyeti sözüyle değiştirilmesi sonucu doğru ve güçlü temeline oturacaktır. Bu kadar basit bir gerçeği 1923 Osmanlı aydınları sezmemiş, bilmemiş olamazlar. Tutulan yol, sezmemekten, bilmemekten, idrâk etmemekten değil, dış düşman güçlere, birer maaş karşılığı teslim olmak namussuzluğundan ileri gelmiştir. (Birinci Dünya Savaşı'na hâzinede 35 bin altın lirayla girenler, savaş süresince açlıktan ölmediklerine, çoluk-çocuklarını besledikten başka, her biri kendi veletlerine oldukça mal-mülk de bıraktığına göre, aylıklarını dış düşmanlardan -sözgelimi-Almanlar'dan alarak yaşamışlardır. **Bu açık gerçeği görünce neden Osmanlılığın Türklükle bu kadar kolay değiştirildiği anlaşılır. Çünkü ödenen maaşlar, Osmanlılığı silip süpürmek şartıyla verilmiştir.**

Anadolu Türklüğü gibi, Anadolu Türk Halkları lâfı da hiçbir anlamı olmayan bir uydurma lâftır. Aldatmacadır. Eninde sonunda Anadolu'yu parçalamaya götürecek tuzağın en aptal düzenidir.

KÜRDİSTAN (Doğu) MESELESİ

Kürdistan problemini yok saymak, doğuyu yok bahasına satılığa çıkarmaktır. **Biz müsbet Osmanlılık tarihsel gelenek çizgisinde toplum olarak kaldıkça, hiçbir bağımsızlık, coğrafya gerçekleri inkâr edilmedikçe, Kürdistan'ı mutlu edemez. Bu, elbette Kürdistan'ın kendi meselelerini kendi şartları içinde kardeşçe halletmeyecektir.** Ankara'da ne idükleri belirsizlerin çıkardıkları Batı aktarması kanunlarla yürütmek zorunda kalacaktır anlamına gelmez.

Kürtler kendi meselelerini ellerine almadıkça, çözüm yollarını bizzat araştırıp bulmadıkça, en iyi niyetli davranışlarının bile kendilerini aldatmaktan, emperyalizme alet olmaktan, amacını bilir bilmez şantaja sapmış bulunmaktan kurtulamazlar. Bütün gerçeğe dayanmayan direnmeler, eğer birer emperyalizm ajanlığı değilse, düpedüz bilgisizlik, sorumsuzluk, insan dışılıktır. Sh: 274-275

Kaynak: Kemal TAHİR, ÇÖKÜNTÜ, Yayına hazırlayan : Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, Birinci Basım : Eylül 1992, İstanbul

ÖTEKİ KÜRTLER/ Sömürge Irak'ında Ezidiler

"Kürtlerin Yok Gösterilmeye Çalışılan Öteki Tarafı"

Bu konu, özel tarihi bir çerçeve içinde toplumsal ve siyasal olarak inşa edilen Iraklı cemaat kimliklerinin incelenmesine bir katkıdır, özel olarak, **ülkenin kuzeyinde yaşayan heterodoks bir Kürt cemaati olan Ezidiler** arasındaki siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel dayanışmanın İngiltere mandası döneminde (1920-1932) nasıl geliştiğini incelemektedir.

> [Heterodoks sözcüğü, "farklı" anlamına gelen Yunanca heteros ve "öğreti, düşünce" anlamındaki doxa sözcüklerinden oluşur. Ana akımdan sapmış olan anlamına gelir. Bu kavram, dini gruplar arasında kendilerini kutsal metne ve din kurucusunun gösterdiği yola en uygun davranan gruplar tarafından azınlıkta kalan gruplar için kullanılmıştır. Ancak heterodoks kabul edilen gruplar kendilerini heterodoks değil aksine ortodoks (Sahih) görürler.]

Aynı zamanda grup dinamiklerini belirleyen sosyo-ekonomik ve siyasal süreçlerin devamlılığını vurgulamak için geç Osmanlı dönemi üzerinde durmaktadır. Belirli bir etnik topluluğun incelenmesi, Irak toplumunun karmaşık ve çok katmanlı doğasının geniş bir şekilde anlaşılmasında bir sınırlama teşkil etmemelidir. Dahası, Irak'ın genelde kabul gören parçalanmış toplumsal yapısını vurgulamaya hizmet eden bir başka çaba olarak düşünülmemelidir. İnsanların dayanışma çerçevesini yeniden kurdukları bir süreç olarak toplumsal kimliklerin inşası, grupları çevrelerinden ayrılmaya teşvik etmekten ziyade, bu çevreyle sürekli etkileşimi sağlayan önemli bir eylem alanı olarak görülür. Aslında dayanışma, gruplar ile grup üyelerinin içinde eylediği kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal alanlar arasındaki sürekli alışveriş ve "stratejik" müzakerelerin yan ürünüdür. Bu bağlamda, **Irak'taki Ezidi Kürtler,** çoğu zaman birbiriyle örtüşen birçok referans çerçevesi içerisinde faaliyette bulundukları için son derece ilginç bir vaka incelemesidir. Iraklı Ezidiler ve özellikle bu çalışmanın üzerinde durduğu **Cebel Sincar'daki Ezidiler,** akrabalık ideolojisini büyük ölçüde sürdürürler; fakat kendilerini farklı Ezidi aşiretlerinden kesimleri de içeren ve tarım ve hayvancılıkla uğraşan köy cemaatlerinin üyeleri olarak da görürler. Ayrıca, kendilerini heterodoks inançlarıyla doğrudan ilişkili ahlaki ve toplumsal değerlerle tanımlıyor olsalar da Ezidiler, ele alınan bu dönemde Sünni İslam kimliğiyle özdeşleştirilen, daha büyük bir etnik grup olarak ırk ve dil bakımından Kürt olarak nitelendirilirler. Bir aşiret, dinsel bir cemaat ve ortak sosyo-ekonomik uzmanlaşma alanları ile ırksal bağlara sahip bir grup olarak Irak'taki Ezidi Kürtler, farklı eylemlere hizmet eden aile, klan, aşiret, dini yönetim, daha geniş bir etnik topluluk gibi çeşitli bağlamlarda iş görebiliyorlardı.

Ezidiler, diğer köklü gruplar gibi, çoğu zaman birbirine sıkı sıkıya bağlı, bağımsız ve içe dönük cemaatler olarak algılanırlar. Bu sebeple, yapılan az sayıda incelemede, genellikle Ezidileri heterodoks inanç sistemleri yüzünden kemikleşmiş ve katı bir toplumsal ve kültürel varlığa sahipmiş gibi gösterme eğilimi vardır. Bir yere kadar bu eğilim, cemaat hakkında 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Batılı bilginler, gezginler, gazeteciler ve amatörler tarafından üretilen bilginin yarattığı klişelerin açık bir yeniden üretimi olarak kabul edilebilir. Dönemin yazını, ya betimleyiciydi ve Ezidi ritüelleri ile inançları üzerine yoğunlaşıyordu ya da tutarlı ve kitaplı bir inanç sistemi olarak yaklaştığı Ezidi dininin kökenini açıklamaya çalışıyordu. Bu da farklı Ezidi cemaatler üzerine yapılan incelemelerin, bu cemaatlerin içine gömülü oldukları sosyo-ekonomik ve siyasal yapıların oluşturduğu bağlamı ihmal etmesine

neden oldu. Dahası, Ezidi dinsel dayanışmasının yüzyıllar boyu varlığını sürdürmesi ve yeniden üretilmesi için merkezi öneme sahip farklı kültürel çevrelere pek önem verilmedi. Bunun bir sonucu, cemaate tarihsel bir anlayışla yaklaşmanın önemini teslim etmenin genelde zora girmesi oldu. Bugünün bakış açısıyla bu anlayış, Ezidi dayanışmasının zaman içinde nasıl oluştuğunu göstermek açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Ezidi dininin dayanışmacı yönü, ortak inançlar, ibadet şekilleri ve dinsel kurumların çatısı altındaki bireyler arasında bağ kurulmasını sağlayarak hiç şüphesiz Ezidi kimliğinin temel taşlarından birini oluşturur. Bu, Ezidiliğin öğretisel yönlerine öncelik veren yaklaşım nedeniyle bugüne kadar ihmal edildi. Dinin sözlü aktarımı ve İçinde geliştiği kırsal çevre göz önüne alındığında, Ezidi öğretisi tek başına, daha geniş ritüeller çerçevesinde bir bağlama oturtulmadığı taktirde inananlara sağlam bir referans çerçevesi sunmamıştır. Dinsel yapılı kurumların ayakta kalması ve faaliyetlerine devam edebilmesi -kitapta, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Irak'ta Ezidi yönetiminin temeli olarak belirtilmiştir. **Dinsel metinlerce kutsallaştırılan "resmi" geleneğin bir işlevi olarak değerlendirilemez. Pratik, resmileşmiş inançların aksine, zaman içinde Ezidi yönetiminin temelini oluşturan emirlik sistemini desteklemiştir. Bu yönetim, yüzyıllardır yeniden üretilen Melek Tavus (Tavvus Geran) alayları ve yıllık olarak Ezidiliğin aziz kurucusu Şeyh Adi'nin Şeyhan ilçesindeki türbesine yapılan hac ziyaretleri gibi ritüeller etrafında yapılanmıştır.** Aynı şekilde, yiyecek tabuları ve ritüelin saflık kavramına bağlı yasaklamalar gibi dini âdetler, Ezidilerin toplumsal-dinsel alanını şekillendirmede merkezi öneme sahiptir. Öte yandan büyük ölçüde Ezidi ahlakını Ortodoksluktan ziyade **ortoprakslık** [İmandan ziyade tutuma vurgu yapan din anlayışı,] belirler ve bu nedenle cemaat kendisini saran çevredeki inançlara ve pratiklere bir hayli açıktır. Bu da, Kuzey Irak'ta Ezidi yerleşim bölgelerinin kültürel heterojenliğinde karşılığını bulan **20. yüzyıl Ezidiliğindeki karmaşık öğretisel ve ritüel senkretizmi"** [Farklı dinler, kültürler ve öğretilerin ilkeleri ve uygulamalarını tek bir inanç sistemi içerisinde birleştirme girişimi,] büyük ölçüde açıklar.

Ezidi toplum yapısı ve siyasal otorite arasındaki bağlar, Ezidi kimliğini bir bağlama oturtma faaliyetinin önemli bir parçasıdır. Cemaat dayanışmalarının yeni bir çerçeveye kavuşturulması zorunlu olarak, grup seferberliği için çok önemli bir ortam sağlayan devlet egemenliğinin gelişimiyle iç içe geçmiştir. Roger Owen, Hanna Batatu'nun Social Classes and Revolutionary Movements of Iraq **(Irak'ın Toplumsal Sınıfları ve Devrimci Hareketleri)** kitabına yaptığı değerlendirmeye gönderme yaparak bu süreci "devleti geri getirmek" olarak adlandırdı. Bu incelemenin önemli bir bölümü, özgül tarihsel bir çerçeveye sahip manda yönetimi altındaki Irak'ta sömürgecilik ve etnik bilincin gelişmesi arasındaki karmaşık ilişki üzerineydi. **Iraklı Ezidilerin yaşadığı eski Osmanlı vilayeti Musul, 1920'de Irak'taki modern devletin sınırları içine alındı ve 1932'ye kadar İngiltere manda yönetimi altında kaldı.** Uluslararası sınırlarla tanımlanan sömürge devleti yeni bir bölgesel birim olarak, devlet ve toplum arasındaki yeni mücadele alanı haline geldi. Aynı zamanda, merkezileştirilen yasama ve yürütme mekanizmalarının aşamalı gelişimine zemin oluşturdu. Bu bağlamda gruplar ya tanınma, siyasal meşruiyet, toplumsal saygınlık ve ekonomik güç için ya da basitçe statükonun devamı için uğraş verdiler. Bölgede siyasi modernleşmenin başlıca aktörü olan sömürge yönetimi, toplumsal yapı ve siyasal otorite arasında yeni iç gerilimlerin meydana gelmesine neden olan koşulları yarattı. İngiltere yönetimi altında, Ezidi Kürtler gibi köklü topluluklar yeni siyasi yapının getirdiği dayatmalara uygun bir şekilde

cemaat içi dayanışmayı yeniden kurmak için uğraştılar. Özellikle din ve aşiret kimlikleri, Iraklı Ezidilerin yeni devlet düzenine yanıt verirken kullandıkları temel insani sermayeydik

Önceki yüzyıllardaki Osmanlı yönetimiyle karşılaştırıldığında, 1920'lerde ulus inşasının geliştiği sıradışı koşulları kabul eder. Bununla birlikte, sömürge döneminin Ezidi Kürtlerde ve daha genelde Kuzey Irak'taki kırsal cemaatlerde nasıl çarpıcı değişimlere yol açtığına da gönderme yapmaktadır.

Başka bir deyişle, 1920'lerde gerçekleşen tarzdaki bir grup seferberliği, geçmişten ani bir kopuşu mu temsil ediyordu?

Eğer öyleyse, bu kopuşun sömürge yönetiminin hayata geçirdiği siyasi modernleşmeyle ilişkisi nasıl kuruldu?

Manda yönetiminin kendine özgü doğası, özellikle Hıristiyanlar, Ezidiler ve Kürtler gibi dinsel ve etnik gruplar söz konusu olduğunda, devlet ile toplum arasında yepyeni etkileşim biçimleri yarattı. 1920'lerin sonunda, yeni edindikleri azınlık statüsünün örneklediği gibi, devlete karşı pozisyonları önceki yıllara göre büyük ölçüde değişti. Fakat hem İngiltere manda otoriteleri hem de Iraklı yöneticilerden oluşan sömürge devleti hiçbir şekilde hegemonik [Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasi üstünlüğü ve baskısı] değildi. Osmanlı hâkimiyetinde olduğu gibi, grup dayanışmaları, değişen siyasal koşullara uyarlanırken, iktidar sahipleri de toplumsal yapı karşısında konumlarını tekrar tekrar müzakere etmek zorunda kalıyorlardı. **1920'lerde, eski ve yeni grupların (İngiltere, kral ve maiyeti, aşiret şeyhleri, toprak sahibi sınıflar, etnik topluluklar) parçalı karşıtlığından, Iraklı ulus inşası doğmaya başladı.** Bu gruplar, Bağdat'ta yeni yaratılan ulusal siyaset arenasında dolaylı ya da dolaysız güçlenme ve tanınma arayışındaydılar. Bu bağlamda, İngiltere yerel iktidar politikalarında kritik rol oynamakla birlikte, ana aktörlerden sadece birisiydiler. Öte yandan, büyük ölçüde mandacı gücün temsilcileri olarak edindikleri imtiyazlı statü, sömürgeci ve emperyalist çıkarlarına uygun olarak karşıtlıkları beceriyle kullanmalarını ve dengelemelerini sağladı. Bağımsızlıktan sonra, İngiltere hâkimiyetinin Irak siyasetine damgasını vurduğu açıkça görüldü. Bu hâkimiyet, siyasal ve toplumsal fraksiyonlar arasında aracı rol üstlenerek, sömürge sonrası dönemde büyük ölçüde devam edecek bir istikrarsızlık modeli yaratmıştı. 1920'lerde, mandacı gücün varlığı sömürge devletin iktidar yapısının değişik seviyelerindeki çatışmaların giderek büyümesini ve yeniden üretimini teşvik etti. Bu çatışmaların çoğunun kökeni, Osmanlı dönemine, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısındaki siyasal, toplumsal ve kültürel gerçekliklere uzanıyordu.

Yeni devletin kurmuş olduğu siyasal merkez ile coğrafi ve siyasi olarak marjinalleştirilmiş çevrelerinden birinin ilişkilerindeki gelişim, Irak Ezidileri üzerine yapılmış bu çalışmada geniş bir yer tutar. Bu bağlamda, umarım bu çalışma manda döneminin toplumsal ve siyasal dinamiklerine ille de Bağdat merkezli bir yaklaşım benimsenmeden de bakılabileceğini gösterir. Yerelci bir bakış açısı, insanları ve cemaatleri Irak'ın ulusal gelişiminin bağrına taşıma konusunda da fayda sağlar. Sömürge döneminin en ayırt edici özelliklerinden biri de devlet iktidarının giderek daha merkezi ve şehre dayalı hale gelmesiydi. O halde siyasal merkezin kaynaklık ettiği modernleştirici güçler, neredeyse tecrit halinde kırsal alanlarda yaşayan Ezidilerin cemaat dayanışmasını nasıl etkiledi?

Kırsalda güçlü otorite temellerine sahip çıkar gruplarının kullanıldığı açıktır; aşiret bölgelerinin tamamında 1958 devrimine kadar etkinliğini sürdüren ayrı yargı düzeninin

İngiltere tarafından muhafaza edilmiş olması bunu gösterir. Öyle ki, İngiltere yukarıda belirttiğim gibi dengeli karşıtlık mekanizmalarını harekete geçirerek şehrin ve şehirli seçkinlerin artan etkisine karşı **primordializmi** kullandı.

> Primordializm, ulusların eski ve doğal fenomenler olduğunu iddia eden görüştür. Clifford Geertz primordial bağlılıkları şöyle tanımlar: '...temelde birinci dereceden yakınlık ve akraba bağlantıları, ancak bunların ötesinde belirli bir dinsel topluluk içinde doğmuş olmak, belirli bir dili ve hatta bir dilin diyalektini konuşmak ve belirli toplumsal uygulamaları takip etmekten kaynaklanan toplumsal varoluşun verilerinden' -veya daha doğrusu kültür bu tür konularda kaçınılmaz olarak işin içine girdiği için doğruluğu kabul edilmiş 'veriler'denkaynaklanan bağlılıklar" **(Geertz, 1994).**

İngiltere yerelde ileri gelenler, aşiret ve cemaat liderleri arasından seçtikleri kişilerin, sömürge devletin yeni çerçevesi içerisinde eski toplumsal ve ekonomik düzeni yeniden üretmelerine izin verdiler. Yerel (özellikle aşiretlerdeki) iktidar yapılarının yeni sistem içerisinde bir araya getirilmesi ve kurumsallaştırılması birçok grupta geçmişle süreklilik hissiyatı uyandırdı. Var olan toplumsal ve siyasal kimliklere ve himaye ağlarına bağlı olarak işleyen bu süreç, bir sınıfın ya da geniş bir ulusal topluluğun üyesi olmak gibi daha modern temellere sahip birliklerin oluşmasını kısıtlamakla birlikte buna engel olamadı. Öte yandan, manda döneminde özellikle kırsal alanlardaki dayanışmanın yeni bir çerçeve edinmesi, öncelikle geçmişle süreklilik göz önüne alındığında anlaşılabilir. Kırsal kalkınmanın tek biçimli modellerinin ilk defa sömürge devlet tarafından devreye sokulduğunu inkâr edemesek de açık ki bu, kısmen ulus inşası için primordializmi araçsallaştırmanın bir sonucudur. Arazi kayıtlarının sistemli olarak yapılmasını takiben, 1932'de yerleşimlerle ilgili bir yasa yürürlüğe girdi. Dahası, hükümet gelir elde etmeyi ve hesaplamayı kolaylaştırmak için 1920'lerde birçok kere, tektip vergi sistemi getirme girişiminde bulundu. Tüm bunlar, Irak kırsalında yaşayan aşiret ve din gruplarından biri olarak Ezidileri büyük ölçüde etkiledi. Manda döneminde, primordializm devlet iktidarının oluşumunu sadece yerel düzeyde etkileyen toplumsal bir gerçeklik değildi. Aynı zamanda kamu yönetimi alanına yöneliyordu; örneğin siyasal seçkinler giderek aşiret çevrelerinin hizmetine girmeye başladılar. Ayrıca, manda yıllarında, dini alanı doğrudan düzenleyen vakıf sistemi ve millet örgütlenmesine sahip Osmanlı kurumlan temelde değişmeden kaldı.

Devletle toplum arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve Osmanlı'nın son dönemindeki süreklilik meselesi modernleşme kavramı ışığında da tartışılabilir Irak toplumunun büyük kesimleri açısından bakıldığında, manda döneminde uygulanan siyasal modernleşme hiçbir şekilde evrimsel ve tek yönlü bir süreç olmadığı gibi, "geleneksel" cemaatlerin parçalanması ve dayanışma temellerinin dönüşüm geçirmesiyle de sonuçlanmamıştır. Sömürge sonrası dönemin büyük kısmı için de aynısı söylenebilir. **İngiltere bölgeye geldiklerinde, modernleştirici güçler, Türk egemenliğinin son yüzyılında, özellikle Tanzimat (1839-76) olarak bilinen ve Sultan Abdülhamid'in (1876-1909) Panislam siyaseti altında devam eden reformcu dönemde geliştirilen politikaların bir sonucu olarak zaten devreye girmişti. Bu dönemde, Osmanlı hükümeti üç Osmanlı eyaletini -Bağdat, Basra ve Musul- merkeze bağlamak ve yönetimlerini çağa uydurmak için tutarlı çabalar harcadı.** Tanzimat reformları, Osmanlı'nın emperyalist egemenliğinin doğasını değiştirmek yerine var olan siyasal sistemi güçlendirmeyi amaçlasa da, devlet tarafından uygulanan yeni ölçülere

yanıt olarak etkin ve araçsal hale gelen grup dayanışmaları üzerinde çarpıcı etkiler yarattı. Bu şekilde bakıldığında 1920'ler, geçmişten köklü bir kopuşun yaşandığı bir dönem olmaktan ziyade, daha hızlı ve daha eksiksiz yürütülen reformlara uyarlanma sürecidir. 19. yüzyıl sonları Iraklı Ezidiler için kritik bir siyasal ve ekonomik değişim dönemi oldu. Bu dönemde, dayanışmanın yeni bir çerçeve kazanması öncelikle aşiret ve dinsel cemaat düzeyinde gerçekleşti; fakat bu, Ezidilerin devlet karşısındaki konumunu çok da değiştirmedi. Yine de bu değişim manda dönemi boyunca Ezidi cemaatçiliğini etkileyen gelişmeleri anlamak açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Cemaatçilik: Toplumun genelinden ziyade belli bir azınlığın ya da etnik grubun çıkarlarına bağlılık ve adanmışlık.

Ezidi Kürtlere odaklanan bir yaklaşım, kaçınılmaz olarak Irak'taki siyasal gelişmelere cemaatçilik' gözlükleriyle bakar. Ayrıca bu inceleme, özellikle cemaatçiliğin siyasal alana özel bir şekilde eklemlenmesi ve devlet iktidarının merkezi ile çevre arasındaki ilişkilerin gelişimiyle ilgilenmektedir. **Bu yaklaşım, sık sık sömürgeci kurgularla yakından bağlantılı oryantalist tarih yazımının bir yansıması olarak mimlenen bir kavramsal karşıtlıklar kümesine (Ezidi/Kürt, Kürt/Arap, şehir/taşra, aşiret/devlet) yönelebilir.**

Iraklı Ezidi Kürtleri ele alan geleneksel tarih yazımında, cemaatin, coğrafi kopukluğuyla da desteklenen devlet iktidarından yalıtılmışımı ve güçlü cemaat bağları vurgulanır. Devlete karşı aşiret teması Cebel Sincar değerlendirmelerinde de öne çıkmaktadır; çünkü bölgedeki Ezidilerin tarihi yazılırken Osmanlı devleti ve sömürge devletiyle savaş içinde oldukları dönemler esas alınır. Sömürge dönemiyle ilgilenen benim gibi tarihçiler bir açmazla karşı karşıya kalmaktadırlar: Sömürge arşivinden kaynaklar, sömürge ya da Batı klişelerini yeniden üretmekle suçlanmaksızın nasıl yorumlanabilir? Bu kaynaklar, onları üreten insanların inanç sistemleri ve varsayımları temelinde yorumlanmış siyasal ve toplumsal gerçekleri yansıtır. Sömürge egemenliğinin doğası bu gözlemcileri siyasal olarak yönlendirmiştir. Öte yandan, sömürge kaynakları etnik sorunlarla ilgilenen araştırmacılar için zayıflığı değil gücü temsil edebilir. Aslında bu kaynaklar, modern devleti inşa ederken merkezi bir öneme sahip olduğu için, özellikle kültürel çeşitlilik bakımından aydınlatıcıdır. Hanna Batatu'nun daha önceki dönemler için vurguladığı sömürge yönetimi altında Irak toplumunun bölünme biçimi, bir kurgu olarak değil, sömürge devleti tarafından yaratılan özgül koşulların doğurduğu eski diyalektik karşıtlıkların yeni bir sentezi olarak görülmektedir.

1920'lerde bölünmeler yeni baştan yaratılmadı. Örneğin, İngiltere yönetimi altındaki Cebel Sincar'la ilgili birincil kaynakları büyük ölçüde şekillendiren Ezidi Kürtler ve Müslüman Araplar arasındaki karşıtlık, hiçbir şekilde sömürge güçleri tarafından icat edilmedi. **Bu karşıtlık, heterodoksi ile İslam arasında uzun süredir var olan, Osmanlı döneminde Ezidilerle Müslümanlar arasındaki çatışmayı İslamcı bir devletin dayattığı gerçeklerle tutarlı bir şekilde dışa-vuran gerilimi de içinde barındırıyordu.** Dolayısıyla bu incelemede etnik bölünme kavramı kabul edilse de, Ezidi cemaatçiliğinin içerilme süreçleriyle tanımlandığı düşünülmektedir. İngiltere kaynaklarının çoğu zaman yakalamayı başardığı karşıtlığa dayalı dinamikler, Kuzey Irak'ın parçalı toplumunda Ezidi cemaatinin yüzyıllara yayılan entegrasyonuna işaret eder.

Bu nedenle yüzyıllar boyu Ezidi cemaatçiliğini tanımlayan dinsel kavramlar ve toplumsal–

dinsel kurumlar ele alınmalıdır. Ayrıca devlet, geç Osmanlı döneminde cemaatçi eylemin içinde gerçekleştiği bir bağlam olarak gösterilmektedir.

Bu meyanda Cebel Sincar'daki Ezidi yerleşimi ve aşiretçilik, cemaatçilik, toprak, nüfus yapısı ve ekonomik gelişmeler arasındaki karmaşık ilişkiler tartışılmalı;

Manda döneminde İngiltere tarafından Ezidi aşiret bölgelerine dayatılan devlet kontrol mekanizmaları İncelenmeli;

Bu mekanizmaların Ezidi aşiret seçkinleri ve daha genelde aşiret seferberliği üzerindeki etkilerine özel olarak dikkat çekilmeli;

Ve Cebel Sincar'daki Ezidilerin, İngiltere'nın emperyal politikaları ve yeni ortaya çıkan bölgesel devlet sisteminin istikrarı bağlamında devlet oluşumuna nasıl doğrudan dahil oldukları ele alınıp, İngiltere mandası nihayete erdiğinde Kuzey Irak'ta cemaatçilik şiddetli bir şekilde siyasallaşırken Ezidi dinsel ve siyasal dayanışmasını etkileyen gelişmeler incelenmesi gerekmektedir. **Sh: 19-28**

KÜRT AŞİRETLERİ VE EZİDİ DİNİ

Ezidiler kökenleri 12-13. yüzyıllara dayanan heterodoks bir Kürt cemaatidir. **Ezidiler bugün Suriye, Türkiye, İran ve Sovyet Ermenistan'ına dağılmış olsalar da, Kuzey Irak yaygın olarak Ezidiliğin tarihi merkezi kabul edilir.** Ezidilik, temelde sözlü olarak aktarılan bir din olmakla birlikte, Meshaf Reş ve Kitab-ı Cilve' olarak bilinen metinler 19. yüzyıldan beri araştırmacıların dikkatini çekmektedir.

> **Meshaf Reş (Kara Kitap) ve Kitab-ı Cilve (Tanrısal izahat), Ezidilerin kutsal kitaplarıdır. Kürtçeleri Mishefa Reş ve Kitebe Cilvve'dir. Kitab-ı Cilve beş bölümden oluşur; içinde bu kitabın sadece Ezidiler tarafından okunması ve yabancıların eline geçmemesi gerektiği bildirilmiştir.**

Ezidilik inancının birçok öğretisel unsuru İslam, Hıristiyanlık, Zerdüştlük gibi kitaplı dinlerle bağlantılıdır. Fakat Ezidiliğin baskın sözlü dinsel geleneği ve senkretizmindeki aşırılık gösteriyor ki, Ezidilik popüler kültürün tezahürleriyle yakından bağlantılıdır. Bu tezahürler açıkça Kürt çevrelerle ilintilidir; çünkü bütün Ezidiler Kürttür ve birinci dil olarak Kürtçeyi kullanırlar. **Kuzey Irak'ın özgül sahnesinde Ezidi din geleneği, yüzyıllardır çok sayıda Arapça sözcüğü de içine katarak Kurmanci lehçesini kullanmaktadır.** Ezidilik, içevlilik inancına dayanan bir dindir: Dinden çıkmak, din değiştirmek, başka dinden grupların üyeleriyle evlenmek kesinlikle yasaktır. Fakat bugün, özellikle Batı Avrupa'da yaşayan diaspora cemaatleri [sürgünden sonra dağılmış yahudi, yahudilerin sürgünden sonra dünyaya yayılması] bağlamında, farklı grup üyeleriyle evlenme eğiliminin ve daha sekülarist yönelimlerin olduğu çıkarımı yapılabilir.

Paylaşılan bir inanç ve dinsel pratikler kümesi olarak Ezidiliğin tarihsel gelişimi ile Kürt toplumunun siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı, sıkı bir şekilde iç içe geçer. Bu bağlamda, Kürt aşiretçiliği, yüzyıllardır Ezidi emirliği şemsiyesi altında işlev gören özgül Ezidi toplumsal-dinsel örgütlenmesinin desteklenmesinde merkezi öneme sahip oldu. Aşiret kimliği, Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Ezidi hareketini takip eden yüzyıllarda, güçlü dinsel ve etnik dayanışmaların yeniden üretilmesi ve sağlamlaştırılmasına büyük katkı sağladı. 13. ve 15. yüzyıllar arasında Ezidilik, büyük ihtimalle Kürt aşiret toplumunun büyük kısmını

etkileyen din değiştirme eğiliminin sonucu olarak Kürt aşiret çevrelerinde gözle görülür şekilde yayıldı. Bu yayılma görece hızlı oldu: 14. yüzyılda Ezidilik, bugün Türkiye'nin doğusunda yer alan Cizre dolaylarında kurulmuş özerk bir Kürt siyasal birimi olan Cezire vilayetinin resmi dini oldu. Aynı dönemde, Kürdistan'daki en güçlü aşiretlerin yedisi de Ezidiydi. Açıkça görülüyor ki, Ezidiliğin altın çağı 11. ve 15. yüzyıllar arasındaki Atabey ve Moğol hükümdarlıkları döneminde bölgede etkili olan siyasi istikrarsızlıktan beslendik

Ezidilik dininin Kürt aşiretleri arasında hızla yayılması, özellikle 19. ve 20. yüzyıllardaki en önemli Ezidi "dogmalarından" birini oluşturan içevlilik pratiği düşünüldüğünde, birçok soruyu da beraberinde getirir. Tarihi belgelerin eksikliğine rağmen, Ezidi inanç ve pratiklerinin, Ezidiliğe geçen aşiretlerin esnek siyasal, sosyo-ekonomik ve dinsel sınırlarına uyum sağladığını tahmin edebiliriz. Ezidi dinsel geleneğinin yüzyıllar boyu sözlü olarak aktarılması Ezidiliğin Kürt çevrelerinde hızla yayılmasına olanak sağladı; çünkü dinsel inanış ve pratikler, göçebe bir aşiret toplumunun katı olmaktan uzak yapısına kolaylıkla "uyarlanabiliyordu". Kuzey Suriye'deki küçük bir Ezidi aşiret cemaatini betimleyen 17. yüzyılda yazılmış gezi anlatısı, Ezidiliğin toplumsal-dinsel yapısı ile Kürt kırsal göçebeliği arasındaki ilişkiye dair ipuçları veren elimizdeki tek kaynak. Her ne kadar 17. yüzyılda Ezidiliğin genelde kır göçebeliği ile özdeşleştirilmesi sona ermiş olsa da bu anlatı, Ezidiliğin aşiret çevrelerindeki genişlemesine mim koyan daha önceki eğilimlerin bir örneği olarak kabul edilebilir. Kuzey Suriye'deki Ezidi aşiret cemaati, rahiplerin atanma usulüne ilişkin kuralları belirlemişti. Fakat din adamları, daha sonraki dönemlerde geleneksellleştiği gibi, statü gruplan olarak katı bir şekilde örgütlenmemişlerdi.

Ezidi kutsal soy silsilesinin yokluğu, özellikle üyeliğe kabul törenleriyle halk tabakasından insanların dini kurumlara katılımını sağladı. Üyelik Ezidilere açıktı; fakat öyle görünüyor ki aşiret mensupları arasında yeni taraftarlar oluşturmak amacıyla Ezidi olmayanlara da açıktı. Bu da açıkça içevlilik ilkesini ihlal ediyordu.

Bu aşiret biriminde çalışan Ezidi rahipleri, Sufi tarikatlara çok benzeyen yerel düzeyde resmi dinsel bir organizasyonun üyesiydiler. Öte yandan, Irak'ta Ezidiliğin merkezi olan Şeyhan havalisindeki dinsel hiyerarşiden bağımsız olarak çalışıyorlardı. Görünüşe göre, bu aşiret cemaatinin göçebe yaşam tarzı onu yöneten dinsel kurumun yapısına biçim vermişti. Özellikle Ezidi rahipliğinin daha "gayri resmi" doğası, bölgesel aşiret toplumunda Ezidi inanç ve pratiklerini hızla yaymanın bir yolu olarak görülebilir.

16. yüzyılın başında, Safevi ve Osmanlı hanedanlarının İran ve Anadolu'da yükselişe geçmeleri ve aynı zamanda Ezidi yerleşim alanlarındaki genişlemeleri ve etkileri sonucunda, Ezidiliğin Kürt aşiretleri arasında popülerliği çarpıcı bir düşüş yaşadı. Birçok Kürt aşireti, Osmanlı ve Safevilerin hüküm sürdüğü dönemlerde devlet dini haline gelen Sünni ya da Şii İslam'a geçti. Aşiret çevrelerinde Ezidilik, 18. yüzyıl sonlarından itibaren varlıkları belgelenen Milli ya da Heverkan gibi karma aşiret yapılarına bağlı aşiret mensuplarının oluşturduğu küçük gruplarla sınırlı kaldı. **Daha da önemlisi, Osmanlı dinsel baskısının artması sonucunda, Ezidi dininin marjinalleşmesi Kuzey Irak'taki iki büyük Ezidi yerleşim yerinden biri olan Cebel Sincar'ın çarpıcı bir şekilde büyümesine neden oldu.** Cezire platosunun ortasında yükselen bu dağlık bölge, Osmanlı döneminin başından itibaren ayrı bir diaspora yerleşimi olarak gelişti ve belirgin bir aşiret karakteri edindi. **Öteki büyük Ezidi yerleşimi, Musul şehrinin kuzeyinde yer alan Şeyhan havalisiydi ve Ezidi emirliğinin merkeziydi. Bugüne kadar Şeyhan, cemaatin dinsel merkezi olarak işlev gördü.**

Zamanla Irak'taki iki Ezidi yerleşimi birbirlerinden oldukça farklı kimlikler geliştirdiler. Bu farklılık, Şeyhan emirliğinin Cebel Sincar'da gevşek bir çerçevede iş görmesi ve merkezi bir dinsel gelenekten yoksunluğu ile kendini belli etti.

Ezidiliğin gelişimini sağlayan toplumsal-dinsel ortamın anlaşılması, Ezidilerin zaman içinde ortodoks İslam karşısındaki konumlarını belirleyen birçok dinsel temayı anlamada merkezi öneme sahiptir. Ezidi hareketinin toplumsal ve dinsel kökenleri genelde eleştirilmeden kabul edilmiştir ve bu durum muhtemelen tarihsel kanıt olarak kullanılan kaynakların özel doğasının bir sonucudur. Öncelikle Müslüman ve Doğu Hıristiyan (Süryani) geleneğinden gelen bu kaynaklar, Hıristiyanlık ve İslam'ın ideolojik düzeni içinde Ezidiliğin işgal ettiği yerin anlaşılmasını kolaylaştırsalar da, tarihsel belgeler olarak değerleri sorgulanabilir.

1930'larda Ezidilere ilişkin Müslüman gelenekleri, Irak Şeyhan'ında cemaatin ortaya çıkışının tarihsel yorumu için bir temel sağladı. Bu gelenekler arasında Ezidiliğin gelişmesi ile Kürt çevrelerde Sufi pratiklerin ve kurumların varlığı arasında güçlü bir bağ olduğuna dair genel bir kabul vardır. Sufizm, Kürdistan'ın Müslümanlarca fethi sonrasında aşiretlerin İslamiyet'e geçişi sırasında çok önemli bir rol oynadı. **10. ve 11. yüzyıllara gelindiğinde, Kuzey Irak'taki Kürt nüfusunun çoğunluğu şu ya da bu düzeyde Sufi ustaların etkisi altına girmiş görünmektedir.**

14. yüzyıl Müslüman din bilgini İbn-i Teymiye, Ezidi hareketinin (el-Ezidiye) gelişimini tartışırken onu, Emevi soyundan geldiğini söyleyen Arap mutasavvıf ve sofu Şeyh Adi bin Musafir el-Hakkari tarafından kurulan Sufi kardeşliğinin (Adaviye tarikatı') kuruluşu ve genişlemesi ile ilişkilendirir. Şeyh Adi, 1162'de Lübnan'da Baalbek yakınlarında doğmuş, dinsel eğitimini birçok Sufi ustadan almıştır. Bu ustalar arasında, Kürt bölgelerinde çok büyük bir yayılma gösteren Kadiri tarikatının kurucusu ünlü Abdülkadir Geylani de vardır. Şeyh Adi 12. yüzyılın başlarında, Kuzey Irak'a yerleşir ve Adaviye tarikatını kurar. **İbn-i Teymiye, Şeyh Adi'nin ölümünden iki nesil sonra, Adaviye'nin bazı üyelerinin Şeyh Adi'nin ilahi özelliklerini vurgulamaya başladıklarını ve akrabalık bağı olduğuna inandıkları Emevi halife Yezid bin Muaviye'ye ibadet etmeye başladıklarını hatırlatır.**

İbn-i Teymiye'nin sözleriyle, Kuzey Irak'taki Adaviler gulüv (abartı) yaratmaya başlamışlardır. "Gulüv" Müslüman Ortodoksluğundan sapan inançları tanımlayan teknik bir terimdir. Adavilerin, Adi ve Yezid'e gösterdikleri büyük saygının, onları İslam'ın doğru yolunu "terk eden" gruplar arasına yerleştirdiği açıktır. Adi ve Yezid bin Muaviye'ye yönelik gulüvün 13. yüzyıl Kuzey Irak'ında İbn-i Teymiye'nin söz etmediği başka etkileri de oldu. Başlangıçta Ezidiliğin belirgin bir siyasi karakterle ortaya çıkıp çıkmadığı açık olmasa da, bölgedeki Abbasi halifeliğinin destekçileri bu gulüve şüpheyle bakmış olmalılar; çünkü hareket Emevi taraftarı sempatinin bir görünümünü temsil ediyordu. **"Yezidiler" ya da "Yezid bin Muaviye'nin müritleri" ismi, Müslüman çevrelerde yaygınlık kazandı ve gulüv yapanları Irak Adaviliğinin ortodoks üyelerinden ayırmak için kullanılmaya başlandı.** Abbasi döneminin sonuna gelindiğinde, Ezidilere dönük siyasi kaygı yok olabilirdi; fakat Müslümanlar, Ezidi ismini kullanmaya devam ettiler ve cemaat 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bu şekilde bilinir oldu.

Ezidilerin ilk nüvesini ele alan Müslüman kaynakların geneli, özelde cemaatin Müslüman

geçmişi ile ilgiliydi, ilk Ezidiliğin Kuzey Irak'ta ortaya çıktığı karmaşık ve çok katmanlı ortamdan hiç söz edilmiyordu. İbn-i Teymiye, Adavi tarikatı içinde gelişen bu muhalif hareketten söz ederken, bu yeni heterodoksluğun genelde bağlamdan çıkarılması gereken sosyo-ekonomik temelleri hakkında hiç ipucu vermez. **Adaviye kardeşliği gibi dinsel kurumlar, kırsal nüfus için hakiki bir sosyo-ekonomik ve dinsel referans noktası işlevi gördü. Irak'ın etnik ve dinsel bileşimi çok büyük bir çeşitlilik arz ettiği için, önemli ekonomik süreçlerin, bilhassa göçebe/yarı göçebe cemaatler ile tarım cemaatleri arasındaki mübadelenin gelişmesinde oynadıkları merkezi rol düşünüldüğünde, kardeşlik kurumları kültürel ve dinsel geçişim açısından ideal bir alanı temsil ediyordu.** Adaviye'nin tarihine ve Kürt özgül karakterine sahip yeni bir muhalif cemaatin ortaya çıkışına bu şekilde bakmak gerekir. Adaviye'nin Kürt üyelerinin heterodoks inanışları benimseme eğilimine dair ipuçları Ortaçağ'daki birçok tarihsel kayıtta bulunabilir. Özelde, Müslüman kaynaklarda esasen Arap kurumu gibi çizilen Adavi tarikatına Kürt grupların katkıları, Hıristiyan Süryani gelenekler külliyatı içinde vurgulanır. Bunlar, Kürtlerin erken dönem Ezidiliğin gelişimine sunduğu katkılara dair ilginç görüşler ortaya koyar. Ayrıca, bu süreçte bölgedeki Hıristiyanların daha etkin bir rol oynadığını vurgular. **Irak'ın kuzeyinde yaşayan en büyük ikinci dinsel grup Hıristiyanlardı. Ramişo adındaki yerel Nasturi rahibin derlediği 15. yüzyıla ait bir inceleme, Ezidilerin bölgede ortaya çıkışını ele alır. Ramişo bunu, Ezidiliğin dinsel merkezi haline gelecek olan Şeyh Adi'nin mabedinin eski bir Hıristiyan manastırı olmasına bağlar.**

Adi kardeşliğinin kontrol ettiği bu bölgenin daha önce yüzyıllar boyu Hıristiyan yerleşim bölgesi olduğu düşünüldüğünde, İbn-i Teymiye'nin Sufi Adavilerin merkezi olarak belirlediği bu kutsal mekânın daha önceki dönemlerde Hıristiyan rahiplere ev sahipliği yapmış olması muhtemeldir. Ramişo'nun metni manastırın faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde betimler.

> **Manastır, başta bölgedeki yerleşik Hıristiyanlar olmak üzere, Hıristiyan rahiplerin sahip olduğu sığırlara çobanlık yapan göçebe Kürtlerin gereksinimlerini karşılıyordu. Bölgeye Ezidilerin yerleşmesi, 12. yüzyılda göçebe Kürtlerin manastırı kanlı bir şekilde ele geçirmeleriyle ilişkilidir. İlginç olan şu ki anlatının başkarakteri, güçlü Tayrahitler aşiretinin lideri Şeyh Adi adında bir Kürt eşkıyasıdır. Ramişo'nun değerlendirmesinden, açıkça bu aşiretin henüz tam Müslümanlaşmadığı ve güçlü bir Emevi taraftarlığı eğilimi sergilediği sonucu çıkmaktadır; başka bir Süryani kaynağa göre de Batı İran kökenli güçlü Zerdüşt inançlarını muhafaza etmektedir.**

Ramişo'nun anlatısı, tarihsel olarak Adi bin Musafir'le özdeşleştirilemeyecek bir Kürt Adi hikâyesinin kurmaca karakterine açık bir şekilde işaret eder; belki bu kişi, 13. yüzyılda yaşamış ve Adaviye'ye liderlik eden haleflerinden biri olan Adi bin Ebu'l Bereket le özdeşleştirilebilir. Öte yandan, Ezidiliğin gelişiminde ortodoks dinsel kurumsallaşmanın merkeziliğine ve Adi tarafından kurulan Sufi kardeşlikle ilişkili Müslüman geleneğine göndermede bulunur. Yerleşik grupları göçebe gruplara ve kitaplı dini, halk dinine bağlayan resmi dinsel kurumların düşünceleri hakkında da fikir verir. Ayrıca Ramişo'nun geleneği, şüpheye yer bırakmayacak şekilde

Ezidi dinsel inançlarının oluşumuna katkı sunmuş diğer önemli faktörlerin altını çizer: Farsi dinsel etkilerin araçları olarak göçebe unsurların oynadığı merkezi rol ve Ezidiliğin farklı dinsel ve kültürel temaların aşamalı üst dayatmasından doğduğu düşüncesi. 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bilinmeye başlandığı haliyle Ezidi inanç sistemi, gerçekten de oldukça senkretiktir (telfik-muhtelif din karışımı): **İslam öncesi Hint-İran geleneğinden,**

Zerdüştlükten, Düalizm' ve Sufi İslam'dan öğretisel unsurlar içerir. [Düalizm: Kâinatın karşı karşıya getirilmiş dengeli eşitler olarak görülen iyi ve kötü güçleri içerdiğini öne süren dini doktrin]

Ayrıca, belirgin bir şekilde Müslümanlığın ve Hıristiyanlığın izlerini taşır; özellikle cemaatin üyeleri tarafından icra edilen vaftiz, sünnet ve oruç gibi pratikler ve ritüellerde bu açıkça görülür. **Bu bakış açısıyla, 19. yüzyılın ortalarına kadar Ezidiler üzerine incelemeleri büyük ölçüde yönlendiren Ezidiliğin özgün olarak Müslüman mı, Zerdüşt mü, yoksa Hıristiyan mı olduğu tartışması anlamını yitirir.** Ezidilik, Kuzey Irak'ın çok parçalı toplumsal yapısında iç içe geçmiş farklı kültürel/dinsel unsurların karşılaşmasının özgün bir ürünüdür. **Yakın dönemlerde, Ezidilerin Müslüman ve Zerdüşt geçmişiyle ilgili tarihsel mitler, cemaatin siyasal bağlılığını artırmak için kullanılmıştır.** 1960'larda, cemaatin Emevi geçmişi, Irak hükümetince halka duyuruldu. 1970'lerde Zerdüştlükle kurulan bağlantı, Ezidiliği Kürtlerin özgün dini olarak takdim eden Kürt milliyetçi propagandasına hizmet etti.

Ezidi öğretisinin gelişmesinde Hint-İran dini temalarının etkisi, Ezidilerin toplumsal bağlılığı ve dinsel kimliğinin en önemli sembolü olan **Melek Tavus'ta ya da Tavus Kuşu Meleği'**nde görülmektedir. Tavus kültü, Ezidi emirliğine uzun süre canlılık kazandırdı. Bu kült, zekât toplanması ve şeyhlerden oluşan dinsel sınıf sistemi olan Mirlik gibi önemli kurumlan destekleyerek Ezidi yönetimini meşrulaştırdı. Melekler kültü, Aleviler ve Ehl-i Hak gibi öteki Kürt Herodoks cemaatlerini de etkilemiş eski bir İran dinsel pratiğidir. Birçok kaynağa göre, Melek Tavus inancı, Adi bin Musafir'den çok ılrtlıa önce vardıysa da ancak 15. yüzyıldan sonra, Ezidi heterodoksluğu Müslüman kurumsallaşma karşısında açıkça tanımlanır hale eridiğinde bronz bir tavus kuşu heykeliyle maddeleştirildi. Ezidi inancına göre Tavus, Tanrı'nın melekleri arasında en güzeli ve onun yer yüzündeki temsilcisidir. İslam'dan önce İran'ın dinsel ortamına nüfuz eden düalist bir evren anlayışının parçası olsa da, Ezidilikteki Tanrı ile Tavus Kuşu Meleği arasındaki ilişki Zerdüştlükte Ahura Muzda ile Ehriman arasındaki çatışmayla gösterilen iyi/kötü karşıtlığından farklıdır. Tavus, Tanrı'nın düşmanından ziyade, ikinci benliğidir. Tavus Kuşu Meleği'nin kaynağı Tanrı'dır; fakat o kendisine bağımsız bir hareket alanı oluşturmuştur. İnsan türüne yaşam ve hareket bahşeden etkin, canlı ve pozitif bir güçtür. Kutsal Ezidi metinlerinden biri olan Meshaf Reş'te şöyle geçer:

> **Bunun üzerine Melek Tavus Tanrıya sordu-. "Eğer buğday yemesi yasaksa, Âdem nasıl çoğalacak ve çocuklara sahip olacak?" Tanrı cevap verdi: "Her şeyi senin ellerine bıraktım." Bunun üzerine Melek Tavus, Âdem'i ziyaret etti ve "buğday yedin mi?" diye sordu. Âdem cevap verdi: "Hayır, Tanrı bana buğdayı yasakladı." Melek Tavus şöyle dedi: "Buğdayı ye, senin için her şey daha güzel olacak." Sonra Âdem buğdayı yedi ve bir anda karnı şişti. Melek Tavus onu bahçeden dışarı çıkarıp bırakarak cennete yükseldi. Artık Âdem sıkıntı içindeydi, bir çıkış yolu olmadığı için karnı şişmişti. Bu sebeple Tanrı, ona bir kuş gönderdi. Kuş Âdem'in makatını gagaladı ve bir çıkış yolu açtı. Âdem rahatladı."**

Melek Tavus ve Âdem hikâyesi, açıkça İncil'deki insanın yaratılışı hikâyesini hatırlatıyor. Ayrıca hikâye Melek Tavus'un, Tanrı'nın ilk oğluna fizyolojik işlevler kazandırarak, insanın hayata ve acı çekmeye başlamasında oynadığı roldeki olumlu eylemi vurgular. Ezidi inancında Melek Tavus, açıkça insan ve Tanrı arasında etkin bir aracıdır. Zaman içinde oynadığı rol, ilk Ezidilik döneminde Şeyh Adi bin Musafir'in Irak Şeyhan'da oynadığı rolle

özdeşleştirilmiştir; bu, zamansal ve mekânsal göndermeleri görmezden gelen sözlü aktarımlara özgü bireysel kimliklerin üst üste konulması süreciyle mümkün olmuştur. **Şeyh Adi'nin ilk Ezidilikte "abartılı" bir kült haline gelmesi, Sufi müritlerin Tanrı ile mümin arasında doğrudan bağ kuracak aracıya duydukları ihtiyacın bir sonucudur. Nihayetinde Adi, ilahi özelliklerle donatılmış ve Melek Tavus'un yeryüzündeki temsilcisi olarak görülmüştür.**

En azından 18. yüzyıldan itibaren, Melek Tavus'un bronz imgesi etrafındaki Ezidi kültü, Ezidiliğin İslam'dan ayrışmasının ve cemaatin gizli pagan ve putperest pratiklerle bağlarının en açık simgesi oldu. Müslüman çevrelerde Tavus imgesi şeytan imgesiyle ilişkilendirilir hale geldi. Bu, belki de Ezidi dinsel mitolojisinde Tavus'un temsilinin düalist doğasına bağlanabilecek özdeşleştirme süreçleriyle gerçekleşti. **Sonuç olarak Ezidiler, şeytana tapanlar olarak etiketlendiler ve bu adlandırma, Müslüman komşuları arasında onları tanımlar oldu.** 19. yüzyılda Şeyhan'ın Ezidi miri, yani cemaat liderinin iktidarı, pek çok kopyası olan bronz Melek Tavus heykelinde cisimleştirilmekteydi. Ezidiler, Avrupalı ve Müslüman gözlemcilerin iddialarının aksine, bu heykellerin put olmadığını belirtirler. Bunlar, Melek Tavus'un hakiki ruhunun ne zaman çağırılsa içine girebileceği simgelerdir sadece. Ezidi mirlerinin Ezidiliğe inananlar karşısında otoritesi, tavus kuşu imgeleri olan sanâcığa sahip olmasıyla meşrulaşıyor ve sancaklara yapılan bağışlar, mirlerin ana gelir kaynağını oluşturuyordu. Aslında sancaklar Ezidi cemaat üyelerinin yaşadığı her yerde sergilenmekteydi; buna Irak dışında Ezidilerin en yeni yerleşim bölgesi olan Kafkasya da dahildi. Dün olduğu gibi bugün de, tavus kuşu alayı Irak'taki Ezidi köylerinin en önemli dinsel olayıdır; diğer yerel festivallerden ya da yılda bir Şeyh Adi'nin türbesinin ziyaret edildiği Sonbahar festivalinden daha önemlidir. 1920'lerde Şeyhan'da, mirin Baadri'deki sarayında muhafaza edilen yedi sancak vardı. Her biri Irak'ta ya da Irak dışında Ezidilerin yaşadığı yerlere aitti. Sh: 29-39

SON DURUM

Manda döneminde Ezidi dayanışmalarının gelişimi, dönemin cemaat/devlet dinamiklerinin çoğuna damgasını vuran yerelcilik ve primordializmin sürmesi bağlamında anlaşılmalıdır. Irak devletinin siyasal ve kurumsal gelişimi, ülkenin kuzey ve batı sınırlarının yükselen bölgesel bir devlet sistemi içerisinde istikrara kavuşturulması zorunluluğu, devlet iktidarının Ezidi yerleşiminin olduğu bölgelerde işlemesinde merkezi öneme sahipti.

Mandacılık bağlamında Ezidilerin yerel dayanışmalara bağlılık, siyasal merkez ve kırsal çevre arasında gerilimle sonuçlandı. Hıı gerilim, yerel cemaatler ve devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir gelişmeyi temsil etmese de 1920'lerde modern bir devlet yönetiminin kurulmasına çalışılan bu bölgenin siyasal, toplumsal ve kurum, sal gelişimini önemli şekilde etkiledi. **Iraklı Ezidiler arasında yerelciliğin komünal alanı da etkilemesi ilginçtir. 1930'da yerelci dayanışmalara bağlılıkları, özellikle de Cebel Sincar'daki yerleşim bölgesinde, dinsel tikelciliğin dili ve sembolleriyle ifade edilmeye başlandı. Bu tikelcilik, dini yönetimin nüvesi olan Ezidi emirliğine yönelikti.** Emirliğin meşruiyetine, doğrudan devlet müdahalesinden ziyade, kendi yönetimindeki dini çevrelerce karşı çıkıldı. Bununla birlikte, 1920'lerde Iraklı Ezidiler arasında dini gruplaşmanın gelişimi, ulus-devlet inşasının Ezidilerin dinsel bağlılıklarına olan etkisinin bir göstergesidir. Türk yönetimi altında, özellikle de 19. yüzyılın ikinci yarısında Şeyhan, cemaat karşısında devlet politikalarının

tanımında merkezi öneme sahipti. Bu politikalar din üzerinde yoğunlaştı; çünkü dini kimlikler, yerel güçler ve emperyal yönetim arasındaki karşılıklı etkileşimi kritik biçimde belirliyordu. 1920'lerde Cebel Sincar, sömürgeci gücün ve büyük çapta da devletin ilgisini tekeline aldı; çünkü esas olarak, yerel aşiretlerin kontrolü hem yerel hem de bölgesel düzeylerde ulus inşasının çıkarlarına hizmet ediyordu. Bu bağlamda, Ezidiliğin iki ana yerleşim bölgesini etkileyen gelişmeler, devlet iktidarının kırsal çevrede yayılma biçimlerinin tektip olmadığına dikkat çeker. Cebel Sincar ve Şeyhan'da gelişme gösteren bir yerel yönetimin kurulması ve sömürge devleti açısından tutarsız Ezidi politikaları, meşru otoritenin iki kaynağı olan İngiltere sömürge yönetimi ve Irak hükümeti arasındaki gerilimin göstergesidir. Bu iki otoritenin karşılıklı etkileşiminin Ezidi komünal seferberliği üzerinde açık bir etkisi oldu. Ulusal siyaset sahnesinde mandacı yönetim tarafından empoze edilen tuhaf formüle, kral ve İngiltere yüksek komiseri tarafından temsil edilen ikili yetki sistemi içerisinde kutsal bir önem atfedildi. Bu formül, ayrılıkçılığı ve parçalanmayı destekleyerek Ezidi cemaatçiliğini etkiledi. Ezidilerin durumu belki de, İncelenmekte olan dönemin daha genel eğilimlerinin bir göstergesidir; İngiltere'nın böl ve yönet politikalarının genellikle zannedildiği kadar hegemonyacı olmadığını gösterir. Modern Irak'ın ilk dönemlerinde, etnik cemaatlerin siyasal bağlılıklarının belirginleşmesi çoğu kez, sömürgeci devletin kurumsal çerçevesi dâhilinde faaliyet gösteren iki meşru otorite merkezi arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucuydu.

Ezidi komünal eylemi, dini pratikler ve sosyo-ekonomik yapılar üstünde duran kolektif kimlik biçimlerinin sürekliliğine dayanıyordu. Örneğin, emirliğe karşı çıkışın gelişimi süresince Melek Tavus'un bronz imgesi, içeriden bir mücadele için bir odak noktasıydı ve devlete karşı gelişen komünal direnişin sembolü oldu. Yerel düzey de ulusun inşası sürecinde Ezidi kimliğini içeren belirli yapıların oynadığı roller vardı; manda sürecinin siyasal modernizasyonu bağlamında primordializmin sürekliliği de işte bu roller ışığında anlaşılmalıdır. Diğer bir deyişle, en azından şu an için görünen o ki komünal yapılar, özellikle de aşiretler ve dini yönetim, gelişen devlet uygulamalarına uyum sağladıkları ve böylelikle bu uygulamalara dâhil edildikleri sürece yaşamaya devam etmiştir. **Sincar'daki sömürge politikaları, İngiltere'nin bölgedeki çıkarları için merkez olan çok sayıdaki yerel aşiretin desteğine bel bağladı.** İngiltere politikaları, Sincar aşiretçiliğinin kendine has doğasına uyum sağlamak zorundaydı ve genellikle kapsamlı bir süreç olan "yeniden aşiretleşmeyi"' destekledi. Bu durum bilhassa 1920'lerin ikimi yarısında İngiltere'nin, Sincar'ı tek bir güç altında birleştirme arzularının ardından, yerel muhalefeti dengelemek için çok sayıda yerel liderle uğraşmak zorunda bırakıldığı dönemde belirginleşir, Manda boyunca, toprak politikaları, aşiret dayanışmasının pekiştirilmesine katkıda bulundu. Kürt çiftçilerine nadiren mülkiyet hakkı verilmiş olmasına rağmen, çiftçiler ekip biçtikleri toprakla aralarındaki sıkı ilişkileri korudular. Bunun sebebi kısmen, Ezidi aşiret reislerinin, bağlılıkları esas olarak toprak mülkiyetine dayanan bir çıkar grubuna dönüşmemeleridir. Geniş toprak arazilerine sahip olmadılar; çünkü devlet nadiren idari sorumluluklar karşılığında toprak imtiyazları veriyordu. Dahası manda dönemi boyunca, Güney Irak'taki çok sayıda aşiret şeyhinin ekonomik gücünün tesisinde merkezi öneme sahip gelir toplama işi, Ezidi bölgelerinde hükümet görevlilerinin elindeydi. Bu, güneyde yaşayan birçok aşiret cemaatinin deneyimlediğine benzer bir köylü istismarının önüne geçti Bu anlamda İngiltere'nin aşiret politikaları, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde vurgulanan ve 19. yüzyılda var olan Ezidi aşiretçiliğinin hayli eşitlikçi doğasını canlı tuttu. 1930'ların ikinci yarısından itibaren

Suriye'ye göçler, zorunlu askerlik uygulamasının tetiklemesiyle oluştuğu için ekonomik olmaktan ziyade siyasal amaçlıydı. Ayrıca, çiftçiler ve aşiret mensubu bireyler kendi liderlerinin baskıcı uygulamasından kaçmadılar. Aksine, aşiret bölümlerinin üyeleri olarak, Sincar'ı liderleriyle birlikte terk ettiler.

Cemaatin bölümleri arasında geniş çaplı bir uzlaşı yaratan dini reform hareketinin gelişimi, Ezidilerin devlet otoritesine karşı tepkilerinde dinin süreklilik arz ettiğini gösterir. Ezidilerin yönetim biçiminin yeniden düzenlenmesine yönelik girişimler, Ezidi ahlak kavramları üzerinde yoğunlaştı. Hareketin öncüleri, mirin davranışını ve Irak yetkililerinin emirlikteki çıkarını, dini cemaatin bütünlüğüne karşı yenilenen bir tehdit olarak değerlendirdi. Ezidi dini komisyonunun kurulmasına yönelik teklifler Sincarlı liderler açısından bir ihtiyacı yansıtıyordu: Dini cemaatteki meşruiyetlerinden ödün vermeden sömürge devleti karşısındaki konumlarını görüşmeleri gerekiyordu. Ruhani Konseyler, halihazırda Hıristiyan ve Yahudiler için var olan cemaat kurumlarına benzer bir dini yönetim biçiminin yeniden düzenlenmesine yönelik uygulanabilir bir model sundu. Ezidi dini komisyonunun kurulması, Ezidi ibadetlerinin kurumsallaşmasının yolunu açarken harekete öncülük eden liderlere, çok ciddi ekonomik mükâfat ve dini saygınlık sağlayacaktı.

Ezidi yerleşiminin olduğu bölgelerdeki cemaatler arası dayanışmalarının işleyebilmesi, bölgeyi yüzyıllardır etkisi altına alan siyasal y.ıpılara ve sosyo-ekonomik ilişki kalıplarına dayanıyordu. Cebel Sincar'da, 1920'lerde cemaatler arası ilişkiler yerel gerçeklikleri ve tarihsel süreklilikleri yansıtıyordu. Sincar'daki aşiretlerin, Sincar'ın Ezidi nüfusu arasında Kürtlük hissiyatının sürdürülmesine büyük oranda katkısı oldu. Bunun sebebi, aşiretlerin tamamen Kürtlerden oluşan çok mezhepli birimler olmasıydı. Osmanlı döneminde din kaynaklı anlaşmazlıklar, Sincar dışında yaşayan Sünni Kürtler ve Ezidiler arasındaki ilişkileri belirledi. Manda boyunca tarihsel hafızadan ziyade aşiret gerçeklikleri ve dil birliği, Ezidilerin genişletilmiş bir Kürt cemaatine üyeliğini güçlendirdi. Cebel Sincar ın 19. yüzyıldan itibaren başlayan, pazara bağımlı ekonomiye aşamalı entegrasyonu, Dağ'ın Kürt nüfusuyla Bedevi topluluklar ve Arap tüccarlar ile bölgede faaliyet gösteren girişimci kesimler arasında ki ilişkileri daha da ilerletti. Salt Kürtler tarafından iskân edilmiş bölgeler, özellikle de Sincar'ın kuzeyi, ticaret sermayesinin nüfuzuna daha az maruz kaldı. Şehirsel yatırımlar sadece nüfusun genellikle karma olduğu güneydeki köylerde ciddi olarak görüldü 1920'lerde Sincar'ın güneyi, toplulukların azımsanamayacak dere cede siyasal ve ekonomik değişim geçirdikleri bir alan oldu. **Cebel Sincar'da cemaatçiliğin siyasallaşması, Balad'da devlet yönetiminin kurulmasıyla ve aktif bir Hıristiyan ticaret cemaatinin varlığıyla alakalıydı ki bu cemaat, 1920'ler boyunca yerel aşiret liderlerine yeni bir kendi kaderini tayin dilini aktarıyordu. Bir taraftan, herkesi kapsayan "Hıristiyan" dayanışmalarının Ezidilere dayatılmasına yönelik girişimler, iki grup arasındaki yakın tarihi ve ekonomik bağları doğruluyor.** Diğer taraftansa, bölgede modern ulusal bilincin erken gelişimine damgasını vuran aşırı pragmatizmin çarpıcı bir örneğini oluşturuyor. Ezidi aşiret liderleri hiçbir ulusal mesajı kabul eder bir durumda olmasalar da, bunun 1920'ler sonu siyasal atmosferindeki öneminin farkındaydılar. Cemaatler arası ilişkiler, sömürge devleti ve yerel toplum arasında gelişen belirli mücadele alanlarında yer aldığı vakit artan bir siyasi anlam kazanıyordu. Sincar yönetiminin tabiatına Hıristiyan sorununun eklemlenmesiyle bu durum ifade edilmekteydi. Büyük ölçüde, Sincar'daki ve daha genel olarak Kuzey Irak'taki sömürge politikaları, Ezidi ve Hıristiyan çıkarlarının mandacı yönetim çerçevesinde bir noktada birleşmesine müsaade etti.

Buna karşılık, bu politikalar Iraklı Ezidilerin ortaya çıkan "Kürt ulusuna" yabancılaşmasına açıkça katkıda bulundu. 1930'da hükümet Kürt bölgelerine yerel özerklik verilmesini tartışırken, Sincarda ayrı bir Hıristiyan yönetim biriminin kurulmasına yönelik teklif, bu genel eğilimin açık bir göstergesidir.

Iraklı Ezidilerin, bağımsızlıktan 1990 sonrasının dramatik olaylarına kadarki tarihi, gönülsüz de olsa, cemaatin giderek modern devlete entegrasyonunu gösterir. 1992'de Kuzey Irak'ta güvenli bir sığınağın oluşturulmasıyla Sincar, Irak idaresinde kalırken; Şeyhan Kürt idaresindeki bölgeler arasına katıldı. Her ne kadar cemaatin geniş kesimleri kendi kaderini tayin etme noktasında Kürtlerin istekleriyle özdeşleşiyor olsa da, Kürt cemaati ile Ezidiler arasında bir dayanışmanın var olduğuna kesin gözüyle bakılamaz. **Irak hükümetinin, 1991 yılında Kürdistan'da yürüttüğü kitlesel askeri operasyona (Enfal), Sincarlı Ezidilerin de dahil olduğuna dair söylentilerin muhtemelen bazı dayanakları vardır. Ezidilerin kendi özgüllüklerini sürdürme mücadelesi hâlâ onların devletle kurdukları karmaşık ilişki yapılarına göre açıklanmakta.** Tarih, belirsiz Ezidi kimliklerinin geçmişini tanımlamaya ve şimdiki zamanla ilişkilendirmeye yardım eder. **Eğer şimdiki zaman, etnik terimlerle tanımlanan siyasal zıtlıkların sonucunda inşa ediliyorsa, bu belirsiz kimliklerin Kürt ve Iraklı olmak arasında gidip geldiği söylenebilir mi?** Sh: 212-217

Kaynak: Nelida Fuccaro, Öteki Kürtler Sömürge Irak'ında Ezidiler, Özgün Adı: "The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq", Türkçesi: Şerif Derince, Onur Günay, Ayça Günaydın, Ömer F. Kurhan, Ömer Ongun, Gülsen Özbekar, Sinem Şekercan, bgst Yayınları, Birinci BasımKasım 2010 İstanbul,

OKULA İSTEKSİZ ÇOCUKLAR VE OKUL FOBİSİ

Okula isteksizlik ve okul korkusu çocuklar ve yerine göre gençler için ciddi bir sorun olabilmektedir. Burada duyurmak istediğimiz hususları sunmaya çalışacağız.

Bedensel, ruhsal ve sosyal hastalıkların klinik öncesi, klinik ve klinik sonrası safhaları olmaktadır. Okula isteksizlik ve okul korkusu (fobisi) olayı klinik öncesi dönemde çok yaygındır. Olayı burada tanıyabilen öğretmen, aile bireyleri ve giderek toplum gereklidir. Mesele klinik öncesi safhada anlaşılabilirse ve elbette gerekli tedbirler de alınabilirse görülecektir ki rahatsızlığın klinik aşamaya gelmeden çoğu zaman ortadan kalkabileceği tesbit edilecektir. İşte burada büyük ihmaller gözlenmektedir. **Olay klinik boyuta gelene kadar ne tanınmakta, ne bilinmekte ve ne de tedbirler alınabilmektedir.** Genel olarak yurdumuzda gözlediğimiz hal böyledir. Tedbirde kusur edilmektedir. Klinik öncesi koruma bilinmemekte, tanınmamakta, bu çok önemli aşama değerlendirilmemektedir. Korumak tedavi etmekten daha kolay ve daha akıllıca bir iştir. Çok daha ucuz ve zahmetsizdir. **Dünya tıbbı 1950 yılından bu yana koruyucu hekimlik çağında bulunmaktadır.** Yani sağlık hizmetlerinde koruyuculuk, klinik öncesi koruma (primer koruma, özgül koruma, pre-klinik koruma) birinci plandadır. Çağı yakalamak istiyorsak zaten böyle yapmamız lazımdır. Bu şekilde öğrencilerde görülebilecek okula isteksizlik ve okul korkusu rahatsızlığı odağında kurutulmaya çalışılmalıdır.

Çocukların, öğrencilerin, gençlerin psikososyal özellikleri ve başarılı uyumlarının esasları bilinmelidir. Örneğin yedi yaş buhran dönemi, oniki yaş buhran dönemi ile okula isteksizlik ve okul korkusu birleşirse çözüm güçleşecektir. Hâlbuki bu buhran dönemleri bilinirse, bu çağda bireylere bu buhranlardan en kolay bir şekilde kurtulabilmeleri için yardım edilirse okula isteksizlik ve okul korkusu olaylarından da onları önemli ölçüde korumuş olmak sözkonusu olacaktır. Öyle ise okula isteksizlik ve okul fobisinden çocukları koruyabilmek için onların normal olarak geçirmekte oldukları psikososyal sağlık evreleri bilinmeli ve bunlara ilişkin yardım yolları da öğrenilmelidir.

Kız ve erkek çocukların psikososyal özellikleri ve başarılı uyumlarının esasları yerine göre farklılıklar da göstermektedir. Bu nedenle bilgili olunmasında yarar vardır. Kız çocuğunda psikososyal gelişim, erkeğe göre kabaca söylemek lazım gelirse oniki yaş buhran dönemleri çağında iki yıl kadar ilerdedir. On yaşındaki bir kız, oniki yaşındaki bir erkek çocuk gelişimine eşdeğer görülebilmektedir. Tabii bunlar psikososyal gelişim itibariyle böyledir. Yani erkek çocukların gelişimi daha çetin ve uzun olmaktadır. Bunu fizyolojik gelişim olarak da söylemek mümkündür. Öyle ise erkek çocuklar bu manada daha çok sorunlu olabilirler. Bu bilinerek tedbirler ona göre alınmalıdır.

Okula isteksizlik ve okul korkusu her iki cinste kız ve erkekte de görülmektedir. Her iki cinsin ruhsal ve sosyal özellikleri bilinmelidir. Klinik öncesi dönemde koruyucu ruh sağlığı tedbirleri iyice alınmalıdır. Bunda kusur gösterilmemelidir. Bu elinizdeki kitabın çıktığı seride kırk kitabımızın halkımızın istifadesine sunulması planlanmış ve bunun 3/4'ü aşağı yukarı basılmış ve piyasalarda bulunmaktadır. Burada gereğini açıkladığımız pek çok alanda bu yayınlarımızdan da yararlanılması mümkündür.

“Pek iyi de onu nasıl öğreneceğiz” diye düşünürlerse, elimizden geldiğince buna da cevap vermiş olmaktayız. Bu da ele aldığımız ve alacağımız diğer meselelerimiz yönünden

hatırlar da bulunmalıdır. Psikososyal sağlığın korunması, koruyucu ruh sağlığı adı altında da bu seride bir kitabımız vardır. Bu bilgilerin ışığında zamanında gerekli koruyucu tedbirler alınmalıdır. **"Perşembenin geleceği çarşambadan bellidir"** özdeyişimizde de görüleceği gibi gelecek hakkında bilgili ve hazırlıklı olunmalıdır. Okula isteksizlik ve okul fobisi olayı ile ilgili olarak da bu kitabımız anneler, babalar tarafından özellikle iyi değerlendirilmelidir.

Öğretmenlere göre öğrencilerinin belki pek çoğu okula isteksizdir. Hatta öğrenciler yönünden de durum böyledir. Öğrencilere de sorulsa, öğrencilerin çoğu yerine göre az, yerine göre çok okula isteksizlik duyduklarını ifade edebilirler. İnsanın evinde sıcacık oturup, kendi bildiğine zamanını değerlendirmesi varken giyinip okula gitmesi, ders dinlemesi, sınavlara tabi tutulması elbette bir isteksizliği de beraberinde getirebilecektir. Bu doğaldır. Ancak okula isteksizlik ve okul korkusu olayı bunun dışındadır. Burada okula isteksizlik ve okul fobisi hastalığı söz konusudur. Bu hastalığın da yukarıda söylediğimiz gibi klinik öncesi, klinik ve klinik sonrası safhaları bulunmaktadır. Burada mesele normal ile anormali birbirinden ayırabilmektir. Bir insan bir şeyi çok severek yapmayabilir ama bunu kafasına takıp da büyük bir sorun da etmeyebilir. Bazı şeyler vardır ki mecburiyettir. Örneğin işe gitmek. Maişet kazanmak. Kendisine, ailesine, çevresine faydalı olmaya çalışmak vs. Birey bunları istemeyerek de yapsa, sonunda görevini yapmanın huzurunu duyarak mutlu olacaktır. Sonuç şudur: Okula isteksizlik ve okul fobisi olayı normalden sapmadır ve işin hastalık haline gelmiş olmasıdır. Elbette bunun da bir başlangıcı, gelişme dönemi ve derecesi olacaktır. Öyle ise bu olayı iyi tanımak lazımdır. Bununla ilgili koruyucu tedbirleri bilerek, onları alabilmek gereklidir.

Normal, okuma yazma bilen bir insan bu çalışmamızda konuya ilişkin yerine göre ayrıntıları bile görebilecektir. Yeter ki iyice anlayarak, düşünerek bu kitabımız anne babalar tarafından ve halkımızca değerlendirilsin. Amacımız faydalı olmaktır, hizmettir. Zaten başka ne olabilir ki üzülerek söylemek gerekirse bugünlerde yurdumuzda bilim serisi kitaplar matbaa masraflarını bile yerine göre karşılayamamaktadır.

Okula isteksizlik ve okul fobisinin derecesi çok önemlidir. İleri bir boyuta bu olay ulaşmışsa, artık çocuk okumaktan iyice soğuyabilecektir. Bunun tedbir alınmazsa başlıca tehlikesi onun hayatında okul olayını kafasından silmesi ile noktalanabilir. Birey, tahsil bittiğinde bile yine okula isteksizlik ve okul fobisi rahatsızlığının verdiği yan tesirlerle yaşamak durumunda kalabilecektir. Bunlar bireyin kendine güveninin azalması, mutsuzluklar, başarısızlıklar şeklinde de tezahür edebilecektir. İyi bir tedavi ile bunlar ortadan kaldırılabilir.

Tedavi psikiyatri ekibinin işidir. Elbette bu tedavi ekibinde psikiyatrik sosyal çalışma mütehassası doktoru da vardır. Psikiyatride yirmi civarında mütehassıs doktorun görev aldığını yeri geldiğince hep söylemekteyiz. Bu uzmanların çalışma alanları ve yetişmeleri, diplomaları da farklı farklıdır. Böyle geniş kapsamlı psikiyatri tedavi ve bakım ekibinin Türkiye'mizde de oluşması ve yaygınlaşması herkesçe arzu edilmektedir ve bu yolda da atılmış çok iyi adımlar bulunmaktadır (comprehensive psychiatric services).

Bir öğretmenin belki lüzumsuz bir sözü veya davranışı, okulda baskı, okul ve ders hayatıyla ilgili olarak öğrencinin kendi kendine çözemediği problemlerinde yalnız bırakılması, ailenin yerli yersiz ona müdahaleleri, onu bezdirmesi velhasıl olayların olması

gerektiği şekilde gitmemesi elbette bu sorunların ortaya çıkmasında sebepler arasındadır. Hiçbir şey durup durduğu yerde olmayacaktır. Her şeyin sebepleri olacağı açıktır. Bizim üzüldüğümüz okula isteksizlik ve **okul fobisi (unwilling to school or school fobia)** olayının yurdumuzda yeterince genel manada bilinmediğidir, yahut az tanındığıdır, belki ciddiye yeterince alınmadığıdır. Oysa bu atlanılmaması gereken bir konudur.

Okumak, tahsil etmek, öğrenmek gibi yüce bir nimeti insanın severek yapmaması gerekirken bundan ızdırap duyması, hele hele bir de buna karşı korku duyması hastalık derecesine varmışsa şöyle bir düşünülürse ne kadar acıdır ve üzücüdür. İllaki bir hastalığın insanı öldürmesi düşünülmemelidir. Onun vereceği mutsuzluk da az bir bedel değildir. Tedbirleri varsa niçin mutsuz yaşanacaktır, niçin öğrenmek, okul gibi yüce değerler kendimize zindan gibi gelecektir. Meselenin özeti budur. Bazı kitaplar okula isteksizlik ve okul fobisi rahatsızlığına, hastalığına **"okulu red" (School refuse)** de demektedirler mana aynıdır. İnsan kötü şeyi reddeder. İyi şeyi reddetmesi hoş bir şey değildir. Kaldı ki türlü zararları da beraberinde gelmektedir.

Çocuğun, öğrencinin, gençlerin tüm olarak insanların psikososyal özellikleri ve başarılı uyumlarının esasları bilinmelidir. Bu ana baba okullarında, yetişkinler okullarında da halka yeterince öğretilmelidir. İlkokul, ortaöğretim, yüksek öğretimde, hele hele sağlıkla ilgili fakültelerde bu konuda dersler yeter sayıda ve düzeyde olabilmelidir. Okula isteksizlikten önce o bireyin psikososyal sağlığı yerinde mi bu düşünülmeli, araştırılmalıdır. Eğer onun psikososyal sağlığında bazı aksaklıklar varsa bu hemen düzeltilmeye çalışılmalıdır. Zira bu aksaklık üzerine okula isteksizlik ve okul korkusunun inşa olacağı unutulmamalıdır. Sadece bu durumda bu hal değil diğer başka psikososyal hastalıklarda bu sağlıksız ortamda yükselebilecektir. Türlü davranış bozuklukları da ortaya çıkabilecektir. Öyle ise bireyde okula isteksizlik ve okul fobisi esasen onda mevcut kötü bir psikososyal sağlık üzerine mi inşa olmuştur bu araştırılmalıdır. Öyle olduğu takdirde ilk önce onun psikososyal sağlığı düzeltilmeye çalışılmalıdır. Zaten okula isteksizlik ve okul fobisi olayının tedavisinde bunun rolü açıktır. Böyle değil de çocuğun psikososyal sağlığı iyi görüldüğü halde onda okula isteksizlik ve okul korkusu belirmişse, tedavi için bu da mühim bir basamak oluşturacaktır. Bu haliyle düzelmenin daha kısa sürede olması düşünülebilecektir.

Lakin ehil bir uzmanın veya en iyisi uzmanlar grubunun bir ekip olarak yerine göre bu rahatsızlığı olan öğrenciye yardımı sağlanmalıdır. Psikiyatrinin bir ekip çalışması olduğu zaten belirtilmişti. Demek ki önce zemin iyi bilinmeli ve bu hal ayırdedilmelidir.

"Aile tipleri ve çocuk" konusu bilinmelidir. Beş tip aile modeli vardır. Normal aile modeli, ilgisiz olumsuz aile modeli, titiz üstünlük uman baskıcı aile modeli, aşın düşkün aile modeli, karmaşık aile modeli **(geniş bilgi için bu ad altında çıkan kitabımıza bakılabilir, Çakmaklı, K: Aile tipleri ve çocuk, Eramat Matb. İstanbul, 1992).** Okula ilgisizlik ve okul fobisi tesisinde elbette aile çocuk iletişiminin yeri olacağı da gözardı edilmemelidir. Direk ve indirek olarak bu rol açıktır. Örneğin aşırı düşkün aile modelinde çocuk evde başartist durumunda olabilecektir. Evde Onun her dediği yapılabilecektir. Anne onun her istediğini yapmaya çalışacaktır. Çocuk el bebe gül bebe yetiştirilecektir. Hatta şımartılacaktır. Evde neredeyse bir numaralı bir kimseyken okula gittiğinde bir figüran yani sıradan bir insan haline gelen öğrenci haliyle ders çalışmayı, ödev yapmayı vs. sevmeyebilecektir. Gö-

rüldüğü gibi aile modellerimiz de bilinmelidir. Okula isteksizlik ve okul korkusu meydana getiren koşullar ameliyat masasına yatırılmalıdır. Zararın neresinden dönülürse kardır. Bir uzman başkanlığında bu ve buna benzer psikososyal meseleler halledilmelidir.

Batı okullarında Okul Sosyal Hizmeti (School's Social Work) birimleri, şubeleri okulların temel yapılarında bulunmaktadır. **Devlet adına insanın sahibi demek olan sosyal uzmanlık meslekleri yaygın bir şekilde öğrencinin, öğretmenin de hizmetindedir. Bu uzmanlar çocuğu tüm olarak ele alırlar ve onun sağlığı mutluluğu için diğer uzmanlara, müesseselere gerektiğinde onu havale ederler. Yani bu uzmanlar bir müteahhit gibi o öğrenci ile ilgilenirler. O inşaat için hangi usta gerekliyse, hangi malzeme gerekliyse onu temin ederler. Öğrenciye aileye her konuda devleti temsilen bir müteahhit gibi sahip çıkarlar. Bu şube yurdumuzda vardır. Lâkin anlaşılamamıştır. Alt yapılarının oluşturulması çok gecikmiştir.** Çocuk, aile, öğretmen için ne gerekliyse okul sosyal hizmet şubesi uzmanlan bunu temin için çalışırlar. Ayrıca da bu uzmanlar ihtisaslarına göre olayın psikososyal teşhis ve tedavisinde de görev başındadırlar. Dünyanın en ünlü aile terapistlerinin bu uzmanlardan çıktığını zaten konunun içinde olanlar bileceklerdir. Yönlendirme teknikleri mütehassıslığı da yine bu sosyal çalışma bilim sanat ve mesleğinin bir ihtisas alanı olmaktadır. Sonuç şudur: Okullarımızda Türk kanunlarımızda da bildirildiği şekilde okul sosyal hizmet şubeleri tesis edilmelidir. Buranın sosyal hizmet mütehassısları o çocuğun anne ve babasından ailesinden de üst düzeyde devleti temsilen tıpkı bir binanın tüm inşaatından sorumlu müteahhit gibi görevlendirilebilinmelidir. Elbette bu binayı müteahhit tek başına yapamayacaktır. Türlü ustalardan vd. yardım alacaktır. Bunları planlayacaktır. Konuyu yine buraya getirmek istemiyorum. Fakat çözümsüzlükte bunu gözardı etmek mümkün değildir. Bu şubenin onbeş civarında ihtisas dallan vardır. Her ihtisas dalında bulunan uzman o konu ile ilgili olarak yine devlet adına insanın sahibi konumunda hizmet etmektedir. Örneğin psikiyatrik sosyal çalışma uzmanı devlet adına psikiyatrik sorunu olan kimsenin sahibidir. O bireyin Annesi babası gibi hatta onlardan da üst düzeyde o insanın iyi olabilmesi için çalışır ve ilgili müesseseleri, uzmanları arar meseleyi çözmeye çalışır. Bunun gibi kriminolojik sosyal çalışma uzmanı da devlet adına suçlunun sahibidir. Suçlunun annesi babası ailesinden de öte, onun bu durumdan kurtulup hayata başarılı bir şekilde dönebilmesi için vardır. Yani bu ihtisas alanının iki amacı bulunmaktadır.

1) Koruyucu amaç, 2) Tedavi edici amaç (geniş bilgi için ilgili ders kitaplarına bakılabilir) bu ihtisas ve bilim dallarını okullarımıza vd. sokmadıktan sonra sorunlarımızla mücadele daha zor olacaktır.

Dünyada ellibeş ülkede bir asrı aşkın mazisi ile bu anabilim dalı vardır. Türkiye'de ise yeni kurulmuştur. Lâkin bunun anlaşılması ve gün ışığına çıkarılması beklenmektedir.

Okula isteksizlik ve okul korkusu olan çocuklarla ilgili yabancı kitaplarda zaten sosyal uzmanların rolleri açık seçik görülmektedir. Onlar çocuklarla arkadaşlık ilişkileri kurarak **"Sosyal Kişisel Çalışma (Social Casework)"** yapmaktadırlar. Social caseworker'lik rolünün hiçbir mesleki öne çıkarma duygusu olmaksızın, işin doğrusunu söylemek yönünden okula isteksizlik ve okul korkusu olan çocuklar sorununda önemli işlevler üstlendiği de bilinmelidir. **Okuyucularımız tekrar hatırlamalıdırlar ki gelişmiş ülkelerde otuzbin bilim sanat meslek anabilim dalı tarif edilmiş ve yetiştirilmişken bu rakam Devlet İstatistik Enstitümüzün rakamlarına göre yurdumuzda**

beşbindir. Yani daha yirmibeşbin bilim sanat meslek ve anabilim dalının yurdumuzda tarif edilmesi, yetiştirilmesi, organizesi gerekmektedir. Bu sebeplerle yeniliklere karşı çıkıp durmak yerine, bu yenilikleri anlamaya çalışmanın ve varsa bir itirazın bilindikten sonra yapılmasının daha yararlı olacağı söylenmelidir. Daima yeniliklere açık olmaktan, araştırıcı olmaktan. toplum olarak bir an bile geri kalmamalıyız. Biz gelişirken diğer devletler de boş durmamaktadır, onlar da gelişmektedir. Böylece gelişmişlik ile gelişmekte olma arasını kapatabilmemiz için haliyle daha çok özverili olunması gereği de ortadadır. Türk Milli Eğitimimiz ve Türk Sağlık Bakanlığımız olarak elele vererek bu okula isteksizlik ve okul fobisi denilen olaya birlikte eğilmeleri çok yararlı olacaktır. Vurgulamak istemekteyiz ki, pek çok konuda olduğu gibi elimizde resmi istatistiki rakamlarımız olmamakla beraber bu konunun yurdumuzda da yaygın olduğu bilinmektedir. Okumayı zevkli bir uğraş haline getirmeye çalışmanın ne gibi bir sakıncası olacaktır ve bu da zannedildiğinden aslında daha kolay olabilecektir. Yeter ki meseleler iyice önceden incelensin ve tedbirler de çağın gelişmelerine uygun olarak geliştirilebilsin. Psikososyal sağlık için klinikten sahaya da inilmesi gerekmektedir. İlgili uzmanların öğrencilerin evlerine rutin ev ziyaretleri yapması (özellikle okula isteksizlik hallerinde) ne kadar önemli olacaktır. Okuldan bir yetkili uzmanın öğrencinin evini ziyaret etmesi, tahminlerin de üzerinde çok yararlı olmaktadır. Amerika'nın Boston şehrinde asrımızın başında (1905) **"ev ziyareti projesi"** adı altında geliştirilen çalışma çok şeyler öğretmiştir. Bu da okul sosyal hizmet departmanının faaliyet alanlarından birisidir. Görüldüğü gibi küçük küçük de olsa nice yapılması gerekli hizmetler bulunmaktadır. Her şey para ile olmamaktadır. Parasız da yapılabilecek nice güzellikler vardır. Mesele yurdumuz şartlarında okul-aile işbirliği çalışmalarına daha bilimsel bir şekil vermekle ele alınabilir. Ancak kitabımızın bu önsöz bölümünde bu konuda detaylara girmemiz mümkün değildir. Burada amacım okula isteksizlik ve okul korkusu olan öğrencilerimizi el ele vererek bu sıkıntılarından kurtarmaktır.

Okula isteksizlik ve okul korkusu olayının tedavisinde ailenin, okulun ve öğretmenin rolü çok önemlidir. Zaten bu alanda mütehassıs doktor da çok zaman aile ve okuldan, öğretmenden yardım istemek zorunda kalacaktır. Bu sebeple ailenin ve öğretmenin psikososyal yardımlarla desteklenmesi gereklidir. Yani aileyi, okulu, öğretmeni bu anlamda görevlerini daha iyi yapabilmeleri için onlara gerekli destek, güç verici hizmetler olmalıdır. Aileler için sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti bilim sanat ve mesleği çok büyük bir ihtiyaçtır. Aile terapisi bu olayın tedavisinde çoğu zaman gerekli olmaktadır. Ailenin güçlendirilmesi için bu aile danışmanlığı hizmetleri bilimsel temellere oturtulmalıdır. **Klinik öğretmen (clinical teacher), çare bulucu öğretmen (remedial teacher) ünvanları yurdumuzda da verilebilinmelidir.** Klinik öğretmen ve çare bulucu öğretmenler diplomalı ve ruhsatlı olarak çocuk psikiyatrisi kliniklerine de kazandırılmalıdır. Zira çocuk psikiyatrisi kliniklerinde de bu ünvanlarda öğretmenlere şiddetle ihtiyaç vardır. Gelişmiş ülkeler incelenmelidir.

Örneğin Londra'da çalıştığım çocuk psikiyatrisi kliniklerinde bu ad altında öğretmenler bulunmaktaydı ve son derece büyük hizmetler ifa etmekteydiler.

Otomobili oluşturan türlü aletler ve parçalar bulunmaktadır. Bunların hepsi bir araya geldiğinde otomobil çalışabilmektedir. Bunlar içerisinde tekerin rolü olduğu gibi, bu tekeri tutan bir vidanın, somunun da aynı derecede önemi vardır. Zira bu küçücük alet

olmaz ise o koskoca teker yerinde duramayacaktır. Öyle ise burada da durum aynıdır. Çocuk psikiyatrisi bir ekip çalışmasıdır ve bu ekip üyelerinin her birinin işlevleri sayesinde bunu bir otomobile benzetecek olursak bu araç yürüyebilmektedir. Okula isteksizlik ve okul korkusu olan çocuklarda da görüldüğü gibi öğretmenlerden çok yararlanılması gerekmektedir. Yalnızca bir uzman doktorun ordu komutanı gibi emirler verip durması ile iş hele böyle bir vakada çoğu zaman bitmemektedir. Bu çalışma ruhu yurdumuzda da artık benimsenmelidir. İlk önce bunu halk bilmelidir ve bunun talebi içerisinde olmalıdır. Talep olmadan arzın olması da meseleyi çözmemektedir. Arz ve talep birlikte mütelaa edilmelidir. Yani okula isteksizlik ve okul korkusu olayı sosyal yönü ağır basan bir sağlık sorunudur. Çözümünde de sosyal tıp çalışmaları bilinmeli ve bunların gereği yapılmalıdır.

Çocuğun evde anne ve babası geçimsiz ise, evde sürekli kavga, huzursuzluk varsa, görüleceği gibi bu hal çocuğun aklını evde bırakacaktır ve böylece çocuk okula isteksizlik duyabilecektir. Bunun çözümünde elbette ilk önce problemi odağında çözebilmek için bu karı-koca kavgalarının problemlerinin halli gerekecektir. Bu da aile terapisi ihtisasını gündeme getirmektedir. Aile terapisi yoluyla da öğrencideki bu istenmeyen hallin tedavi edilmesi mümkündür. Böylece çocuğun evden ayrılmamasını gerektiren bir faktör ortadan kalkmış olacaktır. Her şeyin klinik ortamda, psikofarmakoloji ile salt olarak çözümlenemeyeceği de hatırlanmalıdır. Elbette klinik ortam psikofarmakoloji de pek mühimdir. Yine otomobil hatırlanmalıdır. Onun çalışabilmesi için başka parçalar da gereklidir. Bir cam sileceğinin ne kadar önemli olduğu, şiddetli yağmurda arabanın yol almak zorunda olduğu zamanlar anlaşılabilecektir. **Camı silen hareketli parça küçümsenirse, yeri geldiğinde o aranır hale gelinecektir vd.** **Okula isteksizlik mülti disipliner (çok disiplinli) bir tedavi ekibinin daha başarılı olacağı bir haldir.** Uzmanın aileye "**...meli, ...malı**" cümlelerle biten nasihatlar verip durması günümüz bilimi yönünden son derece tartışmalıdır. Aileye öğrenciye fikir empoze etmeden, onu zorlamadan, onunla güdümleme değil, etkileşim sağlayarak terapötik yaklaşımın başlatılması ve sürdürülmesi gereklidir. Burada yönlendirme tekniklerinin o meşhur kırk prensibine ters düşülmemelidir (bunun için ilgili ders kitaplarına bakılabilir). Okula isteksizliği olan öğrencinin kendi kendine yapıcı kararlar alabilmesi için psikososyal çalışma (sosyal kişisel çalışma) vd. sürdürülmelidir. Aile de bir yardımcı terapist olarak (Co-Therapist) bu psikiyatri ekibi içerisinde bulundurulmalıdır. Bu sahada tedaviyi yürüten uzman aile bireylerinden birisini kendisine co-terapist olarak seçmelidir. Kendisi olmadığı zamanlar da bu aile bireyi, çalışmayı uzmanın adeta yardımcısı gibi onun tavsiyeleri üzerine izlemeli, götürmeye çalışmalıdır. Uzmana bilgi vermelidir.

Öğrencinin yardımcı ders araçları, kitapları, ders çalışma ortamı vd. de dikkatle izlenmelidir. **Öğrencinin ihtiyaçları ikiye ayrılmalıdır.**

1) Gerçek ihtiyaçlar ve 2) Hissedilen ihtiyaçlar.

Öğrenciyi harekete geçirebilmek için ilk önce hissedilen ihtiyaçlardan başlanılarak ona yardım sağlanmalıdır (bu konularda geniş bilgi için de ilgili ders kitaplarına bakılmalıdır). Burada esas öğrencinin mevcut imkanlarının en akılcı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Kendi güç ve imkanlarından kendisinin daha iyi yararlanabilmesini temin esastır. Kabiliyeti oranında başarı sağlayabilmekte midir?

En az yorularak en yüksek randımanı alabilmesi için ona yardım edilmelidir. Bu son saydıklarımız da yurdumuzda pek bilinmeyen sosyal çalışma anabilim dalının rolleri ile ilgilidir. Bu çok yaygın okula isteksizlik hallerinin düzeltilmesinde niçin bu anabilim dalından da yararlanamayacaktır. İlimde bütünlük esastır.

Okula isteksizlik ve okul korkusu olan öğrencilerde, öğrencinin istekleri ne ise onu ver de kurtul, tarzında bir yaklaşım düşünülmemelidir. Bu yola girilirse bunun sonunun gelmeyeceği görülecektir. En iyisi olaya profesyonel bir mütehassısın başkanlığında el atılmasıdır. Olayların nedenleri bilinerek merhametli, sevgi dolu, anlayış ve işbirliğine dayalı bir yaklaşım sergilenmelidir. **İlkokul birinci sınıfa yeni başlayan daha önce ana-okulu tecrübesi de geçirmemiş kimi öğrenciler, ilkokul birinci sınıfa hep anneleriyle gitmek isterler, annelerinin de sınıfta yanlarında olmasını arzu ederler.** Böyle örnekler az değildir. İlk günden **"hayır annen okula gelemez, sınıfa asla giremez"** diye çok katı bir kaide koymak, bu çocukta okula isteksizlik olayını başlatabilir. Flexable (esnek) olunması ilk anlar için özellikle gereklidir. Sevgi, anlayış içerisinde okul olayını 6-7 yaşındaki çocuğa yaşına ve durumuna göre anlatarak bir zaman dilimi içerisinde, kademeli olarak annesiz okula gelmesi konusunda alıştırılmalıdır. Nitekim usulüne göre olduktan sonra bu 6-7 yaşındaki öğrenci kısa bir süre sonra **"Ben ne biçim bir çocuğum, kimsenin annesi yanında olmazken, ben sınıfta annemi istemekteyim, bu olacak şey değildir"** diye kendini kendisi değerlendirebilir hale gelebilmektedir. Böyle bir durumda da uzman ona yine usulüne göre yaklaşımlarla bu okul olayını en güzel bir tarz da düzeltebilmek için çalışmaktadır (Okula isteksizlik ve okul fobisi olan çocuklarda sosyal çalışma bilim sanat ve mesleğinin rolü için ilgili ders kitaplarına bakılabilir). Her zaman annenin, babanın, öğretmenin ve meslekten olmayanların bu alan da mütehassıs doktorları adeta bir çanta gibi yanlarında taşımaları elbette mümkün değildir. Bunun için anne baba okulları, yetişkinler okullarında bu ve buna benzer temel bilgiler onlara verilmelidir. Tıpkı hekim gelmeden önce yapılacak ilk yardım dersleri gibi ön ve özet bilgiler halka halk sağlık eğitimi yöntemleriyle maledilmelidir (sağlık için, halk sağlık eğitiminin rolü hatırlanmalıdır).

Mesela: <u>İlkokul, ortaokul ve lise yıllarımda hiç sevemediğim ve hep korktuğum, istemediğim, ısınamadığım iki dersim olmuştur. Beden Eğitimi ve Dilbilgisi dersi.</u> Beden eğitimi öğretmeni elinde kırbaçla derse gelirdi ve sınıfta birkaç öğrenci dışında çoğu kimseyi kırbaçlayarak, kasalardan atlatmaya çalışırdı. Bu dersle tanışmam böyle olduğu için kaç yaşıma gelirsem geleyim bu dersi sevememişimdir. Ancak üniversite hocası olduktan sonra da özellikle Spor Akademisine ek derslere gitmeye başladım ve oraya sekiz adet psikososyal menşeli dersler koydurtarak halen de sekiz yıldır bu dersleri orada vermekteyim. Dilbilgisi dersiyle ilgili anılarım da buna benzemektedir. Öğretmenimiz masanın üzerine sandalye koydurtur, onun üzerine bizi çıkarır ve orada sözlü sınavını yapardı, acı bir hatıradır ki yine kırbaç orada da vardı. Ben yıllar geçtikten soma dilbilgisi bilinmeden yabancı dil öğrenilemeyeceğinden, mütehassıs doktor olduktan sonra doçentlik dil sınavım için ilkokul, ortaokul ve lise dilbilgisi kitaplarını alıp, satır satır okudum, öğrendim ve lisan bilgimi bu zamanda öğrendiğim dil-bilgisine borçlu kaldım. Yani bu iki dersten ben de okula isteksizlik duydum. Kısaca öykümü de anlattım. Okuyucularıma duyurmak isterim ki o günden bugüne artık okullarımız, sağlık hizmetlerimizde muazzam ilerlemeler olmuştur.

Bu gelişmelerin ışığında çocuklarımızdaki okula isteksizlik ve okul korkusunu eskiye göre daha kolay çözmemiz gerekmektedir. Yeter ki olayın toplum olarak yeterince bilincinde olmamız sağlanabilsin.

Okulun bir görev olduğu, herkesin görevini yapmak gerektiği, çocuk okula başlamadan önce fırsat kollayarak, hatta masallarla, öykülerle ona anlatılmalıdır. Görevden kaçmanın mümkün olmadığı öğretilmelidir. Bu öğrenmelerin üzerine çocuk okul hayatına başlamalıdır. Çocuğun psikososyal gelişiminde 0-7 yaşın önemi bilinmelidir. Çocuk yaşına göre bugüne, yarına uygun bir tarzda hatırlanmalıdır. Okula gideceğini, orada kendisine ödevler verileceğini, evde birinci planda iken orada otuz küsur öğrenciden birisi olacağı vs. yine insidantel (küçük harcamalı) eğitim ile yani fırsat kollayarak ona verilmeye çalışılmalıdır. Velhasıl çocuk okula isteksizlik duyabileceği varsayılarak, böyle bir olay olmadan eğitilmelidir, öğretmenin icabında onun annesi, babası olmadığı öğretilmelidir. Hayatın gerçekleri yaşına ve konumuna uygun olarak eğitim yöntemleri dahilinde işlenmelidir. Keşke bireylerin psikososyal özellikleri ve başarılı uyumlarının esasları dersleri yurdumuzda da en büyük derslerden birisi olabilseydi. Esasen bu ad altında bilinmesi, öğrenilmesi gereken çok değerli bilgiler bulunmaktadır. Çocuk başına geldiği zamandan önce, olayları mümkün olduğunca önceden bilebilirse, buna karşı belli bir hazırlığı da beraberinde bulundurabilecektir. Aile buna hazırlıklı değilse, çocuğun nasıl hazır olacağı ise ayrı bir konu teşkil edecektir. **"Yaşam Bilimin Çözümlenmesi"** derslerine ağırlık verilmelidir. İlkokullarda verilmekte olan **"Hayat Bilgisi"** dersleri bu manada daha kapsamlı hale getirilmelidir. Okula isteksizlik ve okul korkusu öyle bilinmeyen bir olay değildir. Tarifi bellidir, hangi yaşlarda ortaya daha çok çıkacağı bellidir. Öyle ise niçin gerekli tedbirler alınmamakta, bilinmemektedir. Bu sorgulanması gereken önemli suallerdendir.

Şiddet, sindirmek, baskı kurmak, korkutmak gibi yöntemler acaba hangi devirde revaç bulmuştur. Bunların yerine sevgi, anlayış, tolerans, hoşgörü, bilgi, eğitim yollan benimsenmelidir. İşi yalnızca şiddet, baskı kurmak, korkutmak gibi yollarla halletmeye çalışan kimi aileleri okuyucularımız da hatırlayacaklardır. Bunlar bireyi geleceği meçhul karanlıklara sürükleyebilecektir. Bilimin aydınlık yolu her zaman tercih edilmelidir.

Anne, baba, öğretmen, çocukla ilgili bireyler ve çocuk, öğrenci belli bir uyum içerisinde olabilmelidir. Eğitim de fikir ayrılıkları, çocuğun sevk ve idaresinde aynı paralelde düşünülmemesi beraberinde yanlışlıkları da getirmektedir. Belli bir konsensüs (ortak görüş) olmalıdır. Burada da rehber bilim seçilmelidir. Fikir ayrılıkları okula isteksizlik ve okul korkusu olayının doğmasında ve gelişmesinde etkilidir. Okul ile aile aynı paralelde birleşmelidir. Doğru bir tanedir. O bir doğru bilinmeli ve herkes onu kendisine rehber almalıdır. Çocuğu yönetenlerin farklı görüşleri gündeme hemen getirilmeli ve bilimin hakemliğin de doğru yol bulunulmalıdır. Bundan çocuk, öğrenci, aile, öğretmen vd. zarar görecektir. Okula isteksizliğin bir sebebi de budur. Çocuğu yönetenlerin farklı düşünceleri ve bunu ona yansıtmalarıdır. Anne çocuğun tarafını tutarken, babanın fikir ve davranış farklılığı göstermesi elbette çocuğu bocalatacaktır. Çocuk bu farklı durumdan da yararlanmasını kısa sürede öğrenerek, olaylar patolojik yöne doğru seyir takip edebilecektir. Okul aile işbirliğinin zaten kurulma amacı da buradan doğmuştur. Fakat bizde çoğunlukla okul aile işbirliği denilince okul için ailelerden para toplanılması akla gelmektedir. Bu da gerekli olabilir ama okul aile birliğinin bilimsel yönü de bilinmelidir.

Çocuğun bu iki müessesede fikir ayrılığı olmadan yetiştirilmesinin sağlanmaya çalışılması gerçeği hep yaşatılmalıdır.

Görüldüğü gibi okula isteksizliği doğuran türlü sebepler bulunmaktadır. Sonunda da tek suçlu çocuk, öğrenci imiş gibi görülmektedir. Bu hataya da düşülmemelidir.

Okullar iç hizmet seminerleri düzenleyerek en yeni eğitim yöntemlerini öğretmenlerine sunmaya çalışmalıdırlar. Unutulmamalıdır ki hekimlik, öğretmenlik ve uçak pilotluğu mesleklerinin değişik ülkelerde belli sürelerde (alta ayda bir) diplomaları yenilenmektedir. Ek eğitimler verilmekte, sınavlar yapılmaktadır. Bunda başarısız olanların yetkileri, diplomaları ellerinden alınmaktadır. Zira bu üç meslek diğer mesleklere nazaran daha da hayatidir. Buna ilişkin de yapısal yaptırımlar olabilmelidir.

Ev ödevi konusu çok iyi değerlendirilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığımız öğrencilere tatillerde ev ödevi verilmemesi konusunda zaman zaman bildiriler göndermektedir. Ev ödevi nedir ne değildir. Konuları iyi ayırt edilmelidir. Çocuk korkarak ev ödevi hazırlamak durumunda bırakılmamalı, o iyi eğitildiği ve sevdiği için ev ödevi yapmaya doğru yönlendirilmelidir. Sevilerek yapılan iş insanı mümkün olduğunca az yoracak belki hiç yormayacak hatta dinlendirecektir. Sebep bireyin o işi severek yapmasıdır. Bunun sim derin derin düşünülmeli ve araştırılmalıdır. Ev ödevi konusu bu perspektif içinde değerlendirilmelidir.

Koruyucu ruh sağlığının altı kalesi olarak sık sık dile getirdiğimiz husus burada, okula isteksizlik ve okul korkusunu önleme bakımından da olduğu gibi geçerlidir. Bu kaleler şunlar idi **(geniş bilgi için bakınız, Çakmaklı, K: Psikososyal Sağlığın Korunması, Koruyucu Ruh Sağlığı Deha Matb. İstanbul, 1997).**

1) Çocuk küçüklüğünden itibaren okuma zevki ile yetiştirilmelidir, 2) Çocuk küçüklüğünden itibaren sanat zevki ile yetiştirilmelidir, 3) Çocuk küçüklüğünden itibaren topluma hizmet etme zevki ile yetiştirilmelidir, 4) Çocuğa küçüklüğünden itibaren düşünme ve anlama zevki kazandırılmaya çalışılmalıdır, 5) Çocuğa küçüklüğünden itibaren belli bir amaç, hedef, istikamet, ideal gösterilmelidir, 6) Çocuğa küçüklüğünden itibaren iyi bir boş zaman faaliyeti kazandırılmalı, öğretilmelidir. Onun bir hobisinin olması sağlanmaya çalışılmalıdır. Hobi yan meslek ağırlığında bir uğraş türüdür. Boş zaman faaliyetlerinin daha da ilerisidir. Bu kaleleri çocuğa kazandırmak için çalışılmalıdır.

Londra'da çocuk psikiyatrisi klinikleri ile okullar arasında belli bir müşterek çalışma anlaşması bulunmaktadır. Çocuk psikiyatrisi kliniği ve uzmanları çevrelerindeki okulların da uzmanlarıdır. Saha çalışması olarak bu klinikler çevre okullarını almışlardır. Buralarda taramalar yapmaktadırlar. Keza o okulların öğretmenleri de bu kliniklerin adeta bir elemanlarıymış gibi buralarla yakınlığı sürdürmektedirler. Bu iki müessese içli, dışlı yani birbirine çok yakın bir kontakt içerisinde bulunmaktadırlar. Mesela: Çapa Çocuk Psikiyatristi kliniği olarak yıllardır bu yönde çevreye hizmet vermeye çalışmışızdır. Hatta ilk kurulduğu yıllarda semt semt, kapı kapı dolaşılarak bu klinik tanıtılmış ve vaka toplanmıştır. Bu yasal boyutlarda, yaptırımlar da getirerek yaygınlaştırılmalıdır. Bir diğer deyişle çocuk psikiyatrisi klinikleri çevrelerindeki okulları çalışma alanları içerisine almalıdırlar. Dolayısıyla çocuk psikiyatrisi klinikleri de yurt ölçüsünde yaygınlaştırılmalıdır. Böylece bu iki müessese daha çok ilmi işbirliği yoluna gitmelidir.

Şu bilinmelidir ki meslek elemanları bu eleştirilerden önce halk sağlık eğilimi serisinin önemini hatırlamalıdırlar. Ben tüm bilim adamlarım kendi alanlarında mümkünse halk eğitimi yapmaya ve toplumu eğitmeye davet etmekteyim. Bilgilerimizi basitleştirerek herkesin anlayabileceği bir tarzda yazmalı bilgiler topluma maledilmelidir. Halkımızın genel kültür seviyesinin yükselmesi de çok önemlidir. Bu sebeple üniversite hocaları özellikle bizim naçizane olarak yapmaya çalıştığımız gibi akademik, bilimsel yayınlarının yanında bir de halk için eserler vermelidirler. Sözümüz vermemiş olanlar içindir. Bu hususu bir vatandaş olarak dile getirmeyi uygun görmekteyim. Kendileri ortaya bir yapıt koymadıkları halde yapılanları insafsızca eleştirmeyi adet haline getirmiş olmak kanaatimizce normal değildir.

Koruyucu tıp tedbirlerini bir kez söyleyivermek çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Bunların insanlarda alışkanlık haline getirilmesini sağlamak önemlidir. Örneğin ağız ve diş bakımı gibi. Dişleri usulüne göre fırçalamanın sağlık için yeri bellidir. Bunu çok kimse bilecektir. Ama acaba nüfusun yüzde kaçı bu kuralı iyi bir şekilde hayatında tatbik edebilmektedir. Öyle ise koruyucu tıp tedbirlerinin yerine getirilmesinin alışkanlık haline getirilmesi de çok mühimdir. İşte biz burada halk sağlık eğitimi açısından psikiyatrik sosyal çalışma bilim, sanat ve mesleği bilgileri doğrultusunda okula isteksizlik ve okul korkusu meselesini değişik boyutlarda ele almaya çalışarak hizmet etmek istedik. Böylece burada bildirilen bilgilerin halkımız tarafından kullanılmasının alışkanlık haline gelebilmesi için gayret gösterdik. Bu tür çalışmalarda olması lazım geldiği kadarıyla, yukarıda da söylediğimiz gibi bilerek yer yer tekrarlan da eksik etmedik. Temennimiz bugün için yurdumuzda önemi derecesinde yerini bulamış bir konu olan okula isteksizlik ve okul korkusu konusunun yeterince toplumumuz tarafından benimsenmesidir.

Görüleceği gibi, bu alanda klinik öncesi çalışmalar öyle zor ve zahmetli değildir. Adeta şifreyi bilerek kasayı açmak gibi, işin püf noktalarının bir bakıma şifrelerinin diyebileceğimiz özelliklerini hatırlamak gerekecektir. **Sh:5-19**

OKUMAYI KOLAYLAŞTIRMAK

Okula isteksizlik ve okul fobisi-korkusu kitabımızda da bildirdiğimiz gibi öğrencilerin baş sorunlarından olmaktadır. Veya onların sorunlarından birsi de budur. Böyle bir olay durup durulan yerde olmamaktadır. Bunun da oluş sebepleri vardır. Bunu arzu etmiyorsak bilgili olmak zorundayız. Aksi takdirde yaşantı tesadüflere terkedilmiş olacaktır. Bunun da tabii bilimsel bir değeri yoktur. Zar atma gibi, zarın kaç geleceği hiç belli olmayacaktır. Bilgi kuvvettir. Bilgi ışıktır. Ancak bilgili insanlar tedbirini de almakta birbiriyle yarış edebilecektir. Bunun için sağlıklı başarılı çocuk sahibi olmanın ve yetiştirmenin usulleri vardır.

1) Evlenmeden önce yapılacak işler, 2) Evlendikten sonra yapılacak işler, a) Doğum anı ve çevresiyle ilgili faktörlerin bilinmesi ve gerekli tedbirlerin alınması bilgisi,

b) Doğumdan sonra yapılacak işler, c) 3 yaş buhran döneminin bilinmesi, d) 7 yaş buhran döneminin bilinmesi, e) 12 yaş buhran döneminin bilinmesi, f) Son kurtuluş buhran döneminin bilinmesi lazımdır. Bunlar bireyin psikososyal sağlığının evreleridir **(geniş bilgi için bakınız, Çakmaklı, K. Psikososyal Sağlığın Korunması, Deha Matb., İstanbul, 1997).** Bu evreler

bilinmeli ve ona göre çocuk iyi tanınmalı ve yönlendirilmelidir. Mesele bu yönüyle bu kadar basit ve nettir. Nasıl ki heykeltraş heykel yapabilmek için taşı tanımak zorundaysa, nasıl ki berber saçı tanımak durumundaysa anne baba da yetiştireceği çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal (psikososyal) yönlerini tanımak durumundadır. Toprağı, nebatı bilmeden çiftçilik yapılması mümkün değildir. Şoförlük kursuna gitmeden öğrenmeden, ehliyet, ruhsat almadan araba kullanmak hem yasaktır hem tehlikelidir. Herşey açık, seçik nettir. Çocuk için de bilgili olunacaktır. Bunun başka çaresi yoktur. Şimdide Londra'dan bir örnek vermek isterim. Orada çocuk psikiyatrisine gelen aileye belli bir program dahilinde aile çalışması verilmektedir. Haftanın beş günü günde ikişer saat, altı ay, aile çalışması vardır. Böylece ailede çocuğunu bir miktar tanımak zorundadır. Bunun yanında oralarda ve pekçok yerlerde anne baba okulları zaten pek uzun zamanlardan beri mevcuttur. Bu bizde yaygın bir şekilde yoksa aile bunu da bilecektir. Kendisini mevcut hizmetleri tanımak ve değerlendirmek suretiyle bilgili kılmaya bakacaktır. Ne aradığını bilmeyen, bulduğunu kıymetini bilemez diye meşhur bir söz vardır. Öyle ise aile ne aradığını bilecektir. O zaman bulduğunun kıymetini iyi anlayabilecektir. Özeti şudur: Birey evlenmeden öncede başlamak üzere kaliteli çocuk yetiştirebilmenin ilmi usullerini etap etap öğrenmek durumunda olacaktır. Bundan kaçış söz konusu değildir. Çocuk Tanınacaktır.

Bu tür sosyal hizmetler memleketimizde yaygın bir şekilde yoksa da halkımız bunların olması için de usulüne uygun olarak taleplerde bulunmalıdırlar. Bu bilinç insanımızda olmaz ise, böyle hizmetlerin varlığı bile ilgi göremeyecektir. Bu mühimdir. Bunun örnekleri yurdumuzda da yoktur. Önce halkımızın yeterli bilgi talebi olacaktır. Herşey arz ve talep kanununa göre işlemektedir. Talep edilmeyen mal arzedilirse, bu mal satılamayacaktır. Önce bu malın önemi anlatılmalı ve halkın bu mala ilgisi çekilmelidir ve sonra o mal imal edilmelidir. Bu iktisadın meşhur kanunu elbette burada da geçerlidir. Önce halkımızın bu tür bilimsel hizmetleri ister, arar duruma getirilmesi gereklidir ki böylece bu anlamda sunulan çalışmalar değer bulabilsin. **Örneğin tıbbi sosyal hizmet uzmanının işlevlerini ve hasta bakımında kendisine olacak yardımlarını iyi bir şekilde bilen hekim böyle uzmanı yanında görmek için çaba sarf ederken, aksi halde de mevcut uzmandan bile yararlanamama söz konusu olacaktır.** Nereden bakılırsa bakılsın, birey olarak annelerin, babaların, herkesin çocukların psikososyal sağlıkları konularında da asgari bilgiyi almaları şarttır. Böylece okula isteksizlik ve okul korkusu gibi hallerin nedenlerinin doğması bile mümkün olamayabilecektir. Çünkü böyle bir hastalığın hangi şartlarda ortaya çıkacağını bilen öğretmen aile elbette o duruma kendilerini düşürmeyeceklerdir. Araştırmalar göstermiştir ki okula isteksizlik ve okul korkusu olan çocukların çoğunda öğretmen ve ailesi bu halin bir psikiyatrik hastalık olduğu konusunda bilgisiz çıkmışlardır (geniş bilgi için ilgili ders kitaplarına bakılabilir öğretmen ve aile istediği kadar bilgili olsun bu takdirde de çocukta okula karşı isteksizlik ve okul korkusu yine de gelişebilir. Yani çevre bilgiliyse her şey tamam diye de bir kural yoktur. Çünkü bu hali yaratan faktörler sadece kitabımızda da görüldüğü gibi yalnızca öğretmen, aile değildir. Ama ne olursa olsun, öğretmen ve de ailenin bilgili olması hastalığa karşı en büyük korunma sebeplerinden olmaktadır. İngiltere anne baba okulu yayınlarını sürekli olarak yapmaktadır. Yeni gelişimler yeni yayınlarla halka duyurulmaktadır. Bu yayınlardan bazıları yurdumuzda da çeviri kitaplar olarak yayınevlerinde sıkça vardır. Ancak sadece kitap okumak da yeterli değildir. İnsan hukuki meselesini hukuk kitapları okuyarak çoğu

zaman çözemeyecektir. Bir insan hekim değilse hekimlik kitapları okuyarak kendisini veya başkasını tedavi edemeyecektir, ameliyat yapamayacaktır. **Güzel olanı anne baba okulu, evlilik okulu, yetişkinler okulu gibi müesseselerde sıralı bilgi öğrenmektir.** Bu alanda bir uzmana bağlı olmak gereklidir. Yasal, ruhsatlı alanında mütehassıs kimselerden yardım alınması, en azından onların kontrolünde kalınması uygun olacaktır. Bedensel, ruhsal ve sosyal sağlığımız ve huzurumuz için bu alanlarda uzman doktorlarımızın olması, zaman zaman da olsa onlardan klinik öncesi, klinik, klinik sonrası aşamalarda yardımlar istememiz doğaldır. Tabii halkımız da haklıdır. Psikososyal-teşhis ve tedavi alanları henüz yurdumuzda açık seçik tarif edilmemiştir. **Bu dal mütehassıslıklarının ayrı ayrı tarif edilmesi ve Sağlık Bakanlığı tarafından ruhsatlandrılması gereklidir.** Velhasıl arz talep kanunu bu alanda da iyi değerlendirilmelidir. Psikososyal alanlarda dünyada kendisini kabul ettirmiş niçe alim Türk soydaşlarımız vardır ki, yurdumuzda iş bulamamışlardır. Görüldüğü gibi arz talep çok önemlidir. Bu konuyu artık herkes iyice düşünmelidir. Hedef çocuğu, psikososyal sağlığı için yeter şekilde öğretmenin, anne, babanın vd bilmesidir. Anne Baba Okulların vd yaygınlaşmasıdır.

Yurdumuzda Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu 1991 yılında kurulmuştur. Çok güzel programları ve çalışmaları olduğu halde daha sonra gelen hükümetler tarafından fazla rağbet görmemiştir ve şimdi tekrar başa dönülmektedir. Aileler için Sosyal hizmet diye devletin yapması gereken çok önemli hizmetler ve programlar olmalıdır. Dünyada bu manada bizden daha gelişmiş olan ülkeler de 1924 yılında çalışma başlatılmışken bizde 1991 yılında kurulmuş olan Aile Araştırma Kurumu vardır. Dünya tarihi bu konuda araştırılacak olursa, uluslararası düzeyde bu tarihlerde aile meselesine devletlerin el attığını görmekteyiz. Demek ki 1924'den 1991 tarihine kadar ki zamanda devlet olarak aile meselesine **"Aileler İçin Sosyal Hizmet"** işlevlerini bu derece yüksek anlamda almamış olmaktayız. 1991'de başlatılan o güzel çalışmalarda söylediğimiz gibi ne yazık ki devam ettirilememiştir.

Sonuç şudur. Halkımız çocuğu daha iyi tanımalıdır. Bunun için de devlet aileler için sosyal hizmet programlarına 1991 yılında başlattığı hızı yeniden verebilmelidir ve bu hız da muasır ülkelere ulaşabilmemiz için artırılmalıdır. Zira 'Aileler için sosyal hizmet' adı altında devlet hizmetleri de çok gereklidir. Aslında halkımızın bu anlamda yeterli talebinin olması halinde bugün için bile pek çok yerde İl Sosyal Hizmet Müdürlükleri kanallarıyla, aileler için sosyal hizmet programlan canlandırılabilir. Pekiyi bunlar yapılmıyor mu?

Yeterli ilgi görülmediği içi gaye hâsıl olamamaktadır. Pek büyük masraflarla emekle düzenlenmiş böyle bir seminere koskoca İstanbul'dan katılımın söylenemeyecek kadar az olması, bunu düzenleyenleri de zaman zaman ümit kırıklığına uğratmıştır. Tabii mesele çok yönlüdür. Biz burada okula isteksizlik ve okul fobisi adlı kitabımızda özet ve sonuç bölümünü yazmaktayız. Bir başka platformda bu konular tekrar ele alınacaktır.

İnsana yatırım yapılması fikrinin de olduğu hatırlanmalıdır. Yatırımın en büyüğü insana olmalıdır. Yani o insanın iyi yetiştirilmesine, sağlığına, mutluluğuna, tahsiline vs. İnsana yapılan yatırım genel manada söyleyecek olursak, yurdumuzda azdır. Bu benim kendime göre genel bir düşüncemdir. Bireyler çocuklarının istikbali için para, ev, mal,

araba, arsa, tahsili (iyi bir okulda okuması, meslek kazanması yönünden) elinden geldiğince gayret sarfederken o çocuğun insan olarak yani psikososyal sağlığı yönünden ne derece vasıflı olmasını belki de düşünmekte ancak bunun için yatırım yapmamaktadır. Elbette istisnalar vardır. Bu genel olarak yurdumuz halkının bir görünümüdür, bize göre. Örneğin psikososyal sağlığın ilgili bölümlerde ve yukarıda da saydığımız basamakları olduğundan kaç kişi haberdardır ve bu basamaklarda neler yapacağını bilmektedir. Buhran dönemleri nedir, yönlendirme teknikleri nedir, okula isteksizliği doğuran sebepler nedir, insanı diğer canlılardan ayıran özellikler nedir, psikomotor güçlerimiz nedir, müşterek insan ihtiyaçları nedir, kadın psikolojisi, çocuk psikolojisi erişkin psikolojisi, sevme sanatı, evlilik sanatı, yaşam bilimin çözümlenmesi gibi konularda kaç kişi planlı, örgün eğitim almıştır ve bu derslerin sınavlarını vererek, bir şeyler okuduğunu, öğrendiğini ispat edebilecektir. İnsanda sekiz adet psikomotor güç vardır. Bunların diğer adı akıl ve ruh sağlığı melekelerimizdir. Bunlar sadece insanlarda vardır. Bunları tanıtan bilime psikoloji, tedavi eden bilime de psikiyatri denilmektedir. Genel anlamda. Pekiyi hangi bir meslekten olmayan birey, bu konularda bir sınava tabii tutulsa geçer not alabilecektir. Oysa bu kendisinin, eşinin, çocuğunun, ailesinin sağlığıdır. Bunun adı psikososyal sağlıktır. Öyle ise bu konularda da bizden daha çok gelişmiş ülkelerde gördüğümüz gibi derslerin alınması lazımdır. Tıp fakültelerinde de eğitimin 1/4'ü psikososyal derslere ayrılmalıdır. Bu çağdaş tıp fakültelerinin müfredatı itibariyle böyledir.

İnsan dünyanın her yerinde aynıdır. Medeniyetler kuran ise disiplini çalışmadır. Bu da insan denilen yaratığın iyi tanınması ve değerlendirilmesiyle mümkündür. İnsana yapılan yatırım bu anlamdadır. **Niçin cep telefonunu, radyoyu, televizyonu, uçağı vd pekçok yeni buluşu bulan ecnebilerdir. Elbette bizlerin Türklerin de buluşları vardır.** İşte burada mesele insana yatırım yapılmasıyla ilgilidir. Her insan bir değerdir. Mühim olan onu keşfetmektir. Çok değerli olanlar, bunu zekâ yaşı olarak ifade etmek istemekteyim. Deha mertebesinde dediğimiz kimseler her ahval ve şeraitte başarılı olabilirler. Ancak o düzeyde kimseler tüm dünyada son derece seyrek olarak yetişmektedir. Öyle ise önemli olan ona yakın kimselerin, teşvik ve destekle bulundukları yerden daha ötelere, götürülmesine çalışılmalıdır. Bu da tabii insana yapılacak psikososyal yatırımlarla olacaktır. Bedensel sağlığı için hamile kalındıktan itibaren annenin yahut anne adayının hekime gittiği bir gerçektir. Hekim bulamazsa da ebeye vs. Doğacak çocuğun bedensel sağlığı için bu tedbirler mevcuttur, çocuk doğduktan sonra da bu devam ettirilmektedir. Elbette bunlar çok güzeldir. Lâkin insan sağlığı üç yönlüdür. **İnsan biyo-psikososyal yapısı olan kainatta tek yaratıktır. Niçin onun bu biyo sağlığının yanında diğer ikinci ve üçüncü sağlığı için de özen gösterilmemektedir.** İşte bu insana yatırımın bir başka türlü izahı olmaktadır. Meslek hayatımızda görmekteyiz ki sosyoekonomik bakımdan ve de mevki olarak en iyi durumlarda olan kimi aileler bile çocuklarının bu psikososyal bakımdan sağlığıyla ilgili olarak ne bilgi almaktan hoşlanmaktadırlar ve ne de onlar 'çocuğumuzun bir insan olarak iyi gelişmesi için bize düşen bilimsel hizmetler nedir' diye sormaktadırlar.

Şüphesiz istisnalar olacaktır. İnsana yatırımın her yönüyle değerlendirilmesi lazımdır.

Yarınlarımızı bırakacağımız çocuklarımız bedensel sağlıklarının bilinmesi, korunması yanında ikinci ve üçüncü sağlıkları konusunda da tedbirler elden bırakılmamalıdır.

Örneğin Batı da Yönlendirme Teknikleri Uzmanı (Social Caseworker) diye bir meslek daha vardır ki, bunların seans ücretleri hayli yüksektir. Londra'da Oxford Street'da, A.B.D.Miami'de bu ünvan altında çalışan meslekdaşlarımı bilmekteyim. Oranın halkı **'bu kimse yönlendirme teknikleri mütehassısı, bana çocuğuma bir yön verse bu benim belki bir okyanusta kayıp olup gitmemem gibi değerli olacaktır'** diye düşünebilmektedir. Oysa yurdumuzda böyle uzmanlar diğer meslek mensupları tarafından değerlendirilmelidir. Devlet her uzmanın rolünü belirlemelidir.

İlk olarak da alt yapının oluşması son derece önemlidir. Kimi zamanlar yurdumuzda alt yapı olmadan üst yapı yapılabilmekte, üst yapı için alt yapı düşünülmemektedir. İşte profesörü bulunduğum sosyal çalışma bilim sanat ve mesleğinin, anabilim dalının bizdeki görünen manzarası budur. **Bu sebeple vatanımızın bugüne kadar üçbin küsur bu alanda yetiştirdiği üniversite mezunlarının yüzde doksanaltısı mesleklerini bırakmak durumunda kalmışlardır.** Sebep alt yapı düşünülmeden ve diğer sebeplerle bu önemli ihtisas alanlarının bize getiriliverilmesiyle ilgilidir. Sadece okul açmakla mesele bitmemektedir. Sonuç: İnsanın psikososyal sağlığı da ciddiye alınmalı her seviyede bunun için de gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Okullarda **'Okul Sosyal Hizmeti (School's Social Work)'** departmanları şubeleri kurulmalıdır. Buranın uzmanı devlet adına öğrencinin sahibi durumunda olacaktır. Sosyal çalışma uzmanı devlet adına-ihtisaslarına gire-kişinin sahibidir. Bu mesleğin 15 civarında ihtisas alanı vardır. Okul sosyal hizmet uzmanı devlet adına ele aldığı kişinin sahibi demektir. Psikiyatrik sosyal çalışma uzmanı da psikiyatrik vakanın devlet adına sahibi olmaktadır. Bu şekilde bu uzmanlar ele aldıkları kimseleri baştan sona kadar tüm olarak değerlendireceklerdir.

Yani bu meslek müteahhit bir meslektir. Bu dal yurdumuzda hemen geliştirilmelidir. Birisi çıkıp okulunda böyle bir çalışma yapsa ne çok alkışlanacaktır. Zira devletimizin yasalan teşkilatı buna müsaittir. 7355 Sayılı Kanun, 2828 Sayılı Kanun ve diğerleri buna amirdir. Bakanlıklar arası ufak bazı çalışmalarla bu okul sosyal hizmet şubeleri kurulabilir. Tıp yönünden de devletimiz birinci beş yıllık kalkınma planında bundan otuz küsur yıl önce 'sosyal bilimler sağlık hizmetlerine dâhil edilmiştir' demiştir. Ama bunu uygulayacak olan insanlardır. O insanın psikososyal alanlardaki bilgisi bunda yön verici olmaktadır. Velhasıl okullarımızda okul sosyal hizmet daireleri olmalı ve geliştirilmelidir. Bugünkü şekliyle rehberlik bürolarında birkaç genç psikoloji mezununun çalıştırılması ihtiyaca cevap verememektedir. Tabii bu sözümüz de genel mahiyettedir. Elbette bunun altında ve üstünde durumlarda olabilecektir. Bizden daha çok kalkınmış ülkelere baktığımızda zaten bunları görmekteyiz. Esasen yurdumuz kalkınma hedefi olarak o programlan kendisi için örnek almıştır. Nitekim kanunlarımızın hemen hepsinin batıdan aynen tercüme yoluyla alındığı bilinmelidir. Hatta askeri yönetmeliklerin hepsinin de veya çoğunun, yedek subaylığımdan bildiğim kadarıyla söylüyorum, dışarıdan alınan tercüme edilerek kullanılsın şekilleridir. Dünya artık küçülmüştür. Gelişme nerede var ise oradan alınıp ondan yararlanılması lazımdır. **Yine devlet İstatistik Enstitümüzün bir tarihte bildirdiğine göre gelişmiş ülkelerde otuz bin küsur bilim, sanat, meslek, iş kolu varken tarif edilmişken, bunun yurdumuzda beşbin olması manidardır.** Demek ki daha yirmibeşbin bilim, sanat, iş kolu, meslek vd tarif edilmeyi beklemektedir. Okula isteksizlik ve okul korkusu olayının bakımında da yurdumuzda henüz pek bilinmeyen

yeni ihtisas alanlarına ihtiyaç vardır. **Örneğin Meşgale Terapisti (Occupational Therapist), Müzik Terapist (Music therapist) Sanat terapisi, relaxation terapist vd bu alanda ne kadar faydalı olabilecektir.** Nitekim ben yurt dışında bu uzmanlarla birlikte de çalıştım ve faydalılıklarına tanık oldum. Öyle ise ailelerimizin tek başlarına yapabilecekleri işler olduğu gibi bir de memleket olarak yapacağımız işler bulunmaktadır. Tek başımıza yapmamız lazım geleni yaparken, yurt olarak yapmamız lazım gelenler konusunda da özverili olmamız doğaldır. Öyle olmaz ise o hizmetler olsa bile onları tanımadığımız için dışlayabiliriz. Tarih bunun her yerde örnekleriyle doludur. Yeterli örnekler yukarılarda verilmiştir.

Okula isteksizlik ve okul korkusu olayını herkes ciddiye almalıdır. Bunun bazı ihmallerle de yakinen alakalı olunduğu bilinmelidir. Tedbirde kusur edilmemelidir. Çocuklar psikososyal özellikleri ve başarılı uyumlarının esasları itibariyle iyi tanımalıdır. Bu alanda türlü uzmanlık alanları da devlet tarafından tarif edilerek halkın istifadesine sunulmalıdır. Öğretmenler için ücretli, iç hizmet seminerleri düzenlenerek bu konudaki son bilgiler kendilerine aktarılabilinmelidir. **Londra'daki şu durum çok güzeldir. Orada tüm okullar bir psikiyatri kliniğine organik bir bağla bağlanmıştır.** Psikiyatri kliniğindeki uzmanlar aynı zamanda o okulunda uzmanı sayılmaktadırlar. Aralarında yasal bağ bulunmaktadır. Bu çalışma çocuk psikiyatrisi için geçerlidir. Yani çocuk psikiyatrisi kliniklerine okullar organik bağ ile bağlanmıştır. Benim çalıştığım kliniğin uzmanları çevre okullarında uzmanları olarak rutin hizmetler vermekteydiler. Oranın öğretmenleri de o çocuk psikiyatrisi kliniğinin adeta tabii üyesi durumundaydılar. Rutin olarak haftada bir yarım gün mütehassıs doktorlar kendilerine bağlı okulu ziyaret ederek, çalışmalarını orada sürdürmekteydiler.

Sosyal Kalkınmanın, medeniyet seviyesinin de elbette ölçütleri vardır. Örneğin bir devlette ilk harcama eğitime, sonra savunmayadır. Üçüncü sırada da sağlık bulunmaktadır. Böylece önem sırasına göre bakanlıkları da belirlemek mümkündür. Görüldüğü gibi ilk harcama eğitimedir. Eğitimi olmayan insan ne kendini koruyabilir ve ne de sağlığına bakabilir. **Demek ki eğitim ilk ve birinci sıradadır. Hal böyle olunca okula isteksizlik ve okul fobisi olayı ne kadar büyük bir talihsizliktir. Okumayı, okulu, eğitimi herkesin de öncelikle sevmesi gereklidir.** Nasıl olur da bu istenmez, üstelik de reddedilir. Ondan korkulur. Görü öldüğü gibi bu mantık bakımından da hastalık işaretidir. Bununla mücadele de bu kitabımla halk sağlık eğitimine katkıda bulunabildimse kendimi bahtiyar sayacağım. Sh:157-164

Ocak 2000 Erenköy/İstanbul
Prof. Dr. Kemal Çakmaklı

Kaynak: Prof. Dr. Kemal Çakmaklı, OKULA İSTEKSİZ ÇOCUKLAR VE OKUL FOBİSİ, Unwillingly to School, School Phobia or Schood Refusal,İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Nobel Tıp Kitabevleri 2. Baskı, İstanbul-2003

SÂMİHA AYVERDİ HANIMEFENDİ'DEN GÖNLÜMÜZE İLHAMLAR

Takdim

Fikir ve îman hayâtımıza müstesnâ eserler kazandırmış olan Muhterem Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin gönül coşkunluğunu ve iç dünyâsının zenginliğini büyük bir şiiriyetle dile getiren bu kitap, onun 1938 senesinde başlayan yazı hayâtının cemiyete, fikrî meselelere ve Türk târihine vukufla eğildiği devrelerindeki eserlerinden ziyâde îmânını bir duygu meşheri hâlinde büyük bir şevkle dile getirdiği ilk eserlerinin bir halkası gibidir. Müslüman Türk olmanın verdiği mesûliyetle ömrü boyunca bir cihat şuuru içinde fasılasız otuzu aşkın eser veren, hizmeti dağlar misâli olan Ayverdi "Hancı" ile bizi yolun başındaki Sâmiha Ayverdi'ye götürmekte, sanki: "Elime verilen kalemle elimden geleni yaptım; ama işte ben gene buyum, gene aşkı ve şevki taptâze olanım" demektedir.

Yazdığı her kelime için pâyansız minnet ve şükran...

Ilhan AYVERDİ

Sayfa altındaki herhangi bir sayıyı tefe'ül ederek tıklayın. Muhakkak gönlünüze işaret ve ilham eden bir ışık bulacaksınız. (hzl)

Sayfalar: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126

YUSUFCUK
Aşk'ın Hakikatlerini Beyan Eden Nesirler

Sayfalar: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118

SONSUZLUĞUN TARİHİ / Jorge Luis BORGES

CEHENNEMİN SÜREKLİLİĞİ

Cehennem üzerine yapılan spekülasyonlar yıllar geçtikçe etkisini yitirdi. Hatta din adamları bile onu önemsememeye başladılar. Belki de dumura uğramış ama yararlı bir kinayenin yokluğunu duyumsadıklarından onu Santo Oficio'nun (cadıları, kitapları, afaroz edilenleri yakmaya yarayan Ç.N.) odun yığınına benzettiler. Gerçi bu benzetme dünyevî bir acı çekme biçimindeydi ama dünyevî olanın sınırlanmasında, hiçbir şeyi mahvetmeyen ve sürekli olarak tanrısal öfkenin kalıtını kendinde görerek öğrenen ölümsüz acıya mecaz olmak yerindeydi. Bu varsayım tatmin edici olsun veya olmasın tartışılmaz olan bu kurumun propogandadaki genel üşengeçliğidir. Kimse kullandığım sözcüğü ayıp karşılamasın. Propoganda kökensel olarak tecimsel değil, aksine katolik bir kavramdır. Sözcük anlamı Kardinal toplantısı demektir. Kartaca'lı Terhillian ikinci yüzyılda cehennemin nasıl bir şey olduğuna ilişkin tasarımda bulunmuş ve bir konuşmasında aşağıdaki gibi ifadeler kullanmıştı: **"Gösteriler hoşunuza gidecek; en büyük, en son mahkemeyi bekleyin. Nasıl şaşıracağım, karanlığına zindanında sararıp solmuş bu denli kibirli kralları ve yalancı tanrıları görünce sevinç çığlıkları, alkışlar içinde nasıl kahkalarla güleceğim. Tanrının izinden giden konsüller, hıristiyanları öldürmek için yaktıkları ateşin cehennem sıcağında eriyip gidecekler. Pek çok ünlü düşünür, o cehennem ateşinde aldattıkları izleyicileriyle birlikte kor gibi olacaklar. Beğenilen pek çok ozan Midas'ın değil aksine İsa'nın meclisinin önünde tir tir titreyecekler. Daha bunun gibi nicelerinin dilleri büyük bir gevezelikle böylesine gerçek bir acıyı yaşayacak."** (De spectaculis, 30; Zit. und Fassung von Gibbon). Dante Kuzey İtalya açısından sonsuz adaletin bilinen kararlarını alaycı bir biçimde ele almayı kendine görev bildiğinde, bu tür bir çoşkuyu uyandırabildi. Daha sonra Quevedos'un, anakronizme eğlendirici nedenler oluşturan yazınsal cehenneminde ve Torre; Villaroel'de dogmanın sürekli olarak aşındığı ortaya çıktı. Cehennemin çöküşü onlarda zaten daha sonra kalıcı acılara kuşkuyla bakmak gerektiğine inanan Baudelaire'de olduğu kadar geniş boyutluydu.

Cehenneme ilişkin bir başka gözleme geçiyorum. Yapıtın ad "Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano". Bu yapıttaki bir yazanın; dipnotlardan ya da kilisede çalışan astlarca oluşturulan teolojiden (Küstertheologie) ötürü değil, aksine sezdirdiği şaşkınlıktan da okunmasında yarar var. **İlk olarak "cehennem" kavramının katolik killisesi dışında saklı olmadığı saptanıyor. Anlamı şu: "Sadece masonlar kilisenin bu dehşeti yalattığını akıllarından geçirseler bile, söyleyemezler."** Daha sonra yazarın aklına cehennemin dogmatik bir biçimde onaylandığı geliyor ve bundan ötürü de birkaç şey ekliyor: **"Hıristiyanlık, yanlış dinlerde azınlıkta bulunan tüm gerçekleri kendine çektiğinden sonsuz bir üne sahiptir."** O halde cehennem kitaplı ya da kitapsız bir dinin gerçeği olabilir. Şurası kesindir ki başka hiçbir din-bilimsel konu beni bu denli büyülememiş ve etkileme-miştir. Ben saçma sapan din dışı toplantılara ilişkin söylenceyi (Konventikelmythologie), düş güçlerinin ve itirazlarının utanç verici ölçüde küçük görülmesine karşın düşüncelerinde ısrar eden tüm yazarları hedeflemiyorum.

> [Dört katlı dehlizlerin pis sularla, dehlizlerde yer alan bölümlerin tozlarla kaplı olduğu ıssız Sabian cehennemi, gökyüzünü reddetmiş olan lanetlileri yok sayan tozluluğu içinde Swedenborg'un cehennemi ve sonsuzluğunu erotiğin, sanatın, lüksün ve iyi bir ünün bozduğu Bernard Shaw'in (Man And Superrnan, pp.86-137) adlı yapıtı örnek olarak gösterilebilir.]

Katı bir kavramdan söz ediyorum. Bu da (cehennemin Ç.N.) kötüler için sonsuz bir cezanın yeri oluşu. Bu dogma bu yeri in loco reali içine koyuyor. Abeatsrum sade yani seçilmişlerin bulunduğu yerden farklı. Karşıt bir tasarım korkunç olurdu. Gibbon, öyküsünün beşinci bölümünde cehennemin tansığını azaltmak ister. İki alışılmış unsunun yani karanlık ve ateşin, düşünceden dolayı sonsuz bir sürekliliği sonsuz olarak arttırabileceği bir acının duyulmasına yol açması yeterlidir. Bu mızmızca karşı koyuş belki de cehennemlerin hazırlanmasının (tasarımlanmasının Ç.N.) kolay olduğuna bir kanıttır. Ama cehennem kavramının yaratılmasında dikkate değer dehşeti azaltmaz. Sonsuzluk, karekteristik bir özellik olarak dehşet dolu, tüyler ürperticidir. Sönümsüz süreklilik özelliği tanrısal kovalamacanın cehennemde uyku diye bir şeyin olmamasına karşı koyulmasını istememesi gerçeğiona daha uygundur ama bu arada tasarım gücünü ortadan kaldırır. Cezanın sonsuzluğu tartışmalı bir konudur. Bu sonsuzluğu zayıflatmak için iki güzel kanıt vardır. En eskisi, koşula bağlı ölümsüzlük ya da hiçlikte çözülmedir. Bu görüş ölümsüzlüğü insan doğasının karekteristik özelliği olarak değil, tanrının İsa'yı armağan edişi olarak ele alır. Bundan ötürü de armağan edilen insanlığa karşı düşmanca olamaz. O bir kaçış değil, bir armağandır. Onu kazanan göksel armağanı da kazanmış olur. Kim ona lâyık değilse, ölmek için ölür. Tıpkı Bünyan'ın yazdığı gibi tamamıyla ölür. Bu kuram açısından cehennem tanrısal unutkanlık için insansal bir kötülük adıdır. Bu görüşün temsilcilerinden biri **"Napoleon Bonaparte'den Duyulan Tarihsel Kuşku "adlı** hayli tanınmış bir yapıtı olan Whately'di. Daha da ilginç bir spekülasyon, 1869 da protestan dinbilimci Rothe tarafından ortaya atıldı. O, lanetlenmişlerin sonsuz bir cezaya çarptırılabileceklerini kabul etmek istiyordu. **Ona göre cezanın sonsuzlaştırılması kötülüğün sonsuzlaştırılması demekti. Tanrı, yarattığı bir evren için bu sonsuzluğu istemez diyordu.** Günahkâr insanın ve şeytanın, tanrının iyi niyetli amaçlarını alaya almasının yakışıksız olacağında ısrar ediyordu. (Dinbilim, yaradılışın, sevginin bir eseri olduğunu bilir. Seçilmişlik kavramı dinbilimine göre tanrının inayetine erişmenin önceden takdirine dayanır. Cehenneme atılma ise bunun öteki yüzüdür. Bir anlamda cehennem ızdırabında ifade bulan seçilmemişlik (Nichtervvaehlung) durumudur. Bu durum da tanrısal iyiliğin, inayetin özel bir eylemi olduğu anlamına gelmez). O (Rothe Ç.N.) sonunda cehenneme atılanların el konulmuş yaşamlarının avukatlığını yapar. Onların yaradılışın kenarında nasıl yer aldıklarını sonsuz uzamın boşluğunda nasıl dolaştıklarını ve yaşamın kırıntılarıyla nasıl geçindiklerini imgeler. Bundan da şu sonucu çıkarır: Şeytanlar tanrıya uzak ve onun düşmanları olarak kaldıkları sürece onların eylemleri tanrının egemenliğine karşı olacaktır ve doğası gereği bir lidere sahip olması gereken bir Şeytan İmparatorluğunda kendini bulacaktır. Bu Şeytan İmparatorluğunun başı -yani şeytan değiştirilebilir olarak tasarlanmalıdır. Bu imparatorluk tahtına çıkan bireyler onun özünün korkutuculuğuyla yüzyüze gelirler ama şeytan nesliyle kendilerini yenilerler. (Dogmatik 1,248).

Görevimin olasılık dışı bölümüne geliyorum: Bu da insanlığı cehennemin sonsuzluğundan yana tavır almaya iten nedenlerdir. Bunu, yüklü anlam içeriğine uygun bir sınıflandırma yaparak kısaca açıklamak istiyorum. Birincisi cezanın yararının, onun sonsuzluğunda yattığını ve bundan kuşkusu olanın da dogmanın gücünü zayıflattığı ve şeytan yararına ondan yana tavır almış olduğunu ileri sürer. Bu polisiye bir kanıttır ve sanıyorum çürütülmesine de gerek yoktur, ikinci görüş de şudur: **Suç, sonsuz olduğu İçin ceza da sonsuz olmalıdır. Çünkü suç sonsuz bir öz olan tanrının egemenliğine indirilmiş bir darbedir.**

Burada öne sürülen bu kanıtın amacını aştığı görülmektedir. Yani bir hiçlik, değersizlik kanıtı (Nichtigkeitsbevveis) olarak geçerli olabilir. O (bu kanıt Ç.N.) affolunabilir bir günah olmadığını, bütün suçların görmezlikten gelinemeyeceğini ortaya koyar. Buna; onun skolastik bir düşüncesizlikten örneği olduğunu ve ondaki aldatmacanın tanrıyla ilişkili olarak "sonsuz" sözcüğünün bir den fazla anlamda kullanılması (tıpkı "mutlak" sözcüğünde olduğu gibi) buna karşın ceza ve suç kavramıyla ilişkili olarak da "sürekli" sözcüğünün kullanılmış olduğunu eklemek istiyorum. Ayrıca günahın, sonsuz bir öz olan tanrıya başkaldırış olduğu için sonsuz olduğunu ileri sürmek, onun (günahın Ç.N.) tanrı kutsal olduğu için kutsal olduğunu söylemekle aynı kapıya çıkar.

Şimdi önümde üçüncü kanıt duruyor: Bu şöyle yazıya dökülebilir. Göğe ve cehenneme ilişkin tek bir sonsuzluk vardır. Çünkü özgür istence uygun davranış bunu gerektirir. Biz ya bu gücü daima yaratmak zorundayız ya da bu "ben" bir yanılgıdır. Bu düşüncenin gücü mantıksal olanı da oldukça aşar. O tamamıyla dramatik bir düşüncedir. Bizi korkunç bir oyuna sürükler. Kendimizi mahvetmemiz, kötülükte ısrar etmemiz, tanrının lüffunun etkilerini kendimizden uzaklaştırmak, sonsuz bir ateşin yemi olmak, yazgımızda tanrının rolünü engellemek, sonsuzlukta ışıksız bir bedene sahip olmak ve **'detstabile cumca codaemonibus consortium** için tüyler ürpertici bir hak verir. "Senin yazgın" der, kesindir. Lanetlenmek ya da kurtulmak senin elindedir. Bu sorumluluk ise senin onurundur. Benzer bir duyguya Bünyan'da da rastlarız. **"Tanrı beni ikna etmek için konuştuğunda oyun oynamıyordu. Şeytan da beni sınamak istediğinde şaka yapmıyordu. Ve ben cehennemin elemine egemen olduğumda dipsiz bir uçuruma yuvarlanırken de oyun oynamıyordum. Onu andığım için de onunla oyun oynayamam."** (Grace Abounding To The Chief Of Sinners, The Preface). Öyle sanıyorum ki önceden tasarlanabilir yazgımızda, bedensel günahlar gibi rezilliklerin insanın tüylerini ürperten derecede doruğuna ulaşması olanaklıdır. Hatta dinle çatışan cehennemin sonsuz sürekliliğine inanmak da bunlar arasındadır. **Sh: 77-81**

Dipnot: Sadece konuya ilişkin düşüncelerden ayrı olarak bir düşü anlatmak istiyorum. Yıkılışlardan, gürültü ve patırtılardan oluşan bir düşten uyandığımı ve benim için yabancı bir odada gözlerimi açtığımı gördüm. Şafak söküyordu. Bir ışık demeti yatağımın ayakucunu, çıplak sandalyeyi, kapıyı, kapalı pencereyi ve beyaz örtülü masayı aydınlatıyordu. Korkuyla şöyle düşündüm:

Neredeyim?

Bilmediğimi anladım.

Ben kimim?

Kendimi tanıyamadım. İçimdeki korku gittikçe büyüyordu. Bu ümitsiz uyanışın cehennemin kendisi olduğunu, bu amaçsız uyanışın da benim sonsuzluğum olduğunu düşündüm. Daha sonra daldığım uykudan uyandım.

Titriyordum.

KABBALA'NIN KURTARILAN ONURU

[Kabbala: Giz öğretisi, Hurufilik]

Kabbala'nın onurunun kurtarılması ilk kez gerçekleşmeyecek. Bunda başarısızlığa uğranılması da son kez olmayacak. Ama iki farklı koşul, onu önceki deneylerden ayırıyor. Biri benim hemen hemen hiç İbranice bilmemem; diğeri ise öğretiyi kurtarmaktansa ona ulaşan yazıların yorumuna, ya da harflerin yanlış kullanımlarından oluşan gizli yazılara **(Kryptographie)** bakmak istememden kaynaklanıyor. Bilindiği gibi bu işlem kutsal metinlerin

dikey olarak okunmasıdır. Buna **"Bovestrophedon Okuma Biçimi"** denmektedir. (Sağdan sola ve aşağıdaki satırlar da soldan sağa doğru okunur).Yani abecenin belirli harfleri arasında metodik bir değiş tokuş, harflerin sayı değerlerinin toplamı gibi. Bu tür işlemleri alaya almak kolaydır. Ben onları daha çok anlamaya çabalıyorum.

Onun (hurufiliğin Ç.N.) en uzak nedeni İncil'in mekanik bir biçimde yorumlanması görüşüdür, İncil'i yazan dört Havariden ve peygamberden, tanrının belirli bir kurala göre yazan, kişisel olmayan sekreterlerini ortaya .çıkaran bu görüş, sesli harflerin ve hatta daha önceki yorumlarda gizli kalmış fark yaratan, noktaların yazımı için bir otorite gerektiren **"Formula consensus helvetica"**yı ifade ediyor. (Tanrının insandaki bu yazınsal amaçlarının harfi harfine yerine getirilmesi, esinlenme ya da insanın kendinden vazgeçmesidir. Yani Tanrılaştırmadır). Müslümanlar, bu hiperbolden [abartma, mübalağa] daha yüksek bir hiperbole sahip olduklarından övünebilirler. Çünkü **"Kitapların Anası"** olan Kuran'nın orijinalinin, gazab ya da bağışlayıcılık gibi tanrının sıfatlarından biri olduğuna karar vermişlerdir. Ve onlar onun dilden ve yaradılıştan daha eski olduğu görüşündedirler. Aynı biçimde kutsal yazıyı, yaratılan nesneler arasında görmeyen ve onu kutsal ruhun vücut bulması olarak ele alan Lutheryen din bilimcileri de vardır.

Kutsal Ruh: Burada bir gizle karşı karşıyayız. İncil'in bildirdiği genelde tanrıcılık değil, tanrılığın üçüncü temeli, görüngüydü. Bu genel görüştür. Bacon 1625 yılında şöyle yazıyordu: Kutsal ruhun manastırı Salomonis'in sonsuz mutluluklarından Hiobs'un dertleri üzerinde daha çok durdu." Çağdaşı John Donne ise şöyle yazıyordu: "Kutsal ruh canlı bir yazardır. Ateşli faydalı bir yazardır. Ama asla bir geveze değildir. Eksik olandan çok uzaktır. Tıpkı abartılı bir biçimde olduğu gibi."

Kutsal ruhu tanımlamak ve parçası olduğu teslisi (üçlük) suskunlukla geçiştirmek olanaksızdır. Katolik halk onda sonsuz yetkin bir biçimde bir araya getirilmiş; ama o, aynı zamanda onsuz can sıkıcı bir metin gibi. Liberallerin yüzyılın sayısız ilerlemelerini bir anda silip süpürecek teolojik bir yanlışlığı, bir batıl inancı var. Doğallıkla üçlük bunların çok üzerinde. Tek bir organizmada oluşan baba, oğul ve kutsal ruh fantazisinin dayandığı görüş kendini, tinsel bir kavram kargaşası ve sadece karabasanın dehşetinden dünyaya gelebilecek olan bir hilkat garibesi olarak ortaya koyuyor. Bundan ötürü amacını bilmediniz her konunun önce korkunç olduğunu düşünmeye çabalıyorum. Konunun meslek sırrı, bu genel gözlemi zorlaştırıcı bir koşul olarak ortaya çıkıyor.

Kurtuluş kavramından (Erlösungsbergriff) ayrı bu üç kişiliğin tek bir kişilik içinde ayrımlanması zorunlu olarak keyfi bir etki yapıyor. Onda bir inanç gerekliliği görülüyor. Böylece, gerçi un temel gizi aydınlanmakla kalmıyor sonul amaç ve görev kendini gösteriyor. Üçlükten ya da en azından ikilikten vazgeçme, İsa'yı tanrının bir elçisi, bir tarihsel olay yapmak buna karşın ibadetimizin sonsuz, sürekli kabul edicisi olarak görmek anlamına gelir. **Eğer oğul aynı zamanda baba da değilse, kurtuluş da tanrısal değildir. Eğer o sonsuz değilse, insana indirgediği ve çarmıha gerilerek ölen kurbanı da sonsuz değildir.** Jeremais Taylor, sonsuz bir zaman boyunca yitirilmiş bir ruhun doyumu için sonsuz bir olağanüstülük yeterlidir diyordu. Böylece her ne kadar Oğulun baba yoluyla tanıklığı ve kutsal ruhun her ikisinden ileri gelmesi bir öncelik düşüncesini akla yakın kılsa da, dogma kendini haklı çıkarıyor.

Eğer oğul, tanrının dünyayla bir uzlaşmasıysa, o zaman kutsal ruh için -Atanasius'a göre şifa (Heiligung) ilkesi, Macedonius'a göre ise diğerleri arasında bir melek-onun tanrının bilincimizde ve yüreğimizde içkin olduğu tanımından daha iyi başka bir tanım yoktur.

(Sozinianer için -korktuğum gibi, yeterli bir nedenden ötürü o sadece kişiselleşmiş somutlaşmış bir konuşma biçimi, daha sonra baş döndürecek denli eziyet çektirilen tanrısal etkinin bir mecazı, benzetmesiydi) Söz dizimsel bir bütünlük olsun olmasın, karmaşık üçlüğün (teslis) anlaşılamayan, bilinmeyen üçüncü kişisi kutsal metnin yazarıdır. Gibbon İslâmî konu edinen yapıtının her bölümünde kesin bir alçakgönüllülükle, fark gözetmeksizin kutsal ruhun, yüzlerce sayıya ulaşan yazılarıyla yüzleşir. Ama beni bugün için ilgilendiren yaradılışın tarihidir.

Sayı ve harf mistiğiyle uğraşanlar, bugün pek çok Hıristiyanın inandığı gibi bu öykünün tanrısallığına, sonsuz bir tinsel güçle kaleme alındığına inanırlar. Bu koyutun **[doğru varsayılan kanıtsız önerme]** sonuçları sayısızdır. Alışılmış bir konunun hünerli bir biçimde yazılması (Absetzen-yere indirmek) -tıpkı basındaki günlük haberler gibi- rastlantının çok sayıdaki rastlantıya karşı direnişidir. Bir gerçek, koyutlandığı sırada, bildirilir. Dünün caddede, köşede, öğleden önce olan olayları sürekli düzensiz bir biçimde ne çok sayıda duyurulur. Bu bildirim şeması için kimse sorumluluk alamaz. O bize bilgi aktarımı (Information) yoluşla verilen mekânla sınırlıdır. Böyle gerçeklik bildirimlerinde metin parçalarının yankısının genişliği rastlantıya kalmıştır. Karşı olayın en büyük yasası anlamın, harmoninin (ya da kuruntu tasarımlarının) gerekliliklerine boyun eğmesi ve bunun da dizelerde, satırlarda ortaya çıkmasıdır. Onlardaki rastlantı bir ses değildir. O daha çok ne anlama geliyorsa odur. Tennyson'da, Verlaine'yde ve Svvinburn'da bu böyleydi. Dizeler, sadece Tartıbilimin (prosodie) tehlikeli medyumlardaki genel durumların ifadesine adandığı şeylerdir. Üçüncü bir yazarı ele alalım. Yani entellektüeli. İster düz yazı biçiminde olsun (Valery, de Ouincey gibi), ister şiir biçiminde olsun bunlar bu biçimleri kullanırken rastlantıyı bir kenara itmezler. Ama entellektüel olduğu ölçüde ölçülemez katkısını reddeder ve onun önünü alır. Uzak bir biçimde belirsiz bir kavram olan rastlantının nezdinde hiçbir anlamı olmayan tanrıya yakınlaşmayı yerine getirir.

Din bilimciler, tek bir "an" içinde bu kenarı bol dünyanın ne tür gerçekleri sakladığını bilmekle kalmaz, ayrıca aralarındaki görülemeyen değiştiğinde ortaya çıkan gerçekleri de yani olanaksız olanları da bilir.

Şimdi artık kendini açığa vurmaya çalışan ve hanedanlarda, yok oluşlarda ve kuşlarda değil, aksine yazılı sözcüklerde kendini ortaya çıkarmaya çalışan bu parlak zekâyı imgeleyelim. Ayrıca sözsel yorumun Augustin öncesi teorisiyle hemfikir olarak, tanrının söylemek istediği her şeyi sözcüğü süzcüğüne dikte ettiğini düşünelim.'

> [Origenes yazının sözcüklerine üç anlam yükler. İnsanı oluşturan bedene, ruha ve akla uygun olarak tarihsel, ahlâki ve mistik. Johannes Scotus Erige na anlamların sonsuz sayısını tavus kuşu tüylerinin parlak etkisine benzetir.]

Bu öncüller yazıdan, rastlantının etkisinin sıfırla noktalandığı mutlak bir metin ortaya çıkarıyorlar. Bu, dokümanın sadece kavramsal tasarımı, onun hanesine yazılan her şeyden daha büyük bir olağanüstülük yapıtıdır. Olumsallık karşısında emniyette olan bir kitap, sonsuz tümceler mekanizması, pusuda yatan vahiylerin, ışık yüklemelerinin yanılmaz çe-şitlemelerin toplamıdır. Kabbala'nın gerçekleştirdiği bu anlamsızlık, bu sonsuzluk hakkında nasıl bilgi edinilmez? **Sh: 93-96**

1931

SAPKIN BASILIDES'İN ONURUNUN KURTARILMASI

1905 yılında Montaner'li Simon'un "Diccionario Enciclopédico Hispano Americano" adlı yapıtında A dan Z ye kadar coşkulu ve ayrıntılı bir anlatımın gizlendiğini biliyordum. Profilden horoza benzer bir kafa, bir kalkan ve kırbaç tutan eller, geniş omuzlar. I916 yılında Quevedos'un aşağıdaki yazısını okumuştum: "Lanetlenmiş sapkın Basilides, Antiochier'li Nikolaus, Karpokrates, Kerinthos ve Ebion oradaydılar. Daha sonra orada olan her şeyi, denizi ve suskunluğu başlangıç olarak ele alan Valentinus geldi." 1923 yılında Cenevre'de yazarını şimdi anımsayamadığım ve sapkınlık öğretisi hakkında Almanca kaleme alınmış olan bir kitap okumuştum. Bu kitaptan utanç verici bir biçimde Basilides'i baştacı eden, onu yarı tanrı durumunda betimleyen taksindirici bir resim gördüm. Ayrıca koca adamlara göre Gnostiklerin nasıl olduğunu ve onların ateşli öğretilerini öğrendim. Daha sonra Mead'ın **"Kayıp Bir İnancın Fragmanı" ve Wolfgang Schuts'un "Gnosis Dökümanları, 1910"** adlı kitaplarıyla Wilhelm Bousset'in Encyclopaedia Britannica'daki bir makalesinde özel yazın hakkında bilgi edindim. Şimdi onların, evren-doğumu hakkındaki görüşlerini özetlemek ve tartışmak istiyorum. Bunun yanında sapkın Basilides'i de tartışmaya açacağım. Tamamıyla Irenaus'un bildirisine sadık kalacağım. Pek çok kişinin onun geçerliliğini yadsıdığını biliyorum. Ama bu kesilmiş düşlerin plansız bir biçimde gözden geçirilmesi, düş gören birinin saklayıp saklamadığını bilmediğimiz bir düşe barınak olabilir.

> [Basilides İncili Basilides tarafından yazıldığı düşünülen "yitik" bir metindir. Yapıt; Origenes, Jerome, Ambrose, Philip Sidetes ve Saygıdeğer Bede tarafından kaynak gösterilmiştir. M.S. 120-140 yılları arasında yazıldığı düşünülen metin; özgün İncil'in, Basilides'in gnostik öğretileriyle varsıllaştırılmış hali olarak kabul edilmektedir]

Öte yandan Basilides'in sapkınlığına gelince, durum kavranılabilir ölçüde basittir. Basilides, söylediğine göre Suriyeliler ve Yunanlılar arasında İsa'nın çarmıha gerilmesinden yüz yıl sonra İskenderiye'de doğdu. Din-bilim o zamanlar halkta yaygın olan bir tutkuydu.
Basiides'in evrendoğumunun başlangıcında tek bir tanrı vardır. Bu tanrı olma halinin bir eksiği vardı. Bu da isim ve kökendi. Daha scnra "pater innatus" olarak adlandırıldı. Aracısı ise Pleroma ya da bolluktu. Yani Platon'un ilk örneklerinin, makul özlerin, genel kavramların bir müzesiydi. O tanrı olarak başka bir şeye dönüştürülemez ama onun sessizliğinden gökyüzünün birinci katını kuran ve onun başkanlığını üstlenen yedi küçük tanrısallık daha ortaya çıktı. Bu ilk Corona'dan meleklerle, güç ve tahtla dananmış bir İkincisi ortaya çıktı. Bu da ilkinin tıpatıp benzeri olan daha alçak bir gökyüzü kurdu. En yüksekteki gökyüzünün egemeni, kutsal kitabın da egemeniydi. Ve tanrısallık taşıyan /anı hemen hemen hiç yoktu. O ve melekleri bu görülebilen gökyüzünü kurdular, her gün ayaklarımızla çiğnediğimiz yeryüzünü tapladılar (oynadılar) ve onu kendi içinde kısımlara ayırdılar. Bu evreni insanın yaradılışına bağlayan söylenceler kesinlik taşımazlar ama bize diğer çağdaş fantazi örnekleri bu boşluğu belirsiz ve olası bir biçimde de olsa ödünleme olanağı verirler. Hilgenfeld tarafından yayınlanan bir yapıtta karanlık ve aydınlık, birbirlerini tanımaksızın yan yana yer alırlar. Sonunda birbirlerini gördüklerinde aydınlık, tıpkı bir anlık göz kayması gibi karanlığa yüz çevirir. Sevdalı karanlık bu arada yansısını ya da bellek izini (Gedachtnisspur) emri altına alır ve böylece insan meydana gelir. Stornilos'un analog biçimindeki sisteminde gökyüzü, yaratıcı meleklere anlık bir bakış verir. Ve bu anlık bakışa göre insan yaratılır ama toprakta bir yılan gibi kıvrılarak yürümektedir. Bu durum tanrının acıyarak gücünün bir kıvılcımını insan üzerinde duyurmasına dek sürer. Bu öykülerdeki ortak unsur önemlidir. Yani biz

düşünülemeyen bir maddeden oluşan eksik bir tanrısallığın suçlu ya da kabına sığmayan bir doğaçlaması olarak yaratıldık.

Şimdi Basilides öyküsüne döneceğim. İbrani Tanrısının hantal melekleri tarafından huzuru bozulan insan sürüsü onlara bir kurtarıcı bağışlayan ölümsüz tanrıya acırlar. Bu tanrı, insan bedeninin üstünde bir bedene sahip olmak zorundadır. Onun acılardan arınmış düşsel imgesi ise çarmıha bağlıydı. Buna karşın tözel İsa birbiri üzerine sıralanmış gökyüzünü boydan boya geçti ve tekrar Pleroma'ya katıldı. O (İsa Ç.N) onu (gökyüzünü Ç.N) onların tanrılıklarının gizli isimlerini bildiği için rahatlıkla geçti. "Ve bu öykünün gerçek olduğunu bilenler" der irenaus tarafından ortaya atılan inanç "bu dünyayı kuran prenslerin gücünden haberdar olacaklar". Her gökyüzü katının bir adı vardır. Tıpkı bunların meleklerinin, egemenlerinin olduğu gibi. Kim onların eşsiz isimlerini bilirse görülmez olur ve tıpkı kurtarıcı (peygamber Ç.N.) gibi gökyüzünü boydan boya geçer. **"Ve bu sırlar açığa vurulmamalı, aksine suskunlukla korunmalıdır. Seni tanımayan her şeyi tanı."**

Başlangıçta yer alan evrenbilim sayıları, sayı büyüsünün sonunda yozlaşır. **Yedi egemeniyle 365 gökyüzü tabakası, ağızdan ağıza aktarılan 2555 isim formülüyle korunmak zorunda olan olasılık dışı bir isteği belleğe yerleştirir.** Bu, yıllarca kurtarıcının ismine yani Abraxas'ın ismine -dayanan bir deyimdir. Kurtuluş, bu yanlış yola girmiş sapkınlık için ölülerin bir bellek etkinliğidir. (Gedachtnisleistung). Tıpkı kurtarıcının işkencesinin optik bir yanılgı olması gibi. (Onun dünyasının gereksinimi ancak karşılayan gerçekle uyumlu olan iki fantazma). Boş bir çoğaltımı, simetrik olarak yansıtılan gökyüzü ve tamamıyla sözde melekleriyle bu evren-bilime alaycı bir biçimde omuz silkmek hiç de zor değildir. **Occam'ın düzen ilkesi "Entia non sunt multiplicanda praeter necessi tatem" ona uygulanabilir.** Ben bu katılığı tarihe aykırı ve yüzeysel olarak görüyorum. Bu zor, sallanan sembolün gerçek anlamına kavuşması önemli olan tek şeydir. Ben bu evrenbilimde iki amaç görüyorum. Birincisi eleştirinin ortak meydanı. Diğeri -onu yeniden bulduğumu söyleyerek abartmak istemiyorum -şimdiye dek araştırılmadı. Ben en çarpıcı olanıyla başlıyorum. Bu da kötülük sorununu ahlaka aykırı ol-mayan bir biçimde çözmek ve daha az hipotetik olmayan tanrı ile geçek arasındaki derecelendirilmiş tanrısallıkların hipotetik bir biçimde devreye sokulmasıdır. Araştırdığımız sistemde tanrının bu türevleri hoş olmayan bir konuyla insanları yanlış olarak bir araya getirmiş olan tiksindirici güçlerin eriştikleri en yüksek dereceye kadar, uzaklıkları ölçüsünde güvenilir değildirler. Başlangıç olarak denizi ve suskunluğu alan Valentinus'un sisteminde **Achamoth adlı bir tanrıçanın iki oğlu vardır**. Bunlar dünyanın yaratıcısı ve şeytandır. **Simon Magus** bu öykünün bir yorumunu yapmıştır. İlk tanrının Troyalı Helen olması gereken bu ilk kızı daha sonra melekler tarafından sürekli yolculuk etmeye tutsak edilmiş ve Tyrus'ta denizcilerin devam ettiği bir genelevde fidye karşılığı kurtarılmıştır.'

> [Helena, tanrının talihsiz kızı. Bu tanrısal bağlılık ilişkisinde onlara ilişkin söylencenin Isa söylencesiyle sadece temas (değinim Ç.N.) noktaları yoktur. Buna Basilides yandaşları tözel olmayan bir varlık yüklerler. Trajik kraliçe tarafından kendisinin sadece düşsel olarak Troya'ya kaçırıldığı ileri sürülür. Güzel bir tin bizi günahlarımızdan arındırdı. Bir diğeri soykırımlarda ve Homaros'da varlığını sürdürdü. Helena Doketizmi için Platon'un "Phaidros" ve Andre Lang'ın 'Adventures Among Books" adlı yapıtlarını karşılaştırınız.s. 237-248.]

33 yaşındaki İsa ve onun çarmıha gerilerek ölmesi, katı Gnostikler için yeterli bir ceza değildi. Bize bu karanlık buluşların başka anlamlarını incelemek kalıyor.

Basilius'un sapkınlığının gökyüzünün sallanan yüceliklerine kuruluş kulesi, çok sayıda melekleri Pleroma'ya karşı bu görkemli mitolojinin anlaşılmaz halkının Pleroma'ya karşı

yaptığı hileler; bütün bunlar bu dünyanın önemsenmemesini, değerinin düşürülmesini amaçlıyor. Ona sadece bizim kötülüğümüz değil, aynı zaman merkezî anlamsızlığımız da damgasını vurmuş durumda. Gökyüzünün Llanura'daki baş döndürücü günbatamları gibi acılı ve anıtsal olmasına karşın, yeryüzü yoksul ve zavallı. Bu, Valentinus'un bir kötülük meleğinin entrikasından oluşan ve evlilikle sonuçlanan, birbirini yeniden tanıyan doğaüstü özelliklere sahip iki kardeşe dayalı bir masal temasını işlediği melodramatik evrenbiliminin kendini haklı çıkaran hedefidir. Bu melodramda ya da bağlılık romanında (Feuilleton Roman) dünyanın yaradılışı yalnızca ikinci dereceden bir olaydır. Asıl düşünce şudur: Dünya son derece anlamsız bir olgu, eski göksel episodların kayıp bir yan tepkisi (Seitenreflex) olarak tasarımlanmıştır. Yani yaradılış, rastlantısal bir olaydır.

Taslak kahramancaydı. Ortodoks dinsel duygular ve dinbilim bu olasılığı nefretle yadsırlar, ilk yaradılış bunlara göre tanrının özgür ve gerekli bir edimidir. Augustin'in bize gösterdiği gibi Evren kısa zamanda yaratılmadı, aksine onunla aynı zamanda yaratıldı. (Yaradanın öncüllüğünü yadsıyan bir karar.) Strauss bu görüşün ilk andan itibaren; zamansallık unsuruyla sadece önceki anları değil, aksine "önceki" sonsuzluğu lekelediği için yanıltıcı olduğu kanısındadır.

Çağımızın ilk yüzyıllarında Gnostikler Hristiyanlarla tartışmışlardı. Ama onların utku [Birçok emek ve tehlikeli uğraşmalar pahasına erişilen mutlu sonuç, yengi, zafer] kazandıklarını varsayabiliriz. Roma değil, İskenderiye utku kazansaydı, burada tekrar sözünü ettiğim karmakarışık öyküler kutsal ve olağan olurlardı. Novalis'in kullandığı tümcelere benzeyen tümceler tıpkı **"Yaşam ruhun bir hastalığıdır"** ya da Rimbaud'un kullandığı **"Asıl yaşam yoktur. Biz dünyada değiliz."** gibi tümceler, kanonik [kilise hukukuna ilişkin demektir.] kitaplarda bizi aydınlatıyor. Yıldızlardan oluşan yaşamın kökeni hakkında yargıçların yaptıkları spekülasyonlar ve bu gezegenler üzerinde rastlantı sonucu yer alışları gibi dindar laboratuvarların koşulsuz onayı alınırdı. Her neyse. Anlamsızlığımızdan daha iyi hangi armağanı alabiliriz? Hangi ün bir tanrı için dünyadan aklanmış olmak kadar büyük olabilir?

1931

Sh: 97-101

Dipnot:
"Yaşam ruhun bir hastalığı, acılı bir edimidir." Sözü, yaygınlığını 1829 yılında "Foreign Review" adlı kitaptaki ünlü makalesinde kullanan Carlyle'e borçludur. Sadece anlık bir buluşma değil, aksine Gnostizmin can çekişmesi ve onun anlama biçiminin yeniden keşfi William Blake'ın "Prophetic Books" adlı yapıtında vardır.

****

Jorge Luis BORGES, 1899'da Buenos Aires'de doğdu. Arjantin'in saygın ailelerinden birinin oğlu. Babası, bir İngiliz okulunda öğretmen. Borges, İngilizceyi küçük yaşta öğrendi ve çeviriler yapmaya başladı. 1914'de ailesiyle birlikte Cenevre'ye gitti. I. Dünya Savaşı sırasında orada yaşadı. Fransızca ve Almanca öğrendi. 1921'de Buenos Aires'e döndü. 1923-1929 arası üç şiir kitabı yayınlandı. 1930'da deneme, şiir, eleştiri ve kısa öykü türlerini birleştirerek başka bir tür oluşturdu. Historia de la eternidad (Sonsuzluğun Tarihi) buna bir örnektir. 1938'de babası öldü. Aynı yıl Buenos Aires Kitaplığında çalışmaya başladı. 1946'da Peron'un yönetime gelmesiyle kitaplıktaki görevinden uzaklaştırıldı. 1946-1955 arası yayıncılık yaptı. 1955'de Peron devrilince Kitaplık Müdürlüğüne getirildi. Ve aynı yıl görme

yetisini kaybetti. 1961'de Uluslararası Yayıncılar Ödülü'nü Samuel Beckett'le paylaştı. Ve dünya çapında üne kavuştu.

Başlıca Eserleri:

El tamano de mi esperanza, 1926 (Umudumun Boyutları)
Historia de la eternidad, 1936 (Sonsuzluğun Tarihi)
Historia universal de la infamia, 1935 (Rezaletin Evrensel Tarihi)
La muertey la bruyula, 1951 (Ölüm ve Pusula)
El hacedor, 1960 (Düş Kaplanları)

Kaynak:Jorge Luis Borges, SONSUZLUĞUN TARİHİ, trc: Ayşe Atalay ,Düzlem Yayınları : 6 Birinci Basım : Eylül 1990

SULTANLIK VE DÜNYANIN DÜZENİ ŞEYTAN İLEDİR

Denilir ki: **"Cennette bir bahçe vardır. Ona kişi nasıl isterse girer ve dilerse şehristân, bedestân, bağ ve bostan olur. Alış veriş yapar. Alan ve satan Hakk'tır."** Aslında cennetten kasıt, bir kimsenin Hakk ile olmasıdır.
"**Yer bir gün başka bir yerle değiştirilir**," [İbrahim sûresi, 48.] Müfessirler bu güne kıyamet günü derler. Fakat âşıklar katında kıyametin hakikati çocuğun ayakları üstünde durmasıdır. Ne zaman ki çocuk yürümek üzere ayağa kalkar, o gün kıyamet olur. Ailesinden gördüğü terbiye üzerine amel işler. Yani hangi mezhep ve millet üzere zuhûr edersen o kavmin taklidine boyanırsın. Cennetlik olmak Hakk'la mâmur olmak; cehennemlik olmak ise mevcûdâtı Hakk'tan gayrı görmektir. Esma, her ne şekilde zuhûr ederse, kişiden o amel zuhûr etse gerektir. Yukarıda bahsedilen şehristan, bağ ü bostan, bu dünyadan başka bir yer yoktur ki orada olsun. Hepsi bu dünyadadır, lâkin ne evde ve ne de ev içindedir.

Ân ki mî-bendâştem ağyar bûd ân bâr şod
Ve ân ki golhen mi-nemûd eknûn be-dîdem gülşen-est

Bağlandığım o kişi ağyar oldu, bir anda
Külhan görünen, gül bahçesine dönüverdi

Hz. İbrahim **aleyhi's-selâm,** en başta dünyayı yabancı ve düşman gördü. Sonra anladı ki hep yâr imiş. Ateşin gül bahçesi olması bundan ibarettir. Tefsirlerde geçer ki Süleyman **aleyhi's-selâm** şöyle söylemiştir:
"Ey Allah'ım, Şeytan'ı niçin insanlara musallat buyurdun ki günah işlerler? Senden onu hapsetmek üzere izin isterim. Artık insanlara vesvese verip azdırmasın." Hakk'tan izin alıp Şeytan'ı bir kumkumaya koyduktan sonra denize attırır. Herkesin basireti açılır ve görürler ki bu cihânda emlâk, erzâk ve evlâd hep oyunmuş. Nitekim Kur'ân'da buyurur: **"Bilin ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme, mal ve evlât çoğaltma yarışıdır.”** [Hadîd sûresi, 20.]
Herkese malı ve evlâdı düşman imiş: **"Ey îmân edenler, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır, onlardan sakının."** [Teğâbün sûresi, 14.]
İnsanlar ölüm düşüncesiyle dağlara çıkıp, mağaralara kapanıp ibadetle meşgûl olmuşlar. Dünyada nizam bozulmuş ve Süleyman **aleyhi's-selâm** **"Nübüvvet, sultanlık ve dünyanın düzeni Şeytan ileymiş."** demiş. Süleyman **aleyhi's-selâmın** sanatı zembil örüp satmak olduğundan, kimse ondan almayınca Şeytan'a izin verilmesinde bir hikmet olduğunu anlamış ve Cenâb-ı Hakk'tan Şeytan'ın serbest bırakılmasını niyâz etmiş. **Şeytan tekrar dışarı çıkıp, herkes yerine dönünce, yine gaflete düşmüşler.** Bu arada devlet işlerinin merkezi, saltanat ve nübüvvet yeniden kuvvet bulmuş. **Şimdi, Şeytan ve mahlûkat insanın maslahatı içindir. İnsan her hâli bilip kendisine, kahır veya lütuf, her ne düşerse onu işlemelidir.**

Men ân nîyem ki ve hem nakâ-i dil be-her şûhî
Der hizâne-i dil mühr-i tû nişâne-est

Ben öylesi değilim ki kıymetli gönlümü her şûha vereyim
Gönül hâzinesinde senin mührün bir nişane gibi durur

Kaynak: Hazret-i Pîr Muhammed Niyâzî-i Mısrî, Vahdetnâme, Yayına Hazırlayan: Arzu Meral, 1. Baskı: Mart, 2013, İstanbul, sh: 28-09

TARİHTEN GÜNCELLİĞE

"Sosyalist Deneme Yazmak", 1975'te yazılmıştı. Bundan kısa bir süre öncesine kadar "deneme" bütün yazı türleri içinde belki de en az ilgimi çekeniydi. Hele kendimi "denemeci" olarak hiç düşünmemiştim. Modası geçmiş bir tür gibi görünüyordu deneme. Fazlasıyla kişiseldi; bir adam oturuyor, hayat hakkında "kanı"larını yazıyordu. Bense bu çağda herhangi bir öznelliğe yer bırakmayan bilimsel bir söylemin geçerliliğine inanıyordum. Denemeciliğin bir çeşit **"entelektüel teşhircilik"** içerdiğinden de kuşkum vardı.

Yetmiş sonrasında günlük hayatımızda her an tanık olduğumuz, içiçe yaşadığımız birçok şeyden bazılarının yazılı metinlerde hiç ele alınmadığı, bazılarının ise konuşmaya bile girmediği dikkatimi çekmeye başladı. Basit bir örnek: bazı devrimci arkadaşlar "tesbih"e merak sarmışlardı. Biraz düşününce bu modanın kaynağı anlaşılabiliyordu. Ve tesbih, bir dizi ilişkiyi, koşullanmayı ve özlemi yansıtıyordu. Kaçınılmaz bir yapaylığı vardı. Ama bir olgu olarak hayatımıza girmişti ve üstüne hiçbir şey söylenmiyordu. Konuşmaya değmeyecek kadar önemsiz bir şeydi, görünüşe bakılırsa. Oysa bana böyle önemsiz gelmiyordu. Bu merakın nereden çıktığını, ne gibi özenmelere cevap verdiğini araştırsak, kendimizle ilgili bazı ilginç ipuçları da bulabilirdik.

Böyle bir olayı ele almak için alışık olduğumuz türler yetmiyordu. "Deneme"yi o zaman düşünmeye başladım. Hayatı sanki "tarihi" ve "gündelik" olmak üzere ikiye ayırmıştık ve birinciye alabildiğine önem verirken İkinciye hiç aldırmıyorduk. Seksenlere yaklaşırken bu eğilim, sözünü ettiğim boyutları da aşarak ciddi bir eksiklik, boşluk haline geldi. Gündelik hayat teoride ihmal edilince, pratikte bir değişiklik yaratılmasına imkân kalmadı. Somut bugün, soyut bir yarın uğruna feda edildi.

Roland Barthes'ın Mitolojilerde yazdığı denemeler, bir kişinin kanılarını bildirmesiyle sınırlı olmayan bir denemeciliğin mümkün olduğunu bana gösterdi. Bir yandan, en nesnel "inceleme"nin bile son kertede bir "kişi"nin malı olduğu şüphesiz doğrudur. Gene de, tutarlı bir "bakış yöntemi" bu çağda yazardan beklenen bir şey. Barthes, Mitolojiler'de parlak kişisel zekâsının yanı-sıra "semiyoloji" yöntemini uygulayarak böyle bir bakışın örneğini vermişti.

Barthes'a bu borcumu belirtmek zorunda sayıyorum kendimi; öte yandan, bunun sözünü etmekle, onunkine eşdeğer bir şey yaptığımı ima eder duruma düşmekten de korkuyorum. Zaten, aradaki değer farkı bir yana, yaklaşımlar da oldukça değişik. Tarih içinde seyri yeterince açık bir toplumda yazan Barthes senkronik bir sergilemeye rahatça gidebiliyor. Burada ise insanlar geçmişten bugüne ne olduğunu, başlarına ne geldiğini pek anlamadan, kendi konumlarının bilincine varmaya vakit bulamadan itile kakıla geldikleri için benim açımdan birincil sorun tarih boyutuydu. Ayrıca, Barthes gibi kesinlikli bir yöntem uygulaması yapmak istemedim. Bazı gündelik kurumlar üstüne belirli yargılar verir gibi görünmekle birlikte, bunların aslında varsayımlardan, hipotezlerden ileri gitmediğini ve zaten gidemeyeceğini biliyorum. Varolan yayın organları arasında ayrım yapmaksızın, belirli bir "yazma pratiği" içinde, kişiselliğimi bir "bakış" tutarlılığında eritmeye çalışarak yazdığım yazılar bunlar.

Denemecilik geleneğimizde üslup kaygısı düşünceden önce gelir. Özellikle Ataç ve Eyüboğlu tek bir düşünceyi sanatsal bir retorikle sunma yöntemini benimsemişlerdi. Onların bu "bellelettriste" tutumuna karşılık ben bir gazetecilik profesyonelliğine erişmeyi hedefledim.

Bu yüzden yazıdan yazıya tekrarlar olabiliyor, bir şeyi iletme kaygısı, güzel bir üslupla iletme kaygısının önüne geçiyor. Sözünü ettiğim "yazma pratiği"nde öznesi olmayan bir söylem geliştirmeye çalıştım çünkü.

Dergilerde ve gazetelerde yayımlanmış yazıları bir araya getirip kitap yapmaktan hoşlanmadığım için şimdiye kadar yazdıklarımı yayımlandıkları yerde bırakmıştım. Bence bir kitap başından beri kitap olarak tasarlanıp yazılmalı. Bu yazılarla ilgili olarak bu ilkeyi bozuyorum, çünkü bunların kendileri değilse de içinde yazıldıkları genel perspektif bir bütünlük oluşturuyor. Aşağı yukarı yedi yıllık bir süre içinde yazılmış bu yazıları kronolojik bir sıra ile değil, konularına göre gruplayarak buraya aldım. Gerekli yerlerde yazıların yazılma koşullarını ve amaçlarını açıklamaya çalıştım. Özellikle gazetelerde yayımlanan yazılar bazan sayfaya sığmadığı için içinden parçalar atılır. Hatırladığım kadarı ile onları yeniden eklediğim oldu; bazılarında küçük değişiklikler de yaptım. Ama bunları elimden geldiğince sınırlı tuttum ve sonradan yapılan ekleri belirttim.

Önsöz / Murat BELGE

SOSYALİST "DENEME" YAZMAK

Son yılların Türk edebiyatında "deneme" türü sanki sönükleşti. Hiç yazılmıyor değil, ama eskisi gibi etkili olmuyor bugün. Okurun ilgisi başka alanlara kayıyor şimdilerde. Yurt dışına baktığımızda orada da denemenin herhangi bir parlaklık taşımadığını görüyoruz. Zaman zaman bazı sanat türlerinin "öldüğü" söyleniyor. Örneğin, sinema çıkınca tiyatro ölmüştür ya da roman ölmüştür. Hattâ, televizyonun da sinemayı öldürdüğü sık sık söyleniyor. Deneme de bu ölen türler arasında mı dersiniz?

Bir bakıma öyle gibi. Çeşitli nedenlerle, yetersiz kalıyor bugün deneme. Bu "çeşitli nedenler" bizde ve Batı'da farklıdır sanıyorum. **Ayrı tarihî gelişme çizgilerinin sonucu olarak farklıdır. Bilindiği gibi bu türün mucidi ve üstadı on altıncı yüzyılın büyük Fransız yazarı Montaigne'dir.** Denemenin o günün koşullarında, o biçimde çıkışına şöyle bir göz atmak, bu türün bugün niye meyyit olduğunu biraz açıklar belki.

Montaigne Avrupa'da Rönesans'ta ortaya çıkan, Rönesans'ın getirdiği yeni bir hayat anlayışını ve dünya görüşünü temsil eden bir yazardı. Rönesans dediğimiz olay ise büyük toplumsal değişimlerin, yeni büyük yönelişlerin kültürel-ideolojik uzantısı, parçasıydı. Yeni bir sınıf doğuyordu; bu sınıf henüz siyasî iktidarını kurmamıştı ama, hayatın bütününü değiştirecek bir potansiyele sahipti. Yeni değerler getiriyordu. Eski hayat anlayışını değiştiriyordu. Bir yeni bilim kuruyordu.

Bütün bunların sonucunda yeni bir insan oluşmuştu. Montaigne, bu yeni insanın, ilk olgunlaşmış örneklerinden biriydi. Eski kültürü derinlemesine bilen bir insandı; yeniyi kavrıyor ve savunmasını üstleniyordu. Böylece Montaigne yeni kurulmakta olan toplumun kültürünün oluşmasına önemli katkılarda bulundu. Ondan daha genç olan Francis Bacon da İngiltere'nin önemli "denemeci"sidir. Ama Bacon, Montaigne'e oranla çok daha bilimsel'dir. O, sözkonusu yeni hayatın fikrî düzeyde haklı gösterilmesi ve olumlanması görevini omuzlamış gibidir. Montaigne'de ise önemli olan *bireydir.* Yenidünyanın yeni bireyinin, içinde varolduğu ahlâkî-manevî bütünleşmesini kendi kişisel hayatını merkez olarak anlatır ve sağlar. Bu yeni dünyadaki yeni bireyin, ölüm karşısında tavrı ne olacaktır? Yalan konusunda, korku konusunda, sevgi konusunda nasıl bir tutum takınacaktır? Yani hayatın her alanında birey kendini nasıl dile getirecek, kendini nasıl gerçekleştirecektir?.

Böylece Montaigne, Batı dünyasına yüzyıllarca egemen olacak, Batı dünyasının egemenliğini yayabildiği yerlerde de görülmemesi imkânsız izler bırakmış bir büyük ideolojinin ilk sözcülerinden biri olur. Burjuvazinin bireycilik anlayışıdır bu. Montaigne bu anlayışın, bu dünya görüşünün bütününü kucaklayamazdı elbette. Ama bir yazarın, yaşadığı hayat kesiti içinde başa çıkabileceği en geniş yaşantı alanını keşfetmiş, çağının insan aklı için anlaşılır kılmıştır Montaigne. Burada ilginç ve önemli bir nokta var. Montaigne bütün bu geniş alanı anlayabilmek ve anlatabilmek için tek bir ölçüt kullanıyor, tek bir yöntem izliyor: Kendini anlamak ve anlatmak. Bu, tarihte pek ender rastlanabilen, ender dönemlerde gerçekleşebilen bir uyum, bir "tekabül" durumudur. Bir insanın, yalnız kendini anlatarak, bütün bir dönemi ve onun da ilerisinin önemli bir kesimini anlalabilmesi, gerçekten olağanüstü bir şey.

Gene de, bazı ihtiyat payları bırakmak gerek. Montaigne'de aykırılıklar, gariplikler, güdüklükler hiç yok mu? Olmalı mutlaka; eserlerini bu açıdan değerlendirmeye yönelik bir araştırma herhalde bu tipten birçok özelliği de sergiler. Ama daha uzun vadeli bir perspektifte bakıldığında, şaşılacak bir uyum görüyoruz. İkinci bir nokta da şu olabilir. Montaigne elbette ki çağdaş veya kendinden sonra yaşayan herkesi her yanıyla temsil etmez. Ama bütün bu insanların Montaigne'e baktıklarında kendilerini görür gibi olmalarına yol açacak pek çok özellik vardır gene de.

Batı'da deneme türünün gitgide cılızlaşması da belki şu şimdiye kadar söylenenlerden çıkarsanacak (intikal) bir yargı ile açıklanabilir. Bireyci dünya görüşünün maddî temelleri bugün tamamen çökmemişse de, çöküşle sonuçlanması zorunlu bir sarsıntı dönemine girmiştir. İktisadî ve politik buhranların bilinçliliğe yansıyan sonuçları, Batı toplumlarında uyumlu birey bırakmamıştı. Montaigne'in genel temsilci karakterini yenileyecek bir temsilci bireyin varolması artık imkânsızdır. Üstelik, tarihî gelişmenin doğrultusu yönünde olumlu bir bireysellik imkânı da kalmamıştır. Batı'da birey, artık anti-bireydir; karşıdır, neye niçin olduğu bulanık kalsa da, "karşı" oluşu kesindir. Ayrıca, bunun doğal bir sonucu olarak, güdük, dertli, huysuz ve mutsuzdur. Bu ortamda deneme, bir anlaşma vasatı olmaktan çıkmıştır. Kim kime, neyi anlatacak? Anlatılacak şey, anlatmanın imkânsızlığı. Bu da tabiî deneme gibi bir tür değil, uyumsuzluğu kendi içinde sergileyebilecek bir roman yapısını (varoluşçu roman, anti-roman, yeni roman, hepsi bir bakıma bu aynı arayışın sonuçları) ya da buna benzer bir başka sanat dalının vasatını gerektiriyor.

Şimdi gelelim Türkiye'ye. Kapitalizm ve onun ideolojik üstyapısı olan bireycilik bizde çok farklı oluştu ve gelişti tabiî. Ama, "Cumhuriyet kültürü"nün oluşturulduğu yıllarda denemenin önemli bir edebî tür olması ilginçti. Önde gelen, özgün ürünler veren iki ad sayılabilir: Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu. Ama aşağı yukarı onlar gibi yazan daha pek çok kişi vardır bu dönemde. Öyle ki, başka türlü yazılması gereken türler, örneğin edebiyat eleştirileri, fikrî yazılar, bilimsel incelemeler de bu dönem boyunca deneme üslubu ve tonunun etkisini taşımışlardır.

Özellikle Ataç, Türk edebiyatında önemli bir ad; bir dönüm noktası. Ve edebiyatın toplumsal hayatın genelini etkileyebildiği ölçüde, toplumsal hayatımızda önemli bir temsilci. Enerjik, kavgacı, dava sahibi bir insan Ataç. Bir veya birden fazla toplumsal davaya sarılıyor, ama alabildiğine kişisel. Düşüncelerini oluşturma biçimi de, düşüncelerini eyleme dökme konusunda davranış biçimi de tamamen bireyci. Ama o da pek çok şeyleri temsil ediyor, kendi bireyliğini aşan birçok davanın sözcüsü olabiliyor. En önemlisi, o da, bir ölçüde, düşüncelerinin dışında, edebiyatımızda yarattığı üslubun ötesinde, bir insan tipini, kendisinin

temsilcisi olduğu bir tipi toplumsal hayata yerleştiriyor. Savunduğu dil anlayışıyla, kurmaya çalıştığı yeni beğeni anlayışıyla, yerleştirmeye çalıştığı bize göre yeni ahlâkî tutum ve değerlerle, içinde yer aldığı tarihî sürecin kültürel uzantısında hem kurucu hem temsilci olarak bir işlevi yerine getiriyor. Ataç'ın bu çabasına bugün en fazla sahip çıkılması gereken, ama temsilcilik özelliğinin de belki en zayıf kaldığı, demokratik tutumudur.

(Ataç'a "demokrat" demenin geçerliliğini bir daha düşündüm. Galiba Batılı anlamda değil, Türkiye bağlanımda söylenebilir bu. Yoksa yeni bir dil ve yeni bir kültür oluşturma konusundaki inançlarıyla tam bir "Jakoben"dir.)

Bu temsilciliği zayıf kalıyor, çünkü Cumhuriyet aydını demokrat değil. Batı'da olduğu gibi, burjuva demokratik devrimi süreci içinde değil, anti-demokratik burjuva devrimi sürecinde yetişmiş çünkü. Bu yüzden Ataç'ın demokratik tavrı daha da değerli.

Montaigne'de bulduğumuz temsilci karakter, Ataç'da aynı boyutlara ulaşmaz. Öte yandan, Ataç'ın süresi de daha kısadır. Montaigne'in yaşadığı çağdan, radikal olarak yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkışına kadar çok zaman geçti. Ataç ise gecikmiş bir burjuva devriminin yarattığı bir aydın olduğu için, antitezi, dünya çapında, kendinden önce vardı. Bu nedenle Ataç, bir temsilci olduğu oranda, bir çelişkiler yansıtıcısıdır da. Çünkü o, Batı burjuva dünyasının kendi çerçevesi içindeki en ileri fikirleri severek yetişmişti, bunları kendi ortamında bulamıyordu. Genel-geçer bir şekilde Osmanlılık diye özetlediği bütün bir sistemle, bir Don Kişot gibi görünme pahasına da olsa, savaşmaya hazırdı. Ama yandaşı olması gerekenlerin cilâlarının altında aynı Osmanlı yapışım görünce umutsuzluğa kapılıyordu.

Gene de, deneme türünün taşıyıcısı olabileceği bir fikir alışverişi, bir yeni ortak kültür oluşturma çabası, Ataç zamanında mümkündü. Şimdi öyle görünmüyor.

Bir kere, yenidünya görüşü kültürel düzeyde baskın. Ötekiler, buna karşı oluşlarıyla belirleniyorlar. O zaman da bir yazarın asgarî temeli olan demokratik tavrından uzaklaşıyorlar. Yetenek gericilikle uzlaşmıyor. Gericilik bir kere yerleştikten sonra, deneme mi yazmış, şiir mi yazmış, önemli değil. Çünkü zaten yazılanın insani bir değeri kalmıyor.

Sosyalizm, Türkiye'de deneme türüne yüz vermedi. Çünkü onun oluşma koşullanna uygun değildi bu. Polemik ve inceleme son dönemde ön plana çıktı. İnceleme, bireysel ses tonundan yapısı gereği uzaktı; polemik ise, bireysel bir yanı olsa bile, ancak bireysel bir öfkeyi ileten, başka duygulara ve tavırlara yer bırakmayan bir tür.

Sosyalist düzenin üstyapısı bireyci olamayacağı için, bireyin kendini anlattığı deneme türünün de sosyalizmle bağdaşmayacağı düşünülebilir. Ben bu fikirde değilim. Denemenin değişik bir biçimi sosyalist dünya görüşüyle de yazılabilir, hattâ yazılmasında fayda vardır diyorum.

Çünkü sosyalizm de yeni bir dünyanın yaratılması demek. Bunun iktisadı var, politikası var, teorisi, ideolojisi de var. Ama önemli bir sorun da, bu İktisadî düzen ve politik ortamda (ya da daha oraya geçilmezden önce) genel çizgileri bu teoriye göre çizilmiş bir geniş hayat içerisinde, gündelik hayatı yaşama konusu. **Montaigne'in konuları daha geçerli: ölüm, sevgi, kahramanlık, korku, arkadaşlık vb. Yani, genel teorik doğrularla gündelik yaşamanın gerekleri arasındaki bağlantıların kurulması deneme türünün yeni bir biçimde canlandırılmasıyla sağlanabilir.**

Özellikle Türkiye'de böyle bir şey yararlı olur gibi geliyor bana. **Çünkü biz Türkiyeli sosyalistler, neredeyse, konuşmaktan çok kavga etmeye alışkınız.** Bunun çeşitli nedenleri

var; örneğin burjuvaziye karşı tavizsiz olma gereği, dobra dobra konuşmanın erdemine inancımız, tam oturmamış bir devrimci kişiliğiyle birleştiğinde, kendi aramızda da gereksiz yere haşin, kırıcı bir davranış biçimi yaratıyor. Ayrıca, sosyalizm Türkiye'de henüz oldukça genç sayılır. Kendisi de, temsilcileri de genç. Dolayısıyla, zamanla gelenekle pekişecek, yerine oturacak pek çok şey şimdilik soyut veya olgunlaşmamış. Devrimci yiğit olmalı, örneğin, bu bir doğru. Ama yiğitlik nedir aslında, hangi koşullarda nasıl biçimlenir, bunlar yeterli deneylerden, yaşantılardan geçerek kesinleşmemiş.

Bir sosyalist genellikle bilinçlenmeye başlar başlamaz "küçük burjuva alışkanlıkları" dediğimiz birtakım şeylerden "arınma" çabasına giriyor. Ama çokluk soyut kavramlar ekseninde bu çaba. Bir adam, bakıyorsunuz, "özeleştiri yapmalıyız" diye ter ter tepiniyor; "haydi yapalım" diyorsunuz, bu sefer kendisine hiç toz kondurmuyor.

Aslında bunlar hepsi, sözünü ettiğim "sosyalist deneme"nin konuları. Onun için şimdilik girmeyelim bu ayrıntılara. Daha çok genel özelliği üzerinde duralım.

Sosyalist denemenin, Montaigne tarzına göre bir önemli farkı olur; sosyalist hayat tarzının, burjuva hayat tarzından farklı yanlarından ötürü. Burada yöntem ve ölçüt insanın kendisi, kendi bireyselliği olmaz artık. **"Ben böyleyim" ya da "ben böyle düşünüyorum"** denmez. Başvuracağımız kaynak, "ben" değil genel teoridir. Ama deneme, teoriden başlayarak "ben" değil de "biz" demek gereken devrimci bireylerin gündelik yaşama sorunlarına yönelir.

Bu, öyle sanıyorum ki, şimdiye kadar alışkın olmadığımız bir konuşma tonunu getirebilir. Teorik yazı çerçevesine girmeyen konular, genellikle yazıya da geçmiyor. Konuşurken hepimiz bunların sözünü ediyoruz, ama yazmıyoruz. Oysa, teorik" olmasa da yazılmayı hak edecek önemde konular bunlar. Şu içinde bulunduğumuz dönemde özellikle önemli sanıyorum. Çünkü geçirdiğimiz 12 Mart dönemi, soyut devrimciliği kendi sınırlarına vardırdı ve kendi uçurumuyla yüz yüze getirdi. Bunu izlemesi gereken iç-hesaplaşma yalnız teorik düzeyde kalamaz. Falanca fikir yanlış olduğu için çıkmaza götürdü. Ama onu benimseyenler niçin benimsediler, niçin o şekilde savundular? Niçin insanlar hâlâ kelebek misali görüşten görüşe uçup konuyor? Bunları da ciddiyetle tartışmamız gerekir sanıyorum, işte deneme türü, yenileştirildiğinde, böyle tartışmaların elverişli aracı olabilir.

Birikim, Sayı: 5, Temmuz 1975

DİRAYETLİ DEVLET ADAMLARI

Osmanlı Devleti'nin yükselmesinin sona ermesiyle başlayanuzun dönemin ne tür çalkantılarla geçtiğini hep biliriz. Kendini durmadan tekrarlayan ve bir türlü yeni bir senteze varamayan sonsuz bir didişme dönemidir bu. İşte bu kargaşalık içinde, "dirayetli Osmanlı devlet adamları" da birbirini izlemiştir. Bu "dirayet" kavramını saygıdeğer tarihçi ***İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan alıyorum. Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi'***nin üçüncü cildinde, örneğin Köprülü Mehmet Paşa bu sıfata hak kazanan bir devlet adamı olarak tanıtılır. Köprülü Paşa sadarete geldiğinde devletin düzeni bozulmuştur, ortada ipe sapa gelmez bir baldırıçıplak alayı anarşi yaratmaktadır. **Uzunçarşılı, Paşa'nın "dirayet"ine kanıt olarak, işe başlar başlamaz beş bin kadar adamı kestirdiğini anlatır.** Anlaşılıyor ki "radikal" bir tutumu varmış Köprülü Mehmet Paşa'nın: "Radikal", çünkü sorunu kökünden kesiyor. Osmanlı Devleti birçok sorununun yanı sıra, nüfus fazlalığından da şikâyetçi olmalı bu dönemlerinde. Nüfus fazla olunca mal yetmiyor. Böyle bir durumda fazla nüfusu yok etmek gerçekten radikal bir çare.

Uzunçarşılı'nın bir başka "dirayetli devlet adamı" örneği de ünlü Kuyucu Murat Paşa'dır. Bu Paşa da lakabını, baş-düşmanı olan Celalileri doğrayıp kuyulara doldurmasından alır. Osmanlı tarihçisi Uzunçarşılı, Osmanlı reformcusu Murat Paşa hakkında latif bir anekdot anlatır. Paşa bir gün yine Celalileri basmış, dağıtmış, doğramış. Savaş yerinde **Osmanlı ordusu dinlenirken, Paşa'nın yanına on üç yaşlarında bir oğlan çocuğu getirmişler.** Sorgu sual sonunda anlaşılmış ki çocuk, Celalilerden olan bir saz şairinin oğluymuş, onun atının terkisinde dolaşırmış Celalilerle birlikle. Bu son savaşta, şair babası da ölüp gitmiş. Hikâyeyi öğrenen Murat Paşa, adamlarına dönüp çocuğu idam etmelerini söylemiş. Koskoca Kuyucu Murat Paşa'nm tecrübeli cellatları bile karşı çıkmışlar bu emre, **"şuncacık çocuktan ne istersin, Paşa?"** demişler. Bakmış ki cellatlardan hayır yok, devletli Paşa kendi sıvanmış, yayın kirişiyle dere kenarımla boğmuş çocuğu. İşini bitirince de, hazır bulunanlara, unutulmayacak bir devlet adamlığı dersi vermiş. Bu çocuk, demmiş, daha bu yaşında neler görmüş, öğrenmiş. Büyürse devletin başına azılı belâ kesilir. Onun için şimdiden hesabını görmeli.

Bu anekdotu hayranlıkla nakleder Uzunçarşılı ve özlem le, böyle "dirayetli devlet adamları" zamanında düzenin sağlam durduğunu, dirayet azaldıkça düzenin bozulduğunu söyler.

İnsan hayran kalıyor böyle dirayete, devlet adamlığı geleneğimizin bu kudretli köklerine. Neredeyse, **"Allah başımızdan eksik etmesin böyle devlet adamlarını" diyeceğini de, düşünüyoruz, gereksiz bir dua bu. Çünkü zaten hiçbir zaman eksik olmamışlar.**

Demokrat, 26 Şubat 1980

TEMİZ HAVA

Türkiye halkı, temiz havaya düşkündür. Bir yerin iyiliğini anlatmak için yerleşmiş deyim "havası suyu güzel" bile bu düşkünlüğün bir göstergesidir. Fakat modern çağda bu "güzel hava", bir yeri çekici kılacak başka özelliklerle bir arada gitmez oldu. İnsanlar bir yeri havası için beğenmeyi pek düşünemiyor şimdi -O yer bir "sanatoryum" olmadıkça, örneğin; bir zamanlar otobüs gibi bir yerde şöyle bir konuşma duyabilirdiniz: **"Yahu, görüşmeyeli nerede oturuyorsun?" "Göztepe'de." "Bağdat Caddesi'nde mi?" "Yok, Yukarı Göztepe'de."** Burada kısa bir sessizlik olur, sonra Yukarı Göztepe'de oturan, **"Havası güzel. Aşağı Göztepe gibi basık değil,"** yollu bir şey mırıldanır. Öbürü de, inanmamış bir tonla **"Hmmm"** filan eder, konu değişir. Aslında havanın iyiliğinden şüphe yoktur da, Bağdat Caddesi dururken iyi havalı yerde oturmak, hayatta hava almanın başka bir çeşididir. Şimdi tabii lükslük bakımından Göztepe'nin aşağısıyla yukarısı arasında eskisi kadar fark kalmadı; aynı zamanda Yukarı Göztepe'nin havası da bozuldu.

Bu iyi hava merakı, eski İstanbul'dan yeni İstanbul'a geçerken yerleşme tarzını da etkilemiş gibidir. Hava kültürü sağlam olan eski İstanbullu, "basık" bulduğu yerlere iltifat etmemiş, dolayısıyla bunlar eski dönemde pek fazla meskun olmamış. Bebek veya Moda gibi yerleri sayabilirsiniz "basık" havalılar arasında. Dolayısıyla da, şehrin daha sonraki yerleşme ve yayılma dönemlerinde buralar boş bulunmuş ve /enginler tarafından acele doldurulmuş. Onun için buralar görece yeni ve başından beri zengin binalarla doludur. Paşabahçe de bir başka "basık" havalı yer sayılabilir, fakat konumu yüzünden orayı zenginler değil, işçiler doldurmuş.

Eski eğlenceler de böyle masumdu**. Çamlıca'ya** çıkılır, **"bir hava alıp"** dönülürdü; ya da Hünkar'a gidilir, "bir su içip" geri gelinirdi. Şimdi kimseyi ayağa kaldıramazsınız böyle hava

için, su için (Benim bu denemeler zaten “hava civanın diyalektiğini” araştırdığı için hava “sorunu” amaca uygun).

Fakat bizim **“hava kültürü”nde, “içmekân” ile “ dışmekân”** arasında oldukça kesin bir ayrım vardır sanki. Kapalı yete girdi mi insanlar, en korktukları şey hava olur. **Başka ulusal kültürlerle kıyasladığınız zaman epey çarpıcı biçimde görüyorsunuz bunu. Örneğin İngilizler. Dünyanın bir hayli soğuk bir köşesinde oturdukları halde, ev içinde temiz havaya bayılırlar. Bir odaya ayak basan İngiliz ilk iş ne 'yapar? Daha önce başkasının kapadığı bir pencere varsa onu açar. Ya bir odaya ilk ayak basan bir Türk? Bir başkasının kazara açtığı bir pencere varsa onu kapar.**

Bu durum çoğu özel evde de, çoğu kamusal yerde de görülür. Dumanlı kahveler, meyhaneler vb. Cam açmaktansa, dumanaltı olmak tercih edilir. Ama benim bildiğim en belirgin örnek, şehirlerarası otobüsler. Havanın çok soğuk olmadığı zamanda bile otobüste (veya trende) cam açmaya kalkışırsanız, cinayete teşebbüs etmişsiniz gibi bakarlar, Israr ederseniz ciddi kavga çıkar. Oysa felakettir içerinin “hava”sı. Sıcaktır, dumanlıdır, kokuludur. Çeşitli kokular karışır birbirine. Sigara kokusu, ter kokusu, uykulu beden kokusu, ikide bir serpilen kolonyanın bayatlamış kokusu, belki parfüm ya da hacıyağı kokusu. **Ama görece özerkliklerini koruyan bütün bu kokular karmaşıklığı içinde hegemonik güç hemen hemen her zaman, ayak kokusudur.** Gene de, cam açmaya izin verilmez. Hele geceyse, kokular karmaşasının narkotik etkisi altında dalar gider herkes.

Şehirleşmemizin niteliği ve bunun sonuçları, örneğin Ankara’nın “hava”sı, böyle bir ayrımı kaçınılmaz hale getirdi. İçerde yalnız sıcağı değil, havanın temizliğini korumak için de zinhar pencere açmayacaksınız. “Havanın suyun güzelliği” bozuldukça, sudan sonra havayı da parayla aldığımız günler gelebilir**. “Olmaya devlet Ankara’da bir temiz hava gibi”.** Böylece, gide gide, nükte yeteneğimizin ince ürünlerinden olan **“hava parası”** lafı da başka düzeyde bir gerçeklik haline gelir mi gelir.

Demokrat, 4 *Nisan 1980*

TEMİZ" VE "SIHHİ" AYRIMI

Aslında “temizlik” de ideolojik bir kavram. İki ayrı kültürden iki insan o kadar farklı şeyler anlayabiliyor ki temizlikten. Demek ki “temiz” kavramının içeriğini de son analizde kültür belirliyor. Neleri yaptığı zaman insan kendini temizlenmiş sayıyor (ya da evini, kentini vb. temiz sayıyor); toplumdan topluma değişen bir şey bu.

Ortada temel bir ihtiyaç var şüphesiz. Bu ihtiyaç kendisi ortak. Hayatın devam edebilmesi için asgari bir temizlik, kültürden önce biyolojik olarak zorunlu. Bunu hayvanlar İnle yapıyor, hem kendilerini hem de yuvalarını sık sık temizliyorlar. İnsanlar da bunu yapıyor, ama nasıl yapacaklarını kültürleri belirliyor.

Bizim için bir ulusal gurur konusudur, Avrupa’da pislikten geçilmezken bizim kanalizasyonlarımız, hamamlarımız, hattâ tuvaletlerimiz olması. Başka konularda daha şüpheciyi indir bu ulusal üstünlüklerimiz hakkında, ama temizlik konusunda övünmekte sonuna kadar haklıyız sanıyorum, Gerçekten, Ortaçağda Parislilerin lağımları sokağın iki yanında akar, dışkılarını oturağa yapıp pencereden aşağı savururlarmış. Taht misali oturağına oturup nazırlarım huzura kabul eden haşmetli Ondördüncü Louis de bir başka harika.

Yıkanmak da zormuş. Öyle ki çok kötü koktukları için parfümü icat etmişler. Tabii şimdi bu durum biraz tersine dönmüş gibi görünüyor. Dünyanın bizim tarafımızda rastladığınız tuvaletlerin durumu tek başına yeterli örnek. Gene de, imkân meselesi bu. Su azlığı, tesisat yetersizliği vb. Yani son analizde yoksulluğa bağlanacak şeyler.

Batı'nın bugünkü "temizlik" kavramının anlamı, aslında "sıhhi"dir. Çünkü temizlik orada bilim süzgecinden geçirilmiş bir kavramdır (daha doğrusu, bilim ideolojisinin süzgecinden). Dolayısıyla, temizliği yok eden şey, yani "pislik", analitik bir biçimde kendi kurucu öğelerine indirgenmiştir, Böylece, pisliğin ampirik tanımı epey zayıflamıştır (en azından, bizdeki tanıma göre). Örneğin mikrop gibi, pisliğin gözle görünmeyen bir sonucu, ampirik varlığından daha fazla önem kazanmıştır, işte bu anlamda "sıhhi"leşmiştir "temizlik" kavramı. Bir yeri mikroptan arındıracak tedbirleri almakla o yeri temizlemek, özdeş olmuştur. Deterjanın temizleyici hassasına bir kez inanmıştır. Deterjanı kullandıktan sonra geri kalanına hiç aldırış etmez Batılı.

Batı'da insan temizliği, temizlik öğesi sayılan şeylerle, yani su, sabun gibi nesnelerle mümkün olduğu kadar sık rastlaşmak gibi bir anlam taşır. Kendini temiz sayan Avrupalı, günde bir kez olsun suyun içine girer. Ama banyo küvetindeki suya kendi kirini geçirdiğini, dolayısıyla üzerinden su akıtıp bundan iyice kurtulması gerektiğini nedense düşünmez. Öyle ki, kadının çıktığı suya arkadan kocasının girip yıkanması (ladies first) bile olağan ahvaldendir. Musluğun deliğini kapatır, o suyu yüzlerine çarpa çarpa yıkanırlar,' Akar suyun faziletini genel olarak öğrenmemiştir Batı toplumu (Bunlarda, bizde de başka konularda olduğu gibi, ekonomik etmenler, tasarruf zorunluğu vb. elbette vardır). Daha neler yaparlar. Bir gün mutfağın yerine biraz su döktüm; iyiliksever bir arkadaş hemen bulaşık süngerini alıp sildi yeri. Bir başkası, bulaşık yıkadığımı bildiği küvette ayağını yıkadı. Her semtte bulunan otomatik çamaşır makinalarında, çoraplarıyla sofra örtülerini bir arada yıkarlar.

Şimdi temizlik midir bu?

Değildir, pisliktir diyemeyeceğim. Baştan "teorik tavır aldım" çünkü. Temizlik ideolojik olarak belirlenir, son analizde, belirli bir kültürel yapı içinde, temizlik etkisi yaptığı| mı inanılan işlemleri yerine getirmektir dedim. Bu sanırım, doğru da, Batı'nın temizliğini, ne kadar "sıhhi" olursa olsun içime sindiremiyorum.

Sanırım iki kültürün de birbirinden alacakları var. Biz belki suya daha sık girmeliyiz; onlar suya girince ne yapmak istediğini daha iyi öğrenmeli. Biz temizliğimizi daha sıhhi, onlar sıhhiliklerini daha temiz yapmalılar. **O zaman, belki ideolojik "temizlik" yerine"teorik/bilimsel" temizlik mümkün olur.**

Demokrat, 11 Nisan 1980

KIRITMAK

Bir zamanlar seksapelin [Cinsel cazibe, cinsel çekicilik] birinci koşulu, kırıtmasını bilmekti. Genişletilmiş bir anlamda kullanırsanız "kırıtma" sözünü, bugün de öyle sayılır. Ama doğru hatırlıyorsam, bizim kuşağın çocukluk yıllarına kadar, kırıtmak, öncelikle, belli bir biçimde yürümekti. Yürürken bedenin belirli bir duruşu olurdu, bu duruş, kalçaların belirli bir salınışıyla, dozuna göre, bazan da sallanışıyla, bir uyum içinde olmalıydı. Mayk Hammer'in sekreteri Velda, Mayk'ın odasından içeri "kalçalarını çalkalayarak" girer, sonra gene

"kalçalarını çalkalayarak" çıkardı. O lafı okudunuz mu, bu eylemin hayatınızda bildiğiniz en alımlı biçimine tercüme eder, öylece düşünürdünüz Velda'yı.

Türlüsü vardı kırıtmanın, bayrak sallarcasına göz çıkaranı, çok ince ve "feminen" olanı, adeta hiç kırıtmıyormuş gibi yapılanı. Şimdi nasıl bir kadın kendine uzun saçı, öteki kısayı, biri meçi, öbürü kızılı yakışmıyorsa, kimi spor kılıkla, kimi klasikle daha alımlı oluyorsa, o zaman da herkes kendi "heyeti umumiyesi"ne uygun bir kırıtma stili seçerdi. Şimdiyse, eskisi gibi kırıtmaz oldu kadınlar. **En azından, o günün anlamında, yürüyüşün salınışı anlamında kırıtmaz oldular. Şimdilerde kadının kadınlığını ortaya koyuşu öyleme zenginleşti ki, eskinin kırıtması bu zenginlik içinde boğulup yok oldu sanki. Neden acaba?**

Tüketim ekonomisi gelişti. Çağdaş burjuva toplumunda kadının kendini erkeğe beğendirme zorunluğu değişmedi, üstelik, beğendirmenin araçları bollaştı. Aynı zamanda, cinsellik, modern toplumun ana boşalım kanalı olarak önemini artırdı. Bu durumda, kadın güzelliği üstüne çalışan şirketler cinselliğin tartışılmaz alanı olan kadın vücudunu parsellediler, her biri kendine seçtiği parseli daha çekici yapmak üzere icat üstüne icat çıkardı. **Ama sorun sadece şampuanlar, kozmetikler, giyimlerden de ibaret değil; bütün bu buluşların tüketiciye, en seksapelli kullanım biçimleriyle sunulması**; hayatta yapılabilecek her jest belli bir form veriyor. Saçların filanca şampuanla yıkanması gerektiğini anlatan reklamda, saçın çekici görünmek için nasıl kullanılması gerektiği de gösteriliyor. Ama iş buraya gelince reklamlarda yalnız kadın güzelliği araçlarının sunuluşuyla yetinilmiyor zaten. Bugün artık her nesnenin reklamında en geçerli öge kadının kendisi. Onun için elektrikli süpürge reklamı da yapılsa, bir kadın görüntüsü çıkıyor Karşınıza. Ve hem elektrikli süpürge kullanıp hem de seksapeli olan bir kadın halinde. Koka kola içirmek istiyorsanız, gene kadınla yapacaksınız reklamını. Dolayısıyla, bir kadın için seksapelli koka kola içmenin resmini de çizmek gerekiyor ekranda. Hele sabun, banyo yapan kadından ayrılmaz hale geldi.

Bu gelişme yalnız tüketim ekonomisiyle açıklanamaz herhalde. Birkaç şeyin üstüste gelmesi sözkonusu. Hayatın kendisi ve kadının hayata katılma biçimi, özde değil ama bazı önemli bakımlardan değişti.

Eski tarz kırıtma, eski hayat tarzının bir sonucuydu. Kadının kendini gösterebilme alanlarının sınırlılığından doğuyordu cinsel önemi. Bizim toplumda olsun, Batı'da olsun, erkekle kadınların karşılaşma zeminlerinin görece sınırlılığı, kadının kendisine uzaktan bakılan bir nesne olarak, çekiciliğin bu mesafeye göre ayarlamasını gerektiriyordu.

Eskinin bu ipte oynayan kadını sokağa bir başka türlü çıkardı zaten. Gezmek için, alışveriş için (patates almaya değil elbette, çanta almaya, papuç almaya), buna benzer şeyler için ortalıkta görünürdü. Şimdi ise kadınların da sokakta işi var. İşi olan insan, yürüyüş temposunu da değiştirmek zorunda. Ve eski günlerin kırıtması bu yeni yürüyüş hızına uymuyor.

Eskiden kadınların yaşadıkları hayatlar da değişikti. Şıklaşmak, süslenmek, belirli zamanlarda olurdu. Gerisinde toplumdan kopuk ve aileye gömük bir biçimde iş yapılırdı. Evinde iş yapan kadın, topluma çıktığı zamanlara hiç benzemeyen bir biçimde süflileşebilirdi. Özellikle evli kadın. Ailenin aile olarak kalıcılığı varsayılmıştı çünkü. Şimdiyse bu da gitgide değişiyor. Kadınlar, kendileri bu şekilde domestikleşmek (Evcilleşmek) istemiyor. İnsanlar arası çağdaş ilişkiler de "kendini bırakmış" kadın tipine fırsat tanımıyor. Dolayısıyla kırıtmak gibi uzaktan hitap eden sınırlı çekicilikler yerine, yaşanan her an çekici olma zorunluğu geliyor.

Reklamların sundukları, bunlarla çakıştıkları için ve o oranda güçlü. Ama bir hayli güçlü. Dikkat ederseniz, görsel araçların kullanılması, kadın çekiciliğinin enstantanelerde [bir anlık; ansızın] yoğunlaşmasına katkıda bulunuyor. Sokakta yürümekten çok bir duruş, bir oturuş, bir baş hareketi, bir dönüş. Belki yalnız reklam etkisi değil, ilişkilerin daha çok yakın mesafelerde kurulmasının bir sonucu bu.

Ama kaçınılmaz bir biçimde, olay, tiyatrolaşıyor. Bugün bize çok komik görünen eski zaman kırıtması bayağı masum bir davranış şimdiki bütünsel rol yapma zorunluğu yanında. Üstelik, yalnız rol yapmakla da bitmiyor bu tiyatro kostümüyle dekoruyla, nerdeyse ses "efektleri" ile bir arada yaşanması gereken bir şey.

Demokrat, 20 Ocak 1980

Kaynak: Murat BELGE, Tarihten Güncelliğe, 1. Baskı 1997, İstanbul

YUSUFCUK – Aşk'ın Hakikatlerini Beyan Eden Nesirler / Sâmiha AYVERDİ

Devletlim! evvelâ karşıma şu kâinat kitabını açtın ve :

— Oku! dedin.

Ben, acemi fakat çalışkan bir talebe gibi, onu kelime kelime hecelemeğe başladım. Dostlarım buna şahiddir. Bir kır çiçeğinde, bir çiğ tanesinde, bir incecik su şırıltısında, zevkte, tebessümde hep senin parmak izlerini görerek hızlı hızlı okuyor ve yanındakilere söylüyordum.

Fakat bunlara, bu güzelliklere doymadan sahifeler karşımda dönüyor, bütün telâşıma rağmen, zahmette, meşakkatte, gözyaşında iztırabda gene senin dehâna ve hünerine şahid oluyordum. İşte böylece de gece demiyor, gündüz demiyor, önüme ne gelirse okuyor, okuyordum.

Nihayet yorgunluğuma acımış miydin, neydi? karşıma gelip bana dedin ki:

— Kâinat kitabını okumak uzun sürer; kendi kitabım oku!.

Bu, o büyük kitabın hülâsası idi; onda da güzelliklerden çirkinliklerden, zevklerden ye acılardan izler, eserler, görünüşler vardı. Belki hakikaten bu, ötekinden küçüktü; ancak kâinat kitabına sığmayan büyüklükler buna sığmıştı.

Şaşırmıştım Ben bunu, bu karmakarışık, sökülmez, ezberlenmez çetin kitabı nasıl okurum, diye düşünürken, gene karşıma geldin ve bana:

— **Kendi kitabını okumak uzun sürer, beni oku!** dedin.

— Seni mi, devletlim? Acaba bu cihanda seni okumuş kim vardır ki ben bu bahtiyarların arasında sayılayım? Benden bir olmazı istemekle, beyhude didinip tebah [Mahvolmuş. Yıkılmış. Fesada giriftar olmuş. Bozuk.] olduğumu mu istiyorsun? diye haykırdım..

O zaman tekrar yanıma geldin. Hayır, hayır., yanıma gelmek te ne demek? Gözüm oldun, dilim öldün, tenimdeki canım oldun ve bunları, benim yerime kendin okudun.

AAA

Koruluğun başbaşa, düşünceli ve dilsiz ağaçlan arasında her zaman bir kız dolaşır. Yeni sürmüş bir dal gibi incecik vücudunu vakit vakit buraya atan, bilinmez hangi yürek dağıdır. Rüzgârlı havalarda kendi gönlü gibi karmakarışık olan ağaçlar, durgun geceler bir meşveret fısıltısı ile, sanki onunla içten içe konuşurlar.

Kız, koruluğun kuşlarından da hoşlanır. Daldan dala akan bu tatlı dilli hayvancıkları tutup kafese koymak hevesine kapıcığı çok olur. Lâkin kızcağız henüz bilmez ki, başıboş ağaçlıkların malı olan bu başıboş duşlar tutulup yakalansa, artık onlardan ne ses, ne de neşe beklenebilir.

Kızcağız gene bilmez ki, bu ele avuca gelmez kuşlar gibi, kelimelerin, sözlerin zincirine bağlanmış hisler de, onları böylece tutup yakaladığımız zaman bize küser, gücenir ve bütün kudretlerini kaybederler. İşte bu yüzden o, vakit vakit yakalamak istediği kuşlar gibi, ele dile

gelmeyen hislerini de tutup bir kâğıdın üstüne sıralayarak, gece penceresinin altına gelen sevgilisine uzatır. Lâkin kız, gönlü boşluğunda uçuşup öterken o kadar ateşli o kadar canlı olan duygularını bir kâğıda bağladığı zaman asla beğenmez. Onlar, içini yakan ateşin yananda buz gibi soğuk, cansız ve ifadesizdir.

Kız, yazdıklarını okuyup beğenmedikçe dertlenir, üzülür amma gene de bunları bazı geceler, penceresine uzanan ele vermekten kurtulamaz. Ancak o tek teselliyi, böyle bezgin, gözü yaşlı olduğu geceler, penceresini açarak korunun en vahşî, en mahzun ve melâlli kuşunun ötüşünü dinlemekte bulur:

— Yusufcuk, Yusufcuk!

Bu derin, bu garip ve iç ezici ses, sanki gönlünün dağa taşa çarpıp geri dönen feryadıdır. Yahut kendi gönlü bir dala sıçramış ta oradan haykırmaktadır.

Kuş, uzak, tasalı ve yorgun sesini ayını yürek ezici gariplikle tekrarlarken, artık genç kız bunun tamamen kendi gönlünün gizlice uzaklara kaçıp feryad edişi olduğuna inanır. Düşüncesinin böyle dumanlanıp bir hayal ikliminde dolaşması da boşuna değildir. O, hakikaten bu kuşun sesini, kendi yüreğinin kabına sığmayan feryadı zanneder; çünkü sevdiği delikanlının adı Yusuf'tur.

AAA

"Niçin niçin" yazıyorum?

Tepsisinin içine nisan yağmuru toplayan bir çocuk gibi, bu akıp giden selin altına neden ben de testimi koyuyorum?

Bahusus bu zavallı kaba bir tekme vurup kırmak istediğim halde, elimi ayağımı tutan da kim?

Söyle, bari ona su boşaltanın kim olduğunu söyle!

Bilirim, her zaman ben sorucuyum, sen de susucusun. Hakkın var. Bu bitip yetmez sorguların karşılığı söz olamaz ki.. Zaten hangi kelâm, hangi sırrın düğümünü çözmüştür ?

Neden acaba bunu bilirim de gene de sorar, sorarım?

Gecenin sisleri çimenlerin kulağına çiğ tanelerinden küpelerini takarken, nasıl onlar bu bezentilere karşı koyamıyorlarsa, ben de her gecenin seherinde yüreğimin her bir telini bir sorgu damlacığının aşağı çektiğini görürüm. Nasıl bu dizi dizi mücevherleri, bahçenin çiçeklerini devşirir gibi toplamak kabil değilse, benim de sorgularım tanelerini, bir cevabın beceriksiz eli derleyip hal edemez.

İnan bana, şebnem, kendisini bir anda kurutacak güneşi beklediği gibi, ben de içimin esrar taneciklerini silip yok edecek o zuhurun teşnesiyim. [Susamış. * Mc: İstekli, çok arzulayan, heveskâr.]

AAA

Bugün hep benden kaçtın; seni görmek için arkandan koştukça, bilmem nerelere, hangi dağların bayırların ardına saklandın ki hiç bir tarafta bulamadım.

Akşam, dizi dizi bulutlarını ufukta topladığı, güneş, görünmez fırçasile ağaçların tepelerine dile gelmez renklerinden sürdüğü zaman, ben de bir kayanın üstüne oturdum Koşmaktan,

didinip çırpınmaktan takati kesilmiş vücudumu dinlendirmeğe O kadar muhtaçtım ki.. Artık seni bulmaktan da ümidim kalmamıştı...

O zaman, boşa çıkmış mücadeleler, işe yaramaz didinmelerden sonra evine dönen yorgun, bir adam gibi, ben de içime, kendime döndüm.

Döndüm. Hayretle ve dehşetle gördüm ki sen oradasın. Dağ bayır arayıp bulamadığım sen, oradasın. Biraz muğber biraz tutuk ve sitemli, yüzüme bakıyor ve diyorsun ki :

— Bütün dünyadan gizlenmiş olabilirim; fakat senden de mi saklanacaktım en yakınını koyup beni ıraklarda aradın?

AAA

Yoldaşım inan bana ki sana içimi göstermek istemiyorum.

Eğer boş bulunup bazı bazı bu işi yapıyorsam, gene inan ki, tek penceresinde ışık olan bir ev gibi, esrar karanlıklarının ortasındaki bu tek ışık damlası, gönlüm çatısının ancak bir köşeciğini aydınlatır.

Eğer gene boş bulunup sana bir selâm, bir söz armağanı gönderiyorsam, bu selâmın, bu haberin, suya aksini bırakmış bir ağacın hikâyesinden hiç farkı yoktur. Nasıl o akiste ağacın her çizgisi mevcud, fakat ruhu gaibse, benim de sana gösterdiğim lafz ve haberde, içimin ancak bir gölgesinden, bir resminden başka şey yoktur. .

Ama ağacı, gölgesini suya saldığı için nasıl ayıplamıyorsan, beni de, sana ister istemez, içimden haberler verdiğim için hoş gör; kınama!

AAA

Maziyi eteğinden tutup çekmek istiyorum. Gelse, bütün sırları, bütün cazibesi, bütün ihtişamı ve tarihinin sergüzeştler dolu dili ile geri gelse..

Fakat o, kapı eşiğinde oturduğu için «iftiraya uğrayacaksın» diye korkutulan bir çocuk gibi, yanma kendisini ürküten bir ayak sesinin yaklaştığını duyunca, hayatın, geçmiş zamana açılan kapısından fırlayıp kalkıyor ve kaçmak istiyor. Lâkin onu eteğinden tutup kendime doğru sürüklediğim zaman da, isteksiz bir itaatla geri geri geliyor ve geçmiş günler, ay ışığında ince çizgileri silinmiş eşyalar gibi, hayalî bir vuzuhla [açıklık, açık ve anlaşılır şekilde olmak, netlik, aydınlık] önümde açılıyor.

Amma geri geri gelen bu mazi, ne yazık ki, süt çocuğu olduğum zamanlardan bugüne kadar olan bir geçmişin levhası. Hâlbuki hayat şeridinin başsız devamı, bu kısacık ömür parçasından ne kadar uzak, ne kadar ileri. Asıl sırrına varılacak olajı mazi, taş nebat ve hayvan devirlerinin çileli sükûnu.

Bilmem, acaba eteğinden tutup geri sürüklediğim yakın mazi gibi, daha uzak, daha silik, daha âtıl şuurlu geçmişlerin eteğinden tutacak bir başka eli, bir başka hafıza, bir başka idrâk ve hüner mi lâzımdır?

AAA

Küçük bir el, geçmiş bir hayat sahnesinin perdesini açıyor: Karlı, soğuk bir kış gecesi. Büyük, loş bir odanın içinde kumral bir çocuk dolaşıyor. Tavanın bir noktasından dökülen ağır,

saltanatlı bir cibinlik içindeki karyolası, karanlığa gizlenmiş bir sevgili gibi onu bekliyor. Fakat çocuğun yeşil gözleri bu akşam ona karşı pek kayıtsız.

Uzun beyaz geceliğinin içinde bir kat daha soluk ve zaif görünen çocuk, bu akşam, üstünde her gece soğuk ellerini ısıttığı sobaya da yaklaşmıyor. Yalnız genzinin pekiyi tanıdığı bir odun ve küf kokusundan, sobanın henüz yakılmış olduğunu düşünüp geçiyor ve odada yalnız olmasından istifade ederek mum iskemlesinin yanında duruyor.

Burada, odayı masalların efsanevî kalıbına döken bir mum yanıyor. Çocuk, her zaman olduğu gibi düşünceli. Bu tefekkür sıkleti, onun küçük başım çok defa bir yana çeker ve bu bükülmüş başta bir düşünce hummasını göremeyenler, bir hüznün izini ararlar.

Fakat çocuk bu gece, her vakit boynunu büktüren o başından büyük düşüncelerine dalmış değil. Sadece, odada yalnız olmasından istifade ederek elini şamdana uzatıyor ve en sevdiği oyunu oynamaya başlıyor :

— Mum dibi, mum ortası, mum tepesi, pırrr!

Diye saydıktan sonra, parmağını süratle alevden geçiriyor ve elinin yanmaması sırrının, şu saydığı tekerlemede olduğunu işitmiş olduğundan, aynı sözleri sıralarken, aynı hareketlerde de devam ediyor. .

Çocuk, zevkine daldığı bu oyunu oynarken, ne sadık bir köle gibi kımıldamadan bekleyen yatağını, ne yavaş yavaş üstü ısınan sobayı düşünüyor.

O, sade bunları değil, bir aşk alevinin yalımını ok hızı ile atlayıp geçen insanın, kendisi gibi ona iftira edip yakıcılığını inkâr ettiğini de bilmiyor ve düşünemiyor.

Kim bilir belki de hayat, ona ilerde sade bunu düşündürmeği kararlamış olduğu için, çocukluğun şu hayal ve efsane çağında onu rahat bırakmayı istemiş ve ateşle bir oyuncak gibi oynamasına göz yummuş olacak. Fakat çocuk henüz bunu da bilmiyor ve düşünemiyor.

AAA

Herkes bu meydana bir zafer için gelir; ben ise sade sana yenilmek için geldim.

Bu dünyada herkesin bir iddiası vardır; benim ise senin fermanından başka bir icazetim yok. Amma bunu kimsece anlatamıyorum; kimsede bunu bilmeye istek yok.

Düşüncenin eteği, gözle görülür kıymetlere bağlı kaldıkça, insan oğlu, aşkın kudret ve tasarrufu fezalarında olup bitenleri nasıl tecessüs edebilir?

Desem ki: Ben ortada bir sebepten başka şey değilim. Buna kimi, nasıl inandırabilirim?

Yediğimiz bir lokma ekmeği, içtiğiniz bir yudum suyu kana çeviren uzviyet gibi, gönlüme, gizlice yol bulan bir aşk lokmasının da, bu gönülde feryadlara, gözyaşlarına, ıztıraplara, zevklere istihale ettiğini anlatabilir miyim?

Evet dostlarım, ziyam yok, beni anlamayın, iftira edin, vehminiz kalıbına dökün, çekiştirin, zanlarımız teknesinde yoğurun; hepsi de helâl olsun. Hatta izin verin, bu mezat olan, yağmalanan varlığın her parçası bir elde kalırken, ona sizinle beraber ben de pey süreyim! Amma şuna inanın, şunu bilin ki, herkesin bir zafer için geldiği bu meydana, ben sade ona yenilmek için gönderildim.

AAA

198 Yazılar

Adını sordular. Söyledim.

— Tanımıyoruz, kimmiş o? dediler.

Az kaldı perdeyi çekip seni onlara gösterecektim; fakat ihtiyatkâr olmayı gene senden öğrendiğim için vazgeçtim ve düşündüm ki gösterseydim de göremeyeceklerdi; zira perdelerin kalktığı ezel gününde onlar seni görmüşlerden olsalardı, şimdi burada (tanımıyoruz) demezler ve demir asa demir çarık, bu, kâinatın tek görülecek görülmemişini arar ve bulurlardı.

Bilmem bana izin verir misin onlara şu masalı anlatayım:

> Evvel zaman içinde bir hırsız varmış. Amma bu adam pek zenginmiş. Onun için deki tama-ı, mala servete mücevhere değilmiş. Gizlice sokulduğu dünya kapılarından, ihtiraslar, ibtalâlar, hevesler, arzular, hülâsa bin türlü şehvet çalarmış. İstediği verildikçe de "daha yok mu daha yok mu?" diyen çılgın bir doymazlığın elinde perişan, durmadan zevk ve ibtilâ toplar, amma gene de «daha yok mu?» diyen o divane sesi susturamazmış.
>
> Nihayet günlerden bir gün, senin kapından da içeri dalmış. Gece olup el etek çekilince, ayaklarının ucuna basa basa bir sürü kapı açıp kapamaya başlamış. Ne garip ki bu çatının altında çalınacak ne ihtiras ne ibtilâ ne heves ne arzu varmış. Ömründe eli boş dönmemiş olan bu zorlu hırsız, nihayet son kapıda sana rastlamış. Seni hiç görmemişmiş; amma tanıyormuş. İsmini hiç duymamışmış; amma biliyormuş. Koncanın gülle tanışması için elçiye ne hacet?
>
> Bir an, seni bilmek, tanımak ve çalıp kendine mal etmek için ona yetip artmış. Bilmem, bütün ömrünce dünyadan topladığı şehvetleri, dağarcığını tersine çevirip gene dünyaya iade ederken, nasıl olmuş ta bu hırsız, seni tanıyanların en kıdemlisi en eskisi oluvermiş

AAA

Güzel kız! Alnındaki perçem, yağmur bulutları gibi karanlık. Yoksa sisli gecelerin nemi, bu kara zülüflerden mi damla yor?

Güneş batmadan az evvel, uyuklar gibi dallarını yapraklarını koyuvermiş ağaçların arasından bir kuş kafilesi geçti. Bu durgun ve mecalsiz dalları, onların incecik rüzgârı ürpertti. Sen de pencerende ürktün, ürperdin; besbelli dalgındın, düşünceli idin. Acaba şu tabiatın sırlı sükûnu, senin esrar dolu gönlünden koparılmış bir parça mıdır, diye düşündüm. Lâkin sormadım.

Sakın sen de söyleme, halini, derdini anlatmaya kalkma; inanmam. Çünkü yalanını tuttum.

Yüzüme neden küserek bakıyorsun?

Yalanını tuttum, demekle sanki ben de mi yalan söylemiş oldum?

Hayır, benimki doğru., belki acı; fakat dosdoğru : **Sen bir yalancısın!**

Tatlı ot safra çıkarmaz; doğruyu bilmek için bu acılığa katlanman lazım. Sen bir yalancısın işte : Dün pencerenin altından geçiyordum. Sen de sevgilinle karşı karşıya idin. O sana soruyordu ; .

— Beni seviyor musun?

Sen, elindeki dikişe batıp çıkan iğneyi buğulu gözlerinle takıp ederken, ona şu büyük yalanı söyledin :

— Hayır!

AAA

Lâmbayı yakma, yahut yakmakta acele etme., komşuların ışıklarını seyretmek hoşuma gidiyor. Onlar, gecenin havayı tozlaya tozlaya karartısından sıkıldıkları için, yıldızlar görünür görünmez aydınlıklarını yakmışlar.

Hakları da var ya, âlem, bin türlü işin sahibi. Kadına, akşam yemeğini hazırlamak, çocuğunu emdirmek, kocasına kapıyı açmak için aydınlık lâzım.

— Nerede, gönlü bucağında ışıklan utandıracak bir pervasızlıkla, düşmekten, sürçmekten korkmadan, gezen insan, nerede? diyorum,

Diyorum. Lâkin tehdit ve sitem dolu bir ses :

— Sus, diyor, sus haksızlık etme... o meşaleye ihtiyaç olmayan gönül kâşanesinde ne ayağa ilişecek bir eşik, ne yuvarlanıp düşülecek bir merdiven, ne kapı, ne pencere ne de hazırlanacak yemek, ne emzirilecek çocuk ve yolu beklenen bir koca vardır. Elbette ki bu evin sahibi, bir hardal tanesi kadar takıntısı olmayan o kâşanede şavksız, belki de elsiz ayaksız gezer.

AAA

Söğüt ağacı ziyade iştihasından [açlıktan gelen istek, meyil, haz, fazla istek; arzu.], derenin suyunu gece demez gündüz demez çeker çeker. Fakat bir yandan da bu fazla, sular, dallarından yapraklarından damlalar halinde geri döner.

Bir dostum vardır, gönlü ile söğüt ağacı arasında benzeyiş olduğunu söylerler. Buna benim de inanasım geliyor. Bir gün boş bulunup dedi ki : Mademki bilinmez bir semtin bilinmezliklerine doğru uzanmış olan köklerimin o aşk suyunu içmesini, divane gibi içmesini önleyemiyorum, bari gelişi güzel damlamasına mâni olabilsem..

Amma insanoğlu, hangi muradını iradesi teknesinde yoğurup şekilliyebilmiş, hangi zannını tahkik elinin isabetli teşhisine teslim etmiştir?

Hangi şüphesinin kabuğunu, şaşmazlığın keskin kılıç ile kesip atabilmiş, hangi müşkül, hangi dilek için, soluk soluğa tırmandığı yolun sonuna varabilmiştir?

O, duvağını kaldırmamakta inat eden bir gelin gibi, yüzünü açmayan bir müşkülünü de gene bana söyledi. Zavallı bilmiyordu ki ben insanların en âcizi, en biçaresiyim. Onun kadar üzüntü duyduğum ve düşündüğüm bu dileği, hey kıymeti mutlak bir nisyana çeviren içimin mezarına gömmedim; belki siz bir karşılık verirsiniz diye buracıkta tekrarlıyorum işte:

"— Sahibimi secdede görmekten utanıyorum., ya başını yere koymasın, ya da bize, basacak bir başka toprak göstersin"

AAA

Akşama kadar yağmur yağdı. Ceylan gözlü taze kız da akşama kadar türkü söyledi, keyifli keyifli odasına çeki düzen verdi Beklediği vardı. Ah bu kızlar, baştan ayağa hep o bekledikleri içindirler.

Amma o akşam türkü söyleyen kızın beklediği gelmedi; küçücük yüreği ne yorgun ne çarpıntılı idi. Yağmur da artık dinmişti. Amma (cömert ve merhametli bulutlar, onu ağlar görünce yeniden gözyaşlarını boşalttılar. Böylece toprak, onun sıcak yaşlar ile bulutların serin suyunu bir zaman beraberce içti.

Sonra yeniden hava düzeldi. Gökyüzü, bir şenliğe hazırlanır gibi, daha gece basmadan bütün yıldızlarını püskürdü. Bulutlar da, bozguna uğramış ordular gibi, bilinmez nerelere kaçıp gitmişlerdi.

Bu alnı açık parlak gece, nihayet sabahın ilk ışıklarına selâmını verirken, kız da gelmeyen sevgilisine yazdığı mektubu «senin için sabaha kadar ağladım, feryad ettim» diye bitiriyordu.

Amma kâğıdını büküp pencereden baktığı zaman, otların üstüne asılmış çiğ tanelerini görerek şaşırıp utandı ve kendi kendine : «Demek ki buradan, her yeşilliğin gerdanına bir göz yaşı takacak kadar bağrı yanık bir âşık geçmiş..» dedi ve mektubu avucunun içinde buruşturarak ıslak çimenlerin üstüne fırlattı.

AAA

Dün yorgun bir tebessüm kadar tatlı ve rehavetli olan dalgacıkları bugün kim şaha kaldırdı ?

Kışın kederli, çıplak, kupkuru ağaçlarını baharda kim giydirip süsledi?

Hevenk hevenk [Bir ipe geçirilmiş veya birbirine bağlanmış yaş yemiş veya sebze bağı:] bulutların rutubetini taneleyip yağmur, yapan, sonra bu billûr tanecikleri dondurup buram buram savuran, dövüştürüp itiştiren de kimdir?

Askere giden oğlunu köyün dışına kadar uğurlayıp ağlaya ağlaya dönen ana, izin tezkeresi koynunda sılaya dönerken sevinen oğul acaba kederi, sevinci kimden öğrenip te bu dünyaya geldiler?

Her gecenin seherinde gözlerimizden uykuyu silip bizi yeni bir günün cezr ve meddine salan da kimdir?

Kim bu uzun günde, niyet çeker gibi, basma geleceği bilmeden didinip savaşan insanın önüne beklemediği, ummadığı hâdiseleri çıkarıp sıralayan?

Dünya karanlığında ilmin kör düğümlerini çözmekten parmakları nasır tutan âlim, kimin emrile kıyamete kadar bu çileyi dolduracak?

Hislerimizin kurnasına damlayan çeşitli arzuları, iyilikleri kötülükleri kimden, ne suretle bulduk?

Şöhretinin, servetinin kamçısı ile dünya sahralarında koşturulan adam, kimden bu silleyi yediğini, kimin dizginlerini tuttuğunu neden merak edip ardına bakmaz?

Kader tezgâhı durmadan, önümüze dokuduğu hünerleri yığıyor. Söyleyin, bunları kim açacak, kim biçecek, kim bunlardan bize o sırlı kaftanı dikip giydirecek?

AAA

Taze çocuk, sen izi irabı ne bilirsin?

Gerçi gözünü dünyaya açmaklığının dik işareti bir feryad oldu. Kıvranarak, bükülerek, kızarak ağladın ağladın.

Bu ilk gözyaşlarını, gide gide daha birçokları kovaladı: Düştün, ağladın; azarlandın, ağladın; istedin, ağladın; istemedin ağladın. Şimdi de sık sık gözlerinde yaş görülüyor. Komşun hasta olsa ağlıyorsun; kedin çiçeklerini kırsa ağlıyorsun. Dümdüz, el sürülmemiş yüreğin vakit vakit kabarıp, taze, lekesiz abıma buruşuklar, çizgiler gönderiyor. Ama gene de ıstırabın ne demek olduğunu bilmiyorsun.

Sana sorsalar, bildiğini iddia edeceğin muhakkak. Ama ben efe iddia ediyorum ki, sen henüz ıstırabı öğrenmedin; çünkü aşkı bilmiyorsun.

Hem beni dinlersen bilme; bilmek isteme de. Şayet karşına, onu sana öğretecek biri çıkarsa, kaç, kaçabildiğin kadar kaç!

Ama, dehşet içinde feryad feryad uzaklaşırken, o gene de seni yeninden yakandan tutmuş yakalamışsa, çırpınmak, kurtulmak hevesi boşunadır artık. O zaman Hiç olmazsa mağlûbiyetini açığa vurma. Huysuz, hoyrat, tutaraklı, inatçı ol! **Bilmez misin sarhoşların çoğu, işret bütün zerrelerine sirayet etmişken, gene de (ben sarhoş değilim!) diye söylenirler.**

Sen de «evet» yerine «hayır» de. Istırap, hançer gibi göğsüne dalıp çıkarken bile acım belli etme. Beni dinlersen, elinde fırsat varken düşündüklerinin aksini söylemekte alabildiğine inad et. Zira gün olur, değil serkeşliğe, hiç ama hiç bir kâra iktidarın kalmaz ve ayıklık iddiasında olan sarhoşum çamurların içine yığılıp kalışı gibi, halin, zavallı iddialarına kahkahalarla güler.

AAA

Yoldaşım, onun bana verdiği tahta geçip otururken kendi kendime derim ki :

— Sen de buldunsa bedava buldun. Kazma vurmadan kuyu kazdın; dağlar devirmeden mücevher damarı yakaladın: dereleri denizleri geçmek için ya köprü kurmak, ya sallara gemilere binmek, ya da yüzmek lâzımken., bir el geldi, saçından yakaladığı gibi bir sahilden ötekine fırlatıp attı. Sen hep kendinde, akla hayret verecek olmazlıklar görmeğe alışıksın.

Gene o gizli el, düşmanlarını dost etti, acılıklara tad verdi, horluklardan ikbal dokudu. O sana neler vermedi, neler öğretmedi! işte şu pervasızca geçip oturduğun yerde gene onun bir bahşişidir. Fakat oraya gidip otururken bir tahtın sahibi gibi değil, bir kapı bekçisi mezellet ile boynun bükük olsun!

Bu sözlerde fazlalık yok, belki eksiklik vardır yoldaşım. Ancak kendi kendimi arayıp bulamadığım zamanda bir ses kulağıma yaklaşıp der ki :

— Efendi, efendi., daha ne zamana kadar söylenmek davasında bulunacaksın? Tazallümden de geç; korku ve ümidi de unut!

Bu dünyada ona olan ibtilâdan başka ne varsa şirktir!

AAA

Biz insanlar çok defa, koşa koşa gittiğimiz bir yolda, elimizden, kolumuzdan, boyunlunuzdan, haberimiz olmadan düşen kıymetli bir mücevheri aramak için geri dönen şaşkın yolcuya benzeriz.

Evet kaybımızı aramak endişesi, sür'at ve sarhoşlukla geçtiğimiz dünya yolunda, bazı bazı hatırımıza gelen bir düşüncedir. Hâdiselerin, vesilelerin, hayat icaplarının vakit vakit kurcaladığı bu endişe, nihayet fikir kalemizin kapısını zorlamaya başladı mı, düşünmeğe, sanki aklımız her müşkülün anahtarı imiş gibi, uzun uzun düşünmeğe dalarız. Lâkin çok defa genişliğin, hudutsuzluğun sırları içinde istediği mânayı teşhir etmeğe uğraşan bir fikir, kendisini, tesadüfen girdiği odada pencereden pencereye çarpan bir kuş gibi, boşuna oradan oraya vurup durur.

Düşünce, belki bir hadde kadar, gizli olan mânayı kendi sınırına davet edebilir. Fakat hangi akıl, düşünce, hattâ his ve idrâk kayıtlarını yıkıp deviren bir zevkin istilâsına uğramadan, kâh yanan kâh sönen bu fikir kandiliyle, şu dünya karanlığında kaybını aramış ta bulmuştur?

Ben bulamadım. Bulan varsa söylesin, gidip alnından öpeyim!

AAA

Yeni boy atmış bir kız gibi körpe ve narin fidan, rüzgârla sallandı. Bahçıvan onun ilk meyvesini almak için çoktan beri sabırsızlanıyordu İncecik dallarının birinde, bu dalı aşağı çeken iri şeftaliye her gün bir boy bakmak onu çok keyiflendiriyordu.

Ilık ve güneşli günlerden sonra baharın yaza meydan okumak ister gibi tabiatla güreşen sert rüzgârlarından biri esmeye başlamıştı.

Bahçıvan istiyordu ki, bahçesinin ağaçlarını altüst eden bu rüzgâr, o fidana zarar vermeden geçip gitsin. Lâkin bizim arzularımızın, tabiatı fiillerinden şaşırtmayacağını bir zavallı bahçıvan bilebilir miydi?

İşte rüzgâr da onun bu isteğine aldırış etmeyerek, gittikçe sertleşti ve bir öğle vakti, şeftaliyi dalile beraber koparak yere attı. Bu fiilinden dolayı müteessif de değildi. Niçin, üzülsün, neden kahırlansın ki, yaratıcı kuvvet için icad, güç bir iş olsaydı, vücude getirdiği varlıkları ifna etmek yolunu tutmazdı.

Amma bunu da bilmeyen bahçıvan, rüzgâra çok kızdı ve dal ile beraber yerde yatan şeftaliye, ölen çocuğu kadar acıyarak uzun uzun baktı.

Fakat zaman denen deva, onun bu derdine görünmez merhemini sürmekte hasislik etmemişti. Böylece de bahçıvan, yaralı ağacın yanından uzaklaşırken, artık işe yaramayacak olan bu ham meyveyi ayağı ile otların içine fırlatıp attı.

Şeftali de çok müteessirdi. Muhabbetle, nazla, ihtimamla bunca zaman, bakıldıktan sonra bu hakaret çok gücüne gitmişti Bereket versin toprak, bu zavallı ölünün imdadma yetişti ve: Üzülme, seni gelecek bahar başkasının bahçesinde daha güzel bir şeftali yaparım. Hem bu cahil bahçıvan gibi rüzgâra kafa da tutmam «benim burada küçük bir dostum var onu atla da geç!» diye yalvarırım, dedi.

Bu vadin halâveti [tatlılık. şirin olmak] ile artık çürümekten korkusu kalmayan taze ölü, vücudunu, bahtiyar bir teslimiyetle büsbütün toprağa bıraktı.

AAA

Küçük kız! Mektebe başladığın gün hocan ilk iş sana harfleri öğretmişti. Az sonra bu öğrendiğin harfleri birbirine çatma temrinleri (alıştırma) yaptın ve böylece kelimeler meydana çıktı. Sonra hamlan sıraladın ibare oldu. Böylece de okumayı söktün.

Artık büyüdün; mektep bitti. **Şimdi yeni bir dershaneden içeri giriyorsam. Ben de sana ilk iş, bu kitapsız kalemsiz kazanılan ilmin baş harflerini öğreteyim : Gülümseme ve utanma.**

İşte yavrum, bunlar aşk kitabının ilk harfleridir. Amma harflerin kelime, kelimelerin ibare, ibarelerin sahifeler olması için, daha bir çoklarını bilmen gerektir. Sana burada onları teker teker öğretmeğe kalkarsam dava uzun düşer. Yalnız, ıstırap denen bir harf vardır ki bunu hepsinden evvel öğrenmeye çalış; zira onu ihtiva etmeden mâna kazanmış hiç bir kelime, hiç bir cümle yoktur.

Eğer ıztıraba yer vermemiş bir ibareye rastlarsan, korkma : «Bunun aşk kitabında yeri yok » diye haykır.

AAA

Ben, ezel gününün divane yolcusunun parmağına dünyaya gelirken bir yüzük takmış, sonra da :

— Bunu hırsızlar çalacaktır; sen gene onu ara bul! demiştin. .

İlk sözün pek çabuk çıktı. Gözümü bu âleme açar açmaz, onun parmağımdan çalınmış olduğunu gördüm. Çaldıran da ben, arayıp bulacak olan da bendim.

Emrini yerine getirmek için yollara düştüm.

Yollar, uzun, zahmetli, korkunç, tehlikeli yollar, ben perişan yaralı muztarip yolcunun meşakkatine, yıllarca şahit oldu. **Lâkin bu birbirine çatışmış, karışık, uzun, ardı arası gelmez yolların ve merhametsiz, korkunç bir dünya karanlığının ortasında onun bulunamayacağımı sen de benim kadar biliyordun ki, günün birinde onu kendin bulup parmağıma gene kendin taktın.**

AAA

Kedi, başını kaldırıp bahçe duvarına baktı. Tırmanmak için yüksekçe idi. Bu yüksek duvara atlamaktansa, kapının altından süzülerek gelenek daha kolay göründü ki, kurbağalaşarak yassıldı ve daracık aralıktan içeri kavdı. Kamı ve göğsü çamurlanmıştı.

—Pis hayvan! dedim.

Amma bu hükmümde telâş ettiğim muhakkaktı. .

— Bizim gibi! demeliydim.

Bizim gibi, ihtiyar ettiğimiz yolda, yükseklere tırmanmadan, zahmetlere katlanmadan, oraya, süfliyet [aşağılık, âdilik.] çamurlarına bata çıka, ezilerek, sürünerek geçmek istediğimiz gibi.

Biz çok defa kendimizin, iyilik ve kötülük denen iki rakip tarafından çağrılıp paylaşılamayan bir dildade okluğumuzu hissederiz. Her biri, sihrini füsununu önümüze dökerek bizi kendi kollarına davet eder.

Amma insan oğlunun bir dalâlet ve nankörlük ânı vardır kâ, bu zamanında iyilikler, nimetler, hoşluklar ve doğruluklar, ona cefa ve kahır gibi çirkin görünür ve böylece de, kötülüklerin zehirli kadehini bir hamlede dudaklarına boşaltmakta tereddüt etmez.

AAA

Dünya şekilsiz bir yığınken, ne toprak ne su ne ateş birbirinden seçilmeden ve mükevvenat henüz tasavvur ve ibdâ [yoktan var etme] teknesinde yoğurulmadan, sen vardın. Ve ben hep başım kapının eşiğinde, senin hayranın olarak aşk rüyalarımı görürdüm. Gelip geçerken yüzüme değen eteklerinin temasıyla gözlerimi açtığım zaman, bugünkü sesinin aynı olan o eşsiz sesinle :

— Henüz vakit tamam olmadı, uyu sevgilim uyu! derdin.

Ve ben ne zaman uyuduğumu, ne zaman uyandığımı bilmeden, göğü buluttan, denizi damladan seçmeden, iyilik kötülük, güzellik, çirkinlik acı ve tatlı, davet oldundukları kalıplara mal olmadan, işte bu mest ve habersiz vücut, bir devrin kucağından bir başka devrin kucağına teslim edile edile bugüne yetti. İsteyecekleri daha talep kisvesi giymeden, belki de bunlardan henüz kendi haberi olmadan, sen onları bildin ve peşin peşin gönderdin.

Fakat şimdi de onu aynı terane, aynı okşayışlarla hep kapının eşiğinde uyutuyorsun. Acaba (zaman hep o zaman) diyenler bu ezel şivesini, ezel pazarlığını bildikleri için mi hükümlerinde ısrar edip dururlar?

AAA

Şu genç adam yazı yazarken kalemlerini çok bastırır ve çok kırar. Sıçrayıp kim bilir odanın hangi köşesine fırlayan uç, artık bir saniye evvel ona hizmet etmiş, fakat kaybolmuş eski bir dost gibi uzaktır. Onu bir daha bulamayacağını ve bulsa da kullanılamayacağını bildiği halde, boş yere gözler ile araştırır. Bir taraftan da büyükbabasının bergüzarı, abanoz saplı kalemtıraşıyla, kırılan kalemini yeniden yontmaya başlarken kendi kendine hafifçe küser ve söylenir :

— Gidenin yerine benzerini getirmek gayreti, işte insanların tesellisi, der. .

Amma o, bazen daha cesur, daha pervasız davranarak, kısan oğlunun bu körü körüne sarıldığı, başını göğsünde dinlendirdiği, ya da hizmetine çağırdığı «Teselli» adlı cariyeyi, ezel künyesinde rastladığı ismi ile çağırır: Gaflet:

AAA

Gün batarken, genç kadın penceresinde ona hem bakıyor "hem de ağlıyordu. Bu yaşlı ve hisli gözler güneşi mahzun etmişti. Biraz daha sarardı ve başı ufka doğru biraz daha yatarak :

— Dur güzel kadın, telâşlanma, dedi. Yalnız biraz bekle, fecir zamanı beni gene karşında bulacaksın. Yarınki gün sırf senin için geleceğim ve ilk ışıklarımla yalnız sana buseler göndereceğim. Beni burada, buracıkta bekle!

Güneş, son sözünü bitirmeden, bilinmez nerelere kayıp gitti. Fakat dünyanın öteki yüzünde seyrini yaparken, hep arkasında ağlar bıraktığı güzel kadını düşündü. O kadar mahzun ve üzgündü ki, hep bulutların arasına saklandı durdu ve kendisine bakanlara :

— Güneş bugün ne kadar soluk, hiç te feri yok! dedirtecek bir zaaf gösterdi.

Nihayet vakit gelip, mülâkat heyecanı göğsünde hızlı hızlı vurmaya başlayınca, bulutlan savdı, .canlanıp kızardı ve ufka doğru atıldı :

— Ne ateşin bir gurub, ne harikulade bir akşam!

Diye birbirlerini iterek kendisini gösterenlerin iltifatlarını dinlemeden, dünyanın öbür tarafına geçti ve dağların üstünden başını kaldırarak doğruca genç kadını aradı.

--

Fakat kendisini gözyaşları ile uğurlayan kadın, artık penceresinin önünde değildi. Güneş, telâş ve heyecanla perdelerin arasından süzülerek odasına girince, onu yatağında, başı bir erkeğin göğsünde uyur buldu.

Zavallı güneş bilmiyordu ki, bir akşam evvel gözyaşları yanaklarından süzülen bu kadın, kendisi için değil, «gün batmadan sana geleceğim» deyip te geç kalan sevgilisi için ağlamıştı.

Güneş, bu manzaraya daha fazla dayanamadı; küskün ve kıskanç bir ısrarla genç kadının yüzünde durdu ve yakıcı sitemiyle onu uyandırdı.

AAA

Şehvet çilesi, müridlerinin sena ve alkışları arasında yola çıktı; muzaffer, mağrur, dünyayı dolaşmaya başladı.

Nasıl mağrur olmasın, nasıl iftihar etmesin ki, konukladığı hiç bir menzilde kendisini tanımayan, çilesine tutulmayan tek insana rastlamıyordu ve rastlamadan da ülkeler, memleketler, şehirler dolaştı.

Günlerden bir gün, yolu aşk köyüne de düştü. Amma ne tuhaftı ki ömründe zillet tanımamış, bir nefes olsun hakaret görmemiş ve çok kere çilesi, şeref, namus, haysiyet ve iman bahasına satın alınmış olan bu yolcu o küçük köyceğizin sınırlarına gelince bir adım ileri atamadı, bir masal bir efsane mahlûku gibi, olduğu yerde donup kaldı. Çabaladı, savaştı, zincirini koparmak isteyen bir mahkûm gayreti ile didindi; lâkin nafile..

O zaman, her yere sokulmuş, her uzandığını avlamış her eline geçeni harcamış, kullanmış, bir top gibi kâh atmış, kâh tutmuş, kâh tekmeleyip yerden yere fırlatmış olan bu âfet, olduğu yerde tepinerek, vahşî ve çılgın bir hiddetle bağırdı :

— **Büyücü müsünüz, sihirbaz mısınız? beni kim tutuyor, kim eteğime yapışıp içeri sokmuyor ?**

Fakat baş eğmeye değil baş eğdirmeye, dinlemeye değil dinletmeye alışmış olan şehvet çilesi, hiç tanımadığı, hiç işitmediği bir sese karşı sesini kesmeye mecbur olarak sustu:

— **Büyücü değiliz; amma büyümüze tutulmayan, aramıza karışamaz. Çilemiz büyüktür; amma çilesini terk etmeyen kapımızdan sığamaz. Kimseyi ne çağırır ne de kovarız; ama davetlimiz olmayan sınırlarımızı geçemez, nazımızı çekemeyen içimizde tutunamaz.**

Böylece şehvet çilesi, çilelerin en yamanı olan aşk kapısından mezelletle döndü ve uzaklaştı.

AAA

Devletlim, bugün sensizliğe tahammülüm yok; beni kendimden geçir sarhoş et! dedim.

Ağaçlar, yerdeki otlar, taş ve toprak o anda birer kadeh olup bana senin aşkını sundular. Hem istemek hem de red etmek olur mu?

İçtim. Evet seni kâinat zerrelerinden her zerreden içtim; fakat kanmadım. İçtikçe de haykırdım: Sevgilim, sensizliğe takatim yok! beni, sarhoş et kendimden geçir!

O zaman bir ayak sesi duydum. Belki de bu divaneye kendi eliyle kendi kadehini getiriyordu. Ölesiye bir telâşla:

— Sen misin ? diye bağırdım.

Ama bu perişan sesime hiç tanımadığım sitemli bir ses cevap verdi:

— Zavallı küçük dostum, ne de gafilmişsin, siz birbirinize ayaklarınızla mı gidip gelirsiniz?

Hâlâ baştan ayaktan geçme dinse bu yanış, bu ibtilâ, bu ezel sergüzeşti nedir?

Muhakkak insanoğlunun bir dalalet âni oluyor ki ne duysa dudak büküyor, ne işitse omuz kaldırıyor,.

Belki de bunun içindir ki, kendimi ayni perişan ısrarla aynı tesbihi, çeker buldum:

— Devletlim, sensizliğe takatim kalmadı, beri sarhoş et kendimden geçir!

AAA

Sabahtan beri soluk almadan yağan yağmur, gecenin ilk saatlerinde yorulup durmuş, kalın ve ağır bir sis halinde her tarafa yayılmıştı. Bu ıslak ve kaim peçenin altında tabiat, şimdi de sine sine ıslanıyor, sokağın en yakın fenerleri bile, kırmızımsı bir buğu gibi, müphem, uzak ve manasından boşalmış görünüyordu.

Yakalarını kaldırmış,, ellerini ceplerine sokmuş, içinden su sızan bu soğuk havayı koklaya koklaya geçen kimselerle beraber yürürken, yanımdan bir yük arabası geçti. Gecenin ve sisin söz birliği ederek, şehrin hatlarını silmiş olan koyu karanlığı içinde, arabanın yükünü göremedim. Fakat belli ki pazara sebze götürüyordu; zira nemli bir tülbend gibi yüzüme yapışan havaya, kış sebzelerinin çiğ kokusu karışmıştı.

Sisin içinde yuvarlanan araba, bir efsane mahlûku gibi, gittikçe mahiyet değiştirerek uzaklaşıyordu. Bu kaba masal ejderini gözlerimle takib ederken, atların, kaldırım taşına çarpan nalından bir kıvılcım sıçradı. Bu kıvılcım, bir fikir karanlığının içine de sıçramış olacak ki, orada şu suali parlattı: Taş, ateşten ne kadar başka ne kadar ayrı ve uzak, bu kıvılcım, o soğuk ve katı cismin neresinde?

Amma şu mütevazi sorgu kıvılcımı, kısacık ömrünü yaşayıp bitirmeden, üstüne atılan bir başka şerare onu zorla söndürdü: Biz insanların lâtif bir nesc [dokuma, örme.] ile örtülü vücutlarımız zarfında ne görülmedik kin, fesad, intikam ve hile kıvılcımları gizli. Taşa ateşini püskürten at nah gibi, onları da taşra vurmak için bir muhalif darbe yeterken, bu sual ne abes!

AAA

Çocukluğumuzda yaşadığımız bir hatıra, çok defa senelerin zeminine ¡gömülü yattığı kadar haberimiz olmadan işlenir, gelişir ve hakiki ifadesini bulur. Biz ise onu kaybettiğimizi, unuttuğumuzu zannederiz ki bu hatıra, artık saklı olduğu yerde kalamayacak bir inkişaf gösterdiği gün, birden bire cariyelikten sultanlığa yükselip fakir baba bucağını dolaşmaya gelen bir güzel gibi, kapımızı çalar.

Çalar. Fakat artık belki de bizi eskisi kadar duyucu, çiğ çıplak bir hassasiyet halinde bulamaz. Yorulmuş, yıpranmış, aşınmış olan duygu şebekemiz, dışardan içeriye his ve şiir kabul ettirmeyen bir durgunluk kaftanına bürünmüştür. Kim bilir belki de meyus, ölgün ve yorgun oluşumuz, artık önümüzde yeni yeni hatıralar gömecek ve besleyecek senelerin kalmamasındandır.

İşte uyuklayan mazi, senelerin harareti içinde canlanıp yeniden karşımıza gelince, kendimizi hakikaten bu geçmiş demlerin içinde buluruz ve belki de onu, çocukluğumuzda duyamadığımız ergin bir hassasiyetle yeniden görür, yeniden tadar, yeniden yaşarız. Esasen hal, geçmişin düğümünü çözen nazlı bir elde başka nedir?

AAA

Ruhum bir kalbin esiri olmadan evvel elimi bir el tuttu ve bana güneşleri, seyyareleri, semâvatın acaibini gezdirip seyrettirdi. Nihayet bir âleme getirerek:

— İşte misafir olacağın yer, burası dünyadır dedi.

Şaşkın şaşkın etrafıma bakınırken de devam etti:

— Burada herkes kendi istidadına göre bir tohum eker ve mahsul devşirir. Para, kadın, evlâd, mevki rütbe, şan ve şeref, insanların en çok ekip biçtikleri tohumlardır. Sen de keyfine göre bu dünyaya bir çekirdek ekip mahsul topla!

Böylece, kimsenin kimseyi görmeden çalışıp didindiği bu patırtının arasına ben de katıldım; ben de onlar gibi ekip biçmeğe başladım. Ama bütün tarlalar benim olsa, tohumların, sapanların tek sahibi sade ben olsam, gene de geldiğim âlemlerin zevkine takılı kalan gönlüm, bir türlü kendi ektiği tohumun çeşnisiyle nafakalanmaya razı olmayacaktı. Ezel gününün saltanatım görmüş göz, safasını tatmış dudak, burada, kendi düzdüğü saneme nasıl tapabilirdi? ,

İsyan ettim. Belimden tohum torbamı, elimden sapanımı attım ve hemen gidip kendi varlığım tohumunu bu tarlanın bir köşesine gömdüm.

Arkamdan bağırıyorlardı :

— Vah zavallı kendini ziyan etti..

Halbuki zamanın sadık dudağı onları yalanladı. Şimdi dallarından aşk meyveleri topladıkları şu fidan, bir zamanlar vecd ve tevazu ile yere gömdüğüm o tohumun kendisidir.

AAA

Hava çok sıcak ve sâkindi; yalnız ufukta kanatlarım açmış muazzam bir kuş gibi kımıldamadan duran yayvan bir bulut parçası vardı. Güneş batacağına yakın ince bir rüzgâr çıktı. Bulut bu esintiyi herkesten evvel duymuş olacak ki, hemen şekli değişti, kopup dağıldı. Onun yavaş yavaş rengi de bozuluyordu. Batmak üzere olan gün, yüzücü adalar gibi dolaşan bu, kim bilir hangi gölden hangi denizden uğurlanmış buhar yığınına, kendi renklerinden kaftanlar giydiriyordu.

Az sonra, bir güzel kadının elbisesini nakışlayan işlemeler gibi, gök yüzünün eteklerinde yıldızlar belirmeğe başladı.

Bu sessiz ihtişama hayran hayran bakan bir çocuk, gündüz kaçan yıldızların gece karanlığı çöker çökmez böyle gizlice yerli yerine gelivermelerine hep şaşardı. Amma zavallı bilmezdi ki biz insanlara, mevcut oldukları halde görülmeyen varlıklar, sade yıldızlar değildir. O belki büyüdükten sonra da bunu öğrenemeyecek, can cana, omuz omuza ömür sürdüğü, fazla olarak gördüğünü iddia ettiği nice varlıklardan haberi olmayacaktı.

AAA

Sarhoştum. . ,

— Ne içtin? dediler.

— Su! dedim. .

Bu cevabımı keyif halime vererek gülüştüler. Amma gene de, insanların zaif anlarından istifade etmesini bilen alaylı bir tecessüsle :..

— Su insanı sarhoş eder mi? dediler.

— Etmez! dedim.„

Bu sefer de kendileriyle eğlendiğimi sanarak öfkelendiler.

Ben ise şaşıyordum. Nerede bir an evvelki istihzalı gülüş, nerede bu hiddet? diye.

Amma şaşmamalıydım; zira insanlar hep böyle idiler. Bir nefeste dost, bir nefeste düşman olmaları için, gururlarına küçük bir iğne değdirmek yeter de artardı bile.

— Öyle ise bizimle alay mı ediyorsun? dediler.

Gücüm olsa belki., çünkü daha hâlâ her zerremle aşk iksirini yudum yudum içip te sarhoş olduğumu bilmiyorsunuz. Daha hâlâ her zerremin dudağından taşan bu içkiyi yadınıza getirmeyip, beni .çanaklardan, kadehlerden içilen bir kaç acı yudumun mesti sanıyorsunuz., diyecek oldum; amma buyruğuna itaatsizlik edemeyeceğim bir el gelip ağzımı örttü.

AAA

Kız, keçisini kaybetmiş kapı kapı dolaşıp arıyordu. Bulamadıkça da bir başka kapıya gidiyor, böylece oradan oraya koşuyordu.

Keçisinin derdinde sokak sokak dolaşan kıza her kapısını açan, aksi, asık yüzle:

— Yok, burada öyle şey yok! diyordu.

Babasının korkusundan keçiyi araya araya gezen kızın yolu, nihayet bir delikanlının kulübesine düştü. Gerçi o da kıza, keçisinin kendisinde olmadığını söyledi. Amma bunu söyler söylemez de, pınarın mermer taşları kadar beyaz olan dişlerini, gülüşlerin en tatlısıyla gösterdi ve şu beşareti ilâve etti :

— Ben senin keçini bulurum! .

Ve yiğit delikanlı, doğruca köyün böceğinin evine gidip, hayvanı bu namlı hırsızın izbesinde bulup getirdi.

Kızn ağlamaktan şişen gözleri şimdi gülüyordu. Keçinin ipinden tutup götürürken, küçük yüreğine çarpan ilk sevda dalgasını da beraber götürdüğünü varı bilir yarı bilmez bir sarhoşluk içinde idi.

AAA

Kâh yağmur kâh güneşle hırpalanmış bir günden sonra akşam oldu. Deniz durulmuştu. Âdeta, yanı başında uzanan sahilin ayakları dibine yatmış bir sevdalıya benziyordu. Yalnız arada, niçin ve nasıl heyecanlandığı belli olmayan bir küçük dalgacık ileri doğru atılıyor ve bir an yosunlu taşların aralıklarına dolarak tekrar boşaltıyordu. Bazen da bulutların çürük renklerinden, mor gölgelerinden paylarını almış suların üstünde bir kuş kafesi kayıyor, kanatlarının ince ve muvakkat rüzgârı, bu gergin ve parlak örtüyü biran için buruşturuyordu.

Sahilde yapyalnız oturan bir adam, cebinden örselenmiş bir mektup çıkardı. Amma o bu kâğıtta, sabahtan beri yalnız şu cümlelerin üstünde durmuştu. Gene de onları okudu : «Bana dudak büküp diyorlar ki, sen bir demir parçasısın. Onlara, evet doğru, diyorum; bir demir

parçasıyım; fakat ateşe girip yumuşamış, ateş kesilmiş bir demir parçası. İnanmazsanız uzatın elinizi ve beni tutun!» Kâğıt, mahzun bakışlı adamın elinde tekrar buruşurken, o, bu ateş olmuş varlığa el değmeyeceğini herkesten iyi bilenlerdendi. Amma bu ateşin, onu şu uzak köşesinde bile yaktığını bilen yoktu.

AAA

Konuşuyorduk. İçimizden biri sordu:

— Tarihin kaydettiği en mustebid [Başlı başına, müstakil olan. Emri altındakilere söz ve hürriyet hakkı tanımayan, istibdat yapan. Despot.] hükümdar kimdir ?

Her ağızdan bir isim çıkmaya başladı. Saydılar, söylediler.

Fakat sorgu sahibi bunların hiç biriyle tatmin olmuyordu. Bir ara göz göze geldik. Bana :

— Niçin sesin çıkmıyor? sen de bir şey söylesene! dedi.

Zaten ben de söylemeğe hazırlanıyordum. Yavaşça :

— Aşk! dedim.

Dedim. Fakat ortaya bir nokta koymak, davayı açmak sayılmaz ki, işte ben de bu tek kelime ile bir hakikati, meçhul halinde ortaya atmıştım. Mademki ağzımdan kaçmıştı, söyleyecektim. Tepemden geçen sual oklarının vızıltısını susturarak kısaca ilâve ettim :

— Sizinkiler ne kadar zalim ne kadar koyu müstebid, kan dökücü can yakıcı da olsalar, nihayet bir ömür yaşayıp çekildiler. Fakat aşk, idrakin çevresine sığmayan bir başlangıçsızlıktan sonsuzluğa kadar, tahtında tek rakibi olmadan saltanat sürüp, buyruk yürütmekte, bunu, bu aşikâr zaferi koyup uzaklara gitmek ne reva?

AAA

Küçük, amma pek küçük bir çocuk, sığ bir dere kenarında oynuyordu. Ona bu sessiz tabiat parçasının verdiği zevk ve saadet, ancak derede durmadan gezinen ve yorulan balıklar yüzünden bulanıyordu. Çocuk, ikide bir oyunu bölerek bu sürü sürü koşuşan, sanki bir kovalayanları varmış gibi, döne döne kıvrıla kıvrıla su içinde kayıp giden balıklara bakıyor ve küçük, yumuşak yüreciği, hep onlara acıyordu. Nasıl acımasın ki, dünyanın en yaramaz çocuğu olan kendisinin bile, bir uyku vakti, bir sofra başı zamanı bir masal dinleme saati vardı. Bunlara ise bir nefeslik olsun dinlenme vakti verilmemişti. Bilinmez, zavallıları şu ebedî kovalamacaya kim sürüyordu?

Nihayet bir gün, dereye doğru sevinçle koştu. Çare bulmuştu; onları dinlendirecekti. Elini suya sokarak, bu şaşırtmaca giden sürüden bir balık yakaladı ve küçücük parmağı ile kumda bir çukur açarak balığı bu yuvaya koydu.

Çocuk artık memnundu. Hiç olmazsa o koca sürüden bir tanesini olsun yorgunluktan kurtarmıştı işte. O, daha kim bilir ne kadar zaman, oyunlarını feda bahasına, hep bu avare sürülerden bir çok balıklara aynı rahatı sağladı durdu.

Vaktaki gelip giden seneler çocuğu büyüttü ve hilkatın her yaratılmışa lâyıkını verdiğini öğretti, işte o zaman bu lütufkârlığının ilk teessüfcüsü [Kederlenmek. * Beğenmemek ve râzı olmadığını ifade etmek.] gene kendisi oldu.

AAA

Göl durgundu. O kadar durgun ki sahildeki armut ağacının bir eşi, sanki suların üstünde de bitmişti. Sabahtan beri kumlarla oynayan çocuk, biraz da sularla ahbaplık etmek için kıyıya indiği zaman, karşıdan imrenip imrenip te boyu yetişmediği için yemişini koparamadığı ağacı gölde görerek sevindi. Ve hemen gitti, bir dalda yan yana duran iki armuttan birini koparmak üzere elini suya batırdı.

Amma bu da neydi?

Çocuk ağlayacak kadar şaşırmıştı. Zira elini göle sokar sokmaz cilâlı sular buruşmuş, karışmış ve armut ağacı yok oluvermişti. Halbuki kıyıdaki o yetişemediği ağaç durup duruyordu.

Çocuk, yakalanması kolay gibi görünen her hayalin de, bunun gibi daha el sürülürken silinip yok olduğunu, ancak boyu armut ağacının meyvelerini toplayacak kadar uzadıktan sonra öğrenebildi.

AAA

Macun değneğini yalayan çocuk, kuyruğu ile oynayan kedi, kümesine nezaret eden horoz işlerinin ciddiyetine ve ehemmiyetine inanmış bir zevk içindedirler.

Biz insanların da her yaşta, her çağda heyecanla hazla, telâş ve zevkle, sırasında gözyaşı dökerek arkasından koştuğumuz davaların bir macun değneğinden, bir kedi kuyruğunun cilvesinden ve bir horozun gururundan bilmem ne farkı vardır?

Yoldaşım! kulağıma bir ses geliyor, bilmem sen de duyuyor musun? «Ben kıyametim, ben sıratım, ben sizi aslınıza ulaştırmak için uzatılmış bir kemendim!» diyor. Haydi seninle bu sesin sahibini arayalım..

Çocukken beraberce körebeler, saklambaçlar, koşmacalar oynadık. Yorulduksa da dinlenmeyi bildik. Şimdi büyüdük. Bu sefer de başka oyunların peşindeyiz. Sorarsan, bunların da çocuk oyunundan farkları yok. Gene yoruluyor, gene dinlenip dinlenip tekrar başlıyoruz. Eğer kuyruğu ile oynayan kedi, kümesini bekleyen horozdan ileri bir idrâk menziline varmışsak, şimdi de seni bir başka oyuna, bir gönül oyununa çağırıyorum. Gel yoldaşım gel, bu sesin sahibini arayalım. O bize baş olsun da, hayatın şu son fırsat meydanında yeni ve son bir oyuna daha başlayalım.

AAA

Delikanlı çit kapısını iterek içeri girdi. Eskiden burası babasının meyve bahçesi idi ve çocuk her gün buraya gelir, oynar, yemiş toplar, ırgatlarla şakalaşır, gülüp eğlenirdi. Daha pek küçükken de onu annesi elinden tutup getirerek aynı çit kapısından içeri salıverirdi.

Amma bu rahat ve keyifli senelerin birinde babası öldü; az sonra bahçe satıldı ve çocuk ta anası ile beraber uzak bir yere çekildi. Böylece de seneler geçip küçük oğlan bir delikanlı oldu.

Günlerden bir gün genç çocuğun yolu eski toprağına düştü; hem de kendi bahçelerinin önünden geçiyordu. Hiç bir şey değişmemişti, Belki çit te hep o çitti. Yalnız, kapı yerinden kopmuş, düşecek gibi sallanıyordu. Kim bilir bu, ne zamandan beri böyle idi ki, sürtünmekten toprağı yarım çember gibi oymuştu.

Nasıl bir hisle bilinmez, delikanlı kendini, bir zamanlar içinde çamurdan fırınlar, evler yaptığı ve al yanaklı elmalar, kirazlar şeftaliler topladığı bahçeye girmiş buldu.

Fakat zavallı genç adam artık her ne kadar çocuk değil idiyse de, toydu ve başkasının bahçesine girmenin bir töhmet olduğunu düşünemeyecek kadar da masumdu.

Çoktan beri meyveleri çalan hırsızı gözlemekte olan bağcı, bir yabancının içeri girdiğini görünce, koşarak geldi ve delikanlıyı yakaladı. Amma iş, bir zamanlar elini kolunu sallıya sallıya girip çıktığı bu kapıdan kovulmakla da kalmıyordu. Adam onu yakasından sürüklerken:

— Hırsız, soyguncu, ahlâksız! diye bağırıyordu.

Delikanlı kendini nasıl temize çıkaracağını düşünürken, çocukluğunda birer küçük fidan olan ve kendisini pek âlâ da tanıyan bu ağaçların, suçsuzluğuna şahadet etmelerini bekler gibi etrafına bakıyordu. Burada onu her şey tanıyordu. Şu yüzlerce defa itip geçtiği çit kapısı, şu üstünde uzanıp yattığı çayır, şu yemişlerine uzandığı ağaçlar, her şey, her şey...

Şüphesiz ki onlar da şimdi kendisi gibi üzülüyor ve eski efendilerinin istimdadına, içlerinden cevap veriyorlardı. Fakat bu dünyada gizli kalmış sesleri kaç kişinin duyduğu, kaç kişinin anladığı, hattâ kabul ettiği vardı ki, zavallı cahil bir bağcı bundan agâh olabilsin?

Delikanlı çaresiz bir telâşla derdini anlatmaya uğraşırken, gürültüyü duyan ırgatlar da etrafına toplandılar. İçlerinden bir ihtiyar ileri doğru gelerek delikanlıya selâm verdi. Eski efendisinin iri yeşil gözlü oğlunu tanımıştı.

Genç çocuk bahçeden ayrılırken, özür dileyen bağcının sesinden ziyade, şefaatin kıymetini düşünüyordu.

AAA

Kadın yola çıktığı zaman güneş doğmamıştı. Belki doğmuşta henüz dağların arkasından kurtulup, sabahın o çalık aydınlığını parlatmamıştı. Tarlaların arasından yürürken, geceden kalkan bir serinlik, rüzgârla karışarak yüzüne çarpıyor ve ölen gece, bu mütevazi elçisine son veda şarkısını söyletiyordu.

Gide gide kadının yolu dar bir vadiye düştü. Yeşillikler arasından başlarını çıkarmış yüzlerce gelincik vardı. Bunların birçoğu da yeni yeni açılıyordu. Eğilip tâ yanında olan bir tanesine baktı. Yastığının karışıkları yüzüne çizgi bırakılmış bir çocuk yanağı gibi, henüz buruşukları kaybolmamıştı. Bu incecik hatların silinip o taze yüzün gerilmesi için, muhakkak ki güneş lâzımdı.

Zaten gelincik te bunu bekliyordu. Amma zavallı ne bilsin beklediği güneş, henüz yatağından kalkmış bir çocuğunkine benzeyen taze ve taravetli [Tazelik. Körpelik] yüzünü hem olgunlaştıracak, hem de onu yavaş yavaş soldurup yok edecekti.

Eğer bunu bilse, eğer hayatın kanatlarında gelen ölümü sezmiş olsa, onu helecan ve sabırsızlıkla nasıl bekleyebilirdi.

AAA

Çeşmeden kovalarını dolduran kız, her gün kapımın önünden geçer. Fakat onun sıra bekleyerek, bazen de nöbet kavgalarını dinleyerek uzun intizarlar bahasına doldurduğu

kovalarından bir tanesi deliktir. Kim bilir belki de, tam doldurma sırası kendisinde iken, zorbanın biri bu kovaları hızla çekip attığı için, boşu boşuna delinmiştir.

Şüphesiz ki bu delik kovadan eve gidinceye kadar bir küçük maşrapa su olsun akıp eksilir. Bir taraftan onun bu ziyan olan suyuna acıyıp üzülürken, kovasının yamanmasını da gönlüm hiç istemez. Zira kızın geçtiğini göremediğim günler, suyunu taşımış olduğunu, bu delik kovanın sokağa birbiri ardınca bıraktığı damlalardan anlama.

Acaba, kızın incecik kıllarına asılan bu ağır yükü koşup elinden almak ve kendim taşımak hevesine kapılacak kadar üzüldüğüm için mi kovasını hafifleten bu kaybolmuş sulara fazla acımam.

Hayır, hayır tevile sapmak mertlik değildir. Nihayet ben de hodbin bir insanım. Bunu, kızı düşünerek değil, sırf kendi zevkim namına böyle istediğimi inkâr etmemeliyim. Evet, yerde şaşkın, kararsız bir yol bırakarak uzayan damlaları görmek, artık benim için bir zevk haline girmiştir. İtiraf etsem de etmesem de bu, budur. Ve ben, kovanın yamanmasından, işte bu zevki kaybetmek için korkarım.

AAA

Ben çoban olamam, çünkü sıcak yaz günleri, koyunları kan tutup hastalandıkları zaman, bıçağımla kulaklarını ikiye bölüp hacamat edemem.

Ben arabacı olamam; çünkü atım inad edip yürümeyince karnına tekme vurup, kamçımla da derisini ateş gibi yakamam.

Ben mahalle bekçisi olamam; çünkü kapı kurcalayan hırsızı görünce onu yakasından tutup ite dürte cezalandırmaya götüremem.

Ben şu eliyle leblebisini havaya atıp ağzı ile yakalayan mahalle çocuğu bile olamam; çünkü behresizliğim, [Nasibsiz, paysız, hissesiz] en basit hünerlerde bile yüzümü ağartacak müsaadeyi esirgemiştir.

Ben cehennem olamam; çünkü bağrıma düşen dertlileri görünce ateşim söner, onları yakamam.

Ben cennet te olamam; çünkü keyif ve mükâfat için kapıma sokulanları ağırlayacak güzelliklerden uzak ve boşumdur.

Ben ne olurum öyle ise Rabbim?

Yalnız, yalnız senin ayağının tozu!

AAA

Kaplıcanın kükürt kokulu buğusu içinde bazen her zamandan fazla bir gidiş geliş ve neş'e. olur. Kurnaların içine ağır ağır, düşüne düşüne damlayan suların sesini kimse duymaz; nalınların tıkırdıları, kıvrak gülüşmeler arasında kaybolup gi, der. Kadın sesleri, buharla boncuk boncuk ıslanmış kubbeye ve duvarlara çarpıp geri gelirken bir kat daha çoğalır ve uzar.

Kaplıcada bu şenlik, çoğu kırkhamamı içindir; genç bir lohusa, yeni doğmuş çocuğu ile yıkanmaya gelmiştir. Etrafındakiler de işte bu eğlentiye defler, darbukalar, zilli maşalarla revnak verirler.

İnsanoğlu zavallı bir mahlûk vesselam! Bu dünya pazarına neyi aradığını ne için salıverildiğini bilmeden gönderilen bir gurbet düşkünü için bu şenlik yakışır mı? Acaba biz kendimiz, buraya gelmeklikten, maksud olan neticeyi hasıl etmiş miyiz ki, aynı gurbet diyarına ayak basan bir başka yolcuyu el çırparak, sevinerek karşılarız?

Sonra, evet sonra da, bir son yıkanış mukadder olan aynı yolcuyu uğurlarken, sanki bu diyara gelen bir daha gitmezmiş gibi, arkasından saçımızı başımızı yolarız!..

AAA .

Senin karşına dua etmek için oturup ellerimi açtım. Ne garip ki, yüzünü görünce bütün isteklerim, sam vurmuş bir ağacın yaprakları gibi, kavrulup döküldü.

Bilmem niçin evvelden bu mukadder neticeyi bana haber vermedin. «Ben dua mahalli değil, aşk ocağıyım!» demedin?

Bunu da biliyorum. Eğer böyle söyleseydin inanmayacaktım. Çünkü biz insanlar, işittiklerimize ya dudak bükeriz, ya inanmış görünür, yahud da inandığımızı sanırız. Ama bu inan, kaybolmak için güneşi bekleyen bir çiğ tanesi gibi, silinmek, yok olmak için bahane gözler. Acaba kulakla göz arasındaki kapıyı açmadan, kimin imanı sahih olabilmiş, kim duyduğunu, görmüşçesine tasdik edebilmiştir? Ama insanoğluna bu kapıyı açmak kadar müşkül ne vardır? Dünya, bu kapıya varılacak yola kazılmış tuzaklarla doludur. Onlara kimler düşmemiş, bu çukurlar kimlerin başını yememiştir?

Diyorlar ki onları sezmek ve sakınmak için lâzım olan asâ, yokluk pazarında satılıyormuş. Ne olur bir kimse çıksa da, o pazarın yolunu bize eliyle olsun işaret etse, gösterse..

AAA

Bahçemizin ağaçları arasında bir de servi vardı. Başım gökyüzüne çarpmaktan korkar gibi tepesi hafifçe eğilmiş, neş'esiz, esmer yüzlü bir ağaç.

Çocukluk hatıralarım arasında yeri olan bu servi, o zaman bana havaya kalkmış bir dev parmağı gibi tehditkâr görünürdü. Onu hem sever hem de çekinir ve korkardım.

Gün ortasının çocuklar için bir sıkıntısı vardır ki, bu öğle ve ikindi arasını onlar hiç sevmezler. O saatte ne oyunlarının tadı vardır, ne hülyalarının, ne de tatlı ve korkulu bir heyecan ve hayranlıkla, imkânsızlıkları akıl ve endişenin engellerini, hududu dışına atmış peri masallarını dinleyebilirler. Hele uzun ve sıcak yaz günleri, onları diriltip kendilerine getirecek olan serinlik, akşamın gizli kanadına binip gelmeden, bir türlü canla namazlar.

İşte ben de bu öğle saatlerinin sıkıntısını hisseden bir çocukken ekseri günler, servi ağacının bir türlü kalkmayan başını gören sandık odasına çekilir, annemin elbiselerim giyer ve sanki aynanın karşısına geçince, bu elbise içinde, o dünyanın en güzel kadınını görecekmişim gibi gelirdi. Halbuki annemin, insana çarpıntı ve telâş veren güzelliğini bir kat daha ihtişamlandıran bu elbiseler, bende gülünç bir mübalâğa ile kollan ellerimi örttükten sonra, fazlalığı boş ve mânâsız bir sallanışla sarkıp kalır, bel ve omuzları, tutunacak bir hat bulamayarak alabildiğine düşer ve etekler, muhakkak bir kaç kan» yerde yatardı.

İşte, çok sevdiğim anamı görmek, kendimi ona benzetmek için bu ölçüsü ölçümle alay eden elbiseleri giyerek aynanın karşısına geçince, kızar, üzülür ve bir an evvel kurtulmak istediğim çocukluk çağını yenmek için ayaklarımı kaldırır, bazen iskemleye çıkar, fakat gene de mağlûp

olurdum. Az evvel itina ile iliklediğim kopçaları düğmeleri hiddetle çözerken, servi ağacı da rüzgârla iki yana sallanarak tehditkâr bir hışırtı ile bana bakardı.

Bilmem acaba biz insanlar, daima ölçüsü ölçümüzü tutmayan fikirleri de. giymekte ısrar ettiğimiz için midir ki gülünç ve zavallı olmaktan kurtulamamaktayız? Kim bilir bir çocuğa öğle vakti rahavetinin verdiği taklid arzusu, insanların ömürleri boyunca yakalarını bırakmayan bir hastalık mı ki bu zorlu pençenin elinden kurtulup, karar etmeyen fikir kaftanlarının birini giyip, birini çıkarmaktan kurtulamıyorlar?

AAA

Tatlı ve mütebessim bir bahar rüzgârı her yere girip çıkıyordu. Dalgaları yalayan o, kuşları söyleten o, ağaçları okşayıp geçen o, hattâ şu genç kadının, ömründe uzanıp el süremediği yüzü öpüp kaçan da gene o idi.

Bilinmez neden, bu bahar o kadına, her ¡mevsim tekrarlanan taçlı, saltanatlı baharlardan daha mağrur, daha başı yukardaymış gibi geliyordu. Ama bilmeyen bilmese de kadın biliyordu ki, bu taravet ve ahenk, kısa bir zamandan sonra, rüzgârların, yağmurların, kızışıveren güneş selinin yağmasına uğrayıp kaybolacaktı.

Tabiat, henüz güzelliği servetinin iflâsından uzak olmadığı bir sabah, genç kadın gül kesmek için bahçeye indi ve sanlardan, kırmızılardan, pembelerden toplayıp kolunun, üstüne yatırdı. İlerde bir şarap rengi vardı ki, nasıl bir sır, nasıl bir kuvvetle bir bilinmez, kendi kendini vakitsiz açmaya zorluyor gibi yarı uyanık, fakat ateşindi.

Kadın, bu güzelliğin davetine uyarak onun da yanma gitti. Bir eliyle sapını tutup, öteki eliyle de makası incecik boynuna uzatacağı zaman, yapraklarının tâ içinde, geceden kalma bir su damlası gördü. Tıpkı çocuk yanağında parlayan gözyaşına benziyordu.

Oh ne âlâ. sevgilim bunu hepsinden fazla beğenecek çünkü gözü yaşlı! dedi ve acele edip hemen kesti. Fakat gül, gideceği yeri öğrenince zevkinden güldü, yapraklarındaki yaş yuvarlanıp düştü ve o da öteki güller gibi mes'ut, başını genç kadimim koluna bıraktı.

AAA

Gurbet, gurbet, dedikleri nedir bilir misiniz?

Bunu siz bilmiyorsanız da ben biliyorum dostlarım. Çünkü ben tam yirmi sene gurbette gezdim. Daha dünyaya ilk gözümü açıp, anam beni göğsüne bastığı gün, ilk gurbet acısı ile ağlamıştım. Ama niçin ağladığımın o zaman kendim de farkında mıydım sanki?

Ezel gününde bir aşkın tadı ile uyanan ruhum, bu dünya gecesinde yeni bir uyku devresine girdi. Uyudum. Yirmi sene bu uyku içinde gurbet rüyası görerek sayıkladım, söylendim, ağladım. Kim bilir belki de beni ilk uykumdan uyandıran beyaz kanat, tekrar gelip yüzüme nazlı nazlı dokunmasaydı, bu da yanılmaz gurbet acısı ile kıyamete kadar uyuyup kalacaktım.

Yeniden gözümü açar açmaz karşımda bir hayal belirdi. Ona sordum :

— Sen kimsin?

— Aşk! dedi ve kulağıma eğilerek:

— Bu dünyada en büyük marifet küçülmektir. Küçül! küçülmekten korkma., bil ki insanlar, küçüldükleri nisbette büyürler...

Canım sıkılmıştı. Ne ise ki şaşırmadım:

— İyi ama, beni uykumdan uyandırırken ilk söz, büyümeyi istemek şirkinden sakınmamı söylemen olmamış mıydı? diye bağırdım.

Gülümsedi. Meğer bu, onun beni ilk sınaması imiş.

AAA

Hafıza bir nevi adese [Mercimek. * Mercek. Uzağı yakın veya yakını uzakta görmeğe yarayan dürbün veya mikroskop camı.] gibidir ki bununla, farkında olmaksızın, türlü şekiller, manzaralar, levhalar tesbit etmişizdir ve durmadan da ederiz. Fakat bütün bunların ortaya çıkabilmesi için, bir zaman ölçüsünün inkişafı elinden geçmesi gerektir. Amma onların içinde ihmal ve dalgınlık yüzünden silinip kaybolmuşları da az değildir.

Bir buçuk yaşından beri hayatım sahne sahne hatırlayan bir adam, işte o hatıralar kümesini kırıştırırken, bunlardan bir tanesini, karanlık derinliklerinden çıkararak tekrar yaşamaya başladı.

Şimdi o, bir derede ağır ağır giden bir kayık içindedir. Sahil, sert sivri kayaların koyu renk gölgeleri altında, sırrını saklayan kapalı bir çehre gibi, durgun ve düşünceli, hattâ biraz da kasvetlidir. Suya atlamak isterken arkasından yakalanan bir hayvanın açılmış pençesini hatırlatan bu kocaman siyah ve uzaktan yumuşakmış gibi duran kayaların üzerinden tâ sulara kadar sarmaşıklar iniyor.

Biraz ilerde manzara büsbütün başkalaşmaktadır. Genişleyip aydınlanan dümdüz bir sahilden sonra, uzaklığın sislendirdiği ve sanki köklerinden koparıp bu sis ummanı içinde yüzmeye bıraktığı dağlar görünüyor.

Bazen de kıyılar, bu göz yoran uzaklıktan, çıplaklıktan kurtularak, su nebatı mı, kara nebatı mı belli olmayan yeşilliklerle yumuşuyor, tatlılaşıyor ve az evvelki korkunç kayaların elinden kaçıp buralara sığınmış dağınık yosunlu taşlar göze çarpıyor ve hemen hemen her birinin üstünde, iptilâlarının esiri olan tiryakiler gibi, gözlerini suya dikmiş martılar oturuyor.

Manzara bazen de bambaşka bir füsun kazanıyor. Yeni biten bir kıştan sonra dereye kollarını sarkıtan söğüt ağaçlan başlıyor. Henüz sürmeye hazırlanan dallarında, yapraklar o kadar ince, o kadar belirsiz görünüyor ki uzaktan, ağaçların yeşil bir buğu çıkardığı hissini veriyor.

İnsanoğlu, hafızasında vakit vakit dirilen bir mazisi olduğu için müteselli, memnun, hazlı, hattâ biraz da mağrurdur ve o, bu geçmiş ateşi zaman zaman eşip parlatırken, ruhunun mazisini de hatırlamak onu da İlâhî bir hafızadan arayıp bulmak, tazelemek ve tekrar yaşamak, bilmem hakkı değil midir?

AAA

Sana soruyorum yoldaşım, beni bu dünyaya kim davet etti?

Anamla babam mı?

Haşa. Onlar, ezel tasarrufunun zavallı bir âletinden başka nedir?

Sahibim bir mucize göstermek istedi; gitti bir dağ başından bir avuç toprak alıp yoğurdu ve ona kendi nefesini üfleyerek dünyaya fırlattı.

Bu çamur, dünyada bir ananın babanın çocuğu oldu. Adına benim adımı verdiler.

Yalan söylemiyorum; ben onun nefesinin bir rüzgârıyım ve beni bu dünyaya, uğurunda bin bir âlemi terkettiğim bu ses, bu nefes sahibi çağırdı.

Ben de ne ham ne toy bir adamım. Onun uğrunda binbir âlemi bağışlamak ta nedir?

Bu ses beni yerimden, yurdumdan, saltanat ve dârâtımdan [Debdebe, tantana, şan, gösteriş, çalım.] koparmışsa çok bir şey mi?

Bu davete karşı ben kim oluyorum?

O dile tarife gelmeyen ferman sahibi, beni kolumdan tutup dünyaya sürüklerken, elini elimden koparmaya kıyamayarak, kendi de beraber geldi. Daha ne isterim, söyleyin ben ne isterim daha?

AAA

Konca, güneşi görünce kundağı çözülmüş bir çocuk gibi gerinerek yeşil örtüsünü yırttı ve açıldı. O bugünü ne uzun zamanlardan beri bekliyordu. Kim ne derse desin, bir daha o sıkışık kundağa girmeyecekti. Oh, dünya ne de güzeldi!

Artık o, tazeliginin, taravetinin, kokusunun bütün ihtişamlını ortaya dökmekle, zindandan kurtulmasının şenliğini yapıyor, dünyaya genç bir âşık gibi gizli sevda nameleri gönderiyordu.

Zavallı toy koncacık, bu mest, bu hayran ve coşkun nümayiş gününün akşamı, artık kendisinin bir gül olduğunun bile farkına varmadan, geceye girmiş bulunuyordu.

Ertesi sabah güneş onu, gene tarabda [Sevinçlik. Şenlik. Şâdlık] ve şevkte gördü ve konca, kâm almaya doymadığı dünyanın huyunu öğrenmeden, böylece bir gün daha gelip geçti. Kim bilir belki bin kere sabah olup bin kere akşam da olsa, o gene bunu öğrenemeyecekti. Ancak, kedi gibi doğurduğunu yiyen dünyanın, âşıklarından alacağını alıp, bulacağını bulduktan sonra, onları yerden yere vurduğunu, hançerleyip kahrettiğini, doğduğunun üçüncü sabahı, bahçenin otlarını ve bozulmuş çiçeklerini koparan el, kendisini de çöplerin içine attığı zaman anladı.

AAA

Genç ve güzel bir kız, evinin penceresinden, erimiş kurşun rengindeki akşam sislerine bakarak söylendi :

— Güzelim, gencim, ama neye yarar, bir dilenci kadar fakirim

Kızın dünyadan istediği pek çok şey vardı. O, küçük bir çocuk olduğu zamanlarda bile varlık, zinet ve debdebe hülyalarının gerdunesine [Araba, otomobil] binerek uzak diyarlara süzülüp giderdi. Zaman geçtikçe bu hasret, bu için için yalvarış o kadar dayanılmaz bir hal aldı ki, nihayet günün birinde dünya, kendisinden sadaka isteyen bu saltanat dilencisinin avucuna beklediğinden de fazla bahşiş koydu. Böylece de kız, kavuşuverdiği bir ihtişam tufanı ortasında, yürüyüp giden yılların akışını duymadan zamanlar gelip geçti.

AAA

Sanki o bir isteyici idi de dünya değil miydi? Bu duyulmadan kayıp giden senelerden sonra, şimdi de dünya bir dilenci, hem de istediğini almadan çekilmeyen zorba, insafsız bir dilenci

kesilerek karşısına dikilmiş, bir vakitler cömertlik, ikram, alâka ve muhabbet gösterdiği bu aşinasından, evvelâ gençliğini, sonra da güzelliğini alıp götürmüştü.

Belki bu bir ödeşme sayılırdı. Fakat isteyen, durmadan isteyen bu merhametsiz dilenci doymuyor, boyuna bekliyor, hiç bir sefer eli boş dönmeden hep alıyor, alıyordu.

Artık bir acûze olan ihtiyar kadın, günlerden bir gün gene, erimiş kurşun rengindeki akşam sislerini seyrediyordu. Arzularına doymamış, ihtirasının yalımı sönmemiş, dünyanın bitmez tükenmez zevklerinden yorgun düşmüş bu mağlûp baş, gene hülya göklerinin bir yıldızından ötekine atlıyordu. Fakat merhametsiz dünya, bu sefer onu tam yere vurmayı kararlamış olacaktı ki, en son isteğini almak için karşısına, bir başka âlemin davetçisini gönderdi.

Ertesi gün ihtiyar kadının odasına girenler, onu gene köşesinde buldular. Lâkin bu sefer, dünyanın delik keşkülüne canını koymuştu. Artık o yatışmaz ihtiraslarından eser kalmamış zavallı bir ölü idi. .

AAA

Kadın, limon kabuğunun içine kül doldurmuş, bakır mangalını uğuyordu. Bir türkünün mırıltıları arasında, onu iyice parlatmak için, kâh yan yatırarak, kâh baş aşağı ederek, kuvvetli kolları bir an evvel işini bitirmeğe uğraşıyordu

Fakat becerikli elleri mangalımı parlattıkça keyfi gelen kadın, onu bir zamanlar anasının, daha evvel de ninesinin, karardıkça böyle uğup uğuşturduklarını, hele uzun seneler bağrında ateşler yakıp küller biriktirmiş bu eski âşinânın ıztıraplarını hiç düşünmüyordu.

Nihayet genç kadının titiz eli, onu istediği hale sokunca, götürüp mutbak kapısının önüne koydu ve içine, getirdiği bir kürek, kömürü istif ederek arasına da bir çıra tutuşturup yerleştirdi. Artık kadın, akşam hazırlığı yapmak için yelpazesi elinde, ateşini yakıyordu.

Hâlbuki o, bu işi yaparken de gene düşünmüyor ve bilmiyordu ki, yıllar, uzun yıllar bir ateşe mevzi olmak, fakat yanmamak ne yaman ne korkunç bir nasibdi. İşte onun dededen kalma mangalı da, bir aşk potasına girip erimeden, şekil ve hüviyet değiştiremeden, çıkan bir zavallı gibi, seneler senesi içinde ateşler yakmış, küller hasıl etmiş, fakat kendisi, her gün parlatılmak gereken soğuk ve katı bir maden kalmak mahkûmiyetinin âzabından kurtulamamıştı.

AAA

Rabbim, sanırlar mı ki ben secde ederken taşa toprağa baş koyarım? Hayır. eğilen başım, o kaskatı yerde senin aşkının yumuşak dalgalarıma karışır.

Rabbim, zannederler mi ki derdim biter, yüreğim durulur ve bu viraneden feryad, el etek çeker?

Hayır, sen oraya, bir aynaya bakar gibi baktıkça, dert üstüne dert katarsın. Dert bitmez, feryat dinmez, gönül durulmaz.

Rabbim, sanırlar mı ki bir şeye dua edip bitirmek, gene dua edip yetirmek endişesindeyim ?

Hayır. Dudaklarım senin ismini andıktan beri söz söylemekten bile utanır olduğumu senden başka kime anlatabilirim?

Rabbim, zannederler mi ki günah, kapımı çalmaz, suç, elimin ayağımın yolunu bilmez. Gölge, güneşin hatası değildir. Eğer şu kesif [şeffaf olmayan.] vücut, yere gölgesini salıyorsa, haşa bu senin değil, sade onun kabahatidir.

--

Rabbim, sanırlar mı ki bir aşinaya, bir dosta gülümseyen dudaklarım, bir zevkin, bir meclisin dağdağasına iştirak eden hislerim, orada bunlarla alış veriştedir?

Hayır. Alışımın verişimin kiminle olduğunu bilirsin. Senden başkasına bildiremeyeceğim için de susarım işte. Ama adımı konuşmaza çıkarmışlar mı, ne olacak?

İsteyen istediğini söylesin Zaten ismi senin isminle anılan kim vardır ki, bu dünya, onu efsane bulutlarının bilinmediklerine karıştırmış olmasın...

AAA

Bir kaç hafta evvel küçük birer dil gibi dalların üstünde soluyup çırpman yaprakların şimdi çoğu yerde. Üstlerinde yürürken kuru bir ses, şikâyete benzer bir hışırtı çıkarıyorlar. Sabahleyin de ne kadar koyu bir sis vardı. Sanki tabiatı boğan bu ıslak gölge, yatağını şaşırmış bir selmiş gibi, dağ eteklerine kadar bütün ovayı, kırları basmış, yalnız çok yüksek ağaçları ve dağ tepelerini meydanda bırakmıştı.

Bu, gün günden solan, taravetini, zenginliğini kaybeden tabiata, onu düşüne düşüne örseleyen elin, ölüm mevsimini sin dire sindire getirmesini bir teselli olarak kabul etmekten gayrı, çare nedir?

Nasıl ki dünya, taze başım yastığına koyarak uykuya dalmış bir genç kızı, sabah kalktığı zaman bir acûze olarak görmemişse, sıcak, muhteşem bir yaz gününü de karlı bir kış gecesinin takip ettiğine şahit olmamıştır.

Esasen kahir ve musibetlerin tahammül edilmez ağırlığını silen, biraz da alışmak tesellisi, bu şifa değil midir?

AAA

Kendini sana göstermek şerefinden mahrum kalmış çiçek, ayaklarını öpen yolun tozlarına imrenir.

Gökyüzünün lâcivert atlası üstünde telâşla soluyan uzak, mağrur yıldız, elbiseni süsleyen bir düğmeciğe imrenir.

Azametli başından ışık tufanı döken güneş, yatağının yanında titreyerek yanan kandilin yüzünü öpen fersiz şavkına imrenir.

Kasaların, hâzinelerin kırmızı yüzlü altınları, cebinin bir köşeciğinde duran kara mangıra imrenir.

Pınarların berrak, bol, başı boş suları, senin dudağından geçen bir yudumcuğa imrenir.

Ey benim iki cihana baş çevirmiş Devletlim! dünyanın itibar, ünvan, şan ve şeref avazeleri, senin gizli köşenle yer değiştirmek için çakıl taşları gibi yerlere dökülmek ister; yerlere dökülenlere imrenir.

AAA

220 Yazılar

Bu yollardan, kimler geçmemiş?

Birbirlerini sevenler, sevdiklerini zannedenler, sevip te usananlar, dünyayı kendi aşklarından ibaret sananlar... .

Geçmişler, geçiyorlar Ve geçecekler. Zaman, zanların ve kuruntuların yalanını ortaya döktüğü halde, geçeceklere geçmişlerin kıssalarından bir agâhlık hissesi ayırtmayan sırlı, büyülü hükmünü yapmış, yapıyor ve yapacak.

İnsanoğlunun kulağını bükmek, nasihat vermek boştur; kıssadan hisse çıkarmak ta boştur. Bu cihanda nasihat, nisan yağmuru gibi bol bol yağar, sel gibi akar. Ama nerede o sadef ki ağzını açsın da yuttuğu bu damlayı inciye tebdil etsin.

Her hâdise, içinde hissesi olan bir kıssadır. Ama nerede o göz ki bu dolaşık ve sırlı yazıyı söküp heceleyebilsin.

Hesaba çekilmek için kıyameti, Ceza ve mükâfat görmek için ahreti bekleyen insana acınır. Acaba bir nefesimiz var mıdır ki bize, iyiden kötüden bir neticeye mal olmasın. Hayat ve hâdiseler, kur'a ile çektiğimiz imtihan suallerinden başka bir şey midir?

Zevklerimizin ıztıraplarımızın, meyil ve daiyelerimizin, [İnsanı bir şeye candan bağlamağa sürükleyen iç duygusu. * Mücib ve sebep. * Bâis olan husus, vakit ve zamanın bir hâleti. * Arzu, hırs. * Dava. * Bahane.] bütün bir ömür boyunca yanlışsız olarak cevaplandırmak zorunda bulunduğumuz birer sorgu olduğunu ah bilsek, bir bilsek...

AAA

Duygularımıza esrarlı tütsüsünden yakıp maziyi geri getiren bir yaz akşamı... .

Dağlarda gezip yorulan kız, pusuya yatmış kaplana benzi yen bir kayanın üstüne oturmuş, etrafını dinliyor. Dinliyor; ama boşuna. Zira tabiat, işaretle anlaşan kimselerin sükûtu içinde sessiz. Ağaçlar bile, bir aşk masalı dinler ^gibi, soluk almaktan, kıpırdamaktan geçmiş.

Kız titiz ve hasta bir sükûnla hep bekliyor ve dinliyor. Bayıra doğru sarkan kayalar, yosundan derileri altında uyuklayan ejderler gibi, toprağa kendilerini bırakmış. O, bunların birinden ötekine geçerken, akşamın rutubetini iyice içtikleri halde hâlâ sıcak oluşlarına hayret ediyor ve hiç olmazsa, şu susan ve dinleyen âlem içinde, bunların olsun kımıldamalarını bekliyor.

Kızın dalgın elleri kayaların sırtından yosun gömleklerini yırtıp yolarak yere fırlatıyor. Fakat toprağa düşen bu yumuşak parçalar da onun istediği sesi vermiyor. Kızda tabiat da bu akşam duyulmamış bir şey duymak için kulak kesilmişler gibi. Onlar zaten her zaman ne kadar birbirlerine benzerler, ne kadar birbirilerinin başı ve sonudurlar. Fakat bu akşam, ikisi de bekledikleri halde duymak istedikleri şeyi işitemiyorlar. Zira her ikisi de kendilerini değil, harici dinliyorlar. Her ikisi de beklediklerinin kendilerinde değil, uzakta olduğunu sanıyorlar. Ne yapsınlar, hilkat bu ezelî hilesinden geçmedikçe, aldanmış olmaktan kim kurtulabilir?

AAA

Komşu kızına çiçek toplamak için bahçesinde dolaşan delikanlı, yavaştan başlayan yağmura, saygısız bir arkadaşa kızar gibi öfkelendi, söylenmeğe başladı. Düşünmüyordu ki, uzun yaz sıcaklarının elinde her gün biraz daha ezilen, kavrulan bahçe, bu iltifatı ne sabırsız ne coşkun bir özleyişle beklemekte idi.

Delikanlı, gittikçe telâşlanan sağnağın altında çiçek toplamakta sebat etti. Lâkin alçaktan esen bir rüzgâr, çiçekleri, köşe kapmaca oynayan çocuklar gibi, oradan oraya kaçırıyor, elini uzattığı bir san gülün yerine bir kırmızıyı getiriyor, tutmak istediği bir kırmızıya, beyazla yer değiştiriyordu.

Delikanlı, sarıyı beyazın, beyazı sarının yerindeymiş zannettiren bu mızıkçı çiçeklerin arasından, elinde bir demetle bahçe çitinin yanına geldiği zaman, yağmur, gökyüzünden sarkıtılan sudan urganlar halinde boşanıyor ve o da, bunlardan birine tutunacak olsa kopmayacak ve istediği kadar yükseklere tırmanabilecekmiş hissine kapılıyordu.

Delikanlı, demetini vermek için her zamanki yere geldiği vakit, kızı, kendisini bekler buldu. O da ıslanmıştı. Kim bilir ne zamandan beri, belki de yağmuru, bahçenin çiçekleri kadar hoş karşılatan bir gönül ürpertisi ile buracıkta bekliyordu.

Genç çocuk ona demeti uzatırken eli, kızın serin ve ıslak eline değmişti. Onların küçük maceralarının büyük vuslatı her zaman bu idi ve bu kaldı.

O gün akşama doğru yağmur dindi ve güneşin ateş başı, tekrar tabiatı ısıtıp kuruttu. Zaman oldu; yazlar kışa döndü, kışlar baharların koynunda ılındı, gülüp söyleyen günler, hastalıklı güzlerin pençesinde solup sarardı. Hülâsa aylar ayları, yıllar yılları kovaladı. Böylece de delikanlının ilk aşk tezahürleri, masum bakışmalar, feragatli sözleşmeler, çiçek ve name kapılarına paslı birer kilit takarak, onu, sayısını bilemediği maceralara itip yuvarladı. Böylece, erginlik çağı, ona taarruz ve ihtiras senelerini yaşatırken, eli, birçok sıcak, kokulu, fettan kadın elleri sıktı. Ama gene de, bir zamanlar çit arkasından değdiği serin, titrek ve masum eli unutamadı. :

Agâhlık [Haberdar. Uyanık. Kalbi uyanık. Malumatlı. Basiretli. Vâkıf. Bilen.] tokmağı gaflet kapısını vurur; hâlbuki biz, varlığımız çatısına sokulmak isteyen bu sesi, şehvetler davulunun gürültüsünden işitemeyiz. Bu ses, bu yaman kös, en baskın patırtısıyla kulaklarımızı doldurmuş, bizi, kendinden başkasının hitabını duymaktan sağır bırakmıştır.

Biz sağırız Devletlim, sağırız. Dalga dalga, devamlı hamlelerle üstümüze çarpan agâhlık naraları var ki, ahengine dayanılmaz destanlar okur; ama biz şehvetimiz davulunun çılgın gürültüsü içinde boğulup kalmışız., duymuyoruz Devletlim, duymuyoruz.

Yalnız, kulaklarından dünya pamuğunu çıkarmış üç beş bahtlı var ki, bunları tahtının etrafına toplamış, şehvetleri davuluna emelleri, arzuları iptilâları tokmağını vuran biçareleri göstererek :

> — Sizi de kendi halinize bıraksaydım belki bunlardan beter olurdunuz, diye tatlı tatlı gülümsüyorsun.

AAA

Yoldaşım, sen bir cenk imişsin. Etraf böyle söylüyor. Ben de inanıyorum. Acaba kırık testide, örümcekli evde, uyuz kedide, gözyaşında ve ıztırapta, hilkat bestesinin perakende bir nağmesini, duyulmaz bir mırıltısını işitip söylediğin için mi adına çenk diyorlar?

Senin, anî bir sağnak gibi taşıp döküldüğün, yahut sabah sislerinin çimenlere habersizce konuklayışı gibi, sessiz ve görünmez bir dile konuştuğun da olurmuş.

Sustuğun zamanlarda bile, hoppa bir serçenin şakrak telâ şile kanat çırptığım iddia edenler de var.

Belki gene bunun içindir ki kâh delidolu, kâh gözyaşları yanaklarında kurumuş bir çocuk gibi, için için hıçkırman hoşa gidiyor. . .

Lâkin beni dinlersen, bütün hünerlerini, meziyetlerini ve istidadlarını bir tarafa koy ve bu nazenin çenge, yalnız sevgilini dile getirmek hünerini öğret!

AAA

Hayalimin dünyasında bir çocuk dolaşıyor. Bir an, bebeğinin takma saçlarım düzelten eli, başka bir an, tarlaların, ekinlerin arasında gelincik topluyor. Başka çocuklar gibi, demetine karıştırdığı sarıgözlü papatyaları yolmuyor; çünkü incitmek için en küçük yaştan beri korktuğu bir illettir.

Hayalimin gizli ve karışık yollarından geçerek, onunla beraber bazen bir deniz kıyısına, bazen bir dere boyuna gidiyor ve kâh kumlarla kâh midye kabuklarıyla oynayışını seyrediyorum.

Ama ne tuhaf, bu çocuk oynarken seni düşünmüyor Devletlim. Bir pervane gibi oradan oraya konan küçük idraki, hep seni atlıyor. Sen de onunla meşgul görünmüyorsun. Bu acaba, ektiği tohumun toprak altındaki oluş faaliyetini tabiata terk etmiş bir çiftçi kayıtsızlığı mı?

Buğdayı eken, onun yer altında bir inkişaf seyri geçirmekte olduğunu bilir; fakat bir an evvel sürmesi için toprağı eşip kurcalamak acemiliğini göstermez. Belki sen de bunun için onunla hiç meşgul görünmüyorsun.

Böylece günler ayları, sürüp götürüyor. Nihayet o, çocukluk kapısını örterek gençlik kapısını çalıyor. Fakat henüz bu kapının eşiğini atlamadan, gülümseyen yüzün yolunu kesiyor ve umulmadık bir tehalükle :[İstekle atılma. Tehlikeye aldırış etmeden, birbirini çiğneyecek gibi koşuşma.]

— Güzelim, seni bekliyordum! diyor.

genç çocuk kızarıyor, ama gene de iştiyak ve cesaretle elim tutup kendısini içeri alanı cevapsız bırakmıyor :

— Ben de seni!

AAA

Yıldızlar, gökyüzüne avuç avuç dökülmeye başladığı bir aksam vakti, genç kız sevgilisini beklemekten ümitsiz kalarak başını pencereden içeri aldı.

Dışardaki çalık, sadefî aydınlıktan, birdenbire odanın cansız karanlığına geçmek, gözlerini de gönlünü de yormuştu. Hem, teklifsiz bir misafir habersizliği ile odaya yerleşivermiş olan bu karanlık, onu titizlendirmişti de. Halbuki dirsekleri pencerenin içine dayalı, dışarı bakarken, tabiatın ergin ve düşünceli sükûtu ile, bir dert ortağı gibi avunuyor, gizliden gizliye tesellileniyordu.

Böyle akşam olup, bir kere evin kendinden hizmet bekli yen kasvetli loşluğu içine atıldı mı, ne penceresine sürtünen ağacın arkadaşlığı ne göz kırpan yıldızların uzak dostluğu, ne akşam safalarının, ne şebboyların havai âşinalığı, onun sofra kurup kaldıran, ekmek ufaklarını süpürmek için iğilip doğrulan ince vücuduna uzak tesellilerinden tattırabilirlerdi.

Her akşam babasının anahtarı sokak kapısının kilidi içinde dönünce, onun da evin içinde pervane gibi dönmesi lâzımdı.

Huysuz çatık bir baba, çok iş gösteren saf ve tembel bir ana; ama, hamuru kabartan bir tutam maya gibi, bu tatsız yorgunlukların bir hasiyet kazanması için de, akşamları sevgilisinin bahçe çitinin önünden geçmesi, ona ne zaman, yetmemişti?

AAA

Yoldaşım, sen ormanda su arayan vurulmuş bir geyik gibisin. Boşuna inkâr etme yaralısın işte.

Dudaklarını iniltiden, şikâyetten niçin bağladın?

Iztırap hoşuna mı gidiyor yoksa? Bari bana söyle, o görülmez yarayı bana olsun göster.. Merak etme, derdine merhem arayacak kadar ham ve duygusuz değilim. Söyle, yalnız bana söyle, benimle halleş, bana yan yakıl!

--

Vahşî inatçı! Söylemeyeceksin değil mi?

Öyle ise durma koş., dere mi olur, pınar mı olur, dudaklarını daya da kana kana iç.. Ama inan bana ki, senin ateşin, suyun söndüreceği yanıklıklardan değildir.

Zavallı yoldaşım yaralısın; hem de onulmaz bir yaran var. Belki merhametsiz avcı bile, bu marifeti için ilk defa yüreğinde bir sızı duymuştur.

Bilinmez, eğer günün birinde ben de bu ormanda vurulacak olursam, senin gibi yardan ağyardan kaçmayacağım. İbret olsun diye göğsümü bağrımı açıp :

— İşte beni bu avcı vurdu, kendinizi ondan sakının! diyeceğim.

Muhakkak ki sözümü dinleyenler, öğüdümü tutanlar olacak Amma belki de, ona yenilmek zaferini kazanmak için, bu ormana gelmiş olanlar da bulunacak ve beni kınayacak, belki de taşa tutacaklar.

Zavallı, zavallı yoldaşım, eğer başında, önünü ardını görecek kadar bir akıl kırıntısı kalmış olsaydı, iniltini ıztırabını boğup, inanılmaz tevillere sapacağına, döner, arkanda kan damlalarından bıraktığın izin, yaranın susturulmaz şahidi olduğunu olsun anlardın.

AAA

Dağlar, iç içe yuvarlanan dalgalar gibi, sonu gelmez sanılan bir devamla uzayıp gidiyor. Sırtlarını mor gölgelere dayamış tepelerin ortasında yürüyorum. Büyük fırtınaların denizde açtığı çukurlara benzeyen karşılıklı iki yamacın eteğinde birer kulübe var. Dağların, fırtınalarla oyulmuş birer muazzam dalga olduklarına o kadar inanmış gibiyim ki, az sonra o kulübeleri de bu dalgalarla beraber yer değiştirecek, sularla oradan oraya sürüklenecek birer gemi farz ediyorum.

Bu hissimin, bir rüya şuurunun yarım sıhhatine mâlik olduğunu da bilmiyor değilim. Ancak aldanmaya o kadar meylim var ki, dağları deniz, kulübeleri gemi farz ettiren o yalancı his, mantık ve düşünce kapısının önünde bekçi gibi duruyor ve beni «doğrunun» yanına bırakmıyor.

Zaten biz insanları her adımda göğsümüzden iten, hakikate hayali değiştirten de, hep muhakeme kapısının önüne gerilmiş bulanık duygular, zorba hisler, ikiyüzlü fikirler değil midir?

AAA

Zaman olur ki gönül, şarkıların nakaratı gibi, ne bir yalvarış ne bir şikâyet ve ne de sonu gelmez acılardan söz açmadan, bir sükûn ve istiğrak içinde akmaya başlar.

Bu öyle bir demdir ki, ne dudağımızı kımıldatıp «hayat ne güzelmiş» dedirtecek elle tutulur tahassüsleri,[Hususi ve mahsus olmak. Bir kimseye mahsus kılınmak.] ne de ölümü istetecek kahredici acıları vardır. Fakat zamandan mekândan dışarı ve gene zaman ve mekâna tasarruf ettirir bir kudretle devam eden bu nakarat, ne yazık ki yerini, pek çabuk, ömür şarkısının sözlerine, bu sözlerin çeşitli medlüllerine [Delâlet olunan. Gösterilen. * Mânâ. Meâl. Mefhum. Delil getirilen şey. Bir kelime veya bir işâretten anlaşılan] bırakır.

O keyfiyetsiz vecd nakaratından, o ezel sayıklamasından, dünya şarkısının patırdısı içine red edilişin ne kadar hazin olduğunu sen pekiyi bilirsin.

Acaba "içine ne bir melek ve hattâ ne de bir nebî girmez" hükmünü giymiş demin, bu vecd, her türlü ikiliğe yeri olmayan bu vuslat nakaratı olduğunu da biliyor musun yoldaşım ?

AAA

Akşam vakti yağmur dindi ve bulutlar, eski ve kirli bir kumaş gibi yırtılıp dağıldı. Amma gene de gökyüzü, bu kopmuş çürümüş kumaşın altında, masalların tebdil gezen hükümdarları kadar ihtiyatla gizleniyor, üstündeki didik didik kaftanından tamamıyla soyunmuyordu.

Az sonra dağların eteklerine yığılan mavi sisler, dereye rengini bağışlayan akşam güneşi, kumlukta son oyununu oynayan balıkçı çocuğu, gecenin bir kara taş gibi üstlerine inecek ağırlığı alıtında ezilip kaybolacaklar.

Evet gece, çiğden göz yaşlarını döke döke ağlamaya başladı bile. Az evvelki fırtınanın hiddeti ile taze yaprakları yolunan ağaçlardan, çayırın ezilip bir yana yatmış otlarından, çiçeklerini den yorgunluk akıyor, Tabiatta bir cenk sonunun dermansızlığı var. Artık her taraf uykuya hazırlanmakta. Amma bu uykuda sabaha daha diri, daha kuvvetli, daha hayatdar [hayatlı] olarak kavuşmak arzusunun belirsiz tesellisi de gizli.

Tevekkeli, bizi onlara onları bize göstermeyecek olan geceye, sabahın âşıkı dememişler.

AAA

Söyleyin bana., bir fikri bilinmez hangi yollardan geçirip dilimizin ucuna getiren ve oradan söz dalgaları halinde dünyaya salan kimdir?

Söyleyin bana, göz bebeklerimizin kaptığı bir güzelliği, gene görülüp keşfedilmez yollardan geçirip hislerimize, aklımıza dağıtan, ulaştıran kimdir?

Dudaklarımıza, parmak uçlarımıza dilimize, kulağımıza birbirine benzemeyen hassasiyeti kim, nasıl taksim etti, söyleyin?

Söyleyin bana., medholunduğumuz zaman gülümsemeyi, çekiştirildiğimiz zaman acı duymayı kimden öğrendik?

Neden ruh denen tılsımlı varlığın bir maktaı [kesilen yer, kat'edilen yer, kesinti yeri] yok? Niçin onu yarıp içindeki akıl almaz sırları araştıramıyor, ortaya dökemiyoruz?

İman onun neresinde gizli?

İnkâr onun hangi köşesinde yer tutmuş?

Zevk, sürür, hüzün ve gam ona kimden gelmiş, nerede saklanıyor?

Keder baş kaldırınca, ferah nerelere siniyor?

Şevk ve tebessüm uyanınca, elem hangi köşeye saklanıyor ?

Söyleyin bana, acaba insanoğlu, eline bir külünk geçirdiği zaman, niçin onunla dağları yarmaya gidiyor da, kendi varlığı yolunu tıkayan meçhulü söküp atmağı hatırından bile geçirmiyor, söyleyin niçin?

AAA

Karlar eriyip biteli haftalar geçti. Tabiat, kararını vermek üzere olan kimselerin tutkun sükûtu içinde hayli zamandır düşünceli. Artık soğuklar eli kamçılı, sert zorba çalımını kaybetti. Yağışlı, fırtınalı, atak ve çılgın kıs, mağlûb ve üzgün, kaçmaya hazırlanıyor. Hattâ kaçmış ta denebilir. Zira baharın nazik eli. bir taraftan çatık yüzlü soğukları uzaklara iterken, bir taraftan çimenlerin çiçeklerin arasına sokulup onları bir şenliğe hazırlıyor. Giydiriyor, kokular, renklerle süslüyor.

Artık çıplak görünüşleriyle kasvetli kasvetli sallanan ağaçlar, bütün bir kış, içlerine kapanmış olmaklığın öcünü almak için, acele etmekte. Üç beş günlük güneş muhakkak ki onlara yüreklerinin bütün sırrını, taze yapraklarının, ince kokulu çiçeklerinin dili ile söyletecek.

Değil yalnız ağaçlar, toprağın baskısı altında aylardan beri uyuklayan tohumlar, çeşit çeşit otlar ve çimenler de bu şenlik davetçisinin sesini işitmiş olacak ki, gizli köşelerinden yavaş yavaş baş kaldırmaya başlamışlar bile.

Ey gözleri görünüşe takılanlar! Tabiatı, kendisine bir. gizli ferman okuyucunun emrinde kâh güler, kâh ağlar, kâh söyler, kâh susar görüp hoş tutuyorsunuz da, şu küçük âşıkı, bir buyruğun esiri görmekle neden şaşıyor kızıyor, eğlenip taşlıyorsunuz?

AAA

Zaman zaman hislerimin kapısını çalan, aldırış etmezsem zorlayan bir el vardır. Ona :

— Kimsin, ne istiyorsun? derim.

Cevap yerine içeri bir el uzanır. Düşünürüm. Para istemi yen, mala rızka tamâ etmeyen bu avuca ne koyacağımı uzun uzun düşünürüm ve düşüncelerim bir karara bağlanamayınca da, sualimi hiddetle tekrar ederim.

O, belki dalgınlığıma, belki unutkanlığıma belki de gafilliğime küsen, fakat gene de tesir ve halavetini eksiltmeyen se sile :

— Yokluk! der.

Ben ise, varlık elini açarak yokluk isteyen bu elin dileğini yerine getirmek hamlesiyle coşarken, kendimi kaybetmiş bulurum. Bilmem bu kaybolmuş vücud, o kayıp dünyasında ne kadar kalır? Bir lâhza mı, bir yıl mı, bir ömür mü?

Zaman ölçülerinin endazesine vurulamayan o ân, yerini tekrar idrâkin kuru ve tatsız şivesine bırakınca, ne yazık ki hislerimiz kapısını çalan elin, istediğini alamadan çekilip gitmiş olduğunu görürüm.

Bilmem, her zaman boş dönen bu eli memnun etmek için çare nedir?

Varlık ânında verilen, yokluk olmaz ki vereyim.. Yokluk anında varlık bulunmaz ki, « gel al! » diyeyim.

AAA

Koyunun memesinde kaç delik vardır bilmem. Bildiğim şu ki, kaç tane olursa olsun, sağmadıkça boşalmaz, akmaz.

Yeter yoldaşım, yeter., çek elini şu zavallı yürekten. Onu, aç kuzusu gibi toslayıp toslayıp süzmekten vazgeç artık.

İstediğin nedir ?

Doymak mı?

Sende bu ezel açlığı varken iki dünya, nafaka olup dudaklarından geçse, gene de kanmaz sın..

Yalan mı söylüyorum?

Bu açlık değil midir ki, gözüne yaş, dudaklarına feryat, gönlüne yanıklık hızını öğretti?

Sen doymazsın yoldaşını doymazsın. Acı bu zavallıya, onu sağma, söyletme artık.. Bırak, bırak da kendi derdi kendine kalsın...

--

Neden gülüyorsun?

Cevap yerine alaylı bir tebessüm, öyle mi?

Gülme, boşuna gülme yoldaşım, inan buna ki, ne o söylemekle boşalır, ne de sen dinlemekle doyarsın. Artık onu kendi haline terk et. Tâ ki sana bile derdini söylemeden, seni bile kendine biliş etmeden, bilinmez bir cihanın göklerinde başı boş dolaşsın dursun..

AAA

Genç kız, oturduğu yerde başını yastığa dayamış, kımıldamadan duruyordu. Gözleri de kapalı idi. Görenler uyuduğuna hükmedebilirlerdi. Amma sevgilisi, bu yorgun menekşe. gözlerin uykudan ne kadar uzak olduğunu pek âlâ biliyordu. Bildiği için de yavaşça yanına sokuldu ve yuvarlanmaktan yorulup sakinlemiş dalgalar gibi, yastığının yarısını kapatan saçlarını okşadı, sonra da, suç işler kadar tereddütlü ve korkak :

— Vakit geldi, gidiyorum ben! dedi.

O gün delikanlı evden çıkarken, sevgilisini her zamankinden daha mahzun, daha içli bıraktığının farkında idi.. Kendisi de ondan daha az üzgün değildi. Sokağa çıkıp, düşünceli ve kararsız bir kaç adımdan sonra, içine çöken dayanılmaz bir ayrılık acısı, onu geri çevirdi.

Artık neşeli idi. Çünkü geri dönüyordu. İçeri girdiği zaman kız hep bıraktığı yerde, bir gül ibrişim ağacının çiçekleri gibi tel te] parlayan saçları, hep aynı yastığın üstünde idi. Yalnız az evvel kuru olan kirpiklerinin ucunda, soluk sabah yıldızları gibi. küçük damlalar parlıyordu.

Delikanlımın neşeli patırdısı, onu şaşkın bir teheyyücle [heyecanlanma, coşma.] yerinden kaldırmıştı. Fakat genç adam, boynuna dolanan sıcak çemberi çözmüş, ona soruyordu:

— Kayıp kayıp neyin kayıp?

Kız hep şaşkın, hep heyecanlı, hep tereddütlü idi. Zeki ve kavrayışlı başında kısa bir düşünce üzüntüsü dolaşarak saymaya başladı:

— Yüksüğüm!

— Değil!

— Mendilim!

— Değil!

— Tarağım, iğnem!

— Değil, değil işte!

Şimdi, sorma sırası kıza gelmiş gibi, gözlerinin son nemini eliyle kurularken :

Nedir öyle ise sen söyle! dedi.

Delikanlı muzafferdi :

— Ben! diye bağırdı. Az evvel beni kaybetmemiş miydin, işte sana onu getirdim.

AAA

Şair, bir gecesini de bizim çatımızın altında geçirdi. Kırk kapılı peri saraylarının sırları gibi, belki onun da kırk hâzinesi olan muhteşem, saltanatlı coşkun bir his âlemi var. İşte şair mısraları buhurdanına bu kilitli kapıların içindeki sırlardan birer tutam atarak yakarken, derin derin içimize çektiğimiz büyülü tütsü, kıvrılıp bükülüşünün hayranı olduğumuz efsanevi raks, onun bize bu muhteşem saraydan uğurlanmış birer armağandır.

Şaîr, efsanevî sarayın efsanevî kapılarını sanatı eli ile bir bir ararken, tarihe, maziye, soylu hatıralara, aziz fikirlere, asîl çilelere, şefkatin, ıztırabın, hüznün, kaygı ve tasanın en gizli işlenmez köşelerine seferler yapıyor ve nal seslerinin musikisi saz şairlerine hamaset [kahramanlık] destanları yazdıran kahramanlar gibi, zaman oluyor ki dalga dalga taşıp sanat bulutlarının erişilmezliklerine yükseliyor.

Ama gene zaman olup, sanat bulutlarının erişilmezlikleri ne karışan şair, bir an geliyor, bütün şiddet bütün dehşetiyle çamurlara, süfliyet ve zilletin derinliklerine iniyor. Ne yazık, ne yazık ki o da bizim gibi zaaflarının, arzularının, ihtiraslarının kulu olan bir zavallı.. .

Bir eli kadehini dudağına götürürken, öteki eli, dizini yumrukluyor ve bir an hislerimizi secdeye vardıran mısraların döküldüğü dudaklarından, en beklenmedik gayz [Hiddet, kin, öfke, gadab. Dargınlık. Hınç] fırtınaları esmeye başlıyor. Bir rakibin, bir çekemezin üstüne savrulan korkunç, amansız bir kasırga kesiliyor.

Gene mutlak tecerrüdünün safasında, her kayıttan azade ve müstağni sandığımız şair, zaman geliyor ki, bize hayranlık ve haz ürpertileri veren şiirlerine kafiye denemekten yorulan başını, fanilerin en zavallı hissi olan, alkış ve sitayiş patırtılarıyla dinlendirmekte zevk buluyor..

O, beğenilmezse küsmeyi, takdir görürse sevinmeyi de çok iyi biliyor.

Ne yapsın, ne yapsın., ömrü boyunca kırk kapılı sarayın bir kapısından ötekine geçmekle vaktini tüketmiş; amma hiç birinde. hiç bir defa, sarayın sahibine rastlamamıştır. Bazı bazı sesini duyar, adını işitir gibi olmuş, amma hiç bir gün,. hiç bir defa, onunla yüz yüze, diz dize gelmemiştir.

Şair, tılsımlı sarayın kırk kapısının birinden ötekine geçerken, gönül istiyor ki ona, yüz karalarımızı yıkayacak olanın gizlendiği kırk birinci kapı da açılıversin.

Her noktasını tanıdığı bu sarayın, her tarafında gezinmesine izinli olduğu bu kâşanenin bir gizli, bir görünmez köşeciği olduğunu bir bilse, ah bir bilse...

Ona bu gizli kapıyı hem göstermek hem de göstermemek istiyorum. Bir kere görecek olsa, artık öteki kapıları açmaz olacak; ihtirasları, gılzet [Kabalık, sertlik. * Kalınlık, galizlik.] ve ayıpları ile beraber, belki kafiye ve vezin endişeleri de, kendi tozlarının bulutu içinde görünmez olan süvariler gibi, kaybolup gidecek ve hiç bir teşebbüs, hiç bir zor, onu bu son girdiği kapının kulu olmaktan ayıramayacaktır.

AAA

Bütün gece yağmur yağdı ve yorgun bir su sesi bütün gece boyunca uzayıp gitti..

Güneşle beraber bulutlar parçalanmış, yağmur da inmişti. Yalnız yapraklarda, olukların ve saçakların kenarlarında bir çok ağladıktan sonra gülen, fakat hâlâ kirpiklerinde gözyaşı parlayan bir çocuk gibi, iri iri damlalar sallanıyordu Bunlar bazen birbirleriyle birleşerek ağırlaşıp düşüyor, bazen de rüzgârın eli ile yerlerinden koparılarak baş aşağı atılıyorlardı. Üstlerine güneş vuran bu damlacıklar kâh safran, kâh menekşe rengini alıyor, kâh yeşil bir yüzük taşı gibi parlıyor, akibet düşüp kayboluyorlardı.

Damlalar, güneşin renklerine kendi vücutlarını ayna düzüp keyiflenirken, nasıl âkıbetlerinden gafil iseler, biz İnsanlar da hayat yaprağının ucunda adem uçurumuna doğru sarktığımızdan habersiz, rahat ve müsterih zevk süren birer damlacıktan başka neyiz bilmem ki:?

AAA

Bana, söyle, deme yoldaşım. Bugün: susmak istiyorum.. Sözlerimi gönlümün kınına sakladım; söyle, diye üstüme varma.. Şayet sana uyar da onları çekip çıkarırsam, el sürenin parmakları doğranır.

Bana : «Bizi mecruh etmekten çekindiğin, bu duyguları, korkmadan içine nasıl saklıyorsun,» da deme. Onlar belki bir kılıçtan daha kan dökücüdür; amma kendi kınını kesmemek: ananesine sadık kalacak, kadar da merddir.

Bana, söyle, deme yoldaşım. Sen söyle, sen haber ver ki, ben neyim?

Hangi göklerin hangi köşesinden bu dünyaya damladım?

Onun için mi şaşkın bir yolcu gibi, vatanımın yolunu: soruyor, arıyor, gözlüyorum?

İnsanları kafile kafile çağırıp, kafile kafile uğurlayan bu dünyada, çoğumuz kırdığı ceviz boş çıkan bir çocuk gibi, tad ve hoşluk yerine hayal sukutlarının, hüsran, ve azapların acılarıyla cevaplanırız. Ağaç, sararan yapraklarını kaybederken ağlar mı bilmem. Bu dünyada, kahkaha gibi, gözyaşı da o kadar bol ve nafile akar ki, sırasında biz, bir yapraktan daha değersiz kıymetler için bile elem duyar fer yad ederiz: Ama ne gariptir, öğrenemediğimiz, bilemediğimiz, öğrenmek ve bilmek içini yanıp yakılamadığımız o büyük sır, o büyük muamma için gözyaşı dökmek hatırımızdan bile geçme?..

Bana «söyle» deme yoldaşım. Zîra bugün susmamı isteyen o sırlar âleminden gelen bir habercidir..

AAA

Rabbim senin takat getirilemeyen ateşinle kavrulup yanarken söyleniyor, haykırıyor inliyor, feryad ediyorum. Beni, divane diye, biçare diye de olsa, dinleyenler var. Bazen bu aşina yüzler o mertebe alınarak dinliyorlar ki, kupkuru olan gözlerimin yaşının, onların gözlerinden geldiğini görüyorum.

Rabbim, senin ateşinle kavrulup ta yanmamak, yanıp ta haykırmamak, inlememek olur mu?

Amma bu ateş, içine düşeni kendine benzettiği, vücut, varlık tezahürleri bir avuç kül olduğu, sözü feryadı, şikâyet ve şekvayı bilinmez bir rüzgâr, bilinmez nerelere sürüp götürdüğü zaman, söyleyememek ıztırabı ile ben ne yapayım?

Söyle, bana o kıyamet lahzasının lisanım olsun öğret!

Yoksa bir avuç külü bile varlıktan sayarak, bilinmez nerelere savurup götüren o kıyamet ânının lisanı sükût mudur?

Yoksa bu gizli dili biliyor, konuşuyorum da — birçok hakikatlar gibi — bilmediğimi, tanımadığımı mı sanıyorum?

Söyle, bunu olsun söyle, beni avut, teselli et Rabbim?

AAA

Yıkık bahçe duvarının dibine doluşmaya başlayan gölgeler, gene bir akşamın ilk kara haberini bahçeye getirdi. Bir rençper, bu az sonra çoğalacak, büyüyüp yayılacak gölgeye bastığının farkında olmayarak duvarın yıkık taşları üstünde dinlendikten sonra geçip gitti.

Az sonra, çıngıraklarının sesi, gelmekte olan gecenin melâlli bir davetçisi imiş gibi, havaya hüzün dahmeleri [Donanma geceleri atılan hava fişeği.] serpen küçük bir sürü de, aynı gölgeleri çiğneyerek yoluna devam etti.

Ve sabahtan beri kırlara, usaresine kanılmaz bir çiçekmiş gibi, bir arı hırsı ile konup kalkan çocuk ta, şarkı söyleyerek evine dönerken, gene duvar dibinin esmer renginin üstüne basıp geçti..

Yorgun rençperin, koyun sürüsünün, emdiği çiçeklere kanmamış bir arı vızıltısı ile evine dönen çocuğun farkına varmadıkları gölgeyi, âkıbet oradan geçen bir yolcu dalgın dalgın, derin derin seyretti ve bir tefekkür zincirine tutunarak düşünceden düşünceye atladıktan sonradır ki o da ötekiler gibi geçip gitti.

Amma davar dibindeki gölge, yavaş yavaş koyulaşıp yayılırken, kendini fark edene de, etmeyenlere olduğu kadar kayıtsız ve hissizdi. Zira tabiat, seyrinin şaşmaz tezgâhını dokurken, hatır, iltimas, kemlik, iyilik, horluk ve sitayişe aynı derecede bigâne kalmaya tâ ezelden and içmişti.

AAA

Bir mevlût gecesiydi. Soluk yüzlü bir adam, elindeki küçük meşale ile camiin kandillerini birer birer yakıyordu. Yorgun, zaif fakat manalı eli, oradan oraya değdikçe mescidin karanlığı, yeni bir sır öğrenmiş çehrelerin ferahlığı ile yavaş yavaş açılıyor, aydınlanıyor, böylece, meşalenin vuslatına mukavemet edemeyen kandiller, tükenip bitecekleri âna kadar yanmak üzere bir bir uyanıyorlardı.

Kandiller teker teker sırlarını ortaya dökerken, onları bir sütuna dayanarak seyreden genç bir adam, irkilerek yerinden kalktı.

Korkmuştu. Onlar, nasıl bir tek elin işareti ile yanma emrine can koyuyorlarsa, kendisi de gönlü kandilini ateşleyecek, sırrım ortaya döktürecek bir gizli elden korkuyordu.

Ona hak vermemek kabil mi hiç?

Bu gizli elin ateşine değip te sırrını dökmeyeni, canını harcamayan bu cihan hiç görmüş müydü?

Kandilin küçük sırrı, nihayet bir damla ışıktı. Amma onunki, işte genç adam da söylenmez sırrının meydana vurulmasından korkarak mescidin en karanlık, kendi gönlünden başka bir damla şavkı bulunmayan bir köşesine çekilip saklandı.

AAA

Ne eteğimden çek, ne elimi iste ne de beni lâfa tut. Şu kendimi bildim bileli geçmekte olduğum muhataralı [Korkulu, tehlikeli] köprüde, bana müvazenemi [ölçülülük, dengeli olma; tartma, ölçme, düşünme, karşılaştırma.] bozduracak işaretler istemiyorum yoldaşım.

İstemiyorum yoldaşım., bugün seni de istemiyorum. Bilmem ne oluyor bana?

Çimenleri uslu uslu nemlendiren gece sisleri gibi, kimdir bu gönlümü gizlice yıkayan ?

Ne oldu bana, söyle ne oldu?

Neden âlemin zevk dediğine, ben kahır diyorum?

Neden onların dev adımları bana hazin bir emekleme geliyor?

Herkesi kolay kolay avutan her şey, neden benim için bir gölgeden farksız?

Neden, neden bunca varlıklarla dölü olan dünya, benim gözlerime boş, bomboş?

Söyle bana, ölçülerimi, kıyaslarımı kim kapıp yağmaya verdi?

kıymet ve kudret endazemi kim kırıp bölük bölük etti?

Bana dost olduklarım iddia edenlerin sesi :

— Sana acıyoruz. Gönlünü aşk taşında o kadar hızlı bileme; ne bulursa kesip atıyor ve sana hiç bir şey bırakmıyor! diyor.

Ne dostluğunu, ne de düşmanlığını iddia etmeyen bir başka ses ise, sanki onun söyleyecek bir dudağı, gönlümün de dinleyecek bir kulağı varmış gibi, tâ içime sokularak:

> — Ey vücut atı! Halkın pendine kulak verme. Koş, o mertebeye koş ve durmadan sürçmeden git ki, nal izlerini takip edenler, kendilerini kanlı bir aşk meydanında bulsunlar! diyor.

AAA

Bu akşam sular çok yüksek. Rıhtımın son basamağı, denizin içinde kaybolmuş.

Sahilde kayık bekleyen bir yolcu, hu yan suya dalmış merdivene doğru yaklaşırken, müşterisini karaya çıkarmak için siya eden bir kayık ta gene basamaklara doğru geliyor.

Fakat denizdekini karaya, karadakini denize ulaştırmaya vasıta, olan taş merdiven, bu çifte mazhariyetinden habersiz, zavallı bir gafil. Aylar, ayları, yıllar yılları kovalasa da, o gene ayni dilsiz dalgınlık içinde, suların sükûnuna ve hiddetine körü körüne itaattan başka bir şey yapmayacak.

Sırtına basanların kimi denize açılır, kimi karaya çıkarken, o, ne suya açılmanın keyfini, ne toprakta cümbüş etmenin zevkimi bilmeden, bir mahkûm aczi içinde gün günden yosunlanacak, aşınıp eskiyecek

AAA

Yolcu için, gecenin: karanlığı, şimşeğin: Bir lahzalık aydınlığından sonra daha tahammül edilmez, olur. Bir ki şu kapkaranlık dünya gecesinde, vakit vakit bilinmez nerelerden; çakıp yol gösterici aydınlığı tanıyanlardanız..

İnan bize, aydınlığın, visaline,, velev bir lahzacık: erdikten, sonra, karanlığın hüsranı, işte bu dayanılır, çile değil;

Biz bu yola çıkarken yemin etmiştik, güneşin saltanat sürdüğü sonsuz bir sabaha erinciye kadar demir asa,demir çarık yürüyeceğiz diye.. İşte şu adam da o yemini edenlerin biri sağına soluna bakmadan, derin derin susarak yürüyor.

Ama beni dinlersen,, onun, sükûnuna, temkinine sessiz sadasız tavırlarına inanma. İçinin kuytuluklarında uyur gibi, dinlenir ve dinleyip öğrenir gibi yol alan bu adam, gecenin koynun dan sıyrılacak gergin yüzlü sabaha doğru, anlatılmaz ve anlaşılmaz bir vecd ve karar coşkunluğu, ile yürüyor..

Ona inanma; yalnız acıyarak, nazar et. İstersen, gündüze gebe olan gecenin içinden bir an. evvel sıyırmak için elindeki, asayı ona uzat ve yol göster..

Dünya karanlığı, içinde bocalayan biz zavallılar, senin görünmez refakatini ne biliriz?: Bilmediğimizi öğrenmek, görmediğimizi tanımak için de senden başka kimden yardım, isteyelim bilmem ki..

AAA

Bilinmez nasıl bir incizab,[cezb edilme, kapılma, çekilme] nasıl bir sürüklenişle ağaca tırmanan sarmaşık gibi, zaman olur ki bir hissimizin, bütün bir varlık ağacına dolandığını, orayı istilâ ve fethettiğini görürüz.

Alçaktan yürüyen kuvvetsiz, cılız, sarmaşık, emin, telâşsız hissedilmez adımlarla, pusuya yatmış bir muharib gibi, göğsü üstünde sürünerek bir kere kollarını sardı mı, artık o ağaca teslim olmaktan başka, ne çare vardır?

Bizim de yavaştan gelen ve kurnaz bir emniyetle pençelerini üstümüze atıp tutunarak gelişen, nihayet bizi bizİikten çıkaran duygularımız, bir ağaca kendi hüviyetini giydiren sarmaşıktan daha mı farklı ve daha mı başkadır?

AAA

Arı, çiçeğin vuslatına ermiş, belirsiz bir zevk ihtizazı içinde sessiz ve mest.

At, başı, öne uzanmış olan tek ayağının hizasında, sabahtan beri çayırın otlarının yoncalarının en tazelerini arayıp buluyor.

Manda, derenin en sığ, en çamurlu yerini seçmiş, kayıtsız, durgun bakışları, tahtını benimsemiş gafil bir hükümdar gururu ile etrafını süzüyor.

Koyun sürüsü, ilkyaz sıcaklarından ürkmüş gibi, daha öğle vakti gelmeden, bir dişbudak ağacının gölgesinde toplanmış.

Sinekler, üç beş gün evvel ölen mandra köpeğinin leşi üstüde durmadan uçuyor ve en kolay faydalanacakları cifeleşmiş yerleri seçip konuyorlar.

Tabiata tebessümler, iltifatlar, armağanlar, dağıta dağıta gelip ömür süren yâz, nihayet bir zaman sonra, bütün bunları geri vere vere son nefesini de tüketip gitmiştir.

Arının hangi kovanda uyukladığını kimse bilmez. Belki de "bir el, göz göz peteğini balı ile beraber çekip almış ve ona, bütün kış nafakalanması için bırakılan bir yudum şekerli suyun " karşısında ıztırap çekmek nasibi kalmıştır.

Yağmurlu, sert soğuk bir havada arabaya koşulu yorgun bir beygir, kuyruğunu bacaklarının arasına kısmış, ıslak sağrılarından dumanlar çıkarak, saatlerden beri müşteri beklemektedir. Bu da, yoncalı çayırın o bir kaç ay evvelki keyifli, tasasız âşinâsıdır. .

At arabalarının geçemediği çamurlu köy yolundan kasabaya odun indiren mandalar, boyun tüylerini kazımış, nasırlandırmış boyunduruklarının altında, bir zamanlar, içinde gamsız ve âvare saatler geçirdikleri ılık çamuru bilmem düşünebiliyorlar

Bütün günü dağ eteklerinde ve bozulan çayırlarda geçiren sürü ise, artık gölgelenmek için ağaç altı aramıyor. Çobanın da onları kan tutmasından korktuğu yok.

Ve hâlâ çamurlu tarlanın bir köşesinde duran kopek leşi, artık ne böceklerin, ne de sineklerin tamamı çekmeyen bir kemik yığını halinde.

Kim bilir belki de bu çatık ve hüzünlü tabiat, kışın uzun eteğinin karanlığı altında, bir yaz tesellisi ile gene de şad, gene ümid ve sükûnla dolu!

AAA

Şimşek, bütün gün bulutların kalbine bir hançer gibi batıp çıktıktan sonra yağmur başladı. Alçaktan esen sinsi ve kışkırtıcı bir rüzgâr, ağaçlardan yaprakları koparıyor, fırıl fırıl döndürüyor, sonra bir köşeye, yahud çukurlara, duvar kenarlarına topluyordu. Zillet ve hakaretin tiryakisi olmuş serseri çocuklar gibi, oradan oraya kovalanıp, sürülen bulutlar da, rüzgârın kamçısı altında durmadan koşuyor, kaçıyorlardı.

Tabiatın hırsım, hiddetini kendi gönlündeki cenk ve mücadele hengâmelerinden daha ehven bulan bir adam, rüzgârın ve yağmurun bu el ele gayretini, penceresinden uzun uzun seyretti. O, aziz ve soylu yadigârlar, dede ve baba hatıraları pulluk pulluk mezad edilen bir terekeyi seyreder gibi, çiçekleri, yaprakları çamurların ağzına atan, tutulmaz, görülmez rüzgârın buyruğu karşısında o kadar dalgındı ki, akşam karanlığının çökmüş olduğunu bile uzun zaman anlayamadı.

Ama, sürgün, yurdsuz bulutlan, koparcasına sallanan ağaçlan gözlerinden tamamen silen gece, tabiatla kendi arasına o yırtılmaz, sıyrılmaz siyah perdesini çekince, dalgın dalgın dolaşırken, sessizce gelen muzib ve meçhul bir arkadaş eliyle gözleri kapatılan çocuklar gibi, şaşırıp kalmıştı.

Nihayet penceresinin önünden kalkarken, gecenin ve yağmurun müşterek zulmetlerinden ziyade, vakit vakit içine çöken karanlıktan, bu saati zamanı belli olmayan geceden daha korkulu, daha endişeli idi.

AAA

Evimizin karşısındaki ihtiyar komşuyu gözüm ne kadar arıyor. Hâlbuki eşyaları arabaya yüklenerek taşınalı tam bir sene oldu.

Kışın güneşli havalarda kapısının eşiğinde oturup ısınan, cigarasını yasemin ağızlığına takarak ağır ağır içen bu adamı, hemen her gün seyrederdik, Şimdi onu, muhayyilemde tekrar kapısının eşiğinde oturtuyor, kim bilir hangi bulanık, kopuk ve uzak düşüncelerle dalan fersiz, yorgun gözlerini görür gibi oluyorum. Güneş çekilirken gene eskisi gibi kalkıyor, bir eline bastonunu, bir eline de, üstüne oturduğu kilim parçasını alarak içeri sesleniyor. Şayet kapının açılması gecikirse hiddetlenerek, bastonu ile tahtalara, sarsak, fakat öfkeli darbeler vuruyor.

Şüphe yok ki ihtiyarcık, gıyabındaki bu muhabbetli takib den habersiz. Onu ayıplamıyorum. Nasıl ayıplayabilirim ki biz de, üstümüzden eksik olmayan, önümüzden ardımızdan gelen, hattâ bize bizden yakın olan koruyucu ve okşayıcı nazarların gafili ve cahili değil miyiz?

AAA

Dalını pencereme uzatmış bir erik ağacı vardır ki, beni her zaman hazımlı ve masum sükûtu ile dinler. O beni her zaman, her anında, her deminde, ıztırabları saymasını, coşkunlukların asın şivesini af etmesini bilen bir haldaşlık bir kavrayışla dinler.
Kışın çıplak, dertli ve hastadır; gene dinler.

Baharda taşkın, sevdalı, neşeli ve başı dumanlıdır gene dinler.

Yazın, meyvelerine uzanan elleri boş çevirmeyen dalları, tarlada çocuklarını doğurur doğurmaz işlerine saldıran kadınlar gibi, bir yandan mahsul verir, bir yandan da başını pencereme uzatarak gene beni dinler.

Güzde perişan, şaşkın, ordusunun yarısını kaybetmiş bir cengâver gibi harab ve mağlûbdur, gene dinlemekte kusur etmez. Pencereme dalını uzatan erik ağacı, penceresi pencereme bakan komşudan daha temiz yüreklidir. Onun gibi beni ne dedikodu taşma tutar, ne akla gelmez iftiralar savurur ne kınar ne de göz koyar.

Düşünürüm. Karşısındakine hor, yanlış, öç alıcı fikirler süngüsü ile hücum etmemek için, pencereme uzanan erik ağacı gibi nebatî bir şuura mı sahip olmalıdır?

Acaba beşer idrakini, insaf ve tarafsızlık elmastraşı ile yontmak mümkün değil midir?

Ve acaba bize, insanı bir himmetle bu heykeli bina etmek iken daha büyük bir savaş ve kazanç olabilir mi?

AAA

Bir yaz günü. Havadaki sıcaklık, sanki güneşten kopup düşmüş kıvılcımlarmış gibi, insanın üstüne yağıyor. Bir yolcu, toprak yoldan yürüyor. Ayağını yan yarıya içine alan yumuşak tozlar, kıvılcımını yeryüzüne savuran rüzgârla beraber o kadar birden havalanıyor ki, yolcu bunlara baktıkça, havaya bir yol daha döşenmiş, bir yol daha açılmış gibi geliyor.

Her ne kadar bu yolun üstünden yürünmez, basılıp geçilmezse de, ayağının sesi duyulmayan bir gönül, adımlarının izi olmayan bir yürek için de, muhakkak ki böyle geçilen, fakat ezilip basılmayan bir yol lâzım. Öyle bir yol ki belki gözün seçemeyeceği elin değemeyeceği, zaman ve mekân ölçülerinin isimlendirmekte âciz kaldığı bir âlemin, bir kâinatın yolu...

Yolcu, şuurunda teklifsizce gezinmeye başladığı, fikir kapısının zembereğini kaldırıp içine girdiği zamanlardan beri, bu yola adımı atmaktan, bu yolun yolcuları arasına karışmaktan daha sıcak, daha yakın bir dileğin etrafını dolanmamıştır.

Onun için dostları şunu bilsinler ki, vakit vakit bu arzunun tahammül edilmez davetine kendini kaptırıp gözden kaybolduğu zamanlar, onu ne batıda ne doğuda, ne denizde ne karada, ancak bu görünmez yolun görmezliklerinde aramaktan başka çare yoktur.

AAA

Arı kovanı hazırlamak, peteği tamamlamak çiçekten çiçeğe koşmak, hattâ kovanda ölen, bir arkadaşı mumlayıp tefessühüne mani olmak insiyaklarını fiile geçirirken, balı almak için bu küçük sanatkârın büyük eserini yıkmaya gelen, adam, harekete geçmek anını hırsla bekler.

Çocuk, cevizin yeşil kabuğunu ısırdığı için ağzı burularak öfkelenirken, ceviz, bu cahil öfkeye, sanki zahmetli ve derin, zevkleri koyup, satıh üstü hazlara düşkünlük gösterenlerin bir teessüfcüsü imiş gibi, hazin hazin dudak büker.

Kuyumcu müşterisine bakırı altın diye sürmek isterken mehenk taşı [Ölçü. Miyar. * Altın ve gümüş ayarını anlamaya mahsus taş. Üzerinde altın tecrübe edilen siyah taş.] , kasadaki altın, külçesine yavaşça seslenir: **Mahzun olma ikinizin de adınızı koyacak olan benim. O. zaman gelir ki bir tasın, bir bakracın hamuruna, katılabilir. Gizli köşende beklemekten korkma ki, gün olup bağrına, sikke vuracak el nasılsa, bulunur, diye ona beşaret verir.**

Yaş yaşamış, tecrübe görmüş adam, kötü bir zaaf için dostluğu bir kara mangıra değişebilirken, genç komşusu,, ahtın ve sözün haysiyetini korumak yolunda canını bile harcamaktan, çekinmez ve kocamış bir zavallının, çizdiği bu riya levhasını, tiksinerek seyreder

Çocuğu dünyaya gelen baba, etinin: kanının bu şahane esefiyle övünürken, Kudret, bu anasır mucizesindeki kendi sırlı nefesini görmeyen adama için için üzülür..

Akıllı geçinen zavallı,, gururuna: vurulan bir fiskecikle hiddet ve gılzet buhranları geçirirken, safdil bellenmiş arkadaşı, bir eşik taşı gibi ezilip çiğnenmekten şikayetsiz, ruhundan tahammül ve sükûn çiçekleri devşirir.

Âlim, başını zan ve şüphe çıkmazlarının müşküllerine vurup didinirken, âşık, bilgi ve iyan [Aşikâr. Belli.] zevkinin dudağından binbir müşkülün, bin bir sırın macerasını dinler.

Böylece de beşerin çeşitli meyillerinin çeşitli istikametlere akıp gidişi, dünyanın hareketlerini, niyetlerini, nisyanım ve bir sel halinde akan gafletini meydana getirir. Zaten dünya davuluna ses veren tokmak, gölgesi cihanı tutan bu gaflet ağacından başka neden yontulur?

AAA

Susarız; zira çok defa düşüncemizin âfet kesilmiş dehşetine denk olan ifade, söz değil sükûttur. İşte bu içli bu şuurlu sükût hengâmesinde bir zaman gelir ki mazi, içtiği afyonlu şerbetin tesirinden kurtulan bir sarhoş gibi, yavaş yavaş uyanarak, bize sırlarını, maceralarını, yılların ardına gizlenmiş aziz hatıralarım, sükûtun dilsiz dili ile anlatmaya başlar. Hüzün sandığımız zevklerimiz, zevk namına giriştiğimiz hazin cüretlerimiz, kırılışların içimize hız veren uyandırıcı kudreti, masum yorgunluklarımız, buhranla biten teşebbüslerimiz, çile örtüsüne sarılmış hazlarımız, feragatlerin, evvelce ham bir meyve gibi kekremsi gelen, fakat senelerin şefkatinde ısınıp olgunlaşan tadları, içimize hazlarını, bölük bölük olmuş hikâyelerini nakş edip geçmiş günlerimiz, nereden sızdığı belli olmayan bir ışık, nereden gönderildiği belli olmayan bir elçinin eliyle uyandırılarak gönlümüzün mahşerinden gelip geçmeye başlar.

O zaman zan ederiz ki mazinin ihtiyar hançeresi, bize kısılmış sesinden yalnız bir ömrün ufalanmış, tozlaşmış, vüzuhunu, mahiyetini değiştirmiş sesini dinletip çekilecektir. Halbuki afyonlu şerbetinin tesirinden kurtulan o sarhoş, gün olur ki, zamanın ve mazinin ötesindeki bir zaman ve geçmişten konuşmaya başlar. Ve ne tuhaftır, ay ışığının sulara çizdiği kararsız resimler gibi, bir türlü tutup yakalayamadığımız, bir türlü teshir ve zapt edemediğimiz sırları, bilinmez geçmişleri, sürüp unuttuğumuz maceraları, nisbetle gizli, nisbetle aşikâr olan muammaları, bir çıkrığın boşalıp sağılıveren iplikleri gibi, çözüp önümüze yığmış bulunur.

Esasen bu dünyada bilen ve duyanların da yaptıkları, bir inkişaf anında önlerine yığılmış olan bu karmakarışık, çetin ve dolaşık yığma bir düzen, bir nizam vermeğe çalışmaktan başka nedir?

AAA

Atın başına püskül, koşumlarına pirinçten süsler koyup boynuna katır boncuğundan gerdanlık takmak, ona ne gurur verir ine de yorgunluklarını alır. Belki biz insanlar, yükümüzü çektirdiğimiz mahlûklardan iltifat ve alâkamızı esirgemediğimize kendimizi inandırmak gayreti, bu his dalâletinin hilesiyle kendi kendimizi aldatmak oyununu oynarız.

Sığırtmaç, ineğin kepeğine tuz katıp hayvanın akşam yemini yuğururken de garezsiz sayılamaz. Zira ne bu nafakayı tadı ile hazırlamak, ne de hayvancığı sabahtan akşama kadar otlaklarda dolaştırmak, ona olan muhabbetinden değildir. Belki kendisinde, tuzlu kepeği, çayırların otunu süte tahvil etmek kudreti olmadığından, bu işi yapabilen ineği ikram ve alâkasına gark eder durur.

Biz, evimizin kaplama tahtalarına yuva kuran güvercine, ürkütmeden yem verişimizde bile iyilik fikrinin katışıksız ve iftihara değer bir örneğini göstermiş olamayız. Çünkü onun yumuşak tüylü göğsünün, yeşilken mor, morken mavi oluveren hud'alı [hile, oyun; aldatma, düzen] renklerinin zarafeti, birer boncuk sanılan fırlak gözleri, nihayet bu boncukların üstüne bir sis gibi çabuk çabuk inip toplanan gümüşü göz kapaklar ile, bize bir şiir zevki remzettiği için onu sevdiğimizi ve himaye ettiğimizi bilmez ve bir iyilikte bulunduğumuzu sanarak gururlanırız.

Ah biz insanlar neyiz, göründüğümüzden ne kadar başka ne kadar uzak mahluklarız.

AAA

Bu kan kokusu, bu vurup kırış, bu öç, bu zulüm nedir, deme. Âlem halkı önüne geleni körü körüne tahrip etmek yolunda, seni görmediği için bu kadar cesurdur.

Bu gözbağcılık, bu hile, bu kahbelik bu fesad, bu yalan niçin, deme. Âlem halkı her aldatmak istediğinin sen, aldananın da kendisi olduğuna akıl erdiremediği için hileye, bir mabud gibi sadakatle kulluktadır.

Dünyanın üstünde buram buram tüten, bu nahvet [Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme] buharı, gözleri ve gönülleri örten bu gurur perdesi nedir, deme. Âlem halkı kendine şah damarından yakın olandan habersiz bulunduğu için, ona karşı küstahlık ve hayasızlıkta bu derece pervasızdır.

Bu lezzet taşan ihtiraslar, bu deniz dalgalan gibi birbirini, kovalayan şehvetler, bu sonunda «ne boş şey..» dediğimiz iptilâlar için gücenme. Âlem halkı sana müptelâ olmadığı, seninle dolup taşmadığı, senin yoluna akıp gitmediği için gölgeyi asla değişmekte bu mertebe lâübalidir.

Bu şiir kafesinde mahpus kalmış şair, bu hüneri dünyasına sıkışmış sanatkâr, bu bilgisi toprağına gömülmüş âlim de nedir, deme. Onlar, senin gibi arkasından koşulacak bir sevgiliden mahrum oldukları için bu zindanların, bu bağların esiri olmakta elbette çaresizdirler, gücenme!.

AAA

. Gece ilerlemişti. Genç kadının gözleri örtülüyordu:

— Artık uyuyalım, dedi. Sevgilisi güldü :

— Uykuyu ne yapacaksın? Kurdun kuşun içtiği o afyonlu şerbetten bu gece de içmeyiver. Şimdi sana bir hikâye söyleyeceğim onu dinle..

Kadın memnundu mırıldandı:

— Ne de çok masal bilirsin...

— Senden öğreniyorum., sen benim sırlarımın mahzeni değil misin? Ezel gününde, söyleyeceklerimi senin vücudun toprağına gömmemiş miydim?

Şimdi çıkarıp çıkarıp etrafa saçmama neden şaşıyorsun ?

Kadın sustu ve dinlemeye başladı. Sanki bu masalı dinlemek için tabiat ta kulak kesilmiş ölesiye bir intizarın helecanına tutulmuştu. Ağaçlar, çocuğunun beşiği üstüne eğilmiş bir ana hareketsizliği ile bahçenin çiçekleri üstüne kollarını uzatmış, ahenkleri, tabiatın kalb sesleri

sanılan böcekler, seslerini en pes en yavaş perdesine ayarlamışlar, gök yüzü bile, cilâlı karanlığında büyüyen yıldızdan gözlerini, sarhoş bir intizar içinde yarı yarıya örtmüştü.

Bilinmez, zaman böylece ¡kaç saatini, kaç dakikasını geride bırakarak koşup gitti ve başı penceresinin içinde yatan kadının gözleri, tabiata vecd ve huşu fermanı okuyan bu hikâye yüzünden ne kadar gözyaşı döktü.

AAA

Sabah, ilk ışıklarıyla ufukların dudağında bir tebessüm gibi uyanırken, kadın, yorgun gözlerini kaldırarak etrafına baktı. Amma bu gözler biraz hayret biraz da utançla tekrar yumuldu, tekrar sıcak ve iri yaşlarını düşürmeğe başladı. Nasıl şaşmasın, nasıl utanmasın ki, kendisi sabaha kadar ağlayıp feryad ederken, bahçenin otları ve yaprakları da, gözlerine birer damla yaş takmıştı. Demek ki onların yeşil gözleri de bu masalın harap edici helecanı ile coşup ağlamayı bilmişti. Kadın yoldan geçenlerin :

— Ne sisli, ne ıslak bir sabah.

Deyişlerini hüzünlü ve ergin bir inkârla için için red ederken, kendi kendine:

— Bu hikâyeyi onlar gibi siz de dinlemiş olsaydınız, belki kıyamete kadar ağlardınız. Amma söylemem, çünkü gözünüze dünyâyı haram ettiğim için benden davacı olursunuz, söylemem söylemem... diyordu.

AAA

Bize dünyayı çile ve cefa meydanıdır diye tanıttılar; hakikaten orada bu ikiz zorbayı hep el ele savaşta gördük. Amma orada sana rastlayınca, çilenin de cefanın da, ev soymaya girip te iş göremeden yakalanan bir hırsız gibi, ellerinin kollarının bağlanmış olduğunu da gene biz gördük.

Bize dünyayı, uzun, karmakarışık yollara ayrılmış bir diyar diye tanıttılar; hakikaten bu diyardan, hesaba gelmez yolların ve endişelerin, hesaba gelmez semtlere doğru yayılmış olduğunu gördük. Amma sana sapan yolu bulanın ayağına bütün yolların gelip toplandığını da gene biz gördük.

Bize dünyayı, hırsların, iptilâların esirleriyle dolu bir kıyamet yeri diye tanıttılar; hakikaten burada zincirlerinin sesi cihanı tutan kafileler gördük; amma senin kölen olmakla öğünen hür ve azatlı kulların hüccetlerini de gören ve okuyan gene biz olduk.

Bize dünyayı, içinde rüyadan başka bir şey görülmeyen bir gece diye tanıttılar; doğrusu da bu olduğuna ömürler boyunca, şahit olduk, inandık. Amma rüyaları içine senden başka hiç bir kıymet sığmayan bahtiyarları da gene bu uzun gecede biz gördük..

Bize dünyayı, her kulun kendi hacetini satın almak, kendi talebini arayıp bulmak istediği bir pazar yeri diye tanıttılar; yalan olmadığım her adım başında görüp öğrendik. Amma bu pazarın çeşitli malları metaları arasında yalnız senin aşkına sahip olmak için canlarım bağışlayanları da gene şu kulaklarımızla biz duyduk, şu gözlerimizle biz gördük.

AAA

Vakur ve haşmetli bir yaz gecesi. Öyle haşmetli, öyle ağır başlı bir gece ki, insan onunla bir türlü teklifsiz olamıyor. Ay ışığının suların üstüne çizdiği efsanevî yazı, gizli bir elin gizlice denizin yüzüne işlediği sanılan bu zor, karışık hendese şekilleri, gene gizli pek gizli bir el

tarafından bir anda bozuluyor ve bozulmasıyla de yerine bir başkasının, bir yenisinin gelmesi bir oluyor. .

Bilinmez, suların üstünde bu sessiz, nefessiz efsane şenliği ne kadar sürüyor?

Kızıldan başlayan tunç renkli parıltılar, gide gide sararıp ağarıyor; nihayet sesi işitilmez bir davetçinin peşinde, gökyüzünün tam ortasına gelen mehtapla beraber, kırılan, cilveleşen sular, kamaştırıcı bir oynaklıkla bembeyaz oluyor.

Tabiatta, ağzını açmamaya yemin etmiş bir güzelin ağır başlılığı var. Lâkin onu bilenler, ezelî hilesinin ezeli sillesinden yemi| olanlar için, gene içten içe coşkun, gene coşturucu.

Zaten güzellerin de ağır başlılıklarına, usluluklarına kim inanır?

Onların hırçınlıklara, şuhluklara, isyan ve sitemlere tövbe etmiş sanılan uslu duruşlarına güvenilir mi hiç?

Şayet bir safdil çıkar da, onların sükûnların mutlak sanır ve teslim olursa, hiç bir kuvvet bu zavallı esiri o silâhsız kahramanın elinden kurtaramaz. Bilmeli ki arslan da pusuda yatarken usludur, sessizdir. Fakat bu sükûn, en yaman hamlesinin hazırlığından başka bir şey midir?

Onlar tesellidir; amma fitne ve fesat olduklarını kim inkâr edebilir?

Onlar devadır; amma dert ve iptilâ olmadıklarını kim iddia edebilir Onlar sükûnun, huzurun bir iç asayişinin tâ kendisidir; amma kahrın, âzabın, işkencenin doğup filizlendiği bir ocak olduklarında kimin tereddüdü vardır?

Onlar, onlar., her zaman her vakit, her şey onlar...

AAA

Akılları, bir saat gibi muayyen işaretler üstünde işlemek için düzülmüş olanlar, belki yanılmadan, aksamadan dosdoğru yürürler; fakat seyirlerinde, bu sabit noktalardan öteye geçip seni göremezler.

Akılları, yalnız sarayının bahçesi içinde dolaşmasına izin verilmiş bir şehzade gibi, sınırlı, ölçülü bir çevrede seyredenler belki saltanatlı bir ömür sürerler; fakat senin hudutsuzluğa kurulmuş inzivanı keşfedemezler.

Akılları, bir kal'anın mazgalından dışarıyı gözlemek çilesine bağlanmış fikir gözcüleri, surlarının yanına kadar sokulan düşünceleri avlarlar; amma sahraların ahularıyla yarış eden seni tanıyamazlar.

Akılları, sanat ve hüner erbabının eserleri karşısında huşua ni bilenler, çok çok alkışlanır çok öğülürler; amma yetmiş iki milletin, kurdun kuşun lisanını bilen senin ilmine cahil gelir, cahil giderler.

Akılları, sanat ve hüner erbabının eserleri karşısında huşua varanlar, senin bir horozun ibiğinde, bir ebegümecinin çiçeğinde, bir şeftalinin buğulu yanağında gösterdiğin mütevazi fakat aşikâr hünere kayıtsız, hattâ kör kalmak dalgınlığından silkinemezler.

Akılları, şeytana çömezlik edenler, sağı solu, hile fesad, riya ve hıyanetleriyle dişleyip dağlarken, seni de bu aldanmışlar arasında sayarlar; fakat kendilerine : **"Bu fırsat ta bendendir, bu meydanı da size ben açtım!» diyen müsaadeli tebessümünü göremezler."**

Akılları, ihtiraslarının direğine bağlı olanlar, dünyanın çeşitli hırslarını ve hazlarını yudum yudum içerler; amma bize, insiyaklarımızın mahdut hazlarını aşırtan tek kuvvetin, sen, senin bir işaretin olduğunu bilemezler.

AAA

«Değiştin, biliyoruz seni kim değiştirdi? Yüreğine kim bu füsünu [Şaşırtıcı, hayret verici ve kendine cezbedici bir güzellik. * Büyü.] okudu, ne oldu sana?» diyorlar.

Doğru söze küsmek olur mu?

Bu istihzaya kaçan hayret, bu dudak ısırış, tuhafına gitmesin yoldaşım, gücenme, üzülme, yalnız beni: dinlersen onlara de ki:

Acaba bu gök kubbenin altında değişmeyen, bir Halde, bir kararda kalan ne vardır?

Sonra da, her değişicinin bir değiştiricisi olduğunu hangi akıl sahibi inkâr edebilir?

Gül, koncalıktan kemal çağma ayak basarken, bu inkişafta güneşin gizli davetini görmemek olur mu?

Baharda taze ve cilâlı çehrelerde fısıldaşan yaprakların, güzde yorgun, tasalı halini, bir kahır mevsiminin gizli fermanında okumamak olur mu?

Dün sâkin ve baygınmış gibi yatan denizi kabartıp gazaba getiren kuvvetin, görünmez tutulmaz bir esintinin buyruğu olduğuna şüphe, yakışır mı?

Zamanla gevşeyip topraklaşan kayanın esrarını, yaz sıcaklarının gerici şiddetinden ve kış soğuklarının aşındırıcı sillesinden sormaktan başka çare var mıdır?

Dün kav olan bir ağaç çürüğü bile, bugün bir himmet sayesinde ateş olmamış mıdır?

Gene dün torbada saklı olan tohumu başaklandırmak, çoğaltmak fikri değil midir ki bir insan eli yolu ile toprağa ekmiş ve ondan tarlalar, ambarlar doldurmuştur?

Tabiat ve eşya, tesirden tesire boyun eğerken, dün çamurun mahfazası içinde tabiat kanunlarının esiri olarak yaşayan insanı, bu rahm içindeki cenin şuursuzluğundan kurtaran, oma insiyak zindanının kapısından uğurlayan tanımadığı âlemlere kılavuzlayan, bilmediği lezzetleri tattıran, görmediği azametleri gösteren kuvvet nasıl inkâr olunur ?

Evet yoldaşım onlara gene de ki

> — Doğrusunuz; değiştim. Eğer akıldan zerrece nasibiniz: varsa, yalvarın, ağlayıp niyaz edin ki bir istihale [bir şeyin terkib ve asıl şeklinin başka değişmesi, başkalaşmak; imkânsızlık] muhakkak olan bu dünyada, beni değiştirmiş olan el, sizi de değiştirsin, neden de yardımını esirgemesin.

AAA

Türkmen kadını çadırının kapısında çocuğunu emzirirken hemen hiç bir şey düşünmüyor. Hiç bir şey düşünmediği için de, iyi işleyen sağlam, temiz, kuvvetli bünyesi ona, çocuğunun pembe dudaklarından taşan bereketli bir süt vermiş. Kadın hilkatin üreme ve devam kanunundan, bir nebat kadar habersiz. Ancak o kanunun kurup idare ettiği bir tezgâh gibi aksamadan, şaşırmadan işleyip duruyor.

Çadırının kapısında esmer bir köle gibi nöbet bekleyen gece, biliyor ki kovsa da, itse de bir yolunu bulup vaktinde içeriye sokulacaktır. Bunun için de kadın, gecenin zorba adımları harekete geçmeden, çocuğu toprağa bırakıp akşam işlerine başlıyor.

O, şu gitmek üzere olan güneşin bilinmez nerelerde uykusunu aldıktan sonra dağları tutuştura tutuştura geri geleceğini de bilir; bildiği için de, konuğunu gözleyen bir ev sahibi gibi erkenden döşeğinden fırlar, hiç bir kere de dalgın ve uyku da yakalanmaz.

Ama kadının bildikleri sade bunlar değildir. Tabiat, onun insiyakları tezgâhını kurup hazırlarken, şiir ve zevkten de hayli nasip katıştırmıştır. Tenceresi ateşte kaynar, çocuğu beşikte uyur, çadırının içi bir kız yüzü gibi tertemiz parlarken, işten katılmış sanılan elleri, kâh bulut kadar yumuşak ve şeffaf bezler, bürümcükler veren bir tezgâhın başında, kâh akıl almaz bir sürat ve maharetle düğümlerim vurduğu, çözgülerini atkılarını sıkıştırdığı bir kilimin önünde, kâh ise kasnağı göğsüne dayalı, gündelik ihtiyaçlarında kullanacağı örtülerin, yastıkların renklerini düzenlerini kolayca kararladığı dalgın bir faaliyet içindedir.

Ama zevkinin, emeğinin birer abidesi olan bütün bu hünerler, onun asude başını, bir ezgi bir yorgunluk ve tefekkür burgusu ile oymaz. Çocuk kundaklamak, ekmek yuğurmak, tarhana bulgur kaynatmak ne ise, bunların da meydana gelmesi, âdeta bir insiyak sürükleyişiyle olup biter. Nasıl ki tabiat, yaprakları tencerede kaynayan ebegümeciye çiçek ta nasib etmişse, nasıl ki gayesi meyve olan ağaca bir bahar ihtişamı da zam etmişse ve nasıl ki bir devedikeninin bile başına eflatun, yumuşacık bir hotoz oturtmuşsa, böylece amele ve hizmet edici unsurlara bir şiir ve zevk çeşnisi ilâve etmeği ihmal etmeyen tabiat, aynı kanunlarla atbaşı giden kadının tab'ını da aynı vergiden, aynı bahşişten, aynı imtiyaz ve ikramdan mahrum bırakmamıştır.

AAA

İnandım. Dünya, şu safdil komşumun dilediği gibi düzelmeyecek. Bir köşesinde rahmet salâh ve şefkat gölge salarken, bir başka köşesinde zulüm, fesad ve hiyanet ateşinin yalımı göklere yükselecek.

İnandım. Safdil komşumun tatlı tatlı yediği dünya lokmasını yuğuran el, ona bu lezzeti, bu çeşniyi vermek için hamuruna hep kandan ve ıztıraptan maya koyacak. .

İnandım. İş vaktinde kaptanla dümenci kadar birbirinden ayrı ve uzak olan doğru ile eğri, görünmez bir vazife ahengi içinde, her zaman aynı gayenin hizmetkârı olarak kalacaklar.

İnandım. Baharı güz yapmak kimsenin elinde olmayan, bu dünyada, yaprakların, çiçeklerin kupkuru dalları zorlayışlarını zevkle, hayranlıkla seyrederken, yağmur ve kış mevsiminin insafsız sillesine, öldürücü ve dondurucu kahrına da katlanmak lâzım gelecek.

İnandım. Düzelmesi dileği safdillik sayılan, her güzelliğin yanında bir çirkinlik, her sevgilin yanında bir nefret, her tebessümün arkasında bir gözyaşı ve her iptilânın sonunda bir iğrenme olan bu dünyadan, senin tek kanunlu tek yüzlü, tek özlü dünyana kaçmaktan başka çare yok olmaz, olmayacak.

AAA

Seni görmemiş olsaydım, her güzelliğin bir çirkinliği, her tamamın bir eksiği, her iyinin bir fenalığı, her doğrunun bir iğriliği olduğunu bilmeyecektim.

Seni görmek, güzellikler, bütünlükler, iyilikler ve doğruluklar arasına serpilip gizli kalmış olan kusurları, ayıpları, hataları, hayrete şayan bir belirti ile meydana koyar. Sanki altına ayarını haber veren bir mehenk taşı gibi, miktarını ve miyarını bilmek için senin önüne gelmek yeter.

Ama biz, lokma içindeki çöpü, kül altındaki kıvılcımı, yeşilliklerin koynuna gizlenmiş kör kuyuyu görmek, bilmek ve anlamak için, tek çarenin seni görmek ve duymak olduğundan bigâne ve habersisiz. Bilmem, açığa demir atmış bir gemi gibi, seni gözlemek, seninle bilişmek mümkün olan sahilden uzak, şuursuz bir çalkantı ve ıztırap içinde, daha ne kadar zaman bocalayıp kalacağız?

AAA

Zamanın arabası, devirlerin âdemlerin içinden durup dinlenmeden geçip gider. Ne kırılacak tekerleği ne yorgunluktan çatlayacak atı, ne kırbaç ve dizgin tutan sürücüsü, ne de önüne duracak bir yol kesicisi vardır.

Saplanacak çamur, aşılmaz hendek, yokuş, iniş, çit, kapı, yol, yolsuzluk bilmeyen zaman gerdunesine [Araba, otomobil]kimler binip inmez, kimler onunla nerelere gitmez?

Zahid onu, gelecekte bulacağı nimetlerin ümidi tarafına birer.

Âlim, bilgi ırmağının başını bulmak için onunla tozu dumana katarak koşar.

Cahil ve nasibsiz, onunla inkâr dağının kör kuyusundan su aramaya gider.

Hayal sahibi, onun efsanevî sürati içinde, gününün tadını duymaz; ancak geçmişten sakladığı hâtıraların hüznüne doğru koşar.

Kötümser, eline ve diline dökülen fikir cevherlerini kırıp ezer, sonra mücevher niyetine çakıl taşları toplamak için onu korkunç uçurumların tehlikelerine sürer, korkularına götürür.

Günahkâr, tövbe kapısının önünden geçerken, oraya koşanlara istihfafla [hafife alma, küçük ve aşağı görme, küçümseme] güler ve onu, suçların zehirli lezzetine doğru keyifle iter.

Böylece her yaradılmış, zaman arabasını kendi davası yolunda koşturup, dururken, sen ey benim Allah'ım, gözü yaşlı boynu bükük şu küçük âşıkını da o gerduneye bindirdin. Ama ezel denen bir âlemde, ihtiyar ve iradesini sana bağışlamış olan o, hiç yol bilmiyordu. Bunun için de yılların, devirlerin ortasında uçup geçen gerdunesini doğruca senin kapına sürdü. İşte bu yüzdendir ki kim onu arasa sende, başını senin eşiğinde buluyor.

AAA

Yağmur vağıyor. Hava sıcak ve sakin. Sabahtan başlayan, yağış,, vermek zevkine kanmayan kimselerin düşüncesiz cömertliği ile durup dinlenmeden sürüp gidiyor. Penceresinden bakan kadın, gecenin gelmiş olduğuna inanmak ister gibi, yıldızları araştırıyor. Ama besbelli onlar görünmeyecekler. Zira bulutlar, belinde vakit vakit parlayan şimşekten hançeriyle yağız ve heybetli bir cengâver gibi nöbet bekliyor.

Gözlerini gökyüzünden indiren kadın, geceyi bu defa da bahçesinde arıyor. Rutubetli fakat sıcak bir yaz rüzgârı, karanlıkta saklanmış bir kızın nefesi gibi, helecanlı [titreme, kalp çarpıntısı, heyecan] soluklarla zaman zaman esip çekilmekte. Penceresine kadar yükselmiş

bir yasemin dalı, bu içli nefesten payını aldıkça, bir mızrab gibi tahtaları tarıvor ve nebatî musikisi ile en güzel bestesini okuyor.

Gecenin dilsiz tesellisine gömülmek isteyen kadın, bütün gün yazdığı tezkerenin karşılığını alamadığı için ne kadar ağlamış, üzülmüştür. Ama bilebilir miydi ki bu eline gelmeyen cevabı, bir ağaç dalının fısıltısı, yağmurun vecdli tesbihi, çiçeklerin meltemle el ele vermiş kokuları, hülâsa taşın toprağın sımsıkı bağlı dudakları, gönlüne tekrarlayacak, söyleyecektir. Hem belki de bunlar, karşılık beklediği elden daha cesur daha ihtiyatsız sözlerle, hislerimizin isteyip te aklımızın izin vermediği bir pervasızlıkla söyleyeceklerdir.

Zaten baharı, güzü, yazı ile her mevsim bir türlü dile gelen tabiat, etekleri yerde sürünen yeşil kaftanları, renk renk: boyanmış çayırları, dağları, tepeleri kırık mısralar gibi, savrulan kelebekleri, kuşları, böcekleri, hattâ yağışları esişleri, huşunet ve silleleri, hulâsa kafile kafile cilve ve nazlarıyla, hep bu geciken, yahut hiç gelmeyen tezkerelerden parçalar okumakta olan birer elçiden başka bir şey midir?

AAA

Zaman bulutlarının hevenkleri, [Bir ipe geçirilmiş veya birbirine bağlanmış yaş yemiş veya sebze bağı] bazen ne acaip görünüşler ne yakalanmaz tecelliler, dile tarife gelmez iniş çıkışlarla üstümüze doğru sarkar; temayüllerimizi besler, yetiştirir, mahsule kavuşturur. Böylece de insanlar bu hevenklerin, istidatları tarlasını sulayan damlaları ile, gizli temayüllerini, meçhûl zevklerini körleşmiş kabiliyetlerini, mevsim gelince, kupkuru dalları zorlayıp süren taze yapraklar gibi, doğmuş, beslenmiş ve yetişmiş bulurlar.

Kaderin yonttuğu, şeklini kendi keyfine bağladığı tesadüfler, nereden geldiği belli olmamış, yahut olmuş ta isim konmamış ıztıraplar, mürüvvetli vaitler, yürek sızlatan tereddütler, çarpıntılı bekleyişler, ümitsiz helecanlar, bir asrın ateşini bir soluğun vecdine sığdıran gizli demler, doğarken kaybolan, kayboldu sanırken pişman olmuş gibi geri dönen arzular, huylandığımız, endişe ve kaygı duyduğumuz alâkalar, sözün yerini kapmış feryatlar, rüya olmasını istediğimiz hayat serencamları,[Başa gelen, baştan geçen ibretli hadise. * Bir işin sonu. * Vak'a.] hakikat olması için yalvardığımız rüyalar..

İşte zaman hevenklerinden içimize savrulan damlalar, bütün bu sürüncemede kalan düşüncelerimize bir netice verir, bir türlü durulup birbirinden ayırdedilemeyen hislerimizi ve isim konmamış duygularımızı bir karara, bir şekle bağlar. Bakarız ki bir dudakta en yakıcı beste, bir parmakta en ateşli musiki bir kalemde en coşkun şiir ve belagat olurken, şahlanmış bir kahraman, zekâ indifalarına hayran kaldığımız bir dahî, hikmet ve vecd dalgaları ile köpüren bir âşık, zaman hevenginden nasibi damlasını almış hangi bahtiyarın biridir.

AAA

Gece fırtına, sancısı tutmuş bir hasta gibi, etrafını tırmalayıp didikleyerek inledi haykırdı ve gözlerinden yorgunluk akan kimseler kadar dermansız mecalsiz olan ağaçları bir türlü, uyumaya bırakmadı.

Ama günün ilk çalık beyazlığı, dünyaya bir çocuk tebessümü gibi gülümserken, yağmur da, fırtına da dinmişti.

Yağmur da fırtına da dinmişti; ama beyaz gülün kıvrımları arasında hâlâ kocaman bir damla sıkışıp kalmıştı. Gül, bu temiz iri su damlasını, dudağındaki şekeri eritip bitirmekten korkan bir çocuk gibi, içmeye kıyamıyor, güneş yükseldikçe başını eğiyor, onu saklayıp gizliyordu.

Nihayet yeniden geceye yeten gül, eteklerinin katları arasında sevgilisine name kaçıran bir kız gibi memnun, gülümserken, artık damlayı güneşin gizli davetine kaptırmak tehlikesinden kurtulduğuna seviniyordu.

Seviniyordu, ama zavallı, kısacık tecrübesiz ömrünün içinde, musibetlerin, çilelerin, zevallerin, ferah anlarına musallat olmak emrini aldıklarını ne bilebilirdi?

Bilemedi; hem hiç bilemedi. Ertesi günün fecriyle beraber çimenlerin üstüne dökülüp son nefesini verirken, artık can kaygısından başka hiç bir şey düşünemiyordu. Ve damla, bir elden bir ele kalan miraslar gibi, açgözlü bir çimenin dudağına düşüp lokma olurken, gülün bu hicrana yanacak bir tek yaprağı bile kalmamıştı.

AAA

Hak veriyorum. Kaldırım taşını yatağının yumuşak yastığı, sokak başındaki mezbeleyi kaba döşek zan edip sızan sarhoşa hak veriyorum. Zavallı, seni tanımadığı için sonu zillet olan zevklere atılmaz da ne yapar?

Hak veriyorum. O biçare adama acıyor ve hak veriyorum ki, o. seni tanımadığı için, bir gün gözünü oyacak olan ikbal ve devlet kuşunu avlamak üzere şerefini ve namusunu feda etmez de ne yapar?

Hak veriyorum. Aradığı bilgi suyunu ilmin karanlık kurusunda sanıp oraya baş aşağı düşen âlim kişiye hak veriyorum. Ummanlarını gizlediğin kimse, onu gayyalarda aramaz da ya ne yapar?..

Hak veriyorum. Kahbece aldatılacağım, yerden yere vurulacağımı düşünmeden zamanın dudağından buse isteyen adama hak veriyorum. Senin yakınlığın lezzetini tatmamış olan bahtsız, ayyare bir kadın gibi, bugün ona verdiğini yarın başkasından esirgemeyen zamana gönül bağlamaz da ne yapar?

Hak veriyorum. Fazilet ve insanlık göklerinin hudutsuzluğunu koyup, yarın tepe aşağı düşebileceği şöhret dağına tırmanmak için ölesiye didinen, tehlikeli yarışları, iğrenç boğuşları göze alanlara hak geriyorum. Senin o fazilet ve insanlık göklerindeki seyranlarının hayranı olmamış olan, âlemin kendisine

hayran olmasını istemez de ne yapar ?

Hak veriyorum. Hem suç işleyip hem mağfiret istemeyi düşünmeyenlere hak veriyorum. En büyük suçun; seni görmemek ve duymamak olduğunu bilmeyen kimse, başka günahlarının. bağışlanmasına omuz silkmez de ne yapar?

Hak veriyorum. Büyüklüğün, ihtiyar ve irade kanatları ortasında uçmakta olduğunu zan edenlere, hak veriyorum. En büyük insanın, her işten önce, o irade ve ihtiyar kanatlarını koparıp atmasını bilmiş ve kanatsız uçmuş olan olduğunu inkâr etmez de ne yapar?

Hak veriyorum. Veznin ve kafiyenin esiri kalmış şaire hak veriyorum. Sanattan öte olan menzile varmamış, bu varılmadık! menzilde sana rastlamamış olan Zavallı şaircik, dört başı mâmur sanatına rağmen, eksik, kusurlu, sakat ve ayıplı olmaz da ne yapar?

Hak veriyorum. Kendi içindeki şeytanı koyup, hariçtekilere saldıran gafile hak veriyorum. Ne yapsın, gözünü dünyaya açtığından beri, anadan, babadan, hocadan, arkadaştan öğrendi ki, dost var, düşman var, diye. Kulağına eğilip : «Onlar cahil bilmiyorlar; bu dünyada benden başka kimse yok!» demediğin için düşmanlığı, fesadı, hiyanet ve zulmü hariçte sanmaz da ne yapar, söyle ne yapar?

AAA

Sakin, çok sessiz bir yaz akşamında, uyuklar gibi dallarını yapraklarını koyuvermiş ağaçların arasından bir kuş kafilesi geçti. O anda bu ağaçlar bu yapraklar, rüyada ürken bir kız gibi silkindi, ürperdi, fakat pek az sonra gene o ağır uykusuna dalıp gitti..

— Bizim gibi! dedim.

Ağaç, kuş kanatlarının rüzgârından nasıl hareket arzusu bularak bir canlanma, bir uyanma hamlesi gösteriyorsa, biz de geçici heyecanlarımızın kanadıyla bir an çırpınıp zevklenirken, müteakip bir an, susup, tekrar ezelî uykumuza dalmıyor muyuz?

Hislerimizi tartaklıyan bilinmez bir rüzgârın elinde, bir daldan, bir yapraktan farkı olmayan biz insanlar, gafletin ağır uykusu içinde, mânâsız sayıklamalar, hezeyanlar, buhranlar,, galiz arzular, insiyak fışkırmalarının kaba takazalar [Başa kakmak. * Sıkıştırmak. * Hakkını isterken borçluyu zorlamak.] ile, mensup olduğumuz ağaçtan kopacağımız günü beklemiyor muyuz?

Belki de gene nebatî bir şuurun kıt ve bütünlenmemiş idrâkidir ki, bu ilerisini göremediğiniz zavallı ömür içinde, bize aptalca bir tasasızlık, körü körüne bir yaşama, endişe ve istifham girmemiş bir teselli, bir şadî bahşetmektedir.

AAA

Kadın, elindeki berrak suya bakarak gülümsedi. Kendisini evvelâ çocukluğa, sonra bu avare, başı boş senelerin ardından, gençlik çağma çekip götüren yıllar içinde, kim bilir kaç kere susamış ve kaç kere de bardağını dudaklarına götürmüştü. Her çeşniden çabuk bıkan çabuk usanan bu dudaklar, acaba niçin şu renksiz, kokusuz içkiden hiç bıkmamıştı?

Acaba itibardan düşmemek, her zamanın, her devrin, her ânın dudağında hasretle aranmak için, bir çeşnisizliğe, şekilsiz, renksiz, kokusuz bir salaya mı [Yufka] yetmek lâzımdı?

Bardaktaki su, onun bu müşkülüne «evet» derken, kadın da renkten, taddan, kokudan sıyrılıp safî olmanın halavetini için için tasdik ediyordu, .

Ama o, bir taraftan bu davayı böyle hükümlendirirken, bir taraftan da elindeki bardağa sitemkâr bir tebessümle bakıyor ve gene gülümsüyor, gene düşünüyordu.

Evet düşünüyordu ki, bu derece safaya yetmiş, bu derece billurlaşmış bir varlığı zaptetmek, muhafaza etmek, faydalanmak için de, onu bir zarfın hapsine bağlamak, aşikâr bir zaruretti.

Testisini, kovasını evinde bırakan kız, su taşımak için çeşme başına ne diye gelir? O çeşme ki, durmadan usanmadan akar; ama elinde kabı olmayan kimse, onun bir bedmest [Kendinden geçmiş derecede sarhoş.] cömertliğiyle bol, tükenmez vericiliğine ne diye yanaşır?

Acaba ele avuca sığmayan bu sâfiyi kesif bir cismin hapsine mukayyed etmekten başka çare yok mudur?

Ve acaba her damlasından bir ekşir akan mâna suyu da, onun için mi kendini bize bir vücuttan içmek sünnetini kurmuştur?

AAA

Söyle, Devletlim, söyle, istersen bir divane gibi sayıklıya bir sarhoş gibi sağa sola çarparak, bir hasta gibi inleyerek, bir âbid bir âşık gibi gözyaşı dökerek sana tapmaktan da vaz geçeyim. Öyle zamanlarım olur ki, bağa bukağıya gelmeyen, korku ve ihtiraz bilmeyen, yalnız taşan, çılgın, avare bir başı boşlukla esen bu gönül fırtınasıyla seni incittiğimi sanırım. Belki incitirim de.

Ne bileyim, yaş dökecek gözü, inleyecek dudağı, çırpınacak kolu kanadı olmayan yürek, kendi iptilâ, hasret ve yanıklığını bir dilin bir gözün gammazlamasını hoş görecek kadar hodbin.[kendini beğenen, enâniyetli, bencil, kibirli.]

Ama ben ondan titiz ve kıskancım Devletlim, şayet elimin, gözümün, dilimin taşkınlıkları, nümayişleri, tehevvür ve hasret evazeleri seni sıkıyorsa, söyle bunların hepsinden vaz geçeyim!

AAA

Yağmur yağdı ve toprak misk gibi koktu, diyorum; fakat toprağın bu içe ferahtık veren kokusunu sana koklatamıyorum, ancak hikâye ediyorum yoldaşım..

Eriyen kar suları, saçağın bozuk köşesinden yere akıyor ve köpürerek toprakta tepiniyor; onlar kayboluyor, aynı hareketleri başka sular tekrar ediyor, diyorum; fakat gene sana suların o perakende şiirini gösteremiyorum yoldaşım.

Gün battı ve çekildiği yere bir kucak ateş bıraktı, diyorum; fakat sana ,o muhteşem o efsanevî gurubu gösteremiyorum yoldaşım..

Viran ve örümcekli evinin bir odasında ihtiyar ve hasta, bir kadın inliyordu, diyorum; gene sana o muztarip sesi işittiremiyorum yoldaşım..

Çünkü bütün bunları dinlemektesin: ve dinlemekte kaldıkça da, görmenin mucizesini bilemezsin. Hakkın var. Onun için bazı bazı dünyadan silkinip, sana, huzuruna varılmış azametlerin hikâyesi anlatıldığı zaman onları da görmüş olmuyorsun yoldaşım

Ne olur, bir an olsun şu dünya görücü gözü bağla da seninle o azameti seyrana çıkalım yoldaşım?.

AAA

— Niçin güldün? dediler.

— Gülmedim ki gülümsedim., aşkın başlangıcını düşündüm.

de., dedim.

Evet, dudaklarımda cansız, takatsiz bir tebessüm belirmişti. Bu, ilk aşkın, ateş kan ve ıztırapla yoğurulmamış o başlangıcın, bir kenarda kalmış hatırasıydı..

Bu çocukluk, bu safvet,[saflık, temizlik, paklık, hâlislik] ikram ve naz devresinde o, her müptelâsına yaptığı gibi, bana da güler yüz göstermiş ve gül dürmüştü. Ama onun mahşerine düşdükten sonra gülmek mi?

Hattâ o kıyamet gününde ağlamak bile hâtıra gelmez; gözyaşı bile bir günah, bir töhmet, bir şirktir.

AAA

Baharın duyulmaz adımlarını, pencereme sürünen kayısı ağacının her gün biraz daha gerilen, irileşen ve çatlamak için hazırlanan tomurcuklarında görüyorum ve böylece kış, sanki pek uzak bir mazide oyununu oynayıp, yerini bir başka mevsime veren uzun zamanlar geçmiş gibi geliyor.

'Benimle beraber, baharın geldiğine başka inananlar da olmalı ki, kâh evin saçağında, kâh yağmur borusunun üstünde güneşlenen kumrular, üst üste yedişer kere «Üsküdara gidelim!» diye öttüler.

Artık güneş te, kış aylarının bir levha, bir sanat ederiymiş gibi, hararetten mahrum evsafını terk ederek, ısıtıcı huyunu yeniden kazandı..

Rüzgârla bir raks denemesine girişmiş gibi dalgalanan buğday tarlasının tembel çizgileri de, derin ve tahammül edilmez bir aşk meyli ile hayli zamandır sarhoş.

Nihayet kumruların sustuğu, güneşin çekildiği, rüzgârın kaldığı akşam saatinde öyle içli, öyle manalı, öyle ergin bir sessizlik başlıyor ki, belki hiç bir ifadenin aşikâr dili, hiç bir coşkunluğun seçkin tezahürü olmayan bu sükûtta, değil yalnız bir mevsiminin remzi, belki bir kâinat sırrı var.

Sükût ta bir ses değil mi? Yokluğun, mürakabe ve tefekkürün gizli ve muzaffer sesi.

AAA .

Bana, tarif edilmeyeni tarif et, dedin. Bu nasıl mümkün olur Devletlim?

Bilirim, hep olmazları oldurur, muhalin başını imkân tarağı ile tararsın. Ama gene de insaf et Devletlim, bende o taşlan su gibi akıcı, bulutları kaskatı dondurucu, ateşleri bahar rüzgârına çevirici kudret nerede, söyle nerede?

Senin bir çocuk tebessümü kadar belirsiz buyruğunun, ademin koynundan dünyalar yarattığını, gene bu çeşit bir arzunun, yaratılmışları kökünden koparıp ademin sırları hâzinesine iade ettiğini bilmezlerden miyim sanki?.

Ben de bu akşam etrafıma pek dağıldım. Senin vermekte, almakta, çözmekte, toplamakta tek olan kudretini, olmazları olduran, çürümüşleri ihya eden buyruğunu anlatabilmek için bu derece ıraklara gitmeye, uzak hakikatlerin yüzlerini açmaya ne hacet?

Benim bir taştan daha sert, daha cansız daha hareketsiz olan yüreğime, anlatılmaz, dile tarife gelmez bir yanıklık vermiş olman, en yakın, en sahih mucizen değil mi?

Acaba, tarif edilmeyeni tarif et, derken, yedi cehennemi yakıp kül edecek bu gönül ateşini mi dile getirmemi istedin?

Ah Devletlim, sana evvelce de söylemiştim. Güneşler doğar batar, yıllar yılları, devirler devirleri kovalar; dünya seyrinde, kâinat devrinde, sadık köleler gibi, şaşmadan durup dinlenceden eskiyip yenilenir ve bu bir yandan ölüp bir yandan dirgen cihan, yiğitlerin kuvvetleri, cihangirlerin pazuları, zekâ ve idrâk hamlelerinin harikaları ile mamur olup

ahenklenirken, insanoğlu yapan her zorluğu yenen her müşkülü başaran insan, bir âşık gölünün o kendini ve kâinatı yağmaya veren yanıklığını dile getiremez.

İzin ver Devletlim, izin ver de bu akşam, lafza gelmez bir kıyametin karşısında her vakit ki gibi derin derin susayım!

AAA

Dün gece, denize düşmüş bir sepet gibi, içimden geçen dalgaların kucağında çalkandım. Yetişilmez uzaklıklara, erişilmez nihayetsizliklere gittim. Bu öyle anlardandı ki gittiğimiz yerden bir daha döneceğimiz hatıra gelmez; daldığımız âlemden bir daha, baş çıkaracağımız aklımızdan geçmez..

Orada, halkın dilinde türlü ismi olan türlü eşya, aynı tesbihin taneleri gibi, aynı vird ile çekilir.

Orada, efendi kuldan, kul efendiden seçilmez. «Rabbiml» diyecek âciz bir dudak, «sevgilim!» diye haykırır da günah yasılmaz.

Ama ne hazin ne müşkül ne yaman bir çile ki, zaman denen söz dinlemez el, bizi hem her şeyden soyup bu zevk kefenine sarar, hem de onu istediği an üstümüzden çekip, tekrar kat kat ağır, ve kasvetli dünya libaslarını giydirir.

Bilmem bir yüreğe, boşalmak, her kayıttan, her bağdan azade olmak zevkim tattıran bu el, onu tekrar teşahhus [şahıslanma; belirlenme; bir şekil ve kimlik kazanma.] âleminin tatsız şivesine iade edecek kadar nasıl insafsız olabiliyor?

AAA

Şu güzel kadına ben anne diyorum;, sen de teyze diyorsun Bu arslan yapılı adam benim babam, onun, amcasıdır. Bana dayı, kardeş, dost, arkadaş olanlar, kim bilir ötekilerin nesidir?

Ama başımızı önünde eğdiğimiz bir kudret: var ki, yalnız ona sen de ben de ötekiler de, Allah'ım, diyoruz.

Âlemin değişici hükümleri her yaratılmışa bir başka damga vururken, sen, ey ezel künyemizi bilen Tanrım, halkın dilinde bin bir renge boyanan bir kulun var ki ona, sevgilim, diyorsun.

AAA .

Yoldaşım, dostların senin için «O bir ıztırap çiçeğidir» diyorlar ve haberin olsun ki acılarına acıyor, ıztiraplarına, kahırlanıyor, senin için gözyaşı döküyorlar.

Beni ise aralarında, bu duygularına kayıtsız ve tasasız dolaşır görmekten kızdıkları muhakkak. Hattâ hiddetleri, idraklerini o derece kamçılıyor ki, sana muhabbetsizliğimi iddia edecek kadar ileri varıyorlar.

Onları ayıpladığımı sanma yoldaşım, zavallılar seni, değil, yalnız kendilerinden, anandan babandan bile çok sevdiğimi ne bilirler?

Evet, seni ünsiyet ve karabet ölçülerinin sınırlarını atlamış, keyfiyetsiz, usulsüz, başıboş bir ezel coşkunluğu ile sevdiğim. halde, itiraf etmeliyim ki, sana acımıyorum yoldaşım.

Doğru söylüyorlar; sen bir ıztırap çiçeğisin. Fakat bilmiyorlar ki kokun da, caziben, sihrin de bu yürek dağından gelmektedir.

Onlar gene bilmiyorlar ki, binbir çiçeğin arasında sana uzanan, sana iltifat eden, seni koparan el, bu yanıklık, bu yatışmaz, yürek dağı için seçip göğsüne takmıştır. Ben, bir güzelin başında veya göğsünde solan çiçeğe acıyacak kadar ham ve budala mıyım? .

Ko, ne derlerse desinler, sana acımıyorum yoldaşım..

AAA

Seni çağırıyorum. Dilimin yabancı olduğu, dudağımın tanımadığı isimlerle sesleniyor, haykırıyorum. Bilmeyenler de, bu telâşımın bu çırpınmamın, sana sesimi duyuramamaktan olduğunu sanıyorlar.

Yok, hiç te öyle değil. Fikir, daha söz kisvesi giymeden onları yerlerinden kopardığını, gizliliklerin meçhullerin, tuzaksız silâhsız tek avcısı olduğunu bilmezlerden değilim.

Henüz kalblere düşmemiş endişeleri, gönülleri sarmamış arzuları, zihinleri tutmamış fikirleri, yüreklerde yer etmemiş gamları, sen o kalb, o gönül o zihin o yürek sahiplerinden evvel bilmişsindir. Aklın, idrakin, fehmin, ferasetin, meram ve şivemin keşkülünde senin kararlamış, senin koymuş olduğun daiyelerden [İnsanı bir şeye candan bağlamağa sürükleyen iç duygusu.] başka bir şey yoktur.

Biz daha kendimizi tanımadan, ezel künyemiz senin elinle yazılıp gene seni elinle boyunlarımıza takılmıştır.

Ey benim görür gözüm, tutar elim! böyle üst üste haykırmaklığım, sesimi sana duyurmak endişesinden değildir. Buna cümle âlem inansın.

Seni durmadan dinlenmeden çağırıyorum; çünkü hiç bir hitabı cevapsız bırakmak adetin değildir. İşte o cevapların zincirlenerek beni kuşatması, sesime sesinin çift olması için, seni durmadan dinlenmeden çağırıyorum. Ne olur bu divaneliğimi, boşalan kadehine içki dilenen fakir bir sarhoşun zilleti gibi hoş gör!

AAA

Zaman oluyor ki sevincin yapamadığını ıztıraba yaptırıyorsun.

Zaman oluyor ki kederin öremediği kaftanı kahkahaya dokutuyorsun.

Ey sırlar dünyasının anahtarı!

Gene zaman oluyor ki insan elinin açamadığı kapıyı, bilinmez hangi semtten esen bir aşk nefesine açtırıyorsun.

Kimi bir yudum suyun hasretiyle kıvranırken, kimine dereyi aşmak için köprü aratıyorsun. Kimi bir lokmanın peşinde didinip savaşırken, kimine tokluğun zahmetini hafifletecek deva düşündürüyorsun.

Ağaçlar, gölgelerini bir nefes gibi içlerine çektikleri kızgın öğle zamanlarında, koyunlara serin, rüzgârlı ağaç dipleri aratıyor, yılanları ise dolaşık saçlı çalıların arasından bir ok gibi dışarı fırlatıyorsun.

--

Bir anaya iki evlât veriyorsun. Biri, mayası unutulmuş hamur gibi, kabının içine çöküp kalıyor. Biri, masalların yenip yenipte tükenmeyen tılsımlı salkımı gibi, cihan dudağının şarabı oluyor.

Ah, bugün sana söyleyeceklerim pek çok. Ama keşki hepsini unutsaydım, hepsini kaybetseydim de, bir gülün yapraklarındaki koku gibi, elin tutamayacağı gözün göremeyeceği sırları, hatırlayıp ortaya dökseydim.

AAA

Söyle Devletlim söyle, gizliyi de söyle aşikârı da söyle., bilineni de söyle, bilinmeyeni de söyle.. Bunların, halkın kulağına gideceğinden endişem yok. Zira ne desen, neyi söylesen, ancak duyacak olan duyar; işitmesi lâzım olan işitir.

Eğer âlem halkı her söyleneni duymuş, her gösterileni görmüş, her anlatılanı anlamış olsaydı, gönül körlüğü gönül sağırlığı, agâhsızık, bigânelik, zevksizlik yer yüzünden kalkmış olurdu .

Söyle Devletlim, ne istersen, neyi dilersen onu söyle.

İstersen, seni de bizim gibi katı ve hodgâm [bencil, kendi isteğinden başkasını düşünmeyen, kendini beğenmiş] edenlere, yüreğinden melekleri utandırarak bir şefkat ve rikkat taştığını söyle, inanmazlarsa, göster meydana koy!

İstersen, senin de bizim gibi küçük, âciz ve zavallı olduğuna hükmedenlere, akılları durduran, yürekleri dağlayan, cihanı yağmaya veren bir dehşet, bir azamet olduğunu söyle. Gene inanmazlarsa mucize yüzünü aç göster!

İstersen, bu dünya meydanında çaresizlikten bezginlikten, ümitsizlikten başlarını döğenlere, ümidin, tesellinin, şifanın ta kendisi olduğunu anlat. Anlamazlarsa, hayat sahibi ettiğin ölmüşleri, ölüm zevkine susattığın hayat sahiplerini önlerine sür, şahid tut, göster!

İstersen, saklı köşende sessiz sadasız gizleneceğine, herkesin bir cephe aradığı bu dünyada, seni de bir yüzden görmek isteyenlere, cephesizlik oyunu oynayarak izini kaybettiğini söyle, itiraf et!

İstersen «bu dünyada en kolay şey unutmaktır, siz de ezel gününde yalnız beni görmüş, benimle alış veriş etmişken gene de her şeyden evvel beni unuttunuz» de. .

İstersen, sıhhatli hislerin:, dolgun, işe ısrar düşüncelerini delice başı boş bırakıp, gurur ve nahvet [Kibir, gurur. Kibirlenme, büyüklenme, böbürlenme.] kurtlarına kaptıran insanların ortasında sükûnla, sabırla dolaştığını ve bir çoban şefkatiyle onları zaman zaman ikaz ettiğini saklama.

İstersen, azgın iptilâlarını, yatışmaz arzularının, bitmez tükenmez hırslarının kulu olan kimselerin esaret zincirlerini çözen elin, senin elin olduğunu söyle. .

İstersen, şehvetlerinin cebri altında bunalmış, izanlarını, idrâk ve muvazenelerini kaybetmiş olan güruhun iç yüzlerini, his ve fikir sefaletlerini açığa vur, kendilerinden kendilerini iğrendir!

İstersen, «gün gelecek ki ne yer kalacak ne de gök» diyenlere «zaten ne yer var ne gök ne de siz, var olan yalnız benim» de! .

İstersen seni kolayca teshir etmek, bilmek tanımak mümkün olduğunu sananlara : «Şayet elleriniz gökyüzüne uzanıp ayı ve yıldızları indirmeğe de muktedir olsa, gene benim varlığıma yetişmekten acizdir» de!

İstersen seni türlü bühtanların taşma tutanlara, yeni yetişen bir kız gibi edebli, yeni doğmuş bir çocuk kadar masum olduğunu isbat et!

İster boş bulun da, müşkül ve can yakıcı taraflarım da söyle. Muhteşem ve şaşaalı bir kıskançlığa sahip olduğunu itiraf et!

İstersen her suçu her günahı bağışladığını söyle, yalnız ikiliğin gölgesine bile yer vermeyen bir müstebid [istibdat yapan. Despot] olduğunu gizleme!

İstersen dünyaya çağırıp aşk çengine gönüllü yazdığın kimseleri elinle öldürdüğünü, sonra da bu ölmüşleri kendi nefesinle diriltip aşk meydanının kahramanları ettiğini açığa vur, söyle, gizleme!

AAA

Ben ne uykusuz geceler isterim, ne gözyaşı, ne feryad.. bunlar hep varlık hastalığının sayıklama nöbetleridir, dedin. O da çaresiz sustu. Ama unutma ki yalağın taşması, çeşmenin kabahatidir.

Sorulursa, onun ne bir iddiası, ne şikâyeti ne de anlatacak bir hikâyesi vardır. Ama gene de köpüre köpüre akıp gitmek günahım işliyorsa, hesap görmek için, beraberce suyun başına gidelim.

Bir tebessüm vardır ki sade sana gösterilir; bir ünsiyet ânı vardır ki yalnız seninle çift olunur; bir sır vardır ki sade sana söylenir. İşte o da senden başka mahremi olmayan bu gizlilikleri, gene seninle paylaşıyorsa, bu suç, hangi hâkimin yüreğini yumuşatmaz bilmem ki? ,

Bir çiçeğin bile açması için bünyesinde ne uzun ne hesaplı hazırlıklar ve ne içten içe kaynayan bir faaliyet devresi lâzımdır. Mademki diktiğin bir tohumun sürüp gelişmesi, çiçeklenip, kokusunu çeşnisini dökmesi hoşuna gitmeyecekti; ne demeğe, yeni sürmüş bir filizken ezip çiğnemedin?

İnan ona, inan ki artık susmak istiyor. **Şimdiye kadar her ne ki söyledi, hepsi de söylenebilir sözlerdi. Vaktaki sıra söylenemeyecek olanlara geldi, ey benim Rabbim, ne diye bu zavallının içine hem o yanıp yakılmak ateşini verdin, sonra da dudağına kilid vurdun?**

AAA

Karanfil kokusu, beni her zaman bir kuyu başına götürür. Kuytu ve loş bir bahçenin ortasındaki tahta çıkrıklı kuyudan su çeken esmer ve geçkince bir kadını, eskiden olduğu gibi seyre dalarım.

Onun, geçmiş yıllarda seyrettiğim gibi, bol, uzun ve daima biçimsiz olan elbisesinin içinde hatları belli olmayan vücudu ile çıkrığa asılışı, uçları omuzuna atılmış baş örtüsünün terleyen boynuna yapışışı ve nihayet çektiği suyu kuyu başındaki anaçlaşmış, köpürmüş karanfillerine tepeden boşaltışı, belki o zaman olduğundan daha vüzuhla [açıklık, açık ve anlaşılır şekilde olmak, netlik, aydınlık] karşıma gelir.

Suyu, herkes çiçeğinin köklerine verirken, esmer kadının meşakkatle kuyudan çektiği kovasını, israf olmasına, ziyan olmasına kulak asmaz bir cömertlikle hep böyle tepeden döküşü, onlara karşı her zahmeti, her fedakârlığı yerinde bulduğunun bir şahidi gibi idi.

Hakikaten de, başka kadınlara iltifat etmekten, .kendisine muhabbet payı ayıramayan bir kocası ve sabrını, nezaketini çekemeyen komşuları arasında kırgın, anlaşılmamış ve muztarip yaşayan bu kadın, gönlünün bütün alış verişini bahçesinin dilsiz çiçeklerde eder, onlara, yüreğinin sahipsiz muhabbetini düşünmeden verirdi.

Ben henüz küçük bir çocukken ve çocukluğun o kendine hâs safvetini bir gömlek gibi üstümden çıkarıp atmadan bu mütevazı bahçeye sokulmakta, anlatılmaz bir cazibe bulur, belki de ona, çiçeklerinden öte bir sevgi merhalesi olmak, birikmiş muhabbet akçesini harcatacak bir metâ gibi karşısına çıkıp, küçücük gönlümle onu boşaltmak, dinlendirmek isterdim. “Ve bunda muvaffak olduğumu, gene o zamandan ziyade — senelerin inkişaf ettirici huyundan haber alarak — şimdi daha iyi his ediyorum. Zira o, dişinden tırnağından arttırdığı altınlarını çömleğe basan bir adam ihtiyatkârlığı ile, hiç bir tarafa harcayamadığı, karşılığında hiç bir sevgi satın alamadığı muhabbetine bir küçük çocuğu istekli buldukça sevinir, gönlü çömleğinin kapağını pervasızca açar ve bu saklı gizli muhabbeti düşünmeden harcardı.

O zaman karanfiller sulanmaz, kınaların lâtinlerin kökleri kabartılmaz, güllerin fesleyenlerin kurulan ayıklanmaz ve küçük bir çocukla, gençliği veda şarkısı okuyan bir kadın, bu bedii [Bedi' ve güzel olan. Ebedî ve güzel olan. İlahî ve güzel eserlere müteallik bulunan.] ölçülerden uzak, teklifsiz loş bahçede, bilinmez nasıl, saatler süren bir gevezeliğe dalarlardı.

Şimdi bu geçmiş günleri, onun, diktiği yerde duran ve asla kendiliğinden yer değiştirmeyen çiçekleri gibi, karşımda bulurken, hâtıraları arayan, kollayan hafızamızın da onları daima çeşnileri ve tatları ile bıraktığımız yerde bulduğunu ve zaman zaman kolladığımız, aradığımız bu hâtıraların bize kendiliklerinden gelmek sokulmak, hislerimizin kapısını çalmak tenezzülünü göstermediklerini, ancak bizim onların ziyaretine gittiğimizi düşünüyorum.

Belki de hatıra, tasarruftan kurtulmuş bir ölü olduğu için, artık üstünde kimsenin gözü, müdahalesi, tesiri kalmamış bir mahremiyet ve ebediyete dayanmış, yaslanmış ve gizlenmiş olduğu için ona bu kadar yakın, dost ve âşinâyız.

Bilmem, olgunluk ve ebediyet damgasını yemek için, ihtiyar ve tasarruf nöbetini savmış olmak, hakikaten bir zaruret midir?

Kaynak: Sâmiha AYVERDİ, Yusufcuk-Nesirler, Gayret Kitabevi, 1946, İstanbul

FELSEFE, BATI UYGARLIĞI VE KURAN'A GÖRE GERÇEK NEDİR?

İnsanlar, bir sorun ile karşılaştıklarında; ya geleneklere bağlı kalarak taklit yoluyla çözüm üretmekteler; ya da bir geneleme, bir toptan açıklama olan, "izm"lere sarılmaktadırlar. Bu "izm"ler; Marksizm, nasyonalizm, pesimizm [Kötümserlik, karamsarlık, bedbinlik] gibi: "Ya bir düşünürün sistemi; ya bir sosyal görüş, ya da bir hayat görüşü" şeklinde olmaktadır.

Yine insanlar, ister geleneklere göre, ister izm'lere göre hareket etsinler; taklitle ve duygularının yönlendirdiği mantıkla yaşama yolunu seçmişler demektir. Kullanılan mantığa, "duygusal mantık" diyebiliriz; ve genelde ise akılın gösterdiği yol pek önemsenmez.

Eğer, sorunların çözümünde, bilimsel araştırma metodu ve akıl, tek başına dikkate alınıyorsa; mekanik düşünce ("bir sıfır" ya da "var-yok") mantığı geçerli olmaktadır. Buna da "akılcı mantık" diyebiliriz.

Sorunlara; **"her zaman ve her mekanda, geçerli, yeterli ve doğru olan"** çözümler bulunabilir mi? Bugüne kadar, bu türden bir çözümler demeti üretilememiştir. Zaman ve mekânla değişmeyen çözümlere filozoflar **gerçek** diyorlar, gerçeğin de mevcut olmadığını belirtiyorlar; daha önceki çözüm üretimlerinin daha sonrası için hem geçerli ve hem de yeterli olamayacağını belirterek, değişimin sürekliliğini vurguluyorlar.

Acaba ***"duygusal mantık ve akılcı mantık"*** dışında başka bir mantık türü daha var mıdır? Gerçek yok mudur? Bu konuları; felsefe, Batı Uygarlığı ve Kuran ışığında inceleyip görmeğe değmez mi? **Sh:5**

İNSANIN GEÇMİŞİ

Batı Uygarlığına Göre İnsanın Geçmişi

Batı Uygarlığı, İnsanın geçmişini; fizik, gökbilim (astronomi) ve yerbilime (jeolojiye) göre belirlemeğe çalışmaktadır. Bu tutum, insan aklı ve pozitif bilim anlayışı ile uyum içindedir. Çünkü: **"Batı Uygarlığının temel düşünce sistemi,** Eski Yunandan beri bilinen (içinde yaşadığımız çağın bilgileriyle de beslenerek) ve **yeniden gündeme getirilen, materyalist felsefedir."** Pozitif bilim anlayışı: "Gözlem yapabildiğine veya deneyebildiğine inanmalısın diğerlerine ise göz ardı etmelisin" temel ilkesine dayanmaktadır.

"Felsefe ne işe yarar?" konusu üzerinde biraz durmak, ilerideki görüşlerimizi kavramak bakımından yararlı olacaktır.

İnsan hariç diğer yaratılanların işlevleri (fonksiyonları) bellidir. Cansız varlıkların kendilerine özgü özellikleri vardır; belirli doğa kanunlarına göre tepki verirler ve bu yüzden ne yapabilecekleri önceden kestirilebilmektedir. Canlı varlıklar ise, belli şartlarda belli davranışlar göstermektedirler. Bitki ve hayvan nesillerinin insan gereksinimlerine göre üretimi, ıslahı ve tüketimi mümkün olabilmektedir. Canlıların, özellikleri olarak belirlenen davranışları, işlevlerini de içermektedir. İnsanın ne zaman ne yapacağı önceden kestirilememektedir. İnsan işlevini zamanı geldiğinde kendisi belirlemektedir. İşte felsefe, insanın işlevini belirlemesinde yardımcı olmak üzere yapılan çalışmalar ve üretilen bilgilerdir. Felsefe her dönmede olduğu gibi şimdi de vardır ve gelecekte de varlığı devam edecektir.

Felsefe üretiminde sonsuz seçenek baskısı vardır. Ancak, çok fazla dağılmamak amacıyla yalnızca, tanrı-tanırların üretimleri ve tanrı-tanımazların üretimleri olmak üzere iki eksen üzerinde durmak uygun olacaktır. Tanrı-tanır eksende "insan işlevinin", inandığı tanrının ona yüklediği görevlerin yorumuna göre şekilleneceği açıktır. Belirli inanca göre de olsa, bu tür "insan işlevinin belirleme çalışması" da bir insan düşüncesinin ürünü olduğundan dolayı bir felsefedir. Tanrı-tanımaz eksende üretilen felsefede ise, "insanın işlevi (fonksiyonu)" sadece insan aklına dayanarak belirlenmektedir.

Felsefe denince genelde hep tanrı-tanımaz eksende üretilen düşünceler anlaşılmıştır. Günümüzde de bu konuda pek fazla bir değişiklik yoktur. İnsan nedir (felsefi) sorusuna verilen yanıt farklı olduğundan; felsefe nedir sorusuna verilen yanıt ta farklı olmaktadır. Günümüzde artık kimse insanın bir tanrı olduğu görüşünü ön plana almamaktadır; bu yüzden: "İnsan: Bir yaratılandır ve diğer yaratılanlardan en önemli farkı, kendi işlevini kendinin belirleme olanağı elinde olabilen tek varlıktır" temel görüşü esas alınabilmekte ve yukarıdaki tespitler de yapılabilmektedir.

Batı Uygarlığının insanın geçmişine nasıl baktığını daha iyi kavrayabilmek için, bazı önemli genel bilgileri gözden geçirmemiz uygun olacaktır.

Tübitak; "Bilim ve Teknik Aylık Popüler Bilim Dergisi'nin 377'inci sayısının eki olan "Büyük Birleştirme Kuramları" Posteri (resim ve yazı içeren tablosu);

"Bugün, geçen süre 15 milyar yıl!

İnsan, nereden geldiğini merak etmeye başlıyor."

Şeklindeki bir ifadeyle dikkatimizi çeken bölümünde **"sonunda günümüze geldik"** diyerek devam ediyor:

(Evrenin ilk oluşumunu hatırlatarak) "Kimyasal süreçler, bağımsız atomları bir araya getirerek moleküllerin oluşmasını sağlıyor. Elektronların bir arada tuttuğu bu yapılar, giderek daha da büyüyerek, organik moleküller dediğimiz daha da karmaşık yapılara dönüşüyor.

Sonunda bu organik moleküller, dış etkenlerin de yardımıyla kendilerini kopyalamanın yolunu öğreniyorlar. Yıldız tozları ve karmaşık şifreler (DNA), yaşamı sentez ediyor.

Dört milyar yıl süren uzun bir evrim sonunda, **rastlantıların yadsınamayacak katkılarıyla** dünyaya egemen olan insan, çevresindeki evreni incelemeye başlıyor."

Bu, bilim dergisinin anlatımına göre; insan (önemli ölçüde) rastlantılar sonucu meydana gelmiştir.

İnsanla ilgili bir başka bilimsel yorumu psikoloji kitabından verebiliriz: "Clıfford T. Morgan; Psikolojiye Giriş (Çeviri Yayın Sorumlusu: Prof. Dr. Sirel Karakaş, 11. Baskı, 1995 Ankara) kitabının 29'uncu sayfasında bulunan bilgiler şöyledir:

"Evrimin zaman ölçeği: Dünya çoğu gökbilimcinin inandığı gibi 5 milyar yaşında ise ve yaşam 3 milyar yıl önce başlamış ise bu tablo, belli evrimsel olayların tarihini, tek bir takvim yılı ölçeğinde göstermektedir."

(Açıklama: Burada günlerin, GÖRELİ TARİH şeklinde gösterilmesinin amacı, işe biraz da mizah katmaktan ibarettir ve bilimsellikle elbette ilgili değildir.)

YILLAR	OLAY	GÖRELİ TARİH
5 milyar yıl önce	Dünyanın başlangıcı	10 Ocak
3 milyar yıl önce	Yaşamın başlangıcı	26 Mayıs
500 milyon yıl önce	Denizdeki omurgasızlar başl.	24 Kasım
350 milyon yıl önce	Karada bitkilerin belirmesi	5 Aralık
205 milyon yıl önce	İlk dinozorların ortaya çıması	16 Aralık
65 milyon yıl önce	Dinozorların ortadan kalkması	25 Aralık
1 milyon yıl önce	İnsanların ortaya çıkması	31 Aralık
5000 yıl önce	İlk uygarlığın görülmesi	31 Aralık

Belgesel bkz: COSMOS: A SPACE-TİME ODYSSEY/ Cosmos: Bir Uzay Serüveni (2014-)

İnsanın Geçmişi konusunun güncelliğini vurgulamak için, bir gazete haberine yer vermek uygun olabilir. Burada doğrudan insan konu edilmiyor; fakat insan oluşumuna olanak veren ilk canlının tarihi üzerinde duruluyor.

Hürriyet Gazetesi'nin, 30 Ocak 1999 günlü baskısında; şöyle bir habere yer verilmiştir: "Dünyada ilk canlı 3.7 milyar yıl önce yaşadı. Danimarka Jeoloji Müzesi'nde çalışan araştırmacı, Minik T. Rosing, dünyada ilk canlının 3 milyar 700 milyon yıl önce ortaya çıktığını kanıtladı. Rosing, Batı Grönland'da bulduğu bir kaya parçası üzerinde, hayatın kimyasal temel taşı sayılan karbon bir maddeye rastladı. Bu maddenin okyanuslara yakın yerlerde yaşayan bir planktondan (çok küçük canlıdan) kayaya bulaştığı belirlendi. Kayanın ise 3 milyar 700 milyon yaşında olduğu hesaplandı. Bu kalıntının bilinen en eski fosilden 200 milyon yıl daha eski olduğu bildirildi.

İnsan konusu internette de güncelliğini koruyor: İnsan fosilleri konusunda, İnternet (www.talkorigins.org/faqs/specimen) adresi aracılığı ile, 26 Ocak 1999 gününde elde edilebilen bilgiler özetle şöyledir.

Önemli İnsan Fosilleri: Fosillerin bir kısmı; ya bilimsel, ya tarihi ilgi, ya da yaradılış inancı yönünden meşhurdurlar. İnsan fosillerinin bir tabuttaki gibi bulunduğunu düşünmek yanlıştır. Halen binlerce insan fosili mevcuttur. Bunlar genelde, ya bir kemik parçası, ya da kırık bir dişten ibarettir. Bu internet adresinde: Otuzdan fazla ayrı yerde yapılan, insan fosilleri araştırması sonuçlan açıklanmaktadır. Genel bilgi verme yönünden; belirlenen dört sınıftan birer tane olmak üzere, dört tipik örneği aktarmak uygun olacaktır.

"KP 29285", (sınıfı: Australopithecus) Kenya Kanapoi'de, 1994 yılında, Kamoya Kimeu tarafından bulunmuştur. 4.1 milyon yaşında olduğu tahmin edilen orta kısmı da olmayan bir kaval kemiğidir. Bu, bilinen en eski iki ayaklılara ait kalıntıdır.

OH 24, "Twiggy", (sınıfı: Homo habilis) Tanzanya, Olduvai Gorge'da, 1968 yılında Peter Nzube tarafından bulunmuştur. Yedi dişi bulunan ve epeyce kırılmaya uğramış, bütüne yakın kafatası kemiğidir. Yaklaşık 590 santimetreküp beyin hacmi olan bu buluntunun yaşı, 1.85 milyon yıl olarak tahmin edilmiştir.

OH 9, "Chellean Man", (sınıfı: Homo crectus) Tanzanya, Olduvai Gorge'da 1960'da Louis Leakey tarafından bulunmuştur. 1.4 milyon yaşında olduğu tahmin edilmiştir. Bulunan beyin hacmi 1065 santimetreküp olan kafatasıdır.

"Cro-Magnon Site" (sınıfı: Homo sapiens) Tahmin edilen yaşı 28 bin yıl olan fosiller, 1968 yılında Cro-Magnon, Fransa'da bulunmuştur. Bu bölgede çeşitli aletlerle birlikte, 5-6 kişiye ait iskelet kalıntıları bulunmuştur.

İnsan fosillerinin incelenmesi ile belirlenebilen önemli genel değişimler şöyledir. Sürekli ve düzenli olmamakla beraber; ilk örneklerden, son insan kalıntılarına doğru: Beyin hacminde artış;

Vücut yapısında gelişme; alet kullanımı ile üretiminde ilerleme eğilimi gözlemlenmiş ve fakat diş boyutlarında küçülme; güçlü iskelet yapısında ise gerileme belirlenmiştir.

Burada dört sınıf bulunmaktadır; australopithecus, homo habilis, homo erectus ve homo sapiens.

Australopithecus katagorisine alınananların maymun olduğu savı vardır. Homo habilis kategorisindekiler için, insan maymun arası geçiş türü veya maymun oldukları savı mevcuttur. Homo erectus iskeleti ile modern insan arasında bir fark olmadığından, homo erectus ile homo sapiens'in aynı sınıfta olması gerektiği savları da mevcuttur.

Batı Uygarlığındaki, pozitif bilim anlayışı: "Gördüğüne ve deneyebildiğine inan, bunun dışındakileri ise inanma"; şeklindeki, temel görüşten kaynaklığı bilinmektedir.

Ana Britannica'dan (Hürriyet, 1994), edinilebilen bilgilere göre: Darwin C. (1809Ğ1882) Türlerin Kökeni isimli eserinde ortaya koyduğu teori nedeniyle, canlıların evrimi konusunda tartışma başlamıştır. Bu başlayan tartışmanın, Hıristiyan inancını da temelinden sarsmada çok etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü insan, Hıristiyan inancındaki tanrısallığını yitirip, artık sıradan bir canlı durumuna gelmiş olmaktadır.

Darwin, okyanuslarda yaptığı beş yıllık bilimsel gezisinde gözlemlediklerini, "Türlerin Kökeni" isimli eserinde bir teori ile açıklama yoluna gitmiştir. Aynı atadan gelen hayvanların zamanla değişik türlere dönüşebileceğini bir teori olarak açıklamaya çalışmıştır.

Daha önceleri de bu konularda düşünceler ortaya konmuştur, ancak Darwin'in buradaki etkisi, doğrudan yaptığı gözlemlere dayanmasından kaynaklanmaktadır. O, hiçbir zaman **insanın maymundan türediğini de ileri sürmemiştir.** Tarih ve politika konularına ise hiç ilgi duymuyordu. Almanya'da **sosyalizm ile** doğal seçme yoluyla **evrim, arasında bağ kurma çalışmalarını ise "ne aptalca bir düşünce" diye nitelendiriyordu.**

Dünyanın ve tüm canlıların bugünkü biçimiyle tanrı tarafından sabit bir şekilde yaratıldığını ve İncil'de her yazılanın doğru olduğunu savunan Kilise ve sabit görüşlü bilim adamlarınca devamlı saldırıya da uğruyordu. Ama kendisi de eski bir rahip adayı olmasına karşın, **Kitabı Mukaddeste dünyanın oluşumuna** ilişkin **alıntıların yanlışlığının ortada olduğunu** ve Kitabı Mukaddesin Tanrıyı kinci bir tiran gibi gösterdiğini söyledi. Bu da, gene aynı metinde yer alan Tanrının bağışlayıcılığı kavramına ters düşüyor, görüşlerini ileri sürüyordu.

Darvincilik: Darwin'nin, organik değişimleri açıklamak amacıyla geliştirdiği biyolojik evrim kuramını temel alan yaklaşım. Darwinizm (Darvincilik) 1937'den başlayarak, evrimin, üç ilkenin etkileşimine dayandığı görüşünü geliştirmiştir. Bu üç ilke çeşitleme (varyasyon),

kalıtım ve **var olma savaşıdır.** Yeni bilgilerin ışığında, Yeni-Darvincilik daha önceki anlayışları aşmış ve kalıtsal olan ve olmayan değişiklikleri de kesin biçimde ayırt edebilmektedir.

Burada verilen Darvincilik biyolojiyle ilgili olanıdır; fakat bir de felsefeyi içine alan daha geniş kapsamlı Darvincilik vardır.

Darvinizm (Darwinism): Darvincilik, Charls Darvvin'in geliştirdiği, (ve yaratılış öğretisini reddederek) insan da içinde olmak üzere bütün canlı varlık türlerinin doğuşunu ve gelişmesini en alt biçimlerden başlayarak yaşama savaşı ile açıklayan biyoloji ve felsefe öğretisi. Bu öğretiye göre, yaşama savaşı doğal ayıklanma ve gelişmeyi sağlayan etkendir.

Sh:6-9

GERÇEK NEDİR?

Felsefeye Göre Gerçek

Felsefeye göre doğru nedir sorusundan sonra; felsefenin ne olduğu konusunda kısa bir görüş ileri sürmüştük, aynı görüşün burada yinelenmesine gerek olmaz kanısındayım. Ancak tanımı verebiliriz; "felsefe: **İnsanların, kendi işlevlerini hür iradeleriyle belirlemelerinde, faydalanmaları için önlerine konan** (ve fakat yine kendileri gibi insanlar tarafından üretilen öğütsel nitelikteki) **bilgiler ve örneklerdir."**

Gerçek sözcüğünden ne anladığımızı belirlemek faydalı olacaktır; ileride de neyin üzerinde durduğumuzun bilincinde olmamızı ve nereye vardığımızın da farkında olmamızı sağlayacaktır. Tanrıtanımaz eksende felsefe yapanlar, her şeyin zaman ve mekanla değiştiğini görerek; zaman ve mekanla değişmeyen hiçbir şey yoktur, o halde her zaman ve mekanda geçerli olan doğru yoktur, sonucuna varmışlar ve gerçek diye bir şey yoktur demişlerdir. **Buna göre; gerçek: Zaman ve mekanla değişmeyen doğrudur,** tanımını benimsememiz gerekir. Gerçeği aramak demek; zaman ve mekanla değişmeyen doğruyu aramakla eş anlamlıdır.

Tanrı-tanır eksende felsefe yapanların bir bölümü, doğruların zaman ve mekana bağlı olduğunu kabul etmişlerdir. Tanrı buyruklarını da zaman ve mekana göre insan aklı ile yeniden yorumlayıp yeni doğrular üretmişlerdir. Diğer bir kısmı ise, tanrı buyruklarının belirli zamanlarda yapılan yorumlarını değişmeyen gerçekler varsayıp felsefe üretmişler ve bir süre sonra bu felsefeyi benimseyenler de ya toplum dışı kalmışlar ya da toplumla ciddi şekilde sürtüşmeye girmişlerdir. Çünkü, toplumlarda değişim süreklidir ve buna bağlı olarak ta toplumsal kurumlar sürekli olarak değişmektedir. Bu değişime uyum sağlayamayanlar da, er ya da geç toplum dışı kalmaktadırlar. İnsan üretimi olan felsefenin de, zaman ve mekanla değişim göstermesi doğaldır.

Din dogmalarına göre düşünmeyen felsefeciler, gerçek yoktur demektedirler. Din dogmalarına dayalı felsefe üretenler ise; dogmaları birer gerçek olarak gösterme çabasındadırlar. Halbuki dogmaları (dayatmaları) üretenlerin doğrudan kendileri olduklarının ya farkında değillerdir ya da bildikleri halde çıkarlarına zarar gelir endişesi ile açıklamamaktadırlar. Dinler, insanların kendilerine uygun doğruyu seçmeleri içindir. İslam'da ise Kurana dayalı din; insanın sıkıntıya düşmesi için değil, fakat bir iyilik bir kolaylık olarak öğüt şeklinde ortaya konmuştur. İslam'ı dayatmacı duruma getiren, pek çok kişinin geleneği

din olarak benimseyip, yayma çabalarındandır. Evrim teorisinin etkinlik kazanmasından sonra Batıda dini dogmalara dayalı felsefe üretimi de gündemden düşmüştür.

Bilime Göre Gerçek

Bilime göre doğru nedir konusunda, bilimin ne olduğunu anlamaya çalıştık. Burada ise, bilim deyince, sadece pozitif, doğa bilimlerini anladığımızı kabul edeceğiz. Çünkü, günlük hayatımızda artık bilim sözcüğü ile genelde sadece pozitif, (gözlem ve deneye dayalı) bilim türü anlaşılmaktadır. Türkçe sözlüklerin tanımı da böyle bir yönlendirmeye neden olmaktadır. Gözlem ve deneye göre doğru olanlar, artık bütün insanlar için de tartışmasız doğru olmaktadır. Bu doğru tanımına, uyum sağlayan toplumlara da çağdaş toplumlar denilmektedir. Çünkü kişiye bağlı doğrular terkedilmiş, kişilerin sabit fikirleri yerine; bilimsel bilgi ve bilimsel araştırmalar karar vermede etkin olmuştur. Kişiye bağlı doğrular, insanın özel yaşamında belki de eskisinden daha fazla yer alabilir, bunda bir sakınca yoktur. Siyasi, hukuki, ekonomik, teknik ve diğer konularda başarılı olmanın tek çıkar yolu, doğru bilimsel verilere göre karar vermekten geçmektedir artık.

Bilimsel doğrulara, günlük hayatta bilimsel gerçekler denilmektedir; bu şekilde anlatılmak istenen elbette bilimsel doğrulardır. Çünkü; bilimsel yeni bir buluşla daha, önceki doğrunun geçerliliğini yitireceğini herkes bilmektedir, ve bu konu tartışma dışıdır.

Pozitif bilim, "gözleyip deneyebildiğine inanabilirsin, gerisini ise göz ardı edersen bir şey kaybetmiş olmazsın" şeklindeki düşünceyi benimsemektedir. Pozitivizme yakından bakıldığında, bu düşünce sistemini, bilimsel araştırma metodunun izlediğini görülür. Bir konuda araştırma yapmak için önce bir teori ortaya konur, sonrada bunun böyle olup olmadığını deney ve gözlemlerle doğrulma yoluna gidilir. Deneme yanılma ile teoriyi veya deneyi yineleyerek, birinin diğeriyle uyum içinde olduğu gösterildiğinde bilimsel doğru bulunmuş olur.

Acaba bize bilimsel doğrular diye bildirilenlerin hepsi böyle midir?

Pek çoğu böyle olmasa teknolojik gelişim olur muydu?

Fakat, bazı kabuller yok mudur?

Su 100 derecede kaynar, bu elbette gözlenip denenebilir, o halde insanların da buna endişesiz inanması gerekir. Deney bize doğruyu gösteriyor. Yeryüzünde okyanuslar var, akarsular var, bunların hepsinin 100 derecede kaynayacak olduğunu, pozitivizmle nasıl inandırabilirsiniz? Gördüğüne, denediğine inan, gerisini bir tarafa bırak düşüncesine göre; denediğim miktardaki suyun kaynama noktasının doğru olduğunu kabul ederim, fakat dışarıda kalanların da, aynı özellikte olduğunun deneyle gösterilmesini istemem gerektiğini düşünür ve ileri sürebilirim. Pozitivizmin buna verecek bir cevabı yoktur; fakat şöyle bir apriori (önsel) görüş herkese böyle bir soru yöneltme olanağını vermemektedir: **Doğada bir düzen vardır,** eğer buradaki su 100 derecede kaynıyorsa, diğerleri de öyledir, çünkü bilimsel doğru olarak bu denenmiş ve görülmüştür. Bu apriori görüşü kim söylemiştir, bu bilginin kaynağı nedir? Bunu kim nerede nasıl deneyerek göstermiştir? Pozitivizme uyan tam bir cevap yoktur.

Pozitivizmi tam anlayabilmek için; evrim teorisi ve ona bağlı olarak geliştirilen ve evrenin ortaya çıkışından başlayıp, insanın meydana gelişine kadar, her bir ana konuda oluşturulan ve bir bütünlük içinde sunulan teorileri bir arada görmemiz uygun olacaktır. Ayrıca, bu

düşüncenin tam karşıtı olduğu söylenen bir diğer düşünı eyle, karşılaştırma yapmanın, bunlar arasında bulunduğu öne sürü' len, temel farkın ne olduğunu görme bakımından da yaralı olacak' ur. Karşılaştırma için, iki ana düşünce ekseni kabul edilmiştir. Birisi, tanrı-tanımaz düşünce ekseni; yani insan aklı her şeye yeterlidir anlayışına dayalı görüşler; diğeri ise, tanrı-tanır düşünce eksenindeki görüşlerdir. Tanrı-tanımaz düşünce ekseninde Evrim Teorisini ve Tanrı-tanır düşünce ekseninde ise, daha önce gördüğümüz **İnsanın ve Evrenin Geçmişine Ait Yeni Teoriyi** dikkate ,ı İmamız uygun olacaktır.

TANRI-TANIMAZ EKSEN	TANRI-TANIR EKSEN
Maddi evren, büyük patlama ile başladı ve zamanla bugünkü halini aldı. (Bu bir teoridir, kanun değildir; deneyle doğrulanmamıştır buna olanak ta yoktur; maddi evreni	Diğer evrenleri ve maddi evreni de Allah yarattı. Maddi evrene ol dedi oldu. Bu evrenin programı ise 6 günde yaratılmıştır, ve maddi evren bu program göre oluşmaktadır.
Büyük patlamadan önce ne vardı? Bunu sorgulama, bu böyledir. (Bu dogma, dayatma değil midir?)	Allah, diledi ve maddi evreni yarattı. Daha önce böyle bir evren yoktu. Bu evren, komşusu süper evrenden enerji alarak meydana geldi.
Ancak, “gözleyip ölçtüğüne, denediğine inanmalısın diğerlerini ciddiye alma!” (Peki öyle ise; gözlenemeyen büyük patlamaya nasıl inanacağım? Bunun da cevabı yoktur! Ancak bazı fiziki deneyler bu görüşü desteklemektir, sen de bununla yetinmelisin!}	Hem Kuranda bildirileni ve hem de gözleyip, ölçtüğünü ve denediğini doğru kabul etmelisin, hepsini Allah yaratmıştır. Yaratılanları yakından öğrenmen insana verilen bir görevdir, böylece hem inancın pekişir hem de insanlara faydalı olursun!
Buluşlar bilimsel yasalarla formüle edilir ve evrende geçerli olduğu öngörülür. Evrende benzer olayları tek, tek ölçmeden, denemeden aynısı olacağını nereden biliyorsunuz. (Yanıt yoktur!)	Maddi evrende, bilimsel yasalarla açıklanan doğrular, maddesel evrende geçerlidir; çünkü Allah her şeyi bir ölçüye, yasaya göre yaratmıştır, bir düzensizlik konu değildir. (Hicr 15/ 19)
Önce maddi evren büyük patlama ile varlık alanına çıkmıştır, sonra da canlılar ve canlıların evrimi ve tesadüflerin yardımı ile insan oluşmuştur. (Bir canlı bir diğerinin evriminden oluştu ise, aradaki canlılar veya onların fosilleri, niye bulunamıyor. Yarı maymun yarı insan, yarı kuş yarı kertenkele şeklinde bir canlıyı niye göremiyoruz. Evrim sürekli olduğuna göre, niye var olan insan evrimleşmiyor.)	İnsanı da diğer canlılar gibi, Allah yaratmıştır: (Bir süre sonra, insanı maddi evrenden süper evrene, yani cennete getiren Allah, ona bilgi ve hür davranma yeteneği vermiştir. Hürriyetini kullanan insan yeniden maddi evrene geri döndürülmüştür.) Adem ilk insan değil, fakat ilk medeni insan adayıdır. Her bir yaratık, kendi programı uyarınca yaşam sürmektedir. İnsan: öğrenme ve de kendi işlevini, belirleme özgürlüğüne sahip tek varlıktır.

İnsanın, Evrim Teorisine benzer bir evrimden geçerek oluşmasını düşünmeyi engelleyen bir görüş Kuranda yoktur. Yalnız, evrenin oluşumunun tesadüflerle açıklanması inancına da Kuran da yer yoktur.

Yukarıda, iki düşünce eksenindeki temel kabulleri, beraberce vermekten amaç, birinin diğerinden üstünlüğünü kanıtlamak değildir. İnsanlar var olduğu sürece bu iki eksen de var olacaktır. Şayet, iki eksenden birini kaldırmak olanaklı olsa idi, Hıristiyanlığın Engizisyonlu çabası veya komünist faşizm başarıya ulaşırdı. Burada gösterilmek istenen, her iki eksendeki temel kavramların da inanca dayandığını vurgulamaktır. Bu yüzden birinin diğerine söyleyecek bir sözü yoktur, ya da olmamalıdır. Aksini savunmak olanaklı değildir; çünkü böyle davranış: Düşünme (felsefe yapma) sana ne veriliyorsa onunla yetin demekle eş anlamındadır.

İnsanlığın bugün ulaştığı uygarlık düzeyinde, düşünce özgürlüğünün, insan hayatı için olmazsa olmaz şartı haline geldiğini herkes benimsemiştir. Düşünce özgürlüğünü benimsemeyen ülke yoktur denemez, düşünceye kısıtlama getirenleri hep beraber izliyoruz ve başarısızlıklarını da görebiliyoruz.

Gerek eğitim, gerekse basın yayın aracılığı ile bizlere verilmeğe çalışılan ve sürekli üzerinde durulan, pozitivizme dayalı düşünce tarzıdır. Akla dayalı hareket ederseniz, sonuç daima olumlu olacaktır, şeklinde bir baskı sürdürülmektedir. Gazete okuyanlar, televizyon seyredenler bilirler ki, en geç ayda bir defa, bir maymun resmi, bir gazete sayfasında veya bir televizyon ekranında boy gösterir: **“Maymunlar yazı yazmayı öğrendi veya artık maymunlar aritmetik işlemlerini yapabiliyor”** şeklindeki haberlerle beyin yıkaması yapılmaktadır. Bu beyin yıkama işlemi bilim adına yapıldığından hiç kimse ne sorgular ne de bunun bir bilim faşizmi olduğu üzerinde durur. Halbuki, psikoloji (ruhbilim) sadece insan davranışlarını değil aynı zamanda hayvan davranışlarını da kendine konu edinmiştir. Psikoloji, felsefeden ayrılarak bağımsız bir bilim halini aldığı günden itibaren, yani yaklaşık yüz yıldır, hayvanlar üzerinde deneyler yapmaktadır. Bugünkü basının gündeme getirdiği konuların pek çoğu da belki 20 veya 30 yıl önceki deneylerin sonuçlarıdır ve elbette benzer deneyler zaman, zaman yinelenmektedir de. Bunlar doğrudur ve insan üzerinde yapılamayan birçok deney, bazı hayvanlar üzerinde yapılarak elde edilen değişik bulgular; insan sağlığı, eğitimi ve reklamcılık gibi ekonomik amaçlarla da kullanılmakta ve faydalı da olmaktadır. Fakat özellikle maymunun insan gibi okur, yazar olduğu yolundaki haberler, evrim teorisinin canlılığını koruma amacından başka neye hizmet etmektedir?

Eğer evrim teorisi doğru ise, evrim dönemini yaşayan canlılar veya bunların fosilleri, jeolojik kalıntıları neredendir?

Evrim ya da geçiş canlıları, yarı sürüngen yarı kuş gibi bir canlı yoktur, bulunamamıştır veya insan niye evrimleşmeye devam ederek bir başka şekle girmemektedir. Neden evrim teorisinde inatla, ısrar devam ediliyor?

Çünkü evrim teorisi, pozitivizm düşüncesinin temel kavramıdır ve de temelde değişmeden devam ettirilmektedir. Evrim teorisi şeklen bazı değişikliklere uğramıştır, ne var ki temelde bir değişme yoktur: “büyük patlamayı izleyen dönemde, evrim sonucu maddeden insan tesadüflere bağlı olarak meydana gelmiştir” görüşü devam ettirilmektedir. İnsan bir hücreden üreyen yaklaşık 150 trilyon hücreden oluşmaktadır; bu kadar hücre tesadüfen bir defa bir insan oluşturdu ise, nasıl olup ta bu tesadüfi gelişim, tekrar ederek milyarlarca insan

oluşturmaktadır: Bunun da cevabı yoktur! Öyleyse, evrim teorisi, bir inanç değildir de nedir? Böyle bir inançla düşünmek yanlıştır denemez, bu insanın düşünce özgürlüğünü sınırlamak anlamına gelir. Fakat evrim teorisindeki ısrarın adını da doğru koymak gerekir, bu evrim teorisi de doğrudan doğruya bir inancın ifadesidir.

Felsefeciler buna **paradigma** diyorlar, ve de şöyle tanımlıyorlar:

"Belirli bir bilim adamaları topluluğunun paylaştığı ortak değerler, inançlar ve anlayışların oluşturduğu düzlem."

Evrim Teorisini, bilimsel doğrudur diye göstermek ve ısrar etmek ve buna inanmayanları horlamak dayatmacılıkta karar kılmak anlamındadır.

Büyük patlama teorisi, evrim teorisi ile uyumludur ve bunu doğrulayan fiziksel bulgular da mevcuttur, fakat ne olursa olsun bunun deneyle de ortaya konmuş bir bilimsel doğru gibi kabulünü zorunlu görmek ve göstermeğe çabalamak, en azından bilimin şüphe üzerine kurulduğu kuralına uymaz.

Büyük patlama teorisi üstelik tanrı-tanır eksendeki düşünce sisteminin inancına da uymaktadır, bir fark vardır: Biri bunu kendiliğinden olduğuna inanmaktadır, diğeri ise Allah'ın iradesiyle olduğuna inanmaktadır. Her ikisi de sonuçta kişiye bağlı bir inançtır. Kimse, bir diğerinin isteğiyle inancını değiştirmeyecektir, inanç değişimi doğrudan kişinin isteğine bağlıdır. İnanç özgürlüğü de bu değil midir?

Buraya kadar ki açıklardan anlaşıldığı gibi, zaman ve mekanla değişmez bilimsel doğrular yani, bilimsel gerçekler de yoktur; bulunamamıştır; zaten kimse de bunu aramamaktadır.

Herhangi bir görüş, bilim adamlarınca söylenmiştir şeklinde ortaya konunca, sanki ortaya atılan bu görüş; bilimsel araştırma metodunun (yönteminin) tüm adımlarını tamamlamış ve bilimsel yasa haline gelmiş bir doğru gibi algılanmaktadır. Hâlbuki açıklanan görüş, henüz konun saptanması safhasında olabileceği gibi, bir öneri veya eski bir teori de olabilir veya son şeklini almış bir doğa yasası da olabilir. Bilim adamlarının her söylediği; bir bilimsel yasa şeklinde anlaşılmamalıdır.

Hangi düşünce sistemine inanırsak inanalım, önce: Ortaya konan görüşün hangi eksende olduğunu anlayıp, bu eksene göre doğru olup olmadığını saptadıktan sonra; kendi doğrularımız yönünden gözden geçirerek bir sonuca varmamız gerekir. Bu görüşü kullana-bilmemiz ve de diyalogla sonuç alabilmemiz için bu tür bir çaba ön şart niteliğindedir.

Günümüzde diyalog denen kavramın işe yarar hale gelmesi için: Kendi felsefemizin ne olduğunu belirlememiz ve daha sonra karşımızdakinin de felsefesini, tıpkı onun anladığı gibi (fakat, bu kabul etme anlamına gelmez) anladıktan sonra; sorun üzerinde konuşularak, varsa bilgi eksiklikleri giderildikten sonra, ortak noktalardan yürüyerek bir sonuca ulaşmak olanaklı olacaktır. Diyalog olumlu sonuç vermediğinde ise, en azından karşı tarafın ne dediği anlaşılacağından bir kazanç meydana gelmiş olacaktır.

Tek kutuplu bir dünya ve tek bir dünya pazarı oluşturulması çabasında bulunulan günümüzde; pozitivizmin ne anlama geldiğini ve temelde felsefi bir görüşe dayandığını iyice anlamalıyız. Tüm ulusların, gözlem ve deneye dayalı bilimsel düşünceye göre hareket etmeleri çıkarları için tek yoldur seklinde verilen pozitivizm, temelde bir inanç sistemidir, bir insan üretimidir; yararlı olan yönleri olduğu gibi, zararlı ve geçersiz yönleri de vardır.

Yararlı yönü: İnsanların maddi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda, pek çok olanak sağlamaktadır. Maddi olarak yeterli hale gelen insan, kendi onurunu korumada da daha bilinçli olmakta ve dolayısıyla madde dışı alanda da kazançlı olabilmektedir.

Zararlı yönü ise: Teknolojik gücü elinde bulunduran toplumların, her gün daha fazla tüketime yönelmesi ve diğer toplumları da özendirerek aynı çıkmaz içine sürüklemeleridir. Hem doğa talan edilmekte ve hem de çevre kirliliğini artmaktadır. Bu tüketimin böyle devam etmesi, teknolojik gelişimini tamamlamış toplumlar için bir yaşam tarzı haline gelmiştir. Mevcut standartlarını sürdürebilmek için: Üretim ve tüketim zincirini sürdürmek zorundadırlar veya kendileri öyle düşünmektedirler. Üretim, tüketin zinciri dışında kalan toplumları da buraya dâhil ederek, kendi alışageldikleri yaşamlarını devam ettirmede kararlı görünmektedirler. Böyle devam etsin ne olacak diyebilir miyiz? Gelişmiş toplumların yetiştirdiği düşünürler; bu sürdürülebilir bir durum değildir diyorlar. Yerkürenin bu kadar yükü çekemeyeceğini bilimsel verilere dayanarak açıklamaktadırlar. Bu yüzden çözüm getirecek yeni bir felsefe aranmaktadırlar.

Geleneğe Göre Gerçek

Geleneğe göre doğru nedir konusunda, geleneğin ne olduğu anlatılmağa çalışılmıştır. Burada tanımı anımsamak faydalı olacaktır. **"Gelenek: Bir topluluğun kendinden önceki nesillerden devralıp kısmen dönüştürerek sonraki nesillere devrettiği, inanç, kurum ve seremonileri de içeren her türlü toplumsal pratik"** ve **"Gelenekçilik, gelenek taraftarlığı: Toplumdaki inanç, kurum ve kuralların meşruluklarını, geçmiş dönemlerde de uygulanmış olmalarına dayandıran davranış veya düşünüş biçimi. Geleneksel olanı modern olana tercih etme tavrı. Gelenekler ya da geleneksel değerlerin korunup yaşatılması gerektiğini savunan yaklaşım."**

Niye gelenekçilik üzerinde duruluyor sorusunu sormak gerekebilir. Toplumların tamamının yeni, modern tutumu benimsemesi beklenemez. Daha doğrusu bir toplumda yeniyi, moderni olduğu gibi benimseyenlerin sayısı pek fazla olmamaktadır, önemli bir bölümü yeninin kendi işlerine geldiği kadarını benimserken, bir bölümü de gelenekçilikte kalmayı yeğlemektedir. Yurdumuzda, toplumsal dönüşüm ve değişim; devrim yasaları aracılığı ile başlatılmış ve yaşatılmak istenmektedir. Yasaların etkinliğinin çok az veya hiç olmadığı yörelerde ayrıca ekonomik değişim de yeterli olmayınca, gelenekçilik orada yaşayanların bir tercihi değil, bir mecburiyeti de olmaktadır. Siyasilerin de oy almak için, gelenekçiliğe taraf olmaları kaçınılmaz olmaktadır. Gelenekçilik, görmezlikten gelemeyeceğimiz toplumsal bir olgudur.

Felsefe yönünden olaya yaklaşıldığında; zaman ve mekânla değişmeyen doğru olamayacağından bu bağlamda gerçek de yoktur, denilmektedir. Gelenekçiliği ister bir yaşam tarzı, ister şartlar gereği yaşayanların, insan hakları yönünden bu tür yaşamı yeğlemelerinin bir sakıncası da olamayacağı açıktır. Geleneksel yaşamı devam ettirenler, kendi düşüncelerinin tek doğru ve zaman, mekânla değişmez (gerçek) olduğu görüşünü zorla başkalarına da kabul ettirmeye kalktıklarında sorun ortaya çıkmaktadır; bunun en canlı örneği İran'da görülmektedir. Demokrasi yerine bir ideolojinin topluma dayatılmasını insanlar istememektedir. Bu tutumun "sorun" durumdan, kabul edilebilir hale indirgenebilmesi için; eğitimin yanı sıra ekonomik gelişmenin de etkisi belirgindir. Çünkü ekonomik yönden, içinde bulunduğu topluluğun geleneğine uyma dışında bir seçeneği olmayan insanların modern olmalarını beklemek olanak dışıdır.

Ülkemizde, devlette ayrıcalıklı konumlar elde etmek isteyenlerin bazıları da, yeni bir düşünce sistemi imiş gibi gelenekçiliği topluma sunmaktadırlar. Bu tür planı yürütenlerin, gelenekçiliği savunmaları doğaldır; kendi görüşlerini zorla kabul ettirme çabasına girmedikleri sürece bu görüşleri, yasal çerçevede görülecektir, görülmelidir de!

Gelenekçilikte; kendilerinden önceki nesillerden devralman inanç, kurum ve seremoniler, kısmen de olsa dönüştürülerek, sonraki nesillerde toplumsal pratikler olarak benimsenmektedir. Gelenekçiliği benimseyen topluluk ne kadar tutucu olursa olsun, geçmişin doğrularını kısmen dönüştürmek zorunda kalmaktadırlar;

Bu da, zaman ve mekanla değişmeyen doğru yani gerçek olamayacağının bir kanıtlanması olmuyor mu?

Kurana Göre Gerçek

Kur'an'a göre gerçek nedir? Din bilginleri, felsefeciler, toplum bilimciler, ruh bilimciler, hukukçular, daha doğrusu insanı konu alan bilimlerle uğraşanların tamamına yakını “gerçek nedir” sorusuna cevap getirmeğe çalışmışlardır.

Genel kanı odur ki; Kur’ân-ı Kerim, Allah Teâlâ kelamıdır, gerçeğin ta kendisidir ve asla değişemez. Kuran konusunda konuşmaya yetkili olanlar bu konuda ne diyorlar diye bir parantez açıp kendimizi konun dışında tutabiliriz; bu durumda ise, Kurana göre olmaması gerektiğini bilip inandığımız, din sınıfının varlığını kabul etmiş ve kendimiz aktif olarak din alanının dışına çıkmış oluruz. Din bilginlerinin görüş, yorum ve düşüncelerini okuyup anlamayalım; demiyoruz, diyemeyiz; onları da okuyup anlayıp aklımızın bir kenarında tutalım. Buradaki çabamızın amacı: “Kendi, özgürlüğümüzü başkalarına teslim etmeden, başkalarının aklı ile yaşamağa razı olmadığımızı göstermek, ve bu tutumun Kurana uygunluğunu da vurgulamaktır. “ Kur’ân-ı Kerim, Nisa Suresinin 48 ve 116 numaralı ayetlerinde **“Doğrusu, Allah kendisine ortak (şirk) koşulmasını bağışlamaz ama, bundan başkasını dilediğini bağışlar; Allah’a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işlemiştir.”** denilmektedir. Kuranda (aynı anlamdaki bu iki ayet dışında) Allah’ın kesinlikle affetmeyeceğini vurguladığı başka bir ayet de yoktur denebilir. Burada anlatılmak istenen nedir? Allah’a ortak koşmak, ya da şirk koşmak ne anlama gelmektedir? Osmanlıca Sözlükte; **“Şirk tanımı: En büyük günah olan, Allah’a ortak kabul etmek. Allah’tan ümidi keserek başkasından medet beklemek; çoktanrıcılık.”** şeklinde verilmektedir.

Allah, kendisi dışında bulunan bir varlığı, kendine ortak veya yardımcı kabul etmemektedir. Bu tür bir tutuma girip de, bu tutumundan vazgeçmeyeni hiçbir surette af etmeyeceğini ve mutlaka cezalandıracağını açıkça bildirmektedir. Bu, bizler için ne anlama geliyor? Allah dışında bir başka varlığı veya insanı, kesin bir teslimiyetle takip edilecek bir varlık olarak görmemiz mümkün değildir, yani Allah’ı şirketleştiremeyiz. Kim, ne kadar muteber kişi olursa olsun, onu Allah yerine koymamız ve Allah’a yardımcıymış gibi görmemiz olanaklı değildir. İşte bu yüzden, Allah’ın Kitabına, Kurana giderek kendi görüşümüzü kendimizin oluşturması zorunlu olmaktadır. Toplumlarının gereksinimi olan doğruları, kendileri üretemeyenler, teslim olup taklit ettiklerinin de gerisinde kalarak cezalandırılmakta oldukları gözlerimiz önünde değil midir?

Kurana göre doğru konusunda, verdiğimiz ayetlerden de anlaşılacağı gibi: İnanların mutlaka düşünüp, kendi doğrularını kendilerinin bulmaları gerekmektedir. İnsanlar körü körüne birilerinin arkasına takılarak ömürlerini tüketemezler.

Kuran: İnananlarına (Allah a saygılı olanlara) yol gösterendir ve şüphe götürmeyen bir kitaptır. Daha önce indirilen kitapları da onaylamaktadır. Kuran doğru ile saçmayı ayırmaya yarayan bir ayıraçtır (kitaptır). Kuranı düşünerek anlamak gerekmektedir. **Kuran uydurulmamıştır. Kuran insanları sıkıntıya sokmak için değil, bir öğüt olarak indirilmiştir.** Kuranda, daha önce gönderildiği bildirilen kitapların da, birer öğüt olduğu anlatılmaktadır. Buradan da dinin bir öğüt olduğu sonucu çıkmaktadır. Bütün bunları ön yargısız dikkate aldığımızda; "Kuranı, insanların yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla gönderilmiş öğüt veren bir kitap" olarak görmek durumundayız. Öğüt veren bir kitabın değişimini niye istememiz gereksin ki? Elbette Kuran olduğu gibi hiç değiştirilmeden, her bir kelimesi, harfi olduğu gibi kalmalıdır ki, daha sonra gelenler de aslını okuyup anlama çabası içinde kalabilsinler.

Kuranın bu açık tutumuna karşılık, niye: Kaynağı din olduğu bildirilen kuralların asla değişmezliği sorunu ile karşı karşıya bulunuyoruz?

Kuranla ilk tanışan toplumlar, daha önce kabile hayatı yaşıyorlar ve gelenekleri onlara yetiyordu. Kuranla tanışınca, bu defa daha önceki gelenekçilik yerine yeni bir düzen ve bunun felsefesini geliştirdiler: Kuranı temel alan, bir düşünce sistemine göre toplumsal yaşamlarını yönlendirdiler. Kendi toplumlarının ürettiği bu sistem dışında başka diğer sistemler olduğunu biliyorlardı; fakat, diğer sistemlerin yanlışlığı, yöneticiler, bilim adamları ve toplumun her kesimince bir ön fikir (paradigma) olarak benimsendi ve bu asırlarca sürdü ve halen de bir çok toplumda da sürmektedir. Ancak, kullandıkları sistemlerini de, tekrar Kurana giderek bir türlü yenilememektedirler.

Kurana yakından baktığımızda: Kuranın, 600'den fazla sayfa olduğu, ve inmesi (vahiy süresi), yazılması, toplumda örnek elçi aracılığı ile uygulanması 20 yıldan fazla sürdüğü bilinmektedir. Bütün bunlara rağmen, Kuran kendini bir öğüt ve uygulayıcı elçi de, kendini bir uyarıcı olarak vasıflandırmakta ve uygulamalar da bu vasıflandırmaları doğrulamaktadır. Yani Kuran; bir ideolojiyi anlatmıyor, fakat bir düşünce sistemini anlatarak, yaşam tarzımızı değiştirmemizi amaçlıyor. Kuran, bizlere çoğu zaman anlatılmağa çalışıldığı gibi bir ideoloji (yani değişmez doğrular) kitabı olsaydı; ne bu kadar yazıya, ne bu kadar uygulama zamanına ve ne de, Kuran bir öğüttür ve elçi sadece bir uyarıcıdır şeklinde beyanlara ihtiyaç vardı. O zaman bu kitap en çok bir anayasa genişliğinde olur ve uygulaması da en çok birkaç ayla, bilemediniz bir yıl ile sınırlı olurdu. Böyle olmadığı tarihi bir doğru olarak herkesin önünde durmaktadır. Kuranın içeriğini dikkate aldığımızda onu bir ideoloji kaynağı olarak görmemiz olanaklı değildir. **Kuradan üretilen bir ideolojiyi toplumun tamamına uygulayamayız; çünkü uygulayıcı elçi hiçbir zaman böyle bir tutum sergilememiştir.** Ancak, Kuran ışığında bir felsefe (düşünce sistemi) üreterek bunun anlatımı, tanıtımı için yılmadan yorulmadan çaba gösterebiliriz.

Kuranın bildirdiği İslam, bir ideolojinin, dayatmanın değil ve fakat düşüncenin, felsefenin bir alternatifi olarak algılanabilecek durumdadır. Bu tür anlatıma pek çok kişi karşı çıkabilir bu da doğaldır. Çünkü; din tanımında anlaşmaya varmak pek de olanaklı değildir.

Dinin tanımlaması: (Sosyal Bilimler Sözlüğünden) "Din: (1.) Geniş anlamada, yaşam biçimi; hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünü. (2.) Dar anlamada, evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir tanrının varlığı ile anlamlandırarak, insanlığı kurtuluşa davet eden çağrılardan her biri."

Daha önceki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, buradaki yaklaşımımız, (I.)'deki tanıma yakındır. Çünkü insan dışındaki bütün varlıkların işlevleri, fiziki yapılarının programında mevcuttur. İnsanın ise: Bilgi beceri öğrenme olanağı ve kendi işlevini seçme özgürlüğü vardır. Tanrı, bir kolaylık ve bir iyilik olarak; elçileri ve kitapları aracılığı ile öğütlerini topluluklara uygulamalı olarak bildirmiştir. İnsanlardan, işlevlerini bu öğütlere göre belirliyenlerin de hem mevcut hayatlarında, hem de ölümlerinden sonraki hayatlarında zarara uğramayacaklarını duyurmuştur. Bunda bir zor kullanma yoktur; insanlar kendi işlevlerini bir başka şekilde de belirliyebilirler; bu durumda uğrayacakları sıkıntı ve cezaları da katlanmak durumdadırlar. İnsanlık tarihinde, din dışı anlayışa göre, insanlar kendi işlevlerini akıl yoluyla da belirlemişler ve belirlemeye de devam etmektedirler. Felsefeci, düşünce üretir, uygulamasını yapmaz; elçi, vahiy yoluyla aldığı bilgiyi kendi yayışıyla uygulamaya koyar ve toplumda oluşmuş ön fikirlerle, kabullerle, paradigmalarla mücadele vererek, çok ağır şartlara da katlanmak zorunda kalır.

İnsanların işlevlerini belirlemede bir yardımcı, bir öğüt olarak kabul edilmesi halinde, din: Felsefenin bir alternatifi olmaktadır. Bir düşünce tarzı olarak algılanan, din kavramı ideolojinin bir alternatifi olmadığından, toplum hayatında (özellikle kamu yönetiminde) ciddi bir sorun olma özelliğini de yitirir.

Dinin, felsefenin bir alternatifi gibi algılanması olgusu Kuranın bize verdiği bir görüştür. Toplumda asırlarca, bir anayasa gibi algılanan ve öyle sunulan bir dinin o toplumda bir düşünce kalıbı (paradigma) niteliği kazanması da kaçınılmazdır. Bugün içinde yaşanılan sıkıntıların kaynağında bu paradigmanın etkiliği çok yüksektir. Toplumsal görüntülere bakılarak İslam'ı değerlendirmek yanlıştır. Çünkü İslam'ın kaynağı Kurandır, buna uygunluk araştırılmadan mevcut yaşananlara göre değerlendirme yapmak, İslam açısından geçersizdir.

Topluma bakarak yapılan, değerlendirmeler sosyoloji açısından ise doğrunun ta kendisidir; çünkü sosyoloji, dini değil, toplumların yaşadıklarını dikkate almaktadır.

Kuran hiçbir konuda (Allah'a ortak koşma dışında) insan tercihini sınırlamamaktadır.

Kuran Bakara Suresi (2/ 173): **"Şüphesiz, Allah size, ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır. Ancak, darda kalana, istekli olmayarak, gerekli miktarı aşmadan yenmesinde bir günah yoktur. Doğrusu Allah, bağışlayandır, acıyandır."** Burada, kesin birkaç yasağı bir arada görüyoruz, Kuranda bu tür yasakların sayısı çok azdır. Fakat ayetin sonunda, ihtiyaç halinde, gerekli miktarın yenmesi, kişinin yetkisine bırakılmaktadır. Bu çok önemli: Öncelikle bir dayatma yok; ölseniz de bu yasaklara uyacaksınız denmiyor. Diğer husus ise: Miktar için bir aracı belirlenmiyor, kişi yetkili olarak belirleniyor. Kuranın, kişiye özgü, emir ve yasaklarını bu mantıkla anlamak gerekiyor. Toplumu ilgilendiren konularda ise, yetkili yönetimin kararı elbette olacaktır.

Geçmişte ve günümüzdeki uygulamalara baktığımızda, dindar kişiyi ilgilendiren emir ve yasaklarda; kişi kendi durumu ve anlayışını ön plana alarak karar vermiyor, fakat birilerinden duyduğu veya gördüğüne göre bir tutum içine girerek çoğu zaman hem kendini hem de çevresini sıkıntıya sürüklüyor. Oysa, Kurana gitse, din ne kendi için ne de çevresindekiler için zaman, zaman sıkıntı kaynağı olma durumunda olmayacaktır. Böylece, dindar kişi ihtiyacına uygun kararlar alarak, dinin hem kendine ve hem de çevresine ümit ve iyilik yaydığına tanık olacaktır.

Bakara Suresi(2/ 269): O (Allah), düşünmeyi (felsefeyi, hikmeti) dileyene verir. Kime düşünme becerisi verilmişse, ona çok iyilik edilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri anlarlar.

Yukarıda verilen ve benzeri ayetlerde de, düşünerek kendi doğrumuzu kendimizin üretmesi gereği vurgulanmaktadır.

Buradaki açıklamalarla şu sonuca varmış oluyoruz, Kuranda ki İslam'a göre; her zemin ve zamanda kullanacağımız hazır doğrular yoktur. İnanan insanların, Kuran ışığında kendi doğrularını kendilerinin üretme olanakları vardır.

Kuranda, gerçek diye bir şey yok mudur?

Bu düşünce ile ayetlere baktığınızda, zemin ve zamanla değişmeyen tek doğru ve tek varlık olarak: Yüce Allah'ı görmekteyiz, bunun dışındaki her şey, zemin ve zamanla değişime uğrayacağı ve sonuçta ise yok olacağı vurgulanarak önümüze konmaktadır.

Kuran Kasas Suresi (28/ 88): Allah'tan başka bir tanrıya kulluk etme, tapma. O'ndan başka tanrı yoktur; O'ndan başka her şey yok olacaktır, hüküm onundur. O'na döndürüleceksiniz.

Rum Suresi (30/ 8): Kendi kendilerine Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve belirli bir süre için yaratmış olduğunu düşünemiyorlar mı? Doğrusu, insanların çoğu, Rablerine kavuşacaklarını inkar ederler.

Fatiha Suresi (1/ 4, 6 ve 5): Din günü, mahşerin tek yetkilisi, sultanıdır O (Allah). Dosdoğru giden yola ilet bizi. Yalnız Sana ibadet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.

Burada verilenlerde ve birçok diğer ayetlerde de görülüyor ki tek kalıcı ve değişmeyen Allah'tır. **Gerçek, yalnız ve yalnız Allah'tır.** Bizim yapacağımız, kendimizin doğrularını Kuran ışığında üreterek, işlevimizi belirlemek; dosdoğru giden yola bizi iletmesi için, Allah'a ibadet ederek yardım dilemektir.

Kuranın Türkçe çevirilerinde "gerçek" kelimesini pek çok kere görmek olasıdır. Buradaki "gerçek" kelimesi (bizim tanımımızdaki gibi zaman ve mekanla değişmeyen doğru anlamında değildir); Arapça'daki "hak" kelimesinin karşılığı olarak verilmektedir. "Hak" kelimesinin Türkçe'deki karşılığı ise: Yanlış veya saçma anlamındaki Arapça batıl kelimesinin karşıtı olan, **doğru** kelimesidir; yani hak kelimesi ile bir şeyin doğruluğu anlatılmaktadır. Bazı çevirilerde bu kelime "hak" olarak aynen verilmektedir. Ayrıca, içinde yaşanılan zamanda veya ileride (ahrette de olsa) doğruluğu mutlaka gösterilecek bilgiler için hak kelimesi kullanılıyor, Kuran çevirenler de bu kelimeyi (veya benzerlerini) **"gerçek"** şeklinde Türkçeleştiriyorlar. Ancak, burada verilen gerçek kelimesi bizim başından beri üzerinde durduğumuz, terimle ilişkili değildir. Kuranda, birçok yerde, hak ve batıl olarak geçiyor ikisi arka arkaya; o zaman da "hak" ve "batıl" şeklinde Arapça olarak Türkçe çeviride yer aldığı da görülüyor.

> Açılama: Yaşar Nuri Öztürk'ün Kuran Türkçe çevirisindeki "karma indekste" gerçek kelimesi için verilen ayetler şunlardır: (ilk rakam sure no/ ikinci rakam ayet no): 57/22; 76/1; 82/10; 100/7; gizlemek, 2/42, 140, 146, 159,174; 3/71; 5/61; 6/91; elçiler tarafından desteklenmiştir, 2/252; 23/70; 37/37; hakkında tartışmak, 2/176; 11/118; 51/8; takip et, 7/105, 159, 181; 10/94; 22/54; 46/20: 47/3; 48/28; 103/3; Allah'tır, 24/25; 38/84; Allah'ın, 2/26, 109, 119, 147, 149, 213,; 3/19, 60, 95; 4/170, 171; 5/48; 6/30, 57, 66, 73, 115; 7/43, 169; 8/7; 9/29; 10/35, 53, 55, 82, 108; 11/17, 120; 18/21, 98; 22/6, 62; 27/79; 28/75; 31/30; 33/4; 34/6; 35/5; 40/55, 77; 42/24; 45/32;

> 47/2; 56/95; 61/9; 69/51; nefret etmek, 23/70; 43/78; karşı gelmekl0/23; 41/15; galip gelir, 8/8; 9/48; 12/51; 34/48; tutunmasını sağlamaya çalış, 39/33; 103/3; tanımak, bilmek, 5/83; 21/24; 22/54; reddetmek, 6/66, 93; 29/68; 39/32; 43/29, 30; 50/5; 53/28; karşı yalan, 2/42, 256; 7/118; 8/8 10/32; 13/17; 17/81; 18/56; 21/18; 34/49; 40/5, 78; eğer reddettiğiniz gerçek ise 41/52.

Bunların incelemesinden de görüleceği gibi, burada üzerinde durduğumuz değişmeyen doğru anlamındaki, gerçek kelimesi ile yukarıdaki ayetlerin Türkçe çevirisindeki gerçek kelimesi farklı anlamlardadır. **Arapça'daki, "doğru bilgi veya ileride doğruluğu bir şekilde gösterilecek doğru bilgi" anlamındaki kelimeler, çeviride "gerçek" kelimesi ile ifade edilmektedir.**

Kuranı okuyanlar, bizim anlatmaya çalıştığımız hususu; yani insanların, kendi doğrularını Kuran ışığında, kendilerinin üretmeleri gereğini görüp anlamıyorlar mı? Elbette görüyorlar, işte çeşitli mezhepler, işte tasavvufla ilgili değişik görüşler ve yollar.

Öyle ise kimler gerçekler, sadece bizim bildiklerimizdir diyor!? Çıkarları bu tür doğrularda olanlar ile, bu çıkarcılara inanlar, ya da gelenekselliği bir felsefe edinmiş olanlar; bizim bildiğimiz doğrular, gerçeklerdir ve değişmezler diyerek dayatıyorlar. Fakat, onlar dahi, kendi gerçeklerini tevil (özel yorum) metoduyla bir ölçüde güncelleştirerek güya, hiç değiştirmeden uyguluyorlar. İşin doğrusu ise onlar da gerekli değişikliği, işlerine gelecek şekilde özel bir metotla (teville) değiştirerek yollarına devam ediyorlar.

Gerçek ile İnsan Yaşamı İlişkisi

Gerçek üzerinde niçin bu kadar duruyoruz?

İnsan olarak, insan gibi umutla ve güzelliklerle dolu olarak yaşayabilmek için bu konuda bilgilenmemiz çok önemlidir. Toplum içindeyiz, başkaları da bizi ilgilendiriyor, biz de başkalarını. Kişinin doğm ve gerçekten ne anladığının bilgisine sahip olmamız, karşımızdakini anlamağa bizi bir adım daha yaklaştıracaktır.

loanna Kuçuradi (İstanbul, 1936; Felsefe Profesörü Hacettepe Üniversitesinde ve de Dünya Felsefe Federasyonu Başkanı), "İnsan ve Değerleri, 1998" kitabının başında: Pamukkale doğumlu **Filozof Epiktetos'un (55-135), "İnsanları tedirgin eden, olan biten değil, olan bitenle ilgili inandıklarıdır"** görüşüne yer veriyor; ve sonra devam ediyor:

> ...Sözünü ettiğim olgu: Aynı insanların, aynı olayların, aynı durumların, aynı eylemlerin, aynı kararların, aynı eserlerin, hatta aynı fenomenlerin farklı kişiler tarafından farklı şekillerde yorumlanması, farklı şekillerde açıklanmasıdır.
>
> Yapılan bununla da kalmıyor; aynı insanların, aynı olayların bu farklı değerlendirmesi sözde kalmıyor; her farklı değerlendirme, tek doğru (tek gerçek) değerlendirme olduğunu ileri sürerek ortaya çıkıyor; bu da kişilerin birbiriyle çatışmasına, yan yana yaşamanın çoğu zaman imkansız hale gelmesine, kişilerin harcanmasına neden oluyor. Hem her şey sonunda gelip tek, tek kişilere dayandığından, bu sorun, insanlığın "kader'iyle ilgili bir sorun oluyor. Böylece, ideali demokrasi olan çağımız insanları için doğru değerlendirme problemi özel bir önem taşır. ...Düşünürün görevi, başkalarının yaptığını, arkadan meşru göstermeğe çalışmak değildir. Onun görevi, olan ve olan bitenin temelini göstermek, bu temeli görmeyenlerin de görmesine

> yardımcı olmaktır. Çünkü ancak bundan sonra olan bitene yön verme söz konusu olabilir; eyleme sınır çizilebilir; insanlara insanca yaşama imkanı sağlama çabalarına umutla bakılabilir.

Profesör Kuçuradi konunun, kişi ve toplum yönünden önemini çok açık şekilde ortaya koyuyor. Ve sorunu kitabında **"Değer Problemi"** olarak, enine boyuna incelemeğe, deşmeğe çalışıyor.

Burada gerçek tanımı ile vermeğe çalıştığımız kavramı, tek doğru tanımı ile veriyor ki, ikisi de aynı şeydir diyebiliriz.

İnsanların hayatlarına yön veren, en önemli etken, belleklerindeki gerçeklerdir. Bunların iki temel kaynağı vardır:

Birincisi, içinde yaşadığı toplum ve toplumun verdiği eğitimdir. İnsan, doğduğu günden, ölünceye kadar sürekli etki altında bırakılarak, toplumun gerçekleri insanın belleğine yerleştirilir.

İkincisi ise, insanın kendi merakı ile elde ettiği gerçeklerdir.

Kişi, bu iki tür gerçeğe göre yaşamak, karar vermek ve tutum belirlemek zorundadır. İki kaynaktan gelen gerçekler, bilgiler uyumlu ise karar vermede sorunlu bir durum yaşanmayabilir.

Benim gerçeklerim bunlardır; diyerek yaşamak ne ölçüde olanaklıdır?

Bu sorunun doğru cevabını bulabilir miyiz?

Doğru yanıtı arıyoruz! Daha önce de belirttiğimiz gibi doğru kavramı, kişinin temel felsefesine bağlıdır. Doğru dediğimizde, kişinin kabul ettiği temel felsefi anlayışına göre evet bu yanıt doğrudur diyebileceği yanıttır. Yoksa şunun veya bunun ürettiği yanıt değildir. Biri için doğru, bir diğeri için farklı olabilecektir! Bu olanaklı mıdır? Evet olanaklıdır. Aile içinde dahi, birinin doğru dediğini diğeri doğru değil diyebilir. Ailede bir çocuk kendi gayreti ile araştırıp, bir inanca sahip olmuş olabilir; kardeşi olan diğer çocuk ise, bu tür konulara kafa yormadan durumu idare edebilir. Aynı olay, aynı kural, aynı düşünce karşısında, her iki kardeşin (de çoğu zaman aynı anda) doğru demesi olanaklı değildir. Burada konu olan doğru, her birinin ayrı, ayrı doğru dedikleridir. "Doğru", kişinin kendini içinde gördüğü düşünce sisteminin doğrularıdır. Çünkü, bir kişinin bir şeye doğru diyebilmesi, ancak onun kabul ettiği düşünce sistemince doğru olanıdır. Bir kişinin temel inancını değiştirmeden, hayır doğru değildir dediği bir şeyi, doğru olarak kabulünü istemek olanaklı değildir. Ancak şu yapılabilir, kişinin bağlı olduğu düşünce sisteminin kriterlerine göre, konu olan şeyin doğruluğu belirlenir ve denebilir ki, senin sisteminde bu görüş, düşünce ya da bilgi doğru olarak kabul edilmesi gerekir. Burada yapılan şey kişinin, inanç sistemini değiştirmek değil ve fakat bilgi eksikliğini gidermektir.

Doğru üzerinde durduktan sonra gerçek üzerinde de duralım.

Gerçek nedir?

Gerçek, zaman ve mekanla değişmeyen, ve her bir insan için geçerli olan doğrulardır. Bu kavramı daha önce incelediğimizde gördük ki, bu tür bir **gerçek yoktur.**

İnananları için ise: Değişmeyen **tek gerçek, Allah'tır.**

Dikkat edilirse burada belirlenen gerçek de sadece inananları için geçerlidir. Sonuç olarak, bütün insanların istisnasız kabul edeceği bir gerçek bulunamamıştır.

Gerçeğin insan için anlamı nedir?

Benim gerçeklerim bunlardır diyerek yaşamak ne ölçüde olanaklıdır?

Bu sorunun doğru yanıtını aramaya devam ediyoruz. Yukarıda ve daha önce de anlattıklarımız ışığında bunun olanaklı olduğunu görmemiz, göstermemiz mümkün değildir.

Aynı tür düşünce yapısında olanlar, kendi aralarında bir ölçüde tatminkar bir yaşam sürmeleri olanaklıdır.

Kişinin, toplumdan gelen ve kendisinin belirlediği gerçekler arasında bir uyum varsa karar vermesi zor olmayacaktır; ve fakat iki tür gerçekler arasında uyum yok ise ne olacaktır? İşte o zaman kişinin kendisi ile çatışması konu olabilecektir. Kişinin kendine ait gerçekleri arasında uyumsuzluk olması halinde ne olur? Pratikte iki olasılık belirir: Kişi ya toplumdan gelenleri yok sayarak kendi gerçekleri ile yaşamını sürdürmeyi yeğleyebilir; ya da toplumun gerçeklerine öncelik verebilir. Birinci durumda, toplum ile uyumsuzluk, ikinci durumda ise kendi ile barışık olmadan yaşama durumu ortaya çıkar.

Çözüm ne olacaktır?

Buraya kadar anlattıklarımız ışığında, çözüm üretebilir miyiz?

Tek ve kesin doğrunun, buradaki tanım ile gerçeğin olmadığını anlamamız çözüm için ön şartı oluşturmaktadır. Ayrıca, içinde bulunduğumuz toplumun gerçeklerinin de zaman ve mekan değişkenlerine bağlı olduğunu anlamamız gerekmektedir. Daha sonra ise, kendi bulduğumuz gerçeklerin de: Gerek toplumuzdan gelen ve gerekse verilen eğitimden kaynaklandığını anlamamız ve tamamen kendi kişisel buluşumuz olmadığının bilincinde olmamız gerekmektedir.

Çözüm şimdi verilebilir:

Gerçek diye herkese dayatacağımız bir doğru yoktur. Doğrular zaman ve mekana göredir. Bu bilinçle hem kendi karar vermedeki sorunlarımızla, hem de diğer kişilerle olan sorunlarımızla başa çıkabiliriz.

Kendi kararlarımızda; toplum kaynaklı gerçeklerin nedenini ve kendi gerçeklerimizin de nedenini anlayabilirsek, hangisini öne alacağımızı kolayca görebiliriz. Sorunumuza da uygun yanıtı verebiliriz. Kişilerle olan sorunlarımızda ise, kendi doğrularımızı nedenleri ile anlatır ve karşımızdakinin de doğrularını aynı özenle anlamaya çalışırsak sonuç almamız olanak dahilinde olacaktır; veya en azından çatışma ortamı yerine karşılıklı görüş alış veriş ortamı üretme olasılığı doğabilecektir. Çatışmayı önlemek bile önemli bir başarıdır.

Hepimiz biliriz ki ekmek atılmaz günahtır, yani cezası dinidir ve kesindir. Her kim, bir yerde bir ekmek görürse öper başına koyar veya en azından ezilmesini önlemek için yerini değiştirir. Konu dini görünümlü olduğundan, Kuran'a bakalım, O, ne diyor? Kuran bu konuda hiçbir şey demiyor. Öyle ise bu niye böyle? İnsanımız, o kadar yoksul kalmış ki, bir lokma ekmeği dahi ziyan etmemesi gerekiyor; bunun için üretilen formül: "Ekmek nimettir, sakın boşa harcamayın yoksa Allah sizi cezalandırır, günahtır" şeklinde olmuştur. Zaman ve mekana göre çok olumlu bir doğru; ama asla gerçek değil.

> 1950 yılından sonra, çok katlı binalar ve şehirlere kanalizasyonlar yapılmağa başlayınca, bir feryattır koptu: Ekmek artıkları kanalizasyona gidiyor, bu günahtır, Allah bizi çarpacak ve her bir olumsuzluk bu günaha saygısızlığımızdan başımıza gelecektir! Bugün için böyle bir konu yok, fakat o günlerde bu olay ciddi bir boyutta idi. Kimse, ekmek artıklarının kanalizasyona gitmesine izin veremez ve sofra bezlerindeki ekmek artıklarını bahçeye atmaya özen gösterirdi. Burada açıkça görülüyor ki dini kaynaklı gösterilen gerçeklerin pek çoğu, zaman ve mekana göre geliştirilmiş doğrulardır. Konuları kaynağında inceleyerek bilgi eksikliğinin giderilmesi ile problemlerin çözümü çoğu zaman olanaklı kılınabilmektedir.

Şimdi bir de olayın bir başka boyutuna bakalım. İnsanlar toplum halinde yaşadığına göre, Hukuk düzeni zorunlu olmaktadır, yoksa insanlar bir arada yaşayamazlar. Bu hukuk düzenini sağlayacak kurallar nasıl üretilecektir. Eğer kural herkesin gerçeğine göre üretilecekse, toplumdaki kişi sayısı kadar, kural olması gerekecektir. Bu ise o toplum hayatında, sadece tek güçlünün hâkim olması anlamına gelecektir. Bazen aynı görüşü paylaşan toplulukların gerçeklerine göre kuralların koyulduğu görülebilecektir. Bu durumda da, bir topluluğun diğer tüm topluluklara hâkim olması anlamına gelecektir. Şayet bir toplum sadece bir topluluktan oluşuyorsa bir sorun olmayabilir. Ancak, günümüzde bilinen böyle bir toplum (ulus) yoktur. Toplumlar, veya bir devletin vatandaşları, çok değişik topluluklardan oluşmaktadır. Bu durumda hepsinin uyacağı hukuksal kuralları, yasaları nasıl üreteceğiz?

Hangi, topluluk kuvvetli ise o mu, borusunu öttürecektir?

Bu mümkün müdür?

Bosna ve Kosova örneklerinde de gördük ki, artık bu tür anlayışı sürdürmek, güçlü olanlar için dahi olanaklı değildir!

Çözüm nedir?

Çözüm, demokrasi: Temsili demokrasi, seçilenler bir araya gelerek, kuralları belirleyeceklerdir.

Bu yeterli midir?

Hayır değildir, bu yolla çoğunluğun zulmü konu olabilir, bu yüzden insan haklarını içeren anayasa aracılığı ile her bir kişinin insan olma hakları, güvence altına alınması da gerekli olmaktadır.

Sonuç: Benim gerçeklerim bunlardır, diyerek ne kendi hayatımızı ve ne de toplumsal hayatı sağlıklı sürdürmemiz olanaklı değildir.

Gerilimin Ana Kaynağı

Gerçek benim bildiğimden başkası değildir denildiğinde, bir gerilim doğmaktadır. Açıkladığımız gibi, gerilim hem kendi yaşamımızda oluşmakta ve hem de diğer kişilerle olan ilişkilerimizde yer almaktadır. Bu olaya yakından baktığımızda insanların toplumdan edindikleri bilgilerin tek yanlı olduğu ve bunlara uymayanların toplumları tarafından cezalandırıldıklarını görüyoruz. Bu tür gerçeklerin önemli bir bölümünün de dini kaynaklı gibi sunulmasına önem veriliyor. Bu durumda felsefe, dinin bir alternatifi olma özelliğini yitirmiş oluyor.

Şayet bir toplum dini kuralları terk ederek, bir ideoloji ile yaşamayı seçmişse, sonuç yine aynı oluyor; bu defa da dinin yerini ideoloji alıyor. Kurallar insana değil, insanlar kurallara uymaya zorlanıyor. Her ne şekilde olursa olsun, insan değişemeyen kurallara uymaya zorlandığında hayat çekilmez hale geliyor. Kurallar ihtiyaçlara cevap vermek için üretilmeli ve ömürleri bittiğinde yenileri ortaya konulmalıdır.

Demokrasi ile yönetimde, kurallar toplumun temsilcilerinin katılımı oluşturulmaktadır; fakat bunların yürürlükten kalkmasında aynı titizlik gösterilmediğinde, dolayısıyla bir dayatmacılık ortaya çıkmaktadır. Demokratik yönetimlerde, meclislerin verimli çalışmamaları halinde bu olaya oldukça sık rastlanmaktadır.

Medeniyet tarihinde: Önce din, sonra felsefe ve daha sonra da sanat ve bilim ortaya çıkmıştır. İnsanlık önce din ile tanışmıştır. Toplumlar bugünkü gibi milyonlarla ifade edilecek kadar kalabalık değildi ve birer topluluk halinde idiler. İlk toplulukların kendi dinleri aynı zamanda felsefeleri ve aynı zamanda da ideolojileri olmakta idi. Bu da o devirlerde bir sorun üretmiyordu. Zamanla toplumlar kalabalıklaşınca, aynı toplumda (ulusta) birçok topluluk bir arada olmaya başlayınca sorunlar meydana gelmeye başladı.

Yurdumuzda en önemli konu; "FELSEFE, DİNİN BİR ALTERNATİFİDİR" görüşünün kabul görmemesidir. Felsefenin, dinin bir alternatifi olduğunun toplumca benimsenmesi pek de kolay görünmemektedir.

Kuranı incelediğimizde görürüz ki, Kuran diğer, din ve felsefelerin varlığını görmezlikten gelmemektedir. Aksine, hem var olanlar için ve hem de geçmişten örnekler vererek onların her biri ile yüzleşmeye özen göstermektedir. İslam, kapalı bir toplum içinde oluşmamış, aksine her çeşit din ve felsefe akımına açık, bir ticaret şehrinde Mekke'de hayat bulup gelişmiştir. **Bu da şunu gösterir ki "felsefe dinin bir alternatifidir (seçeneğidir)" görüşünü Kuran öngörmektedir.**

Bir toplumda, kuralar koymak gerekli olduğuna göre, bu kuralları hangi din, ya da hangi felsefeye göre koyacaksınız?

Birini öne alırsanız diğerini benimseyenler bu kurallara uyarlar mı?

Şayet toplumdakiler, dinlerini aynı zamanda felsefeleri yaptıklarının bilincinde olurlarsa ve felsefelerini din yapanlar da başka felsefelerin bulunabileceğini kabul ederlerse, çözüm çok kolaylaşacaktır. Demokratik bir sistemle konacak kurallara, uymak zorunluluğunu toplumun çoğunluğu kendinde hissedebilecektir.

Buradan çıkan sonuç şudur: Bir toplumdaki dinler veya felsefeler; biri diğerinin alternatifi olarak algılandığı ve bunların, netice de birer inanç meselesi olduğu kabul gördüğünde, bir çatışma ortamı konu olmayacaktır. Ancak herhangi birisi, din ya da felsefe, tek doğru tek gerçek olarak dayatılması halinde; çatışmanın kaçınılmaz olacağı açıkça görülmektedir. Şunu da söyleyebiliriz ki, ideoloji haline gelmiş felsefi dayatmaların ömrü kısa olmaktadır, ideoloji halini almış dini dayatmalar ise daha uzun ömürlü olmaktadır. İdeolojiler, komünizm gibi en çok 70-80 yıl yaşıyor ve fakat Hıristiyanlık gibi dini olanlar ise asırlarca sürebiliyor.

Toplum ne dinden, ne de felsefeden bir zarar görmüyor. Çünkü her ikisi de insanlara iyilik olsun diye ortaya konmuştur. Fakat dini veya felsefeyi dayatma aracı yapanlar topluma zarar veriyor. Zarar veren, dayatmacı görüşleri topluma zorla kabul ettirmek isteyen insanların tutumudur, yoksa din veya felsefenin kendisi değildir.

TUTUCULUK NEDİR?,

Genel Olarak Tutuculuk

Tutuculuk, günü geçmiş doğruları yürürlükte tutuma çabasıdır. Daha önce de açıkladığımız gibi, doğrular zaman ve mekana bağımlı olarak değişim içindedirler. Bir topluma ait kurallar, toplumun değişimine paralel olarak üretilemiyorlarsa, mevcut kurallar orada bir tutuculuk ve bir baskı oluşturarak, insanları tedirgin etmektedir. Bugün toplumsal değişim çok daha hızlı yaşandığından, buna bağlı sorunlar da geçmişe göre çok daha fazla etkinlik göstermektedir.

Tutuculuğu ortadan kaldırmak olası mıdır?

Toplumsal bir olgu olduğuna göre, tutuculuğun etkinliği de toplumun tutumuna bağlıdır. Gerek kendi coğrafyasında ve gerekse dünyada gelişen olaylarla, sorunlarla ilgilenen ve bunların güncel çözümleriyle bilgilenen toplumlarda, tutuculuğun etkisinin en alt düzeyde olması olanaklıdır. Toplum yönetimi hem kendi yurttaşlarından ve hem de dünyadan kopuksa, tutuculuktan kurtulma olasılığı çok alt düzeyde olacağı da açıktır.

Bütün toplumlarda bir miktar tutucu bulunacağı bilinmektedir. Tutucular da bir toplumun vazgeçilmez tamamlayıcı kısımlarıdır, yeter ki tüm toplumu frenleyip değişimini engellemesinler.

Bu tutucu tutumun altında yatan nedenler nelerdir? İnsanların düşünce sistemleri; ya toplumun verdiği eğitimle ya da kendi üretimleriyle oluşmaktadır. Değişimin nasıl bir sona gideceğini kestiremiyorsa, insanın durumunu bozmamak için değişime direneceği açıktır. Bir de bu tutumun ticaretini yapan politikacıların varlığını görmezlikten gelemeyiz: Onlar, toplumdaki bu tür kişilerin tutumundan yararlanarak, siyaset yapmak istemektedirler; dolayısıyla tutuculuğu benimser görünerek genişlemesine olanak tanımaktadırlar.

Tutuculuk Din İlişkisi

Tutuculuk deyince aklımıza hemen, tutuculuk din ilişkisi gelmektedir. Öncelikle şunu belirtelim ki din deyince İslam'ı anlıyoruz ve Kurandaki İslam'ı benimsiyoruz.

İnsanlık tarihine baktığımızda; önce din, sonra felsefe daha sonra bilim, sanat, ekonomi ve teknolojinin geliştiğini görüyoruz. İnsanlık önce din ile tanışıyor ve sonra arkadan diğerleri geliyor. Toplumlar, ise bugünkü gibi ulus devlet büyüklüğünde değil; birkaç kabileden oluşan topluluklar durumunda. Topluluklar için de; gelenek, görenek çok önemli ve bunlarla idare ediyorlar. İlk çağlarda ise şehir devletleri gelişiyor. Yönetim gelenek göreneklere göre olmakla beraber, bazı felsefi görüşler de var. Toplumun gelenekleri ve dini, yönetimin de en önemli etkenleri oluyor. Daha sonraki çağlarda ise, artan nüfus ve genişleyen coğrafyada din, yönetimin kurallarını belirlemede en önemli yere geliyor. **Batı uygarlığının aydınlanma (yani insan aklının, tanrı buyruğunun yerini alması anlayışı) çağı ile birlikte yönetim kurallarını belirlemede, önemli değişim de başlamış oluyor.** Bugünkü anlamada demokratik laik, dünyevi yönetim şekli ancak ikinci dünya harbinden sonra anlamlı yerini alabiliyor. Aydınlanma ile demokratikleşme arasında beş asırlık bir zaman dilimi var, oldukça uzun bir süre.

Bu kısa açıklamayı, din olgusunun insanlık için ne derece etken olduğunu vurgulamak amacıyla gözden geçirdik.

Evrendeki varlıların fonksiyonları kendi yapılarında (fiziki özelliklerinde) bulunmaktadır. İnsan ise fonksiyonunu belirlemede serbesttir. İşte bu serbestlik tanrı tarafından insana verilmiştir. Fakat, belki de haksızlık yapmamış olmak için, ilk medeni insandan (Adem'den) itibaren, insana kendi cinsinden elçiler aracılığı ile de Allah devamlı uyarıda bulunmuştur. Bugünün uyarıcısı ise Kuran'ın kendisidir ve bir ölçüde de Kuranı anlatmaya çalışanlardır. Dileyen bu uyarılara uyacak, Kuran'a gidecek ve insan olmanın güzelliğini hem yeryüzünde ve hem de bildirilen gelecekte (ahrette) yaşama olanağına kavuşacaktır. Ancak, insan bu uyarılara uymama olanağına da sahiptir. Uyarılara aldırmayanlar da gelecekteki cezalarına da katlanacaklardır. Bu uyarılara uymayanlar hep olmuştur, Âdem, cennete Allah'ın uyarısına uymadığından cennetten çıkarılmıştır; yeryüzünde ise Allah'tan af dileyerek, tekrar tanrısal uyarılara bağlı kalacağını beyan etmiştir.

İnsanların bir kısmı bu tanrısal uyarıları benimsemezler ve kendi akıllarına göre kurallar ortaya koyarlarsa; bu defa da bir felsefe, düşünce daha doğrusu insanların işlevlerini belirleyici öğütler ortaya koymuş olurlar. Böylece dinin alternatifi olan bir felsefe meydana getirmiş olurlar. Yani, din dışı üretilen felsefe, dinin bir alternatifi, bir diğer seçeneğidir.

Orta çağda, Hıristiyanlığın devlet (Roma İmparatorluğu) tarafından koruma altına alınmasından (324) sonra; din: Asli işlevi olan insanlara rahmet, iyilik yolunu gösteren bir uyarıcı olma niteliği dışında, bir de devlet ideolojisi olma görevini, fonksiyonunu üstlenmiş oldu. Bir sosyal kurum olan din, bir devlet ideolojisi görevini üstlenerek, bir dayatma aracı oldu. Batı (ya da Avrupa) dinin bu dayatma, dogmatik özelliğinden çok sıkıntı çekti, neredeyse on asır bu dayatma ile yaşamak durumunda kaldı. **Din tek başına bir yol gösterici bir rahmet aracı iken; devlet gücü ile birleşince, bir iktidar ve bir işkence aracı oldu ve bugün batıda üretilen felsefe ve sosyal bilim kavramlarında bu olgu daima ön plana çıkarılmaktadır.**

Olaya İslam açısından baktığımızda: Ne görürüz?

Medine site devleti, ilk Müslümanlar tarafından kurulmuş, daha sonra dört İslam Emir'i (halifesi) tarafından yönetilmiştir. **Daha sonra, Emevi Saltanatı başlamıştır. Emevi Saltanatı Şam'dadır ve Emevi Sultanı, Bizans siyaset uzmanları ile çalıştığından, siyasetleri de tamamen Bizans kurallarına göre şekillendirilmiştir.** **Bunun anlamı şu olmaktadır; İslam dini artık bir devlet ideolojisidir. Devlete saygısızlık, dine yani Allah'a isyandır; temel ilke budur. Devleti bir şekilde ele geçiren, artık nesiller boyu o yönetimin sahibidir ve yönetim onların tanrısal mülküdür, babadan oğluna geçer ve böylece ömür biter iktidar bitmez.** Emevi iktidarı, İslam Peygamberinin Öz torunları, Hz Hasan, Hz. Hüseyin Efendilerimizi ve bunların nesillerini, çeşitli dini gerekçeler icat ederek öldürmüşlerdir. **İslam medeniyetinde bu tür yönetim sistemi yerleşmiş ve devam etmiştir.** Bugün eldeki dini bilgilerin pek çoğu bu görüşün ışığında gündeme gelebilmiştir. Dini eğitim alanlar ise elbette, dinin geçmişini de öğreneceklerdir. **Geçmiş ise, özellikle yönetim konusunda, "din eşittir devlet ideolojisidir" şeklinde yoğrulmuştur, oluşturulmuştur.** Hal böyle olunca, her kim ki dini eğitim alıyorsa, babadan oğla geçen dini monarşiyi savunmak konumunda olmaktadır.

Türkiye'mizdeki duruma baktığımızda, Osmanlı zamanında medreselerde (belli bir dönemden sonra) sadece din bilimleri (hadis, fıkıh, tefsir ve kelam) okutuluyor; doğa bilimleri, sosyal bilimler ve felsefeye yer verilmiyor: Okutulanlar ise hep geçmiş eserler ve onların çeşitli açıklamaları. Yani medreselerde düşünce hayatı tabana vurmuş, hiçbir yeni

düşünce ve yeni eser yoktur. **Cumhuriyet dönemine gelince, dini eğitim gözden düştüğünden ilahiyat fakültesi öğrenci bulamayıp kapanıyor.** Yeniden açıldığında ise, kitap olarak medreselerden ne kaldıysa onlar gündeme geliyor; daha önceki gelenek devam edip gidiyor. Fakat son senelerde özellikle 1980'li yıllardan sonra, dini Kurandan öğrenme akımı başladı, gazete ve televizyonların aracılığı ile yaygınlaşan bu akım geçen yıl (1998) ilk önemli meyvesini verdi. Televizyondaki bir beyanatında, Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı: **"Fakültelerde genelde din tarihini okutuyoruz, bu durum ise, güncel sorunlara çözüm üretmemizi engelliyor. Bundan böyle daha az tarihi bilgilere yer vereceğiz ve güncel sorunlara yanıt verecek eğitim dönemine gireceğiz"** dedi. Bu sözler şu anlama gelmektedir: Ezberci eğitimden, aktif eğitime geçiyoruz, artık daha çok düşünüp, çözüm üreten bir yol, yöntem izleyeceğiz.

Emevi Saltanatından beri yapılmış olan (eski) dini yorumlara ilaveten, İslam dini yeniden Kurana göre yorumlanmalıdır. Kuran değişmemiştir ve değişmeyecektir.

Değişen nedir? İnananlarına doğru yolu gösteren bir öğüt olan dinin kendi işlevine dönmesi; dinin devlet ideolojisi olma özelliğini yitirmesidir.

Diyanet İşleri Başkanlığının, esas işlevi vatandaşın din alışkanlıklarına uygun davranarak, toplu yapılan dini ibadetlere yardımcı olmak ve kendisine sorulanlara yanıt vermektir. Dini yeniden yorumlama gibi bir girişimin içine girerek yeni sorunlar üretmek istememesi doğaldır. Çünkü, gelenekselleşen dininin dışına çıkanları, gelenek taraftarlarının tepki gösterilmesi doğaldır elbette. Bu yüzden Başkanlığın, her bir soruya, ya da soruna verdiği cevaplar her zaman eski eserlerin ışığında olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Çünkü bir devlet kuruluşu olarak, (Osmanlı'dan miras kalan) Hanefi Mezhebi geleneğini devam ettirme dışında bir işlevi de zaten mevcut değildir. Şeyhülislamlık makamını yeni bir görünüm ile devam ettiren, Diyanet İşleri Başkanlığından daha fazla bir şey beklenemez ve beklenmemelidir de.

Kuranı inceleyerek bilinçli olarak İslam'a inananlar için, geçmişin dini yorumlarının etkisinden kurtulma olasılığı oldukça yüksektir. İster samimi hislerle, ister mesleki ve isterse geleneksel yönden dine yakın olanların pek çoğu için, geçmişin dini yorumlarının etkisinden kurtulma olasılığı çok azdır. İslam dinine yakın olan kişi, aynı zamanda bu dinin tarihinde var olan şeriat düzenine, bir başka deyişle, geçmiş Osmanlı dönemine bir hasret duyma eğiliminde olması gerektiği görüşüne de kapılmaktadır. Bu mutlaka böyledir demiyorum, fakat genel eğilim budur. Dindar kişi denince de şeriatçı, tutucu ile özdeşleştirilir duruma gelmektedir. Verilen eğitimin ve basın yayının etkisi ile bu durum son 20 yılda az çok değişmiştir diyebiliriz.

Doğa hep aynı olayları sergilemeye devam etmektedir ve fakat bizim bilgimiz ve ilgimiz arttıkça yeni doğa kanunlarını bularak, doğa bilimlerini geliştirmekteyiz. Tıpkı bunun gibi, İslam dinin ana kaynağı Kuran hep mevcut, ve hiç değişmeden duruyor, bizim onu değiştirmeden ve fakat kendi yorum metot ve anlayışımızı değiştirerek: Bugünkü ihtiyaçlarımıza cevap verecek görüşlere ulaşmamız hep olanaklıdır. Sayıları çok az da olsa İslam bilginlerinden bir bölümü 12. asırdan sonra da, kendi dönemlerinde Kurana dayalı yorumlar üretmişlerdir. Şu anda da Kurana göre yeni doğrular üretme çabası mevcuttur.

Kendi isteği ile İslam'ı seçerek din değiştirenlerde, İslam'ı Kurana göre anlamanın ne olduğunu en çarpıcı şekilde açıkça görebiliyoruz.

2000 yılının 4 Ocak Salı akşamı STV'de (Saman Yolu Televizyonunda) 22 yaşındaki Hüda adını almış bir Hanım Alman kız, canlı yayında kendini tanıtarak: İsteyerek 15 yaşında Müslüman olduğunu ve 7 yıldır İslam'a göre yaşadığını beyan etti. Diğer insanları da bu güzel din İslam'a davet için en iyi yolun, Müslümanların Kurana göre yaşayarak, örnek bir insan olmaları gerektiğini belirtti. Kendisi şarkıcı olduğunu ve bazen saçını açtığını bazen de örttüğünü söyledi. Diğer Almanlarla ilişkilerini devam ettirmek için, genellikle Almanlar gibi giyinmeye devam ettiğini ve böylece de birçok insanı İslam'a daha kolay davet edebileceğini bildirdi. Sıradan bir Alman kıyafeti ile Müslümanlığını başkalarına bildirince, onlar da demek ki İslam öyle pek fena da değilmiş demeye başladıklarını anlattı. Bu sıradan tutumu ile İslam'a daha çok taraftar kazandıracağına inanıyor. İslam'ın daha doğrusu Kuranın asla tutuculukla ilgisi olamadığını beyan ediyor.

Halen Almanya'da 600 bin Almanın kendi isteği ile İslam'ı seçtiğini ve gelişmenin yavaş ancak ümit verici olduğunu beyan ediyor. Bunları anlatmaktaki amacım; aynı Kuran, aynı din ile ve fakat yorumlamadaki farklı tutumla, yeni ve değişik sorunlara cevap bulma olasılığının nasıl geliştiğini örneklemek içindir. Yoksa bir Almanın dediğinin tamamı doğrudur herkes buna katılsın diyemeyiz. Ancak Kurana dayalı bu görüşlerin tamamına kişisel olarak katıldığımı vurgulamak isterim. Çünkü İslam, rahmet ve iyilik olarak, her şart altında ve insani olan her yönden daha yüksek kaliteli bir yaşam standardı sağlamak üzere inananlarına ulaştırılmıştır. Bu anlayışla ve bu arayışla Kuranı okuyan kişi kendisi için daima uygun çözümler bulmaktadır. Bu çözümler kendisi için olduğu kadar, hem diğer insanlar ve hem de çevre için olumlu yankılar bulabilmektedir.

Burada çözüm nedir?

Çözüm: Dinin kaynağı Kurana ön yargılardan arınmış olarak giderek yeniden yorumlar üretmek ve kendi doğrularımızı kendimizin bulup çıkarmasıdır. İslam'da Kuranın, insanların işlevlerini belirlemede bir yol gösterici, bir öğüt olduğunu bilerek ve inanarak dini yeniden yorumlamak bir zorunluluktur. **Kuran ne bir anayasa ve ne de bir ideolojinin kitabı değildir.** Kuranda yasaklananların cezasını uygulama yetkisi yalnız Allah'a aittir. Dini gerekçelerle insanları cezalandırma yetkisini Allah, elçisine dahi vermemiştir. Dini ceza uygulamaya çabalayanlar, öncelikle Kurana aykırı davranmaktadırlar. Dini kitaplara ve kurallara dayanarak üretilen kurallar ise asla, Kuran ve Allah'ın emri değil, bir insanın eseridir. İnsanlar ancak kendi koydukları yasaların uygulanması konusunda ceza uygulayabilirler. **Yasaların dayandırıldıkları kaynak ne olursa olsun, o yasaların insanların üretimi olma özelliğini değiştiremez. İnsanların koydukları yasalar, kurallar asla gerçek, yani her zaman ve zeminde geçerli doğrular olamazlar.**

Toplumun, daha önceki nesillerden gelen din yorumlarının dışına çıkarak ve taklitçilik dönemini geride bırakıp, akıllarını kullanıp yeni yorumlar üretme sürecine girmesi gerekmektedir. Bu atılımı yapabilen bir toplumun ise gericilikle bir ilişkisi kalabilir mi? Bunu yapılmadığı sürece din, güncel hayatın dışında kalarak ve devamlı bir tedirginlik kaynağı olmaya devam edebilecektir. Oysa İslam bir rahmet, iyilik kaynağı olduğundan, bu durumun doğrudan Kurana, İslam'a uymayacağı da açıktır.

Kuran Tutuculuk İlişkisi

Denilebilir ki, Kuran tutucuları uyarmak ve doğru yola çağırmak için gelmiştir. Çünkü ilk vahiy geldiği andan itibaren, mücadele: Yeni dine inananlarla, tutucular arasında olmuştur.

Mekke'nin alınmasına kadar ilk Müslümanların en belirgin mücadele alanı tutuculuk olmuştur. İlk inanlar, atalarının dinini terk etmek istemeyen gelenekçilerden pek çok çekmişlerdir. Kendilerine hiçbir zarar vermeyen ve zaten de verecek fiziki gücü olmayan Müslümanlara, tutucular hem işkence yapmışlar ve hem de yıllarca gıda, ticaret ve sosyal ilişki ambargosu uygulamışlardır.

Kuran; Mekke Müslümanlarının (ve diğer peygamberler ile ümmetlerinin) tutuculardan çektikleri çileleri anlatmaktadır. Aklını kullanmayan tutucuların, toplumlarında her devirde bir sorun olduğunu Kuran, asırlarca önceden bize haber vermektedir.

Tutuculuğun kaynağı gibi algılanan Kuranın, tutuculuktan ve tutuculardan yakınması insana çok çarpıcı gelmiyor mu?

Kuran, tutuculuğun zararından ve kötülüğünden bahsederek, tutucuların nasıl cezalandırıldığını ve ahrete de nasıl cezaya uğratılacaklarını da anlatmaktadır.

Kuran ayetlerinden bazı örnekler vermeğe çalışalım. Burada *parantez* içindeki ilk rakam sure numarası, ikinci rakam ise ayet numarasını göstermektedir:

Onlara; “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiği zaman, “Hayır atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız” derler. Ya ataları bir şey düşünemeyen ve doğra yolda olmayan kimseler idiyseler de mi? (2/ 170)

Onlar, çirkin bir şey yaptıkları zaman, “Babalarımızı bu yolda bulduk ve Allah bunu bize emretti.” derler. De ki: “Allah çirkin şeyler emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah’a karşı mı söylüyorsunuz?” (7/ 28)

Ulusunun ileri gelenleri, “Doğrusu Nuh’u açık bir şaşkınlık içinde görüyoruz” dediler. (7/ 60)

Ulusundan inkar edenlerin ileri gelenleri, “Biz, Hud’un beyinsiz olduğunu görüyor ve doğrusu Hud’u yalancılardan sayıyoruz” dediler. (7/66)

Onlar Hud’a, “Bize, yalnız Allah’a tapmamız ve atalarımızın taptıklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğru sözlülerden isen, bizi korkuttuğun şeyi başımıza getir” dediler. (7/ 70)

Ulusun cevabı, sadece, “Lut’un adamlarını kasabamızdan çıkarın, çünkü onlar temiz kalmaya uğraşan insanlardır” demeleri olmuştu. Bunun üzerine Lut’u ve adamlarını kurtardık. Yalnız karısı geride kalanlardan oldu. (7/ 82 ve 83)

Onlar, “Siz, Musa ve Harun ikiniz, bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çeviresiniz de yeryüzünde büyüklenme siz ikinizin olsun diye mi bize geldiniz? Biz, sizi tanımıyoruz” dediler. (10/ 78)

Nuh gemiyi yaparken, ulusunun iler gelenleri yanından her geçtikçe onunla alay ediyorlardı... (11/ 38)

İbrahim; babasına ve ulusuna “Nelere tapıyorsunuz?" demişti. Onlar “Putlara tapıyoruz; onlarla ilgilenip duruyoruz” demişlerdi. İbrahim “Yalvarıp yakardığınız zaman sizi duyarlar mı veya size bir fayda ve zarar verirler mi? Demişti.

Onlar: “Hayır ama babalarımızı böyle yaparken bulduk" demişlerdi. (26/ 70-74)

Onlara: “Allah’ın indirdiğine uyun” denince “Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız derler. Ya şeytan babalarını alevli ateşin azabına çağırmışsa! (31/21)

Daha pek çok ayet, tutuculuk ve tutucularla ilgilidir ve hepside tutuculuğun yarasızlığını vurgulamaktadır.

Kuran, tutuculuk ve tutucuların hem kendilerine ve hem de topluma getirdiği olumsuzlukları defalarca göz önüne koymaktadır.

Tutuculukla İlgili Temeldeki Yanılgı

Tutuculuk ile din genelde eş anlamlı kabul edilmektedir. Bu temelde doğru değildir. Çünkü her yeni gelen dine tutucular cephe almışlardır. Yeni din getiren birine, dindar görünüp aklını işletmeyenler, hep karşı çıkmışlardır. Gerek Hz. İsa’yı ve gerekse Hz. Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)’i dışlayanlar hep mevcut dinlerinin ellerinden alındığı gerekçesi ile karşı koymuşlardır. Tutuculuk dine bağlı bir olgu değil fakat bir toplumsal olgudur. Yeni düşünceler geliştirmeden, gelenekçilikle yaşama eğiliminde olanlar, toplumun tutucu

kesimini oluşturmaktadırlar. Değişiklik sadece inanç ve düşünce alanların da olsa dahi, insanlar alıştıklarından ayrıldıklarında kayba uğrayacakları endişesi ile yeni olana karşı çıkmayı yeğlemektedirler. Burada en önemli etken, yeninin karşı çıkanlarca öğrenilmek istenmemesi veya yeniyi savunanların yeteri kadar anlatma çabası içinde olamamalarıdır denilebilir. Ayrıca, köklü değişiklikler getirecek "inanç ve düşünce" akımlarından, ekonomide ve iktidarda kayba uğrayacaklar tarafından da etkisiz duruma getirilmesi için çaba sart edildiği bilinmektedir.

Bir toplumda istense de istenmese de tutucu bir kesim olacaktır. Fakat gerek eğitim ve gerekse bilgi akışı kanallarını açık tutarak, bu tutuculuğun toplumun değişimini engeller durumundan çıkarılması bir zorunluluktur.

Genelde, yeni düşünce üretimi dışında olanlar gelenekçiliği yeğlemektedirler. Asırlardır yeni bir din gelmediğinden, gelenekçiliği benimseyen kesim, gelenekselleşen dini de aynı zamanda benimsemiştir. **sh: 71-79**

Kaynak: Ali Galip YORULMAZ; Felsefe, Batı Uygarlığı ve Kuran'a Göre GERÇEK NEDİR? ya da DÜŞÜNCE'ye ÇAĞRI, 1.Basım: Aralık, 2000, Ankara

FELSEFESİZ SANAT VE OYUNSUZ TARİH, Mehmet Ali KILIÇBAY

POP MÜZİK PATLADI!

Yerli televizyon kanallarının hangisini açarsanız, karşınıza büyük bir olasılıkla, büyük bir Türk pop "yıldızı" çıkacaktır.

Hatta sırf bu pop yıldızlarını doya doya seyredelim diye, bir de onlardan başkasının yer almadığı bir kanal kuruldu. Her kanal pop yıldızlarıyla halkı buluşturmayı hedefleyen bir sürü program yapıyor. Hele 900'lü numaralarda arzı endam etmelerini hiç gündeme getirmiyorum.

Magazin basını da, bu pop yıldızlarının fotoğrafları ve "İlginç" hayat hikâyeleriyle dopdolu. Sıfırdan zirveye çıkan Tilbe, konsere limuzin ve 18 muhafızıyla giden Tarkan, Bebeto Burak, Of Aman Nalân'ın gözyaşları (nalân, zaten ağlayan demek) vb.

Buzdağının su yüzeyindeki görüntüsü, kabaca böyledir. Su altındaki kısım ise, hemen hiç kimsenin işine gelmediği için, hem hiçbir zaman gündeme getirilmemektedir.

Su altında kalan gerçeklerden biri, bu "yıldız"ların, tüketim piyasasına sürülen mini idoller olduklarıdır. Sade ruhlar, metafizik bir tanrıyı kavramada ve içselleştirmekte çok güçlük çektikleri için, insan kılıklı putlara tapınma ihtiyacı duyarlar.

Bu putlar, onların hayattan bekledikleri herşeyin gerçekleşebileceğinin simgesidir. Onlar başardığma göre, onlar mini birer tanrı olduğuna göre, biz de... Sade ruhlar, kendilerini onların aynasında görerek rahatlarlar.

Music market'a (televizyon ve radyolarda yerli pop müzik programı yapanlar, bu piyasayı böyle adlandırıyorlar) hükmedenler ise, bu gerçeği çok iyi bildiklerinden, piyasaya hep yeni idoller sürerler. Halk onları tepe tepe kullanır ve onlar da onbeş dakikalık şöhretlerini nasıl kaybettiklerini anlamadan, yeni cicilerin ortaya çıkması karşısında, kendilerini çöp tenekesinde bulurlar. Bu işin raconu böyledir. Ne kadar çok yeni yüz şöhret olursa, halkın bu rüyaya gerçeklik atfetme katsayısı o kadar artar; öte yandan, yeni malın eskisinden daha fazla getirisinin olduğu bir iktisat kuralıdır.

Su altında kalan ikinci gerçek, buna bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Music market'a üç dört grup hükmetmektedir. Besteci, düzenlemeci, şarkı sözü yazarı gibi ünvanlar taşıyan ve hit şarkılara imza atanların sayısı, grup başına üçü dördü hiçbir zaman geçmemektedir. Bunların her biri, şimdiye kadar dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş birer müzik dahisi olmadığına göre, belli kalıplara göre iş görmekte ve zaten son derece standart ve düşük düzeyde bir müzik kulağı olan Türk pop müzik tüketicilerini daha da standartlaştırmaktadırlar.

Pop starı, idolü, gençlik ilahı olarak her gün boy gösteren nevzuhurların sayısı da, aynı anda ondan fazla olmamaktadır. Çünkü sektöre egemen gruplar daha fazlasını kontrol edemezler. Bu gruplar kimin ilah veya ilahe olacağına, piyasa talebini oluşturan kitlenin en düşük beklentileri doğrultusunda karar vermekte ve fizik görüntü, kıyılmış ve boğuk ses, göbek atabilme yeteneği gibi unsurlar belirleyici olmaktadır.

Şarkı sözleri, sektörün genel eğilimi içinde, bazı söz yazarı "guru'ların tekelindedir. Şu anda üç tip şarkı sözü yazılmaktadır: tempo tutturmak için ipe sapa gelmez olanları, halkın kulağının alışık olduğu en pespâye deyimleri kullananları ve olanaksız ve hastalıklı aşkları anlatanları.

Besteler son derece standarttır. Aslında bunlara beste demek, iddialı bir söz olmaktadır, montaj demek daha uygun düşecektir. Besteci ve düzenlemecilerin piyasadan başka hiçbir kaygıları olmadığı için, ne müzikalite, ne armoni, ne çağdaşlık gibi değerlerin peşinde oldukları için, ortaya üslubu son derece karşılık ve çoğu zaman çalıntı parçalar çıkmaktadır. Bu besteci ve aranjörler, İspanyol, Rum, Arap, eski Türk, hatta Uzak Doğu temalarını harmanlamakta ve Anglo-Sakson ritm kalıplarından, kendilerine uygun gelen bir fon üzerine oturtmaktadırlar.

Onbeş dakikada bestelenen, onbeş dakikada aranje edilen bu "hit" paçalar, bazen bir flamenko, bazen bir fado, bazen bir yalelli, bazen de bir chanson'dan derin izler taşımaktadırlar. Bu arada, türküler ve şarkılar da bu harmanlamadan nasiplerini almakta ve bestecilerimiz "Akdeniz müzik birliği"ni kurmaktadırlar!

Dünyada klasik müzikten en iyi anlayanlar, Türk otobüs ve minibüs şoförleridir. Radyoda rastlantı olarak, bir klasik müzik yay mı başladığında, onu daha ilk notasında anlar ve istasyon değiştirirler. Bu uzman grubun müzik beğenisi ve tercihi, Türk halkının egemen müzikal refleksinin göstergesidir. Bu grup, türkü-arabesk-"pop" müzik türü bir yol izlemiştir. Onun türküden pop müziğe geçmesi, acaba derin bir eğitimin sonucu ortaya çıkan bir evrim midir, yoksa pop müziğin aslında türküden farklılaşmamış olmasının bir sonucu mudur?

Bugün "pop müzik patladı" diye iftiharla ilân edilen olgu, aslında arabeskin kesin zaferini ilân etmesinden başka bir şey değildir. Arabesk, tüm rakiplerini tasfiye ederek, bugün Türkiye'nin yegâne geçerli müzik türü olmuştur.

Ama bu iyi birşeydir, çünkü yüzyıllardan beri süregitmekte olan ve Türk müziğini çok donuk hale getiren köhne türkü ve şarkı geleneğini müzeye ancak pespâye bir tür olan arabesk yollayabilirdi.

Arabesk, artık bu zafer inin ağırlığı altında, ya pespâyelikten kurtulup çağdaşlığı yakalayacak, ya da o da yok olacaktır. Yani her halükârda yok olacaktır. **Sh: 33-35**

BİR CUMHURİYET EFSANESİ: BELGİN DORUK

Şimdilerde kırklı yaşlarını sürenlerin gençliklerini şekillendiren en önemli unsurların arasında, Belgin Doruk veya daha doğru bir ifadeyle, Belgin Doruk'un bedene büründürdüğü ve temsil ettiği ideal kadın tipi yer alır. Zarif, çoğu zaman zengin, güzel, alımlı, kültürlü, iyi eğitim ve terbiye görmüş, çoğu tavrı itibariyle Batılı, ama bütün olarak Şarklı olan bu kadına aşık olmayan hiçbir şehirli erkek yoktu o zirvedeyken.

Belgin Doruk, altmışlı yıllarda yeniyetmelikten delikanlılığa geçmekte olan şehirli erkek çocuklarını medeni bilgiler alanında eğitmiş, onların duygusallıklarının terbiye edilmesine ve yönlendirilmesine katkıda bulunmuştur, çünkü o bir efsane olarak imâl edilmiştir. Ve bütün efsaneler gibi, gerçek hayatı ile temsil ettiği kimlik ve kişiliğin yapay hayatı arasında denge kuramamış, bunun dramını yaşamış ve belki de bu dramın bedeli olarak, erken yaşlarda bu dünyadan ayrılmıştır.

1936'da'Ankara'da, henüz işgâl ve talan edilmemiş Ankara'da doğan Belgin Doruk, ilk kemalist cumhuriyet ideallerinin zirvede olduğu bir dönemde çocukluğunu yaşamıştır. O sıralarda, İstanbul ile Ankara, aralarında sürekli geçişim olan ve aynı olgunun iki cephesi gibi duran iki şehirdir. Ankara, Cumhuriyetin kendine biçtiği görünüşün vitrinidir, İstanbul ise Osmanlının son dönemlerinin hüznü ile batılılaşmanın travmalı biraradalığının.

Belgin Doruk da, bu geçişimin sürekliliğinin bir ürünü olarak, bir Ankara-İstanbul sentezi şeklinde biçimlendiği ilk gençlik yıllarının sonlarına doğru, 16 yaşındayken sinemaya geçivermiştir.

Köy filmlerinin ortalığı kasıp kavurduğu, köylülüğün idealize edilerek abartıldığı, cumhuriyet ideologlarının köy hayatına ilişkin naif ütopyalar geliştirdikleri ve cumhuriyetin dayanağı olarak bu ütopyaları öne çıkardıkları dönemde, Belgin Doruk şehirli kızı oynamaya başlamıştır.

Bu tipin tam bu sıralarda belirmesi ve sonra zirveye çıkması hiç de rastlantı değildir, çünkü cumhuriyetin başlangıç yıllarında egemen olan ideologların ektikleri tohumlar yeşermiş ve köylülüğün temsilcisi Demokrat Parti iktidar olmuştur, kemalistler bu durumda kentlilik payandasına dayanacaklardır. **"Şehirli kızın temiz aşkları"**nı işleyen filmler işte tam buraya oturmaktadırlar. Belgin Doruk, o andan itibaren bir Cumhuriyet efsanesi olarak yaratılmaya başlamıştır. Daha önceki dönemin efsanesi Cahide Sonku'nun, **"Bataklı Damın Kahpesi"** gibi köy filmlerinden şehir filmlerine geçmesi de tam bu sıralara rastlamaktadır.

Belgin Doruk'un beyaz perdede yaşadığı aşkların çoğu olanaksızdı. Ona biçilmiş kaftan olan partneri Göksel Arsoy'la çevirdiği onlarca filmin çoğu, hicran ve hüsranla sona ermekteydi. Güzel ve zarif, esmer, ama beyaz tenli kadınla; sarışın, yakışıklı ve romantik erkeğin, tam bir zıtların birliği oluşturmaları istenmişti. Esmer-sarışın, kadın-erkek, zengin-fakir gibi zıtlık-lar, doğan aşkın mutlu sona ermesini engelliyor, ama bu çiftin seyircinin gözünde bir, hem de ebediyen bir olmasını engelleyemiyordu, zaten böyle bir şey de istenmiyordu.

Belgin Doruk, bu filmlerde Türkiye'nin altmışlı yıllardaki ideolojik sentezini bedene büründürmüştür. Osmanlının kadını eve kapatan konumundan tamamen özgür bir kadına geçemeyen cumhuriyet, kadını kafes arkasından çıkartmayı bile pek beceremeyince, Yeşilçam'daki temsilcileri aracılığıyla ve Belgin Doruk'un şahsında, ideal (resmi ideal) bir Türk kadını portresi resmetmiştir.

Hiçbir zaman çalışmayan, iyi okullarda okuyan, biraz şımarık, ama iyi huylu ve yalnızca tek bir kişiye aşık olan bu tipi, Türk halkı neden bu kadar sevdi?

Biz bu tipi değil, Belgin hanımı sevdik, açıkçası, bu tipi başka biri oynasaydı hiçbir şansının olacağını sanmıyorum. Doğal zerafetini, duru güzelliğini, ona bindirilen Jeyan Mahfi'nin sesini sevdik, kısacası, çevremizde pek fazla göremediklerimizi sevdik, ama asıl önemlisi, duyguları her noktada bastırılmış bir topluma aşıladığı umudu sevdik.

Belgin hanım artık yok, zaten 1975'ten beri ortalıklardan çekilmişti, inzivasına gömülerek, yarattığı efsaneyi bize, kendini kendine paylaştırmıştı, onu zaten kaybetmiştik. Ama şimdi gerçek ve fizik ölümüyle, ilk gençliğimizden bir şeylerin gittiğini anlıyor ve onun iç titreten diyaloglarının karşısında eski duyarlıklarımızın çok uzağında olduğumuzu farkediyor ve bunları gerçekten yaşadık mıydı diye soruyoruz.

Efsaneler hep böyledir zaten. Taşıyan beden yok olduğu zaman efsane gerçek niteliğine ve kimliğine kavuşur. İnsan Belgin Doruk öldü, efsane Belgin Doruk artık daha canlı ve giderek büyüyecek.

Sizi çok sevmiştik Belgin Hanım. Öleceğinizi, ölebileceğinizi hiç düşünmemiştik. Öldünüz ve bizden de bir şeyler götürdünüz.**sh: 37-39**

FELSEFİ OYUN YA DA OYUNUN FELSEFESİ

Oyun kavramına trajik bir boyut ve içerik yükleyen Kostas Axelos'un, Le Jeu du Monde (Dünyanın Oyunu) adlı eseri, iki ünlü Fransız filozofu tarafından değerlendirilmiştir. Bunların önemli gördüğüm bölümlerini aşağıda verdikten sonra, kendi okuma notlarımı aktarıyorum.

Henri Lefebvre, Kostas Axelos'u okuyor

Kostas Axelos yolunu bulmuştur. Bir modeli değil de, zaten belirlenmiş bir yolu izlemektedir. Bir güzergâhı ve bir geleceği göstermektedir. Tümel insan model olmayı istemiştir; dünyevî insan ise bir yol alış, bir oluştan başka birşey değildir. Yolun kendi ise, bir hattan daha çok bir yöneliş, yazıtları olan bir tarihten daha çok bir güzergâhtır... Bu yol boyunca kerteriz ve işaret noktaları vardır. İlk kerteriz; Herakleitos'un 52 numaralı özdeyişi: **"Zaman, zarla oynayan, pulları bir dama tahtasının üzerinde oynatan bir çocuk: bir çocuğun hüküm sürdüğü alan"**; diğer kerteriz [Balıkçıların denizde sığlıkları belirlemek için kullandıkları işaretlerin bütünü] ise Heidegger'dir.

Her neden (gerekli ve/veya yeterli), nedeni olmayan bir nedeni gerektirir/açıklar. **"Böylece varlık, zemin olarak yayılır ama kendi zemini yoktur". Böylece varlık, kurucu zemindir, kendi zemini yoktur. Derin düşüncemiz, uzağa götüren bir sıçrama haline gelmektedir; çünkü varlığı, kendi huzurunun varlığının oyunun içine düşünceyi sokmaktadır".**

Dünyanın oyununu oynayan çocuk, neden oynamaktadır?

Oynamaktadır; çünkü oynamaktadır. Nietzsche ise, **"Eğer zaman, eğer oluş "oyun" değillerse, nihai yargı, suçluluk, günah vardır. İyilik ve ceza dağıtan tanrı vardır"** demektedir. Yalnızca dünyanın oyunu, oluş'u masum kılmaktadır.

Kostas Axelos, bu Batı düşünce geleneğinin içine, üçlü bir oyun analitiğini dahil etmektedir.

Oyun dünyası: Oyunsal olan, emekle zıtlaşmakta ve onu tamamlamaktadır. Oyun, bilim alanına matematik aracılığıyla girmektedir: oyun ve strateji teorileri, rastlantı veya enformasyon teorisi vb. Her oyun, zamana ve mekâna hükmeden bir yasa gerektirir: oyunun kuralı, ödülün konumu ve paylaşımı. Oyun faaliyetinden daha rasyonel ve daha az makûl hiçbir şey yoktur. Akıl, oyunu irrasyonel cepheye atma eğilimindedir; oysa onu kabul etmeli, onunla bütünleşmelidir.

Dünyada oyun: Bunu sanat açığa çıkarmıştır ve bu onun rolü olmuştur: şenlik olarak sanat ve sanat olarak şenlik. Sarhoşluk ve düş, hezeyan ve gülüş, tatmin ve acı; bunların birbirlerini ikâme eden güçleri, ancak büyük oyunun içinde anlaşılabilirler. Ödül: hayat ya da ölüm. Bunu kim söylemektedir? Müzik, tiyatro: trajedi ve komedi. Tarihe gelince, ne demektedir ve buna ilişkin olarak ne söylenebilir? Alay, tarihe egemendir. Ters dönüşleri, hızlanmaları ve yavaşlamaları, sıkı ve öngörülmeyen zincirlenmeleri, tarihin oynamakta olduğunu göstermekte değiller midir? Sözümona "tarihsel" insanlarla oynadığını göstermekte değiller midir?

Dünyanın oyunu: Gizli ve metafiziğin açığa çıkartamadığı "bütün oyunları harekete geçiren oyun": yüzeyin ve derinliklerin, mekânların ve zamanların, görünümleri saydıkları "gerçeklikler"den daha çeşitli olan "görüntüler"in oyunu. Dünyanın oyunu, oyunlar dünyasını ve dünyadaki oyunları kaplamakta ve geliştirmektedir. Onları kapsamakta ve açıklamaktadır, ortaya koymakta ve oynamaktadır. Oyunsuz oyun, oyuncuları, oyunları ve ödülleri birleştirmekte ve ayırmaktadır. İkiye katlamakta ve ikiye katlanmaktadır: aynı ve başka, geçmiş ve gelecek, tekrar ve yaratış, farklılık ve özdeşlik, varlık ve hiçlik. **"Dünya tanrısal bir oyun değil de, Tanrı dünyasal bir oyundur".** Logos, physis, insan ve tarih; tabakaları ve oyuncakları oldukları bir büyük oyun tarafından akamete uğratılmaktadırlar.

Oyunun nasıl ve neden'inin artık sorun çıkartmadığı kabul edilince, geriye kim'i kalmaktadır. Dünyanın oyununu kim oynamaktadır? Bu, biri (bir "özne") veya bir şey (bir nesne) değildir. Ne de varlık veya varlık-olmayan. Parados mu?

Pierre Fougeyrollas, Kostas Axelos'u okuyor

İnsanların yeryüzündeki hayatı, oynadıkları ve sonuçta onlarla oynayan şu dünyanın oyununun hükmü altındadır; bu da bizi nihai çözümlemede, Tanrı'nın ölümünün trajik vizyonuna götürmektedir.

"Konuşmak, düşünmek, çalışmak, mücadele etmek, sevmek, ölmek... bütün bu başat güçlerin bizle oynadıklarını unutmamak" gerekir.

Axelos, Nietzsche'yi Herakleitos'a bağlarken şöyle demektedir: **"Oyunun konum ve yorumunun antropolojik ve hümanist düzlemini aşarak, Herakleitos'un düşüncesine yankı yapmayı başaran kişi Netzsche olmuştur. Oluşun masumiyetini ilân eden, Varlık-hiçliğin tam olmayan tamlığını anlayan, kısacası, dünyayı bir oyun olarak anlayan kişi Nietzsche olmuştur; bu aynı oyun,gerçek-avarelik içinde, insanı, kendini ona dayatan şeye bağlamaktadır".**

Burada avarelikle birlikte, Axelos'un düşüncesinin irrasyonalist boyutunu keşfetmekteyiz. Çünkü ratio'yu[akil, us; muhakeme kabiliyeti] sorgulamaktadır. Marx ve Freud, irrasyoneli, ona egemen olmak ve ondan kurtulmak için keşfe çıkmışlardır. İnsanın ölçüsü, bir uygarlığın çökmesiyle bağlantılı olarak fazlasıyla küçülünce, ölçüsüzlüğe başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. İnsanın oluşunun yeni macerasını, ölçüsüzlük, irrasyonellik belirlemektedir.

Rasyonel ile irrasyonelin canlı ve diyalektik birliğine dayalı felsefe tarafından paradigma olarak sunulan eski rasyonellikten, irrasyonelin zuhur ediş ve etrafını istila etmesine geçişi kabul etmek gerekir.

Bu şekilde yüklenilen irrasyonel, oyunun ölçüsüzlüğünü vermektedir: bilmezden gelinerek, bilinmeyerek veya reddedilerek, bizi çöküşün işaretleri olan sahte rasyonelleştirmelere gö-türmektedir.

Çöküşü haber verirken yalnız olan Axelos, hepimizin yaşadığı avareliği yaşarken dayanışma içinde kalmaktadır. **"Avarelik, hata ve yanılgı, sahtelik, serserilik ve yalan anlamına gelmez. Artık bir mutlağa atıf yoktur -ama neyin mutlağı-. Artık "Bu"ya; -ne bir fikir, ne bir kişi, ne de bir şey olan kavranamaz'a bir yaklaşımı meydana getirmektedir. Varlığı dondurmamıza, oluşu kişiselleştirmemize, bütünlüğü koymamıza, dünyayı var saymamıza izin vermeyen, zamanın oyunu'dur"**(?)

Avarelik böylece, oyunsal gezegenin veya daha doğrusu, gezegensel oyunun karanlık cephesi

gibi görülmektedir. Bu konudaki eski ilke ve ölçülerin zaten sahte olan şeffaflıkları sona ermektedir. Kendimize gelmeye zorlandık ve böylece "Bu"nun -varlığın oyununun veya çok boyutlu ve açık dünyanın parçasal ve parçalı bütünlüğünün oluşumunun dış ve iç ışık geçirmezliğine ulaşıyoruz. Avarelik, rastlantısal ölçüsüzlüğünü oyundan almakta ve ancak kendi ölçüsüzlüğünün ölçüsünü keşfederek oyun terimine gelebilmektedir. Veya eğer öylesi istenirse, "Bu"nun ışık geçirmezliği yok olmakta ve rastlantı ile gerekliliğin birliği, isyan ile boyun eğmenin zıtlığının ötesinden zuhur ettiğinde, yeni bir yaradılışın önünde yollar açılmaktadır.

Eski logos'tan gelecekteki dünyasal düşünceye doğru, insan, kendi bilincine vardıkça oyun haline gelen avarelikten geçmektedir. Gecenin dibinde sorunsal etik, **"değerlerin nitelik değiştirmesi"**nden kaynaklanmaktadır. Bunun anlamı, Axelos'a göre yeni dönemin, ne insanın içine yerleşebileceği bir durum, hatta ne de kölelikten tamamen kurtulmuş bir oluş olmayacağıdır. Yeni dönem, en azından üç yönde dünyasal olacaktır. İlk olarak, yeni tekniğin ve peşinden sürüklediği her şeyin dünyanın tümüne yayılmasıyla; ikinci olarak, devam edecek olan avarelikle; üçüncü olarak, tekniğin avareliği ile avarelik tekniğini bir bakıma birleştirecek olan yeni düşünceyle. Kısacası, çöküşten, yeni bir uygarlığın yükselişinin içine girmek üzere çıkacak değiliz; daha doğrusu, bireysel veya ortaklaşa selâmeti aramaktan vazgeçerek, artık oyundan başka bir egemenin olmadığının ve olamayacağının bilincine vararak oynadığımız gün, çöküşe av olmaktan çıkacağız.

Demek ki temel hata, ölümün hayat içindeki varlığı, hayat ile, ona karşı kendini bir cins oyuna terketmekten başka çarenin olmadığı ölümün birliğidir... Ölümün hayat içindeki varlığı insan doğasının olmadığını, olamayacağını göstermektedir. **"... İnsan şu veya bu değildir. Bütün formülasyonlar -ki onları kendi formüle etmektedir-, onu kendi kendini formüle eden varlık olarak işaret etmektedirler".**

Bunlar, Axelos'u nihilizme götürmektedirler: **"Nihilizm, bütün totaliterciliklerin beşiği ve mezarıdır."**

Axelos'un oyunu, dünyanın oyununa ve insanın dünya içindeki oyununa nazaran öylece aydınlanmaktadır. Aynı anda hem teori-ötesi ve pratik-ötesi, hem tarih-ötesi ve şiir-ötesi olan bu oyun, geçmişi çözmenin ve şimdiyi hiçleştirerek geleceği sorunsallaştırmanın yolunu aramaktadır.

Uygulamasal-teorik girişimin her başarısı, Axelos'un oyununun hiç değilse geçici bir süre reddine olanak vermektedir; bu aynı girişimin her başarısızlığı, hatta ayak sürümesi, bu oyunun kendini; aldatıcı dirence sahip yanılsamaların çocuksuluğuna ve büyünün bozulmasının ihtiyarsılığına karşı bir cins sığmak olarak sunmasına olanak vermektedir. Tam da logos'un, fetihçi praxis'in karşı konulmazlığını keşfettiği zamanın içinde logos'un praxis'ten rövanşı alması, sonuçta dilin gücünden başka birşey olmayan güç dili; Kostas Axelos'un oynamayı seçtiği ve bizim aramızda oynamayı seçmediği oyun işte böyledir.

Axelos'u okuyan iki filozofu okurken

Ölümün hayatın içindeki varlığı, daha doğrusu, hayatın amacı olarak hep orada durması, hayatm kendini bir oyun haline getirmektedir. Axelos, bu hiçlik durumunu Herakleitos'tan aldığı "zar atan çocuk" imgesiyle vurgulamaktadır. Bu imgenin çağrıştırdığı belirsizlik, bir yandan nihilizme götürürken, öte yandan da oyunun sonucunun belirsizliğiyle paralellik kur-

makta ve böylece hayatın boşluğunu ortaya koymaktadır. Hayat, belki de zaten hiç yoktur, tıpkı bir oyunun olduğu gibi bir simülasyondur, bir "varmış gibi yapma"dır. Ama bu oyun bilileri veya birisi tarafından belirlenmiş ve dayatılmış bir durum da değildir; çünkü Nietzsche'den beri bilmiyoruz ki, "Tanrı öldü", onunla birlikte hayatın sürekliliği ve hatta varlığı...

"Oynamaktadır, çünkü oynamaktadır" önermesi, Axelos'u doğrudan doğruya nedensizliğe götürmektedir. Olaya böyle bakınca, nedensizlik aynı zamanda sonuçsuzluk olmaktadır. Buradan da "alay eden tarih" imgesine ulaşılmaktadır. Madem ki neden ve sonuç yoktur/olamaz, o halde tarih rastlantısaldır, tıpkı bir oyun gibidir. Yönü yoktur. "**Bir mutlağa atıf"** yapılmasının mümkün olmaması tarihte yön belirlemeyi olanaksız kılmaktadır, zaten yön de yoktur. Demek ki, ne kazanç, ne de kayıp vardır. Tarih, hep tapi [çömelmiş, alçak, bodur, bücür, güdük] kalınan bir oyundur, tek bir ödülü vardır: ölüm.

Axelos'u okuyanları biraz daha geniş okur ve belki onların söylemini aşarsam, her ölüm bireyseldir, ama aynı zamanda kollektiftir. Her ölen, kendisiyle birlikte dünyayı öldürmekte/ dünya onunla birlikte ölmekte, tarihi sona erdirmektedir. Ama bu ne bir oyunbozanlık, ne de mızıkçılıktır. Dünyanın oyununu oynayan insan/oynamaktan başka çaresi olmayan insan, ödülünü alınca oyundan çekilmekte, ama oyun devam etmekte/etmemektedir. **Sh: 75-81**

OYUN İNSANA ÖZGÜRLÜK VERİYOR

Metin AND'la Oyun Üzerine Sohbet

MEHMET ALİ KILIÇBAY: Metin Bey, siz oyun konusunda çok uzun zamandan beri uğraşıyorsunuz. Oyun bizim günlük hayatımızda defalarca kullandığımız bir kelime. Ancak siz oyunun uzmanı olan bir kişi olarak "oyun"u nasıl değerlendiriyorsunuz? Nedir oyun? Semantik açıdan olabilir, gündelik hayatta karşımıza çıkışı açısından olabilir\ bizim onu değerlendirip, değerlendirememememiz açısından olabilir; isterseniz Önce haritanın konturlarını çizelim. Oyun hakkında ne düşündüğünüzü söylerseniz oradan söyleşimizi belirleyen ana çizgileri tesbit etmemiz mümkün olabilir gibime geliyor.

METİN AND: Evet, oyun benim hayatımda çok önemli bir yer tuttu. Önce semantik olarak ele alırsak, birçok dilde de var bu ayrım: ***Örneğin İngilizlerin "game" ve "play" kelimeleri gibi bir çok dilde var bu ayrım.*** Ben "Oyun ve Bügü" adlı kitabımı yazarken "Homo Ludens" kitabından çok esinlendim. Önce semantikten başladım, oyun kelimesinin bir karşılığı daha var: **Bügü kelimesi, daha sonra büyü haline geliyor.** Çok anlamlılığı bu iki kelime açıklıyor...

KILIÇBAY: Şimdi izin verirseniz burada bir saptama yapmak istiyorum; diller iki türlü gelişiyor: Ben birine "Cins Ad Dilleri" diğerine "Özel Ad Dilleri" diyorum. "Özel Ad Dilleri" kavramsal bağları kuramayan diller, yani çok çeşitli şeyleri teker teker ayrı ayrı kelimelerle ifade ediyor. "Cins Ad Dilleri" ise kavramsal bağları kurabilen diller. Oyun kelimesi çok şaşırtıcı biçimde tüm dünya dillerinde çok çeşitli kavramları ifade ediyor. Çok geniş yelpazeyi içeriyor. Bunu nasıl açıklıyorsunuz?

Semantik açıdan benim çok ilgimi çeken nokta bu.

AND: Evet, çok önemli bir noktaya değindiniz, zaten Huizinga'nın eserinin önemi de buradan geliyor. Oyun yalnız oyalanmak için yaptığımız bir şey değil; ama başlangıçta insanların kozmosla alış verişiyle ilgili. İnsanoğlunun değişmeyen bir yanı evrenden korkusu ve onunla

devamlı hesaplaşma isteği. Bugün bile var bu. İnsanlar afetlerle karşılaşıyor, ozon tabakası deliniyor falan. Sürekli evrenin ve doğanın karşısında acizlik hissediyoruz, Türkçe'deki oyun ve büyü kelimeleri bununla ilgili.

KILIÇBAY: İlginç bir yaklaşımınız var ve aklıma bir sürü soru getiriyorsunuz. Herşeyin oyun olduğunu saptadık ve siz de katıldınız buna; çok memnun oldum, ancak bazı alanlar var ki bunları oyun saymıyoruz. Örneğin din alanı... Din ile büyüyü ayırmamız acaba bu noktadan mı geliyor? **Dini hiçbir kültür ve uygarlık oyun olarak görmüyor. Oysa din bir simülasyon. Bana öyle geliyor ki bütün simülasyonlara oyun diyoruz.** Evrenin yaradılışının ve dinin bir simülasyon olmasına rağmen neden ona oyun demiyoruz da, onun başka bir biçimi olan büyüye oyun diyoruz? Bu semantik kayma nereden kaynaklanıyor?

AND: Din olayında dediğiniz çok doğru ancak bu daha sonraki bir gelişme. Başlangıçta benim verdiğim örnekte oyun ve büyü kelimelerinin birleştiği nokta şu: Orta Asya Şaman'ının adları bunlar. Türkistan'daki erkek Şaman'ın adı: Oyun, yaptığı da oyun. Bügü kelimesine ise sanırım burada giremeyeceğiz, çok dallı budaklı bir konu; tanrıyla bile özdeşleşiyor ve aynı zamanda Şaman'ın da adı. Dikkat edilirse büyüsel ritüeller, toplumu ilgilendiren, kriz zamanlarında başvurdukları ritüellerinde, bir zaman sonra tanrıların yerini rahipler alıyor. Bu oyunu onlar devam ettiriyorlar ve daha-sonra rahibin yerini oyuncular alıyor.

KILIÇBAY: Yani atalarımız evreni bir bilgisayar oyunu olarak mı görüyorlardı da sonradan bu rahiplerin işin içine katılmasıyla bunu daha ciddi bir kisveye büründürdüler dersiniz?

AND: Benim yaklaşımım öyle olmayacak ama tamamıyla evrenin hareketini taklit ederler... Dans da böyle çıkmıştır. Bunun kalıntıları günümüzde de var. **Örneğin, Mevlevilerin semahları tümüyle evrenin dönüşünü taklit ediyor. Güneşin etrafında dönüyorlar ayrıca her derviş kendi etrafında dönüyor, bir eli yukarıda, bir eli aşağıda olarak gökyüzünü yeryüzüne bağlıyor.** Şaman'ın görevi zaten bu, ikisinin arasında bir medyum olma görevi. Bütün bunlarda anlamlar çoğalıyor ama daha sonraki gelişmelerine bakarsak, bütün Avrupa dillerinde de aynı şeyi görüyoruz. *Spiel* ve *play* kelimesinde bir müzik aleti çalmak, dans etmek var. Genellikle İngilizler dans için ayrı bir kelime kullanıyorlar. Kumar da oyuna giriyor ve o da dinle ilgili bir olay, çünkü şansa dayanıyor. Örneğin bizde çocukların oynadıkları aşık oyunları. Eskiden devlet işlerinde (bu Dede Korkut ve Osmanlılarda da vardır), örneğin Musahipzade Celal'in **Bir Kavuk Devrildi'**sinde sadrazam aşık atarak devlet işlerine karar veriyor. Aşık uygun düşürse ona göre karar veriyor. Kumar, oyun anlamında şans kategorisine giriyor. **Oyun kelimesi esrarengiz bir kelime.** Bütün araştırmalarıma ve uzmanlara danışmama rağmen oyun kelimesinin kökünü bulamadık. "Un" ekini çıkarıyorsunuz kala kala oy kalıyor elimizde. Buna benzer tek kelime var Orta Asya Türkçesinde, o da sağaltmak, iyi etmek anlamında. Bununla ilgili olabilir ama kesinlikle esrarengiz bir kelime ve kökü bir türlü bulunamadı. Türkçe'deki anlamlarına bakarsak: Namık Kemal'den bu yana yazılı metne oyun deniyor, dans etmeye oyun ve oynamak deniyor, çocukların yaptıklarına, sportif olaylara oyun deniyor. Yalnız bir kelime var ki, müzik aleti çalmak oynamak fiili ile karşılanmıyor.

KILIÇBAY: Ben de bunu soracaktım: Bu farklılık nereden kaynaklanıyor?

AND: Şöyle anlatayım: Bir Türk, yabancı bir kadınla evleniyor; kadın zaman içinde Türkçe'yi öğreniyor ve bir gün "Ben çok iyi piyano oynarım" diyor. Bu bize yabancı geliyor, oysa eski Türkçe'de, Orta Asya'da kullanılan Türkçe'de o zamanki Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğüne bakarsak "Oyunçi" diye bir kelime geçiyor "mızıkacı" demek. Bu kelime sonradan anlamını

değiştirmiş, yerini "çalmak" almış. Yani Türkler de müzik için kullanmışlar bu oyun kelimesini. Bunun yan anlamları da var: "oyunbaz, oynaşmak", bunlarda daha çok seks alanına giren kelimeler: Oynaşmak örneğin.

KILIÇBAY: Örneğin şimdi benim aklıma "oynak tekne" lâfı geldi. Bu "oynak tekne" bir benzetmeden türetilen bir başka benzetme... Biraz önce söylediğiniz "oynak kadın" seks çağrıştıran bir şey, "oynak tekne" ise dalgalı denizin benzetmesi. Başka kelimelerde de böyle kaymalar oluyor mu?

AND: Var. İngilizcedeki **"game ve play"** kelimesi gibi. Bizde böyle bir ayrım yok. *Game* kelimesi bizde yok. *Game* kelimesini araştırırsak onun da etimolojisini benim "Oyun ve Bügü" kitabımda çıkarttım: Bacak anlamına geliyor, dansla ilgisi var, bütün bu değişik anlamları da kapsıyor. Bizde *"Game"* kelimesinin olmaması birtakım zorluklar yaratıyor. Ben çocuk oyunlarıyla da çok ilgiliyim, çocuk oyunları da çok ilginç; oraya da gelmek istiyorum: Çocukların oynadıkları oyunların çoğu eskiden büyüklerin ritüel olarak çok önemli durumlarda başvurdukları şeylerin devamı. Bir-iki örnek vermek gerekirse; Eskilerde, başrahip keçi kılığına giriyor ve bir günahkeçisi arıyor ama bunu bir şansa bağlı olarak, gözlerini kapatarak yapıyor ve kime değerse "yandın" diyor ve onu gerçekten yakıyorlar, kurban ediyorlar. Bizde, Anadolu'da "Körçepiş" diye bir oyun var. "Çepiş" keçiye verilen ad, "Körçepiş" de aslmda bir tür "körebe" oyunu. Körçepiş olan gözleri bağlı ebe, arıyor. Kime eli değerse "yandın" diyor. Bu oyun eski ilkellerin ritüellerine benziyor. Aynı oyun Almanca'da, İsveççe'de de var. Yani bütün çocuk oyunları bu ritüellerin kalıntısı. Başka örnekler de var. Örneğin "salıncak" oyunu. Hindistan'da rahipler gökle yeryü/.ü arasındaki ilişkiyi kurmak için büyük salıncaklarla sallanıyorlardı. Uçurtma da öyle, bir tür anten gibi göğe salınan birşey; bunun Japonya'da, Kore'de ritüelleri var. Buna benzer çok çocuk oyunu var. Bu yüzden "çocuk oyunu" derken başına "çocuk" koymak gerekiyor ama bu defa da kumara, dansa ayrı kelimeler yok. Türkçe'de bu tek kelime üzerinde kalmışız ve bunun anlamlarına sığınmışız. Bunun nedeni de, kökeninde hep aynı yerden fışkırıyor olması. Evrenden kaynaklanan bir kelime ve bu bakımdan Huizinga'nın kitabı çok önemli çünkü oyunun insan hayatında ne kadar önemli bir yeri, rolü olduğunu gösteriyor. Ben de oyuna çocukluğundan beri ayrı bir önem verdim, benim için bir yaşama biçimi oldu bu. Nitekim,1967'de çıkan "Geleneksel Türk Tiyatrosu" adlı kitabımda (Bilgi Yayınevi'nden çıkmıştı); yayınevinin editörü o zamanlar Cevdet Kudret'ti ve arka kapak yazısını yazarken çok iyi birşeyi yakalamıştı: "Metin And: Oyunu iş gibi, işi oyun gibi yapar; bunun için de mutludur" diyor. Bu sözler üzerine kendime baktığımda ben gerçekten oyunu iş ciddiyetinde yapıyorum. İşi de oyun gibi yapıyorum. Bu herkese göre değil, bazı işler var ki insanoğlu onu istese de istemese de yapmaya mecbur.

KILIÇBAY: Şimdi burada bir zıtlığa temas ettiniz: Oyun ve ciddiyet. Bunların arasında böylesine zıtlaşmak terimlerle ifade edebileceğimiz ne gibi bir farklılık var? Nasıl oluyor da bunlar, insan hayatının iki ayrı düzlemini ifade eden terimler haline geliyorlar? Neden oyun ciddi değil, ciddi olan şey denenen oyun değil? Bana öyle geliyor ki Huizinganın da değindiği temel noktalardan bir tanesi de bu. İnsanlar bir sürü alanda ikilemler yaratıyorlar fakat gündelik hayatta ya da gündelik hayatın daha da üzerindeki anlarda neden böylesine iki tane birbirinden farklı düzlem iki kat oluşturmuşlar: Oyun ve Ciddiyet diye... Yani oyun gayriciddi birşey mi sizce?

AND: Hayır, bu gene tarihsel gelişiminden kaynaklanan bir şey. Birçok kimsenin belirttiği gibi başlangıçta bu çok ciddi bir olay. Hayvanlardan bir örnek verirsem: Onlarda da taklit yoluyla bir eğitim var, örneğin bir kedinin yavrusunu eğitmesi taklit yoluyla oluyor. Bunun provası da bir yün yumağıyla, bir makarayla oynamak şeklinde. **Kedinin avı fareyse fareyi yakalamak için yaptığı işlem de bu; yün yumağı yerine fareyi koyuyor.** Bu olay avını avlamak için yapılmışsa ciddi bir iş ama oyun olarak da bundan ayrıca zevk alıyor. Bu bir oyun içgüdüsü ki bu da bir haz olayı. İnsanoğlu da böyle. Büyük endüstri holdinglerinde oyun oynayarak kararlar alıyorlar ve bundan büyük keyif duyuyorlar. Sanata dönüşünde de böyle oluyor; yani bir ritüel. Daha önce duvara yapılan resimler bir sanat kaygısıyla yapılmış şeyler değil, tümüyle büyüsel işlevleri olan resimler ve bundan haz duymuşlar. İşte oyun yoluyla, haz veren bir şey olarak sanatlar doğmuş. Bu ikilemi tam olarak açıklamıyorsa bile başlangıçta ciddi olan birşey daha sonra oyuna dönüşüyor.

KILIÇBAY: Yani hayatın haz veren cephesine oyun, haz vermeyen, varlığımızı sürdürmemiz için katlanmak zorunda olduğumuz cemilesine de ciddiyet mi dememiz gerekiyor?

AND: Örneğin askerler oldukça ciddi insanlardır; fakat harp oyunları oynarken büyük bir masanın başında maketlerle stratejilerini tayin ederken, olası durumlarda nasıl hareket edeceklerine karar verirken onlar da adeta çocuk gibi davranırlar. Bugün anı şeyi bilgisayarlarla yapıyorlar. Şüphesiz ki bunun bir ciddi yanı da var. Ciddi kelimesi (burada daha iyisini bulamadığım için ciddi diyorum) ve bunun karşılığında haz veren oyun oynama. İşte ben kendimden bunu biliyorum, mutlu bir insanım çünkü kendi seçimimi yapabiliyorum; eğer haz duymuyorsam, bana oyun gibi gelmiyorsa, bir işten kolaylıkla vazgeçebiliyorum ya da sıkıntı duyuyorum. Benim bu konuda verdiğim bir örnek vardır: Oyun, insana özgürlük veriyor. İşte ciddiyete yeni bir boyut katacaksak: Ben daima bir tapu memuru düşünmüşümdür. O tapu memuru ki... pek sevdiği bir işi olduğunu zannetmiyorum. Kayıt memuru, orada oturuyor, bütün tapu işlemlerini deftere geçiyor. Kolluklar giyiyor, bütün gün orada deftere yazı yazıyor. Burada, bu adamın mutlu olduğunu söylemenin imkânı yok. Buradan geçimini sağlıyor. Aynı adamın evinde bir kuşu olduğunu farzedelim. Mesai saati bittiğinde kolluklarını çıkartıyor, evine gidiyor ve bundan sonra o adamın özgürlük süreci başlıyor. Bu kişi artık özgürlük alanına girmiştir. Orada kuşuyla başbaşa kalıyor. Kuşuna isterse yem verir, isterse vermez ve buna kimse onu zorlayamaz. İşte, oyun alanıyla ciddiyet dediğimiz alan arasında böyle bir fark var. Ben kendimi bundan mutlu hissediyorum, işimi oyun gibi, oyunu iş gibi yapabiliyorum ama herkes bunu yapamıyor. Çocuklar için de öyle; çocuklar evlerinde anne babalarının kısıtlamaları içindeler fakat oyun alanına geldiği zaman yepyeni bir dünyaya giriyor. Orada kendi kuralları geçerli, kurallarında da çok titiz; orada da bir ciddiyet var aslında. Çocuklarda da "mızıkçılık, oyunbozanlık" gibi, kuralların dışına çıkma anlamına gelen kelimelerini saptadım ve bu tür kelimeler korkunç zengin.

KILIÇBAY: Şimdi şurada Huizinga'nın temas ettiği bir noktaya geliyoruz: Oyun ciddiyet alanının dışında belirlenen bir alan olmakla beraber kendi kuralları içinde son derece ciddi. Siz de buna değinirken sözünüzü kestim niçin "gayrı-ciddi" alanı diyebileceğimiz bölgeyi düzenleyen oyun, kuralları içinde son derece katı olabiliyor? Mızıkçılık, oyunbozanlık gibi terimleri üreterek kendi içinde en ağır cezalarla cezalandırıyor? Oyunu dahi ciddiyet terimleri içinde oynamak zorundayız; bu bence ciddiyetin belirleyiciliğini gösteriyor gibime geliyor. Siz ne diyorsunuz bu konuda?

AND: Kesinlikle böyle. Ben hep kendimden örnek veriyorum: Oyunu iş, işi oyun gibi yapmak

demek zaten ciddiyetle oyun tarafını bir araya getirmek anlamına geliyor. Yalnız şu fark var: Oyun alanı daima özgürlük alanı oluyor, kurallarına rağmen özgürlük alanı oluyor. Diğer tarafta birtakım baskılar, sınırlamalar var. Burada da bir sınırlama var ama özgürlük alanı olduğu için sorumluluğu daha az diyebiliriz. Ben oyun alanını ve boş zamanları değerlendirme kavramını aslında insanların özgürce seçtiği bir alan olarak görüyorum.

KILIÇBAY: O kadar özgür müyüz acaba? Boş zamanlarımızı istediğimiz gibi seçebiliyor muyuz yoksa bize sunulan ve dayatılanların içinde çok ufak bir hareket etme alanımız mı var? Bütçe, zaman kısıtımız var; bundan daha önemlisi enformasyon kısıtımız var. Son zamanlarda tetris diye bir oyun çıktı herkesin elinde tetris var. Yani modadan da etkileniyoruz. Ben boş zamanlarımızı o kadar rahat ve özgürce kullandığımızı sanmıyorum ama oyun alanının bir başka özgürlük getirdiğini düşünüyorum. Galiba ben ile beni karşı karşıya getiren bir alan gibime geliyor. Oysa ciddiyet alanında benimle sen karşı karşıya geliyoruz. Ben, benle kaldığını için mi oyunu bu kadar çok seviyoruz?

AND: Ben bunu böyle formüle edememiştim, gerçekten çok teşekkür ederim. Söylediğiniz nokta çok önemli. Ben ile ben'in verdiği haz çok önemli. Ben, oyunda bu keyfi duyuyorum. Haz duymasak oynamayız zaten. Profesyonellikte de bu karşımıza çıkıyor: Çocuklar mahallede futbol oynadıkları zaman oyun oluyor, ama futbolcular oynadığı zaman oyun olmaktan çıkar, bu tümüyle profesyonel bir iştir. Anadolu'daki çocukların oyun zenginliği göz kamaştırıcı...

KILIÇBAY: Neye bağlıyorsunuz bunu? Dünyadaki oyunları birkaç kategoriye indirgemek mümkün, ben de çok uzaktan bu konuyla ilgili olduğum için biliyorum. Anadolu, oyun zenginliği açısından gerçekten muazzam. Afrika'ya baktığınız zaman bu kadar oyun zenginliği görmüyorsunuz, Avrupa'ya baktığınızda birkaça indirgemek mümkün, Bruegelin yaptığı meşhur "oyunlar" resmi vardır dört mevsim. Yani bir tabloya sığmaktadır kuzeylilerin oyunları sonuç olarak. Ama Çin'de buna karşılık çok zengin bir oyun var. Acaba kültürlerin harman olduğu yerlerde oyun bollaşıyor mu? Böylesine bir saptama yapabilir miyiz yoksa bu sadece spekülasyon mu?

AND: Dediğiniz çok doğru. Bir kavşak noktası olduğu zaman bir çok kültür bir araya geliyor ve bütün onların zenginlikleri yerleşiyor. Ondan sonraki kuşaklar bunun mirasçısı oluyor ve bu şekilde devam ediyor. Anadolu'da gerçekten korkunç bir kültür rezervi var. Bu rezerv içinde oyun da çok önemli bir yer alıyor. Dansları da alırsak, bu da öyle. Bu bilinmiyor, mesela halk danslarımız çok zengin, Bu konuda dünyanın en zengin ülkelerinden biri olduğumuzu söyleyebilirim. Fakat bunların oyun olduğunun farkında değiller. İki türlü dans olabilir: Birisi, seyirlik danslar, daha çok profesyonellerin yaptıkları sanat dansları ki bunlar başkası için yapılan oyunlardı. Sizin biraz evvel getirdiğiniz kavrama uyuyor. İkincisi ise içe dönük halk dansları, bugün onları ayırt edemiyorlar yani zannediyorlar ki bu seyredilmek için yapılan bir dans. Gerçi seyrediyoruz; bugün bir festival oluyor, çıkıyorlar,. oynuyorlar. Ama o anda otantik şeklinden çıkıyorlar çünkü seyirciye yönelik oluyorlar. Oysa kendilerine yönelik olduğu için, haz aldıkları için, ben'in ben'e karşı yaptığı içe dönük bir şey bu. Seyirliğe dönüştürüldüğü zaman daraltılıyor, yönlendiriliyor. Burada iki ayrım ortaya çıkıyor: Birincisi profesyonel olduğu için dışa dönük olunca yönlendiriliyor, daraltılıyor, elbise giymesi gerekiyor falan ama kendileri için yaptıkları zaman bunu tarlada da yapabiliyorlar. Burada halk dansları ile sanat dansları arasındaki ayrım gösteriyor ki; biri iş gibi, ötekisi ise özgür seçimleriyle yaptıkları ve bundan da haz aldıkları bir olay oluyor.

KILIÇBAY: Bu ayırımı tiyatroda da yapabilir miyiz? Bildiğim kadarıyla tiyatro doğrudan doğruya seyirlik oyun olarak ortaya çıktı. Ben ile ben sektörünü düzenleyen bir tarafı yok, o hep ben ile sen düzleminde yer tuttu. Tiyatroya da oyun diyoruz ama getirdiğiniz ayrım çerçevesinde tiyatro ciddiyet alanı içinde yer alıyor, o zaman tiyatroya oyun derken bir yanlış mı yapıyoruz?

AND: Hayır yapmıyoruz, ayrıca orada iki defa sen ve ben var. Şöyle ki: Bir tanesi, seyirci ile oyuncu arasındaki sen ve ben; İkincisi her oyuncu kendinden başkasını oynar, bu tiyatronun asal kuralıdır, hiç kimse kendini oynamaz. Bu bakımdan iki türlü sen ve ben vardır. Oyun değildir tabii tiyatro. Bence oyun değildir. Oyun diyoruz; bu Namık Kemal'in getirdiği bir kelime. Oyun metnine oyun diyoruz aslında.

KILIÇBAY: İngilizcede *"play"* deniyor biliyorsunuz, Fransızcada da oyun denmiyor bildiğim kadarıyla. "Jeu'nün kullanıldığını duymadım hiç. Nasıl oluyor; İngilizce ve Türkçe'de aynı mantık var, Fransızca o mantığın içine girmemiş. *.*

AND: "Jeu" denilebilir, burada bir ayrım yapmak lazım. "Play" kelimesi daha çok piyesi kastediyor. Zannediyorum tiyatro seyirci bakımından oyun olabilir, profesyonel ise oyuncu bakımından değil.

KILIÇBAY: Hâlâ semantikte kaldık. Sinema ve televizyon çekimlerine neden oyun demiyoruz?

AND: Evet demiyoruz ama ona benzer bir kavram söylememekle beraber gene de içimizde olabilir. Fakat belki onların daha yeni olmalarından geliyor bu.

KILIÇBAY: Şimdi siz, oyunun ritüellerden çıktığını söylüyorsunuz; tamamen katılıyorum. Ancak çok kapsamlı ritüeller var, bunlardan bir tanesini de kitaplı dinler diye söyleyebiliriz. Kitaplı dinlerin ritüeli içine, ayinsel çerçevesi içine giren herhangi bir şeyin oyun haline dönüştüğünü ben görmedim. Acaba kitaplı dinlerin belli bir ciddiyet alanı olduğunu ve oyuna müsaade etmediğini söyleyebilir miyiz? Yoksa onun da oyunsal yönlen var mı?

AND: **Dediğiniz çok doğru ama tektanrılı dinler, kendisinden önceki dinlerden, mitolojilerden kaynaklanmış olduğu halde onlarla büyük bir savaşa girişmişler.** Ben size bir örnek vereceğim: Ortaçağ'ı ele alırsak Hıristiyanlığın zaferiyle sonuçlanıyor. Hıristiyanlık da tıpkı Müslümanlık gibi kendisinden önce gelen paganizm ile büyük bir mücadeleye girişiyor. Bunların başında da tiyatro olayı geliyor çünkü antik kültürle, Yunan ve Roma kültürüyle olan en büyük çatışma tiyatro yoluyla oluyor. Romalılarda bir ölçüde ama Yunanlılarda tümüyle dini bir olay tiyatro. Yalnız dini festivallerde yapılan bir şey tiyatro, her zaman yapılan bir şey değil. Burada şöyle bir olay oluyor: Burada iki tane tohum var. Oyunla da ilgili bu iki tohum. Bunlardan bir tanesi ritüeller, bolluk ritüelleri.

Bolluk ayinlerinde görülen bir olay. Tiyatro oradan çıkıyor. Bir de profesyonel oyuncu var. Bunlar iki tohum, ne zaman tiyatro ölürse bu iki tohumla yeniden tiyatroyu yeşertmek olanaklı. Bu ritüeller ki burada da taklit öğesi var; Anadolu bu bakımdan çok zengin. Eski Sümerlilerin, Mısırlıların ritüelleri, bolluk ritüelleri bugün Anadolu'da oyun olarak oynanıyor. Avrupa'da da köylerde bir ölçüde var bu. Hıristiyanlık bu ikisiyle büyük bir mücadeleye giriyor. Kökünü kazımak için. Deniliyor ki: Tiyatro, Ortaçağ'da kiliseden çıktı, aslında kiliseye rağmen çıktı.

KILIÇBAY: Ama *Passion* oyunları var, bence *Passion [.* (Leidenschaft) hırs, ihtiras; şiddetli istek; iptila, düşkünlük, tiryakilik 2. (Leiden) ıstırap spez. Hazreti İsa nın ıstırapları] oyunları

kilisenin icadı...

AND: Evet. Ben de oraya geleceğim. Şimdi, uzun süre mücadele ediliyor. Tiyatro ölmüş, yok ve yasaklanmış bir olay. Paganizmin kökünü kazımak için kilise iki şey yapıyor: Birincisi, kırsal kesimde köylülerin belli günlerde, mevsimlik, bolluk için yaptıkları bu ritüelleri yok etmek. İkincisi ise antik kültürden kopmuş, köy köy dolaşan profesyonel oyuncular (hayatlarını kazanmak için kimi saz çalıyor, kimi maymun oynatıyor, kimi meddahlık yapıyor); devamlı hor görülüyorlar, dövülüyorlar, hapse atılıyorlar. Fakat bu insanlarda öyle büyük bir içgüdü var ki, belki buna oyun içgüdüsü diyebiliriz; bunları yapmadan edemiyorlar. Profesyonel oyuncular her türlü hakarete rağmen bu işi sürdürüyorlar. Bunun üzerine kilise, bükemediği eli sıkıyor. Köylerdeki takvimi Hıristiyan takvimine yerleştiriyorlar, Noel'i yerleştiriyorlar, yani 25 Aralık'tan 6 Ocak'a kadar olan **'12 günler'** dediğimiz dönemde süre duruyor. İkinci önemli takvimse ilkbaharın gelişi. Bu da *Gün-Tün Eşitliği, nevruz* diye bildiğimiz olay: Tanrı Attis'in ölüp dirildiği tarihe de Paskalya'yı koyuyorlar. Sebebi de yeni tanrı Attis'in yerini alan İsa çarmıha gerilip göğe uçuyor. Bir tür yeniden dirilmiş oluyor.

KILIÇBAY: Nevruz'un Hint-îran kökenli olduğuna dair teoriler var, bu gerçekten böyle mi, Anadolu kökenli mi yoksa birbirlerinden habersiz çeşitli odaklarda türemiş bir gün mü?

AND: Bu bütün dünyada (tabii Ekvator ayrımına göre değişiyor) aşağı yukarı kutlanıyor. Günlerin gecelere eşit olması ve daha sonra giderek günlerin uzaması olayı ilkbaharın gelişi. Bütün dert zaten ilkbahar-yaz ile bunların karşıtı olan sonbahar-kış arasındaki ayrım.

KILIÇBAY: Eski Yunan'da da var bu, doğanın ölmesi ve tekrar canlanması...

AND: Tabii, sembolik olarak Anadolu'da ölüp dirilme üzerine birkaç yüz tane oyun var. Hıristiyanlar bunları değiştiremeyeceklerini anlayınca kendi takvimlerini bunlara adapte ediyorlar. İkinci olarak anlıyorlar ki tiyatroyu insanların içinden atamayacaklar, kendilerine adapte ediyorlar (bunu çok tiyatro tarihçisi bilmez). İlginçtir, ilk tiyatroya giriş, ilahiler, tropeler, her heceye bir nota olan dini ilahilerle karşılıklı konuşma şekline dönüşen türlerde profesyonel aktörlerin yardımını istiyorlar. Yani kilisedeki tiyatro olayını profesyonel oyuncuların bilgileriyle, yardımlarıyla çözüyorlar.

Bunun kanıtlarına gelelim: Ben, Bibliothèque Nationale'de gördüm, fakat izin alması çok zor; bir cam kutunun içine koyuyorlar ve her sayfa için adam çağırıp çevirtebiliyorsunuz. Orada Tropalium denilen Latince ilahilerin toplandığı albümde minyatürler var. Bu İncil gibi bir şey. Niye bu ilahilerde minyatürler var? Minyatürlerin konuları çok ilginç, tamamıyla bu Troubadour'ları gösteriyor. <u>Niye İsa'yı göstermiyor da bu oyuncuları gösteriyor?</u> Çünkü onlardan fışkırıyor tiyatro. İkinci kanıt, Bizans tiyatrosunda (bir kısmını yayımladım ama şimdi (yeni baskısı yapılacak, daha çok örnek koyacağım). Altı tane minyatürlü Ermeni İncili XII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar gelen minyatürler. Bu minyatürlerde aynı şekilde Pantemimus oyuncuları var, yüzü köpek maskeli aktörler var minyatürlü İncirlerdeki resimler böyle. Ahdamar Kilisesi'nin duvarlarında (yanında bir de tiyatro varmış) bu şekilde hayvan masklı minyatürler var. Kiev'de bir Ayasofya var XII. yüzyıldan, onun girişinde de merdivenlerden çıkarken yanda duvarlarda maymun oynatanlar, meddahlar, hayvan eğiticileri, müzik çalan insanların resimleri var. Ben Bizans tiyatrosu kitabımda bu panonun resmini koydum. Başka kanıtlar da var. Bu da gösteriyor ki, kiliseden fışkıran şey tamamıyla bu Mimus oyuncuları dediğimiz, gezici, *Troubadour, Trouber* gibi adamların eliyle yeniden yaratılıyor tiyatro.

KILIÇBAY: Profan'ın (din dışı olan) din alanına alınması, profan bırakılmaması...

AND: Evet. Zorunlu olarak bırakılmadıkları, vazgeçirilmedikleri için onunla uzlaşma yoluna gidiyorlar.

KILIÇBAY: Çünkü sözünü ettiğiniz dönemde, Ortaçağ'da aşağı yukarı her şeyin dinselleştirilmesine tanık oluyoruz. Şövalyelik başlangıçta din dişi bir faaliyetken tamamen dinsel bir faaliyet haline gelmiştir. Kutsal şövalye! Evlilik din dışı bir olguyken, tamamen dinsel bir olgu haline getirilmiştir. Kilisede evlilik:, papazın kutsaması, vs. Sanıyorum diğer *profan* unsurlar, insanın gündelik yaşamım, bu arada oyunu da kilisenin içine alma faaliyetinin bir ürünü olsa gerek. Ama *passion* halkın dinsel alanda yönetilmesine ilişkin şeyler ve bana Troubadour geleneğinden gelmiyormuş gibi geliyor. Sanki passion'lar, İsa'nın çektiği ızdırabı halka anlatarak din konusunda eğitmek, adeta modern tiyatronun gerçek kökeniymiş gibime geliyor. Ben tabii uzaktan bakıyorum. Siz bir uzman olarak ne diyorsunuz bu konuda?

AND: Ben size bunun daha yeni bir örneğini vermek istiyorum: Ben bir tarihte Londra'ya gittim ve orada Trafalgar meydanında büyük bir kalabalık gördüm. Yaklaştım ve gördüm ki meydanda kilisenin düzenlediği bir rock konseri veriliyor. Ben rock çalgıcısı ya da solistinden çok rahiplerin yüzüne baktım, kiliseye ilgi azalmış ve onlar da promosyon için tutunacak dallar arıyorlar. Nedir geçer akçe? Rock! Yüzlerine baktığımda büyük bir ciddiyetle, hafif tebessüm etmeye çalışarak dinliyorlar. Memnun değiller ama mecbur kalmışlar bu işi yapmaya. Yoksa kilisenin kapısını çalan yok.

Bizans tiyatrosunun yarattığı tek dram *passion* oyunudur. Tipik bir *passion* oyunudur. Bu *passion* oyununun ilginç olan yönü: Çünkü üç yönlü kültürü var Bizans tiyatrosunun. Bir tanesi Roma'nm devamı olduğu için, Latin kültürü var. Dilleri Yunanca olduğu için Eski Yunan etkisi var. Bir de Hıristiyan kültürü var. *Passion*'un yapısı, dili, versifikasyon tamamıyla Oidipus'tan alınmış yapısı var. Yani tiyatro, antik tiyatrodan esinlenilerek yapılmış.

KILIÇBAY: Discourse'n farklı ama. Bu herhalde Hıristiyanlığın tarihsel din olmasından kaynaklanıyor. ***Tarih içinde oluşan bir din, olduğu için -inmemiştir ya onun için de tiyatroya müsait. Ben bunun devamında İslamiyette böylesine oyunlar var mı diye sormak istiyorum?***

AND: Var. Müthiş var. Bunun için olanak olsa da ayrı röportaj yapsak çünkü o müthiş bir olay.

KILIÇBAY: Ama bize gelecek bir program gösterin çünkü biz merak ediyoruz...

AND: Ben bir ömür sarfettim İslam'daki dramın incelenmesine. Bu *passion*'ları çok aşıyor ve çok müthiş şeyler; modern tiyatro bunlar. Oldukça eskiye gitmekle beraber bundan bahsedeyim mi?

KILIÇBAY: Lütfen, gerçekten çok ilginç...

AND: Bunlara taziye deniyor ve daha çok Şii'lerin olduğu yerlerde görülüyor. **Kerbelâ olaylarıyla ilgili bunlar ama passion'u aşıyor. Bütün insanlığı kapsayan şeyler bunlar. Merkezinde Hazreti Hüseyin var. Hazreti Hüseyin bir tür İsa imajı ve annesi, peygamberin kızı Fatima; Betül admı alıyor. Betül bakire demek. Lord Ragren diye bir adam var.** Bu adam kahramanlar için 22 tane nitelik bulmuş. Örneğin birincisi bu kimsenin soylu kraliyetten gelen biri olması. Daha sonra doğumunun olağanüstü olması falan gibi birçok niteliği araştırmış. Bunları birçok kimseye uygulamış. Kral Arthur'a,

Kral Oidipus'a, Hazreti Musa'ya uygulamış. Hazreti Musa, bu 22 nitelikte oldukça büyük bir yer alıyor. Ben de Hazreti Hüseyin'e uyguladım bunu ve çok yüksek bir puan aldı. Bütün bunlar üzerine taziyeler yapılmış.

KILIÇBAY: Bir şey sormak istiyorum burada taziyeye geçmeden önce: Biraz önce Hazreti Hüseyin'in annesinin adının da Betül olduğunu söylediniz ve Betül adının bakire anlamına geldiğini belirttiniz. Hazreti Hüseyin'i bakire olarak mı doğurmuş?

AND: Bakire olarak değil de, "nur teorisi" deniliyor buna; Allah'ın nuruyla hamile kalmış.

KILIÇBAY: Meryem gibi mi yani?

AND: Gibi, ama bu bütün Şiiler tarafından kabul edilmiş bir şey değil, ama halk arasında böyle inanıyorlar.

KILIÇBAY: **Ama bu çok çarpıcı! İsterseniz bir iki satır bunun üzerinde duralım. 12 imam, Betül, burada Hıristiyanlığın etkisi ne, ya da Şiiliğin Hıristiyanlığın üzerindeki etkisi ne?** Taziyeye geçmeden önce bunu bir iki satırla açıklar mısınız?

AND: Aslında kesin bir şekilde birbirlerinin üzerinde etkisi vardır demek doğru olmaz. ilk olarak Hıristiyanlık daha yakın geliyor çünkü. Sünnilere o kadar kızgınlar ki, Türkler de var bunların arasında. Bir efsane var, şöyle: (Muhammed)Bakır adında şehit edilmiş bir imam var. Anadolu'da Hazreti Hüseyin'in kesik başının kaybolduğu efsanesi var. Bir Ermeni keşişi bu başı buluyor. Türkler de bu başı arıyorlar yok etmek için. Ermeni keşiş başına gelecekleri bildiğinden bu başı saklamak için özel bir odada, bakır bir kâse içine bal dolduruyor ve başı o bakır kâse içine saklıyor. Keşişin kızı birgün bu odaya gizlice giriyor ve balı görüyor, parmağıyla birkaç damla yiyor ve hemen hamile kalıyor. Bakır kelimesi türkçe olduğuna göre, bu bizim uydurduğumuz bir şey de olabilir; doğan çocuk Bâkır oluyor. Hazreti Hüseyin'den doğmuş ve imamlardan biri oluyor. Bunun gibi ne efsaneler var ki bunlarm bir kısmı taziye olarak drama dönüşmüş.

Yani, eksende hep Kerbelâ'da Hazreti Hüseyin ve ailesinin şehit edilmesi olayı var. Fakat bunun öncesine ve sonrasına insanlar da giriyor. Adem ile Havva, evrenin doğuşu, Hazreti Musa gibi bütün bildiğimiz insanlar hakkında taziyeler var. Taziye metinleri 1000'i aşıyor. Bunların çoğu Farsça, bir kısmı Arapça, dört tanesi de Türkçe olmak üzere yazmaları var bunlar Vatikan'da.

KILIÇBAY: İran'da oynanıyor mu bu taziyeler?

AND: Oynanması lazım. Ben her yıl gidiyordum İran'a, ama İran Devrimi'nden sonra hiç gitmedim. İran'da bunlar için kurulmuş tekkeler var, tiyatro gibi kullanılıyor. Tekke-i Moşir deniyor buna. Bir avlu var, ortada oynanıyor oyunlar; tıpkı Ortaçağ tiyatrosu gibi, ki çok modern bir tiyatrodur Ortaçağ tiyatrosu. Biz nedense Ortaçağ'ı karanlık bir devir olarak düşünürüz.

KILIÇBAY: Bu ideolojik bir tavır.

AND: Aslında birçok modern tiyatro oradan beslenmiş, oradan çıkmış.

KILIÇBAY: **Ben bu konuda birçok yazı yazdım, belki rastlamışsınızdır. Ortaçağ'a karanlık demek bizim kafamızın karanlığından kaynaklanan bir şey.**

AND: Evet, tiyatroda da öyle. O zamanki tiyatro anlayışı, bugünkü tiyatro anlayışının başlangıcı olmuştur ve bazı yönlerden aşıyor bile.

KILIÇBAY: **Sünnilerde taziye benzeri bir tür var mı?**

AND: Sünnilerde yok. Yalnız sünniler de Muharrem'in ilk on gününü kutluyorlar. Muharrem'de yapılan aşure örneğin, çok ilginçtir, Antik Yunan'da da var. Ölüler için yapılan bir tür lapa, yedi-sekiz tane hububat var içinde. Bu tamamıyla onu gösteriyor. Anadolu'da bir efsane var: Aşure aslında yemeğe sonradan verilen bir ad. Hz. Hüseyin'in Muharrem'in 10'unda doğduğu söyleniyor; ki bu da yanlış bir şey; Hz. Hüseyin Muharrem'in 10'unda nasıl doğar ki?

Muharrem ayı, ay takvimine göre dolaşan birşey. Çok ilginç şeyler var ve burada bitecek birşey değil. Aşure olayını Nuh peygamberle birleştiriyorlar. 40. gün oluyor, artık tufanı yenecekler ve gemileri tepeye ulaşıp duracak... Erzak çok az kalmış, bunun üzerine sonuncu günde Nuh peygamber, tüm erzaklardan bir parça koyarak bu aşureyi hazırlıyor. Böylece bir tür kurtuluş oluyor. Bunu oluşturan maddelerin hububat oluşu çok ilginç çünkü bu bir tarım ritüeli. Başlangıçta, İslam-öncesi bir tarım ritüeli. Kahramanlar üzerinde yapılan ağıtlar, yas tutmalar İran mitolojisinde de var. Bu çok geniş, dallı budaklı bir konu. Dram olarak, İran'da Irak'ta, Lübnan'da ve bir ölçüde Azeri Türkleri yapıyor bunları. Onun dışında, Hindistan'da seyrettim; ona da taziye diyorlar ama dram yok orada. Taziye dedikleri, Hz. Hüseyin'in türbesi gibi büyük bir maket yapıyorlar, ona Taziye diyorlar. Oysa taziye aslında dram türünün adı. Modern tiyatrocular bunun çok üstüne düşüyorlar.

Örneğin ben bir taziye oyununun Mevlana'yla ilgili bir özetini yayımladım. Fakat büyük tarih farkları var, anakronizm [tarihi olay ya da olguların içerisinde geçtiği zaman ile olay ya da olguda yer alan nesne ya da özelliklerin birbiriyle uyumsuzluğudur.] var. Bu oyunda: Hz. Mevlana bir şehrin hakimi ve Hallac-ı Mansur "Enel Hak" dediği için, bunu küfür gibi kabul ediyor ve öldürülmesine karar veriyor. Düşünün, bunu Hz. Mevlana veriyor fakat boynundan düşen kanlar yerde "Enel Hak" yazıyor. Bunun üzerine Hz. Mevlana büyük bir hata yaptığını anlıyor ve yerdeki bu kanları toplayıp bir şişeye koyup, dolapta saklıyor ve aileye de **"buna dokunmayın, bu zehirdir"** diyor. Hz. Mevlana'nın da zavallı bir kızı var; kör, topal, aklınıza ne gelirse tüm kusurlar mevcut. Bir gün pikniğe gidilecek fakat kızı gelmek istemiyor ve evde kalıyor. Kız hayatından bezmiş "babamın koyduğu zehri içeyim" diyor. İçer içmez hamile kalıyor ve güzelleşmeye başlıyor. Bu birleşmeden Şems doğuyor ve daha sonra Şems büyüyüp Hz. Mevlana'ya akıl vermeye başlıyor. Mevlana yeniden hayat bulmuş gibi oluyor. Bir tür torunu Şems ama o, ona akıl veriyor ve ona doğru yolu gösterecek. Örneğin İsa gibi suyu şarap yapıyor. (Gerçekte bu anlatılanlar gibi bir hadise yoktur.)

KILIÇBAY: O zaman bunlar mucizeyi gösteriyor oysa İslamiyet'te mucize olmadığını; en büyük mucizenin Kur'an olduğunu belirtiyorlar.

AND: İslam'da mucize var ama. Hz. Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in de mucizeleri var.

KILIÇBAY: Şimdi başka bir dala geçebilir miyiz? Avrupa'da ''festival' denilen, antik kökenli olan ve çok yaygın bir olay var. Bizde öyle zannediyorum ki festivale benzeyen tek şey 'Esnaf Alayı'. Bunun dışında festival örnekleri var mı?

AND: İki tane büyük kitap yazdım, Osmanlı festivallerine dair. Anadolu'da da var ama bu

festivaller 'total tiyatro' diyebileceğimiz, yani Jean-Jacques Rousseau'nun Düşleri; o tiyatroyu kabul etmiyor. Bugün ben de kabul etmiyorum artık. Tiyatro benim için öldü. Festivalleri kabul ediyorum çünkü bu festivaller tıpkı ortaçağda, Rönesans'ta olduğu gibi, çok yönlü ve bütün sanatların biraraya geldikleri bir olay. Bu totalliğe erişmek tiyatro adamının rüyası aslında.

KILIÇBAY: Ben şu yüzden sordum: Popüler anlamda halkın coşku içinde olduğu, bütün işin gücün bırakıldığı, günlerce her şeyin serbest olduğu, bir cins Dionysos Ayinleri gibi festival var mı?

AND: Var tabii. İşte bu Osmanlı festivalleri onlar. Gerekçesi çok ayrı, bir düğün oluyor, bir sünnet düğünü oluyor ama tamamıyla demokrat, bütün halk katkıda bulunuyor; içinde oynadığı gibi seyircisi de oluyor. Günlerce sürüyor, örneğin bir tanesi 51 gün 51 gece sürüyor.

KILIÇBAY: Gerçekte mi, teoride mi?

AND: Gerçekte. Maddi kültüre geçsek, madem maddi kültüre çok önem veriyor, Anadolu'daki köylülerin oynadığı oyunlar tamamen yozlaşıyor, bozuluyor. Bunlarla Kültür Bakanlığı hiç ilgili değil. Karun hâzinesini, Bergama bilmem nesini getirmek peşindeler. Maddi kültürse derdiniz; Topkapı Sarayı'nda yüzlerce kılıç, miğfer, kalkan falan var ama ilaç için iki tane en popüler, 18. yüzyıl sonuna kadar en popüler iki çalgının tek örneği bugün dünyada yok. Bunlardan bir tanesi Miskal (Pan flütü), ötekisi ise Çeng (Türk Arp'ı). Bu kitapta bir çok resim var, Çeng çalıyorlar. Bu aletlerden bir tane dahi yok. Düşünün bunlar en yaygın aletken biz bir tane bile saklayamamışız. Bu kadar değer bilmez kırıcı, dökücü ikinci bir millet bulamayız.

KILIÇBAY: Peki, bu oyuna ilişkin şeyleri kültürümüzden dışlamamızı neye bağlıyorsunuz? Kopuş noktası var mı? Varsa eğer bu nerede başlıyor?

AND: Kopuş noktasını batılılaşma ile açıklayabiliriz. Batılılaşma, bizde olanlara bir küçümseme getiriyor ve bu hâlâ devam ediyor aydınlarımız arasında. Bertold Brecht'te buldukları şey bizim geleneksel tiyatromuzda var. Ama bunun farkında değiller. Tiyatroyu eski geleneksel tiyatromuz üzerine bina etmek yerine, gelen-geçen modaya göre hareket ediyorlar. Egzistansiyalizm çıkıyor ona göre bir şeyler yazıyorlar, onun arkasından **Bertold Brecht**'i keşfediyorlar. Brecht, Brecht diyorlar sonra o da geçiyor başka şeyler çıkmaya başlıyor. Fakat, tüm bunların bizde olduğunu, ilkel görünümlü olmakla birlikte... Ben bunlara tohum diyorum; tohum gösterişsizdir ama ondan hayat fışkırır. Öyle tohumlar var ki, eski uygarlıklardan, eski toplumlardan kalmış tohum bile hâlâ yeşerebilecek güçte olanları çıkmış içinde. Onun içinde hayat gizli, biz onları bilmiyoruz ve devamlı dışardan ithal ediyoruz. Her şeyi ithal ediyoruz. Onun için elimizdekileri küçümsemişiz, oyun dediğimizi küçümsemişiz. Örneğin, hokey, kriket yani top ve sopayla oynanan oyunlar ilkel görünüşlü olmakla beraber aşağı yukarı aynı kurallara sahip yüzlerce oyun var Anadolu'da. Ama hepsi kaybolmuş oyunlar bunlar. Hiç kimse ilgilenmiyor. Birkaç incelemeci çıkıyor, ben de alan çalışması yaptım ama bu incelemecilerin yazdıklarından yararlandım. Tüm bunlar bizim yabancımız. Karagöz ölüyor. Karagöz oyun olarak çıktı, ortadan kalktı. Geçen yıl çağırdılar, gittik Kırklareli'nde Atatürk'ün heykeli kadar büyük bir heykelini diktiler. Çünkü Evliya Çelebi diyor ki: **"Kırklareli, Kırk kiliseden bir kıptiydi".** Bursa'da mezarı var deniliyor ama iki şehirle de alakası yok Karagöz'ün. Çünkü Karagöz yaşamış mı, yaşamamış mı o ayrı bir konu ama oyun

olaraktan bir buna sırt çevirmişiz. Yalnız hatıra eşya olarak bakıyoruz ve orada kalmış. En olmadık tiyatrolara milyonlar akıtılıyor, orada beş altı tane çok iyi Karagöz'cü kalmış elimizde, onlar sefalet içinde. Yalnız işlerini dışarda oynatıyorlar. Ben bu insanlarla Japonya'ya gittim, 11 yerde temsil verdiler, büyük tiyatrolarda yapıldı gösteriler ve paralıydı. Buna rağmen tıklım tıklımdı salonlar ve o kadar evrensel bir dil ki, Türkçe bilmedikleri halde gülüyorlardı. Gayet güzel anlıyorlardı. Devlet Tiyatrosu'nu götürün, bakalım anlayabilecekler mi? **Evrensel bir dili var Karagöz'ün bunlara karşı tamamen yabancıyız.**

KILIÇBAY: Bunu Huizinga'nın bir tespitine bağlayabilir miyiz? Biliyorsunuz, Huizinga; kültürle oyunun, oyunla kültürün yani ikisinin arasında bir karşılıklı enteraksiyon olduğunu söylüyor. Acaba bizim oyunu reddetmemizi ve bu kadar barbarca reddetmemizi kültürsüz bir toplum olmamıza veya kültürsüzleşmiş bir toplum olmamıza bağlayabilir miyiz?

AND: Batılılaşma sürecine girmek bir çeşit akültüralizasyon oluyor. Bir kültür değişimi askerlikle başlıyor. Askerlikteki yenilgilerimizin sebepleri araştırılırsa, Avrupa ordusu niye kazanıyor? Buradan hareketle; mühendisler falan getiriliyor. **Toynbee'nin bir gözlemi var kültürden hareket ederek: "Sizde olmayanı almalısınız" diyor. Bu öyle bir şey ki, "sizde olmayan" derken; kapıyı biraz aralarsanız hepsi içeriye girmeye başlıyor.** Örneğin; askerlik dedik. Yeni askerlik teknolojisini alalım ama kıyafeti de değiştirelim, bizim mehter müziği yerine Avrupa orkestrası konuluyor. O zaman askerlik alanında yaptıklarınız sivil alana da işliyor. Daha sonra edebiyat giriyor. Bizde şiir var ama roman, tiyatro yok. Onlar da girmeye başlıyor işin içine. Olanı da, olmayanı da işin içine girince dışardan gelen kültür kendini her alanda zorlamaya başlıyor.

KILIÇBAY: Peki, yerli kültür kendini niye korumadı, koruyamadı daha doğrusu? Köksüz müydü acaba yoksa bütünleşmemiş miydi?

AND: **Burada aydınların sorumluluğu var. Ortaoyuncular kendilerini korumuşlar. Örneğin Namık Kemal ortaoyunculara, Karagöz'e ateş püskürüyor; kaldırılmalı bu diyor ve batı tiyatrosunu destekliyor. Ona karşı çıkan, politik *Hayal* dergisini çıkaran Theodor Kasap başyazısında Hacivat-Karagöz diye başlık atıyor.**

KILIÇBAY: İmaj yani. Eski Türkçe'deki o benzerlik çok çarpıcı değil mi? Hayal ve imaj. Biz bugün imaj yerine görüntü diyoruz ama görüntü çok maddi bir şey. Maddenin yansıması...

AND: Hayal'in daha geniş anlamları var ki oraya girmeyelim.

KILIÇBAY: İmaj'ın da var.

AND: Biz,, futbol, basketbol oynamayı tercih ediyoruz da, kendi geleneksel oyunlarımız içinde Avrupa'dakinin benzeri olanlarını unutmaya, unutulmaya bırakıyoruz. Çünkü Avrupa'daki daha yerleşmiş, alışılmış; diğeri daha ilkel. Tayland'ı örnek alırsak orada oynanan basketbol çok farklı. Onların geleneksel basketbolu var ve o yaşıyor. Turistler bunu görmek istiyorlar. Ayrıca boksları var: Tayland Boksu, o da günümüzde adeta moda olmaya başladı. Ülkelerin bir kısmı bunları koruyabildiler. Japonya en güzel örnek... Japonya, batı kültürünü batıklardan çok daha ileriye götürdü. Devlet tiyatrosu yalnız Kabuki'yi oynuyor. Geleneksel tiyatrosunu sergiliyor. İki salondan oluşan Tokyo tiyatrosu dünyanın en mükemmel tiyatrosu. Kendi kültürünü sergilerken modern şeyler de yapıyorlar. Bu ikisinin sentezinden yola çıkarak çok avangard işler de yapıyorlar. Biz ne yapıyoruz? Hiç!

KILIÇBAY: Bizim bunu yapamayışımızı kültürümüzü evrensel düzeye çıkcırcımcıyışımıza

bağlayabilir miyiz? Ben, homojen bir Osmanlı kültüründen bahsedebileceğimizden kuşkuluyum. Bir İstanbul, bir Bursa, bir Samsun kültürü var ama tek başına homojenleşmiş bir Osmanlı kültüründen söz etmek mümkün değil herhalde?

AND: Değil ama onun içinden alınabilecek ortak değerler var. Yapı özellikleri, bakış açılan var. Örneğin Türk resmini ele alırsak, minyatürün küçümsendiğini görürüz. Perspektif, derin-lik, yüz ifadesi yok diyoruz. Bugünkü Avrupa resmine bakarsak onlar da perspektifi dışlamışlar.

KILIÇBAY: Evet ama bir perspektiften geçtikten sonra olmuş bu. Bize perspektif hiç gelmemiş...

AND: Şimdi yapıyoruz biz perspektifi.

KILIÇBAY: Acaba öyle mi?

AND: Ben öyle zannetmiyorum.

KILIÇBAY: Perspektifi Giotto'nun bulduğu söyleniyor. Yoksa Giotto'yu hiç yaşamadan mı resim yaptık biz Yaşamalıydık diye düşünüyorum ben. Yaşayıp terk etmeliydik. Halbuki biz hâlâ eski yerde kaldık.

AND: Kalmadık ama. Şimdi yapıyoruz. 19. yüzyılın başında ya da 18. yüzyılda başlıyor resimde Avrupa etkisi ve orada giderek gölge falan yapılmaya başlanıyor. Picasso'yu örnek verebilirim. Picasso, gözümüzün görmediği ama var olduğunu bildiğimiz şeyleri de bize gösteriyor. Bir kadını yandan gösterirken, görmediğimiz yüzünün öbür yanını da alıp gösterebiliyor. Bunu Osmanlı da yaptı.

KILIÇBAY: Evet ama eski Mısır'da da var, transpozisyon denilen olay. Şimdi bunların sonu gelmeyecek. Sizi yorduğumun da farkındayım. Son bir soru sormak istiyorum: Biz neden oyundan kuşku duyuyoruz, rahatsız oluyoruz? Niye toplumsal değer yargılan içindeki çirkinlikleri oyunun üzerine atıyoruz, niçin böylesine zihinsel iklim içinde yaşıyoruz? Oyun, hangisi olursa olsun mutlaka kötülükler âlemine açılan kapı olarak görülüyor bizim toplumsal zihniyetimizde. Burada bir sakatlık mı var yoksa tarih mi bizi bu noktaya getirdi?

AND: Zannediyorum bu daha genel bir şey, oyunu da aşan bir şey. Bizde nedense içimizden atamadığımız otoriter, baskıcı, yasakçı bir şey var. Bunun nedenini bulmayacağım ama bu var. Bunun bir sonucu olabilir. Oyun, küçümsenen, hafife alman, onsuz da olunabilen bir kavram. Günümüzde sosyolojinin, antropolojinin getirdiği bir kavram var: Boş zamanlan değerlendirme... Bazı yerlerde bunun enstitüleri var. Çünkü insan mutluluğuna açılan en güzel kapılardan biri...

KILIÇBAY: Mutlu olmaktan hoşlanmıyor muyuz? Mutluluğu hafiflik olarak mı görüyoruz?

AND: Evet böyle bir şey var. Örneğin ŞENLİKLER KİTABI'nda, halk şenliklerinin işlevlerini açıklarken üzerinde duruyoruz. Bu şenliklerin bir işlevi de emniyet süpabı olması. Yasakları bol olan bir toplumda bu şenlikler olduğu zaman taşkınlıklara bir tür göz yumuluyor. Hatta bazen hapisten adamlar çıkartılıyor. Toplum, şenlikleri burada bir tür sübap görevi olarak görüyor. Günümüzde böyle bir şey yok ama ne kadar demokratız diye nutuklar atsak da kafamızda yasaklar yine var. **Örneğin Fikri Sağlar "Devlet Tiyatrolarını özerkleştireceğiz" diye nutuklar attıktan sonra kendi atadığı genel müdürden bütün yetkileri aldı.** Yücel Erten de her şeyin kendi elinde olmasını istiyor. Bir başka örnek

benim başıma geldi. Kitabım için gerekli olan minyatürleri ben Topkapı Sarayı'ndan alabiliyordum. Fakat daha sonra Bakanlığın aldığı bir kararla tüm fotokopi çekimleri için bakanlığa başvurulması gerekiyormuş. **Özerklik diyen adam kaç yüzyıllık Topkapı Sarayı'ndan yetkileri alıyor ve bürokratik bir çarkın içine sokuyor. Yasakçı zihniyet, özgürlükten, özerklikten söz eden bakanın kafasında da var.**

KILIÇBAY: Efendim sizin özdeyişinizle kapatalım mı: Oynar gibi çalışmak, çalışır gibi oynamak! Sh: 83-104

AVRUPA'DA TÜRK-İSLAM ETKİLERİNE DAİR ÇEŞİTLEMELER

Bir yazıda kullanılacak ana kavramların peşinen tanımlanması ve çerçevelenmesinin, yazarla okuyucu arasında daha sağlam bir haberleşme olanağı yaratacağına inanıyorum. Bu tavır, ülkemizin şu anda içinde bulunduğu zihinsel ve entellektüel iklim içinde daha da zorunlu hale gelmektedir. Çünkü kültürel değişim sürecimizin şu andaki konağında, dil ne yazık ki insanlarımızın çoğu için, yalnızca madde ediniminin ve hini hacette aktarımının araçlarından biri olarak görülmektedir. Bu durumda kavramlar güncel ve gündelik boyutlarına hapsedilmekte, hemen her kavramın arkasında yer alan tarihsel boyut ıskalanmakta ve bundan da kötüsü, bu kavramların tarih içindeki yolculuklarına es kaza atıfta bulunulacak olursa, güncel anlam geçmişi de açıklayacak bir tarzda, hem anlam, hem de kapsam genişlemesine/daralmasına tabi tutulmaktadır. **Bugün dünü kesinlikle açıklar yanılgısından kurtulan hemen hemen yoktur.**

Burada incelemeye çalışacağım konunun anahtar terimi Avrupa. Coğrafi açıdan sınırlanması, bir harita üzerinde saptanması mümkün olan, dünyanın alan olarak en küçük kıtası.

Ama uygarlık ve kültür küresine intikal ettiğimizde, karşımıza büyük sorunlar çıkmaktadır. Bir kere, Avrupa'nın bir doğum tarihi vardır, yani ezelden beri var olmamıştır, yani analizimize coğrafyadan başka unsurları da katmak zorundayız. İkincisi, Avrupa tarih boyunca hep aynı boyutlarda olmamıştır, genişlemiştir, genişlemektedir. Ve nihayet, Avrupa diğer tüm uygarlık alanlarının tersine, kendi kıtasının dışına da taşmıştır, başka bir ifadeyle Avrupa dünyasallaşmıştır, dünyasallaşmaktadır. Bu işi ya bizzat kendi uzantıları aracılığıyla yeni kıtalarda, ya da kendi uygarlığını dayatarak ve batılılaşmayı herkesçe arzulanan olumlu bir değer haline getirerek, eski kıtalarda gerçekleştirmiştir.

Öyleyse, Avrupa'da Türk ve İslam etkilerine dair tamamen kişisel sözler söylemeye yönelik bir yazı, Avrupa'yı zaman ve mekân içinde belirlemek zorundadır. Benzeri sıkıntılar Türk ve İslam kelimelerine ilişkin olarak da ortaya çıkmaktadır. Etnik bir özelliği vurgulayan Türk kavramının, aynı zamanda bütünsel bir uygarlık veya kültür küresine denk düşüp düşmediğini tartışmak bu yazının boyutlarını fazlasıyla aşmaya adaydır. Böyle bir küre varsa bile, bunu göçebe toplumların genel bilgisinden, yani göçebe antropolojisinden ayıran unsurların olup olmadığını araştırmak gerekir. Eğer bütünsel bir Türk uygarlık veya kültüründen söz etmek mümkün değilse -ki değildir, çünkü uygarlık veya kültür kavramlarını belli bir ırka bağlamak, değişmenin alanı olan tarihte en azında bir unsurun değişmezliğini, yani etnik öğenin zaman içinde hep aynı kaldığını kabul anlamına gelecektir-, uygarlığı başka kıstaslar içinde ele alarak Türklerin de içinde yer aldıkları çeşitli uygarlık ve kültür oluşumlarını gündeme getirmek gerekir.

İslamiyet'in çok daha ele gelen ve sınırlanması çok daha kolay olan bir uygarlık alanı

oluşturmasına rağmen, onun da zaman içinde çok farklı şekillerde algılanması ve yaşanmış olması, İslam genel başlığı altında bir araya topladığımız alanın da, bütünsel bir oluşum olarak görülmesine engel oluşturmaktadır. Böylece konumuzun üç ana kavramı zaman ve mekân içinde zaptedilmeleri olanaksız unsurlar olarak ortaya çıkmanın yanı sıra, içerikleri de yalnızca bugünden itibaren doldurulabilmektedir. Her tarihçinin karşısında ecel terleri döktüğü bu başat sorun, geçmiş yaşanmamışlıklara, güncel optiğin başka türlü olamamasından ötürü, yaşanmışlık atfedilmesine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle bugünün düne taşınması, tarihin anlaşılmazlığını aşabilmenin yegâne yoludur, ama bu kez de tarihsel nesne deforme olmaktadır. Uygulamalı dediğimiz bilimlerin de hiçbir zaman aşamadıkları bu yöntemsel sorun, okuyucunun ve tarih araştırıcısının geçmişe yönelik önermeler konusunda dikkatli olmalarını ön-gerektirmektedir.

Yunan mitolojisisine göre Fenike kralı Agenor'un kızı olan Europe, Zeus'u kendine âşık etmiştir. Baş tanrı beyaz bir boğa haline bürünerek, bu güzeller güzeli ölümlüyü Girit'e kaçırmıştır. Europe'yi aramak için dört bir yana dağılan erkek kardeşleri onu hiçbir zaman bulamamışlar, ama birçok kent kurmuşlardır. Efsane aslında Avrupa'nın oluşma sürecini özetlemektedir. Bir bakıma hissi kablelvuku. Eski Yunan, Helenistik veya Roma dönemlerinde Avrupa kavramı yoktur. Gerek Yunanlılar, gerekse Romalılar kendi yaşadıkları ve egemen oldukları, kendi kurallarının geçerliğini sağladıkları alanı uygarlık, bunun dışını da barbarlık bölgesi olarak görmüşlerdir ve bu uygarlık alanı da her zaman Akdeniz olmuş, ayrıca yalnızca İç Deniz'le de sınırlı kalmıştır. Romalıların *mare nostrum'u,* Batı Roma'nın 476'da siyaset sahnesinden çekilmesine kadar, uygarlığın alternatifi olmayan alanı olarak görülmüştür. Roma zihniyetinde uygarlık Akdeniz'le özdeştir. Eğer bir kıtadan söz etmek söz konusuysa, buna Akdeniz'den başka aday bulunamaz.

Tuna ve Ren nehirlerinin meydana getirdiği doğal sınırın III. yüzyıldan itibaren Germen kavimlerince aşılması ve Roma dünyasına yönelik bu sızmanın V. yüzyılda kitlesel boyuta ulaşmasıyla, Roma *oikoumené'si* çökmüş, yerine yerel barbar krallıklar kurulmuştur. Avrupa kavramının köklerinden birini bu oluşumda bulmak mümkündür.

Ama Avrupa'nın oluşabilmesi için asıl gereken etken, Akdeniz kimliğinin dışında, kendine özgü bir kimlik üretmeye başlamasıdır. Bunun için de Akdeniz'den kopması gerekir. Akdeniz'den kopma ise, çok iyi anlaşılacağı üzere Antikite'den antik Yunan-Roma uygarlığından kopmak demektir. Bu kopuşun birinci ayağı, Roma bütüncüllüğünün ortadan silinmesiyle aşılmış durumdadır. Ünlü Belçikalı tarihçi Pirenne'in çeşitli yazı ve kitaplarında geliştirdiği, ama en kapsamlı biçimini *Hazreti Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) -ve Charlemagne* adlı sonuncu eserinde sergilediği teze göre, Avrupa'yı Akdeniz'den kopartan olgu, dışsal bir müdahale, VII. yüzyıldaki Müslüman istilalarıdır. Pirenne'e göre, o zamana kadar bütünsel bir uygarlık alanı oluşturan Akdeniz'in güneyine farklı bir uygarlığın yerleşmesiyle, İç Deniz artık bir sınır haline gelmiş ve Avrupa'nın merkezi Akdeniz'den Kuzey'e kaymıştır.

Avrupa'nın merkezinin VII-VIII. yüzyıllarda Kuzey'e kaydığı doğrudur, ama bu Pirenne'in iddia ettiği gibi İslam etkisiyle değil de, "Avrupa"nın oluşmaya başlamasıyla ilgilidir. Avrupa oluşumunun iki esas temeli olan feodalite ve katoliklik, bir yandan Doğu'dan kopuşa yol açarken, diğer yandan da ekonomik ve toplumsal birimlerin boyutlarının küçülmesine, buna bağlı olarak da siyasetin atomize olmasına neden olmuştur. Böylece malların, fikirlerin ve diğer insan yapısı her şeyin taşındığı Akdeniz, bu yeni oluşuma dışsal kalmıştır. Çünkü, ortaya çıkmakta olan yeni uygarlık küresinin dışarıyla temasa ihtiyacı yoktur veya başka

terimlerle, Avrupa bizzat bu kendi üstüne kapanmışlığından doğmaktadır. Artık ayrı bir kimlik içinde oluşmakta olan **Avrupa'nın kalbinin attığı yer, İç Deniz'den iyice uzakta, bugünkü coğrafi terimlerle söylersek, Belçika, Doğu Fransa ve Ren Almanya'sıdır. Veya Moselle, Seine, Loire, Rhein nehirlerinin çevrelediği alandır.** İlk Avrupa burasıdır ve kavramların bu anki içeriklerinin ileriye ve geriye doğru her zaman sabit olduğuna inananları çok şaşırtmak pahasına söylemeliyim ki, bu ilk çekirdekten itibaren genişleyerek kendini oluşturmayı sürdürmektedir.

İslamiyet de Avrupa gibi, belli bir çekirdekten hareketle genişleyerek oluşan, bir uygarlık küresi olarak kendini ortaya koymaktadır. Ancak İslami kürenin Avrupa'dan farkı, bir yoktan varolma yerine, varolan bir yapıyı miras almasıdır. Yukarıda andığım Batı-Doğu kopuşu esnasında İslam alemi Doğu'nun kendine kaldığına tanık olmuştur. Başka bir ifadeyle, kopuş tek yanlıdır: Batı (Avrupa) Doğu'dan koparak kendini farklı bir kimlik içinde yeniden üretirken Doğu, Bizans ve İslam'ın ortak mirasları olarak kalmıştır. Veya İslam genişledikçe, Doğu'nun binlerce yıllık kültürlerini, olabildiğince aynı pota içinde eritmiştir. Böylece örneğin Eski Yunan felsefesi, İslam felsefesinin temeli; antik tıb İslam tıbbının önemli bir bölümü; Hind mistisizmi ve aritmetiği, İslam tasavvuf ve biliminin kökleri; Babil astronomisi, İslam astronomisinin atası; İskenderiye yeni-platonculuğu ve Mısır çilekeşliği, İslam düşüncesinin unsurları; Bizans tasvir-kırıcılığı, İslami resim yasağının başlıca dayanağı ve fethedilen tüm topraklardaki tarımsal ve vergisel sistemler, İslam tarım ve vergi sisteminin kökleri haline gelmiştir.

Bir toparlama noktası olarak söylersem, Avrupa'nın Doğu'dan kopması, Bizans'ın gerilemesi, Doğu'yu İslamiyet'in malı haline getirmiş ve İslam bu uygarlık küresine bir bütünlük vermiştir. Türk dünyasına gelince, bu dünyayı ancak dil bazında belirlemek mümkün olmakta; bunun dışındaki kültürel unsurlar birlikten çok, çeşitliliği gözler önüne sermektedirler. Bu nedenle Avrupa ile etkileşim açısından, ancak Müslüman Türkleri ve bunların içinde de Osmanlıları ele almak anlamlı olmaktadır.

Avrupa'nın kendini oluşturması süreciyle, Türk ve İslam kültürleriyle temasa geçmesi ve bunlardan etkilenmesi arasında çoğu zaman bağlantılar bulunmaktadır. Avrupa kavramının ve uygarlık küresinin çekirdeği olan bölge, Charlemagne fetihleriyle İspanya sınırına, İtalya ortalarına ve Almanya içlerine kadar uzanmıştır, ama İngiltere, İskandinav ülkeleri, Slav bölgeleri, Balkanlar, İspanya, Güney İtalya ve Akdeniz adaları henüz Avrupa kavram ve kapsamının dışındadırlar. İspanya, İtalya, Güney Fransa, Akdeniz adaları gibi bölgelerdeki İslam varlığı, yerine göre az veya çok dayanıklı olmuştur. Avrupa'nın İslamiyet'le ilk teması çatışmak ilişkiler halindedir. Bizim tarih anlatısında çok önem verilen **732 Poıtiers savaşı**, bu çatışmak ilişkilerin ilk doruklarından biridir.

Fakat bu çarpışma, Avrupa'nın ne denli farklı bir kimlik oluşturma süreci içinde olduğunu ve Akdeniz ile Doğu'dan ne denli kopuk olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü Poitiers'de gelip geçen ve İslam ilerlemesini durduran **Frank saray nazırı Charles Martel** (Karolenj hanedanının atası), Orta Çağ kahramanlık öykülerinde *(gesta)* Araplara arşı kazandığı zaferle değil de, Frizyalılara ve Saksonlara karşı (yani iyice Kuzeyde) yürüttüğü fetih savaşlarıyla ünlüdür. Öte yandan, Charles Martel'in Ingelheim'daki şatosunda Poitiers savaşına ilişkin hiçbir şey yokken, Kuzeydeki harekâtına ilişkin sayısız fresk bulunmaktadır. Bu epizodun (olay-perde) anlamı açıktır. Bir kere Avrupa kendini kuzeyine doğru genişletmektedir ve

henüz yeni koptuğu güneyini kendi dünyasından saymamakta ve bu nedenle de onunla fazla ilgilenmemektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, genişleyen diğer bir uygarlık alanı olan İslamiyet için önemli olan Poitiers savaşı, bu bölgeyle ilgilenmeyen Frank dünyası için tüm önemini kaybetmektedir.

Buna karşın, İspanya müslümanlarıyla olan çatışmalar, Frank döneminin imparatorluktan sonraki en ünlü hükümdarı Charlemagne'a (Karolus Magnus) ilişkin destanlarda yer almaktadır. Bunlardan en ünlüsü olan *Cltarıson de Roland,* Frank şövalyeliğini müslümanlarla yoğun bir mücadele içinde göstermektedir. Çünkü yeni Avrupa'nın ikinci büyük karakteri kendini kanıtlamaya başlamıştır: Katoliklik. Katoliklik bir yandan Avrupa'nın Hıristiyanlığın kaynağı Doğu'dan kopuşunu simgelemekte ve kanıtlamakta (başka din, başka alem), öte yandan da Roma'nın yok olmasının kabulü anlamına gelmektedir. Roma'nın yok olması veya Bizans ve İslam kanalıyla Doğu'da kalması, Avrupa'nın kendine yeni bir oikoumenik (evrensel) imparatorluk kurma ihtiyacını duymasına neden olmuştur. Bu 800 yılında *in gratia dei* (tanrının inayetiyle) kurulan Charlemagne veya Frank (sonradan Kutsal Roma İmparatorluğu, buradaki Roma kelimesi Akdeniz'in laik imparatorluğuna değil de, Sanctus Petrus'un Doğu'dan ayırarak, ayrı bir kimlik verdiği Batı teolojik imparatorluğuna veya daha doğrusu Aziz Augustinus'un *Civitate Dei*'sine atıf yapmaktadır) imparatorluğudur. Bu durumda kendi alanına (Kuzey), kendi dinine (Katoliklik) ve kendi imparatorluğuna (Frank imparatorluğu) sahip olan Avrupa, kendini bir uygarlık küresi olarak algılamaya başladığı için, diğer uygarlık alanlarıyla olan çatışmalı ilişkilerini varoluş nedeni haline getirebilecek konuma ulaşmıştır. Dedesinin kariyerinde yer tutmayan müslümanlarla mücadele, Charlemagne için önemli olacaktır.

Avrupa ile İslamiyet arasındaki çatışmalı ilişkilerin yerini kültürel etkileşmeye bırakması için, Avrupa genişlemesinin belli bir boyut kazanması ve belli bir eşiğe ulaşması gerekmekteydi. Charlemagne fetihlerinin belli bir Avrupa oluşturmasının arkasından, bu sürecin zirvesini feodalite oluşturacak ve böylece Avrupa kimliğinin derin engebelerinden biri daha ortaya çıkacaktır. Siyaseti son noktasına kadar atomize eden ve merkezi devleti simgesel bir boyuta indiren bu sistem, çatışma öğelerini diğer uygarlıklara yönelik heyecanlardan, iç oluşumlara aktarmıştır. Feodal dönem aynı zamanda entellektüel hayatın manastırların tekeline geçişine ve yegâne laik erdemin, baronlararası sürekli mücadelede kahramanlık göstermek haline gelmesine de tanıklık etmektedir. Böylece askeri bakımdan kendi içine kapanan Avrupa, ilerideki gelişmesinin yollarını da döşemeye başlamıştır. Avrupa'nın yeniden dışa açılmaya başladığı andaki ilk talebi sadece entellektüel düzlemde olacaktır.

Avrupa'nın dışarıyla yeniden ilişki kurduktan sonraki ilk temas odağı Ispanya'dır. Avrupa'nın askeri taleplerinin kendi içsel nedenlerinden ötürü kilitlenmişliği, manastırların ve onların temsil ettiği entelektüel dünyanın, inanılması güç boyutlarda bir kültür aktarımı talebine yol açmıştır. Eski Yunan'm doğal mirasçısı İslam alemi Endülüs aracılığıyla Eski Yunan ve Antik kaynakları önce manastırlara aktarmış, sonra bunlar katedral okullarına *(schola)* ve ilk üniversitelere ulaşarak, Avrupa'nın ilk erüdisyonunun kökenlerinde yer almışlardır. Avrupa'nın bu geçici istikrarı, feodal sistemin bunalımıyla birlikte, yeni bir genişleme ve yeni toprakların Avrupalılaştırılması hareketine yol açmıştır. XI. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin Kuzey-Fransalı Norman baronlar tarafından fethi, İtalya'da ve Akdeniz adalarında İslam egemenliğine son veren Norman harekâtının başlaması, Alman baronların kendi doğularına doğru ilerlemeleri ve İspanya'nın kuzeyindeki Hristiyan senyörlerin Endülüs'e yönelik

kapsamlı harekâtları, Avrupa'nın bir kez daha genişlemesine yol açan bir süreç yaratmıştır ve İslam alemiyle ilişkiler tekrar çatışmak hale gelmiştir. Bu çatışmaların doruk noktası XI. yüzyıldan itibaren başlayan ve Avrupa'nın tarihinde ilk kez kendi kıtasının dışına çıkarak özgüvene ulaştığını gösteren Haçlı Seferleri'dir.

Haçlı Seferleri'nin görünüşteki ve en az geçerli olan nedeni, Kutsal Topraklar'ın müslümanlardan kurtarılmasıdır. Asıl neden ise, feodal sistemin o andaki konumu gereği, ekber evlat dışındaki soylu erkek çocukları aile mirasından yoksun bırakmasıdır. Bunlar İslam ülkesine toprak edinmek amacıyla saldırmışlar, ama sonunda Doğulu yaşam tarzını Avrupa feodal şatolarına götürmek üzere geri dönmüşlerdir. Haçlı Seferlerinin bir sonucu bazı Doğulu kültür öğelerinin Avrupa'ya taşınmasıysa, İkincisi de, Akdeniz'i tekrar Doğu-Batı ticaretine açması olmuştur. İç Deniz tekrar malları, ama onlarla birlikte fikirleri ve modaları her iki yönde de taşıyacaktır.

Osmanlıların tarih sahnesine çıkmaları, bu sürecin yarattığı ve içinde yer aldığı ortamda meydana gelmiştir. Osmanlılar hem Doğu-Batı çatışmalarının esas alanlarından birinin üzerinde kurulmuşlar, hem de sonraki ilerlemeleriyle Doğu-Batı ticaretinin ve akımlarının ana düğümlerini ellerine geçirmişlerdir. Haçlı Seferlerinin ana güzergâhım Anadolu'nun oluşturması, bir yandan Bizans'ın zayıflamasına, öte yandan da Anadolu'da kurulan merkezi devletlerin her zaman istikrarsız olmalarına yol açarak, Osmanlının hem kuruluşuna, hem de ilerideki genişlemesine uygun bir ortam yaratmıştır. Bu açıdan Osmanlı formasyonunun Doğu-Batı çatışmalarının yarattığı istikrarsız ortamın tasfiyesi olduğunu söylemek abartma sayılmamalıdır. Çatışma ortamında doğan Osmanlı, XVI. yüzyılın ortalarına kadar biinu bir misyon olarak benimseyecek ve Avrupa'nın yegâne ciddi karşıtı olacaktır.

Madalyonun diğer yüzünde yer alan Doğu-Batı ticareti, Osmanlıyı Avrupa'nın en büyük partöneri haline getirmiştir. Evet mallar, ama aynı kanallardan yaşama tarzına, maddi hayata ve uygarlığa ilişkin her şey tedavül etmektedir ve asıl etki burada aranmalıdır. Osmanlı yapısı gereği verenden çok, alan bir toplum olmuştur, bu nedenle Avrupa'ya aktardıkları sınırlı kalmaktadır. Ve vurgulanması gereken nokta, Osmanlı bunları dahi Batı'ya aktarmak için en küçük bir gayret bile göstermemiş. <u>Avrupa bunları doğrudan Osmanlı ülkesine gelerek almıştır. Ve soru burada ortaya çıkmaktadır. Osmanlı neden Avrupa'ya gitmemiştir; neden Avrupa Osmanlı'ya gelmiştir?</u>

Bu soruya birçok açıdan cevap verilebilir ve her cevap veren kendi mesleki sapmasını cevabına yansıtır; ben de bir istisna olmadığım için iktisat tarihçisi sapması içinde, bu sorunun cevabını iki toplumsal bütünün maddi örgütlenme farklarına bağlama eğilimindeyim. Avrupa, özellikle XI. yüzyıldan, hatta en baştan itibaren, kendini genişletmek zorunda kalmıştır ve Osmanlı yüzyılları esnasında artık coğrafi kıtasının dışına da taşmaktadır: bunun iktisat diliyle ifadesi, maddi olanaklarına nazaran, beşeri varlığının fazla verdiğidir. Çok sayıda örneğe ihtiyaç yoktur. 1492'de İspanya'daki sonuncu İslam varlığına son verilmesiyle Musevilerin ve Moriskoların (İspanya müslümanları) ülkeden atılmaları eşzamanlıdır; 1492 aynı, .zamanda Amerika'nın keşfi tarihidir ve Avrupa için fazla gelen kaynağının tahliye edileceği bitmez tükenmez bir alan oluşturacaktır. 1492 tehciriyle çok sayıda yetişmiş insanın ülke dışına atılması, dinsel fanatizmle açıklanamayacak kadar

önemlidir ve ancak insan sayısının fazlalığıyla iyi bir açıklamaya kavuşturulabilir. Osmanlının bunlara kucak açması da (Moriskolora değil de, onlardan daha iyi yetişmiş olan Musevilere), yalnızca dinsel hoşgörü veya insani kaygılarla değil de, yetişmiş insan gücü açığıyla açıklanabilir (tıpkı bu Musevilerin önemlice bir bölümünü kabul eden, yetişmiş insan sıkıntısı çeken Hollanda gibi. Buna karşılık aynı kadere maruz kalan Moriskoları, köken ülkeleri olan Fas veya Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkeleri dahi kabul etmemiş, onlar da İspanya'ya geri dönerek Hristiyanlığa geçmek zorunda kalmışlardır, oysa İspanya'ya geri dönen Musevi yoktur). Nitekim, Osmanlı ülkesine gelen Museviler, yünlü dokuma, silah, mücevher, matbaa endüstrilerinde devrimci gelişmeler sağladıkları gibi, iç ve dış ticaret yöntemlerinin gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. Bu durumda, etkinin daha çok Avrupa'dan Osmanlıya doğru olması anlaşılır hale gelmektedir. Bunun tersinde de, Osmanlı'dan Batı'ya giden etkiler ise, birkaç istisnanın dışında, daha çok müzecilik veya koleksiyonculuk alanlarında yer alan, Batılıların *Curiosités* adım verdikleri unsurlar olmaktadır. **Kahvenin kendini değil de, tüketim ritüelinin Osmanlıdan Batıya yönelik en büyük etki olduğunu söylersem, yukarıdaki irdelemelerim anlam kazanmış olacaktır.** Sh: 125-134

VON CLAUSEWİTZ'İN BİLİMSEL SAVAŞI

Savaş, toplumsal olguların en eskilerinden biri olmakla birlikte, ona bizatihi bir olgu olarak yaklaşmak düşünürlerin çoğunun ilgi alanına girmemiştir. Özellikle tarihçiler başta olmak üzere, insan macerasının çeşitli veçheleriyle ilgilenen bilgin, allâme veya filozoflar, savaşın daha çok neden ve sonuçları üzerinde fikir bildirmeyi tercih etmişler ve bu tutumlarıyla da savaşı sanki insana dışsal, aşkın, kadere yakın bir olgu olarak görmüşlerdir.

Bu durum XVIII. yüzyılla birlikte değişmeye başlamış ve XIX. yüzyılın ilk yarısında yayınlanan bir kitap, savaşı ilk kez tüm unsurlarıyla birlikte, bizatihi bir olgu olarak ele almıştır.

Bir Alman generali olan Karl Von Clausewitz'in 1832'de Berlin'de yayımlanan Vom Kriege (Savaş Üzerine) adlı kitabı, bu olguyu başlı başına bir inceleme konusu yaparken, aslında Aydınlanma felsefesinden kaynaklanan klasik düşüncelerin sınıflandırma ilkelerini alana uygulamaktan daha fazla bir şey yapmamıştır. Klasik düşünce, özü itibariyle, tüm olgu ve olayları bir tasnif çerçevesi içinde görmüştür. Daha önceki dönemlerin *puzzle solving* biçiminde algıladıkları araştırma faaliyetlerini, önceden belirli bir şemanın parçalarının yerli yerine oturtulmaları olarak gören klasik düşünce, zirvesine Lamarck'ın, Cuvier'nin veya Mendeliev'in sınıflandırmalarında ulaşmıştır. Ama bu zirve noktaları suyun yüzünde kalanlar, geniş kitlelere mal olanlar, ders programlarına girenlerdir, von Clausevvitz'in aynı doğrultuda yer alan sınıflandırması, birçok diğeri gibi popüler hale gelememiştir.

Aslında, *Savaş Üzerine* adını taşıyan bu kitap çok okunmuş, çok tartışılmış, yararlananı çok sayıda olmuştur, ama öncelikle bir düşüne kitabı olarak kabul edilmemiştir. Tıpkı Machiavelli'nin *Il Principe*'si gibi. Machiavelli'nin kitabı da çok okunmuş, çok tartışılmış, çok yararlanılmış, ama düşünce tarihindeki çığır açan yeri nadiren itiraf edilmiştir.

Machiavelli'nin eserinin siyaseti tanrılar katından insanlar katına indirmesi, değişme sürecini önceden belirli olmaktan uzaklaştırıp bilim haline getirmesi gibi, Karl von Clausewitz'de savaşı bu anlamda bir bilim haline getirmiştir. Ancak burada hemen bir parantez açarak, bir noktayı vurgulamak gerekmektedir. Çoğu zaman sanıldığının tersine, von Clausewitz bilimsel bir savaşın teorisyeni değildir. ***Onu daha çok savaşın toplumsal bir olgu olarak bilimsel***

alana dahil edilmesi faaliyetinin öncüsü olarak görmek gerekir. Zaten, savaşın bilimseli de olmaz, teknolojik olanı, yani daha yoğun teknoloji kullananı olur, bu açıdan bakıldığında, yazarımızın eserini, generaller için yazılmış bir "nasıl daha iyi savaşılır?" kitabı olarak okumak daha uygun düşecektir.

Von Clausevvitz, "savaş siyasetin başka araçlarla devamından ibarettir" diyerek ve söylemini bu ifadeye dayandırarak, savaşın o zamana kadar sahip olduğu büyüyü bozmuştur. Savaş İlk Çağ'da, Homeros destanlarından da yansıdığı üzere, esas olarak tanrıların işidir, yani tanrısal bir faaliyettir, insanlar bu oyunun içinde aktörlerden ibarettir, senaryo tanrılar katında yazılmaktadır (kader). Orta Çağ'ın bireyselleşmiş savaşı ise, tanrı adına yapılan kutsal bir savaştır. Hıristiyanlığın kutsal bir doktrin haline getirdiği Haçlı Seferleri ve İslamiyet'in neredeyse özünü meydana getiren Cihad, savaşın İlk ve Orta Çağ'daki kutsal ve tanrısal algılanışı içinde çerçevlenmelidir.

Keza, Batı'nın XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren kendi kıtasının dışına taşmaya başlamasıyla, diğer kültürlere karşı verdiği savaşlar birer *mission civiliscıtrice* olarak görülerek, gene kutsallık halesiyle kuşatılmışlardır. Batı'nın ulus-devleti kurarken ve Rönesans'ı yaşarken verdiği savaşların her biri de, bu kez ulusun ve bireyin kutsallaştırılmasıyla, bu yüceleştirilmeden nasibini almıştır. Rönesans papalarının bile bellerinden kılıcın eksik olmadığının düşünülmesi, kutsallığın, kutsal savaşın, kutsallığın muhafızları tarafından belli, kaçınılmaz bir şekilde dünyevi boyutta yaşanılmak zorunda olduğunu gösterecektir. İşte kutsal savaştan dünyevi savaşa ve oradan da teorileştirilebilir savaşa geçişi bu olgu sağlayacaktır.

Kutsal savaşın zirvesi, Napoleon tarafından ve/veya ona karşı yürütülen savaşlar tarafından temsil edilmektedir **(Bolşevik devrimi, Çin devrimi veya Küba devrimi de bu kutsallık söyleminin içinde yer alacaklardır, tıpkı üçüncü dünyanın çeşitli ulusal kurtuluş savaşları gibi. Ama söylemdeki kutsallık, gene de anakronik olmaktan kurtulamayacaktır).** Von Clausevvitz'in eseri, bu savaşlar tarafından dönülen dönemecin hemen ertesinde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında, bu eser tekniksiz ve kutsal kahramanlar savaşından, teknolojiye dayalı ve kutsal-olmayan mühendisler savaşma geçişin teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Yani savaşın dünyevileşmesinin bir cins manifestosu olmaktadır.

Demek ki *Savaş Üzerine,* karşısında beliren kabul ve red cephelerinin hepsinin birden onun çığır açıcı niteliğini selamlamasına rağmen, tarihin tümünü ve geleceği kapsamanın uzağında kalmaktadır. Tıpkı Freud'un psikiyatrik teorileri gibi, ancak belli bir zaman ve mekân için geçerli olmaktadır.

Von Clausewitz, askerlik sanatı mı yoksa bilimi mi tartışmasındaki tavrını, askerliğin daha çok ticarete benzediği cevabıyla belirlemektedir. Bu hiç de rastlantı veya dahilerde olduğu söylenilen vahye yakın bir sezginin ürünü değildir. Eğer *Savaş Üzerine* ortamından soyutlanarak okunacak olursa, yazarın bir dahi olduğunu düşünmek mümkün hale gelir; ama eğer Batı düşüncesinin XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren geliştirdiklerinin paralelinde değerlendirilecek olursa, ortaya başka bir manzara çıkacaktır.

1776 yılında, Adam Smith Milletlerin Zenginliği'ni, Edward Gibbon ise, Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihini' yayınlamışlardır. Bu iki kitap, iktisadın ve tarihin birer bilim haline geldikleri uzun yolun esaslı bir dönemecini meydana getirmişlerdir. Keza Auguste Comte, pozitivist düşüncenin amentüsünü 19.yüzyılın

başlarında ortaya koymuştur.

Sadece bazı örneklerini verdiğim bu düşünsel fermantasyon ortamında, von Clausewitz savaşa ilişkin teorik çerçevesini, tıpkı iktisatta olduğu gibi, fonksiyonel bir ilişkiler yumağı içinde kurmuştur (savaş, siyasetin fonksiyonundadır). Yazar burada kalmamakta, savaşı bir makine, bir fabrika, bir endüstri, bir sistem gibi görmekte ve iktisatçılara özgü, verimlilik, tasarruf, en yüksek fayda gibi kavramları bu alana dahil etmektedir.

Von Clausewitz, savaş teorisini tamamen pozitivist terimlerle kurmaktadır. Gözlem kavramım sıkça kullanmasının ("Teori bir doktrin değil, bir gözlem olmalıdır") ötesinde, "Strateji, incelenecek amaç ve araçları sadece deneylerden çıkartır" diyerek, olguya yaklaşımında ne denli pozitivist olduğunu ortaya koymaktadır.

Savaş Üzerine yazarı, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, kendini önceleyen ve izleyen savaş teorisyeni ve tarihçilerinin tersine, tekil savaşların sistematizasyonuyla yetinmemiştir, yani daha açık bir ifadeyle, eserini bu savaşlardan alınacak dersleri açığa çıkartma doğrultusundan çok, savaş olgusunun özünü keşfetmeye yöneltmiştir ki, bilimselik zaten bundan başka bir şey değildir.

Yazar eserini adeta pozitivist bir iktisat kitabı gibi kaleme almıştır. Savaşı bir "iş" olarak gören von Clausewitz, **"savaş, hasmı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet hareketidir"** dedikten sonra, bu amaca ulaşabilmek için sınırsız güç kullanılmasını, çünkü amacın aslında düşmanı etkisiz hale getirmek olduğunu bildirmektedir. Bu amaca ulaşma doğrultusunda, olasılık "yasalarından yararlanılmasını önermesi ve kavramlarla değil, gerçeklerle uğraşılmasını tasviye etmesi, onun pozitivizmden ne denli etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada oldukça şaşırtıcı bir unsur, yazarın savaşa bir kumar olarak yaklaşmasıdır. Şöyle demektedir: **"Savaşı bir kumar haline getirmek için eksik olan tek şey tesadüf unsuru idi; oysa savaş tesadüfün en çok rol oynadığı alanlardan biridir".** Neo-klasik iktisat teorisinin de kökeninde, Bernouilli tarafından ileri sürülen kumar teorisi yer almaktadır. Bugün de, modern iktisatta oyun teorisi ve istatistik yöntemler büyük bir yer tut-maktadırlar. Bu gibi önermeler, yazarın bilimsel bir savaş teorisi kurma işine iktisat terimleri içinde giriştiğini açıkça ortaya koymaktadırlar.

Von Clausevvitz'in savaşı bizatihi bir olgu olarak teorileştirmesi sonucu ortaya çıkan modelin doğru veya yanlış olmasının hiç bir önemi yoktur. Çok iyi bilindiği üzere, bilimin görevi doğruları bulmak değil, yanlışları açığa çıkarmaktır. Bu açıdan, bu kitabın önemi, savaşı kutsallığından arındırmasında yatmaktadır. Sh: 165-169

KİTAP ÖMRÜNÜ TAMAMLARKEN

Boş zamanlarmızaa ne yaparsınız?

Kitap okur, müzik dinlerim. Dünyada bu kadar yanlış anlaşılan bir soru daha yoktur.

Dünyada bu soruya verilen cevabın meydana getirdiği alan kadar da yaygın bir yalan daha varsa, o da herhalde "seni seviyorum" dur. Veya, neden kitap okumuyorsunuz?

Kitap pahalı da ondan. Dünyada bu kadar yaygın bir yanılgı daha varsa, o da herhalde her

malın herkes için olduğudur. Kitap pahalı değildir, zaten hiçbir mal bizatihi ucuz veya pahalı olmaz. Bu bir durulan yer sorunudur. Asıl kıstas alınması gereken gelirdir ve gelir düşük olunca, her şey (bu arada kitap da) pahalı, yüksek olunca da her şey ucuz görünür. Bir malın ucuzluğu veya pahalılığı, diğer mallar karşısındaki satın alma gücüne göre değişir. Eğer bir malın diğer mallar karşısındaki nisbi fiyatı gerilerse, o malın ucuzladığından ve tersi söz edilebilir. Bu nisbi kavramların üzerinde oynamayı bırakarak, kitabın ömrünü tamamladığı gibi, dehşet verici bir iddianın üzerinde düşünmekte yarar vardır.

İki önerme birden: Kitap ucuzluğundan ötürü ölmektedir;

Kitap, öyle olmadığı halde, boş zaman unsuru olarak algılandığından ölmektedir. Başka bir ifadeyle, herkesin ulaşabileceği bir nesne haline gelmesi, onu öncelikle statü unsuru olmaktan çıkartmıştır. Ve öte yandan, üzerinde emek sarfedilmesi gereken bir faaliyet, yani kitap okuma, bir boş zaman faaliyeti olarak görülmeye başlanmıştır.

Matbaanın 16. yüzyılda icadıyla "kitabın demokratikleştiği"nden söz edilmektedir. Bizde henüz böyle birşey olmadı ama, Batı ders kitaplarının hemen hepsinde buna benzer önermeler sıklıkla yer almaktadır. Gerçekleri veya gerçeklere yaklaşan şeyleri edinmenin en kötü kaynağı ders kitapları olduğundan, başka hiçbir gerekçeye başvurmadan, sırf ders kitabında yer almasından ötürü, bu önermenin yanlışlığı ileri sürülebilir. Bu kadarıyla yetinmeyenler için: Rönesans'ta, matbaanın icadı kitabı demokratikleştirmemiş, ona egemen olan sınıfın değişmesine yol açmıştır.

Rönesans adı verilen, kapsamlı ve birikimli dönüşüm ve başkalaşım döneminde, kitaba ilişkin olarak meydana gelen değişme, ucuzlaması değil, bollaşmasıdır. Matbaanın icadından önce, manastırlarda keşişler veya üniversite çevrelerinde hattatlar tarafından elyazması olarak çoğaltılan kitaplar elle yazma işleminin zaman almasından ötürü çok kıt idiler ve öte yandan Kilise'nin tekelinde kalmaktaydılar. ***Matbaa, çoğu zaman sanıldığının aksine, kitabı ucuzlatmamış, yalnızca üretim süresini kısaltmıştır.*** Böylece parası olduğu halde bilgiye ulaşamayan burjuvazi, matbaa sayesinde, bilgiyi tekeline almaya başlamıştır. Zaten Rönesans, burjuvazinin kendi dünya görüşünü egemen kılması faaliyetinden başka birşey değildir. Bu bağlam içinde, kitap burjuvazinin egemenlik simgelerinden biri haline gelmiştir. **Başka bir ifadeyle söylenmesi halinde, halk gene kitabın uzağındadır, kitabı değerli kılan başlıca unsur da, halkın ulaşamayacağı bir nesne olması durumunda gizli bulunmaktadır.**

Kitabın gerçekten ucuzlaması ve dolayısıyla, bilgiye ulaşma olanağı olmaktan bir boş zaman nesnesi haline doğru gerilemesi, XX. yüzyılın başından itibaren görülen bir süreçtir ve bugünlerde zirve noktasına ulaşmak üzeredir. Kitap günümüzde o kadar ucuzdur ki, hiçbir sınıfsal veya bireysel prestij sağlamamaktadır. Bu nedenle terkedilmektedir.

Bu konuda da bir yanılgı vardır ve tartışılması gerekmektedir. Kitabın günümüzde dünya ölçeğinde gerilemesi, elektronik bilgi işlem araçlarındaki gelişmeye bağlanmaktadır. İlk bakışta doğruymuş gibi gözüken bu iddianın varsayımlarına biraz daha yaklaşıldığında, kitap ile elektronik bilgi derleme ve saklama araçlarının ikâme değil, tamamlayıcılık ilişkisi içinde oldukları görülmektedir. Bu durumda, elektronik bilgilenme alanındaki bir talep genişlemesinin kitap talebini de artırması gerekirdi. Bunun tamamen tersi bir durumun ortaya çıkması, kitabın kendini silip süpüren bir rakiple karşılamasından değil de, peşinde

koşmaya değemeyecek kadar ucuz olmasından kaynaklanmaktadır.

Buradan başka bir yanılgıya gelmek gerekmektedir. Gene çoğu zaman öyle sanıldığının aksine, kitap bazı istisnalar dışında, bilgiye ulaşmak için talep edilmemiştir. Kitabın istenmiş ve aranmış olmasının nedeni, hakimiyet simgelerinde birini meydana getirmiş olmasıdır. *Kitaplı* dinler, hukuğun kara *kitabı, kitabına* uygun davranmak ve binlerce başkasını birleştirmemiz durumunda, kitabın işlevlerinin arasında, bilgi aktarımının sonuncu sırada yer aldığı, asıl işlevinin değişmezi, reddedilmezi korumak olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuncu yanılgı, kitabın bilgiyi demokratikleştirdiğine ilişkin olanıdır. Bilgi her zaman bazı tabakaların tekelinde kalmış (o tabakaların genişlemesi zaman zaman söz konusudur, ama bu bilginin aktarımının bizatihi kendisinin demokratikleştiği anlamına gelmez), bazı serpintileri daha geniş kitlelerin üzerine dökülmüştür. Kitap bu bağlamda, bilgi "tuzluğu" işlevini görmüştür, görmektedir, görecektir. Ancak, aşırı ucuzlaması, yani diğer mallar karşısındaki nisbi fiyatının gerilemesi, onu bu işlevindende uzaklaştıracağa benzemektedir. **Sh: 191-193**

Kaynak: Mehmet Ali KILIÇBAY, Felsefesiz Sanat ve Oyunsuz Tarih, İmge 1.Baskı: Ocak- 1996, İstanbul

"AY ÇÖREĞİ" YAZILARI

KÜLTÜR ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER

İnsan, tüylerden, pençelerden, hızlı bacaklardan, kanatlardan ve keskin dişlerden yoksun, biçare bir hayvandır. Tek başına yaşamaya kalktığında kurda kuşa yem olacak kadar da güçsüz... Desmond Morris'in tanımıyla, olsa olsa bir "çıplak maymun"dur o...

Onbinlerce yıldır ayakları üzerinde yürümekteyse de, bu yaratık hâlâ dört ayaktan iki ayağa geçişin sancılarını gövdesinde duymakta, örneğin belkemiği çok çabuk zedelenebilmektedir. Bu nedenle sandalye, koltuk... gibi koltuk değnekleri kullanır. Tüm hayvan yavruları, doğduktan kısa bir süre sonra başlarının çaresine bakabildikleri halde, insan yavruları - büyük bir olasılıkla, beyin hacimlerinin eriştiği büyüklük yüzünden aslında her biri *erken doğumla* dünyaya geldiği için çok uzun ve yoğun bir bakıma muhtaçtır.

Zayıflıklar listesi böylece uzayıp gider. Ama bütün bunların karşısında, yeryüzünde tutunabilmesini, giderek onu mahvedebilecek güce erişebilmesini sağlayan bir büyük üstünlüğü var *homo* sapiens'in: Biyolojik varlık olmanın ötesine geçebilmesi.

Kültürümüz, bizi doğanın -uymakta güçlük çektiğimiz 'katı' yasalarından, zorunluklarından bağışık tutuyor. Özgürleştiriyor. Marx'ın dediği gibi kültür, "doğanın yarattıklarına karşılık, insanın yarattığı her şey."

Ne var ki Marx'ın kültüre ilişkin bu betimlemesini bir kültür tanımı olarak görmemek gerekir, yoksa biyoloji-kültür çatışmasına açıkça davetiye çıkarmış olurduk...

Yüzyılımızın en geniş, bu yüzden de en bulanık kavramlarından birisi olan kültür, bir sürü anlama geliyor, her kapıya uyacak kilit arayanlar yuvarlaklığına bayılıp sımsıkı sarılıyorlar ona, böyle olunca bazen hiçbir anlama gelemiyor.

Salt uzmanlar (yani antropologlar ve sosyologlar) tarafından 200'e yakın farklı tanımı yapılagelen (yani bir türlü adamakıllı tanımlanamayan) kültür, *eğitim* yerine kullanılıyor, eğitimin öğretimin nitelik ve düzeyini betimliyor,

iki yabancı dil bilmektir kültür, bir konuda uzman olmaktır

teknoloji ile bir tutulabiliyor -şu teknoloji de nelerle bir tutulmuyor ki *toplum* anlamına geldigi gibi *toplumsal süreçleri* de tanımlıyor, *sanata* eşitleniyor;

kültür Bach'tır Mozart'tır, Joyce okumak, Van Gogh'u 'anlamak' dahası, tehlikelisi, belirli kültürel değerlerle,

cola. cartésien. Beatles, renaissance diyelim

Batı kültürüyle sınırlandırılabiliyor. Oysa kültür bunların her birisi

olduğu kadar, Dede Efendi'dir de, çerkez tavuğu, uskumru dolması, kokoreç, barok müzik, arabesktir, nazar boncukları, adam sen de'ler, naftalin kokan çeyizlerdir, bebeği saran sımsıkı kundak, kara Sevda'ya tutulmak, yağmur duaları ve aleykümselam olduğu kadar hepsidir de. Karışık bir iş vesselam...

Radcliffe-Brown, çok anlamlılığından bezmiş olsa gerek, kültür sözcüğü hiç kullanılmasın, diyesiymiş. Ama, sözcüğü defterden silme önerisine yüz veren bir Allah'ın kulu çıkmamış. O

kadar ki, bu yasakçılık eğiliminden ötürü Türk asıllı olmasından kuşkulandığım Radcliffe-Brown'ın kendi yazılan bile, kullanılmamasını istediği kavramla silme doluymuş...

Sözcük bu, sözlükte durduğu gibi durmuyor demek ki.

Günümüzdeki kapsamıyla kültür teriminin buncasına 'emperyal' bir nitelik göstermesi, büyük oranda antropolojinin marifetidir.

Bu arada, antropolojiyle yarışan ülkemizdeki 'kültür dergilerinin' kavrama getirdiği zenginliği de zinhar unutmamalı:

Yeryüzü kültürü dergisi, spor kültürü dergisi, kadın ve moda kültürü dergisi, kent kültürü dergisi, bilgisayar kültürü dergisi, tasarım kültürü dergisi... Her şeyin kendine has bir kokusu, rengi, tadı var, birde kültürü! Her şeyin bir sınırı da var... İtiraf edeyim ki, bu kültürlü dergilerden ikisinin künyesinde benim de adım geçiyordu, dolayısıyla hafiften kültür öğretmenliği kokan X *kültürü dergisi* formülünde, istemeyerek de olsa *parametrik* bir payım var.

İnsanı kültürel varlık olarak tanımlayan antropolojinin perspektifi, kültür dergileri kadar geniş değil ama, kültür kavramının peşinde döneduran sosyal/kültürel antropolojinin bile, kavramı kesin ve sınırlayıcı bir tanıma bağlamakta güçlük çektiği gün gibi ortada.

Hekimlerin aksine, mesleğe yeni başlayan antropologlar törenle Tylor yemini etmiyorlarsa da, antropolojinin babası sayılagelen Edward Tylor'un

> - insanoğlunun, toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, ahlâk, gelenek vb. yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bütün. [A.L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn, Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions, (Vintage, 1952) s. 81 (Kaynağı belirtilmeyen sonraki alıntılar da aynı kitaptandır.)]

1871'deki ilk tanımından beri kültür, özellikle uygarlık sözcüğünün yerini almışa benzer.

Gel zaman, git zaman. Yıllar yılları kovalar, tanımlar da tanımları:

- Çevrenin insan eliyle oluşturulan parçası (Herskovits, 1948)
- Simgelerle iletilen tüm davranışlar (Bain, 1942)
- Bir toplumun ne yaptığı ve *ne* düşündüğü (Sapir, 1921)
- Tüm toplulukların, *yaşam biçimi* diye adlandırılan davranış örüntüleri (Bennet ve Tumin, 1949)
- Canlı-üstü (*superorganic*) evrenin toplumsal görünümü (Sorokin, 1947)

Ne var ki, yukarıdakiler gibi pek çok tanımın ortalıkta cenk ediyor oluşu; dört başı mâmur, kesin mi keskin, arifane bir tarif özleminden, ya da kültür kavramının ne idüğü belirsizliğinden kaynaklanmıyor. Tanım bolluğu, olsa olsa yaklaşım biçimlerinin farklılığına, çeşitliliğine işaret. Onun için, gönül rahatlığıyla, çağdaş antropolojinin -dolayısıyla toplumsal bilimlerin herkesçe kabul görmüş bir kültür kavramına, *temel nitelikleri* her tanımda yer alan bir kavrama sahip olduğu söylenebilir... Dilerseniz, (dilemezseniz bu sayfayı da atlayın) Kroeber ile Kluckhohn'un kırk küsur yaşım süren kitabını bir yana bırakarak, kültürün temel nitelikleri diye andıklarımıza şöyle bir bakıverelim:

Kültür, bir soyutlama her şeyden önce. Gözlemlenebilen bir olgu değil. Gözlemlenebilense,

yekdiğeri ötekine hiç mi hiç benzemeyen *kültürler.*

Kültür, toplumsaldır, Robinson Crusoe'ların değil,

Defoe'nin Crusoe'su tek bir kişi olarak görülemez aslına bakarsanız; bütün toplumun pratiğini, bilgisini sindirmiş bir birey!

topluluğun ürünüdür ve eğitimle kazanılır. Öğrenilir. Eğitim diyorsak, kültürün safi kara önlükler, kravatlı gömlekler içinde (yaşam boyunca öğrendiğimiz bilgilerin çok çok onda birini öğrendiğimiz okullarda) kazanıldığını kastetmiyoruz; toplumun metazori sunduğu,

metazori bile değil; en sarsılmaz kurallar, farkına bile varmadan uyduklarımız, bir an bile uymamayı düşünmediklerimizdir. Ana rahminden kopar kopmaz içine daldığımız o karmakarışık evreni adım adım, her yandan üstümüze üşüşen bilgi parçacıklarıyla öğrenir, ona katılırız... Katıl(a)mayana yemekten sonra tatlı verilmez. Çokluk, yemek de verilmez, *ödül-ceza* yöntemine uygun olarak önce aba altından sopa gösterilir, sonra-

Bireysel davranışlar, hiçbir zaman, kültürü oluşturan *ideal değerlerle* tamı tamına çakışamaz çakışmasına; ama hangi davranışların ne ölçüde sineye çekilebileceği, destek ya da kabul göreceği kestirilebilir... Bu böyle biline, ayaklar denk alma!

Kültür dizgesi, ideal değerlerini, *olması gerekeni,* topluluk üyelerine her an sezdirecek, benimsetecek mekanizmalarla donanmıştır. Simgeler ve anlamlarla tıka basa dolu Lütfen çimlere basmayınız bir kültür ortamının en sıradan öğeleri, en alışıldık uyarıları bile, yeri geldiğinde, ki yeri sık sık gelir,

Çimlere basmak yasaktır

en süzme ürünler, *değerler hiyerarşisinin* tepesindeki bilgiler kadar etkin, onlar kadar belirleyici olabilir. Hele bireylerin,

- Yasak hemşerim

- "hiçbir hiyerarşik düzen taşımayan çelişkili mesajlar akımında" yıkandığı, değerler hiyerarşisinin giderek yıkılmakta olduğu, "mozaik nitelikli modern kültür" söz konusuysa! [Abraham Moles, Kültürün Toplumsal Dinamiği, çev. Nuri Bilgin, s. 15]

Bu arada, değerler hiyerarşisinin yıkılmaya yüz tutuşunun coşkuyla selamlanacak bir devrim sayılmayabileceğini hatırda tutmak için, kültürel değerler ile kuralların, insan gereksinimleri için sınanmış çözümleri içerdiklerini de unutmayalım. Gelenekler, alışkanlıklar, hatta kültür dizgesinin kendisi, temel biyolojik/psikolojik sorunlara uygun çözümler sunabildiği, bireylere *gerçek ya da hayalî doyum* sağlayabildiği sürece

kültür süreklidir, tarihseldir; kuşaktan kuşağa ayakta durabilir.

Kültürler, varlıklarını sürdürebilmek için *çevreye uyarlanmak,* değişmek zorundadırlar, babalar ve oğulların yıldızı barışmadığı, iyi ki barışmadığı

kuşaklar birbirleriyle boyuna çatıştıkları için,

zamanla değerler değişir, alışkanlıklar değişir, yeni koşullara göre yaşam biçimleri değişir. Her dönemde

halde aktarılır, iletilir. Ve en köktenci siyasal hareketler bile sil baştan

> ‘yepyeni’ bir dünya yaratamazlar; kültürel sürekliliği hiçbir devrimin makası, trak, kesemez...

“artık ahlak elden gidiyor” dur. **Bir dönemin durmuş olurmuş insanlarını, muhafazakârlarını küplere bindiren atılımcı düşünceler, yenilikler, irili ufaklı devrimler, bir de bakarsınız, sonraki dönemlerin kültürel değerleri oluvermişler...** Ne diyeceğim, bu *değişmeyi* illa ki gelişmeye, ilerlemeye yormak da gerekmez. Tangır Lungur bir düşüşe, çözülmeye, yozlaşmaya da göz kırpıyor olabilir toplumsal değişim: İstanbul Türkçesi taşra ağzına karşı teslim bayrağını çekmiş olabilir, artık *kıraathanelerde* kıraat etmek dışında her şey yapılıyordun.. Öte yandan, eski Direklerarası’nı yeniden yaşamanın olanağı, “aman milli değerlerimize sahip çıkalım” diye eskiyi özlemenin de âlemi, var mı?

Kültürel değerler, salamura balık gibt tuzlu suya yatırılıp, bozulmaması için üzerlerine titrenerek korunabilir mi? Anglo-Saksonların ‘konserveci’ adını taktığı salamuracıların, değişmeme, ‘öz benliğimizi koruma’ çabası, yürüyen merdiven üzerinde aynı noktada kalmaya çalışmak gibi bir şey. Aynı noktada kalmak -denediğim için biliyorumancak sabit bir hızda

> ‘Yürüyen’ merdivenimiz pek hoş doğrusu, kültürel değişme tek bir yöne doğru, hep aynı hızda; değişmeye karşı çıkan gericiler ile onu savunan ilericiler de cabası! Teşbihte hata olmazmış. Ben yaptım, oldu.

geri geri gitmekle mümkün, bu da bir tür değişme, değil mi?

Ama bir kültürel değerler bütünü, bir yaşama tarzı, onu yaşayanlar, onunla yaşayanlar tarafından *bir şekilde* korunur, korunmalıdır. Buysa, bir mirasın yaşamın dinamiklerine uydurulmasıdır, yoksa devletin ya da resmî kuramların dondurmacılığı değil.

Hep biliyoruz, Türkiye’de dondurmacılığın da, salamuracılığın da, kıymet bilmezliğin de bini bir paradır; Bir bölüğümüz tarihimizi, kökenimizi, geçmişimizi yok saymaya, aşağılamaya bayılıyor, ister devrimcilik, isterse batılılaşma adına olsun... Kendilerini kültür ve tarih mirasım korumakla yükümlü tutan bir kısmımızın ise, sanki *yaşayan* hiçbir şeye tahammülü yok, bu gibilerin yüzyıl uyuyan prenses masalındaki hayat öpücüğü veren prense bile garez duyduklarına bahse girebilirim! Her şeyin sorumluluğunu baştan belirlenmiş bir yetkeye yükleme alışkanlığıyla, aydınlarımız devletten, devletin kültür bakanlıklarından medet umabiliyor, vapurlarda biteviye çaldırılan Bolero’dan acısız arabeske uzanan ‘başarısız müdahale’ örnekleri bir yanda dururken... O devlet ki, büyük kentlerimizi metropol yapan niteliklerinden birer ikişer, zarla zorla yoksun bırakmış, kırk çeşit insanın bir arada, iç içe yaşadığı şehirleri (Ah, eski İstanbul!) tekdüzeliğe ve teksesliğe mahkum etmeyi üzerine vazife bilmiştir...

Ah, o eski İstanbul! Eski İstanbul’u hiç yaşamamış, yaşamasına imkân da olmayan kişilerin bile özlemini çektikleri o masal kenti... Toplumca hâlâ bir kültürel kimlik edinemediğimizden, geçmişe, geçmişin değerlerine bakışımız, pek günübirlik tutumlara dayanıyor gibi. 70’leıde hepimiz köylüydük,

> hepimiz: Hani, biz aydınlar; her şeyi bilen, yol gösteren, aydınlatan

şimdilerde taşraya, taşranın 'arabesk' öğelerine karşı korunaklı bir kent kültürü yaratmaya çabalıyor, ‘nostaljik takılıyoruz’...

Günübirlik tutum dediğim şey, galiba en çok okumuş yazmışlarımızın politik seçimleriyle biçimleniyor. 70'li yıllarda halkın yanında olmak, devrimci olmak, köklü bir kültür mirasının reddini gerektiriyordu nedense. Son on yıl ise, her türden köylülüğe, taşralılığa açılmış amansız -ve daha baştan kaybedilmiş bir savaş sürüp gidiyor. Türkiye'de kültürün sınıfsal çizgileri netleşmemişken, burjuvalar kendilerine özgü incelmiş/seyreltilmiş bir kültür yaratma derdine henüz düşmemişken, bir kesim aydınımız bu kez onlar adına, onlar hesabına bir "kent kültürü" yaratma misyonunu yüklendiler sanki. Üç beş kişi, ya da belli bir grup değil; Baylan'lı, Markizli tatlı hatıra düşkünlerinden, köylü kızlarımızın piyanoda Chopin çalacağı zamanları özleyen 'fantezi' yazarlara kadar, çok geniş bir yelpaze söz konusu...

O dönemleri yaşamış olanların özlemlerine, anılarına saygı duyulur elbette, ne var ki belli bir yaşın altmdakilerde bir kültür tutuculuğu haline gelen bu -moda deyimle-nostalji, iyiden iyiye alelacayip bir görünüm arzediyor: Bir keresinde, 'çevreci' birine Galata civarında sözünü ettiği kiralık ev iyi miymiş diye sormuştum. Cevap şuydu:

- Evet, eski...

Evet, eski. Ama ben tarihle koyun koyuna yaşamak için ev tutmayacaktım ki; ayrıca eski evin faresi, böceği, uçanı kaçanı her fırsatta tarihle arama girip huzurumu bozmayacak mıydı?

Öteden beri, "aydın despotizmi"nden söz edilir durulur, kimbilir, belki bundan da tehlikelisi, "yan-aydın demokratizmi"dir! Bu demokratizm adını taktığım şey, hiçbir şeyi yasaklamaya yeltenmiyor; ama çizdiği sınırlarla, sunduğu seçeneklerle, 'öteki'ni anlamaya hiç mi hiç uğraşmayan tavrıyla yasaklamış kadar oluyor. Buğulu bir geçmişin çoğulcu kendiliğini, ince duyarlıklarını ararken, 'uçuk' olan her şeyin bir arada varolmasını dilerken, sıradanlıga ve 'küçük insanlara', onları hiç anlamaksızın tepki duyarken...

"Kent kültürü"nü arabeskin ve taşralılığın tahribatına karşı korumak yolunda 'ödün' vermeksizin savaş verenlerimiz, en büyük iğrentileri lâyık gördükleri arabeskin kökeninde yatan ve giderek kendini daha çok hissettiren kendiliği göremiyorlar mı? [Arabesk, kentleşme ve modernleşme üzerine kapsamlı, düzeyli ve doyurucu bir tartışma için bkz. Meral Özbek, Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski(İletişim Yayınları, 1991).]

Maganda'ların varlığını kabul edelim bir an için; özbeöz kent ürünü olan hayal! toplumsal tiplemeyi taşraya ait görmek insafa sigar mı? Yoksa, kent kültürü dendikte, kastedilen kentin sınırları pek o kadar da geniş değil mi?

Türkiye'de taşra kentleri ele geçirdi, istila ettiyse, bunun tek sorumlusu lahmacunlar ve kırolar mı?

Ankara, İzmir... pek kaale alınmıyor ya, biz de İstanbul'u örnek alalım yine: Yüzyılların başkenti İstanbul, Osmanlı imparatorluğunun kültürel mozaiğine dayanan bir merkezdi; imparatorluğun yıkıntıları üzerinde aynı kozmopolit kültürün, kendini yenilemeksizin sürgit yaşaması mümkün olabilir miydi? Yetmiş yıl boyunca kent kültürü, eskiden dağılanın yerine yenisini koyamayıp taşraya direnç gösteremediyse, suçu kimde arayabiliriz? Hem bu taşra dediğimiz nasıl bir umacıdır ki, girdiği her yeri taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmadan yok etsin?

Taşra durağandır, kapalıdır, sıkıcıdır. Törpüleyici ve aşındırıcıdır. Öyledir ama, bütün bunların bağrında, o yavaş işleyen zamanın, sıkıntının ve boşluğun içinde saklı derinliği

çıkarmak için ille de Çehov olmak gerekmez... Taşra üzerine, taşralılık üzerine ne düşünülürse düşünülsün, büyük kente gelen taşralının "değişmeye karşı direndiği", *yontu imadan* kaldığı ve kenti de kendine uydurduğu söylenemez. Söylenirse, acele bir tepkiselligin ürünü, koca bir yanlış olur, başka bir şey değil...

Ömer Madra, "Taşralılık ancak genetik mühendisliğiyle giderilebilecek bir olgudur" gibisinden bir şey söylüyordu *Çağdaş Şehir* dergisinde çıkan bir yazısında. Belki de haklıdır. Büyük kentleri özgürlüğün kalesi olarak yüceltmeye yatkın değilsem de, taşrada yetişmiş biri olarak, taşralılığın ömür boyu silinmez izler bıraktığım kabul edebilirim.

Bu izlerin, genetik mühendisliğinin müdahalesini gerektirecek kadar illetli olduğunu düşünmüyorum ama. Bağlamından koparılmış sözlerini buraya aktarırken, sevgili Ömer Madra'ya biraz haksızlık ettiğimin de farkındayım. Uzun süredir büyük kentte yaşayan bir taşralı olarak taşralılığı, özellikle de kentleşen, kente katılan, katılmaya çalışan taşralıyı savunacağım: Büyük kendiliğin mağrur, kibirli ve seçkinci yanı şu sıralar o denli abartıldı, öylesine haksızca olumlandı ki; temsil ettiği, temsil etmeye çalıştığı değerler ne olursa olsun, hangi tarafı tutarsa tutsun, bu ölçüyü kaçırmış tepkiselliğe kentli kültür, yitirdiği mevzileri kazanmaya çalışıyorsa. belleğini tamir etmeye başlamışsa, en büyük tehlike, bu tamiratın, dozu kaçmış, kolay ve acele tepkilerin kurbanı olması değil midir? İtidalle karşı durmak gerekiyor, ilkin, taşra kültürüne, orta sınıf duyarlıklarına karşı durmanın, taşralıları ve orta sınıfın topunu defterden silmekle aynı şey olmadığı gibi basit bir gerçek var ortada. 'Başka' insanları daha baştan, teorik açıdan, sevmek ya da sevmemek zorunluğu, bu insanlarla gireceğimiz fazlasıyla pratik ilişkileri bir öğretmen ya da düşman diskuru içine sokuvermiyor mu?

Taşradan büyük kente gelenlerin bütün geçmişlerini unutmalarını beklemek beyhude; üstelik büyük kentteki taşralı, kendini metropolün ritmine uydurmaya çalışan kasabalı, büyük ve sancılı bir değişim içindedir *zaten.* Yeni ortama uymak, benliğini tümden yitirmemek, eski dünyasıyla yenisini bir ortak noktada çakıştırarak şoku atlatmak...

Bu şok çoğu zaman hiç atlatılamaz, diken üstünde durulur; doğuştan kentliliğin kendine güveni, rahatlığı *asla* edinilemez.

Fıkrayı bilirsiniz; yine de tekrarlıyacağım: Şehre yeni gelen köylü, çalınmasın diye parasını şalvarının içine, apış arasına saklar. Geceleyin, dört beş kişinin bir arada yattığı ucuz hanlardan birinde uyumaya çalışırken, parasının elden gideceği korkusuyla elini apış arasından ayırmıyordur. Karanlıkta orası burası ellenip kurcalandığında da var gücüyle para kesesini tutuyordur; tecavüze uğradığında bile yine aynı korkuyla ses çıkarmadan boyun eğer... Düzülmeye razı olur! Ertesi sabah, eli halâ şalvarında, kalabalık caddeye adımını attığında, bir taksinin altında ezilmesine ramak kalmıştır. Taksi şoförü hiddetle bağırır tabii ki:

- Önüne baksana ibne!

Bizimki işkillenir:

- Çok belli oluyor mu abi?

İşte, büyük kentte yaşayan bir taşralı, çok sıkça bu soruyu sorar gözleriyle, sormak durumundadır: Çok belli oluyor mu?

Kentli tutum, alaylı bir vurguyla "çok belli oluyor" demek değildir, **"her zaman belli olacak"**

diye aşağılamak da değildir. Ne bileyim, bu soruyu duymazlıktan gelmektir belki.

İşkilli olmak iyidir. Kent kültürü'cülerinin uyumsuzluk, beceriksizlik, kültürsüzlük ve görgüsüzlük gördükleri yerde benim gördüğüm ve hoşlandığım; sürekli bir kendini sorgulama, davranışlarını tartma ve tetikte durma. Bu duyarlığı neden es geçmeli, ne adına?

Kültürel kimlik sorunu, kent-taşra ikilemiyle elbette çerçevelenemez; kültüre ilişkin herhangi bir sorun, toplumsal pratiğin hemen her alanına yayılacak, bulaşacak kadar dallanıp budaklanır çünkü.

Kendi geçmişini, geleneğini, Mevlana'sını, Beşir Fuat'larını, Nedim'ini, hatta Tanpınar'ı unutmaya çalışmış, tepeden inme politik kararlar ve inkılaplarla sürekliliği zedelenmiş 'bellek özürlü' Türk kültürü için bu dallanıp budaklanma çok daha geniş kapsamlı.

Türkiye'de kültüre ilişkin her sorun, politikanın sınırları içine giriyor, resmî politika ya da sokaktaki siyaset, bağımsız bir kültür alanı bırakmamacasına her özgül soruna sızıyor. Bu, kültürün politize edilmesi değil, olsa olsa iğdiş edilmesidir: Üzerinde politik sorunları tartışacakları dili bizzat bir politika konusu haline getirmiş, 70 yıl boyunca, özleştirmecisiyle, yaşayan Türkçe'cisiyle dili politik müdahaleye açık görmüş başka bir toplum daha var mı?

Uygulanacak/yaratılacak politikalar için bir zemin, bir... süreklilik gerekliyse, bu zemine, dile, en temel kültürel yapılara yayılan bir politik söylemin boşlukta asılı kalması, politik safların birbirlerini asla anlayamamaları çok anlaşılır bir şeydir.

Her zaman, her şeye *yeniden* başlanabilir mi?

Kültür: Etkileşimler yumağı. Devingen bir 'yapı'. Açık dizge.

Yuvarlak sözler!

Kavramdan kurama, kültür kuramına uzanan çileli

> Çileli olduğu kadar ıssız bir yol: "...Henüz dört başı mâmur bir kültür kuramımız yok. Elimizde, oldukça iyi tanımlanmış bir kavram var, o kadar... Ama bir kavram, ne denli önemli olursa olsun, kuramın yerini tutamaz ki. Çağdaş antropolojide tanımdan geçilmiyor, oysa kuramdan yana pek züğürdüz." [AL. Kroeber ve C. Kluckhohn, Culture: A Critical Review ot Concepts and Definiti- ons, (Vintage, 1952) s. 357]

yolda kültür hep organik bir bütün, bir dizge olarak ele almıyor ve *bütünsel/dizgesel* yaklaşım, bir kültür kuramının ön koşulu olarak gösteriliyorsa da; bütün, parça, dizge, öge... gibi terimlerin -onları ortaya atan yaklaşımlar gibi son derece 'genel' olduğu, dolayısıyla ancak belli bir soyutlama düzeyinde anlam kazandıkları ortadadır.

Örneğin, Rüssel L. Ackoff dizgeyi, basitçe, "aralarında karşılıklı ilişkiler olan öğeler kümesi" diye tanımlıyor: 1950'lerden başlayarak yaygınlık kazanan *genel dizgeler kuramı* da, bütünleştirici bir soyutlama çabası içinde; farklı alanlardaki, farklı boyutlardaki dizgelerin ortak özelliklerini bulmayı, fizikte olsun, kimyada, biyolojide, toplumsal ölçekte olsun, dizgelerin benzer 'davranışlarından yola çıkmayı amaçlıyordu... O kadar ki, hani Adamo'nun bir şarkısı vardı;

> her yerde kar var / kalbim senin bu gece

genel dizgeler kuramının öncülerinden Ludwig von Bertalanffy de kendi güftesiyle aynı

melodiyi tutturmuş, **Sh: 66-76**

Kaynak: Mustafa ARSLANTUNALI, Ay Çöreği-Teknoloji, Dil Ve İletişim Üzerine Denemeler, İletişim Yayıncılık A. Ş. Mart 1992, İstanbul

İLKEL, YOKSUL, VAHŞİ.. GARİBAN DİLLER

Böyle diller yoktur. Bir dilin, başka dillere göre yetersiz, güdük ya da ilkel olduğu, 500 bin sözcük içeren günümüz İngilizcesinin, 40 bin sözcüğe sahip Türkçeden daha zengin, daha ileri sayılması gerektiği söylenemez.

Söyleyenler çıkarsa, bu kişiler **Talat Sait Halman** gibi çeviri ile yatıp, şiirle kalkıyor bile olsalar, çok fazla ciddiye almamak gerekir:

- Üç topla oynandığı için bilardo, tek topla oynanan pinpondan daha “zengin”, daha “ileri”, daha “olanaklı” bir oyun mu sayılmalı?! [Füsun Akatlı, *Yaz Başına Neler Gelir,* (Ada Yayınları. 1980) s. 80]

Amerikan bilardosunun, dünyanın en karmaşık **‘top oyunlarından’** biri sayılıp sayılmayacağı bir yana; burada yegâne ciddi durum, anadilini küçümseyen, yabancı kültürlere, yabancı iklimlere hayranlık ve gıpta karışımı duygularla bağlanarak kendi kültüründen hafif tertip irkilen okumuş yazmışlarımızın azımsanamayacak sayıda oluşudur.

Sorun, sadece aydınlarımızın aymazlığından ibaret değil. Biz ki Tanzimat’tan bugüne, geçmişimizle bütün bağlarımızı koparma pahasına, bir o kültürün bir bu kültürün, bir o Frenkçenin, bir şu Frenkçenin yörüngesine girerek değişmeye çabalamış bir toplumuz...

Tüm bu çabalar, olsa olsa yaşaya-geldigimiz kimlik bunalımına karşı acil ve kolay çözümler. Doğulu değiliz artık, Batılı da olamadık bir türlü! Peki neyiz o zaman?

İn miyiz, cin miyiz? Biz kimiz?

Kültürel kimlik sorununu iki paragrafta çözmek gibi bir iddiam yok Allah’a şükür. Bütün diyeceğim, köklü bir kültür mirasını ve dilimizi küçümsemenin veya reddetmenin, kim’ligimizi bulmamızda beş kuruşluk bir yarar sağlamayacağı.

Dilleri hizaya sokup boy sırasına dizmek olanaksız. Hiç biri öteki gibi değil, ama her biri öteki kadar; ne daha geri, ne daha ileri... Yüzyılların süzgecinden geçen her dil, onu kullanan insanların, koca bir kültürün gereksinimlerini karşılayacak güce ve gizilgüce sahiptir. Bu açıdan, her dilin eksiksiz birer iletişim dizgesi olduğu söylenebilir, ya da her birinin benzer eksikgedikler içerdiği...

Eskimoların çeşitli durumlarda ve biçimlerde yağan karı betimlemek için sürüyle sözcük kullanması, Arapçada kılıç denen nesnenin türlerini ve biçimlerini tanımlamak için başka hiçbir dilde rastlanmayan sayıda sözcük bulunması, ilkellerin, bizim aralarında hiçbir ayrım gözetmediğimiz yüzlerce bitki türünü birbirinden ayırıp, ayrı isimlerle sınıflamaları... Bunların hiçbiri, sözü geçen dillerden birinin ötekilere üstünlüğü için bir kanıt olamaz; sözcükler dili konuşanların gereksinimlerine göre şekil alır, dilin yapısı onların yaşantılarıyla, yaşam tarzlarıyla bütünleşir.

Dil, yaşayan bir şeydir: Yeni bir yaşam tarzı, yeni değerler ya da yeni teknoloji... eski

söyleyiş biçimleriyle, eski kavramlarla dillendirilemiyorsa, bunun çözümü yine dilin sonsuz üretkenliği içinden çıkacaktır.

İngilizce ya da Fransızca dile getirilebilen bir 'durum' Türkçeye çevrildiğinde daha dolaylı, daha güç betimleniyor olabilir. Bu, Türkçenin değil, çevirinin sorunudur. Türkçe yaşanan bir durumu, bir insanlık halini... İngilizceye çevirmeye kalkışsak, yine benzer sorunlarla karşılaşacaktık.

"Çeviri kadın gibidir" derler, "güzel olursa sadık, sadık olursa güzel olmaz." Oysa güzellik çirkinlik bir yana, sadakat sadece bir namusluluk kuruntusundan ibaret olsa gerek: Çeviri için de, kadın için de. Biz, pek "erkek" erkekler sadık kadınlar tarafından aldatılırız en çok. Aldanmamanın biricik yolu, bu tür bir sadakatin olanaksızlığını, boşunalığını kabullenmek. Yoksa çeviri, "deniz gibi" filan değildir.

Çeviriyle burada fazlaca haşır neşir oluyorsak, bir sebebi var. Çevirmenlerin o pek ünlü "hainlikleri", yabancı bir dilde yeşermiş bir şiirin, öykünün... herhangi bir metnin çevrilmesi sırasında hoş karşılanır ama, çevirmenlik edebiyatın ya da 'çeviri'nin sınırları dışına taştığında, hastane koridorlarından gündelik hayata taşan doktorluk kadar can sıkıcı, onun kadar tatsız tuzsuz olabilir.

Kötü çeviri yapanlar, örneğin TRT Türkçesinin yaratıcıları bu gündelik çevirmenliği yaygınlaştırıp körüklüyorlar, *yerleştiriyorlar.* İngilizce henüz ikinci resmi dil olarak ilan edilmedi Türkiye'de, ne gam, şimdilik gavurca deyimleri, deyişleri Türkçe telaffuz etmekle, Türkçeye çevirmekle, daha doğrusu yamamakla yetiniyoruz. Tabii, kadın deniz gibiyse, bu çeviriler de beti bereketi kaçmış bir Marmara olmaktan öteye gidemiyor pek. Özellikle bir yabancı dili hatmetmiş olanlarımız, bu yabancı dilde kurdukları cümleleri bir de Türkçe telaffuz etmeksizin duramıyorlar. Yiğidi öldürelim hakkını yemeyelim, ortaya çıkan sonuçlardan onlar da en az benim kadar, sizin kadar rahatsızlar: Türkçe kafi gelmiyor!

What's the matter with Turkish? Belki, şu: Türkçe düşünmedikçe, sözcüklerle Türkçe fingirdemedikçe çeviri kokan deyişlerden, düşüncelerden hayır gelmeyecektir. Çünkü *Türkçe düşünmek* diye bir şey var!

Türkçenin kendine özgü bir mantığı, bu mantığı kuran ve sürekliliğini sağlayan sağlam bir yapısı var, her dil gibi. "Sarayda başka, kulübede başka" düşünüldüğü gibi, Türkçede başka türlü düşünülür, İngilizcede başka.

Bu dillerden birisi saraysa ötekine kulübe denemeyeceği için, Feuerbach'sal teşbihlerden değil, başka yollardan iz sürmeye çalışalım. Düşünmek dediğimizin bir tür iç konuşmadan ibaret olduğunu iç-konuşursak, bu iç konuşmanın hangi sözdizimsel yapı içinde kurulduğu, hangi sözcüklerin hangi kavramları çağrıştırdığı, kısacası düşüncenin içinde yol aldığı dilin yansıttığı kültürel iklim, çoğu zaman düşünme üzerinde belirleyicidir. Elbette, tuzlu balığı mideye indirdikten sonra "Bana bir bardak su ver" cümlesini, hangi dilde olursa olsun, benzer şekilde kurarım. Ama her dilde bana

Zıkkım iç!

karşılığını vermezler. Meâlen aynı karşılığı alsam da, bu karşılık bana zakkum ile kanser tedavisini çağrıştırmayacaktır.

Ayrıca unutmayalım, insanlar birbirlerine, bir bardak su istemekten çok daha *yoğun* ve

karmaşık iletiler de yollayıp durmaktalar.

Bu karmaşık iletilerin, başka bir dilden ödünç alman ve gündelik yaşama pratiğinde karşılığı bulunmayan yapılar aracılığıyla gönderilmesi, iletişimi güçleştirmekten başka ne işe yarayabilir? Anadilinizi işletmiyor, iğreti ve çeviri kalıplarla yetiniyor., sonra da bu kalıpların Türkçede "iyi ses vermediğinden" dem vuruyorsunuz. Peki, "to take decision"ın *"karar almak"* diye çevrileceğine kimler karar veriyor? Elden düşme araba almak yerine niye *ikinci el otomobil marketi'*ne gidiliyor? İngilizcedeki, Fransızcadaki... gibi dilbilgisi kuralları Türkçede yok da ondan mı '*yaşanılası güzellikler'* yaşanmaya çalışılıyor? Bir dildeki her sözcüğün başka bir dilde bire bir karşılığı olması gerektiği fikrine niçin'*sıcak bakıyoruz*'?

Bu tutumun failleri ve kaynaklan hakkında '*hassas duyumlar'* almış olmadığımdan, yukarıdaki sorulara '*beğeninizi kazanacak'* karşılıklar yetiştiremeyeceğim. Böylesi kabullenmeler dile dökülmeksizin dilsel alışkanlıklarımıza, tutumumuza içkin olduğundan, buncasına yaygın zaten... İster Osmanlıcadan, isterse *öz* Türkçeden kuvvet alalım, bizler, gelmiş geçmiş 'gündelik çevirmenlerin' en iyileri, "bütün *zamanların"* en büyük dil kargaşasını yaratmakta birbirimizle yarışıyoruz.

Türkçe düşünmenin İngilizce ya da Fransızca düşünmekten ne denli farklı olabildiğini, anadilinden başka bir dilde eğitim görmeye mecbur bırakılan herkes az çok yaşamıştır.

> Örneğin ODTÜ'de, ben diyeyim İngilizce siz deyin Tarzanca yapılan dersleri şöyle bir görmek bile yeterli: Dersleri İngilizce dinliyor, anlatılanları kafanızda az çok Türkçeye çeviriyorsunuz, ince ayrımlar ancak Türkçe verilebildiği için, sık sık 'Türkçeye benzer' bir dile geçiliyor; böylelikle ne İngilizceye, ne Türkçeye hakim olabiliyorsunuz, ne de anlatılan konuya... Bir sınıfta toplanan yirmi-otuz kişinin, ana dilleri yerine, o kadar iyi bilmedikleri (bazılarının kırık-dökük sökebildikleri) bir dili kullanarak tartışmaya, konuşmaya çalışmaları, bana çok çok astarı yüzünden pahalı bir beyin jimnastiği gibi görünüyor.

Böyle bir eğitimin süzgecinden geçenler, daha önceden kendi kulaklarımla işittiğim

- Ama Türkçe o kadar *flexible* değil... gerekçesine dayanarak itiraz edebilirler. Bu *discussion* daha başka düzeylerde sürmesin diye, onları –ikna edemeyeceğimize göre *ignore* edeceğiz biz. Türkçeyi yeterince işletmeden, olanaklarını kullanmadan, zorlamadan, onun eksikliğinden, yetersizliğinden yakınmak 'birazcık' anlamsız olmuyor mu?

Bir düşünceyi anadilinde dile getirmek, onu kendi malı yapmaktır. Camus, **"benim yurdum Fransızca"** dermiş. Okuduğunu, gördüğünü Türkçenin tadına vararak söyleyememek, yersiz-yurtsuz, göçebe bir düşünce ikliminde yaşamak değil mi? 'Düşünce üretimi' yapanlar, kullandıkları dili neden yeniden üretemesinler? **Sh: 93-97**

Kaynak: Mustafa ARSLANTUNALI, Ay Çöreği-Teknoloji, Dil Ve İletişim Üzerine Denemeler, İletişim Yayıncılık A. Ş. Mart 1992, İstanbul

EDUCATİON IN YABANCI DİL: THERE ARE ÇOK PROBLEMS

Şu günlerde İngilizcenin bir yarı-resmi dil statüsü kazanmasına paralel olarak, yabancı dille eğitim yapan okulların sayısı hızla artıyor: Sınıfta Türkçe konuşulmaması eğitimin kalitesini arttıran bir unsur olarak görülüyor sanki. Anadolu liselerinde de, üniversitelerde de.

Yine de, yabancı dilde eğitime karşı olanlar çok. Sık sık alevleniyor tartışma: Beyin göçünü hızlandırması, eğitimini bitiren öğrencinin anadiline ve yurduna uzak kalışı, yabancı dilde eğitimin pahalılığı, ancak sömürgelerde görülen bir şey oluşu, kültürel bağımlılık yarattığı, anayasaya aykırılığı ve Türkiye'nin gerçeklerine uygun olmayışı...

Yabancı dilde eğitimin bu tür sakıncaları üzerine arada bir hararetlenen tartışmaları bir kenara bırakalım şimdi; kendimizi daha az söz konusu edilen şu soruyla sınırlayalım: Yabancı dilde eğitim yapılabiliyor mu Türkiye'de? Ya da, *yapılabilir mi?*

Sadece İngilizce ya da Fransızca eğitim veren üniversite ve liselerimizdeki eğitim ortamının doğuracağı sonuçlar üzerine odaklanmak; bu kurumlarda yeterince iyi bir eğitim verilip verilemediği sorusunu geri plana itiyor.

Tabii, bu okullar "Türkiye'nin en iyileri" oldukları için, böyle bir soru kimsenin aklına gelmeyebilir. Oysa ODTÜ, Bilkent ve Boğaziçi gibi üniversitelerin, genellikle Türkçe eğitim yapan benzerlerine oranla 'daha iyi olmaları' değil sorun: Türkiye gibi, eğitimin her düzeyde perişan bir görünüm sergilediği bir ülkede, 'en iyi' olmak çok fazla bir anlam ifade etmeyebilir... Öte yandan, Fransızca ya da İngilizce eğitim, iyi olmanın ön koşulu olarak da görülebiliyor: İngilizce bilmeden üniversite mezunu olmak bir eksikliktir, yabancı dil bilmeksizin yapılan eğitim, bilimsel yayınların ve tüm öteki kaynakların salt Türkiye ve Türkçe ile sınırlı kalmasına yol açar vs vs... Eğitim İngilizce olduğunda, hem öğrenciler bir yabancı dili öğrenmek zorunda kalacaklar, hem de kaynak açısından bütün dünyaya açılarak, bir kitabın ille de Türkçeye çevrilmesini beklemeyecekler...

Güzel. Ama bu mantık gerçek hayatta böyle işlemiyor: Yabancı dil öğretiminin bütün bir eğitim sürecine yayılması, bir dilin öğretilmesi uğruna pek çok şeyin feda edilmesini anlamına gelebiliyor. **Bir yabancı dili ne kadar iyi konuşursanız konuşun, anadiliniz kadar işletemiyor, o dilde düşünemiyorsunuz ki! Hele o dili bir yıllık hazırlık sınıfında, hasbelkader öğrenmişseniz!**

Öyleyse bunca zorlamanın, iki lafı bir araya getirmekte bunca sıkıntıya katlanmanın anlamı ne?

Sınıftaki iletişim yollarını bu kadar kocaman bir engelle tıkamanın ne alemi var?

Gerçi her engel eninde sonunda aşılır; sınıftakilerin hemen hepsinin anadili ortak olduğundan, konuşmalar eninde sonunda Türkçeye çalar: Öyle diyaloglar ki, hem Türkçeden çalar, hem İngilizceden.

Structuralistler mass communication processini nasıl conceptualize ediyorlar?

Öyle değil. Şöyle okuyacaksınız:

Strakçıralistler mes komünikeyşın prosesini nasıl konsepçüelayz ediyorlar?

İşte. Diyelim, hararetli bir tartışma sırasında derdinizi İngilizce anlatamadınız ve Türkçeye başvurmak zorunda kaldınız. Daha doğrusu, Türkçeye değil de, garip bir dil alaşımına... Bu alaşım, kişinin az buçuk bildiği yabancı dili geliştirmesine nasıl yardımcı olabilir?

Onu bırakalım, öğrenilmesi hiç gerekmiyormuş gibi görülen Türkçesini ilerletmesine nasıl yarayabilir? Bugün ortalık, yedi kelimeden uzun cümle kurmasını beceremeyen

üniversite mezunlarıyla doluysa, bunun tek sorumlusu ya da sebebi İngilizce eğitim filan değil tabii; yine de, en azından bir 'suça iştirak' söz konusu...

Bir eğitim kurumunda topluca bir şey üretilecekse, bir şeyler öğrenilecekse; orada bulunanlar arasında ortak bir dil kurulması gerekliliği gayet açık değil mi?

Eğitim, her şeyden önce, karşılıklı etkileşim ve iletişim ortamının kurulması demektir.

Bu nedenle, televizyon başında 'açık öğretim' olanaksızdır, ve yine bu nedenle İngilizce eğitim gereksiz bir köstektir...

Bu satırlardaki sınırlar çerçevesinde, yukarıdakilere en makul cevap şu olabilir: Yabancı dilde eğitim, bir motivasyon aracıdır; öğrenciyi başka bir dili öğrenmeye, yabancı kaynaklara yönelmeye iter. Kabul: Ama, ikinci dil engelini kolay kolay aşamayan ve öğrenmek zorunda olduklarını gündelik diliyle kolay kolay bağdaştıramayanlar için de geçerli mi bu?

İngilizceyi öğretmenin, öğretim dilini İngilizce yapmaktan başka yolu yok mu? 'Evrensel' ya da uluslararası kaynaklara ve yayınlara yönelişi, 'uluslararası' bir dili zorunlu kılmaksızın sağlamak mümkün olmayabilir mi?

İstenen eğitimin ancak bu tür zorlamalarla gerçekleştirilebileceğini varsaymak, sağlıklı bir eğitim ortamının olanaklarım daha baştan reddetmek değil midir?

Zaten, yabancı dilde eğitimden beklenen yararlar bunlar ise, astarı yüzünden bayağı pahalı bir işin içindeyiz demektir. Çünkü hemen hemen hiç konuşulmasa da, herkes az çok far-kında: İngilizce eğitim veren üniversitelerimiz ulaşabilecekleri potansiyel başarı düzeyinin altındalar; atıl kapasiteyle çalışıyorlar.

Sakıncaları, yararları-zararları bir yana: **Yabancı dilde eğitim yürümüyor.** *Sh: 97-100*

Kaynak: Mustafa ARSLANTUNALI, Ay Çöreği-Teknoloji, Dil Ve İletişim Üzerine Denemeler, İletişim Yayıncılık A. Ş. Mart 1992, İstanbul

TUĞLACILAR İŞ BAŞINDA

Üreticilik, dilin en önemli yanı. Kavramlar nerdeyse kendi kendilerine (yani gündelik kullanım içinde) ürerler kimi zaman. Kimi zaman da binlerinin, "bu nasıl dile getirilebilir" diye kafa yorması, dilin yapısına göre yeni sözcükler, akla ve dile yakın (ikisi aynı şey olmayabilir!) yeni deyişler üretmesi gerekir.

Kimileri buna *uydurmak* deyiveriyorlar. Uydurmacılığa karşı, naftalin kokan bir "yaşayan Türkçe"yi savunan bu kişiler, uydurmanın vuku bulmadığı bir dilin yaşamasının da mümkün olmayacağından bihaber olmalılar. Dilin *kendisi,* -uyduruk değil ama uydurma: Dilin değişen dünyaya uydurulması ya da kendini uydurması; yeni yolların açılması ve yeni kalıpların uydu-rulmasıyla mümkün ancak.

Üretmek, ya da uydurmaktan söz ediyoruz; çevirmekten değil. İngilizcedeki 500 bine yakın sözcüğün her birinin Türkçe karşılığını 'üretmeye' kalkışmak akıllara ziyan bir iş olduğu gibi, gereksizdir de:

- **Her dilde, söylem ile sözdizimi, sözcük dağarcığının boşluklarım doldurmak**

> **konusunda vazgeçilmez olanaklar sağlar.** [Claude Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce* (Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984),çev. Tahsin Yücel, s. 23.]

Bir dil, içindeki sözcüklerin toplamından ibaret değildir ki. Türkçe sözlük, Türkçeyi tek başına yansıtmaktan fersah fersah uzaktır!

Sözcükler, terimler, deyimler, deyişler devasa bir anlam ağı oluşturuyorsa dilde, uydurulan/üretilen her yeni yapı ya da yapıtaşı bu örüntüye yeni bağlar, yeni ilişkiler katacak, eski bağların bazılarını da geri plana itecektir. Genel yapıya, anlam örüntüsüne çağrışımları, ya da sesiyle aykırı düşeni 'üretimler' ise kısa sürede ıskartaya ayrılıp, kullanılmaz olacaktır...

Öyleyse sürgit bir değişimle karşı karşıyayız. Bu değişim, koca bir toplumun, üzerinde uylaşıma vardığı dilsel alışkanlıkları bozmayacak, iletişimin gürültüsünü artırmayacak bir ritmde ve dozda olmalı. Bir doz fazlasını dil artık sindiremeyecek, safraları dışarı atmanın bir yolunu da bulacaktır.

Kimi zaman, sözcüğün ya da deyişin yanlışı, hatalısı dille bütünleşir de, doğrusu safra olarak kullanımdan kalkabilir. Nasıl ki doğal seçilim her zaman en iyinin, en güçlünün yararına işlemiyor... Doğrusu şudur, şu şöyle söylenmelidir diye fetva verecek olan dilciler, bilirkişiler ve bilir-kurumlar her zaman olacaksa da (olmasında sayısız yarar var), dilin 'hal ve gidişini' hiçbir kurumun tek başına belirleyemeyeceğini bilmek gerektir: Konuşanlar, daha da önemlisi okuyanlar, yazanlardır dili yapanlar.

Bu nedenle Türkçeyi, son yıllarda gittikçe groteskleşen [gülünç, garip] bir özensizlik ve yanlışlıklar komedisine sahne yapan etmenlerin arasında, basın-yayın organlarının akıllara durgunluk veren boşvermişliklerini, buram buram çeviri kokan üsluplarını da saymak gerekiyor. Gazetelerden haber dergilerine, oradan edebiyat dergilerine taşan ve genellikle *Time, Newsweek* gibi yabancı yayınlardan araklanıp "habercilik dili" olarak adlandırılan standart deyişler, belki yayıncıların işini kolaylaştırıyordur, belki hızlarını da artırıyordur. Ne var ki *kolaylık,* özenin, duyarlığın karşıtı bir tutum çoğu zaman.

Türkçeye gösterilen duyarlık, "dil devrimi" uğrunaysa, biricik amaç "an dile ulaşmak" ise, sarfedilen bütün çabanın *politik* olduğu, dil düzleminden dışarıya taştığı söylenebilir. Arı dil diye bir şey mümkün olabilir mi?

Mümkünse, arzulanır bir şey midir bu?

Anlaşılan, dil bilinci kolaylıkla şovenliğe dönüşebiliyor, dönüşünce de toplumu bir ortak tabanda birleştirmesi gereken dil, ikiye...üçe ayırmaya başlıyor.

Oysa sözcükler için tek tek güvenlik soruşturması yaparak bozuk sicillileri bir kenara atmaktan, her saniye çevirmenlik yapmaya kalkışmaktan mı ibaret olmalıdır dil duyarlığı?

Korkarım, çeviri sözcüğünü bu kötü anlamıyla kullanışım, çevirmenleri, hani şu Dostoyevski'yi, Joyce'u, Rostand'ı, Simenon'u... binbir emekle bize armağan edenleri gocunduracak. Gocundurmasa bile, çevirmenler ile "gündelik çevirmenler" ya da çeviriciler arasına daha kesin bir ayrım koymalı, karışıklığı önlemek için.

***İşte hiç üşenmeden, ele güne karşı yeni bir terim uyduruyorum:* Tuğlacılar.**

Orhan Veli, 1.3.1950 tarihli *Yaprak*'ta şöyle diyor: **"...dil işi, kelimeyi kelimeyle, eki ekle**

karşılama işi değildir... Halk dilinin, konuşma dilinin türlü cilveleri dururken o manâsı kalmamış beylik kalıplara karşılık aramak, dili zenginleştirmez; olsa olsa fakirleştirir.”

Kırk küsur yıl önce söylenen bu sözleri yinelemeye bugün de gerek varsa, Doğrucu Davut’lugun önemine bir kez daha dikkat çekmek düşüyor bize, imkân yerine olanak, muhtemel yerine olası sözcüğünü kullanarak, yeni sözcükleri eski deyiş biçimlerine yamayan tuğlacılar, T.C. tarihi boyunca dili, içinde sözcüklerin kıyasıya çarpıştığı bir savaş alanı olarak görmediler mi?

Bir bina, onu ayakta tutan tuğlalardan fazla, onlardan başka bir şeydir; bir dil de, onu oluşturan sözcüklerden.

Sözcükler olsa olsa, dil denen görkemli yapının yapıtaşları, tuğlalarıdır. Bu renk renk, biçim biçim tuğlalardan örülüdür duvarlar. Üstelik bu yaşayan binanın her tuğlasından ötekilere, irili ufaklı damarlar uzanıyor... Ama siz sadece tuğlaların türleri, renkleri ve biçimleriyle ilgilenerek tasarım yapan bir mimar gördünüz mü?

Görmediniz. Çünkü böylelerine mimar değil, tuğlacı denir. Bizim tuğlacılarımız gibi: Bu sözcük iyi, öteki atılsın. Bu Türkçe, bu bilmem-nece’den gelme. Ya da tersi: Bu sözcük uyduruk, kullanılmasın, beriki bize eskiden miras, yerinde dursun... Şunu değiştirelim, zülfü yâre dokunur, hazımsızlık yapmasın diye devrim tarihi yerine inkılap tarihi okunur...

Kendi hesabıma, ben perhizden yana değilim, canımın çektiği sözcüğü kullanıyorum. Kafama denk düşeni. Mesele şu ki, mesele ile sorun *aynı* değildir, hiçbir sözcük, bana eşanlamlısının yarattığı etkiyi tam olarak veremez. Her birinin kendine özgü bir sesi, başka bir geçmişi, başka çağrışımları var çünkü. Eskiden, dil konusunda *tutarlı* olabilmek için, az düşünmezdim kullanacağım sözcükleri; kafamda hızlıca çeviriler yapardım. Ama dil tutarlığı denen o erişilmez şey için çoğu zaman verilen tavizlerin dondurmacılıktan ibaret olduğuna kanaat getirince, vazgeçtim. Genel-geçer bir yasaya göre kendimi hizaya sokmuyorum yazarken, bu da savrukluğum için iyi bir mazeret yerine geçiyor... “İşletim dizgeleri” dersini hiç becerememiş eski bir bilgisayar mühendisliği öğrencisi olarak, (ilk aklıma düşen sözcüğün ‘Computer’ değil de ‘bilgisayar’ olması gibi) dizge sözcüğünü hiç zorlamasız, çevirisiz kullanıyorum. [Bilgisayar terminolojisi oluşturmak, bu alanın hızlı gelişiminden dolayı çok problemli olduğu halde, Türkiye'de öteki alanlara kıyasla çok uzun bir yol katedildiği söylenebilir. Türkçede ‘bilişim dili'ni oluşturmak için titiz ve yoğun çabalar harcayan Türkiye Bilişim Derneği'nin, özellikle de hocam Aydın Köksal’ın son derece önemli katkılarını anmak; bu konuda bir şeyler yazan herkes gibi, benim de boynumun borcu.] Gelgelelim, “güneş sistemi” güneş sistemidir, dünyada ‘güneş dizgesi’ diyemeyeceğim. Dersem, kafamdaki sistem sözcüğünün çevirisi olacak... Allah aşkına, neresi tutarlıktır bunun?

Bu, benim seçimim. Ama herkesin, kullandığı, diline doladığı, kendine sakladığı kelimelerle deyişler yok mudur? Sözlükler ve dilbilim kitapları bir yana; sonuçta neyi nasıl söyleyeceği herkesin kendi seçimi değil midir?

Tabii, hepimiz *bir yere kadar* keyfi seçebiliriz sözcüklerimizi. Dilbilgisi kurallarının ve dilin yapısının sunduğu *özgürlük,* tek kişilik dil oluşturma, noktalama işaretlerini dilediği gibi değiştirme, yeni kurallar icat etme... hakkını vermez kimseye.

Galiba artık sözcüklerle savaşmaktan vazgeçmemiz, bir sözcüğü bir başkasıyla tamamen karşılamaya çabalamayı bırakmamız gerekiyor. Sözcüklere küserek, yasaklayarak, unutmaya

çalışarak değil; yeni sözcükler, yeni söyleyiş biçimleri, yeni kavramlar üreterek, ve bu önerileri zamanın, dili konuşanların yargısına bırakarak dili dillendirebiliriz.

Şovenlikten uzak bir dil bilinci, 'doğulu yurttaşlarımızı' *güzel Türkçemiz* den gayrı bir dili konuşmamaya zorlamanın insanlık dişiliğim görmeye de yarayabilir. (Görmek, tek başına bir işe mi yarar, diyeceksiniz, isterseniz, ilkin görmek sözcüğü üzerinde dil birliğine varalım: Bu tür bir şeyi *görmek,* şu ya da bu şekilde gördüğünü başkalarının da görmesini sağlamaktır. Yoksa, "görmezden gelmek"ten ne farkı kalırdı?)

Birçoğu hiç mi hiç farkında değilse de, tuglacılarınki politik bir eylemdir, ister 'arı dil'in en şiddetli savunucularını gözünüzün önüne getirin, ister 'uydurmacılığa karşı' savaşanları. **Atatürk'ün dil devrimi -dilde devrim olamayacağına göre-bir imparatorluğun yıkıntıları üzerinde kurulan Cumhuriyetin, Osmanlılıkla kendi arasına bir kesinti koyma çabasıdır - beğenir ya da beğenmezsiniz, ama şurası açık ki, örneğine az rastlanır ölçüde başarılı bir çaba!**

Aynı tutumu bugün, aynı şekilde sürdürmenin bir anlamı var mı? Türkçenin yeni kavramlar, yeni sözcükler kazanması başka bir sorun, eski (gibi görünen) sözcüklere yasak koymak başka. Henüz yetmiş-yüz yıl önce dedelerimiz tarafından yazılmış metinleri okuyamamak, sizin de ağırınıza gitmiyor mu?

Bugün yazılıp çizenleri elli yıl sonra torunlarımızın okuyamaması, ya da ancak 'sadeleştirilmiş' baskısını anlayabilmeleri güzel Türkçemizin yararına mı olur, zararına mı?

Kesintisiz devam edip giden bir sözcük ayıklama, tuğla değiştirme eylemi, dilin yapısına sinen anlam bağıntılarını ve çağrışım kanallarını zedeleyerek, anlatım kısırlığına yol açtı, açacaktır da.

Sözcükler konusunda liberal olmalıyız: Bıraksınlar yenilerini uyduralım, bırakalım eskilerini kullansınlar. **Dil kendi yolunu bulur.**

Dil, kendi yolunu bulur. Bize düşen, yazıp çizer, konuşur ve okurken, özenli olmak, ince eleyip sık dokumaktır. Tabii, niyetimiz anlaşmak, anlaşılmaksa! Sözcükler konusunda sonuna dek tutarlı olmak, beyhude olduğu kadar, çokluk; özenin, dil duyarlığının ve damak tadının da karşı kıyısına düşen bir çabadır.

Sözcüklere yasak konmamalıdır. Sh: 101-105

SÖZCÜKLER YASAKLANMALIDIR

Sözcükler yasaklanmalıdır, hepsi değil, bir kısmı, zararsız olanlar dursun, her an patlamaya hazır bir silah gibi, başıbozuk düşüncelere can verecek bir ilah gibi ortada dolananlar var ya, çağrışımları, göndermeleriyle küçük yangınları körükleyecek, büyük patlamaları fitilleyecek olanlar, bunların hepsini işte, teker teker yasaklamalı, unutturmalı, hiç olmazsa dillere pele-senk edip içlerini boşaltmalı, artık devir değişiyor, sanki eskiden hiç değişmemiş gibi, iktidarlar akıllarını başlarına alıyorlar, en 'gelişmekte olan' hükümetler bile gidişatı kavramaya başladı artık, bundan böyle dergileri toplatma, meydanlarda kitap yakma, düşünceleri tutuklama gibi ilkellikler geride kalacak, gene yedekte dursun ama kitap yakmak da iş değil hani, binbir emek, vakit kaybı, masraf, üstelik derdi-baş ağrısı caba, en iyisi

fesadı kaynağında kurutmak, özgürlük sözcüğü yok edilebilirse çok değil iki kuşak içinde özgürlük ateşi sönmeye yüz tutar, sönmese de, özgürlüğü adlandıramayanlar nasıl sahip olabilirler ki ona, zaten özgürlük nedir, ismi var cismi yok bir kavram nihayetinde, ismini de yok etmek en iyisi, ismini yok etmeye de lüzum yok esasında, dolmalık biber gibidir sözcükler, her birine kendi istediğiniz anlamları yapıştırabiliyorsanız ne âlâ, bundan iyisi Şam'da kayısı, düelloyu kendi silahlarınızla yapmak, kavramları suçlayıp lekelemek, dile egemen olmak, kendi yaptığınız zarlarla barbut atmaktır en iyisi, tabii zorluklar çıkar, yavaş yürür iş, ama dili ehlileştirmek, tarihten bugüne eşek yüküyle anlam ve çağrışım taşıyan sözcükleri kim vurduya getirmek bellekleri silmektir, bellekleri boşaltan eylemi yok eder, konuşuldukça büyür düşünceler, yazıldıkça, hele konuşulamaz, yazılamaz hale gelsinler, ya da hep konuşuldukları, hep yazıldıkları halde eylemle bağları bir kopsun tamamen, sözcüklerden, kavramlardan sonra sıra soru işaretlerine, takılara, konuşma çizgilerine de gelir, eylemler unutturularak, sözcüklerinden soyularak, dile getirilebilmesi engellenerek, dile getirildiğinde yumuşatılarak alt edilir, sadece bir malzeme sorunu; güneş de balçıkla sıvanır–

Sözcükler yasaklanmalıdır, iktidar olmaya sıvanan, önce kendi dilini empoze edebilmelidir herkese, dile egemen olmalı topluma hâkim olmak isteyen.

Zamyatin'in Bibinde, bireyleri sonuna kadar denetim altında tutmak isteyen *Tek Devlet,* kişinin düş gücünü tamamen ortadan kaldıracak bir ameliyatı gerçekleştirmenin peşindedir. Binden esinlenen Orwell ise, ameliyatı tıbbî niteliğinden soyundurur ve bütün bir toplum üzerine uygulanabilecek şekilde geliştirir: *Yenikonuş. 1984'ün* dünyasında konuşulan dil, en ağır-suç olan düşünceyi en aza indirecek bir yoksulluktadır. Toplumun tümünü cendere içinde tutan baskı, kendini telaffuz edilemeyen cümlelerde gösterir ilkin.

Yenikonuş (*newspeak*), Onvell'in uyarısını keskinleştirir ve 1984'ün umutsuz dünyasına şaşılacak ölçüde net bir gerçeklik duyusu verir. Çünkü yenikonuş ilkeleri, düş gücü hastalığını tedavi edecek ameliyatlardan çok daha sistemli, daha akla yakın ve daha güncel... Birilerinin, düş gücünü yok edecek operasyonu gerçekleştirebilmek için çalışıp çalışmadığını bilmiyorum, ama şu anda Dünya'nın pek çok yerinde en az beş-on 'denetleme kurulu' şarkı sözlerini, kitapları, dergileri, gazete yazılarını inceliyor, sakıncalı olanları ayıklıyordun

Aynı şey değil, diye itiraz edebilirsiniz, sansür ile yenikonuş karşılaştırılamaz bile. Haklısınız. Ama müsaadenizle karşılaştırılamasınlar; biri 'gerçek' dediğimiz, içinde yaşadığımız dünyada vuku buluyor, ötekiyse bir anti-ütopya içinde, bir bilimkurgu yapıtında boy gösteriyor!

Üstelik, sözcüklere yasak koymak, düşünceleri sansürlemek, 1984'ün ve -halâ günümüz Türkiye'sinin derdi olabilirse de, kendi dilini empoze etmek konusunda çok daha ince ve çok daha derine işleyen yöntemler geliştiren çağdaş iktidar için, epeydir modası geçmiş bir yol; ve bu nedenle -sansür mansür bir yana günümüzün 1984'ü ne kadar andırdığı ayrıca tartışılabilir: Orvell'in kahramanları, karşı koyamasalar da, bir cendere içinde olduklarının farkındaydılar.

Bizlerse, 'özgürüz'...

Bunları söylerken, beynin düş gücü merkezini çekip alacak "Büyük Ameliyat" ile Yenikonuş'tan hangisinin gerçeğe daha uygun olduğunu, hangi kehanetin doğru çıktığını

tartmaya çalışmıyorum. Bu türden bir karşılaştırmaya kalkışmak, olsa olsa söz konusu romanlan birer tezden ibaret görmenin belirtisidir. 1984'ü Biz'in kötü bir taklidi olarak gören Bülent Somay'ın da, *Biz'e* yazdığı önsözde -Orvell'e değilse bile *1984'e* haksızlık ettiğini düşünüyorum. [Yevgeni Zamyatin, Biz, çeviren Füsun Tülek, Ayrıntı Yayınları, 1988] *1984*'te kurtuluşu gerçekleştirecek bir güç ille de tanımlanmak zorunda mıydı?

Orwell'in yenikonuş'u, 1984'ün en dikkate değer öğelerinden biri bence. Sanat yapıtlarının birer kehanetten ibaret görülmesini, toplumsal kuramlar gibi değerlendirilerek eleştirilmesini midem kaldırmaz; ama kabul etmek gerekir ki, iş toplumsal dönüşümlerin nereye yürüdüğünü çakozlamaya geldiğinde, sanat her zaman insan bilimlerinin bir adım önünde yürüyor...

Nasıl, her dönem bilim dallarından birisi alıp başını önden gidiyor, öteki bilimlere kılavuzluk ediyorsa, sanatta da daima bazı ifade biçimleri yeni arayışlara daha açık bir konuma geliveriyor. Bu konum değiştirmeler sırasında pek çok kişi, "romanın öldüğü", "artık "deneme yazılamayacagı" gibi garip başsağlığı mesajları yaymıyor değil.

Sinema, televizyon, video, rengârenk resimlerle dolu dergiler ve belki şu sıralar geliştirilmekte olan kim bilir hangi yeni teknikler; çoğumuzu ardarda dizilmiş harflerin dünyasından çekip alabiliyor, görsel-işitsel bir bir ortama müptela ediyor... Bu durum da, aceleci başsağlığı mesajlarının baş destekçisi.

Ama *Tek Devlet,* düş gücü hastalığını tedavi edecek ameliyatı başaramadıkça, insanlar düş kurmaya -bayıla bayıla-devam ettikçe, edebiyatın soluğu tükenmeyecek; ara sıra atardamarlarından biri tıkanmaya yüz tutacaksa da, onun yerini alan daha

diri bir damar keşfedildiği için olacak bu. Dilin üretkenliği sonsuzsa, okuma ve yazmanın kaynağı hiçbir zaman tükenmeyecek demektir: **Tek Devlet, Büyük Birader** ya da Ray Bradbury'nin *Fahrenheitt* 451'indeki itfaiyeciler nihaî zafere ulaşamadıkça...

Gerçekliği yansıtmaktan öteye geçen günümüz edebiyatında başı çekmeye en yakın adaylar da, fantastik ürünler ile bilim-kurgu yapıtları.

Yani, gerçekliği dünyadan olduğu gibi ödünç almayıp, kendi kuran yapıntılar... **sh: 106-109**

Kaynak: Mustafa ARSLANTUNALI, Ay Çöreği-Teknoloji, Dil Ve İletişim Üzerine Denemeler, İletişim Yayıncılık A. Ş. Mart 1992, İstanbul

BİLİMKURGU: ALİCE HARİKALAR DÎYARİNDA

Yaygın kanıya göre bilimkurgu yapıtları; bilinmeyenin korkunçluğuyla, fantezi ve serüvenle tıka basa dolu, zaman ile uzamın birbirine karıştığı bir teknolojik harikalar ülkesine kucak açan çağdaş masallardır. Bilimkurgu okuruysa, bu son moda harikalar diyarının, gördüklerinden şaşkına dönmüş meraklı Alice'i...

Biliyorsunuz, başka bir yaygın kanıya göre, 'yaygın kanıya göre' diye başlayan cümlelerin ardından, o yaygın kanının yanlışlığını sayıp döken açıklamalar, karşıt görüşte ve daha az yaygın kanılar gelmelidir.

Gelmelidir ya, gelin biz bu kuralı boşlayalım biraz. Çünkü: Bilimkurgu olarak nitelenen pek çok yapıt, yaygın kanıyı doğrularcasına bilimkurgunun 'bilim'ine yakışmayan bir kılığa bürünüveriyor ve masallara/mitoslara öyle benziyor, öyle benziyor ki...

"Bir varmış, bir yokmuş... Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; küçük mü küçük bir gezegen, bu gezegende de ben diyeyim yüz, siz deyin ikiyüz arşınlık dev yaratıklar varmış..."

Genellikle bilimkurgu yapıtları böylesi sözlerle başlamaz. Anlatılanlar bilimsel ya da bilimselmiş gibi görünen açıklamalarla desteklenir en azından. Herkes bilir, bilimkurgu *bilimsel* bir edebiyat türüdür, bilime yaslanır, onu mitoslaştırır, bilimsel verilerden yola çıkarak yeni dünyalar düşlemeye koyulur... İşte bakın, bilimkurgu yazarlarından Theodore Sturgeon, bilim kurgu öyküsünü "bilimsel-teknolojik öğelerinden yoksun bırakıldığında niteliğini yitiren bir ürün" diye tanımlıyor.

Oldukça belirsiz bir tanım bu.

'Bilimsel-teknolojik ögeler'den ne anladığınıza göre değişir işin rengi. Bilim öğesi, pek çok yazarın yaptığı gibi, yeni araçları, gelecekteki teknolojik dönüşümleri kestirmekten ibaretse, pek de matah bir şey değil. Neden değil? Şundan: Kurmaca bir metinde, 'anlatılanların akla mantığa uygunluğundan, bilimsel geçerliğinden çok, metnin sınırlan içinde kurulan yapıntı dünyaların gerçekliğidir önemli olan. Onun için Kafka'nın fantezileri, Borges'in meselleri sürüyle bilimkurgu yapıtından, toplumcu gerçekçi pek çok üründen daha gerçek.

Onun için.

Bilimsel -hatta *bisbilimsel (hard core)* olduklarını iddia eden bilimkurgu yapıtları, masal ve mitoslardaki devlere, cücelere, garip ülkelere, uçan halılara... benzer öğeleri rasyonel açıkla-malarla destekleyip kullansalar da, bundan öteye gitmiyorlarsa -yazık ki gidemiyorlar masal dünyasını pek gerilerde bırakmış sayılmazlar. Belki, bir arpa boyu...

öyleyse yeni olan nedir bilimkurguda? Öyle ya, bilimkurgunun zaman makinelerine karşılık, masallarda da vardır zamanın tersine akışı,

...ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken şöyle ya da böyle, masallar da aşar doğanın koyduğu can sıkıcı engelleri,

...uçan halısına bindiği gibi... androitlerden, robotlardan, Marslılardan bihaber görünse de, mitoloji insan olmayan

Titan'lar, Kyklops'lar, Nymphe'ler... yaratıklarla doludur. Serüvense

serüven; ister Odysseus olsun kahramanı, ister çılgın bilginler... Sahi, dünyayı ateşe atan şu çılgın bilginler neden hep yaşlı ve çirkindir?

Benzerlik burada da gösteriyor kendini: Öteden beri kötülük, fiziksel görünümde somutlana gelmiştir.

Masallarda yakışıklı ve güçlü prensler güzel prensesleri kurtarır, çağımızda prensesleri ve Dünya'yı kurtarma görevi *Superman*'lerin.

Masal motiflerini durmaksızın yineleyen; bugünün ideolojisini mitoslaştırıp geçmişe ve geleceğe yayan, değişmezlik kılıfı içinde yutturan sözde bilimkurgu (sözde sözcüğüne lütfen dikkat) ile fantezi dünyası arasında kesin bir sınır yok.

Belki şu fark var, fanteziler sundukları dünyayı olası kılmak yolunda zorlamalara başvurmuyorlar.

Durun hele. Hangi edebiyat türleri arasında kesin sınırlar var ki zaten; roman, öykü, deneme, şiir... Her biri ötekine bir iki kıvılcım sıçramasıyla bulaşıverecek yaratı ateşleridir ve bana öyle geliyor ki bu büyülü ateşleri dehalarıyla tutuşturuverenlerin ardından, ellerinde katalogları, sınıflama cetvelleriyle edebiyat tarihçileri soluk soluğa koşturup durmaktalar...

Yetişemedikleri şurdan belli, edebiyatın göklerinde UFO'lara [Uyduruk kalıpları Fitilleyen Okunacak şey.] çok sık rastlanıyor.

Onlar koşturadursun. Polis romanları bir katalogta toplanıp küçümsenedursun, en iyi 'polis romanları'ndan ikisi Suç ve *Ceza* ile *Karamazof Kardeşler* değil mi? Dostoyevski ile Simenon arasındaki 'uzaklık', Simenon ile Agatha Christie arasındaki farktan çok daha küçük değil mi?

Aynı şekilde, bir *edebiyat türü* olarak bilimkurgu da küçümsenir hep. Oysa: Ütopyalarıyla Thomas More, Francis Bacon, Campanella; Gulliver'iyla Jonathan Swift, Frankestein'iyla Mary Shelley, *Denizler Altında Yirmibin Fersahlık* serüvenleriyle Jules Verne; Mark Twain, H.G. Wells, Zamyatin, "Dr. Jekyll ve Mr. Hyde'ın garip vakası"yla Robert Louis Stevenson, *Dracula*'sıyla Bram Stoker, 1984'üyle George Orwell, *Demir* ökçe'siyle Jack London, *robot* sözcüğünün isim babası Karel Çapek, *Kozmokomik* Öyküleriyle Calvino, Kafka, Borges... Bir bakıma hepsi bilimkurgu yazan sayılmazlar mı?

Ayrıca; masala, mitosa, fanteziye yakın durdukları, bir de bunu bilimsellik kisvesi altında yutturdukları için demincek verip veriştirdiğimiz sözde bilimkurgu yapıtlarının yanısıra, bilimkurgu kitaplığında, küçücük bir rafa sığacak denli az ama nitelikli ürünlerle de karşılaşabiliyoruz.

Peki, bu nitelikli ürünleri, örneğin Stanislav Lem'in görkemli Solaris'ini, Ursula LeGuin'in Mülksüzler'ini, sözde bilimkurgulardan ayıran şey nedir?

Bilişsellik, ister gerçekçi olsun ister fantastik, her yapıt için bilişsellik ölçütü, yaşanan gerçekliğin anlaşılmasında, aşılmasında, yeniden üretilmesindedir; yeni gerçeklikler kurulabilmesindedir. Bilişsel bir söylem, "insanın dış dünyasının gerçekliğini idrake (cognition) yönelen bir semantik yapıya"[Ünsal Oskay, *Çağdaş Fantazya,* (Ayko Yayınları, 1982) s. 9.] dayanmak zorundadır.

Bilişsel bilimkurgu yapıtları: Çağının bilişsel düzeyinden ileride, teknolojik değişmeleri

kavradığı gibi/kadar, toplumsal dönüşümleri de yakalayabilen, insana ve dünyaya ilişkin alışıldık algı sınırlarını zorlayan ürünler.

İşte, Darko Suvin'in *uzay operası* diye nitelediği sözde bilimkurgularda, mumla arasak bu özellikleri bulamıyoruz... Tanımından da belli; Suvin, bilişsel açıdan geri bir düzeyde kalan uzay operalarının, *bilimsel romansların,* 'vahşi batı'dan sonsuz uzaya tebdil-i mekanda satış ferahlığı bulan westem'lerin bilimkurgu rütbelerini geri alıyor:

> "Bilimkurgu (...) gerekli ve yeterli koşullan bilişsellik ile yabancılaştırmanın varlığı ve etkileşimi olan; yazarın deneysel dünyasına alternatif, düşsel bir yapıya dayanan bir edebiyat türüdür."[Darko Suvin. Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre, s.7-8.]

Hazır *Metamorphoses of Science Fiction' ı* önümüze açmışken, yirminci sayfayı bulalım da, yabancılaştırma/doğalcılık, bilişsel olmayan/bilişsel çiftlerini Suvin birbirleriyle nasıl eşleştirmiş ona bakalım. Suvin, yabancılaştırma kurguların tek boyutlularını, bilişsel olamayanlarını 'metafizik' olarak niteliyor ve masalı, mitosu, fantezileri, sözde bilimkurguyu bu tip kurgular arasında sayıyor. Doğalcı olup da gene tek boyutta yetinen kurgular ancak 'gerçekçiliğin alt türleri' arasına itilirken, bilişsel ve doğalcı ürünler kelimenin hakkıyla *gerçekçi edebiyat* terimine lâyıklar Suvin'e göre. Çok boyutlu (bilişsel) ve yabancılaştırmacı ürünlerse, yukarıdaki tanımdan da belli, bilimkurgu ünvanını alıyorlar...

Yabancılaştırma sözcüğü, epik tiyatrodaki yabancılaştırma (ya da, yadırgatma) yöntemini çağrıştırıyor. Salt çagrıştırmakla kalsın daha iyi, çünkü Brecht'in tiyatrosunda yabancılaştırma, gerçekçiliği *pekiştiren* bir öge.. Çok çok, Brecht'in sahnede olup biteni anlatmaya, açıklamaya, ama aynı zamanda onu alışılmadık ve uzak bir görünüme büründürmeye yönelik yöntemiyle bilimkurgu arasında *bir* ortak noktanın varlığından söz edebiliriz: Okur/seyirci ile, deneysel gerçeklik arasına, şu ya da bu şekilde/amaçla, gerçekliğin eleştirilmesini, ona kuşkuyla bakılabilmesini sağlayan bir *uzaklık* koymak.

Görülüyor ki, Suvin'in bilimkurgu kategorisinden safraları atmakta kullandığı ölçütler salt bilimkurguya özgü değil. Her yapıt, 'beynimizin boz hücrelerini' çalıştıran, gözümüzü ve gönlümüzü okşayan her yapıt, bilişsel açıdan ileri bir düzeyde olmalıdır ki bizi yörüngesinde tutabilsin. Yabancılaştırma için de aynı şey söz konusu; edebiyatın hazine odasının yarısını 'gerçekçi', ayakları yere basan kitaplar kaplıyorsa, öbür yansı da ayaklan Yer'e basmayan, Yeı'in ve Yer'dekilerin kurallarıyla çelişik dünyalar kuran yapıtlarla hınca hınç doludur.

Hatta, yabancılaştırman kurguların, deneysel gerçekçilikten şaşmayan kurgu ürünlerine göre birtakım avantajları var. Varsın yere pek değmesin, yapıtın ayaklan havaya sağlam bastıkça, düş gücünün olanaklarını kullanarak, alternatif dünyalar sunarak, *bu dünya* daha iyi çizilebilir. Üstüne üstlük, yazarın, her bir şeyi rasyonelleştirmek uğruna göbeği çatlamaz. (Dickens'ın *David* Copperfield'ini hatırlayın. Eleştirmek gibi olmasın ama, gerçeklik duyusunu zedeleyen, göbeğinden çatlatan 'şaşırtıcı' rastlantılardan bol bir şey var mı romanda?)

Yüzyılımızın başında, Pierıe Menard diye biri, Cervantes'in *Don* Quijote'sini yeniden yazmaya kalkışır... Kalkışır ne demek, varlığını bu işe adar! *Don Quijote'nin* 'kendisini', yeniden, tüm görkemiyle yaratmak için Menard'ın bulduğu ilk formül, Borges'e göre şöyledir:[Jorge Luis Borges, *Yolları Çatallanan Bahçe, çev.* Fatih Özgüven, (Ada Yayınları) s. 92.]

> "Ispanyolcayı iyice öğren, Katolik dinini benimse, Türklerin ve Arapların hilaline karşı

savaş, Avrupa’nın 1602 ile 1918 arasındaki tarihini unut, Miguel de Cervantes ol."

Güç bir yol! Tek kusuru da, olanaksızlığı...

Menard sonuçta, Don Quijote’yi virgülü virgülüne kopya etse de (nitekim öyle yapmıştır), yaratacağı metin başka iletiler taşıyacaktır, *başka* bir şey olacaktır. Çünkü Menard başka bir dönemin insanıdır, Cervantes’le aynı bilişsel düzlemi hiç mi hiç paylaşmıyordun Menard’ın kaleminde yinelenen Cervantes’in virgülleri, cümleleri, 1602 ile 1918 arasındaki tarihi kimse akimdan sikmeyeceği için, bambaşka anlamlara bürünüverecek, yeni sözler söyleyecektir.

Velhasıl-ı kelam, ne Don *Quijote* yeniden yazılabilir, ne *Anna Karenina,* ne de başka bir klasik. Köprülerin altından çok sular aktığı, altından gümüşten bir dolu yeni köprü kurulduğu için; bu yapıtların yansıttığı bilişsel düzey artık aşıldığı, Anna Karenina’lar yerlerini Mrs. Dalloway'leve bıraktığı için.

Gelgelelim, her yeni şarkıyı ille en eski makamlara uydurup söylemekte ayak direyenler var. Çok geri bir bilişsel düzeyde kalan ‘nayır’lı ‘nolamaz’lı yerli filmlerimizde kırk yıl öncesinin insanlarını, kırk yıl öncesinin kalıpları ve kaygıları içinde seyrediyoruz... Yüzlerce yıl sonrasını anlatan mâlum bilimkurgularda Ortaçağ şövalyelerine, XIX. yüzyıl tefecilerine, XX. yüzyıl aşklarına ve kıskançlıklarına rastlamıyor muyuz? Olağanüstü teknolojiyle donanmış gezegenler tek bir imparatorluk için çarpışıyor, tarih nasıl büyük adamların savaşma indirgeniyorsa, geleceğimiz de kötülüğe karşı koyan kahramanlara teslim edilmiş oluyor... Alengirli uzay gemilerinden, çıka çıka, gidip rahatlıkla İstanbul Ticaret Odasına kaydolabilecek[Murat Belge, *Tarihten Güncelliğe,* (Alan Yayıncılık, 1983) s. 147] tüccarlar çıkıyor. Kan damarlarında yol alabilecek denli küçültülmüş bir ‘gemi’de, soğuk savaşın esintilerini taşıyan heyecanlı casusluk öyküsünü izliyoruz. Alpha Centauri’ye bir uzansak, evrenin her yerinde olduğu gibi, Rotaıy kulüp partilerinde sohbet eden rekabetçi hür teşebbüs erbabıyla karşılaşacağız neredeyse; galaktik imparatorluklar, Büyük Britanya imparatorluğuna bile erişemiyor toplumsal örgütlenme açısından; milyarlarca kilometre uzaklıktaki gezegenlerde ulus devletleri, yeni sömürgeler kurmaya çabalıyor. Ön planda; galaksiler, uzay gemileri, yabanıl gezegenler, karmaşık aygıtlar, olağandışı yaratıklar, yeni teknikler, yeni yaşam biçimleri, astronomik ölçüler... Oysa bu cümbüşlü hayal perdesinin fonunda, apaçık sırıtıyor günümüz ideolojisi. Günümüzdeki insan ilişkileri, aynı düşünce biçimi, aynı tepkiler, aynı bilinç, aynı bilinçdışı, aynı yaşantılar...

Aynı susayış, aynı koşuş, aynı...

Of... hep aynı şey, aynı şey, aynı şey,

Aynı, aynı, aynı, aynı, aynı...[Ahmet Muhip Dranas, "Bitmez Tükenmez Can Sıkıntısından, Şiirler (T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1973).]

Sonunda koltuğumuza gömülüp, insan her yerde, her zaman aynı diyoruz. Böyle gelmiş, böyle gider! Bugün, bütün gelecek çağlara yayılıyor, yutturmaca bir değişmezlik sunuluyor bize.

Ve işte, sözde bilimkurgular, metafizik ve donmuş bir dünya kavrayışını sergileyen, evrenin açıklaması olmaktan çok açıklamanın yerini dolduran, yeni açıklamaları da çelmeleyen kalıplarla, yani mitoslarla, burada buluşuyor...

Öğeleri (insan, Tanrı, nesneler...) arasındaki ilişkilerin zaman dişiliği ve mutlaklığı, mitosun

en belirgin niteliği. Ambalajı değişse de, tıpatıp aynı "...kurallarla düzenlenmiş kurgudaki insan ilişkileri ve bunların yansıması olan ethik [ahläki, törel, moral, etik], dinsel sistemlerdeki ethik ile bir ve aynıdır bilişsel yanı ile, daha doğrusu bilişsellige karşıt oluşuyla!"[Ünsal Oskay, *Çağdaş Fantazya,* (Ayko Yayınları, 1982) s. 38.]

Çağdaş bilgi birikimini arkasına alarak yola çıktığı halde, mitik söylemin sınırlan dışına çıkamayan 'piyasa' bilimkurguların oluşturduğu bu *elden düşme mitoloji*; yarattığı dünyanın bilişsel yapısını kurmak şöyle dursun, günümüzün bilinç düzeyini oraya taşıyarak okurların/seyircilerin tarih bilincini, gelecek bilincini (bu ikisi aynı şey değil mi?) zedeliyor, "yanlış bilinç aşılıyor'. Heinlein'dan Asimov'a dek pek çok 'iyi niyetli' bilimkurgu yazarı aynı tuzağa düşüverdiğine göre, eh, kamuoyu bilincindeki tahribata taammüden yol açılmadığı düşünülebilir. Şunu demeye getiriyorum, suçu hemencecik, hesaplı kitaplı bir yanlış *bilinç aşılama* çabasında aramak yerine, daha basit bir etmeni göz önüne alabiliriz: Edebî yetersizlik!

Bilimkurgu, her şeyden önce bir *edebiyat* türüdür ve *yeni mitoslar* yaratabilmek, edebiyata soluk verebilmek için, ilkin yaratıcı olmak gerekir...

Gerçek bilimkurgu, bir değişim edebiyatıdır. Yeni dünyaların, yeni teknolojilerin, *yeni insanın* edebiyatı. [Bilimkurguda adım başı *metamorphose'lara* [başkalaşmak, başkalaştırmak, değiştirmek] rastlamıyor muyuz?

Bu başkalaşım öyküleri, büyük bir hızla değişen toplumsal/teknolojik atmosferden yayılan *korkunun* eğretilemen anlatımı olsa gerek.]

Geleceğin, geçmişin, ya da olası *şimdilerden* birinin tasarlanması, değişmekte olan bütün bir dünyanın, insanların, insan ilişkilerinin capcanlı yaşatılması. .. Böylesi bir değişim, ancak değişim sürecinin bilişsel sürecinden aktarılabilir; en dolaysız, en yalın, en sıradan özel-liklere değin, o dünyaları çağrıştıran, o bilinci yansıtan niteliklerle.

Elbette, ne yapsak ne etsek, gelecek çağların bilinç düzeyini, insan ilişkilerini... tasarlarken bugüne bağlı olacağız. "Düşünülebilen her şey gerçektir", bugünün gerçeği. Bilimkurgu da, ne denli yabancılaştırmacı olursa olsun, yaratıldığı dönemin damgasını taşıyacak hep. Her düş(ünce) ürünü gibi, bilimkurgu da, yaratıldığı dönemin havasını, kokusunu barındıracak içinde. Nasıl ki, Jules Verne'in 'bilimsel romans'ları yüz yıl öncesinin teknolojiyle iyi geçinen insanını sergiliyor, *Superman* fantezisi ekonomik bunalım yıllarının umutsuzluğunu hatırlatıyor, A.C. Clarke'ın 2001'indeki, insanlara cihat açan kusursuz bilgisayar HAL günümüzde teknolojinin yarattığı kötümserliği simgeliyor...

[Bilmece sevenlere bir soru: 2001'deki asi bilgisayarın ismi (HAL) ne anlama geliyor olabilir? Bulamadıysanız, HAL'ın her harfini alfabede o harften bir sonraki harfle değiştirin lütfen...]

Olsun. Başı bulutlara ermişken ayaklan bugüne bağlı da olsa, yapıt o bilişsel düzeyi çağrıştırıyorsa, soluğu 'öyleymiş gibiyse, yeter bu kadarı. Yazılıp çizilen her şey, **'...miş gibi'** değil mi zaten?

Gerçek bilimkurgu, bir değişim edebiyatıdır. Ve insanlar değiştikçe, değişimi kavramaya çabaladıkça, geçmişi didikleyip geleceği düşledikçe bereketli ürünler vereceğe benzer...

Bilimkurgunun *türleşmeye* başladığı yıllardan yakın zamanlara değin, pek az örneğinde insan

öğesi yer alabilmişti. Kahramanlar, haris bilgisayarlar, imparatorlar, dünyayı haritadan silen felaketler, savaşlar, savaşlar, savaşlar, canavarlar, ürkünç robotlar, çılgın bilginler, uzayın ölümcül tehlikeleri... Bunca patırtı gürültü arasında, bir tek sıradan insanlara yer yoktu; çalışan, üreten, hangi döneme ait olursa olsun, 'yuvarlanıp giden' kalabalıklara. Halklara yer yoktu bilimkurguda; isimden ve kişilikten yoksun kalabalıklar, bir önderin peşinden sürüklenen kitleler görülürdü çok çok. Sıradan insan, tıpkı uzay-ötesinden gelmiş 'yabancılar' gibi, *öteki* kategorisindeydi: isimsiz, ruhsuz, hatta cisimsiz.

'Öteki' sadece biyolojik ya da ırksal olmayabilir; kültürel, cinsel ve sınıfsal 'ötekiler'in varlığı, daha doğrusu, bir iki 'kahraman'ın dışındakilerin *yoklukları* (doğru dürüst çizilmemişlerdir, ete kana kavuşamamış figüranlardan başka bir şey değillerdir), popüler bilimkurgu ürünlerini fantastik edebiyatın sınırlan içine bile sokmaya yetmiyordu...

'Ötekiler, kişilikten yoksun bir kütle görünümündedir hep; hangi düzeyde olursa olsun, ister sözde bilimkurguda olsun, ister 'gerçek hayatta': Örneğin, çözülüp dağılmadan önce kapitalist dünyanın 'öteki'si olan ve hem fiction'larda hem de *non-fiction* kurgularda saf bir totaliterliğe dayalı basit bir yapıda çizilen *demirperde* (daha doğrusu, eski demirperde) ardında kökleşen bilimkurgu geleneği, yakın zamanlara dek Batıda pek bilinmezdi. Macaristan, Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği'nde bilimkurgunun Batıya oranla çok daha gelişkin bir edebi tür olarak yerleştiği, Rus roman geleneğinin Sovyet bilimkurgusunda canlandığı farkedilmez, Dünyanın en çok okunan bilimkurgu yazarının **Asimov, Bradbury**, ya da **Clarke** değil de bir **Polonyalı (Stanislav Lem)** olduğu hatırlanmaz; bütün bunlar öğrenildiğinde de, sosyalist ülkelerde bilimkurgunun popülerliği "totaliter rejimlerde fantastik ürünlerin ve kaçış edebiyatının yaygın olması"na bağlanıverirdi. Son saptamanın *doğru* olması, koskoca bir edebiyatın varlık gerekçesini oluşturabilir mi? Oluşturabilir, çünkü 'öteki'nin bizim gibi, hele bizden daha incelikli ve karmaşık olması söz konusu bile olamaz.

Tabii, Batıdaki bilimkurgu geleneğinin, eski demirperdede 'kapitalist propaganda' şeklinde görülüp görülmediğini bilemiyoruz!

Günümüzde, bilimkurgu edebiyatı giderek olgunlaşıyor: Sözde bilimkurgunun, western'lerin, uzay operalarının çizgisini izleyen, kana, dehşete bulanmış piyasa edebiyatı bir yanda kendi pazarını kurmuş, şoklara dayalı geleneğini sürdürür ve kendini 'başkaları' olmaksızın tanımlayamayan bir alıcı kitle için yeni yabancılar, tekinsiz yaratıklar, künt ve korkunç 'öteki'ler yaratmaya devam ederken; J.G. Ballard, Ursula K. LeGuin, A.E. Van Vogt, Harlan Ellison, Kurt Vonnegut, Robert Sheckley, Samuel R. Delany, Brian Aldiss... gibi son kuşağın yazarları, bilimkurguya yeni estetik tatlar getiriyorlar. Çağdaş edebiyatın hanidir işlediği sıradan kahramanlara, Süleyman Efendi'lere, 'ötekilere ve onların sıradan yaşantılarına el atılabiliyor artık.

Bilimkurgu, giderek harikalar diyarının en dikkate değer varlığını keşfediyor: Alice'i.

Sh: 110-119

Kaynak: Mustafa ARSLANTUNALI, Ay Çöreği-Teknoloji, Dil Ve İletişim Üzerine Denemeler, İletişim Yayıncılık A. Ş. Mart 1992, İstanbul

ARABESKLER VE TILSIMLAR-BATI KÜLTÜRÜNDE DOĞUNUN TARİHİ VE ÖYKÜLERİ

BÜTÜN AVRUPA ARAPÇA KONUŞUYOR

Kahve (Alm. *Kaffee*) sözcüğünün bir zamanlar şarap (Alm. *Wein)* anlamına geldiğini biliyor muydunuz? Ya lale (Alm. *Tulpe)* sözcüğünün kökeninin türban (Ar. *turban*) olduğunu? Almanların ceketlerine (Alm. *Jacke),* şapkalarına (Alm. *Mütze)* ya da hırkalarına (Alm. *Joppe)* uzandıkları zaman, bunların adlarının Arapçadan alıntı olduklarını düşündüklerini hiç sanmıyorum. Aynı şekilde, her türlü banka ve ticaret işlemlerinde doğrudan Arapça konuştuklarını ve kullandıkları "rakam" sözcüğünün (Alm. *Ziffern)* bir zamanlar sıfır *(Null)* anlamına geldiğini bildiklerini de sanmıyorum. Denizcilerin, matematikçilerin, tüccarların ve astronotların kendi aralarında sık sık Almanca denilemeyecek kadar değişik bir dil konuştuklarını fark etmediniz mi? Hiç, televizyon bağlantılarının (Alm. *Kabel)* da Arapçaya dayandığına inanır mıydınız?

Benzinin buhurla (Alm. *Weihrauch*) ne ilgisi vardır? Ya da baskının (Alm. *Razzia*) Kuran-ı Kerim'le?... Yarı-ipek, eskilerden bu yana bayanların tekelinde bulunmuştur ama, en azından İslam dünyasında erkekleri de ilgilendirmiştir. Almanya'nın ünlü *Kasperle, Konditor* ve *Klabautermann* kişiliklerinin esaslı birer doğulu oldukları kimin aklına gelirdi ki? Bir fanfara (Alm. *Fanfare*) neden **"geveze"** anlamına gelmektedir ve Almanların kullandıkları büyü sözü "**simsalabim"** sözü nereden gelmektedir? Eğer, Flamenko dansı yapanların **"Olé"** narası size İspanyolca gibi geliyorsa, bu da bir yanılgıdır. Bu, Arapların hücum ederken bir ağızdan bağırdıkları **"Allah, Allah"** naralarının değişmiş, küçülmüş şeklinden başka bir sözcük değildir. İspanya'ya, 1000 yıldan daha uzun bir süre önce İslamiyet'i yaymak üzere gelmiş olan din savaşçıları nedeniyle bugün İspanyolcada, en az "Olé" kadar değişmiş, ama sonuçta Arapça kökenli bir yığın sözcük bulma olanağı oldukça yüksektir.

Bunların Almancaya ve diğer dillere nasıl geçtiği, burada anlatacağımız Şark-Garp yolculuğu öyküsünde ortaya çıkacak. Batılı dünya, Doğuya sanıldığından daha fazla borçludur: Sadece Hıristiyanlığı, alfabeyi, kağıdı, pusulayı, "x"i, sıfırı, patlayıcı maddeleri, barutu, kitabı ve matbaayı, çayı, satrancı, şarabı, kahveyi, değirmeni, roketi, arabeskleri muskaları ve tılsımı değil, daha birçok başka kavramı da borçludur.

Ex oriente lux. Yani Doğudan gelen ışık. Bu deyiş, yalnızca her sabah doğudan batıya doğru hareket eden güneşi simgelemiyor. Asıl önemli olan Doğudan Batıya gelen diğer parlak ışıklar: koku ve renk, huzur ve zarafet gibi, masallar aracılığıyla Alman kültürü ve diline girip çoktan günlük yaşantının bir parçası, tuzu biberi olan ışıklardır. Masallar diyoruz; çünkü aşağıda bir örneğini göreceğimiz 1001 Gece Masallarından birinde, küfesini doldurmuş bir hamalın, Bağdat sokaklarında öylece dolaşırken görüp duyduğu her şey, sözcük olarak tarihin derinliklerinde uzun bir yolculuğa başlamış ve çeşitli yollardan Batıya ulaşarak buradaki dillerden birine yerleşmiştir:

> Bir zamanlar Bağdat'ta bekâr bir hamal yaşarmış.

Günlerden bir gün, çarşıda küfesine kaygısızca yaslanmış otururken, Musul (Alm. *Musselin)* kumaşından, nakışla çift kat edilmiş ve altın payetler serpiştirilmiş ferah çarşafa bürünmüş bir hanım önünde durmuş. Yüzündeki peçeyi hafifçe kaldırmış ve peçe altından uzun kirpikleri, siyah gözleri ve harika göz kapakları görünmüş. Nitelikleri mükemmel olan vücudu ince, ayakları ufacıkmış. Sonra sesinin tüm tatlılığıyla, ona **"Ey hamal, küfeni al ve beni izle!"** demiş ve hamal adeta büyülenmiş gibi küfesini toparlayıp genç kadının peşine düşmüş; bir süre yürüdükten sonra, bir evin kapısında durmuşlar. Kadın kapıyı çalmış ve Nasrani hemen kapıyı açıp ona bir dinar karşılığı bir ölçü zeytin vermiş; kadın da hamala, **"Al bunu, küfene koy, beni izle!"** demiş. Hamal da, "Aman yarabbi! Ne mübarek gün bu böyle" diye haykırmış; küfesini yüklenip genç kadını izlemiş. Kadın sonra bir manavın önünde durmuş ve Suriye elmaları (Alm. *Syrische Apfel),* Osmanlı ayvaları, Umman Şeftalileri, Halep yaseminleri (Alm. *Jasmin),* Şam Nilüferleri (Alm. *Wasserlilie),* Nil Hıyarları, Mısır'ın misket limonları (Alm. *Zitrone),* Sultani ağaç kavunları, Mersin yemişleri ve nergisler satın almış. Bütün bunları hamalın küfesine yerleştirmiş ve **"Taşı bunları"** demiş. Hamal da taşımış ve bir kasap dükkanına gelinceye kadar kadını izlemiş. Kadın dükkancıya "Bana on artal et kes" demiş. Kasap on artal et kesmiş. Kadın bunları muz yapraklarına sarmış ve küfeye koymuş ve ona **"Taşı bakalım hamal!"** demiş.

O taşımış ve kadın bir badem satıcısının önüne gelinceye kadar onu izlemiş. Kadın buradan her türlü badem (Alm. *Mandel*) almış ve hamala yeniden "Taşı bunları ve beni izle" demiş. Hamal küfesini yüklemiş ve kadın bir tatlıcı dükkanının önüne gelinceye kadar onu izlemiş; kadın oradan bir tepsi satın almış ve dükkândaki her türlü tatlıyı buna yerleştirmiş; açma şekerli kaymaklı tatlı, miskle kokulandırılmış, fıstıklı (Alm. *Pistazienkeme),* nefis kadife gibi bir başka hamur işi, sabun adı verilen bisküviler, küçük pastalar, limonlu turtalar, lezzetli şekerlemeler, muşabak adı verilen bir başka tatlı, kadı lokması, sufle halindeki küçük tatlılar ve yine Zeynep'in Tarağı denen, tereyağı, bal ve sütle yapılmış bir başka tatlı satın almış. Sonra tüm bu tatlı çeşitlerini bir tepsiye yerleştirmiş ve tepsiyi de küfeye yerleştirmiş. Bunu gören hamal **"Bana daha önce haber verseydin, bütün bu yiyecekleri taşısın diye eşekle gelirdim"** demiş. Kadın bu sözlere gülmüş; sonra da bir kokucunun dükkanına girmiş; oradan da on tür koku almış; gülsuyu (Alm. Rosenvvasser), portakal çiçeği suyu (Alm. *Orangenblütenwasser*) ve de diğerlerini... ve de bir ölçü mest edici amber (Alm. *Ambra*), aynı zamanda miskle karışmış gül kokusu serpen bir gülabdan; erkek kokusu saçan tohumlar, sarısabır ödü (Alm. *Aloeholz*), misk (Alm. *Moschus*), en sonunda da İskenderiye kökenli mumlar (Alm. *Alexandrinische Kerzeti*) satın almış ve tüm bunları küfeye koyarak hamala "Küfeyi yüklen ve beni izle!" demiş. Hamal küfeyi sırtına vurup genç kadını, arka bahçesinde geniş bir avlunun bulunduğu şahane bir konağa ulaşıncaya kadar izlemiş. Bu avlu kare şeklinde, yüksekte ve yöreyi tepeden gören bir mevkide imiş. Avluya açılan kapı iki kanatlı olup abanozdan (Alm. *Ebenholz)* yapılmış; üzerinde kırmızı altından kakmalar varmış.

Genç kadın, kapının önünde durup kibar bir tavırla kapıyı çalmış. Kapı iki kanadıyla açılmış. Hamal bu sırada kapıyı açan kişiye bakmış; bu, endamı güzel, zarif; yuvarlak ve belirgin göğüsleri, gençliği, güzelliği ve görünüşü ve davranışındaki mükemmellikle örnek oluşturacak bir genç kızmış. Alnı, yeni doğan ilk ayın ışıkları kadar beyaz;

gözleri bir gazelinkine (Alm. *Gazelle*) benzer; kaşları Ramazan Ayının hilali gibi, yanakları lale, ağzı Süleyman'ın mührü, yüzü yükselen bir dolunay, iki göğsü bir çift nar (Alm. *Granatapfeln*) gibiymiş; yumuşak karnı giysilerinin altında, göbek deliğini, mahfazası içinde değerli bir harf gibi saklıyormuş..

Onu gören hamal, aklını yitirmiş ve küfesini başından aşağı düşürecek gibi olmuş; "Yarabbi! Ömrümde bundan daha mübarek bir gün görmedim" demiş.

Bu genç kız, kapının ardından, alışverişi yapan kız kardeşi ve hamala "Giriniz! Gelişiniz hayırlı olsun!" demiş.

Bunun üzerine içeri girmişler ve orta avluya açılan geniş bir salona ulaşmışlar. Salon altın ve ipekle işlenmiş örtülerle ve altın kakmalı mobilyalarla, vazolar ve oymalı iskemleler, itinayla kapatılmış perdeler ve gardıroplarla süslenmişmiş. Salonun ortasında göz kamaştıran inciler ve değerli taşlarla kakılmış mermer bir yatak varmış; bu yatağın üstünde kırmızı satenden bir örtü örtülmüş imiş; yatağın üstünde de, gözleri Babil melikelerinki kadar güzel, boyu elif gibi uzun ve ince, yüzü doğan günü utandıracak kadar parlak, harika bir genç kız oturuyor imiş. Sanki gökte parlayan yıldızlardan biri gibi, şairin belirlediğine benzer, Arabistan'ın gerçek soylu kadınlarından biriymiş bu.

Onları gören genç kız yataktan kalkmış, iki kız kardeşinin yanında yer almak üzere salonun ortasına gelmek için birkaç adım atmış ve onlara **"Niye böyle kıpırdamadan duruyorsunuz? Hamalın sırtındaki yükü indirsenize!"** demiş. Bunun üzerine alışveriş yapan kız hamalın önüne, kapıyı açan kız da arkasına gelmiş; üçüncü kardeşlerinin yardımıyla hamalı yükünden kurtarmışlar. Sonra da küfenin içinde ne var ne yoksa taşımışlar, her eşyayı yerli yerine koymuşlar; hamala iki dinar verip ona "Ey hamal, hadi sen de yoluna git!" demişler. Sh: 9-14

[Binbir Gece Masalları, çev. Alim Şerif Onaran, c. I, s. 96-101. Öykünün Almanca aslı, Alim Şerif Onaran tarafından dilimize Afa yayınlarınca kazandırılmış olan çeviriden kısmen farklıdır. Almanca'ya geçtiği ileri sürülen sözcükler arasında Rosinen, Weisenblütenwasser. Zuckerlaibe, Weihrauh, Anemone, Karmesinrot, Antilope, Benzoesalbe, Baldachin de bulunmaktadır. Sözcükler yapıtın ilerleyen bölümlerinde açıklanmaktadır (Ç.N.).]

SÖZCÜKLERİN GÖÇÜ

Gündüz ülkesinden maddi manevi alınan her şey, gece ülkesi kültürünü derinden etkilemiştir.

[Gündüz ülkesi ve gece ülkesi, Almancadan doğrudan yapılmış bir çeviridir. Almancada "Morgenland" ve "Abendland" olarak geçen bu iki terim, Doğunun bir anlamda aydınlıkların vatanı olduğunu simgelemektedir. Bu nedenle bu iki terim için sözcük çevirisi yapılması daha uygun bulunmuştur (Ç.N.).

O ülkeden yolculuğuna başlayıp da Avrupa'ya gelen her nesne gibi (baharat, süslemeler, bakkaliye, meyve, çiçek, kubbe, çardak vb.), bunların adları da gezinmeye, başka bir dil ve başka bir edebiyatta yer edinmeye başladı. Batı, Bağdat, Kordoba, Granada halifelerinin saraylarında bulunan büyük Arap bilgelerinin ve sanatçılarının bilgelik, ustalık, sanat, müzik ve mimari sayesinde ulaştırdıkları " kavram "lara sahip oldu.

Biz de, sözcük ve kavramların göç yollarına koyularak tarih boyunca yaptıkları yolculukları bir izleyelim. Doğuda "Sözcüklerin göçü" Hıristiyanlıktan önce, İbranice, Mısırca ve Aramcayla

zaten başlamıştı. Latince ve Yunanca bu zincirin son halkasını oluşturana dek. Ortaçağda ise, İslamiyet'le beraber, öncelikle Arapça sözcükler ve kavramlar buna eklendi. Yeniçağda Türkler, Almancanın gündüz ülkesinin diliyle zenginleşmesine büyük katkıda bulundular. Gerçi, bugün bunların çoğunun kökenini tanımakta oldukça zorlanıyoruz. Sözgelimi Offenbach'ın Hoffman'ın Anlatıları *(Hoffmans Erzählungen)* adlı eserinde geçen "Barkerole" böyle bir sözcüktür.

Firavunlar zamanında Güneş Tanrısı **Ra',** kutsal kayığıyla Mısır'ın üstünde göklerde dolaşırmış. Bu gökgemisinin adı "**bari"** imiş. Herodot bile, Mısır'dan gelen tüm gemilere bu nedenden dolayı "**haris"** adını vermiş. Çok sonraları, Latincede Ra'nın gemisi "**barca"** adıyla yaygınlaştı. Buradan da İtalyancaya geçti. Ancak bu adla, Ra'nın üç direkli kocaman gemisi değil, bir gondolcu tarafından idare edilen küçük bir kayık olmuştu. Gondolcuya da barcaruolo (barka sürücüsü, *barcaruolo)* adı verildi. Bir "barkaruolo", herkesin bildiği gibi güzel seslidir ve iyi şarkı söyleyebilir. Böylece, gondolcuların söylediği güzel şarkılar bir biçime dönüştükten sonra bu biçime barkerole dendi.

Benzer öykü, Alman halk hikayeleri kahramanlarından *Kaspar'ın* başına gelmiştir. Kaspar, bu öykü nedeniyle, halen çift anlamlı yaşantısını sürdürmektedir. Öykünün başlangıcı ise şöyledir: Doğu birçok hâzineyle doludur: altın, gümüş, değerli taşlar... Eski İran'da bu hazineler *gene* biçiminde adlandırılmaktaydı.

Ticari alışverişler nedeniyle Doğudan Batıya geçen bu sözcük, İtalyanca'da sonraları "**gazza"** olarak ortaya çıktı ve burada **"para"** anlamında kullanılmaya başlandı. Ancak alışverişte her zaman büyük ve değerli şeyler söz konusu olmadığından bazen, deyiş yerindeyse bozuk para da kullanılması gerektiğinden İtalyanlar, **"gazza"**ya bir de küçültme eki getirerek **gazetta** sözcüğünü türettiler. 16. yüzyılda İtalya'da basılan ilk haber kağıdı ortaya çıktığında, ederi bir bozukluk, başka bir deyişle bir gazettaydı. Bu bozukluğun, haber kağıdı **(gazette)***,* yani gazete anlamını alması hiç uzun sürmedi.

Böylece paradan kağıda dönüşen *gazette,* yolculuğuna devam etti ve birçok Avrupa ülkesini gezerek, İngiltere, Fransa, Rusya, Bulgaristan ve hatta Polonya'da bile kendine bir yer buldu. Bozuk para ve gazete, yarı yolda böyle ayrılmışlardı. Almancadaki *Kaspar*'ın çift anlamlı ya da çift ruhlu olması da bunun gibi bir gelişim yüzündendir. Biri Habeş Kralının, diğeri bir dalgacının ruhu...

Gündüz ülkesinin Üç Aziz Kralından birinin adı, bilindiği gibi Kaspar'dı. Dil açısından bu sözcük belki de Farsçaya dayanıyordur. Doğuda hazineler, özel bir lütufkarlığın işareti olarak bazı kereler el değiştirebilirdi. Hâzinenin içinde bulunduğu sandık ya da kupa Farsçada *kase,* taşıyıcısına da **"sandık taşıyan"** anlamında **kasbar** denir. Belki de gündüz ülkesinin üç kralından biri olan Kaspar komik görünüşlü birisiydi ve gece ülkesine şakacı bir tip yaratma ilhamını vererek *Kasperle'nin* ortaya çıkmasını sağladı.

Kaspar'la Doğudan başlayan yolculuğumuzun ilk durağından ayrılıp kısa bir mola verelim ve hayatımıza hala masalımsı pırıltılar katan bir döneme göz atalım: İslamiyet ve Müslümanlık. Artık, Güneş Tanrısı Ra'nın kayığıyla Akdeniz'den Avrupa'ya ulaşması gibi, Akdeniz kıyılarında (mare mediterraneo-karalar arasındaki deniz) gündüz ve gece ülkeleri arasında çok daha sıkı ilişkiler başlayacaktı.

İslamiyet'in Muzaffer Seferi

İslamiyet'in milattan sonra 7. yüzyılda ortaya çıkışı, dünya tarihinin gidişinde bir dönüm noktası oluşturdu. Bu hareket, kendisinden yalnızca 1000 yıl önce Büyük İskender'in seferleriyle getirdiği, dünyayı belirleyici bir şekilde değiştirmeye başlayan hareketle benzeştirilebilir. Dinlerin en gencinin kurucusu Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dünyadan göçtükten çok kısa bir süre sonra, haleflerinin devam ettirdiği İslam İmparatorluğu'nun sınırları Arap sınırlarının dışına çoktan taşmıştı. 8. yüzyılda ise, inananlar (mü'minler), neredeyse dünyanın yarısına egemen olmuşlardı. İslamiyet, komşu ülkelerini ve rakiplerini (Bizans ve Eski İran) dünya tarihi sahnesinde yenmiş, yerlerini almıştı. Bu siyasal değişim aynı zamanda kültürel bir değişim anlamına da geliyordu. Akdeniz birliği yıkılmıştı. Bizans ve Yunan, Batı üzerindeki etkisini kaybetmişti. Akdeniz artık Doğunun sınırıydı. Ortaçağ dönemindeki gece ülkelerinin bundan sonra başlayacak olan gelişiminde, Akdeniz fatihlerinin (Araplar, Suriyeliler, Mısırlılar, İranlılar ve Berberiler) kuşkusuz çok büyük bir payı olacaktı.

Bu doğu âlemi mükemmeldir
Aşıp geçen Koca Derya'yı;
Hafız'ı tanıyan, seven bilir
Kaldero'nun şarkılarını.

Geheimrat (Bir tür özel danışman) Goethe'nin daha sonra *West-Östlichen Diwan* adlı eserini oluşturmasını ve bu dizeleri yazmasını sağlayan ilham kaynağı, sonraki yıllarda tüm Avrupa'yı büyüleyecekti.

Mekke, Şam ve Bağdat: Dönemin İslamiyet'i için kilometre taşları... Muhammed Abd-Allah (Allah'ın kulu) Mekke'deki köklü Kureyş hanedanını, Yahudi ve Hıristiyan peygamberlerinin değiştirdikleri ve yanlış yorumladıkları dinin gerçeğini çöl çocukları Arap kardeşlerine anlatmak, her birine tek bir Tanrı inancını kazandırmak için terk etmişti. Allah'ın Elçisi, yıllardır sürüp giden Güney ve Kuzey Arabistan çatışmasına neden olan kabileleri, İslamiyet'in **"Civitas Dei", yani "Tanrı'nın Yeryüzündeki Evi"** diyebileceğimiz bir şekilde ümmet adı altında toplayınca, savaşların da bitmesini sağladı. 632 yılında, ölümünden sonra, halefleri önce Şam'a daha sonra da Bağdat'a yerleştiklerinde, genç dünya dininin en parlak dönemi başlamış oluyordu. **Sh: 15-19**

Tours ve Poitiers! BİR EFSANE Mİ?

Bu olaylardan ancak 20 yıl sonra, Frank Kralı Kari Martells, Tours ve Poitiers meydan savaşlarında, Peygamberin bayrağı öncülüğündeki akınları durdurabilmiş ve böylece de **"Batıyı yokoluştan"** kurtarabilmişti. En azından Batılı tarih kitaplarında bu olay böyle aktarılmaktadır. Ama, Avrupalı tarihçiler için bu kadar önemli olan bu olayın en ufak bir izine, Arap tarihçilerin eserlerinde nedense hiç rastlayamıyoruz. Hiçbir Arapça kaynakta böylesi bir savaştan bahsedilmemekte.

Bu **' kader savaşı"** hakkındaki bilgilerle, Gibbon'un **Roma İmparatorluğunun Gerilemesi ve Çökmesi** adlı eserinde karşılaşıyoruz:

> **Zafer, Gibraltar Kayasından bin küsur mil uzağa, Loire Körfezine dek ulaşmıştı. Bu kadar mesafenin yeniden katedilmesi demek Sarazenlerin (Müslüman Araplar) Polonya sınırlarına ya da İskoçya'ya ulaşması demekti.**

> **Ren Nehri, Nil ya da Fırat gibi azgın değildir ve Arap filosunun kolaylıkla Themes Nehri ağzına kadar gelmesini sağlayabilirdi. Oxford okullarında Kuran okutuluyor olması ve bir kürsüden, sünnetli insanlara Hazreti Muhammed'in sözlerinin aktarılıyor olması olanaklıydı. Bu kaderden Hıristiyan âlemi, dahi ve şanslı bir adam tarafından kurtarıldı.** (Gibbon, Der Sieg des İslam (tslamiyetin Zaferi), Wien, Leipzig, Olten, 1937, s. 468.)

Batı geleneğinin tersine, ortaçağın Arap tarihçileri, ne Tours ve Poitiers olayından ne de Karl Martels'den söz ediyorlar. Zengin Arap tarihi yazılarına inanmayanlar için şunu da ekleyelim: Bu yapıtlar, yürütülen cihadın en küçük ayrıntısını da içerir; bunları büyük bir özenle anlatır, hatta en küçük yenilgilerinden bile açık bir gerçeklikle söz eder. Bu olaya değinen birkaç tarihçi, Balat al-Şuhada (şehit yolu) olarak adlandırdıkları aynı savaşı, önemsiz bir çatışma olarak değerlendiriyorlar. Kuzey Afrika ve İspanya'nın fethiyle ilgili en anlamlı eserin yazarı İbn Abdülhakem (803-871) olay hakkında çok kısıtlı bilgi veriyor:

Ubeydullah (Kuzey Afrika Hakimi), Abdülrahman İbn Abdullah el Akki'ye İspanya üzerinde emir yetkisi vermişti. Abdülrahman Franklara akınlar düzenlemiş değerli bir kişiydi. İspanya'ya en uzak kalan düşmandı. Onları yenerek birçok ganimet topladı [...] Sonra bir atakta daha bulundu ve adamlarıyla şehit oldu. Ölümü 155 yılına (733/734) denk gelir. (Lewis, Bernard. Die Welt der Ungläubigen, Wie der Islam Europa entdeckte (İnançsızların Dünyası, İslamiyet Avrupa'yı nasıl keşfetti) Propylän-Verlag Frankfurt, 1983, s. 17 (Eserin özgün adı: The Muslim Discovery of Europe).

Tarihçilerin çoğu olayı aynı biçimde anmaktadır. Ne Arapların en büyük tarihçisi Tabari tarafından (öl. 923) ne de İspanya Müslümanlarının en önemli vakanüvisi İbni Kutiyya tarafından (öl. 977), Tours ve Poitiers zaferi hakkında bilgi verilmektedir. Büyük bir olasılıkla söz konusu olan, saldıranların cepheyi kırıp geçemedikleri bir baskından ibaretti.

Gerçekten de bu sıralarda İslam Hükümdarlarına göre, imparatorluğun sınırlarının, (Bağdat'taki merkez yönetim, bağımsız yönetimlere dönüşürken) Pirenelerin arkasına dek uzanmış olduğu açıktı ve bu kadarı da yeterdi. Bernard Lewis'in İnançsızların Dünyası **(The Müslim Discovery of Europe)** adlı eserinde anlattığı gibi, **"iyi gece ülkeleri Batıda değil, 'Konstantinopolis'te savunulmalıydı."**

> Poitiers olayını görmezden gelen ve Konstantinopolis'i yücelten Müslüman tarihçilerin, Batılı tarihçilerden çok daha gerçekçi bir gözle tarihi olayları anlatmış olmaları ilk başta çelişkili görünebilir. Poitiers galibi Franklar, kendi memleketlerinden binlerce mil uzakta çarpışan, bir takımdan az daha büyük akıncı gruplarıyla karşılaşmışlardı. Bunlar ellerinden geleni yapmış ve artık tükenmiş gruplardı ama, yine de bir güç savaşı kazandılar. Konstantinopolis'ten gelen Bizans savaşçıları, kat'i son için halifeler tarafından başkentlerine gönderilen seçkin bir orduyla karşı karşıya gelmişlerdi. Grekler, İslamiyet'in henüz taze ve güçlü iktidar savaşını durdurmayı başardılar. Gibraltar (Cebeli Tarık) Kayasından Loire Körfezine dek olan uzaklık, Gibbon'un anlattığı gibi bin milden fazlaydı. Üstelik, Cebeli Tarık'ın Arabistan'a olan uzaklığı bundan kat kat daha fazlaydı. Araplar için Doğu Avrupa'dan geçerek Ren Nehrine ulaşmak, Amu Derya'yı geçmek ya da Çin sınırlarını aşmaktan çok daha kolay bir iş olmalıydı. Kısaca, Arapların Konstantinopolis'i fethedememeleri, Tours ve Poitiers'deki yenilgileri nedeniyle değil, açıkçası kendi yanlışlıklarından kaynaklanmaktaydı. (a.g.e. s. 18.)

Her Avrupalının, kültür hâzinesinde büyük bir gururla taşıdığı İslamiyet'e yönelik bu zafer olgusu ve Batı Avrupa'daki ilerleyişin son buluşu, daha sonraki tarih bilgileri doğrultusunda en azından sorgulanabilir duruma gelmiştir. Ne **"gece ülkelerinin Batışı"** ne de bu olguya karşı direnişler, Halife İmparatorluğunun Batı yakasında cereyan etmemişti. Ama, çok kısa bir süre sonra buralara yerleşen Bedevi Emir ve Halifelerinin saraylarında da oldukça farklı görüntülerle karşılaşmaktayız. **Sh:63-66**

SİCİLYALI GİUFA

Avrupa Edebiyatını fetheden bir başka öykü ve motif, doğulu şakacı tip Goha'nın (Onaran'ın masal çevirilerinde Guha olarak geçen şakacı tiplemesi (Ç.N.). hikayelerine dayanır. Bir Arap deyimi olan **"Ahmak min Goha" (Goha'dan daha ahmak),** Goha'nın bir zamanlar gerçekten var olduğunun göstergesidir. Halk anlatılarından kaynaklanan bu aptal, Mansur zamanında Kufe'de yaşamış. Goha'nın fıkraları tüm Arap ülkelerinde anlatılmaktaydı ve kısa bir sürede, bir zamanlar İslam egemenliği altında kalan topraklarda, yani İspanya ve Sicilya'da yaygınlık kazandı. Kahramanın adı, ağızdan ağıza yayıldığı bu yolculuk sırasında tabii ki değişti: **İran'da Guha, Nubien'de Gauha, Malta'da Gahan, Fas'ta Gha ve Sicilya'da Giufa olarak tanındı. Onun fıkralarını ilk kez kaleme alan ise, Cahiz'dir.**

Sicilyalı Giufa, sayısız İtalyan fıkrası ve öyküsünde farklı kişiliklere bürünür: **Bir yerde köyün aptalı, bir yerde bir kabadayı, bir yerde zavallı bir şeytan, bir yerde de kutsal bir ahmaktır. Her şeyi yanlış yapar, ama Allah'ın uyanığı olduğundan kendini hep haklı göstermeyi başarır. Kısaca, saçmalıkla mantığın bir arada bulunduğu, insanları gülmekten çatlatan, onları günlük dertlerinden uzaklaştıran ve trajedileri komediye dönüştüren bir tiptir.**

Sicilyalı Etnolog Guiseppe Pitre, Giufa'dan 13 öyküyü, kulaktan kulağa dolaşırken yakalamış ve **Fiabe, novelle e raconti popolari siciliani** adlı eserinde derlemiştir. Sicilyalı doğubilimci Fransesca Maria Corrao ise 1991'de **Giufa il furbo, la sciocco, il saggio** ("Giufaşakacı, aptal, bilge") adlı kitabı yayınlamıştır. Bu esere, ölümünden kısa bir süre önce Leonarda Sciascia bir önsöz yazabilmiştir. **(Corrao, Fransesca Maria, Guifa-il furbo, lo sciocco, il saggio, Arnoldo Manda dori Editori, Milano, 1991.)**

Ünlü yazarlar ve şairler Giufa'dan esinlenmişlerdir. Kuzey Italyalı büyük öykücü ve romancı Italo Calvino, onun nükteli 7 öyküsünü **Fiabe Italiane (İtalyan Fabllar)** adlı eserine belirttiği şu nedenlerle almıştır:

> Bu delinin anlatı dizileri, İtalyan halkı için o kadar önemlidir ki, bir kenara bırakılmaları olanaksızdı. Bunların kökü Arap dünyasıdır. Ben de Giufa'nın öykülerini Sicilya'ya göre düzenledim. Çünkü Araplardan alındıkları ilk yer burasıdır. (Corrao, Fransesca Maria, a.g.e. s. 9.)

Italo Calvino için Giufa, Arap kökenli atası gibi zaman ve mekandaki bir görüntüdür, içinde genel ve evrensel anlamda her türlü aptallık vardır ve anlatıcısına olduğu kadar dinleyicisine de Ahmaklar Devletinde aptalların varlığını kanıtlamaya çalışır. Her şeye karşın, Giufa tiplemesinde yalnızca ahmaklık ve nükte yoktur Calvino'yo göre. Giufa, yasayla ya da kurallarla sınırlanan her şeyin dışında davranan, her türlü kuralı yıkan, her şeyin tersini yapan, kurallara ve yasalara zıt giden ve böylelikle yalnızca aptalların erişebileceği özgürlüğü, doğal gerçekliği yansıtabilen ve tüm bunları vurgulamaya çalışan bir tiptir onun için. Bu düşünce çok sonra Voltaire'in Candide tiplemesine de yansıyacaktır: Zaten bir doğu hayranı olan Voltaire'in elinde Candide, doğaüstü güçlere sahip efsanevi bir kahraman olacak

ve türlü maceralar yaşayarak nihayet Konstantinopolis'e vardıktan sonra, orada yaşlı bir Türk'ten bilgeliği öğrenerek, yaşamını çekilir bir hale getirebilecektir.

Giufa tipi, Sicilyalı Leonarda Sciascia'nın da en sevdiği tiplemelerden biri olmuştur. **Sciacscia, II mare colore del vino** adlı eserindeki (Sciascia, Leonardo. Il Mare colore del Vino, Einaudi, Torino, 1973 (Das Weinfarbene MeerŞarap Rengindeki Denizadıyla, Wieszniewsky tarafından Almancaya kazandırılmıştır. Verlag Volk und Welt, Berlin, 1975). Goha başlıklı öyküsünde, başlığı Arapça olarak yazılmış çok garip bir hikaye anlatır:

> Giufa, Arap zamanlarından beri Sicilya'da yaşar. Yazılı olarak adı, sorguçlu, gagasının arasında bir böğürtlen tutan, dik kuyruklu bir kuşa benzer. O günden bu yana çok zaman geçmiştir, ama Giufa bilinmeyen yaşıyla hâlâ sokaklarda dolaşır ve birbirinden kötü muziplikler yumurtlar. Kimileri buna kızar, kimileri güler, kimileri de anlayış gösterir. Bazen kiliselerin, camilerin basamaklarına oturur ve ona öyle aptalca şeyler öğretirler ki, insanları çileden çıkarabilsin. Bir adamdan dul kalan zavallı annesi, oğlu kadar kıt akıllı olmasa da, en azından yaşamı boyunca eşekler gibi çalışmış bir kadındı. Ama ne çare ki, Giufa'yı bulmak için durup dururken hep evini terk etmek zorunda kalırdı. Bulduğunda, elinden tutar, çekip çekiştirerek kalan son gücüyle onu eve sürüklerdi. Giufa evde oturmaktan nefret ederdi. Oğlu dışarıda olduğu zamanlar annesi ise, kafasına bir cırcır böceğinin gireceğinden ve Giufa, Giufa, Giufa diye ötüp duracağından çok korkardı.
>
> Bu zavallı kadına Giufa bin yıllık yaşamı boyunca Allah bilir neler yapmıştır. Başka bir anne olsa çoktan ölüp gitmişti herhalde. O kadar çok kötülük yapmıştır ki, bunların sayısı bir piyango çekilişi sırasında dönüp dolaşan tüm rakamlar kadardır; Öyle acılar ki, bin yıl boyunca insanı ağlatabilirler. Ve her defasında eve polis gelirdi. Hem de ne polisler: Ciad'in polisleri, Kral Vekilinin polisleri, Kral Vittorio'nun Jandarmaları. Bir keresinde Giufa, belki aptallığından belki de kurnazlığından (çünkü aptallık ve kurnazlık aynı yönde iş görürler) bir kardinali öldürdüğünde, paçayı kolaylıkla sıyırmıştı. Başka bir zaman, bir hâkimin yüzüne konmuş bir sineği öldürmek istemiş ve bu yüksek makamdaki kişiye öyle bir tokat atmıştı ki, adamcağız olduğu yerde üç kere dönmüş ve uyuşuk bir durumda yere serilmişti. Kendine geldiğinde, Giufa'ya gerekli cezayı vermek istemiş ama, Giufa yakalandığı bu kapandan da kurtulmayı yine başarmıştı.(a.g.e. s. 68-69)

Sciascia'nın Giufa ve Kardinal hakkında anlattığı bu öyküde çok açık olarak Goha'yı tanıyabiliriz. Kardinal'in bir imam ya da bir hoca olmaması için hiçbir neden yok. Öykünün her şeyden önce gösterdiği, bu ülkede, Arap hayal gücüyle etkilenmiş halk anlatılarının kök salmış olduğudur. Sicilyalı Leonardo Sciascia'nın öykülerinin bu denli çekici olması da buradan kaynaklanmaktadır. **Sh: 133-136**

Kaynak: Erdmute Heller; Arabeskler ve Tılsımlar-Batı Kültüründe Doğunun Tarihi ve Öyküleri, Arabesken und Talismane Geschichte und Geschichten Des Morgen Landes in Der Kultur Des Abendlandes, Çeviren: Deniz Kırımsoy Kucur, İmge Kitabevi Yayınları, 1 Baskı: Ekim 2000, İstanbul

20. YÜZYIL BÜYÜK ALMAN ŞAİRLERİ

Rainer Maria RILKE
Stefan GEORGE
Gottfried BENN
Oskar LOERKE
Alfred MOMBERT
Theodor DAEUBLER
Nelly SACHS
Karl KROLOW
Wilhelm LEHMANN
Georg HEYM
Else Lasker-SCHÜLER
Hans CAROSSA
Georg BRITTING
Paul CELAN
Georg TRAKL

Rainer Maria RILKE (1875-1926)

R.M.Rilke'nin ilk şiirleri onaltı onyedi yaşlarında yayımladığı kitaplarında toplanmıştır. Bunlar benzetilerle, simgelerle ve sanat oyunlarıyla yüklüdür. Bu şiirlerde şiire yeni başlayan olağanüstü duyarlı ve yetenekteki bir şairin çırpınışları, arayışları göze çarpar. Çok şeyler söylemek isteyen, ama söyliyeceklerini nasıl ayıklayacağını ve sıralıyacağını pek beceremeyen bir şairin iç zenginliğiyle karşı karşıyayızdır. **Şiirlerinin konuları, şairin doğduğu kent olan Prag'ın akşamları, türlü görünüleri, mevsimler, rahipler ve rahibeler, Tevrattan esinlenen betimlemeler şairin soyut dünyasının tipleri olarak şiirlerinde yer alır.** Rilke bu ilk döneminde Belçikalı şair Emil Verhaeren'in ve Danimarkalı romancı J. Peter Jacobsen'in etkisindedir; onların renkli sanat dünyalarının tam bir paralelinde bulunmaktadır. Büyük alman şairi Stefan George de süslü şiir dünyasıyla Ril ke'ye örnek olmuştur. Gümüş, altın, yakut, zümrüt ve diğer değerli taşlar göz kamaştırıcı parıltılarıyla şiirlerini aydınlatır. Jens Peter Jacobsen'in "Maria Grubbe" adlı romanındaki pittoresk dünyası, duygularının renk- lendirici prizmatik kırılışları Rilke'nin kendi eserlerinde de kullandığı, uyguladığı bir tekniktir. O, güçlü duyarlığıyla tabiata ve hayata özel bir açıdan bakmakta ve onu özel bir duyuş ve deyimlendirişle dile getirmeğe çalışmaktadır, böylece kendine özgü şiir dünyasını ve ülkesini parsel parsel eline geçirme çabasındadır. Söz- cüklerinin sayısı oldukça sınırlıdır, ama buna rağmen şiirlerinin iç ve dış ritmi ve şaşırtıcı uyaklar bulmaktaki yeteneği okuyucuyu hayran edecek ölçüdedir:

“Tief unten geht die Daemmerstunde

mit lautlos leisem Schritt vorbei”

“Alacakaranlığın saati aşağıda derinde
usul ve sessiz adımlarıyla geçip gidiyor”...

Rilke’nin sanatındaki ikinci aşama “Tabloların Kitabı" ile başlar. Rilke bu kitabında yalınlığa yönelmiş gibidir. Bir duyguyu dolaysız vermek, psikolojik ruh çözümlemelerine ağırlık kazandırmak eğilimindedir. Şiirlerinde ilk şiirlerinde olduğu gibi ritme ve iç uyuma yine aynı önemi vermektedir. Sanatı biraz daha duruluğa ve kesinliğe kavuşmuştur. Aşırı betimlemelerden kaçınır; daha önceki eserlerinde göze batan üstüste yığılı benzetiler mecazlar, süs merakı, mücevherlerin çekici, ama soğuk dünyası ortadan kalkmış, hayalde yaşanan yerine gerçekte görüleni ve yaşananı dile getirmek çabası ortaya çıkmıştır. Güz adlı şiirinde:

“Die Blaetter fallen fallen wie von weit

als welkten in den Himmeln ferne Gaerten"

“Yapraklar düşüyor düşüyor gibi uzaktan
sanki göklerde uzak bahçeler solmakta...”

değişik bir edayla yazılmış dizeleridir. Bu şiirlerinde Rilke realiteye daha yaklaşmıştır. İzlenimlerini hayalde gördüğünden çok, realiteden almaktadır. Duygularının içi doludur. Hayallerinin kof dünyası ortadan kalkmıştır. O şimdi duygularını aşan hayalle yetinmemektedir. İlk dönemin şiirlerinde aşırı hayal tutkunluğu duygularının açık-seçik kristalize edilişini engelliyordu, oysa Tablolar Kitabında hayal ile duygu dengesi sağlanmıştır, denebilir.
Rilke’nin sanatındaki üçüncü aşama “Dua Kitabı” (Stundenbuch-Günün belirli saatlerinde okunan dua kitabı) ile başlar. Bu eseri Rusyaya yolculuğunun ürünüdür. Yüreğinin bütün pencerelerini mistik duygulara, zihnini mistik düşüncelere açmış gibidir. Rus insanının mistik karakteri şaire bu tarz şiirler yazması için bir vesile olmuştur. İnsanın Tanrı karşısındaki aczi ve onu sevmesinin zorunluluğu dile getirilmiştir, Rahiplerin gösterişsiz hayatları, tapınaklardaki uhrevi hava, özverinin kazandırdığı iç erinci bu dizelerde yansımıştır. Araya Renaissance’nin büyük sanatçıları da girer. Michelangelo bunlardan biridir:

“Erişemediği için Tanrıya onu yüksek kiniyle sevdi”

dediği Tanrı içe yönelişinin merkezidir. Rilke’nin dualar kitabında paylaştığı Tanrı anlayışının Hristiyanlığınkiyle pek bağdaşamadığı ileri sürülmüştür. Rilke’nin terennüm ettiği Tanrı tabiatın her zerresinde görülen, etkisini duyuran Panteistlerin (kamu tanrıcıların) anladıkları bir Tanrıdır. O, tabiatta içkindir. Rilkenin bu mistik eserindeki duyguları şiirin dialektik yapısını zedelemez, O, sanatçı kişiliğinin ağır basmasıyla ve yaşantısını estetik bir heyecana dönüştürmekteki becerisiyle böyle bir tehlikeden uzak kalabilmiştir. Rilke “dua kitabı” nı ilk önemli eseri saymıştır. Rus insanının içe dönüklüğü Rilke'yi şaşırtmıştır, ama kendisi de slav

kanı taşıdığından, onların sofuluğunu şiirleştirmekte güçlük çekmemiştir. Kitaptaki ilk şiirlerden birinde:

"leh kreise um Gott, um den uralten Turm

und ich kreise Jahrtausende lang

und ich vveiss nicht, bin ich ein Falke, ein Sturm

oder ein grosser Gesang"?...

"Dolanıyorum Tanrının, ezeli kulenin çevresinde
dönüyorum binlerce yıldan beri
ve bilmiyorum bir şahin miyim, fırtına mıyım
yoksa bir büyük şarkının sesinde?..."

demektedir. İnsan ve Tanrı ilintisi kitabın esas konusudur; Tanrı dünyayı ve insanları kendisini seyretmek ve sevmek için yaratmıştır, mealindeki bir mistik görüşten yola çıkmıştır. **Spinoza**'nın, **"Tanrı insanı sevemez, onun insan sevgisi kendine olan sevgisidir, çünkü o ancak kendisinden daha yetkin olanı sevebilir"** görüşü Rilke'nin de benimsediği bir fikir olarak görünüyor. Rılke dua kitabında daha sonra kent insanlarını ele alır, kentlerde yaşıyanların sağlıksız hayatlarını dile getirir, çocukların mutsuzlukları yansıtılır, korkuları, acıları çoğaltan bir yaşama tarzı eleştirilir. Dar odalar, havasız yerler, bencilliğin çemberi içinde sıkışıp kalmış bir sürü mutsuz insan ve onların ölümleri sergilenir. Bu dizeleri okurken, sıkıntı duyarız ve boğulur gibi oluruz. Rilke'nin her gördüğünü canlı kılan bakışı hastalığı doğru teşhis eder.
Şimdi Rilke'nin sanatındaki dördüncü aşamaya geldik. "Yeni Şiirler" kitabı dört yılda yazdığı aşağı yukarı 200 şiiri içerir. Kitap iki bölümden oluşmuştur. Burada Rilke nesnelere uzaktan bakan ve onların iç dünyalarını iç-sezgisiyle aydınlığa çıkaran bir şair kimliğin- dedir. Canlı ve cansız nesneler esas itibariyle ele aldığı konularıdır. **"Pars", "Flamingolar" (Telli Turnalar), "Geyik", "Karakedi", "Fıskiye", "Top", "Park", "Ada", "Piyano Çalan Kadın", "Son Akşam", "Güz Sonu",** bunların en ilginçlerindendir. "Ölüyü Yıkama" şiirinde de esrarengiz bir hava okuyucuyu derinden sarsacak bir yoğunluktadır. Bu şiirlerin yazılışı Rilke'nin ünlü heykelt raş August Rodin'in yazmanlığında görevli olduğu yıllara rastlar. Burada nesneler şairin onlara uzaktan bakışıyla iç dünyalarında suçüstü yakalanmış ve şair onların iç dünyalarını zihnen düşünerek değil, daha çok kendi varlığında etinde ve kanında büyük bir sevgi ve tutkuyla yaşayarak çok canlı çizgilerle çizmiştir. Rilke bu şiirlerinde realiteye sadece dıştan gözlemliyerek bakmamakta, tersine ben'ini objenin, ele aldığı nesnenin içinde eritmektedir. Öznel ve nesnel olanın bu uyumu, içle dışın bu tam bağdaşımı alman şiirine o zamana kadar duyulmamış bir yenilik getirmiştir, gerçi şairin çıkış noktası transız simgecilerinkinin, özellikle Baudelaire'ninkinin aynıdır, ama ele aldığı konularda gösterdiği kendine özgü kişiliğiyle onlara apayrı bir damga vurabilmiştir. **Rilke yeni olan bu şiirlerinde sanatının doruk noktasına varmıştır, denebilirse de, o bu tepe noktasını yirmi yıl sonra yazdığı Orpheus'a soneler adlı 55 şiiriyle aşmıştır, diyebiliriz.** Bu sonelerinde onun bütün bir hayat deneyinin şiire dönüştürülmüş özü vardır. Sonelerinin üslûbu adeta ipek iplikle örülmüştür. Özşiirin özsuyu bu dizelerde tortulanmıştır. Bunlarda aynı zamanda okuyucuya yol gösteren bir gizli eğilim de (Intention) sezilir. Hayat ve ölüm sorunu onlarda yeni bir yoruma kavuşmuştur ve

bir damla esans gibi en keskin kokuyu içeren bir şiir ortaya çıkmıştır. "Yeni Şiirler" Rilke'nin bir ânlık tablolarıdır, onların fikir yönü keskin gözlemlere dayanan ince buluşlardan öteye geçmez, oysa Orpheus'a sonelerinde Rilke bir şair-filozof kimliğine bürünmüştür. Bu soneler hayat sevgisiyle ve tam bir özveri ruhu ile dolup taşmaktadır. O, bu eserinde iyimserdir. Doğaya karşı değildir, onunla dosttur, bir zorunluk olarak ölümün yazgısını ve her insanın kendisine düşen misyonuna katlanmayı telkin eder. Çıkış noktası olarak hayatı almakla Rilke bu eserinde Friedrich Nietzsche'nin etkisindedir. O, bu eserinde psikolojik tabloları aşarak bir varlık-bilimci şair olmuştur. Şimdi Rilke'nin sanatındaki beşinci ve son aşamaya geldik. Soneleriyle aynı zamana rastlayan Duıno Elejileri. O, bu ağıtlarını 1910-1922 arasında yazdı. Duino ağıtları genç yaşta ölen sevgilileri, gerçek ve düzme değerleri ve ölümün çözümlenemez olan gizini ele alır. Denebilir ki, Rilke bu büyük eseriyle bir başka şairinkini andırmayan, en özgün eserini vermiştir. Tıpkı Goethe'nin Faust'u gibi, bu ağıtları yeni yorumları belirli zaman fasılalarında gerektiren, anlaşılması bir hayli güç olan, ama özüne bir kez nüfus edilince, ondan ayrılınması güç olan, zekayı çalıştırdığı ve düşünce ufkumuzu genişlettiği kadar, yüreği de doyuran bu şaheseri ona dünya ününü kazandıran bir kitabıdır.

Sonuç: Rilke oldukça genç, 51 yaşında ölmesine rağmen sanatında çok büyük değişmelerden, sürekli aşamalardan geçmiştir; uyanık zekâsı, doğuştan getirdiği şiir dehâsı, sürekli olarak öğrenme ve okuma tutkusu, her türlü izlenimlere açık olan yaratılışı, çıktığı büyük yolculuklar, kendisini sadece sanatına adıyabilmesi ve bunun için bol zaman buluşu, bildiği yarım düzüne yabancı dil bu denli yetkin eserler ortaya koyabilmesine olanak hazırlamış ve ona aşağı yukarı bin şiir yazdırtmıştır. Rilke'nin alman şiirindeki etkisi o derece büyük olmuştur ki adeta bir Rilke kültü ortaya çıkmıştır.

Rilke'nin alman şiirinde artık son aşama olduğu ve daha ileriye gidilemeyeceğine ilişkin yaygın bir inanç doğ muştur. Mevcut şiir yapısını bir yana bırakarak, yeni bir zemin üzerinde değişik bir şiir kurmak gerekiyordu; böylece Rilke'nin genç şairleri umutsuzluğa düşüren zararlı etkisi ve onun doğurduğu korkunç psikoz ortadan kaldırılabilecekti, ya da hiç olmazsa hafifletilebilecekti. İşte bu güç işi büyük alman şairi Gottfried Benn başardı. 1956'da ölen ve iki kez Nobel ödülüne aday gösterilen bu şair Rilke'nin tıkadığı şiir yaratma trafiğini açtı. Benn'in şiiri içi gerilimlerle dolu, susan bir dinamittir. Çağını yansıtan bir şair olarak da Rilke'den farklıdır. Bir hekim olarak deneylerinden yararlanmıştır ve modern şiirin şartlarını yerine getirebilmiştir. İnsanın Tanrı düşüncesinden uzaklaşarak içine düştüğü bunalımı, hayatın olumsuz yönleri, bir apandisit, kürtaj ve kanser şiirlerinin konusu olabilmiştir, Benn insanın bu çıkmazını şiirleştirmekte çok ustadır ve tektir. **Sh: 133-140**

ŞİİRLERİNDEN

CASABIANCA

Am Berge weiss ich trutzen
ein Kirchlein mit rostigem Knauf,
Wie Mönche in grauen Kapuzen
steigen Zypressen hinauf.

Vergessene Heilige wohnen
dort einsam im Alterschrein
der Abend reicht ihnen Kronen

durch hohle Fenster hinein.

CASABİANCA

Dağ yamacında bir kilisenin
bulunduğunu bana söylediler
rahipler gibi görünüyor
uzaktan kurşuni selviler

Unutulmuş azizler orda yatıyor
mihraplarda yalnız başına
ve akşam çukur pencerelerden uzatıyor
birer taç hepsinin başına

****

ERNSTE STUNDE

Wer jetzt weint irgendwo in der Welt
ohne Grund weint in der Welt,
weint über mich.

Wer jetzt lacht irgendwo in der Nacht,
ohne Grund lacht in der Nacht,
lacht mich aus.

Wer jetzt geht irgendwo in der Welt,
ohne Grund geht in der
Welt, geht zu mir.

Wer jetzt stirbt irgendwo in der Welt,
ohne Grund stirbt in der Welt:
sieht mich an.

CİDDİ SAAT

Şimdi dünyada bir yerde biri ağlarsa
dünyada nedensiz ağlarsa
bana ağlar

Şimdi geceleyin bir yerde biri gülerse
geceleyin nedensiz gülerse
bana güler

Şimdi dünyada bir yerde biri giderse
dünyada nedensiz giderse
bana gelir

Şimdi dünyada bir yerde biri ölürse
dünyada nedensiz ölürse
bana bakar

****

FORTTSCHRITT

Und wieder rauscht mein tiefes Leben lauter
Als ob es jetzt in breitem Ufern ginge
immer verwandter werden mir die Dinge
und alle Bilder immer angeschauter
dem Namenlosen fühl' ich mich vertrauter
mit meinen Sinnen, wie mit Vögeln reiche
ich in die windigen Himme laus der Eiche
und in den abgebrochenen Tag der Teiche
sinkt auf Fischen stehend mein Gefühl.

İLERLEME

Yine derin hayatın alabildiğine hışırdıyor
geniş kumsallarda gidercesine
giderek bana daha yakın oluyor her nesne
ve daha çekici görünüyor şimdi her dekor
kendimi o İSİMSİZ'e sırdaş biliyorum
duyularımla kuşlar gibi uçarcasına meşe'den
havalanarak yükseliyorum rüzgârlı gökyüzüne
ve duygum balıkların sırtındayken
iniyor göllerin yansıyan gündüzüne!...

****

DER PANTHER

Im Jardin Des Plantes, Paris
Sein Blick ist vom Vorübergehn der Staebe
So müd, geworden, dass er nichts mehr haelt.
Ihm ist, als ob es tausend Staebe gaebe
und hinter tausend Staeben keine Welt.

Der weiche Gang geschmeidig starker Schritte
der sich im allerkleinsten Kreise dreht,
ist wie ein Tanz von Kraft um eine Mitte
in der betaeubt ein grösser Wille steht.

Nur manchmal schiebt der Vorhang der Pupille
sich lautlos auf-.Dann geht ein Bild hinein,
geht durch der Glieder angespannte Stille-
und hört im Herzen auf zu sein.

PARS

Paris, Jardin des Plantes
Gözlerinin önünden geçen tek bir parmaklık çubuğunu
tutamaz bakışı artık, çünkü müthiş yorgun
var olduğunu sanır o binlerce çubuğun
ve o binlerce çubuğun ardında dünyanın yokluğunu

Güçlü adımlarının kıvrak ve yumuşak
atılışıyla dönerken ufacık dairesinde
güçten bir dansı andırır bir ortanın çevresinde
ki onun içinde duran büyük iradesidir uyuşarak

Gözbebeklerinin perdesi aralanır bazen
usulca ve bir imge süzülerek içeriye girer
geçer organlarının gergin sessizliğinden
ve yüreği olur o imgenin sönüp bittiği yer!...

****

DIE FLAMINGOS

Jardin Des Plantes, Paris
In Spiegelbildern wie von Fragonard
ist doch von ihrem Weiss und ihrer Röte
nicht mehr gegeben, als dir einer böte,
wenner von seiner Freundin sagt: sie war

noch sanft von Schlaf. Denn steigen sie ins Grüne
und stehen, auf rosa Stielen leicht gedreht,
beisammen, blühend, wie in einem Beet,
verführen sie, verführender als Phyryne,

sich selber: bis sie ihres Auges Bleiche
hinhalsend bergen in der eigenen Weiche,
in welcher Schwarz und Fruchtrot sich versteckt.

Auf einmal kreischt ein Neid durch die Voliere;
sie aber haben sich erstaunt gestreckt
und schreiten einzeln ins Imaginaere.

FİLAMINGOLAR

Paris, Jardin de Plantes-
Suya yansıyan gölgeleriyle ressam Fragonard'ı
anımsatırlar, ama birinin sana sunduğundan
daha çoğu değildir ak ve kırmızısı bundan
o dişisi için der ki: 'uykudan böyle uysaldı'

Giriyorlar çimenlere ve sonra hafif dönerek pembe
bacaklarının üzerinde bir arada çiçek öbeğini andırarak
Frine'den*çok daha baştan çıkarıcılar, kandırarak
kendilerini, gizliyorlar gözlerinin solgunluğunu ve

bükük boyunlarını yumuşak tüylerinin arasında
meyve kırmızısıyla kara rengin birbirine karıştığı
işte duyuluyor şimdi kuş kafeslerinin sırasında

birden kıskançlığın yükselen o tiz çığlığı
gövdelerini şaşkın şaşkın ileriye uzatarak
yürüyorlar teker teker düş-ülkelerine uzak

* Phryne - M.Ö. 4. yüzyılda Eski Yunanistanda olağanüstü güzelliğiyle yargıçları büyüleyen, ölüme mahkum edildiği halde, bu yüzden aklanan ünlü fahişe. Onun Praxiteles'in afrodit heykellerine modellik ettiği söylenir.

****

SONETTE AN ORPHEUS III

Spiegel: noch nie hat man wissend beschrieben
was ihr in euerem Wesen seid.
Ihr, wie mit lauter Löchern von Sieben
erfüllten Zwischenraeume der Zeit.

Ihr, noch des leeren Saales Verschwender-,
wenn es daemmert, wie Waelder weit...
Und der Lüster geht wie ein Sechzehn-Ender
durch euere Unbetretbarkeit.

Manchmal seid ihr voll Malerei.
Einige scheinen in euch gegangen-,
andere schicktet ihr scheu vorbei.

Aber die Schönste wird bleiben-,
bis drüben in ihre enthaltenen
Wangen eindrang der klare gelöste Narziss.

ORFE'YE SONELER III

Aynalar, kimse bilerek anlatamadı sizi
Anlıyamadık gerçekten kim olduğunuzu
Gördük süzgeçlerin o sırf delikleriyle
Zamanın ara-odaları gibi dolduğunuzu

Boş salonun harcayıcıları, irili ufaklı
Karanlık basınca ormanlar gibi uzak;
Âvize geçip giden bir geyiktir, onaltı budaklı
boynuzuyla basılamazlığınızdan çabucak...

Bazan hayâllerle doludur dibi
Bir kaçı içlerinizde yiter gibi
Bazılarını ürkek çevirirsiniz geriye

Ama en güzelidir o saf nergis
Yanaklarına bakıp rahatlar güzelim diye,
Kalır içlerinizde bir süre hapis!...
****

SONETTE AN ORPHEUS V

Blumenmuskel, der der Anemone
Wiesenmorgen nach und nach erschliesst,
bis in ihren Schoss das polyphone
Licht der lauten Himmel sich ergiesst,

in den stillen Blütenstern gespannter
Muskel des unendlichen Empfangs,
manchmal so von Fülle übermannter,
dass der Ruhewink des Untergangs
kaum vermag dis weit zurückgeschnellten
Blaetterraender dir zurückzugeben:
du, Entschluss und Kraft von wieviel Welten

Wir, Gewaltsamen, wir waehren laenger.
Aber wann, in welchem aller Leben,
sind wir endlich offen und Empfaenger?

ORFE’YE SONELER V

Çiçek kası, dikenli kaktüs çiçeğinki
çayır sabahının onu giderek açtığı
dökülür içine kucağının o çok renkli
saf göklerin süzülmüş katıksız ışığı

Gergin kaslarının sessiz çiçek yıldızı
içine aktıkça o sonsuz kabul edişin
bazan bu tam çiçeklenişin kesilemez hızı
güneşin batışı ona ‘dur’ dediği için

gerisin geri çekilen yaprak kıyıları
geri vermez seni sana, kalırsın onun içinde
sen ey çok sayıdaki dünyaların gücü ve kararı

Biz güçlü yaratıklarız, yaşarız daha uzun
ama ne zaman ve bu yaşamaların hangisinde
gördük, bu kadar açık ve alıcı olduğunu ruhumuzun

****

SONETTE AN ORPHEUS XIII

Voller Apfel, Birne und Banane,
Stachelbeere... Alles dieses spricht
Tod und Leben in den Mund... Ich ahne...
Lest es einem Kind vom Angesicht,

wenn es sie erschmeckt. Dies kommt von weit.
Wird euch langsam namenlos im Munde?
Wo sonst Worte waren, fliessen Funde
aus dem Fruchtfleisch überrascht befreit.

Wagt zu sagen, was ihr Apfel nennt.

Diese Süsse, die sich erst verdichtet,
im Schmecken leise aufgerichtet,

klar zu werden, wach und transparent,
doppeldeutig, sonnig, erdig, hiesig–:
O Erfahrung, Fühlung, Freude–, riesig!

ORFE'YE SONELER XIII

Yusyuvarlak elmalar, muzlar ve armut
böğürtlenler... Hepsi de getirir dile
ölümü ve yaşamı ağzının içinde tut
bakınca yüzüne çocuğun, anlarım bunu sezgiyle

O onu tadarken bilirim gelir uzaktan
yoksa usulca mı silinir ağzının içinde tadı
bir sürprizle meyve–etinden kurtularaktan
sözcüklerin yerini bak işte bulgular aldı

yüreklilik gösterir söylemeğe: Elma ne demek?
bir tatlılık ki neden sonra yoğunlaşır
her tad verişinde hafifçe doğrulup dikilerek

buralı olur, güneşli, saydam, çift anlamlı ve taşır
içinde toprağı, der ki: 'açık ve uyanık olmalı işiniz
ey deney, ilkbahar, sevinç: Sizler ne müthişsiniz!...
****

SONETTE AN ORPHEUS XXI

Frühling ist wiedergekommen. Die Erde
Ist wie ein Kind, das Gedichte weiss;
viele, o viele... Für die Beschwerde
langen Lernens bekommt sie den Preis.

Streng war ihr Lehrer. Wir mochten das Weisse
an dem Barte des alten Manns.
Nun, wie das Grüne, das Blaue heisse,
dürfen wir fragen: sie kanns, sie kanns!

Erde, die frei hat, du glückliche, spiele
nun mit den Kindern. Wir wollen dich fangen,
fröhliche Erde. Dem Frohsten gelings.

O, was der Lehrer sie lehrte, das Viele,
und was gedruckt steht in Wurzeln und langen
schwierigen Staemmen: sie singts, sie singts!

ORFE'YE SONELER XXI

Gerisin geri geldi bak işte bahar
dünya şiirler bilen bir çocuk gibi
ezberlediği bir sürü şiirin sahibi
onun ödül almağa gerçekten hakkı var

Nelere katlanmadı ki, sertti öğretmeni
o ak sakalından hoşlanmıştık yaşlı adamın
biz şimdi ondan sorabiliriz: Nedir acaba yeni
adları yeşilin ve mavinin, işte bakın

dinlenceye girdi dünya, sen ey mutlu dünya
artık çocuklarla oyna, âh biz seni
yakalamak istiyoruz, hepimiz güya

o en sevinçlimizin başarabileceğini
isteyecek güç ve uzun tomruklarda olanı bilmeni
köklerde basılı duranın, tümünü şakıyacak dünya

****

TOD

Da steht der Tod, ein blaelicher Absud
in einer Tasse ohne Untersatz.
Ein wunderlicher Platz für eine Tasse:
steht auf dem Rücken einer Hand. Ganz gut
erkennt man noch an dem glasierten Schwung
den Bruch des Henkels. Staubig. Und: “Hoff-nung”
an ihrem Bug in aufgebrauchter Schrift.

Das hat der Trinker, den der Trank betrifft,
bei einem fernen Frühstück ab-gelesen.

Was sind denn das für Wesen,
die man zuletzt wegschrecken muss mit Gift?

Blieben sie sonst? Sind sie denn hier vernarrt
in dieses Essen voller Hindernis?
Man muss ihnen die harte Gegenwart
ausnehmen, wie ein künstliches Gebiss.
Dann lallen sie. Gelall Gelall...
....
O Sternenfall,
von einer Brücke einmal eingesehen-:
Dich nicht vergessen. Stehn!

ÖLÜM

Bak işte duruyor ölüm: Bir mavimsi sıvı
bir fincanın içinde, yok tabağı
bir fincan için şaşılacak şey bayağı
durduğu yer onun, bir elin sırtı

iyice görünüyor kulpunun kopuk olduğu
sırlı yuvarlağından. Tozlu. Ve UMUT
sözcüğü silik harflerle yazılı ucunda
içkinin sözkonusu olduğu içicisinin
geçmiş bir sabah kahvaltısında okuduğu
Ne biçim yaratıklar şu insanlar, ne demeğe
onları en sonunda bir ağuyla korkut

o olmasaydı kalır mıydı bunlar
yoksa engelle dolu bir yemeğe
delicesine mi tutkunlar?

alınız sert şimdiki zamanı onlardan
çıkarın bir takma diş gibi, işte o ân

anlaşılmaz olur ne konuştukları: Peltek peltek
sen ey kayan yıldız düşerek
yittiğini görmüştüm bir gece köprüden
unutamadım seni. Durmak gerek!...

****

DAME VOR DEM SPIEGEL

Wie in einem Schlaftrunk Spezereien
löst sie leise in dem flüssigklaren
Spiegel ihr ermüdetes Gebaren;
und sie tut ihr Laecheln ganz hinein.

Und sie wartet, dass die Flüssigkeit
davon steigt; dann giesst sie ihre Haare
in den Spiegel und, die wunderbare
Schulter hebend aus dem Abendkleid,

trinkt sie still aus ihrem Bild. Sie trinkt,
was ein Liebender im Taumel traenke,
prüfend, voller Misstraun; und sie winkt
erst der Zofe, wenn sie auf dem Grunde
ihres Spiegels Lichter findet, Schraenke
und das Trübe einer spaeten Stunde.

AYNANIN KARŞISINDAKİ KADIN

Nasıl ki bir uyku içkisinde baharat
yavaşça erirse, işte öyle çözüyor akıcı, berrak
yorgun tavırlarını ve öylesine rahat rahat
gülümsemesini büsbütün içine katarak

bekliyor sıvı taşsın diye bundan
ve sonra döküyor saçlarını aynaya
sıyırıp giysisini kaldırdığı omuzundan
olağanüstü güzel ve bakıyor doya doya

imgesini içiyor, içiyor sessiz, duygulu
nasıl başları dönerek içerlerse âşıklar
inceliyerek ve güvensizlik dolu

neden sonra işaret ediyor usulca
hizmetçi kıza, aynasının dibinde ışıklar
dolaplar ve sonraki bir saatin hüznünü bulunca

Kaynak:

Sedat UMRAN, Büyük Alman Şairleri, Yaşayan Kitaplar, İstanbul 1995

ARİSTOS

“Aristos” sözcüğü eski Yunancadan alınmıştır. Sözcük tekildir ve kabaca, belli bir durum için ‘en iyi’ anlamına gelir. İlk hecesi vurgulanır.

Arisios'taki" başlıca ilgi, bireyin özgürlüğünü yüzyılımızı tehdit eden bütün şu uyuşma-baskıları'na karşı korumaktır; hepimizin üzerine, ama özellikle de kamunun gözü önünde olan herhangi bir kimsenin üzerine konulmuş olan bu baskılardan bir tanesi, bir kişiyi, sayesinde para ve ün kazandığı şeyle—yani, öteki insanların onu en çok kullanmak istedikleri şeyle yaftalama baskısıdır. Bir kişiyi musluk tamircisi diye adlandırmak onun bir yanını betimlemektir, ama aynı zamanda onun birçok başka yanını karanlıkta bırakmaktır. Ben kendimizi basılı sözcüklerde ifade etmekten başka özel bir tutukevi istemiyorum.

****

‘TANRI’

- Sözcüğü alışılagelmiş anlamlarından ayırabilmek; bütün insani çağrışımlarından arıtabilmek için tırnak içine alıyorum.
- ‘Tanrı’ bir durumdur. Bir güç, ya da bir varlık, yahut bir etki değildir. **Eril bir ‘o’ ya da dişil bir ‘o’ değil, cinsiyeti olmayan bir ‘o’dur.** Mevcudiyet ya da mevcudiyet-olmayış değil, içinde hem mevcudiyetin hem de mevcudiyet-olmayış'ın bulunabileceği durumdur.
- İnsanlar olmayan şeyin olan şeyi etkileyebileceğini anlayamadıkları için, ‘Tann’nın olduğunu ve eylediğini ileri sürerler. Bizim ‘Tanrı’yı ve onun hikmetlerini bilmeyişimiz her zaman sonsuz kalacaktır. **Tanrı nedir?** diye sormak **Sonsuzluk ne zaman başlar ve biter?** diye sormak kadar boştur.
- Varoluş nihai ya da gizil olarak bilinebilirdir; ‘Tanrı’ sonsuz ölçüde bilinemezdir. Öğrenip öğrenebileceğimiz en çok şey, varoluşun niçin *olduğu gibi olduğu*; sürüp gidebilmek için niçin böylesi yasalara ve böylesi öğeleri gerektirdiğidir. Niçin olduğunu nihai olarak hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.
- Aziz Augustinus şöyle der: **Biz sadece Tanrı’nın ne olmadığını biliriz.** Varoluş bireyseldir, öyleyse ‘Tanrı’ bireysel değildir. Varoluş değişir, öyleyse ‘Tanrı’ değişmez. Varoluşun araya girme gücü vardır, öyleyse ‘Tann’nın yoktur. Varoluş sonludur, öyleyse ‘Tanrı’ değildir. Ama ‘Tanrı’ her yerde mevcuttur, çünkü varolan (ve bu yüzden bireysel olan) her şey değildir.
- ‘Tanrı’ var değildir; ancak onun var-olmayışı evrensel olarak mevcuttur ve evrensel olarak etkir. Maddi organizmalar için anlamlı olan herhangi bir biçimde var olamaz o; ama bu, bu durumun böylesi organizmalar için anlamsız olması demek değildir. Sözgelimi, kavga eden iki adam görürseniz, ama müdahale etmezseniz (her ne kadar edebilecek durumda olsanız da), o zaman gerçekte müdahale etmeyerek müdahale etmiş olursunuz; ve ‘Tanrı’ için de aynı şey söz konusudur.
- Bütün, içkin olarak, içinde ilkelerin ve olayların her şey olduğu ve bireysel şeyin hiçbir şey olmadığı bir durumdur. Böylelikle bireysel şeye tümüyle kayıtsız olduğu için, ‘Tanrı’ bütünle tam bir duygudaşlık içinde olmalıdır. Ama o duygudaşlığını varolmayarak ve tümel bilinemezliğiyle ifade eder. O wu wei ve wu ming'dır, eylemsiz ve adsızdır.
- Tao Te Ching şöyle der:

LXVII. Eğer herhangi bir şeye benzeseydi şimdi çoktan anlamsız olurdu.

LVII. Bilge, ben hiçbir şey yapmıyorum ve insanlar kendiliklerinden değişiyorlar. Ben kımıltısızlığı yeğliyorum ve insanlar kendilerini düzeltiyorlar. Ben müdahale etmiyorum ve insanlar kendi kendilerine refaha kavuşuyorlar, der.

LI. Yüzbinlerce kişiye yaşam verir, ancak hiçbir mülkiyet iddiasında bulunmaz; kazançlar sağlar, ancak hiç teşekkür istemez; göz kulak olur, ancak hiçbir otorite uygulamaz.

X. Eyleme başvurmaksızın insanları sevebilir ve devleti yönetebilir misin?

- Eğer bireysel şey acı çekerse bu, bütün acı çekmesin diyedir. Bu sadece içinde raslantının, zamanın ve değişikliğin temel özellikler olduğu bireyselleşmiş madde dünyasında olabilir.

MADDENİN OLUMSALLIĞI

- Sonsuzluk kavramı sonsuzluğun amacı dışındaki her amacı dışlar. Eğer mutluluk duyumları edinebiliyorsak, mutluluğu yaşayan insan varlıkları biçimindeki maddenin sonsuzluğun amacına hizmet etmesinden ötürü böyle oluyordur, bu da sonsuzluğun sürdürülmesidir. Çünkü varolmaktan mutluluk duymak varolmayı sürdürmeyi istemektir.
- Eğer bütünün amacı kendini sadece sürdürmekse, evrimin, nedenselliğin, karmaşık fiziksel yasaların gerekliliği nedir? Haz bilincini bir yana bırakalım, haz deneyimini ortaya atmak niye?

  Varoluş niye öncesiz sonrasız bir boşluk içindeki öncesiz sonrasız bir taş ya da sonsuz bir durağan atomlar bulutu olamasın ki?

  Bunun yanıtı insana her zaman basit görünmüştür. Tanrı marifetlerine hayran olunmasını arzu eder; ilahiler ve kurban isterler. Ancak bu, içinde biz insanların Azınlık ve yaratımın geriye kalan bütün daha alt bölümlerinin Çoğunluk olduğu, insanbiçimci evrenin eski ve tehlikeli bir sapkınlığıdır. Böyle bir evrende çok etkin bir tanrıyı benimsememiz gerekir; ve çok fazla bizim tarafımızda olan bir tanrıyı, bütünün komutasını elinde tutan, kuşku uyandıracak kadar önyargılı bir figürü.

- Zaman madde ne diye varolsun ki? Eğer sonsuzluğun tek amacı sonsuzluksa, tek bir hidrojen atomunun bir fazlalık olarak görünmesi gerekir. Ancak sonsuzluk sadece zamanın sonsuzluğu olamaz. Zaman kendinde, mutlak biçimde, varolmaz; her zaman bir gözlemciye ya da bir nesneye ilişkindir. Saatim yoksa "Zamanı bilmiyorum," derim. Madde olmaksızın zamanın kendisi bilinmezdir; ve: sonsuzluk varolmaz.

TANRITANIMAZLIK

- Kendimi bir tanrıtanımaz olarak görmüyorum, ancak bu Tanrı' kavramı ve zorunlu efendisizliğimiz bütün toplumsal meselelerde sanki tanrıtanımazmışım gibi davranmaya zorluyor beni.
- Dinlere karşı ne kadar sempati duyarsam duyayım, onların bazı mensuplarına ne hayranlığım olursa olsun, onlarda ne kadar tarihsel ya da biyolojik zorunluluk, ne kadar metaforik hakikat görürsem göreyim, onları gerçekliğin inanılır açıklamaları olarak kabul edemem; onlar benim pozitif insani niteliklere ve tanrısallıklarındaki müdahaleci güçlere inancımı gerektirdikleri ölçüde benim için inanılmazlardır.

- Raslantı ve sonsuzluk içinde yaşıyorum. Kozmos çevremde uzanıyor, üst üste galaksi çayırları, art arda kara uzamlar, yıldız bozkırları, okyanusvari karanlık ve ışık. İçinde hiçbir sorumluluk sahibi tanrı, hiçbir özel ilgi ya da özel merhamet yok. Ancak her yerde, yaşayan bir denge, yükselip alçalan bir gerilim, devasa ama gizemli bir yalınlık, sonsuz bir ışık soluyuşu görüyorum. **Ve varolmanın, raslantı içinde yaşamam gerektiğini, ama bütünün raslantı içinde olmadığını anlamak olduğunu kavrıyorum.** Bunu görmek ve bilmek bilinçli olmaktır; kabul etmek insan olmaktır.

İNSANI HOŞNUTSUZLUKLAR

- Bunun insanlık için olası bütün dünyaların en iyisi olmadığını niçin düşünüyoruz? İçinde niçin mutsuzuz?
- Bunun sonucu büyük hoşnutsuzluklar oluyor. Ben bu hoşnutsuzlukların hepsinin de mutluluğumuz için birincil önemde olduğunu, çünkü onların mutluluğun yeşerdiği toprağı sağladıklarını savunuyorum.

ÖLÜM

- **Ölümden iki nedenden ötürü nefret ediyoruz. Yaşamı vaktinden önce sona erdiriyor; ve onun ötesinde ne yattığını bilmiyoruz.**
- Eğitim almış insanlığın çok büyük bir çoğunluğu günümüzde ölümden sonra bir varoluşun olduğundan kuşkulu. Şurası açık ki, tek bilimsel tutum bilinemezciliğin tutumudur: sadece bilmiyoruz. Bahis Durumu içindeyiz.
- Bahis Durumu, gelecekteki bir olay hakkında kesinliğe sahip olamayacağımız; ancak bu olayın doğasına ilişkin bir karara varmamızın yaşamsal olduğu bir durumdur. Bu durum karşımıza bir at yarışının başlangıcında, kazananın adını bilmek istediğimizde ortaya çıkar. En kötü olasılıkla onu kumar oynar gibi tahmin etme durumuna ve en iyi olasılıkla da, geçmişteki kanıtlardan, padokun koşullarından ve öteki bütün koşullardan yola çıkarak zekice bir tahmin yapma durumuna düşeriz. Çoğu ciddi kumarbaz ikinci yöntemin çıkarlarına daha çok yaradığını bilirler; ve ölümden sonra başka bir yaşamın varlığıyla bütünsel bir yok olma arasındaki yarış üzerinde bahse girmek istediğimizde de kullanmamız gereken bu yöntemdir, iki atımız, ama elbette üç seçeneğimiz vardır, çünkü bahse girmemenin en iyisi olduğunu—yani, bilinemezci kalmayı savunabiliriz.
- Bahis temasıyla ilk kez bu analojiyi kurmuş olan Pascal için, yanıt açıktı: insan bütün parasını ölümden sonra ödüllendirici bir yaşamın varolduğunu savunan Hıristiyan inancı üzerine oynamalıydı. Eğer bu inanç doğru değilse, diye akıl yürütüyordu Pascal, o zaman insan sadece koyduğundan başka hiçbir şeyi yitirmemiş olur. Eğer doğruysa, her şeyi kazanır.
- İmdi Pascal'in çağdaşı bir tanrıtanımaz bile, çoğunluğun uygun bir biçimde cehennem ateşine inandığı adil olmayan bir toplumda, yanlış ya da doğru, bu ölümden sonra yaşam fikrini savunmaktan sadece iyi bir sonuç çıkabileceği görüşünü benimseyebilirdi. Ancak günümüzde ölümden sonra yaşam kavramı, insanların geri kalan kısmı şöyle dursun tanrıbilimciler tarafından bile bir tarafa bırakılmıştır. Cehennem sadece, herkesin eş ölçüde onun varolduğuna inananların olduğu bir dünyada; içindeki her erkeğe ve kadına bütünsel bir istenç (irade) özgürlüğü—ve dolayısıyla da bütünsel bir biyografik ve biyolojik benzerlik—olanağını tanıyan bir dünyada olabilir. İnsanın davranışlarında dışsal koşullarca ne ölçüde belirlendiği üzerinde hâlâ görüş ayrılıklarımız olabilir, ancak onun büyük ölçüde böyle belirlenmiş olduğu çürûtülemez.
- Eşitsizlik insanı sürekli olarak zalimce ezdiği için ölümden sonra yaşam fikri insanın aklından hiç çıkmamıştır. Bu fikir sadece yoksullara, hastalara, tarihin talihsiz mağdurlarına çekici gelmemiştir; bütün dürüst insanların adalet duygularına da hitap etmiştir. Ve aynı zamanda çoğu kez de, toplumda eşit olma/an bir *status quo*

sürdürme fikri onları isyan ettirdiği için böyle olmuştur. Bu inanç, bir yerde, hepimizin kendi liyakatimize göre ödüllendirileceği mutlak bir adalet sistemi ve mutlak bir yargı günü olduğunu ileri sürer.

- Ancak insanlığın gerçek özlemi ölümden sonra bir yaşam değildir; burada ve şimdi ölümden sonra bir yaşamı gereksiz kılacak bir adaletin kurulmasıdır. Bu mit, varoluşsal gerçekliğin hayal kırıklıkları için telafi edici bir fantezi, psikolojik bir emniyet subabıydı.
- **Dünyamızda adalet kuracak olan biz kendimiziz; ve ölümden sonra bir yaşam inancının yavaş yavaş kaybolmasına olanak tanıdıkça, ama öte yandan dünyamızın görünen eşitsizliklerini düzeltmek için hâlâ çok az şey yaptıkça, o zaman daha fazla tehlikeye gireriz.**
- Dünyamızın kötü tasarlanmış bir motoru var. Bu mitin yakıtını kullanarak yüzyıllardır çok ısınmadı. Ancak şimdi yakıt düzeyi hayra alamet olmayacak ölçüde aşağı düşüyor. Bu nedenle, bilinemezci kalmak yeterli değil. Öteki ata *oynamalıyız'* bir yaşamımız var ve o, vücut kadar bilincin de tümel bir yok olmasıyla sona eriyor.
- **Önemli olan gelecek dünyada bizim kişisel lanetlenmemiz ya da kurtuluşumuz değildir, varolan dünyadaki hemcinslerimizin lanetlenişi ya da kurtuluşudur.**
- Ölümden nefret edişimizin ikinci nedeni neredeyse her zaman çok çabuk gelmesi. Sonsuza değin yaşamış olsak daha mutlu olurduk gibisinden, ölümden sonra bir yaşamın arzulanabilirliği yanılsamasına benzer bir yanılsamanın içindeyiz. Hayvani arzular her zaman onları tatmin eden şeyin uzamasına yöneliktir. Daha ikiyüz yıl önce kırk yaşına erişmiş olan bir kimse ortalama ömrü aşmış oluyordu; ve belki ikiyüz yıl sonra yüz yaşına erişmiş olanlar bugünün yetmişlikleri kadar olağan olacak. Ama yine de daha uzun bir yaşamı şiddetle arzulayacaklar.
- Ölümün işlevi yaşama gerilim katmaktır; bireysel varoluşun uzunluğunu ve güvenliğini ne kadar arttırırsak onun gerilimini o kadar fazla azaltırız. Bütün haz deneyimlerimiz zayıf ancak korkunç şekilde, bir mahkûmun son kahvaltısı unsurunu, öleceğini bilen şairin, savaşta ölmeye yazgılı genç askerin yoğunluk duygusunun bir yankısını içerir.
- **Hissettiğimiz her haz daha az bir hazdır; her gün takvim üzerindeki bir darbedir.** Kabul etmeyeceğimiz şey, günün içindeki ve günün geçişindeki sevincin birbirinden ayrılmaz olduğudur. Varoluşumuzu yaşanmaya değer kılan da tamı tamına, onun değerini ve süresini—niteliğini ve devamlılığım—görecelik matematiğindeki zamanı ve uzamı birbirinden çözüp ayırmak kadar olanaksız oluşudur.
- **Haz *ölümün* bir ürünüdür; ondan bir kaçış değildir.**
- **Eğer ölümden sonra bir yaşam olduğu (kesinkes) kanıtlansaydı, yaşam telafi edilemez ölçüde bozulurdu. Amacını yitirirdi; ve intihar, bir erdem olurdu.** *Olası tek olanaklı cennet, içinde bir zamanlar varolduğumu bilemeyeceğim cennettir.*
- Yirminci yüzyılda iki eğilim vardır; birincisi, yanlış yola saptırılmış olanı, ölümü evcilleştirmek, ölümün yaşam gibi olduğunu ileri sürmektir; ötekisi ise, ölüme karşıdan bakmaktır. Ölümü evcilleştirenler ölümden sonra yaşama inanırlar; özenle hazırlanmış ölüm sonrası seremonilerden hoşlanırlar. Ölüme karşı tutumları örtmece deyişlerle dile getirilir; ölüm **'öte yana geçmek'** tir ve **'daha iyi bir yere**

gitmek'tir. Gerçek ölüm süreci ve çözünüp dağılma sansür edilir. Bu tür kişiler eski Mısırlılarla aynı zihniyeti paylaşırlar.

- **'Öte yana geçmek':** görsel düzmece analoji. Biliyoruz ki, her gün sürekli olarak gördüğümüz gibi, bir yana geçen nesneler, gördüğümüz geçişten hem önce hem de sonra varolurlar; ve biz böylelikle mantıkdışı ve yanlış olarak, yaşama böyle bir geçişmiş gibi muamele eder oluyoruz.
- Ölüm bizim içimizde ve dışımızdadır; arkamızdaki her odada, her sokakta, her tarlada, her arabada, her uçaktadır. Ölüm varolduğumuz her an olmadığımız şeydir ve varolduğumuz her an zarların hareketsizleştiği andır. Her zaman Rus ruleti oynuyoruz.
- **Ölü olmak hiçliktir, olmayıştır. Öldüğümüzde 'Tanrı'yı oluştururuz.** Kutsal emanetlerimiz, anıtlarımız, bizden sonra yaşayanlar tarafından zihinlerde yaşatılan anılar, bunlar hâlâ varolurlar; 'Tanrı'yı oluşturmazlar, ancak süreci oluştururlar. Ancak bu kutsal emanetler, oluşumuzun değil, bir zamanlar olmuş olduğumuzun fosilleşmiş izleridir. **Bütün büyük dinler ölümün hiçbir şey olmadığını anlatmaya çalışırlar.** Gelecek başka bir yaşam vardır. Ama niçin yalnızca insanlar için? Ya da niçin yalnızca insanlar ve hayvanlar için? Cansız şeyler için niçin yoktur? İnsanlar için ne zaman başlamıştır? Pekin insanından önce mi, yoksa sonra mı?
- Toplumsal bir akım ölümü nasıl gizlemeye, örtmece ifadelerle varoluşun dışında tutmaya çalışmışsa, bir başka akım da ölümü başlıca bir eğlence öğesi olarak ortaya atmıştır: cinayet, hikâyeleri, savaş hikâyeleri, casus hikâyeleri, kovboy filmleri. Ancak yüzyılımız ilerledikçe, gitgide artan şekilde, bu kurmaca ölümler daha kurmaca olmakta ve gizli örtmece deyişlerin işlevini yerine getirmekteler. Evimizdeki bir kedi yavrusunun gerçek ölümü, bir çocuğu, bütün televizyon gangsterlerinin, kovboylarının ve Kızılderililerin 'ölümlerinden' çok daha derinden etkilemektedir.
- Ölüm sözcüğüyle tipik olarak bireylerin ortadan kayboluşlarını düşünüyoruz; maddenin ortadan kaybolmadığını, ama sadece başkalaşıma uğradığını bilmek bizi avutmuyor. **Genelleşmiş içeriğe değil, bireyselleştirici biçime yas tutuyoruz. Ancak gördüğümüz her şey ölümün bir metaforudur. Her limit, her boyut, her yolun her sonu, bir ölümdür. Hatta görmek bile bir ölümdür, çünkü ötesini göremediğimiz bir nokta vardır ve görüşümüz ölür; kapasitemizin sona erdiği her yerde ölürüz.**
- Zaman ölümün eti ve kemiğidir; ölüm bir kafatası, bir iskelet değildir, tersine bir kadran, ince bir gaz denizi içinden ışınlarını saçan bir güneştir. Bu cümleyi okumaya başladığınızdan beri bir parçanız ölmüştür.
- Ölümün kendisi ölür. Yaşadığınız her an, o ölür. **Ey Ölüm nerede senin iğnen, ben senin ölümün olacağım Ölüm.** Yaşayanlar bunu kanıtlarlar; ölüler değil.
- Salt geçim düzeyinin üzerinde yaşayan bütün ülkelerde, yaşam hazlarının bilincine varılmasında keskin bir artışa tanık olmuştur yirminci yüzyıl. Bu sadece ölüm sonrası yaşama inanmanın son bulmasından değil, tersine, ölümün günümüzde daha gerçek, daha olası oluşundan ötürüdür, çünkü artık Hidrojen bombası vardır.
- Ölüm daha mutlak göründükçe, yaşam daha otantik [Gerçek olan, gerçeğe veya aslına dayanan, orijinal, mevsuk.] olur.
- Bütün sevdiklerim ve tanıdıklarım bir saatçik içinde yanıp kül olabilir: Londra, New York, Paris, Atina ona kadar saymaya vakit bulamadan ortadan kalkabilir. Ben 1926'da doğdum; ve şimdi on saniye içinde olabileceklerden ötürü, o yıl, kırkbir yıl

değil, ölçüye gelmez bir çağ ve masumluk kadar uzakta uzanıyor. Ne var ki o masumluğa hayıflanıyor değilim. Yaşamı daha fazla seviyorum, daha az değil.

- Derim beni nasıl sarıyorsa ölüm de öyle sarıyor beni. O olmaksızın, olduğum şey değilim. Ölüm kendisine doğru yürüdüğüm uğursuz bir kapı değil; öteye doğru yürüyüşüm o benim.
- **Bir erkek olduğum için ölüm benim karım; ve şimdi soyunduğuna, güzel olduğuna göre, benim soyunmamı, onun eşi olmamı istiyor.** Bu zorunluluktur, bu sevgidir, bu başkası-için-olmak'tır, başka bir şey değil. Bu durumdan kaçamam, kaçmak da istemiyorum. Sevişmemi istiyor ölüm, erkeğini yiyen bir örümcek gibi beni tüketmek için değil, ama âşık bir eş gibi, bütünsel duygudaşlığımızı kutlayabilelim, verimli olabilelim ve çocuk yapabilelim diye. Yaşamımdaki iyi olan her şeyi gerçek kılan onun benim üzerimdeki etkisi ve benim onun üzerindeki etkim. O, varlığından utandığım ya da unutmak istediğim ya da kimi zamanlar varolmuyormuş gibi davranabildiğim bir fahişe ya da metres değil. Benim gerçek karım gibi yaşamımdaki her önemli durumu bana bildiriyor, tümüyle yaşamıma *ait*, onun ötesinde, ona karşı ya da onun karşısında değil. Sözcüğün her anlamında, onu tümüyle kabul ediyorum ve bana ifade ettiği şeyler için onu seviyorum ve sayıyorum.

KAYGILAR

- Kaygı, raslantının genel zorunluluğunun üzerimizdeki, bize özgü, hoş olmayan etkisine verdiğimiz addır. Bütün kaygılar bir anlamda teşvik eder. Zayıfları tahammül duygusunun ötesinde teşvik edebilir; ancak insanlığın bir bütün olarak teşvik edilmesi esastır.
- Mutlu bir dünyada bütün kaygılar oyun olurdu. Kaygı acıya neden olan bir eksikliktir; oyun hazza neden olan bir eksikliktir. Özdeş durumlarda iki farklı insan: birinin hissedebileceği kaygıyken, ötekisi için bu bir oyundur.
- Kaygılar, gerçek yaşamımızdaki kutup ile sürmüş olmayı hayal ettiğimiz yaşamdaki karşı kutup arasındaki gerilimlerdir.
- Ezoterik metafizik kaygılar ile pratik gündelik kaygılar vardır. Temel nitelikte evrensel kaygılar ile özel nitelikte bireysel kaygılar vardır. İnsan daha duyarlı oldukça, kendisinin ve başkalarının bilincine daha fazla vardıkça, bugünkü kötü örgütlenmiş dünyasında, daha fazla kaygılı olacaktır.
- Kaygılar şunlardır:

  Yaşamın anlamını bilmeme kaygısı.

  Geleceği bilmeme kaygısı.

  Ölüm kaygısı.

  Doğruyu seçme kaygısı. Seçişlerim nereye götürecektir? Seçebilir miyim?

  Başkası olma kaygısı. Herkes benim için başkasıdır, kendimin çoğu dahil.

  Sorumluluk kaygısı.

  Sevememe ve başkalarına yardım edememe kaygısı: ailemize, dostlarımıza, ülkemize, bütün insanlara. Bu durum, artan başkası olma bilincimizle vahimleşmektedir.

  Başkalarınca sevilmeme kaygısı.

Respublica [' (Lat.) Kamusal.] kaygılar—toplumsal adaletsizlik, hidrojen bombası, açlık, ırkçılık, aşırı tehlikeli politikalar, şovenizm, ve diğerleri.

Hırs kaygısı. Ben olmak istediğim kişi miyim? Başkalarının (işverenlerim, ailem, dostlarım) olmamı istedikleri kişi miyim?

Toplumsal mevki kaygısı. Sınıfa, doğuma, paraya, toplumdaki statüye ilişkin.

Para kaygısı. Yaşamın gereklerine sahip miyim? Özel bir yatın ve eski ustaların tablolarından oluşan bir galerinin

yaşamın gerekleri olarak görünebileceği durumlar vardır.

Zaman kaygısı, istediklerimi yapacak zamanım var mı?

Seks kaygısı.

İş kaygısı. Doğru işi mi yapıyorum? Yapılması gerektiği kadar iyi yapıyor muyum?

Sağlık kaygısı.

Bir büroda yalnız olmak—hepsi de aynı anda çalan bir sürü telefon. Bu kaygılar bizleri bir kılabilir. Hepimiz de onları hissediyoruz. Ama sanki bir ülkenin yurttaşlarının her biri kendi evinde barikat kurup ülkeyi savunabilirmiş gibi, onların bizi yalıtmasına izin veriyoruz.

RASLANTI

- **Yaşamda sahip olduğum tek kesinlik bir gün öleceğimdir.** Gelecekte başka hiçbir şeyden emin olamam. Ama ya hayatta kalıyoruz (ve şimdiye değin insanlık tarihinde geniş bir çoğunluk hayatta kalmıştır) ve hayatta kalmayabilecekken hayatta kalmak bize mutluluk dediğimiz şeyi veriyor; ya da hayatta kalmıyoruz ve bunu bilmiyoruz.
- Raslantı evrimsel bir süreç için temel önemdedir. Onun bazı kişisel etkileri bizi mutsuz kılar, çünkü raslantı tanımı gereği eşitlikçi değildir. Anladığımız biçimiyle, yasa ve adalet gibi terimlere kayıtsızdır.
- Raslantının amacı bizi ve maddenin geriye kalan kısmını, evrime zorlamaktır. Evrime tabi bir süreçte ancak evrime uğrayarak hayatta kalmayı sürdürebiliriz, *insan* evriminin amacı bu yüzden şunu tanımaktır: varolmak için evrim geçirmeliyiz. Ve gereksiz eşitsizliği ortadan kaldırmamız—bir başka deyişle, insani alanda raslantıyı sınırlamak—bu önermenin belirgin bir sonucudur. Bu yüzden, kesilebilecekleri için ellerden nefret etmekte; ya da onların kesilmeyeceklerini görmek için her tür önlemi almamakta ne kadar anlam varsa, genel olarak raslantıdan ötürü mutsuz olmakta da o kadar anlam vardır.

SOSYALİZM

- Napoleon bir zamanlar şöyle demişti: **"Toplum, servet eşitsizliği olmaksızın ve servet eşitsizliği de din olmaksızın varolamaz."** Elbette bir tarih kuramcısı olarak konuşmuyor, ama Vatican ile Antlaşma'sını doğruluyordu; bununla birlikte bu Makyavelci ifade, sosyalizmin hem amaçlarını hem de güçlüklerini hayranlık verici bir biçimde ortaya koyuyor.

- Sosyalizm-Komünizm Hıristiyanlığı yeniden düzenlemek ve yeniden yorumlamak için yapılan bir girişimdir. Ancak giyotine gönderdiği Hıristiyanlığın özellikleri arasında temel bir özellik vardı: gizem. Hıristiyanlık çürümekte, çünkü sahte bir gizemi korumaya girişmişti; sosyalizm çürüyecek, çünkü doğru bir gizemi ortadan kaldırmaya girişti.
- Hıristiyanlık gibi sosyalizm de, fırlatma olayından sonra fırlatma mekanizmasını çok uzun süre tutmuştur. İlk sosyalistler daha büyük bir toplumsal adalet sağlayabilmek için çarpıcı, ama kaba, çeşitli eşitlik, maddecilik, tarih kuramları yaymışlardır; proletaryayı idolleştirmişler ve proletarya olmayan her şeyi karalamışlardır. Sosyalizmi bir cop gücüne, büyük bir patlamaya çevirmişlerdir. Şimdi ihtiyacımız olan şey büyük bir patlama değildir. Daha az güce ve daha (azla düşünceye; daha az öğretiye ve daha fazla değerlendirmeye ihtiyacımız var.
- **Dahi önceki dinlere bütün düşmanlığına karşın, sosyalizmin kendisi bir dindir;** bu hiçbir yerde onun sapkınlıktan, dogmanın bazı maddelerini gerçeklik hakkında tartışılmaz ifadeler olarak almayan herhangi bir eleştirellikten nefretinde olduğu kadar belirgin değildir. Dogmanın kabul edilmesi bir inanca imanın başlıca kanıtı olur. Bu, dosdoğru taşlaşmaya götürür.
- **Sosyalizmin kalbindeki büyük problem şudur:** çoğunluğa toplumsal adalet getirebilmek için, sosyalizmin liderleri iktidarı onlara vermek zorunda kaldılar. Ne var ki proletarya, ihtiyaç duyduğu şeyden çok istediği şeyi keşfetmekte çok daha beceriklidir; bu yüzden iktidarı onlara vermek, onlara ihtiyaç duydukları şeyi görme nesnelliğini vermek değil, onlara istedikleri şeyi söyleme iktidarı vermek demekti. Çoğunluğun her şeyden önce ihtiyaç duyduğu şey eğitimdir; onların lider olmaları değil, onlara yol gösterilmesi gerekir. Sosyalist liderlerin kurmaları gereken bu nazik dengedir—bir yandan iktidarda kalmak için çoğunluğun tüketim mallarına, yaşamın değersiz ıvır-zıvırlarma duydukları arzularını yatıştırmaları ve sağ kanat tarafından (en komünist ülkelerde bile bir sağ kanat vardır) mağdur edilmemelerini yeterince sağlamaları gerekir; ve bir yandan da çoğunluğu, hayatta sınırsız serbest girişimden ve kremalı pastayla televizyon sirklerinin ardında koşmaktan daha soylu şeyler olduğuna inandırmaları gerekmektedir, iktidara, halkın kudretine ve sonra da halkın, o kudretin doğru olmadığına rıza göstermesine ihtiyaçları vardır; evrensel ve iyi eğitilmemiş bir seçmenler sınıfının, itaat kadar seçilen temsilcilerinden ve yöneticilerinden kılavuzluk almaya ihtiyacı vardır.
- Sosyalizmin, varsayımsal bir öteki dünyada değil, ama bu dünyanın varsayımsal bir geleceğinde ölümden sonra yaşam miti vardır. **Marksizm ve Leninizm'in her ikisi de, kötü araçları iyi amaçlarla doğrulayarak, mükemmeliyet kavramını ilan ederler, kullanırlar ve suistimal ederler.**
- Sosyalizmin, emeğin gerçek soyluluğu gibi, başka mitleri vardır. **Ne var ki sonuçta işçiyi sömüren kapitalist değildir; işin kendisidir.**
- Refah devleti maddi refah sağlar ve psikolojik huzursuzluğa yol açar. Çok fazla toplumsal güvenlik ve eşitlik bireysel rahatsızlığa ve hayal kırıklığına neden olur: raslantı açlığı ve eğlence açlığı. Refah devletinin karabasanı sıkıntıdır.
- Tam istihdam, planlı bir ekonomi, temel sanayilerin devlete ait olması, ulusal sigorta ve bedava tıbbi bakım bir toplumda hayran olunacak şeylerdir. Ne var ki böylesi donanımlar başka donanımları gerektirir. Bir kanadı güçlendiririz, ve düşmanın öteki

kanada saldırmayacağına güveniriz. Oysa evrim hiçbir şövalyelik tanımaz. Yaşama standardı yükseldikçe, eğlenceye daha çok ihtiyaç duyulur. Boş zaman arttıkça, gerilim eksikliği büyür. Ve tuzun fiyatı artar.

- Şu anda tasarlandığı biçimiyle refah devleti evrimin yüksek değer verdiği etkenleri hiçler: yani, raslantıyı ve gizemi. Bu, refah devletinin genel ilkesine karşı bir argüman değil, refah devletinin şu anki kavramlarının ve eşitliği oluşturan şeyin uygunsuzluğuna karşı bir argümandır. Bizim daha az *egalite*'ye [eşitlik; düzlük, düzgünlük] ve daha fazla *fraternite'ye* [kardeşlik] ihtiyacımız var.
- Toplumsal durgunluk büyük olasılıkla aşırı toplumlarda— aşırı biçimde adil ya da aşırı biçimde adil olmayan—meydana gelecektir ve üç şeyden birine yol açması olasıdır: savaş, çürüme ya da devrim.
- Bizim, ortalama bireyin ve ortalama toplumun ihtiyaç duyduğu eğlence, heyecan, değişiklik, her çeşit risk miktarını; ve onlara niçin ihtiyaç duyduklarını inceleyen bir bilime ihtiyacımız vardır.
- **Sosyalizm, olanaksız bir eşitliğe doğru sonsuz ve düşüncesiz bir özlem çekme ruhuyla, muhafazakârlık ise talihlilerin ne olursa olsun iyi talihlerini sağlamaları gerektiği gibisinden domuzca bir inançla neye uğradığını şaşırmıştır. Hıristiyanlık ile sosyalizmin her ikisi de kısmen başarısızlığa uğramışlardır. İki kımıltısız ordu arasındaki sahipsiz toprakta yalnızca tek bir felsefe vardır: muhafazakâr benlik felsefesi.**
- Ne var ki hem Hıristiyanlık hem de sosyalizm, sırf daha kötü bir inanca karşı savaştıkları ve doğru özel inancın en iyi kamusal kullanıcıları gibi gözüktükleri için yandaş kazanmaktadırlar. Ama onlar silah imalatçıları gibidirler. Sağlıkları, içine karıştıkları savaşın sürmesine ve dolayısıyla da, paradoksal bir biçimde, açıkça karşı çıktıkları amaçların ta kendilerine bağımlıdır. Yoksulluğun ve toplumsal adaletsizliğin olduğu yerde, Hıristiyanlık da komünizm de gelişebilir.
- **Komünizm ile sosyalizm, kapitalizmi ve Hıristiyanlığı güçlendirirler ve bunun tersi de doğrudur. Her iki taraf da ötekinin tamamen ortadan kalkmasını düşler; ama öte yandan birbirlerine ihtiyaçları vardır ve birbirlerine karşı destek sağlarlar.**
- Birçok toplumun ve ırksal blokun aşırı büyümenin eşiğinde olmalarından ötürü hayatta kalabilmek için birbirlerini ortadan kaldırmak zorunda kalacakları ve böylesi bir ortadan kaldırma hareketini hızla gerçekleştirme araçlarının el altında bulunduğu bir dünyada, sınırsız serbest girişimin, insan benliğinin, *status quo* 'yu [statüko, şimdiki durum] korumanın felsefesi olan muhafazakârlık, hiç kuşku yok ki yanlış ve tehlikeli bir felsefedir. Eğer muhafazakârlık, sağ kanat, sözde 'özgür' dünyada bu denli çok iktidara ve etkiye sahipse, komünizm türünden otokratik doktriner sosyalizmin kötü bir alternatif olarak gözükmesinden ötürü böyledir. **Eğer insanlar adil olmayan özgür bir toplumla, adil, ama özgür olmayan bir toplum arasında seçim yapmak zorunda kalsalar, her zaman birinci seçeneği yeğleyeceklerdir, çünkü özgürlük insanın manyetik kuzeyidir.** Bu yüzden insanlık için Batı Avrupa'da gelişen türden bir parlamenter sosyalizmde başka herhangi bir siyasal eğilimde olduğundan daha fazla

umut vardır; ve bu, daha önce sözünü ettiğim doktriner ve öteki zayıflıklara karşın böyledir.

- Sosyalizm her şeyden önce, dünyada çok fazla eşitsizlik olduğu ve bu eşitsizliğin bir çaresinin bulunması gerektiği yolundaki yaşamsal kavrama kutsal bir değer olarak bakar. En iyi sosyalizm minimum toplumsal ıstırapla maksimum özgürlüğü elde etmeyi arzu eder. Araç bazen yanlış olabilmesine karşın, niyet doğrudur.
- Parlamenter sosyalizmin önündeki görev, insanın temsilcilerini seçme özgürlüğünün olduğu bir toplumda; kısacası, seçmenlerin toplumdan çok kendini seçme tehlikesinin varolduğu bir toplumda politikaların iyi eğitilmemiş seçmenlere açıklıkla anlatılabilmesi ve savunulması görevidir. **Seçimsel nedenlerle parlamenter sosyalizmin politikalarının muhafazakârlığa özendiği, doktriner gerekçelerle önlemler üzerinde ısrar ettiği noktada sosyalizmi reddediyorum; ve politikalarının, Komünizmde olduğu gibi, seçmenler sınıfının temel seçme özgürlüğüne saldırdığı noktada da onu reddediyorum.** **Ama halkın daha adil bir dünyanın başlamasını seçebilmek için öteki daha avantajlı politikaları özgürce seçebilme arzusunu dile getirdiğinde, onu kabul ediyorum.** Ve zaten nasıl olur da iyi niyetli insanlar başka herhangi bir siyasal inancı destekleyebilirler?

FAŞİZM

- Faşizm, Çoğunluk'un örgütlenebilmesi ve kontrol edilebilmesi için güçlülerin ve zekilerin görevinin devletin kontrolünü ellerine geçirmeleri olduğunu ileri sürer. Platoncu en iyi anlamında siyaset felsefelerinin en gerçekçisidir: Ama her zaman aynı kayaya çarpar: birey kayasına.
- Onayladığımız önlemlerden bizi kuşkuya düşüren içimizdeki bireydir. Kendimizi her zaman onaylamayanların yerine koyabiliriz. Bireysellik, sayesinde bütün bireylerin iletişim kurabileceği bir kanal, bir aracıdır. Bütün öteki bireylere ulaşan bir pasaporttur. Ne var ki faşizmin ortadan kaldırmaya giriştiği, bireyselleşmiş zekâların aralarındaki bu temel iletişim kurabilme yeteneğidir. **Faşizm ile hayal gücü bağdaşmazlar.**
- **Faşistler tek kutuplu bir toplum kurmaya girişirler. Herkesin yüzü güneye bakmalıdır, hiç kimse kuzeye bakmamalıdır.** Ne var ki, böylesi toplumlarda buyurulan şeyin karşı kutuplarına doğru kaçınılmaz bir çekim vardır. **Eğer insana geleceğe bakması emredilirse, o şimdiye bakar. Eğer ona Tanrı'ya tapınması emredilirse, o insana tapınır. Eğer ona devlete hizmet etmesi emredilirse, o kendine hizmet eder.**
- Bir makinenin yağa ve yuvarlaklaştırılmış kenarlara ihtiyaç duyması gibi, toplum bazı uzlaşımlara ihtiyaç duyar. Ancak birçok toplum uzlaşmayı, tam da uzlaşmazlığın gerekli olduğu meselelerde talep eder ve uzlaşmazlığın yasaklanması gerektiği yerde varolmasına olanak tanır. Bir toplumda hiçbir şey uzlaşma arzusunun bu boşa harcanması ya da kötü kullanılmasından daha kötü olamaz.
- İyi insan toplumu, içinde hiç kimsenin niçin uzlaştığını düşünmeden uzlaşmadığı; içinde hiç kimsenin niçin itaat ettiğini düşünmeden itaat etmediği; ve içinde hiç kimsenin korku ya da tembellikten ötürü uzlaşmadığı bir toplumdur. Böylesi bir toplum faşist bir toplum değildir.

VAROLUŞÇULUK

- **Bütün devletler ve toplumlar başlangıç hallerinde faşisttirler. Tek kutuplu olmaya, ötekileri uzlaştırmaya uğraşırlar. Faşizmin gerçek panzehiri bu yüzden varoluşçuluktur; sosyalizm değil.**
- Varoluşçuluk insanın bütün düşünce sistemlerine, ruhbilim kuramlarına ve onu bireyselliğinden yalıtmaya girişen toplumsal ve siyasal baskılara karşı başkaldırısıdır.
- En iyi varoluşçuluk bireyde kendi biricikliğine ilişkin bir duyguyu, entelektüel kendinden hoşnutluğa (taşlaşma) karşı bir panzehir olarak kaygının değerinin bilinmesini ve kendi yaşamını seçme ve kontrol etmesini öğrenmesi gerektiği bilincini yeniden temellendirmeye çalışır. Varoluşçuluk bu yüzden, öteki özellikleri arasında, modern insandaki nemo'nun her yerde varolan ve gitgide tehlike arzeden anlamıyla bir savaşma girişimidir.
- Varoluşçuluk doğası gereği, bütün toplum örgütlenmelerine ve bireye, ona istediği kadar ait olmayı seçme olanağı tanımayan inanca düşmandır. Bu ayak direyen, bu inatçı bireycilik, onu gerçekte anarşistler ya da bohemler alan şu *soi-disant'* [özenti, sözde] varoluşçular tarafından yanlış tanıtımlara ve toplumsal sorumluluğa ve toplumsal sözleşmeye ilişkin geleneksel görüşleri savunanlardan gelen saldırılara açık bırakır.
- Varoluşçulukta geleneksel ahlaklılık ve davranış kodlarını reddetmeye bir çağrı vardır, özellikle de bunlar gelenek dışında herhangi bir açık doğrulamaları olmaksızın otorite ya da toplum tarafından empoze edildiklerinde. Hareket nedenlerini incelemeye sürekli bir çağrı vardır: ilk varoluşçu Kierkegaard değil, Sokrates'ti. Sartre'çı okul bağlanma'yı icat etti. Ancak dinsel ya da siyasal dogmaya (sözde Katolik ve Komünist varoluşçuluk) sürekli bağlanma temelde varoluşçuluk karşıtıdır; bir varoluşçunun her bir durum karşısında hareket nedenlerini yeniden değerlendirebilmek ve ancak ondan sonra seçebilmek için, inancıyla her durumu değerine göre yargılaması gerekir. O, her örgütün üyelerinin ait olmasını istediği gibi, hiçbir zaman ait olmaz.
- Şu ya da bu varoluşçu eylemi reddetmek olanaklı olmakla birlikte benim için varoluşçuluğu reddetmek olanaksızdır. Varoluşçuluk bir felsefe değil, öteki felsefelere şöyle bir bakma ve onları kullanma biçimidir. Mutlak gerçek kuramları arasında bir görecelik kuramıdır.
- Çoğu insan için uzlaşmak bir hazdır ve ait olmak bir hazdır; varoluşçuluk gözle görünür biçimde siyasal ya da toplumsal yıkıcılığa uygun değildir, çünkü örgütlü dogmatik direniş ya da direniş formülleri ortaya koyacak gücü yoktur. Yalnızca tek bir insanın direnişini; bu kitap gibi kişisel bir görüş ifadesini dile getirmeye gücü vardır.

PARA SAPLANTISI

- Ancak büyük çoğunluğumuz herhangi bir dogmatik felsefe ile yaşamayız—hatta öyle yaşadığımızı iddia ettiğimizde bile. Olsa olsa, onayladığımız bir felsefeyle aşağı yukarı uyum içinde hareket ettiğimiz durumlar vardır. **Felsefelerin yaşamlarımıza kılavuzluk etmesine izin vermekten daha fazla, saplantıların onları yönlendirmesine olanak tanırız; ve son yüzelli yılın en yönlendirici saplantısının ne olduğuna kuşku yoktur. Paradır bu saplantı.**

- Bu saplantının öteki felsefeler üzerinde zayıflatıcı bir etkisi vardır, Fransız Devrimi'nden beri çeşitli felsefelerin karşılaştırmalı yaygınlığına bakarsak çok belirgin bir etkidir. En başarılılar en eşitlikçi felsefeler olmuştur; ve ondokuzuncu ve yirminci yüzyılların anahtar felsefesi kesinlikle yararcılık olmuştur: insan toplumunun doğru amacının en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu olduğu inancı. Bütün felsefelerin şimdi kendilerini satmaları gerekmektedir, ve bu, tam olarak pazara çıkma anlamında doğrudur. Kısacası, eşitsizliğin ve bu nedenle de mutsuzluğun en belirgin ve her yerde varolan kaynağı olan para saplantımız, bütün varlıklarımızı ve yaşamı görme şekillerimizi renklendirir.
- **Varolma değil, sahip olma zamanımızı yönetir.**

SERVET VE YOKSULLUK

- Biricik mutluluk kaynağı olarak para deneyimi, Batı'nın daha zengin ülkelerinde başlamıştır; başarısızlığa uğrayacaktır.
- Çoğunluk'un bir gözbağcının büyüsü altındaki bir kitle gibi olduğunu bilir, bu kitle görünüşte hiçbir şey yapamamakta, ama gözbağcının numaralan için bir malzeme hizmeti görmektedir. Ve insanın gerçek yazgısının kendi başına bir büyücü olmak olduğunu bilir.
- Ve bütün bu şeyleri bilir, çünkü kendisi Çoğunluk'tan biridir.
- İnsanın sınırlı özgürlüğünü kabul etmek, insanın yalıtılmasını kabul etmek, bu sorumluluğu kabul etmek, özel güçlerini öğrenmek, ve sonra da onlarla bütünü insanileştirmek: bu durum için en iyisi budur.

EK

Aristos'taki notların ve onlarda bulunan birçok fikrin ilk itici gücü, Herakleitos'tan geldi. Herakleitos, İsa'dan beşyüz yıl önce Küçük Asya'da Efes'te yaşamıştı. Burası kesin; geriye kalan her şey ise az çok gerçeğe yakın efsane. Yönetici sınıfa ait bir aileden olduğu, ama yönetmeyi reddettiği; en iyi okullara gittiği ama kendi kendini eğittiğini iddia ettiği; çocuklarla oynamayı yeğlediği ve seçkin çağdaşlarının parlak boş sözlerini dinleyerek dağlarda dolaştığı; Darıus tarafından sarayına davet edildiği, ama reddettiği; bilmeceleri sevdiği ve 'Karanlık' diye çağrıldığı; gününün kitlelerinden, Çoğunluktan nefret ettiği ve sefalet içinde öldüğü söyleniyor. Öğretisinden geriye kalan her şey bir düzine sayfa içinde dile getirilebilir. Aşağıdakiler öğretisinin ana fragmanlarıdır, bazıları özgündür ve bazıları ise Hippokrates'in görüşlerinin süzgecinden geçmiştir.

- **Herkes için aynı olan bu dünya, tanrılar ne de bir insan tarafından yaratılmıştır. (Yaratıcı tek olmalıdır.)**
- **Karşıt yararlıdır.**
- **Adaletsizlik olmasaydı, insanlar adaleti tanımazlardı.**
- **Savaş** *[bütün biyolojik çatışmalar]* **adildir, çünkü her şey Savaş aracılığıyla varolur.**
- **Başlangıç ve son aynıdır.**
- **Uyuyanlar bile işçidir.**
- **Keraunos [**gökgürültüsü, kaos, raslantı**] bütün şeyleri yönetir.**
- **Değişiklik devinimsizliktir.**
- **Gördüğümüz her şey ölümdür.**
- **Tek ve biricik bilgelik, Tanrı adını almayı hem istemek hem de istememektir.**
- **İnsanlığın hiçbir kavrayışı yoktur; ama Logos'un [tanrısal yasa, evrim] vardır.**
- **Her zaman varolandan nasıl saklanabilirsin?**
- **İnsanların bütün istediklerine sahip olması daha iyi değildir.**
- **İnsan, geceleyin bir ışık gibi, tutuşturulur ve söndürülür.**
- **Tanrı için, bütün şeyler iyi, adil ve doğrudur. Bazı şeylerin doğru, bazılarının doğru olmadığını düşünenler insanlardır.**
- **Çoğunluk kendilerini en çok ilgilendiren şeye sırtını döner.**
- **Çok ünlü olan, ünlü olmak nedir bilir, ve başka bir şey bilmez. Ancak adalet yalancıları ve şarlatanları her zaman altedecektir.**
- **Çok öğrenme anlamayı öğretmez.**
- **Çoğunluk ne dinlemeyi ne de konuşmayı bilir.**
- **Çoğunluk, sanki evlerle konuşabileceklermiş gibi imgelere dua eder. Tanrıları da filozofları da anlamazlar.**
- **Dionysos[**eski yunan şarap ve bereket tanrısı**...** ritüel dini**] cehennemle aynıdır.**

- Çoğunluk, yaşamlarının olaylarını yanlış yorumlar; şeyleri öğrenirler; ve sonra onları bildiklerini düşünürler.
- Eşekler hile samanın altından daha iyi olduğunu bilir.
- Logos [evrim yasası] her zaman her yerde olmakla birlikte, Çoğunluk sanki, herkes kendine ait özel bir bilgeliğe sahipmiş gibi davranır.
- Adet ve doğa uyuşmaz, çünkü çoğunluk adeti doğayı anlamadan oluşturmuştur.
- Bir çocuk insan için neyse, insan Logos [Kelâm, logos, deyi; kâinatın nizamı] için odur.
- Aristos [Herakleitos'un iyi'yi oluşturan şeyler tanımıyla iyi insan—yargı bağımsızlığı ve iç bilgeliğin ve iç bilginin ardında koşma] onbin başka kişiye bedeldir.
- Bilgelik bir şeyden oluşur—her şeyi her şey aracılığıyla neyin yönelttiğini bilmekten.
- Uyanık olanlar *[her bir aristos]* ortaklaşa bir dünyaya sahiptirler, uyuyanlar *[Çoğunluk]* her biri özel bir dünyada yaşarlar.
- Bütün insanların tek bir ilgisi vardır: kendilerini tanımak ve ağırbaşlı olmak.
- En büyük erdem, gerçeği doğanın sınırları içinde söylemek ve yapmaktır.
- Bazen sadece tek bir kişiye itaat et.
- Altın madencileri çok kazarlar, az bulurlar.
- İfadeleri doğrulamak *ve* özgün ifadeler yapmak eş zeka gerektirir.
- Geceyürüyüşcüleri [karanlığı sevenler], Magi'ler [profesyonel aldatmacılar], Bakhûs rahipleri ve fıçı rahibeleri ve müritler [seçimleriyle böbürlenen seçilmişler] kötüdür.
- Dinsel ritler kutsal değildir.
- Bilgelik âşıklarının birçok şeyi bilmeleri gerekir.
- Kuru bir ruh en bilge ve en iyi olandır.
- insan en küçük şeyinden en büyük şeyine aşırılıkları yok ederek ve yetersizliklerine çare bularak büyür.

- Delphi kahini ne gizler ne de bildirir, sadece işaretler verir.

- Ne anlamları var onların *[sözde eğitimli kişiler]?* Ünlü adları izliyor ve Çoğunluk'tan etkileniyorlar, oysa ünlü adlar arasında birçok kötü ve az iyi adam olduğunu görmüyorlar. Ama aristos bütün şeylerin üzerinde tek bir şeyi seçer—ölümlüler arasında ölümsüz ihtişam, oysa Çoğunluk hayvanlar gibi midelerini doldurur.

- Bir şehir yasalarına sıkıca nasıl bağlı kalırsa, insan da herkes için ortak olana sıkıca bağlı kalmalıdır.

- Zaman, zar atan bir çocuktur.

- Köpekler de tanımadıkları bir adama havlarlar [Çoğunluk ve aristos].

- Eğer beklemiyorsan, beklenilmeyeni bulamazsın.

- Yukarı çıkan yol ve aşağı inen yol aynı yoldur.

- Çömlekçiler ne ileri ne de geri giden, ama aynı anda her iki yönde çalışan bir tekerlek kullanırlar. Kozmos da köyledir. Bu tekerlek üzerinde her şeklin çömleği yapılır, ancak her şey aynı malzemelerden ve aynı aletlerle yapılmış olmasına karşın hiçbir iki parça özdeş değildir.

- Varolmayan var olamaz.

  Varolmayan nereden gelsin ki?

  Ancak her şey en büyük olası maksimum ve en küçük olası minimum ölçüsünde azalır ve artar. 'Oluş' ve 'yok oluş' popüler ifadelerdir; onlar gerçekte 'karıştırma' ve 'ayırma'dır. Oluş ve yok oluş aynı şeydir, karıştırma ve ayırma aynı şeydir; artış ve azalış aynı şeydir; hepsi aynı şeydir ve bireyin her şeyle ve her şeyin bireyle ilişkisi de öyledir; ancak görünüşlere karşın bütün şeylerin hiçbirisi aynı değildir.

- İnsanlar bir kütük gördüler, biri iter, öteki çeker. Ama bunu yaparken aynı şeyi yaparlar. Daha az yaparken, daha çok yaparlar. İnsanın doğası böyledir.

- Ateş ve su birbiri için ve başka her şey için yeterlidir. Ama her biri kendi başına, ne kendisi için ne de başka herhangi bir şey için yeterlidir. Hiçbiri kusursuz efendi olamaz. Ateş bütün suyu bitirdiğinde, besinini yitirir, ve aynı şey tersinden de doğrudur. Devinimi azalır, durur, ötekinden geriye kalan saldırır. Eğer her birine egemen olunsaydı, hiçbiri olduğu gibi olmazdı. Ateş ve su, maksimumlarında ve minimumlarında benzer derecede varolan her şey için yeter.

Kaynak: JOHN FOWLES, Aristos, Çeviren: Serdar Rifat Kırkoğlu, Mitos, 1. Baskı: Mart 1997, İstanbul

«BİLİMSELLİK» ÜZERİNE

BİLİMSELLİK ve İDEOLOJİ

> **"İşte biz gibi zihinsel açıdan oldukça yoksul ülkelerde, "bilimsel" kavramının ardına saklanarak gemilerini yürütenlerin kolayca başarılı olmalarının nedeni, onların teknolojik başarılar karşısında kolayca büyülenen zihinlerde, bilim ve dolayısıyla bilimsellik kavramlarının işgal ettiği itibarlı yeri şeytânı yöntemlerle kullanmalarındaki mahâretlerinden kaynaklanmaktadır."**

Dialektik, nesnel denilen diyalektik, tüm doğada egemendir; ve öznel denilen diyalektik, diyalektik düşünce, doğanın her yerinde kendini gösteren ve karşıtların sürekli çatışması ve bunların nihaî olarak, birbirlerine ya da daha yüksek biçimlere geçmeleri yoluyla doğanın yaşamını belirleyen hareketin karşıtlar aracılığıyla yansımasından ibarettir. Çekme ve itme. Kutupluluk magnetizm ile birlikte başlar, tek ve aynı cisimde kendini gösterir. Elektrikte,

> **kendisini karşıt gerilim alan iki ya da daha çok cisme dağıtır. Bütün kimyasal süreçler, kendilerini, kimyasal çekim ve itim süreçlerine indirgerler. En sonunda, organik yaşamda, hücre çekirdeğinin meydana gelişi canlı protein maddesinin kutuplaşması olarak görülmelidir ve evrim teorisi en ilkel hücreden başlayarak bir yandan en karmaşık bitkiye öte yandan insana kadar gelen her ilerlemenin kalıtım ve uyarlanma' arasındaki sürekli çatışmadan nasıl etkilendiğini gösterir.**

Engels, Doğanın Diyalektiği

Yukarıdaki alıntıyı biraz uzun tutmamızın nedeni bilim ve ideoloji arasındaki gayri meşru izdivacın nasıl yaratıklar peydahladığı üstüne düşünürken onu model olarak kullanmak istememizdir. Ayrıca genç zihinlerde oldukça piyasa tutmuş bir ideolojinin İncillerinden biri sayılan kitaptan seçilmiştir.

Biraz dikkat edilirse bu metindeki yargıların alttan alta şunları içerdiği görülür:

> a-Engels'e göre metindeki yargılar bilimseldir. Çünkü kaynağını doğadan daha doğrusu doğa bilimlerinden almaktadır. Bilim bize doğada diyalektik evrim süreçlerinin var olduğunu söylüyor. Bu süreçlerin zihnimizde yansıması ise diyalektik mantık yasaları biçiminde tezahür ediyor. Demek ki diyalektik yasalar, doğada da zihnimizde de aynıdır ve doğrudur.
>
> b-Karşıtlar vardır ve sürekli çatışırlar. Bu çatışmalar daha mükemmele doğru ve doğrusal bir ilerleyiş içredirler. Bu Marx'ın toplum ve tarih felsefesi plânında ileri sürdüğü fikirleri bilimsel olarak kanıtlar. Doğanın, tarihin ve toplumun yasaları aynıdır. Doğadaki bu çatışma, toplumda sınıf çatışmalarına tekabül eder.
>
> c-Fizik, kimya ve biyoloji bunun böyle olduğunu söylüyor. Biz de söylemiş olmakla bilimsel bir şey söylemiş oluyoruz.
>
> d-En büyük kanıtımız evrim teorisinin de aynı şeyi destekliyor olması. Buna olsun bir itirazınız olamaz ya.

Bu ironik ifadelerle ideolojilerin bilimsel (!) içeriklerine değinmiş olduk.

Peki, bilimlerin ideolojik içerikleri yok mudur?

Bunun için bir yüz yıl hiç değilse, geriye dönmemiz gerekecek.

19. yy. pozitivizmi August Comte, Spencer ve J. S. Mill gibi düşünürlerce geliştirilmişti. Bu anlayışa göre bilimsel bilgi mutlak bir mahiyet arzediyordu ve bu bilginin ifadesi olan kanunlar da mutlaktı. İnsanın çıplak gözlem alanına giren şeyler bilimsel bilgiye konu olabilirdiler ve bilgilerimizin geçerliliği fizik ilimleri gibi daha sistematik bir mantıksal yapı gösteren bilimlere yaklaştıkça artardı. Yani model-bilim fizikti. Aslında pozitivizm salt bir felsefe ekolü değildi artık; bu felsefeyi benimsemeyenler de pozitivistçe düşünmeye başlamışlardı. Pozitivizm bir felsefe ekolünün değil, bilimsel zihniyetin adıydı.

Pozivitizm sonraları kendini sigaya çekmek zorunda kaldı. Ünlü Fransız matematikçisi Poincare, belki de matematikçi olmanın kendisine sağladığı avantajı kullanarak gözlemin kendi başına bir şey ifade edemeyeceğini, önemli olanın bu gözlem ve deneylerin içinde birleştirildiği teori olduğunu söyledi. Üstelik ona göre teoriler tarihsel bir gelişim göstermekteydiler ve bu yüzden bir müddet için doğru idiler. **Demek ki onlara (ya da tabiat kanunlarına) mutlak doğrular gözüyle değil, itibarî gerçeklikler olarak bakmalıydık.** Aksi halde bilimin ilerleyişine engel teşkil edebilirlerdi. (Bkz. Şerif Mardin, İdeoloji. II. Bl; İdeoloji ve Bilim Felsefesi. Ank. 976.)

İlerde ele alınacağı gibi bilimsel teoriler için itibarî (saymaca) nitelemesi yanısıra takribi (yaklaşık), izafi (göreli) ve ihtimali (olası) gibi nitelemeler de kullanılacak ama temelde pozitivist espri mahfuz kalacaktır.

Gerard Buis adlı bir fransız düşünürün bu meyanda çarpıcı bir sorusu vardır: Bilim, bilimsel bir kavram mıdır yoksa ideolojik bir kavram mı? Buis bu sorusunu bir diğeriyle bütünlüyor: Varlıkları şüphe götürmez olan bilimlerden, belki de var bile olmayan bilime nasıl geçilebilir? Ötesi, bilim tabiri bir bilimler topluluğu yahut beşerî bilginin vahdeti fikrini empoze etmeye eğilimli aksiyolojik ve ideolojik bir hedefe mi tercüman olmaktadır? (Bkz. İlimler ve İdeolojiler, ilgili makale, s. 46, tere. F. Arslan. Ümran Yay: Ank.)

Gerçekten pozitivizmin felsefî anlamda kurucusu olan August Gomte'un da derdi bu değil miydi?

O, tek tek bilimleri tevhid ederek tek bir mütecanis doktrinde toplamak görevini kendi felsefesine vermemiş miydi?

Ünlü Pozitif Felsefe Dersleri kitabını bu endişeyle yazmamış mıydı?

O bu eseriyle tek tek bilimleri pozitif adını verdiği zihnî çerçeveyle kayda bağlıyordu. Tümel anlamda bilim, belli bir dönemdeki pozitif bilgilerin toplamı ve bu bilimlerin bütünüydü. Böylece bütünsel bir doktrine varılmış olacaktı, bir dünya görüşüne. Pozitivizmi bir insanlık dini olarak boşuna önermedi Comte; **Le Catéchisme Positiviste** (Pozitivizm İlmihali) ni boşuna yazmadı.

Buis bilimin ideolojik bir fonksiyona sahip olduğu fikrindedir. Bilim daha Descartes sisteminde ideolojik bir kavram olarak çıkar karşımıza. **Bilim, İlâhî hakikat kavramının karşılığında kullanılmıştır bu sistemde. Bilimsel olan gerçek olandır. Ve bilimin dışında hakikat yoktur. Bilimsel olan her şey doğrudur, doğru olan her şey bilimseldir.** Günümüz insanının da bu bilimsel hakikat sisteminden haberdar olduğu açık ki, her zaman tecrübe

etmekten geri durmuyor; sıradan bir malı sattırmak, herhangi bir kuramı benimsetmek, herhangi bir tekniği garanti etmek, herhangi bir siyaseti empoze etmek için bilimsellik etiketi zorunlu ve yeterli olmakta.

Bilimsellik ve ideoloji bağlamında söylenecek her şey geride kalmıştır aslında. Yine de en yenisi Buis'in: **«İlmî ideoloji, belli manada, muasır dünyanın hakim ideolojisidir.»** Yani artık bilimler ve ideolojilerin karşılıklı ilişkilerini hangi çerçevede sürdüreceği falan tartışılmıyor. Çünkü bizatihi bilimsellik, çağımızın egemen ideolojisidir. Bilimin kazandığı bu ideolojik kimlik Comte'un öngördüklerini haklı çıkarmıştır sonunda ama sandığından bambaşka şekilde.

Din Bilim ilişkisi bağlamında ele alındığında bilimsel dünya görüşünün yine özellikle modern dünyada kendilerine bir yer açmaya çalışan Müslümanları egemenliği altına aldığı söylenebilir. Bilimin ya da bilimsel olanın neredeyse dine paralel bir otorite olarak kabul edilmesiyle başlamıştır bu zihnî kölelik. Artık **«helikopterle Kabe'nin tavafı caiz midir, değil midir?»** gibi sözde problemlerin hamasetle ele alındığı fetvalarla karşılaşmak Müslümanları pek şaşırtmamaktadır. **Aristo, «Doğa boşluktan nefret eder»** demiş; size özgü olan kavrayış biçimlerini yitirmişseniz, yerini gayri biçimler dolduracaktır doğal olarak.

Hazır böyle bir köprü atmışken bilimselliğin kavranış biçimlerine etkiyen faktörlerden dinî inançları ele almak yerinde olacaktır.

BİLİMSELLİK VE DİN

> **Bütün gelişmelere rağmen bugün bilimin herşeyi açıklayabileceğine inanan insanların sayısı küçümsenemeyecek kadar çoktur. Bu zan bilimi put haline getirmekle kalmıyor, bir çok inanç sahibi bilim adamını da geçmişte kelâmcıların yaptıklarını tekrarlamaya zorluyor. Yani bilimin verileriyle dine karşı tezler geliştirenlere karşı, bilimin verileriyle dinden yana tezler geliştiren —özellikle Batı'da—yazarlar harıl hani çalışıyorlar. Oysa atomların matematik kanunlara uyması veya uymaması, termodinamiğin ikinci kanununun yaratılışa şu veya bu yorumu getirmesi inanç açısından bakılırsa birer safsata olmalıdır. İmanı kendi kaynakları dışında aramak benim görüşüme göre esaslı bir haddini bilmezliktir.**
>
> **İsmet Özel, Üç Mesele'den**

Din bilim çatışması diye bir şey varsa bu ancak Batı için doğrudur. Galile'nin engizisyon önünde yargılanması, Kopernik'in koğuşturmaya uğraması, Newton'un kitabını çekine çekine yayınlayabilmesi hep bu çatışmaya örnek olarak gösterilir. Batı'da bilimin tarihini kaleme alanlar aslında hep bu çatışmanın tarihini kaleme aldılar. Bunu yine bilimsel ideolojinin aklanması adına yapıyorlardı. Oysa İslâm dünyasında bugün Batılıların bilimsel çalışmalarına tekabül eden araştırmaların ardı daha 13. yy. da kesilmişti. Ondan sonra karşımıza hep bireysel çabalar çıkıyor. Zaten İslâm dünyasında ilim kavramının algılanışı bugün Batılıların bilim dediği şeyden çok farklı boyutlardaydı. Yani bırakın bilimdin çatışmasının varlığını, bu ikisini birbirine karıştırmamak konusunda net bir bilince de sahiptiler ayrıca. Zaten İslâm bizatihi ilim'di; O gelmiş cahiliyyet sona ermişti. Kur'an ilim'di; zulmetlerden Nur'a çıkarmıştı. Müslüman bilim adamlarının cüz'î çabalan söz konusu olabilirdi ancak Kur'an karşısında. Yani bu külli bilgiyi daha iyi kavramak yolunda cüz'i çabalar. Bu meyanda **Ziyauddin Serdar'ın New Scientist'de** yayınlanan bir makalesindeki konuyla ilgili vurgusunu

anmakta yarar var: **«İbn Heysem, deneysel olarak ışığın doğru bir çizgi boyunca yol aldığını gösteren camera' obscura araştırmalarıyla ünlü bir bilim adamıydı. Mercekler üstüne çalıştığı bir laboratuvar kurdu. Birçok optik yasasını keşfedip kanıtladığı bir laboratuvardı bu. Ne var ki, tüm bunları İslâm'ın felsefi ve sosyolojik matrisleri içinde gerçekleştirmişti. Işıkla ilgili yaptığı deneyler boyunca kendine ve izleyicilerine şunu daima zikretmekten asla geri durmadı: «Allah yerin ve göklerin Nur'udur.»** (Nur Suresi, 35) El–Biruni (ölm. 1048) arzın çevresini, enlem ve boylamlarını ölçümledi, belli başlı madenlerin özgül ağırlıklarını kayda değer biçimde hesapladı; ama yöntem saplantısına düşmedi hiç. Öngörüsü şuydu; belli bir araştırmaya ilişkin metodoloji, meselenin mahiyetine, araştırmaya karar verdiğimiz alana ve meselelerin konuluş biçimine bağlıdır. İhtiyaç duyduğu yerde tümdengelimi de kullandı, tümevarım, gözlem ve deneyi de; gerektiğinde zihni sezgiye başvurdu. Fakat en yüce bilim otoritesi alarak vahye başvurdu hep. Zira O, akıl ve deney yoluyla varılan bilimsel sonuçların hiç birinin mutlak olduğuna inanmıyordu. Dört dörtlük bir felsefî çerçeve içinde faaliyet gösteren bilim–adamlarının en kesiniydi oysa. Ruhsal alanı gözlemlemeyi hiç tavsatmadı; akıl ve mantık dışı görmediği ama, yalnızca akıl ve mantıkla ulaşılamayacağını anladığı Bilgi'yi hiç yitirmedi.» (Ziyauddin Serdar, Why İslâm needs İslamie Science? New Scientist, April 82.)

İslâm'da engizisyon olmamıştır. Bilimsel ve felsefi çabalara münferid ve yöresel diyebileceğimiz tepkiler olmuştur doğal olarak. Ve bazan bu tepki haklı da olmuştur ama genelde İslâm âleminde bilim ve felsefenin geniş bir hoşgörüye mazhar olduğu açıktır. Ne yazık ki bu hoşgörü giderek umursamazlığa dönüşmüştür. Yalnız dikkati daha önemli bir şey çekmektedir bu konuda; **sözgelimi hiç kimse Batlamyus teorisini benimsiyor diye hesaba çekilmemiştir.** Bu Kopernik teorisi için de aynı şekilde olacaktı. (Kaldı ki, ElBirunî yerin güneş etrafında dönüyor olabileceğini ileri sürmüştü.) **Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifename'sinde Batlamyus teorisi eskilerin, Kopernik teorisi yenilerin görüşü olarak çizimleriyle ve serbestçe serdedilmiştir. Yine Erzurumlu'dan çok önce Cahiz (ölm. 869) kendine özgü bir evrim teorisi ortaya attığında karşısında din yargıçlarını bulmadı.** (Cahız ve diğer İslâm düşünürlerinin transformist ve evolüsyonist telakkilerine Prof. Dr. Nihat Keklik işaret etmektedir. Bkz. Felsefenin İlkeleri, s. 110, Doğuş Yay. İst. 982.)

Amacımız din bilim münasebetleri tarihinden söz etmek değil. Eskinin her düzeydeki entellektüel etkinlikleri belli bir hiyerarşi ve nisbetler sistemi içinde kavrayan bilincine karşılık, günümüz Müslümanlarının genelde hatları karıştırıyor olması din ile bilimi aynı güç ve fonksiyona sahip, birbirine paralel manevî otoriteler olarak görmesi, dini sürekli bilme onaylatma, endişeleri duyması, bilim kavramının zihinlerinde işgal ettiği yeri doğrusu meraka şayan kılıyor. Doğal olarak bu, bilim bilimsellik kavramlarının çağımızda kazandığı ideolojik fonksiyon ve itibarla ilgili. İsmet Özel'in de yukarıda alıntıladığımız tesbitlerinde açıklıkla vurguladığı gibi bu —özellikle Batı'da böyle. Çünkü Batı'da bilim itibar kazanırken, ters orantılı bir gelişme içinde din itibardan düşmüştür. Bu yüzden dinlerinden yana olan Batılı yazarlar dinin kaybolan itibarını yeniden ona iade etmek için bilimin itibarını kullanıyorlar. Modern Katolik yayınların birçoğu bilimsel bir espriye sahip görünmekten yanadırlar. Hattâ **Christian Science** (Hristiyan Bilimi) kavramının bile ortaya atılması bunu açıkça gösteriyor. Ötesi bu espri etrafındaki tüm çabaların kurumsallaştığı, örgütlendiği de gözlenmektedir. Bu yaklaşımın Hristiyanlık bağlamında ne tür problemleri beraberinde getirdiği pek önemli değil. Zira Hristiyanlık bu konudaki problemiyle yıllar boyu uğraştı durdu. Bu yüzden onlar kendi problemlerine geçici hatta sahte çözümler bulunabilmesine dünden razıdırlar. **Doğal ki,**

Galile'ye karşı işlediği günahlarını temizlemek için her türlü bilimsel politik manevraya evet diyeceklerdir. Çünkü dine karşı bilimden yana olanlar, başından beri bu ikisini birbirinin alternatifi olarak göstermeyi, birbirini nakzeden, nefyeden olgular olarak sunmayı başarmışlardır. Şu söylenebilir ki, Batı sözkonusu olduğunda bilim dine karşı galebe çalmıştır günümüzde, fakat topyekûn hayata karşı yenik düşmüştür. Başından beri bilimin her yeni atağı dinin coğrafyasını biraz daha daraltıyordu ve sonunda onu hayattan kovup vicdanlara hapsetmesini bildi. Ama onun boşalttığı yeri yeterince dolduramadığını farketti kısa süre sonra. Bu yüzden de dine kendi iktidarını zedelemeyecek biçimde bir hayat hakkı tanıdı. Batı'da din, bilim için ancak sosyolojinin ve psikolojinin araştırma alanına giren bir kurumlar ve psişik süreçler toplamıdır. Böylesine köşeye sıkıştırılmış dinin savunucularının iki alternatifi vardır; ya dini toplumdan koparıp yerine bir değerler sistemi getiremediği için bilimi itham etmek ya da din adına, bilime rağmen, bilimden yana olmak. Batı'da her iki akımın da varlığı sözkonusu. Ama revaçta olanı İkincisi.

Bertrand Russell, bu, Batı'nın cin-fikirli düşünce adamı, Din ile Bilim adlı kitabının bir yerinde, BBC'nin 1930 Güzü'nde yayınladığı bir dizi konuşmayı içeren bir kitaptan (Bilim ve Din, Bir sempozyum) bahisle, bilim din ikileminin Batı'daki çağdaş boyutlarını sergiliyor. (Russell, Bilim ile Din. Çev. A. Göktürk, s. 116 – 147.)

Russell'in sergileyişinden yine **Russell'in tabiriyle «bilimsel dincilerle, dinsel kafalı bilginlerin»** dine sonuna kadar sahip çıkmak istediklerini görüyoruz. Din adına bilimi yargılayanlar, Russell'i en çok ilgilendirenleri. Apaçık ki belli bir uzlaşımı peşinen kabul etmiş tanrıbilimcilerin düşünceleri onu pek ilgilendirmiyor. Çünkü o, bilimi savunma makamındadır ve **«gerçeğe ulaşma konusunda bilimden başka yönteme»** inanmamaktadır. Bu yüzden meslekten bilim adamı olduğu anlaşılan sözgelimi **Sir J. Arthur Thomson**'un ithamlarını ciddiye almaktadır: **«Bilim, bilim olarak hiç bir zaman niçin sorusunu soramaz. Bu demektir ki, bilim hiç bir zaman sayısız varlığın, oluşun, olmuş bitmişin anlamını, belirttiği şeyi, gerekliğini araştırmaz... Böylece bilim gerçeğin temeli olmaktan uzaktır... Yöntemlerini mistik ya da manevî konulara uygulayamaz.»** Gerçekten de Russell Hıristiyanlığın dogma yanına saldırırken çok rahattır da nedense mistisizm söz konusu olduğunda biraz temkinli davranır. Zira nasıl gözlem ve deney bilimsel prosedürün bir parçasıysa, mistik gözlem de deney de dinsel hayatın bir parçasıdır. Kaldı ki mistiklerin neredeyse bütünü evrensel gerçekliklerin külli tasavvuru konusunda oldukça mutabakat halindedirler ve onları güçlü kılan budur. Evet, tek tek ele alındığında mistiklerin ayrımına vardığı gerçeklikler çok özel ve sübjektif süreçlerden geçerek hedefine varıyor; biz onların gözlemlerine ve deneylerine objektif olarak iştirak edemiyoruz. Bir yıldızın gözlenmesi olsaydı söz konusu olan, herkes teleskopla aynı gözlemi yapabilirdi. Ama nasıl oluyor da üç aşağı beş yukarı aynı sonuçlara varıyorlar? **Din tarafından yapılabilecek yegâne meydan okuma bu olabilir, Russell'a göre. Belki de 'Mistisizm ve Mantık' kitabını bu tür endişelerle yazdı.** Ama sonuç olarak mistisizmin vurulabileceği hiç bir bilimsel kriter olmadığı için yalnızca 'bilimden yana' olduğunu söylemekle yetinir ve tartışmayı keser Russell.

Bu bağlamda bir takım Batılı Müslüman düşünürlerin, tasavvuf doktrininin çok geniş hattâ evrensel boyutlarda ele aldığını/marifet kavramlarını ölçek alarak, Batı bilimini nasıl olumsuz çağrışımlarla yüklü bir kavram durumuna düşürdüklerini biliyoruz. Sözgelimi **René Guenon,** bilim kavramının Batı'da kazandığı anlamı bir hurafe (supersitition) saymamız gerektiğini ve Batı biliminin 'cahilî bilgi' olarak nitelenebileceğini söylerken sözkonusu perdeden

konuşmaktadır. Ama bilim ve bilimsellik bizi o kadar alt(sub) yanıyla, kavramış ki, o kadar üst perdeden konuşma hakkını ve imkânını kendimizde göremiyor, bu konuda bir değer hükmü belirtmiyoruz. Çünkü öncelikle bu kavramların zihnimizde bir netliğe kavuşması lâzım.

Çağdaş Müslümanlar genel tavır olarak bilimle uzlaşmayı benimsemişlerdir. Bilimi dine götüren bir olgu olarak algılamaktadırlar. Bu yüzden, bilim adamı, ama sırf namuslu bir bilim adamı olmaları hasebiyle gerçeği bulan ve Allah'a inananların yazdıkları kitaplar yayın dünyamızda oldukça geniş okuyucu kitleleri buluyor kendine. Bu okuyucuların çoğu **'Ah ne olurdu Einstein de Müslüman oluvereydi!'** gibi yazıklanmalarda da bulunuyorlar belki ama hiç birinin Einstein'in dilini çıkaran fotoğrafına bakıp da düşündüğünü sanmıyorum. Ve neden özellikle bir siyonist olarak kalmakta direndiğini...

Şu hiç bir zaman unutulmamalıdır ki, bilimin tarihi bir bakıma onun sekülarizasyon (dünyevileştirme) u tarihidir. Bilim kendini metafiziğin tortularından arındırmak için çok uğraştı. Çünkü bu günkü biçim ve çerçevesine ulaşabilmek için bunu yapmak zorundaydı. Şimdi karşımıza iki soru çıkıyor; çağdaş bilimsel çerçeve mümkün olabildiğince seküler (dindışı) olduğuna göre, dini hakikatleri bu çerçevede düşünmeye kendimizi zorlamakla, dinin anlam ve ruhunu, bilimin anlam ve ruhuna rağmen, bu çerçeveye sıkıştırmış olmaz mıyız? Yok eğer bilimle uğraşacak, onu elde edeceksek, bunun zorunda hissediyorsak kendimizi, niye zihnî karışıklıklara meydan verecek şekilde bu iki olgunun anlam ve lisan sistemini birbirine kurban edelim?

Bilimsel dincilik ya da dinci bilimsellik tavırlarının, dinle bilimin gerçek değer ve anlamına varmak isteyen Müslümanlar için açıkça birer köstek olacağı fikrindeyim. Bu lisan karmaşasından din düşmanları zaten yeterince faydalandılar; şimdi tutup din adına aynı karmaşa içinde oyalanıp durmanın anlamı yoktur. Bu sözlerimden bilime karşı olduğum çıkarılmasın. Demek istediğim en formel biçimiyle şudur: Ne dinin bilimselleştirilmeye ihtiyacı vardır, ne de bilimin dinselleştirilmeye tahammülü. Burada Din'i en has anlamıyla, bilimi de Batı'da kazandığı anlamıyla kullanıyorum.

BİLİMSELLİK VE FELSEFE

Bilimselliğin kavranış biçimlerinden biri de onun felsefî anlamda kavranışıdır. Bizde felsefe, öteden beri dinî düşünce bağlamında ele alınır; bazen dinî akidelerin mahremiyyetine el atmış bir nâmahrem olarak görülür ve kapı dışarı edilmek istenir, bazen da din adına yardıma çağırılan bir bilge kişi gibi hürmet görür. Ama günümüzün felsefi eğilimleri, felsefeyi daha çok bilim düşüncesi bağlamına kaydırdığı için, —bu düşünceye uzak olduğumuzdan mıdır nedir— bilim felsefesi daha yeni yeni ilgi alanımıza giriyor. Neyin bilimsel olduğu, neyin olmadığı konusunda, yargı mercii bilim felsefesidir günümüzde. Buna bilim de itiraz etmemektedir. Çünkü bilim felsefesi bilimi içkin biçimde kavrama çabasındadır ve bu yüzden kullandığı kavramlar, bilimin kullandıklarıyla ortak bir payda altında birleşirler. Fakat işlevi bakımından bilim felsefesi, bilimin yargıcı, daha doğrusu kontrol sistemidir. Yani bilimin zaaflarını açığa çıkardığı kadar bu zaafların açığını kapamak isteyen yine bilim felsefesidir.

Bu yüzden herkesin diline sakız ettiği bilimsellik kavramına ait sınırların ne olduğuna o karar verecektir. Bu konudaki tercih ve tartışmalar ekoller düzeyine çıkmıştır ve çeşitli görünüşlere sahiptir. Aslında bu tartışmalara rengini yine belli dünya görüşleri vermektedir ama hiç değilse doğrudan ideolojik içeriklerden azade bir görünüm arz etmektedirler. Ne var ki bu tartışmaları oylumlu biçimde ele alıp değerlendirmek böyle bir denemenin omuzlarına ağır gelecektir. Üstelik bilim felsefesine ait metinlerin çoğu, belli bir uzmanlık düzeyini gerektirmektedir okunmaları için. Bu metinleri herkesin katılabileceği ortalama bir düzeye çekmek için, sanırım daha da konunun uzmanı olmak gerekmektedir. Oysa bu aşamada yapılması gereken bilim felsefesinin meseleye nasıl yaklaştığına işaret etmekten ibarettir.

Bilim felsefesine ait özgün metinlere çaktığımızda kullanılan kipin, ideolojik metinlerden farklı olarak, yakıştırma ve zorlamalardan bağımsız olma endişesi taşıdığını görürüz. Bu metinler belki bilim konusunca bir ideoloji geliştirmek istiyor olabilirler fakat doğrudan bir ideolojiye bilimsel paravanalar tedarik etmek amacında değildirler. Daha önceki sayfalarda Engels'ten yaptığımız alıntı hatırlanacak olursa, Marksist ideolojinin bilime kazmanın kılıfı gözüyle taktığı yeniden teslim edilecektir. Oysa bilim felsefesi bilime uygun kılıflar biçme peşinndedir. Engels doğayı peşinen diyalektik mantığın biçimleri (yasaları) içinde görmektedir. Oysa doğaya hangi biçimde baarsanız ya da hangi biçimde görmek isterseniz, size o biçimde görünür, insan zekâsındaki vehim fakülteleri, insana garip oyunlar oynar. Demek ki doğayı kavrayış biçimleri sizin ön kabullerinizin dolayımından geçer ister istemez. **Engels ise diyalektiğin biricik bilimsel yöntem olduğuna peşinen inanmıştır. Bu tavrın adı dogmatizm dir.** **Dogmalar ise karşılıklarını başka dogmalarda görmek isterler. Bu yüzden Marksistler için bilimin verileri, diyalektik dogmalara karşılık olan yeni dogmalara dönü-şürler. Materyalist metinlerin hemen tümünde bilimin dogmatik olarak kavrandığını görürsünüz.** Çünkü bilimsel ifadeler onlar için doğruluğu su götürmez genel geçer ifadelerdir. Bu kavrayış biçimi daha önceki sayfalarda değinilen klâsik pozitivist zihniyetin marksist materyalistlerdeki bir yansımasıdır. Bilim konusundaki bu mutlakiyetçi tavrı sürdürmenin imkânı onlar için oldukça azalmış görünüyor. Zira 60 yıldır sürdürülen bilim felsefesi tartışmaları bilimsellik kavramını, artık materyalist ideolojiyi taşıyamaz duruma getirmiştir. Bu tartışmaların, **'burjuva ideolojisi'** kabilinden yakıştırmalarla geçiştirilemeyeceği ortadadır. Şimdi şu metne bakalım: «Bir doğa yasası ne doğrulanabilir ne de

yanlışlanabilir. Bir doğa yasası için şunu söyleyebilirsiniz: Bu yasa ne doğrudur ne de yanlış, yalnızca olasıdır. Bir doğa yasasının olası olması demek, onun basit, kullanışlı olması demektir». (Wittgenstein, Waismann'm «Wittgenstein and Vienna Circle» adlı incelemesi, s. 100 Oxford. Londra, 979.)

Bu belirlemenin mutlakiyetçi tavırlara cevaz vermeyeceği açıktır. Bilimin yasalarına genel geçer (tümel) hakikatler gözüyle bakıp evrende işlerliğini sürdüren gerçek yasalara gözü kapamak tuzakların en bilimselidir. Marksistler bu tuzağa körlüklerinden düşüyor. Ama bilim filozoflarının bir çoğu için aynı şeyi söyleyemeyiz. Onlar körlüklerinden değil, yolu bilmemelerinden düşüyorlar. Buna bir de Batılı aydına özgü zihni miyopluğu eklemek mümkün.

Materyalistlerin (ve pozitivistlerin) inandıkları bilim felsefesinin böylesi akidevi bir içeriğe sahip olduğuna değindikten ve onu özgün bilim felsefesinin yaklaşımıyla kıyasladıktan sonra, şimdi, meslekten bilim filozoflarının görüşlerine geçebiliriz. Bunun için Viyana Çevresi filozofları, Karl R. Popper, Wittgenstein, ve Thomas S. Kuhn'un konuyla ilgili görüşlerine kısaca değinmek gerekiyor. Bunu, onların görüşlerini irdelemek için değil, zihnimizde daha boyutlu bir bilimsellik kavramı 'oluşturmak için yapmaya çalışacağız.

«Zihinsel ve fiziksel olaylar arasındaki bağlantı deneyle kurulmak zorundadır. Ne var ki bu ifade bu ikisinin özdeş olmadıklarını tazammun etmektedir. Zaten özdeş olsalardı, deneylere gerek kalmazdı. (Şu halde ifadeyi değiştirirsek) zihinsel olaylarla fiziksel olaylar arasındaki bağlantı yalnızca mantıkla kurulabilir.» (A. J. Ayer, The Problem of Knowledge, s. 212. Pelican, 972.) Bu ifadeler Viyana Çevresi adı verilen bilim felsefesi akımının İngiltere'deki savunucusu **Alfred J. Ayer**'indir ve neredeyse akımın görüşlerini bu haliyle formüle etmektedir.

'Viyana Çevresi' adı verilen felsefe akımına mensup filozoflar, İkinci Dünya Savaşı esnasında politik nedenlerle dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlar ve bu, felsefelerinin dünya çapında yayılmasına imkân tanımıştı. Hattâ bu okul mensuplarından olan **Hans Reichenbach** Türkiye'ye yerleşmiş ve İstanbul Üniversitesinde konuk profesörlük yapmıştı. Gelgelelim yine aynı okul mensuplarından **Carnap**'ın İngiltere'deki etkinliğine bakarak, konuk profesörün Türkiye'deki çabalarının son derece yankısız kaldığı söylenebilir. Oysa bu felsefenin yanlışları (ama kaliteli yanlışları) üstüne ilgimizi yoğunlaştırabilseydik, belki şimdi bilimsellik üstüne konuşulan şeyler daha düzeyli olurdu.

Bu akım yeni olguculuk (neopozitivizm), mantıksal deneycilik gibi unvanlarla anılmaktadır. Aslında yukarıki satırlarda Ayer'den yaptığımız alıntı bu akıma niye mantıksal deneycilik dendiği konusunda bir fikir vermektedir. Çünkü mantık ve deney terimleri bu akımın anahtar terimleridir.

Bu bilim felsefesi akımını kısaca şöyle dile getirebiliriz: Şimdi bizim bir gözlem ve deney alanımız vardır. Sözgelimi ben Albatros kuşlarının nasıl ürediklerini gözlemleyebilirim. Yahut elektriğin mıknatıs üzerindeki etkileri üstüne istediğim biçimde deney yapabilirim. Gözlemim bir bakıma görebilmeme, deneyim ise tutabilmeme bağlıdır. Yani benim bilimsel uğraşımı sürdürebileceğim alan, elle tutulur, gözle görülür fizikî alandır. Ben fizikötesine ait şeyleri görmüyorum. Hattâ onların var olup olmadıklarını bile bilmiyorum. Ne gözlemliyebiliyorum onları, ne de deneyebiliyorum. Onlar laboratuvara sokulamadıkları gibi, teleskopla da

gözlenemiyor. Hiçbirinin bilimsel araştırmalara konu olabilecek nesnel karakterleri yok. Bu yüzden fizikötesine ait kavramlar da nesnel karşılıkları olmayan ve bu yüzden de anlamsız düşen bir karaktere sahip. Meselâ biri çıkıp evrenin yaradılış sürecinden sözetse, «yaradılış» kavramı benim için fizikötesine ait bir kavram olur ve bu yüzden de anlamsız düşer. **Eğer ben bilimsel anlamda akıl yürütmelere başvuracaksam, bu tür kavramlar benim sözlüğümde yer almamalı. O zaman işin içinden çıkamam. Çünkü bu beni sonuç olarak «Tanrı» fikrine götürür ki, o zaman benim yaptığım bilim olmaz, teoloji olur. Demek ki fizikötesine ait kavramlar anlamsızdır ve bilimsel olmayan kavramlardır. Benim ortaya çıkan bu anlam problemini halletmem, bilimsel olan kavramlarla olmayanları birbirinden ayırmam gerek.** Bunu yaparsam ancak, ifadelerim bilimsel bir kimliğe bürünür. Matematik, bilime özgü klâsik bir lisan olarak elimde. Onun yapısal karakteri benim bilimsel ifadelerimi kanıtlayacak ve sınayacak bir karaktere sahip. Yanısıra, anlam sorununa karşılık olarak da mantığa ihtiyacım var. Şu halde mantık ve matematiğin tezevvüc ettiği sembolik mantık benim için en uygun bilimsel dil olacaktır. Ayrıca deneylerden kalktığıma göre tüme varmam gerekecek, tümevarım mantık sorunlarımın temelini teşkil edecektir...

Aslına bakılırsa Sezar'ın hakkı Sezar'a anlayışındaki bu seküler (lâdinî) tavır, modem bilimin bugünkü yapısı veri olarak kabul edilecekse eğer, normal karşılanmalıdır. Zaten Batı'da metafizik adına işlenen cinayetler, gerçek matefiziği kendi karanlığıda boğmaya devam ediyorken hiç değilse bilimin kendisini bu karmaşadan kurtarıp, kendi yatağını açmasına izin vermeli diye düşünüyor insan. Ama tekrar ediyorum, böyle düşünürken bilimin bugünkü yapısının veri olarak kabul edilmesi şartı yar. Yoksa kendini metafizik tortulardan arındırdığını söyleyen bilimin temellerinde belli bir inanç (inançsızlık), belli bir dünya görüşü ya da belli değerler sisteminin yatmadığını varsaymak safdillik olur. Bizim demek istediğimiz böylesi temellere de sahip olsa, bilimin böyle bir çerçeve içinde ulaştığı nisbi başarılara bakıp, onu bir imkân olarak göreceğimiz yerde, kendi dinsel metafiziklerimiz için bir alet olarak görmememiz gerektiğidir. Bu, bilimin özünde varolan şekiller niteliği onaylamak anlamını taşımaz asla. Yalnızca mütecanis olmayan şeylerin birbirine karışmaması gereğini vurgular, o kadar. İşte Viyana Çevresi filozoflarının endişelerini biz tersinden alıyor; bilim tarafından dine bakarken izhar ettikleri endişeleri tersinden dile getirip din tarafından bilime bakıyoruz. Böylece, pozitivist zihniyetleri bir yana, bilimin efradını cem'edip ağyarını menetmelerini, yanlış çizilmiş bir projede yerinde bir kontenjan olarak değerlendiriyoruz.

Bakm, Ayer'in andığımız sözlerine... <u>Karşımda, gözleyebildiğim fiziksel olaylar var. Onlardan bilgi üretebileceğim bir zihnim de var. Şu halde geriye zihnimin süreçleriyle, fiziksel süreçlerin arasındaki bağlantıyı kurmak kalıyor. Bunun için ilk başvuracağım şey deney. Fakat yapacağım deneyleri belli bir anlam ve kavram sistemi içinde değerlendirebilmem için mantığa ihtiyacım var. Mantık sistemimle sözkonusu bağı kurdum mu bilimsel bilgiye ulaşmış olurum... Burada bilimin sınırlan, alanı ve yöntemi açıkça belirlenmiştir. Bilim, mantıksal-deneyci bir yöntemle fiziksel olgular alanı içinde yapılan araştırmalar bütünüdür.</u>

Oysa dinî bağlamda edineceğimiz bilgiler fizik olaylarla sınırlandırılamayacağı gibi, başvuracağımız yöntem de bir tümevarım mantığına inhisar ettirilemez. Ayer'in sınırlarını çizdiği çerçevede, bilim belirlediği hedeflerine varabilir. Ama ne var ki böyle bir çerçeve din adına bilim yapmamızı engelemekte, bu hakkı bize vermemektedir.

Tekrarla şunu vurgulamak istiyoruz: Günümüzün geçerli bilim anlayışı pozitivist bir espri taşır. Hattâ Türkiye'deki yaklaşım, bırakın neo-pozitivistlerin rengini taşımayı, yer yer Comte'çu kaba-pozitivizmin felsefi tortularını taşımaktadır bağrında. Bilimi bir insanlık dini olarak görme eğilimi, bilimsel ifadeleri dinsel ifadelermiş gibi kullanma alışkanlığı sonuç ve örneklerine her gün rastlanan olgulardır (Şakir Kocabaş, «İfadelerin Gramatik Ayrımı» adlı felsefî denemesinde bu karışıklığın zihnî emellerini net bir üslupla ortaya koymaktadır. Ekin Yay. 1984, İst.) Sözkonusu pozitivist espri ve dindışı çerçeveyi sabit kılarak, bu çerçeveye din adına bir şeyler sokuşturmaya çalışmak, ya da bu çerçeveden din için bir şeyler aparmaya kalkışmak zihin karışıklığından başka bir işe yaramaz. Tabiî hâlâ zihnî etkinliklerden söz ediliyorsa. Kendimize özgü model ve çerçeveler geliştirmeksizin bırakın dinsel düşünce sistemleri geliştirmeyi, salt bilim yapmak bile, sahip olduğumuz değerler gözönüne alındığında hiç de orijinal olmayacaktır.

Newton devriminden beri bilim doğa yasalarını keşfetmenin peşindedir. Bilim adamı bu arayışta kabaca şu süreçlerden geçer.

Önce gözlem ve deney aşaması sözkonusudur. Belki de yıllar alacak bu araştırmaların ardından edindiği bulguları, gerekirse başkalarının ortaya koyduğu bulgularla birleştirerek bir birikim elde eder. Daha sonra bu birikimden kalkarak sistemli bir varsayımlar kümesi oluşturur. Bu varsayımlar kümesi içinde yer alan önermeler doğru ya da yanlış değildirler. Birbirlerini de ispatlayamazlar. İndî bir şekilde öyle oldukları varsayılmıştır. Fakat varsayımlar yasa benzeri önermelerdir. Ne var ki henüz matematiksel olarak ispatlanmamışlardır. Bu iş için de matematiksel ispatlama yollarına başvuran bilim adamı eğer varsayımı doğrulamayı başarırsa bir doğa yasası bulunmuş demektir. Yani önce varsayılan bir önerme matematiksel olarak ispatlanıp da sonuçta **«evet, matematiksel olarak kanıtladık ki önce doğru olduğunu farzettiğimiz bu önerme gerçekden doğruymuş»** denirse doğrulanan bu varsayım artık bir doğa yasasıdır.

İşte bilimsel teori denilen şey, aslında varsayımlar üretmekten, doğa yasasına ulaşmak sürecine kadar yürütülen bilimsel yöntemin kendi içinde tutarlı bir mantık matematik sistemi çerçevesinde ortaya atılmasından başka bir şey değildir. Bu çerçeveyi bir makalesinde ustaca çizen bilim felsefecisi Campbell'e bakarsanız, doğrulanabilmiş bir yasaya ulaşabildiğine göre teori de doğrudur. **Ama teoriler yasa değildir, yalnızca onları açıklar. Ayrıca yasalar gibi doğrudan deneylerle kanıtlanamaz. Yani bir bütün olarak bilimsel teorilerin kabul ya da reddi ayrıca ilâve deneylere gerek duyulmaksızın da olabilir.** (N.R. Campbell, What İs A Theory? Readings in the Philosophy of Science. Prentice Hall inc. 1970, USA.)

Demek ki varsayımlar matematiksel olarak doğrulanarak yasa oluyorlar. Bu süreç böyledir, daha doğrusu Popper'a kadar böyleydi. Bilindiği gibi Viyana Çevresi filozofları bilimsel önermelerin doğrulanabileceğim savunmaktaydılar. Daha doğrusu bir önermenin bilimsel ve anlamlı olmasının ölçütü, o önermenin matematiksel ispat yöntemleriyle doğrulanabilir olmasıydı. İşte yine bir Viyana'lı olup Viyana Çevresi'nin bilim felsefesine karşı çıkan Karl R. Popper, bilimsel önermelerin (bir yasayı ifade eden ya da bir varsayımı dile getiren önermelerin) doğrulanamayacağını ileri sürmüştü. Popper'a göre bilimsel önermeler doğrula namazlar, yalnızca yanlışlanabilirler. Bu ne demektir?

«Su yüz derecede kaynar» yasasına inandırılmışızdır. Bir süre sonra kapalı kaplarda suyun başka derecelerde kaynadığını farkederiz ve yasayı değiştiririz: «Su açık kaplarda 100

santigrat derecede kaynar.» Bu işi hallettiğimizi sanırken, suyun daha yükseklerde bu derecede kaynamadığını farkederiz. Ve yasa yine değişir: «Su açık kaplarda, deniz seviyesindeki atmosfer basıncında 100 santigrat derecede kaynar.» Bunun böyle sürmeyeceğini kimse temin edemez. Demek ki bu yasayı destekleyen yüzlerce örnek ve destek bulsaydık yine bu yasayı doğrulamış olmazdık. Beklenmedik bir olay, bir farkına varış doğrulanmış kabul edilen yasayı yanlışlayıverir. Çünkü yasaya aykırı olabilecek tüm karşı örnekleri, yasayı vaz'ederken tek tek gözlemleyenleyiz. Ancak gözlemlerimizin adedini çoğaltabiliriz. Bununsa doğrulanabilirlik açısından teorik bir anlamı yoktur. Bu yüzden bilimin koyduğu yasalar ancak yüksek bir olasılık ifade ederler. **Hayalgücü, yürürlükteki bir kuramdan daha mükemmelini her zaman üretebilir ve yürürlükte olan teorileri tahtından rahatça indirebilir. Newton/Einstein örneği bilimsel dogmatizmin burnuna inen müthiş bir yumruktur bu yüzden. Ve bu yüzden bilim geçicidir.**

Viyana Çevresi'nin doğrulanabilirlik ilkesinin karşısına yanlışlanabilirlik ilkesini koyan Popper, böylece deneyciliği felsefi anlamda reddetmiş oluyor ve deneyciliğin dayandığı tümevarım mantığının da saçma olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre biz tek tek kuğulara bakıp da «bütün kuğular beyazdır» diye tümel bir önerme ileri süremeyiz. Çünkü bizi, kahverengi bir kuğunun da olmayacağı konusunda kimse temin edemez. O yüzden bu önermeyi şöyle değiştirmek zorundayız: «Belki bütün kuğular beyazdır.» Demek ki Popper'a göre tümevarım diye bir şey yoktur. Çünkü biz tek tek gözlemlerden kalkarak tüme varmıyoruz. Aksine teorisyen ve mucitlerin biyografileri bunu yalanlamaktadır. Gözlemleri biriktirmek kendi başına anlamlı olmadığı gibi, salt onlardan kalkarak bir teoriye ulaşılamaz. Teoriye ulaşan kafa hayalgücü ve sezgisi dehâ düzeyinde olan kafadır. Bu hep böyle olmuştur. (Bkz. Bryan Magee, Kari Popper'ın Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, s. 931. Çev: M. Tunçay, Remzi Ktb; 982, İst.).

Bilime özgü bir dil, bilimsel teorilere özgü kavram sistemleri var. Bu dil yapısı ve kavram sistemleri çeşitli gerekçe ve tercihlerle oluşturulmuş, üretilmiş. Bilime ait ifade biçimleri ve bilimsel teorilere özgü kavram sistemleri bir arada ele alındığında ortaya bir dil-anlam sorunu çıkıyor. Çok kaba bir örnek verirsek, demin yukarıda geçtiği üzere, tümevarımsal mantığa dayalı bilimsel ifadelerin kullanılış gerekçesi temelde deneyci bir bilim felsefesine dayanıyor. Ayrıca buna olasılık hesaplamalarına dayalı matematiksel ifadeleri de ekleyin. Basbayağı mantıklı matematikli bir dildir bu ve kendi çerçevesi içinde oldukça da kullanışlıdır. Ama sonra Popper diye biri çıkar ve bu tümevarımsal bilim mantığını, bu deneyci bilim felsefesini, pek de öyle bilimsel ifade biçimlerine başvurmadan reddediverir. Demek ki bilim için dil, doğrudan bilginin özüyle ilgili değildir.

Dil, sözkonusu olunca, buradan **Avusturyalı dilci filozof Wittgenstein**'in felsefesine şöyle bir değinmek yerinde olur.

Wittgenstein felsefesinin merkezinde dil vardır. Zaten O'na göre **«Felsefe tümüyle bir dil eleştirisidir.»** (Wittgenstein, Tractatus (40031) Routled and Kegan Paul London, 981.)

Bu eleştiri felsefesinin ilk döneminde dilin sınırlarını belirlemeye yönelikti. Filozof önceleri dilin yalnızca olguları ifade edebildiğini ve bu ifadelerle olgular arasında resmeden resmedilen ilişkisi olduğunu sanmıştı. Yani bir ifadedeki dilsel öğeler arasında nasıl bir yapısal bağıntı varsa, ifade edilen olgulara ilişkin nesneler arasında da öyle yapısal bir bağıntı vardı. Bu karşılıklık birebirdi. Ve bütün diller ortak bir mantıksal yapıya sahiptiler. Felsefenin

görevi bu ifadeleri açıklığa kavuşturmak ve dilin sınırlan dışında kalan ifadeleri eleştirerek ayıklamaktı. Böylece geriye sınır ve imkânlrı belirlenmiş bir dil ve bu dille ifade edilen gerçeklikler kalıyordu. Daha sonra far ketti ki, dil hiç de sandığı gibi fiilî olgulara filan tekabül etmemekte. Asıl itibariyle toplumsal bir aletti o ve sonsuz çeşitte amaca hizmet etmek üzere toplum tarafından sürekli geliştiriliyordu. Kullandığımız dil, toplumun marifetiydi ve toplum (ya da toplulukları) kendi amaçlan doğrultusunda dil biçimleri geliştiriyorlardı, örneğin tenis oyununun kuralları, bu kurallara uygun gereçlere ihtiyaç gösterir. İşte aynı şekilde toplum kendi oynayacağı oyunların kurallarına uygun gereçler olarak, dil biçimleri üretmekteydi.

İş böyle olunca, dilin hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığını ve geliştirildiğini araştırmak Wittgenstein felsefesinin yeni görevi olmaktadır. Bu bakış açısından bilimde, felsefede, ideolojilerde ve hâttâ sanatta kullanılan ifade biçimlerinin hangi amaçlara tekabül ettiklerini görebilir ve bu ifadelerin zihnimizde oluşturduğu etkinin bir vehme, hâttâ bir büyüye dönüşmesini daha, rahat önleriz. Zaten Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesinin temel programı **«Zekânın büyüsüne ya da dil yoluyla büyülenmesine karşı bitmeyen bir mücadele»** olarak belirlenmiştir.

Bilimde önce teori gelir. Teorik sistemlere onların ifade biçimleri açısından bakan Wittgenstein için teoriler, aslında kavramsal sistemlerdir. Bu kavramsal sistemleri oluştururken hangi zihinsel süreçlerden geçildiği, ne amaçlandığı ve ne kastedildiği Wittgenstein'in temel problemidir.

Kavramsal sistem terimi bir başka filozofta paradigma kavramıyla karşılanmıştır. Amerikalı ünlü bilim felsefe ve tarihçisi Thomas Kuhn'a göre bilimsel teoriler birer paradigmadır. Yani birer karşılaştırma modelidirler. Biz bu modelleri olaylarla karşılaştırmak için kullanırız. Bu yüzden onların doğru ya da yanlışlığından sözedilemez. Onlar için söylenecek şey **«Bu karşılaştırma modeli olaylarla karşılaştırmak için oldukça kullanışlı ya da yeterince kullanışlı değil.»** biçiminde olabilir. Bilimsel teorilerin doğruluğundan ya da yanlışlığından sözedilemeyeceğine göre, onların doğrulanıp yanlışlanmasından da söz edilemez.

Bunun için deriz ki, Newton teorisi ne doğrudur, ne yanlıştır ve ne de yanlışlanmıştır. Ayrıca doğruluğundan da sözedilemez. Yalnızca olaylarla karşılaştırmada yeterince kullanışlı olmadığı, yetersiz kaldığı için terkedilmiştir. Bir kere bu paradigma kavramını kabul ettiniz mi, bunun mantıksal sonucu olarak, doğa yasası, bilimsel yasalar, objektif gerçekliğin tasviri, keşif, ispat... gibi bir çok kavramın anlamsızlaştığını görürsünüz. Çünkü, meselâ objektif gerçekliğin tasviri kavramını alalım ele; karşılaştırma modeli olarak paradigma objektif gerçekliği tasvir etmez, belki temsil eder. Yani biz bilimsel bir teori inşa etmekle evrenin objektif gerçekliği üstüne yeni bir bilgiye ulaşmış olmayız. Yaptığımız şey yalnızca yine bilmediğimiz olayları kendisiyle karşılaştırabileceğimiz yeni ve belki de daha mükemmel bir model üretmektir.

Demek ki paradigmalar birer kavramsal sistemdir. Bu sistem içinde yerini alan kavramlar belli tanımlarla oradadırlar. Bilimde önce teori vardır demiştik; bu önemlidir, zira bu önce kavramsal sistem var demektir. Bu sistem kendi içinde ayrıca tutarlıdır ve kendisiyle karşılaştırılan olayları yine kendi içinde açıklar. Kuhn ve onun gibi düşünen bilim filozoflarına göre, deney ve gözlemler ancak böyle bir sistem içinde belli anlamlar kazanırlar. Ama önce bu ya da şu kavramsal sistemin tercihi sözkonusudur. Seçilen kavramsal sistem, kendi çerçevesinde yer alan gözlem ve deneyleri koşullandırır, onlara kendince bir anlam biçer.

Yani sistemden bağımsız bir gözlem ve deney dili yoktur. Sözgelimi Batlamyus'un arzı merkeze alan teorik sistemini benimsemiş olan **Tyco Brahe ile Kopernik**'in güneşi merkeze alan sistemini benimsemiş olan Kepler, aynı gözlemleri yapmış olmalarına rağmen birbirinin karşıtı sonuçlara varmışlardır. Kopernik'in gelişine kadar Batlamyus modeli benimsenmiş ve bu model asırlarca yapılan gözlem ve deneylere kendince bir anlam kazandırmıştı. Sonra Kopernik geldi ve daha yetkin bir model geliştirerek devrimsel bir atılım yaptı. Daha doğrusu kavramsal bir devrim gerçekleştirdi. Böylece Batlamyus modeli terkedildi. Ama Kuhn'un bakış açısıyla, kimsenin tutup Batlamyus teorisinin yanlış, Kopernik teorisinin doğru olduğunu söylemesi anlamlı olmayacaktır. Bu düşüncenin getirdiği başka bir mantıksal sonuç da bilimin aslında ılerlemediğidir. Bilim devrimsel sıçramalar yapar, evrimsel bir süreci takip ederek ilerlemez. Yani biz yeni bir kavramsal sistemi benimsemiş olmakla, bilgilerimizde bir ilerleme kaydetmiş olmuyoruz.

Bu sonuç özellikle pozitivist ve materyalistlerin havariliğini yaptığı bilimin ilerlemekte olduğu inancını temelinden sarsması bakımından çok önemlidir. Devrim kavramına teşne olan materyalistlerin, Kuhn'da geçen bilimsel devrim kavramına katılmaları da mümkün değildir. Çünkü **«Kuhn'un devrimlerle yıkılıp yenilerinin oluşturulduğunu söylediği paradigmalar, en geniş anlamıyla bilgi ortamını yaratan amaçların, çıkarların örgütlendiği sistematik bir yapıdır.»** (Bkz. Nilüfer Kuyaş, Kuhn'un «Bilimsel Devrimlerin Yapısı» çevirisine yazdığı önsöz. Alan Yay. 982, İst.)

BİLİMSEL TEORİLERİN DOĞASI

> **Ben şahsen indeterminizm öğretisinin doğru, determinizmin ise bütünüyle temelsiz olduğuna inanıyorum. (…) Karşı görüşü desteklemek için «bilim her şeyi bilir» önyargısı ya da yarı-dinsel önyargılar dışında pek dayanak yok. Sözü edilen bilim ilke olarak İlâhî mutlak bilim olsa: neyse. (…) Bilimselliğin yegâne başarısı diye sözü edilen öndeyi (prediction tahmin/önceden haber vermek, kehanet) dir ki, beni ilgilendiren ve bir türlü tatmin olamadığım konu bu dur. (…) Bilimsel teorilerimizi ben, evreni yakalamak için örülmüş ağlar olarak görüyorum. (…) Teorilerimiz kendi ürettiğimiz şeylerdir; bizse yanılabiliriz ve yanılgılarımız teorilerimize yansır. O halde teorilerimizin genel özelliklerinden —onların basit oluşlarından ya da evrenin gerçek özelliklerine karşılık bizatihi deterministik oluşlarından şüphe edeceğiz. (…) Bildiğimiz üzere evren olağanüstü biçimde karmaşık (mürekkeb = complex) tır. Bir takım teorilerin basitliği —ki onları biz yaptık—, o veya bu anlamda yapısal özellikler arzetse de evrenin asıl itibariyle basit olmasını gerektirmez. (…) Bu anlamda bilim sistemli bir basitleştirme sanatı olarak tanımlanabilir —yani gözetilen yarar uğruna bazı şeyleri gözardı edeceğimiz tefrik etme sanatı. (…) Teorilerimizin tümelliği (universality: külli olma) benzer problemler çıkarmıştır ortaya. Peki tümel olan teoriler evrenin tümel özelliklerini, nizamını betimleyebilir mi? (…) Geçtiğimiz iki asır boyunca Newton teorisine evrenin doğru teorisi gözüyle bakıldı. İki asır önce birçok fizikçiye geldiği gibi bize de tatminkâr gelen bir teori bulduk diyelim; yine emin olamayacağız ondan. Hâttâ bir gün gelecek böylesi teorilere yapılacak ciddî itirazlara da rastlanmayacak.**

Karl. R. POPPER, Our Theories As Nets. New Scientist, June 981.

Popper'in bilimsel teoriler hakkındaki bu yakınıcı ifadeleri aslında —bize bir teorinin tanımını yapmıyor, onun nasıl teşkil edildiği yolunda bir bilgi vermiyor bir üst dil kullanıyor teoriler hakkında yani onları eleştiriyor. Bir bilimsel teorinin imkân ya da imkânsızlarından sözederken kullandığı kip, onlar hakkında önyargılarla düşünmemizi önlemeye çalışıyormuş gibi bir hava içinde. Bizi metnin esprisi kadar metin içinde geçen belirleyici kavramlar da ilgilendiriyor. Basitlik, karmaşıklık, **öndeyi/tahmin/önceden haber vermek, kehanet , tümellik, determinizm** gibi kavramlar bunlar. Bilimsel teorilerin doğası üstüne yazılacak en küçük bir risalede bile yer alması gerekli olan bu kavramlar içinde en önemlisi basitliktir ki, pozitif bilimde bir ilke haline gelmiştir neredeyse.

Basitlik, bilimsel anlatımda bir ekonomi ilkesidir. Modern bilimde analitik bir gereç olarak kullanılan mantıksal sistemlerin daha kolay sınanabilmesi için böyle bir ilke kabul edilmiştir. **"Einstein bunu «Optimal Metodolojik Basitlik» deyimiyle ifade etmiştir. Yani bir teori ya da aksiyomatik sistem «mümkün en az sayıda varsayım» içermelidir.**

Bu ilkenin bilimsel anlatımın ön-şartı olduğunu ilk kez ortaya atan Kopernik'tir. Kendisi Batlamyus sistemine karşı yeni bir sistem ortaya attığında Batlamyus sisteminde yer alan oldukça grift ve karmaşık anlatım biçimlerine karşılık kendi sisteminin oldukça basit olmasını lehte bir puan olarak kaydetmiştir. **Newton ise ünlü Principia**'sın da açıkça **«Doğanın basitlikten hoşlandığını» öne sürmüştür.** Henri Poincarè'ye göre basitlik ilkesi bilimin ilerleyebilmesi hâttâ mümkün olabilmesi için temel şarttır. Kaldı ki kendisi evrenin basit

olmak zorunda olduğunu, biliminse evrenin bu basitliğine bir ayna olduğunu ileri sürmüştü. Einstein' ın da evrenin basit yapıda olduğu yolunda bir inancı vardı. Popper yanlışlanabilirlik ilkesini ortaya attığında basit bilimsel anlatımların karmaşık olanlara nisbetle çok daha kolay sınanabildiğim yani yanlışlanabildiğini ileri sürmüştü. Fakat bu ilke bilimsel teoriler için teknik bir ihtiyaca karşılıktır. Yoksa konunun başında alıntıladığımız düşüncelerine bakılırsa teorilerde basitlik ilkesi, teorinin temsil ettiği evrenin de basit olduğunu tazammun etmez. (Bu konuda bkz. Şafak Ural, Pozitif Bilimle Basitlik İlkesinin Belirlenmesi Yolunda Bir Deneme (Dokt. Tz.) İ.Ü. Sd. Fak. Yay: 981, İst.)

Bilimsel teorilerde basitlik ilkesi meselesinin ortaya çıkardığı temel problem budur.

Teorilerin basit oluşu evrenin de basit olduğunu neye gerektirsin?

Popper'in serahatle vurguladığı gibi teorileri biz ürettik. Onlar bizim muhayyilemizin uzanabileceği yerlerle sınırlıdır. Biz onu açıklamak için belli dil biçimlerine başvururuz. Mantığın formlarına, matematiğin sayılarına, günlük dilin kalıplarına bağımlıyız. Sözgelimi **«Tüm köpekler kuyrukludur»** önermesini ileri sürüyoruz ve böylesi tümelleştirilmiş bir özne yüklem çatısını doğadaki asıl gerçeğin yapısı yerine ikame ediyoruz. Ya da İngilizce oluyor bu önerme ve bu dilin yapısını gene gerçeğin yapısal özelliğiymiş gibi kabul ediyoruz. Matematiksel anlatım biçimlerine başvuruyoruz ve bu, evrenin matematiksel bir yapı arzettiği yolunda bir indirgemeyi beraberinde getiriyor. Üstelik kullandığımız tüm dilsel biçimler ilke olarak aşın basitleştirilmeye çalışılıyor. Bunun pragmatik bir değeri vardır mutlaka. «Kısa ve özlü» ifade biçimlerinin yalnızca bilimde değil, insanoğlunun tüm uğraşlarında yararlar sağladığı kesin. Ama bu biçimleri evrene dikte etmeye çalışmak ya da ulaştığımız basitliğin bizatihi evrenin doğasında varolduğunu söylemek biraz metafizik (!) bir ifade olmuyor mu?

Gözlem ve deneyler ilerledikçe teorilerin yıpranıp yerlerini başkalarına bırakmaları, evrenin giderek sanıldığından daha karmaşık bir yapı arzetmesi yüzünden değil mi?

Karmaşık yapılan basit biçimlere indirgemek ve evrenin de sırf bu yüzden basit bir yapı arzettiğini ileri sürmek evrene aldırmamak olur.

Bu konuda bir örnek verecek olursak; Kinetik Gazlar Teorisine göre bir gazın basıncı hızlı spiral hareketleri olan sayısız moleküllerin çarpışmasından meydana gelmektedir. Bu moleküller mekânda her yöne doğru yer değiştirmektedirler. Etkilerin çokluğu, kanunu bazan o kadar karmaşıklaştırır ki, onları artık matematik formüllerle ifadeye imkân kalmaz. **Boyle Moriotte** kanununda gazların hareketi gösterilebilir de o harekete sebep olan karmaşık ve karşılıklı etkileşimlere sahip moleküllerin hareketi gösterilemez. Fizik olayların kendini kolayca ele veren dış yönü deterministik ve basit bir görünüm arzederler genellikle. Bu yüzden de basit kanunlarla ifade edilebilirler. Ama örneğimizde olduğu gibi fizik sferden fizik-o-şimik sfere geçildiğinde karmaşıklık artar ve kanunu basitleştirilmiş ifade biçimlerine indirgemek güçleşir. Bir de bio-şimik sfere geçildiğini düşünün!

Demek ki bilimsel teorlierde başvurulan basitleştirme yöntemleri evrenin artık göze batarcasına kendini hissettiren karmaşıklığını göz ardı etmeyi, teori ya da yasalarda ifade edilemeyen olaylara aldırmamayı, evreni hep deterministik bakış açısından görmeyi beraberinde getirmektedir. Bu da bir dünya görüşü değil midir?

Bilimsel teorilerin doğasında varolan bir diğer nitelik yine Popper'in deyimiyle onların **Prima Facie Deterministic,** yani peşinen ve bizatihi deterministik bir karaktere sahip oluşlarıdır. Bu

niteliğin nedensellik (causality) ilkesiyle yakın bağı vardır. Bu ilke evrende her olgunun kendisinden önce veya kendisiyle birlikte yer alan bir nedeni olduğu iddiasından ibarettir. Bu ilke amiyane bakış açısıyla **«tabiî ki, herşeyin bir nedeni vardır»** biçimindeki bir hükümle kolayca evetlenebilir. Ama «Bu nedenler nelerdir?» diye sorulduğunda işler karışmaktadır. Klâsik fizik teorileri bu tür bir soruya kolayca ve doğru cevaplar bulduğu inanandaydı. Bu hem determinizme olan inancın verdiği bir rahatlıktan, hem de evrenin kendilerine hep basit yüzünü göstermesinden ötürü böyleydi. Şu, şu olgular gözlenmişti ve şu, şu olgular arasında bir ilişki vardı. X olgusu, Y olgusuna neden oluyordu. Bu kadar basitti işte. **Ama araştırmalar ilerleyip de evren bize makro ve mikro plânda ne kadar karmaşık (complex) bir yapıda olduğunu gösterince, olgular arasındaki neden-sonuç ilişkisinin bu kadar kolay belirlenemiyeceği ortaya çıktı.** Determinist telakkinin yerini indeterminist telakkinin alması, bilimde kesinliğin yerine olasılığın geçmesi, artık nedensellik ilkesini bir üknûm olmaktan çıkarmıştır. Batı bilimiyle Doğu hikmetini ilkeleri açısından karşılaştıran bir Doğulu yazar, **R.G.H.Siu**, kitabında bu konuya şöyle değinmektedir: «Nedensellik kavramıyla, bilimdeki olasılık kavramının uzlaştırılması için girişimler yapılmakta, iddia, ihtilafların bizim zorunlu derecede rafine ölçümler yapmadaki yetersizliğimizden kaynaklandığını ileri sürecek aşamaya geldi. Güya bu yüzden olasılık dediğimiz şey yalnızca muvakkat bir bilemeyişin ortaya çıkardığı bir muğlaklığı ifade ediyormuş. Ancak (bir pozitivizm karşıtı olan) Bridgeman asıl meselenin gözlem ve ölçümlerimizin sözkonusu konuma müdahalesinden doğmadığını, aksine önceden kestirilemez ve hesaplanamaz nitelikte bir toplamdan kaynaklandığını ileri sürdü. Bu kestirilemezlik bizatihi doğanın kendisine aittir; bizim kesin ölçümler yapmadaki yetersizliğimize değil. Modern istatistik teorisi yanlışın farklı kaynaklarını birbirinden ayırmaya başladı. Meselâ atom fiziğinde kontrol edilemez yanlışlar, teknik yetersizliğe ait yanlışlardan ayrılmaktadır. **Heisenberg'in Belirsizlik ilkesi** bilimsel ölçümlerdeki olasılık kanısını güçlendirmiştir. Bilim giderek artan bir şeklide evrendeki olaylarda varolan karşılıklı münasebetlerin farkına varmaktadır. Artık bilim, birbirinden ayrı ve ayrıştırılabilir cisimlerin varlığından kuşku duyuyor. Olaylar artık bir bütünün birbirinden ayrıştırılamaz nitelikleri olarak mütalaa ediliyor. Dolayısıyla nedensellik, sayısız unsurun meydana, getirdiği bütüne ait tek bir görünüş üzerinde duran, belirli şartlara haiz bir sistem olarak görülebilir ancak. Bu bakış açısıyla da neden dediğimiz şey tek bir faktör içerdiğinde anlamsızlaşmaktadır.

Suya sodyum ilâve ettiğinizde açığa hidrojen çıkmasının nedeni sodyum mudur?

Yoksa su mu?

Yoksa her ikisi mi?

Zaman olmaksızın gaz nasıl açığa çıkar?

Yahut Mekân?

Çevirirsek, madde olmadan zaman açığa çıkabilir mi?

Uzam olmadan mekân yayılabilir mi?»

(R. G. H. Siu, The Tao of Science, s, 3031. Massachusettes institute of Technology)

Determinist telakki, nedensellik ilkesinin tartışmasız kabulü ve evrenin basit bir yapıda olduğunun varsayılması, peşinden bizatihi bilimsel teorilerin öndeyi (prediction/ önceden haber vermek, kehanet) gücüne, yani mevcut olguların gözleminden kalkarak gelecekteki olguları önceden kestirme yeteneğine sahip olduğu fikrini getirdi. Bir teoriye söz konusu

yeteneği bağışlayan yine o teorinin kendisidir. Yani gözlem ve deneyleri matematiksel ilkelere bağlayarak temellendirmek ve mevcut gözlemlerden kalkarak gelecekteki olguları ya da gözlemlenmiş olguları matematiksel çıkarımlarla önceden kestirmek. Meselâ Newton mekaniğinin öndemelerine/tahminlerine dayanarak Plüton gezegeninin keşfedilmesi, öndeyisel/tahmini güce ait telakkileri daima destekler göründü. Sonra bu telakkiler inanca dönüştü. Modern atom fiziği ve modern astronomi araştırmalarının getirdiği yeni kavramsal sistem artık bu türden yakıştırmalara pek iltifat etmiyor. Fakat onun da kendine yeni bir inanç sistemi kurmayacağını kimse garanti edemez.

Hava tahmin raporları, bilimde öndeyi/tahmin/önceden haber vermek, kehanet dediğimiz özelliğin bir örneği sayılabilir. Ya da ay ve güneş tutulmalarına ait hesaplamalar bilimdeki öndeyisel başarının daha net bir örneği. Ama evrendeki karmaşıklığın derecesine bakarak, önceden kestirilen bu olayların çok basit olgular olduğunu söylemeliyiz. Öndeyi/tahmin denen yetenek matematiksel çıkarımların bir hüneridir. Fakat bu çıkarımların da bir olasılığın ifadesi olduğunu ilke olarak kabul etmek gerekir. Tıpkı istatistik olasılığın niteliği gibi.

Hiç beklenmedik bir olgu gözlemlenebilir ve o zamana dek geliştirilmiş bütün öndeyiler suya düşebilir. İnsan indeterminist ve antipozitivist olunca bilimin öndeyisel/tahmini gücüne doğrusu fazla iman edemiyor. Doğulu yazar Siu'dan alıntıladığımız **«Bu kestirilemezlik (unpredictability) bizatihi doğanın kendisine aittir»** düşüncesi, farkedilirse bir pozivitizm karşıtına aittir. Popper'in ön deyiden duyduğu kuşkuyu da onun bir indeterminist oluşuna bağlamak; gerek. Böyle olduğu içindir ki, bilimsel teorilerin basitliği, tümelliği ve deterministik niteliği üstüne endişeler beyan etmekte ve bu kavramların hepsini tek bir bağlamda ele alıp toptan eleştirmektedir. Çünkü hepsinin birbiriyle mantıksal bağı vardır. Yani hem indeterminist olup hem de öndeyisel güçten kuşku duymamanız mantıksal bir çelişki olur. Yahut hem evrenin olağanüstü biçimde karmaşık bir yapı arzettiğini ileri sürüp hem de basit yapıdaki teorilerin tümelliği konusunda kuşku duymamazlık edemezsiniz. Bölümün başına Popper'dan böyle bir metin seçerek koymamızın nedeni bu zihniyet bütünlüğünü yeterince özetliyor olmasıydı.

Kaynak: İlhan KUTLUER, «Bilimsellik» Üzerine, Zafer Matbaası, 1984, İstanbul

SORMASI ZOR SORUNLAR EK

- **Eşinin cinsel ilişkiyi kabul etmesi için dua; Kocamın benimle ilişkiye girmemesi için yapılan sihri nasıl bozabilirim; Rüya yoluyla cinsel ihtiyaç gidermek;**

Sosyal hayatta kişilerin fıtrî ihtiyaçlarını gideremeyince çözümler üretmeye çalışması normal durumdur. Fakat soruların içeriği acz sendromuna düşenin gösterdiği mahiyet alması hali ise acınacak durumdur.

Öyle ise ne yapmalı?

Karşıtın halini anlamıyorsa ne yapmalı?

Bu tür soruların cevabı müspet ve menfi olmasından çok, çözümler ne olmalı?

Zannederim ki, Müslümanların bu konularda fazla bir çözümü alenen yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'ya olan utanmanın verdiği iştiyakla faydası az çözümler üretmekten başka çareside yoktur.

Yukarıdaki sorulardan, Eşinin cinsel birlikteliği kabul etmeyişinin çözümü, bedeni, ahlaki ve psikolojik durumlar olarak gözden geçirilmelidir. Hormon düzeyleri ve psikolojisi bozulmuş birinin doktor tedavisine ihtiyacı vardır. Çünkü normal hayattan uzaklaşan kişinin iç dünyasındaki ve beyin kortekslerindeki farklılaşmalar nedeniyle değişime uğradığı düşünülünce muhakkak doktor tedavisi gerekir. Eğer bu gibi durumlar yok deniyorsa (genelde var, fakat insanlar bu konuda doktora gitmeyi sevmezler) hayatın farklılaşmasını sağlamak müsbet fantaziler üretmek (belki) ilişkiyi kuvvetlendirebilir. Her zaman değişimin gerekliliği gibi.

Eşler arasındaki sihri bozmanın en kolay yolu, sirkeli yemekleri artırmaktır. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin **"Sirke ne güzel katıktır"** hadisi şerifine binaen dışarıdan herhangi bir vasıta sebebiyle yedirilmek istenen büyünün bozulması sağlanmış olur.

Eğer domuz yağı kompleksine düşüyorsanız bunun tek çözümü varır, kendi sidiğinizi kullanmaktır. Hint mistik hayatının birincillerinden olan idrar içme/kullanma bu tür çözüm yollarından biridir. Eşinize karşı sevginizi yitirdiyseniz, bir sabah kalktığınızda kendi idrarınızı içebilirsiniz. [İdrar vücudun steril artıklarından biridir. Zamanla ve çabuk bozulur.] Unutmayalım ki; Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellemin deve sidiği ile tedavi usulunu tavsiye ettiği hastalıklar vardır. Bazıları bunun bilimsel olmayacağını düşünebilir. Bu meyanda sihirde bilimsel olmayan unsurlardan olunca "çiviyi çivi söker"i hatırlayalım.

Rüya ve bilinç yoluyla cinsel ihtiyaç gidermenin yolu kolay değildir. Meditasyon usullerini bilmek gerekir. Fakat meditasyon yapanların kitaplarında bu konu fazla irdelenmemiştir. Oto hipnozla bunu başarabilir miyiz diye düşünüyorsanız, bu da zor olan hususlardan olduğu varsayılıyor. En kolay yolu bir müspet evlilik yolu gözükene kadar doldur-boşalt mantığı ile mastürbasyona başvurmak en kolay geçici çözümdür. Allah Teâlâ yaşanılan zamanın verdiği dehşetin karşısındaki muamelede her zaman farklıdır.

Sonuç olarak oruç cinselliğin tedavisinde büyük etken olduğunu hepimiz biliyoruz. Ancak subliminal mesajlar ve yenilen gıdaların verdiği değişimlere karşı gençler ve bekar kesimin çektiği endişeler artmış durumdadır.

Söylenen sözler için fetva manasından çok meselenin çözüme kavuşturulmasıdır. Zaruretler mahzurları mubah kılar kaidesi vardır. İnsanın çözüm üretemediği yerde Rabbine sığınıp kendini rahatsız eden husustan çıkması için dua ederken onu mağdurun önüne setler çekmemek ehli dil ve irfan ehli için kolaydır. Ancak fıkıh/hukuk ehline zordur. Yaşı 40-50 yi bulmuş, hayatın son virajına

girmiş olan ehli ilim kendince ve doğruluğu kesinleşmiş bilgiyi yirmi yaşındaki bir insana kolayca söyleyebilir. Ancak durumlar o şekilde görünmüyor.

İnsanlar ne yapacak? Sorusu hala baki. Bu da meselenin ayrı bir boyutu. Allah Teâlâ kullarını sever ve yardım eder.

- **Bir kişinin cinsel organını rüyada görmek nedir?**

Bunun manası o kişiden maddî menfaat sağlanacağıdır. Kadınlar için çocuk sahibi olmak, erkekler için kazanç kapısının açılması gibi. Bu sosyal duruma bağlıdır. Bu tür rüyalar zahiri ile yorumlanmaz.

KURUMSALLAŞMIŞ SİYASİ İKTİDAR

Yağmur Yağdırıcılar, Hekimler, Gözbağcılar

İlkel diye adlandırılanların Yasa'yla uygulama arasına koydukları aşılmaz engellerin en iyi örneğini Avustralya'daki Kaitishler vermişlerdir: Bir fratride yiyecek tabusunu çiğnemiş olanı, ancak bir başka fratrinin üyeleri cezalandırabilirdi.

Bu sınır bazen düpedüz bir düşmanlık sınırıydı: Trobriand adaları yerlilerinden Tabalular Lukwasisigalar'la yarı sürekli bir savaş içindeydiler. Ancak, savaşlar kimin yenilgisiyle biterse bitsin, ardından mutlaka törensel bir uzlaşmayla barış kuruluyor ve önderler savaş öncesi konumlarım koruyorlardı. Tabalular, savaştıkları klanın da bölgesi dahil olmak üzere, hiçbir çatışmanın değiştiremeyeceği genel denetim yetkisine sahiptiler. Tabalular'ın bu sarsılmaz üstünlüğü, önderlerinin güneş ve yağmur büyüsü yapma yeteneklerinden kaynaklanıyordu. Oysa alt düzeydeki Lukvvasisigalar, savaşta daha etkili ve korkutucuydular. İki klan arasında kutsallığa ve savaşa ilişkin bu işbölümünü dikkat çekici kılan özellik, Lukwasisigalar'ın, düşmanları Tabalular'ın buyruklarını uygulama işlevini üstlenmiş olmalarıydı. Tabalu önderinin verdiği ölüm cezasını ezeli düşmanı Lukwasisiga önderi yerine getirirdi.

Öndersiz ve *önderli ama yöneticisiz* toplumlarda, meşruiyet alam gücün kullanıldığı alandan koparılmıştı.

Toplum, düzenlenme nedenini ya da düzenleyici bir ilkeyi kendi dışında tutuyordu. Yöneticili toplumların ortaya çıkışı, bu iki alanın birleşmesi, toplum içinden bir kesimin, düzenleyici dışsallığı sahiplenerek, eski insanüstü gücü toplum içinde maddileştirmesi demek olacaktır.

Kuşkusuz, bir toplum tipinden ötekine nasıl geçildiğini, toplumla düzenleyici dışsallık arasındaki ilk ayrımın nasıl ortadan kalktığını, insanların ötesinde ve üstündeki gücün insani bir biçime nasıl bürünebildiğim kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ama, en azından yöneticilerin, kutsal/kutsal olmayan ayrımı sayesinde ortaya çıktıkları ileri sürülebilir. Siyasi iktidarın önce yalnızca kutsallaşmasına, sonra da kurumsallaşmasına ortamı hazırlayan bu ayrımdır. Gauchet'nin deyimiyle, sorunun anahtarım dinsel olgunun derin köklerinde aramak gerekecektir.

Kutsallık arayışı, toplumun varolma ilkesiyle kendisi arasındaki bir farklılaşmaya yol açar ve böyle bir farklılaşmayı yaşamayan, kutsal olmayanı/kutsala bağlamayan toplum yoktur. Her toplum, tarihin her anında, kendini, kendi dışına yerleştirdiği bir üstün güce göre anlamlandırmak zorundadır: İnsanların önce dünyadışı bir güç tarafından, sonra da bu gücü temsil edenlerce yönetilmesini mümkün kılan bir *anlam borcu.* Toplumlar kaçınılmaz olarak, varlık nedenleri ve güvenceleri saydıkları şeyden farklılaşmaya yönelirler.

Siyasi iktidar farklılaşmış ve kutsallaşmış, sonra da kurumsallaşmışsa, bunun nedeni, farklılaşma, kutsallaşma ve kurumsallaşma olasılığının, potansiyel olarak, baştan beri kutsal/kutsal olmayan ikileminde varolmasıdır: Toplumun kendi kendisini anlamlandırma zorunluluğu, ona bir kutsallık odağı yarattırdığı için, bu odak sonradan, kutsallıktan kurumsallığa nitelik değiştirebilmiştir. Toplumla, kendi dışında yarattığı güç arasında bir ilk farklılaşma olduğu için, sonradan toplum içi bir farklılaşma ortaya çıkabilmiştir. Toplum, yaygın sosyal denetimini, anlamım borçlu olduğu bir güce bağlı kıldığı için, sonradan o gücün kendi içindeki uzantısına sosyal denetim yetkisini terk edebilmiştir. Başlangıçta Yasa, ona göre düzenlenen toplumdan koparılmış olduğu için, sonradan, Yasa'yı söyleyenler ve uygulayanlar toplumdan soyutlanabilmişlerdir. *Toplumun kendisini düşünenden kendisini ayırarak kendisini düşünmesini sağlayan bir ilk kesinti* olduğu için, toplum sonradan kendisini bölebilmiştir.

Siyasi iktidar farklılaşmasının kökenini kutsal/kutsal olmayan ayrımında bulmak, kralların soyağacını da kutsallaştırmaktır. Siyasi iktidarın uzmanlaşma ve merkezileşmesinin kaynağı sosyal işlevlerdeki ilk farklılaşmayı yaratan dinsel törenler olduğuna göre, ilk krallar yalnızca dinsel önderler olabilirlerdi.

Afrika'da, kutsal bir krallığın çoğunlukla, yağmur yağdırma işlevinden başka dayanağı olmayan bir önder otoritesiyle belirdiği saptanmıştır. Tabii yağmur yağdırma yeteneğinin büyüyle bağlantılı olduğu açıktır. Ancak bu toplumlarda din ve büyü, bugün sahip oldukları özerklikten ve hatta karşıtlıktan uzaktılar. Kutsal önderlikle büyücülüğün tam olarak çakıştığı söylenemezse de, ilk önderlerin bir anlamda büyücü de oldukları ileri sürülebilir. Frazer, Kic kabilesi önderinin, karnından konuşma yeteneğiyle, vahşi hayvan sesleri çıkararak saygınlık kazandığını söyler ve ilk önderlerin, sözcüğün tam anlamıyla bir gözbağcı olduklarım vurgular. Roheim'sa, Yumalar'da önderlerin her şeyden önce hastalıklarla mücadele ettiklerini saptadıktan sonra, önderliğin kaynağım bu ilk mesleğe bağlar. Ancak hastalıklara karşı savaşın, büyünün ve dinin birbirine karıştığı bir alanda, önderin yağmur yağdırması, karnından konuşması ya da bir hastayı iyi etmeye çalışması arasında pek de fark yoktur. Büyüyü ve büyücülüğü bütünüyle içermese bile, kaynak yine de dinseldir. Adler bu kutsal otoritenin çerçevesini, Frazer'a dayanarak, şöyle çizer:

1-Kutsal kral, isteyerek ya da istemeyerek, iyi ya da kötü amaçlarla kullanabileceği bir güçle tabiatı etkiler.

2-Kralın evrenin dinamik merkezi olduğuna inanılır ve bu nedenle, eylemleri, hatta yaşantısıyla dünyanın düzenini değiştirebilir. Öyleyse eylemleri ve yaşantısı sıkı bir denetim altında tutulmalıdır.

3-Kral, şu ya da bu biçimde güçlerini kaybederse, dayanağı olduğu dünyanın onun çöküşünden etkilenmemesi için, yok edilmelidir.

Önderlik, Yasa ve düzen bekçiliği olarak, kutsal bir kaynaktan doğar ve savaşçı niteliklerle asla bağdaşmaz: Winnebagolar'da toplum "yukarıdakiler" ve "yerdekiler" diye bölünmüştü. Yukarıdakiler dünyanın yaradılışıyla bağıntılıydılar ve barışla düşüncenin temsilcisiydiler; yerdekiler savaşıyor ve güvenliği sağlıyorlardı. Siu kabilelerinden Osageler de, aynı yapılanmayı göstererek, biri barışı öteki savaşı temsil eden iki fratriye ayrılmışlardı. Dinkalar toplumlarını balık oltasına sahip klanla, mızrağa sahip klan arasında bölüştürmüşlerdi. Dinsel törenleri düzenleme işlevi birinci klanın, savaş işlevi ikinci klanındı. İki işlevi birbirinden ayıran bu örgütlenmede üstün durumda olan ve önderleri üreten, birinci klandı. Yeni Gine'deki birçok kabilede bir *sağ* önder, bir de *sol* önder vardı. Sol önder, yürütmenin başı olarak sağ önderin önerilerini uygulamaya geçirirdi; savaş da onun yetki alanına girerdi. Sağ önderse, barışı temsil edendi; toplum içi çatışmaları engellemesi için, bir *dracaena* yaprağını sallayarak çatışanların arasına girmesi yeterliydi. Yorumbalar'da da açıkça göksel önder/dünyevi önder ayrımı saptanmıştı: Göksel önder yalnızca Yasa'yı söylerdi.

İlk önderler silah tutmazlardı ya da tuttuklarında önder olmaktan çıkarlardı: Lere Moundangları'nın kralı, her yıl bir kez yapılan ve en gencinden en yaşlısına kadar bütün erkeklerin katıldığı törensel bir avda bulunmak zorundaydı. Kral görkemli giysiler içinde, ardında eşleri ve silahlı savaşçıları, avcıların onu beklediği yere giderdi. Orada eşleri, halkının önünde, kralın giysilerini üzerinden çıkarır ve ayaklarına, onu *kutsallığından arındırıcı* bir su dökerlerdi. Kral ancak o zaman, halkının arasına karışıp ava çıkabilirdi. Ve avda krallık etmenin gereği yoktu: Avcılar onu alaya alabilir, el şakaları yapabilirlerdi.

Afrika'da Gordioiler, aralarındaki en şişman adamı kral seçerlerdi. Şişmanlıktan kıpırdayamamak iktidara yaraşan bir zenginlik ve rahatlık işaretiyse de, savaş etkinlikleri açısından pek de övülebilecek bir özellik sayılmazdı. Bu şişman krallardan iyi savaşçı çıkamazdı. İyi savaşçılarsa, çeşitli tekniklerle pasifize edilmesi gereken tehlikeli yaratıklardı.

Savaşçımın Düşmanı Dostumdur

Baruyalar'da *aoulatta* denen büyük savaşçıların, saygınlıklarını borçlu oldukları kişisel güçlerini, toplumun huzurunu kaçıracak biçimde kullandıkları olurdu. Bu zorbalıklar, olsa olsa, komşuların domuzlarım öldürmek, eşlerine sarkıntılık etmek, karşı koyarlarsa onları dövmek ve kocalarım alaya alıp küçük düşürmek türünden eylemlerdi. Baruyalar, böyle bir tiranlığa heves eden savaşçılardan kurtulmak için, son çare olarak, düşmanlarıyla işbirliği yapıyorlardı. Onlara, nerede ve ne zaman kendi savaşçılarım pusuya düşürebilecekleri konusunda bilgi sızdırıyorlardı. Düşmanlar törensel savaşlar için ne kadar gerekliyse, toplum için tehlikeli bir savaşçı iktidarına son verebilecek aykırı müttefikler olarak da o kadar gerekliydi.

Önderin iktidarsız bırakılmasını sağlayan sosyal mantık açısından, savaşçı da sürekli dizginlenmesi gereken potansiyel bir iktidarlıydı. Savaşçının saygınlığından doğan üstünlüğün bir siyasi iktidar hiyerarşisine dönüşmesine izin verilmeyecekti.

Kenya'da Gikuyular, savaştan dönenleri düşmanlarının lanetinden koruyacak arındırma törenlerinde, savaşçıların uzun saçlarını keserken, onları kadınların giydiği türden uzun giysilerle de dolaştırırlardı. Kutsal kral kutsanma törenleri sonrasında toplumdan dışlanırken, savaşçı ancak arındırma törenlerinden geçip savaşçı nite-liklerinden sıyrıldıktan sonra toplumun içine sokulabiliyordu.

Bir Fidji atasözü şöyle der: **"Bu krallık bir yıkıma doğru gidiyor. Çünkü bütün dişleri hâlâ ağzında olan bir insan tarafından yönetiliyor".** Toplumun çıkarı, gençliğin ateşinin ve yıkıcılığının, yaşlılığın tecrübe, sabır ve sükûnetiyle dengelenmesini gerektiriyordu. Uygulamanın karşısında onu belirleyen, ama ondan ayrı tutulan Yasa, savaş önderinin karşısında sözü dinlenen, ama toprağına silahlı girilemeyen barış önderi vardı.

Kaldı ki yarı sürekli savaşan toplumlar, genelde, gücünü kaybetmemiş bütün erkeklerin savaştığı ya da savaşmanın özel bir beceri gerektirmediği toplumlardı. Ancak bazı toplumlarda, her erkeğin savaşa katılmasını gerektiren durumlar dışında, savaşmayı kişisel ve sürekli bir uğraşa dönüştüren bir kesim oluşabilirdi. Bu, geleneksel sınırları zorlayan bir uzmanlaşmanın, bölünmenin, merkezileşme tehlikesinin işareti demekti. Toplum içinde ayrıcalık kazanmış bir savaşçı küme, kutsallığın temsilciliğine soyunarak, eline yasa kitabını da alarak, ilkeyle kullanımı bir araya getirerek, farklılığını bir sürekliliğe dönüştürebilir ya da kurumsallaşabilirdi.

Kurumsallaşmış siyasi iktidara karşı toplum, bu tehlikeyi savaşçının kişisel saygınlık isteğini kullanarak önlemeye çalışacaktı. Savaşçı, bir özel girişimci olarak, farklılık ardında koşardı. Özel bir ada, özel bir görünüme sahip olup sivrilmek, kendisini toplumdan ayıran bir saygınlık edinmek, göze girmek, özellikle de kadınların beğenisini kazanmak isterdi. Toplum kurumsal bir farklılaşmaya dönüşebilecek bu farklı olma isteğine, savaşçıyı yalnız bırakarak cevap verirdi. Saygınlık çabuk unutulacak tek bir başarıyla korunamazdı; savaşçı bir anlamda kışkırtılır, hep tek başına en iyi, en tehlikeli savaşı vermeye zorlanırdı. Amansız bir rekabete itilerek, yalnız başına ölüme gönderilirdi. Savaşçıyı iktidarsız bırakmanın yolu, onu sürekli savaştırarak yok etmekti.

Her şeyden önce, saygınlık kolay kazanılmazdı. Crowlar'da iyi bir savaşçı olabilmek için, dört zor işin üstesinden gelmek gerekiyordu: Düşmandan at çalmak; vücut vücuda bir çarpışmada düşmanın silahını elinden almak; savaşta silahla ya da elle düşmana dokunmak; bir saldırıyı başarıyla yönetmek. Bunları pek az savaşçı be-cerebilirdi; birçoğu çılgınca yok olurken... Kabilenin en cesuru olmak isteyen gözü

karalar, anlamsız yiğitlik gösterileriyle, ölümün kucağına atılırlardı. Bir tek savaşçının, bir düşman topluluğuna saldırdığı çok görülmüştü.

Üstelik savaşçı olmak, yalnızca düşman karşısında değil, her an, hayatla kumar oynamaktı. Zulular'da, her savaştan sonra, yüksek rütbeliler, komuta ettikleri arasından, öldürülmesi gereken korkakları seçmek zorundaydılar; savaşta kimse korkakça davranmış olmasa bile.

Kahraman her kahramanlıkta yeniden yaratılır, savaşçı her savaşta yeniden doğar ve savaş bittiğinde, belleklerde ya da gerçek hayatta yok olurdu. Hafıza-i beşer nisyan ile maluldu ya da arkaik kollektif hafıza tarih dışıydı. Orada gerçek olaylara ve kişilere yer yoktu. Kişisel anılar önemsiz, savaşçı da yalnızca öteki dünyada yararlıydı. Arkaik zihniyet *bireysel* olanı reddeder, *ömeksel* olanı korurdu.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lugati't-Türk'de,* Türkler'in savaşta ruhları da çarpıştırdıklarını anlatır: Ruhlararası savaşı hangi topluluk kazanırsa, gerçek savaştan da, o topluluğun zaferle çıkacağına inanılırdı. Toradjalar'daysa, kafaavcıları avlarına çıktıklarında, kadınlar ruhlar evi *lobo*'nun kapılarım sıkıca kapatırlardı. Çünkü atalarının ruhları da savaşçıları korumak için onlarla birlikte sefere çıkarlardı ve evlerine bir yabancı girerse öfkelenip geri dönebilirlerdi.

Savaşın kaderini bile belirleyecek olanlar, gündelik ve ölümlü savaşçılar değil, gerçek kahramanlar olan ataların kafaavcısı ruhlarıydı... Bu toplum, tıpkı kral gibi, savaşçıyı da yaşayan bir ölüye dönüştürerek denetimi altında tutuyordu.

Yöneticiliğin Soyağacı

Önderli ilk toplumlarda, siyasi iktidarın başındakiler tuttuğunu koparan genç ve atak savaşçılar değildi. Toplumlar silahlı önderlere boyun eğmeyi çok sonra öğrendiler. Savaşçılar kutsal önderlerin önünde diz çökerlerdi ve mareşal sözcüğü eski töton dilinde yalnızca seyis anlamına geliyordu.

Tabii, siyasi iktidarın ilkesiyle kullanımını ilk kez biraraya kimlerin getirdiği sorusunu, kutsal önderin önceliğiyle açıklamak mümkün değildir. Hocart, Seylan'da, başarılı başkomutanların kendilerini kral ilan ettirip dinsel önderi devreden çıkardıklarını söylerken, eli kılıçlı seyislerin, efendilerinin kutsal kitaplarım ele geçirdiklerini düşünmektedir.

Zulu kralı Chaka'nın ölümünden sonra, komutası altındaki örgütlü savaşçılar topluluğu, iktidarı ellerine geçirmişlerdi. Ama ya eski önderleri? O kutsal kökenli bir kral mıydı, yoksa krallaşmış bir savaşçı mı?

Bu konuda ne söylenebilir ki? Savaşçının kutsal kralı

altedip, bir siyasi iktidar tipi yerine bir başka siyasi iktidar tipi oturttuğunu daha mantıklı bulan kuramcılar bile, bunun nerede, ne zaman, nasıl gerçekleştiği konusunda haklı olarak suskunluklarını korurlar. Onların yerine, mitoslar ve masallar

gevezelik eder: Gözünü budaktan sakınmayan genç avcı ya da savaşçı, kutsal önderin kızını kapar ve yeni bir saltanat başlar.

Morgan, yerli kabilelerinde barış önderleri *sachem'lerden* birinin bazen baş önder sayıldığım, kimi yazarların onu bir krala benzettiğini, ancak başönderin olsa olsa bir kral karikatürü olabileceğini ve ona yürütmenin başı demlemeyeceğini yazar, ileride, yürütmenin, kral, imparator ya da başkan diye anılacak olan başı, yerli kabilelerinde tüm savaşçı önderlerin başı ya da başkomutanı olan kişiydi.

Aztekler'in önderi Moteçuçuma'nın asıl görevi *Teuctli* diye adlandırılan başkomutanlık göreviydi. Ama kendisinden Barış önderinin görevlerini de yerine getirmesi bekleniyordu. Askeri bir görevli bu tür işlevleri de yüklenince, Yasa'yı söyleyen ve uygulayan bir kraldan farksızlaşıyordu. Morgan'a göre, iki alana ilişkin iktidarı tek elde toplayan bu siyasi konum, **"barbarlığın aşağı döneminden bugüne dek"** insanlığın tüm geçmişindeki en tehlikeli konum olmuştur.

Kutsal krallığın bir kurban konumundan bu tehlikeli konuma, genel olarak, nasıl sıçradığı söylenemezse de, en azından niteliksel bir değişikliğin saptanabildiği yerler vardır: **Malabar kıyısındaki Kalikut krallığında, kral oniki yıl hüküm sürdükten sonra *Maha Makkam* ya da Büyük Kurban töreninde, halkının önünde boğazını kesmek zorundaydı.** Ama XVII. yy sonlarında kesin bir değişiklik oldu. Yeni uygulamaya göre, artık kral kendini öldürmeyecek, ama onun yerini almak isteyen herhangi biri, tören günü, belki de kutsal yükünden kurtulmuş olan krala saldırabilecekti. Ne var ki bu saldırının başarılı olması mümkün değildi. Çünkü kral zorlayıcı gücünü hayatını korumak için kullanabiliyordu. Muhafızları, çevresinde, aşılması imkânsız bir duvar oluşturuyordu. Yine de krala ulaşamayacaklarını bile bile, mutlak bir ölüme yalın kılıç giden kahramanlar ya da yeni kurbanlar çıkıyordu. Kralın artık kendi yerine kurban edebileceği ve kurban olmak isteyen uyrukları vardı. Önderlerinin yaşamasına ya da ölmesine onlar karar vermeyecek, Büyük Kurban törenini elindeki kılıcı kaldırarak açan kral onlar için karar verecekti.

Aynı değişikliği Romalılar yüzyıllar önce yaşamışlardı. Romalı askerler IV. yy'a kadar, her yıl Satürn onuruna yapılan şenlikten bir ay önce, aralarından güzel bir delikanlıyı seçer, ona kral giysileri giydirir ve bir ay boyunca tüm tutkularım sınırsızca gerçekleştirmesine izin verirlerdi. Ama süre dolduğunda, genç adam, temsil ettiği tanrının sunağı üstünde boğazını kesmek zorundaydı. Bu geleneğin, gerçek bir kutsal kralın kurban edilme töreninin uzantısı olduğu açıktı. Doğudan batıya, Malabar'dan Roma'ya, çok geç ya da çok erken bir dönemde, kurban edilmeye hiç de niyetli olmayan hırslı uygulayıcılar ya da gerçek-simgesel kurbanlıktan bıkan dinsel önderler, geleneksel kurban sistemini ve kutsal/kutsal olmayan ilişkisini değiştirmişlerdi.

Dinsel Bir İdeoloji Olarak Laiklik

Batı'da, Yasa'yı söyleyen Papa karşısında yalnızca birer uygulayıcı olması gereken krallar, laikleşme adı verilen bir süreçte modern devleti oluşturarak, siyasi iktidarın ilkesiyle kullanımım bir araya getirerek, uygulama işlevine kutsal bir işlev de eklemişlerdi. Ama bu, kutsal önderlerin de arada sırada kılıç dersleri almadıklarım göstermez. Haçlı seferlerinin gizli amacı Papalık'a bağlı bir silahlı güç oluşturmaksa, kutsal önderin ne tür bir iktidar ardında olduğu açıktır. Papa zorlayıcı güce sahip olmaya niyetlenmişse, kutsal/kutsal olmayan ayrımım da yok etmeyi göze almıştır; ruhani gücünü cismani bir güçle birleştirerek...

Laiklik kavramının aykırı yanı burada ortaya çıkar: Kavram, sözlük anlamıyla ve ruhani alanın cismani alandan ayrılması anlamında, "Devletin, dinsel iktidara, Kilise'nin de siyasi iktidara sahip olmaması" diye açıklanmaktadır. Bu, Yasa'yı söyleyen Papa'nın otoritesiyle *(Auctoritas)* Yasa'yı uygulayan kralın gücünün (*Potestas*) birbirine karıştırılmaması gereğini ortaya koyar. Laiklik buysa*,* sözkonusu ayrım insanlık tarihi kadar eskidir. Yukarıda gözden geçirilmiş olan ve Yasa'yı uygulamadan, kutsal otoriteyle kutsal olmayan gücü birbirinden ayıran tüm toplumlar, sözcüğün tam anlamıyla laiktir. Siyasi iktidarın ilkesiyle kullanımım birleştiren modern krallıksa bu anlamda laik olamaz; Hindular olur...

Hindular'da toplum hiyerarşik bir biçimde, yukarıdan aşağıya, Brahmanlar ya da rahipler, Kshatriyalar ya da savaşçılar, Vaiçyalar ya da tacirler, Çudralar ya da ayak işlerine bakanlar ve dokunulmazlar diye adlandırılan beş kategoriye bölünmüştü. Brahmanla Kshatriya arasındaki ilişki yalnızca rahiple kral arasındaki değil, aynı zamanda rahiple diğer dört kategori arasındaki kesin bir ayrım ilişkisiydi. Kutsal otorite karşısında kutsal olmayan güç ya da Dumont'ün deyimiyle *Statü* karşısında *İktidar,* bu beş kategoriyi kutsal olan/olmayan iki alanda paylaştırıyordu. Rahibin mutlak üstünlüğü altında kral, ideal olanla edimsel olan, düşünceyle olgu, Brahman bilgeliğiyle ampirik dünya arasındaki bağı kuruyordu. Rahipler Yasa'yı söylüyor, o elini kana buluyordu... İki işlev arasındaki bu zorunlu **"dayanışma-ayrım-hiyerarşi"** ilişkisi, *Aitareya Brahmana'da* iki çalgıcıyla anlatılır: Biri Brahman'dır, gündüz çalan; öteki Kshatriya'dır, gece çalan... "İşte sizin kralınız" der Brahmanlar topluma, Kshatriya'yı göstererek, "Bizim kralımızsa Soma'dır". Ve "Brahman, kralı kendisinden güçsüz kılar; kral düşmanlarından daha güçlü olsun diye' . Bu sosyal yapılanma, aşama aşama saf olmayandan safa ya da kutsal olmayandan/kutsala giden dinsel bir hiyerarşiden başka şey değildir. Laiklik ruhani olanın cismani olandan ayrılmasıysa, Ansart'ın deyimiyle bu *sosyal açıdan hiyerarşik dinsel ideoloji* de laiktir.

Papa I. Gelasius 500'e doğru, *De Anathemis Vinculo* adlı kuramsal yapıtta, Hz. İsa'nın, hem kral hem de rahip olma savındakilere karşı, farklı işlevler ve saygınlıklarla, iki iktidarı birbirinden ayırdığını belirtir. Papa'ya göre yalnızca şeytan bu iki işlevi birleştirmeye çalışabilir. Katolik Kilise'nin iktidar kuramı, tanrısal olanla dünyevi

olanın kesin olarak ayrı tutulmasını savunur. *Laiklik buysa,* sözkonusu kuram da su götürmez biçimde laiktir; VIII. yy'a kadar Katolik Kilise de...

Papalık VIII. yy ortalarında bu geleneksel tavrını değiştirir: II. Stephanus, ilk kez dünyevi anlamda siyasi bir rol oynayarak, Franklar'ın kralı Kısa Pepin'le anlaşma yapar ve Papalık'a bağlı toprakların, dünyevi hakların onun tarafından tanınmasını sağlar. Tanrısal olanla dünyevi olan arasındaki eski ilişki yokolmuş, kutsallığın temsilcisi kutsal olmayan alanda da hüküm sürmeye başlamıştır. Dumont'un *hiyerarşik diyarşi* diye adlandırdığı ve kutsal olmayanı/kutsala, onları birbirinden uzak tutarak, bağlayan bağ koparken, iki alan ya da işlev bileşmektedir.

Papa zorlayıcı güç elde etmek için giriştiği mücadelede başarılı olsaydı, krallarla arasındaki savaşı kazansaydı, siyasi iktidarın kurumsallaşması açısından hiçbir şey değişmeyecekti. Kral kullanıma ilkeyi, uygulamaya Yasa'yı ekleyeceğine, Papa ilkeye kullanımı, Yasa'ya uygulamayı katmış olacaktı. Global olarak hayatı düzenleme savındaki krallık, kralın Yasa'yı söyleme gücüyle, aynı zamanda bir kutsal odağa dönüşeceğine, global olarak hayatı düzenleme savındaki kutsal odak, Papa'nın uygulama gücüyle, bir krallığa dönüşecekti.

Papa'nın **"Yasa ve uygulama birarada olmalı"** savına, kralın aynı savla karşılık verdiği ortadadır. O da tıpkı Papa gibi, iki işlevi, Yasa'nın söylenmesini ve uygulanmasını biraraya getirerek tek güç olmaya çalışmaktadır. Eğer laiklik iki gücün birbirinden ayrılması değil de, Papa'yla aynı amacı güden kralın, onun kutsal gücünü ele geçirme mücadelesiyse, bu kavram, Batı siyasi tarihinde kesin bir dönüm noktası olan, amansız bir kurumsallaşmış siyasi iktidar savaşından başka şey anlatmaz. O zaman da, sözkonusu tarihi çerçeve dışında kullanılabilecek bir kavram olmaktan çıkar. Laiklik, kralın, bir başı Papa olan ikibaşlı bir yapılanmayı kırarak, uygulama gücüne Yasakoyucu gücü de ekleyerek, tek global düzenleyici konumuyla özerkleşmek için verdiği bir siyasi iktidar savaşıysa, laikliğin yukarıdaki sözlük tanımı hem düşünsel açıdan, hem de sosyal gerçeklik açısından anlamsızdır.

Tabii laiklik, devletin dünyevi etkinlik alanından bağımsızlaşmış bir dinsel alanda, kişiyi vicdanıyla başbaşa bırakan bir inanç sorunu da olamaz. Teolojik söylem de, dolaylı ya da dolaysız, sosyal hayatın her yönünü kapsar. Bu iki alanın ayrılmasıyla, toplum, sözde birbirinden bağımsız, din ve dünya adlı iki parçaya bölünmek istenmektedir. Ama bu mümkün değildir, çünkü iki alan da hayata ilişkin kurallar içerir. Ve hayata ilişkin kurallardan, özerk iki kategori oluşturulamaz. Ne Papa ne de kral böyle iki kategorinin varolabileceğine inanacak kadar saftı. Onlar dinsel düzenlenmenin sosyal, siyasi bir olgu olduğunu çok iyi biliyorlardı. Kullarım vicdanlarıyla başbaşa bırakmak için değil, onları yönetebilmek için birbirlerinin boğazına sarıldılar. Laikleşme süreci bu acımasız hesaplaşma sürecidir.

Papalık'la mücadele eden İngiltere kralı I. James'e karşı, 1613'te yazdığı *Defensio Fide i'de* Francisco Suârez şunu savunuyordu: Kilise'ye bağlı tüm krallıklar üzerinde,

Papa'ya doğrudan cismani iktidar sağlayan hiçbir şey yoktur. Kilise manevi bir bütündür, siyasi bir birlik oluşturamaz, cismani alanda doğrudan ve evrensel bir iktidarından söz edilemez... Ama Kilise'nin her yerde Kutsal Kitap'ın öğretilerini yayma hakkı varsa, bu hakkın kullanılmasını zorla engelleyen herkes Kilise'nin hakkını çiğnemiş olur ve Kilise bu hakkını koruyabilir. Kralın ruhani, Papa'nın da cismani alana el atmasına karşı çıkarak, ruhani iktidar açısından kralı, cismani iktidar açısından da Papa'yı sınırlamak *laiklikse*, Papalık savunucusu cizvit din adamı bir laiklik abidesinden başka şey değildir. Ne var ki Suarez, ne için, nerede, ne zaman mücadele edildiğini biliyordu. Kilise'nin siyasi gücünü kaybetmeye başladığı bir dönemde, onun ruhani alandaki üstünlüğünü elden geldiğince korumaya, Kilise'nin krallık içinde erimesini engellemeye çabalıyordu. Umutsuz bir çaba... Tıpkı IV. Amenofis gibi, I. James de, Papa'nın elinden asasını almak, dinin belirleyicisi olmak, Yasa'yı söylemek istiyordu ve bunu başaracaktı.

Kilise'ye karşı Krallık: Kralın bu çerçevede verdiği siyasi iktidar mücadelesi olarak laiklik, kabaca din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasını değil, bunun tam tersini anlatır. Toplumlar, kurumsallaşmış siyasi iktidarlı toplum dışında, kutsalı/kutsal olmayandan, dinsel önderi uygulayıcıdan, ilkeyi kullanımdan, Yasa'yı uygulamadan kesin bir biçimde soyutlamışlardır. Bu ilk ayrımı sürdürmeyen ve iki alanı teke indirgeyen kurumsallaşmış siyasi iktidarlı toplumda ya da Hobbes'un, bir eline kılıcı öteki eline asayı vererek çizdiği Leviathan'da, siyasi iktidarın ilkesiyle kullanımı denen iki unsur iç içe geçmiştir. Laiklik dinsel alanla dünyevi alanın birbirinden uzak tutulması, bağımsızlaştırılması değil, biraraya getirilmesi, güçlerin birleştirilmesidir. Modern krallıkta, kendisine rıza gösterilen otoriteyle, boyun eğilen meşru şiddet tekeli adlı güç ya da *Auctoritas*'la *Potestas* kaynaşır; bunun adı da Kuvvetler Birliği'dir...

Modern Krallık = Kuvvetler Birliği

Merkezileşme sürecinde, yürütmenin başı kutsal önderi ya da kutsal önder yürütmenin başını devredışı bırakıp, geleneksel bir ayrımı yokeder. İnsanlığın sürüden bölünmemiş topluma sıçradığı andan beri sürdürdüğü gerçek bir Kuvvetler Ayrılığı sona erer. Kurumsallaşmış siyasi iktidarın birleştirici mantığı, ayrılığı bir özleme dönüştürür: Mitolojik bir özlem ya da somut, yaşanmış bir ayrımın kuramsal kalıntısı...

Kuvvetler Ayrılığı denilince akla Montesquieu gelir: Soylu Fransız o güne kadar kimsenin hayal bile edemeyeceği şeyi yapmış, yasama-yürütme-yargı diye adlandırılan üç gücün birbirinden ayrı tutulması gerektiğini söylemiştir. Montesquieu gerçekten böyle bir ayrımı önerdiyse, Kuvvetler Ayrılığı'nın geç kalmış mucidi olarak, kronolojik açıdan yazıyı bulan toplumdan bile daha geride olduğu söylenebilir. Ama Eisenmann'a bakılırsa, Montesquieu Montesquieu'cülere rağmen Montesquieu'dür ve

okuyabilme fırsatı bulanlar için, kendisine söyletilmek istenenleri söylemediğini yazabilme fırsatı bulmuştur.

İran Mektupları yazarının yöntemi açık ve etkilidir: Kültürel benzeşmezliklerden yola çıkar ve toplumunun yapılanmasına, dışarıdan açılmış bir pencereden bakmaya çalışır; sözkonusu yapılanmada kendisine göre çarpık olan yanları gösterebilmek için... *Kanunların Ruhu* XI. kitap VI. bölüm, bu tekniği açığa çıkaran iyi bir örnektir. Montesquieu'nün içinde yaşadığı yapılanma Kuvvetler Ayrılığı'na yer vermez: İki düzlemde okunması gereken kitap, ilk düzlemde, satır aralarında, Fransa'da ne olmadığını söyler.

Buraya kadar sorun yoktur. Sorun, Montesquieu, *olan* karşısında, *olması gerekeni* söylemek için, Fransa adlı krallığa çok yakın bir pencereden, İngiltere'den baktığında çıkacaktır. Çünkü Montesquieu'nün bu ülkeden önerdiği de bir Kuvvetler Ayrılığı değildir.

Burada ideal olanı gösteren örnek olarak İngiltere'nin seçilmesi üstünde durmak yersiz olur. *İran Mektupları* da ne İranlılar tarafından, ne de İran'dan yazılmıştı. Montesquieu, James I'in torunlarının **"böyle bir özgürlükten yararlanıp yararlanmadıklarını incelemenin onun işi olmadığım"** söylerken, örneğin gerçek olmaktan çok kurgusal olabileceğini sezdirmektedir. Bu açıdan, sözde Kuvvetler Ayrılığı kuramı gerçek bir ayrılığa denk düşseydi, İngiltere'de böyle bir ayrılık olmasa da hiçbir şey değişmeyecekti.

Ne var ki, bir ayrılığı temel aldığı varsayıldığı sürece, bu kuramda görmezden gelinemeyecek çatlaklar belirir:

Her şeyden önce, *Kanunların Ruhu,* yargılama gücü diye adlandırılabilecek bir üçüncü gücü düpedüz yoksayar: **"Sözü edilen üç güçten, yargılama gücü bir anlamda sıfırdır. Geriye yalnızca iki güç kalır"** . Üç güçten birinin hemen elenmesinin nedeni açıktır: Yargılama işlevi kaçınılmaz biçimde *Yasa'ya bağlıdır,* Yasa'yı söyleyenin söylediğini yeniden söyleme işlevinden başka şey olmadığı için... Ulusun yargıçları Yasa'nın sözlerini dile getiren ağızlardan başka şey değildirler: Onun gücünü ve kesinliğini asla etkileyemeyecek *güçsüz* varlıklar.

Öyleyse, güç olmayan bu işlevin, "sözü edilen üç güç" arasında ne işi vardır? – Montesquieu gerçek bir soylu olarak kendi kendisiyle tutarlı, amacı da açıktır: Soyluların ve yalnızca onların, kralın keyfi yargılamalarından kurtarılması... Soyluların, ulusun sıradan mahkemeleri önünde değil, yasama organının soylulardan oluşan kesimi önünde yargılanmaları gerekir.

Bu yüzden Montesquieu soylu bir kaygıyla, yargı organlarının uzmanlaşmış ve süreklilik kazanmış organlar olmaması gerektiğini söyleyecektir: Yargılananlar soylu olmadığı zaman da, yargılama işlevi düzenli toplanan bir organın elinde bırakılmamalıdır. Halk arasından, yılın belli zamanlarında, yasanın gösterdiği

biçimde ve gerekli olduğu sürece etkinlikte bulunan bir organ, seçimle oluşturulmalıdır... Yoksa aynı *corpus* içinden seçilen yargıçlarla bu güç kullanılırsa, güçler bir araya gelmiş demektir. '

Yasa'ya bağlı kalması gereken yargının, yalnızca bir işlev olarak, soylular lehine *özelleştirilmesi.* Montesquieu'nün ünlü, yargının bağımsızlığı kuramının özü budur: Krala ya da krallığa, "ekmeğini yiyen kamu görevlileri bağımsız olamaz, önce soyluları sonra da -tabii soylular sayesinde halkı sen yargılama", diyebilmek...

Yargının böyle özelleştirilmesinin, bir özerkleştirme olmadığını Montesquieu çok iyi bilir: Yargı organları belirsiz de olsa, yargılama öylesine bir belirginlik taşımalıdır ki, kesin bir Yasa metninden başka şey olmamalıdır. Gerçekten de geriye iki güç kalır. Yargı değil bunlara eşdeğer bir güç olmak, ikincil bir güç bile sayılmaz. Montesquieu'de yargılama işlevi, bir güçler birliği içinde eridiğinde de, yargılayanın belirsizleştirilmesiyle diğer iki güçten soyutlandığında da, özgül bir güç olamaz. Yargı Yasa'nın kölesidir; yeter ki yargılayan kralın kölesi olmasın...

Kaldı ki, önce bir güç olmaktan çıkarılan işlev, Montesquieu'nün önerdiği belirsizlikten, özellikten de olmakta ve en azından bir bölümüyle, Yasama organının soylular kesimine bağlanmaktadır... Ve bu, hukuki değil, siyasi güvenceler ariyan soyluların korunmasına yönelik bir kuramsal çabadır; krallığa karşı da, geç kalmış bir soylu savunusu... Geriye kalan iki güç paylaştırılabilecekse bile, *Kanunların Ruhu,* güç olmayan bir üçüncü güçle donatılmak istenen soyluların, bu paylaştırmadan pay alamayacaklarını çok iyi gösterir.

Aslında Kuvvetler Ayrılığı kuramında aslan payım kendine ayıran ya da iki gerçek güce el koyan kraldır. Gerçekte olduğu gibi, *Kanunların Ruhu* kitap XI'de de yasama gücü yürütme gücünü engelleyemez, onun Yasa'yı nasıl uyguladığım inceleyebilir, ama yürütmenin başım ve dolayısıyla davranışlarını yargılayamaz. Oysa yürütme gücü yasama gücünün girişimlerini engelleme yetkisine sahiptir ya da kralın veto yetkisi, Montesquieu'nün sözde Kuvvetler Ayrılığı kuramında, yasama gücünü yürütme gücünün güdümü altına sokar .

Modern krallık, Montesquieu döneminde Fransa'da ya da İngiltere'de ya da herhangi bir dönemde dünyanın herhangi bir köşesinde, *Kanunların Ruhu*'nda anlatıldığı biçimde, din adamlarının ve soyluların soyutlanmış olduğu bir düzlemde, güçleri bileştirmektedir; Montesquieu'nün, olması gerekeni değil, olanı söylediği satırlarla:

"Her devlette üç tür iktidar vardır...

Birincisiyle *hükümdar* ya da yüksek görevliler, belli bir süre ya da her zaman için, *yasalar yapar,* yapılmış yasaları düzeltir ya da iptal ederler.

İkincisiyle hükümdar *barış ya da savaş yapar,* elçiler gönderir, elçileri kabul eder, *güvenliği sağlar,* istilaları engeller.

Üçüncüsüyle, *suçları cezalandırır* ya da özel kişiler arasındaki *anlaşmazlıkları çözümler.* Bu son güce yargılama gücü denir; İkincisine de devletin uygulama gücü...

Avrupa'da birçok krallıkta, yönetim ılımlıdır, çünkü *ilk iki iktidara sahip olan hükümdar,* sonuncunun kullanımını uyruklarına *bırakır*.

Kral Yasa'yı söyler, yargılar ve cezalandırır:

Montesquieu Paris'te 1755'de öldü. Robert François Damiens de, aynı şehirde 1757'de: Suçu baba katili olmaktı. 2 Mart günü, Grève meydanında, seyirciler önün-de, çelik kıskaçlarla bacaklarından, baldırlarından, kollarından ve göğüslerinden parçalar koparıldı. Bu işlemi yapan cellat oldukça zorlanıyor ve kıskaçlarıyla, aynı yerde, ancak iki üç denemede yeterince büyük yaralar açabiliyordu. Sonra yarala nn üstüne, bir kepçeyle, erimiş kurşun ve kızgın yağ döküldü. Damiens dehşet verici çığlıklar atıyor, **"bağışla beni Tanrım"** diye bağırıyor ve arada başım kaldırıp yaralarına bakıyordu. Dört at getirildi ve bacaklarıyla kollan halatlarla bu atlara bağlandı. Atlar kırbaçlandı; kollar ve bacaklar kırıldı, ama kopmadı. Onbeş dakika süren bu uğraştan sonra, bacaklara bağlı halatları çeken atlara, iki at daha eklendi, ama altı at da istenen sonucu vermedi. Hâlâ başını kaldırıp kendini seyredebilen Damiens, çevresindeki din adamlarına "beni öpün" dedi ve peder Marsilly onu alnından öptü. Sonra, suçlu, cellatlara, kızgın olmadığını, işlerini yapmalarını söyledi ve onlardan kendisi için dua etmelerini istedi. Saint Paul kilisesi papazına da, ilk ayin için, aynı dilekte bulundu. Atlar iki üç kez daha kırbaçlandıktan sonra, onlardan ümidini kesen cellat Samson ve yardımcıları, ceplerinden çıkardıkları bıçaklarla, bacakları, gövdeye bağlandıkları yerden kestiler. Önce sağ bacağa koşulu iki at, sonra da sol bacağa koşulu iki at, bacaklarla birlikte serbest kaldı. Kolları da, omuzlara bağlandıkları yerden kemiğe kadar kesmek gerekti. Önce sağ kolla, sonra da sol kolla, iki at uzaklaştı. Damiens'den geriye kalan hâlâ yaşıyor ve alt çene konuşmak ister gibi oynuyordu. Onu canlı canlı ateşe attılar. Kol ve bacaklar da gövdeyi izledi.

İşkence, bir sorgulama ve cezalandırma yöntemi olarak, insanlık tarihi kadar eskidir. Ama bu kadar eski olmayan, tabii 1757 gibi çok geç bir tarihte de keşfedilmeyen şey, Yasa'yı söyleyen olarak ortaya çıkan önderin, otoritesine eklenmiş gücü böyle bir kurban töreninde kanıtlamasıdır: Silahlı bir güçle beliren kral iktidarında, düzene yönelik işlevle savaşçı işlev bir aradaydı. Adalet kralın silahlı adaleti olmuştu. Yasa onun bedensel-siyasi gücünü içeriyor ve suçlu, Yasa'yı çiğnerken, ilkeye, kralın bedensel varlığında saldırıyordu. Damiens, siyasi iktidarın ilkesiyle kullanımının birleştiği modern krallıkta, kralın kan düşmanına dönüşmüştü. Artık her suçu, tıpkı bu suç gibi, kişisel bir kan davası olarak gören kral, Damiens'i halkının önünde parçalatarak ve altettiği bu bedeni teşhir ederek, uyruğun küstahlığının öcünü alıyordu:

îbret'i-âlem için... ya da vücut vücuda bir mücadelede, zorlayıcı gücüyle ne denli üstün olduğunu topluma göstermek ve öğretmek için.

Sonuç olarak

Hobbes'un devleti tanımladığı *Leviathan* başlıklı kitabın kapağında, bir elinde *asa*, öteki elinde *kılıç* tutan bir devin resmi vardır. Asa otoriteyi, kılıç da gücü temsil eder. Bu iki unsuru birarada düşünmeden, devleti düşünmek mümkün değildir. Devlet, kendisine itaat edilmesini sağlayan zorlayıcı gücünü ona meşruiyet kazandıran, yönetilenlerin rızasını sağlayan otoritesiyle birleştirir. *Potestas* artı *Auctoritas.*

Kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi diye adlandırılan devletin bu iki unsuru, siyasi iktidarın kullanımı (güç) ve siyasi iktidarın ilkesi (otorite) diye adlandırılabilir: Devlette *ilke* ve *kullanım* biraraya gelir.

Yönetme eylemi, kaçınılmaz, olarak, yönetenin şu ilk soruyu karşılamasını gerektirir: Neden ya da ne adına yönetilir? Yönetebilmek için, buyrukların, güç kullanımıyla uygulatılması gerektiğinden, bu gücü kullanma hakkı nereden alınır?

Soru, bir *meşruiyet* sorusudur. Devlet, soruyu, kullanımı ilkeye bağlayarak karşılar. Meşruiyetini güçle otorite arasında ilişki kurarak açıklar: Yönetmek için gücü kullanır, çünkü onu sahip olduğu otoriteden alır. Devlet güç ve aynı zamanda o gücün kaynağıdır.

Bu ilişki, otorite ya da ilkenin yerine *Yasa*, gücün ya da kullanımın yerine de *uygulama* sözcükleri oturtularak açıklanabilir: Devlet uygular ve bu uygulamanın yasallığı tartışılamaz, çünkü devlet Yasa söyleyendir.

Hobbes'un XVII. yy ortasında ortaya attığı bu kuram, siyasi düşünce tarihi açısından çok belirleyici olmuştur: Hobbes sonrasında, devleti düşünmeye yönelik tüm kuramsal çabalar, özellikle *ulus* ve *halk* unsuruna ağırlık vererek devreye soktukları ince ayrımlara rağmen, siyasi iktidarın ilkesiyle kullanımını kaynaştıran bu kuramı aşamamış, bir Gordion düğümünü çözememişlerdir.

Yasa'nın yaratıcısı olarak ulus ya da halkın kendini kurallandırdığına ve devletin yalnızca bu kuralların uygulanmasını sağlayan bir aygıt olduğuna ilişkin sav, devletin böyle bir düzlemde ulustan ya da halktan uzaklaştırılarak düşünülebilmesini sağlayamamıştır.

Bunun ilk nedeni, ulusun ya da halkın, kendisini oluşturan bireylerin sayısal toplamından farklı, soyut bir bütün olarak düşünülme zorunluluğudur. Ulus ya da halk, bireysel olandan koparıldığı, "Bir" olarak düşünüldüğü için, Yasa yaratıcısı olarak sunulsa da, karşısına oturtulduğu bir başka soyut bütünle çakışır. Ya da bir sözcüğün yerine, aynı şeyi anlatan bir başka sözcük bulunmuş olur.

İkinci neden nesnel gerçekliğe ilişkindir: Başka bir düzlemde yapılan Yasa'nın bağladığı devlet düşüncesi, kuramsal olarak toplumdan soyutlanarak farklılaşan ve

donatıldığı otoriteyle Yasa'yı söyleyen, nesnel gerçeklikte de Yasa uygulama gücüyle toplumu güdümü altında tutan bir Leviathan yüzünden etkili olamamıştır.

Yasa'yla sınırlanmış devlet kavramının belirsizliği burada ortaya çıkar. Çok genel bir tanımla, kavram, devletin Yasa'ya bağlı olması gerektiğini anlatıyorsa, zaten devlet bundan başka bir şey olamaz. Yasa'ya saygılı devlet kavramı, bir sistem karşısına bir başka sistem oturtmak isteyenlerin, birinciyi yadsımak için kullandıkları bir kavram olabilir, ama devlet hep aynı devlettir.

Bir elinde kılıcı, öteki elinde Yasa kitabını tutar. Totaliter ya da liberal, her devlet, özgül Yasa'sının devletidir.

Buna karşı, Yasa'yı devletsiz düşünme çabaları gündeme getirilebilir. Elbette, kurallar doğrultusunda düzenlenmemiş, bir Yasa'ya göre sosyal denetimi gerçekleştirmemiş toplum düşünülemeyeceğine göre, Yasa devletsiz düşünülebilir. Ama Yasa'nın devletsiz düşünülebildiği toplumlar da devletsiz toplumlardır. Hedef devletin yerine bir modern kabile sistemi oturtmak ya da devletlerüstü bir Yasa odağınca belirlenen düzende özerk devletleri yoketmek değilse, devletin olduğu yerde, devletsiz Yasa da olmaz. Yasa'sız devlet olamayacağı için...

Devletin basit bir aygıt olarak görülebilmesini engelleyen budur: Yasa söyleme işlevi, onu, toplumun yaratmak zorunda olduğu kutsal bir aynaya da dönüştürür. Yasa, onu uygulayandan ayrı tutulabilseydi, devlete yalnızca başka bir düzlemde söylenen Yasa'nın belirlediği aygıt denilebilirdi. Ama devlette, Yasa ve aygıt sözcükleri biraraya gelir ve devleti düşünmek Yasa'yı, Yasa'yı düşünmek devleti düşünmek olur. Yasa koyucunun kim olduğu söylenirse söylensin, devletin olduğu yerde, insanlar için onun yasaları vardır.

Bunda da aykırı bir yan yoktur. Tabii, soyut bir bütün yasaları yapamaz, onları insanlar yapar. Ama Yasa insanları aşar. Kimse, **"kurallar şu kişinin, şu kurulun, şu kümenin bağımsız buyrukları olmalıdır"** diyemeyeceğine göre, Yasa ancak sosyal bütünün yaratısı olarak sunulabilir. O zaman da, böyle soyutlaştırılması ve genelleştirilmesi gereken Yasa'yı, yaratıcısını göstererek devletten bir çizgiyle ayırmanın neyi çözümleyeceği sorulabilir.

Sorun da bu değildir: Devlete karşı düşünmeye çalışanlar, onun Leviathan diye adlandırılmasına yol açan olağanüstü gücünü, nesnel bir aygıtın, şu ya da bu biçimde, kutsallaştırılmasına bağlarlar. Oysa onu olağanüstü kılan nitelik, elindeki kılıcıdır, kutsallığı değil. Devlet, Yasa söyleyen boyutuyla, salt otoritedir ve toplumun kendisini kutsallaştırma zorunluluğunun bir ifadesidir. Bu eylemsiz konum, ona eklenen zorlayıcı güçle değişir. Gerçek anlamda toplumdan farklılaşma da o zaman başlar. Zorlayıcı güç, o gücü kullanacak insan demektir. Otoriteyle eylemsiz devleti, güçle eylemli kılan, devletin, toplumdan farklılaşmış zorlayıcı unsurlarıdır.

Yasa'ya başka yaratıcı aramak hiçbir şeyi değiştirmez, devletin adından başka... Toplum kendini denetleme gücünü terk ettiği sürece, bu güce bir yaratıcı sahip çıkar ve ilkeyle kullanım yine birleşir. Belirleyici olan, bu ilişkidir: Toplum kendini ya yönetir, ya da yönettirir. Ama her durumda, yöneten kendine bir Yasa bulur.

Devlet ya da değil, bir meşruiyet kaynağı aramayan, düzenleyici ya da uygulayıcı gücünü bir Yasa'ya bağlı kılmayan siyasi iktidar tipi yoktur. Siyasi iktidarın bir bütün olarak toplumun elinde kaldığı sosyal yapılanma türlerinde de, toplumdan farklılaşarak kutsallaştığı ya da kurumsallaştığı sosyal yapılanma türlerinde de, bir ilkeye ya da Yasa'ya gönderme yapılmadan, siyasi iktidarın kullanılması mümkün değildir. Toplum kendini yönettiği zaman da, onu ondan farklılaşmış bir odak yönettiği zaman da, yöneten ne adına yönettiğini söylemek, meşrulaşmak zorundadır...

Kaynak: Cemal Bali AKAL, Yasa Ve Kılıç, ikinci Baskı: 1995, İstanbul. Sh: 105-128

İDRİS KÜÇÜKÖMER HAKKINDA

"Bilmeyen ne bilsin O'nu,
Bilenlere selam olsun!"
Yunus Emre

"Anılar Ve Düşünceler" Kitabının Önsözü

Yukarıdaki dize, İdris Küçükömer'in Büyükada sırtlarından denize bakan, Karadeniz rüzgarlarına açık mezarından, kalem gibi yükselen beyaz mermer sütunun üzerinde yazıyor. Yunus'un dilinden, İdris Küçükömer gibi olanlara, olmak isteyenlere selam söylüyor...

Bu anı kitabında ise İdris Küçükömer'in dostu, onu tanımış veya tanımamış ama O'ndan değişik biçimlerde etkilenmiş otuzbeş dostu, İdris Küçükömer'i bilmeyenlere selam gön-dererek, İdris Küçükömer'in kaldırmaya çalıştığı "sivil toplum" katarına doğrudan veya dolaylı katılıyorlar. O'nu anıyorlar... O'nun fikirlerinin yarına taşınmasına yardımcı oluyorlar. Katkıda bulunuyorlar... Onlara tek tek teşekkür ediyorum.

Sayın Meral Küçükömer, İdris Küçükömer'in ölümünün hemen ardından, 1988'de, hiç bir ayrım gözetmeksizin eli kalem tutan, İdris Küçükömer'i tanıyan ve O'nun mesajını anlayabildiği sanılan bir çok kişiye mektup yazdı... Mektuplara gelen cevapları topladım. Gönderilenlerle ilişkileri ben kurdum.

Sonuç işte, elinizdeki kitaba dönüşmüş bulunuyor.

"Bu anı kitabına katılanların sayısı, neden bu kitabın kadrosu ile sınırlı kaldı?" ya da **"neden bu kişiler"** diye sorulursa, bunun cevabı **kısaca "benle, benim yeteneklerimle, beceri ya da beceriksizliğimle"** ilgilidir diye cevaplamak doğru olur. Daha iyi takip edebilseydim, daha renkli ve daha değişik içeriği zenginleştirilmiş bir "anı kitabı "yapabilmenin mümkün olabileceğini adım gibi biliyorum. Örneğin Alpay Biber gibi öğrencileri kuşağından tanıdıkları ve dostlarının da bu kitapta bulunmayışı daha çok bu kişilerin "yazı" ile başlarının pek hoş olmayışlarındandır. Masis Kürkçügil, Selahattin Yıldırım vb'lerinin ise seyyaliyetlerine karşı benim çaresiz kalmam, ilişki kuramamam bu sonucu doğurmuştur.

İdris Küçükömer'in kendi kuşağından dostlarının ise, gerektiğince yer alamayışları benim bilgilerimin yetersizliğindendir. Bu nedenle bir kez daha bağışlanacağımızı umuyorum.

Bu kitabın içinde olmak isteyip de, bu isteğini fark edemediğim tüm dostlardan da özür diliyorum.

Bu kitabın yazılarının büyük bölümü yazarlarından yedi yıl önce istenmiştir. Geçen süre içinde yazarların görüşlerindeki değişiklikleri izlemek, yazarları bir emri vaki ile karşı karşıya bırakmamak istedim. Bunu kısmen başarabildim. Yayın süresine kadar ulaşabildiklerime sorarak yazılarında bir değişiklik yapıp yapmayacaklarını öğrendim. Bazılarına ulaşamadım, bazıları da, İdris Küçükömer'den sonra hayata veda etmişlerdi...

Kitapta yeralan yazılardaki görüşler yazarlarının sorumluluğundadır. Kendilerinden bu anı kitabında yer almasını istedikleri yazıyı bir konu tahditinde bulunmaksızın istediğimizde bize gönderilmişlerdir. Tashih hatalarının dışında yazılar üzerinde bir müdahale hakkını kendimizde görmedik.

Bu nedenle kitabın katılımcılar açısından içeriğinin tüm sorumluluğu, benim omuzlarımdadır. Ben ise bu sonucu kafamdaki "anı" kitabına sadece, yaklaşmış olarak görüyorum. İdris Küçükömer'i seven dostlarının beni, bu sonuç nedeni ile bağışlayacaklarını umuyorum.

Ölümünün üzerinden geçen her gün, her ay ve her yıl beni; gelişen ve geliştikçe İdris Küçükömer'i haklı çıkartan siyasi, iktisadi olaylar karşısında, çaresizleştiriyor, bu çaresizlik duygusu da, O'nun yarım bıraktığı kitap çalışmasına karşı yeterli koruyuculuk yapmamışım hissi uyandırıyordu...

Yedi yıl çektim...

İdris Küçükömer'e haksızlık etmişlik duygusunun ezici acısını daha fazla tatmamak ve emaneti daha ehil ve genç ellere, tarihin tanıklığına teslim edebilmek için, bilerek yanlış, eksik yapmamak koşulu ile elimize geçen fırsatı değerlendirip, bütün eserlerini ve İdris Küçükömer üzerine yazılanları hemen yayına hazır hale getirmeye çalıştık. Bu çabaya fiilen katılarak destek veren değerli dostum Prof. Dr. Burhan Şenatalar'a, Bağlam Yayınları'nın sayın yöneticilerine teşekkür ediyorum. Eğer bu iki ilişki olmasaydı, bu kitap dahil İdris Küçükömer'in diğer kitapları da ancak bilinmeyen bir zamanda yayınlanmış olacaktı.. .Ama mutlaka yayınlanmış olacaktı... Yayınlanış süreci de İdris Küçükömer'e yakışan acılarla, azaplarla dolu, dopdolu geçerek gerçekleşecekti... Burada yetişkin iki delikanlı olan Mehmet Şakir Küçükömer'in, Ahmet Kadir Küçükömer'in ve sayın eşi Meral Küçükömer'in bana karşı gösterdikleri sabır ve güvenlerine de teşekkürü bir borç bilirim.

Yücel YAMAN

İDRİS KÜÇÜKÖMER VE AMBARGO VEYA DÜŞÜNCENİN AYAKLARI

LEVENT BALKAN

Bir düşünür için en büyük ceza, yok sayılmasıdır, bu ceza suç ile orantılıdır. O halde bu suçun unsurlarını ve işleniş biçimini tespit etmek zorunludur, zorunludur ama bunu yapmak zor ve uzun bir yargılamayı gerektirir. Oysa İdris Küçükömer bu yargılanma işlemlerinden geçmeden cezası verilmiş ve infaz edilmiştir. Yani bir yargısız infazın mağdurudur. Bu yazıda zor olan yargılamaya girmemekle birlikte yargılamanın kaçınılmaz olduğu görüşündedir.

İ.Küçükömer kendi deyimi ile "üzerinde ambargo" olan kişidir. En yakın düşünce arkadaşları ve dostlarınında dahi katıldığı bir ambargo. Söz etmezler, alıntı yapmazlar ve muhatap kabul edip üzerlerine alınmazlar, "kasten ihmal" ederler ve "bilerek yanlış" anlarlar. Ama gizliden gizliye izlerler, feyz alırlar. Ambargonun işleyiş biçimlerinden biri de; "tek düşünür", "özgün düşünür", "gerçek bilim adamı" gibi, İdris Küçükömer'in düşüncelerini tartışmaksızın ve hemen hemen hiç bir değeri olmayan sözde "övgü" yazılandır. Ders anlatış biçimi, coşkusu, ilginçliği övülür ve sanki İdris Küçükömer'in bunlardan ibaret olduğu ve ehemmiyetinin de bunlardan ileri gelip başka kayda değer bir yanının olmadığı ima edilir. Aklıma M.A. Macciocchi'nin Prof. Sraffa ile Gramsci hakkında yaptığı görüşme gelir. (Akıntıya Karşı Sayı: 2, Ocak 1986)

Fakat bu ambargoya katılmayan bir iki istisna vardır da. Bunların en önemlisi bence Yalçın Küçük'tür. YALÇIN KÜÇÜK, İdris Küçükömer'i hiç sevmediği halde, hakaret etmek yoluyla da olsa ambargoya dâhil olmamıştır bu açıdan saygıdeğerdir.

Ancak, bütün bunlardan şikâyet etmenin bir anlamı yoktur. Sadece İdris Küçükömer'i Türkiye'de düşüncenin oluşamamasının nedenlerini bulmaya çalışmasının saikleri olabilir bütün bunlar.

ANARŞİK ÖĞE

İ. Küçükömer, aklın oluşumunu araştırır. Ona göre akim ortaya çıkışında asıl öğe, anarşik öğedir. "Fark bilgidir" aksi tamamlayıcı, unsurlardır ve aklın üstünü örter. Sivil aralığı ve devamiyetinde sivil disiplinin olmadığı yerde, alt yapı ile üst yapı çakışmıştır. Ve devlet ideolojisi kültürün üzerine abanır ve hegemonya tamdır. Tahakküm esastır. Batının anarşik yapısı aklı ortaya çıkartır. Doğusal devletlerde, sınıflar arası "iç sulh" "topak güç" olarak bütünleyicidir. Anarşik olana izin vermez, yok eder. Belki de genlerimize kadar işlemiş ve bir tür "ortak hafıza" oluşturmuş "ipotek" koymuş "engram" [uyarıların beyinde bıraktığı iz, hücre metabolizmasında sürekli değişme, bellek] dır.

İbn Rüşt'ün hayatı burada önemlidir. **İbn Rüşt "akl ile nakl çeliştiğinde aslolan akl'dır"** der. Ve İbn Rüşt düşüncesi ile birlikte ölüme terkedilmiş, kitapları yasaklanmıştır. İdris Küçükömer, İstanbul'un fethi ile yeniden İbn Rüşt'ün kitaplarının yasaklanmasının ilişkisini sorgular. İstanbul'un fethi ile devletin gücü tamlaşır. Cılız anarşik öğeler tasfiye edilir.

İ. Küçükömer, İbn Rüşt'ü yok eden mekanizmanın, kendisi de yok etmeye çalıştığını düşünür. Çünkü Cumhuriyet yapısal bir değişiklik getirmemiştir.

DÜŞÜNCENİN AYAKLARI

Bir dipnotunda **"akli gerçek koşuldur onsuz olunmaz, kavramsal düşünce sürecinde akıl gelişir, ama yetmez, onların testinin gerekliliği sonraki sorundur."** diyerek İbn Rüşt'ün durumunu açıklar **"akıl tek başına yetmez", "düşüncenin dayanabileceği denge güçlerinin"** olmadığı yerde akıl oluşamaz ayakta kalamaz.

Batıdan örnek verir, 1370'lerde **"güçlü papa, Yaliffe'i Oxford Üniversitesi'nden yargılamak için koparıp alamamıştır... O Yaliffe ki, 14. yüzyılda bütün Avrupa'yı saran köylü isyanlarının önde gelen doktrincisi olarak kabul ediliyordu."** diyerek, bizde böylesine düşüncenin dayanabileceği denge güçlerinin olmadığı, cılız kaldığını ifade eder, kendi düşüncesini koruyacak anarşik güç/zor yoktur. Çünkü zoru ancak zor durdurabilir. Bu açıdan iktidarın bölünmüşlüğünün ve parçalanmışlığının olmadığı yerde iktidar ayrılığının bir anlamı yoktur.

İdris Küçükömer, son dönemde "militanlaşma" kavramıyla uğraşıyor, bir işçinin örgütlenirken yanındaki işçiye karşı da temkinli olmak zorunda olduğunu söylüyordu. Bütün bunlar Hocayı Kör Ali İhsan anorko-sendikalizmini incelemeye zorluyordu. Belki de kendi düşüncesinin ayaklarına arayışı idi bu.

İdris Küçükömer'den korkanlar bence korkmaya devam etsinler. "Ben umutsuz değilim" diyordu, umudu aydınlık yüzünde apaçık ortaya çıkıyordu.

Sen hep kalplerdesin. ,

Sh: 59-61

YILLANMIŞ BİR SOHBETTEN

ABDURRAHMAN DİLİPAK/Gazeteci

Sanırım iki yıl kadar oldu. İdris Küçükömer' le bir lokantaya gitmiş hem yemek yemiş hem konuşmuştuk... Murat Belge de vardı...

İdris Hoca ile konuşmamızı, daha sonra yayınlamak istiyordum ama olmadı. Özellikle, Hoca'nnın üzerinde durduğu konu Din ve akıl çatışması ile ilgili idi. Gazali ya da İbni Rüşt ve İbni Teymiye gibi İslam düşünürlerinin motivasyonları üzerinde durmuştuk..

Bir de tabi Osmanlı'nın çöküşü, Bugünki Türkiye, genel dünya sorunları..

İdris Hoca, son derece cana yakın biri.. "Düzenin Yabancılaşması" isimli eseri ile tanıyordum.. Bizim tarafta bu eser epey yankı uyandırmıştı..

Bu sohbet notlarını niye yayınlayamadım: Bir sürü sebebi var.. Çok hassas bir konu idi. Olaylar çok hızlı gelişti, bir türlü oturup çalışamadım..

Edip Günenç'e verilmiş bir sözüm vardı, İbni Teymiye Külliyatı üzerine yazmak için. Aslında konular kesişiyordu.. Ama o da olmadı..

Geçtiğimiz günlerde Yücel Yaman Bey arayınca, arayıp buldum o günki konuşma notlarını..

Ayrıntıların çoğu hafızamdan uçup gitmiş.. Aldığım notlar ise yaklaşık üç saati bulan konuşmanın tümünü kapsamıyor..

Ama oldukça önemli noktaları var bu sohbetin, bu gün bile hâlâ canlılığını ve önemini koruyan..

İzin verirseniz, İdris Hoca'nın not ettiğim tespitlerini aktarmak istiyorum önce:

İlk tesbit: Ekonomik egemenlik çok uluslu şirketlerin eline geçmiştir. Dünya üretimi ve tüketiminin yaklaşık üçte ikisi bu çevrelerin elinde bulunmaktadır. Ve bu gücünü siyasal alanda da kullanmaktadır. Bu süreç tekelci kapitalizmin büyümesini sağlamıştır. Bu büyüme sürecinde ise **"büyük balık küçük balığı yutar"** gibi, dindışı bir doğallık esas prensip olarak kabul edilmiştir.. Bu da beraberinde lâ-dini bir kültür getirmiştir.

Bu güçler, hedef seçtikleri ülkeleri hem sömürüyorlar ve hem de pazar olarak kullanıyorlar.. Yani iki kere sömürüyorlar.. Tasarruflarını denetliyorlar, madenlerini, tarımlarını, işgüçlerini, kültür birikimlerini ve beyinlerini sömürüyorlar.. Ve sonuçta ürettikleri ürünü, tekrar aynı durumdaki ülke insanlarına pazarlıyorlar..

Ve kapitülasyonlar konusu.. İdris Küçükömer'in bu konudaki tespiti ise şöyle: **Kapitülasyonlar bir lutuf değil zorunluluktu.** Osmanlı, uluslararası ticareti canlandırmak ve vergi almak için böyle bir tedbire başvurma gereği duymuştu. Venedik ve Cenova ticaret yolunun değişmesi ile bütün hesaplar altüst olmuştu. Osmanlılar sanayi devrimini gerçekleştirmede geç kalmışlardı. Devleti ayakta tutmak için bir çözüm yolu bulmak zorunda idiler. Avrupa'nın komisyoncusu olmak fikri cazip geldi. Bunun sonucu olarak ta yerli sanayi tümüyle çöktü. 1838'de imzalanan Osmanlıİngiliz ticaret anlaşması ile yabancılara %5 gümrükle mal ithal izni tanındı. OsmanlIlarla Liberal bir piyasa ekonomisi kapısı açılmış oluyordu.. 1839'da yayınlanan bir Hatt-ı Humâyun ile bu hak Ruslara da tanındı.. Yani, olay bir İngiliz

müttefikliği meselesi değildi.. Tanzimat'la birlikte dış borç kapısı da aralanıyordu. 1854'de ilk kez dış borç alınıyordu. 3.3 milyon Osmanlı altını olan bu ilk borç paketini, 5.5 milyon Osmanlı altını borç paketi izledi.

Bir başka tespit: **Osmanlı Cihad kültürünün mirasıdır.** Bunu laik batı yönetimine adapte etmek güç. Asker-Devlet zihniyetine sahip bir toplum yapımız var. Asya tipi, yarı despotik bir durum. Bu günümüzü hazırlayan şartlar Lale Devri'nde oluştu.. Laleciler bu günki solculara çok benziyorlar.. Boykotçu, muhalefet duyguları ağır basan yenilikçi bir akım.

Tarihteki bazı kişiler ve şartlar toplumun eseridir. Onları toplum üretmiştir.

Toplumun sosyal ve siyasal talebi otoritenin meşruiyet sınırlarını tayin eder.

Siyasi sonuçlar, tarihi usullerle gelir.

Öteden beri iki kurtarıcı akım kendi varlığını hissettirmektedir. Bunlardan biri, Batıcı/Laik akım ki İslamcının antitezidir. İkincisi Doğucu/İslamcı akım antitez olmadı: İslamcı kanat kendi içinde daha tutarlı.

Türkiye'de kapitalizmi getirmek için hiç bir kaynak imkânı olmadığı gibi iç ve dış şartlar da buna müsait değil.

Bürokratlar ve politikacılar batıyı taklit ederek, batılı anlamda bir toplum düzeni oluşturmak için, siyasal düzen oluşturmak için, hedefe hep asker desteği ile hatta askerle gitmeye kalktı. Bu mümkün olmadı tabi. Bu arada kapitalist ideoloji de yok olma durumu ile yüzyüze geldi.

İslam batıya karşı olduğu halde, sağcılar İslam'a dayanarak iktidar olmayı ve sonuçta batılı kalmayı, toplumu batılılaştırmayı istediler. İslam'ı yozlaştırarak kendi dayanaklarını yıktılar. Halbuki İslam sınıf ideolojisinin kökleşmesine engel olurken devlete sahip çıkmayı öğütlüyordu.

Şu bir tesbit: **Türkiye kapitalist olmadan batılılaşamaz. Kapitalistleşmeye ise yığınla engel var.. Hatta buna batılıların kendisi engel. İslam engel.**

16. Yüzyılın ikinci yarısından beri batılılaşmak için herşey yapıldı.. Hatta bu dönemde Osmanlılar batıdan bazı kurumlan ithal ettiler, olmadı.

Laiklik kurumu da batı kökenli bir kavram. Laisizm, batıda, servetin kilise ve teokratik krallıklardan geri alınması için burjuvanın bir talep hakkı idi. Bu kavga bitince çatışma da bitti. Ve batıda uzlaşma süreci başladı. İslam'da durum farklı. Kavram ve kurumlarda farklılık var.. **Kilise ile Cami arasında bir benzerlik yok.** Batıda yaşanan bir Protestanlık hareketi var.. Protestanlık feodaliteye karşı ve katolik kiliseye karşı bir burjuva ideolojisi anlamı kazandı. Dinde reform olmadan laiklik olmaz. İslam'da ise bu mümkün değil.. Bu işe soyunanların, önce bu sorunu çözmeleri gerek.

Şimdi ne olacaktı?

Sanayi devrimi ve kapitalistleşme sürecini yeniden yaşamak mümkün mü idi?

Sanayi devriminin doğuşuna yol açan şartlar çok değişmişti. Sömürge mirası üzerine kurulu batı uygarlığında geri dönüş başlamamış mı idi? Uluslararası tekelci kapitalizm ve emperyalist amaçlar güden devletler köşeyi tutmamış mı idi, çok uluslu şirketler işlerini

yoluna koymamış mı idi? Daha büyük imalat için dünya piyasasının ele geçirilmesini sağlamak amacı ile sermaye piyasası denetim altına alınmamış mı idi?

Gümrük duvarları zorlanmıyor mu idi?

Şart-sonuç-şart ivmesi içinde dünya bir yerlere doğru gidiyordu. Durum ne olacaktı..

Bunları konuştuk.. Aldığım notlar oldukça karışık ve kısa cümleler halinde, okuyup kağıda aktarabildiklerim bunlar..

İdris Küçükömer'le konuşmak için önceden hazırladığım notlar arasında yığınla konu var.. Daha sonra görüştüğümüzde konuşmak üzere aldığım notlar ise hayli ilginç.. Osmanlı'dan İslam Birliği'ne, Timur'dan Tanzimat'a, Emek sorunundan Batı değer yargıları ve batılılaşma macerasına kadar.. Din ve akıl ilişkisinden Tasavvuf ve tarikata, yığınla konu..

Ve en çok üzerinde durduğumuz konu, Din ve Akıl'dı.. Herhalde tekrar görüşse idik bu konu en çok üzerinde duracağımız konu olacaktı..

Din ve Akıl çelişmez mi idi, çelişirse ne olacaktı?

Dine giren biri, yaşadığı hayat boyunca kazandığı, edindiği tüm bilgileri ne yapacaktı.. Din nasıl olacaktı da bir hayatın tümünü kuşatan bir davranış bütününü denetimi altına alacaktı..

Tasavvuf ve tarikat olgusu ile buna bağlı bir yığın konu vardı.. Fıkıhçılar ve kelamcılar arasındaki ilişkiler ve itirazlar tartışılması gereken konulardı..

Belki bu konudaki düşüncelerimi, burada çok kısa olarak bir kaç cümle ile özetleyebilirim..

Din ve bilim hiç bir zaman çelişmeyecekti.. Çünkü din, yaratanın yaratılana vahyettiği, eşyanın sahibi tarafından konulan kurallardı. Bilim ise, sezgi ve akılla eşyadaki bu kuralları kavramaya çalışıyordu. Kur'an-ı Kerim daha çok insanın eşya ile ilişkisini ve kendi aralarındaki ilişkileri konu alıyor, tarihten ibret dersleri ve öğütler veriyor, ahlak dersleri veriyor ve kural koyuyordu. Bilim adamları ise, Allah'ın yarattığı eşyanın sırlarını araştırıyordu.. Bu ise aslında Allah'ın bir başka emri idi ve bu uğraş ancak Allah'ın lafzi vahyinin teyidi olabilirdi.. Eğer Kur'an-ı Kerim'deki bir ayeti yorumlayışımız, hiç bir şüphe bırakmaksızın kesin bir bilimsel sonuçla çelişiyorsa, bu durumda üzerimize düşen yorumumuzu değiştirmektir. Böylece çelişmezlik tam ve mükemmel olarak sağlanmış oluyordu.

Varlığından haber verilen bir takım şeylerin ilimle isbatlanmamış olması, onların fizik ötesi gerçekler olması ile ilgilidir. Ki bilim fizik alemdeki sünnetullahı araştırır. Onlardan başka bir konuda hüküm beklemek, ilgilendikleri bilimin gerçekleri dışına çıkar..

Bilim adamları bilerek ya da farkında olmadan Allah'ın vahyini teyidden başka birşey yapamazlar. Kuşkusuz nazariyeler bu hükmün dışında kalacaktır..

Hikmet mü'minin yitik malı olduğuna göre, hiç kimse kendi aklı ve deneyimi ile sezgisi ile bulduğu gerçekten vazgeçmeyecek, aksine onları koruyup geliştirecektir. İslam başka inanıştan insanların inançlarını ve fikirlerini de teminat altına almıştır. Yayılma döneminde, daha Dört Halife Dönemi sona ermeden doğuda Hint, İran, Çin uygarlıkları ile tanışmış, kuzeyde Bizans'a ulaşmış, batıda ise, Afrika'yı aşıp İspanya'ya varmıştı.. Bu dönemde hemen hemen hiç bir uygarlıkla uzun süren bir çatışmaya girmedi ve onların akılları ile buldukları tüm gerçekleri alarak gözden geçirdi, tahlil etti, yanlışlarını düzeltti., onları korudu ve

geliştirdi. Halife Me'mun zamanına gelindiğinde Darul Hikme'deki kitap sayısı yüzbinleri bulmuştu ve kentte 80'e varan kütüphane vardı.. Binlerce katip geçimini kitap yazarak sağlıyordu.. Kıymetli kitapların tercümeleri altınla tartılarak alınıyordu..

Kuşkusuz akıl, hakikatin kaynağı ve ölçüsü değildir ve olamaz. Ancak akıl bizlere bir çok şeyi kavramamızı sağlar.. Aklı olmayana iman vacip olmadığı gibi, gerçek olduğunu düşündüğümüz şeyleri aklımızla kavrarız. İlim ise aklı zenginleştirir ve akla canlılık sağlar..

İslam'la ilim hiç bir zaman çatışmayacaktır. Bu mümkün değildir. İdris Hoca ile görüşmeyeli kaç yıl oldu.. Yıllar sonra o ilk görüşmenin notlarına göz atarken, kendisini özlediğimi düşünüyorum. Tekrar kendisini arayamamış olmanın sorumluluğunu taşıyorum ve bunun üzüntüsünü taşıyorum..

Gerçekten değerli bir insan İdris Küçükömer.. Gerçekten ondan gereği gibi yararlanabildik mi?..

Onun sessiz çığlığını duyabildik mi?

Biz kendi sesimizi ona duyurabildik mi?..

Son bir eser üzerinde çalışıyordu. Umarım bu çalışması kısa bir sürede bize ulaşır.. Muhakkak öğreneceğimiz çok şey olacaktır eserinden..

Kendisine şifalar diliyorum. **Sh: 99-104**

SAĞINA SARMISAK SOLUNA SOĞAN

HÜSEYİN ERGÜN/Siyasal Bilimler Fakültesi Mezunu

1960'lı yılların sonuna doğru Prof. Dr. İdris Küçükömer, sol ve sağ kavramlarını yeniden gözden geçirmek gerektiğini söylemiş; bir anlamda, solda sayılanların sağda, sağda sayılanların solda olduklarını ileri sürmüştü. Bunun üzerine, **Dr. Hikmet Kıvılcımlı "Küçükömer sağıyla solunu karıştırıyor; onun için sağına sarmısak soluna soğan bağlasın" demişti.**

Türkiye solundaki bunalımı düşünürken bunu hatırladım.

Gerçekten herşeyi baştan dibe yeniden gözden geçirmek gerekiyor.

Türkiye solu neden boyuna yalpalıyor; neden ayağa kalkar gibi olunca bir tokat yiyip yere seriliyor, neden şöyle yükselen bir çizgi izleyemiyor?

Sol ilerleme, özgürlük, eşitlik ve dayanışma demektir. Tarihsel olarak bu özlem ve isteklere denk düşer. Böyleyse, toplumda devamlı bir yükselme çizgisi izlemesi beklenir.

Dünyada, demokratik toplumlarda genellikle görülen de budur. Türkiye'de böyle olmuyorsa, yalnışlık nerede?

Soldayız sanırken zaman zaman sağa mı geçiyoruz?

Tabii sağda sandıklarımız da solda mı kalıyorlar bize göre?

Küçükömer haklı mı yani?

Türkiye, çok partili düzene, fukara geri bir ülke olarak girdi. Türk solu ve entelijansiyası, 1950 seçimlerinden kısa bir süre sonra, iktidardaki partiyi gericilik ve sağcılıkla suçlamaya başladı. Ülkedeki sosyo-ekonomik gelişmeleri de adam zengin etme, rüşvet, kayırmacılık, her mahallede bir milyoner kazanma kavramları ile karşıladı, lanetledi.

Durum sonraki yıllarda da değişmedi. Keban yapılırken "ne yapacaksınız bu kadar elektrik enerjisini toprağa mı vereceksiniz" dendi. Televizyona karşı çıkıldı. Boğaziçi Köprüsü yerine Zap Suyu'na köprü önerildi. Ereğli Demir Çelik'in yapılması yoksulluklar bağlamında ele alındı. Ortak Pazar'a girişe şiddetle direnildi.

Örnekleri çoğaltmak mümkün. Bunlar solun ekonomik gelişme yani ilerleme karşısındaki tavırları... Özgürlükler bahsine gelince, Türkiye solunun burada da ilkeli bir tutum sergilediği söylenemez. Yassıada duruşmaları karşısındaki tutum, 12 Mart'taki yaklaşımlar v. b. pek yüz ağartıcı değil. Ayrıca, sol kendi başına anlamlı bir şekilde iktidar olmadığı için, ne kadar özgürlükçü olduğunu da sınayamadık. **Yalnız şu kadarını söyleyebilirim, solun en azından bir kesiminin kesinlikle özgürlükçü olmadığını ve kendisi için hak gördüğünü başkası için pek de hak saymadığını biliyorum.**

Eşitlik ve dayanışma, bir başka deyişle sosyal adalet konusunda da solun kerim devlet anlayışının pek ötesine gittiği söylenemez.

Böyle bakınca zaman zaman solun sağa, sağın sola geçtiğini söyleyebiliriz. Burada sağın yeri pek değişmiyor da solun yeri değiştiği için işler karışıyor.

Kısacası sol derin bir bunalım içinde. Bu bunalımı aşmak içinse, konumunu tartışması ve ilerleme özgürlük, eşitlik ve dayanışma bayrağını ele geçirmesi gerekiyor. Bu da, bu tür sözleri yineleyerek olmaz. Dünyamızdaki küresel eğilimleri dikkate alan politikalar oluşturmakla olur.

Bunun bazı öncülleri şunlar olabilir:

Milliyetçi yaklaşımlar, dünyadaki küreselleşme eğilimi dikkate alınarak terkedilmelidir. Türkiye'yi ileri dünya ile çekincesiz bütünleştirecek politikalar benimsenmelidir.

Ekonomiyi büyütme programları da enaz sosyal adalet programlan kadar önemsenmelidir.

Ekonominin, esas olarak piyasanın belirlediği bir verimlilik ve üretkenlik anlayışı içinde girişimciliği destekleyerek örgütlenmesi kabul edilmelidir.

<u>Türkiye'nin çoğulculuktan kuvvet almasını sağlamak için, Kürtlerin ve dinci akımların kimliklerini gizlemeden toplumsal ve siyasal hayat içine çekilmesinin yanında tavır alınmalıdır.</u>

İnsanlarımızın nasıl yaşayacaklarına kendilerinin karar verebileceği kabul edilerek, bürokratik köstekleri çözme kararlılığı içinde, yerinden yönetimler ve kişisel girişimler desteklenmeli ve özendirilmelidir. Türk insanının atılım yeteneklerini sınırlayan ayakbağları kırılıp atılmalıdır.

Bu liste uzatılabilir, ayrıntılandırılabilir. Ama özü şudur: Sol toplumun öncüsü ve geleceğidir. Politikaları da buna göre oluşturulmalıdır. Refah, barış, özgürlük, dayanışma yürüyüşünde, sol sağın önünde olmalıdır.

Açıkçası şimdi gerisindedir. Sadece oy bakımından değil, düşünce düzleminde, çağı yakalamak bakımından da öyledir. Tutuculuk ortadan sola doğru artmaktadır Bunu görmek, ilkelerimizi ve politikalarımızı gözden geçirmek zorunludur.

Bundan sonra, tekrar sola geçebilmişsek, sağımıza sarmısak solumuza soğan bağlar, yerimizi bir daha şaşırmayız. Tutucu politikaları ilericilik diye savunmayız.

Sh: 133-135

İDRİS KÜÇÜKÖMER HOCA'NIN ÖLÜMÜ ÜZERİNE

ALİ SAYI
Ekonomi Uzmanı, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi
Tefsir Araştırma Görevlisi

SÜBJEKTİF GÖZLEM/ İŞE KENDİMİZDEN BAŞLAYALIM

Hemen her kişinin zaman zaman toplumu gözlemleyerek, "niye şunlar şunlar yapılmıyor, halbuki zor da değil, halbuki bir uygulansa yaşam birden daha güzel, daha uyumlu ve daha sevinç verici hale gelir" diyerek hayıflandığı anlar vardır. Bunu söyleyen kişinin, kendisini bu gerçekleri bilen ve topluma üstünlüğü olan biri olma zevkini yaşayan biri olma psikolojisi bir yana, tüm hayatı çepeçevre kuşatan evrensel bir prensibin ağırlığını hisseden biri olduğunu hemencecik söyleyebiliriz. Fakat çoğumuz, bunun da gönlümüzde ticâri piyasasını kurmuşuzdur. Bunu belli belirsiz mırıldanır, yahut bize hürmeti olan dostlarımıza fısıldayarak tüm dışımızdakilere olan anlık üstünlüğümüzün tatlı zevkini yaşarız ama, hemen **"siz bu konuda yetkilisiniz, öne düşseniz de arkanıza takılsak"** tarizine muhatab olmamak için hemen konuyu değiştiriveririz.

EVRENSEL BİR İLKE: DOĞRULARIN DUYURULMASI/TEBLİĞ

Evrensel ilke, doğruların topluma duyurulması ve kabulü için savaşım verilmesidir. Ama bunun kısa dönemde maliyetinin ne Demokratikleşmede bütün kitleleri dikkate almamanın faturasını Türkiye çok pahalı ödemiştir. 1969'dan itibaren başlayan ve 1980'e kadar süren devrede yaşananlar hâlâ hafızalarımızdadır. Bunu, sesini meşru zeminlerde duyurma imkânı verilmeyen kitlelerin harekete geçirilmesiyle ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirmek hiç te yanlış değildir. Batılı kurumları getirmekte hiç fütursuz hareket edildiği halde, o kuramların ülke içerisinde asıl boyutlarında işletilmesinde dürüst olunamamıştır. Bu hareketlerin yer altına kaymasına ve ülkeyi saran bir yangın hâline gelmesine neden olmuştur.

İDRİS KÜÇÜKÖMER'in YETİŞME ŞARTLARI VE FİKİRLERİ ÜZERİNE

İdris Küçükömer 1925 doğumludur. Muhtemelen Üniversiteyi 1947-1948 li yıllarda bitirmiştir. Bu dönemlerin tek parti dönemleri olduğunu biliyoruz. Genç yaşta Avrupa'ya ilgili bilim alanında tetkikler yapmak üzere gitmiş ve teorik iktisat alanında ülkenin sayılı kişilerinden biri olarak dönmüştür. Kafasında son derece özümsediği ve nasıl meydana geldiklerini iyi bildiği batı şemaları vardır. Türkiye de batılılaşmayı tercih etmiştir, fakat girdiği bu süreç ne şekilde bir şekillenmeye ulaşacaktır, bu kendisi için meçhuldür, fakat bu mekanizmanın yerli şartlar altında muvaffak olabileceğine inanmıştır. Türkiye farklı dinamiklere sâhiptir, her şeyiyle batılılaşmanın anlamı yoktur, kaldı ki **İstiklal**

Savaşı İngiltere'nin Lord Gürzon ve **asker kanadıyla varılan gizli bir anlaşmayla** yürütülmüş ve kazanılmıştır ve kurulan rejim de bunu dikkate almak zorundadır. [Avcıoğlu Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi 1938 den 1995'e I. giriş, VIII. İst. 1974.] Küçükömer bağımsızlığın ne kadar önemli olduğunu anlamış, batılılaşmanın alternatifi olarak ülkemizde sunulan ve Sovyet taraftarlarının ağzından düşmeyen; **Sovyetlerin ve özellikle Lenin'in İstiklal Savaşı'mızı anti emperyalist gördüğü ve bu nedenle de para ve silah yardımı yaptığı tarzındaki fikirleri savunanlara susturucu cevabı hazırdır:** "Bolşevik Rusya güçlük içindedir İngiltere'ye karşı yumuşak davranmak zorundadır, hattâ İngiltere ile zımnî bir anlaşma durumundadır. İngiltere ise, Anadolu'da emperyalist çıkarları gereği bir Türk Devleti kurulmasından yanadır" [Avcıoğlu, İbid . giriş XI.].

Bunların ne olup ne olmadığı henüz resmî tarih kayıtlarında açıkça belirtilmemiş ve açıklığa kavuşturulmamıştır. Fakat bunları söylemenin kişiyi nasıl zor durumlarda bırakacağını, söylendiği devre itibâriyle bilmeyenimiz yoktur. Bu sözler kısa vâdede söyleyene büyük mâliyetler getirecek niteliktedir, buna rağmen söyleyebilmek bir bilim adamının haysiyetinin ve karakterinin yüceliğine, doğruları topluma ulaştırmaktaki keskin hassâsiyetine işaret etmektedir. İdris Küçükömer'in bu yönü daha çok anılacak ve gelecekte tarih yazacaklara, haysiyetli bir bilim adamının olumsuz şartlarına rağmen sırf hakikat uğruna katlandığı bu mâliyetleri, yazmak fırsatı verecektir.

Küçükömer'in doğrulara/kendi doğruları da olsa hiç vasıtasız sarıldığına, TİP yönetim kurul üyeliğinden anlıyoruz. **"Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma"** eseri Küçükömer'in bu yönünü fazlasıyla bile açıklayan kitabıdır.

Küçükömer'in çevresindekileri aşan ve halka inmesine halkın değerlerine yönelmesine sebeb olan nitelikleri; işte doğrulan her şeyin üzerinde tutan, pazarlıksız tavrı ve bunları gerekli yerlere ulaştırmadaki hassasiyet ve cevvâliyetidir. Küçükömer'in Osmanlı'ya ulaşan ve onu takdir eden yaklaşımlarında hep bu unsur rol oynamıştır. Hoca'nın, Osmanlı'nın oturduğu temel dünya görüşünü kendisine ulaştıracak çevrelere sahip olmaması en büyük şanssızlığıdır. Öğrencilerine zaman zaman bu istikamette araştırmalar yaptırmakta ve onları en ince noktasına kadar okuyarak değerlendirmektedir. İşte bunlardan biri bir doktora öğrencisine yaptırdığı **"İslamcı akımların cumhuriyet sonrası mecliste ekonomik bir ağırlığı var mıydı"** konulu çalışmadır. Yine aynı öğrencinin, emekliliğinden bir yıl önce kendisinden **"Kur'an'a üretim faktörü olarak Toprak ve 1858 Osmanlı Arazî Kanunnâmesi"** adlı doktora tezini almış ve yürütmüştür. Küçükömer'in bu hakîkatperverliği onu fizik, kimya çalışmaya yöneltmiş, İslâmiyeti anlamak üzere İbni Rüşdü araştırma konusu yapmıştı. Onun Türkçemize N. Ayasbeyoğlu tarafından kazandırılan Fasl'ul-Makal adlı eseri, hocanın özellikte son iki yılında devamlı tetkikle uğraştığı eseriydi.

İdris Küçükömer'in doğrulan duyurmada ve savunmada takındığı tavrının hiç bir ideolojik tabu tarafından sınırlanamadığı görülmektedir. Onun Abdulhamid oyununu basmak isteyen sol ideolojik kesime mensup etkin bir gençlik grubunu fenâ halde haşladığı, öğrenciler arasında tevatüren yayılıyordu.

KÜÇÜKÖMER'LE BİR KAÇ ÖZEL ANI

Bir gün Hoca doktora yaptırdığı İlâhiyat formasyonu da almış bir öğrencisine şöyle bir soru yöneltmişti;

-Bu millet bu hocalar hakkında neden böyle çok fıkra söyler, üstelik bu fıkralar da hep yemek üzerine olur, biliyor musun?

sonra cevabı kendisi vermişti,

-Millet hocaları çok sever, her konuda kendisine yol göstermesini ister fakat, onların daha ziyade kendi keyiflerine yönelik fiillerini görünce de onu ince ince hicvetmek için bu fıkraları söyler.

Bir gün yine aynı öğrencisine,

Bir kral mümkün değil bir derebeyinin şatosuna izinsiz giremez, bu tüm batıda böyledir, ama doğuda bunu göremezsin, neden bu böyle de öte taraf öyle bir gelişme göstermiş sorusunu yöneltmişti; Öğrencisi, böyle bir soruya cevap bulabilmenin arayışı içerisinde zihnini kazırken yaklaşık şunları söylemişti;

Hoca'm doğu toplumu güven toplumudur, bir baş çıkar doğruları bilen ve halka onları ulaştıran bir baş/reistir. Bunun temel geleneğini Peygamberler'de bulmak mümkündür. Örneğin, bir orta doğu, bir Peygamberler bölgesidir, bunların başlangıçta oluşturdukları geleneğin sonraki yönetimleri etkilediği muhakkaktır. Bunlar halka hizmet eden, onlardan bunun karşılığı bir ücret talep etmeyen kişilerdir. Yönetirken aldıkları vergiler kendisine Allah'ın alınmasını emrettiği miktarlar kadardır. Böyle olunca bu toplumlarda tümden gelim metoduna uygun olarak bir teşkilatlanma sözkonusudur, bunun temelinde de güven baz olarak yer almaktadır. Nitekim; Halife Ömer'in ben endişe ediyorum kral mıyım, yoksa halifemiyim? sözüne bir sahâbinin verdiği;

Yâ emir'el-Mü'minîn sen kral olamazsın, sen halifesin, zira sen alırken Allah'ın emrettiği kadar alır, harcarken Allah'ın emrettiği kadar harcarsın, halbuki kral öyle değildir, o, keyfinin istediği kadar alır, keyfinin istediği kadar harcar demiştir (ki bu rivayetin yer aldığı kısmın fotokopisini İbni Sa'd'ın Tabâkatından çekerek hocaya götürmüştü.)

Tabii buradaki temel farkı İlâhî bir Kitab'a inanan ve inanç istikâmetinde şekillenen bir toplumla, inanmayan fakat tecrübeyle bulduğu doğrulara göre hayatını tanzim eden topluluklar arasındaki nüans meydana getirmektedir. Birincisinde başa itaat (ki itaat gönül yatışarak bağlanma anlamınadır), İkincisinde itaatsizlik, başına buyrukluk temel hareket noktası olmaktadır. Bu durumda ikinci kategoriye girenler, ancak yararlarını gördükleri, pozitif olarak anladıkları an o krala evet diyeceklerdir, yahut kuvvetleri karşısında evet diyeceklerdir. Diğerinde ise baştakinin zaten doğru olduğuna, yararlı olduğuna inanmıştır, onun gelişi kendisine bir zarar vermeyecektir. Doğu toplumlarının bu iman eğilimli temâyülleri, batının önce şüphe ve redde dayalı akılcı siyâsî parti düzenlerinin doğu toplumlarındaki uygulamalarında son derece olumsuz bir şekilde istismâr olunmakta, partiye yönelmeleri aynen dine yönelmelerindeki motifleri, unsurları taşımaktadır. Yani din gibi parti tutmaktadırlar.

Hoca bir seferinde kendisinde doktora yapan öğrencisine, Millî gazeteden Abdurrahman Dilipak diye birinin görüşmek istediğini söylemiş, nasıl biri bu, polis mi demişti. Öğrencisi; **"Hayır hoca'm görüşmenizde fayda olur".** Küçükömer daha sonra bu görüşmeden son derece

memnun kaldığını, bir kaç mesele hariç anlaşılmayacak bir husus bulunmadığını anladığını, bu görüşmenin bu kadar güzel geçmesinin en büyük delilinin de kendisinin hiç sigara kullanmadığı halde, o gün görüşme esnâsında yarım paket sigara içtiğini söylemesi olmuştu.

Küçükömer'in üzerinde sık sık durduğu akıl ve inanç meselesiydi. Kadızâdenin Fatih dönemindeki tavrını eleştirir, verilen kararın olumlu olmadığını söyler, nedenini araştırırdı. Küçükömer savundukların doğru/hakîkat diye savunan bir mizaca sâhipti Bunu hiç bir ortam, zemin ve mekanda çekinmeden yapardı, bu özelliği nedeniyle adım, adım hakikâti, ülke gerçeklerini asıl mâhiyetiyle yakalama imkânına ulaşmıştı. Eğer biraz daha ömrü olsaydı amelli bir müslüman olması mümkün olabilirdi belki. Ama **mü'min, doğrulan araştıran ve onlara yapışan karakteri olduğuna ben şahsen şahadet ederim.** Sh: 189-200

Kaynak: İdris Küçükömer Bütün Eserleri-ANILAR VE DÜŞÜNCELER-6, BAĞLAM YAYINCILIK, Birinci Basım: Ekim 1994, İstanbul

DİN VE DEPREM

DOĞAL FELAKETLERİ ALGILAMA VE AÇIKLAMA (YÜKLEME) BİÇİMLERİ

Doğal felaketleri algılama, felaketlere ilişkin nedenleri ve sorumlulukları açıklama yani atfetme/yükleme ve anlamlandırma biçimleri çeşitlilik arz ederler. İnsanlar, hastalık, kaza ve ölüm gibi daha ziyade birey ve yakın çevresi ile sınırlı deneyimlerle, sel, yangın, göçük ve deprem gibi daha büyük ölçekli olayları içeren doğal felaketlerin nedenlerini farklı olarak değerlendirmekte ve bunları farklı güçlere atfetmektedirler. Ama bundan da önemlisi başlarına gelen felaketleri ve tecrübe ettikleri negatif olayları değerlendirirken, kendilerini bu olaylar içinde konumlandırırken bir açıklama getirme ihtiyacı duymaktadırlar. İşte biz bunu atfetme/yükleme davranışı yani anlam arayışı olarak adlandırmaktayız. Kişilerin atfetme (açıklama) biçimleri kişisel özellikler ve toplumsal yapıyla ilintili olarak farklılaşırlar. Alan araştırması sırasında elde ettiğimiz bulgular da deprem felaketinin algılanmasında, depremin bir nedene, kaynağa veya davranışa yüklenerek açıklanmasında (causal attribution) farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Burada, yaşanan felaketi bir 'şey' veya 'neden' ile açıklayıp ifade etme şeklinde anladığımız 'yükleme' kavramını kullanırken, bu kavramı felaketzedelerin genel anlayışları bağlamında kullandığımızı belirtmekte yarar vardır. Bu araştırmanın açıklık getirmeye çalıştığı konulardan biri halkın negatif olayları açıklama tarzına ilişkin bilgiler toplamaktır. Şüphesiz bir konuyu açıklama biçimi bilimsel, felsefi, dini veya başka türden olabilir. Bu sebeple araştırmamızda felaketzedelerin olayları anlatma, değerlendirme ve yorumlamaları sırasında hangi argümanları, ne tür referans ve kavramları kullandıklarını tespit etmeye çalıştık.

Bilimsel ve tarihsel açıklamaların genel kabul görebilmesi için bazı kriterleri vardır.[3] Ama felaketzedelerin açıklama biçimlerinin yeterli veya bilimsel olup olmadığı, kullanılan kavramların ve gösterilen referansların yerinde kullanılıp kullanılmadığı, daha açık bir ifade ile anlayış ve açıklama biçimlerinin 'doğru' olup olmadığı bu araştırmanın sınırları dışında kalmaktadır (Bu noktaya metodoloji bölümünde tekrar değinilecektir). Çünkü araştırmanın temel amacı doğal felaketlere maruz kalan insanların duygu, düşünce, inanç ve tepki şekillerini tahlil etmektir. İnsanların anlama ve açıklama biçimleri hakkında bilimsellik, doğruluk-yanlışlık, yeterlilik-noksanlık açısından yargılara varmak araştırmada kullandığımız sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinin konusu değildir. Onun için bu araştırmada bu tür yargılar yerine, bireylerin açıklama biçimlerini etkileyen toplumsal koşullar, inanış biçimleri ve onların algılarını etkileyen diğer faktörler üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda ilk aşamada toplumdaki genel düşünce biçimleri, baskın dini inanış şekilleri, sosyal ilişkilerin aldığı şekil ve yaygın kanaatlerin doğal felaketleri **'anlama' ve 'açıklama'** biçimlerine etki ve katkıları açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın daha sonraki aşamalarında ise dinin 'açıklama' ve 'başaçıkma' davranışları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

ANLAMA, BAŞAÇIKMA VE İÇ BARIŞIKLIK

Hayatın felaket ve acılarla dolu olduğu ortadadır. İnsan bu felaketlerle başaçıktığı, onlarla mücadele ettiği ve nihayet onları yendiği ölçüde hayata tekrar sarılır, toplumla uyumlu ve

---

[3] M. Hewstone, Casual Attribution: From Cognitive Processes to Collective Beliefs, Oxford: Basil Blackwell, 1989, s. lvd.

kendisiyle barışık bir yaşam sürmeye başlar. İnsan bir felaket yaşayınca çoğunlukla 'bunun benim için anlamı nedir?' sorusunu gündeme getirir. Yani insan başına gelen felaketin ne olduğunu, nasıl meydana geldiğini, hayatını nasıl değiştirdiğini ve kendisinden neler götürdüğünü anlamaya çalışır. Eğer insan düşünmeye, kendisine soru sormaya vakit bulabilirse ilk tepki doğal olarak budur. Çünkü başa gelen felaketi anlamadan, kendisini ona karşı konumlandırmadan felaketin açtığı yaraları sarmak ve neden olduğu gerilimi azaltmak için adımlar atmak bir hayli zor olacaktır. Ancak burada bir noktayı belirlemekte yarar vardır. Ülke genelinde depremi anlama, kavrama ve anlamlandırma konusunda doyurucu tartışmalar yapılmadığı için depremzedeler bu büyük felaketi kendi zaviyelerinden anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Gözlediğimiz kadarıyla da dini inançlar ve referanslar felaketzedeler için bu süreçte çoğu zaman bir kaynak olarak işlev görmektedir.

Doğal felaketlerin insan hayatını, insanın günlük yaşantısını altüst ettiğini ve organize etme yeteneğini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştik. Bu durumun yol açtığı çok ciddi ruhsal gerilimler ve depresyonlar söz konusudur. Gerilimlerin beslendiği ana kaynak ise felaketin insanları bir anda güçsüz ve etkisiz hale getirmesidir. Felaket öncesinde kendisine güvenen, kendi hayatını kontrol eden, nerede ne zaman ne iş yapacağına karar veren, seçenekleri olan, olaylar karşısında iradesini kullanabilen insan, felaketle birlikte bu yeteneklerini büyük ölçüde kaybetmektedir. İnsanın, hayatı kontrol etme gücünü ve hayata yön verme yeteneğini kaybetmesine felaket anında yaşadığı can ve mal kayıpları da eklenince karşımıza çok derin bir 'güvensizlik duygusuna kapılma' ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Günlük yaşamını ve kendi hayatının detaylarını kontrol etme yeteneğini bir anda kaybetmekle insanın bir boşluğa doğru sürüklendiği söylenebilir. Daha düne kadar başkalarına yardıma koşan bir depremzede, bugün kendisi yardıma muhtaç konuma düşmüştür. Hayat bir anlamda kendi kontrolünden çıkmıştır. Yani ne giyip ne içeceğine, ne zaman ve nerede uyuyacağına, ne zaman çalışıp ne zaman dinleneceğine karar veren artık afetzede değil, doğal, ekonomik ve toplumsal koşullardır.

Doğal felaketlerde dış faktörler daha hakim ve yönlendirici bir üstünlük kazanırlar. Bu durumda karşılaştığı güçlüklerin boyutunun farkına varan insan kendi dışındaki gücü anlar, kavrar ve anlamlandırır. Farkındalık ve bilgi sahibi olma yani başa gelen bir olayı anlamlandırma insanı boşluktan çekip kurtaracak bir güç kaynağıdır. İşte bu güç sayesinde insan çevredeki olumsuz şartları yenme mücadelesi başlatacak ve belli bir ölçüde kendi hayatını yönlendirme yeteneğine yeniden kavuşacaktır. Başa gelen felaketlere dini bir anlam yükleme ya da en azından bu felaketleri bazı dini motif ve referanslarla açıklama, hayatın problemleri ile başaçıkmada olumlu etkiler yapma potansiyeli taşır.

Bu noktada vurgulanması gereken konu şudur: İnsanlar anlamlandıramadıkları kayıp ve trajedilerle mücadele etmekten kaçınırlar. Dini referanslı anlatım bu türlü deneyimlerin kavranmasında bir bilgi kaynağı olabilir. Bu sayede insanlar başlarına gelen felaketin nedenlerini (fiziksel, bilimsel) daha iyi kavrayabilir. Dini inançlar en azından sorunların üzerine gitmenin en büyük engeli olan belirsizlikleri ve kuşkulan ortadan kaldırır. Kısaca, dini inançlar insanlara, hayatın sorunlarının çözümlenebileceğini anlatır. Çünkü anlama, bilgi sahibi olma ve farkındalık insanda bir şeyler yapılabileceği duygusunu uyandırır.

DOĞAL FELAKETLER, DİNİ İNANÇLAR VE BAŞAÇIKMA

Din psikologlarına göre felaketleri algılama, açıklama, kabullenme ve başaçıkma davranışlarında özellikle dini inanç, tutum ve davranışların önemli bir etkisi vardır. Bu araştırmanın başlıca amaçlarından birisi Marmara depreminden hareketle felaketlerin anlamlandırılması ve sonuçlarıyla başaçıkmada dini inançların etkilerini açıklamaktır. Bu amaca yönelik olarak şu tür sorulara cevap aranacaktır. İnsanlar başlarına gelen felaketleri nelere yüklemektedir, kimlere veya hangi olaylara atfetmektedir?

Dini inançlar, kutsal ve metafizik güçler, doğa ve bilim bu felaketleri anlamlandırma noktasında ne tür bir açıklayıcı fonksiyon icra etmektedir?

İnsanlar kutsalı mı, yoksa dünyevi olanı mı öne çıkarmaktadır?

Teslimiyetçi ve kaderci bir tutum mu, yoksa bilimin ve inancın ışığında bir anlamlandırma mı söz konusudur?

Birey ve toplum olarak karşılaşılan felaketler, kayıplar ve acılar karşısında ne derece sorumluluk duygusu hissedilmektedir?

Bu sorulara şüphesiz benzerlerini de eklemek mümkündür. Bu soruları tartıştıktan sonra ele alacağımız konu, din ve Tanrı inancı, kutsal inanışlar ve metafizik referansların felaketlere maruz kalan insanlar için taşıdığı anlam ekseninde olacaktır.

Bu bağlamda da şu soruların cevabını bulmaya çalışırız:

Acaba dini inançlar ve kutsal referanslar felaketle başbaşa kalan, birçok kayıplar veren ve hüzün dünyasına sürüklenen insanlar için rahatlatıcı bir fonksiyon icra edebilir mi?

Din ve Tanrı inancı acılar ve kayıplarla başaçıkmada olumlu etkiler yapabilir, felaketin acısını sınırlı bir ölçüde de olsa hafifletebilir mi?

Kadere, Tanrı'nın güç ve iradesine boyun eğme felaketlerin açtığı yaralann acısına katlanmada rahatlatıcı sonuçlar doğurabilir mi?

Kısaca ifade etmek gerekirse dini inançlar, bir başaçıkma mekanizması ve manevi bir güç kaynağı olarak insanın psikolojik hayatına, iç barışına ve öz güven duygusuna olumlu katkılarda bulunabilir mi?

Bu sorulara cevap aranırken asıl amaç fenomenolojik yaklaşımla var olanı, yaşanılanı, deneyimleri, düşünce, inanış ve değerlendirme biçimlerini ortaya koymaktır. Din psikolojisi açısından bakıldığında varılmak istenen nokta bütün bu gözlemlediğimiz olayları ve elde ettiğimiz bulguları anlamak, çözümlemek ve yorumlamaktır. Yoksa toplumun inanış biçimlerinin, algı ve düşünce şekillerinin, değerlendiriş ve yaklaşım tarzlarının 'doğru' olup olmadığına ilişkin yargılar yürütmek değildir. Sh: 15-18

**

TARİHSEL TECRÜBE: DİN VE DEPREM

Deprem felaketinin tarihte zaman zaman dini perspektifle değerlendirildiği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında dini inanç ve kurumların belirli dönemlerde etkin olması ve felaketlerin yaşandığı anlarda toplumun çoğunluk itibariyle dini bir yönelime sahip olması gibi faktörler sayılabilir. Örneğin İslâm geleneğine baktığımız zaman tarih kitaplarından fıkıh

kitaplarına kadar çeşitli kaynaklarda deprem üzerine yorum ve tartışmalara rastlamak mümkündür. Şüphesiz deprem gibi doğal felaketlerin zaman zaman dini bir perspektifle tartışılması İslâm dünyasıyla sınırlı bir olgu değildir. Geçmişte Hıristiyan Batı'da da, İslâm dünyasıyla karşılaştırıldığında, bu konuda daha dini sayılabilecek bir tavır sergilendiği göz-lemlenmektedir. Özellikle Ortaçağ Katolik dünyasında "temelde her şey din temelinde odaklanmıştı."[4] Aşağıda detaylı olarak ele alacağımız 1755 Lizbon depremi sonrasındaki tartışmalar bu tavrın gözlenebildiği örneklerden birisidir.

HIRİSTİYAN DÜNYA

1 Kasım 1755'te Lizbon'da şiddetli bir deprem olur ve şehir med-cezir dalgasının altında kalır-[5] 15.000'den fazla insan hayatını kaybeder ve bir o kadar kişi de ağır yaralanır. Depremin meydana geldiği günün ilginç bir özelliği vardır. **O gün Katolik dünyasının Azizler Günü olarak kutladığı *Toussaint* ismi verilen bayram günüdür. Daha da ilginci deprem, insanların ayin için kilisede bulundukları bir vakte rastlamış ve kentteki 32 kilise harabeye dönmüştür. Lizbon ayrıca o yıllarda 'engizisyonun kutsal kenti' olarak tanınmaktadır.**

Katolikler için önemli sembollere ev sahipliği yapan Lizbon gibi bir şehrin deprem felaketiyle karşı karşıya kalması, Hıristiyan dünyanın o yıllarda dini perspektifli yorumlara fazlasıyla aşina olması da dikkate alındığında, tabiatıyla insanların bilgi ve inanç dağarcıklarını yansıtan özellikler taşıyan çeşitli yorumlan beraberinde getirdi. Örneğin toplumun bozulmaya başladığını düşünen **Cizvit tarikatına mensup dindar bir Portekizli, "depremin Lizbon'daki ahlâk bozulmasına Tanrı'nın gönderdiği bir ceza olduğunu"** düşünüyordu. Metodist mezhebinin kurucusu **İngiliz John Wesley de (ö. 1791)** görüşlerini yaymak için tüm ülkeyi at sırtında gezerek gerçekleştirdiği vaazlarında **"fiziksel sebep ne olursa olsun depremin manevi nedeninin günah olduğunu"** savunuyordu. Tabi Wesley gibi bir mezhep kurucusunun bu iddiasını Hıristiyanlığın temel doktrinlerinden biriyle desteklemesi gerekiyordu. Ona göre depremin **'asli günah'la yani Adem ile Havva'nın ilk günahlarıyla bir ilişkisi vardı.**

Deprem onların işledikleri suçun yeryüzüne indirdiği lanetin bir sonucuydu. İngiltere'deki kimi din adamlarına göre ise bu felaket, **"Katoliklerin insanlığa karşı işledikleri cinayetlerin karşılığı idi."**[6] Bu tür söylemler mantıksal çıkarsamalarla hareket eden karşı görüşleri de gündeme getirdi. Mesela Fransız şair ve yazar Voltaire (ö. 1778) Lizbon Felaketi isimli şiirinde deprem nedeninin ahlâki bozulma olduğu söylemini şu dizelerle sorguladı:

---

[4] M. O. Schroerder, "Muharrem Ayında Bir Salı Günü: Açıkoturum", Cogito, Deprem Özel Sayısı, sy. 20, Güz 1999, s. 56.

[5] Lizbon Depremi ile ilgili aşağıda verilecek bilgiler için bk. M. Bayka, "Roussea, Voltaire ve 1755 Lizbon Depremi", *Tarih* ne *Toptum*, 1999,32 (191), s. 27-31 (Depremle ilgili bu ve benzeri birçok makaleden bizleri haberdar eden TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi görevlileri Selahattin Öztürk, Cemal Toksoy ve Birol Ülker'e teşekkür ederiz).

[6] C. E. Vulliamy, *John Wesley*. London: Geoffrey Bless, 1931, s. 196- 197; S. TSnilli, *Voltaire ue Aydınlanma,* Istanbul: Cem Yayınevi, 1994, s. 130-131.

Bu kurban yığınını gördüğünüzde, şöyle diyecek misiniz?
'Tanrı cezalandırdı, ölmeleri suçlarının bedelidir.
' Hangi suçu, hangi hatayı işledi bu çocuklar?
Annelerinin göğüslerinde ezilmiş ue kanlar içinde yatan bu çocuklar.
Lizbon'un zevk içinde yüzen
Londra ue Paris'ten kusuru daha mı fazla?
Lizbon yıkıntılar içinde ve Paris'te dans ediliyor.

Bu arada Voltaire'in çağdaşları arasında deprem hadisesini Lizbon depreminden önce metafizik boyutta değerlendirip onu evrensel ahenkle ilintilendirenler de vardı. İngiliz şair **Alexender Pope (ö. 1744)** bunlardan biriydi:

Bütün doğa bir sanattır, ama sen bilemezsin,
Bütün rastlantılar, senin göremeyeceğin yöneltmelerdir,
Bütün uyumsuzluklar, senin anlayamadığın uyum,
Bütün ayrıntıdaki kötüler, evrensel iyilik,[7]

Tartışmalara Fransız filozofu Jean Jacques Rousseau da (ö. 1778) kaderci yaklaşımı tasvip etmeyen bir üslupla katılıyor ve 18 Ağustos 1756'da Voltaire'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: **"İnsanın çektiği acılar, yanlışlarının sonucudur. Lizbon depremi, doğa içindeki yaşamı terk edip kentlere taşınan insana verilmiş yerinde bir cezadır. İnsanlar o dağınık köylerdeki orta halli yuvalarında sürdürdükleri yalın yaşamı bırakmasalardı daha az kurban vereceklerdi."**[8] Rousseau'nun bu mektubu Voltaire'in Tanrı ile ilgili kötümser yaklaşım sergilediği şiirine bir cevap teşkil ediyordu. Çünkü Rousseau mektubuna "Tânn'nın iyiliğine inanmak gerekir...

Bu dünyayı O yarattığına göre, uzun vadede, geniş bir açıdan bakıldığında iyi olması gerekir" sözleriyle devam ediyordu.

Lizbon'u yerle bir eden 1755 depremi deniz tarafından geldiği için Kuzey Afrika'yı da etkilemiş ve Fas'ın başkenti Rabat'ta bulunan el-Mansur Camii de yıkılmıştı. O yıllarda Katolik Hıristiyanlığını engizisyon dolayısıyla fazlaca tenkit eden müslümanlar da, engizisyonun merkezi olan Lizbon'daki depremi **"Allah'ın bu şehre bir cezası"** olarak değerlendirebilirlerdi. Fakat el-Mansur Camii'nin yıkılması böyle bir değerlendirmeyi engelledi.

Hıristiyan Batı dünyasının tarihte yaşadığı depremler elbette Lizbon ile sınırlı değildir. Ama Lizbon kentinin bahsettiğimiz özelliği dolayısıyla depremin din perspektifinden çokça tartışılması, Voltaire ve Rousseau gibi isimlerin de tartışmalara katılmaları bu depreme önemli bir özellik kazandırmıştır. Batı Hıristiyan dünyasının coğrafyalarından birisi olan Akdeniz havzası depremlerin sıkça yaşandığı bir bölgedir. Öyle ki, M.Ö. 500 ile M.S. 1890 arasında bu bölgede 548 deprem olduğu kaydedilir.[6] Depreme en fazla maruz kalan şehirlerden biri ise Bizans İstanbul'udur. Bu kentte meydana gelen depremlerden söz eden kaynaklar yine deprem ile din ¡ırasında bir ilgi kurulduğunu göstermektedir.[9]

---

7 A. Pope, *Pastoral Poetry and an Essay on Criticism*, London: Methuen - Co., 1961, s. 149-150.

8 S. Tanilli, *a.g.e.*, **S.** 132-133.

9 B. Croke, "Two Early Byzantine Earthquakes and Their Liturgical Commemoration", *Byzantion*, 1981, 1, s. 122-147; Brian Croke, "Earthquakes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, I, s. 669-670.

Bizans'ta önceleri depreme yeraltında bulunan büyük mağaralardaki rüzgar hareketlerinin yol açtığına İnanılırken[10] zaman içinde Hıristiyanlığın etkisiyle depremin Tanrı'nın iradesiyle günahkarları tövbeye davet İçin gerçekleştiğine inanılmaya başlanmıştır.[11] 437 yılında meydana gelen İstanbul depreminde ilk sarsıntılardan sonra **"insanların şehir surlarının dışında boş arazide toplandıkları ve bütün gün piskopos ile dua ettikleri"** anlatılır.[12] **Depremin sebepleri arasında dine aykırı hareket etmekle suçlanan Yahudiler de gösterilir.** O tarihlerde Bizans sınırları dahilinde olan Antakya 526'da deprem felaketiyle sarsılır. İmparator, şehrin yeniden İmarı için nakdi yardım gönderir. Fakat yardım götürenler şehre varmak üzere iken çevre köylerden haydutlarca soyulur. Ama haydutlar çok geçmeden ölü olarak bulunur. Ölüm sebepleri belli değildir. Halk haydutların ölümünü Tanrı'nın lütfunun bir delili olarak görür. Depremden üç gün sonra insanlar gökyüzünde bir haç görürler ve Tanrı'nın öfkesinin şiddetli olacağını düşünerek haça hürmet için yere eğilirler. Halk, depremi **"insanların günahlarından pişmanlık duymaları için Tanrı'nın gönderdiği bir musibet olarak yorumlamıştır."**[13]

437 yılındaki depremden 120 yıl sonra 557'de İstanbul bir deprem daha yaşar. Sokaklardan Tanrı'ya yakarış sesleri duyulur, birçok kimse kiliselere sığınır. Kilise, Tanrı'nın gazabının bu tezahürünü inananların unutmamaları için depremin olduğu 14 Aralık tarihini anma günü ilan etmiştir.[14] Bu depremde sosyal eşitlik anlamında da değerlendirmeler olur. Çünkü zenginler de felaketten zarar görmüşlerdir. Kıyametin yaklaştığına inanılır ve kâhinlere olağanüstü teveccüh gösterilir. İnsanlar dine daha çok sarılırlar ve iyi davranışlar sergilemeye daha çok özen gösterirler. Depremi anlamlandırma çabasında sivil yorumlar ile kilise yorumlarının zaman zaman ayrıştığı da görülür. Kilise, depremin **"günahkarların günahlarını cezalandırmak için"** meydana geldiğini ileri sürerken halkın yorumları ceza boyutunu kabullenmekle birlikte sosyal sınıf farklılaşmalarını öne çıkaran bir söylem içerir. Şehrin valisi de depremde odasını süsleyen mermer levhaların üzerine düşmesi sonucu feci şekilde hayatını kaybetmiştir. Halk (muhtemelen yönetiminden memnun olmadıkları) valinin bu şekilde ölümünden de hareketle depremin aşırı lükse verilmiş bir ceza olduğunu düşünür. Böylece deprem, ceza olgusu ortak nokta olmak üzere, kilise tarafından kendi doğrultusunda olmayan günahkarlar üzerinden, halk tarafından da sevilmeyen zengin bir yönetici üzerinden değerlendirilir.

O dönemle ilgili bu anlamda ilginç olabilecek bir diğer nokta da imparatorların felaketlerin sebepleri hakkında duyurular yayınlamalarıdır. **İmparator I. Iustinianos (527-565) İstanbul'un veba ve deprem felaketlerine maruz kalmasını eşcinselliğe bağlamış, İmparator III. Leon da (717-741) 724'de meydana gelen kül yağmurlarının sebebi olarak yine aynı günaha işaret etmiştir.**[15]

Yine İstanbul'da yaşanan 1063 depremi felaketin İlahi ceza olgusuyla değerlendirilmeye devam edildiğini göstermektedir. Yalnız bu defa doğanın işleyişi konusu ila gündeme gelmiş,

---

[10] Depremin fiziksel oluş şekli ile ilgili bu teori Aristo'dan alınmış ol¬malıdır (Aristo, Metrologica, ii. 8).

[11] B. Croke, "Two Early Byzantine...", s. 123. (Bizans depremleri üze¬rine bilgilerinden yararlandığımız Dr. Casim Avcı'ya müteşekkiriz).

[12] F. Vercleyen, a.g.m., s. 300-301.

[13] F. Vercleyen, a.g.m., s. 302.

[14] B. Croke, "Two Early Byzantine...", s. 125.

[15] F. Vercleyen, a.g.m., s. 304, 309-310.

ama değerlendirme merkezi değişmemiştir. Bu deprem üzerine bir konuşma yapan filozof Psellos değerlendirmesinde şu sözlere yer vermiştir: **"Doğa olağan düzenini kaybetti, çünkü Tanrı öfkesini dolaylı yolla, doğadaki kaosla göstermek istedi...**

Doğa Tanrı tarafından insan O'nun yasalarına uyduğu sürece ahenkli bir şekilde düzenlenmiştir. Fakat günahlar işlendiği zaman doğaya karışıklık hakim olur. İnsan, inananı doğru yolda tutmak için Tanrı'nın bir uyarısı olan depremin nedenidir. " Psellos, depremleri yeraltındaki rüzgar hareketleri ile açıklayan Aristo'nun görüşlerine de konuşmasında yer verir, ama ilave eder: **"Rüzgarlara yeri sarsma emrini veren Tanrı'dır. Felaket salt fiziki nedenlerle açıklanamaz. Doğa ilahi iradenin aracıdır."**[16]

İstanbul'un 1343'te yaşadığı depremde bu kez Ayasofya kilisesi hasar görmüş, kubbe çökmüştü. Halk bu depremde dünyanın sonunun geldiğine iyice inanmıştı. Çünkü Ayasofya, Tanrı ile insanlar arasındaki bağın sembolü olan kiliselerin en yücesi idi. Yıkılması halinde bu bağ zarar görecekti. Bu da bir uğursuzluk işareti olmalıydı. Günlerce yas tutuldu. Ayrıca halk, adaletsizlik, iç kargaşalar ve ahlâksızlığın arttığını düşünerek de kıyametin yaklaştığına inanmıştı. Bu inanışa göre "dinsiz-imansızın hüküm sürmesi sebebiyle artık Tanrı koruyucu elini dünyadan çekmişti."[17]

Bizans'ın fazlaca deprem yaşaması İstanbul'da yapılan resmi dini törenlere depremle ilgili ilahi, dua ve vaazların da dahil edilmesine yol açmıştır.[18] Dualar **"günah işledik, yoldan saptık, önünde eğiliyoruz, bize acı!"** gibi: depremin insanların günahlarına karşı Tanrı'nın bir cezası olduğunu ima eden yakarışlar içeriyordu. Vaazlarda Incil'den **"Tanrı evlatlarını, onları pişmanlığa zorlamak için cezalandırır''**[19] anlamını ima eden pasajlar okumuyordu. Dua kitaplan ise insanı felaketten kurtarmadı için Tanrı'ya yakarış sözlerinin yer aldığı duaların yanı sıra depremin sebebi ve amacı konusunda yorumlara yer veriyordu. Bu yorumlara göre depremin sebebi günahların Tanrı'nın öfkesini harekete geçirmesidir. Depremin amacı ise **"günahlarından vazgeçip tövbe etmedi için insanı uyarmaktır."** Ama Tanrı yeryüzünü insani yok etmek için değil, öfkesini günahkara bildirerek onu depremi durduracak tutum ve pişmanlığa getirmek için sarsar.[20]

Bizans'ta depremler siyasi çekişmelerde yine dini bir anlam yüklenerek zaman zaman kullanılmıştır. Mesela 86 i depreminden sonra Ignace ile muhalifi Photius gruplarının karşılıklı suçlamalarında bunu görmek mümkündürPatrik Ignace'ın taraftarları Photius'u İstanbul'a deprem çekmekle suçlarlar. Buna karşılık Photius taraftarları da bu defa 869 depremini Photius'u mahkum eden Din İşleri Yüksek Kurulu'na verilen bir ceza olarak yorumlarlar.[21]

Lizbon depreminden birkaç yıl önce 1750'de bir başka Batı başkenti Londra, bir ay ara ile (8 Şubat ve 8 Mart) çok fazla tahribata yol açmayan iki depremle sarsılır. O yıllarda Metodist mezhebinin kurucusu Wesley ülke genelinde fazlaca etkindir. Hatta Wesley "bu sarsıntıların

---

F. Verdeyen, a.g.m., s. 310.
[17] F. Verdeyen, a.g.m., s. 311.
18 Mesela bu ilahilerden bir tanesi Romanos Melodos'un 'Depremler ve Yangınlar' isimli ilahisidir (bk. B. Croke, "Tvvo Early Byzanti- ne...'\ s. 124).
19 Pavlus'un İbranilere Mektubu 12/6-10.
20 F. Vercleyen, a.g.m., s. 306-307.
21 F. Vercleyen, a.g.m., s. 313.

kendi faaliyetlerine katkıda bulunduğunu, İnsanların ders alarak ciddi konularla ilgilenmeye başladıklarını" söyler. Depremi kendisi de yaşayan Wesley depremin hasarsız atlatılmasını "Tanrı bu milleti ne kadar şefkatli uyarıyor! Tövbelerimiz bizi Tanrı'nın daha büyük gazaplarından korusun!"[22] şeklindeki dua sözleriyle yorumlarken, Kilise ve papazlar deprem üzerine yayınlar yapmaya vaazlar vermeye başlarlar. *An Alarm to the Careless World* (İhmalkar Dünyaya İkaz) ismiyle bir kitapçık basılır. Londra Piskoposu Sherlock papazlara ve halka hitaben **Letter to the Clergy and People of London on the Occasion of the Late Earthquakes** başlıklı 12 sayfalık bir tamim yayınlayarak, azarlayıcı bir eda ile "günahkar insanlar üzerine inen takdiri ilahi"den, kıyametten söz eder. Metodist papaz Whitefield deprem sırasında geçici olarak bulunduğu Londra'dan Leydi Selina'ya yazdığı mektupta şu satırlara yer verir: **"Tanrı bu büyük şehri feci şekilde sallıyor."** Doddridge İsimli bir papazın yorumları ise şöyledir: **"Evet Beyler! İşte şimdi Yüce Kudret'in tecellisini sürpriz bir şekilde tekrar tekrar görüyorsunuz. Son beş haftadır O'nun eli sizin milyon nüfuslu bu güçlü şehrinizi kaldırıp kaldırıp çarptı. Büyük, en büyük saraylar bile bundan müstesna kalamadı."**

Yine her depremde olduğu gibi, bu iki sarsıntının ardından halk paniklemeye ve herhangi bir kehanete inanmaya hazırdır. Mecnun bir askerin 4 Nisan 1750 günü Londra'nın, özellikle de sarayın bulunduğu Westminster bölgesinin helak olacağı kehanetinde bulunmasıyla insanlar o günü şehir dışında veya parklarda geçirirler.

Öncesinde ise kiliseler dua eden insanlarla dolup taşar. Özellikle Metodist papazlar bu ortamdan yararlanırlar. Mesela 4 Nisan gecesi Hyde Park'ı dolduran kalabalık, günahlardan tövbeye çağıran papaz Whitefield için bulunmaz bir fırsattır. Gecenin kahramanı ise *The Cause and Cure of Earthquakes* (Depremlerin Sebebi ve Yaralarının Sanlması) başlıklı bir konuşma yapan ünlü hatip Wesley'dir. Wesley ayrıca halka deprem vesilesiyle hazırladığı ilahilerin yazılı olduğu broşürler dağıtır. Deprem dolayısıyla oluşan bu dini hava birçok insanı etkiler. Ama ertesi gün evlerine dönen ve her şeyin yerli yerinde olduğunu gören birçok insan da dinden yine yüz çevirir.[23]

Hıristiyan dünyada daha yakın zamanlarda depreme yönelik algılama şekillerini de 1906 Kaliforniya depremini bizzat yaşayan, Din Psikolojisi'nin öncülerinden sayılan James'in aktarımlarından öğreniyoruz: Sabah'ın beş buçuğuna doğru yarı uyanmış yatarken, yatağımın sallanmaya başladığını sezer gibi oldum. İlk duyduğum şey hareketin manasını sevinçle tanımak olmuştu...

Öyle kuvvetli bir duygu ve heyecan içinde idim ki, pek az düşünmüştüm; olayın kapladığı pek az zaman içinde ne bir şey düşündüm, ne de bir şey istedim. Duyduğum heyecan tam sevinç ve hayranlıktı...

En ufak korkum yoktu, sadece ona hoş geldin derken sonsuz bir zevk duyuyordum. **'Haydi salla, daha kuvvetli salla'** diyordum...

Bütün kudreti ve zaferiyle kendini göstermişti...

Hiçbir zaman bu kadar kuvvetli ve niyetli insan hareketi olmamıştır...

---

22 C. E. Vulliamy, *John Wesley*, s. 196.

23 C. E. Vulliamy, *John Wesley*, s. 197-199.

Bu nokta üzerinde fikirlerini sorduğum bütün kimseler tecrübelerinin bu yanı üzerinde benimle aynı fikirde idiler...

Bana intihalarını anlatanlardan biri kendini kıyamet gününde, mahşerde sanmıştı...

Bu türlü afetlerin eski mitolojik açıklamalarının ne kadar zaruri olduğunu, ilmin açıklamalarının ne kadar suni ve spontane anlayışımıza ne kadar aykırı olduğunu şimdi daha iyi görüyordum..."[24]

İSLÂM DÜNYASI

İslâm dünyası, bulunduğu coğrafya gereği tarihte depremi belki de en fazla yaşayan, dolayısıyla da onu en çok tartışan kültürlerden birisi olmuştur. Bu tartışmalar olayın tabiatı gereği yoğun bir şekilde dini perspektifler içermiştir. Ama bununla birlikte depremi fiziksel anlamda değerlendirme ihtiyacı da ihmal edilmemiştir. İslâm dünyasının bu tarihsel zenginliği onun daha ilk yıllarından itibaren oluşmaya başlamıştır. Tarih kitaplarından öğrenebildiğimiz kadarıyla yaşanan ilk depremlerden birisi sahabeden Ebü'd-Derdâ'nın (ö. 32/652) Şam kadılığı sırasında meydana gelmiştir. Bu depremi kayıtlarda bulmamıza sağlayan sebeplerden birisi Ebü'd-Derdâ'nın deprem üzerine hutbe okuyarak **"Allah sizi itab ediyor (kendi hoşnutluğunu kazanmanız için onun hoşlanmadığı şeyleri terk etmenizi istiyor) "** sözlerini sarf etmesidir.[25]

Hicri IV. yüzyılın ilk yıllarında Ahmed b. Sehl el-Belhî (ö. 322/934) tarafından yazılan bir tarih kitabı depremi hem fiziksel hem de metafiziksel anlamda tartışan ve deprem konusunda bugün sahip olduğumuz teknik bilgilere yakın malumat içeren şu satırlara yer vermektedir:

Zelzeleler türlü türlüdür. Şöyle ki: Yeryüzünün tabiatı kurudur. Yağmur yağınca ıslanır ve güneş oraya vurur.

Böylece yaş ve kuru buhar çıkar. Yaş buhar yağmurların, kuru buhar rüzgarların maddesidir. Yukarı doğru hareket buharın tabiatındandır. Buhar hareket edip sert yere rastlarsa bundan dolayı yeryüzü sallanır. Eğer yumuşak bir yere rastlarsa zelzelesiz çıkar. Yer sert ve taşlı ise, içinde rüzgar hareket halindeyse (sıkışmış ise) ve çıkacak uygun bir menfez (yer) bulamazsa bazen yeri yarar, onu ayırır. Bazen zelzelenin peşinden korkunç bir gürültü çıkar. Bunun sebebi şudur: Çünkü buhar yer kabuğu içinde birikmiştir ve yer yarıldığında bir çıkış yerine isabet eder. Bazen yeryüzü tersine çevrilir. Altı üste gelebilir. Bazen pınarlar ve sular ortaya çıkar. Bu sular birçok yeri kaplar. Pek çok yeri su basar. Antik filozofların da zelzelenin sebepleri konusunda pek çok görüşleri vardır. Ancak müslümanlara gelince, onlar derler ki, zelzele Allah'ın fiilidir; rüzgarla yeri hareket ettirmesiyle olur...

'Her bir yerin Kaf Dağı'na bitişen bir damarı ve bununla görevli bir meleği vardır. Allah bir kavmi batırmak istediğinde meleğe bu damarı hareket ettirmesini emreder' şeklindeki anlayış -ki ben bunun doğru olduğunu sanmıyorum bize Ehl-i kitaptan geçmiştir. Ehl-i kitap da ellerinde bulunan şeyler (dini kitaplar) konusunda emin insanlar değillerdir. Bu, halkın

---

[24] Nakleden H. Bergson, *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı* (çev. M. Ka- rasan), Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 211-214.

[25] Ebû Zeyd el-Belhî, *el-Bed' ue't-târih,* Beyrut: parü'l-Kütübi'l tlmiy- ye, 1997, I, 129 (Bu kitaba dikkatimizi çeken Dr. Şükrü Özen'e teşekkür ederiz).

meseleyi daha iyi anlaması için yapılan bir teşbihtir ve her şeyin Allah'ın fiili olduğunu, kendi başına mevcut olmadığım öğretmek içindir.[26]

Hicri 300'lü (miladi 900) yıllarda bir tarih kitabının depremle ilgili günümüz bilgilerini çağrıştıran bazı teknik bilgiler arz etmesi ilginç gözükmektedir.[27] İlginç olan bir başka nokta da yazarın "Allah'ın bir kavmi batırmak için meleğe, Kaf Dağı'na bitişen damarı hareket ettir, emrini vermesi" şeklinde rivayet edilen 'söylenti'ye gayet net bir şekilde karşı çıkarak bunların Hıristiyan kaynaklı olduğunu söylemesidir. Daha da önemlisi yazarın o tarih için önemli sayılabilecek bir seviyede psikososyolojik bir yöntem seçerek kendisinin de katılmadığını belirttiği dini bir söylentiyi **"her şeyin Allah'ın bilgisi dahilinde olduğu fikrini halka daha iyi anlatmaya yönelik bir teşbih"** olarak yorumlamasıdır.

Hicri 300'lü yıllarda yazılan bir tarih kitabı bu bilgileri satırlarına taşırken ondan yaklaşık üç asır sonra (h. VI/m. XII) yazılan bir fıkıh kitabında deprem üzerine fetvalar yer alır. Deprem olduğu zaman binalardan kaçmanın kaza ve kader inancıyla bağdaşıp bağdaşmayacağı tartışmaları zihinleri karıştırmış olmalıdır ki, Fahreddin Mahmud Kâdîhân (ö. 592/1196) isimli Hanefi alim şu fetvayı vermektedir: **"Kişi evde bulunduğu vakitte zelzele olsa, bu insanın dışarı çıkarak kaçması -bazılarının dediği gibi mekruh değildir. Aksine şu hadisten dolayı müstehaptır. Rivayete göre Hz. Peygamber yıkılmak üzere olan bir hedefin (ok atılan yer) yanından geçerken yürüyüşünü hızlandırdı. Sahabeler dediler ki, 'Allah'ın kazasından mı kaçıyorsun? O da: Allah'ın kazasından kaçmam yine O'nun kazasıyladır' buyurdular."** [28]

Bu fetvanın yer aldığı fıkıh kitabının yazımından yine yaklaşık üç asır sonra hicri IX. asrın (m. XV) başlarında bir tarih kitabı Halep'te meydana gelen deprem üzerine çeşitli yorumlarda bulunur. Deprem dini ve toplumsal konuların konuşulmasına sebep olacak bir etki yapmış olmalı ki, yazar Ebü'l-Velid İbnü'ş-Şıhne (ö. 815/1412) bir tarih kitabı standardını gözetmeyerek kitabının sonuna eklediği 'Kıyamet Alametleri' başlıklı bölümde konuyu tartışmıştır: **"Bu senede (h. 806/1403) Halep'te ve birçok şehirde büyük bir deprem oldu. Bunu müteaddit birkaç deprem izledi. Zelzeleler ve fitneler birleşti. Zelzeleler ve fitneler ancak kıyamet öncesi çoğalır. Görünen o ki, kıyamet yaklaştı. Dünya boşalmak (bitmek) üzere. Allah zelzelelerle günahkarları korkutur ve kıyamet zelzelesini haber verir. Deprem Allah'ın izniyle tıpkı hummalı hastanın titremesi gibi yeryüzünün bazı yerlerinde ortaya çıkar. Filozoflar zelzelelerin gazların yükselmesi sebebiyle olduğunu savunurlar..."**[29]

Osmanlı dönemine baktığımız zaman İstanbul, Bizans sonrası ilk büyük depremi 'küçük kıyamet' ismi verilen 1509 depremi ile yaşar. Depremden sonra padişah **II. Bâyezid, dîvanı toplayarak devlet adamlarını azarlar.** Çünkü padişaha göre depremin sebebi, devlet erkanının kendi aralarındaki çıkar çatışmaları ve halka yaptıkları zulümdür. Devlet adamlarından şikayetçi olan halkın bedduaları ilahi gazaba dönüşmüştür. Bu depremle ilgili anlatılan olaylardan birisi padişaha aittir. Depremde padişahın yatak odasının tavanı çökmüştür ve

---

[26] Ebû Zeyd el-Belhî, *a.g.e., s.* 128-129.

[27] Depremlerin oluşumu konusunda bugün ileri sürülen kuramlar arasında en güvenilir kabul edileni 1906 yılındaki San Francisco depreminden sonra H. F. Reid tarafından ortaya atılan "Elastik Geri Sekme Kuramı"dır. Buna göre deprem "belirli bir yerde biriken elastik deformasyon enerjisinin kritik değere ulaşması halinde ani bir kırılma ya da yırtılma hareketi ile olmaktadır." (bk. D. Şenol, "Deprem, Dünya ve Türkiye", *Türk Yurdu,* 1999, 19 (147), s. 54.

[28] *Fetavâ-yı Kâdîhân,* Kahire 1310, I, 414.

[29] Ravzatü'l-Menâzır fi ilmi'l-evâil ue'l-euâhir, Beyrut 1997, s. 304305.

padişah o anda yatak odasında değildir. Çünkü depremden bir saat kadar önce padişahın şeyhi olan Şeyh Muhyiddin Yavsî **"Hünkar yattığı odayı değiştirsin!"** diye haber göndermiştir.[30]

Son büyük depremin olduğu 1894 yılına kadar İstanbul birkaç önemli deprem daha yaşar. Depremi din perspektifinden değerlendirme eğilimi devam etmektedir. Ama zamanla tartışmaların ağırlık merkezi değişir. Değerlendirmeler kısmen bilimsel, kısmen siyasal içerik kazanır. 1894 depremi bu açıdan iyi bir örnektir. Depremden sonra padişah 11. Abdülhamid Atina Rasathanesi müdürü Eginitis, İstanbul Rasathanesi müdürü Coumbary ve yardımcısı Lacoine'a bilimsel bir rapor hazırlattırır. Rapor, depremi yeryüzünün oluşumu ile ilgili (tektonik) sebeplere bağlamıştır.[31] Yalnız, padişahın rapor hazırlanması emrinin ardında siyasal bir nokta da söz konusudur. Çünkü depremin sebebi üzerine üretilen bir fısıltı ile **"depremin padişahı devirmek isteyen muhalifleri tarafından tertiplenen bir komplo"** olduğu halk arasında yayılmıştır: Depremden kısa bir süre önce Sarayburnu sahiline gelen bir mavna büyük bir aleti denize indirip gitmiş, sonra da deprem olmuştur.[32]

İki ayrı din ve kültürden aktardığımız farklı tarih ve mekanlara ait bu tartışma ve yorumlama şekillerinden anlaşıldığı üzere tarih, dinin deprem gündemindeki yerini hep koruduğunun örnekleriyle doludur. İnsanlar çoğu zaman depremi, yeryüzünde işlenen günahlara karşı Tanrı'nın kendilerini cezalandırmak üzere gönderdiği ilahi bir alamet olarak görmüşlerdir. Tabi bunun temelinde tıpkı bugün olduğu gibi insanoğlunun başına gelen felaketi anlamlandırma çabası yatmaktadır. Ortak noktalardan birisi de depremin her zaman kıyametin yaklaştığı şeklinde yorum veya beklentilere yol açmasıdır. **Sh.47-61**

DİNİ TEMELLİ ANLAM ARAYIŞI OLARAK ATFETME/ YÜKLEME: KUTSAL KAVRAM VE REFERANSLARLLA AÇIKLAMA

Yaşanan olayları (felaketleri) anlamlandırmak amacıyla yükleme/atfetme davranışında bulunan kişinin zihninde hem çevresel etki ve doğal faktörleri ön plana çıkaran seküler bir bakış hem de kutsal/meta fizik kavram ve sembollere dayalı dini açıklama olabilir. Yani insanın hem dini hem de natüralistik (doğasal) bakış açısı ve anlam sistemlerine sahip olması mümkündür.[33] Bu konu ile ilgili, özellikle de yaşanan felaketlerden sonra insanların felaketi nasıl kabullendikleri ve acılarıyla nasıl başettikleri üzerine son yıllarda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak bu araştırmaların çoğunda dini inanç ve tutumların atfetme süreçleri, biçimleri ve fonksiyonları üzerindeki etkilerine yüzeysel biçimde değinilmiştir.[34] Halbuki Tanrı'nın gerçekliğine ve varlığına inanan bireyler için bazı olayların meydana gelişini açıklamada dini kavramların yani kutsal referansların merkezî bir yeri vardır.[35] Yapılan

---

[30] K. Kuzucu, "Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri", Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, V, 685'de 7 ve 13 numaralı dipnotlar; II. Bâyezid'in bu hikayesi için ayrıca bk. Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Müri't-Tevârih, İstanbul 1338/ 1919, s. 485.

[31] H. Sezer, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", Tarih Araştırmaları Dergisi, 1996, 18 (29), s.174.

[32] M. ö. Alkan, "Toplumsal ve Siyasal Açıdan 1894 İstanbul Depre¬mi Üzerine", Toplumsal Tarih, Ekim 1999, s. 16.

[33] B. Spilka v.dgr., *a.g.e.*, s. 1.

[34] ***K. Pargament,*** The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice, ***New York: The Guilford Press, 1997, s. 284.***

[35] R. L. Gorsuch - C. S. Smith, "Attributions of Responsibility to God: An Interaction of Religious Beliefs and Outcomes", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1983, 22 (4), s. 340.

araştırmalara bakıldığında atfetme ve başaçıkma konusunu eksen edinen araştırmalarda seküler yani dini referans ve kavramalara dayalı olmayan yaklaşım ve kavramlarla yapılan yükleme biçimleri üzerinde durulmuştur. Dini kavramların yükleme süreçlerinde ne kadar kullanıldığı, dini inançların olayların algılanmasında ve anlamlandırılmasında ne derece etkili olduğu sorusu genelde araştırma kapsamına alınmamıştır.[36] Bu nedenle atfetme davranış ve biçimleri ile ilgili araştırmalarda eksik kalan yönlerden birisi şüphesiz Miner ve Mcknight'in de işaret ettiği gibi, olayın dini inançlarla ilgili yönüdür.[37] Dini inançların, atfetme süreçlerine ilişkin araştırmalarda merkezi bir konumda bulunmadığı ve başaçıkma davranışlarına ilişkin yayınlarda dini inanç, tutum ve ibadet boyutlarına pek yer verilmediği bu konuda çok az sayıda sistematik araştırma bulunduğu görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir.[38] Yükleme teori ve kavramlarını din psikolojisi araştırmalarına ilk defa 1975'te Proudfoot ve Shaver taşımış, ancak bu tarihten sonra din psikologları dindarlık ve atfetme davranışı arasındaki ilişkiyi çözümlemeye yönelik araştırmalar başlatmışlardır.[39] Böylece insanların olağanüstü olaylara gösterdikleri tepkiler ve bu olaylar sonrasındaki vaziyet alışlarının dini boyut göz ardı edilerek anlaşılamayacağı, dini unsurları dışlayan bir atfetme olgusunun çok yönlü süreçleri aydınlığa kavuşturamayacağı görülmüştür.[40]

Dini inançlar, inanan insanlara bir bakış açısı ve yaklaşım biçimi kazandırır. İnsan olayları açıklarken bu bakış açısını ve yaklaşım biçimini yansıtan dini kavramlar kullanır. Böyle bir insan için olayların meydana gelişi, kaynağı veya gerisindeki güce ilişkin açıklamayı anlamlı kılan şey dini içerikli kavramlardır. Bu anlamda dini sembol ve inanç sistemleri önemli birer 'anlam kaynağı'dır.[41] Bir başka ifade ile din insanı kutsalla ilintilendiren bir anlam arayış alanıdır.[42] Hayatın çeşitli dönemlerinde karşılaşılan problemler ve sıradışı olaylar, davranışın bilişsel sistemlerinde ve çatışmaları çözümlemeye yarayan kurallarda kırılmalara neden olur. İşte böyle durumlarda din, karşılaşılan olayları ve yaşanan deneyimleri yorumlama olanağı sağlayan bir sistemler bütünü olarak devreye girebilir.[43]

Anlam arayışında olan birçok insanın dine yöneldiği gözlenmektedir. Örneğin ABD'de 2000'den fazla insana niçin dindar oldukları sorulduğunda en yaygın olarak **"din hayatımıza anlam veriyor"** yanıtı alınmıştır.[44] Bir 'anlam sistemi' olarak din, bireylere dünyayı anlamada yardımcı olduğu gibi onların bazı olaylara ilişkin tahminlerde bulunmalarına, olayları denetim altında bulundurma duygusu edinmelerine ve nihayet öz saygılarını korumalarına katkıda

---

[36] M. A. Lupfer v.dgr., "The Use of Secular and Reigious Attributions to Explain Everyday Behavior", *Journal for theScientific Study of Religion*, 1992, 31 (4), s. 486.

[37] M. H. Miner-J. Mcknight, a.g.m., s. 274.

[38] K. Pargament -]. Hahn, "God and the Just World: Causal and Coping Attributions to God in Health Situations", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1986, 25 (2), s. 193; K. Pargament v.dgr., "God Help Me (I): Religious Coping Efforts as Predictors of the Outcomes to Significant Negative Life Events", *American Journal of Community Psychology*, 1990, 18 (6), s. 794.

[39] B. Spilka - G. Schmidt, "General Attribution Theory for the Psychology of Religion: The Influence of Event Character on Attributions to God", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1983,22 (4), s. 326.

[40] ***K. Pargament,*** The Psychology of Religion and Coping, s. ***4.***

[41] B. Spilka v.dgr., *a.g.e., s.* 7; C. Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books, 1973, s. 104.

[42] ***K. Pargament,*** The Psychology of Religion and Coping, ***s. 32.***

[43] W. Proudfoot - P. R. Shaver, " Attribution Theory and the Psychology of Religion", B. Spilka - D. McIntosh (eds), *The Psychology of Religion, Theoretical Approaches*, Boulder: Westview Press, 1997, s. 147.

[44] ***K. Pargament,*** The Psychology of Religion and Coping, ***s. 48.***

bulunur.[45] Nitekim Pargament ve çalışma grubunun 586 kişi üzerinde yaptıkları bir araştırmada dini inançların bazı olayları anlamaya yardımcı olduğu saptanmıştır. Bu araştırmaya katılanların % 78 gibi büyük bir oranı, kendi hayatlarında karşılaştıkları ciddi boyutlu olumsuz olayları anlama ve bunlara göğüs germede dini inançlarının bu süreçlere etki ettiğini ifade etmişlerdir.[46] Bu bulgular dinin kederli olaylar karşısında tahammül ve başaçıkma sürecini etkilemesinin aslında sıradışı değil genel bir olgu olduğu görüşünü teyit etmektedir.

YÜKLEME/ATFETME SÜRECİNİ BELİRLEYEN BİÇİMSEL, ORTAMSAL FAKTÖRLER VE DİNİ BOYUT

Yükleme/atfetme mekanizmasını belirleyen iki genel faktörden söz edilebilir. Bunlar ortamsal ve biçimsel faktörlerdir.[47] İnsanların içinde bulundukları çevre ve koşullar algıyı ve anlamlandırmayı etkiler. Toplumsal özellikler, toplumda yaygın olan yargılar ve anlayış tarzları dini referanslar ve söylemlerden etkilenmiş ise bu ortamsal faktörler (contextual factors) atfetme davranışını etkiler. Buna ilaveten yaşanan olayın yapısı, doğası, hacmi ve etkinlik derecesi de biçimsel faktörler olarak devreye girer. Atfetme ve başaçıkma insanların içinde bulundukları toplumsal ve kültürel ortamdan soyutlanmış olarak başlayıp devam eden bir süreç değildir. Hayatın akışına yön veren yaygın toplumsal birikimler yani kültürel güçler (kurumlar, yasalar, bilgiler, gelenekler, moral değerler ve hayat biçimleri) karşılaşılan olayları algılayışı ve onlara gösterilen tepkiyi etkilemekte, dolayısıyla insanın yönelimini şekillendirmektedir.[48] Bu nedenle yaygın toplumsal açıklama biçimlerinin ve bu süreçte kullanılan kavramlara kaynaklık eden sosyo-kültürel inançların araştırılması gerekmektedir. Bu anlamda ideolojiler, inançlar ve tutumlar toplumca paylaşılan açıklama biçimlerine temel olan bilgi ve algı kaynakları olarak ele alınabilir.[49] Yani açıklama biçimlerine kaynaklık eden birikimlerin yapısı belirleyicidir. Mesela dini referansların şekillendirdiği, dine çok sık göndermeler yapılan bir toplumsal ortamda birey, başına gelen olayları dini kavramlar kullanarak açıklama eğilimindedir. Yükleme/atfetme davranışını belirleyen biçimsel faktörler (stylistic factors) ise başa gelen olayların yapısı, içeriği, derinliği, büyüklüğü, etki alanı gibi değişkenleri içerirler. Yani karşılaşılan olayların yapısı yükleme biçiminin belirlenmesinde etkili olmaktadır. **Örneğin Spilka ve Schmidt 135 kişiyi kapsayan bir araştırmalarında olayların büyüklük derecesi (veya şiddet) arttıkça Tanrı'ya atfetme eğiliminin yükseldiğini gözlemişlerdir.**[50] Eğer karşılaşılan olay kişisel kontrolün dışındaysa, bir başka ifade ile bireyin olayı yönlendirme gücü yoksa ve her şey onun gücü ve isteği dışında cereyan ediyorsa, olayın şiddeti ve boyutu büyükse böyle durumlarda dini açıklama/atfetme yöntemine daha sıklıkla başvurulduğu gözlenmiştir. Miner ve Mcknight da 363 kişi üzerinde yaptıkları bir araştırmada bu gözlemi teyit eden bulgular elde etmişlerdir.[51]

---

[45] J. S. Newman - K. Pargament, "The Role of Religion in the Problem Solving Process", *Review of Religious Research*, 1990, 31 (4), s. 390.

[46] K. Pargament v.dgr., "God Help Me (I)", s. 813.

[47] B. Spilka- G. Schmidt, a.g.m., s. 327.

[48] ***K. Pargament,*** The Psychology of Religion and Coping, ***s. 177.***

[49] M. Hewstone, *a.g.e.*, s. 205.

J¹1 B. Spilka - G. Schmidt, a.g.m., s. 331.

[51] M. H. Miner-J. Mcknight, a.g.m., s. 284.

Trajik sonuçlar doğuran geniş çaplı ve çok boyutlu beklenmedik olumsuz olayların Allah'a atfedilme olasılığı dar çaplı ve bireysel olaylara oranla daha fazladır. İnsanın, sadece kendisi veya küçük bir grupla sınırlı kalan ve sonuçları geniş kitleleri derinden etkilemeyen olayları açıklarken dini kavramları kullanma olasılığı daha azdır. Böyle durumlarda olayların sorumluluğunu Tanrı'ya yükleme eğilimi pek görülmez. Ancak doğal felaketler gibi geniş kitleleri etkileyen trajik olaylarda kendini Tanrı'ya yakın hissedenlerin İlâhi bir neden, kutsal bir sorumlu (veya irade) arama eğilimi daha fazladır. Yani kendisini dindar ve Tanrı'ya daha yakın bulanlar diğerlerine oranla Tanrı'ya daha fazla sorumluluk yüklemektedirler.

Bilimsel araştırma sonuçlan bu yargıları doğrular niteliktedir. Örneğin Gorsuch ve Smith 164 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları bir araştırmada dindarlık ve olayları Tanrı'ya atfetme arasında istatistiksel açıdan da anlamlı olan bir ilişki bulmuşlardır.[52] Lupfer, Brock ve DePaola da 183 Hıristiyan üzerinde yaptıkları araştırmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır.[53] Bu araştırmanın sonuçları muhafazakar kişilerin muhafazakar olmayanlara oranla günlük olayları açıklarken Tanrı'ya daha fazla atıfta bulunduklarını göstermiştir. Bununla birlikte Hıristiyan kişiler üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma muhafazakarların olumlu olayları Tanrı'ya, olumsuzları ise şeytana atfetme eğilimi taşıdıklarını, menfi olaylardan Tanrı'yı sorumlu tutmama çabasında olduklarını belirlemiştir. Kısacası, dindarlık derecesi ile olayların sorumluluğunu Tanrı'ya yükleme, olayları kutsal referans ve kavramlarla açıklama eğilimi arasında doğru bir orantı söz konusudur.

Smith ve Gorsuch farklı derecede dini yönelimlere sahip 305 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada muhafazakar dindarlık ile Tanrı'ya atfetme eğilimi arasında olumlu bir ilişki gözlemlemiştir.[54] Smith ve Gorsuch, deneklerini tutucu Hıristiyanlar, ılımlı Hıristiyanlar ve teolojik yaklaşımı olmayanlar şeklinde üç gruba ayırarak bunların olayları Tanrı'ya atfetme eğilimlerini karşılaştırma imkânı bulmuştur. Bir başka ifade ile denekler dindarlık derecelerine göre gruplara ayrılmış ve olayları hangi düzeyde Tanrı'ya atfettikleri araştırılmıştır. Bu çalışmanın vardığı sonuç şöyle özetlenebilir: Bu gruplar arasında muhafazakar ve tutucu olarak tanımlanan dindarlar, ılımlı Hıristiyan ve teolojik yaklaşımı olmayanlara kıyasla olayları daha sıklıkla Tanrı'ya atfetme eğilimi göstermişlerdir. Bu grubu ılımlı dindar olarak nitelenen grup izlemiştir. Teolojik yaklaşımı olmayanların ise bu üç grup içerisinde Tanrı'ya en az oranda sorumluluk yükleme eğiliminde bulundukları gözlenmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta iyi ve kötü olayların/sonuçların tüm sorumluluklarının Tanrı'ya mal edilmesi değil, Tanrı'nın bir 'aracı' (agent) ve 'harekete geçirici' (actor) olarak fonksiyon icra etmesidir. Yani aslında Tanrı olayların akışına müdahale edip değiştirmekten ziyade sadece vesile olmuştur. Aslında sorumluluk insana aittir. Ancak bu, dindarların olayları açıklarken seküler/dünyevi kavramları dışlaması anlamına gelmemektedir. Yani buradaki dini ve seküler şeklinde formüle edilen açıklama biçimleri bir paradoks ve çatışmadan daha çok her iki açıklama ve anlamlandırma türünün de aslında insan zihninde bir arada bulunduğunu göstermektedir. Ancak olayların şekil, hacim ve sonuçlarına, ortamsal

---

[52] R. L. Gorsuch - C. S. Smith, "Attributions of Responsibility to God: An Interaction of Religious Beliefs and Outcomes", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1983, 22 (4), s. 345.

[53] M. A. Lupfer v.dgr., a.g.m., s. 499.

[54] C. S. Smith - R. L. Gorsuch, "Sanctioning and Casual Attributions to God: A Function of Theological Position and Actors' Characteristics", *Research in Social Scientific Study of Religion*, 1989, I, 142- 149.

şartlara, olayın yaşandığı andaki ruhsal duruma ve kişinin yaşadığı dini duygulara göre birinin diğerine üstün gelmesi söz konusudur.

Dini yönelimin yapısı yani insanların dini algılayış biçimleri, dindarlık motivleri, dindarlık biçimleri ve beklentileri negatif olaylarla karşılaşıldığında gösterdikleri davranışları etkilemektedir. Örneğin Pargament ve meslektaşları 538 kişi üzerinde yaptıkları bir araştırmada farklı dindarlık ve dini yönelim/yaklaşım (orientation) biçimlerinin davranışlara yansıyan farklı etkilerini gözlemişlerdir.[55] Buna göre, olumlu dindarlık biçimi (intrinsic) olarak nitelenen dış etkenler ve pragmatik beklentilerden kaynaklanmayan dini dürtülere sahip olanların, negatif olaylar karşısında manevi açıdan daha güçlü bir başaçıkma mekanizması geliştirdikleri gözlenmiştir. Bu tip dindarlar negatif olayları manevi açıdan merhale katetmek için bir fırsat olarak değerlendirme eğilimindedirler. Buna karşın pragmatik (problem çözme) beklentilere dayalı dindarlık (extrinsic) dürtüsüne sahip olanlar ise negatif olayları manevi açıdan gelişmek için bir fırsat olmaktan ziyade kendilerine yönelen bir tehdit olarak algılama eğilimindedir.[56]

DİNİ İNANÇ, TUTUM VE DAVRANIŞLARIN BAŞAÇIKMAYA/DİRENMEYE ETKİLERİ

Daha önce işaret ettiğimiz gibi insanlar başlarına gelen felaketleri farklı şekillerde yorumlayıp anlamlandırabilirler. Biçimsel ve ortamsal faktörler gibi dış etkenler ile kişisel özellikler gibi iç etkenler hem algı ve atfetme hem de başaçıkma sürecini etkiler. Negatif olaylarla kar-şılaşanlar için maruz kalınan bu olumsuzlukların değerlendirilmesinde dini yaklaşımın bir bakış açısı ve anlamlandırma çerçevesi sunduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte, atfetme süreçlerinde olduğu gibi başaçıkma ve direnme süreçlerinde de hem dini hem de dini olmayan kaynakların kullanılması mümkündür. Dini veya dini olmayan başaçıkma, kişisel özellikler ve yaygın kültürel yapıyla ilgilidir. Bu süreç çok boyutlu ve değişken olduğu için dini/dini olmayan şeklinde kesin ve kategorik ayırımlar yerine her ikisinin koşullara bağlı olarak kesişme veya zaman zaman örtüşmesinden bahsetmek daha uygun olacaktır. Burada unutulmaması gereken nokta şudur: İnsan hangi araç ve vasıtaya sahipse veya hangi mekanizma(ların) etkisindeyse başaçıkma davranışında onları kullanır. Eğer insanın dini bir yönelimi yoksa trajik ve olumsuz olaylar karşısında din bu kişi için bir başaçıkma mekanizması olarak işlev görmez. Bu şu demektir: Dini öğelerin dahil olduğu bir başaçıkma davranışının sergilenebilmesi için insanın temelde bazı dini inançları olması gerekir, yoksa dini başaçıkmanın birden ortaya çıkması düşünülemez. Ancak dini başaçıkma yeknesak ve donuk bir mekanizma da değildir. Yer, zaman, ortam, kişisel özellikler ve olayların tabiatı gibi çok yönlü etkiler dini başaçıkmaya farklı şekiller, biçimler, renkler ve yoğunluklar katar ve zaman zaman diğer başaçıkma mekanizmaları ile örtüşmesini zaman zamanda da ön plana çıkmasını sağlar.

Pargament ve meslektaşları hayatın kritik ve trajik olaylarıyla yüz yüze gelen insanların karşılaştıkları sorunları çözmede, dindarlığın uzun vadede de olumlu etkileri olacağını savunmaktadır.[57] Onlara göre dini inançlar, olumsuzluklarla karşılaşan insanlara manevi ve

---

[55] K. Pargament v.dgr., "God Help Me (II): The Relationship of Religious Orientations to Religious Coping with Negative Life Events", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1992, 31 (4), s. 504.

[56] K. Pargament v.dğr., "God Help Me (II)", s. 511. 76

[57] K. Pargament v.dgr., "Methods of Religious Coping with the Gulf War: Cross-Sectional and Longitudinal Analyses" *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1994, 33 (3), s. 359.

duygusal destek sağlar. Özellikle başa gelen sıkıntıların Tanrı'nın yardımıyla çözülebileceği inancı ve Tanrı'nın desteğine duyulan güven kişinin öz güveni için olumlu etkiler yapan bir dayanaktır. Newman ve Pargament'in 327 kişi üzerinde yaptıkları bir araştırma % 28 ile % 47 arasında değişen anlamlı sayılabilecek bir oranın **"herhangi bir sorunla karşılaştıklarında dini inançların kendileri için bir huzur ve rahatlama kaynağı"** olduğuna inandıklarını ortaya koymuştur.[58]

Felaketlerle karşılaşıldığında inanç aynı zamanda bir iyimserlik kaynağıdır. Örneğin Gorsuch ve Smith üniversite öğrencilerinin beklenmedik olumsuz olaylar karşısındaki tutumlarını araştırırken dindar olanların, bütün olumsuz şartlara rağmen iyimser bir tutum içinde olduklarını gözlemiştir.[59] Bu araştırmaya göre Tanrı'yı olaylara müdahil olarak görmekle dindar kişiler Tanrı vasıtasıyla olaylan kendi kontrolleri altında gibi algılamakta, bu da onların ruh sağlığına olumlu etkide bulunmaktadır.

İnanç, başaçıkma mekanizması için önemli bir kaynaktır. McCrae, çeşitli sıkıntılara maruz kalan bir grup üzerinde yaptığı araştırmada tespit ettiği 28 başaçıkma mekanizması arasında inancın, tehlike ve tehditlerle başaçıkmada % 72, kayıplarla başaçıkmada ise % 75 oranında başvurulan bir mekanizma olduğunu belirlemiştir.[60] Conway'in yaptığı bir araştırma ise sağlık sıkıntılan olan hastalara stresle nasıl mücadele ettikleri sorulduğunda, deneklerin % 91'inin sıkıntı ve üzüntüden kurtulmak için dua ettiklerini ortaya çıkarmıştır.[61]

Yapılan araştırmalar dini inanç, tutum, davranış ve sembollerin başaçıkma sürecini etkilediğini göstermekle beraber dini kaynaklı başaçıkmanın biçim ve etkileri, sürece dahil değişkenlerden dolayı çok boyutlu ve karmaşık bir görünüm arz etmektedir.

Dini Kaynaklı Referanslı Başaçıkmanın Biçim Ve Etkileri

Bireyler arası yardım ve dayanışma:

Cemaatten, dini gruplardan yardım alma, cemaat üyelerine veya toplumun diğer kesimlerine yardımda bulunma.

Manevi destek:

Allah'ın yardım, koruma ve sevgisini tecrübe etmek.

Günlük hayatında Allah'ın da var olduğunu hissetmek.

Bilişsel (cognitive) boyut:

Allah'ın lütuf ve yardımının farkına varmak.

Başa gelen olaylardan Allah'ın ders verdiği anlamını çıkarmak.

Duygusal unsur:

---

58 J. S. Newman - K. Pargament, "The Role of Religion in the Problem Solving Process", s. 399.

59 R. L. Gorsuch - C. S. Smith, a.g.m., s. 350-351.

60 R. R. McCrae, "Situational Determinants of Coping Response: Loss, Threat, and Challenge", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1984, 46, s. 919-928; nakleden K. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, s. 137.

61 K. Conway, "Coping with the Stress of Medical Problems among Black and White Elderly", *International Journal of Aging and Human Development*, 1985-1986, 21, s. 39-48; nakleden K. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, s. 138.

Allah'a kızmak, öfke duymak ve ondan uzaklaşmak.

Hata ve günahlardan dolayı suçluluk duygusu hissetmek.

Davranışsal boyut:

Daha sevecen ve hoşgörülü bir davranış biçimi sergilemek. Hata ve günahlarını itiraf etmek.

Toplumsal etkileşim:

Daha adil bir toplum için mücadele etmek.

Dinin toplumsal öğretilerini yaymak.

Kaçınma davranışı:

Bu dünyanın problemlerini bir tarafa bırakıp ahiret hayatı üzerinde yoğunlaşmak.

Sorunları zihinden uzak tutmak için kutsal kitabı okumak veya duaya dalmak.

Pasif tutum:

Bütün sorunların çözümünü tümüyle Allah'a havale etmek. Mucize beklentisi içine girmek, Allah'tan mucize dilemek.

Allah ile dayanışma ve işbirliği:

Gücünün yetebileceğini yapmak, gerisini Allah'a bırakmak. Allah'ın sorunlarla nasıl başaçıkılacağını gösterdiğine inanmak.

Sh: 69-79

SONUÇ

Geniş ölçüde can ve mal kaybına yol açan, geride binlerce yaralı ile bir enkaz yığını bırakarak hayatın normal akışını alt üst eden doğal felaketleri afetzedeler neye veya hangi güce atfetmekte, nasıl algılamakta ve açıklamaktadırlar?

Can ve mal kaybının neden olduğu stres ve gerilimlerle başaçıkmada hangi mekanizmalar devreye girmektedir?

Dini inançlar gerek algılama ve açıklama, gerekse acılarla başaçıkmada ne tür katkıda bulunmaktadır?

Yaşanan felaketlerden sonra toplumsal ölçekte önemli sayılabilecek derecede bir dini yöneliş söz konusu mudur?

Doğal felaketler hayatın normal akışını alt üst eden ve insanın alışageldiği yaşam düzenini bozan olaylardır. Bu tür olaylar sadece can ve mal kaybına neden olmakla kalmaz, insanın kendi hayatı ve çevresini kontrol etme, planlama ve yönlendirme yeteneklerini de etkileyerek bir belirsizlik duygusu yaratır. Bu belirsizlik duygusu insanın özgüvenini olumsuz yönde etkiler. Felaketler sonucu normal hayat akışı bozulan, kontrol yeteneğini kaybederek belirsizlik duygusuna sürüklenen insan, can ve mal kaybının da etkisiyle stres, gerilim ve ruhsal çöküntüyle karşı karşıya gelir. Üçüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alındığı gibi doğal felaketlerle yüz yüze kalanların ilk tepkilerinden biri başlarına gelen şeyi anlamaya ve çözümlemeye çalışmaktır.

İnsanın karşılaştığı olayları anlamlandırma çabası doğal bir davranıştır. Bu çaba, kontrolü insanın kendi dışında gelişen olayların nedenlerini anlama söz konusu olunca daha yoğun olarak hissedilir. İnsan olayları bazı nedenlere atfederek, bazı sebeplere dayandırarak açıklamaya ve anlamaya çalışır. Atfetme veya yükleme adını verdiğimiz bu davranışı gerçekleştirirken insan dini veya natüralistik (doğasal) anlam sistemlerinden birini veya her ikisini birlikte kullanabilir, dolayısıyla farklı algı ve yorumlama biçimleri sergileyebilir. Depremzedelerin algı ve açıklamalarında bu üç kategoriyi kullandıklarını ortaya koymuştur. Ancak belirtmek gerekir ki, hem dini hem de doğasal anlam sistemini içeren açıklama biçimleri var olmakla birlikte, dini inanç ve kavramlar bu açıklama veya atfetme şekillerinde merkezî bir yere sahiptirler. Felaketzedeler depremin meydana gelişi, kaynağı veya gerisindeki güç konusunda dini sembol ve kavramları kullanarak felaketi anlamlandırmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında araştırmanın belki de en belirgin bulgularından birisi felaketzedelerin büyük çoğunluğunun "depremin gerisinde metafizik bir güç olduğu" şeklindeki inançlarıdır.

Bununla birlikte "kader" ve "imtihan" gibi dini referanslı açıklamaların yanında felaketzedelerin % 38'i depremi "ceza" veya "uyan" kavramlarıyla açıklamaktadır. Yalnız bu açıklama davranışında bazı kültürel özelliklerin, toplumda yaygın olan çeşitli yargı ve anlayış tarzlarını içeren ortamsal faktörlerin devreye girdiği gözlenmiştir. Yaşanan tüm diğer tecrübeleri yorumlamada olduğu gibi deprem felaketini açıklamada da bu toplumsal birikimler, algılama ve tepki gösterme biçimlerini yönlendirmiştir. Bu nedenle araştırmamız yaygın toplumsal açıklama şekillerini ve bu süreçte kullanılan kavramlara kaynaklık eden sosyo-kültürel inançların etkilerini de belirlemeye çalışmıştır.

Deprem anındaki zihinsel ve duygusal tepkileri dile getirirlerken de depremzedelerin felaketi algılama, anlamlandırma ve açıklama biçimlerinde olduğu gibi yine çoğunlukla dini referanslı kavramlar kullandıkları tespit edilmiştir. **"Kıyametin Koptuğu"** zannı, **"mahşer yeri"** tanımlaması ve "dua etme" ihtiyacı bunlardan bazılarıdır. Bu düşünce ve tepkilerde de yine toplumdaki yaygın dini anlayışların, daha önce edinilen öğretilerin rol oynadığı görülmektedir. Ama burada asıl dikkat çeken nokta insanı ansızın yakalama özelliğine sahip bir doğal felaket olan deprem anında dini referanslı düşünme eğilimi ve ilahi bir güce sığınma temayülü gösterilmesidir.

Deprem gibi geniş kitleleri etkileyen trajik bir felaketi açıklamada dini bir perspektif kullanma, depremi İlâhi bir nedenle açıklayarak onu insana yönelik bir ceza veya kıyametin habercisi olarak algılama eğilimi insanlığın ortak tarihsel bir deneyimidir. Çoğu zaman din ayırımı gözetmeksizin çeşitli kültürlerde var olan bu olgunun tarihsel varlığını belirlemek için dünya tarihinin iki önemli ve farklı kültürünü oluşturan Hıristiyan ve İslâm dünyası ele alınmıştır. Bu iki dünyanın depremi algılayış biçimleri farklı tarih ve coğrafyadan derlenen örneklerle araştırmamızın ikinci bölümünde sunulmuştur. Gerek tarihsel tecrübeler gerekse bu çalışmada da görüldüğü gibi günümüzdeki deneyimler doğal felaketler ve din arasında çok boyutlu ilintiler kurulabileceğini göstermektedir. Elde ettiğimiz bulgulardan hareketle doğal felaketler konusunun özellikle modern din eğitiminde dikkate alınması gerektiğini ve yaşananları anlamlandırma sürecine dini öğretilerin de katkıda bulunabileceği olgusunu vurgulamak istiyoruz. Bu anlamda dini öğretilerin yanlış kullanılmasına ve çarpıtılmasına engel olmanın en etkin yolu, din eğitimi programlarına doğal felaketlerle ilgili konuların da dahil

edilmesidir. Din yanlış anlaşıldığı sürece felaketlerin birer 'ceza' şeklinde yorumlanma temayülü ile bireysel ve toplumsal sorumluluklardan kaçma eğilimi daha fazla olacaktır.

Depremde meydana gelen can ve mal kaybını takip eden belirsizlik ve güvensizlik duygularının yol açtığı ruhsal gerilimle başaçıkmada depremzedelerin üç genel alanı kullandıkları tespit edilmiştir.

Bunlar (a) toplumsal dayanışma, (b) bireyselliği aşma ve (c) dini inançlardır. Zor zamanda kendilerine uzatılan yardım elinin dayanma güçlerini artırdığını belirten depremzedeler, felaketin toplu olarak yaşanmasının getirdiği paylaşım duygusuyla da bireyselliği aşmışlardır. Dini inanç, ibadet ve ritüeller de felaketzedeler için bir güç ve teselli kaynağı olmuştur. Dinin hem felaketin anlamlandırılmasına hem de kayıp ve acılara göğüs germe sürecine olumlu katkılarda bulunduğu belirlenmiştir. Özellikle ahiret inancının kayıpların kabullenilmesini kolaylaştırdığı ve felaketzedelere iyimserlik, umut gibi ruh sağlığı açısından olumlu duygular kazandırdığı izlenmiştir. Kısacası, felakete metafizik bir anlam yüklemekle insanlar sıkıntılara sabretmeye ve dayanıklılık göstermeye hazır hale gelmektedirler. Çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle dini inanç, ibadet ve törenlerin felaketzedelerin hayatına olumlu katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle stres ve gerilimlerle başaçıkmada yardımcı olmak amacıyla kurulan psikolojik danışma merkezlerinin, tedavi ve terapi sırasında din faktörünü de gözönünde bulundurmalarının çalışmalarına olumlu katkıda bulunabileceğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan din hizmeti veren kişi ve kurumların da felaketzedelerin ruhsal gerilim ve çöküntülerini anlayıp onlara yardımcı olabilecek düzeyde psikoloji eğitimi almaları, yani hem din hem de psikoloji alanında donanımlı olmaları gerekir.

Felaketzedelerin **"deprem sonrasında bir dini yöneliş eğiliminde olup olmadıkları"** sorusuna gelince, bu konuda göreceli bir değişim gözlenmesine rağmen bunun toplumsal ölçekte önemli sayılabilecek dereceye ulaşmadığı görülmektedir. Ahlaki ve manevi konularda bireysel ve toplumsal bir sorgulama sürecine ilişkin bazı işaretler olmakla birlikte bunun köklü ve yaygın bir eğilim niteliği taşıdığını söylemek zor görünmektedir. Bununla birlikte yaşadığı depremi bir "milat" olarak değerlendirenler, depremi bir ibret alma ve kaybolmaya yüz tutan bazı toplumsal değerleri tekrar keşfetme ve kendini sorgulama sürecinin başlangıcı olarak görenler de vardır.

Deprem sonrasındaki bu sorgulama süreci bazıları için çeşitli davranışsal değişikleri de beraberinde getirmiştir. Depremzedelerin % 38'i bu anlamda bir artış olduğunu düşünmektedirler. Dini anlamda yaşanan bu sorgulama süreci bazı afetzedeler için dini pratiklere yönelme ile sonuçlansa da genelde değerlendirildiğinde değişim daha çok zihinsel planda kalmaktadır. Bununla birlikte tam tersi yönelişler de olmuştur. Mesela 'teselli arayışı' veya 'korkuyu yenme' gerekçesiyle alkol kullanmaya başlayanların olduğu veya daha önce kullananların daha fazla alkol aldıkları gözlenmiştir. Bu değişimlerin ne derece kalıcı olduğuna ve böylesine etkili bir doğal felaketin bireysel ve toplumsal anlamda ne gibi etkilerinin olacağına daha uzun bir süreci değerlendirerek karar vermek gerekecektir. Değişimlerin takip edilebilmesi için uzun soluklu araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu tür araştırmalarda elde edilecek veriler doğal felaketlerin uzun vadede neden olabileceği sosyal ve kültürel değişimi anlamaya katkıda bulunacaktır. Gerek doğal felaketler ve sonuçlarına ilişkin geleceğe yönelik politikalar oluşturma ihtiyacı gerekse toplumun bilinçlenmesine

önemli katkılar sağlayacak araştırma merkezlerinin kurulması gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Son olarak şunu hatırlatmakta yarar görüyoruz: Kamu ve sivil kuruluşların bir taraftan bu tür araştırma merkezleri kurarken diğer taraftan da burada yürütülen çalışmalar–dan elde edilecek bilgilerle donanmış psikolojik ve manevi destek merkezlerinin oluşturulması birçok sıkıntının aşılmasında son derece yararlı olacaktır. Sh: 153-158

****

Can Dündar'ın 'Tâziye' başlıklı köşe yazısı 23 Ağustos 1999, *Sabah* gazetesi

TAZİYE

İsyanımı bağışla Tanrım, tevekkül gelmiyor içimden...

Habersiz, ikazsız, insafsız vurdun.

Uykusunu böldün el kadar bebelerin...

Kundağıyla betona gömdün. Bir gece yarısı korkunç homurtunla kustun öfkeni, bin yıllık müminler toprağını yardın. Esvapsız, öksüz, çaresiz sokağa döktün kullarını...

Asrın en gaddar tokadını onlara reva gördün. Taş üstünde taş bırakmayan gazabın enkaza çevirdi yurdumu...

Hiddetine amenna, lâkin nerde merhametin?..

Hadi biz tövbekar olmadık, diklendik adaletine, sual ettik hükmünden, küfre ve günaha bulandık; ya ömrünü sana tapınmaya vakfetmiş kullarından ne istedin?

Külleri çimentodan bir cehennemin içinden çekip aldığı eşi ile iki oğlunu elleriyle kireçleyip gömerken **"Ne yapalım, Allah'ın adaleti"** diye boyun eğen ak saçlı ademoğluna nasıl kıydın?

"Yavrularımı bana bağışla Tanrım... Hiç olmazsa birini..." diye yakaran kadının kucağına iki evlat cesedi tutuşturmak mıydı ilahi adaletin?

Enkazdan kurtardığı yavrusu bu kez kolera ateşinde yanarken "Neden Allahım" diye inleyen anaya ne cevap verdin?

Onlar ki bir gün dahi asi olmadılar sana karşı, kader bildiler kederlerini...

Dualarla uyuttular bebelerini...

Ve sen uykuda yıktın evlerini başlarına...

Sonra kimsesizler mezarlığına koydun. Kefeni, kitabeyi çok gördün. Bir tek dozerler gitti cenazelerine; oğul kucağı yerine kepçelerle gömdün. İşte o yüzden biz, o talihsiz kullarınla beraber toprağa verdik itikadımızı...

Buysa adaletin, bir daha adalet dilenmeyeceğiz senden...

Merhametin bu kadarsa, al senin olsun!..

Bir sabır sınavıysa zulmün...

Son olsun bugünkü...

Bir sonraki sınavı geçemeyebiliriz çünkü...

Ve sen halkım!.. Sen, her eceli akıbet, her afeti kader sayan, sen, en beterinde facianın, “beterin beteri”nden korkan ve daima şükreden, affeden, sabreden cemaatim benim...

Sen, denizini doldurup kumundan ev yapan, süreceği toprağa çürük temel atan, bir kat fazla ruhsat için oy kiralayan, talana dost, doğaya düşman, naçar, hilekar, cefakar, sahtekar, fedakar halkım benim...

Ne kadar acısam az sana, ne kadar övünsem az...

Sen, ölmüş eşinin yanı başında ameliyat yapan hekim...

Sen, “Emir böyle" deyip göçükler caddesine uğramadan geçen iş makinesinin önüne yatan genç kız...

Sen, yorgunluktan çatallaşmış sesiyle “kask ve kefen bezi gönderin” diye feryat ederken gözyaşlarını tutamayan yüzbaşı...

Siz, onların yardımına koşan yürek yürek insan, siz kazma kürek maden işçileri, siz komşusu açken aşı boğazına dizilenler...

Tanıyıp bilmediği insanların elemiyle üzülenler...

Kör karanlıkta mihraba bakar gibi bakıp el köpeklerinin soluğuna, bir can belirtisi, bir ışık arayan biçare halkım benim...

Doldurduğun toprak mezarın, oturduğun ev tabutun olmuşken, Gölcükte, Sakarya’da, Değirmendere’de, on binler halinde yatarken betondan bir enkazın dibinde, bu kopmuş kollar, kesilmiş bacaklar, yitirilmiş canlar kuyusunda bir hiç uğruna ziyan olmuşken, sen nasıl hala “alın yazım” diye inlersin; nasıl onca yalanı dinlersin yattığın yerden?..

Ey benim bağışlaması bol kavmim!..

Sen ki oğullar, kızlar etkin toprağa, biçildi oğulların kızların...

Öylesine lanetliydin ki, hiçbir toprağa tutunamadın, yine göç yollan göründü sana...

Ey “katlandığına dağlar katlanmaz” halkım benim...

Bu ne bitmez sabırdır ki, yedi ceddini gömsen de toprağa, susarsın...

Bu ne doymaz hırstır ki yedi ceddinin gömüldüğü toprağı hala kazarsın...

Bilmez misin ki, talana ortak olunca, yalana göz yumdukça lanet seni de vurur günün birinde...

Görmez misin ki, sineye çektikçe, “alınyazısı" dedikçe, daha beter zulüm yağar üstüne...

Şairin dediği gibi, “-kabahat senin, demeğe de dilim varmıyor ama kabahatin çoğu senin, canım kardeşim...”

Ve ülkem!..

Ey koca mezarlık...

Buram buram ceset kokan toprak...

İnleyen enkaz...

Viran körfez...

Ey ekmeğin değil, acıların üleşildiği, göçükler altında saat sayılan, ağıt yakılan, mal yağmalanan, ceset soyulan cennetim benim...

Teessürümün anavatanı...

Bilirim, ana sütü çağında toz yutmuş bebelerin, ölü gözlerle fışkırırken enkaz altından, hiçbir taziye sarmaz yaranı...

Nedametin faydası yok. Yine de durmaz dilim, yalvarır sitemim: Ne olur bir kez de gül artık yüzümüze...

Bir kez de gül...

Ne olur! **sh: 159-161**

Kaynak: Doğal Âfetler ve Din-Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme, Dr. Talip Küçükcan Doç. Dr. Ali Köse, TÜRKİYE DİYANET VAKFIİSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ, İstanbul 2000

PÎRDAŞIM SAFİYE EROL

Bir kasır çöktü. Çatısı, der ü divan yıkıldı. Ama hazineler viranelerde saklıdır. Gerçekten de bu yıkıntının altından, onun define varlığı aşikâr oldu.

Safiye Erol; dürüst, ihlâslı, îmânlı, hamiyetli, liyakat ve zekâsı ölçüsünde saf ve masum insandı. Ne ki, mühim olan, onun tek tek sayılan vasıfları değil; bu vasıfların antlaşması ile kurulmuş şahsiyet yapısının, bir ayağı şarkta, bir ayağı garpta olması ve iki farklı medeniyetin, kültür vasatları üstünde tarafsız bir tahlil ve terkibin muhasebesinden sonra da Şarklı münevver olarak cemiyetin karşısına çıkmış bulunmasıdır.

Bir serhatli ruhu taşıyan bu ateş gibi Rumeli kadını, orta, lise ve üniversite yıllarını Garp'ta geçirmiş olmasına rağmen; sadece metot ve ciddiyet gibi dış formasyonunda kendini gösteren Batılı ruhu, onun aşk, hamaset ve îmân zırhı ile sağlama alınmış olan içine aslâ işleyememiş, aksine, bu derinden derine yanan ocağın yalımı, Doğu'dan çarpan hava ile hız bularak bir yanardağ haline gelmiş idi.

Tabiat kanunudur: Hasret, küçük ateşleri söndürür, büyükleri ise yangına çevirir. Garp'ın mürekkebini yalayan; fakat Şark'ın tradisyonuna bağlı kalarak, o târihi mîras ile nafakalanan bu asîl kadın da, bir yandan fikir dağarcığını Garp kültürünün verimleriyle doldururken, bir yandan da faaliyet halindeki tahayyül ve tefekkürü, alev alev yanan bir ocak haline gelmiştir.

***

Safiye Erol, henüz genç bir talebe iken dahî bu iki medeniyetin mukayesesini yapacak endazeye sahip bulunuyordu.

Aşikâr ki Batı, mânevî hürriyetini harcama pahasına, bir maddî kudret satın almıştı. Şöyle ki, Rönesans ile alâkasını kendi üstünden çekip, kendinden başka her şeye çevirmiş olan Garp medeniyeti, avucunun içine aldığı maddenin bir nevi esiri olmuş bulunuyordu. Makineler insanın; insanlar makinenin yerine geçer olalı-beri, zekâsının, hüner ve icatlarının ağına düşen Âdemoğlu için, kendi yaptığı bu puta tapmaktan başka çare kalmamıştı. Fakat îmân duygusu kisbî değil fıtrî idi. Bununla beraber bir acayip felsefe rüzgârı esip onu mevziinden koparınca da, boş kalan sahalar, türlü sentetik îmânların ve dinlerin istilasına uğramıştı.

***

İslâm âlemine gelince, ilim ve idarede kurduğu yüksek voltajı karakteri ile imtihanını vermiş ve dünyaya parmak ısırtmış olan Müslüman ¡ark, şimdi hasırcılarının kıyasıya hücumları karşısında sinip, bir zamanlar ilim ve tefekkür verimleri ile beslediği Garp'ın gölgesine sığınmış bulunuyordu. O Şark ki, Batı dünyası, karanlıklar içinde can alıp can verirken, ilimde, felsefede, sanayide, ticâret ve ziraatte câhil ve âciz Avrupa'ya bilmediğini bildirmiş görmediğini göstermiş, anlamadığını anlatmıştı. Gene bir zamanlar Fransız, İtalyan, İngiliz, İspanyol. Alman ilim ve din adamları, hattâ derebeyleri; prensipleri, müslüman medreselerinde okuyarak memleketlerine Şark irfanını taşımışlar, işte böylece de, Rönesansın temelleri atılmıştı.

Ne çare ki, meyve ve mahsul vermekten yorgun düşen bir toprak gibi, canı çekilip, çoraklaşan Şark; bir vakitler cömertçe beslediği Garp'ın, süratle elde ettiği madde üstünlüğü karşısında, gururu yaralanıp, eli böğründe kalmış bulunuyordu. Ama şu da var ki havada uçan su altında gezen, kıtadan kıtaya ses alıp ses veren ve bir solukta ülkeleri yerle bir eden

bu dev medeniyet karşısında gözü boyanmasına ve asırlardır etrafında gelişen ihtiraslı hücumlara rağmen; gene de derinlerinde sakladığı irfan ve hikmet cevherleriyle öğünerek: **"bunlar bende oldukça, sırtım, yere gelmiş sayılsa da beni alt edenleri, gene alt ederim!"** diye beklemeyi biliyordu.

İşte devlet düşkünü Şark ve bilhassa Müslüman Türk câmiası, yanmış bir kâşaneden, elinde dört ucu düğümlü bir bohça ile kaçan âfetzedeler gibidir. O kadar ki, bu bohça içinde kalmış mâzi kırıntılarına bile hakaretle yan bakan bir zihniyet; dil, din, tarih, mefahir ve anane düşmanlığını iş güç etmiş bir dalâlet vadisinde at koşturmakta bulunuyor.

***

Garp'ın her hareketini gözü kapalı benimsemek illeti ile çil yavrusu gibi dağılan millî mukavemet, millî ölçü ve millî şuurun ipuçlarını ellerinde tutarak memlekete dönen Safiye Erol'a, garptan getirdiği yüklü ve zengin fikir muhtevasına rağmen huzurlu, daha doğrusu kararlı denemezdi. Zîra kafasında ve gönlünde taşıdığı tefekkür ve duygu yükünü birbirine lehimleyecek, perçinleyip bütün haline getirecek bir mânevî düzeni henüz bulamamıştı. Onun için de Şark'ın Garp'a üstün olan bu irfan ve aşk motifini bir müşahhas varlıkta görmeye her zaman hasret çekmiş, Garp'tan alacağını almış, uzun yıllar boyunca dağarcığına yüklediği bu hâzineyi açacak anahtarı aramıştı.

O çok iyi biliyordu ki insanları, içine düştükleri dalâlet ve gâflet havasından sıyırmak beşeriyete edilecek hizmetlerin en mukaddesi idi. Fakat maddenin ve maddeciliğin anaforuna kapılmış kütleleri daldıkları uykudan silkip sarsarak uyandırmak için arınmış ve kemâle ermiş disiplinli bir ruh gerekti. İşte Safîye Erol'un susuzluğu buna, ihtiyacı bu yola idi. Gene biliyordu ki evvelâ kendi kendisi ile hesaplaşıp bir anlaşmaya vardıktan, ve kemal zirvesine ulaştıktan sonra, dışa taşıp insanlara hizmet etmek mümkün olabilirdi. Evet bu zirveye erişmek, hayvani ihtiras ve ıztırapları kontrol altına almış, safvetli ve ihlâslı kişinin kârı idi. İşte o nirengi noktasına hasret çeken bu değerli kadın, kütleye ne söyleyecekse oradan söylemeli oradan seslenmeli idi. Ama maddeci Garp'tan edindiği kariyerin, kendisini bu zirveye ulaştırmayacağını o çok iyi biliyordu. Günlerden bir gün, artık eteğine ve ayağına dolaşır olduğunu şiddetle hissettiği mantığının yükü altında ezildiği, tefekkür ve tahassüs yollarının sarpa sardığı bir demde yolu Ken'an Rifâî gibi bir kurtarıcının yoluna düşüverdi ve Safiye Erol denen bu çıplak istidat ve hazır enerji, derhal toparlanıp mukadder kriteryumu buldu, ezel künyesinin tayin ettiği nihaî şeklini aldı.

***

Bu elektroşok hâdisesini "Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık" isimli kitaba[1][62] ilâve ettiği kıymetli etüdünde isabetli izah eden Safiye Erol, yazısının başlarında: "Ken'an Rıfâî'yi harice tanıtmak için onun şahsiyetine temel teşkil eden üç hususiyetinden bahsetmek lâzım geliyor" diyordu.

"O, evvelâ mistik adam = homo mysticus, sonra hakim adam = homo sapiens ve en nihayet Mürşidi Agâh idi." dedikten sonra mistisizmin İlmî ve ciddî izahını yapar ve sözü hocasına getirerek: "O, bahsi geçen mistik tipte bir aşık, bir gerçek filozoftu. O, cemiyetimizin

[[62]]Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık, İstanbul İnkılâp Kitabevi, 1951; Safiye Erol'un kitap içindeki etüdü, s. 222 287.

müşahhas hayatı, müşahhas hakikati gibi idi. Sosyal insicamın şebekesini ne dereceye kadar tanırdı, diye sorulacak olursa, bir dokumacının kendi tezgâhındaki dokumayı tanıdığı kadar tanırdı. O, tabiatın ancak gerçek âşıklara ayna olan şifresini okuyarak böyle bir tabiat zemini üzerinde insanın nasıl ve ne üslûpla yerleşmesi lâzım geleceğini takdir etmiş kuruculardandı. O, zaman ve mekâna elverişli normlar imâl edenlerdendi. Beşer kaderinin ana rotasını bildiği için ferdi mukadderat yollarını da yekten görürdü" diyen Safîye Erol bu karşılaşma ve tanışma ile ıztırap ve buhranlarının nasıl dağılıp eridiğini, bütün varlığında nasıl bir barış ve affı umumî fırtınası koptuğunu, lâtif ve müzikâl ifadesiyle anlatır.

Gene etüdünün bir yerinde: "Hakiki Efendi, bir merkezdir. Kendi manzumesi içinde tenasübü şaşırmış bir peyke: "Yerine!" diye kumanda ettiği zaman, bu, sadece bir emir değil, aynı zamanda sarhoş peykin mevziine dönmek için kendinde bulamadığı kuvvettir. "

İşte aziz Safîye Erol da, hayatının son demine kadar: **"O, beni hayatında terk etmedi, irtihalinden sonra da terketmedi. Bunca boşa çıkmış mihri vefâ vaatlerinin topuna karşı bir kefaret gibi, mecaz olan benliğimde gizlenmiş hakikat payı gibi"** dediği hocası Ken'an Rifâî, onun vücûdu peykini mevziine döndürecek emri de, kuvveti de verdi ve bu bahâ biçilmez varlığı, insanlık âlemine bir âbide gibi işleyip hediye etti.

***

Artık Safiye Erol denen ve zaman nehrinin kaynadığı yerden gelen bu büyük kadın sustu. Fakat şu gök kubbenin altına bıraktığı uyarıcı sesinin ve zihin mahsullerinin, bir kıymetler buhranının girdabına tutulmuş cemiyete, kıyamete dek kulak vereceği çok söz bırakmıştı. Onun dâima bir sentezle biten tahlilci tefekkürünün altında yatan gerçek, Müslüman Türk câmiasının, kaybedip de, el yordamı ile arar olduğu, çok defa da aramayı bir zül, bir gerilik saydığı bu hakikatler, memleket münevverinin dikkat ve uyanıklıkla üstünde durup çözmesi icâbettiği hayatî düğümlerdir. Evet, münevver kütle için Safiye Erol'un hayat görüşü ve insanlık anlayışı, memleketin ölüm kalım dâvasının ta kendisidir. Onun için de Safiye'yi bilmeye, tanımaya ve ne demek istediğini anlamaya mecburuz.

Üstelik serhatlerin bu yanık yürekli evlâdı, halkı çok iyi bilen ve halkın içinden ses veren insandı. Sezişleri, duyuşları ile kendine yarayanı ve yaramayanı seçmekte dâima isabet eden o halk, millî vasıflarından soyunmuş sahte münevveri aslâ tutmaz. Zîra asırların üst üste yığıp tabakalaştırdığı ve bir şahsiyet yapısı haline getirdiği târihi değerle silâhlı olan büyük kütleler, güz rüzgârları gibi göreneğini geleneğini, mâzisini, mefahirini kavuran yabancı ve yalancı aydına dâima diş bilemiştir. Onun için de şifahî ve devri kültürünün kalası içinde olan halkın gözünde kendini beğenmeyip küçümseyen bu sahte aydın, itibara ve hürmete şâyan değildir. Ve kendisi gibi edepli, saygılı ve îmânlı olmayan, daha doğrusu kendinden olmayan bu ukalâ ve köksüz münevveri ne sever ne de sözüne kulak asar.

Safiye Erol ise, halkı tanıyan ve memleket realitelerini, yüreği kadar kafasında duyan gerçek münevverdi. Garp kültürü ile haşır neşir olmuş bulunması ona, Şarklı olmanın şerefini küçümsetmemişti. İkbal der ki: **"İslâm âleminin garba yol almasında yanlış bir şey yoktur. Zira Avrupa kültürü entellektüel cihetten sadece İslâm kültürünün en ehemmiyetli saflarının inkişaf etmiş halidir. Tek korkumuz, Garp kültürünün dış görünüşü ile göz**

kamaştırıp hareketlerimize sekte vurması ve bunun neticesi olarak da o kültürün özüne ulaşmakta geri kalmamızdır. "

***

Yalnız Müslüman Türk câmiasına değil, bütün bir beşeriyete şâmil müşterek verimlere gebe olanların idrâki, meyveyi doğuracak çiçeğin nebatî şuuruna benzemez. Onun için de Safiye Erol gibi bütün ömrünce ateşle oynayıp elini yakmamış, fakat hâmil olduğu emanetin şuuruna varmış müstesnaların, şu gökkubbe altında kudretlerinin infilâk edip cemiyete hayat ve bekâ yolunu göstermesi, insanoğluna hem Allah'ın rahmeti hem de tebessüm ve iltifatıdır.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi

Kaynak: Safiye Erol, Kadıköyü'nün Romanı, Eylül 2001, İstanbul

SÂMİHA AYVERDİ HANIMEFENDİ'DEN İLHAMLAR

Takdim

Fikir ve îman hayâtımıza müstesnâ eserler kazandırmış olan Muhterem Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin gönül coşkunluğunu ve iç dünyâsının zenginliğini büyük bir şiiriyetle dile getiren bu kitap, onun 1938 senesinde başlayan yazı hayâtının cemiyete, fikrî meselelere ve Türk târihine vukufla eğildiği devrelerindeki eserlerinden ziyâde îmânını bir duygu meşheri hâlinde büyük bir şevkle dile getirdiği ilk eserlerinin bir halkası gibidir.
Müslüman Türk olmanın verdiği mesûliyetle ömrü boyunca bir cihat şuuru içinde fasılasız otuzu aşkın eser veren, hizmeti dağlar misâli olan Ayverdi "Hancı" ile bizi yolun başındaki Sâmiha Ayverdi'ye götürmekte, sanki: "Elime verilen kalemle elimden geleni yaptım; ama işte ben gene buyum, gene aşkı ve şevki taptâze olanım" demektedir.
Yazdığı her kelime için pâyansız minnet ve şükran...
Ilhan AYVERDİ

****

Handır bu gönlüm, yâ misâfirhâne...

Dert konuklar, derman konuklar, hayal konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar; muhal konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan.
Handır bu gönlüm, yıkık, dökük...

Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bir hancı vardır, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan..

**

Bu salıncakta kolan vurmaktan vazgeçelim mi? diyorsun. İstersen geçelim.

Başım mı döndü? Dizlerim mi yoruldu? Kollarım mı kesildi? Dermansız, tâkatsiz, halsiz mi düştüm?

Hayır hiçbiri değil. Seninle hayat salıncağında uçarcasına sallanmayı göze almanın heyecânı, ıztırâbı, korkusu o mertebe büyüktür ki ölümle ikizdir, beraberdir.

İşte ben de bu hayat kavsini, ölümle dirim arasında bir uçtan bir uca uçarken, başım birinin zirvesinden ötekinin şâhikasına değer durur.

Hayat hızla sürünüp geçerken bir ses:
öl, der. Çabuk öl!
Ölümün kucağına atıldığım zaman ise gene, o ses, hem de telâşlı, hem de sanki bir daha dirilmeyecekmiş gibi, korkulu ve üzgün, tâ cân evime bâsübâdelmevt kadehini dayar.

**

Kimsin? diye sordular.

Bu dünyâda işi bitenim! dedim.

Öyle de neden sefere çıkmazsın? dediler.

İşi bitmemiş olanlara yoldaşlık etmem murattır, dedim.
Senin için mürit diyenler de, murat diyenler de var, hangi sisin sen? dediler.
İşte buna gülesim geldi Yesriblim! Kâh mürîdin, kâh murâdın olduğumu onlara söyler miyim hiç?

**

Sen ateşperestsin, dediler

Belî. Semenderle yek-murâdım, dedim.

Sen Mecûsîsin, dediler.

Belî. Gönlümdeki ateşe taparım, dedim.

Seninçün putperesttir diyenler de var, dediler.
inkâra sebep ne? îmânım sana gönül verip benden kaçalı kâfirim artık, dedim.

Sen Mezâmir okuyup ağlarmışsın, dediler.
Ah, ağlarım elbet. Dâvud da bir vakitler benim için göz yaşı dökmüştü, dedim.

Duyduk ki, hep Mûsâ'dan yana çıkarmışsın, dediler.
Nasıl çıkmam? Fir'avn'a karşı koyarken benimle meşveret etmişti, dedim.

Hilâf değil bu söz... sen tersâsın, dediler.

Belî, belî. Mesîhâ ile ilişiğim ezelîdir, dedim.

Seni müselman tutanlar da eksik değil... dediler.
Hem de ne doğru. Muvahhidim ben. Bu cihanda seni birlemekten gayri ne kârım var Allah'ım, dedim.
**

Muratsız değilim, müritlerdenim Vermezsen dileğim, göz yum çalayım. Dediğim dediktir, ister de isterim Bırak da yolunda harâmî olayım,

İzimi bulamaz yâr da ağyar da Kellesi koltuğunda şehitlerdenim.

**

Onu ne zaman tanıdın? dediler. Dünyâya gelme den çok evvel, dünya henüz şekillenip sûret bağlamadan, dedim.

**

Ne mutlu sana ki Kadir Gecesi dünyâya gelmişsin, diyorlar.
Onlara nasıl söyleyebilirim ki, seni ilk gördüğüm gün benim için Kadir Gecesi olduğunu...
Evet, o gün bu gün, seninle geçen her günüm, her saat Kadir nurları ile ışıklıdır. Bunu da bilen bilir, ammâ bilen de âşikâr etmez, sâdece yaşar vesselâm...

**

Kapını aç, kapını aç.. Sana geldim, kapını aç...
Bu dünyâdan o dünyâdan, aldım boyum ölçüsünü...
Ezel ebed arasında, nice eyyam gezip tozdum...
Sığamadım dü âleme, sana geldim, kapını aç...
Yoldaşım var, çift kişiyim, günah benden hiç ayrılmaz...
Tek değilsem n'olur sanki? Yer gök sığmış o kapıya...
Bizi de al, kapını aç, kapını aç, kapını aç...

**

Bir an oldu gene de gittin. Amma o zaman, bu zaman, hayâlin bende rehindir. Sen gelinceye kadar, yemîn ettim bırakmam.
Kande isen tez gel... gel de hayâline izin verip, seni onun yerine oturtayım. Oturtayım da gene başıma geleceklere râzı, sen söyle ben dinleyeyim.
Söyle fermanlım, söyle... bana gene, duymak istediklerimi de, istemediklerimi de, dudaklarını kulağıma yaklaştırıp bir bir söyle, bekliyorum.

**

Bir daha bana: Ne yârdan ne serden... deme. Yârim de sensin, serim de öyle...

**

Alın yazım, alın yazım! Yeşim yeşim yeşerip de çemen olsan, gene seni tanırım.

Alın yazım, alın yazım! Tâne tâne yağmur olup döküisen de gene seni tanırım.

Alın yazım, alın yazım! Saklansan da gizlensen de, renk renk kaftan, boy boy hil'at giyinsen de, vallah billâh gene seni, ben tanırım, ben tanırım!

Alın yazım, alın yazım! Yaylalarda yaylasan da, cihan cihan dolansan da, elbet seni ben tanırım, ben tanırım!

Kâh kitapsın meşk eylenen. Kâh insansın aşk bekleyen. Kâhi zaman bir tas zehir, kâhi sagîr, kâhi kebîr.

Kâh yürekte bir kanlı ok. Kâh cefâya bir gözü tok. Kâh perende, kâhi tuzak... Kâh muhteşem, kâh unufak. Memnû meyve, zâf-ı derûn.

Alın yazım, alın yazım! Kâh sevilen, kâhi seven. Kâh öldüren, kâhi ölen. Kâh yakılan, kâhi yanan, her ne olsan ben tanırım, ben tanırım!

**

Ben devletten ayrıldım... Ben izzetten ayrıldım; yer gök ağlamış çok mu? Devletlimden ayrıldım.

Zaman zaman içindeydi, ben zaman m içinde, yerin göğün bilmediği devran benim içimde.

O devrandan ayrıldım. O zamandan ayrıldım; yansa cihan ateşe, ben cihandan ayrıldım.

Gönül gönül içindeydi, ben gönülün içinde, ins ü cinnin bilmediği hicran benim içimde.

Ben yerimden ayrıldım, ben yurdumdan ayrıldım. Yansa cihan ateşe, uş, ben senden ayrıldım.

**

Kâh meltemlerle harelenen sular gibi ürperip, dudak değdirecek kıyı ararım.
Kâh fırtınalarla yeri göğü koparan dalga olup, didikleyecek sâhil ararım.
Kâh ocağından kaçan kıvılcım olur, ateşleyecek zemin ararım.
Kâh bağrı deşilmiş yanardağlara döner, kol atacak yıldız ararım.
Bâzen gizliden gizli olur, bâzen âşikârdan âşikâre çıkarım.
Yüzünü gözünü yerlere süren sular gibi yeksân olsam da, gökleri e i ele dolaşan bulutlar gibi kat kat, boy boy yükselsem de, her zaman vurgun, her zaman başı dumanlı olduğumu nasıl inkâr edeyim?

**

Ey yaran! Biliniz ki kâh şehir olurum. Kâh harâbe. Kâh hazîne olurum. Kâh vîrâne.

Ben Nuh'un gemisine de bindim. Ben Süleyman'ın tahtına da çıktım. ÂsaFla cinlerin, Hâman'la, Âsiye'nin yollarında durdum. Züleyhâ ile Yûsuf'un muâşakalarını gördüm. Belki hem Yûsuf hem Züleyhâ oldum.

Kâh yanan, kâh yakılan; kâh asılan, kâh kesilen; kâh sevilip, kâh tekmelenen neden ben olmayayım? Tahtım var, askerim var. Bir kurulmuş devletim var... Ama, geceleri sur kapısından çıkıp dilenen neden ben olmayayım?

Kâh dopdolu bir kadeh, kâh kadehleriyle sabahlayan bir sarhoş, kâh ümmî, kâh âlim, kâh kuzgun, kâh şâhin... Hem kılıç hem kalkan, hem Dârâ hem İskender, hem zillet hem saltanat, hem şâhika hem uçurum, neden ben olmayayım?

Acep ben, ezel denizinde kâh kabaran kâh yatışan bir dalga mıyım ki, asırdan aşıra yuvarlana yuvarlana bugüne geldim. Bugünden de yarına doğru geçip gitmekteyim?

Yolun neresindeyim, demiyorum. Başlamamış ve bitmeyecek olan bir yolun her noktası bir baş ve son değil de nedir?

**

Ey tövbesini bozan, yemînini unutan, mezhebinden dönen, geçmişini silen, geleceğine baş çeviren adam. Yoksa, senin de adımların onun yoluna mı düştü?
Ey adını unutan, bildiğini şaşan, dili tutulan, canı hulkûma gelen adam! Yoksa, gözüne görünmüş olanla, sen de mi yüz yüze geldin?
Ey yolunu şaşıran, evini unutan, yaşını başını bilmeyen, sayıyı hesâbı, mîzânı yekûnu yağmaya veren mecnun adam!
Acaba sen de mi zamânın katiline rastladın, sen de mi iki cihânı kalbinden vuran o insafsızın eline düşüp böyle mekânsız, duraksız, kararsız oldun?
Şayet öyle ise İtiraf et de, seninle haldaş, sırdaş, yoldaş olalım.

**

Fecrin dudağı, yıldızları üfleyi üfleyi söndürse, zamânın ayağı, yılları çiğneyi çiğneyi geçip yürüse, sayvan sayvan bulutlar kat kat olup dürülse, bükülse, göz göz olmuş yürekler çileyi çileyi sızlayıp inlese... Denizler tutuşup odlara yansa, dağlar ters dönüp taklalar atsa, cennetle cehennem sulh etse barışsa...
Yazılmaz bozulmaz derdimden, kim ne bilir, ne söylerse esselâ!

**

Akşam oldu. Yüreğim, varını yoğunu müsrifçe harcayan bir bahar kadar gamsız, seni bekliyor. Nerde kaldın? Nerdesin, ey gönüller fırtınası?
Yaz meltemleriyle tatlı tatlı çırpınan bir perde gibi, yüreğimin açık duran penceresinde, halecan ve ümitle kabarıp taşarak seni bekliyorum. Nerde kaldın, nerdesin? Es!.. Gizlendiğin yerden çık artık, ey gönüller fırtınası!
Evvelce nasıl, ne diye geldin? Geldin de azamet ve haşmetinle uğuldar olup, bu câhil yüreği, gömülü olduğu alaca karanlıktan çıkardın, göz kamaştırıcı sırlarınla yüz yüze getirdin, sonra da kaçtın, günlerin gecelerin ardına saklandın, ey zâlim rüzgâr, ey gönüller fırtınası!
Akşam basıyor. Karanlıktan da aydınlıktan da uzak olan bu kişmîrî gök, bir siyâhî köle ile, bir sarışın câriyeden doğmuş, çalık renkli melez edâsıyle karşımda boy göstermekte. Benden ne istiyor? Dilini dileğini anlamıyorum ki... Gel, gel de sen sor... sen anla ey koca saltanatlım, ey gönül fırtınası!
Senin için cihet zaman ne ola? Doğudan es, batıdan es, yerden es, gökten es... ister öldür, ister dirilt, ey gönül fırtınası!
Seni kim istemezse istemesin. Heybetinden dehşetinden kim korkarsa korksun, kim kaçarsa kaçsın. İstemeyeni sen de isteme, kaçandan sen de kaç. Ammâ o meçhul inzivândan benim için çık. Es, uğulda; ey gönül fırtınası!

**

Bir gün şu hayat harmanından, senin bir savruntunla uçup gideceğim. Ama kâh sen benim peşimde, kâh ben senin izinde, kim bilir hangi diyârın hangi köşesinde gene senin elinle dikilip, senin nefeslerinle filizleneceğim, ey gönül fırtınası!
Vergi mi istiyorsun? Bac mı lâzım? istediğin bunlar ise vereyim. Dedim ya, müsrifim. Elimde avucumda nem varsa al, senin olsun. Yeter ki sen gel, gel de etrâfımda uğulda, gürle, ey gönüller fırtınası!
Bastığı yerlere şallar döşenen, geçtiği yollara kumlar serpilen, her nefesine kurbanlar kesilen, tahtları, sarayları inci ve cevahirle işlenen bir hükümdar, senin yanında n'ola? Zaman, akıl ermez cilve ve sillelerle onun mülkünü de devletini de yağmalarken, ey gönüllerin tek tâcdârı!
Gel, bir zamanlar geldiğin gibi, gene gel... Karşımda bütün dehşetinle savrul. Şiirden es, besteden es, renkten es, kokudan es, suretten es, sîretten es, hikmetten es, irfandan es, safâdan es, cefâdan es, îmandan es, inkârdan es, zevkten es, vecdden es, sars, savur, yerden yere vur, ey gönül fırtınası!
Baht mısın, tâlih misin? Kâr mısın, zarar mısın? Çile misin, safâ mısın? Nîmet misin, mihnet

misin? Av mısın, tuzak mısın? Şirk misin, îman mısın? Çarp, yık... sür götür, ey gönüller fırtınası!

**

Nişangâhım, ben nişangâh... Geien vurur, geçen vurur; nâdan vurur, dânâ vurur; yâr vurur, ağyar vurur. Neme lâzım, vuran vursun... Ah o okçu, ah o okçu... Deler kanmaz, deşer kanmaz.
Nişangâhım, ben nişangâh... Hancı vurur, yolcu vurur; yahşi vurur, yaman vurur; bahtlı vurur, bahtsız vurur. Kul cefâsı cefâ değil... Çalap germiş kemânını, çeker vurur, vurur kanmaz.

**

Müşkülüm var, müşkülüm var. Ey yârânım, müşkülüm var.

Ben aklımı şaşmadan, dü âlemi aşmadan, dertlere sataşmadan bir kaybım var bulur muyum? Deyin bana bulur muyum, ne dersiniz, bulur muyum?

Bir kaybım var, bir kaybım var... Ey dostlarım, bir kaybım var.

Cihan cihan dolaşmadan, yıldız yıldız tırmaşmadan, ölüm ile sarmaşmadan ben kaybımı bulur muyum? Deyin bana bulur muyum? Ne dersiniz, bulur muyum?

**

Ben geceyim, gün isterim. Ben ateşim, kül isterim. Ben şiirim vezn isterim.
Ben dertliyim, şifâmı ver. Parça değil tam isterim. Tükenmişim, çâremi bul. Bütünlenmiş can isterim.
Dağılmışım, topla beni. Pâre pâre kılma beni... Gövdem başım nerde bilmem... Merkez mihver baş isterim.
Ecel yakın, destur gerek... Destur deyip yol isterim.

**

Seni ölü sananlar var.

Ölü mü? Tövbeler tövbesi.

Dirilerden hiç kimse, şu kadına söz geçiremedi ama, o dik kafalı inatçı, bir tek işâretinle el pençe emrindedir, ey toprak altında yatan, ey ebedî hay olan...

**

Isrâfil sûrunu vakitsiz çalsa, âb-ı hayat yol bulup yoluma aksa... Ömürler; ömrüme asırlar katsa... Şu ölmüş gönül dirilir mi dersin?

**

Sustur beni, kes şu lisânı...

Bir âhenk olayım, cihânın sığdığı titreyiş olayım... Elsiz ayaksız, isimsiz sıfatsız, kayıtsız vâdesiz köpürüp taşayım.
Yetişmiyor bu lisan, sığmıyorum dünyâya... Sığmıyorum kendime. Aç şu kapıları, çöz şu zincirleri... Bırak da cihâna çıkışlar yapayım. Bırak da gönülden hamleler kılayım.
Gitmek istiyorum. Ayak değmedik, kuş uçmadık, sel geçmedik, yel esmedik dünyâlara gitmek istiyorum.
Zâhidâne cümbüşler burda kalsın. Şekiller, sûretler sîzlerin olsun. Bırakın gideyim. Merâmın kelâmın el pençe durduğu, sevdânın biricik ibâdet olduğu dünyâlara gideyim. Bir titreyiş olayım, bir âhenk olayım. İsimsiz sıfatsız, renksiz şekilsiz tek soluk olayım. Olayım Allah'ım! Senin olayım!

**

Yoluma devam ederim. Ederken de kimsenin şaşamayacağı kadar kendime şaşarım: İki yüzlü! Hem ona dört elle sarılan, hem de ondan kurtulma hevesine düşensin öyle mi? derim.
Hâşâ, hâşâ... senden âzâd olmak isteyen ben değilim ey cânıma işlemiş gönül yanığı!
Soğuklar, yağmurlar karlar fırtınalar altında, doğacak baharın sancısını çekerken feryâd eden tabiat gibi, vakit vakit inleyip sayıklar olurum. Ama sen ki hâlâşinâsm; bunları bir çaresizin nâçarlığı kabul etmez misin? Tâ ezel gününden başlamış şu dünya muhârebesine, celâdet ve kudretinle katılırken, beni vurmak için gönüllü yazıldığını bilmez miyim? Ey efendim, gönül yanığı!
İstersen havasız, istersen susuz, istersen azıksız kalayım. Yeter ki bir lahza dahi benden ırak olma, ey şevketlim, ey gönül yanığı!
Gece, içimin tuğyânından yorgun düştü. Gülsem de küssem de gitmeye hazırlanıyor. Onu perişan eden ben değilim, sensin; evet sensin. Ama gör ki intikamını gene benden alıyor. Peki gitsin... gün de gece de dünya da ukbâ da sel gibi akıp gitsin... sen kal, sen var ol, ey ulvî nasip... ey cihanlara bedel olan gönül yanığı!

**

Ey benim eşsiz kahramânım! Gün geldi, senin yolunda sabır taşı bile çatladı. Gerçi insan oğlunun taştan daha katı olduğu anları varsa da, sırasında sudan bile yeksân olduğunu da bilirsin. Ya böyle bir dem, böyle bir zaaf ve tâkatsizlik baş kaldırıp elimi kolumu büker, kararlarımı, öfkelerimi yağmaya verirse, o zaman, taksirin kimde olduğunu kulağıma fısıldar, beni döneklikle suçlandırmadığını söyler misin?

**

Eridim diyorsun, ama su kesilmemişsin.

Yandım diyorsun, ama ne ateşten ne külden bir haber var.

Yaralıyım diyorsun, kan damlaları hani?

Şâhâne müjdelerle geldim, diyorsun, bu ekşi yüzde beşâret ne arar? Hastayım, diyorsun iniltiden, figandan bir haber yok.

Sarhoşum, diyorsun, ayık bakış, dolaşıksız dil, seni yalanlıyor.

öldüm diyorsun, âh hani o günler, hani o mevta itaati, o ebedî rızâ?

**

Güneş bulutların kalbini delik deşik edip karanlığı yutmak istiyor da, sen arzu istek nedir bilmeyecek misin?
Yorgun gün, bir aşk telâşı ile son ışıklarından soyunup başını yastığa bırakmak istiyor da, sen daha, dilek ümit nedir bilmeyecek misin?
Toprak, içinde tuttuğu nefesini üfleyince, yerden çiçek, çemen bitiyor da, sen, sırlarını dökmek için hiç mi telâş etmeyecek, insaf nedir bilmeyecek misin?

**

Cennet neresi? dediler. Senin olduğun yerdir... dedim.
Cehennem neresi? dediler. Senin olmadığın yerdir... diyecektim, ama diyemedim. Senin olmadığın yer yok ki... Âh, vali ah da yok, billâh da yok Allah'ım...

**

Biz insanlar, durmadan güzel bir manzara gördük mü, ne âlâ, tıpkı cennet deriz. Hoşumuza gitmeyen acı ve nâhoş bir hal içine düştük mü, sanki cehennem demekten kurtulamayız. Halbuki senin olduğun yerin cennet, seni tanımayan, senden koku almamış her yerin cehennem olduğunu bilmem neden bilemeyiz!..

**

ödenmez borcum var bu âlem halkına: Verdikçe, daha ver, daha ver! diyorlar.
Sorarsan borcumu bu cihan halkına: Yavuzu yahşiyi sevmektir! diyorlar.

**

Tundan tuna gitmeyi, renkten renge girmeyi, senden değil derlerse, ya ben kimden öğrendim?

Yetmiş iki milletle, yetmiş türlü mezheple, izzet zillet mihnetle, vahdet kesret hicretle, hasret hasret hasretle haşır neşir olmayı, senden değil derlerse, ya ben kimden öğrendim?

**

Bu karanlık gece, bana bir çift siyah gözü hatırlatıyor.
Bahçenin yâseminlerle sevişen havası, içimi koparan bir kokuyu hatırlatıyor.
Gökyüzünün kara tahtasındaki yıldız yıldız yazılar, sökülüp okunmaz olmuş bir destânı hatırlatıyor.
Gökteki ayı, içine düşürecekmiş gibi gerilmiş bulutlar, gönlüme çelme takmış çok eski günleri hatırlatıyor.
Yüreğim yumuşayıp su kesildikçe, taş kalpli zamanı, inâdı tutmuş bir alınganı, bir insafsızı hatırlatıyor.
Gelmişi ile geleceği ile bu uyku sersemi mahmur gece, kâh gecelerin kâh gündüzlerin eteğine saklanan bir garibi, ben derkenârı hatırlatıyor.

**

Çocuktum, ufacıktım, ama yüreğimde koca bir dert, koca bir acı, koca bir ateş vardı. Hüzün müydü, melâl miydi, istek miydi, hasret miydi, neydi ki?

Ben büyüdüm o büyüdü. Yel esti eyyam geçti... Günler günleri, geceler geceleri, aylar ayları, yıllar yılları kovaladı durdu. Artık onu içime sığdıramaz oldum.

Bu, ne hüzündü, ne kederdi, ne sevinçti, ne istekti, ne de melâl... Meğer bu, senden bir haberci, bir sözcü, bir müjdeciymiş, ne bilirdim ben?

**

Gülene ağlayana, sevene dövene, aldanana aldatana, ekene toplayana herkese hak veriyorum. Her el açana istihkakını dağıtan sen olduğun için, ey hesâbı kitabı şaşmaz mîzancı!

**

Hesâba kitaba aklım ermiyorsa, ne gam? Seni hesapla kitapla mı buldum Allah'ım?

Hîleye hud'aya zihnim yatmıyorsa, ne zarar? Seni tuzakla kementle mi yakaladım Allah'ım?

**

Allah'ı sevip şeytanı düşman tutar mısın? Allah'ı severim, fakat şeytanı düşman tutmam. Zîra muhabbet-i İlâhî gönlüme dolmuştur; Şeytanın düşmanlığına yer yoktur.

**

Bir terkipten görünmüştün... Benzeri yok bir suretten: Güzel gözler, güzel kaşlar, yasemin el, bir servi boy...

Yâsemin el ve servi boy, güzel kaşlar, güzel gözler... Veresiye bir terkipti. Geçmez olmaz, geldi geçti.

Günü geldi, güzel yüze servi boya, ada sana: Veda! dedin.

Zâten o ad bir libastı. Bir el çekip soyuverdi.

Soyuverdi. Ama n'oldu? Sen hep osun. Ebed sensin, ezel de sen. Gelsen de sen, gitsen de sen... Menzil menzil, devir devir... Kâh i Arap, kah ise Türk...

Boş komadın bu dünyâyı... Ne ki dünya kemlik etti.

Ölüm, hayat oyuncağın... Kâh bununla kâh onunla, hem oynarsın, hem oynatır...

Gene bir boy oyun ettin. Ettin ama câna değdi.

**

Ağaçlar uyuyor, dağlar uyuyor, çimen çayır uyuyup kalıyor da, neden ben uyanığım?
Güneş uyuyor, ay yıldız uyuyor, yer gök uyuyor da neden benim gözlerim açık?
Hicran uyuyor, hüzün uyuyor, acı, keder, yatışıp uyuyor da gamlı gönlüm neden bîdar?
Kelâm uyuyor, merâm uyuyor, ses soluk âhenk uyuşup kalıyor da, neden yüreğimde bu derin ezgi, bu bitmez heyecan, ey hicrânına pâyan olmayan Devletli?

**

Şu etrâfın güzelliğine bak... dedim. Gözüm senden gayriyi görmüyor, dedi.

Hele şu yürek ezici kaval sesini dinle... dedim.
Kulaklarıma senin kelâmından gayrisi haramdır... dedi.

Ya şu, havaya asılmış güzel kokuları içine çekmez misin? dedim.

Senin, canımı tutmuş kokun, cihânın ıtrini bastırmış, duyamıyorum ki... dedi.

Bir türkü söyle de dinleyeyim öyleyse, dedim.
Senin methinden gayrisine dudaklarım bağlı olduğunu daha öğrenmedin mi? der gibi sitemlerin en acısıyla yüzüme bakıp başını yana çevirdi...

**

Ün mü diledim, sevap mı istedim, şan mı bekledim?

Ayıbım çok... Günah tepemden aşkın. Kulum ben. Kul çulhası eğri gerek.

Dillere düşenim, kemlikte sürçenim, haram sudan içenim.

Velî değil, deliyim ben. Del'olana zincir gerek. Zincir zinda n, tımar gerek... '

**

Fakîr oldum, avucuma para koydurdun; sultan oldum, başıma tâc oturttun.
Kâh iki taş arasında ezilip un-ufak oldum, tozlarımı yele verdin. Kâh cihanla birleşip kabıma sığmaz oldum; dünyâlardan öte âlemler açtın.
Asgardan asgar oldum. Daha küçül! dedin. Âzamdan âzam oldum; yetmez, daha büyü! dedin. Dirildim; öl! dedin. Öldüm; dirilmemi istedin.
Büyücü değilsin. Hâşâ sihirbazlık da kapından uzak. Anlamıyorum, nedir öyle ise bu göz bağcılık, bu şaşırtmaca, bu oyun?

**

Bulutlar, vefâsız sevgililer gibi arkalarına bakmadan kaçıp gitti. Aldatmayı bilirsin ama, aldanmayı bilir misin sen?

Seher vakti, ellerini gecenin koynuna sokup gömleğini yırttı. Didik didik etmek hünerindir ama, bu acıyı hiç çektin mi sen?

Birden, mâzînin sağır ve dilsiz derisi yırtıldı. Bir geçmiş zaman, oluk oluk gönlüme akmaya başladı. Adını bir boy duymuşsan da, gönül nedir bilir misin sen?

Güneş, ilk aşk heyecânı çeken bir kız kadar ürkek, meçhul sevgilisinin kapısından süzülüp

gitti. Kaçmayı bildiğin, mâlûm. Israr, özleyiş, hele tâkip nedir, bilir misin sen?
Uyku, gene tadını gözlerimden esirgeyip, boş kalan yerini yaşlarla doldurdu. Bir gözüm olduğunu bilirsin ama, yeşil olduğunu bilir misin sen?

**

Batan gün, çiçeklerin kâsesini altınla doldurdu. Dayanamadım. Gönlümü uzatıp: Bana da! dedim.
Kaşlarını çattı. Peki ama ödünçtür, az sonra geri alacağım, râzı mısın? dedi ve demesiyle de ufukta, bir tâvus kuşuymuş gibi, elvan elvan yeipâzelenen kuyruğunu bırakıp kayıplara karıştı.
Ah bu gelmeleriyle gitmeleri bir olanlara ne diye iltifat ederiz bilmem ki?

**

Bir dâne var gönlümde: Yağmur istemez, güneş istemez, hava istemez, toprak istemez... Sürmez serpilmez, sen olmayınca, sen olmayınca...
Bir sır var gönlümde nâm istemez, şân istemez, söz istemez, saz istemez, açılmaz saçılmaz sen olmayınca, sen olmayınca...

**

Fakîr oldum, avucuma para koydurdun; sultan oldum, başıma tâc oturttun.
Kâh iki taş arasında ezilip un-ufak oldum, tozlarımı yele verdin. Kâh cihanla birleşip kabıma sığmaz oldum; dünyâlardan öte âlemler açtın.
Asgardan asgar oldum. Daha küçül! dedin. Âzamdan âzam oldum; yetmez, daha büyü! dedin. Dirildim; öl! dedin. Öldüm; dirilmemi istedin.
Büyücü değilsin. Hâşâ sihirbazlık da kapından uzak. Anlamıyorum, nedir öyle ise bu göz bağcılık, bu şaşırtmaca, bu oyun?

**

Bulutlar, vefâsız sevgililer gibi arkalarına bakmadan kaçıp gitti. Aldatmayı bilirsin ama, aldanmayı bilir misin sen?
Seher vakti, ellerini gecenin koynuna sokup gömleğini yırttı. Didik didik etmek hünerindir ama, bu acıyı hiç çektin mi sen?
Birden, mâzînin sağır ve dilsiz derisi yırtıldı. Bir geçmiş zaman, oluk oluk gönlüme akmaya başladı. Adını bir boy duymuşsan da, gönül nedir bilir misin sen?
Güneş, ilk aşk heyecânı çeken bir kız kadar ürkek, meçhul sevgilisinin kapısından süzülüp gitti. Kaçmayı bildiğin, mâlûm. Israr, özleyiş, hele tâkip nedir, bilir misin sen?
Uyku, gene tadını gözlerimden esirgeyip, boş kalan yerini yaşlarla doldurdu. Bir gözüm olduğunu bilirsin ama, yeşil olduğunu bitirmişin sen?

**

Batan gün, çiçeklerin kâsesini altınla doldurdu. Dayanamadım. Gönlümü uzatıp: Bana da! dedim.
Kaşlarını çattı. Peki ama ödünçtür, az sonra geri alacağım, râzı mısın? dedi ve demesiyle de ufukta, bir tâvus kuşuymuş gibi, elvan elvan yelpâzelenen kuyruğunu bırakıp kayıplara karıştı.
Ah bu gelmeleriyle gitmeleri bir olanlara ne diye iltifat ederiz bilmem ki?

**

Bir dâne var gönlümde: Yağmur istemez, güneş istemez, hava istemez, toprak istemez... Sürmez serpilmez, sen olmayınca, sen olmayınca...
Bir sır var gönlümde nâm istemez, şân istemez, söz istemez, saz istemez, açılmaz saçılmaz

sen olmayınca, sen olmayınca...

**

Elimde mehek taşı... Her neyi denesem, kalp çıkıyor. Bu da geçmez, bu da kalp, diyor.

Sefâyı denedim, cefâyı denedim, ikbâli denedim, idbârı denedim, her neyi sınadıysam, esah çıkmadı.

Elimde mehek taşı... Dünyâyı denedim, ukbâyı denedim, acıyı denedim, tatlıyı denedim, her neye baktıysam esah çıkmadı.

Elimde mehek taşı... Diyor ki ey kadın, artık deneme... Baksana sağına; baksana soluna... Hepsi de kalp, hepsi de yalan...

Esah olan ise, o ulu Allah...

**

İzinden, gözünden, sözünden, özünden Allah ayırmasın. Ey Hakk'ı bildiren, ona götüren, perdeyi kaldırıp onu gösteren... Hakk'ın var olduğunu, varlığın Hak olduğunu, görünenin gösteren, gösterenin görülen olduğunu bildiren!

Bu dünyâda, o dünyâda, Allah senden ayırmasın...

**

Gökyüzünün sayısız dünyâlarından tâ bizim dünyâmıza düşmüş taş parçasına "Hacer-i Esved" diyerek yüzlerimizi sürüyoruz.

Bizim dünyâmızın balçığından yoğrularak şekillenip, adına da Âdem dediğimiz insana neden yüzümüzü gözümüzü sürmekten çekiniyoruz?

**

Aşk etti revan, seller olup Kaftan aştı,
Kaf'lar ne ki? Vechindi murat, gül yüzünün rengini açtı.
Mislin göremem hem bulamam hem aramam ey tek olan sen!
Şirktir dilemek, yâ aramak mâdemki yüzün gül olup açtı.

**

Senin ordun var. Ordunda da askerlerin var. Kimi çavuş, kimi onbaşı, kimi yüzbaşı hattâ paşa. Bunların hiçbirinde gözüm yok. Bana: Emirberim... de, yeter. İster barışa yolla, ister savaşa...

**

Akşam oldu. Bulutlar, zengin ama cimri bir adam gibi, yağmuru tek tek, damla damla dökmeye başlarken, vazgeçip rüzgârla yer değiştirdi.
Bir zaman da bu oynak esinti, geçişleri görülmeyen perilerin ayak sesleriymişçesine kâh telâşlandı, kâh parmak uçlarına basa basa hafifleyerek geceyi eteğinden yakaladı.
Gece, gündüz neme benim? Seni eteğinden yakalayacak zorbâzû bir kahraman olmadıktan sonra leyi ü nehar, isteyenin olsun Allah'ım...

**

Ben Şarklıyım. Güneşin doğduğu taraftanım. Buluta sözüm geçmez ama, güneşin memleketlisi olduğum için, hatır gönül, naz niyaz yolunda karşılıklı cilveleştiğimiz çok olur.

Gece dünyânın üstüne basılmış efsânevî bir mühür gibi, girift yazısını tabiata nakşetmiş. Sanki bir görünmez dudak da, bu zor hecelenir yazıyı sökmek için kendi kendine mırıldanıp duruyor.

Güneşe haber yolladım. Geciksin, doğmasın diye... O da bana, müjdelerle yüklü bir haberci

gibi koşarak ve gülümseyerek gelen rüzgârla cevap gönderdi. Ne fayda ki, tuzak olup av olmayan bir sevgili misâli, çabuk kaçtı; ne dediğini anlayamadım.

Zâten bu gece hiçbir ses, kulaklarımın eşiğini atlamıyor. Zîra yüreğimdeki mihmânm nefeslerinden gayri, duyulmuşlar da, duyulacaklar da karşımda boş kadehler gibi kuru ve mânâsız.

Acabâ güneş, sözümü dinleyecek ve doğmayacak mı dersiniz?

Rüzgâr da kaçıp nerelere saklandı bilmem ki? Nasıl edip de tekrar bulup sormalı?

Yok, yok istemez. O güneş ki hemşehrimdir, ben istemedikçe ışığını dünyâya salıp da, çatısını duvarını karanlıklardan ördüğüm kalemi yıkar mı hiç?

**

Gece, acep kimlere hoş görünmek için, bu akşam kadife elbisesini giymiş... Mihmânım da diyor ki:

- Hayır, senin gözlerin keskin değildir. İyi bak, sırtında canfes libâsı var.
- Ama elime geçirdiğim eteği kaygan ve yumuşak... diyorum.

O gene:

- Hayır... bu elbise hışırtılı bir kumaştan dikilmiş. Kımıldadıkça, dere kenarındaki sazlar gibi mırıldanıyor.

Evet, ben de bir ses işitiyorum. Acabâ mihmânım, bunun, tekrar güneşten müjdeler getiren rüzgârın sesi olduğunu neden bilmek istemiyor?

**

İsmini sorarlarsa söylemem. Sen de benimkini sakla. Bu dünyâya lâzım olan, nam nişan değildir, insan oğlu, güneşe bir ad takmamış olsaydı da o gene seher vakti gerine gerine doğmakta, akşam vakti de kirpiklerinden yorgunluk akarak batmakta devam edecekti.

Varsın âlem halkı, bizim de kim olduğumuzu araştırmakta kalsın. Kalsın da, yalnız seyrânımızın gözcüsü olsun. Hoş o meraklıların suallerini cevaplandırmak istesem de, üstesinden gelemeyeceğimi biliyorum. Zîra şu anda seni kendimden ayırt edebiliyor muyum sanki? Seni ararken kendimle buluşuyor, kendimi bulmak isterken seninle yüz yüze geliyorum. Belki gene şu anda, yeni doğmuş bir çocuksun da deseler inanacağım, bir ihtiyarsın da deseler, evet diyeceğim.

Ey cihânım, kâinâtım, derdim, devâm olan sen! Bu gece uyku, parmaklarını gözlerime bastırmadı. Benden hayır olmadığını anlayan gece ise, her zamanki gibi, tabiatın gözlerini öperek uyuttu. Daha gün doğmadan da, yüzüne gül suyu serpilerek uyandırılan genç bir sultan gibi, mışıl mışıl uyuyan, yeri göğü boncuk boncuk çiğ tâneleri ile ıslatarak uyandırmaya uğraşıyor.

**

Haydi, sudan yeni çıkmış tâze bir kıza benzeyen bu nemli ve tarâvetli sabah saatinde bir boy dolaşalım.

Bahçede, sabaha kadar tembel tembel uyuyan gül fidanı, görünmez bir hayat hamlesiyle nasıl goncasını açarsa, ben de bu cihan ortasında, gelecek zamanlara armağan hazırlamak istiyorum.

**

Râzı mısın, bana mecnun desinler? Senden uzaklara düşeli, günüm gecem hep yolculukla geçiyor. Dağ demiyor, tepe demiyor, yürüyor, yürüyorum. Sırtımda ne de çok ağırlığım varmış. Hepsinden evvel kunduralarımı atayım dedim. O zaman da ayaklarımı taşlar kesti. Ama ziyânı yok... bu acı, içimdekini yavaşlatıyor.

**

Muhacir kuşlar bile yıldan yıla göçecekleri memleketi tanıyıp şaşırmazken, ey cânı cânımdan ayrı düşen! Söylesem de, sussam da, gece gün, akşam sabah demeyip sana hicret etmekte, yerimi yuvamı arar olmakta, bir kanatlı mahlûktan daha mı az ferâset göstermeliyim?
Ey cânı cânımı çağıran! Ko, diyen istediğini desin. Senin ezelden dâvetlin olup yollara düştüğümü, düşüp de bir mevzide, bir menzilde karar edemediğimi dünyâ ne bilir, ne anlar Allah'ım?
Ya, seni bu cihâna bağlayan yüz ipliğin doksan sekizi, o dâvetlinin ellerine kollarına dolanmış olduğunu söyleyenin de sen olduğunu, gene kendi başının havasına düşmüş dünyâya kim anlatır Rabbim?

**

Bilirsin, daha kendimi mânâ âleminin emekleyen bir çocuğu bulmaya başlarken, dilimin döndüğü, gücümün yettiği kadar, seninle bu cihan ortasında aracılık etmeyi, önüne geçilmez bir heyecanla yaşar oldum. Çok defâ susayım artık susayım... bir daha hiç ağzımı açmayayım... dediğim de oldu. Ama çeşmenin suyunu elinin ayası ile tıkamak gafletinde bulunan çocuk, bu karşı koyuşa isyan eden sularla nasıl tepeden tırnağa ıslanırsa ben de ne zaman kendi kendimi susturmak istediysem o söz geçmez coşkunluğun sitemi tûfânına uğradım.

Devletlim! Âfâk içinde, mâverâ içinde neyim ben? Ezelden ebede savrulan zaman harmanı içinde, bir burçak... Kâh ekilen, kâh biçilen, kâh yeşerip, kâh dişlenen bir dâne...

Bu dâne, evvelce seni bilmeye özenir, bileceğini sanırdı. Zamanlar geçtikçe hiçbir şey bilmeyeceğini, bu dünyâya, sâde hayran olmak için gelindiğini öğrendi. Bilmenin âlâ derecesi bilmemek, ilmin gayesi de ilimsizlikmiş. Buna, biz îman etmeyiz de kim eder? Söyle, kim eder?

**

Diyorlar ki: Nereye gitsen dünyânı da berâber götürüyorsun. Yüzümü yenimle örtüp gülümsüyorum.

Dünyâmı mı götürüyorum, öyle mi? Ne fâhiş hatâ! Kimse bilmiyor ki, varımla yoğumla sana göç etmişim. Sevincimle, kederimle, geçmişimle, geleceğimle, ümidimle, hayâlimle sana taşınmışım. Senin dünyâna göçmüşüm. Senden gayri dünyam mı var ki onu sırtımda taşıyayım Allah'ım!

**

Söyledin. Yıllar ve yıllardır, neler neler söyledin. Her biri çağladı, yaprak yaprak döküldü, birikip hazînelerim oldu. Kıyametler gelip geçse, bunlar eksilmez, tükenmez, ey varlığının hırsızı olduğum Devletli... eskimez, tükenmez.

Şimdi susuyorsun. Fakat karanlıkları boydan boya kesen şimşek gibi, sükûtundaki o heybetli esrârın dilinde, gene gökten sahîfe sahîfe inen bir semâvî kitabın belâgati var. Kanlı bir meydana dönmüş yüreğimin üstüne yemîn ederim ki, bu sükûtun, sanki binlerce dudak kesilip gene veriyor, veriyor.

Bundan sonra ister söyle, ister sus, istersen sâdece dinle. Ama cümle âlem şuna inansın ki, evvelce söylemediklerin de, bugün sükûtunun kuytuluklarında konuşuyor.

**

Ben, ustamın hazînesinde bir kara mangırım. Ama o, bu kara, bu kırık mangırcığı, kor gibi altınlar arasından çekip, pey sürerek hazînesinde yer verdi. Üstelik: Seni kendim için, beni âleme söyleyip bildirmen için seçip aldım, dedi.

**

Od muyum, ocak mıyım? Damla mıyım, deniz miyim? Dâne miyim, tuzak mıyım? Av mıyım,

avcı mıyım? Bilmem ki ben neyim?

Zaman olur köle, esîr; zaman olur sultan, emîr...
Esah mı, öyle mi, öyle miyim ben?

**

Duâ edecektim, içimden bir ateş yükseldi, kelâmımı, merâmımı yakıp kül etti.

Bir ses duydum. Sen mi idin, yoksa ben mi?

Bir ses duydum: Allah! diye feryâd etti.

Bilmiyorum. Sen mi idin, yoksa ben mi?
Bir ses duydum: Lebbeyk! diye cevap verdi. Lebbeyk, lebbeyk!.. diyen sen mi idin, yoksa ben mi?

**

Ey yalnızlığımın kapısını çalan! Acımın içinden sesin geliyor. Biraz memnun, biraz mahzûn, sıcak, mahrem sesin geliyor.
Ey yüreğimin eşiğini atlayan! Derdimin içinden devân geliyor. Biraz acı, biraz tatlı, hem şifâlı, hem sefâlı, kâh sitemkâr, kâhi şâdân, sesin geliyor, sesin geliyor.

**

Taş, seni bilemediği için taştır. Demir, seninle ısınmadığı için soğuktur. Seninle olup da senden olmayanlar da öyle, ah öyle.
Sensiz olan zaman, bir bakar kör değil de ya nedir Allah'ım?

**

Yollar gidiyor varmak için bilmem nereye? Yollar yürüyor varmak için bir son hedefe. Meçhulse hedef, gittiği yol yolcuya nâgâh İblis dahi der, gafletine bir kuru eyvah!.

**

Yıllarla yarış etmede gönlüm sana varmak telâşından Bil aczini, vazgeç diyorum, kuş gibi uçmak savaşından Koşsan da koparsan da, kıyâmet bulamazsın onu dışta Aç gönlünü gelsin de tanırsın varışından, revişinden.

**

Lisan tutmayan, renk de koku da tutmayan fakat seni tutan o âlem nerede? Ben hep buradayım. Fakat o nerede?

Gönül kervanı yürür, fakat görülmez. Şimdi o kervan nerede? Yoksa, ben de onun içinde miyim? Bilmiyorum. Hem bilsem de söyleyemem.

Senin kulağınla işittik de, kendi dilimle nasıl söyleyebilirim? Söylemem. Ama, yüz Nasuh tövbesi bozduran bir ses: Söyle, söyle... diyor.

Ne yapsam? Nasuh da değilim. Söylesem mi acep?

**

Göz alabildiğine uzayıp giden ormanları yetiştiren, sulayıp büyüten hep sensin.
Ben ise, sâdece oralarda avlanıyorum. Elimde de, torbamda da ne azık varsa, hepsi, ama hepsi de mülkünün bereketleridir.

**

Ağlasam, ah ağlayabilsem... ama ne mümkün!
Sanki bir muharebe sonu, bir mütâreke günü yorgunluğu içindeyim. Fakat ben, iğreti barış değil, mutlak sulh isterim. Hedef bu: Zafer ve barış.

Yâ Rabbî, imdat yolla. Beni mağlûp etme!
Mâdemki elime tevhit bayrağını verdin, bunu yere düşürtüp nefsim düşmanına çiğnetme!

**

Dümenim sensin. Ne tarafa döndürürsen oraya giderim.
Kâh emîr olur, buyruk dinlemem. Kâh esîr olur, gülmem söylemem...
ölüm nedir? derlerse, onu da söylemem, hiç mi hiç söylemem... Sensizliktir, demem. Vallahi demem, billâhi demem Allah'ım...

**

Bir ses: Ben neyim? dedi. Sen, sensin, sensin, sensin! dedim.

Ne yapayım... Senden daha güzel bir şey yok ki seni ona benzeteyim Allah'ım!

**

Beni bu dünya tuzağına kim düşürdü? Sana rastlamak, seninle karşılaşmak için mi ayaklarım bir gizli ağa takılıp şu cihâna yuvarlandım?

Bana bu çalkantılı yüreği kim verdi? Suların bile uyuduğu bu dünyâda, gece gün demeden sana akmak için mi, durulup yatışmaz oldum Allah'ım?

Ne zaman doğdum, ne zaman büyüdüm? Doğmaya da ölmeye de inanmadığımı açığa vursam ne olur? Söyle... Dünyânın beşiğini sallayan ilâhî âhenkten payıma, senin sesini kim duyurur oldu?

Şunu da söyle... beni bu dünya çarkına kaptıran da kimdir? Kendi eskisini yeni yapan sağdan aldığını sola veren, kendi harcı, kendi hamuruyla olup biten dünya için, biliyorum ki çürüyen de doğan kadar bu dâimî devrin hizmetkârı. Yoksa bu mahkûmiyette, irâdenin irâdesini görmek için mi, hayretleri hikmetleri az bulur oldum?

Beni bu dünyânın bayağı ve süflî çileleri arasına kim arkamdan itti? Suçlara, günahlara ikrah ve nefretle bakıp, imtihanda sıfır almam için midir bu oyun?

**

Eflâk mi şaşıracakmış? Şaşırsın.
Şems manzumesi mi dağılacakmış? Dağılsın.
Cihan altüst mü olacakmış? Olsun. Hangi semâvî inkıraz, hangi kıyâmet, senin hasretinden daha korkunçtur.

Ne yapayım, özleyiş, kıyâmet perdelerini kaldırınca, zincir ehline yakışır sözler söylüyorum. Suçlarımı bağışlamak için benzerim olmaya ne hâcet? Diyorlar ki, kulun günâhına Allah'ın affı âşıkmış. Nerde bir taksir görürse oraya koşan bu affa da, görüyorsun ki işte kulların âşık Allah'ım!

**

Ocağa, nefsinin iştihâlarını sür, yansın... bu, çerçöp yapılı arzuları odun misâli ateşe atarsan, çömleğin içindeki aş da o kadar tez kaynar.

Mecnûn'a da evvelce Kay s derlerdi. Ama yanıp pişmeklik onun adını Mecnûn'a çevirdi.

**

Sakın ipek kurduna, kozasının içinde mahpus olduğu için acıyıp hâne sini vîrân etme... Bil ki o, bu tenhâlıkta hoş ve sarhoştur.

Ey benim Allah'ım, emret ki, sana sığınmış olan gönlü de, kimse hücresinden çıkarmaya kalkışmasın..

**

Bacadaki duman, ocaktaki ateşin habercisidir.
Allah'ım, ya benim için için yanıp tütüşüm, gözüne hiç ilişmedi mi?

Bana tahammül ver Allah'ım... Çünkü tahammülüm de, bu ocakta yanıp kül oldu.

Daha fazla yakma... Korkarım, bu ateş etrafa sıçrarda cümle âlemi tutuşturuverir...

**

Sordular, nasıl bir îmânın tâlibisin? dediler. Hz. Muhammed: Yâ Ebû Bekir, bana bir melek göründü, sen Allah'ın resûlüsün dedi, deyince; tasdik ettim, sen Peygambersin, diyen Ebû Bekir'inki gibi îman isterim.

Resûlullah, peki ama sen benden hiçbir delil ve işâret görmeden sözümü nasıl kabul ettin? deyince Bu yüz yalan söylemez! diye Allah'ın resûlünü kabûl eden Ebû Bekir'inki gibi îman isterim.

Gerçeklerin üstüne ışık tutacağını zannettiğimiz aklımız türlü araştırmalarla hakîkati didik didik etmeden inananların îmânını isterim.

Varını yoğunu, tanıyıp inandığı peygamberi yoluna sebil eden büyük kadın Hatîce'ninki gibi ve henüz çocuk denecek yaşta o nebî ile kanı canı ve rûhu ile yoğrulan Aliyyü'l-Murtazâ'nınki gibi bir îman isterim.

Yoksa akılla didiklenerek lîme lîme edilmiş bir îmandan takdîr-i İlâhî bizi ırak tutar inşallah...

**

Hayâtın ve ölümün gizli ve âşikâr imtihanlarından sana sığınırım yâ Rabbim...

**

Allah'ım, dünya dünya olalı beri seni binlerce ağız târif etmeye uğraşmış, binlerce kalem yazmış, sahifeler, kitaplar dolup taşmış.

Bilen de söylemiş, bilmeyen de. Bilen muammâdan gitmiş, kimse anlamamış. Bilmeyenin dili dolaşmış çapraz söylemiş gene kimse anlamamış.

Allah'ım... Sen müşkülden müşkülsün... gönlünde, şevk ve muhabbetten bir anahtarı olmayan, o derûn râzını nasıl açıp çözebilir?

**

Gönlüme: Ağla... eliyorum, ağia... Ama kimseler görmesin. Zira göz yaşı çabuk hasede uğrar.
Ağla... ağla ki temizlensin bu yürek... Yoksa, kurumuş çeşmelerin yalağı, süprüntülük olur.

**

Bir ses duyuyorum. Kurt kuş onu dinliyor. Çayır çimen de öyle. Cennet cehennem, yer gök, günler aylar hep ona kulak kesilmiş. Tek nabız gibi çarpan kâinat da o sese müştak.

İnsan var, onu dinlerken ne dünyâsı kalıyor ne ukbâsı... Ama insan var, onu ne duyuyor ne de anlıyor. Ah, en acısı, ne de îman edip inanıyor.

**

İsterim ki, bin sene, binlerce sene sonra da benim için gülesin, benim için ağlayasın. Her bir zerrenle benim için olasın.
Bin sene, binlerce sene mi dedim? Hayır. Bütün bir ebediyet...

Senden ayrı olsam da beraberim. Ama beraber olduğumu bilmemekten korkuyorum.
Ebediyet de ne demek? Ölçülere, endazelere sığmayan bir devr-i dâim içinde, seninle yaşamak, seninle ölmek istiyorum.

**

Kurdu kuşu sindirip yola getiren insan oğlu, neden seni ehlileştirememiş ey gönüller aslanı!

Havada uçan, denizde yüzen, dağları aşan âdem oğlu her tuttuğunu koparmış da, neden sana diş geçirememiş ey gönlümün tek sultânı.

**

Mektubumu elim yazmadı. Yok, yok benim yazıcım gönlümdür.
Hayır, eksik söyledim... Ne elim var ne de gönlüm... Çenk de sen, mızrap da.
Ama bilmem ki ne zaman, sen ben, demekten kurtulacağım?

**

Şaşarım hâlâ, ne seçtin beni? Ne seçtin beni bu âlem içinden.

Salım mı var, saltanatım mı? Uşaklarım mı var, halayıklarım mı?

Hanlarım mı var, külhanlarım mı?
Hem eğ irenim, hem dokuyan... Hem dikenim, hem yamayan... Hem ekenim, hem toplayan... Hem biçenim, hem de yırtan...

Ne ağzım duâlı, ne gönlüm safâlı... Yüze çıkar, göze çarpar günahlarım baştan aşkın.

Yolcu olsam, durak bilmem. Avcı olsam, ırak görmem...

Şaşarım, şaşarım ne seçtin beni? Ne seçtin, nice seçtin bu garîbi cihan içinden?

**

Kör de olsam seni göreyim, sağır da olsam seni duyayım... Ermez elle, yetmez güçle gene sana erişeyim, ey cihânın efendisi!
Ocağın olsam odsuz tüteyim... Odun olsam ocaksız yanayım... Gizlin olayım, gizlenmezin olayım, gelmişin olayım, geleceğin olayım. Tuzağın olayım, avın olayım. Bağın olayım, gülün olayım. Gamın olayım, neş'en olayım. Varın olayım, yokun olayım... Şevkin olayım, aşkın olayım.
Âh olayım, olayım... Nâz olayım, niyâz olayım... Derd-i dilinle zâr olayım, ey cihânın efendisi!

**

Bir kuyudur kova değmez, muammâdır akıl ermez, sağ keçeden sol keçeden dolaşılmaz, erişilmez.

Burcu burcu sevdâ tüter, yanar döner, yakar gider. Kâh gün olur, kâh gecedir. Adı sanı çift hecedir. Bilmeceden bilmecedir. Ah bu gönlüm, ah bu gönlüm!

**

Ne gelen umûrumda, ne giden umurumda... Gelip gidici sen olmayalı beri ne gözlerim yolda, ne gözleri yolda olanlar umûrumda.

Kandil mi istedim, çerağ mı yak dedim? Gecemden günümden hayır kalmayalı beri, ne zaman umûrumda, ne zamandan mekândan ümit tutanlar umûrumda...

**

Günler geçer, aylar geçer, yıllar çağlar, akıp geçer, geçmez olan yâre bile, teni atlar câna geçer.

Ya sen benim tanışığım, ya sen benim bitişiğim! Nerde kaldın, nerdesin sen?

Korkar mısın, çekinir mi? Nişlersin de geçmezsin sen?

Yolum yolun çaprazlamaz, ayrı düştük, bilmez misin?

Sarp da olsa, kayalık da, mahşer sırat her ne olsa, geç yolumdan geç Devletlim. Yolun izin, gönlüm gerek...

**

Rahmet olsam serpilsem, filâna, ibn-i filâna... Yetmiş iki millete, gök ehline, cihân içre cihâna...
Zulmet zulmet dolaşsam, şûle olup saçılsam, bed huyluya, kem gözlüye, âsî, cânî, mücrime, zamân içre zamâna.
Rızık olsam d ağı Isa m, sefîl, zelîl, nâçâre, devrân içre devrâne...

**

Niyetlerden evvel davranayım, fikirlerden evvel yollanayım, izini kollayım, hayâlin kovalayım, sağa çarpayım, sola vurayım. Yolum yoluna düşer mi dersin?

Olmazları olur kılayım. Kaf dağına çeri salayım. Anka ile dost olayım, seni ona aratayım, yalvarayım, yakarayım, yolum yoluna düşer mi dersin?

Isrâfil'den sûr kapayım, bilir bilmez ben çalayım, kıyâmeti koparayım, haşır mîzan ettireyim, yolum yoluna düşer mi dersin?

**

Taştan yastık kodun, katı gelmedi. Yedi iklim dolandım zorlu gelmedi. Tek sana rastlayım rastlayım diye...
Sağa çarptım, sola vurdum, zelîl oldum, aziz oldum, ömür ömür gezdim durdum, güç gelmedi, hayf gelmedi; tek sana varayım, varayım diye...
Sazda eğlendim, sözde eğlendim, dağda bayırda dur durak bilmedim, tek izine rastlayım diye...
Yel gibi uçtun, sel gibi geçtin, göz açıp kapayınca, gözden silindin...
Yaralandım, berelendim, paralandım, acım acı gelmedi; tek seni göreyim, göreyim diye...
Hasretin zâlimden zâlimmiş meğer... Dil döktüm, yakamı bıraksın diye... Yalvardım, yakardım yola gelmedi...
Gelmedi, gelmedi, inşâ fa gelmedi...

**

Yıldızlar el ele tutuşup karşıma gelse, seni benden dilese...

Melekler cem olup saf saf dizilse, ille onu ver bize... dese...

Yerler gökler dize gelse, yalvarı yaivarı kaddin dilese...

Zaman kol kol akıp yolumu kesse, seni elimden almak istese...

Cihânın kılıcı bağrımı delse, kanımı canımı sebîl eylese...

Azrail ölüme ferman getirse, ruhumu kabzedip alsa götürse...

Değil gülünü, dikenini vermem.

**

Ne uyurken ninni istediğin, ne uyanıkken türkü söylettiğin var. Ne kırlarda çiçek topluyor, ne toplanmış çiçekleri kokluyorsun.
Huyun mu değişti, keyfin mi kaçtı, küstün, gücendin mi yoksa?
Ne zamâna iltifâtın, ne devrâna ihtiyâcın kaldı. Ne bir zevke el ettiğin, ne kimseyi özlediğin var.
Ah haklısın, haklısın, hem de ne haklı... Huyunu çevirdik, keyfini bozduk, küstürdük, gücendirdik, kaçırdık elden.

Ne hazin ki senden sonra, dünya düzenini bozmadı. Gene güldü, gene söyledi, gene çaldı, gene çağırdı. Ama bir garip var ki, onun dünyâsı feleklerden silindi. Ne yer denecek yeri, ne gök denecek göğü kaldı. Kabûl olmuş bir duâ gibi sâde çağırışlarını duydu, sâde ona icâbet eder oldu.

**

Sen, her devri ile kıvılcım saçan bir bileyi taşı gibi, bin bir acı bin bir ıztırap püsküren aşk çarkında hançerini bileyen ve onu rastgele, ah rastgele kullanansın.

Ama gene sen, doğruya doğru demeyi de bilen, hakikatle mağlûp olmakta hoşluk bulansın. Yalvarırım; bir an, bilmezliği, anlamazlığı ko da beni dinle.

Sanki bütün bir ömür seni görmemiş gibiyim. Bunu bildiğini biliyorsam da tekrârımı hoş gör. Dileğimin yerine gelmeyeceğini de bildiğim halde, ne yapayım, gene de hararetten yanan bir hasta gibi: Su, su! diye inliyorum.

Biliyorsun değil mi? Şu sensiz günlerin ne kadar, âh, ne kadar uzadığını biliyorsun değil mi? Sabah olsa da ya sen bana gelsen, ya da ben sana gitsem... Eğer güneş, hasretimi bilse, yemîn ederim ki vakitsiz doğar.

Allah'ım! Dayanamayacağım, dayanamayacağım artık... Sabaha yıllar var. Beni güneş etmez misin ki şu gecenin içinden, beklenmedik bir saatte doğayım? Doğayım da aramıza gerilen o simsiyah geceyi parça parça edeyim.

**

Affet beni, ey uğrunda ölümlere kanamadığım, affet! Seni artık bir dîvâne, bir çılgın gibi çağırmayacağım. Gelmediğin zamanları hesap edip, adetlerin korkunç boğultusuna gömülmeyeceğim, ¡ster gel, ister gelme. Gelsen de, gelmesen de olan olmuş bana.

Kıyabilsem, billâh seni suçlardım. Ne diye şu garip dünyâya gelip sükûnumu bozdun? inkâr edemem. Aldınsa da verdin. Keyfimi rahatımı altüst ettinse de bir sihirli taht düzüp, bu şenindir, diyerek kolumdan çekip üstüne oturttun. Ne ki ıztırâbı da taç yapıp, gene kendi elinle başıma koyan sen oldun. Saltanatım, hükümranlığım eşsiz de olsa, bilmez misin ki, buyruğu da, devleti de koyup bu cihânın dışına yol bulmak tek kârımdır benim.

**

Yanan mumun alevi içinde bir siyah nokta vardır. O nur, bu küçücük zulmet köşesinden doğar. Biliyorum. Biliyorum ki benim aydınlığım da karanlığım da bunun gibi can cana, iç içe berâber yanar durur. Ben, bütün azamet ve ihtişâmı ile parlayan bu şavkın zulmetinden kaçan değilim. Ama zaman zaman dayanamaz olur da, hırçınlık edersem darılmak neden? Nihâyet alnıma beşeriyet damgasını vuran, sırtıma şu vücut kaftanını giydiren kimdir Allah'ım?

**

Kime gideyim, kime gideyim, bir çift sözüm var kime ideyim?
Sen gidicek kimsesizim; bu dünyâda ben nideyim, ben nideyim, ben nideyim?
Kimim, kimsem? Söyle bana, kime gideyim? Ben nideyim, ben nideyim? Derd-i d âğı m kime diyeyim?
Sensiz kalmış cihân içre, ömrü günü ben nideyim, ben nideyim, ben nideyim?

**

Kuş olsam uçar mıyım? Kervan olsam geçer miyim, dost ilinden, ilinden?

Yel olsam eser miyim, sel olsam akar mıyım, yâr ilinden, ilinden?

Kul olsam, kulak olsam, el pençe durak olsam... Boyun büksem, can oynasam, bir kelâmcık duyar mıyım, yâr dilinden, dilinden?

Hey zemâne zemâne!.. Su gibi akışım yok, gün gibi yakışım yok. Can versem aşar mıyım,

dost ilinden, ilinden?

**

Çin'deyim, Hint'teyim, her yerdeyim ben. Ölenle ölürüm, kalanla kalır. Ağlayana yüzüm yok, gülenleyim ben. Darağacında katilleyim. Mahkemede mücrimle. Kendim de şaşarım, kaç parçayım ben?

Şahbaz gibi bulut deler, kötürümle sürünürüm. Bir âşıkın göz yaşında, yanındayım ben.

Şebnem şebnem asılırım günlere gecelere... İplik iplik dolanırım seslere hecelere...

Zaman içre durağım yok, mekânsızım ben.
Hod müşkülüm. Kadîm'denim, bilmeceyim ben. Melek, şeytan, âciz kalmış, bilememiş, çözülmedik bilinmedik muammayım ben...

**

His şekillenip kelâm olsun. Arzu çâk olup merâm olsun. Hasret dile gelsin, figân olsun. Yâr süngü takınsın, kan kıtâl olsun.

Gönlümden acep neyi anlatır?
Zaafım şahlansın, misilsiz güç olsun. Kudretim kükresin, bir âfet olsun. Yüreğim yarılsın, sırları fâş olsun.

Gönlümden acep neyi anlatır?..

**

Kan kırmızı sehere yüz vermedim. Sırma renkli güneşe: Gel evime! demedim. Saz benizli mehtâba hiç de gönül çekmedim. Seni gördüm, seni sevdim, sana taptım ey gönlümün perisi!
Doldum ama taşmadım, taşdımsa da coşmadım, cilve işve kör düğümmüş, sıkıştırdım açmadım.
Zemin âşık, zaman âşık, ben âşık... Yola düştüm yaralandım. Sana vardım, sende kaldım, ey gönlümün perisi!

**

Yarım kaldı, yarım kaldı... Gene destan yarım kaldı...

Dünya dünya olacaktan, sen söyledin, ben dinledim; ben söyledim, sen dinledin, biter sandım, bitirmedin, yeter sandım, yetirmedin. Kâh söyledin, kâhi sustun. Ne yaptıysan bitirmedin.

Kasdın buydu tâ ezelden... ey destancı, yarım kaldı, gene destan yarım kaldı.

**

Hüzün kapımı çaldı. Vuruşundan tanıdım. Kim o, demeye kalmadan itip içeri girdi.
Kızdım. Nedir bu destursuz geliş? dedim. Kahkahalarla gülmeye başladı.
Hakkı da var ya... Kendi çatısı altına izinle gireni de kim görmüş?

**

Bir konuğum var: Adı ruh. Sıkıldı artık bu evden. Geldiği yere gitmek istiyor. Neden izin vermiyorsun? Mekânını özledi diyorum sana...

Yolcu yolunda gerek. Bırak, bırak ki gitsin artık...

**

Buçuk gün gelir; ahvâlim sorar, hâlim arar, dermânım olurdun.
Nittim sana ki, kaçtın bu ilden?..
Zaman tezgâhında berâberce bez çözer; elvan elvan, top top canfes, dîbâ dokurduk.

Ömrünün bütün yükünü ömrümün sırtına koyup: Vedâ! diyeli beri, dâne misâli ezilip un-ufak oldum.
Acep gene, bir gün gelir, ahvâlim sorup hâlim arar, dermânım olur musun?
Ne günâh ettim ki bilmem, kaçtın bu ilden?

Tezgâhını boş komak, koyup da utandırmak ne haddim? İşte, bıraktığın yerdeyim; eğiriyor, büküyor, çözüp dokuyorum. Âlem halkı, gene önümde kelep kelep iplik görmede. Gene elim oynuyor. Bindallılar, mor atlaslar da eksik değil... .
Ama bir çıkrığım daha var ki gizlice zâmânı sarıyor, tez bitsin, tez tükensin, göçmeklik günü tez gelsin diye durmadan çeviriyor, çeviriyorum. Olur da buçuk gün ben sana koşar, ahvâlim anlatır, hâlim söyler, derman dilerim diye...
Ey benim ustam, ey hünerlim! Yoksa tezgâh başında sıktım mı seni? Eğri mi dokudum, yanlış mı büktüm, kemlik mi ettim? Nittim\ neyledim ki kaçtın bu ilden?

**

Kuş cıvıltısından, nalın şakırtısından, bilezik çıngırtısından, yaprak hışırtısından sesler topladım; bir kız onları iplik iplik tarayıp eğirecek, sonra da senin güzel boynuna şal dokuyacak.

Ak sümbülden, gök lâleden, yâseminden, menekşeden kokular topladım; bir kız onları kat kat dürüp, güzel başına yastık yapacak.

Ağaçlardan çayırlardan, tepelerden bayırlardan renkler topladım; başka bir kız da onları kesecek, biçecek, o eşsiz vücûduna libas dikecek.

Ey varımı yoğumu paylaşmaya doyamadığtm! Dahası var; gözlerden gönüllerden, visallerden firaklerden, yığın yığın sevdâ topladım; bir kız da onları karıp karıştıracak ve sana görülmedik duyulmadık bir taht düzecek...

**

Neden geceleri gelirsin? dediler.
Tenhâlığa fırsat bulmak için, peşimden ayrılmayan gölgemden dahi ırak olmak için... dedim.

Neden bir haldaşın yok; neden kimseleri istemezsin? dediler.

Yüreğimdeki dertle baş başa kalmak için... Belki, dertten de özge bir dert ile halvet olmak için... dedim.

Neden hikâyeni parmağına dolayan dünyâya kızıp küsmezsin? dediler.

Beni bırakıp sergüzeştimin eteğine asılsınlar, dedikodu çalılığının dikenlerine takılıp da beni unutsunlar için... dedim.

Neden, küheylân çatlatan sipâhîler gibi koşar durursun? dediler.

Gönlüm ezelle yaşıttır. Ondan geri kalmamak için. O zaman bu zaman, tozu dumana katarak peşim sıra koşanı, yalnız bırakmamak için... dedim.

**

Gün çıkrıktan sağılır gibi açılıp uzasın da, zihnime dolan mânâlar yumak yumak çözülüp dünyâya akmasın olur mu?

Sabah rüzgârı, gözlerini ovuşturan uyku sersemi kırları sarsıp kendine getirsin de, içimde esen fırtınalar, dalımı budağımı kırıp koparmasın olur mu?

Fecrin parmağı ufuklarda meşalesini yaksın da, gönlümde söken şafak, gizlimi âşikârımı ele güne fâşetmesin olur mu?

**

Hem Çinliyim, hem Hintliyim; Türk elinden, Acem'denim...
Rûmî demiş zaman bana, Frengistan memleketim. Aşîreti, göçebeyi nice eyyam gezen benim.
Yedi iklîme serpilmişim. îsâ, Mûsâ kadîm dostum. Müslümânım tevhittenim.

**

Hasret bir han; ben hancıyım. Hasret bir yol; ben yolcuyum. Hasret kalem; bense yazı. Hasret mizan; bense mahşer.

Hasret bir saz; ben bin nağme. Hasret çile; bense derviş. Hasret çarmıh; ben bir mahkûm. Hasret kılıç, bense şehit.

Hasret deryâ, ben bin dalga... Yüzer yüzer yüzücüyüm. Hasret sırat, ben bir yolcu. Geçer, geçer, geçiciyim.

**

Bir canımı bin parçaya doğrayan, bir parçamla bin bir tezgâh dokuyan yanıma geldi; yanıma geldi.
Selâm verdim, selâm aldı; yer gösterdim, duymazlandı. Adım adım yanıma geldi. Gelme... dedim; gene geldi.
Sorup suâl eylemedim; kasdı nedir bilemedim; dileğini sezemedim; yanıma geldi; yanıma geldi.
Kurbânınım, söyle... dedim. Gülümsedi, baş çevirdi. Biraz daha yanıma geldi.
Niçin gelir bu tasasız? Öldüre mi, ya güldüre? İkisi bir zâti... dedim.
Fikri zikri taşra sürdüm. Düşünceyi saldım yele... Azcık daha yanıma geldi. Yanıma derken canıma geldi.

**

Bir sel var içimde, ona yatak istiyorum.

Bir ankâ var içimde, ona kanat istiyorum.

Bir mahşer var içimde, ona mîzan istiyorum.

Bir dünya var içimde, ona nizam istiyorum.

Bir kavga var içimde, ona karar istiyorum.

Bir mecnun var içimde, ona zincir istiyorum.

Bir mîras var içimde, ona vâris istiyorum.
Bilmiyorum ne var içimde? Sel gelir sel alır, yel gelir yel alır, el gelir el alır. Sağarlar açarlar, çalarlar, kaçarlar. Gene de dolar, gene de taşar.
Bir defîne var içimde, ona yağma istiyorum.

**

Seferim var, seferim var... Dıştan içe seferim var.
Bir eyyam gideyim, cihandan göçeyim, candan geçeyim... Seferim var, seferim var...
Yanıma yanaşma, derdime sataşma; sorma hâlimi, bilen bir Allah... Seferim var, seferim var...
Bırak gideyim, gideyim, kendimi geçeyim; tâ yanına varınca, kapına ulaşınca... Seferim var, seferim var...
Dur deme duramaz oldum; dünyâya sığamaz oldum. Yıldız yıldız atlayım, yeri göğü aşayım, sen önüme düşeli, önü ardı olmayan, seferim var, seferim

**

Kaybım var Hak dostları, kaybım var.
Akçe mi, mücevher mi? Senet sepet, hazîne mi? Sırça saray, defîne mi?

Kaybım var Hak dostları, kaybım var.

Kimyâ, simyâ, sihir bilmem. Bilmediğim daha neler... Adak, nezir, duâm da yok.

Çaresizim. Siz arayın, siz yalvarın, siz dileyin. Avuç açın, boyun bükün.

Kaybım var Hak dostları, kaybım var. Ben kendimi kaybeyledim. Gezin tozun soruşturun. Dağı taşı arşınlayın, yeri göğü karışlayın.

Beni bulun, beni bulun... Beni bana kavuşturun.

**

Nedir bu titreyiş, bu ihtizaz, bu çırpınış? Şevk olası mı, aşk olası mı? Bilmiyorum nedir bu? Yüze çıkası değil...
Veled-i kalb diyorlar; esah mı acep? Rast mı, doğru mu?
Aşksa da, şevkse de, veled-i kalbse de, taşsın gönlümden, dolsun dünyâya.
Bu arzu, bu ezgi, bu hicran, ihtizaz, sûret bağlasın, şekle bürünsün, göç etsin benden, aksın cihâna.
Bilmiyorum nedir, nedir bu ihtizaz? Şevk olası mı, aşk olası mı? Veled-i kalb diyorlar, desinler elhak. Günlerden bir gün de, taşıp doğası mı? Doğup da söz olası, saz olası mı?

**

Derdim var Allah'ım, derdim var. Nideyim, nişleyim bu derdi?

Suya verdim, su almadı, göğe verdim, gök almadı. Yere verdim, yer almadı. Ele verdim, sele verdim... Pulluk pulluk, döküm saçım... Dağ almadı, taş almadı.

Akıtmalı ata binsem, cihanları gezip dönsem... Yele, sele selâm versem, yılan kaymaz, kervan aşmaz bayır çayır koşup geçsem... Kanatlansam göğe çıksam, bulut bulut boyun büksem, yıldız yıldız yüzüm sürsem, alın! desem, bir el atıp alırlar mı? Bakın! desem, bir göz atıp bakarlar mı?

**

Canım cihâna serpildi, topla beni kıvam gerek... Ben esîrim baştan beru, âza t değil, zindan gerek...
Günahkârım, rahmet nerde? Rahmet bana yüzün gerek. Ben deliyim, deli deli, zincir gerek, zincir gerek...
Ben coşmuşum sel misâli, misal bana yüzün gerek... Ben suretim, mânâ hani? Ben mânâyım sûret gerek...
Vakit geldi, vakit geldi, bu dünyâdan geçmek geldi... Fermanı yaz, güzel ellim, geri dönmez izin gerek!..

**

İliğine kadar titreyen gecenin kulağına eğildim: Korkar mısın, üşür müsün, kaçan ne ürperirsin? dedim.

Sustu...
Yapraklarda yumak yumak yuvarlanan güneşin kulağına eğildim: Ne bu telâş, bu saklanış? Bir özge tasan mı var? dedim.

O da sustu.
Murâkabeye varmış, soluğu kesilmiş denizin kulağına yanaştım. Daha sormadan baş çevirdi, dudak bağladı, sükût etti.

Ayıplanmaz korkarlar elbet. Korku ne çok bu dünyâda: Ateş âfet, çile mihnet, dağ dağ olmuş... Küme küme, öbek öbek...

Korkanlardan bir korkan da benim işte. Korkuyorum: Anlamazdan, hasret, hicran tanımazdan, omuz silken, dudak büken, gülüp geçen, aşk çekmemiş bîçâreden, zâri zâri korkmaktayım, korkuyorum.

**

Münâdî bağırttım, cihânı çağırttım, arattım, tarattım, yalvarttım, yakarttım, gelmedi, gelmedi, giden gelmedi.
Savulun savulun, bir de ben arayım... Günahtan gideyim, sevaptan gideyim, îmandan gideyim, inkârdan gideyim... Göğü eğeyim, yeri deleyim... desturlu gideyim, destursuz gideyim, gideyim, gideyim, ona gideyim.

468 Yazılar

Yerlerin altında Kaf'ların ardında, zeminde zamanda, şu koca devranda savulun savulun kendim arayım.
Kendim arayım, kendim bulayım... Otlağı olayım, durağı olayım, uğrağı olayım, konağı olayım... Hiçbiri olmazsam yalvarın dostlar, yalvarın, yalvarın, kurbânı olayım.

Kaynak: Sâmiha AYVERDİ, Hancı, Kubbealtı, 4. Baskı 2011, İstanbul

Beyin ve İlaç / MEDICATION OF THE MIND

ÖNSÖZ

Dr. Richard Restak, George Washington Üniversitesi

Kimyasal maddelerin beyni ve davranışları etkileyebilme gücünden yüzyıllardır yararlanılmaktadır. Eski Hint metinlerinde aşın sinirli ve ajite olmuş hastaları sakinleştirmek için **Rauwolfia Serpentina** bitkisinden yapılan bir reçete tanımlanır. 1950'lerde yapılan araştırmalar bitkinin etken maddesinin, yaygın biçimde kullanılan ilk antipsikotik olma özelliğini sürdüren rezerpin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Güney Amerika ormanlarından ve Amazon Havzasının batı yakasından toplanan peyote, meskalin ve diğer **"büyülü uyuşturucular"** gibi zihni etkileyen doğal kimyasalların kimyasal yapısının tanımlanması da aynı döneme denk düşer. Albert Hofmann'ın LSD sentezi onun şu sözlerinde ortaya çıkan bir diğer ipucunu sağlamıştır: **"Tamamen ruhsal olduğu düşünülen bazı akıl hastalıklarının biokimyasal bir nedeni vardır."** Sağlık ve hastalık üzerindeki bu biokimyasal etkilere dair son otuz yıl içinde yapılan araştırmalar düşüncelerimizin, duygularımızın ve davranışlarımızın doğası, hakkındaki düşüncelerimizde devrimci bir dönüşüm yaratmıştır. Ruhbilimsel teoriler yerini nörokimyaya ağırlık veren görüşlere bırakmıştır ve artık araştırmalar yeni ve daha güçlü psikotrop ilaç sentezleri yaratmayı amaçlamaktadır.

Bu dönemden önceki gelişmeler ise daha çok rastlantıya ve şansa dayanıyordu. Duygusal yönden rahatsız insanların akıl hastanelerinden çıkıp, binlerce insanın yaşadığı topluma geri dönüştürülmesini sağlayan bir antipsikotik olan torazin, cerrahide kullanılacak yeni bir antihistaminik geliştirmeye yönelik araştırmalar sırasında beklenmedik bir şekilde bulunmuştur. Monoamine oxidaz inhibitörleri, bugün hâlâ kullanılmakta olan antidepresifler, tüberküloz tedavisinde kullanılan bir ilacın duygu durumunu yükseltici etkisinin tesadüfen farkedilmesi sonucu keşfedilmiştir. Doğal bir madde olup, günümüzde manik depresiflerin duygu durumlarını dengelemekte kullanılan lityum, ürik asidin en eritilebilir formu olan lityum ürat ile ilgili bir deneyde rastgele seçim ve uygulama sonucunda gelişmiştir.

Beynin kimyasal olarak araştırılmasına bu "tesadüfi" yaklaşım, alıcıların (reseptör) keşfiyle gerçekleşen kurtarıcı ve birleştirici bir kavramsal hamle olmasaydı böyle devam edip gidecekti. Beynin kimyasal habercilerinden biri olan sinir ileticilerinin (nörotransmitter) alıcılarına (reseptörler) uygun olması sıklıkla bir anahtarın kilide uyması örneğiyle karşılaştırılır. Bu benzetme yardımcı olmakla birlikte alıcıların anahtar ve kilit gibi maddi ve değişmez şeyler değil de yaşayan ve sürekli değişen sinir hücresinin zarına yerleşmiş proteinler olması sebebiyle olayı fazlasıyla basitleştirir. Yaşayan organizmaların bünyesinde bulunan bütün proteinler gibi alıcıların da yapıları ve biçimleri değişiklikliğe uğrayabilir, hatta bazı durumlarda yeni veya yapısal olarak benzer sinir ileticilerini kabul etmek için kimliklerini değiştirebilirler. **Psikotrop ilaçların ilk kuşağı alıcıların araştırılması temelinde geliştirilen "kirli" ilaçlardır.** Bu ilaçlar birden fazla alıcı çiftini etkiliyordu. Buna bağlı olarak da bu ilaçların birçok yan etkisi vardı, öyle ki bazı hastalar neredeyse hastalıklarının verdiği sıkıntıları bu yan etkilere yeğliyorlardı. Ancak yapılan ek araştırmalarla nörofarmakolojistler bilgilerini ve ustalıklarını tek bir alıcıyı etkilemeyi hedefleyen yeni bir "temiz" ilaç kuşağı sentezlemeye yoğunlaştırdılar. **Prozak, Zoloft ve Paxil** alıcıya özel

ilaçlar geliştirmek için gösterilen çabanın ilk ürünleridir. Bu serotonin-geri emilme ketleyicilerinin (sinir hücreleri arasındaki sinaps yarığındaki mevcut serotinin miktarını arttırma güçlerinden dolayı bu adla anılırlar) depresyon tedavisindeki etkinlikleri, en zor durumdaki hastaların ve doktorların beklentilerini kat be kat karşılayıp, aşmıştır. Bu ilaçların belki de en şaşırtıcı başarısı ise depresyonlarına rağmen normal hayatlarını sürdüren ve bir çok durumda çevrelerine zarar vermeyen hafif vakalardaki olumlu etkileridir. Bir insanın genel olarak dünyaya dair duygularının ve orada kendini yerini algılayışının kimyasal bir maddeyle değiştirildiği bu durumda -ki çoğu zaman bu süreç, ilaç alan kişi bunu çok az yada hiç yan etkisiz tecrübe edecek şekilde incelikle işler, farklı bir etki söz konusuysa da bunun için başka birtakım ilaçlar kullanılır- insan zihnine dair ne söylenebilir?
Ahlakçılar ve diğerleri bunun gibi sorular üzerine kafa yorarlarken, zihin-beyin -değiştiren kimyasalların bir sonraki kuşağının gelişimi gözler önüne serilmeye devam ediyor.
Çok daha önce Alzheimer hastalığı için ilaç geliştirme amacıyla yapılan araştırmalar sırasında ilaçla hafızayı güçlendirmenin mümkün olduğu görülmüştü; bu da gösteriyor ki, toplumun talihsiz üyelerini kötü durumlarından kurtarmayı amaçlayan çabalar bazen sağlıklı insanların yararına olabiliyor. Ama insanın sembolleri ve dili kullanan bir varlık olduğunu ve insanlığın asla bütünüyle kimyayla açıklanamayacağını asla unutamayız. Freud ve diğerlerinin haklı olarak ısrarla öne sürdüğü gibi, sözcüklerden, kavramlardan, fantezilerden etkileniriz. Ancak bu, duygu ve düşüncelerimizdeki rahatsızlıkları düzeltmede 'ya/ya da' türünden -ya 'konuşma terapisi' ya da nörotransmitter yaklaşımı gibi-bir yaklaşıma işaret etmez. Bizi alt üst eden sözcükler ve kavramlar bunu beynimizin kimyasal yapısını değiştirerek yaparlar ve bu süreçte, bizi tüm diğer yaratıklardan ayıran İnsanî etkiler için yer ve zaman vardır.
Zihnimiz ve beynimiz bir paranın iki yüzü gibidir; bir yüzüne baktığımızda oradaki herşeyin biyolojik olduğunu görürüz, öbür yüzünü çevirdiğimizdeyse insan zihnini içeren düşünceler, düşler ve görüntülerin öznel dünyasını buluruz.
Bu bağlamda melez varlıklarız; ne bütünüyle biyolojinin esiriyiz ne de beynimizin yapısı ve fonksiyonlarıyla üzerimizde yarattığı etkilerden tamamen bağımsızız. Burada, duygusal bozukluklara yönelik, ilaç kullanımı içermeyen ve beyne mutlak bir gönderme yapmayan yaklaşımlar olarak tanımlanan çeşitli psikoterapi biçimleri geçerli olmaya devam edecektir. Duygusal düzensizlikler daima belirli koşullarda ortaya çıkar; bu koşulların başarılı bir manüpilasyonuyla kişinin buna verdiği yanıt herhangi bir kimyasal maddeden çok daha yararlı olabilir ya da en azından bu tasarlanabilir bir şeydir.

B E Y İ N

Beyindeki 100 milyar nöron hayret verici ve karmaşık yollarla birbirleriyle etkileşerek, görmeyi, hareket etmeyi, öğrenmeyi, hafızaya almayı ve düşünmeyi mümkün kılar. Henüz doğmamış bir bebeğin beyninde, milyarlarca nöron arasında trilyonlarca bağlantı mevcuttur. Beynin bölümleri ve tek tek nöronlar önce hücre demetleri haline gelirler; bu kompleksin bağlantılarının kurulması daha sonraki aşamadır.

UZANMA

Yaprakların güneş ışığına doğru uzanması gibi, bir nöronun lifleri (dendrite) doğru aksonu araştırırken dışarı doğru büyür ve bağlantı kökleri gibi aksonlar da dışarı verdikleri enerjiyi almaya uygun nöronlarla bağlanana dek ortalıkta el yordamıyla dolaşırlar. Nöronlar doğru 'adresi' bulmada ve doğru tertibatla bağlantıya girmede inanılmaz biçimde kusursuzdurlar.

sipital (artkafa) loblar devreye girer. Konuşurken ise aktivite beynin daha üst ortasındaki motor bölgeye atlar. Ama, genellikle, konuşurken sözcüklerin ortaya çıkması için, daha önce zihnin kara tahtasının bulunduğu yer olarak sözünü ettiğimiz, frontal (alın) loblardaki faaliyet önemli oranda artar. Bu alanlar arasındaki bağlantılarda, fiziksel bir zarardan veya vücut biyokimyasındaki bir karışıklıktan dolayı bir kesinti olması sorun yaratacaktır. Kişi, sözcükleri tasarlayabilir ama konuşmanın gerçekleştiği alandaki bağlantılarda bir karışıklık varsa bu sözcükleri konuşma biçiminde dışa vuramayacaktır. Bu rahatsızlık genellikle felçli hastalarda görülür.

Düşünce, beyin faaliyetlerinin birçoğunda görülen paralel dağılımlı karmaşık işlemlemenin en ince biçimidir. Düşünce ve bunu sağlayan dil, dünyayla iletişim kurmanın ve onu temsil etmenin güçlü sistemleridir. Bu sistemler bize medeniyetler kurma, müziği, dansı, kültürü yaratma, öğreterek ve kaydederek bilgimizi bir kuşaktan diğer kuşağa aktarma olanağını sağlamışlardır. Ancak bu gücün de bir bedeli vardır. Zihinsel faaliyet zincirinin ana halkaları kırıldığında veya zarar gördüğünde bu nazik sistem bozulur. Depresyon yaşayan veya psikozlu, olmayan sesler duyan, olmayan şeyleri gören, unutkan veya ürkek biri haline gelebiliriz ve genellikle zavallı bir varoluşu haline geliriz.

Nörologlar için böyle sorunlu bir zihni tedavi etmenin en iyi yolları en iyi yol ilaç kullanımı veya cerrahi müdehaledir, psikologlara göre ise konuşma terapisidir. Göreceğimiz gibi her iki yaklaşımın da zaferleri ve başarısız olduğu durumlar vardır.

BELLİ BAŞLI AKIL HASTALIKLARI

Binlerce yıl boyunca şairler ve rahipler, deliliği ruhla ilgili bir dert olarak gördüler. Diğer yandan tıpçılar, en azından Hipokrat'tan beri, akıl hastalığına beyinle ilgili bir hastalık –ama salgılardaki bir dengesizliğin veya rahimdeki yabancı bir maddenin sebep olduğu bir beyin hastalığıolarak baktılar. Nihayet yirminci yüzyılda beynin derinlikleri incelenmeye ve akıl hastalıklarının sebepleri beynin yapısında ve biokimyasal fonksiyonlarında aranmaya ve bugün akıl hastalıkları diye adlandırdığımız durumun biyolojik yönü ortaya konmaya başlandı. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, bugünün nörologları beyne, zaman zaman düzensiz işleyebilen kompleks paralel-dağılmış bir işlemci organ olarak bakıyorlar. Aşağıda onların deliliğe bilimsel bir açıklama getirme çabalarından doğan bazı bulguları inceleyeceğiz.

ŞİZOFRENİ: DÜNYAYLA İLGİNİN KESİLMESİ

Şizofreni bir çok insan tarafından yanlış anlaşılır. Bu hastalık, çoğul kişilik hastalığı olarak bilinen, aynı zihinde birden çok kişiliğin var olması durumu değildir. Şizofreni iç düşünme sürecinin parçalanmasını içerir. Paralel-dağılmış işlemci sistem bozulur ve bu nedenle şizofrenler gerçekliği bütünleştirmekte zorluk çekerler. Kişiliğin bölünmesinden çok dış gerçeklikle, kişinin kendi dünyasının dışında kalan kısmıyla ilgili olarak yaşadığı bölünmeden bahsetmek gerekir.

Şizofreni romantik bir hastalık, bir tür muhteşem delilik veya almaşık ama gerçekliğe ilişkin sağlam bir bakış açısı olarak resmedilmiştir. Ama düşüncelerin ve duyguların kaotik karmaşıklığı hasta için harap edicidir. Vincent Van Gogh şaşırtıcı sanat eserleri yaratabilecek yetenekte bir insandı ama resimlerinin çoğunda yaşadığı gerçekliğe farklılaşmış bakışını yansıtması, bazı psikyatristlerin onu şizofreniden muzdarip biri olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. **Başka psikiyatristler ise Van Gogh'un hastalığını çift kutuplu (manik depresif) rahatsızlık olarak tanımlamışlardır.** Hastalığı ne olursa olsun Van

Gogh bunu engelleyici buluyordu, özgürleştirici değil. Hayatının yalnızca 10 yılında resim yaptı sonunda da acısına son verecek tek etkili tedaviye başvurdu: İntihar etti. Akıl hastası olmayı tamamen reddediyordu. ***"Şunu bilmelisiniz ki eğer bir seçme şansı olsaydı kesinlikle deliliği seçmezdim."*** Erkek kardeşi Theo'ya yazdığı mektupta şöyle diyordu. "***Bu lanetlenmiş hastalık olmaksızın çalışabilşeydim neler yapmazdım ki."***

Dünyanın her yerinde nüfusun %1'i şizofreniden muzdariptir. Hastaların tamamen iyileşebildiği depresyonun tersine şizofreni ömür boyu sürer ve zaman geçtikçe daha da ağırlaşır. Bu hastalıkla tanılanmış insanların yalnızca %25'i "tedavi edilebilir" niteliktedir. Antipsikotik ilaç alsın almasın bu ilk grup iyileşir. Bir diğer %25'lik grup ise ilaç kullanımına olumlu yanıt verir ve antipsikotik ilaç aldıkları sürece her şey yolunda gider. Bu gruba dahil olanlar bağımsız olarak yaşayabilirler, evlenebilirler ve düzenli bir işleri olabilir. Kalan %50 ise çok az bir ilerleme gösterir ya da hiçbir gelişme göstermez ve ömürleri boyunca yetilerin kullanmaktan mahrum kalır. Günlerini bakım evlerinde, hapishanelerde, hapisten çıkanların geçici olarak kalabileceği yurtlarda, akıl hastanelerinde ya da sokakta, kaldırımlarda geçirirler.

Şizofreniden muzdarip insanların çoğu ilk tanının konmasından itibaren 10 yıl içinde ölürler; bazen bir kavga sırasında maruz kaldıkları şiddet nedeniyle, ama daha çoğunlukla da kendilerine karşı uyguladıkları şiddetten dolayı: İntihar.

Şizofrenler genelde hastalığın psikotik bir döneminde suç işlerler. Örneğin John Hınckley, Jr, Başkan Reagan'ı vurdu çünkü hastalıklı düşünme tarzı eğer bunu yaparsa ünlü aktrist Jodie Foster'ın aşkını kazanacağına inanmasına sebep olmuştu. Bu, karısının sigorta parasını alabilmek için rasyonel bir şekilde onu öldürme planları yapan bir kocanın durumundan oldukça farklıdır. Gerçekte şizofrenlerin şiddet suçu işleme potansiyelleri bu suçların medyada şişirilmiş olmasından kaynaklanır; antisosyal kişilik bozukluğu olan kişi (aşağıda görüleceği gibi) doğrudan şiddet içeren bir suç işlemeye yatkın olacaktır.

Bir kişiye şizofreni tanısı konulabilmesi için en azından; bir psikotik evre içeren altı aylık bir hastalık süreci yaşamış olmalıdır. Psikoz süresince şunlar meydana gelmelidir:

1-) CIA tarafından yerleştirilmiş bir çiple kontrol ediliyor olduğu gibi garip saplantılar.

2-) Genellikle ses duymak biçiminde halüsinasyonlar.

3-) Karışık düşünceler ve olasılıkla kişinin konuşmasında ve hareketlerinde bir duygu eksikliği.

Şizofren kişi kendisini çevreleyen dünyadan gelen duyumsal enerjileri ayırmakta, yorumlamakta ve onlara uygun yanıtlar üretmekte çok büyük güçlük çeker. Bir şizofren, "İnsanlar konuşurken sözcüklerin ne anlama geldiğini düşünmek zorunda kalıyorum. Kendiliğinden bir yanıtın yerine bir boşluk, bir ara oluyor." derken, bir diğeri durumunu şöyle ifade eder: **"Herşey parçalara ayrılmış bir halde. Resmi parça parça kafanızda oluşturursunuz, parçalar halinde yırtılmış bir fotoğraf gibi, parçaları biraraya getirip, fotoğrafı oluşturmak zorundasınız. Eğer hareket ederseniz, korkutucu olur."**

Peki, gerçekliğin böyle bozulmasının sebebi nedir? Bugün artık şşizofrenin, daha önceleri bazı psikiyatristlerin varsaydığı gibi kötü bir aile ortamında büyümüş olmaktan değil beyindeki bir düzensizlikten kaynaklandığı biliniyor. Hastalığın genetik bir kökeni olması da güçlü bir olasılık. Şizofreniye genel nüfus içinde rastlanma oranı % 1 iken bu oran şizofren

kişilerin ebeveynleri, çocukları ve kardeşleri arasında %15'e çıkar. Tek yumurta _ ikizlerinden biri şizofren olduğunda ise diğer kardeşin de hasta olma olasılığı korkutucu bir şekilde %48'dir. Bu istatistiklerin ilginç yanı, genetik olarak aynı yapıya sahip tek yumurta ikizleri arasında hasta olmayan %52'lik bir oran bulunduğuna göre genetik dışındaki etmenlerin olduğunu da göstermesidir. Hastalığın oluşmasında rol oynayan çevresel faktörler de -beyin hasarı veya beyin enfeksiyonu gibi- olmalıdır.

Beynin birçok alanının şizofreniden etkilendiği düşünülür. Sinir uyarısının sinapsa gönderilme veya bu uyarıların beynin farklı bölümlerindeki nöron toplulukları tarafından işlenme biçimlerinde hâlâ açıklığa kavuşmamış bir dengesizlik var gibidir. Bazı bilimsel araştırmalar sorunun prefrontal lobtan kaynaklandığını iddia ederken diğerleri temporal loba dair birtakım kanıtlar sunarlar ama bozukluğun ne olduğu ya da tam olarak nerede meydana geldiği henüz aydınlığa kavuşmuş değildir.

DEPRESYONLA VE ÇİFT KUTUPLU HASTALIĞIN İNİŞ ÇIKIŞLARIYLA BAŞETMEK

Daha önceden manik depresif hastalık olarak bilinen çift kutuplu bozukluk nüfusun %1-1,5 luk bir oranını etkiler. Çift kutuplu bozukluk, isminin belirttiği gibi büyük bir fiziksel ve zihinsel enerji sağlayan bir çoşkuya (öfori) neden olur, bu coşku ilaçların ve alkolün yarattığı etkiye benzer. Manianın pençesindeki insanlar bu dönem boyunca kendilerini yaşam sevgisiyle dolu ve dünyanın tepesinde hissedebilirler. Bu insanlar genellikle hızlı konuşurlar ve hızlı kavrarlar -buna Robin Williams'ı örnek gösterebiliriz- ancak yalnızca kamera karşısında değil sürekli olarak bu çoşkuyla doludurlar. Bu doğal coşku muhteşem göründüğüne göre sorun nedir?

Çift kutuplu bozukluğun getirdiği öfori haftalarca sürebilir. Zihnin manik halinde bulunan insanlar gayet çılgın ve saçma şeyler yaparlar. Şizofrenler genellikle itkileri yönünde oldukça düzensiz davranırken, depresifler bozulmuş düşünceleri yönünde uyuşukturlar, ama maniklerin davranışlarının saplantılı bir yönü varken enerji doludurlar da.

Yaptığı eylemden ötürü 'Kremlin' adı verilen bir Kaliforniya Üniversitesi öğrencisi bombanın imha edilmesine ikna etmek için Sovyet lideriyle konuşmayı denedi. Brejnev'in kendisine ulaşamadı ama Politbüro üyelerinden biriyle konuşmayı başardı. Bütün bunlarda zararlı olan bir şey var gibi görünmese de bu macera ona 850$'lık bir telefon faturasına mal oldu ve ailesi bu parayı ödemekle yükümlü tutuldu. Ayrıca bu iyi niyetli ama yararsız çaba sonucunda bomba da imha edilmedi.

Mania, bu durumda olan kişinin, bu ruhsal fırtınayı izlemek ve ardından parçaları toplamak zorunda olan ailesi için zararlı ve yıkıcı olabilir. **Psikiyatrist Ronald Fieve Moodswing** adlı kitabında, manik bir dönem yaşayan hastalarından birinin davranışlarını şöyle tanımlıyordu:

"Günde 18 saat çalışarak Virginia'daki kır evi için muhteşem bir havuzu tamamen kendi başına inşa etti. Daha sonra havuzu halka açık hale getirmeye karar verdi ve bir köşesine de projenin ödemelerine katkı olması için bir tür ortaklık standı açtı. Karısı bu işe kendini fazla kaptırdığını söyleyince, küplere bindi ve onu başka bir kadın için terketmekle tehdit etti... Karısının mıymıntı olduğundan şikayet ediyordu, bir açık parti vermeye karar verdi ve hemen hemen yoldan geçen herkesi evine davet etti."

Çift kutuplu bozukluğa sahip hastaların hepsi, hiç de pratik olmayan planlarının en sonuna kadar gitmez. Bazıları mania dönemlerini oldukça verimli geçirirler ya da en azından bunu umarlar. Şairlerden Anne Sexton ve Walt Whitman, yazarlardan Ernest Hemingway ve

liderlerden Winston Churchill gibi birçok ünlü yaratıcı insan bundan etkilenmiştir.

MAJÖR DEPRESYON

Büyük depresyon en sık rastlanılan zihin hastalıklarından biridir. Bazı açılardan erkeklerin %10'u, kadınların %20'si majör depresif olarak tanımlanabilir. Geçmişte depresyonun psikolojik bir bozukluktan kaynaklandığı düşünülürdü. Bu görüşe göre depresyona kişisel sorunlar yol açıyordu. Bugün ise bu kişisel sorunların, kişinin duygu durumunda, çalışma gücünde ve diğer insanlarla uygun bir iletişim kurabilmesinde yarattığı olumsuz etkilerin, depresyonun bir sonucu olduğu düşünülüyor. İlaçla tedavi edilmeksizin, bu depresyon 6 aydan 9 aya dek sürebilir. Bu hastalığa yakalananların yarısı için bu ilk ve son olur fakat diğer yarısı üç veya daha fazla kez bu hastalığa yakalanacaktır. Hastalık bazen görünürde hiçbir neden olmaksızın patlak verebilir veya kanser tanısı, sevilen birinin ölümü veya suçluluk duygusu gibi yaşamda karşılaşılan önemli olaylarla birlikte ortaya çıkabilir. Çift kutuplu bozukluk gibi majör depresyon da yaşamı tehdit eden bir hastalıktır, hastalığa yakalananların %15'i intihar eder; bu, genel nüfustaki intihar oranının 25 kat fazlasıdır.

Majör depresyonla bilikte kişinin gücünü tüketen, amansız, derin bir üzüntü görülür. Bu üzüntü sabahları başlar ve gün boyunca sürer; hastayı gecenin bir vaktinde uyandıran ya da öğlene kadar yatakta tutan da yine bu üzüntüdür. Depresyonun daha gizli bir başka biçimi de kişinin yaşama olan ilgisinin kaybolmasıdır. Bir futbol hastası rövanş maçını unutabilir, normal cinsel hayatı olan kişinin aktif cinsel yaşamına ilgisi buhar olup uçabilir veya bir baba çocuklarıyla oynamayı bırakabilir.

Bu hastalıktan etkilenenlerin dörtte biri, daha çok şizofreniyle ilgili bir belirti olan, halüsinasyonlar görür. Sesler duyabilirler, ölmüş akrabalarını veya cinleri görebilirler; kötü kokular duyabilirler. Ancak duydukları bu ses onlara şizoid vehimlerdeki gibi mesela **"C.I.A. zihnini bir mikroçiple kontrol ediyor"** demeyecektir de bunun yerine depresyon duygu durumunu yansıtacak şekilde **"Aşağılık, şişman ve iğrenç birisin,"** diyecektir.

Hem çift kutuplu bozukluk hem de majör depresyon aile içinde yayılıyor gibidir. Eğer tek yumurta ikizlerinden biri derin bir depresyon içindeyse öteki ikizin aynı hastalığa tutulma olasılığı %78dir; bu tek yumurta ikizleri arasında şizofreni için geçerli orandan daha yüksektir. Gözlemlere ve genler üzerinde yapılan gayretli çalışmalara rağmen hastalığa neden olan kesin bir gen bulunamamıştır. Ancak yeniden canlanan çabalar çift kutuplu genler bulma yoluna girmiştir. Genetik bir açıklamanın eksikliği nedeniyle bazı araştırmacılar bu hastalığın genetik olmadığına, çevresel etmenlerden –bir beyin enfeksiyonundan, baş yaralanmasından veya basitçe yaşamın streslerinin birikmesinden– kaynaklanabileceğine inanıyorlar.

Gerçekte stres, majör depresyonun başlamasında temel bir rol oynar. Araştırmalar depresyon oranının 20. yüzyılda yalnız ABD'de değil bütün dünya üzerinde önemli oranda arttığını gösteriyor. Örneğin İtalya'da 1905 ve 1945 yılları arasında doğmuş olanların ancak %8'i 30 yaşına dek bir depresyon girerken, 1945 ve 1955 yılları arasında doğmuş olanlar arasında bu oran %18'e fırlıyor. Araştırmacılar depresyon oranındaki bu artışın 20. yüzyıl sonu yaşam tarzının bir yan etkisi olduğundan şüpheleniyorlar. Çekirdek aile yaygınlaştı, birçok insan akrabalarının yakınında ya da onları tanıyarak büyümüyor; aileler çocuklarıyla birlikte çok fazla zaman geçirmiyorlar. Bütün bu gerilimler depresyona karşı daha savunmasız olunmasına yol açıyor. Ortaya, stres artı hassasiyet eşittir depresyon biçiminde birleşik bir hastalık tablosu çıkıyor. Bu hastalıklara

nörokimyasal düzeyde gerçekte neyin yol açtığına dair çok az bilgimiz olmasına rağmen antidepresif ilaçların işe yaradığı gerçeği gün gibi ortadadır. Tartışmaya yer bırakmayan bir diğer olgu ise psikoterapidir, özellikle bilişsel (cognitif) terapi, -salt terapi ya da ilaçla birlikte terapi- insanları, **Winston Churchill'in "kara köpek" depresyonu** dediği şeyden kurtarıp, kendine getirmekte oldukça etkilidir.

ANKSÎYETE VE KOMPULSİYON (ZORLAMA)

Şu ana kadar duygu durumu ve düşüncenin düzensizlikleri hakkında konuştuk. Bunlar insanı tüketen hastalıklardır ama psikiyatrislerin en çok karşılaştıkları rahatsızlıklar çeşitli türdeki korkuları içerenlerdir. Bu anksiyete durumları posttravmatik stres bozukluğu, panik atak ve obsesif/kompulsif bozukluk gibi isimlerle anılırlar; bunların hepsi korkunun çeşitli biçimlerini ve gerçekliğe denk düşmeyen şiddette bir korkuyu içerirler. Örneğin bir askerin savaş meydanında korku duyması çok normaldir ama aynı askerin 10 yıl sonra alış veriş merkezine doğru arabasını sürerken bir panik atak yaşaması hiç de normal değildir.

FOBİLER

En genel anksiyete bozuklukları yükseklik korkusu (akrofobi), kapalı yer korkusu (klostrofobi), örümcek korkusu (araknafobi), uçmaktan, kalabalık önünde konuşma yapmaktan vb. şeylerden korkmak biçimini alabilen fobilerdir. Hepimizin iğrendiği bazı şeyler vardır ancak bunlar bir kişiyi anksiyeteden boğulmuş hale getirene veya yaşamın temel gereklerini yerine getiremeyecek derecede engelleyene dek fobi olarak adlandırılmazlar. Nüfusun yaklaşık %10'unun ciddi bir fobisi vardır. Ancak birçok endişeli insan yükseklikten, uçaklardan, konuşma yapmaktan ya da onu bu kadar dehşete düşüren durum neyse ondan uzak durarak tedavi olmaksızın hayatını sürdürür. Açıkçası kaçmak kişinin meslek hayatında bir bedele mal olabilir ve tedavi olmak ciddi bir fobiyle baş etmekte tercih edilen bir yol olarak düşünülür.

PANİK ATAKLAR

Panik atak, kaynağı belirli herhangi bir uyarı veya sebep olmaksızın bir dehşet anının kısa ama yoğun ve yinelenen biçimde yaşanmasıdır. Bu tepkinin, normal olarak bir korku yaratması beklenen ya da kişinin ilgi odağı olduğu ve sahne korkusu yaşayabileceği durumlarla bir ilişkisi yoktur.

Atak yalnızca 15-30 dakika sürer ama dehşet duygusu, sempatik sinir sisteminin harekete geçmesine neden olur ve hormonların serbest kalması, sırasıyla çılgın bir kalp çarpıntısına, aşın terlemeye ve titremeye yol açar. Belirtiler, panik atağın pençesindeki insanın ölmek üzere olduğunu düşünmesine ve kendisini bir acil servise atmasına neden olacak kadar yoğun olabilir. Panik atak agorafobiyle -bu atakların genellikle gerçekleştiği yerler olan halka açık yerlere dair duyulan korku ilintili olabilir.

Broken Brain adlı kitabında Nancy Andreasen, 27 yaşında bir bilgisayar programcısı olan Greg'i tanımlar: Bir gün arabasıyla işe giden Greg, her gün geçtiği köprüden geçerken, küçük arabasının bir kaza anında neye dönebileceğine dair bir görüntü bütün zihnini zapteder. Arabasının bir bira kutusu gibi ezildiğini ve içinde kanlara bulanmış halde can çekişerek öldüğünü hayal eder. Daha da kötüsü arabasının köprüden aşağı yuvarlandığını ve kendisinin de suda boğularak öldüğünü kurar.

İlk panik atak sırasında kalbi hızla çarpar, nefesi kesilir, dinginliğini kazanmak için kravatını gevşetmek zorunda kalır. Bu köprü geçme panik ataklarını giderek daha sık yaşamaya başlar

ve köprüden geçmemek için hasta olduğunu söyleyerek işe gitmemeye başlar. Patronu psikiyatrik bir terapiye gitmesini tavsiye eder. Zamanla gerçekten evden çıkamaz hale gelir çünkü en yakın alışveriş merkezine gitmek için araba kullanırken bile bu atakları yaşamaktadır.

Bu dehşet nöbetlerine maruz kalan kişilerin nörokimyası bu nöbetleri yaşamayanlarınkinden farklıdır. Örneğin sodyum lactate enjekte edilerek veya karbon monoksit solutarak eğilimli bir insanda panik atak yaratılabilir. Bu iki madde de kişinin aşırı soluk alıp verdiğinde olduğu gibi kandaki PH değerinde ani bir düşmeye sebep olur. Beyin işlevleri normal olan insanlar ve anti depresif alan panik atak hastaları bu maddelere duyarlı değillerdir.

Duyguların ifade edilmesinde büyük bir öneme sahip olduğu düşünülen limbik sistem panik atağın harekete geçmesinde rol oynuyor gibidir. Nörologlar panik ataklardan sorumlu olan bölümü kesin olarak bildiklerini düşünüyorlar: sağ parahippocampal gyrus. Bu bölge hem panik atak kurbanlarında hem de normal insanlarda panik merkezi olarak görünüyor. Panik atağa eğilimli insanların beyinlerinin PET taramalarıyla araştırılması sonucunda, bu insanların limbik sisteminin bu alanında aşın bir kan akışı olduğu yani oksijen emiliminin çok fazla olduğu ve normalden daha fazla şeker tükettiği ortaya çıktı. Sağ parahippocampal gyrus'taki aşırı hareketin, kişinin o anda panik atak yaşayıp yaşamamasından bağımsız biçimde sürdüğü ortaya çıkmıştır. Bu, panik merkezinin hassas bir tetiğe sahip olması gibidir. Anti-anksiyete ilaçları aşırı aktif panik merkezini sakinleştirir.

OBSESİF-ZORLAYICI/KOMPULSİF BOZUKLUK

Obsesif/kompulsif bozuklukta (OB) insanların kafaları, kovulması çok zor olan ve sürekli tekrarlanan düşüncelerle doludur. Bu, hoş bir melodinin korkunç bir versiyonunun kafamızın içinde vızıldayıp durmasını engelleyemememize benzer. Obsesif düşünceler genellikle şiddet ve kirlenme içeren tecavüzkar ve duygusuz görüntüler, düşünceler veya itkilerden oluşur. İçten gelen kompulsif itkiler, obsesif düşüncelere yanıt olarak törensel bir şekilde kendini gösteren tekrar eden davranışlarlar olarak ortaya çıkarlar. OB'ye maruz kalan insanların sorunu, onları iş, arkadaşlık ve aile hayatlarına zarar veren bazı davranışlara zorlayan durmak bilmez düşüncelerdir.

Shakespeare, Kral Duncan'ın katili rolündeki endişe ve korku dolu Lady Macbeth karakterinde obsesif/kompulsif davranış modelini çok iyi bir şekilde çizmiştir.

Lady Macbeth, yıkadığı halde ellerinin ölü kralın kanıyla hala lekeli olduğu düşüncesine takılıp kalır. **"Çıkın, kahrolası lekeler,"** diye çığlık atar bir yandan ellerini, olmayan kanı çıkarmak için ovalarken. Oyundaki bir başka karakter onu izlerken şöyle der: **"Daha önce böyle şeyler yapmazdı, 15 dakikadır onu izliyorum, sürekli olarak ellerini yıkıyor."**

Bir diğer obsesyon da, kişinin araba kullanırken, gerçekte hissedilen veya görülen hiçbir şey olmadığı halde birine çarptığını düşüncesi olabilir. Bu düşünceye tepki olarak, etkilenen kişi dayanılmaz bir kompulsif itkiyle arabayı çevrede döndürür ve "suç mahallinde" bir beden arar. Ve obsesyon geçene kadar bu hareketi dört beş kez tekrarlanabilir. Kompulsif itkisini tatmin etmek bu kişiye bir sınavı, bir işi veya önemli bir randevuyu kaçırmaya mal olabilir.

Obsesif/kompulsif bozukluğa sebep olan nedir? Freud'a göre bu, suç ve bastırmanın bilinçaltında nasıl garip ve anlaşılmaz fiziksel belirtiler ürettiğinin klasik bir örneğidir. Ama Freud bile OB'nin psikanalize özel biçimde direndiğini buldu.

OB'nin genetik bir bozukluktan kaynaklandığına dair bazı bilimsel kanıtlar vardır. Bir teori OB'nin, her 2000 kişiden birini etkileyen Tourette bozukluğunun alternatif bir biçimi

olabileceği yolundadır. Tourette bozukluğuna yakalanan kişilerin "tikleri" vardır. Bu tikler onları ağıza alınmayacak sözcükleri haykırmaya, mırıldanmaya, kafalarını, bacaklarını sallamaya, sıçramaya veya dillerini şaklatmaya zorlar. Tourette'li bir hastanın ailesinde büyük bir olasılıkla OB'den muzdarip başka biri de vardır. Bir diğer deyişle OB, Tourette'in daha hafif bir versiyonudur. OB'nin bu biyolojik açıklaması, Prozak ve Luvos gibi, bozuklukları kontrol altına alabilen ilaçlarla veya psikoterapiyle kolaylıkla tedavi edilemediği gerçeğiyle desteklenir. Buradan da OB'nin beyindeki bir başka nörokimyasal dengesizlik olabileceği sonucu çıkar.

POST TRAVMATİK STRES BOZUKLUĞU

Post travmatik stres bozukluğu (PTSB) doğal olmayan olaylara doğal bir tepki vermek olarak tanımlanır. Post travmatik stres bozukluğu elbette ki uzun yıllardır var olan bir hastalıktır ama bu kadar ciddi bir şekilde gündeme gelmesi Vietnam'dan dönen binlerce askerlerin bu hastalığa yakalandığının ortaya çıkmasıyla olmuştur. Bu eski askerler çok yakın mesafeden birini öldürmek zorunda kalmış, isteyerek veya istemeyerek sivilleri öldürmüş veya yakın arkadaşlarının bir patlamada paramparça olduğunu görmüş olabilirler. Başka bir travmatik durum da PTSB'yi başlatabilir; bir itfaiyeci ateş içinde kalmış kurbanları bulamamış, bir ilk yardım görevlisi korkunç bir araba kazası görmüş veya bir kadın tecavüze ve şiddete maruz kalmış olabilir. Bu olayların hepsi kendilerine zihinde bir yer bulurlar ve PTSB belirtilerine neden olurlar.

Bir **"Vietnam gazisi"** gece aniden uykusundan uyanıp, battaniyenin altına girebilir veya bisiklete binerken aklına gelen bir savaş manzarasıyla kendini bisikletin üzerinden atabilir. Stres, aile üyelerini ve arkadaşları patlamaya hazır bu yapının hedefi haline getirebilir veya kurban ağır bir ilaç kullanımına mecbur kalabilir.

Çünkü PTSB kavranması oldukça kolay olayların başlattığı somut bir anksiyete bozukluğudur. Daha gizemli ve olasılıkla biyolojik kökenli olan OB'nin aksine, antianksiyete ilaçlarıyla yapılan tedaviye ve üstü örtülü korku ve öfkeleri açığa çıkaran bir tür psikoterapiye genellikle olumlu yanıt verir. Araştırmacıları şaşkınlığa düşüren şey, şiddetli bir savaş veya benzer yoğunlukta gerilimli bir deneyim yaşayan birçok insanda asla PTSB'nin ortaya çıkmamasıdır. Onların PTSB'ye dirençli kişilikleri olduğu ortadadır.

KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

Herkesin birtakım kişilik özellikleri vardır. Bunlar çevremizi nasıl görüp onun hakkında ne düşündüğümüzü, kendimizle ve diğerleriyle nasıl ilişki kurduğumuzu belirleyen modellerdir. Bu özellikler esnek olmadıklarında, ciddi sosyal, kişisel sorunlara yol açtıklarında, bozukluk adını alırlar. Örneğin hepimiz zaman zaman şüpheci davranırız, ama bir insan karşılaştığı herkese şüpheyle yaklaşıyorsa bu durum paranoid kişilik bozukluğu olarak adlandırılır. Bu sakıngan kişilik bozukluğunda kişi, panik atakların bir sonucu olarak agorafobik olmaz. Bu kişilerin inzivaya çekilmiş gibi yaşamalarının sebebi kendilerine saygı duymamaları ve reddedilmekten korkmalarıdır.

Bağımlı kişilik bozukluğu olan insanlar da kendilerine öz saygısı olmayan insanlardır. Karar vermekten acizdirler veya bundan şiddetle korkarlar ve buna bağlı olarak başkalarına yönelirler. Örneğin bağımlı kişiliğe sahip bir kadın, maruz kaldığı fiziksel şiddet, kocasının kaçamakları ya da sarhoşluğu gibi kocasıyla ilgili bir soruna karşı çıkarsa kocasının onu terk edeceği korkusuyla katlanır. Ayırdetmesi güç olan bu kişilik bozukluğuna sahip kişiler değişken ve önceden tahmin edilemez bir yapıya sahiptir; bir hafta inzivaya çekilmiş gibi

sessiz ve sakinken, diğer hafta sosyal, gözünü budaktan sakınmayan bir girişkenlikte, fazla ilaç alan ve baskıdan kurtulmanın bir yolu olarak büyük hesaplarla borçlanan biri olarak karşımıza çıkabilirler.
Kişilik bozukluğu olan insanlar ailelerini ve arkadaşlarını büyük stres altına sokabilirler ama genelde sadece kendilerine zarar verirler. Anti-sosyal kişilik bozukluğunda ise durum oldukça farklıdır. **Bu kişiler başkalarının duygularına ve haklarına karşı duyarsız ve ilgisiz-dirler, "hasta," "sapık" veya "psikopat" gibi adlarla anılabilirler.** Onlu ve yirmili yaşlarında erkeklerin %3'ünün, kadınlarınsa %1'inin bundan etkilendiği açık bir olgudur, ilaç bağımlılığı, suçlu veya sadist davranışlarda bu olgunun önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Ama psikiyatri dünyası antisosyal kişiliğin nasıl değerlendirileceği konusunda ikiye ayrılmıştır. Şiddet suçlularının hepsi bu hastalıktan müzdarip değildir. Bazıları gözle görülür bir şekilde kötü huyludur; bazılarıysa çektikleri bir acı nedeniyle diğer insanlardan intikam almak isterler; bazıları da tembeldir ve çalışmaktansa çalmayı tercih eder. Psikiyatristler ve toplumun diğer kesimleri antisosyal kişilik bozukluğunu nasıl tanımlayacakları hatta tanımlamayıp tanımlamıyacakları konusunda net değillerdir. Bazıları onların bir **"hastalık kurbanı" değil "suçlu"** olduklarını ve kilit altına alınmaları gerektiğini düşünüyor. Diğerleriyse, genel suçlu topluluğundan ayrılıp psikoterapiye tabi tutulmaları gerektiğini iddia ediyor. Tartışma daha da ötelere uzanmakla birlikte en azından sonuçta suçluları hem kapatıp hem de psikoterapiyle iyileştirmek yoluna gidilecek gibi görünüyor.
Antisosyal kişilik bozukluğuna sahip kişiler yasadışı veya kötü niyetli davranışlara olan eğilimlerini 15 yaşından önce gösterirler ve bu tür davranışlara yetişkinliklerinde de devam ederler; iş yaşamında, arkadaşlıklarda ve aile ilişkilerinde tutarsızlık ve sorumsuzluk; sıklıkla kavgayla sonuçlanan pervasızlık ve saldırganlık; sürekli olarak yalan söyleme.
Bu tip kişilik bozukluklarının sebebi nedir?
Davranışçı psikologlar bunun kökeninin çocuklukta yaşanan bir travmaya bağlı olabileceğini söylüyorlar. Antisosyal davranış bozukluğunda, problem cinsel veya fiziksel bir kötüye kullanma olabildiği gibi, güçlü bir ebeveyn figürünün eksikliğinin de eklenmesiyle şiddete ve madde bağımlılığına dayalı bir kültür içine düşmüş olmak da olabilir. Bu tür durumlarda kişisel psikoterapinin tamamıyla etkili olduğu kanıtlanmamıştır. Bununla birlikte işe yarar görünen şey, erken ve etkili bir şekilde müdahale etmek için hem ebeveynlerin hem çocuğun katıldığı, ebeveynlere de çocuğun davranışlarını daha iyi izlemenin ve daha tutarlı düzeltici edimleri uygulamanın öğretildiği aile terapisidir.
Bazı bilim-insanları antisosyal ve şiddet içeren davranışların birçoğunun genlerle geçtiğine ve yakın gelecekte, şiddet suçu işlemeyi yüksek bir olasılıkla destekleyen bu genleri tespit edecek testler geliştirileceğine inanıyorlar. **"Umduğumuz ilerlemeler doğrultusunda be-yinlerinde şiddet eğilimi bulunan birçok insanı tesbit edebileceğiz,"** diyor Houston'daki Tıp Fakültesi'nin Psikiyatri Bölüm Başkanı Stuart Yudofsky. İddiasını, Amerika'nın ceza temelli adalet sisteminin, tanıya, engellemeye ve antisosyal bir davranış patlamasına meydan ver-meksizin tedaviye yönelik tıbbi bir modelle yer değiştireceği şeklinde ilerletiyor.
Beyin-görüntüleme çalışmaları, şiddet suçlularının frontal loblarının genellikle, şiddete eğilimli olmayan insanlarınkine göre daha az aktif olduğunu göstermektedir. Katiller arasında yapılan bir çalışma, saldırganlığı düzenlediği düşünülen frontal lobların bu kişilerde %75 oranında daha düşük metabolik aktivite gösterdiğini ortaya çıkardı. Başka çalışmalar da düşük seviyede serotoninin tahrik edici ve saldırgan davranışlarla bir bağlantısı olduğunu göstermektedir. Ancak bazı araştırmacıların şiddete meyilli her çocuğa antidepresif ilaçlar

vermek şeklinde gelişebilecek bir çözüme dair kuşkuları var. Onların iddiaları da saldırganlığın ve şiddet dolu davranışların tehditkar bir dünyaya karşı üretilen normal yanıtlar olduğu yolunda. İçinde yaşayan herkese ilaç dağıtmaktansa bu dünyayı değiştirmek daha iyidir.

DİKKAT EKSİKLİĞİ BOZUKLUĞU

Her ilkokulda sakin duramayan, ödevini bitiremeyen ya da dikkatini bir konu üzerinde birkaç dakikadan çok odaklamakta zorluk çeken birkaç öğrenci vardır. Böyle çocuklar düzene uymazlar, oyunlarda araya girerler ve eğer sırayla oynanan bir oyunsa sıranın kendilerine gelmesi için beklerken öfke patlaması yaşarlar. Bu çocuklar genellikle dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğuyla (DEHB veya DEB) tanılanırlar ve terapiye getirilen çocukların çoğunluğu da bu gruba girer. Okul çağındaki çocukların %5 ila %2'sinin bu dertten muzdarip olduğu söylense de bazı psikiyatrisler bunun sadece "kontrolü zor" olan çocuklara kolayca yapıştırılan abartılı bir etiket olduğunu söylüyorlar.

Beyin taramaları, DEB tanısı konmuş insanların beynin dikkat odaklamaya ilgili bölümünde daha düşük bir metabolik aktivite görüldüğünü gösteriyor. **Hiperaktif çocuklara sakinleştirici yerine Ritalin gibi uyarıcılar verilmesinin sebebi de budur.** Beynin dikkat-odaklama bölümünü zihnin dümeni olarak düşünün. Dümeni kırık bir tekne rüzgarla mücadele ederek ilerleyecektir. Kontrolü tekrar ele geçirmek için yapılacak şey yelkenleri indirmek değil dümeni yerine yerleştirmektir. Ritalin çocuğun doğal yetilerinin ortaya çıkması için beynin dikkat-odaklama yapısını uyararak beynin dümenini yerine sabitler.

Psikoterapi, çocuklara olduğu gibi, hastalıklarına rağmen kendilerini kabul edip, kendilerinden hoşlanmalarına yardım ederek DEB'li yetişkinlere de faydalı olabilir. Negatif bir özgörüntünün eşlik ettiği depresyon ve anksiyetenin yenilmesine de yardım edebilir. Psikoterapide kendilerini üzen düşüncelerden, duygulardan söz ederler ve kendi kendilerine zarar veren davranış modellerini tanımlarlar. Terapist de hastaların bu davranışlarını değiştirme yollarını keşfetmelerine yardım eder.

YARATICILIK VE AKIL HASTALIKLARI

"Niçin felsefede, şiirde veya diğer sanatlarda başarılı olan insanların tümü melankoliktir?" diye sorar Aristo M.Ö. 4. yüzyılda. Bugünse yanıt deha ve delilik arasındaki bağlantıya işaret eden yeni bir araştırmadan geliyor. Psikiyatrisler, ünlü sanatçılar arasında depresyon ve bipolar bozukluk oranının genel nüfustaki oranından 10 ila 30 kat daha fazla olduğunu saptadılar. Bir diğer çalışma, alkolizme aktörlerde %60, yazarlarda %41 oranında rastlandığını ancak sıkı-içici olarak değerlendirilen subaylar arasında bu oranın %10'lara düştüğünü göstermiştir. Aynı şekilde mühendisler ve astrofizikçiler gibi bilim insanları arasında bu oran sadece %3 dolaylarındadır.

Depresyonun ve çift kutuplu bozukluğun iniş çıkışları kişiyi daha fazla duygusal deneyimle yüzyüze bırakır. **Yaratıcılık ve Sağlıklı Zihin** kitabının aynı zamanda psikiyatrisi olan yazan Ruth Richards'a göre hastalıkları nın yarattığı dertlerle hayatta kalma çabası veren bu insanlar hasta olmayanlara oranla daha zengin bir deneyim dünyasının içine terkedilmişlerdir. Başka psikiyatristlerin iddialarına göre manik episodda görülen enerji patlaması zihne, normallik veya depresyon zamanlarında ayıklanıp, yararlı birşeyler biçimi alabilecek bir düşünce akışı yoğunluğu sağlayabilir.

Besteci Robert Schumann'm durumunda olduğu gibi mania nöbetleri mutlaka küvetten

düşürücü bir nitelik taşımayabilir ama en sonunda Schumann'm depresyon episodu ölümcül olmuştur. Schumann açıkça, hipomanianın uzamış bir dönemine -bipolar hastalıkta görülen alışıldık manianın daha ortalama bir biçimi- girdi ve bu hipomania, **Touched with Fire: Manic-Depressive Ilness ve Artistic Temperament** adlı kitabın yazan psikiyatrist Kay Redfield Jamison'a göre, orjinal bir düşünme biçimiyle sonuçlanıyordu.

Schumann 1840'ta 24 beste yaptı -bu, hemen hemen önceki sekiz yılda yaptığı beste sayısına eşittir- ve Jamison'un iddiasına göre bunun sebebi bu bir yıl boyunca Schumann'ın hipomanik olmasıydı. Hiçbir şey üretemeyip intihara teşebbüs ettiği 1844 yılına kadar üretkenliği giderek azaldı. Schumann yaratıcılığını yavaş yavaş geri kazandı, tekrar hipomania nöbetine girdiği 1849 yılı boyunca 27 beste yaparak bir rekor kırdı ve tekrar depresyona girdi. 1854 yılı boyunca hiçbir şey üretemeyince tekrar intihara teşebbüs etti. 1856 yılında bir '**tımarhane'de kendini açlığa mahkum ederek öldürdü.**

Psikiyatristler, ellerindeki güçlü ilaçlan sanatsal bir dehaya karşı kullanmak durumunda kaldıklarında bir ikilemle karşı karşıya kalıyorlar. Hastalığı tedavi etmemek intiharla sonuçlanabilirken, tedavi etmek genellikle yaratıcılığı köreltiyor. Jamison'un yazdığı gibi **"Tedavi edilmeden bırakıldığında manik depresyon çoğu zaman kötüler; bununla birlikte şiddetli bir depresyona, psikoza girdiğinde ya da öldüğünde yaratıcı değildir. Mama ve depresyon nöbetleri giderek sıklaşır, şiddetlenir."**

Jamison'un umudu bipolar bozukluğu kontrol altına alacak ama yaratıcılığı köreltmeyecek yeni ilaçların bulunmasında.

ZİHİN İLAÇLARI VE SİNİRLER

Psikofarmokolotikaller olarak da bilinen zihin ilaçlarını "alıcılar"la birlikte düşünmek gerekir. Alıcılar, doğru bileşim oluştuğunda "çalışmaya başlayan" hücrelerin yüzeyindeki proteinlerdir. Alıcıyı harakete geçiren bu molekül, alıcıya anahtarın kilide uyduğu gibi uyar. Uygun moleküler anahtarla birlikte, alıcı protein biçim değiştirir ve hücrenin içinde belirli bir harekete yol açan hücre içi bir dizi olayı başlatır.

Vücudun her yerine yayılmış hücrelerde yerleşmiş her tür alıcı vardır. Birçok alıcı için hormonlar ve sinir ileticileri gibi vücudun doğal olarak ürettiği bileşenlerin 'anahtar deliğine' uyduğu farzedilir. Birçok psikofarmokotikalin yaptığı, alıcıların işine karışmak ve olayların doğal akışını değiştirmektir. Belirli bir hareketi engellemek için alıcıları ketleyebilirler veya sinyali daha uzun ve güçlü hale getirmek için onları açabilirler. Alıcının veya üzerinde bulunduğu nöronun cinsine bağlı olarak, bu manipülasyonun etkileri, uyarılmadan, yatışmaya ve öforiye dek uzanabilir. Nöronlarınızdaki alıcılarla oynanması sizi sakinleştirebilir veya tam tersi bir etki yaratabilir.

O halde psikofarmokotikalleri anlamanın en iyi yolu alıcıları anlamaktır, alıcıları anlamak için de nöronların nasıl çalıştığını bilmek önemlidir. Duyumsal nöronlar çevreden bilgi toplarlar. Bu bilgiler beyin tarafından işleme konduktan sonra soğuk veya sıcak, tatlı veya ekşi, kırmızı veya yeşil gibi duyumlar şeklinde ortaya çıkarlar. Bu duyumsal bilgi akışından beyin, dış dünyada neler olup bittiğine dair net bir görüntü oluşturmalıdır. Daha sonra bu bilgiye en iyi nasıl yanıt verilebileceğine dair yargılar oluşturulur ve bu yargı, konuşmayı ve hareketleri kontrol etmek üzere kaslara gönderilir. Beyin, bu büyüleyici süreci nöronların karmaşık şebekesi ve onların birbirleriyle olan sayısız bağlantısı aracılığıyla yönetir.

Esas olarak nöronlar tüm hayvan türlerinde aynıdır. Bir cinsten diğerine değişen şey sistemdeki nöron sayısı ve bunların aralarındaki bağlantıların karmaşıklığıdır. **Örneğin bir**

İstakoz yalnızca birkaç yüz nörondan oluşan basit bir sinir sistemine sahiptir. Ama marifetli insanoğlunun beyninde 100 milyar nöron vardır ve bu şaşırtıcı miktar Galaksimizdeki bütün yıldızların sayısına eşittir. Bu nöronların her biri ortalama 10 000 başka nöronla bağlantı içindedir ve bu da yaklaşık 100 katrilyon bağlantıya sahip, karmaşık bir şebeke demektir.

Bir çok açıdan bir nöron vücuttaki herhangi bir hücreye benzer. Nöronun geniş hücresi içinde, hücrenin iç işleyişini kontrol eden ara genetik kopya olan DNA'yı içeren çekirdeği vardır. Nöronlar, selüler enerji üreten mitokondriye de sahiptirler. Bir nörona özgü olan şey, diğer nöronlardan haber almak için nöronun bir ucundan dallanan lifleri (dendrite) ve hücrenin diğer ucundan çıkıp, diğer nöronlarla bağlantıyı sağlayan axonudur.

Nöronun zarı olarak bilinen dış yüzeyi, çift katlı bir *phospholipid'den* oluşur. *Phospholipid*'in bir ucu *hydrophobic'* dir, bu suda çözünmeyeceği anlamına gelir, diğer ucuysa hydrophilic dir ve suda kendiliğinden çözünür. Hydrophilic başlar dışa doğru dönerken, phospholipid'in hydrophobic uçları hücreyi saran sudan gizlenmek için içe doğru dönerler. Çoğunlukla, yağlı zar, sodyum, potasyum ve birçok protein gibi suda çözünen molekülleri örten deri işlevi görür. Bir hücre zarı dış dünyayla molekül alışverişi yapmak ve iletişimi sağlamak için, işlevine bağlı olarak çeşitli şekillerde katlanan uzun amino asit zincirlerinden oluşan proteinlere sahiptir. Bu protein yüzeyleri aysberg gibi yağlı zarın içinde yüzerler; büyük kısımları zarın içine gömülmüştür ve dışarıya ya da hücrenin iç kısımlarına doğru ya da her iki yöne birden yalnızca uç kısımları çıkar. Zarın içinde yüzen beş temel tip protein vardır:

Enzimler molekülleri bir araya toplar veya birbirinden ayırır.

> *Yapısal elementler* belkemiğini oluşturur, hücreye şeklini verir ve onu diğer hücrelere bağlayan bir yapıştırıcı vazifesi görür.
>
> *Pompalar* potasyum, klorid veya sodyum gibi iyonları çekip, pompalayarak enerji yakarlar.
>
> *Kanallar* sodyum, klorid gibi -iyonlar olarak da bilinen-basit çözünmüş atomların dışa ya da içe akmasını sağlamak için açılır veya kapanırlar.
>
> *Alıcılar* dış dünyadan bilgi almak için sinir ileticileri ve hormonlar gibi sinyal verici moleküllerle birleşir.

Zihin ilaçlarıyla ilgili olarak beyindeki en önemli proteinler alıcılar, kanallar ve pompalardır. Nöronlarla diğer hücreler arasındaki temel fark, her bir nöronun bir diğer nöronla büyük uzaklıklar boyunca hızlı ve doğrudan bağlantı kurabilmesidir. Bilgi, akson boyunca aşağıya sinapsa, bir diğer nöronla özelleşmiş bağlantı noktasına, aktarılır. Sinapslar yoluyla her bir nöron, yüzlerce başka nörondan bilgi alabilir. Sinapsler akson veya hücre bedenlerinde de bulunsa da, bir nöron, verilerinin büyük bir kısmını liflerde bulunan sinapslardan alır.

Genel olarak nöronlar, sinapsta birbirleriyle birleşmezler; aralarında mikroskopik bir boşluk vardır. Sinir ileticileri serbest bırakıldıklarında bilgiler bu boşluğu atlar. Sinir ileticileri, asetikolin, dopamin ve serotonin gibi küçük moleküllerdir, kese diye adlandırılan çok küçük paketlerin içinde birikirler ve gerektiğinde bu boşluğun içine enjekte edilirler. Bir kez serbest kaldıklarında, her bir sinir ileticisiyle sadece ona özgü etkileşmesi için özel olarak biçimlenmiş alıcılara sahip komşu nöron sinapslarına doğru yayılırlar. Yukarıda da belirtildiği gibi alıcılar kilit ve sinir ileticileri de anahtar gibidirler. Doğru anahtar, doğru kilide

uyduğunda alıcı açılır. Kendine özgü işlevine bağlı olarak alıcı, mesajı zincirin aşağısına doğru iletmek için bir nöronu uyarabilir veya bir mesajı geçirme yeteneğini engelleyerek nöronu yatıştırabilir. Daha ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi birçok psikofarmokotikal, alıcıları ketleyerek veya aşırı sinir ileticisiyle onları coşturarak işlevini yerine getirir.
Tek bir nöronun verilerini yüzlerce veya binlerce diğer nörondan aldığını ve mesajların ketleyici ya da uyarıcı olabileceğini hatırlayın. Nöronun görevi bu sinyalleri düzenlemektir. Sürekli olarak bir oy sayımı yapmaktadır, 'evet' oyları -uyarıcı sinyaller-, 'hayır' oylarını ketleyici sinyallersafdışı bıraktığında nöron kendi aksonu boyunca yandaki nöron gurubuna bitişik sinapslara bu sinyali geçirecektir.
Bununla birlikte beyin bir bilgisayar ve aksonlar da tel değildir. Bir sinyali, sinapsa ani bir elektrik akımıyla değil başka bir yöntemle iletirler; kimyanın şaşırtıcı bir yöntemiyle. Evinizin içini dışarıdan daha aydınlık veya karanlık, daha sıcak veya daha soğuk tutabildiğiniz gibi, nöron da kendi içinde, zarın diğer yanındakinden oldukça farklı olan bir sıvı içerir. Zar üzerinde sürekli pompalama yapmak sodyum iyonlarını kovar; bu da sodyumun dış yüzeydeki yoğunluğunu korur, yani dışarıdaki yoğunluğun içerdekinden on kat fazla olmasını sağlar. Bu durumda, sanki hücrenin içinde taze su ve dışarda da tuzlu su vardır. Bu pompalar çok fazla sayıdadır; bir hücre zan yüzeyinin her milimetrekaresinde bir milyar ile bir trilyon arasında değişen sayıda pompa vardır. Sodyum iyonları pozitif olduğundan, iyon yoğunluğundaki farklılık, hücre içi elektriği dışarıya kıyasla negatif kılar. Fark çok küçüktür; yalnızca 70 milivolt kadar.
Bir nöron aksonu boyunca uzanan kanallar, dışarıdaki sodyumun hızla içeriye akmasına izin vererek aniden açılabilirler ve içerinin elektrik yükünü değiştirirler. Nöron, sinyali hemen göndermeye karar verirse, aksonun tepesindeki sodyum kanalları açılır. Pozitif yüklenmiş sodyum iyonlarının ani bir baskını hücrenin iç yükünde ani bir değişikliğe sebep olur. Aksiyon potansiyeli olarak bilinen bu hızlı değişim, bitişik kanal demetlerini açılmaları için aşağı akıntı yönünde harekete geçirir ve kanal açılışları dalgası sinapsa ulaşana dek bu böyle devam eder. Bu noktada sinaps, sinir ileticilerini boşluğa akıtmaya başlar.
Aksonmiyelin denilen yalıtkan bir maddeyle kaplıdır. Yaklaşık her milimetrede -ki sodyum kanalları bu aralıkla dağılmıştır- miyelin kılıfı kesintiye uğrar. Aksiyon potansiyeli, sürekli olarak aşağı aksona yayılmak yerine bir boşluktan yanındakine atlar. Multiple skleroz (MS) gibi bazı sinir sistemi hastalıkları miyelin kılıfının ayrılmasına sebep olur. Aksiyon potansiyalleri akson boyunca etkili olarak taşınamazlar; bu da düşünme sürecinde ve motor denetimde bir takım sorunlara yol açar.
Aksiyon potansiyeli ya hep ya hiç türünde bir sinyaldir. Tek bir sinir uyarısı, sinapsın yalnızca belirlenen miktarda sinir ileticisini serbest bırakmasına neden olur. Sinyalin "volümünü" arttırmak için nöron, sinapsa giderek daha fazla sinir ileticisi pompalayarak sinyali tekrar tekrar verir. Artan sinir ileticisi miktarı sinaps sonrası nöron olarak da bilinen, aşağı nöron akıntısı üzerinde daha güçlü bir etki yapar. Aksiyon-potansiyel ateşlemeleri arasında sodyum pompaları içerde ve dışarıda 70 milivoltluk fark oluşana dek sodyumu son hızla iter ve serbest bırakır.
Bu arada sinaptik boşluğun alt kısmındaki sinir ileticileri gelecek yeni bir sinyalin yolunun temizlenmesi için kaldırılmalıdır. Bunların temizlenmesinin üç yolu vardır: Sıradan dışarı sürüklenirler, enzimler tarafından parçalanırlar veya geriye intikal (reuptake) denilen bir iş-lemle hücreye geri pompalanırlar. Aslında çok tartışılan Prozak gibi yeni antidepresanların çoğu sinaps öncesi nöron olarak da bilinen yukarı nöron akıntısındaki serotonini geriye emen

pompalan durdurur. Sinapstan gelen sinir ileticilerinin geriye intikalinin durdurulmasıyla belirli sinir sistemi sinyallerinin iletilme gücü önemli ölçüde düşer.
İkinci bölümde zihin ilaçları üzerinde duracağız ve her bir ilacın nöronları nasıl etkilediğine bakacağız.

ZIHIN İLAÇLARI

Beyin nörokimyasal bir düzenektir. Nöronlar arasındaki sinaptik bağlantıların hızı ve verimliliği beynin belirli bir bölümünün nasıl işleyeceğini belirler. İlaçlar ketleyici sinir ileticilerinin salınım hızını değiştirerek beynin fazla aktif olan belirli bir bölümünü yavaşlatabilir veya uyarıcı sinir ileticilerinin geriye intikalini engelleyerek ya da salınımını teşvik ederek aktivitesi düşük olan bir bölümünü hızlandırabilir. Gerek yasal gerek yasadışı zihin ilaçlarında yaşanan sorun yan etkileridir; çok fazla sayıda farklı türden alıcıyı aktive etme eğilimlerinden dolayı beynin hedeflenen bölümü dışındaki bölümlerini de ketler veya uyarırlar. Psikofarmokotikallerde ilerleme kaydedebilmenin anahtarı, her bir işlevin beynin tam olarak neresinde gerçekleştiğine dair daha fazla şey bilmekte ve beynin çok özel bir bölümünde tek bir tür alıcıyı etkilemeyi hedefleyen bileşimler geliştirmekte yatar.
Zihin ilaçlarının akıl hastalıklarını 'tedavi etmediğini' unutmamak önemlidir; ilaçlar yalnızca varolan problemlere rağmen beynin normal işlemesini sağlar. Şizofreni gibi kuvvetten düşürücü ve ilerleyen bir hastalığa maruz kalmış birinin ilaç alması onun gerçek dünyaya dönmesini sağlayabilir.

ŞİZOFRENİ TEDAVİSİNDE KULLANILAN İLAÇLAR

Şizofrenin beyninde tam olarak ne gibi bir sorun olduğunu kesin bir şekilde bilemiyoruz, bildiğimiz pek az şey de hastalıkla mücadelede kullanılan ilaçların nöronları nasıl etkilediğine dairdir. **Rauwolfia serpentina** **Hindistan'da yüzyıllardır uykusuzluğun ve deliliğin tedavisinde etkili olarak kullanılan serpentina bir bitkidir.**
Hint doktorlar 1930 yılında bu bitkiden yüksek tansiyonun tedavisinde de kullanılabilen bir öz çıkarılabildiğini keşfettiler; bu, İsveç eczacılık firması Ciba'ya, bitkinin aktif bileşenlerini ecza olarak ayırma konusunda ilham verdi. Hintlilerin **Rauwolfia serpentina** ’yı çok uzun süredir deliliği teskin etmek için kullanma geleneklerinden dolayı, bu ecza 1954'de şizofren hastalar üzerinde kullanıldı ve hastaları daha sakin ve daha az şüpheci kıldığı görüldü.
Bu buluş çok büyük etki yarattı çünkü beyindeki aktif sayısız sinir ileticisiyle ilgili yapılan araştırılmaların sonuçlarıyla tam olarak örtüşmüştü. Sonuçta bulunan şey de, bu eczanın sinir ileticilerinin seviyesini düşürdüğüydü. Daha sonra ticari ismi Thorazin olan bir diğer antipsikotik ilaç, klorpromazine, 1950'lerin başında anestezik bir ilaç olarak geliştirildi. Bu ilaçların ikisi de beyinde nasıl bir işlev gördükleri tam olarak açıklığa kavuşmadan önce şizofren hastalar üzerinde kullanıldı.
En sonunda dopamini ketleyen ilaçlar bulundu. Beynin farklı bölümlerindeki farklı tipte nöronların farklı sinir ileticilerini kullandığını hatırlayın. Dopamin, şizofrenide açıkça işlevini yerine getirmeyen limbik sistem tarafından yaygın olanak kullanılan bir sinir ileticisidir. Klorpromazine gibi antipsikotik ilaçlar postsinaptik nöron olarak da bilinen aşağı sinaps akıntısındaki dopamin alıcılarını ketlerler. Dönüşüm içerisinde ilacın moleküler yapısı alıcıya uyan dopamin molekülü parçasına oldukça benzer. Ama klorpromazinin uyumu mükemmel değildir ve bu nedenle alıcıyı gerçekte aktive etmeden ketler. Bu tıpkı elinizde, aynı üreticinin elinden çıkma farklı kilitler için bir yığın anahtar olmasına benzer. Anahtarlardan herhangi

biri size verilen kilide uyar, ama aslında yalnızca silindiri çevirir. Vücuttaki klorpromazinle birlikte dopamin alıcıları ketlenir ve fazla aktif limbik sistem yavaşlar. Genelde birkaç gün içinde halüsinasyonlar kesilir ve konsantrasyon artar.

Amfetamin ve kokain gibi uyarıcılar limbik sistemin dopamin alıcı sisteminde tam aksi etki yaratır. Bir aksiyon potansiyeli, dopamin salınımını sağladıktan sonra sinaps öncesi nöronu, bir sonraki sinyali hazırlanmak için boşluğun dışındaki fazla sinir ileticilerini hızla pompalayacak proteinlere sahip olur; bu 'geriye intikal' denilen işlemdir. Böylece sinir ileticileri tekrar kullanılır hale gelir ve daha sonraki bir salınım için tekrar paketlenir. Amfetamin ve kokain, dopaminin geriye intikalini engeller ve böylece nöronlar aşırı uyarılmış olur. Bu ilaçların belirli bir dozun üzerinde uzun süreli kullanımı nöronların aşırı uyarılmasına yol açar, bu da limbik sistemi bozar ve şizofrenidekine çok benzer psikotik belirtiler ortaya çıkar. Gerçekte acil vaka olarak bir psikiyatri koğuşuna kabul edilen psikotik hastaların çoğu şizofren değildir; yüksek dozda *crack* veya *speed* alıyordur.

Antipsikotik ilaçlar şizofreni tedavisinde faydalı olmakla birlikte mucizevi ilaçlar değillerdir. Her zaman faydalı olmazlar ve ciddi yan etkileri olabilir. Klorpromazine ve benzeri ilaçlar bunları kullanan kronik şizofrenlerin %13'ünde sonradan ortaya çıkan diskinezi'ye yol açar. Bu sendrom, ağzın ve dilin çiğneme, emme veya ağız şapırdatma biçiminde istem dışı olarak sürekli hareket ettirilmesi şeklinde ortaya çıkar. Kollar, bacaklar hatta tüm vücut titremeye başlayabilir. Olayın korkutucu boyutu ilaçlar kesildiğinde bile bu yan etkilerin devam edebilmesidir. **Clozapine, dopamini beynin diğer ilaçların etkilediği bölümünden farklı bir yerinde bloke eden yeni bir antipsikotik ilaçtır, ancak sonradan ortaya çıkan diskinezi'ye yol açmaz. Ama bu gelişmiş antipsikotik bile bazı problemlere yol açar; ilacı alan hastaların yaklaşık %2'sinde kandaki akyuvar seviyesinde düşme görülür.**

Şizofreni temel olarak bir beyin hastalığıdır ve ilaç terapisi en önemli tedavi aracıdır. Ama ilaçlar gerçek yaşamda karşılaşılan gerilimi alt etmek için gerekli yetileri kopye edemezler ve yaşamı öğretemedikleri için psikoterapiye de iş düşer. Bu noktada kullanılan terapi, hastalara hem insanı yorgun düşüren bir hastalıkla yaşayıp hem de hayatın pratik problemleriyle nasıl baş edeceklerini öğretmeye yarayan destekleyici terapidir

MANİ VE DEPRESYON İÇİN KULLANILAN İLAÇLAR: LİTYUM

Çift kutuplu bozukluklar için geliştirilen ilk ilaç, hücrelerin yapısında bol miktarda bulunan potasyum ve sodyuma yakın basit metalik bir element olan lityumdur. Bununla birlikte lityum normalde vücutta tetkik edilebilir oranlarda bulunmaz. 1948 yılında John Cade adında Avustralyalı bir psikiyatrisi manik durumları açıklamak için, idrara karışan toksik bir madde olup olmadığını belirlemeye çalışıyordu. Bu beyin zehirini araştırmak için manik hastalardan aldığı idrarı Gine domuzlarına enjekte etti ve etkileri gözledi. Daha sonra saf sidik enjekte etmek yerine, üre ve ürik asit gibi idrarın temel bileşenlerinin düzenlenmesiyle elde edilmiş eriyikleri kullanmaya karar verdi. Ürik asit suda kolaylıkla çözünmediğindenden eriyiklerin hazırlanmasında problemle karşılaştı. **Şans eseri eriyiğin hazırlanması için ürik asidin oldukça çözünebilir bir formu olan, lityum üratı denilen tozu kullandı.** Yeni eriyiğin enjekte edildiği Gine domuzları gözle görülür bir şekilde uyuşuklaşmıştı. Cade, daha sonra, denek hayvanlarındaki bu enerji azalmasının solüsyondaki ürik aside değil, lityuma bağlı olduğunu keşfetti. Hemen çalışmalarını insanlar üzerinde denedi ve beş yıldır kronik manik olan 51 yaşındaki bir erkek denekte lityumun gücünü denemeye karar verdi. Cade'in yazdığına göre

hasta "sevimli bir şekilde huzursuz, pis, yıkıcı, zarar verici ve müdaheleci" biriydi. Söz konusu kişi için daha sonra şunları da yazdı: **"Bütün bu yıllar boyunca geçmişindeki sıkıcı değerlere özel bir önem verdi, oyalandı ve yaşamının geri kalanında da aynı yerde kalması ihtimali vardı."**

Lityumla tedaviye başlanan ilk üç hafta içinde hasta maniden kurtuldu ve gerilemeden çıkıp nekahet devresine girdi. Üç ay sonra hastaneden taburcu edildi. **Ne yazık ki lityum Amerika'da 1971 'e dek genel kullanıma sunulmadı.** Kısmi bir kullanımı vardı çünkü daha önceleri kalp ilacı olarak kullanılmış ve birçok hastanın ölümüne sebep olduğundan piyasadan çekilmişti. Lityumun işe yaradığı şüphesizdi ama hiç kimse niye işe yaradığına dair net bir fikre sahip değildi. Spesifik sinir ileticileri alıcılarını hedefleyen antipsikotik ilaçların aksine lityum, vücuttaki her hücrenin içine girebiliyordu. Etkisini tam olarak nerede gösterdiğini ayırdedebilmekse ustalık isteyen bir işti.

Bilim-insanları lityumun inosital fosfat diye bilinen enzimin aksiyonunu engellediğini biliyorlar. Bu enzim, bir alıcının bir sinir ileticisiyle açılmasından sonra ortaya çıkan bio-kimyasal değişimler zincirinde rol oynar. Bir analoji kurmayı denersek, arabayı (nöron) çalıştırmak için anahtar (alıcı) çevrildiğinde, kontak anahtarındaki bir bağlantı kapanır ve bu da sırasıyla marş motorunun dönmesine ve ateşleme bobini aracılığıyla yüksek elektrik akımının yayılmasına sebep olur, distribitör ve buji kıvılcım çıkarır. Lityum, marş motoruna doğru elektrik akışını engeller, arabanın çalışmasını zorlaştırır. Bir diğer deyişle nöronlar sakinleşir, ateşlemeye daha az eğilim gösterir ve manik semptomlar kontrol altına alınır. Ayrıca birtakım bilinmeyen nedenlerden dolayı lityum yalnızca coşkulu ve heyecanlı duygu durumlarını daha az heyecanlı ve daha az coşkulu hale getirmekle kalmaz, çöküntü durumlarında da olumsuz duyguların şiddetini azaltır. Lityumun tek başına depresyona karşı koymakta yetersiz kaldığı bazı durumlarda lityumun yanısıra (biraz sonra tartışılacak olan) antidepresif ilaçlar da kullanılır.

Lityumun yol açtığı bazı sorunlar da vardır. Bunların en önemlisi, kullanıcıların üçte birinde işe yaramamasıdır. Depresyon ve öforinin aynı anda ortaya çıktığı duygu durumu karışık hastalarda, öfori ve depresyon çevrimlerinin yılda dört veya daha fazla kez yaşandığı hızlı çevrim durumlarında lityumun etkinliği çok düşüktür. Lityumu yararlı bulan ve güvenle kullanan kişilerin bile %60'ında başka manik patlamalar olacaktır.

Son araştırmalar, volproik asit gibi epilepsi nöbetlerini engellemede kullanılan ilaçların çift kutuplu bozuklukların çevrimini kırabildiğini göstermiştir. Bu ilacın büyüleyici yanı GABA alıcısıyla etkileşmesidir; bu alıcı aynı zamanda alkol ve uyku ilaçlarının etkilediği alıcıdır. Kritik GABA alıcısı üzerine daha detaylı bilgiyi anti-anksiyete ilaçlarıyla ilgili aşağıdaki tartışmada da bulabilirsiniz.

ANTİDEPRESİFLER

Önemli depresyon vakalarında antidepresifler kullanılır ve bu kimyasalların nöronları etkileme biçimi oldukça iyi bilinmektedir. Her biri sinir ileticilerinin alıcılar tarafından kabul edilme veya işlemez hale getirilme biçimini değiştirir. Antidepresiflerin Prozak ve Zoloft gibi en yeni türleri, heyecan durumlarında ortaya çıkan, nöronlar tarafından sıklıkla kullanılan sinir ileticisi serotininin geriye intikalini engeller.

Geriye intikalin bu ketlenmesi postsinaptik nöronlara serotonin sinyali gönderilmesini sağlar ve bu da depresyonu hafifletir. Zor olan, sinaps düzeyinde meydana gelen bir olayın depresyon gibi karmaşık bir davranış biçiminde nasıl bir yeri olduğunu belirlemektir.

Beyinde farklı türde nöronların bulunduğunu ve her türün kendi favori sinir ileticileri olduğunu hatırlayın. Duygu durumu belirlenmesinde rolü olan bu nöronlar baskın olarak serotonin kullanırlar, bu nedenle serotinin seviyesi etkilenerek duygu durumu değiştirilebilir.
Depresyon belirtileri azalır azalmaz hastaların iyileştiğini ya da istikrar kazandığını varsayarak antidepresif ilaçları kesmek psikiyatristlerin yaygın biçimde kullandığı bir tıbbi uygulamadır. Bu uygulama özellikle, depresyona karşı kullanılan ilaçların üç halkalı bileşikler ve monoamin oksidaz inhibitörlerinden ibaret olduğu zamanlarda yaygındı.
Uç halkalı bileşikler diye adlandırılmalarının sebebi kimyasal yapılarında üç karbon çemberi olmasıdır, yalnızca serotoninin değil çeşitli sinir ileticilerinin geriye intikalini engellediklerinden daha fazla nöronu etkiliyorlardı ve bu da yeni antidepresiflerden daha fazla yan etkileri olduğu anlamına geliyordu.
Ancak yeni çalışmalar, majör depresyonların, tekrar etme olasılıkları yüksek, uzun dönem hastalıkları olduğunu göstermiştir. Araştırmalar, antidepresif almaya devam eden hastaların tekrar depresyona girme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Daha az yan etkiye sahip yeni ilaçların bulunmasıyla antidepresifler hem daha uzun süre hem de daha hafif depresyon geçiren kişiler tarafından kullanılabilir bir hale geldi. **Bununla birlikte antidepresiflerin kullanımı, kilo vermek gibi uygun olmayan alanlar da dahil olmak üzere istenenden çok daha yaygındır.**
İlaçlar depresyon tedavisinde etkili tek yaklaşım değildir. Antidepresifler tabii ki yararlıdır ama psikoterapi de ilaçla birlikte veya tek başına yararlı bir yöntemdir.

Peki depresyon organik bir hastalık ise konuşma terapisinden niye sonuç alınmaktadır?

Bazı araştırmacılar karmaşanın gerçekte iki tür majör depresyon olmasından kaynaklandığını düşünüyorlar; biri, özel olarak beyindeki bir düzensizlikten kaynaklanan, diğeri de hayatın zorlukları karşısında çabuk etkilenen insanlarda gelişen tür. Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi psikiyatrislerinden Wayne Drevets'in dediği gibi; **"Eğer sorununuz üzerinde çalıştığımız türdeki depresyonlardan biriyse, uygun ilaç tedavisi olmaksızın, yalnızca kendi çabanızla bu dertten kurtulamazsınız".** Depresyonun daha hafif biçimlerinde psikofarmakotikallere başvurmaksızın tedavi yoluna gidilebilir.

ELEKTRO-KONVULSİF TERAPİ

Depresyonunun en şiddetli biçimlerinde en son başvurulan tedavi, beyne elektrik akımı verilerek uygulandığından dolayı şok tedavi de denilen elektrokonvulsif terapidir (ECT). Bu yöntem genelde 'Guguk Kuşu' filminde, sadist bir hemşire tarafından hastalara boyun eğdir-mek veya onları cezalandırmak için kullanılan iğrenç bir tedavi olarak bilinir. Filmdeki olaylar geçmişte yaşananlara çok da uzak değildir, çünkü ECT ehliyetsiz veya konuya yeterince dikkatli yaklaşmayan kurumlarda sıklıkla ya yanlış ya da gereğinden fazla kullanılmıştır. Bununla birlikte bugünlerde çok daha insani bir biçimde ve son çare olarak, beyne daha düşük voltaj vererek ve sarsıntı altındaki hastanın kemiklerinin kırılma riskini azaltmak için kas gevşeticilerle birlikte uygulanmaktadır. **Elektrik sarsıntıları beyinde epilepsidekine benzer küçük bir nöbete sebep olur ve bu her nasılsa beyinde duygu durumla bağlantılı sinir ileticilerinin dengesini geri kazanmasını sağlar** Ama beyinde bu nöbete sebep olan çok fazla sayıda biokimyasal değişim gerçekleşir ve oldukça derin bir depresyon içindeki hastayı bu dertten kurtaran ECT'nin başarısından neyin tam olarak sorumlu olduğunu ayırt etmek güçtür.

ECT sanıldığından daha yaygın bir terapidir. Her yıl yaklaşık 30 000 Amerikalı bu terapiye girer; bu 30 000 kişinin arasında yer alan talk-showcu Dick Cavett 1992'de 'People' adlı dergiye yazdığı yazıda "ECT olağanüstü birşey," diyordu; **"Karım bu konuya şüpheyle yaklaşıyordu, ama terapiden sonra, onu dört gözle beklediğim odaya geldiğinde yerimden doğrulup 'Bak canlıların arasına kim katıldı,' dedim. Sihirli bir değnek gibiydi."**

Cavett'in hararetli taraftarlığına rağmen ETC'nin ciddi yan etkileri de vardır. Genellikle depresyona karşı başarısız olmakta ve etkili olsa da olmasa da şaşkınlığa ve ciddi hafıza kaybına neden olabilmekte. Yöntemi eleştirenler depresyondan kurtulma nedeninin nörokimyasal dengede gizemli bir yenilenme değil hafıza kaybı olduğunu söylüyorlar. ECT'yi eleştirenlere göre 'İşe yarıyor' çünkü hafıza kaybı öyle derin ki hastalar onları neyin çöküntüye uğrattığını hatırlamıyorlar.

ANKSİYETE DURUMU

Alkolün, antikonvülsanların ve anksiyete ilaçlarının ortak yönü nedir?

Hepsi de GABA alıcısı aracılığıyla çalışır. GABA, bir inhibitor sinir ileticisi olan gamma-aminobutyric'in kısaltmasıdır. Daha önce öğrendiğimiz gibi nöronlar, ya sinaps sonrası nöronunu uyarır ve onlar da aksiyon potansiyeli hareket geçirmeye eğilimli olur ya da nöronu ketleyerek uyarıyı engeller.

Serbest kalan GABA nöronlarını beynin fren sistemi olarak düşünebilirsiniz. GABA bir sinapsta serbest kaldığında, sinaps sonrası nöronun GABA alıcılarına taşınır. Bu proteinler yalnızca alıcı değillerdir aynı zamanda klorid kanallarıdırlar. Kanallar, açık olduklarında iyonların kanallar boyunca serbestçe akmalarına izin veren proteinlerdir. Aynı zamanda uyarılar arasında, bir nöronun iç yükü, sodyum pompalarının gayretli çalışmalarıyla 70 mili volta düşer. Sodyum kanalları açık olduğunda, aksiyon potansiyeli bir nörona doğru ilerler ve yüksek oranda konsantre, pozitif yüklü sodyum iyonları nöronun içine akar.

Klorid iyonlarının da nöronun dışında gayet konsantre olduğu ve sodyum pompası ve kanalları olduğu gibi klorid pompası ve kanalları da bulunduğu ortaya çıkmıştır. Klorid kanallarının bir çok türü GABA'ya duyarlıdır.

Bu sinir ileticisi, bir sinaps öncesi nöronu tarafından salındığında ve GABA alıcısının içine yerleştiğinde, klorid kanal kaynakları açılır. Klorid iyonları kendi negatif yükleriyle nöronun içine akarlar ve hücreyi olağandan daha negatif hale getirirler. Bu klorid baskını, nöronun yükünü 80 milivolta kadar düşürür. Bu, nöronun bir aksiyon potansiyeli uyarısına daha dayanıklı hale gelmesi demektir. Nöron için bu durum, frene basarak bir yokuşu tırmanmaya çalışmaya benzer.

Antianksiyete ilaçlarının yaptığı, GABA'ya verilen yanıtın gücünü arttırmaktır. **Valium** gibi ilaçlar GABA'nın tam yanındaki bu klorid kanallarını kilitler, ama ikisi aynı anda bulunduğunda kanallar daha geniş ve daha uzun bir şekilde açılır, böylece hücreye akan klorid miktarı iki katına çıkar. Bir kez daha fren analojisini kullanırsak, antianksiyete ilaçları klorid kanalına bir güç desteği gibidir. Nöron içinse, el freni çekiliyken yokuş yukarı çıkmaya benzer, aksiyon potansiyeli uyarısını zorlaştırır.

Daha önce belirtildiği gibi, farklı türden nöronlar farklı sinir ileticileri kullanırlar. Anksiyete ilaçları sinir ileticisi olarak yalnızca GABA'yı kabul eden nöronlar üzerinde etkili olurlar. Bununla birlikte birçok farklı türde GABA alıcısı vardır. GABA alıcıları yalnızca anksiyete üreten nöronlarda değil kasları kontrol eden nöronlarda da bulunurlar. Valyum ve alkol

beynin anksiyeteyle ilgili olan bölümündeki GABA alıcılarını güçlendirdiği gibi alkol beynin diğer tarafını da etkiler, titremeye, kekelemeye, sendelemeye sebep olur ve bu da onu istenmeyen bir anti-anksiyete ilacı hale getirir.
Nörologlar, yan etkilerden kaçınmak için belirli bir amaca yönelik ilaçları seçerler veya bu tür ilaçlar geliştirirler; yani bu ilaçlar yalnızca doğru tür nörondaki doğru alıcıyla etkileşir. Ama en yeni ve oldukça etkili beyin-tarama teknolojisiyle bile, 100 milyar nöronluk yoğun nöron ormanında doğru nöronu ve doğru alıcıyı bulmak son derece zordur. Yeni ve daha gelişmiş zihin ilaçlarının yaratılması, hâlâ tesadüflere kalmıştır. Genelde 'işe yarar' bir ilaç keşfedildiğinde, çalışma mekanizması tam olarak anlaşılmadan ilaç kullanılır. Nörologlar daha sonra ilacın hangi yollarla etki ettiğini keşfetmeye çalışırlar ve bu işlevi daha büyük bir dikkatle veya daha iyi bir şekilde yerine getirecek çeşitler yaratma yoluna giderler.

PROZAK, FREUD'UN YERİNİ ALABİLİR Mİ?

Beyin vücudumuzdaki en gizemli organdır. Beyinde 100 milyar nöron olduğunu biliyoruz. Örnek vermek gerekirse yalnızca muzun tatlı kokusuyla biranın keskin kokusunu birbirinden ayırmak için altı milyon beyin hücresinin harekete geçmesi gerekir. Ancak **nörologlar hâlâ bunun nedeni hakkında net bir fikre sahip değiller.**
Ancak, beyin, binlerce yıldır açıklamalara karşı gelmiş bilinmez bir işleve sahip bir karakutu değildir. Bugün bilim insanları beynin hücre ve biyokimya düzeyinde nasıl çalıştığına dair pekçok şey biliyorlar. Gerçekte birçok nörolog düşünme biçimimizin, öncelikle beyin kimyamızla ve sinaps adı verilen nöronlar arasındaki trilyonlarca bağlantının kompleks etkileşimiyle belirlendiğine inanıyor.
Birçok kişi bütün düşüncelerimizin, düşlerimizin ve duygularımızın yani zihin diye adlandırdığımız çok ince tözü oluşturan herşeyin, kimya ve bağlantıların karşılıklı etkileşimlerinin sonucu olduğuna inanıyor. Farklı beyin fonksiyonlarının, beynin farklı alanlarında gerçekleştiği, beynin **"dağılmış paralel işlemleme"** (distributed parallel processing) diye bilinen bir yöntemle çalıştığı ve tümünün aynı anda çalışmadığı çok yeni keşfedilen gerçeklerdir, Siz bu sözcükleri okurken, beyninizin arka kısmındaki okuma edimiyle ilgili özel bölüm aktiftir, yan taraftaki diğer alanlar sözcüklerle meşgul olurken, frontal lobun diğer alanları da resimleri biraraya getirir. PET ve MRI gibi tarama teknikleriyle bu alanları aktivite ile 'ışıdığını' görebilirsiniz.
Akıl hastalıkları bugün kompleks bilginin düzgün işlemlenme sürecinde bir aksama olarak düşünülüyor. Beyni farklı sorunlar üzerinde ya da aynı sorunun farklı farklı yönleri üzerinde çalışan, network ağıyla birine bağlı birçok bilgisayardan oluşmuş bir yapı gibi düşünürsek, bir bilgisayar bozulduğunda ya da bilginin doğru olarak aktarımını sağlayan ağda bir aksaklık olduğunda sistem çöker; zihin dengesizleşir. Bununla birlikte beyin bir mikro işlemci ve zihin de bir bilgisayar programı değildir. Beyin elektrikle değil biokimyayla işleyen bir organdır. Bu açıdan bakıldığında rahatsız bir zihne yardım etmenin en iyi yolu, diğer organlar gibi onu da biokimyasal dengesine kavuşacak şekilde ilaçla tedavi etmektir.
Bu, psikiyatride "biyolojik devrim" diye adlandırılan şeyin temelidir. Nörologlar ve psikiyatristler arasındaki geçerli eğilim, akıl hastalıklarını bilinçaltı düşüncenin baş döndürücü akıntılarının kendilerini fiziksel ve zihinsel belirtilerle ortaya koyması olarak görmekten çok, kusurlu bir beyin fonksiyonunun sonucu olarak görme yolundadır. Gerçi, göreceğimiz gibi, hâlâ yetişme tarzı, toplum, çocukluk travmaları ve çevre tanımına giren herşeyin zihnimizin biçimlenmesini belirleyen önemli etkenler olduğu düşünülüyor. Örneğin

nüfusun yalnızca yüzde birlik bir oranı şizofreni yüzünden acı çekmektedir. Bununla birlikte tek yumurta ikizlerinden birine şizofreni tanısı konduğunda diğer ikizde de aynı hastalığın gelişme olasılığı yüzde ellidir. Bunun bize gösterdiği, akıl hastalıklarında genetiğin önemli bir faktör olduğudur, bununla birlikte henüz tam olarak açıklanamamış çevresel etkenler de büyük bir rol oynuyor olmalıdır.

Akıl hastalıklarını organik hastalıklar olarak gören yaklaşım hâlâ egemenliğini korumakta ve bugün, üçüncü bölümde göreceğimiz, şizofreni için chlorpromazine, çift kutuplu hastalıklar için lityum gibi ilaçlar mevcuttur. Depresyonun kara bulutlarını kaldıran yeni ilaçlar vardır; **Prozak ve Zoloft** bunlardan yalnızca ikisi ve bu yeni antidepresiflerin daha öte işlevleri olabileceği de iddialar arasında. **Prozak'ı Dinlemek** adlı tartışmalı kitabın yazarı Peter Kramer'e göre antidepresif ilaçlar yalnızca hasta zihinleri iyileştirmekle kalmıyor aynı zamanda iyi olan zihinleri de daha iyi hale getiriyor, kişi öncekinden daha olumlu, daha mutlu tutumlar geliştiriyor.

Bazı psikiyatrisler, Sigmund Freud'un öncülüğünü yaptığı konuşma terapisine olan güvenlerini koruyorlar ve inançları akıl hastalıklarının organik olmadığına; akıl hastalıklarının ortaya çıkmasında en önemli rolü çocukluk travmalarının ve diğer çevresel faktörlerin oynadığına inanıyorlar. Başlıca akıl hastalıklarının iyileştirilmesinde psikoterapi yaklaşımının savunucularından **Prozak'a Karşılık Vermek** ve **Toksik Psikyatri** kitaplarının yazarı Peter Breggin basitçe, doğuştan sahip olduğumuz beyin kimyasıyla yönetilmediğimizi iddia ediyor; Breggin, zihnimizin şekillenmesinde en önemli rolü büyütülme biçimimizin – yetiştirilme ve çevre-oynadığını iddia ediyor. Ama en azından bugün, nasıl düşündüğümüzü ve davrandığımızı belirlemede en büyük etkinin büyütülme biçimimize değil doğaya ait olduğu düşünülmektedir. İlaç terapisi, ciddi akıl hastalıklarının iyileştirilmesine dair en büyük umudu sunmaktadır.

Gerçekte zihni yöneten mizaçsa, genlerimiz de bu mizacı belirleyecektir. Yeni yeni sormaya başladığımız rahatsız edici soru şudur:

Genetik eğilimlerimizi ilaçlarla ve genetik mühendisliğiyle kontrol edebilir miyiz?
Şiddet, şişmanlık ve ırkçılık bu yollarla içimizden atılabilir mi?
Ve bunu yapmak istiyor muyuz?

İLAÇLARIN KÖTÜYE KULLANIMI

Alkol ve diğer alışkanlık yaratan maddeler sarhoş edici etkilerini yukarıda tanımlanan reçeteli ilaçlarla aynı şekilde yaratırlar. Bahsettiğimiz gibi alkol GABA alıcısını engelleyerek öfori ve sarhoşluk yaratır; alıcının aktivitesini iki katına çıkarır ve beynin anksiyete merkezini yavaşlatır.

Methamphetamine gibi amfetaminler aynı zamanda dopaminkullanan nöronları da etkilerler. Bu bileşenler aslında nöronun içine girer ve herhangi bir aksiyon potansiyeli bu salınımı emretmese bile, sinaps öncesi kesecikleri -sinir ileticilerini tutan şu küçücük kürelerisinapsın içine dopamin saçmaları için uyarır. Hem kokain hem amfetaminler sinapsta bulunan dopamin miktarında kesintisiz bir artış yaratırlar. Kullanıcı tercih ettiği ölçüde methamphetaminein veya crack kokainin sigara gibi içilmesi de çok benzer bir etki yaratır.Bununla birlikte methamphetaminein uyarıcı etkisi daha uzun sürelidir. Bu uyarım kişinin duygu durumunu yükseltir, kokainle yükselen insanlar kendilerini yenilmez ve çok dayanıklı hissettiklerini belirtmişlerdir. Kokain öncelikle, zaten 'yüksek' olan ve normal durumlarını korumak veya bu potansiyeli artırmak isteyen insanlara hitap eder. Stanford Tıp

Merkezi Psikiyatristlerinden Dr. Roy King'e göre: **"Eğer oldukça dışa dönük bir insansanız veya hafifçe manikseniz, tabiatıyle kokain doğal yüksekliğinizi arttıracaktır."**
Amerikan yetişkin nüfusunun %92'si düzenli olarak çay, kahve, veya Coca Cola tükettiğinden kafein Amerika'da en yaygın olarak tüketilen zihin ilacıdır. Bu uyarıcı, başka bir inhibitor sinir iletícisi olan adenosini ketleyerek çalışır. Adenosin, glutametein salınımında fren işlevi gören uyarıcı bir sinir ileticisidir. Kafein esas olarak glutamete üzerindeki freni kaldırır ve ne kadar fazla kafein alırsanız o kadar az frenleme olur. İstenen bir etkisi zihin işleyişini hızlandırmasıdır ve özelde beynin dikkat-odaklama merkezini uyarır. İstenmeyen yan etkisi ise adenosine freninin yokluğunun motor nöronları çok fazla tahrik etmesi nedeniyle ortaya çıkan çarpıntıdır.
PCP cerrahi bir anestezik olarak geliştirildi ama Amerika'da yasal olarak çok uzun süre satışta kalmadı, çünkü çok güçlü bir halisinasyon yaratma etkisi vardı. Valyum gibi PCP de iyon kanalına etki eder ama bu olayda kanal, kalsiyum iyonlarının nörona girişini kontrol eder. Glutamate beynin heryerinde bulunur ve bir kalsiyum kanalına bağlandığında, bu iyonların nöronun içine akmasına izin verir. Bu ani kalsiyum baskını, bir aksiyon potansiyelini hemen uyaracakmışçasına nöronu uyarır. PCP, glutametin bu kalsiyum kanallarını açmasını engeller, böylece yalnızca acı iletiminini engellemekle kalmaz aynı zamanda algı bozulmasına da - halisünasyon gibiyol açar. Morfin ve eroin gibi afyon türevi uyarıcılardan daha farklı bir yolla etki eder; vücudun doğal uyuşturucuları tarafından kullanılan alıcıları bağlarlar. Endorfîn ve enkephalinler olarak adlandırılan bu bu doğal uyuşturucular beşten otuza kadar uzanan amino asit zincirlerinden oluşan peptitlerdir. Daha uzun zincirler genellikle protein olarak adlandırılırlar.
Endorfınlerin ve enkephalinlerin beyinde birçok doğal işlevi vardır. Panik durumunda veya herhangi bir yaralanmaya karşı tepki vermek için ve hatta uzun mesafeli bir koşu gibi durumlarda gayret sağlamak için salınırlar; 'koşucuların yüksekliği' denilen şeyin nedeni bu olabilir. Acının algılanmasıyla ilgili nöronlar, bu maddeler için, hücre yüzeyinde alıcılara sahiptirler. Bu alıcılar doğal afyon türevleri tarafından açıldıklarında acı iletisi, iyi anlaşılmayan bir iç nöral işleyiş aracılığıyla reddedilir. Morfinin ve onun daha güçlü kuzeni eroinin, endorfm ve enkephalin moleküllerinin kritik alanlarına benzeyen bir moleküler yapıları vardır ve acı-bastırıcı alıcıları da açarlar. Acının hafiflemesinin yanısıra hem doğal hem yapay afyon türevleri öfori üretmek için diğer nöronlar üzerinde etkili olurlar. Peptitlerin kendileri ilaç olarak kullanılmazlar çünkü kandaki veya bağırsaktaki enzimler tarafından saf dışı bırakılırlar ve potansiyel birçok toksik maddenin girişini engelleyen -kan-beyin engeli olarak bilinenince, bağlayıcı zarların içine kolaylıkla giremezler. Morfin ve eroin bu kadar kolay saf dışı bırakılamaz ve gerçekte kan-beyin engelini aşarlar.

İÇME İTKİSİNİ ENGELLEMEK

Antabuse alkolikleri içkiden uzak tutmak için kullanılan, potansiyel olarak öldürücü bir ilaçtır. Bu ilaç öfori ve sarhoşluk yaratmak için alkolle etkileşen GABA alıcısını etkilemez. Bunun yerine karaciğerdeki alkolü metabolize eden enzimleri bloke eder. Sonuç olarak vücutta asetaldehid denilen toksik bir bileşen birikir. Tek bir kadehten sonra birikmiş asetaldehid kafada zonklama, hararet ve nefes alma güçlüğü yaratır. Eğer kişi içki içmeye devam ederse ölüme bile sebebiyet verebilir. Antabuse içkiye duyulan şiddetli isteği ortadan kaldırmaz ama olumsuz etkileriyle bu itkiye karşı direnmeyi kolaylaştırır.

BAĞIMLILIK SİSTEMİ

Eroin, kokain veya nikotin olsun, bir ilaca bağımlı hale gelmek yalnızca fiziksel alışkanlıkdan daha farklı bir süreci içerir. Vücut bir madde ile sürekli olarak yıkanmaya uyum sağladığında, ilaç kullanıcısı ilaca fiziksel olarak bağımlı hale gelir. Örneğin, kokainin kötüye kullanımı sırasında sinapsta sürekli olarak aşırı oranda dopamin bulunur ve sinaps buna postsinaptik tarafta daha az alıcı üreterek yanıt verir. Komşunuzun sürekli olarak yüksek seste müzik dinlediğini düşünün; bunun sonucunda siz pencerelerinizi kapatırsınız. Çünkü gürültü çok yüksektir ve siz pencereleriniz kapalıyken bile sesi duyuyorsunuzdur. Ancak komşunuz aniden volümü düşürürse -bunu, ilaç alımının kesilmesine benzetebiliriz- hiçbir şey duyamaz hale gelirsiniz. Nöronlar pencere değildir ye basitçe hızla geriye çekerek açılmazlar. İlaç alımı aniden kesildiğinde dopamin alıcılarının tekrar üretilmesi ve normale dönmesi günler alır.

Bununla birlikte ağır uyuşturucu bağımlılığında kilit nokta fiziksel bağımlılık değildir. Beyinin olağanüstü kompleks paralel dağılmış bir işlemci olduğunu ve beynin içinde her zaman gözle görünenden çok daha fazla şeyin olup bittiğini hatırlayın. İlaç bağımlıları, alkolikler ve hatta sigara tiryakileri bağımlılıklarından kurtulmak için tedavi olmuşlar veya vücutlarındaki toksik maddeyi atmışlardır ama birçok durumda alışkanlıklarına geri dönerler. Tek fark, başlangıçta yükselmek için temizlenme (tedavi) öncesinden daha az ilaca ihtiyaç duymalarıdır.

Olayın geçtiği yer gerçekte beynin ödüllendirme sistemidir. **Yerken, içerken, sevişirken veya çocuk yetiştirirken temel olan şey insanlık yarışındaki hayatta kalma mücadelesidir.** Bu şeylerin düzenli bir şekilde yapılmasını, en azından bunun için uğraşılmasını güvence altına almak için insanların ve diğer memelilerin beyinleri, ödül olarak bir zevk sağlamak için özel olarak düzenlenmiş birbiriyle ilişkide olan bir dizi nöron geliştirmiştir. Mesocorticolimbic pathway (MCLP) denilen bu ödül sistemi beynin bir çok bölümüyle ilişkidedir. Temel olarak limbik sitemde, beynin heyecan ve duyguyla ilintili alanında yer alır. Alışkanlık yapıcı ilaçlar, kullanıcılar ilaç kullanımını yemek, içmek gibi yaşamsal bir eylem olarak görmeye başladıklarında benzer bir yolla ödül sistemini harekete geçirirler. Bağımlılar aynı aç kalındığındaki gibi ilaç alamadıklarında acı duyup bundan ıstırap çekerler ve şiddetli arzularını doyurduklarında ani bir zevk duygusunu yaşarlar. Ödül sistemlerine, yeni bir maddeye arzu duymayı öğretmişlerdir ve bir bağımlıyı bu alışkanlığından caydırmak bu öğrenilmiş modeli yok etmeye yetmez.

Bazı insanlar, bağımlılık yapıcı ilaçlarla kendi isteklerine göre yönlendirilmiş bir ödül sistemine sahip olmaya özellikle eğilimli görünürler ve araştırma sonuçları böyle durumlarda güçlü genetik faktörlerin rol oynadığı konusunda şüphe uyandıracak niteliktedir. Ancak, buna sebep olan belirli bir gen veya çapraşık genlerin yeri saptanabilmiş değildir. Tedavi görmüş ilaç ve alkol bağımlıları pek çok kez bu alışkanlıklarına geri dönmüşlerdir. En iyi oranla, uzun dönemli tedavilerle ve oldukça zorlayıcı önlemlerle %50'lik bir başarı beklenebilir. 'Antabuse' bir alkoliğin içkiden uzak durmasına yardım edebilse de bağımlının şiddetli arzusuyla mücadele edebilecek etkide bir ilaç yoktur. Ancak özellikle bilişsel-davranışsal terapiyle birlikte kullanılan bazı ilaçların bir dereceye kadar etkili olabildiği görülmüştür.

UZUN DÖNEMLİ TERAPİ: EKONOMİ ONU (şizofreni) VİCDANSIZCA MAHVETTİ

Psikofarmakolojinin ve psikoterapinin hedefleri aynıdır; kişinin hayatını iyileştirmek ve

desteklemek. Bir şizofren için amaç onu topluma geri döndürebilmek ve onu toplum içinde yaşayabilir hale getirmektir. Depresyonda olanlar içinse amaç, onları normalde mutlu ve uyumlu kişiler hale getirmektir. Ancak olayın bir yönü de mali yüküdür. Birçok psikiyatrik ilaç, kullanıcılara veya sigorta şirketlerine ayda 60$'a mal olurken, tek bir psikoterapi seansı genellikle bunun iki katından fazlasına mal olmaktadır. **Gerek majör gerek hafif depresyon söz konusu olduğunda ise, hasta yıllarca ilaç kullanmak zorunda kalabilir ve bunun yıllık maliyeti yaklaşık 700 Dolardır.** **Bununla birlikte hafif bir depresyon sözgelimi 25 seanslık kısa bir psikoterapiyle tedavi edilebilir; bunun yıllık maliyeti yıllık 3000 Dolardır.** Ama psikoterapiyle tedavi edildiğinde depresyon, tedavi sonrasındaki iki yıl boyunca tekrarlamayabilir ve hasta terapistin muayenehanesine uğramaz. Ancak bu iki yıllık zaman içinde kısa bir psikoterapi bile ilaç tedavisinin iki misli bir maliyete sahiptir. Doğruyu söylemek gerekirse, antidepresiflerin maliyetine, buna eşlik eden psikoterapi seanslarının maliyetini de eklemelisiniz, bu da diyelim ki iki yıllık maliyet üzerinden toplamın %10'u kadar bir yekûn tutar ve sonunda faturalar aşağı yukarı aynıdır.

Ama bu iki yaklaşımı, uzun-süreli psikanalitik yaklaşımla ki hâlâ birçok psikiyatrisi bu yöntemin birçok akıl hastalığında oldukça etkili olduğunda ısrar ediyor- karşılaştırın; **İki yıldan fazla süren haftalık seanslarla yıllık fatura 12000 Dolar veya daha fazla bir miktara çıkar.** Yaklaşımın etkinliği söz konusu olsa dahi hastanın kişisel bir kavrayış kazanması sürecinde yoğun bir katılım gerekir, bu başarının kanıtlanması zordur. Bugün bir çok sigorta şirketi yalnızca ilaç terapisini ve yıllık 25-30 seansı aşmayan kısa bir psikoterapiyi karşılıyor. **Akıl hastalıkları ile ilgili yaşam boyu süren sağlık sigortalarının çoğu her hastayı 10 000 Dolar ile sınırlamaktadır.** Psikologlar mesleklerini insafsızca öldüren piyasa koşullarından dehşete düşmüş durumdalar. Psikolog Maureen O'Hara şöyle yazıyor: **"Kaliforniya'da bir kuşağın insanlarının içlerindeki şeytanı açığa çıkarmalarına, kaos ve kargaşa zamanlarında insanların huzur bulmaları için gerekli psikolojik yetilerini geliştirmelerine yardım eden yüzlerce terapist bugün sağlık alanından sürülüyor."**

O'Hara bugünlerde pek çok sigortacının, kendisine "psikoterapiye inanmadığını," bunun tıbbi açıdan gerekli olmadığım ve masaj, saç kesimi gibi kişisel hizmetlerle birleştirilmesi gerektiğini söylediğini belirtiyor. O'Hara bunun yalnızca psikoterapinin pahalı olmasından - sigorta kapsamı içine alman bypass ameliyatından oldukça ucuz olmakla birlikte ve sigortacıların bunu ödemek istememesinden kaynaklandığını ve bunun psikoterapinin etkisiz veya sigortalı kişinin buna ihtiyacı olmadığı anlamına gelmediğini iddia ediyor.

"Bu boğucu ve kaotik zamanlarda öfke, anksiyete ve umutsuzluk derecesi tehlikeli bir şekilde kontrol dışına çıkıyor ve insanlar profesyonellerin güvenli hizmetine her zamankinden fazla ihtiyaç duyabiliyorlar. Tehlikeli pazar güçlerine, ilaç üreticilerine ve para sayıcılarına, akıl hastalıklarına kabul edilebilir tedavi yaklaşımları getirmeleri için izin veriyoruz... Bu, insan deneyiminin sınırlarım anlayan eğitimli, psikoloji uzmanlarının işi olarak kalmalıdır, çünkü onlar bununla hergün doğrudan doğruya yüzyüze gelirler."

Daha Geniş Bilgi İçin Kaynak: Scott Weggeberg, Beyin ve İlaç, Özgün Adı: MEDICATION OF THE MIND, Türkçesi Zarife Biliz, Birinci Baskı: Ağustos-1999 , İstanbul

* * * * * * * * * * * * * * * *

İLGİLİ YAZILAR

Psikolog dedi ki: "İYİ Kİ ÇALIŞAN ANNE BABALAR VAR, YOKSA AÇ KALIRDIM,"

İLAÇLAR ZİYAN OLUYOR

İLAÇLAR, DNA VE PSİKANALİZ DİVANI

THE SPİRİT MOLECULE (2010) (Ruh Molekülü)

WHAT IF CANNABİS CURED CANCER (2010)
Ya KENEVİR / Marihuana Kanseri Tedavi Ediyorsa?

ZAKKUM GERÇEĞİ Op. Dr. H. Ziya Özel

PSİKİYATRİNİN İNSANLARDAN SAKLANMIŞ SIRLARI

FREUD'DAN SEÇME SÖZLER

FREUDÇULUK NEDİR, İLMÎ GEÇERLİLİĞİ VAR MIDIR?

MELANCHOLİA (2011) FİLM

SHORT TERM 12 "Kısa Dönem 12" (2013)

GENÇLERDE KİŞİLİK BOZUKLUKLARI VE CİNSEL YÖNELİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

“MEHMET ALİ KILIÇBAY” YAZILARI

KOMIK SİNEMA, KOMIK SEYİRCİ

Komik insani olduğunda, bir süre sonra acı verir.
ANATOLE FRANCE

Önce komedi vardı. Dram sonra geldi, daha doğrusu, komiğin içerdiği acı sonradan ortaya çıktı. İnsan sinemayı ilk gördüğünde güldü, kahkahayla güldü, sonra kendine güldüğünü anladı(mı?). Komedi sinemasının acımasız bir ayna olduğunu anladı(mı?). İnsan, derin varoluşsal problemini, yapay bir varoluş alanı yaratan sinemanın büyülü dünyasına atarak kendinden uzaklaştırırken, kendi varoluşsal alanını bir sonsuzluğun içine kaydırmaktadır. Bu kaydırma esnasında, filmin bitimli olması, onun sonsuzluğunun bir kanıtı olarak belirmektedir. İnsan bu yüzden midir bilinmez, biten filmi alkışlar, film iyi veya kötü olduğundan değil, onun bitip, kendi filminin bitmemiş olmasından ötürü.

İnsan önce ilk filmlerdeki hızlı hareketlere gülmüştür, çünkü alışılmamış, her zaman komik olarak kabul edilmek zorundadır, yoksa alışılmışın ne anlamı kalır! O sıralarda biri çıkıp da, “de *quid rirere, de te fabula narratur”* (Ne gülüyorsun, anlatılan senin hikâyen) demedi. Sinemanın değil, seyircinin komik olduğunu kimse söylemedi.

Ben çocukken, Üsküdar’daki yazlık sinemalarda bazı akşamlar İsmail Dümbüllü sahneye çıkardı. Daha sahneye girmeden, kulisten o boru gibi sesiyle seslenir ve herkes hemen gülmekten katılmaya başlardı. Hele Dümbüllü, Kel Hasan'dan müdevver kıyafetiyle sahnede görününce, gülme krize dönüşürdü. **Sonra, Dümbüllü’nün arkadaşlarıyla çok bildik ve yüzlerce yıllık diyalogları başlar ve ayin öyle gerektirdiği üzere, Dümbüllü’nün her sözüne, ama yalnızca ona gülünürdü.** Dümbüllü’nün ortalamadan çok farklı olan fizik özellikleri, bu gülme krizlerinin başlıca harekete geçiricileriydi.

Gülme acaba, komedi seyrederken, “ben acı çekmiyorum, mutluyum” ve “ben çirkin değilim, ben herkesten farklı değilim”, öyleyse “ben komik değilim” demenin ayinsel bir biçimi olarak belli bir rutinin, belli bir şartlı refleksin ürünü olarak mı belirmektedir? Komiğe mi gülünmektedir, o komik konumda bizzat olmamanın verdiği rahatlığın sonucu bir gevşeme çığlığı mı atılmaktadır, belirsiz.

Komedi sineması konusundaki tavrımız da farklı olmadı. Lumière kardeşlerin, dünyanın ilk sinema filmleri olan ilk eserlerinin oynatılmasına ilişkin bir film görmüştüm. Bir tren, hızla bir taşra garına giriyor, hareket memuru badi badi, ama çok hızlı geliyor, tren duruyor ve yolcular aynı hareket memuru gibi badi badi ve çok hızla istasyon binasından içeri girip kayboluyorlar. Seyirciler ise gülmekten kırılıyorlar. Burada gülünç olan nedir? Farklılık, yani “öteki”.

Hemen kocaman bir önerme: Demek ki “ben”, “öteki”ne gülerim. O halde komedi sineması zorunlu olarak “öteki”ni anlatır. Ortalamadan sapanı, kıyıda kalmışı, herkese benzemeyeni, marjinali, azınlığı, yani sürüden ayrılanı veya sürü içine alınmayanı, dışlananı, çoğunluk sultasını kabul etmeme cesaretini göstereni, muhalifi. Ezcümle komedi sineması, günah keçisini hikâye eden sinemadır.

Komedi sineması, ibret sineması

En ilkelinden en gelişmişine her toplum, varoluşunu bir ideolojiler manzumesi halinde kodlar, şifreler. Bu manzumeye, toplumun gelişmişliğine göre kültür veya uygarlık diyoruz. Bu kod veya şifrenin çözülmesine de, o uygarlık veya kültür hakkındaki bilgi diyoruz, bu işi yapan disiplinlere ise bilim adını veriyor ve bu gibi işlerle uğraşanları da bilgin olarak selamlıyoruz.

Bir ideolojiler sistematiği halinde örgütlenen uygarlık, eşyanın tabiatı gereği alt sistemlerden meydana gelir; ekonomi, hukuk, din gibi majör unsurlarla, bunlardan türeme ve bunlarla uyumlu kıyafet, sofra vb. Bu alt sistemlerin her biri, birbiriyle ve bütünle eklemleşmesi ölçüsünde uygarlığa renk katar. Uygarlık bu boyaların muhassalası olarak ortaya çıkar. Ama bu boyalar, zamana ve mekâna göre, bütünü farklı oranlarda boyarlar. Bazen dinin “yeşili” hâkim olur, bazen ihtilalin “kırmızısı”. Fakat olgu değişmez, uygarlık sonuçta bir boyacı küpüdür, insanın amaçlı bir projesi değil –bunlara ütopya adını veriyoruz–, tarihin kaprislerinin ürünüdür.

Toplumun biyolojik evrimi doğal kurallara uyar (insani faktörlerin etkisiyle törpülenmekte veya azmakla birlikte); ama kültürel evrim, bu biyolojik katkının yontulması, hizaya sokulması, koda ve şifreye uygun hale getirilmesiyle sağlanır. Buna da eğitim diyoruz. **Eğitim, uygarlık kodunun emrettiği ortalamaya yakın insanlar oluşturmakla görevlidir.** Bundan sapanlar, yani **“anasına babasına pay verenler”, “haylaz öğrenciler”, “kısmetleriyle evlenmek istemeyen kızlar”, “önüne konulanı beğenmeyenler”, “kaderine razı olmayanlar”, işsizler (yani iş bulmayı beceremeyenler), deliler ve her türden marjinaller, toplumun genel uygarlık çizgisinin dışında kalırlar, işte bunlar günahkârdırlar.** Günahkâr oldukları için, yeni yetişenlere ve sapma olasılığı olan yetişkinlere ibret teşkil etmek üzere teşhir edilirler. Bu teşhir, herkesin egemen koda minnet duyması içindir. Ve bu görevi üstlenenler arasında komedi sineması da bulunmaktadır. Ve komedi içinde komedi, bu sinema, böylesine bir işleve sahip olduğunun bilincine genellikle sahip değildir.

Toplumsal eleştiri nasıl taşlama ayinine dönüşür?

Komedi filmi yapanların çoğu, aslında toplumla ve onun normlarıyla hesaplaşma gayreti içinde olmuş ve dayatılan uygarlık koduna karşı, bir başkasının mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Bu alanda çekilen filmlerin büyük çoğunluğu kendileri olarak ve *auteur’ü*n niyeti itibariyle topluma, uygarlığa, alt sistemlerin organik eklemleşme tarzlarına yönelik bir itirazdır.

Ancak film tüketilmeye başlayınca, yani seyredilince, bu başlangıç amacıyla hiçbir ilgisi olmayan bir durum ortaya çıkmakta, seyirci filmin kahraman(lar)ını “günah keçisi” olarak kategorize etmektedir. Seyirci, komedi filminin zorunlu olarak marjinaliteye düşmüş kahramanına sempati duysa da, onu kendi “günah”larının kefareti olarak kurban etmektedir.

Bu kurban töreninde kullanılan esas kesici alet gülmedir, kahkahadır. Kendi başına gelebilecek bir şeyin başkasının başına gelmesine gülmek, hem bir sapkın olunmadığının teyidi hem de kendi potansiyel sapkınlığının bu “günah keçisi”ne yüklenerek defedilmesi, uzaklaştırılması, geldiği yere, yani marjinaliteye kovulmasıdır. Seyirci gülerek, komedi kahramanına taş atarak onu “haklamakta”, kurban etmekte, katletmektedir. Komedi filmi

seyredilen salon ile ilkel dinlerin kurban ayinlerini yaptıkları meydan arasındaki tek fark, birincisinin üstünün kapalı olmasıdır.

Komik Sinema, Komik Seyirci

Uygarlığı esas olarak ve bazen de yalnızca dinsel bir çerçevede algılayan ve yaşayan insan, komik sinemayı arınma ritüellerinden biri olarak içselleştirmektedir.

"Sinemaya eğlenmeye gidilir. Ayin, dinsellik bunun neresinde? Entelektüel gevezeliğin âlemi yok!" denilebilir. Evet ama, eğlence nedir? Kurallara uymuş, sapmamış olmanın ödülünden başka bir şey mi? Öyleyse eğlence, en mükemmelinden uyum ayinidir. Konformizmin ödülüdür, ruhun kurallara uygun şekilde beslenmesidir; diğer kurallara daha istekle uyulsun diye.

Bütün bunlardan, komedi sinemasının kendinin ve bütünüyle konformist ve uygarlık kodlarının temrincisi olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Hatta tersine, bu türün sinema dilini eleştiri yönünde en fazla ve en yoğun kullananı olduğunun altının çizilmesi gerekir. Ancak, sinemanın bu eleştirelliği seyirciye tamamen konformite olarak yansımakta veya başka bir ifadeyle, ortalama seyirci kendi "uslu çocuk" luğunu bu eleştiri aracılığıyla/içinde yeniden üretmektedir.

Bu paradoks şu an için aşılabilir/çözülebilir gibi gözükmemektedir; çünkü seyirci her zaman "öteki"nin hikâyesini izler.

De te fabula narratur (Ne gülüyorsun, anlatılan senin hikâyen)

Film seyretme ritüeli, zorunlu bir yabancılaşma ortamında cereyan eder. Sinema salonunun nisbi görkemi, ağır perdeler, devasa ekran, karanlık, sıra sıra oturan insanlar, antrakt vb., her şey alışılmışın, gündeliğin, rutinin dışındadır. İnsan, farklı bir ortamda olduğunu her an hisseder. Burada bir "yabancı" olarak bulunmaktadır. Yanındakine bile çoğu zaman yabancı olduğuna göre, perdedekine hayli hayli yabancıdır. Bu durumda, düz ekrana yansıyan iki boyutlu ve devasa hayalleri kendinin ikizleri olarak kurgulaması, onlarla özdeşleşmesi olanaksızdır. Bu da ister istemez, "bu başka bir hikâye" duygusunu ve giderek bilincini sürekli canlı tutar.

Komedi sinemasının komiği işte bu noktadan itibaren ortaya çıkmaktadır. Örneğin Charlie Chaplin *Altına Hücum*'da, kulübenin uçurumdan aşağı yuvarlanma tehlikesi karşısında cansiparane bir uğraş içindeyken, seyircinin biri ağzına bir avuç mısır atarak güler (ağlasa da bir şey değişmez). Veya Harold Lloyd, vatmansız tramvayın boynuzuna tutunmuş bir şekilde New York caddelerinde cehennemi bir hızla yol alırken veya bir gökdelenin tepesinden aşağı yuvarlanırken can havliyle tutunduğu yangın hortumu hızla açılıp, o da ona sürekli tırmanmaya çalışıp, ama düşüşü (onun düşüşü) engelleyemezken; frigosuna bir dil darbesi atan seyirci ve çişi gelen çocuk, içeri yeni birini sokup fenerini fiyakayla sallayan yer gösterici... Bunların ve diğerlerinin hepsi, seyircinin "ötekinin hikâyesi"ni seyrettiğinin kanıtlarıdır.

Aslında kendi hikâyesini seyretmekte ve seyrederken de kendi tiyatrosunu oynamaktadır. Saf ve asıl anlamıyla gülünç olan bu tiyatrodur; çünkü burada hiçkimse "öteki"ni oynamamakta, herkes kendi rolünü kesmektedir, herkes kendini oynamaktadır. Ötekinin kimliğini bürünmüş ben değil de, artık "ben"in(im) dramını (dramımı) oynayan "ben" söz konusudur. İkizlenme

değil, çakışma vardır ve bu çakışma komiktir.

Komiktir; "ben"i, "öteki"nin kimliğinin arkasına saklayarak arındırma olanağından mahrum olan ve "ben"in kahredici darlığının içine hapsolan komedi filmi seyircisinin kendinden kaçma çabası ve bu çabanın umutsuzluğunu fark edememesi acı vermektedir.

Tabii, seyredeni seyredip, ona acıyan da, aslında kendine acıdığı için komiktir.

Sh:15-20

TARİHİN KOMİĞİ

Tarih, insanın yaratıp, sonra kutsallaştırıp, nihayetinde çoğumuzun tapar hale geldiği bir kelime ve her kelimenin olduğu gibi arkasında bir kurgu ve koskoca bir anlaşmazlık yumağı bulunan bir muamma.

Tapını unsurlarının neredeyse tamamı gibi kendinde bir varlığının olup olmadığı meçhul; ama insanın bütün kendi yaratıp kendi taptıkları gibi bir arınma alanı, bir ibadetgâh, bir kırk ambar. Ve tabii her kutsallık gibi, ona yönelik "saygısız" ifadeler suç. Başka türlüsü nasıl mümkün olurdu ki, eğer tarih kutsal değilse, bu dünyanın ölümlüleri nasıl tarihin ölümsüzleri olurdu? Eğer tarih yoksa, biz neyin ürünüyüz? Her kuşak boşluktan mı doğuyor? Biz tarih içinde oluşmuş bir dili konuşmuyor muyuz, tarihin derinliklerinden gelen kutsallıklarla ruhumuzu terbiye etmiyor muyuz? Bildiğimiz her şey, geçmişten kopup gelen dalgalar tarafından taşınmıyor mu?

Tarihin bir komiğinin olabileceğini düşünmek, bunun üzerinde kafa yormak ve hatta bütün tarihi komiklik perspektifinden okumaya kalkışmak sapkınlık değil de nedir?

Ama eğer komik, öyle olması gerektiği düşünülen ve iddia edilenle, gerçekten olan (bu gerçek bilinsin ya da bilinmesin bir şey değişmez) arasındaki kahredici çelişkiden kaynaklanıyorsa, tarihin komik olmaktan başka olanağı ve olasılığı var mıdır?

Aslında zaten tarih diye bir şeyin olmadığı da rahatlıkla iddia edilebilir. Sonsuz sayıdaki geçmiş yaşanmışlığın içinden bilebildiklerimizin arasına hiyerarşiler ve nedensellikler koyarak, bütün olan bitenleri belirli kategorilerin etrafında tasnif etme işlemine tarih adını takıyoruz. Ama bu, geçmişin kendinin bütün anları ve unsurları itibariyle "tarihsel" olduğu anlamına her zaman ve de çoğu zaman gelmez. Bu da yetmez; bütün yaşanmışlıkları bilsek bile, bunu bir olasılık olarak düşünsek bile, bu yaşanmışlıkları etkileyen cansız doğa katkılarını bilebilmemize hiçbir zaman olanak olmayacaktır.

Yaşanırken "tarih" olarak inşa edilmeyen ve edilmesi mümkün olmayan bir sürecin, sağda solda bıraktığı bazı izlerden hareketle, onun yaşanmışlığının sona ermesinden itibaren ona yönelik olarak kurgulanan "gerçeklik", tarihçinin öznel gerçekliğinden başka bir şey olamaz. Çünkü tarihçiye yansıyan "gerçeklik" hem kısmidir hem de seçilerek gelmiş ve seçilerek alınmıştır. Tarihin kendi yığılmasının sonucu değildir; tarihçinin tasnifinin ürünüdür. Bunun yanı sıra, geçmişten bize kalanlar, bu geçmişi güncellik olarak yaşayanların önemsemelerinin doğrultusundadır ve bunları bize dayatmaktadırlar. Daha doğrusu, geçmiş önemlilikler, önemliliklerin hiyerarşisi içinde bizim önemliliklerimizle kesiştikleri ölçüde "önem" kazanabilmektedirler ve bunların gerçekten önemli olup olmadıklarının kıstası kendilerinden değil, bizim kategorilerimizden kaynaklanmaktadır.

Ama işin ilginç yanı, bu "önemsemeler" de, o çağın asıl tercihlerini değil, egemenlerin o topluma ilişkin projelerini yansıtmaktadır. Eğer geçmişten bir tek Thomas Morus'un *Utop'ıa*'sı veya Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels'ı* kalsaydı, İngiltere'yi gene şimdi olduğu gibi inşa eder, İngiliz tarihini aşağı yukarı şimdi olduğu gibi anlamdırırdık. Yani bizzat yaşayanların tercihleri sandığımız şeyler de aslında birer kurgudan ibarettir. Biraz daha somut zeminde yer tutmak üzere, görkemli kiliseler, katedraller, saraylar, şatolar; bu binaların iç süslemeleri, mimari üslupları, freskolar, saray galerilerinde sergilenen veya kilise *crypto*larında saklanan tablolar, bütün bunlar bir devrin kendi midirler, yoksa bazı kesimlerin o devre ilişkin imgeleri mi, idealleri mi? Veya en lüks eşyası iki tahta tabure olan, masa yerine bir fıçı kullanılan, yatak yerine saman döşekler serilen ve bütün bu görkemli yapılarla birarada bulunan çoğunluğun, ezici çoğunluğun (elbette sayısal olarak) yerleri mi o toplumun kendi "öz" tarihidirler?

İşte derin bir çelişki ve demek ki çok büyük bir komik unsur. Yaşanmışlığın kendisi böyle komikken, acaba tarihin kendi mi, yoksa anlatısı mı komiktir sorusu meşruiyet kazanmaktadır ve buna verilecek "her ikisi birden" cevabı da aynı derecede geçerli olmaktadır.

Tarih bir başka nedenden daha komiktir. Elde bulunan verileri itibariyle oluşturulmuş bir süreci, birbiriyle taban tabana zıt iki yönde de okumak mümkündür. Eski Yunan şairi **Hesiodos**, kendi dönemini demir çağı olarak görürken, ilk dönemlerin altın çağ olduğunu ve insanlığın gümüş, bakır vb. çağ aşamalarından geçerek gerilediğini söylemektedir. Hind felsefesi, tarihsel süreci bir gerileme, mükemmellikten uzaklaşma olarak okumaktadır. Gene bu bağlamda, Batı Orta Çağı kendini bir gerileme sürecinin sonuncu aşaması, cehennem olarak görmektedir.

Buna karşılık, ister Hegel'inki, ister Marx'ınki veya bir sonu olduğunu söylese de isterse Fukuyama'nmki olsun, çok sayıda tarih felsefesi; hem bu zikredilen dönemleri hem de tarihin bütününü bazı kazalarla birlikte sürekli bir ilerleme olarak görmektedirler. Tabii buradaki tarihin "bütünü" sözünün ne gibi komiklikler üretebileceğini gündeme getirmekten şu an için kaçmıyorum.

Ama tarihe ister ilerleme, ister gerileme açısından bakılsın, ona peşinen bir yön ve hatta çoğu örnekte bir de amaç biçildiğinden, komik unsur başköşeye çıkmaktadır.

Tarihin yönü ve amacı olduğu varsayımı, tarihi tarih olmaktan çıkartır. Çünkü eğer böyle bir şey varsa, insan tarihin aktörü değil, seyircisidir. Ama öte yandan, eğer insan yapmıyorsa, oluşan sürece tarih denilebilir mi? Veya şöyle söyleyeyim, hayvanların neden tarihi yok? Onlarda değişme, savaş vb. olmuyor mu? Hayvanların tarihi yok, hayvan değişim sürecine değiştirici unsur olarak değil, maruz kalan özne (ve nesne) olarak katılıyor. İnsana geri döndüğümüzde, eğer o da önbelirlenmiş bir sürecin çeşitli aşamalarından geçmek zorundaysa, elbette tarihin öznesi değil nesnesi olur. Ve öznesi olmayan bir süreç de tarih değil, kader olur. Bu çelişki, komiktir veya başka bir ifadeyle din, bilim sanılmaktadır. Tarih boyunca çok sayıda insanın buna inanıp, bu süreci hızlandırıp yavaşlatmak için, kendininki de dahil bir sürü hayatı berbat etmiş olması ise traji-komiktir.

Geçmişe bakan gözlemcinin kategorileri, öncelleri ve malzemesi ile geçmişi (ama tümünü değil, ancak bir kısmını) yaşayanların kategorileri, öncelleri ve malzemesi arasındaki farklılık

da komiktir. Bu noktada, komiklik esas olarak, geçmişte kısmi olarak duranların total yer tuttuklarının varsayılmasından, bundan başka olanak bulunamamasından kaynaklanmaktadır. Total bir tarih oluşturmanın olanaksızlığı (olanaksızdır, çünkü geçmişi bütün unsurları ve anları itibariyle yeniden yaratmaya dayanır ki, bu abestir), bütün tarihsel perspektifleri zorunlu olarak kısmi kılmaktadır. Ama bazı istisnaların dışında, her kısmi tarih kendini total terimler içinde sunmaktadır.

Totalite olmaya soyunan bir kısmilikten daha komik çok az şey vardır. Çünkü kısmi olduğu, olmak zorunda olduğu halde, geçmişi bütünsel olarak açıklamaya, anlatmaya ve tabii sanki böyle bir bütünsellik varmış gibi davranmaya kalkışan bir tarih, zorunlu olarak kurgusal ve tektonik olacaktır. Kurgu, aralarında mantıksal bağlarla bağlanan bir hiyerarşiler, bir değerler, bir "olması gerekenler" piramidi oluşturacak; mimari ise, bu piramidi o anın inşaat kurallarına oturtacak, bir de üstelik "güzel" olması için uğraşacaktır.

Şimdi işin içine estetik girmiş bulunmaktadır. "Güzel"! aramak, zaman veya mekân içinde bir yerlerde duran mutlak Güzel'i, Güzelliğin kıstasını bulmak değildir. Çok sayıda saf ruh, önlerine kendilerinin bağladığı bu havucun peşinden koşsa da, estetik çaba belirli kategorizasyonlar doğrultu ve çerçevesindeki bir uyum arama ve uyumlaştırma uğraşıdır.

O halde, tarihin estetik yanı, yani mimarisinin güzelliği, her şeyden önce bir uyum arayışı olarak ve geçmişle bağlantısı içinde bize ulaşırken çeşitli kaprislerin müdahaleleriyle iyice seyrelen tarihsel malzeme, bu uyum arayışının istekleri doğrultusunda elenecek, tasnif edilecek, kendi asıl kalıbının dışındaki kalıpların içine yerleştirilecek ve sonuçta, gerçek yaşanmışlığın sahip olmadığı bir düzenlilik içinde yeniden yerleştirilecektir. **Delinin akıllıyı oynaması veya akıl hastanesindeki deliyi oynayan akıllının, hekime akıllı olduğunu kanıtlamaya kalkışması gibi bir durum. Daha da açık olmak üzere, insanı sadece sapiens sayan, onun demens yanını ihmal eden bir tarihin acınacak komikliği.**

Bir benzetmenin fazla olmayacağı umuduyla, cansız doğadaki kayalar, taşlarla yapılan evin düzenliliği, örgütlülüğü ve halta işlevselliğinin, bu malzemenin durdukları yerde dururkenki konumlarının ifadesi olmadığı son derece açık bir gerçektir; ama tarih işte aynen böyle inşa edilmekte ve tarihçinin eline aldığı, belki estetik, ama mutlaka mimari yeni biçimi onun özsel varoluşunun yansıtılmasının kanıtı sayılmaktadır. Bu büyücü çıraklığı komiktir.

O zaman tarih nedir?

Elbette güncel bir konumdur. Hiç de tarafsız olmayan, olması mümkün olmayan, ama çoğunluk itibariyle kendini öyle sanan bir gözlemcinin kusurlu bakışlarıyla algıladıklarını sistemleştirmesinden ibarettir. Hangi tarih eseri olursa olsun, tarihin kendisi hakkında ancak soluk bir yansıma ve fikir sunabilmekte, ama tarihçinin kendinin ve döneminin imgeleri hakkında paha biçilmez ipuçları sağlamaktadır. Ve buradan bir paradoks türetmek mümkünmüş gibi gözükmektedir. Tarih, herhalde hiçbir zaman geçmişin kendinin aynasında tam anlamıyla yazılamayacak, ama tarihçilerin yazdıklarından bazı kısmi ve kesitsel zihniyet tarihi taslakları elde edilebilecektir. Buradaki paradoks, tarihçinin geçmişi inşa etmeye çalışırken, aslında bir başka tarihçinin, ama bu kez zihniyet tarihçisinin malzemesi, nesnesi haline dönüşmesidir.

Homeros'un tanrıları sorumlu tutan tarihi, Herodotos'un Yunanlıları (hangisi, kim, hangi

sınıftan, hangi siteden?) merkez alan tarihi, Batı Orta Çağının, parşömen ve hokkası hep elinin altında olduğu halde hükümdarın yanından hiç ayrılmayan kronikçinin prens merkezli tarihi, Doğu vakanüvislerinin buna replik veren vekayiname veya menkıbenameleri. Yeryüzü ideolojilerinin semavi ideolojilerin yanı sıra belirmesiyle, merkeze ulusu, kahramanı, burjuvayı, işçiyi vb. koyan bütün diğer tarihler; geçmişin kendinden çok, bunların yazıldıkları dönemlerin ve yazan kişilerin toplum ve mensubiyet haritalarının bazı engebelerini açık etmektedirler.

Su birikintisiyle oynayan çocuğun burayı umman olarak hayal etmesi komik değildir; o oyun oynamaktadır ve oyun, yapay bir dünya kurarak oynanır. Ama tarihçinin kendi kurgusunu (kısmi bir tarih yapsa da, hatta bir köy tarihi yazsa da) total olarak hayal etmesi komiktir; çünkü o, oyun oynamamaktadır. Ama ciddiyet, oyun kalıp ve kurallarının içinde gurbettedir. Gurbet ise şaşkınlık alanıdır. Şaşkınlık da hüzün verir, ama komiktir.

Tarihe yazılmak, tarihe geçmek için sıra bekleyenlere *"Acta est fabula"* diyebilmeyi isterdim.

Sh:37-43

SOYLU KOMİK, KOMİK SOYLU

Friedrich Engels, 19. yüzyılın ilk yarısı için, **"Ingiltere'de iki ırk yaşıyor; yünlü kumaş giyenler ile pamuklu kumaş giyenler"** demişti. Fizik bir takım farklılıkları tasnif ederek, ırkları sözümona bilimsel bir şekilde ayıran ve kategorize eden antropologları kızdırma pahasına, insanları alt dallara bölmenin her yönteminin aynı derecede geçerli veya geçersiz olduğunu iddia etmek mümkündür. Beyaz ile siyah ırkı nitelik düzeyinde farklı olarak teşhis edenler, yünlü ile pamuklu giyen ırklara itiraz etmemelidirler. Çünkü sonuçta beyaz veya siyah olmak seçilemediği gibi, ne giyileceği de seçilememektedir.

Bu cins kategorilerin, o anki durumu saptamak ve bunu ebediyete kadar sürdürmek yönündeki bir adlandırma, buradan giderek bir kavramsallaştırma çabası olduğunu bilmek işi değiştirmiyor. Eğer bu gibi faaliyetlerden herkes bir şeyler elde ediyorsa, bu tutuyor ve ebedi kategorilerden biri haline geliyor. Yani gramer fiziğe galebe çalıyor. Daha doğrusu, dış dünyayı gramer aracılığıyla içselleştirebildiğimiz için, gramerin yapay gerçekliği, sanal gerçekliği fiziğin hakiki gerçekliğini örtüyor. O zaman gerçeklik ile hayal yer değiştiriyor ve gerçek kılığına giren hayal ile idealize edilmiş duruma ayna tutmak ise kutsala hakaret haline geliyor. Kutsal ise bir şeylerin gizlendiği anlamına geliyor. Yani kutsal da bir gramer sorunu.

Bu açıdan, her soyluluğun tabanında ve temelinde bir soysuzluk vardır gibi bir önermeyle işe başlamak, bir insan halinin komiğini saptamaya soyunmuş bir yazının bizzat kendini komik hale getirmektedir. Çünkü soysuzluk, ancak soyluluğa göre tanımlanabilir ve soyluluğun kökenine soysuzluğu oturtmak da bir abese imza atmak olmaktadır. Yani soysuzluk soylu davranışların olmaması haliyse, soyluluk buradan nasıl türer dilemması... Ama bu da bir gramer sorunudur; çünkü bir halin kendinde soylu olması diye bir şeyin olmadığını artık biliyoruz. Onu öyle tanımlamış ve adlandırmış olmak, varlığına denk düşmemektedir.

Zaten bir dilemma da yoktur, bu sadece dilsel bir yanılgıdır; çünkü soyluluk ile soysuzluk bir ve aynıdır ve zaten onu komik kılan da bu olmaktadır. Herhangi bir kadından herhangi bir erkeğin dölü olarak doğmakla, ünvanı olan bir kadından ünvanlı bir babanın sülbü olarak doğmak arasında hiçbir fizik fark yoktur, yalnızca gramatikal bir fark vardır. Zaten doğada

sıfat da yoktur, eğer gramer bunu icad etmeseydi, doğa bugününkünden farklı olmayacaktı. Hatta soylunun dar bir çerçeve içinde eşleşme zorunda olması, o sektörde bazı genetik bozulmalara yol açabilmektedir. Gramerin fiziği etkilemesinin bu örneği, belki de bir cins uygarlık tanımı olarak alınabilir.

Ama armalı bir yatakta doğmanın avantajları vardır. Bu avantajların başında, çalışmama ve dolayısıyla başkalarının emeğinden geçinme hakkı gelmektedir. Çalışmadan yaşamak ise, ideoloji üretmek anlamına da gelebilir. İdeoloji ise, doğanın dilinin yerine insanın bir bölümünün dilinin ikame edilmesi demektir. Veya başka bir söyleyişle, doğanın gramerinin yerine dilin gramerini geçirmek.

Tarih içinde geriye gidildiği ölçüde güçleşen koşullarda çalışan ve ancak karınlarını doyurabilecek kadar üreten insanların, bu sofra ortaklarına rıza göstermeleri için, onların soysuzluklarını gizlemek üzere hem kutsallaşmaları hem de ihtişama bürünmeleri şarttır. Çalışan insanların soylulara karşı korkuluk çıkartmamalarının yegâne nedeni, kuşların ihtişamdan ve kutsallıktan anlamamalarıdır.

Yaşamak için çalışmak yerine başkasının emeğine ortak olmak gibi ince bir kurnazlığın koridorlarında dolaşarak oluşan soyluluk, modası geçtikçe soytarılaşacaktır. Kendini doyuran halka hep daha fazla soytarılık yapacak, buna soylu yaşam biçimi adını takacak ve velinimeti halkı ölürken bile eğlendirecektir. Başkalarının lokmalarından çalmak için geliştirilen ve koskoca bir kurallar bütünü haline gelen bu hayatı yaşarken gösterilen ciddiyet ile bunun altındaki soysuzluğun pespâyeliği arasındaki çelişki, komiğin ta kendisidir.

Soyluluk dünyanın her yerinde uşaklıktan çıkmıştır. Bunun en iyi örneklerine sahip olduğumuz Batı Avrupa'da, feodal denilen dönemin başlangıcında, merkezi devletin un ufak olarak dağılma sürecine girdiği dönemde, eline silah geçirebilenlerin (elbette devletin silahı), perakende hale gelmiş halkı koruma bahanesiyle şatolara çekilmesi esnasında soyluluk doğmaya başlamıştır. **Toprakların ve insanların efendisi haline gelen bu kişiler, silahlarını çoğu zaman koruduklarını iddia ettikleri halka yönelterek onlardan parsa toplamışlardır.** Ama hikâye böyle devam edemezdi. Manevi yardımlar gerekirdi. Nitekim, başka bir bedavacı olan Kilise, kader arkadaşının yardımına koşarak, insanların dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar olarak üç tabaka halinde yaratıldıklarını söyleyerek soysuzluk-soyluluk diyalektiğinin ideolojisini inşa etmiştir. Bunu yaparken, inandırıcı olabilmek için de kiliseleri çok süslemiştir.

Bunun arkasından bir dizi kutsallaştırma gelmiş, şövalyelik kutsal kılınmış, şövalyenin evliliği kutsal hale getirilmiştir (halkınki değil; bu, çok sonraları olacaktır) vb. Her şeyi kutsal hale gelen soylu, zaten başından itibaren yaldızlı kıyafetler giyinmiş, her alanda farklılık üretmiştir. Çinli soyluların çalışmadıklarını göstermek için sonsuza kadar uzattıkları tırnakları veya halktan üstünlüklerinin simgesi olarak giydikleri çok yüksek topuklu takunyaları şöyle bir akla getirivermek soylunun dramını ortaya koyacaktır.

Soylu dünyanın her yerinde farklılığı mesleğinin birinci koşulu haline getirmiştir. Bu bağlamda, aşkın bir Batı soylu icadı olması şaşırtıcı değildir. Bu arada, soylu üretemeyen ülkeler de vardır. Bunların başında bizimki gelmektedir. Ülkenin tek bir kişinin malı sayıldığı Osmanlı yönetimi, soylu üretmekten şiddetle kaçınmış, sonra saltanatın tasfiyesi sırasında, "saraylı" namı altında bazı saray uşaklarının bir soyluluk yaratma gayretleri komik bile

olamadan sönmüştür. Ama soylu yaratmamak, yaratamamak olarak belirdiğinden, bir marifet olarak algılanmamalıdır.

Soylunun yaşadığı dünya bir tiyatro dekorudur. Siyasetin (yani kim, kimin emek ürünlerine, ne kadar el koyacak) belirlendiği, aşkların yaşandığı sahnenin merkezinde saray yer alır. Soylunun konağı olan bu sahneye giriş çıkış yapan oyuncular, ezberlenmiş replikler söyler, talim edilmiş hareketler yapar, tasarlanmış kıyafetler giyerler. Bunlara sonradan adabı muaşeret kuralları veya yüksek sosyete yaşamı da denilecektir. Soyluluğun yapaylığının daha geniş kitleler tarafından paylaşılır hale gelmesi bir demokratikleşme olarak yutturulmaya çalışılsa da, aslında burjuvazinin soylu rolüne soyunmasının bir göstergesidir ve La Fontaine hikâyelerindeki tipler kadar gülünçlükler üretmektedir.

Soylu tiyatronun düzeni öyle bir şekilde kurulmuştur ki, aslında bu sahneyi ve müştemilatını çalışmadan yaşamak üzere icad eden soylu ve onun yardakçısı Kilise de çalışmak zorunda kalmışlardır. Sömürdüğü, üzerlerine basarak yükseldiği insancıklar, bu tiyatronun daimi ve her zaman meraklı seyircileri olarak soyludan hep yeni numaralar beklemektedirler. Sonuçta belirleyici olan halk olmakta; tiyatro onlar için oynanmakta; yüceliği yaşadığını sanan soylunun acınası soytarılığı, sefaletin, insan sefaletinin diplerini yoklamaktadır.

Fakat halk tiyatroyu seyrederken, bunu hakiki sanmak gibi temel bir kusura sahiptir. Bu başat yanılgı, insanlık komedisinin de çıkış noktasını meydana getirmektedir. Hakikat ile hayal arasındaki bu ayırımsızlık, komik ile trajik arasında da aynı türden bir ayırımsızlığa götürmektedir. Daha doğrusu her komik trajik olmakta, ama her trajediye de gülünmektedir.

1000 yıllarına doğru yaşayan münzevi evliya Romuald, hayatını aralarında geçirdiği Umbrialı dağlılar tarafından öldürülme tehlikesi atlatmıştır; aslında dağlılar onu çok sevmekte, ona büyük saygı duymakta, hatta tapmaktadırlar; ama onun başka yerde ölerek kutsal kemiklerinden kendilerini mahrum bırakmasını istememişlerdir. Aynı duyguları taşıyan Fossanova manastırı keşişleri, burada ölen Aquinolu aziz Tommaso'nun kafasını kesmişler, üstadın etlerini tam anlamıyla kavurma yapmışlardır; amaç gene, kutsal kemikleri elden kaçırmamak ve paylaşmaktır.

Halk soyluların düğünlerine nasıl gidiyorsa, idamlarına da öyle gitmiştir. Örneğin Fransız Devrimi sırasındaki idamlarda, yüzbinlerle ifade edilen kalabalıklar oluşturan halk, olanı biteni seyrederken bir yandan da piknik yapmakta, dans etmekte ve burada ayı oynatıcılar, cambazlar, iki idam arasında gösteri yapmakta, fahişeler icrai sanat etmekteydiler.

Soylunun bedavacılığının sonucu ağır bir dramdır, soylu kendini içine kapattığı ve soyluluğunu sayesinde ürettiği tiyatrosunun dışına asla çıkamaz. Yemeğini yerken, sevi-şirken, yıkanırken hep seyredilir. Çünkü o seyredilmek için vardır, nadir olmayı o istemiştir ve nedret merak uyandırır. Çünkü o ebedi bir palyaçodur, makyajlı ve tuhaf kıyafetli, tuhaf işler yapan, tuhaf yaşayan birisi. Ama kutsallaştırıldığı için, öldüğünde bile rahat edemez, herkes ondan bir kemik parçası kapmaya çalışır ve bu yüzden seyircileri soyluyu bir an önce öldürmeye çalışırlar.

Günümüzde, halktan da soylu olmaya soyunanlar ve bunu başaranlar çıkıyor. Bazı sporcular, şarkıcılar vs. Sonra hepsi birden, o kocaman sahnenin üzerinde katlediliyorlar; kemikleri, saçları, kıyafetleri kutsal emanetler olarak paylaşılıyor. Onlardan ise en ufak bir şikâyet çığlığı yükselmiyor. Çukulata yaldızına sarılı olarak herkesin içinde yaşamanın bedeli, tek başına

ölememek oluyor.

Bu yazı, şatafatının karşılığını ödeyen zorunlu ve daimi seyircilerinin temsilcilerinden kaçarken ölen ve kaçtığı için ağır bir görev kusuru işleyen, İngiltere saray sahnesinde GaJler prensesi rolüne çıkan Diana'ya ithaf edilmiştir.

Sh:51-56

"SANAT TOPLUM İÇİNDİR" VEYA "SANAT SANAT İÇİNDİR". "SEN ÖYLE SAN, SANAT TANRI İÇİNDİR"

İnsan ölülerini gömmeye bundan herhalde 50.000 yıl kadar önce başladı, belli belirsiz bir öte dünya fikrini de üreterek. İlk mezar, ilk süs, ilk sanat eseri sayılabilir, buna bir de avın bereketini artırmaya yönelik olarak mağara duvarlarına veya av aletlerine çizilen, kazman hayvan figürlerini de eklemek mümkün. İlk mezar, ilk sanat ama toplumda çalışmasına gerek olmayacak kadar önemli bir yer edinenlerin öncelikle gömüldüklerini, mezarların ilk önce onlar için yapıldığını da unutmamak gerekiyor. Çalışmaya katılmamak için bir marifetlerinin olması gerekiyordu ve marifet de ancak manevi alana egemen olmaktan geçiyordu. Maneviyatın maddiyata egemen olması, ilk dinin örgütlenmesi ve ilk din adamlarının ortaya çıkmasıyla olmuştur ve ilk şarkıyı da onlar söylemişlerdir, tanrılarla temas kurmak için.

Sanat, her toplumda ve her zaman dinsel bir işleve sahip olmuştur. Daha açıkçası, sanat büyünün, sihrin, astrolojinin, simyanın, dinin somutlaştığı çizgiye, renge, biçime, sese... dönüştüğü alan olarak belirmiştir. Sanat insanın doğaüstünü anlamak, adlandırmak ye evcilleştirmek için yarattığı alternatif doğadır veya doğaüstünden yılgınlığını yatıştırmak isterken doğadan kaçmasının/kaçınmasının sürecidir.

İnsanın macerası paradokslarla doludur ve zaten insanın varoluşu da paradoksaldır. Sanatı oluştururken ki tutumu da tipik bir insani paradoks oluşturmaktadır. Tanrının eseri olan doğayı anlamakta zorlanan ve bu uğraşta çoğu zaman yaya kalan insan, onu yeni baştan ve sanat biçiminde kurgulayarak gerçek doğanın yaratıcısına saygısını sunduğunu sanırken, onun işlevlerini elinden almaya kalkıştığını ve bizzat tanrı olmak gibi bir yola döküldüğünü doğrusu fark edememiştir.

Sanat bir yakarış, yaratıcıyı bir yüceltme olduğu kadar, yapan insanın ve benzerlerinin aczinin, korkusunun, çaresizliğinin ifadesidir; ama bu çaresizlik, çaresizliğin nesnesinin inkârına götürecektir, Tanrıdan yola çıkan sanat sonunda tanrısız olmak zorunda kalacaktır. Korku şekle, biçime, forma girerken ortaya sanat çıkmaktadır. Karanlıkta mezarlıktan geçerken çalman ıslık melodi olmakta, senfoniye doğru yol almaktadır. Resim ve heykel görünmeyeni görünür kılma çabasıdır, edebiyat ise **"önce söz vardı"** nın güzergâhı üzerindedir.

Sanat dindir ve din sanatta vücut bulur. İster ilkel, ister gelişmiş ve felsefi boyut kazanmış olsun bütün dinler tanrı veya tanrılarını tecessüm ettirme ihtiyacı içinde, sanatın şekil verme işlevinden sonuna kadar yararlanmışlardır. Çarmıha gerilmiş İsa'yı tablo veya heykel halinde görmemiş bir hıristiyan, hıristiyan olabilir mi? *Homo religiosis* dans ederken, şarkı söylerken, kurban keserken, tanrı heykeli ve resmi yaparken ibadet etmekte, tapınmakta ve ruhunu kurtarabilmek üzere biçim verme becerisini geliştirmektedir; ama her ibadet mutlaka belli bir

form içinde olduğundan, o da bir sanat eseridir ve böylece ibadet ile sanat iç içedir, biri olmadan öteki olamaz.

Ama Nietzsche'nin dediği gibi "Tanrı öldü!" nidası yükselince ne olur? Sanat ezeli sükûnetini ve yararlılığını sağlayan ana kucağından mahrum kalır, ona artık "git ekmeğini kendin kazan" denilmiştir; bu durumda her bir sanatçının mini bir tanrıya dönüşmekten başka çaresi kalmaz. Yarattıklarının sorumluluğu sadece kendine ait olan mini bir tanrı, kullan ise eserlerinin hayranları.

Michelangelo'nun Sixtine Şapeli'nin tavanına resmettiği melekler onun yaratıları değil, Tanrının yarattıklarının biz sıradan insanlar için cisimlendirilmiş suretleriydiler. Gotik kiliselerin göğe yükselen *flecheleri,* camilerin kalem gibi ince uzun minareleri; pagodaların, zigguratların, piramitlerin kat kat yapıları, yapanların yaratma ihtiyacının değil tanrıyı gösterme, işaret etme tutkusunun sonucuydular. Sanat eskiden gizli olanı ifşa ederdi. İfşa etme yeteneğine sahip olanlar seçilmiş kişilerdi, yani açıkçası sanatçılar, tanrının peygamberleri, insanlara yol göstersinler diye gönderdiği seçilmiş kullarıydılar.

Sanatçı tanrıdan mahrum kalırsa, onun eserini ifşa etmek, açıklamak, ululamak değil de, kendi eserini yapmak, göstermek zorunda kalırsa ve bir de üstelik anlaşılma sorunlarıyla karşı karşıya kalırsa, sanat gerçek anlamıyla sanat olur; ama sanatçı da nevrotik bir minik tanrı haline dönüşerek yaratmanın, yaratıcılığın yükünü sırtlanır.

Ve bundan beteri, sanat sanat haline gelirken, yani dinsel-tanrısal içeriğini kaybederken işlevsiz kalır ve böylece kendi olurken kendini yok etmeye başlar.

Biçim vermek, olmayanı yaratmak, evet sanat bu; ama biçimin hangi biçimde olacağının ölçüsünü koyan başat bir matrisin artık olanaksız olması (çünkü sanat artık dinden koptu), her biçim vermenin sanatın yüce kapısından duhul etmesine yol açar.

Sanat demokratik ve eşitlikçi olamaz, ancak pespâyeleşebilir. Bach'ın Passionlarmdan en adisinden sokak parçalarına kadar her bestenin artık "sanat" içinde yer alıyor olması, ölçünün olanaksızlığının sonucudur.

Sanat methetmezse, yüceltmezse, sanatçı aczini ifade etmezse, yani sanat sanat olursa, sanat ortadan kalkmaya ve kitlesel olarak üretilen ve tüketilen sıradan metaların alanı olmaya yönelir.

Yegânelik değerin kıstasıdır; çoğalan değer kaybeder. Tanrı tek ise, ona yönelen şeyler bu yegânelikten payını alır; tanrılar çoğalınca işler sarpa sarar.

İbrahim Erkal adındaki bir arabeskçinin, Savaş Ay adındaki bir *master of ceremony*'nin yönetimindeki "A Takımı" adı verilmiş bir sirk eğlencesinde, bir orta oyununda, "Konservatuardan neden star çıkmıyor?" (Bu, "Konservatuardan star çıkmaz"ın yumuşatılmış halidir) sorusu, sanatın sanat olurken kendini yoketme sürecinin artık *terminus*'una gelindiğini gösteren en veciz ifade olmaktadır.

"Akademik" sanatın hiçbir "manâ ve ehemmiyeti" kalmamıştır ve pespâye kurallıyı kovmakta, kitleselleşebilen, avamileşebilen ayakta kalmaktadır. **Tanrılığa soyunmanın bedeli vardır. Müridi olmayana tanrı denilemez; ama herkes kendine mürid edinebilir ve insanlar kendilerine daha çok benzeyenlere tapmaya bayılırlar.**

Çalıntı ve derme çatma bir besteyi, bet bir sesle ve her türlü müzikaliteden nasipsiz bir

şekilde söyleyen baldır bacak bir hanımın veya bıçkın bir beyin "hanımefendi sanatçı", "süper star", "sanat güneşi" ünvanlarını rahatça iktisap edebilmesi "sanatın sonu"dur.

Çünkü sanat, sanatı öldürmüştür ve artık sanatçı ile simitçi arasında hiçbir fark kalmamıştır.

Sh:77-80

SOYTARI GÜLMEZ, SIRITIR

Toplum zorunlu olarak düzen gerektirir. Toplum bizatihi düzen demektir. Bu düzeni tanımlama ve nasıl olacağına karar verme çabasına siyaset, nasıl işleyeceğini tanımlama yetkisine de iktidar adı verilir. Ama insan beyni bir şeyi ancak zıddının (veya zıddı kabul edilenin) aynasında kavrayabilir; bu yüzden her düzen mutlaka bir düzensizliğe göre tanımlanır. Kozmosa razı olmanın bedeli kaos korkusudur ve kaosun ne olduğu hiçbir zaman bilinemeyeceğinden, bunun da içeriği kozmos/düzenin aynasında oluşturulur. Yani düzeni bozan her şey kaos olarak tanımlanır ve böylece düzen, zamandan ve mekândan azade bir şekilde, "mutlaka olması gereken" olarak yüceltilir. Bunun içinden çıkmak çok zordur.

Bu kendini reddeden sarmal, yani düzeni düzensizlik ve düzensizliği de düzenle açıklayan paradoksal iddia, aslında çok uygun bir alet sayesinde canını kurtarır ve varlığını sürdürür, üstelik neredeyse tartışılmaz bir şekilde. Bu alete ben marjinalite adını veriyorum. Yani kıyıda olmak. Ama acaba düzenin kıyısı mı, yoksa düzensizliğin mi?

Hangisi olursa olsun, marjinalite de ister istemez bir düzendir ve belki de tam tutmamış bir yoğurt gibi, düzensizliğin unsurlarını da barındıran bir geçiş hattı gibi gözükse de, büyük düzenin kıyısında kalan (?) paralel bir düzenden başka bir şey değildir.

Kıyısallığı (marjinalliği) düzensizliğinden değil, büyük düzene nazaran türev konumundan gelir.

Bunun böyle olduğunu, her toplumun kendi marjinalini tanımlayıp üretmesinden biliyoruz. Yani marjinalliğin bizatihi bir konum olmadığını, kendi başına bir varlığının olmadığını/olamayacağını, marjinalliğin düzen tarafından ve bu tanımların düzen değiştikçe değişmesinden anlıyoruz. Bu durumda marjinal, düzen tarafından öyle adlandırılan ve sınıflandırılan, tarihsel ve mekânsal olarak değişken durum ve konumdur. Örneğin pagan Roma'da, ilk Hristiyanlar düzen açısından marjinal iken, bu dinin resmiyet kazanmasının ardından bu kez paganlar marjinalitenin içine düşmüşlerdir. Ancak, söylemimiz açısından asıl marjinalce konumu, bu konumun isteyerek ve bilerek seçilmesi halinde ortaya çıkanıdır.

O halde marjinalite, tersi ne kadar iddia edilirse edilsin esas itibariyle düzenin bir unsurudur ve bundan da beteri düzenin kendini her gün yeniden üretebilmek üzere ihtiyaç duyduğu bir aynadır. Malum, ayna nesneleri sağ-sol doğrultusunda ters gösterir. Bizim sağımız, aynanın solu... Böylece düzen ile marjinalite, tersi ve yüzü olarak birbirlerine muhtaçtırlar ve aynaya baktıkları zaman kendilerini değil (kendi realitelerini değil), terslerini (zıtlarını değil virtüalitelerini, ama belki de bu virtüalite reelin ta kendisi de olabilir) görürler. Bu durumda,

bu ikisinin aynı gerçeğin ters yönlü yansımaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Hangi gerçeğin?

İnsanın, yalnızca insanın bir uygarlık yaratısı olduğu gerçeğinin. Veya başka bir söyleyişle, *homo erectus* olarak doğadan kopmaya başlayanın doğadan uzaklaştığı ölçüde insan olabilmesi gerçeğinin.

Veyahut, hayvanlar âleminde marjinallik ve marjinal yoktur. Ekolojik çevrenin besin zinciri içinde hayvanlar birbirlerini yerler, sonunda da ölüp giderler, arkalarında herhangi bir iz bırakmadan (belki birkaç fosil hariç). Oysa insan, besinini ekolojiden değil de ekonomiden (paralel doğa veya doğal doğayı giderek yokeden düzenlenmiş doğa) sağladığı için, marjinallere de bakabilir ve zaten uygarlaştığı ölçüde yeni marjinalik tipleri üretir, ama esas gerçek değişmez, marjinal bir asalaktır. Düzenin sürmesi için ayna olma karşılığında, toplum ona iktisat aracılığıyla bakar (iktidar tarafından bakmak zorunda bırakılır).

Çoğu zaman söylenen ve inanılan ama bu yüzden de yanlış olan temel kavrayış, marjinalin sıkı bir muhalif, hatta düzen karşıtı olduğu yönündedir. Bunun tamamen tersi geçerlidir. Marjinal, neye nazaran marjinalse, onun sürmesinden, hatta pekişmesinden en çok yararı olan kişidir. Eğer bir marjinalin marjinalliği bir tercih sonucu ortaya çıkıyorsa, kendinin marjinal olmasına olanak/izin veren bir düzenden, belki de vermeyecek bir düzene geçişi istemesi için hiçbir neden yoktur. **Zaten marjinaldir, eğer bunun sürmesini istiyorsa, düzenin de sürmesini isteyecektir.**

Türkiye'nin ünlü "marjinal"lerinden Neyzen Tevfik genel tipolojinin dışına çıkmamış ve hicvetmiş, ama değiştirmeye kalkışmamıştır. Zaten değiştirmeye kalkışsaydı devrimci olurdu ve devrimci de hiçbir koşulda marjinal değildir.

Ağzı bozuk, alkolik bir ney ustası görüntüsünün bu kadar tutulmasının nedeni, lâkabına da giren bir sazı çok iyi çalmasından başka bir şey olmalıdır. Çünkü ülkemiz öz dâhilerini harcama konusunda eline su dökülemeyecek bir konumdadır çok şükür!

Bana kalırsa, Neyzen Tevfik bir cins "kralın soytarısı" olduğu için bu kadar geniş bir ilgi ve korumaya mazhar olmuştur. Katı bir siyasal sistemin içinde, insanların ruhlarındaki kabarmaları boşaltmaları için bir supap olmasına olanak verilmiştir. O da, her türlü tehlike geçtikten sonra yaptığı hicivlerle, insanların anlık ve sanal olarak rahatlamalarına olanak sağlamıştır.

Neyzen Tevfik nasıl ney çalardı?

Bir virtüöz muydu? Neyle virtüöz olunur mu? Neyin içerilmiş mistikliği o aleti çalanlara vehmedilmekte midir? Bilmiyorum. Neyzen Tevfik'in şiirlerinin ise ahım şahım olmadıklarını biliyorum. Ama kişimizin sanatsal değeri her ne olursa olsun, onu seçmiş olduğu marjinallik içinde dengede tutanın, bu haliyle topladığı alkışlar olduğunu biliyorum. Oynamış ve kazanmıştır.

Kraldan tekme yiyen "resmi" soytarı, gerektiğinde hiç kimsenin yapamayacağı bir şeyi yapar ve o aynı krala ağzını doldura doldura küfür edebilir. Bu durumdan kral da, soytarı da memnundur. Halk küfür edeceğine soytarı etsin. Sokaklarda dileneceğine her an yemek bulabileceğinden emin olan soytarının küfürü, aslında iktidarın devamının garantisidir.

Nazım'a, Sabahattin Ali'ye, Mustafa Suphi'ye, onlarca gence... bir gün bile tahammül edemeyen iktidar Neyzen Tevfik'i baş tacı ettiyse...

Sh:93-96

SİYASETÇİ

Siyasetçilik dünyanın en eski mesleğidir. Bu konuda başka rivayetler varsa da, bunlar tarih bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Nerede toplum varsa, orada siyasetçi de olmuştur, ama siyaset de olmuş mudur? İşte bunu belirlemek dünyanın en kolay işlerinden biridir. Çünkü bugünkü dünyaya bakıldığında, siyasetçiliğin azgelişmiş ülkelere özgü bir meslek olduğu ve bu cins ülkelerde siyasetin en küçük bir örneğine bile rastlanmadığı görülmektedir. Siyasetçi, siyaset yapmaktan çok siyaset satan kişidir. **Aslında üretilmemiş bir siyaseti sattığı için, bir hayal taciri olarak da kabul edilebilir. Bu bağlamda Holywood'da bir zamanlar rüya üretip satan film yapımcılarıyla yakın bir akrabalık içindedir. Daha açıkçası, olmayanı satmak siyasetçilik mesleğinin özünü meydana getirir.**

Arabanın kıt olduğu yerde şoförlük meslek sayılır, sonra herkesin otomobili olunca, bu işin musluk açıp kapatmak gibi bir şey olduğu anlaşılır ve meslek olarak kabul görmekten çıkar. Siyasetçilik de, siyaset yapmasına izin verilmeyen toplumlarda görülen bu cins kıtlıktan meslek yaratma kurnazlığı ve fırsatçılığının ürünü olduğundan, siyasetçinin en önemli faaliyeti, herkesin siyaset yapmasını engelleyen unsurları ve kurumlan korumak ve bunlara yenilerini ilâve etmektir.

> **Siyasetçi mesleğinin vazgeçilmezliğini ve yüceliğini, bu mesleğin etrafında bir kutsallık halesi yaratarak korumak, güçlendirmek ve sürdürmek ister. Bu nedenle/amaçla çoğu zaman anlaşılmaz bir dil konuşur; çünkü anlaşılan, hele herkes tarafından anlaşılan bir şeyin kutsal olması olanaksızdır. Bu dilin grameri yoktur; çünkü siyasetçinin kutsal söyleminde fiil çekimi, kipler ve zamanlar bulunmamaktadır. Bu dil tek zamanlı (yani zamansız) olup, yalnızca geleceğe ilişkin bir vaadler silsilesi halindedir. Kendinin olmayan zenginlikleri kontrol yetkisini alabilmek için, başkalarının kesesinden rüşvet vermeye dayalıdır.** Siyasetçinin rüşvet almakla suçlanması alışılmış bir şeydir, ama onun esas itibariyle esaslı bir rüşvet dağıtıcısı olduğu çoğu zaman gözden kaçmaktadır. **Ne şimdisi ne geçmişi olan siyasetçi söylevinin gelecekte yapılacakları anlatan ana gövdesi, bir ayinin esas duası gibi söylenmek zorunda olduğundan, siyasetçi yeni şeker yemiş biri gibi ağdalı ve yapışkan bir şiveyle konuşur.**

Tek zamanlı (zamansız) siyasetçi söylevi, madde dağıtımına ilişkin olduğundan, manevi bir ortamda ve üslupta sürdürülmelidir. Oyunun kurallarını çok iyi sökmüş olan seçmenler veya mama dağıtımından paylarını bekleyenler, bu yüzden onu huşu içinde dinlerler. Bu dinleyişteki heyecan, her canlının hayatta kalma içgüdüsüyle örtüştüğü/ ondan kaynaklandığı için, siyasetçi dağıtacaklarının nasıl üretileceğine değil, nasıl daha büyük paylar halinde üleştirileceğine ağırlık verir.

Siyasetçi işleri konuşarak halleden kişi olduğu kadar, "gibi yaparak" çözmenin sırrına varmış kişidir de. Bilgili, cesur, atak, yakışıklı, akıllı... gözükür. Bu "gibi gözükme" seansları sırasında bir cins allegorik (temsili) oyun oynar, hatta bizzat allegori olur; ama bunun gerçek olduğuna inanmasa dahi, diğerlerini inandırdığı ölçüde başarılı olur.

Siyasetçiler türdeş değillerdir. Cinsleri vardır ve cins olan heryerde olduğu gibi, aralarında hiyerarşi(ler) bulunur. **Siyaset veya daha doğrusu, siyasetçiyi üreten "izin verilmiş siyaset" alanını meydana getiren piramidin zirvesinde nelere izin verildiğini, nelere de verilmediğini bilenler yer almaktadır.** Bunlara, yerine göre parti başkanı, akil adam, devlet adamı veya büyük siyasetçi gibi sıfatlar takılır. Bunların sayısı bir elin parmaklarını nadiren aşabildiği için çok değerlidirler; bu yüzden kimse onları yerlerinden etme riskine giremez. **Nelerin izinli olduğunu belirleyen gücün temsilcileri arada bir ölçüyü kaçırıp onları tatile yollarlarsa da, kısa bir süre sonra geri döner ve daha koltukları soğumadan tekrar yerlerine otururlar.**

Hiyerarşide bir basamak aşağı inildiğinde, önderin veya "baba"nın veya "padre padrone"nin etrafında sıkı bir kuşatma hattı meydana getiren kıdemli siyasetçiler grubu görülür. Bunlar o kadar çok sırra vakıf olmuşlardır ki, toplama yapmaktan aciz olanları bile maliye bakanı olmayı umud edebilir ve bu umudu rahatlıkla gerçekleşebilir.

Aşağıya doğru üçüncü kademede, bazı yasal zorunlulukları yerine getirmek üzere milletvekili yapılanlar yer almaktadır. **Parlamentoda temsil edilmek ve bazen de fırsat düşerse iktidar olabilmek için bir miktar mebusa ihtiyaç olduğundan, bu kademedeki siyasetçiler önderin seçtikleri olarak meclise girerler, ama kendilerine tembih edilmiş olduğu üzere, halk tarafından seçildiklerini ve onun emrinde olduklarını sürekli söyler dururlar.** Baş görevleri halkın hizmetinde olunduğu izlenimini vermek olduğundan, sürekli olarak edebi ve hamasi bir üslupla konuşurlar, kapalı kapıların ardındaki pazarlık ve paylaşımları asla açık etmezler. İçlerinden nadiren böyleleri çıkarsa, bunların meslek onur ve haysiyetinden nasiplerini almadıklarını düşünür ve ilân ederler.

Dağıtımdan daha büyük pay kapmak isteyen insanlar (bunlara bilinçli vatandaşlar denilebilir), parti üyesi ve Allah yardım ederse delege, belediye meclis üyesi vb. olurlar. Bunlar da siyasetçi loncasının tabanını, yani aşağıya doğru dördüncü kademeyi meydana getirirler. **Büyük siyasetçiler bunlara "ayak takımı" derlerse de, onlar kendilerini ülkenin en "vatansever" kesimi olarak görürler.** Çok faaldirler, ekmeklerini haketmek için oy toplarlar, kongrelerde işaret edilen kişilere veya iyi mama dağıtacaklara oy verirler, gerektiğinde sıkı bir iskemle savaşma girişirler.

Öte yandan siyasetçi yaman bir yenilikçidir, yeryüzündeki bütün değişimleri izler ve hemen uygular, örneğin sarı kravat moda olursa, ilk önce o takar.

Siyasetçinin en büyük korkusu demokrasidir. Çünkü demokrasi geldiğinde, herkesin arabası olduğunda şoförlüğün meslek olmaktan çıkmasında olduğu gibi, siyaset herkesin işi haline geleceğinden, neslinin kuruyacağını bütün bedeni ve ruhuyla hissetmekte ve kendine can veren kapışma sisteminin asıl demokrasi olduğu konusunda bizi ikna etmek için canım dişine takmaktadır. Yani devlet memurlarından bazıları demokrasi uğruna adam öldürmekte, esrar ve silah kaçakçılığı yapmakta, tutuklulara işkence etmekte, yargısız infazda bulunmaktadır...

Siyaset ile siyasetçinin birbirini dışlayan, biri varken diğerinin yok olduğu iki zıt bizatihilik olduğunu keşfeden toplumlara gelişmiş sıfatını veriyorlar.

Sh: 127-130

PROFESYONEL ERKEK

Nam–ı diğer, delikanlı, külhanbeyi, kabadayı veya sadece Erkek. Doğal bir konumu bir meslek haline dönüştürme beceri ve zekâsına sahip bir tür. Azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerin gelişmemiş bölgelerinde bolca yetişir. Kimliğini taştan çıkartır ve esasen varoşların "devrimci" sesini meydana getirir. Büyük şehirlerde üreyen türleri uzmanlar tarafından daha önemsenmektedir. Kırsal bölge "erkek"leri, şehirli "erkek"lere nazaran arkaik ve demode bulunmaktadır.

Üniformalı gezer. Düğmeleri beline kadar açık gömleğinin içinden mutlaka nazarlık veya altın künye görülmelidir. İcabında kravat taktığında, bu mutlaka parlak olmalıdır, tıpkı takım elbise giydiğinde bunun da parlak kumaştan veya cart renklerden olmasının zorunlu olduğu gibi. Tespih ise, ihmali delikanlılığın raconunu tümden bozan temel işarettir. Tespihsiz erkek olmaz.

Profesyonel erkek için kıl da çok önemlidir. Kıl ne kadar fazlaysa o kadar sergilenir ve bu kıl kantitesi rütbe belirler. Züppe enteller kantiteden kalite çıkmaz derlerse de, erkeklik hiyerarşisi püsküren kıla göre belirlenir. Bu nedenle, profesyonel erkekler arasında "ayı" lâkabını elde edenler parmakla gösterilir. Zaten dinci delikanlılar da aynı yolda olmanın gururu içinde, yüzlerindeki kılların miktarıyla orantılı hiyerarşileri oturtmanın cehdi içindedirler.

Profesyonel erkek, adeta tecessüm etmiş bir çizgi roman kahramanıdır. Neler söylüyorum ben, doğrusu, profesyonel erkeklere bakılarak çizilen çizgi romanlar diyecekken neler diyorum. Önce erkek vardı. Çizgi roman sonradan geldi. Biraz Zagor, biraz Tom Miks, ama çokça Robin Hood, bundan da fazlası Al Capone ile Ustura Kemal karışımı bir şeydir.

Kamusal hukuka ki takse [Pulu yapıştırılmadan gönderilen mektup için alıcıdan alınan cezalı posta ücreti.] der, kendi yasalarını uygular. Haracını alır, marazasını çıkartır. Bunun kamusal hukuka çevrilmiş hali vergisini alır, asayişi sağlardır. Acı elma, muşta, jilet, Allah ne verdiyse taşır, bunlarla dövüşür; kazanır, hep kazanır, namı yürür.

Nam önemlidir; çünkü ekmek parası nama göre pasta parasına doğru terakki eder. **Hele palazlanıp da "it"likten "abi"liğe, sonra "koruma"lığa ve eğer alnına yazılmışsa "baba"lığa doğru kariyer basamaklarında ilerledikçe, gördüğü saygıya mütenasip bir gelir elde eder.** Bu yüzden namının üzerine titrer. Kimseye taviz vermez, namı için hayatını ortaya koyar. Ama erkeklikleri resmen onaylanmışlarla sürtüşmeye girip bunu uzatma gafletinde bulunursa, "...m yiyeyim abi" veya, "abi bu işin ceremesi kaçadır?" demek racondandır, namda eksiltme yapmaz.

Profesyonel erkek, sıradan erkek bile olamamış kadınları elbette hiç ciddiye almaz. Onlara lâyık oldukları muameleyi gösterir ve erkeğin emrinde naçiz bir varlık olduklarını gerektiğinde hatırlatır. Ayrıca kadının, onun profesyonelliğindeki mümtaz yerini çok iyi bilir. Bir şeyin ancak başka bir şeye kıyasen adlandırılabileceğini fıtri zekâsıyla Profesyonel Erkek hemen keşfetmiştir. Herkesin erkek olduğu bir dünyada erkekliğin bir değerinin olamayacağını kavramıştır, bu yüzden mümkün olduğu kadar çok insanı karşı cepheye itmeye uğraşır, hanım evlâtlarını elbette erkekten saymaz. Delikanlılığın kanununun dışında yaşama gafletine düşmüşlere "karı gibi" sıfatını uygun görür. Haklıdır da, kadını adam yerine koyan birine "karı gibi" denilmez de ne denilir?

Profesyonel erkek, bütün iyi profesyoneller gibi sadece tek bir mesleği icra eder. Hakiki bir profesyonel olduğu için işini çok sever. Maymun iştahlı değildir, tek bir iş yapmaya gayret eder. Erkeklik onun gurur duyduğu mesleğidir. Böylesine zor elde edilen altın bir bileziğin sahibi olduğundan, gürûh halindeki çoğunluğu haklı olarak küçümser.

Ama bazen başka işler de yapmak zorunda kalır. Malûm... enflasyon! Ama bu durumda racona uygun meslekler seçer, taksi şoförü, futbolcu, bağrı yanık türkücü gibi essahtan erkek mesleklere girer.

Ah bir de hapse düştüğünde, "en erkek" koğuş ağasının "iti" olmak olmasaydı, kendini Allah'ın sevgili kulu sayacaktı.

Sh: 143-145

BİR KISIM SPİKER

İşi başkalarının yazdıkları metinleri okumaktır, ama okuduğunu çaktırmayıp anlatıyormuş gibi yapmak zorundadır. Meddahtan başka bir şey bilmeyen sözel bir kültürün has evlâtlarına bir masalcı edasıyla hitap eder. Televizyona çıkıp da görüntülü haber sunucusu haline gelebilen bir kısım spiker; haberin kaynağı, yorumcusu ve sonunda küçük dağların yaratıcısı haline gelir.

Kumkapı'dan Şamdan'a uzanan yol esnasında bir kısım spikere konuk olan yıldız adayları ile tarikat şeyhlerinden kaçarken medyanın kucağına düşen dini bütün kızlarla yaptıkları sohbetlerle tarihe geçen ve aynı zamanda tarih yapan bir kısım spiker, ekrana getirilerek seyircinin önüne atılan "tüketim malları"na mutlaka "konuğum" diye hitap eder.

Bir kısım spiker ayaklı kütüphanedir. Konuklarıyla laiklikten trafik canavarına, çevrecilikten ruh sağlığına kadar her konuyu büyük bir vukufla tartışır. Uzman konuklarının yanlışlarını halk adına ve halk için düzeltir.

Bir kısım spikerin jargonunda konuk, halk adına kötü muamele edilecek, acımasızca sorgulanacak, gerektiğinde ahlâk dersi verilecek ve gerekirse infaz edilecek kurbanlık kişi demektir. Bir kısım spiker bu görevleri bihakkın yerine getirir ve işini bitirdikten sonra seyircilerine, kendi seyircilerine (onun seyircilerine) iç huzuru içinde gülümser. **Roma için biri daha feda edilmiştir. Ebedi Roma için.**

Türkçesi de mükemmeldir. O ne diksiyon, ne konuşma ahengi, ne telaffuzdur yarabbim. Sıradan insanların söylemekte iyice zorlandıkları bütün kelimeleri tam aslına uygun şekilde telaffuz eder. Hele yabancı dilden bir şey söylemek gerektiğinde, Almanca ve Portekizce bir sözü nefis bir İngilizceyle aktarır ve Türkiye'nin dışında yalnızca İngilizce konuşulduğunu bize öğretir.

Vakit nakittir ilkesinin sıkı takipçisidir. Telefon bağlantısıyla, "enflasyonu nasıl düşüreceksiniz?" gibi veciz bir soru sorduktan sonra, **"çok kısa rica ediyorum sayın bakan"** demeyi ihmal etmez. Bakan haddini aşarak bir dakikadan fazla konuşursa, **"süremiz çok azaldı, teşekkür ederim sayın bakan"** der ve izleyen haberde defalarca gösterilen aynı çekimin eşliğinde yarım saat boyunca köprüden intihar, tüp yangını veya kurtarma rezaleti haberi okur (anlatır).

Yabancı medyada üç gün önce yayınlanmış bazı haberler, bir kısım haber müdürlerinin

talimatı doğrultusunda, bir kısım spikerler tarafından **"son dakika"** anonsu altında ve dramatik bir sesle aktarılır. Bazen başka bir yerli kanalda öğle bülteninde geçen bir haber, bir kısım spiker tarafından akşam bülteninde "son dakika" şovuna dahil edilir.

Bir kısım spiker esasen şov dünyasına mensuptur. Show business'in ayrılmaz parçasıdır. Hareketleri ve mimikleriyle bir cins haber şov veya haber tiyatrosu sergilemektedir (onun dilinde, sunmaktadır). Bu sanatçı kişiliği, onu diğer sanatçıların dünyasına taşımakta ve böylece kendi de haber olmaktadır.

Bazıları, "İyi akşamlar Türkiye" diye başlar, bazıları da "şansınız bol olsun" diye bitirir. Bu sözler bir kısım spikerin markasıdır. Bu tescilli markaları başka kimse kullanamaz. Bir kısım spiker bu markayı iyi bir fiyata kiralar, bir kısım spikerlerin çok para almalarından yakınanların bilmedikleri şey, onların birer emekçi değil, marka kiralayan birer sermayedar olduklarıdır.

Sermaye sadece emek kadar kazansaydı dünyada bu kadar eşitsizlik olur muydu?

Sh: 151-153

YÖK PROFESÖRÜ

Akademik kariyerin en yüksek noktasıdır. Buraya pek az sayıda insan ulaşabilir. Sonsuz sayıdaki YÖK ilkelerini ezbere bilmek ve uygulamak ferasetini gösterecek kaç kişi çıkar ki!

YÖK profesörü, geniş kitle tarafından tamamen kıskançlıktan ötürü çoğu zaman prof diye anılır. O, bu küçümseyiciliğe hiç aldırmaz, çünkü onun ünvanı kendinden önce gelir, su içerken bile su içen profesördür. Örneğin tıp profesörüyse ve Kıbrıs meselemiz konusunda gazetelerin birinin okuyucu-proflar köşesine bir yazı yazdıysa, o hiç ayrılmadığı ünvanını adının başına koyarak kendini feda eder. YÖK profu çok fedakârdır, kendini ünvanının arkasına gizlerken gözünü bile kırpmaz.

Çok kadirşinastır; bu yüzden okumaz ve yazmaz. Okumaz, çünkü okunacak bir şey yoktur; o, her şeyi fıtraten ve ünvanının sayesinde zaten bilir. Yazmaz; çünkü sözümona aydınların cehaletlerini yüzlerine vurmayacak kadar yüce gönüllüdür.

Öğrencilerini ise aşkla sever. Onların daha hayatlarının başlangıcında olduklarının bilinciyle, onları engin bilgi, görgü, tecrübe ve düşünsel derinliğinin labirentlerinde kaybolmaktan kurtarmak, esirgemek, korumak üzere derslere asistanlarını sokar. **Sınav kâğıtlarını da asistanlarına okutur; çünkü kendi okursa, onun derinliğine temas bile edemeyen öğrencilerinin düşük not alacaklarını bilir.** Elbette asistanlarını da gözetir. Onları derslere sokar; ama ders ücretlerini kendi alır. Asistanların daha bu yaşlarda paraya alışmalarını istemeyen bir baba şefkati gösterir.

Hiç boş zamanı olmaz. Üniversite-sanayi işbirliğine yüreklen inanır ve hatta ülkenin kalkınması için kendini feda ederek, sanayi dışı kuruluşlar da dahil her yere hizmetini sunar, örneğin kıtlığı çok çekildiği için, gider avukatlık yapar.

Türkiye'yi karış karış gezer ve bilgi ile görgüsünü panellerde cümle âleme aktarır. "Ya hoca, ben bu lâfları geçen gün Balıkesir'de de dinlemiştim" diyenlere aldırmaz ve uygarlaştırma

görevini uluslararası platformlara da taşımaktan hiç çekinmez. **Bu toplantılarda, yabancıların kendini bıyık altından gülümseyerek dinlemelerinin ve arada bir fısıldaşmalarının kadim Türk düşmanlığından kaynaklandığını bilir ve "bunlar 50 yıl öncenin bilgileri" gibi itirazların Ermeni, Yunan, PKK propagandasının maşalarınca yapıldığının bilincine sahip olduğundan, vatan millet uğruna kahramanca çarpışmaya devam eder.** Öylesine ki, gittiği ülkelerin sıradan halkını da irşad etmek ve Türkiye ile Türkler hakkında doğru bilgiler aktarmak için, hiç üşenmeden çarşı pazarlarda alış veriş yapıp, bir sürü para harcayarak onlarla temas kurar.

Bir üniversite hocasının siyasi görüşünün olmaması gerektiğine dair temel ilkeye bağlıdır ve bunu her zaman uygular. Refah iktidardayken başörtüsüne aldırmaz, MGK kararları çıkınca başörtülüyü okula sokmaz. Kişisel ilkelerin değil, yöneticilerin ilkelerinin önemli olduğunu her zaman savunur.

Çok eskilerden gelen köklü bir geleneğin soylu sürdürücüsüdür. Ta medrese müderrisliğinden başlayan bu gelenek içinde, YÖK'ten sonra, hiç eseri olmadığı halde bir gecede prof yapılıp, UP (bunun ucuz profesör demek olduğu iddia ediliyorsa da, aslında yukarı demektir) ünvanını alanlarla birlikte, Türkiye'nin medarı iftiharı bir grubun mümtaz üyesidir. Tiyatrolarda otuz sene durdu veya orkestra şefi bagetini otuz beş sene salladı diye, haklı olarak prof yapılanlara, bir de devlet sanatçısı ünvanı verilmesini hiç kıskanmayan YÖK profu, vatan uğruna atan kalbinde hiçbir hasetlik belirtisi taşımaz.

Çünkü o YÖK profesörüdür.

Sh: 155-157

KİM BU KALEMLİ, HERKES ONDAN YANA

Meğer eski meclis başkanını ne de çok severlermiş! Türbanlısı, MGK hâkim ve savcısı, üniversite rektörleri, bakanlar... herkes onu kurtarmaya uğraşıyor. Bu ülkede dünyanın en büyük rezaletlerinden biri meydana geldi; resmi hiyerarşiye göre Türkiye'nin iki numaralı adamı, sıradan bir memur gibi rüşvet yemekle itham edildi ve herkes yalnızca kaptırılan paralarla ilgilendi. Kimse ikinci adamın bile rüşvet batağına dalmasına yol açan bu sistemi sorgulamadı. "Günahı boynuna" denildi ve suç kişiselleştirilerek, herkesin ruhunu kurtarmasına zemin yaratıldı. Herkes pijamasını giyip televizyonunu seyretti.

Sonra kurtarma seansları başladı. En tepelerden gelen ihtarları ciddiye alan daha alt kademedekiler, ikinciliğe kadar tırmanmış bir kasaba hekiminin bu talihinin hesabını sormayı başka bir seansa bırakarak seslerini kestiler; çünkü tehlike çok yakınlara gelmişti ve birileri rüşvetin artık sistemin özü haline geldiğini farkedebilirdi.

Devrimci memurlarımız da imdada yetiştiler. Refahı kapattılar, ama kapatana kadar çok oyalandılar. Sonra Fazilet kuruldu ve her şey, eski hamam eski tas, kaldığı yerden devam etti. Sistemin başına bir şey gelir gibi olursa, mesela bir kamyon bir mercedese çarparsa filan, o da kapatılır, ne olacak, partileri devlete sayıyla vermediler ya!

Halkımız yardımseverdir; o da Kalemli'nin başına gelen bu nahoş olayı unutturmak için elinden geleni yaptı, Allah'ı var. Sadece gözlerin görüldüğü resimlerle kimlik kartı alma dayatmacılığını özgürlük mücadelesi olarak sunmaya uğraştılar, çoğumuz bunu yedik. Gözler

birbirine benzer ve örtünün altında ne olduğu belirsizdir. Kimlik kartı dinsel tercihleri belirlemek için değil, kişiyi tanımak için gereklidir. Neyse, bu basit teknik sorun, elbirliğiyle "demokrasi mücadelesi" haline sokuldu ve rektör bey iyi bir pokerci olduğunu kanıtlamak üzere, yapılan blöfe karşı saç ve sakalı da yasaklayarak yeri büyütmeye kalkışınca, ummadıkları bir haklılık unsuru elde edenler, çoraptan kâğıt çekmişçesine "kontr" deyiverdiler ve Kalemli işi gündemden iyice düştü. Hatta yapılan bir ankette "Kalemli de kim?" diyenlerin oranı % 90'lara çıktı.

Ama % 10 da epeyi bir oran olduğundan ve birlik ile beraberliği zedelediğinden, bu kez DGM savcıları ile hakimlerinden bazıları, rüşvet alarak Kalemli'nin yaptığı işin normal bir devlet fonksiyonu olduğunu kanıtlamak üzere vatan için kendilerini feda ettiler. Bu kahraman yargı mensupları, görevden uzaklaştırılma pahasına rüşvetsiz bir yönetimin olamayacağını gösterdiler.

Sahi Kalemli de kimdi?

Ama olayın hafızalardan tamamen kazınması da gerekiyordu. Kimsenin devleti ebed müdded ve "kutsal devlet" hakkında en küçük bir kuşkusunun bile kalmaması gerekirdi. O zaman İzmir Emniyet Müdürlüğü, son üç ay içinde adı rüşvete karışan 842 polis memurunu açığa alıverdi. Herkes rahatladı; demek ki rüşvet almak, kamu kaynaklarım zimmetine geçirmek küçüğünden büyüğüne bütün kamu görevlilerinin esas refleksiydi. Rüşvet alamayana memur bile denilemez.

Kalemli'yi mi soruyorsunuz? Duymuştum, ama çıkartamıyorum.

Ve birden bire öğrenildi ki eski Refahlı, şimdi Fazilet Partisi Ağrı milletvekili Ziyattin Tokar, Refahyol hükümetinin çevre bakanıyken, lojmanına, devlet bütçesinden "plastik orta boy kovadan" (ne banal, bari çeliğini aldırsaydı) "çay kaşığı"na varana (inşallah bunlar da plastik değildir) kadar 2 milyar 121 milyon 997 bin 250 liralık eşya aldırtmış ve bakanlıktan ayrılınca da bunların hepsini kendi evine götürmüş. Bakan eskisi sorulan sorulara, "olayı hatırlamıyorum" diye cevap vermiş.

Ben de Kalemli'yi hatırlamıyorum. Hiç böyle birinin adını duymadım.

Işık söndürme ayinlerinde Türkiye'yi kurtardıklarına inanan perde gerisi kahramanlarına, Yahudilerin holokost sonrası şu sözünü akılda tutmalarını öneriyorum:

"Hatırla!"

Sh:167–169

ŞAMPİYONLARI DA KESERLER

Konya'nın Selçuklu ilçesindeki Kalite Derneği, bütün Türklerin bilmesi gereken çok önemli bir hususu açıklayarak ülkeye büyük bir katkıda bulundu. Kurbanlık koyunlarla ilgili TSE 384 standardına dair tarihi açıklama, şöylesine bir tanım getiriyor: **"birinci sınıf koçun canlı ağırlığı 48-60 kilo olmalı. Tam besili koyunun kavrama noktaları ve butları tam dolgun, adaleleri sert ve elastiki kıvamda, vücudu tam yağlı, boynu düz, kaim ve gövdesi ile güçlü bir bağlantı yapmış, karnı sarkmamış olmalıdır."**

Develer ve boğalar, kendileri de kurban olma şerefine erdikleri, ama bir standartlarının bile bulunmadığı itirazıyla eyleme giriştiler. Şampiyon deve kesilme şerefine eremedi ve evlendirilerek cezalandırıldı, damları perişan eden boğanın akibeti ise bilinmiyor.

Fakat bu nadir istisnaların dışında, Türkiye'deki 55 milyon koyun ve sığırın onda biri bu şerefe erdi. Ancak bazı hayvanlar –adı üstünde, hayvan işte kasaplarla anlamsız bir mücadeleye girişince, daha bayramın ilk gününde 1111 kişi hastanelik oldu. Bu yıl hayvanlara ne oluyorsa? Herhalde sol propagandanın etkisi olsa gerek.

Kesin öyle, çünkü türban eylemlerinin altında da solcuların parmağının bulunduğu ortaya çıktı. Türban eylemleriyle ilgili olarak tutuklanan 13 öğrenciden 9'unun solcu olmasının başka bir anlamı olabilir mi? Zaten diğer dördü de bu solcuların dolduruşuna gelip türban takan vatansever memleket evlatları.

Polisimiz böylece hiç yanılmayacağını bir kez daha gösterdi. Bütün televizyon kanallarında oynayan, Emniyet tarafından çekilmiş filmde de zaten bu gerçek apaçık belli oluyor. Polis "sanıkları yakalayarak" görevini yaptığını söylüyor. Elhak doğru. Siz, **"yakalanan herkes zaten sanıktır, suçsuz biri de yakalanırsa sanıktır"** gibi sol propagandaya yönelik lâflara aldırmayın.

Zaten bu münafık propaganda Türkiye'nin üzerine bir kâbus gibi çökmüş durumda. Bütün iyi şeyleri örtüyor veya çarpıtıyor. Devletimiz Doğu ve Güneydoğu'yu kalkındırmak için canla başla çalışıyor. **Bakın Enerji Bakanlığı, bu bölgelerde kullanılan elektriğin yarısının bedava olduğunu söylüyor; solcular hemen "kaçak" diyerek bölücülük yapıyorlar.** Veya Fırıncılar odası yılda 13 trilyon liralık ekmeğin çöpe atıldığını açıklayınca, ilgililer haklı olarak, "ekmek bulamayanlar alsınlar diye" çöpe ekmek atıldığını söylüyorlar; solcular hemen gelir dağılımının bozukluğundan dem vuruyorlar. Bunlar vatan haini.

Ama bu solcuların suyu ısındı; ondan böyle azgınlaştılar. Türkiye'de 6,5 milyon patron olduğunu duyunca oynattılar. Ülkede çalışan 16 milyon kişiden 6,5 milyonunun patron olması, sonunda herkesin patron olacağı anlamına geliyor, o zaman solcular da piyango çektirirler. Zaten onlar Türkiye'nin zenginleşmesine de deli oluyorlar. Bayram dönüşünde otoyol girişlerinde 6-10 kilometrelik araba kuyruklarının oluşmasına hemen çamur atıyorlar. Bu kadar insanın arabası var diye sevinecekleri yerde, ne biçim trafik filân diyorlar.

Onların istediği gibi herkes otobüsle yolculuk yapsa daha mı iyi olacak?

Bakın işte 100 otobüsten 15'i kaza yapıyor. Oysa kapitalizm ne kadar iyi, herkes kendi kazasını kendi yapıyor.

Solcuların devlet düşmanlığı da dayanılır gibi değil. Baleyle iki ay önce tanışan Orman Bakanı Ersin Taranoğlu'nun bütün personelini baleye taşıyarak adam etmesinden, GAP illerinde klasik müzik konserleri düzenlenmesinden, Dinar bandosunun Beethoven'in 9. senfonisini çalacak olmasından hiç etkilenmiyorlar. Bir de üstelik, "bandoda yaylı çalgı olmaz, 9. senfoniyi çakmazlar, hem koroları da yok" gibisinden çıkıntılık yapıyorlar. Babadan iyi mi bilecekler, ne demiş? "Dokuzuncu senfoniyi Dinar bandosu da çalar, Berlin Filarmoni Orkestrası da."

Elbette öyle. "Maria"yı Ricky Martin de söyler, Yeliz Yıldırım da. Ama yabancı kapitalistler bir tuhaf. Billur sesli kızımızın bu şarkıyı söylemesinden iftihar edecekleri yerde, 25 milyar telif

istemezler mi? Bizimkiler bir de para mı verecekler, elbette Yeliz bu şarkıyı kasetinden çıkartacak.

Diyarbakır Hint Horozlarını Yaşatma Derneği, bu türü yaşatmak için Hint horozlarını dövüştürüyormuş. Biz de develeri, boğaları, koyunları yaşatmak için kesiyoruz.

Sh: 187–189

Kaynak: Mehmet Ali KILIÇBAY, Soytarı Gülmez, Sırıtır, İmge Kitabevi Yayın, 1. Baskı: Mayıs 2004,İstanbul

KOLONYALİZM (Sömürgecilik) VE EDEBİYAT

James Cook ve adamları Pasifik Adaları'na ayak bastıklarında açlıktan bitmiş, aylarca süren yolculuktan dolayı birer paçavraya dönmüşlerdi. Yerliler, adaya daha önce gelip kardeşlerini katletmiş olanlara benzeyen bu vahşi adamlara korkuyla bakıyordu. Britanyalılar, bir yandan yemeklere saldırıyor, bir yandan da dinledikleri "yamyamlık" hikâyelerinin etkisiyle soruyorlardı: **"Siz de yamyam mısınız?"** Yerliler bu beyaz adamların kendilerini çiğ çiğ yiyecekleri korkusu içinde "Evet" dediler, "biz de yamyamız".

Ania Loomba, *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*'de kolonyal ideolojilerin temellerine iniyor. Batı'nın, kendi "öteki"sini oluşturma sürecinde, Hindistan'dan Afrika'ya, oradan da Amerikalara uzanan "bakir" toprakları hegemonyası altına alışını ve bu hegemonyayı kolonyal söylemle meşrulaştırma ve sürdürme çabalarını irdeliyor. Shakespeare'in *Fırtına'* sında, Avrupalı seyyahların seyahatnamelerinde, Rudyard Kipling'in romanları gibi pek çok edebi metinde kolonyal söylemi araştıran Loomba, ayrıca Michel Foucault, Edward Said, Jean Baudrillard, Stuart Hall, Frantz Fanon gibi postkolonyal çalışmalarda köşetaşı oluşturan yazarların kuramlarını da ayrıntılarıyla ele alıyor. "Uygar" erkek Batı ve fethedilmeyi bekleyen çıplak bakire Doğu karşıtlığı ya da eğitimli beyaz kadın ve ona sahip olma arzusuyla yanıp tutuşan kara derili vahşi karşıtlığı gibi klişelerin ötesinde, Loomba, "kolonileştirenler" ve "kolonileştirilenler" ikiliğinin yapısını sökerek, ezilenler içinde de kadın-erkek ilişkileri bağlamında üretilen ve kurumsallaştırılan hegemonya ilişkilerine eğiliyor. Böylece, feminist literatürde bugüne dek gözden ırak kalmış olan bir alanı incelemeye açıyor. Böylelikle, Said'in *Şarkiyatçılığında* ya da Fanon'un yazılarında eksik kalan ve eksik kaldığı ölçüde de yanıltıcı olabilen bir çerçeveyi oluşturuyor. *Kolonyalizm/Postkolonyalizm,* bugüne kadar birbirini dışlayarak gelişen iki alanın, Marksist çalışmalar ve ırksal analiz arasında bir köprü kurma çabasını da temsil ediyor; sınıfsal hiyerarşiler ve ırksal hiyerarşiler arasındaki karmaşık bağıntıya dikkat çekiyor. Modernleştirme buyruğunun gösterdiği yolda gerek metropol ülkelerde gerekse kolonileştirilmiş ülkelerde farklılıkların yok edilmesi çabasının eşlik ettiği ulusdevlet kurma projesi miadını doldururken "geri dönen" bastırılmışların yol açtığı "melez" formasyonlar da Loomba'nın analizlerinde önemli bir yer tutuyor.

Avrupa-merkezciliğin aşılmasının ve Batı'nın taşralaştırılmasının önünde hâlâ devasa bir tarihsel-ideolojik engel uzanıyor;

İdeolojik ve politik masumiyet iddialarının ortaya atılabileceği tek zemin nesnellik değildir. Hümanist edebiyat incelemeleri, edebiyatın (ya da hiç değilse iyi edebiyatın) politikanın zehirleyemeyeceği kadar öznel, bireysel ve kişisel ya da evrensel ve aşkın olduğu gerekçesiyle, edebiyatı politikayla ilişkilendirme fikrine uzun süre karşı koydu. Dolayısıyla, edebiyat eleştirisi kolonyalizm ile edebiyat arasındaki ilişkiye son yıllara kadar ilgi duymamıştı. Edebiyat incelemeleri eğitiminden geçen ya da bu alanla mesleki bir yakınlığı olan birçok kolonyal söylem analistinin (bu analistler çoğunluğu oluşturmasalar da) ortaya çıkmasıyla birlikte bugün durum hızla tersine dönüyor gibidir. Bu, edebiyat çalışmaları

alanındaki ortodoksilerin basitçe buharlaşıp gittikleri anlamına gelmiyor: Toplumsal cinsiyete ilişkin analizler gibi kolonyalizm ya da ırk analizleri hâlâ, genellikle disiplinin geri kalan kısmındaki öğretim ve araştırma konularını ciddi biçimde değiştirmeyen "özel ilgi" konuları olarak görülmektedir. Buna rağmen, edebiyat ile kolonyalizm arasındaki ilişkiye son zamanlarda gösterilen ilgi, bu terimlerin ciddi biçimde yeniden ele alınmalarını sağlamıştır.

İlkin, edebiyatın kolonyal ve anti-kolonyal söylemlerde oynadığı merkezi rolün incelenmesine başlandı. Edebiyatın gerçek ile İmgesel arasında dolayım kurduğu ta Platon'dan beri kabul edilegelmiştir. İdeoloji konusunda yürütülen Marksist ve postyapısalcı tartışmalar gitgide bu dolayımın doğasını tanımlamaya çalışmaktadır. Daha önce ileri sürdüğümüz gibi, dil ile "göstergeler" farklı ideolojilerin birbirleriyle kesiştikleri ve çatıştıkları birer bölgeyse eğer, o vakit tamamen dillerin ve göstergelerin oluşturduğu demetler olan edebi metinler de bunun gibi ideolojik etkileşimler açısından son derece bereketli birer mevzi olarak tanımlanabilir. Dahası, edebi metinler birey teki, toplumsal buramlar ve dil oyunu arasındaki karmaşık eklemlenmeyi gösterir.

Edebi metinler yalnızca içsel değerleri yüzünden değil, pazar ya da eğitim sistemi gibi öbür kurumların bir parçası oldukları için de loplumda dolaşıma girer. Edebi metinler bu kurumlar aracılığıyla, kolonyalistlerin hem kendi metropollerinde hem de kolonilerde kültürel bir otoriteye sahip olmaları konusunda hayati bir rol oynar. Gelgelelim, edebi metinler basitçe egemen ideolojileri yansıtmakla kalmaz; bunun yanı sıra kolonyal kültürlerdeki gerilimleri, karmaşıklıkları ve nüansları kodlar. Mary Louise Pratt'in sözleriyle ifade edecek olursak, edebiyat, "transkültürasyon'un tüm karmaşıklığıyla gerçekleştiği önemli bir "temas bölgesi"dir. Kolonyal ayrımın her iki yakasında kaleme alınmış olan edebiyat, çoğunlukla "öteki" kültürün birtakım boyutlarım soğurur, temellük eder ve kayda geçirir; bu süreçte de yeni janrlar, fikirler ve kimlikler yaratır. Son olarak, edebiyat aynı zamanda başat temsil araçlarını ve kolonyal ideolojileri temellük etmenin, tersine çevirmenin ya da bunlara itiraz etmenin önemli bir aracıdır. Şimdi, edebiyat ile kolonyalizm arasındaki bu etkileşimlerin bazılarını inceleyelim.

Avrupa'da Rönesans devrinde seyyahların yazdıkları öykülerin kurmaca, geçmişten kalan tutumlar ve yeni gözlemlerden oluşan bir almaşık olduğunu daha önce görmüştük. Kendi sınırlarının dışında kalan unsurlarla karşı karşıya gelmeler her kültürün oluşumunda önemli bir rol oynar: İçeriyi dışarıdan, "benlik"i "öteki"nden ayıran sınırlar sabit değildir, her zaman kaymalar gösterir. Avrupalı seyyahlar, karşılaştıkları engin yeni dünyaları kendi kültürleri ve toplumlarının sağladığı ideolojik filtreler ya da görme tarzları yoluyla yorumlamışlardı. Ama ticaret yapma, bu ülkeleri yağmalama ve fethetme itkisi de başka ülkeleri ve halkları yorumlarken başvuracakları yeni ve hayati bir çerçeve sunmuştur. Böylece, hem siyahlık Ortaçağ'da ve dinsel açıdan küfür ve kiri çağrıştırdığı için hem de bu çağrışım kolonyalistlerin karşılaştıkları ülkeleri kolonileştirmelerini ve insanları köleleştirmelerini haklı gösterdiği için, siyah Afrikalıların hayvandan farksız oldukları düşünülmüştür. Bu diyalektik, yabancılar karşısındaki tutumları olduğu kadar bizzat "Avrupa" kültürünü de biçimlendirmiştir. Örneğin, beyaz olmanın güzel olmak açısından temel bir unsur olarak görülmesi, yüzlerce yıllık geçmişi olan ve sonradan siyahlığın çirkinlik olarak kabul edilmesini sağlayan bir fikir değildi; tersine, İngiliz Rönesansındaki güzellik nosyonlarını da biçimlendirmiş olan, siyah halklarla fetih ve sömürüye dayalı olarak ortaya çıkan gerçek temastı (bkz. Kim Hail, 1995). İngiliz milliyetçiliği, Avrupalıları siyahlardan, hatta İngilizleri

İtalyanlardan ya da İrlanda halkından ayıran kültürel sınır çizgilerine yaslanıyordu; böylece, bu kültürel ayrımlar İngiltere'nin denizaşırı ülkelere yayılmasının fitilini tutuşturan saldırgan bir milliyetçiliği rasyonelleştirdi.

Kültürlerarası karşılaşmalar yalnızca seyahat öykülerini biçimlendirmekle kalmamış, aynı zamanda içe bakışın ağır bastığı ya da kamusal uğraşlardan ziyade özel uğraşları konu alan metinleri de biçimlendirmiştir. Sözün gelişi, John Donne'un şiirlerindeki aşıklar, kendi özel mekânlarını, hızla genişlemekte olan dış dünyadan net biçimde ayırır. "The Sunne Rising" adlı şiirde güneş bile bir röntgenci, **"iş başındaki bir bunak soytarı"** haline gelir. Dış dünyadan böylesi bir geri çekilme, hem bu dönemde gitgide gelişen çift olma ideolojisine tanıklık eder hem de (kaba cinselliği ve evlilik dışı çağrışımları yoluyla) bu ideolojinin Protestan değişkesine itiraz eder. Ama mahrem hayata çekilme ve cinselliğin selamlanışı ancak çağdaş coğrafi yayılmacılıktan devşirilen imgelerle ifade edilebilir. Dişi beden, Donne'un "Love's Progress"inde olduğu gibi, ufuk çizgisine yeni giren coğrafyalar çerçevesinde betimlenir:

Uzanır Burnu (Birinci Meridyene emsal)
Değil Doğu'yla Batı arasında, iki güneş arasında:
Çizerek bir Yanak, gül renkli bir Yarıküre
Her iki yanda, derken yöneltir bizi
Düşeriz bahtiyar adalara,
Değil baygın Kanaryalar'a, Ambrosiall'a,
Kabaran dudakları... ve o Hellespont geçidi
Memelerinin Sestos'uyla Abydos'u arasında...
Ve yelken açarak onun Hindistan'ına, kalacak
Güzelliğinde onun Atlantiğin göbeği...(Donne, 1985: 181)

Aşıkların ilişkisi, "To his Mistris going to Bed" şiirinde olduğu gibi, kolonyalistlerin "keşfettikleri" ülkelerle aralarındaki etkileşim çerçevesinde işlenir.

İzin ver âvâre ellerime, bırak gitsinler,
Öne, arkaya, araya, yukarı, aşağı!
Ey benim Amerikam! yeni bulunmuş diyarım,
Krallığım benim, ki bir tek adamla en güvençli,
Değerli taşlardan madenim: İmparatorluğum,
Ne nimet seni keşfedip durmam. (1985: 184)

Kolonyal temas yalnızca edebi metinlerin dilinde ya da mecazlarında "yansıtıl"maz, bu temas yalnızca insani dramların anlatıldığı bir dekor ya da "bağlam" değildir. Kolonyal temas bu metinlerin kimlik, ilişkiler ve kültür hakkında söyleyeceklerinin merkezi bir boyutudur. Dahası, Donne'un yukarıda aktarılan ikinci şiirinde, cinsel ilişkiler ile kolonyal ilişkiler birbirini andırır. Donne'un şiirindeki eril âşık dişi bedeninin aktif kâşifidir; bu bedeni tıpkı Avrupalı "maceracı"nın yaptığı gibi, yani pasif ya da keşfedilmeyi bekleyen ülkelere giren ve buralara sahip olan maceracının yaptığı gibi keşfetmeyi arzular. Burada kadın bedeninin cinsel vaadi, kolonilerin vaat ettikleri zenginliği ima eder böylece, birinci şiirde âşık/kolonyalist, kadının "Hindistan"ına, zenginlikler beldesine ulaşmak için kadının/yerkürenin bedeninde yol alır. Ama kadın/ülke benzetmesi, kolonilerin vaat ettikleri zenginlikler hem dişi bedeninin sunduğu hazları hem de bu bedenin eril mülkiyete geçirilebilecek meşru bir nesne olarak statüsünü gösterdiği (signify) için, aynı zamanda ters bir mantık da kullanır.

Avrupalı bir benlik ile Avrupalı olmayan bir öteki biçimindeki kutupsallığın kurulmasında dil ve edebiyat birlikte yer alır; bu ise, Said'in *Şarkiyatçılıkla* ileri sürdüğü gibi, kolonyal otoritenin yaratılmasının bir parçasıdır. Peter Hulme'un on altıncı yüzyıl Amerika'sında kolonyal bir söylemin oluşması üzerine yaptığı çalışma bu bakımdan fevkalade aydınlatıcıdır. Hulme iki sözcüğün "yamyam" (cannibal) ve "kasırga" (hurricane)Yerli Amerikan dillerinden nasıl alındığını ve "ideolojik bir söylemi güçlendirebilmek için" belli başlı tüm Avrupa dillerine uyarlandığını gösterir (1986a: 101). Bu uyarlamadan sonra iki sözcük de yalnızca betimliyor izlenimi uyandırdıkları özgül doğal ve toplumsal fenomenleri çağrıştırmakla kalmayıp, Avrupa ile Amerika, medeniyet ile vahşilik arasındaki sınırı çağrıştırmaya başlar. "Kasırga" yalın olarak belli bir fırtına türü olmaktan çıkıp, Karayiplere özgü bir şey anlamına gelmeye başlar. Böylece, bizzat kaynağı olan yerin şiddet ve yabanıllıkla dolu olduğunu işaret eder. Benzer biçimde, "yamyamlık" da kendi türünden varlıkları yiyen insan varlıkların sergiledikleri bir uygulama değildir, daha eski olan anthropofaji sözcüğünün başka bir eşanlamlısı değildir. Bu eski terim kendi türünden varlıkları yiyen yabanlara gönderme yapıyordu; oysa yamyamlık, bu yabanların Avrupalılara karşı çıkıp onları yalayıp yutabilecekleri tehdidini ima eder. Ayrıca, Hulme, bu iki terim arasındaki sınırların bulanıklaşmasının da söz konusu olduğunu gösterir; her ne kadar kasırganın doğal bir fenomene ve yamyamlığın kültürel bir pratiğe gönderme yaptığı varsayılsa da, sonunda bu iki terim Avrupa'nın dışında yer alan her şeyi tarif etmeye başlamıştır. Dahası, "cannibal" sözcüğü etimolojik olarak Latince *canis* (köpek) sözcüğüyle bağlantılıdır ve bu bağlantı da **"Batı Hint Adaları'nın yerli yamyamlarının köpekler gibi avlandıkları ve kurbanlarına tüm yırtıcı hayvanların yaptıkları gibi hunharca davrandıkları"** görüşünü perçinler. Hulme, Shakespeare'in *Fırtına*'sı gibi bir oyunun (gerçek dünyadan uzak romantik bir öykünce olmak şöyle dursun) bu gidimli/söylemsel gelişmelerle ve genelde kolonyal söylemin oluşumuyla nasıl ilintili olduğunu; oyundaki fırtınaların nasıl da bu yeni anlamıyla birer kasırga olduklarını; Kaliban adının niçin cannibal'ın bir anagramı olduğunu ve ayrıca Prospero'nun asilerin üzerine salınan Fury (öfke) adlı bir köpeğe dönüşmesini tartışır (Hulme, 1986a: 89134). Edebiyat, böyle bir okuma çerçevesinde, kolonyal pratiklerin göbeğinde yer alan görme İnç imlerini ve eklemlenme tarzlarını hem yansıtır hem de yaratır.

Edebi metinler tam da yaratıcı bir biçimde ve bireyler olarak İmik üzerinde işlemelerinden ötürü, kolonyal söylemlerin oluşumunda hayati bir rol oynar. Ama edebi metinler basitçe egemen ideolojileri yansıtmaz; aynı zamanda bu ideolojilerin aleyhine işler ya da bu ideolojilerle uzlaştırılamayacak öğeler içerir. Böyle bir karmaşıklığın, ille yazarın amaçlarına bağlı bir sorun olması gerekmez. Böylece, *Othello* ve *Fırtına* gibi oyunlar Avrupalı olmayanların hayvanilikleri ya da kabalıkları konusundaki çağdaş fikirleri canlandırır. Ama bunu "ırk" ve kültür karşısındaki başat tulumları onaylamak için mi, yoksa bunları sorgulamak için mi yaptıkları konusunda fikir ayrılıkları doğabilir. *Othello* farklı ırklardan insanlar arasında yaşanabilecek aşklara ilişkin bir ikaz mıdır, yoksa bunun gibi aşklara geçit vermeyen bir toplumun suçlanması mı? *Fırtına,* Kaliban'ın hayvani bir yaban olduğunu düşünen Prospero'nun görüşünün onaylanması mıdır, yoksa insanlık dışı kolonyal yönetimin bir tasviri mi? Shakespaere'in niyetlerini saptamak zor, ama bu oyunların insanlar tarafından farklı zaman ve yerlerde nasıl farklı yorumlandığını görmemiz mümkün. Örneğin, *Fırtıa* kolonyalizmle hiçbir alakası olmayan bir romans olarak, beyaz adamın bilgisinin hem doğa hem de yabanıllar üzerinde kazandığı zaferi tasvir eden emperyal bir öykünce olarak ve

köleleştirilmiş olan Kaliban'ın mücadelesini anlatan antikolonyal bir metin olarak yorumlanmış, sahnelenmiş ve temellük edilmiştir.

Edebi ve kültürel pratikler aynı zamanda kültürel etkileşimleri cisimleştirir. Özünde İngiliz olduğu düşünülebilecek Morris dansı, İlaçlı Seferleri dolayısıyla Avrupa'ya getirilmiş olan Moorish (Mağribi) danslarından türemiştir. Aslında, Ortaçağ'da ve modernliğin ilk dönemlerinde Avrupalıların Avrupalı olmayan metinleri ve gelenekleri, bilhassa Araplarınkini temellük ettiklerini gözlemleyebiliriz; bu yüzden Avrupa kökenli edebiyat basitçe Avrupa'da ya da Avrupalılar tarafından yazılmış metinlerden ibaret olmayıp, antikiteye (İlk Çağ) kadar uzanan bir etkileşimler tarihinin oluşturduğu potada üretilmiştir. Edebi metinlerin bağdaştırman (syncretic) mahiyetleri ya da ideolojik karmaşıklıkları, bunların tarihsel ve politik süreçlerin her nasılsa "üstünde" kaldıkları sonucuna varılmasına yol açmamalı. Tersine, edebi metinlerin hem söylediklerinin içeriği yoluyla hem de yazılma süreçleri bakımından kolonyal tarihin göbeğinde yer aldıklarını görebileceğimiz gibi, bu metinler kolonyal tarihin daha nüanslı bir analizini yapmamıza yardımcı olabilir. Çeşitli edebiyatların ve kültürlerin derinlere uzanan bir etkileşim içinde oluştuğunu kabul eden karşılaştırmalı edebiyat gibi bir disiplin bile hiyerarşik biçimde örgütlenmiştir ve merkezi varsayımı da, "Avrupa ve Birleşik Devletler'in basitçe politik konumlarından ötürü değil, aynı zamanda ürettikleri edebiyatın incelenmeye en fazla değen edebiyat olmasından ötürü dünyanın merkezi oldukları"nı söyler. Oysa, Said, Batılı kültürel biçimlerin **"emperyalizm tarafından yaratılan dinamik küresel ortama"** yerleştirilmeleri gerektiğini savunur (1995: 2228).

Peki bu açıdan, Batılı-olmayan yazı biçimleri hakkında ne söylenebilir? Bunlar da yalıtık olarak değil, kolonyal türde olanları da dahil olmak üzere yabancılarla kurulan temaslar tarafından biçimlendirilmiştir. Örneğin, O. Chandu Menon'un Malayalam dilinde yazılan ilk romanlardan biri olan *Indulekha*'sı (1889), yazarının iddiasına bakılırsa, karısının "sık sık ifade ettiği, İngiliz tarzına göre ama kendi dilinde yazılmış bir roman okuma arzusunu yerine getirme ve **"İngilizce bilmeyen Malayalam okurlarım arasında"** bu türden bir yazıdan hoşlanma yönünde bir beğeni yaratıp yaratamayacağını deneme yönünde bir girişimdi (Pannikar, 1996: 9798). Bu roman Malabar bölgesindeki evlilik ilişkilerinin dönüşmesini belgeler ve başlangıçta yabancı olan bir edebi biçim yoluyla bölgedeki yeni orta sınıfların yaşadıkları gerilimler ile arzuların bazılarını dile getirir. Dünyanın başka bir bölgesindeyse, George Lamning, "Konuşma Vesilesi" adlı ünlü denemesinde şunu iddia eder: "Bana göre, İngiliz Karayip tarihinde ıi; önemli olay vardır" Kolomb'un seyahati, "köleliğin kaldırılması" ve "Doğunun Hindistan ve Çin'inKarayip Denizi'ne ulaşması ve Batı Hint Adaları'nda yaşayanların, bu topluluğun iç yaşantılarını araştırma ve yansıtmanın bir yolu olarak romanı keşfetmeleri" (1960: 3637). Lamning'in 1960 yılında yayımlanan denemesi, hem kolonyal öznelerin değersizleştirilmesi ve denetlenmesi hem de kolonyalizme meydan okunması açısından edebiyatın ne kadar önemli olabileceğini anlama doğrultusundaki ilk girişimlerden biriydi.

Bu noktada kendimize, edebi metinleri öbür temsil biçimlerinden tam olarak nasıl ayırabileceğimizi sormak isabetli olabilir. Avrupa kökenli kolonyal söylemin henüz oluşum aşamalarında olduğu bir döneme geri uzanacak olursak, edebi metinler, görsel temsiller ve öbür türde yazılar arasında oldukça çarpıcı örtüşmeler olduğunu görebiliriz. Peter Hulme'un ufuk açıcı bir yazısından sonra, kolonyal söylemde kadınların ve toplumsal cinsiyetin tuttuğu yer hakkındaki tartışmalarda baş rolü oynamaya başlayan bir resimle on altıncı yüzyılın

sonlarına doğru Stradanus'un hakkettiği *Amerika'yı keşfeden Vespucci* adlı resimle— işe başlamak istiyorum. Resimde Vespucci'nin bir elinde haç ve bayrak, öbür elinde bir denizci usturlabı vardır. Bedeninin yarısı bir hamakta gömülü olan çıplak bir kadın olarak temsil edilen Amerika'ya bakmaktadır. Hulme, bu resmi, kolonyal dramanın boyutlarını bu resmin nasıl kodladığını göstermek için analiz eder: Amerika, çıplak bir kadın olarak **"orada uzanmaktadır, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde keşfedilmiştir artık"** (1985: 17). Arka plandaki yamyamlar, kolonyalistlerin, Amerikan topraklarını işgal edişlerini "haklı göstermek" için kullandıkları, Yeni Dünya'nın yerlilerinin varsayılan yabanıllıklarını ve kabalıklarını göstermektedir. Vespucci tarihsel bir kişiliktir, Amerika koca bir kıta; bunların karşılaşması Avrupalı öznenin tam da toprağı (bu resimde olduğu gibi) ya da doğayı, fikirleri (ticaret, emek ya da ıstırap) ya da bir grubu (Zulu savaşçıları ya da Hindu kadınlar) temsil eden kolonileştirilmiş halklara karşıt olarak bireyleştiği kolonyal bir paradigmayı harekete geçirir.

On altıncı yüzyılın büyük atlaslarından ilki olan ve Abraham Ortelius tarafından 1570 yılında çizilen *Theatrum Orbis Terrarum* (İngilizcede 1606 yılında *The Theatre of the Whole World* [Tüm Dünya Sathı] adıyla yayımlandı), kolonyal teması buna benzer biçimlerde kodlar. Kitabın resimli baş sayfası Amerika kıtasını tasvir eder ve bu tasvire eşlik eden satırlar bize şunu anlatır:

Aşağı yerde gördüğüne AMERİKA derler,
yakın zamanda deniz geçen gözüpek Vespucci
zorla aldı onu, narin aşkın sinesine yaslayıp su perisini,
umrunda mı kendi, umrunda mı saf iffeti,
oturur çırılçıplak, sade tüyden bir başlık
durur saçlarında, alnında değerli bir taş,
ve biçimli kalçalarının çevresinde çanlar.
Sağ elinde ağaç bir çomak, kurban eder
onunla yağ bağlamış, obur adamları, savaş tutsaklarını.
Böler onları titreşen parçalara, pişirir hafif ateş üstünde,
kaynatır asit kazanında, ya da açlık iyice bastırmışsa
çiğ çiğ yer etlerini yeni öldürülmüşlerin...
seyretmesi korkunç, anlatması korkunç...
Sonunda... avlamaktan yorgun erkekleri,
uzanmak ister uyumak, tırmanır dev hamak yatağına,
bağlamış iki ucuna birer kazık.
Uzatır örgüsüne başıyla gövdesini dinlesin diye.

(aktaran Gillies, 1994: 7475)

Bu satırlar Stradanus resmi ile Amerika'yı gösteren öbür görsel temsillere dair bir yorum gibidir neredeyse. Yeni topraklara yapılan seyahatler on yedinci yüzyılın başında yeni bir haritacılığın doğuşunu olanaklı ve zorunlu kılmıştı. Haritalar nesnel ve bilimsel olma iddiasında olsalar bile, aslında tarihsel olarak kolonyal girişimlerle bağlantılı olan kendilerine özgü yollarla kaydettikleri ve sundukları cepheleri seçerler (Harley, 1988; Ryan, 1994; Rabasa, 1985). Rönesans döneminde yeni sanatla birlikte yeni coğrafya, Avrupalı erkeklere, kadın gibi tasvir edilen "yeni" ülkeler vaat ediyordu yeni ülkelerin harfiyen hazır lokma olarak görülen kadınlarını hiç hesaba katmasak bile.

Şu halde, İngilizlerin Guyana'ya yaptıkları ilk seyahatlere Önderlik eden Sir Walter Ralegh'in **Guyana'yı "kızlık zarı bozulmamış"** bir ülke olarak betimlemesi şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, Avrupa tarafından kızlığının bozulmasına hazırdı Amerikan Ralegh'in anlatısına George Chapman'ın "De Guiana" adlı bir şiiri eşlik eder. Şiirde Guyana, bir kadın olarak kişileştirilen İngiltere'nin önünde saygıyla eğilen dev bir Amazonlu dişidir:

Guiana ki altın madenidir zengin ayakları,
Çarpar alnı yıldızların damına,
Parmaklarının ucunda kalkıp bakar İngiltere,
Öper ellerini onun, selamlar koca memelerini,
Ve gösterip bütün işaretlerini boyun eğişin.

Ama eğer İngiltere de dişiyse, emperyal proje dişi bir monark adına (bu durumda I. Elizabeth) gerçekleştiriliyorsa, kolonyal ilişkiler daima ya da açıktan açığa patriyarkal ya da heteroseksüel tahakküm çerçevesinde yansıtılamaz. Dişi monark, eril kolonist ve kolonileştirilen halklar arasındaki bu gerilimler Viktorya'nın imparatoriçe olduğu dönemde altın çağını yaşayan İngiliz emperyalizmi devrinde yeniden ele alınacak ve işlenecekti. Bu farklı türden "metinler" şiir, seyahatnameler, atlaslar birbirleriyle örtüşen imgeleri yansıtmak, ortak bir sözcük dağarı yaratmak ve Amerika'yı kolonileştirilmeye hazır cazip bir ülke olarak kurmak için farklı diller ve kodlar kullanır.

Edebi metinler ile edebi-olmayan metinlerin karşılıklı bağlantılar içerdiği ve bunların da kolonyal dönemin ilk evrelerinde göz attığımız kolonyal söylemler ve pratiklerle kurduğu bağlantılar, kolonyalizmin daha sonraki dönemlerinde de, üstelik daha keskin biçimde, görülmektedir. Ne denli geniş bir temsiller yelpazesinin, kolonileştirilmiş ülkeleri birer çıplak kadın olarak, kolonyalistleriyse tecavüzcü/efendi biçiminde tasvir ederek bu ülkelerin yaşadıkları tecavüz ve yağmayı kodladıklarını görmüştük. Oysa yerlilerin ayaklanması ihtimalinin yarattığı tehdit, çok farklı türden bir kolonyal klişe üretmektedir. Bu klişede, kolonileştirilmiş olan halklar, sonuçta Avrupa kültürünü simgeleyen beyaz kadına tecavüz eden (genellikle koyu renk derili) ırz düşmanları olarak temsil edilir. Bunun gibi simaların (figüre) ilklerinden biri, *Fırtına*'daki Kaliban'dır. Prospero, kızı Miranda'nın, Kaliban'ın tecavüz tehdidine maruz olduğunu ileri sürer. Bu klişenin tecavüz olarak kolonyalizm değişmecesini (trope) tersine çevirdiği ve kolonyal temasın barındırdığı şiddeti saptırarak kolonyalistlerden kolonileştirilmiş olanlara çevirdiği savunulabilir. Çeşitli biçimlerde emperyal tecavüze yerli bir reaksiyon olarak ya da deri rengi daha koyu olan ırklara dair bir patoloji olarak, hatta kolonyalizmin doğurduğu suçluluk duygusunu rasyonelleştirme yönündeki Avrupa kaynaklı bir çaba olarak anlaşılan "siyah" ırz düşmanı siması, kolonyal manzaranın zorunlu/değişmeyen bir görünümü olarak de ğerlendirilmeye yetecek ölçüde beylik bir klişedir.

Jenny Sharpe (1993), on dokuzuncu yüzyıldaki kolonyal Hindistan'ın oluşturduğu çok farklı bağlamda, koyu derili ırz düşmanı değişmecesinin hiç de kolonyal klişenin zaruri bir görünümü olmayıp, tarihsel açıdan özgül bir dizi koşul altında gidimli/ söylemsel olarak üretildiğini gösterir. Bununla birlikte, Sharpe, böyle bir simanın, İngilizlerin 1857 "Ayaklanması" dedikleri isyan süresince ve sonrasında beylik bir klişe haline geldiğini gösterir (bu, İngiliz ordusundaki Hintli askerler arasında gelişerek hem yerel yöneticileri hem de köylüleri kapsayan ve milliyetçi tarih yazımının sonradan Hindistan'ın Birinci Bağımsızlık

Savaşı adını verdiği bir isyan hareketidir). Bu olay, "mülayim Hindu" biçiminde önceden var olan bir kolonyal klişenin, İngiliz kadınlara musallat olan yabanıl ırz düşmanı klişesine dönüşmesini başlatmıştı. İsyandan önce ortalıkta tecavüz öyküleri yoktu. Emperyalistler çok uzun bir süre önce Hintlilerin mülayim yaratılışta ve kolonyal eğitime hazır olduklarını yazıya geçirmişlerdi. Sharpe, çeşitli raporları, anıları ve Ayaklanma'ya dair hem erkeklerin hem de kadınların yazdıkları öbür anlatıları yorumlayarak, ayaklanmanın İngilizleri sarstığını ve onları "güvenebilecekleri herhangi bir yazılı metinden yoksun" bıraktığını yazmıştı. Sharpe, beyaz kadınların maruz kaldıkları saldırılar ve tecavüzler hakkındaki öykülerin "hakikat etkileri"ni gösterir. Bu türden sistematik salamların gerçekleştiğine dair hiçbir kanıt olmasa da, Sharpe, "korku uyandıran öykülerin gerçek saldırı olaylarıyla aynı etkileri ürettiği"ni, bunun da **"kadınların bedenlerinin cinsel olarak temellük edilebileceği gösterilerek toplumsal cinsiyet rollerinin saldıran biçimde yeniden üretilmesi"** anlamına geldiğini savunur.(1993: 67). Söylemlerin gerçek olaylarla aynı etkileri üretebileceğini belirten "hakikat etkileri" konusundaki bu fikir Foucault'dan kaynaklanır ve ideoloji ile maddi etkileri birbiriyle karıştırmaksızın İdeolojinin maddi etkilerinin dile getirilmesi açısından işe yalamaktadır. Sharpe, bu tecavüz öykülerinin sarsıntı içerisindeki bir İngiliz yönetimine, sahip olduğu otoriteyi pekiştirme imkânı tanımakla kalmayıp, aynı zamanda bu yönetimin kendisini bir medenileştirme misyonunun parçası olarak sunmasına yardım edişini İnceler. Böylelikle, **"İngiliz otoritesinin içine girdiği kriz, İngiliz kadınlarının saldırıya uğramış olan bedenlerinin kolonyalizmin uğradığı saldırının bir göstergesi olarak dolaşıma sokulması yoluyla halledilmiştir"** (1993: 4).

Hindistan hakkındaki birçok İngiliz romanı bu tarihten beslenir: Hintli bir erkeğin haksız biçimde bir İngiliz kadına tecavüz etmekle suçlandığı E. M. Forster'ın *A Passage to India* adlı romanı, "Ayaklanma romanlarında korkunç bir kabûs olarak yankılanan [aynı] ırksal bellek"i uyandırır. Ama bu roman çok daha sonra, barışçı bir miting yapmak için **Mart 1919'da Amritsar'daki Jallian wallah Bagh'da toplanan yüzlerce savunmasız Hintlinin İngilizler tarafından katledilmesinin damga vurduğu bir dönem olan 1920'li yıllarda yazılmıştı.** Bu, İngilizlerin ülkeyi medenileştirmek için orada oldukları iddiasına karşı çıkan bir olaydı. Benzer şekilde, **Paul Scott'un The Jewel in the Crown'u, sonuçta kolonyal düzeneğin saldırısına maruz kalan bir Hintlinin, bir İngiliz kadınına tecavüz etmekle suçlanışını tasvir ederek, tecavüzü, açık seçik biçimde emperyalizmin bir eğretilemesi olarak sunar.** Bu roman da milliyetçi mücadelelerin zirvesinde olduğu bir dönemde yazılmıştı; bu dönemde Ayaklanma süresince uyandırılan ve dolaşıma sokulan ırklar arası tecavüz olaylarına benzeyen tehditler yoktu. Dolayısıyla, kolonyal otoritenin hummalı bir işe giriştiği bir dönemde bu kitapların ikisi de, kolonizasyonun ahlaki değerini yerleştirmeye çalışmış olan daha önceki bir söyleme başvurur. Sharpe'a göre, *The Jewel in the* Crown'daki bu anımsamanın, **"emperyalizmin ancak İngiliz yönetimine karşı çıkan örgütlü bir muhalefetin ortaya çıktığı anda şiddete başvurduğunu"** ileri sürme işlevi görmektedir (1993: 141). Bu yüzden, **"roman, İngilizlerin Hindistan'da iktidarı kötüye kullanmalarını sergilerken, aynı zamanda kolonyal bir tecavüz söylemini de perçinler"** (1993: 146). Bu okuma tarzına göre, özgül metinler basitçe kolonyalizm yanlısı ya da karşıtı olmayıp, aynı anda hem yanlı hem de karşıt ola bilirler.

Sharpe'ın kitabı bizi yalnızca edebi yazıları öbür yazılardan soyutlamama konusunda ikaz etmekle kalmayıp, aynı zamanda gazetelerde yayımlanan öyküler, devlet belgeleri ve raporları, anılar, gazeteler, tarihsel broşürler ya da politik yazılar gibi edebi-olmayan

metinlerin de retorik stratejileri, anlatı vasıtaları bakımından analiz edilmeye açık olduklarını bize anımsatan, gittikçe genişleyen bir çalışmalar demetinin parçasıdır. Edebi-olmayan metinlerin ille "nesnel" olmaları gerekmez; onlar, belli okurlara yönelik olarak sundukları kendi gerçeklik değişkelerini temsil eder. Bu yüzden, edebi metinlerin kolonyal söylemin analizi açısından yararlı olduklarını, bunun yanı sıra, bu metinlerin analiz edilmesinde başvurulan araçların, imparatorluğun öbür "metinleri"nin analiz edilmesi için kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Gayatri Spivak, Foucault'nun şu önerisini onaylar: **"Görülmeyeni görülebilir kılmak aynı zamanda bir düzey değişikliğini gerektirebilir; şimdiye kadar tarihle ilişkilendirilmemiş ve herhangi bir ahlaki, estetik ya da tarihsel değere sahip olduğu kabul edilmemiş olan bir malzeme düzeyine yönelmeyi gerektirebilir"** (Spivak, 1988: 285). Bu anlamda, edebi metinler yaygın olarak, tarihsel inceleme açısından zorunlu birer malzeme kabul edilmiştir.

Bugün, emperyal izleğin marjinal bir yer tuttuğu izlenimi veren yılışmalar bile Avrupa kökenli yayılmacılık bağlamında yeniden yorumlanmaktadır. Spivak'ın ilk yazılarından birinde işaret ettiği gibi, "on dokuzuncu yüzyıl İngiliz edebiyatım, İngiltere'nin toplumsal misyonu olarak anlaşılan emperyalizmin, İngiltere'nin İngilizlere kültürel yeniden sunuluşunun (representation) hayati bir parçası olduğunu anımsamaksızın okumak mümkün olmasa gerek" (1985a: 243). Bu yüzden, bu dönemde yazılmış olan hiçbir kurmaca, ne kadar içe bakışlı, içrek ya da apolitik olduğunu iddia ederse etsin, kolonyalizmin ritimlerinden etkilenmemiş olamaz. Her ne kadar **"kolonyalizmin nahoş ayrıntılarından... Viktorya dönemi romanı yüzünü çevirmiş"** olsa da, bu ayrıntılar bizim bu romanları okumalarımızın dışında tutulamaz. Jane Austen'ın *Mansfield Park*'ında, İngiliz taşralılığına sığınmış olan Sir Thomas Bertram'ın malikanesi, köle emeğinin kullanıldığı Antigua'daki şeker plantasyonlarından sağlanan gelirle ayakta durmaktadır (Boehmer, 1995: 25). Koloniler Avrupa kökenli romanların hepsinde marjinal bir yer tutmaz elbet; tersine, İngiliz romanı kolonyal seyahatlere saplantılı bir ilgi gösterir. Bu saplantı, G.A. Henty'nin genç yetişkinlere seslenen romanlarıyla (*With Clive in Africa* ya da *With Wolfe in Canada),* Rider Haggard'ın macera öyküleriyle ya da Kipling'in romanlarıyla sonuçlanır. Ama şimdi, Charlotte Bronte'nin *Jane Eyre*'ı hakkında son zamanlarda yürütülen bir tartışmaya eğilerek, kolonyal boyuta dikkat kesildiğimiz takdirde Avrupa kökenli edebiyat ve kültür hakkındaki anlayışımızın nasıl değişebileceğini inceleyelim.

Terry Eagleton gibi Marksist eleştirmenler Jane'in fakir bir öksüz ve mürebbiye iken zengin Rochester'ın karısı olmasını toplumsal hareketlilik ve bir mürebbiyenin muğlak sınıfsal konumu çerçevesinde okur; Sandra Gilbert ve Susan Gubar gibi feminist eleştirmenler bu romanı İngiliz edebiyatında bir dişi bireyciliğinin doğumunu ve dişi öznenin yükselişini gösteren nirengi noktası olarak görür. Ama bu okuma, *Jane Eyre*'de göze batacak denli marjinal olan bir simayı güçlendiren Jean Rhys'in 1966 yılında yayımlanan *Wide Sargasso Sea* (Geniş, Geniş bir Deniz) adlı romanının yayımlanmasıyla zaten zedelenmişti. Bu marjinal sim#, Rochester'm ilk karısı Bertha Masori'dır, ölüme sürükleneni Jane'in evliliğine giden yolu açan "deli" karısıdır. Rhys, Bertha'nın "deliliğini", kendisiyle plantasyonlardan kaynaklanan serveti için evlenilen, daha sonra Karayip'deki anavatanı olan adadan uzaklaştırılarak bir İngiliz malikanesine tıkılan beyaz bir Creole kadının sefaleti ve ezilmesi olarak yeniden yazar. Rhys'in bu romanına geri dönen Gayatri Spivak (1985a), feminist eleştirmenleri "Bertha Mason'ı yalnızca psikolojik terimlerle, Jane'in karanlık çifti olarak" okumakla eleştirir ve

bunun yerine, on dokuzuncu yüzyıl feminist bireyciliğinin emperyalizm dramından zorunlu olarak etkilendiğini, beyaz kadının konuşan ve eyleyen bir özne olduğunu ortaya koymaya gayret ederken bile yerli kadını maı jinalleştirdiğini ve insanlık kategorisinden çıkardığını ileri sürer.

Bu konum, eza gören Karayipli bir kadın olarak Bertlu Mason'ın, Rhys'in romanında "kolonilerden gelen gerçek kadın" olmadığına dikkati çeken Benita Parry (1987) tarafından eleştirildi. Önceleri adı Antoinette olan Bertha, sömürülmekle birlikte Rochester'ı ve adadaki ırksal ve sınıfsal ilişkileri eleştirebilmesinin gösterdiği gibi, sessizliğe mahkûm edilmemiş ya da kenara itilmemiş siyah bir plantasyon kölesi olan Christophine'in beyaz özel öğretmenidir. Christophine *Jane Eyre*'de yer almamaktadır elbet; ama onun işgal ettiği dünyanın, İngiltere'deki iç barış ve refahın kurulması açısından ne ölçüde zorunlu olduğunu görebiliriz. Bununla birlikte, *Wide Sargasso Sea* hakkındaki berrak bir denemesinde Peter Hulme, böyle bir hamlenin Avrupa kökenli kanonun yeniden okunması açısından fevkalade yararlı olmasına rağmen, eski kolonilerde üretilmiş olan metinlerin tarihsel ve politik nüanslarına da dikkat etmemiz gerektiğini savunur. Bu yiizden, Jean Rhys'in romanı basitçe *Jane Eyre*'le birlikte ve ona karşı okunup "kolonyal" romanın karşıtı olarak "postkolonyal" diye selamlanamaz. Çünkü *Wide Sargasso Sea,* "Batı Hint Adaları çerçevesinde söylenirse, beyaz bir kolonyal seçkinler grubunun mensubu olmakla birlikte kendisini daima "İngilizlik" konusundaki metropoliten değerlere karşıt olarak tanımlayan birisi tarafından yazılınıştır. Bu, ırk ve kölelik sorunlarıyla uğraşıyor olsa bile temelde Kurtuluş'un harap ettiği çiftçi sınıfına duygudaşlık besleyen bir romandır" (Hulme, 1994: 72). Hulme şu önemli noktaya dikkati çeker: Bu romanı yeniden kendi yerel bağlamına oturtmak, yalnızca "kolonyal" olanla basit bir çatışma içinde konumlandırıldığı takdirde homojenleştirilme ve sığlaştırılma tehlikesiyle karşı karşıya olan "postkolanyal" nitelemesini karmaşıklaştırmaktadır. Bunun yerine, Hulme, "postkolonyal teorinin gelişmesi isteniyorsa, İm teorinin 'yerli' bir terminoloji üretmesi gerektiği"ni savunur; yerli" terminolojiyle, yerel olan, özgül tarihlere kök salan konu sınırlarını kasteder. Bu, ele aldığımız örnekte, Rhys'in romanını yalnızca genelleştirilmiş bir "Batı Hint Adaları" bağlamına oturtmakla yetinmeyip, Dominikli ve Jamaikalı bölümlerinin çözülerek ayrıştırılması anlamına gelir. Bu eleştirel görüş alışverişlerinde, kolonyalizm sorununa yönelik bir odaklanmanın, kanonik İngiliz edebiyatı hakkındaki Marksist yorumlar ile feminist yorumları üretken bir biçimde yeni bir tartışmaya açtığını, ama aynı zamanda kolonyal ve postkolonyal terimleri konusundaki kavrayışımızı genişletmemizi talep ettiğini görebiliriz.

Bu nokta bizi, edebiyat ile kolonyalizm arasındaki ilişkinin başka bir boyutuna getiriyor. Bu boyut metinlerin ne anlama geldikleriyle değil, başat eleştirel görüşlerin bu metinlerin anlamlarını saptayarak daha sonra bu anlamın eğitim sistemleri içerisinde kutsallaştırılmasıyla ilgilidir. Bu konuyu dünyanın birçok bölgesindeki okullarda ve kolejlerde kullanılan standart bir metin olan **Shakespeare'in Othello** gibi bir oyunundan hareketle kolaylıkla kavrayabiliriz. Eleştirmenler Othello'nun siyah olmasının amaçlandığını kabullenmeyi yıllarca reddetmişlerdi aslında **"Zenci görünümlü"** değil, koyu kahverengi ya da "beyaz' olduğunu sürekli savunup durmuşlardı. Böyle bir yorumla oyunun, kadınların gerçek ya da potansiyel ihlalinin kışkırttığı eril kıskançlığın "evrensel" bir nitelik olduğu mesajını verdiği söylenebilirdi. Othello'nun siyah olduğu kabul edildiği takdirde ise, mensup olduğu "ırk"ın onun kıskançlığını, duygusal kabarmalarını ve irrasyonelliğini açıkladığı ileri sürülebilirdi. Bu yorumlar çelişkili olabilirse de, oyunun ırkçı yorumlarıyla uzlaştırılabilirdi ve

uzlaştırıldı. Bu ırkçı yorumlar Shakespeare'in kahramanının beyaz olduğunu savunma ihtiyacı duymuşlar ve bununla eşanlı olarak, siyah olmayı belli birtakım klişeler çerçevesinde okumuşlardı. Ama oyundaki ırk ilişkilerini ciddi biçimde ele alırsak, cinsel kıskançlık izleği genel olarak insan ilişkileri hakkındaki evrensel bir önerme olarak görülemez; tersine, bu izlek Othello ile Desdemona'nın yaşadıkları ve birbirlerine âşık oldukları ırkçı bağlamın hayati bir parçasıdır. Iago'nun çevirdiği dolaplar "güdülenimsiz bir alçaklık" (bu, edebiyat eleştirmenlerinin kuşaktan kuşağa benimsedikleri, Samuel Taylor Coleridge'e ait bir tabirdir) olmayıp, ırksal nefret ve güvensizlik duygusundan doğmuştur. Shakespeare'in oyununu ırklar arası aşkın tutkulu bir savunusu ya da bu ilişkiye karşı çıkan bir ikaz olarak okuyabiliriz elbet, ama hayati önem taşıyan nokta, tüm dünyada sahnelerde, eleştirel değerlendirmelerde ve dersliklerde oyunun ırksal izleğinin farklı bağlamlarda başka yerlerin yanı sıra Britanya'da, Güney Afrika'da ve Hindistan'da var olan ırkçı ideolojileri *teşvik edecek* biçimde okunmuş olmasıdır (bkz. Cowhig, 1985; Orking, 1987; Loomba, 1989; Johnson, 1996). Shakespeare'in oyunu bu ülkelerin hepsinde yalnızca Shakespeare'in kültürel otoritesini değil, aynı zamanda "İngilizlik"in otoritesini perçinlemeye yaramıştır.

Kolonyal ideolojilerle arasında mesafe bulunan ya da bu ideolojilere eleştirel bakan edebi metinler bile, yerli edebiyatı değersizleştiren eğitim sistemleri yoluyla ve belli birtakım Batılı metinleri daha üstün bir kültür ve değerin işaretleyicisi olarak sunan Avrupa-merkezli eleştirel pratikler aracılığıyla, kolonyal çıkarlara hizmet etmeye elverişli hale getirilebilir. Edebiyat incelemelerinin Britanya üniversitelerinde bir inceleme "disiplini" olarak yükselişi aslında kolonyal yöneticilerin ihtiyaçlarıyla bağlantılıydı. İngiliz edebiyatı Londra ve Oxford'da ancak, Britanya'nın çıkarlarını koruyacak olanların İngiliz edebiyatı konusunda bilgili olmaları gerektiği varsayımıyla Hindistan Memuriyet Sınavına 1000 puan değerinde bir sınav konusu olarak dahil edildikten sonra formel bir disiplin olarak kurulmuştur. Bundan kısa bir süre sonra, bizzat yerlılcrin de Batı edebiyatları eğitiminden geçmiş olmaları önemli addedilmeye başlandı. Hindistan'daki İngilizce eğitiminin mimarı olan Thomas Babington Macaulay, 1835 yılında yazdığı **"Hindistan'daki Eğitim Üzerine Rapor"** adlı ünlü denemesinde konuyu özetlemiştir: İngilizce öğrenimi, "kan ve deri rengi bakımından Hintli" olan yerlileri "beğeni, kanaat, ahlak ve zekâ bakımından İngiliz" haline getirecek şekilde eğitim verecektir. Bu insanlar aslında Britanya'nın çıkarlarını koruyan bir sınıf oluşturacak ve büyük, boyun eğmeme potansiyeli taşıyan bir ülkenin yönetilmesinde İngilizlere yardım edecektir (Macaulay, 1972: 249).

Edebiyat incelemeleri, Batılı değerlerin yerlilere kazandırılması, Avrupa kültürünün üstün bir kültür ve insani değerlerin ölçüsü olarak kurulması ve böylelikle kolonyal egemenliğin korunması girişimi esnasında anahtar bir rol oynayacaktı. Gauri Viswanathan'in *Masks of Conquest* adlı kitabı, Hindistan'daki İngilizce eğitimi konusundaki parlamento tutanaklarını ve tartışmaları inceleyerek bunu savunur. Kitap, adının ima ettiği gibi, İngiliz edebiyatı incelemelerinin ekonomik ve maddi sömürüyü maskelediğini ve etkili bir politik denetim biçimi olduğunu savunur. Kolonyal derslik bizzat disiplinin temel bir parçası haline gelen tutumların ve stratejilerin geliştirilmesi esnasında bir sınama ortamı olmakla kalmamış,

> Geleneksel olarak edebiyatla bağıntılandırılmış olan belli hümanistik işlevlerin örneğin karakterin biçimlenmesi, estetik duyumunun ya da etik düşünme disiplinlerinin gelişmesi, aynı geleneğin muhafızları tarafından yerine getirilen sosyopolitik denetim süreçleri açısından zaruri oldukları düşünülmüştür (Viswanathan, 1990: 3).

Şu halde, edebiyat ve kültür, politika alanına taban tabana zıt olmak şöyle dursun, bu alanın merkezinde yer alır. Said gibi Viswanathan da, bunun gibi edebiyat incelemelerine direnme ya da bunları kolaylaştırmada Hintlilerin oynadığı rolü hesaba katmadığı gerekçesiyle eleştirildi. Aslında, Hintlilerin birçoğu, Hindistan'daki İngiliz yönetimine muhalefet eden reformcular ve milliyetçiler dahil olmak üzere, İngilizce eğitimini kendileri *talep etmişlerdi.* Dolayısıyla, Britanya'nın kolonyal politikası basitçe İngiltere'den ihraç edilmemiş, kolonilerdeki iç politikayla etkileşim içerisinde oluşturulmuştur.

Edebiyat eğitimini destekleyen ideolojilerden biri, edebi kültüre "doğal" olarak erişebilecekler ile edebiyatın öğretilmesine ihtiyaç duyanlar arasında başa çıkılamaz bir gedik olduğu varsayımından kaynaklanıyordu. Oysa, edebiyat eğitimi, bu gediği kapatmak şöyle dursun, bu varsayımdaki üst ve aşağı konumları perçinleyecekti. H. G. Robinson'ın anlatımıyla,

> Nasıl bir palyaço bir hanımefendinin odasında ayaklarının ucuna basarak yürür ve kabaralı pabuçlarından utanırsa, kültür bakımından gelişkin olmayan birisinin de, yüksek kültürden birileriyle konuşturularak kendisi ile onlar arasındaki karşıtlığı görmesi ve buna hayıflanması sağlanabilir. (Baldick, 1983: 66)

Böyle bir kültürel denetim zorunlu olarak, İngiliz edebiyatı eğitiminden geçirilecek olanların yaratıcılıklarının ve kültürel geleneklerinin bastırılması demekti. Macaulay'ın, Avrupa kökenli edebi eserlerin yer aldığı tek bir kitap rafının Hindistan ve Arabistan'da üretilmiş olan kitapların tümüne bedel olduğunu belirten sözleri ünlüdür ünlü olmasına, ama benzersiz değildir. Şarkiyatçıların eski kültürel eserler ve Hindistan'daki edebi metinler gibi yerli eserlerin bazılarını savundukları doğrudur elbet, ama bunu açıkça çağdaş sanat eserlerini göz ardı etme pahasına yapmışlardır böylece yerli düşünsel üretim ya tamamen küçük görülmüş (Afrika'da olduğu gibi) ya da asırlık bir geçmişin niteliği olarak görülmüştür (Hindistan'da olduğu gibi). Kolonileştirilmiş olan toplumlar, kendilerine ait bir kültür mirasının olduğu kabul edilsin ya da edilmesin, bağımsız bir çizgide gelişim göstermeyi hak eden birer toplum olarak görülmemiştir.

İnsani değerlerin buyurgan ölçütü olarak kurulan bu kültür ne mene bir şeydi? İskoçyalı yazar James Kelman'ın belirttiği gibi:

İngiliz kültürünün hegemonyasından söz ettiğimizde Londra'da Old Kent Road'da rastlayabileceğiniz kültürü kastetmeyiz, Yorkshire ya da Somerset'in edebi ya da sözlü geleneklerini kastetmeyiz. İngiltere içerisindeki başat kültürü kastederiz; İngiliz diline dayalı öbür tüm kültürler üzerinde başatlık kuran kültürden, yani Büyük Britanya'nın toplumsal, ekonomik ve politik iktidar tabanlarını topyekûn denetleyen küçük bir seçkin topluluğuna ait olan kültürden söz ederiz.,. Büyük Britanya'nın egemen seçkinlerinin benimsedikleri ölçütlere göre, sözgelimi İskoç kültürünün aşağı düzeyde olduğu tartışmasızdır; dolayısıyla, ipso facto [Durum gereği, yalnız bu nedenle,] İskoç halkı da aşağıdır. Bu argümanın mantığı başka bir tarzda işleyemez. Ve İskoçya'da en yüksek konumda bulunan insanlar da bu varsayıma göre davranır. Artyörelerinin ne olduğuna bakmaksızın, İskoçya'da doğup yine İskoçya'da yetişmiş olsalar bile, İskoç halkının aşağı konumda olduğunu varsayarlar. Yüksek makamları işgal edenler doğma büyüme İskoç iseler, o takdirde İngiliz yönetici otoritenin ölçütlerini özümsemişlerdir...(1992: 71-72).

Kelman bu satırlarda, kolonyalistlerin de kolonileştirilenlerin de homojen birer kategori içinde toplanamayacaklarını savunmakladır. Değersizleştirme süreci yalnızca uzaklardaki kolonilerle sınırlı kalmıyordu; aynı zamanda yurtiçindeki ya da anayurda yakın yerlerdeki toplumsal cinsiyete dayalı, sınıfsal ve etnik ayrımlar da sağlamlaştırılıyordu. Böylece, Robert

Crawford'un gösterdiği gibi, İskoç dili ve edebiyatlarının marjinalleştirilmesi, "İngiliz edebiyatının icat edilmesi"nin önemli bir parçasıydı (1992: 1644). Yine, ırksal ve kültürel sınırlar dünyanın çeşitli bölgelerinde değişiklik gösteren katılık dereceleriyle çizilse ve Afrika'da kolonyalist efendileri tarafından atananlann bile "artyöre"lerini ya da ırklarını unutmaları o kadar kolay olmamış olabilirse de, kolonyal tahakkümün, yerel nüfusun bazı kesimlerinin sunduğu yardımlarla kurulduğunu teslim etmemiz gerekir.

İngiliz edebiyatı incelemeleri alanındaki kolonyal ideolojiler hakkında yapılan çeşitli açıklamalar, eğitim sistemlerinin başat ideolojilerin yayılmasında önemli bir araç işlevi gördüğünü belirten Althusser'in görüşlerini genişletmektedir. Peki böyle bir denetim süreci gerçekten işlemekte midir? Sayılamayacak kadar çok kol(3nyal entelektüelin, efendilerinden öğrendiklerini papağan gibi tekrarladıklarına kuşku yok. Örneğin, Hintli bir öğrencinin Kalküta Efint Koleji'nde 1841 yılında yazılan, ödül kazanmış, **"Sağlıklı Genel Bilginin Hinduizm Üzerindeki Etkisi"** adlı denemedeki bir pasajı ele alalım:

> **Hindularda her şey dinleriyle bütünleşmiştir. Ürettikleri bilimlerin, sanatların hepsi gökten vahiy olarak indirilmiştir. Bundan dolayı, bilimleri yıkıma uğradığında dinleri de yıkıma uğrar...Hinduizmin kalesi ülkenin dinidir. Saldırıp bu kaleyi ele geçirdiğinizde, Hinduizm sistemi de fethedilmiş bir toprak parçası olarak önünüze serilir. Şimdi bu kaleyi kuşatmış olan da bilim ve din olarak Hıristiyanlıktır. Kalenin birkaç suru dövülmekte olsa da kale henüz teslim olmamıştır. Ama er veya geç Hıristiyanlık bilim ve inancının Hindistan'da tamamen kurulacağını umuyoruz. Ama yazık ki yurttaşlarımız hâlâ uyuyor hâlâ ölüm uykusundalar. Silkinin, ayağa kalkın ey Hindistan'ın evlatları, Adalet Güneşinin doğuşunu görün!... Ve bu güzellikten içmiş olan bizler, bu hayatı görmüş olan bizler zavallı yurttaşlarımızı uyandırmayalım mı?** (aktaran Majumdar, 1973: 201).

Bu denemeden biraz uzunca alıntı yapmamın nedeni, Hindistan'da edebiyat, bilim ve dinin iç içe geçtiğini (oysa bunlar Batı'da birbirlerinden ayrılmıştır) bildiren Macaulay'm görüşünü yankılaması ve ayrıca yazarın açıkça, Macaulay'ın tarif ettiği, İngiliz eğiliminden geçerek bir İngiliz vekil gibi davranan, yerli kitleleri uyandıran Hintli rolüne soyunmasıdır.

Ama taklit, düpedüz bir bağlılık edimi midir? Homi Bhabha, bu dizi yazısında, taklidi denetimden kaçmanın bir yolu olarak düşünmenin mümkün olduğunu savunur (1994: 125133). Bhabha, iletişimin asla kusursuz gerçekleşmeyen bir süreç olduğuna, söylenen ile işitilen arasında daima bir kayma, bir gedik bulunduğuna işaret eden son yıllardaki dil, sözcelem ve öznellik teorilerinden yararlanır. Başlangıçtan beri tartıştığımız üzere, koloryal bağlamda "İngilizce kitap"ın (ister İncil gibi dinsel isterse Shakespeare gibi edebi olsun Batılı metnin) bizzat İngiliz otoritesini simgelemesi sağlanır. Ama bir metnin ya da kitabın bülün bir kültürü temsil eder hale geldiği bu süreç karmaşık ve nihai olarak endişelerle dolu bir alıştırmadır. Kopyalama süreci asla eksiksiz ya da kusursuz olmayıp, sürecin sonunda ortaya çıkan basitçe orijinalin kusursuz bir imgesi değil, kopyanın yeniden üretildiği bağlamın etkisiyle değişikliğe uğramış bir şeydir. Bhabha, bu kopyalama süreciyle kolonyal otoritenin "melez" ve "müphem/çift değerli" hale geldiğini, böylelikle, kolonileştirilmiş olanlara, efendi-söylemi alt üst edebilecekleri uzamlar açtığını savunur. Bu karmaşık bir argüman olup, kolonyal kimlikleri ve antikolonyal isyanı tartışmaya geçtiğimiz zaman bu argümana geri döneceğiz. Şimdilik taklitçiliği ve kolonilerdeki edebiyat incelemelerini ele alalım.

Hıristiyanlığın kâfirlere tanıtıldığı ya da aslında Shakespeare'in kültürsüzlere tanıtıldığı süreç, bu kitapların otoritesini kabul ettirmek ve bu kitaplar aracılığıyla da Avrupalı (ya da İngiliz) kültürün otoritesini kurmak ve böylelikle kâfirlerin ya da dinsizlerin kendilerini bir hanımefendinin odasındaki soytarı gibi hissetmelerini sağlamak için tasarlanmıştır. Nitekim amaç, kolonileştirenler ile kolonileştirilenler arasındaki giderilemez boşluk ya da farklılığı ortaya koymaktır. Ama yerlileri ihtida ettirme çabası aynı zamanda bu insanların kolonyal metinlerde kutsallaştırılan dinsel ya da kültürel hakikatler tarafından dönüştürülebileceklerini varsayar. Buradaki varsayım kültürler ve halklar arasındaki boşluğun doldurulabileceğini bildirir. **Bu yüzden, kolonyal "öteki"ni eğitme, "medenileştirme" ya da yukarıdan tayin etme girişiminin tam ortasında bir çelişki yer alır.** Böyle bir çelişkinin kolonileştirilmiş halklar tarafından nasıl ele geçirilip kullanıldığını görebiliriz. Antikolonyal Ghadder Association'ın kurucularından biri olan Lala Hardayal, *The Merchant of Venice'de* (Venedik Taciri) Shylock'un **"Ben bir Yahudiyim. Gözlerim bir Yahudininki gibi, değil mi?"** sözleriyle başlayan tiradını, Shakespeare'in insanların eşitliğinden yana olduğunu ve "**başka bir ırk ya da itikada mensup bir insan kardeşimizi hor görme ya da ona haksızlık etme ayartısına kapıldığımızda"** Shylock'u anımsamamız gerektiğini savunmak için kullanmıştır (Hardayal, 1934: 238). Bakarsak, bir düzeyde, Shakespeare'e yapılan böyle bir başvurunun Bard'ın otoritesini desteklediği düşünülebilir. Ama başka bir düzeyde, bunun ırksal farklılıklar konusundaki kolonyalist görüşleri kabul etmekten ziyade bunlara meydan okuduğu kesindir. Böylelikle Hardayal, Hindistan'daki İngiliz yönetiminin meşruluğunu tartışmaya açmak için Shakespeare'in İngiliz kullanımlarını taklit etmektedir.

Burada daha geniş bir patikanın izinde yürüyebiliriz. Yukarıda alıntıladığım metnin üretildiği kurum olan Hindu Kolejini ele alacak olursak, bu kolej aynı zamanda Hint milliyetçiliğinin yuvası olduğu gibi, ilk milliyetçilerin birçoğu İngiliz eğitiminden geçmiş ve hatta bağımsızlığı savunmak için İngiliz literatürüne başvurmuşlardır. Bu argümanın bir biçimi, İngiliz edebiyatı (bilhassa Shakespeare) ve genelde İngiliz eğitiminin yerli halk arasında serbestlik ve özgürlük fikirlerini beslediğini iddia eden emperyal tarihçiler tarafından ortaya atılmıştır. Hintlilerin ya da Afrikalıların özgürlük talep etmeleri Batılı Aydınlanma'nın ürünleri olan demokrasi ve kardeşlik nosyonlarını gerektirmişti. Bu dinamik belki de en iyi, Shakespeare'in Kaliban'ı tarafından simgelenir. Prospero ve Miranda'ya Kaliban şunu söyler:

Dil öğretmişin, ne olmuş, ne kârım oldu ki benim

Sövmeyi bellemekten başka! Allah kahretsin seni,

Hay öğretmez/olaydın o pis dilini! (I, ii, 363-365).

Bu dizeler de Can Yücel'in söyleyişinden alındı: Fırtına,s.36. (ç.n.)

Kaliban, kendisini esir edenler ona bir dil kazandırdıkları için küfredebiliyor. Ama bu akıl yürütme çizgisinin bir sorunu, tersine çevirmenin ya da isyanın tamamen bizzat kolonyal otoritenin işlev bozukluğunun ürünü olduğunu söylemesidir Bhabha'ya göre de antikolonyal tersine çevirmeye izin veren etken, kolonyal otoritenin kendisini yeniden üretme konusundaki başarısızlığıdır. Bunun bir sonucu olarak, Bhabha, antikolonyal düşünsel ve politik faaliyetlerin kolonyal ülke içerisindeki kaynaklarını göz önünde bulundurmaz.

Başat dilin, edebiyatın, kültürün ve felsefi fikirlerin asıl seyirleri saptırılarak yıkıcı amaçlar için kullanılıp kullanılamayacağı sorusu, postkolonyal, feminist ve öbür türde muhalif söylemlerin

merkezinde yer alan bir soru olagelmiştir. Edebiyat çalışmaları altında bu konuda ortaya çıkan en iyi tartışmalardan biri, Ngugi wa Thionıg'o ile Chinua Achebe arasında geçen tartışmadır. Aclıebe, Afrika'daki devletlerin çoğunun çok-dilli mahiyetini ve İngiliz dilinin kolonyalizm tarihi tarafından dayatılan mevcudiyetini göz önüne alarak şunu savunur: **"Nijerya ve Afrika'nın başka birçok ülkesinin ulusal edebiyatı ya İngilizce'dir ya da İngilizce yazılacaktır''.** Achebe kendi tecrübelerini İngilizce'nin imkânlarına uydurmak yerine İngilizce'yi kendi tecrübelerine göre biçimlendiren Afrikalı yazarların yaratıcı melezliğini gündeme getirir ve şu sonuca varır:

> **Benim açımdan, bundan başka seçenek yok. Bana bu dil verildi ve ben bu dili kullanmak istiyorum...İngiliz dilinin benim Afrikalı yaşantımın ağırlığına dayanabileceğini hissediyorum. Ama bu yeni bir İngilizce olmak zorunda kalacak, atalarının yurduyla olan bağlarını en küçük bir şekilde koparmamış, ama Afrika'daki yeni ortamına uyacak ölçüde değiştirilmiş bir İngilizce.** (Achebe, 1975: 103).

Metropoliten kültürler içerisinde yaşayan James Baldwin ya da David Dabydeen gibi Afrika kökenli yazarlar ve eleştirmenler de buna benzer bir konumu benimsemişlerdir. Achebe'ye yanıt olarak İngilizce yerine Gikuyu dilinde yazmaya karar verdiğini açıklayan Ngugi wa Thiong'o, dil ile kültür arasındaki çokkatlı bağlantılara dikkati çeker ve kolonyalizmin dili denetim altına alarak kültüre saldırdığını savunur. Thiong'o'ya göre, **"Afrikalıların Avrupa dillerinde yazdıkları edebiyat bilhassa yaratıcıları, izleksel ilgileri ve tüketimleri bakımından milliyetçi burjuvaziye ait bir edebiyat"** olmuştur (1986: 20). Bu edebiyat tüm yerkürede ortaya çıkan "büyük antikolonyal ve antiemperyalist ayaklanma"nın parçasıydı başlangıçta, ama gitgide alaycı bir tutuma dönüşmüş, eski kolonilerde iktidara gelenler tarafından hüsrana uğratılmış ve Avrupa dillerince eğitim görmeyen bir "halk"a seslenmek istediğinden kendi çelişkilerinin altında ezilmiştir (1986: 21). Ngugi bu halkın bir parçası olan ve yerli dillerde yazan yazarlar ile yabancı dillere bağlanıp kalan yazarlar arasında bir ayrım yapar ve böylelikle politik ve kültürel kimlikler ile edebi ifade araçları arasında organik bir örtüşme olduğunu savunur.

Bu sorunları nasıl açıklığa kavuşturabiliriz? Güçlü ant i kolonyal yazarlar bu perspektiflerin ikisini de benimsedi. Dahası, dil konusunda yapılan tercihler ideolojik ya da politik konumlan her zaman net bir biçimde temsil etmez. ANC'nin (Afrika Ulus;ıl Kongresi) kurucusu olan Solomon T. Platje, "Rider Haggard'ın Zulular hakkında yazarken benimsediği biçeme çok benzer" olacağını söylediği *Mhudi* (1930) adlı İngilizce bir roman yazmıştır. Afrikalılarm kolonyalizm tarafından sözcük dağarlarından mahrum edilmelerine karşı Platje'nin sesini yükseltmesi Shakespeare'den, Afrika'nın sözlü geleneğinden ve İncil'den esinlenir. Buna benzer biçimde, George Lamning'in roman yazma tarzı kolonyal bir yazma biçimine yaslanır ve bu biçimi kolonyalistlerin kültür üzerindeki hak iddialarına itiraz etmek için kullanır. Öte yandan, kendilerini yerli diller yoluyla ifade eden yazarların ille antikolonyal ya da devrimci bir konumda olmaları gerekmez; daha önce tartıştığımız Malayalam romanı *Indulekha*'nın yazarında söz konusu olduğu gibi, Batılı biçimler ve fikirler her halükârda bu yazarlara "bulaşmış" olabilir. Ne var ki, kolonyal kültürden başka bir yana yönelmek, genellikle kolonyalizm koşulları altında değersizleştirilen edebiyatlara ve kültürlere ciddi biçimde eğilmenin zorunlu bir önkoşuludur.

Edebiyat incelemeleri de bir dizi stratejiye başvurur. Tarihsel olarak, Shakespeare, Güney Afrika'da hem ırkçılığı teşvik etmek hem de ırkçılığa karşı çıkmak için kullanılmıştır. Bu karşı çıkışlar eğitim sisteminin hem içinden hem de dışından kaynaklanmıştır; Afrikalı politik önderler ve entelektüeller genellikle Shakespeare'i ya kendi psikolojik ve politik çatışmalarını ifade etmek için ya da bölücü ideolojilere itiraz etmek için kullanmışlardır. Ama böyle bir strateji ne denli etkilidir kolonyalizme karşı çıkmak için Achebe'nin **"lanet olası bir ırkçı"** olarak nitelendirdiği Joseph Conrad'ı kullanmaya ihtiyacımız var mı? Shakespeare ve Conrad okullarda öğretildiği ve okunduğu sürece, niçin olmasın? Nitekim, Martin Orkin, Güney Afrika bağlamında Shakespeare'in ilerici amaçlarla kullanılabileceğini savunur. Ama aynı zamanda, eskiden kolonileştirilmiş olan dünyanın birçok bölgesinde (ve Avrupa ve Birleşik Devletler'deki birçok okulda ve üniversitede) hâlâ Öğretilmekte olan Avrupa-merkezli kanonlara meydan okumak da gerekir. Bu yüzden, David Johnson'a göre, Shakespeare'i temellük etme yolundaki çabalar daha anlamlı ve yeni bir ders programı oluşturmaya yönelik hamleyi geciktirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Metinleri basitçe yeniden karmak politik ya da teorik perspektifte bir değişiklik olmasını gerektirmediği gibi, kolonisizleşme de Afrikalı, Asyalı ya da Latin Amerikalı metinlerin öğretilmesinden daha fazlasını gerektirir. Bu metinler de çok geniş bir politik yelpaze içerisinde kaleme alınmaktadır ve çok çeşitli perspektiflerden hareketle öğretilebilir. Buna rağmen, "**postkolonyal edebiyat**" üzerine son yıllarda yazılmış olan birçok kitabın yalnızca İngilizce olarak kaleme alınan ya da tercümesi bulunan ya da Avrupa ve Birleşik Devletler'de çok satanlar listesine girmiş olan edebiyatları ele alması anlamlıdır. Postkolonyallik üzerine sahip olduğumuz perspektifi kesinlikle genişletmemiz gerekiyor. Edward Said'e göre, yeni anlamda karşılaştırmalı bir konumdan bakabilmek için Batı kültürünün dışında yer alan eserleri okumanın hayati bir önemi vardır: **"Fanon ve Cabral'i okumaksızın yalnızca Austen'ı okumak...modern kültürü kendi uğraşları ve bağlılıklarından uzaklaştırmak demektir"** (1995: 38). Gelgelelim, birçok Üçüncü Dünya entelektüeli ve sanatçısına göre, böyle bir okuma alıştırması yeterli değildir. Batılı-olmayan edebiyatların yalnızca Avrupa kültürü hakkındaki görüşlerimizi gözden geçirmek için değil, aynı zamanda kolonisizleşme sürecinin bir parçası olarak yeniden kazanılması, selamlanması, yeniden dolaşıma sokulması, yeniden yorumlanması gerekir.

Böylece, kolonyalizmin edebiyatla bağıntılı olarak ve edebiyatın da kolonyalizmle bağıntılı olarak incelenmesi, her ikisini de ele almanın önemli sayılabilecek yeni yollarını göstermiş oldu. Bundan belki daha önemli olanı, son yıllarda geliştirilen edebiyat teorisi ve eleştirel teorinin toplum analizini etkileme tarzıdır. Edebiyat ve kültür eleştirisinde sağlanan gelişmeler yalnızca edebi metinlerin daha dolgun, daha bağlamsallaştırılmış tarzlarda o-kunulmasını talep etmekle kalmamış, tersine aynı zamanda, toplumsal ve tarihsel süreçlerin, bunlar ancak temsil edilme tarzları yoluyla ele geçirilebileceklerinden, metinsel olduklarını ve bu metinlerin de en az kurmaca metinler kadar ideolojik ve retorik stratejiler içerdiğini ileri sürmüştür. Metin/doku (text) ve dokuma (textile) arasındaki benzeşim bu noktada işe yarayabilir: Eleştirel analiz, ilkin nasıl bir araya getirildiklerini görebilmek için, edebi ya da tarihsel olsun, herhangi bir metnin örgüsünü ve dokusunu çözerek ayrıştırır. Bu okuma tarzlarına göre, kolonyalizm, hem temsiller hem de maddi pratiklerle düzenlenmiş olan ve bilimsel, ekonomik, edebi ve tarihsel yazılar, resmi belgeler, sanat ve müzik, kültürel gelenekler, popüler anlatılar ve hatta söylentiler gibi çok çeşitli söylemler aracılığıyla karşımıza çıkan birer metinmişçesine analiz edilmelidir.

[Jenny Sharpe (1993), kitabının alt başlığı olarak "kolonyal metin" terimini kullanır. Söylentilerin keskin kavrayışlı bir analizi için, Gandi'nin köylüler arasında "Mahatma'' ya da bir "büyük ruh" olarak kurulmasına ilişkin Shadid Amin'in yaptığı tartışmaya bakınız (1988).]

Kaynak: Ania LOOMBA , Kolonyalizm/PostkolonyalİzmKitabın özgün adı ColonialismPostcolonialism Routledge/1998 basımından çevrilmiştir. İngilizceden çeviren Mehmet KÜÇÜK, Ayrıntı Yay, Birinci basım 2000, İstanbul

TANRI DUYGUSU

Tanrı duygusu, insanda doğuştan mı vardır yoksa, insan doğduktan sonra mı buna şartlandırılır?

Bu konu, dünyamızda yaşayan insanlar arasında iki düşünce akımının meydana gelmesine yol açmıştır. Bu duygu insanlarda doğuştan var olduğunu savunanlara İDEALİST, böyle bir şey insanda doğuştan değil de, bu insanın insanı şartlandırmasıdır diyenlere de, MATERYALİST denmiştir. İşle, bu iki düşünce akımından etkilenen düşünürler, yazarlar hatta bilim adamları, kendilerini haklı çıkaracak kesin açıklama yapabilmek için, yüzyıllardan beri mücadele ettikleri halde, günümüze kadar, ne materyalistler Tanrının yokluğunun ve duygusunun insanda doğuştan bulunmadığının, ne de idealistler bu duygunun insanda doğuştan bulunduğunun ve Tanrının varlığının, bilimsel açıklamasını yapmak olanağını bulamamışlardır!..

Bilindiği gibi, idealistler, dünyamızı ve üzerindeki bütün canlıları yaratan, Tanrı adını verdikleri yaratıcılarına, çeşitli din ve ibadet şekilleri ile borçlu bulunduklarını kabul ettikleri görevlerini, değişik şekillerdeki ibadet yerlerinde yerine getirirler. Bunu daha çok, Tanrı tarafından gönderildiğine inandıkları din kitaplarındaki öldükten sonra vaat edilen cennete kavuşmak için yaparlar. Gene din kitaplarında belirtilen kuralların dışındaki hareketlerin de, cehennem ile cezalandırılacağına inanırlar.

Materyalistler ise, idealistlerin savundukları gibi bir yaratıcı Tanrının bulunmadığını, her şeyin hareket halindeki maddelerden rastlantı ile meydana geldiğini öne sürerler. Bunun yanında da, dünyamızda insanın, ilk meydana çıkışından bu yana bir evrim geçirdiğini, bugünkü durumuna gelinceye kadar büyük değişikliklerden geçtiğini, bütün canlıların halen bu evrimin içinde bulunduğunu tutucu olarak niteledikleri idealistlere karşı savunurlar. Fakat, bu evrim ne için olmuş ve devam etmektedir? sorusu kendilerine sorulduğunda, soruya bilimsel bir cevap verememekte, bunun bir rastlantı olduğunu söylemektedirler!..

Çağımızın bilimli insanının, eski çağlarda yaşamış insanlardan en az 30 - 40 yıl fazla yaşadığı bir gerçektir. Bu da artan zekâ gücü ile kendi yapısını daha iyi tanıması ve vücudunun bakımını öğrenmesinden olmuştur.

İnsan denilen zeki varlığın, günümüzde meydana getirdiği tekniğe şöyle bir göz attığımızda; materyalistlerin bir rastlantı sonucu olarak meydana geldiğini savundukları insanın, bütün yapıtlarını rastlantılara yer vermeden, zekâ gücü ile meydana getirdiğini, her geçen gün yapıtları ile beraber, kendisini de geliştirdiğini görüyoruz:

Bu durumda, bir tarafta rastlantı ile meydana geldiği savunulan bir varlık, diğer tarafta bu varlığın her geçen gün artan zekâ gücü ile meydana getirdiği teknik, bu sebep ile aya çıkışı ve diğer gezegenlere gitmek için yeni olanaklar araması... Henüz yirmi bin yıl önce, mağaralarda pek ilkel bir hayat yaşayan insan denilen varlığı, bugünkü ile karşılaştırırsak günümüzün insanı lehine müthiş bir fark ortaya çıkar!

Evet! Gerçekten bu değişiklik insan beyninin geçirdiği evrim ile olmuştur. Fakat neden ve nasıl olmuştur bu evrim? **Ne için insan gibi bu evrimden yararlanan bir veya daha fazla sayıda başka canlı türü yoktur?..**

Birçok hayvan türünden sonra meydana çıktığına inanılan insanın, bu ileriye fırlayışının bir nedeni olmalıdır?!.

Bu noktaya geldiğimizde, insanın ilerleyişinin rastlantı ile değil de, henüz anlayamadığımız bir amaç uğruna gizli bir güç tarafından itildiğini sezmemek mümkün değil!

Şimdi Tanrı duygusunu, açıklığa kavuşturmaya çalışalım:

Herhangi bir dine inanan bir toplumdan bir veya daha fazla sayıda küçük çocuk alınarak, başka bir dine bağlı diğer bir toplumda büyütülecek olursa, bu çocuk veya çocuklar doğduğu dini değil de,

büyütüldüğü toplumun dinini benimser. İnsanlık tarihi boyunca, değişik inançlar, değişik dinler meydana gelmiş, zamanla ortadan kalkan dinlerin yerini yenileri almış, fakat insanları dine alıştırma şekli hep aynı kalmıştır. Dinler, daima anne ve babaların çocuklarını kendi inançlarına göre yetiştirmeleri ile devam etmiştir. İşte materyalizmi doğuran temel de bu görüntüden çıkmıştır. Gerçekten bu dış görünüş ile materyalistler haklı gibidirler. Çünkü, her din toplumu çocuklarını kendi din kurallarına göre yetiştiriyor!

Bu da insanın insanı şartlandırmasından başka bir şey değildir! Bu konuyu, daha açığa çıkarabilmek için, zekâ gücümüzü kullanarak şöyle bir deney yaptığımızı düşünelim! Çok İlkel hayat yaşayan bir toplumdan iki - üç yaşlarında 200 kız, 200 erkek çocuğu alarak verimli toprağı olan bir adaya götüreceğiz ve şöyle yetiştireceğiz:

Günümüzün modern müziğinde isim yapmış güzel sesli bir yıldızın plağını alarak, adamızdaki 400 küçük insana günlük hayatları içinde, belli bir saatte, her gün dinleteceğiz. Bu sesin kendilerini yaratan Tanrı'ya ait olduğunu, herkesin er veya geç, öleceğini, Tanrı'nın kendilerinden istediği günlük ibadeti yapmadıkları takdirde, öldükten sonra Tanrı tarafından cezalandırılacaklarını, ibadetlerini yerine getirenlerin ödüllerinin ise cennet olacağını söyleyeceğiz. (İbadet için istediğimiz bir şekli uygulayabiliriz. Bilindiği gibi, dünyamızdaki değişik toplumların ibadet şekilleri de çeşitlidir!). Bu 400 çocuğu, evlenme çağına gelinceye kadar böyle yetiştirerek, onları orada bırakıp adadan ayrılacağız. Aradan 300 yıllık bir zaman geçtikten sonra adaya tekrar gittiğimizi düşünelim. Bizim ilk yetiştirdiğimiz 400 insanın çoktan öldüğünü, orada yerleştirdiğimiz inancın mutlaka devam ettiğini göreceğiz. Bu arada ilk 200 erkek 200 dişi insandan üreyerek 300 yıl sonrasında kalabalık bir toplum meydana gelmiştir. Adamızda yetiştirdiğimiz ilk 400 kişi öldüğü için bu toplumun insanları bizi tanımayacaklardır. Onlara, kendileri dünyada henüz yok iken, bu dini oraya bizim yerleştirdiğimizi, inandıkları gibi bir «Tanrı» bulunmadığını söyleyecek olursak bize davranışları herhalde pek iyi olmayacaktır! Bu davranış, günümüzde, dünyamızdaki her dindar toplumun dinine dil uzatılacak olursa aynı olur.

Burada da materyalistler ilk bakışta haklı çıkıyor. Çünkü dindar bir toplumda olduğu gibi bu adada da, inandıkları dine, kendilerini büyüten anne ve babaları alıştırmıştır. Tıpkı bizim 300 yıl önce, 400 küçük insanı alıştırdığımız gibi.

Fakat bu, din olayının dış görünüşüdür. İnsandaki kendini yaratan bir güce bu kadar kolayca alışmanın nedenini meydana çıkarmadıkça, Tanrı duygusu insanda doğuştan yoktur, diyerek kestirip atamayız!..

İnsanlık, tarihi boyunca, çok değişik dinler görmüştür. Avrupalılar, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarına ilk gittikleri zamanlarda, buralarda yaşayan yerlilerin hepsinde değişik şekillerdeki dinlere rastlamışlardır. Bugün, üzerinde 3,5 milyar insanın yaşadığı dünyamızda da değişik dinler vardır. Fakat hepsinde amaç birdir; bütün dinler dünyamızdaki insanların yaratıcı bir güç tarafından meydana getirildiğini savunur. Eğer bu yaratıcı güce inanç, insanda içten gelen bir duygu olmasa idi, ne hayâl adamızda düşündüğümüz gibi bir dindar bir toplum meydana getirebilir, ne de bugün dünyamızdaki dinler var olabilirdi!..

İnsanlarda doğuştan var olan bu duygu sebebi ile küçüklen, istediğimiz bir dinde yetiştirebileceğimiz çok açık olarak belli oluyor. Fakat, bu olayın tersini yapabilir miyiz? Yani, küçük insanlardan bu duyguyu silecek şekilde onları yetiştirebilir ve inançsız bir toplum meydana getirebilir miyiz?

Bilindiği gibi, Rus devleti Karl Marx'ın «Materyalist Felsefesi» ile temel atmıştır. Bu devlet kurulduğundan bu yana, materyalist felsefe ile yeni nesiller yetiştirilmeye çalışılmış; Tanrı inancını, bu nesillerden silmek için gereken her türlü eğilim denenmiştir. Öyle olduğu halde, Rusya'da ibadet yerlerine gidenler, diğer Avrupa ülkelerine oranla az olsa da, yine vardır. Kaldı ki, materyalizmin amacı, insanda doğuştan bulunmadığı sanılan Tanrı duygusunu silmekti!..

Materyalist felsefenin, bunda başarı kazanıp kazanmadığım anlamak için, milyonlarca insanı sorguya çekmeye hiç gerek yoktur. Çünkü bu deneyin kesin sonucunu bize veren çok sağlam bir örnek var: Stalin, bu devletin kurucularından, başta gelen liderlerinden biri idi. Kendi materyalist felsefesine

göre yetiştirdiği öz kızı STEVLANA, Amerika Birleşik Devletlerinde yerleştiği günlerde, bir basın toplantısında, gazetecilerin din hakkında ne düşünüyorsunuz? sorularına şöyle açık bir cevap vermiştir:

«Ben kiliseye gidilerek Tanrı'ya ibadeti kabul etmiyorum. Fakat, Tanrı benim içimdedir.»

Görüldüğü gibi, küçük yaştan büyütülerek, bir çocuğu, istediğimiz dinde yetiştirebileceğimiz gibi, dine inanmayan bir ana baba tarafından dinsiz bir çocuk da yetiştirilebiliyor. Yalnız, onun içinde; doğuştan beraberinde olan yaratıcı güce inanma duygusu kaldırılamıyor!

Burada kesinlikle anlaşılıyor ki, Karl Marx, ondan önce ve sonra yaşamış olan bütün materyalistler, dini ve insanda doğuştan var olan yaratıcı güce inanma duygusunu aynı şey olarak gördüklerinden, yanılmışlardır. Fakat Stalin'in kızında olduğu gibi, ilk çağlardan bu yana bütün insanları etkilemiş olan bu içten duyguyu insana veren nedir?..

Çok şey açıklamış olan XX. yüzyıl bilimi, insanlar arasında tartışmalara yol açmış olan bu problemi çözebilecek güce acaba erişmiş midir?..

Hayır!!!

Kaynak: Yusuf MİRDOĞAN, Sentez Ölüm Son Değildir, İstanbul - 1974

536 Yazılar